

ЕТИМО-
ЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Кора
М

том 3

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

**ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

Том третій

Кора

М

Київ 1989

**ПІДГОТОВКА ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ:
«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>
24.VII.2006**

ББК 81.2Ук—4
Е90

Укладачі

*Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць,
Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук,
Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів,
Н. С. Родзевич, В. Г. Скляренко,
І. А. Стоянов, А. М. Шамота*

Третій том словника містить слова на літери К (*кора*) — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Третий том словаря содержит слова на буквы К (*кора*) — М, в нем дается этимология и характеризуется состояние этимологической разработки всех зафиксированных в ХІХ и ХХ вв. слов украинского литературного языка и диалектов, за исключением тех производных форм, которые наиболее регулярно образуются от приведенных в словаре, и устарелых или узкоспециальных терминов иноязычного происхождения. Рассматриваются также этнонимы и распространенные на Украине собственные имена людей.

Рассчитан на языковедов, специалистов смежных отраслей науки, преподавателей и всех интересующихся происхождением слов.

Редакційна колегія

*О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова,
В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко*

*Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редакція мовознавства

Е $\frac{4602020000-197}{M221(04)-89}$ передплатне

ISBN 5-12-001263-9

ISBN 5-12-001263-7

© Видавництво «Наукова думка», 1989

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 3-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: Р. В. Болдирев (уклав статті *кора* — *корок*²), В. Т. Коломієць (*корокуля* — *коручка*), О. Д. Пономарів (*корх* — *кошматий* і *магніт—математика*), Г. П. Півторак (*кошит* — *крига*²), І. А. Стоянов (*кригнати* — *лаж*), В. Г. Скляренко (*лазани* — *ляя*²), А. М. Шамота (*ле*¹ — *магnezія*), Т. Б. Лукінова (*матерія* — *мерест*, а також, у межах частин інших укладачів, *лабаня*², *Лада*², *лампаи*, *ласочка*², *лахолата*, *лик*¹, *луданка*, *Лукаш*, *люсувати*, *лякач*, *маґерка*, *маґлевка*, *маготний*, *маґула*, *мадзур*, *мазер*, *мазилін*, *мазур*², *мазурок*, *маївка*, *май*², *майзель*, *майняк*, *майорка*, *макі*, *макітра*², *маковиця*, *маковка*, *максі*, *мала*, *малайда*, *малатати*, *малив'янка*, *малимон*, *малисник*, *малиця*, *малошниця*, *малягати*, *малярія*, *маляцкати*, *мальгава*, *мальона*, *мальта*, *мамула*, *манатиси*, *манатки*, *манаш*, *манган*, *манголії*, *мандабурянка*, *мандрил*, *мандрони*, *манко*, *марабу*, *Марат*, *марамуха*, *маргіналія*, *маргінес*, *марда*, *мардіян*, *маремухи*, *марець*, *марикута*, *маринка*¹, *маринка*², *маринка*³, *маринуха*, *марихуана*, *Марієтта*, *марін*, *марковина*, *маркшейдер*, *марний*², *марс*, *марселка*, *мартингал*, *мартинята*, *мартішка*, *марфа*², *марчек*, *мар'я*, *мар'яж*, *мар'яник*, *маслак*, *масляниця*, *масляч*, *мастити*, *масья*, *менажерія*, *мерещитися*, *мержани*, *мерявий*, *месмеризм*, *метець*, *метіль*¹, *метіль*², *метрологія*, *метрополітен*, *метушка*, *меценаш*, *мешіґін*, *мелікоси*, *монтерка*, *мончик*, *мопед*, *морганізм*, *морща*, *мотель*, *мотузитися*, *мохер*, *мошкатися*, *мудики*, *мудохатися*, *мудрина*, *мундур*, *мультфільм*, *муніж*, *муній*, *муніція*, *муня*, *мурашівник*, *мурашник*, *мурга*, *мурсівниці*, *мутергамер*, *мутердоринь*, *мухаїра*, *мухаршиник*, *муц*, *муцкати*, *муцуватися*, *мушка*², *муштарь*, *юзикл*) і Н. С. Родзевич (*мерзйти* — *м'яч*). Крім того, в межах частин інших укладачів, О. С. Мельничук уклали статті *кораби*, *корда*², *корешник*, *користка*, *кормань*, *корода*, *кородитися*, *корси*, *коршов*, *коستير*, *костопльон*, *коструб*³, *косуля*¹, *коту*, *коць*², *коцурник*, *коцюбити*, *кочатничка*, *кошка*, *кошлатий*, *кошут*, *кранка*, *крематорій*, *креска*, *кривавник*², *кривичі*, *крикати*, *критерій*, *крівавник*¹, *крівавник*³, *крілик*, *кровотій*, *крокотій*, *крутень*, *крутий*, *крухія*, *крушити*², *кряг*, *кряж*², *кряж*³, *крячка*, *кс-кс*, *кубаток*, *кубоша*, *кубрячити*, *кувалда*, *кувирдь*, *кулючина*, *кулябка*, *кумашня*, *кумп*, *кумпітер*, *кундерман*, *купир*, *курбало*, *курбелити*, *курланчуг*, *куртасик*, *курчавка*, *куршавий*, *курятник*, *куславка*, *кутуляти*, *кухвет*, *куцініти*, *куця*, *куць...куць*, *лаба*², *лабардан*, *лабоща*, *лабузнитися*, *лавсан*, *ладенний*, *лаз*, *лазар*, *лази*, *лазуряка*, *лакриця*, *лапики*, *лапушине*, *ласт*², *ластівчики*, *лахнути*, *лацюга*, *лебідка*², *лебоніти*, *легковець*, *лежайка*, *лежак*, *лейдати*, *леньдзом*, *лепейля*, *лепеха*¹, *лепеха*², *лепехуватий*, *лесь*², *ляя*³, *ли*, *либати*¹, *ливар*, *лигун*, *лин*², *линдик*, *линковатий*, *линок*², *лисиці*, *лисиця*¹, *лисиця*², *листва*, *листка*, *Ліліана*, *лімба*, *ліпар*, *літки*, *ліщавиця*, *ловаш*, *лойок*, *локно*, *локнути*, *ломус*, *лонок*, *лопоніс*, *лопуцьок*, *лотан*, *лохати*³, *лунга*, *лупирка*, *лутавий*, *лутига*, *любко*, *любицьк*, *люжить*, *лют*, *ляжка*², *ляшток*, *льще*, *маґалас*, *маґер*, *маґери*, *магнітофон*, *маґро*, *магувать*, *маґулити*, *мада*, *мазка*, *мазкаль*, *майкос*, *майоріти*, *малай*², *малахай*², *малахольний*, *маліцкати*, *малорос*, *малявка*, *мальованка*, *манґали-*

ця, мандзар, марана, марарь, марафет, маргати¹, маргати², марґола, марґудза, марена², маржині, маршика, мармиза, мармуза², марташ, маруна¹, марунки, марунька, маршляк, мар'яна, марь, масалиґа, маскарад, маслак, маслянка, мат³, матеус, матиця, мацаган, мацкацела, медведик, медунка, менчир, мервіти, меренька, мерест¹, мерест², мерест³, мереч, мерхнути, мерцій, мета², металец, метіс, метушитися, мештерка, мжити, миґа, миґда, мидлянка, мир³, мирдати, миркоти, миршавий, мискозуб, миґайлик, мица, мишій, мідик, мідря, мізюк, міксер, міні, міродавчий, місто, місюрка, млавіч, млі, мліна, могильник, моґира, моґіль, мода², модерев, мокан, молодитися, молостень, мольфар, монґол, мондити, море², морквасити², мормиши, мороква, морох, морошка, мотлох, мотовиляк, моторолер, мохна, мохнатка, мохнач, мохунка, мошнач, мудя, мулька, О. Б. Ткаченко — статті коралина, кораловець, корґіта, кордач, кордобан, коренити, коришувати, коркобець, корлата, кормиґа¹, кормоша, корняти, коровайка, коряки, косковий, коснопелька, косоноґа, костар, костровий, костура, косяниця, котелебина, которгати, кохінхіни, кохитник, коцобирка, коштеліти, кошуля², коцій, коцок, кравальник, кравець, крагулець², кракани, кранець, красни, кревно, кривок, крило², криничник, кріда, крісай, кріяти, крокет, кропач, кропивка, крубочки, кругав, круглі, крулак, крумк, крунутися, круховий, крушкуватися, крюць, ксьо, кубка, кубрячити, кудисьцика, кузюка, кука², кукулярія, кукурудз, кулеба, кулина, кулити, кулка, кулко, куля³, куля⁴, кульбаба, кульбака, кульбешнік, кульдобахи, кульпак, кульчик, кумлик, кумшити, кундосити, куншитик, купеть, купиньоша, купражити, курделиця, куркан, куружій, кусцілько, кухта², кучки².

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Лнниик, О. Ф. Савранчук.

Над технічною підготовкою машинопису тому працювали Т. А. Харітонова, Л. Я. Цудзинович і Т. О. Черниш.

Том рецензували член-кореспондент АН СРСР О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пещак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ (додаток)¹

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

абх.— абхазька	лік.— лікійська
австр.— австрійський	сбрет.— середньобретонська
айсор.— айсорська	стюрк.— середньотюркська (давньотюркська)
баск.— баскська	тоск.— тоскський
гег.— гегський	урал.— уральські

Бібліографічні скорочення

- Батожок — *Батожок Н. И.* История развития значений исходных рефлексов корня *lik- в праславянском и русском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Л., 1979.— 24 с.
- Бахилина — *Бахилина Н. Б.* История цветообозначений в русском языке.— М.: Наука, 1975.— 287 с.
- Брагина — *Брагина А. А.* Неологизмы в русском языке.— М.: Просвещение, 1973.— 223 с.
- БСЭ³— *Большая советская энциклопедия.*— 3-е изд.— М.: Сов. Энциклопедия, 1970—1978.— Т. 1—30.
- Будагов Ист. слов — *Будагов Р. А.* История слов в истории общества.— М.: Просвещение, 1971.— 269 с.
- Булыка Лекс. зап.— *Булыка А. М.* Лексичныя запазычанні ў беларускай мове XIV—XVIII ст.— Мінск: Навука і тэхніка, 1980.— 256 с.
- Варбот — *Варбот Ж. Ж.* Праславянская морфология, словообразование и этимология.— М.: Наука, 1984.— 253 с.
- Вл. імена — *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей.— К.: Наук. думка, 1986.— 308 с.
- ВРУ — *Визначник рослин України.* — К.: Урожай, 1965.— 877 с.
- Гамкрелідзе — *Иванов — Гамкрелідзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы.— Тбилиси: Изд-во Тбил. ун-та, 1984.— Ч. 1—2.
- Гриц.— *Гриценко П. Ю.* Моделивання системи діалектної лексики.— К.: Наук. думка, 1984.— 226 с.
- Дейи — *Дейниченко Н. П.* Питання вивчення зслогічної лексики рідного краю в курсі «Українська діалектологія».— Суми, 1981.— 119 с.
- Добровольский — *Добровольский В.* Смоленский областной словарь.— Смоленск, 1914.— 1022 с.
- Дэже — *Дэже Л.* Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ).— Дебрецен: Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1985.— 525 с.
- Езиков. проучв. Георгиев — *В чест на академик Владимир Георгиев: Езиковедски проучвания.* — София: БАН, 1980.— 519 с.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови: В 7 т.*— К.: Наук. думка, 1982.— Т. 1—2.
- Иванов — *Топоров — Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей.— М.: Наука, 1974.— 341 с.
- Изслед. върху ист. и диал.— *Изследвания върху историята и диалектите на българския език.*— София: БАН, 1979.
- Иллич-Свитыч Опыт 1976 — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков: Сравн. слов.; Указатели.— М.: Наука, 1976.— 1 — 3. — 155 с.
- Иран. языкозн.— *Иранское языкознание.* История, этимология, типология.— М.: Наука, 1976.— 222 с.
- Инструкция — див. Крымский укр. і ор.
- КДА — *Карпатский диалектологический атлас.*— М.: Наука, 1967.— 271 с.
- Коломиец Происх. назв. рыб — *Коломиец В. Т.* Происхождение общеславянских названий рыб.— К.: Наук. думка, 1983.— 157 с.
- Корз — *Корзюнок М. М.* Матеріали до словника західноволінських говірок // Українська діалектологія. К., 1987.— С. 62—267.
- Крымський Тв.— *Крымський А. Ю.* Твори: В 5 т.— К.: Наук. думка, 1973.— Т. 3.— 510 с.
- Крысин — *Крысин Л. П.* Иноязычные слова в современном русском языке.— М.: Наука, 1968.— 207 с.

¹ Див. т. 1, с. 14—35.

- Лаучюте — *Лаучюте Ю. А.* Словарь балтизм в славянских языках.— Л.: Наука, 1982.— 210 с.
- Лексикол. и словообр. ддр. яз.— *Лексикология и словообразование древнерусского языка.*— М.: Наука, 1966.— 311 с.
- Лизанец — *Лизанец П. Н.* Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття.— Будапешт: Akadémiai Kiadó, 1976.— 683 с.
- Мартьянов Язык — *Мартьянов В. В.* Язык в пространстве и времени.— М.: Наука, 1983.— 107 с.
- Ник.— *Никончук М. В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся).— К.: Наук. думка, 1979.— 313 с.
- О — *Ониськевич М. Й.* Словник бойківських говірок.— К.: Наук. думка, 1984.— Ч. 1—2.
- Одинцов — *Одинцов Г. Ф.* Из истории гиппологической лексики в русском языке.— М.: Наука, 1980.— 222 с.
- Пизани — *Пизани В.* Этимология.— М.: Изд-во иностр. лит., 1956.— 187 с.
- Плавильщиков — *Плавильщиков Н. Н.* Определитель насекомых.— 3-е изд.— М.: Учпедгиз, 1957.— 548 с.
- Пробл. ие. языкозн.— *Проблемы индоевропейского языкознания.*— М.: Наука, 1964.— 210 с.
- Пробл. совр. филол.— *Проблемы современной филологии: Сб. ст. к 70-летию акад. В. В. Виноградова.*— М.: Наука, 1965.— 475 с.
- РЧДБЕ 1982 — *Речник на чуждите думи в българския език.*—София: БАН, 1982.— 1015 с.
- Сабанев — *Сабанев Л. П.* Жизнь и ловля пресноводных рыб.— 5-е изд.— К.: Урожай, 1976.— 660 с.
- Сизько — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок (Кобеляцький район Полтавської області).— Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1981.— 44 с.
- СИС — *Словарь иностранных слов.*— М.: Сов. Энциклопедия, 1984.— 607 с.
- СИС² — *Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука.* Вид. 2-е.— К.: Наук. думка, 1985.— 966 с.
- Сл. мовозн.— *Слов'янське мовознавство: IX Міжнар. з'їзд славистів: Доп.*— К.: Наук. думка, 1983.— 246 с.
- Сл. языкозн. 1983 — *Славянское языкознание: IX Междунар. съезд славистов: Докл. сов. делегации.*— М.: Наука, 1983.— 323 с.
- Спр. личн. имен — *Справочник личных имен народов РСФСР.*— 2-е изд.— М.: Русский язык, 1979.— 572 с.
- ТСБМ — *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы.*— Мінск: Галоўн. рэд. Беларус. Сав. Энциклапедыі, 1977—1984.— Т. 1—5.
- Тупиков — *Тупиков Н.* Словарь древнерусских собственных имен.— СПб., 1903.
- Усачева — *Усачева В. В.* Материалы для словаря славянских названий рыб // *Этимология*, 1971.— 1973.— С. 115—182; ... 1973.— 1975.— С. 65—94; ... 1974.— 1976.— С. 81—116; ... 1976.— 1978.— С. 71—90.
- Цоиев История — *Цоиев Б.* История на българския език. А. Обща част.— София: Наука и изкуство, 1984.— Т. 1—2.
- Ч — *Черепанова Е. А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья.— Сумы, 1984.— 274 с.
- Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 241 с.
- Шамота А. М. Назви рослин в українській мові.— К.: Наук. думка, 1985.— 161 с.
- Шарл — Тат — *Шарлемань М., Татарко К.* Назви хребетних тварин // *Словник зоологічної номенклатури.*— К., 1927.— С. 77—124.
- Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів: Вид-во Львів. пед. ін-ту, 1957.— 253 с.
- Этнонимы — *Этнонимы.*— М.: Наука, 1970.— 269 с.
- Bañkowski — *Kuźniewski — Bañkowski Cz., Kuźniewski E.* Ziołolecznictwo ludowe.— Warszawa; Wrocław: PWN, 1976.— 146 s.
- Endzelins — *Endzelins J.* Senprūšu valoda — Darbu izlase.— Rīga, 1982.— Т. 4, 2. Daļa.— 676 l.
- Hirt — *Festschr. — Germanen und Indogermanen.* Festschrift für Hermann Hirt.— Heidelberg, 1936.— В. 1—2.
- Jakobson — *Jakobson R.* Selected writings.— The Hague; Paris: Mouton, 1971.— Vol. 2.
- Klímeš — *Klímeš Lumír.* Slovník cizích slov.— Praha: Státní ped. nakl., 1981.— 791 s.
- Knappová — *Knappová M.* Jak se bude jmenovat?— Praha: ČAV, 1978.— 330 s.
- Kuryłowicz Apoph.— *Kuryłowicz J.* L'apophonie en indo-européen.— Wrocław: PAN, 1956.— 423 p.
- Lětopis — *Lětopis Instituta za serbski Ludospyt.*— Budyšin, 1952—1986.— Rjad A. Zw. 1—33.
- ODEE — *The Oxford dictionary of English etymology / Ed. by C. T. Onions.*— Repr.— Oxford: Clarendon Press, 1985.— 1025 p.
- Oleš — *Oleš R.* Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae.— Köln; Wien: Böhlau-Verlag, 1983—1984.— Т. 1—3.
- SKES — *Toivonen Y. H., Itkonen E., Joki A. J., Peltola R.* Suomen kielen etymologinen sanakirja.— Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1958.— 1899 s.
- Sl. revija — *Slavistična revija.*— Ljubljana, 1948—1985.— Т. 1—33.
- Stang — *Stang Chr. S.* Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen.— Oslo etc.: Universitetsforlaget, 1972.— 96 s.
- Trautmann Apr. Sprachd.— *Trautmann R.* Die altpreußischen Sprachdenkmäler.— Göttingen, 1910.

ко́ра, [кіре] (зб.) «кора рослин» Ж, [кірря] «тс.», кірка, [коріна] «деревна кора Г. ВеНЗн; суха кора для опалення Ж», коріця (зменш.), ко́рка «кірка», [корявина] «щерехувата кора» Ж, [коравий] «шорсткий, корявий» Ж, корявий «тс.; нерівний, покручений (про дерево)», [коравити] «робитися шорстким» Ж, корявіти, корувати «здирати кору», безко́рий, обко́рваний «очищений від кори», [обко́рити] «здерти кору (з дерева)», [ко́рене] «покриття корою» Ж, око́рваний «очищений від кори», око́рува́льний «призначений для очищення від кори», око́рбувати «очищати від кори», підкірка «нервові клітини під корою великих півкуль головного мозку», підкірний «який міститься під корою», [прико́рити] «засохнути у вигляді кори», [уко́рити] «наситившись чим-небудь, стати твердим, як кора» (про тканину);— р. болг. ко́ра, р. [ко́р] «лід на берегах після осінньої повені», бр. ка́ра, ко́рка, др. ко́ра, ко́рь «кора», п. кога, [кіга] «тс.», [ко́га] «тс.; шкіра», ч кіга «кора; шкаралупа; шкірка», рідк. кога, ст. ко́га, слц. ко́га «тс.», м. ко́ра, схв. ко́ра, слн. ко́га, стсл. ко́ра;— псл. кога «тверда оболонка (передусім — дерева); шкаралупа; шкірка». спочатку, очевидно, «те, що відділяється, відрізається, відколюється, відстає», якнайближче пов'язане давнім паралелізмом початкових k- і sk- (з рухомим іє. s-) з псл. skoga «шкура, шкіра», укр. [скі́ра] «шкіра», скорі́на «шкірка; твердий зовнішній шар»;— споріднене з лит. kégti «відставати, відділятися» (про шкіру, кору), кагпа «лико», гр. κέρω (< κερω) «стрижу; зрубую; обскубую», вірм. k'egem «скоблю, скребу», k'egem «дряпаю», k'ogem «шкря-

баю», kogč «кора, шкірка», хет. karšmi «обрізаю», тох. A kāršt- «тс.; руйнувати», тох. B kāršt- «тс.», дінд. kṛt- «відрубувати», kṛtāti «ріже», kártati «тс.», сагмап- «шкіра, шкура», kṛttiḥ, дперс. śarṁap-, ав. śarəṁap-, дангл. heogða «тс.», лат. cogium «шкіра; шкура; кора, оболонка, шкаралупа, шкірка; верхній шар»; іє. *(s)ker-/-(s)kēg-/-(s)kog- «різати, рубати; відтинати; відділяти»: до розвитку значення пор. гр. δορά «шкіра (зрізана); шкура», δέρμα «тс.; хутро, руно; шкірка, оболонка, плівочка; шкаралупа», пов'язані з δέρω «здираю шкіру, обдираю, деру, облуплюю; б'ю, стинаю»; запозиченнями з слов'янських мов є алб. kōgë «кора (дерева, землі, хліба)», нгр. [кóра] «скоринка хліба» (Младенов Годишник 23/8, 10; Meyer Neugriechische Studien II 33—35).— Шанский ЭСРЯ II 8, 308; Фасмер II 321; Преобр. I 352; Sławski II 471—472; Brückner 495; Holub—Lyer 273; Machek ESJČ 308; БЕР II 625—626; Младенов 251; Skok II 151; ЭССЯ 11, 44—45; Варбот 46; Bern. I 566—567; Vaillant RES 22, 40; Мейе ОЯ 277; Meillet Études 253; Fraenkel 221, 241, 257—258; Trautmann 117; Ernout—Meillet I 112, 143, 144—145; Walde—Hofm. I 274; Mayrhofer I 259, 378; Абаев ИЭСОЯ I 290; Meyer EW 410; Джаукян 147, 197—198; Pokorny 938—940.— Пор. корóткий, крат, скі́ра, скорі́на, чéреп, чересло́, черéт, чері́ти, чéрпáти, чéртá, щерб.

корабéль¹, [кара́б] «морське судно» Л, [ко́раб] «тс.; судно» Ж, [ко́рабін Ж, ко́робéль Ж] «тс.», ко́рабéл «суднобудівник» (з рос.), [ко́рабéльщик] «тс. Ж; шкіпер; штурман; матрос, моряк Ж; мореплавець Я», ко́рабéльник «тс.;

(заст.) власник торговельного корабля або той, хто плаває на кораблі СУМ; [якась монета Я]», *корабѣльня* «споруди для будування та ремонту кораблів; верф», [корабля́рня] «тс.» Ж, [корабѣ́ця] «ковчег» Ж, *кора́блик* «човник із паперу, кори та ін.; (заст.) жіночий головний убір; [палубна шлюпка Ж; рід кубка, келиха у вигляді кораблика Я]», [ко-раблѣ́нці] (мн.) «палубні шлюпки» Ж, [ко-рубе́ль] «корабель, човен; колиска» ВеБа, [ко-раблѣ́вати] «пливти під вітрилами; кермувати, вести (судно); плавати на кораблі» Ж, ст. *кораб* (XV ст.) «корабель»;— р. *ко́рабль* «тс.; [вітрильник; гора, сопка; весільна страва; старовинне мереживо]», [ко́раб] «корабель», [ко-ра́бль] «тс.; висока гора», [ко-рабѣ́ль] «висока гора», бр. *карабѣ́ль*, [ко-ра́блик] «старовинна жіноча головна прикраса у вигляді шапочки», др. *карабль* «судно; великий човен», *ко-рабль*, *ко-рабль* «тс.; ковчег», п. заст. *koğabl* «човен, судно, корабель» (з рос.), *koğab* «(поет.) тс. (з XIII ст.); карета; колиска, схожа на човен», ст. *koğab* «ящик, Ноїв ковчег» (з XV ст.), ч. *koğáb* «судно; великий морський човен (заст.); [видовбане, трухляве дерево; суха кора; спорохнільний зуб; кінський скелет]», ст. *koğáb* «судно, корабель; кора, лико», слц. *koğáb* «корабель, судно, великий човен (заст., поет.); [віз, навантажений горшками]», [koğaba] «видовбаний пень дерева, використовуваний як човен на річці Вага; кінський скелет», нл. *koğabje* «скелет, кістяк», *koğabja* «хребет разом із ребрами; ребро», болг. *ко́раб* «корабель, судно; [дерев'яний чан (для перевезення й видавлювання винограду); посудина для пшениці; корито для перевезення винограду; жолоб водяного млина]», заст. *ко-рабл* «корабель», *ко-рабъл*, м. *ко-раб* «тс.», схв. *кѡрѣб* «тс.; судно», заст. *кѡгѣбалј* (*кѡрѣбаль*), *кѡ-габлја*, ст. *когабъ* «тс.», слн. рідк. *ко-габелј* «корабель» (мабуть, з рос.), стсл.

ко-рабѣль, *ко-рабѣль* «тс.», *ко-рабѣль* «човен», *ко-рабѣль* «тс.»;— псл. *koğabj/koğabj/*[kağabj]* «судно, корабель; великий човен»;— морфологічна структура і дальші етимологічні зв'язки, не-

зважаючи на численні спроби, остаточно не з'ясовані; здебільшого тлумачиться як давнє (з огляду на наявність *b* на місці гр. *β* та ненаголошеного *o* замість ненаголошеного гр. *α*) усне запозичення з грецької мови; гр. *καράβιον* «корабельний човен, шлюпка» (пор. сгр. нгр. розм. *καράβι* «корабель, судно») вважається характерним для елліністичного койне і видозміненим семантично вже у праслов'янський період демінутивним утворенням на *-ιον* від *καράβος* «тс.; вид легкого судна» (звідки також походять ар. *qārib* «човен, бот, шлюпка» та нар.-лат. *sāgabus* «легкий плетений човен, обтягнений шкірою», до якого зводяться порт. ст. *sāgavo* «судно» з семантично видозміненим зменш. *sagavela* «каравела», ісп. *sāgaba* «вид човна» з похідним *sagabela* «каравела», іт. *sagavella* «тс.», букв. «маленьке судно», від яких виводиться й укр. *каравѣла*), пов'язаного з природознавчим терміном *κράβος* «краб» (можливо, через те, що у стародавніх греків вантажні судна, «круглі кораблі», на відміну від швидкохідних «довгих кораблів», мали майже сферичну форму, подібну до форми краба), середземноморським словом невідомого походження; висловлюються недостатньо аргументовані думки про запозичення з грецької мови в слов'янські через фракійське (Romanski RĚS II 53; Brücker 256) або тюркське (КЭСРЯ 211) посередництво; іноді з огляду на труднощі деяких фонетичних, семантичних і хронологічних співвідношень грецьких і слов'янських форм (зміна дзвінкого проривного *b* у дзвінкий спірант *v* на ґрунті грецької мови відбувається вже з I ст. н. е., а найдавніші засвідчені пам'ятками слов'янські утворення з пом'якшеним *b* датуються X ст.; значення «вид легкого судна» у грецьких формах фіксується лише з VII ст. н. е., а у стародавніх греків вони представлені тільки із значеннями «краб; жук-рогач»; поширення у слов'янських мовах, на відміну від грецької, форм із значенням «видовбане дерево») припускаються не зовсім переконливі (через нез'ясованість кінцевих *-bljъ*, *-bjъ*, *-bъ*) твердження про власне

слов'янське походження й генетичний зв'язок з іє. *(s)ker- «різати, рубати; відділяти», р. *korá*, *korýto* (Romanski RES II 47—54; Preveden Language 6, 279—296; Rudnicki SO 14, 232), про спорідненість із болг. *korúba* «порожнисте дуплисте дерево; дупло», пов'язаним з псл. *(s)karuba «шкаралупа; кора» (Sławski II 473), до яких зводяться також укр. [кару́ба] «скриня для перевезення чого-небудь», [закору́блій] «зашкарублій, твердий», *корá*; мало обгрунтованим видається зближення псл. *korabjъ* із **korbjъ* «луб'яна або плетена посудина», п. *korbia*, сл. сх. **korbъ*, укр. *короб* «тс.», псл. **křbapъ*/**křbanjъ* «коробка; посудина; дзбан», укр. [корба́н] «постіл» (ЭССЯ II, 45—49; Sławski II 473, III 113); зовсім безпідставно гр. *καραβιον* виводиться з слов'янських мов (Preveden Language 6, 279); запозиченнями з слов'янських мов є лит. *karoblius* «судно; ковчег», *karoblis*, ст. *karobius* «тс.», рум. *corăbie* «корабель; вітрильник; [корито для винограду]». — СІС 311; Критенко Вступ 531; Шанский ЭСРЯ II 8, 308—309; Фасмер II 321—322; ГСЭ I 399, II 201, 202, 211, 215, 217, 246, III 96; Преобр. I 352; Горяев 156; Sławski II 472—473; Kopaliński 476—477, 529; Zajaczkowski StOr 91—92; Brückner 256; Slavica III 194; Sl. wyg. obcych 338; Holub—Lyer 261; Machek ESJČ 276, ESJČS 220—221; БЕР II 626—627; Младенов 251; Skok II 152; Мейе ОЯ 79—80; Meillet Études 187, 343; BSL 20, 58—60; Rudnicki Prasl. II 70—71; Bern. I 567; Mikl. EW 129; Mikkoła Berühr. 118; Skardžius 98; DLRM 186; Walde—Hofm. I 164; Frisk I 785; Boisacq 411, 458. — Пор. *закору́блій*, *карбáс*, *корá*, *корабѣль*².

*корабѣль*² (архіт.) «неф (частина храму)»; — р. *корáбль*, болг. *кораб* «тс.», схв. *кѡрѣб* «склепіння; арка»; — калька гр. ст. *ναῦς* «неф; корабель, судно», *νεῦς*, *νηῦς* «тс.»; пор. аналогічні кальки того ж походження лат. *navis* «судно, корабель; неф», н. *Schiff* «тс.».— ССРЛЯ 5, 1411; БЕР II 627. — Див. ще *корабѣль*¹. — Пор. *нав*², *неф*.

[*кораби*] (мн.) «корзина для носіння на спині» Ж, [*кораблі*] (мн.) «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. *Korb* «корзина» або в укр. [*корба*] «дерев'яна посудина», п. [*korba*] «торбинка з кори».

корáблик (зоол.) «рід головоногих молюсків, наутилус, *Nautilus L.*; — р. *корáблик* «тс.»; — похідне утворення від *корабѣль* «судно»; назва зумовлена тим, що ці молюски, які мають форму човна, не тільки повзають по дну, але й плавають на поверхні води (пор. подібні щодо семантики й словотвору п. *łodzik* «кораблик, *Nautilus pompilius L.*», ч. *loděnka*, слц. *lodenka* «тс.», гр. *ναυτίλος* «головоногий молюск, *Nautilus (Argonauta argo) L.*; моряк, мореплавець»). — УРЕ 5, 395—396; БСЭ 13, 138; SW II 810; Holub—Lyer 291. — Див. ще *корабѣль*¹.

корáвка — див. *карáвка*.

корáли «рід морських поліпів; вапнисті відклади цих тварин, використовувані для прикрас», *корáл* (одн.), [*корáлик*] «намистина з коралів» Исслед. п. яз., *коралина* «тс.», *корáли* «намисто з коралів», [*корáлка*] «вид полуниці яскраво-червоного кольору» Я, *корáль* (зб.) «кораловий камінь»; — р. *корáлл*, ст. *кораль*, бр. *карáл*, п. слц. *korál*, ч. *korál*, вл. *kórag*, болг. *корáл*, м. *корал*, схв. *кѡрѣл*, слн. *korála*; — очевидно, запозичене за російським і польським посередництвом з латинської мови; слат. *corallium* «червоний корал», що походить від гр. *κοράλλιον*, *κουράλιον* «тс.», мабуть, запозиченого з семітських мов (пор. гебр. *gōgāl* «малий камінь», ар. *ḡagal* «дикий камінь, кремінь»); виводиться також із сполучення *κόρη ἄλος* «дочка моря» як кальки відповідного давньоіндійського виразу. — СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 309; Фасмер II 322, 365; Преобр. I 352—353; Sławski II 473—474; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вујаклија 474; Walde—Hofm. I 272; Ernout—Meillet I 142; Frisk I 916—917; Boisacq 493.

коралина (бот.) «сніжноягідник білий, *Symphoricarpos albus Blake* (Sym-

phoricarpus racemosus Rich.)»; — очевидно, похідне утворення від *корáл*, зумовлене блідо-рожевим кольором віночка (ВРУ 634). — Див. ще *корáли*.

корáловець (бот.) «коральковець, *Cogalloghiza* Hall.», *коральковець* «тс.» ВРУ; — очевидно, похідне утворення від *корáл*, зумовлене кораловидним кореневищем рослини (ВРУ 179). — Див. ще *корáли*.

корáн «священна книга мусульман»; — р. *корáн*, ст. *курунъ* (XVI ст.), *курунъ* (XV ст.), бр. *кара́н*, п. вл. *коган*, ч. слц. слн. *кога́н*, болг. *кора́н*, м. *коран*, схв. *ко́ра̄н*; — запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. *куган* «тс.»); ар. *qurʿān* (*qoḡʿān*) «коран» (букв. «читання, декламація») пов'язане з дієсловом *qāgaʿa* «читав, декламував», спорідненим, можливо, з араб. *qāḡāʿ* «кликав, називав; декламував, читав». — СІС 362; Фасмер II 322; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Korsch AfSiPh 9, 513; Kopaliński 529; Holub—Lyer 261; БЕР II 628; Младенов 251; Вујаклија 475; Lokotsch 100; Weekley I 28; Klein 851.

ко́рба¹ «ручка, яку крутять; коловорот, вантажопідйомний пристрій у вигляді вала з ручкою, на який намотується канат чи ланцюг», *корба́р* (заст.) «робітник, що працює біля корби, коловорота», [*ко́рбиль*] «корба» ДзУЗЛП, [*ко́рбля* тж. *ко́рма* МСБГ] «тс.»; — бр. *ко́рба* «кривошип», слц. [*когба*] «ручка»; — запозичення з польської мови; п. *когба* «кривошип; ручка, рукоятка, корба», як і ч. ст. *кугба* «корба», виводиться з нім. ст. *Kugbe* «тс.» (< свн. *kuḡbe* «ручка колодязя»), яке через двн. *sigba* «тс.» і нар.-лат. **sigba* зводиться до лат. *sigvus* (ж.р. *sigva*) «кривий; зігнутий, скривлений, загнутий», мабуть, спорідненого з укр. [*кортáтися*] «поратися; мордуватися», а також псл. *кгівъ*, укр. *кривій*. — Булаховський Нариси 116; Шелудько 34; Дзендзелівський УЗЛП 78; Sławski II 474; Brückner 256; Machek ESJČ 276; Matzenauer 229; Kaestner DL 21; Kluge—Mitzka 414; Klein 387; Walde—Hofm. I 317—318. — Див. ще *кортáтися*, *кривій*.

[**ко́рба**²] «дерев'яна посудина для води» XI Діал. нар.; — р. [*ко́рба*] «торба; мішок для вівса; коробка», п. [*когба*] «торбинка з кори», ч. слц. *krb* «домашнє вогнище, камін», [*krbes*] «піховки для бруска», [*krbík*, *krbel*] «тс.», болг. [*кръбла*] «бочка для кислоти капусти, винограду», м. *крбла* «велика дерев'яна посудина», *крбло* «бочка, діжка», схв. *крбу́ля* «козуб, кошик з молоді кори», [*krboč*] «посудина з тикви для води, вина», ст. рідк. *krbao* «міра вина»; — псл. **kʷb-*, найімовірніше, пов'язане чергуванням *ʷ* і *og* з **kogbь* «луб'яна або плетена посудина», укр. *ко́роб* «тс.»; менш прийнятне виведення західнослов'янських і південнослов'янських форм із початковим *krb-* (*krp-*) від н. *Korb* «корзина» (Bern. I 568—569) або від середземноморського (лат.) *corbis* «тс.» (Skok II 184—185). — Sławski II 475—476; Holub — Lyer 267; Machek ESJČ 291. — Див. ще *ко́роб*. — Пор. **корба́н**.

[**корба́н**] «постіл, ходак» Ж, [*ко́рба́н*] «коробка, скриня» ВеУг (можливо, з п.), [*куруба́н*] «постоли» Ж; — р. [*куруба́н*] «гличик, дзбан», п. *когбан* «[коробка з кори]; (ст.) коробка (для мисливських сітей та ін.)», [*когба́н*] «конусоподібна торбинка з кори», [*karbona*, *korbanek*, *korbanka*, *korbańka*, *korbionka*, *kurbańka*] «тс.», [*kurbanek*] «гличик», ч. заст. *krban* «голубник», *krbaně* «великий глек (для сметани та ін.)», мор. [*krbań*] «старий горщик», [*krbańa*] «глиняна посудина для води; череп», нл. *karban* «скриня без віка; ящик у млині (для зерна); корито з дуплистого дерева; будь-яка порожниста річ», [*kurban*] «тс.», *korban* «видовбана тиква; вид бочки, цеберка», схв. *крба́нь* «посудина з тикви»; — псл. [**kʷbanь*, **kʷbanjь*], похідні від [**kʷba*, **kʷbь*], укр. [*ко́рба*] «дерев'яна посудина для води»; менш переконливе зближення п. [*когбан*] безпосередньо з лат. *corbis* «корзина» і, далі, з н. *Korb* «тс.» (Skok II 185; SW II 472—473), як і пов'язання р. [*куруба́н*] із [*кумга́н*] «гличик; азіатська посудина для вмивання» (Фасмер II 423) або з *ку́бок* і *ко́рець* (Преобр. I 416). — Sławski II 475; Machek

ESJĀ 291; Muske II 676; ЭССЯ 13, 206.— Див. ще кóрба².— Пор. шка́р-ба́н.

[корбáч¹] (бот.) «тютюн, *Nicotiana rustica* L.» Мак;— р. [корвáч], бр. [кор-ба́ч] «тс.»; — неясне.

корбáч²— див. карбáч.

корвѐт (вид судна);— р. *корвѐт*, заст. *корвѐт(т)а*, бр. *карвѐт*, п. вл. *korweta*, ч. слц. *korveta*, болг. м. *корвѐта*, схв. *корвѐта*, слн. *korveta*;— очевидно, через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. *corvette* «тс.» походить від лат. *corbita* «вантажний корабель, транспорт», пов'язаного з лат. *corbis* «кошик», можливо, спорідненим з псл. **korbъ*, укр. кóроб.— СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 323; Sławski II 502; Brückner 258; Koraliński 532; Holub—Lyer 263; БЕР II 629; Вујаклија 475; Bloch I 153; Dauzat 209; Walde—Hofm. I 272—273.— Пор. кóроб.

[корга́] «хлібна скоринка» Я; — неясне; можливо, пов'язане з *корж* (пор.).

[кóргель] «безладний, неохайний розпусний парубок» Ж; — п. ч. [korhell] «п'яниця», слц. *korhel'* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *korhely* ([*korhell*]) «розбещений; розпусник, гультай, п'яниця; (початково) ледар, нікчема» походить від н. *Chógherr* «чернець-канонік» (букв. «пан хору»), утвореного з іменників *Chog* «хор» і *Herr* «пан», пов'язаного з *hehr* «знатний, високий, чудовий» (первісно «сивий»), яке продовжує пгерм. **haira* «сірий, сивий», споріднене з ірл. *sġag* «темний». — Желех. I 365; Machek ESJĀ 277—278; MNTESz II 575; Kluge—Mitzka 297, 305.— Див. ще хор.— Пор. гáрний.

[коргіта́] «вирубане з коренем дерево, що йде на будовання суден» ВеЗн, Г;— очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. *corbita* «транспортний корабель, вантажне судно», етимологічно пов'язане з укр. *корвѐт*, на українському ґрунті почало позначати дерева, з яких будувалися подібні судна; формальна зміна слова е, мабуть, результатом впливу з боку слова **корга* «криве дерево» (можливо, використовуване при будівництві суден) (пор.

р. [корга́] «корч, пень у воді, на дні річки; криве дерево», а також укр. ст. *корговицина* «мити з річкових суден»).— Див. ще корвѐт.

корд¹ «міцна кручена нитка, з якої виготовляють тканину для автопокришок, шнурів; вовняна тканина особливого переплетення», *корт* «бавовняна тканина для верхнього одягу»; — р. бр. *корд*, *корт*, п. *kord* «міцна нитка; кордова тканина», ч. слц. *kord* «кордова тканина», болг. *корд* «міцна нитка; кордова тканина», слн. *kórd* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *cord* «тонка мотузка, шнурок; смужка на тканині; смугаста тканина» походить від фр. *corde* «мотузка; струна». — Коралиński 529; Holub—Lyer 261; РЧДБЕ 367; ODEE 215; Klein 351.— Див. ще кóрда¹, хóрда.

[корд²] «меч» Я, ст. *кордъ* «палаш, шабля, шпага» (1573);— р. ст. *корд* «вид меча», бр. ст. *кордъ* (XVI ст.), др. *кордъ* «тс.», п. *kord* «меч (спочатку — короткий); палаш», ч. слц. *kord* «шпага», схв. ст. діал. *kórd* «шабля, меч; ніж різника», слн. [*kordec*] «малий меч; кинджал», цсл. *кор(ъ)да* «меч»; — запозичене з іранських мов, очевидно, через тюркське посередництво (пор. тур. *kard* «шабля»); сперс. перс. *kārd* «ніж» продовжує ав. *karəta* «тс.», похідне від дієслова *karət-* «різати», спорідненого, мабуть, з псл. **kʷrtati*, укр. *картати*; припущення (Rozwadowski RO I 107—108) про пряме запозичення з іранських мов (ір. [**karəd(a)-*] або [**karəda-*]) малопереконливе. — Одинцов Этимология 1979, 99—102; Фасмер II 324; Sławski II 480; Brückner 256; Bezlaĵ ESSJ II 67; Miklosich TEI 2, 106, EW 132; Kniezsa 849—850; Horn 185; Bartholomae 452—454.— Див. ще картáти.

кóрда¹ «довгий мотузок, на якому ганяють коней по колу; струна (нитка) для керування літаючими моделями»;— р. бр. *кóрда* «тс.», п. ст. *korda* «шнур, яким підперізувалися черниці; шнур як міра», ч. ст. *korda* «шнур, яким підперізувалися ченці», слц. *korda* «шнур, канат», болг. *кóрда* «струна музичного інструмента; тятива; [нитка вудочки;

ряд людей; струна шаповальського смичка], схв. kórda «канат, шнур; (ст.) струна»; — через російську мову запозичено з французької; фр. corde «мотузка», як і іт. corda «тс., канат; струна», походить від лат. corda (chorda) «кишки, нутроші; кишкова струна; мотузка з струни (для зв'язування арештованих)», яке зводиться до гр. χορδή «кишка; струна; ковбаса»; менш переконливе виведення болг. кóрда від лат. corda через нгр. кóрда, сгр. кóрда (БЕР II 629; Bernard RES 33, 355; Балк. езикозн. 1961, 3/2, 81), слц. korda від уг. korda та п. ч. korda, р. кóрда від іт. corda (Machek ESJCS 221); неприйнятне з огляду на семантичні труднощі припущення про польське посередництво для р. кóрда (Фасмер II 324). — СІС 362; ССРЛЯ 5, 1414; Sławski II 480—481; Brückner 256—257; Matzenauer LF 8, 201; РЧДБЕ 306; Skok II 153; Вујаклија 475; Milewski SO 18, 30; Dauzat 207; Bloch 177; Дворецкий 1976, 178; Егпout — Meillet I 118. — Див. ще хóрда. — Пор. кóрда².

[кóрда²] «виноградна лоза» Дз; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. coárdă (молд. ко́рдэ) «тс.; струна; сухожилля; корда» походить від лат. corda (chorda) «мотузка з струни; кишкова струна; кишки». — СДЕЛМ 187; DLRM 161. — Див. ще кóрда¹.

[кордáч] «мотузок для оперізування» Ж; — очевидно, утворене на основі п. ст. korda «мотузок, яким оперізувалися ченці; мотузок як міра», що походить від лат. corda (chorda) «кишка; струна; линва; (слат.) мотузок як міра; мотузок, який ченці використовували для оперізування». — Макарушка 10; Sławski II 480—481. — Див. ще кóрда¹, кордóн, хóрда.

кордебалéт; — р. болг. кордебалéт, бр. кардэбалéт, п. рідк. kordebalet; — через російську мову запозичено з французької; фр. corps de ballet «особовий склад балету» утворене з іменників corps «тіло; головна частина; особовий склад», що виводиться від лат. corpus «тіло, тулуб; основа, корпус; корпора-

ція», ballet «балет» та прийменника de, похідного від лат. de «з, від; про; у», з яким пов'язаний префікс de- «де-». — СІС 362; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; ССРЛЯ 5, 1414; Sl. wyg. obcych 391; РЧДБЕ 306; Dauzat 208; Bloch 179. — Див. ще балéт, де-, кóрпус.

[кордéць] «валок на ткацькому верстаті, на який намотується виткане полотно» Дз; — неясне.

[кордобáи] (заст.) «сап'ян, козяча шкіра; сап'яновий чобіт», [кордовáн] «тс.», [кордобáнець] «черевик з козячої шкіри», [кордовáний] «сап'яновий, козячий» (про шкіру); — р. ст. кордувáн «вид шкіри для взуття», п. ст. korduban «сап'ян (козяча шкіра спеціального виготовлення)», ч. kordovan, заст. korduán, kordoban, kordobon «тс.», ст. kordovánek «сап'яновий черевик», kordovanec «тс.», слц. слн. kordován «сап'ян», схв. кóрдовáн «тс.»; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з іспанської мови; ісп. cordobán «сап'ян» походить від ар. kortobanī «з Кордови, кордовський», яке виникло на основі ісп. Córdoba (< лат. Corduba) «Кордова» (місто в Іспанії, відоме своїми виробами з козячих шкір); форма кордовáн, мабуть, проникла за посередництвом іт. cordovano «сап'ян». — Фасмер II 324; Sławski II 483—484; Machek ESJCS 277.

кордóн, закордóн «чужоземні, зарубіжні країни», [закордóнець] «закордонний мешканець», [закордóнник] «тс.», закордóнний, прикордóнник, прикордóн-ня «територія, розташована біля кордону, вздовж кордону», прикордóнний; — р. кордóн «прикордонний або загороджувальний загін; лісова сторожа і охорона заповідника; місцеперебування караулу, загороджувального загону, прикордонної варті; [межа, рубіж]», бр. кардóн «державний кордон, межа; прикордонний або загороджувальний загін; ланцюг невеликих загонів, розміщених по фронту в одну лінію; лісова сторожа, охорона заповідників; місцеперебування таких загонів; вартя», п. вл. kordon «кордон», п. заст. kordon «шнурок на військовій формі», ч. слц. kordón «кордон; смуга розділу», болг. кордóн «кордон; (заст.) ланцюжок до годинника»,

м. *кордон* «кордон», [курдóн] «мотуз, низка; шнурок», схв. *кóрдóн* «кордон», *кóрдýн* «тс.; [ланцюжок]», слн. *korđón* «тс.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *cordon* «мотузка; шнурок; тасьма; орденська стрічка; ряд дерев; бордюр; (військ.) кордон» пов'язане, спочатку як зменшувальна форма, з *corde* «мотузка, канат; струна; тятива». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 310; Фасмер II 324; Смирнов 162; Sławski II 483; Kopaliński 538—539; Brückner 257; Doroszewski PF 13, 145—151; Holub — Lye 261; Machek ESJČ 277; БЕР II 631; РЧДБЕ 306; Вујаклија 475; Dauzat 207; Bloch 177. — Див. ще *кóрда*¹.

[кóрдуб] (бот.) «дуб пробковий, *Quercus suber* L.» Ж, Я, [кордубáн] «старий міцний дуб» Я, [кордубáчча] «коряві дерева, частіше дуби» Я; — очевидно, видозмінені запозичення з польської мови; п. *korkeða* «пробковий дуб» є калькою нім. *Korkeiche* «тс.» і складається з основ іменників *korek* «пробка, корок» і *ða* «дуб». — Фасмер II 328; Sławski II 484—485; SW II 476. — Див. ще *дуб, кóрок*¹. — Пор. *кордубáтий*.

кордубáтий «який має кривий стовбур; сукуватий (про дерево); незграбний (про людину)»; — очевидно, результат контамінації слів [кордубáн] «старий міцний дуб», [кордубáчча] «коряві дерева, частіше дуби» і *кострубáтий* «який має нерівну поверхню, шорсткий; нерівний, покручений; незграбний». — Див. ще *кóрдуб, кóструб*¹.

[кóрдюк¹] (ент.) «молочайний бражник, *Celerio euphorbiae* L. (*Deilephila euphorbiae*); гусениця ведмедиці (метелика), *Arctiida* (*Eupgeria egeusa*) Ж»; — неясне; можливо, пов'язане з [дюк] «гусениця молочайного бражника» і з [кордюк] «хвороба язика у худоби», [курдюк] «тс.».

[кóрдюк²] — див. *курдель*.

корегувáти, корегувáльний — див. *кори́гувати*.

корéйка «свиняча або теляча грудинка»; — бр. *карéйка*; — запозичення з російської мови; р. *корéйка* «тс.» етимологічно неясне.

коректíв «часткова зміна, виправлення, поправка»; — р. *корректíв*, бр. *карэктíў*, п. *korektywa*, ч. *korektiv*, слц. слн. *korektiv*, болг. м. *коректíв*, схв. *кóректив*; — запозичення з французької мови; фр. *correctif* «поправка, коректив; виправний» походить від слат. *correctivus* «виправний», пов'язаного з *corrigo* «випрямляю, виправляю». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 331; Kopaliński 530; Holub — Lye 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 308. — Див. ще *коалі́ція, коректу́ра, кори́гувати, ре́гент*.

коректний «тактовний, ввічливий; методично правильний», *корéктність*; — р. *коррэктны́й*, бр. *карэктны*, ч. *korektní*, слц. *korektný*, вл. *korektny*, болг. *корéктен*, м. *коректен*, схв. *кóректан*, слн. *korékten*; — запозичення з французької мови (у пізнішому значенні «методично правильний» з англійської); фр. *correct* «правильний, коректний; тактовний, ввічливий», як і англ. *correct* «правильний, коректний», походять від лат. *correctus* «виправлений, правильний», пов'язаного з *corrigo* «випрямляю, виправляю». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332; Holub — Lye 261; РЧДБЕ 367; Dauzat 208; ODEE 217; Klein 355—356. — Див. ще *коалі́ція, коректу́ра, кори́гувати, ре́гент*.

коректу́ра «відбиток друкарського набору для виправлення помилок; виправлення помилок у відбитках друкарського набору», *корéкта* «тс.» (з п.), *корéктор* «фахівець, який займається читанням і виправленням коректи», *коректува́льний* «кори́гувальний», *корéкція* «виправлення», *коректува́ти* «вносити корективи, поправки; виправляти текст у коректурі»; — р. *корректу́ра*, *коррэктор*, *коррэкция*, бр. *карэкту́ра*, *карэктар*, *карэкция*, ст. *коректа* (*корректа*) (з п.), п. ч. вл. *korektura*, *korektor*, п. *korексја*, ч. *korekce*, слц. слн. *korektúra*, слц. *korektor*, *korekcija*, болг. м. схв. *коректу́ра*, болг. *корéктор*, *корéкция*, м. *коректор*, *корекција*, схв. *кóректор*, *корекција*, слн. *koréktor*, *korékcia*; — через польську і, можливо, через російську мову запозичено з латинської; лат. *correctūra* «виправлення», *correctio* «тс.», *corrector* «виправляч; той, хто

вдосконалює» походять від дієслова сог-гіго «випрямляю; направляю, скеровую; виправляю», утвореного за допомогою префікса сог- (< сог-) «з-» від дієслова геґо «керую; направляю; визначаю; зазначаю; виховую». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 332—333; Булыка 172; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyeer 261; РЧДБЕ 307; БЕР II 632; Дворецкий 1976, 264—265. — Див. ще коаліція, реґент. — Пор. директіва, дирéктор, диригувати, коректів, корéктний, коригувати, прорéктор, реґалії, реґіон, регулювати, регуля́рний, ре́ктор.

кореніти «ущипливо докоряти; дуже лаяти, ганити», [корініти] «лаяти; ганьбити, гудити Ж; будити МСБГ»; — р. *кореніть* «лаяти, докоряти, гудити, клясти»; — очевидно, пов'язане з *кóрінь* (перен.) «рід, предки», тобто первісне значення тут було «лаяти не тільки саму людину, а й її батьків і дальших предків» (це вважалося особливо образливим). — Див. ще *кóрінь*¹.

кореспондénція, заст. *кореспондувати* «листуватися з ким-небудь»; — р. *кореспондénция*, бр. *карэспандэнцыя*, ст. *корреспондовати* «відповідати», *куро-спондентъ* «представник», п. *correspondencia*, ч. *korrespondence*, слц. *korešpondencia*, вл. *korrespondenca*, болг. *кореспондénция*, м. *кореспонденција*, схв. *кореспондénция*, слн. *korrespondéncia*; — запозичено за посередництвом польської і, можливо, німецької мови (н. *Korrespondenz*) з середньолатинської; слат. *correspondentia* «відповідність; відповідне сполучення; відповідник» пов'язане з дієсловом *correspondeo* «відповідаю (собі); погоджуюсь, пристосовуюсь», утвореним за допомогою префікса сог- (< сог-) «з-» від дієслова *respondeo* «відповідаю», що складається з префікса ге- «ре-» і дієслова *spondeo* «урочисто зобов'язуюсь, обіцяю», очевидно, спорідненого з гр. *σπένδω* «обіцяю; роблю жертвни узливання; мирюся; ладнаю» і хет. *šir(p)and-* «приносити жертвни узливання; святити; виконувати ритуал». — СІС 363; Шанский ЭСРЯ II 8, 334; Фасмер II 337; Смирнов 163; Christiani 41, 43; Sławski II 486—487; Kopaliński

530—531; Holub — Lyeer 262; БЕР II 636; Kluge — Mitzka 396; Walde — Hofm. II 578—579. — Див. ще коаліція, ре-.

кóрець¹ «кухоль чи ківш із держакон, [чашка]; стара міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг; центнер; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина] СУМ, Г, Ж, Л; [кушка] ДзАтл I», *кірець* «корець», [кірнци] (мн.) «жолобки на колесі водяного млина» Ж, [кірци] «тс.» Ж, [кірчик] «маленький корець», [кóрчик] Бі, *корячок* «тс.», [корéчник] «водяний млин із наливним колесом», [корчак] «тс.», [коріць] «кушка» НЗ УЖДУ 37, [корцівка] «нижня дошка в корці колеса водяного млина», [корцівка] «тс.», [коряк] «посудина з ручкою для зачерпування; кухоль або ківш із держакон; черпак для вихлюпування води з човна; черпак для набирання зерна, борошна; міра сипких тіл; [кожна пара з'єднаних під кутом поперечних дощок на колесі водяного млина; кобза, бандура Я; опуклий бік у бандури, протилежний струнам Я]», [корéчний] (у словосполученні [к. млин] «водяний млин із наливним колесом»), [корячківий] «ковшовий» Я, [корцувати] «давати корець збіжжя» (про копу снопів) Ж; — р. [кóрець] «ківш; кухоль; ополоник; совок; (заст.) міра зерна», бр. *карэц* «ківш (для пиття); кубок; металевий кухоль», п. *korzec* «корець (давня міра сипких тіл); міра ваги; велика посудина з кори або пня у формі бочки», ст. *korzec* «міра рідких тіл; коритце, ящик млинового колеса; міра поверхні поля», ч. *korzec* «давня міра (зерна, поверхні); черпак (рибальський)», ст. *korzec* «міра сипких і рідких тіл; міра поверхні поля», мор. *korzec* «будка для шпаків на дереві», слц. *korzec* «давня міра сипких тіл; міра поверхні; [посудина з кори для ягід; дерев'яна глибока миска; коритце млинового колеса]», вл. нл. *kórc* «міра зерна», полаб. *t'ōrc* (*tjératz*) «тс.», слн. *kórc* «тс.; черпак (з кори, дерева); коритце млинового колеса», етсл. *корць* «міра (пшениці)»; — псл. *когсь* «посудина з кори (для черпання, міряння)», зменш. від *когь* (когь) «міра пшениці; корито;

кора», пов'язаного з кога «кора», укр. *корá*, *корíто*; менш переконливе припущення про спорідненість з дінд. *caŕiŭ* «казан, горщик», дісл. *hveŕg* «казан», дірл. *coŕe*, *coŕge*, кімр. *paŕg* «тс.» (Bern. I 580); викликає сумнів зближення з дінд. *khāraŭ* «певна міра місткості» (Machek Slavia 16, 170; ESJČ 277), як і виведення від гр. *κόρος* «міра», утвореного з гебр. *כֹּרֶג* «міра зерна» (Mikl. EW 133). — Вяник 95—97; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 37, 66; Шанский ЭСРЯ II 8, 313; Фасмер II 325—326; Соболевский РФВ 70, 85; Sławski II 504—506; Brückner 258; KZ 68, 208; Moszyński KLS I 294—295; Holub — Lyer 261; Schuster-Sewc 622; ЭССЯ II, 128—130; Bern. II 579—580; Meillet MSL 14, 382; Štrekelj 34; Mayrhofer I 308—309. — Див. ще *корá*, *корíто*.

[*коріць*²] (ент.) «щипавка звичайна, *Forficula auricularia* L.», [*коріць* Ж, *кóрчик* ВеЗн, *кóрек* ВеЗн] «тс.»; — п. [*korzec*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *корá* (пор. п. *skogek* «щипавка», пов'язане з *skóga* «шкіра»); мотивація назви неясна. — Див. ще *корá*.

[*корешник*] (бот.) «китятки, *Polygala* L.» Мак; — р. [*корешник*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *кóрінь*; назва зумовлена, можливо, якимись особливостями коренів китятки; корені одного з видів цієї родини рослин — північноамериканської сенегі — використовуються в медицині. — БСЭ 1953, 22, 618. — Див. ще *кóрінь*¹.

корж, [*кірж*] «корж» Бі, *кóржик* «маленький корж; солодке печиво, переважно у формі кружечків», [*корзán*] «прісний сухий спечений пиріг» Ж, [*коржáвий*] «висохлий і шорсткий (про шкіру)» Г, Бі, [*коржáвити*] «ставати шорстким, твердим»; — р. [*корж*, *коржáк*] «корж», *кóржик* «солодкий кондитерський виріб; вид пряника», [*коржéть*] «черствіти, сохнути», бр. *корж* «корж; [хлібець; злежале сіно]», [*коржáн*] «корж», [*коржéнь*] «сухар»; — задовільного етимологічного пояснення не має; можливо, власне східнослов'янське утворення від **kʷrg-* неясного походження; мало переконливе твердження про спорідненість з р. [*коргá*] «криве

дерево», слн. *křž* «качан» (Потебня РФВ 3, 95; Brückner KZ 48, 210; Bern. I 667), що недостатньо аргументовано зіставляються далі з дінд. *křśáŭ* «худий, слабий, хворобливий», ав. *kəŕəsa-* «тс.» (Потебня тж); сумнівне з огляду на географію поширення виведення східнослов'янських форм із фінно-угорських мов: від комі *köryś* «круглий хліб, булочки, печиво» (Paasonen FUF 18, 26; пор. *Kalima* RSl 6, 93), фін. *kyrsä* «прісний хліб» (Mikkola FUF Anz. II 72—73; пор. *Kalima* 130—131). — Шанский ЭСРЯ II 8, 313; Фасмер II 323, 326; Bern. I 670. — Пор. *коргá*.

[*коржéн*] (зоол.) «кажан, лилик, *Vespertilio* L.» ВеБ, ВеНЗн; — очевидно, фонетичний варіант діалектної назви [*кожéн*] «тс.», що відповідає літературному *кажáн* (див.).

[*кóрзати*¹] «плести, зморщувати (під час роботи) Г; брехати Бі», [*корзáтися*] «натягати постолі, взуватися» Ж, [*кóрзити*] «плести, зморщувати», [*корзáн*] «постіл, ходак» Ж, [*корсáн*] «тс.» Ж, *корзína*, *корзínник* (спец.), [*корзún*] «кошик» Ж; — р. *корзína*, бр. *карзína*; — очевидно, пов'язане з псл. **kʷrg-* «плести»; — можливо, споріднене з лтс. *kuřza* «коробка з деревної кори; кошик з прутиків» або з лит. *keřgti* «прив'язувати», *kárglioti* «сплітати тин; ткати». — Горячева Этимология 1976, 55—61; Шанский ЭСРЯ II 8, 314; Фасмер II 327, 323; Откупщиков 201; Mühl.—Endz. II 326; Petersson BSl. Wortst. 69—70.

[*кóрзати*²] «невміло й дуже повільно виконувати роботу» Ва; — неясне; можливо, результат семантичного розвитку [*кóрзати*] «плести».

[*кóрзати*³] «ламати» Я; — р. [*кóрзати*] «обрубувати сучки, знімати кору», [*карзати*] «обрубувати, обрізати сучки, гілляки», схв. *кřзати* «стирати, сточувати, обточувати», слн. *křzati* «різати поганим ножом»; — псл. **kʷřzati* «різати; сточувати»; — дальші генетичні зв'язки неясні; пов'язання з дінд. *káŕjati* «мучить, катує», дісл. *hŕekia* «мучити», дфриз. *hŕeka* «рвати», вірм. *koŕcapet* «уражаю, руйную, знищую», з лит. *kařšti* «чесати вовну», *skeřsti* «рі-

зати свиню» (Потебня РФВ 1880/3, 95) непереконливі; для р. [ка́рзатъ, ко́рзатъ] не виключене також прибалтійсько-фінське походження (пор. вепс. karst'ä (kařsta) «обрубувати (сучки)», фін. karsia «обрубувати, обламувати, обрізати (сучки); підчищати; відсіювати» (Kalima 108).— Фасмер II 199, 327.

корзіна, корзі́нник, корзі́н — див. ко́рзати¹.

[ко́рзіти] «пустувати» Ж; — р. [ко́рзітсья] «чванитися, хизуватися», бр. [ка́рзіць] «капризувати, вередувати» (про дитину); — неясне.

[ко́рзо] «спосіб» Я; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. corso «біг; течія (річки); курс, напрям; рух, хід» продовжує лат. cursus «біг, їзда; перегони; шлях, рейс».— Mestica 398.— Див. ще курс.

[ко́рйбіг] (орн.) «жайворонок польовий, *Alauda arvensis* L.» ВеНЗн, [ко́рйбо́ги] (мн.) «тс.» ВеУГ; — очевидно, складне слово, утворене на основі словосполучення [ко́рити бога] «дорікати богові; лякати бога»; пояснюється тим, що, за народним переказом, жайворонок злітає високо в небо із стеблиною і лякає бога: «тікай, боже, бо кіл упаде» (Верхратський ЗНТШ 1899 IV 228); пор. семантично подібні інші народні назви цього птаха: [богастійник, богостійник, набогастій, набогастійко].— Див. ще бог, ко́рйти.

[ко́рйворот] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації вихідного *[п́рйворот] (пор. [п́рйворот, п́рйворотень] «тс.») і близького за структурою ко́лбворот.

коригува́ти «вносити корективи (в наведення гармат та ін.); виправляти текст у коректурі», *корегува́ти* «тс.», *корегува́льник*; — р. *корригі́ровать, коррегí́ровать*, бр. *карыгі́раваць*, ст. *корыгацья* «поправка», *корикга́ция* «тс.», п. *korigować*, ч. *korigovati*, слц. *korigovat'*, вл. *korigować*, болг. *коригíрам, коррегíрам*, м. *коригíра*, схв. *ко́риговати* «коригувати; робити зауваження», слн. *korigirati* «коригувати»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови (лат. *corrigo* «виправ-

ляю; направляю, скеровую; виправляю, поліпшую», до якого зводиться й укр. *коректу́ра*); форми з початковим *корре-* (*корре-*) зумовлені впливом семантично й етимологічно споріднених утворень типу р. *корре́ктор*, укр. болг. *корéктор*.— СІС 363; ССРЛЯ 5, 1476; Булька 172—173; Sławski II 486; Kopaliński 530; Holub — Lyer 262; БЕР II 636.— Див. ще *коректу́ра*.

ко́рйда «бій тореадора з розлюченим биком»; — р. *корри́да*, п. *korrida, corrida*, ч. слц. *korida, corrida*, болг. схв. *корй́да*, слн. *corrída, korida*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *corrida* «корида, бій биків» (< *corrida de toros* «тс.», букв. «біг биків», пов'язане з давнім культом бика на Піренейському півострові народне видовище, відоме в Іспанії як поединки з биками вже в XI ст., як циркова вистава — з початку XVIII ст.) походить від *corrida* «біг, швидкий рух», пов'язаного з дієприкметником мин. ч. *corrído* від дієслова *correg* «бігти; текти», що продовжує лат. *currere* «бігти; поспішати; змагатися у бігу», до якого зводиться й укр. *курс*.— СІС 364; БСЭ 13, 213; Kopaliński 183; SSJČ IV 981; РЧДБЕ 307.— Див. ще курс.— Пор. **коридо́р, кура́нти, ку́р'єр**.

коридо́р; — р. болг. м. *коридо́р*, бр. *калідо́р*, ч. слц. вл. *koridor*, схв. *корйдо́р*, слн. *koridór*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *corridor* «тс.», слочатку «вузька галерея навколо укріплення», можливо, через пров. *corredor*, ст. *cougradour*, зводиться до іт. ст. *corrídore*, букв. «місце для бігу», похідного від дієслова *currere* «бігти», що продовжує лат. *currere* «тс.».— Москаленко УІЛ 52; Шанський ЭСРЯ II 8, 315; Фасмер II 328; Смирнов 162; Преобр. I 354; Sławski II 502; Holub — Lyer 262; БЕР II 636—637; Вуґаґлиґа 477; Kluge — Mitzka 396; Klein 356, 386; Bloch I 153; Dauzat 208—209; Mestica 395, 397.— Див. ще курс.— Пор. **ко́рйда, кура́нти, ку́р'єр**.

[**корилістий**] «твердий, як кора дерева» Я; — не зовсім ясне за словотворчою будовою утворення, пов'язане з *ко́ра* (див.).

корінка «чорний дрібний ізюм без кісточок»; — р. *корінка* (з XVIII ст.), бр. *карінка* «тс.», п. когуптка «тс.; корінфський (грецький) ізюм», ч. *korintka* «дрібний ізюм з грецького винограду», слц. *korintky* (мн.) «вид грецького ізюму», слн. *korinta* «коринка, ізюм»; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з західноєвропейських мов; нвн. *Korinthe* «коринка, дрібний ізюм», фр. *corinthe* «тс.» (*raisin de Corinthe* «тс.», букв. «корінфський виноград»), снн. *sarentken* «коринка» (з XV ст.), снідерл. *corente*, *carint*, фр. ст. *courauntz* «тс.» зводяться через лат. *Corinthus (-os)* «Корінф» до назви заснованого дорійцями у IX ст. до н. е. поліса *Κόρινθος* «тс.» (недалеко від нього засноване сучасне місто Корінф, відоме виробництвом і вивозом коринки), яка пов'язується з власним ім'ям міфічного засновника поліса Корінфа, сина Зевса — Корінфа. — Фасмер II 328; Преобр. 355; БСЭ³ 13, 177; Коралиński 533; Holub — Lyer 262; Kluge — Mitzka 395; Klein 386; Дворецкий I 971.

[**корістка**] «поперечина мотовила (кривошина, ворота)» Ж, [*корєства*] «один з чотирьох брусів, що сполучають обід водяного колеса з валом» Ник; — р. [*корыстка*] «дерев'яна ложка, лопатка для помішування пива», п. *korzyśc* «чепіга; поперечка на держаку лопати, кісці, мотовилі», *korzystka* «тс.; рукоятка пилки»; — очевидно, пов'язане з *корість* (від псл. **koristiti* «захопити»). — Sławski II 515. — Див. ще *корість*.

[**корісточка**] (епітет нареченої у весільних піснях: *ми їдемо з користою, ми веземо да користочку, молодую да невісточку*); — бр. [*карыстка*] (у весільній пісні: *А едить к табе сын на двор, вязеть к табе карыстку — а маладую нявестку*); — похідне утворення від [*корість*] «здобич»; назва зумовлена давнім звичаєм умикання дівчини-нареченої. — Грінч. II 283—284; Варбот Етимология 1970, 65—66; Sławski II 515. — Див. ще *корість*.

корість «добрі наслідки для когонебудь (чогось); матеріальна вигода;

прибуток; [здобич; пожива; їжа Л]», *корісне* «те, що дає користь», [*корісник*] «той, хто прагне до вигоди, наживи; визискувач» Ж, [*корістник*] «тс.» Ж, [*корістка*] «невелика вигода, прибуток» Ж, *корістувач*, *корісливий* «який прагне до власної вигоди, наживи; який ґрунтується на матеріальній вигоді», *корісний*, *користати*, *користатися*, [*корістувати*], *корістуватися*, *безкорісливий*, *безкорісний*, *вікористати*; — р. *корість*, бр. *карыць*, [*карыць*], др. *користь* «здобич; придбання; перевага», *користь*, *корысть* «тс.», п. *korzyśc*, ч. *kořist*, слц. *korist'*, болг. м. *корист*, схв. *кòрїст*, [*kòrist*], слн. *korist*, стсл. *користь* «здобич», стсл. цел. *корысть* «тс.»; — псл. *koristь* (*koristь*, *korustь*) «здобич; зиск, прибуток, вигода», очевидно, похідне від **koristiti* «захопити, здобути», пов'язаного з *ristati* «гнати, ганятися» (з приставкою *ko-*); пов'язується також з псл. *korā* «кора», **skora* «тс.», які зводяться до іе. *(s)ker- «різати, відтинати, відділяти», і за аналогією до утворення пн.-сл. **korustь* «копистка» від *korati* й **korustati* з інтенсивним формантом *-ys(t)-* виводиться *korustь* від (s)*korati* (п. ст. [*skogać*] «досягти наміченої мети», [*skōgać*] «тс.») і *kor-ys(t)a-ti* (Brückner 258; KZ 65, 35; KZ 68, 208; Sławski II 513—514); потребує додаткової аргументації твердження про зв'язок *korustь* з **korustati*, як утворенням за допомогою префікса **ko-* від гіпотетичного дієслова **rustati* з інтенсивним формантом *-st-*, похідного від кореня **reub-*, засвідченого двн. *roub* «здобич» (Machek ESJČ 279, ESJČS 223, 277; Holub — Lyer 263), а також тлумачення псл. *koristь* як архаїчного композита **korī-stь*, що, нібито, продовжує іе. **korī-dh(ə)tī-*, перший елемент якого **korī-* вважається прислівниковим утворенням на *-ī* від слова, спорідненого з лит. *kāras* «війна», а другий елемент **-dh(ə)tī-* із суфіксом *-tī-* пов'язується з іе. **dhə-/dhē-* «класти» (Сор Slav. revija 13, 181—185). — Шанский ЭСРЯ II 8, 340—341; Фасмер II 343; Преобр. I 364; Соболевский РФВ 66, 348; БЕР II 637—638; Bezlaј ESSJ II 67; ЭССЯ 11, 71—73; Варбот Эти-

мология 1970, 65—70; Meillet *Études* 276—280; Bern. I 570—571.— Пор. **ко-ра́, корістка, коріти, коріто, ристь.**

[**корітáр**] «коридор», [**коритáрь**] «коридор або прохід між засіками (у великих хлібних магазинах)» Я; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *korridor* виводиться від слат. *curritorium* (*corridorium*) «коридор», первісно «місце, де можна бігати», пов'язаного через нар.-лат. (галлором.) *[*curritōrium*] з лат. *currō* «біжу». — Richhardt 67; Sławski II 502; Brückner 258; SW II 483.— Див. ще **курс.** — Пор. **коридóр.**

коріти «картати; дорікати комусь; (рідк.) примушувати покоритися; скоряти; [схилити в покорі (голову, чоло); завойовувати Бі]», **корітися** «беззаперечно слухатися; підкорятися; [задиратися з кимось НЗ УЖДУ 26/2]», [**кор**] «докір» Пі, [**кóрне**] «покірно», **докоріти, докоря́ти, дóкíр, докóра** «докір», [**докі́рник, докорі́тель Ж**], [**докóрище**] «докори, закиди», **докі́рливий, докі́рний, [закорі́тися]** «упертися, затятися; захопитися чимсь; завзятися на когось, щось» Ж, [**навкі́р**] «поперек, усупереч; на зло», [**навкі́рки, наперекóри Ж**] «тс.», **наперéкíр, [непóкíр]** Ж, **непокóра, [непóкíрниця]** «непокірна, непідвладна жінка», **нескóра КІМ, нескорі́мі** «ті, кого не можна подолати, скорити», **нескорі́мий, [перекóрюватися]** «сперечатися, докоряти один одному», [**перекоря́тися**] «тс.», [**перекі́рочка**] «опір; заперечення, суперечка», **перекі́р** «тс.; [велика суперечка, сварка; упертість, опір Нед]», [**перекóріще**] «тс.» Нед, Г, **перекóри** (мн.) «взаємні докори, суперечки; [спірні питання Нед]», **перекі́рливий** «схильний до перекорів, суперечок, опору», **підкорі́ти, підкóрювати, підкоря́ти, підкóрювач, покорі́ти, покоря́ти, покóрствувати** Нед, **покóра, [покі́рник]** «підвладна кому-небудь, слухняна людина Г; віддана людина, вірний слуга Нед», **покорі́тель, покі́рливий, покі́рний, [прі́кір]** «неприємність» Нед, **скорі́ти, скоря́ти, скорі́тель, скóрювач, [супо́кірно]** Нед, [**укоря́ти**] «дорікати», [**у́кір**] «докір, закид», [**укорі́зна**] «ображення, приниження» Нед, [**укóрищи́**] (у слово-

сполученні [**на укóрищи́**] «на зло, наперекір» Нед), [**укóрливий**] «докі́рливий»; — р. **корі́ть** «корити», [**корі́ться**] «скаржитися; мучитися; каятися; просити», бр. розм. **карбі́ць** «корити», **карбі́цца** «покорятися, примирятися», др. **корити** «ганити, осуджувати», **коритися** «каятися; сваритися», п. *korzyć się* «упокорюватися, примирятися; (заст., рідк.) сваритися», ст. рідк. *korzyć* «принижувати, корити», ч. *kořiti* «принижувати», *kořiti se* «упокорюватися», слц. *korit' sa*, вл. *rokořić so* «тс.», *rokořić* «принизити», болг. **коря́** «докоряти, сварити, осуджувати», [**кóра**] «обмовляти», м. **кори** «корити, докоряти, сварити», схв. **кòрити** «тс., робити зауваження», **кòрити се** «докоряти один одному, сваритися», слн. ст. *koriti* «ганити, картати, карати, мучити», стсл. **корити** «ганити, ображати»; — псл. *koriti* «корити; ганити; сварити; принижувати; карати, мучити», очевидно, похідне від *korъ* «образа» (пор. р. заст. *кор* «образа; лайка, картання», болг. [*кор*] «прізвисько», цсл. **коръ** «образа, зневага»); пов'язане чергуванням голосних з псл. *karati* «карати, мучити; корити; дорікати; сварити», кага «лайка, ганьблення, осуд; покарання, приниження», укр. **кара́ти, ка́ра**; — споріднене з лтс. *karināt* «дражнити, дратувати, збуджувати», лит. [*kirinti*] «тс.», гр. *κάρνη* «школа; штраф; кара», лат. *carino* (*carino*) «глузую, висміюю, ганьблю», дірл. *caire* (<*qřia) «докір», дкімр. гал. *caired* «непридатність; недбалість; безпутність», кімр. *caired*, корн. *caia* «тс.», сбрет. *caiez* «закид», що продовжують іє. **kar-* «ганьбити, ганити; карати», пов'язане з *(s)ker- «різати; гостро, різко ображати», представленим у гр. *ζέρτομος* «той, хто глузує; лукавий, облудний», *ζερτόμιος* «глузливий, образливий, уїдликий», *σχερβόλλω* «обливаю брудом, ображаю» (пор. дангл. *gehorniaп* «ображати», а також двн. *hagawēп* «глузувати», свн. *hagwēп*, дангл. *hierwan* «тс.» і більш віддалене тох. А, В *kāgn-* «мучити, бити»); алб. *koris* «корити; ганьбити» вважається запозиченням із болгарської мови; зближення з лит. *kāgias* «військо», *kāgas* «війна», *kāgė* «тс.»

лтс. *kařš* «тс.; суперечка, неспокій, шум; військо», дперс. *kāga-* «військо; народ», прус. *kargis* «військо», сірл. *cuige* «натовп», ірл. *cuige* «військо», гот. *harjis*, двн. *hari*, *heri* «тс.», гр. *κοίρανος* «воєначальник, володар» (Sławski II 511; Trautmann 118; Fick I 377), що зводяться до іє. **kor(īo)-* «військо, війна», менш певне, як і пов'язання з р.-цсл. *чаръ* «чари, чаклунство» (Ильинский РФВ 61, 238).— Шанський ЕСРЯ II 8, 315—316; Львов Лексика ПВЛ 309; Фасмер II 320—321; Преобр. I 355; Brückner 258; Holub — Lyer 263; Mačhek ESJČ 279, ESJCS 223; Schuster-Sewc 625—626; БЕР II 651; Младенов 252; Годишник 23 (1927), 8, 10; Skok II 156—157; Bezljaj ESSJ II 67—68; ЭССЯ 11, 74—77; Bern. I 578—579; Ильинский РФВ 1909/2, 238—239; Būga RR III 951; Stokes 71; Kluge—Mitzka 296; Frisk I 790; Hofmann 151; Boisacq 414; Ernout — Meillet I 100; Walde — Hofm. I 168—169; Brugmann IF 15, 97; Diels AfSIPh 31, 93; van Wijk AfSIPh 37, 5; Pokorny 530, 615—616.— Пор. *ка́ра*.

корі́то «дерев'яна довгаста посудина; річище; [панцир черепахи]», [*коритáйка*] (зоол.) «черепашка беззубка, Apodonta» ВеНЗн, [*корі́тка*, *корі́ття*, *корі́ттятко*] «тс.» ВеУг, [*коритáр*] «той, хто робить корита», [*корі́тник*] «тс.» Ж, [*коритáрство*] «виготовлення корит», [*корі́тко*] «коробка під кошем, через яку висипається зерно на жорна», [*корит-ня́чка*] (зоол.) «черепаха; жаба, Bufo» ВеНЗн, [*коритча́*] «мале корито», *корі́тце* «тс.; [мисочка Ж]», [*корі́т'янка*] «черепаха» ВеУг, ВеНЗн, [*корі́тниця́*] (зоол.) «тс. Ж, ВеУг, ВеНЗн; коритна черепашка, Macra Ж», [*корит'я́*] «невелике корито» Ж, [*корі́тува́тий*] «подібний до корита» Я, [*корі́чуватий*] «коритоподібний, весь у вибоїнах»; — р. *ко́рыто*, бр. *кары́та*, п. *koryto* «корито (з XIII ст.); річище, русло річки (з XV ст.); (заст.) примітивне судно, видовбаний з колоди човен; [діжа, ночви; яр, канава]», каш. *koeréto*, *kuóráto* «корито», ч. слц. *koryto* «корито; русло річки; (заст.) діжа, вулик», вл. *korito* «канава, стік; корито», [*koryto*] «кори-

то», [*korytko*] «тс.», нл. *kóryto* «коритце; річище; жолоб, канавка», *koryto* «тс.», полаб. *t'ōrāitə* (*kūrāitō*, *t'ōrajtā*, *kūōgōitō*) «діжа, корито», *t'ōrāitcā* «коритце», болг. *корі́то* «корито; ясла (для худоби), водопійна колода; кадіб, діжка для перевезення винограду; річище; (мед.) таз, Pelvis; [яма, яр]», м. *корито* «корито; річище», схв. *ко́рито* «тс.; корпус (судна)», слн. *korito* «корито; діжа; годівниця; колиска; вулик, видовбаний з пня; річище, балка», стел. *ко́рыто* «корито, жолоб», цсл. *ко́рыты́це* «цистерна (для води)»;— псл. *koryto* «водопійна колода; корито, жолоб, ночви; видовбаний вулик, човен; річище, яр» (спочатку «видовбана з колоди, з пня мілка посудина»), здебільшого пов'язується, як і пізніші псл. **когьсь* «посудина з кори; міра», укр. *ко́рець* «тс.», з псл. **ког-*, представленим у *кога* «кора», укр. *ко́ра́*;— при цьому вважається спорідненим з лит. *grākartas* «ясла (годівниця), корито; ночви», прус. *pr-cartis* «корито, діжа», лит. *kaĩtis* «корець, міра збіжжя», пов'язаними з лит. *kiĩsti* «рубати, зрубувати; жати; кусати; сильно бити», лтс. *ciĩst* «рубати; тесати; сильно бити», що, як і псл. **kortь*/**kortь* «раз», **čerslo* (<**čertsl-o*) «ніж, леміш», **čersti* (<**čert-ti*) «різати, рубати», укр. *чересло́*, [*чёрсти*], продовжують іє. *(s)ker-t- «різати, рубати; відтинати», утворене від *(s)ker- «тс.», до якого зводяться також псл. *skoга* «шкіра, шкура; [кора]», *кога* «кора», укр. [*скі́ра*], *ко́ра́*; до розвитку семантики «видовбана колода» → «водопійна колода; видовбана з колоди (з пня) посудина; жолоб» і «видовбаний вулик, човен» та «видовбана у землі виїмка» → «річище, яр, балка» пор. р. [*ко́м'яга*] «колода; видовбане з дерева корито; човен, видовбаний з одного дерева», бр. [*кам'яга*] «дерев'яне корито; видовбаний з колоди човен» або лат. *caudica* «видовбаний з колоди човен», похідне від *caudex* «стовбур; колода, паля», і гр. *σκάφη* «корито, басейн, ванна; човен», лат. *alveus* «корито, жолоб, діжка; басейн, ванна; дупло; вулик; човен»; виводиться також (ЭССЯ 11, 121—126) з поєднання пре-

фіксального компонента ко- з віддіє-слівною формою -γυτο (букв. «ніби вирите», первісно про заглибини в землі, пор. р. [корытвина] «корыто» — *рытвина* «вибоїна»); рум. [corită] «корито», нгр. *жароўта* «тс.; діжка», алб. *karrutë* «тс.», тур. [korto], уг. *korító*, як і пізніші нгр. *жорта* (*жорота*) «вид рибальського човна», алб. *koritë* «корито, діжка, велика корзина, видовбаний з дерева човен», вважаються запозиченнями з слов'янських мов; зближення з р. *корень* «корінь» (Фасмер II 343; Vondrák I 451, 489) менш певне; зіставлення з дінд. *kákaḥ* «глечик», *caḡiḥ* «казан, горщик», дісл. *huert* «казан» (Meillet MSL 9, 377) сумнівне; пов'язання з псл. *k^hgъ «корм» і далі з гр. *κόρος* «нагодовування», *χορέσιον* «нагодовую» (Solmsen KZ 35, 483, 484; Osthoff Paergera 62) неприйнятне, як і виведення, з припущенням метатези, від лит. *traukai* «посудина», дісл. *rgō* «корито» (Otrębski Idg. Forsch. 187; Machek ESJČS 223, ESJČ 279).— Шанський ЭСРЯ II 8, 341—342; Откупщиков 174; РЯШ 1973/1, 80; Цыганенко 219; Фасмер II 325—326, 343; Преобр. I 364—365; Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 152; Sławski II 502—504; Brückner 258; KZ 68, 208; Holub—Lyer 263; Schuster-Sewc 629—630; БЕР II 638—639; Младенов 252; Skok II 156; Bern. I 579; Meillet Études 301; MSL 14, 382; Mikl. EW 133; Fraenkel 225, 258; Trautmann 119, 130; Preveden Language 6, 284; Persson Beitr. 171—177; Рокотпу 942.— Див. ще *корá*, *кóрець*¹, крат, *скіра*, *череслó*, *чёрсти*.— Пор. *кóринь*¹.

корифей «у старогрецькій трагедії — керівник або заспівувач хору; танцівник кордебалету, який виконує сольні партії; (перен.) провідний, видатний діяч науки, мистецтва та ін.»;— р. болг. *корифей*, бр. *карыфей*, п. ч. слц. *kozyfej*, м. *корифей*, схв. *корифей*, слн. *korifēja*;— запозичення з західноєвропейських мов; нвн. *Когурһае* «корифей, світоч, видатний діяч (науки, мистецтва)», фр. *согурһе* «корифей» (з XVI ст.), англ. *согурһе* «тс. (у балеті)», рідк. *согурһеус* «корифей, начальник, керівник хору

у давньогрецьких драмах», *согурһаеус* «тс.; керівник (школи, секти)» зводяться до лат. *согурһаеус* «проводир, голова, керівник, корифей», яке походить від гр. *κορυφαῖος* «тс., вождь; (театр.) начальник, керівник», утвореного від *κορυφή* (дор. *κορυφά*) «верхня частина голови, маківка; верх, верхівка; найвища точка», що, як і *κόρυς* «шолом, голова», перебуває в зв'язку з *κεράος* (<**κεραός* < іє. **kerəc-o-s*) «прикрашений рогами; рогатий; зроблений з рога, роговий», спорідненим з лат. *сегvus* «олень», двн. *hig(u)z*, лит. *kárvė* «корова», псл. **korva* (**korvъ*) «тс.», укр. *корова* та з гот. *hairn* «ріг», лат. *сornū* «тс.», прус. *siŕwis* «козуля», лтс. *siŕna* «тс., сарна», псл. **s^hpa* «тс.», укр. *сёрна*.— СІС 364; УРЕ V 1980, 409; Шанський ЭСРЯ II 8, 316; Kopaliński 533; Holub—Lyer 263; БЕР II 639; РЧДБЕ 307; Bloch 180; ODEE 218; Klein 358; Дворецкий 1976, 267; Frisk I 784—785, 825—827, 925—927, II 7; Boisacq 437—439, 499, 509.— Див. ще *корова*, *сёрна*, *церебрáльний*.

коріця «висушена кора гілок коричних дерев, що її вживають як прянощі для кондитерських виробів, а також у медицині і парфюмерії», [корістий] «заправлений прянощами» Ж, *коріцевий* «який добувають із коричневого дерева», *корічневий* «кольору кориці, брунатний», *корічньовий* «тс.», *корічний* (у словосполученні *коричне дерево*), *коричнюватий* «подібний до коричневого кольору», [корішківий] «коричневий» МСБГ, ст. *коріця* «кориця» (XVII ст.);— р. *коріця* «тс. (з XV ст.); (заст., спец.) кора коричника цейлонського, *Cinnamomum ceylonicum* (*Capella alba* Murr.); (бот.) коричник, рід рослин родини лаврових, *Cinnamomum*; [кора]», [коріка] «кориця», бр. *каріца*, др. *корица* «тс.», п. *skoryca* (бот.) «коричне дерево, *Cinnamomum*», [skorzycsa, skórzycsa] «тс.; кориця», ч. *skořice* «кориця», [schořice], ст. *skořicě*, слц. *škoriga*, вл. *skoriga*, нл. *skórica* «тс.», схв. *кòрица* (бот.) «коричне дерево, *Laugus cinnamomum* L.», с.-цсл. *корице* (мн.) «кориця», цсл. *корица* «кориця»;— запозичено в давньоруську мову з старослов'янської;

стсл. *корица* «кориця» (спочатку, можливо, «маленька кірочка», пор. споріднені деминутиви р. заст. болг. *корица* «кірочка», болг. [кoри́че], схв. *кõрица*, слн. *kõgisa*, *skõgjsa* «тс.») утворене від *кора* «кора», якому відповідає також укр. *корá* «луб»; західнослов'янські форми з початковим *s*- пов'язані з зах.-сл. [skoга, skõга, škõга] «кора», що зводяться до варіанта кореня псл. [skoга] «тс.»; укр. *коричневий*, як і споріднені р. *коричневый* «кольору кориці або смаженого насіння кави; буро-жовтий з темним відтінком» (спочатку, з XVII ст., як назва кольору тканин, одягу), бр. *карбичневы* «тс.», очевидно, пов'язане з сх.-сл. **коричьныи* букв. «який стосується кориці» (пор. укр. *коричний*, р. *коричный* «тс.», р. ст. *коричный* «тс.; одержаний з кориці; коричневий»). — УРЕ 5, 1980, 409; Булаховський Вибр. пр. III 373; БСЭ 13, 178, 179; Шанский ЭСРЯ II 8, 316; Бахилина 228—229; Цыганенко 216—217; Фасмер II 328; Черных Очерк 91; Преобр. I 352; Brückner 495; SW 6, 162, 165; Holub — Lyer 440; Machek ESJČ 548, ESJČS 448; Mucke II 423, 638; Skok II 151; ЭССЯ II, 69—70; Mikl. EW 129; Bern. I 566. — Див. ще *корá*.

коричневий, *коричнюватий*, *коричньовий* — див. *коріця*.

[*корищувати*] «ляяти, ганити, вичитувати» Я; — очевидно, результат афективної видозміни слова *кореніти* «сильно ляяти» (див.).

коріандр (бот.) «однорічна трав'яниста ефіроолійна рослина родини зонтичних, [кишнець], *Corigandrum* L.», [коляндра] «коріандр посівний, кинза, *Corigandrum sativum* L.», [колендра, коляндра] «тс.» Мак, ст. *коріандеръ*, *коріандра* (XVII ст.); — р. *коріандр* (з XVI ст.), заст. *коріандеръ*, ст. *кориандра* (XVI ст.), бр. *каляндра*, ст. *кориандръ* (XVII ст.), *кориандровый* (1519), п. *kolendra* (з XVI ст.), *kolender*, [kolęder, kolander, koleander, kalandra], ст. *kolędra* (XVII ст.), *kolijandr*, *korijandr*, *korijander* (XV ст.), *koryjander* (XV—XVIII ст.), каш. *k^uoładār*, ч. *koriandr*, [koliandr], рідк. *koryandr*, ст. *koriandr*, *koliandr*, слд. *koriander*, вл. *korjan*, *kor-*

jeň, нл. заст. *korbjan* (Corbiann), болг. *коріандръ*, рідк. *корейандръ*, [колиандро] «коріандр», *кóлендрó* «біфора промениста, *Bifora radiens* M. B.», [колендра, коледра, коляндра, коляндра, колеандра, календрó] «тс.», схв. *korijāndar* «коріандр», [korijānder] «тс.», [kolēndra] «біфора», слн. *koriānder* (*korjānder*) «коріандр»; — запозичено з латинської мови (форми з початковим *кол-* — через польську); лат. *corigandrum* (*corigandrus*) «коріандр посівний», пізньолат. нар.-лат. *corigandron* «тс.» виводяться від гр. *κορίανδρον*, що, як і *κορίανθλον* (форми *-ανδρον* і *-ανθλον* є нез'ясованими, очевидно, народноетимологічними утвореннями), пов'язане з *κορίαννον* «тс.», середземноморським словом неясного походження, скорочена форма якого *κορίον* (через блощичний запах коріандру) знала зближення з *κορίς* «блощиця, *Cimex lectularius*», букв. «ріжучий» (відповідає р. [корь] «міль»), що перебуває в зв'язку з *κοίρω* «стрижу, зрубую, ріжу; гризу, пожираю; знищую», спорідненим з вірм. *k'erem* «скребу, скоблю», хет. *karšmi* «обрізаю», лит. *kiřsti* «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. **čersti* (<**čert-ti*) «різати», **č'gta* «лінія», укр. *чёрсти*, *чёрта*, *коробкий*, та лат. *corium* «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. *śáṅṅap-* «шкіра, шкура», *křttih* «тс.», лит. *kėrti* «відстати, відділитися» (про шкіру, кору), *kaipā* «липове лико», псл. *koга* «кора», укр. *корá*; форми з початковим *кол-* (п. *kol-*), очевидно, за посередництвом свн. *kullander* «коріандр» (двн. *kullantar*, *chullantar*) походять від нар.-лат. слат. *colliandrum* «коріандр», слат. *colandrum* «тс.», утворених від слат. лат. *corigandrum*. — СІС 364; УРЕ 5, 1980, 409; Richhardt 67; БСЭ³ 13, 176; Шанский ЭСРЯ II 8, 314—315; Hüttl-Worth 25, 80; Булыка 172; Ślawski II 351—352; Karłowicz SWO 289; Brückner 246; Holub — Lyer 262; Machek Jm. rostl. 170; Schuster-Sewc 627; БЕР II 553, 555, 631, 636; Младенов 246; Skok II 154; Kluge — Mitzka 395; Дворецкий 1976, 262; Frisk I 810—811, 922; Strömberg Pflanzennamen 1940, 61; Boisacq 496; Hatzidakis Glotta II 297.—

Пор. *корá*, *корóткий*, *крат*, *череслó*, *чёрсти*, *чёрта́*.

[*корізматися*] «поспішати» Ж, [*коріцматися*] «ледве вибиратися, пробиватися; прагнути стати на ноги» Ж, [*корічматися*] «ледве ходити (після сну, хвороби)» О, [*куруцматися*] «ворушитися, пробуджуватися» МСБГ, [*курушматися*] «ворушитися, прокидатися, не спати» (здебільшого про немовля) Ме, [*круснятися*] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну» О;— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні.

[*коріно́ха*] (зоол.) «кишквопорожнинна тварина з класу сцифомедуз, коренерот, *Rhizostoma*» Ж; — похідне утворення від *ко́рiнь*; назва зумовлена подібністю до коріння рослин великих лопатей навколо ротового отвору у цього роду сцифомедуз; пор. також інші назви цих медуз: р. *корнеїсты*, *корнероты* (відповідає укр. *коренерот* «тс.»), нім. *Wurzelqualle* (букв. «коренева морська медуза»), утворене з основ іменників *Wurzel* «корінь» і *Qualle* (зоол.) «морська медуза, *Asclerpha*». — УРЕ V 1980, 401; *Eigeneg I* 31. — Див. ще *ко́рiнь*¹.

*ко́рiнь*¹ «частина рослини, що міститься в землі», [*ко́рeнь*] Ж, *кореневіще*, *коренізація* «введення до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *корінець* «маленький корінь; ніжка гриба; частина книжки, зошита, папки; частина, що залишається після відривання квитанції, ордера та ін.», [*корінка*] «пеньок зрізаного стебла» МСБГ, [*корінна*] «горілка, настояна на коріннях», *корінник* «кінь, запряжений у голоблі (при паявності підпряжних); середній кінь у трійці», *корінний*, [*корінниця*] «банка з прянощами» Ж, *коріння* (зб.), [*корінчак*] (іхт.) «бичок, який водиться у Дністрі під корінням прибережних дерев чи під камінням Дз; вид риби з роду бичків, *Gobius Mo*», [*корінчан*] «вид риби з роду бичків» Мо, [*коренчатий*] «з великим сильним, глибокосидячим корінням» Ж, [*коріністий*], *корінічастий* «тс.», [*коренатий*] «тс. Ж; кремезний Г», *коренастий* «тс.», *коре-*

ністий «тс.; у якому міститься корінь, з корінням; [твердий як корінь Я]», *коріньковий* «зроблений з кореня; настояний на корінні (про горілку)», [*кореніти*] «вкорінювати» Г, *коренітися*, *коренізувати* «вводити до складу державних установ національних областей представників місцевого населення», *вкореніти*, *вкоренітися*, *вкорінювати*, *вкорінюватися*, *вікоренити*, *вікоренітися* «зникнути, пропасти; [втратити життєдайні корені]», [*вікоренувати*] Ж, *викорінювати*, *викорінюватися*, *докорінний*, [*закорéнок*] «основний корінь» Ж, [*закорінки*] (мн.) «кореневі паростки; зародки» Ж, *закоренілий*, *закорінений*, *закоренітися*, [*закорінитися*] Ж, *закореніти*, [*накорінок*] «паросток, коренева парость, пагін; нащадок; рід, покоління; походження; спадкова хвороба» Ж, [*накорéнок*] «тс.; потомство; поріддя, виродок (про чию-небудь дитину)», *невикорінний*, *окорінок* «частина стовбура дерева від кореня до гілок», *окорéнок* «тс.; нижня частина дерева, що прилягає до кореня; нижній товщій кінець чого-небудь, зробленого з дерева; [паросток, кореневий пагін Ж]», [*окорéшок*] «окорінок» Ник, [*о́корок*] «тс.» тж, *окорéнкуватий* «кремезний», *окоренітися* «пустити коріння», *підкорінний*, [*повикореня́ти*] «знищити, повиривати з коренем (рослини та ін.)», *повикоріня́ти* «тс.», [*покорéнок*] «нащадок; пагоніць, паросток» Нед, [*покорéньство*] «нащадки» Нед, *прикорéнок* «частина стовбура біля кореня; пеньок; частина стебла трав'янистої рослини біля кореня», [*прикорінь*] «тс.; кілок, до якого прив'язують коня» Нед, *прикорéнь* «тс.; [прикіл; кіл, вбитий у землю]», *прикоріння* «частини стебла трав'янистих рослин біля кореня», *прикореневий*, [*прикоренітися*] «прикріпитися коренями», *розкоренітися*, *розкорінітися*, *скореніти*, *скореня́ти* «винищувати, усувати», *укореніти*, *укорінювати*; — р. *ко́рeнь*, бр. *ко́рань*, др. *корень*, *ко́ря*, *кѣ́ря*, п. *korzeń*, ч. *kořen*, [*kořen*, *kořán*], слц. *kořen*, вл. нл. *kořeń*, заст. *kořen*, *kořen*, полаб. *t'örin* (*t'aurín*, *küřén*, *küörén* < **kureń*), болг. м. *ко́рен*, схв. *кѡрѣн*, *kōrijen*, *kōrĭn*, [*kořen*], ст. *kořeń*

(<*kořenь), когень, слн. kogén (kōgen), р.-цсл. с.-цсл. *ко́ра*, стсл. *ко́рень*, *ко́рьнь*, *ко́рень*; — псл. *kořen (род. в. *korene, зн. в. *когень) «ко́рінь рослини; нижня частина, основа; початок, джерело; рід, покоління» (<*kořen «ко́рінь»), пов'язане чергуванням голосних із пн.-сл. [*kьrǵjь] «кущ, ко́рінь» (представленим у р. [ко́рь] «ко́рінь», п. заст. [kierz] «купина, кущ» (з XIII ст.), ст. kierzek «кущик», ч. keř «кущ», слц. вл. keř, вл. keřk, вл. нл. keř, р.-цсл. *къррь* «ко́рінь» і сл. [*kьrǵ-j-ak-ъ] «кущик», укр. [кряк, крак] «тс.»), а також, очевидно, з псл. *čerpnь / *čerpo / *čerpa / *čerpnь «рукоятка, держак, колодочка; стовбур, ніжка» (<іе. *ker-n-), укр. [чэрэнь] «держак; леміш»; — споріднене з лит. [kėgas «кущ, ко́рінь, засохлий пень», [kėgė] «пень, безлисте стебло», kėgėti «вкоріюватися», лтс. sėgs «кущ», sėga «волосся (на голові), особливо розкудлане», лит. kėpa «гострий пень», прус. kėrno «кущ» (сюди ж, можливо, більш віддалене алб. shkurtë «кущ», похідне від *sm-ker-n-), що, як належні до іе. *(s)ker- «різати, стригти; відділяти», здебільшого зближуються з лит. kėrti «відстати, відділитися» (про шкіру, ко́ру), пов'язаним також з лат. cogium «товста шкіра, шкура, оболонка», дінд. kŕttih «шкіра, шкура», са́рман- «тс.», лит. kardà «лико», karpà «тс.», псл. кога «кора, луб», укр. *ко́ра* (інакше ЭССЯ 11, 62—65); пов'язання з лит. kėpas «вишневе дерево, Cerasus Juss.», kėpnis «назва божества (захисника черешень)» (<балт. *kėpnias) і лат. cognus «кизил, Cognus mascula L.; кизилове дерево» (<іе. *kēpn-os), гр. *κράνος* «тс.» (Trautmann Arg. Sprachdenkm. 358) через семантичні труднощі менш певне; зіставлення з ірл. craip «дерево», гал. rreip, кімр. rreip «тс.», брет. rreip «дерев'яна будівля» (Бецценбергер у Stokes 63; Младенов 251) фонетично неприйнятне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Цыганенко 216; Фасмер II 325; Преобр. I 353; Sławski II 508—510; Brückner 258, 274; Doroszewski PF 13, 207—208; Machek ESJČ 279, ESJČS 198, 223; Hořub — Lyeř 239—240, 263; Schuster-Sewc 626—627; ZfSl 9/2, 250;

БЕР II 634—635; Skok II 154; Бернштейн Очерк 1974, 168; Ме́йе ОЯ 119, 341—342; Vaillant Slavica 9, 490—496; 11, 33—36; Mikkola Ursl. Gr. III 45, 47; Bern. I 570; Mikl. EW 426; Fraenkel 241; Trautmann 127; Mühl.— Endz. I 375; Топоров IV 17, 306; Endzelīns IV 2, 237; Meillet BSL 23, 85—86; Walde — Hofm. I 222; Specht 55, 140; KZ 59, 248—249; Kuryłowicz Apoph. 229; Persson Beitr. 157; Pokorny 572—573, 940.— Пор. кір¹, ко́ра, кряк, чэрэнь.

ко́рінь² (мат.) «величина, що при піднесенні її до певного ступеня дає дане число»; — бр. *ко́рань* «тс.», ч. kořen (у словосполученні к. govnice «рішення рівняння»), заст. kořen (мат.) «ко́рінь», слц. koreň, вл. kogjeň, болг. м. *ко́рен*, схв. *көрөн*, *кõgijep*, слн. kogén «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ко́рень* (мат.) (з XVII ст.) є калькою латинського наукового терміна radix «тс.», утвореного на основі іменника radix «ко́рінь, підземна частина рослини».— Шанский ЭСРЯ II 8, 312; Кутина Формирование яз. русск. науки 27.— Див. ще ко́рінь¹.— Пор. радикал¹.

[ко́рінь³] «penis (у чоловіків або самців тварин)» Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. kogzeň (жарт. згруб.) «чоловічий статевий орган (з XVI ст.); клітор, ко́рінь жіночий», як і ст. kogzeň (kogzenie) «покоління, рід, плем'я, початок роду, потомство» (з XIV ст.), виникло в результаті переносного вживання kogzeň «ко́рінь рослини», спорідненого з укр. *ко́рінь* «тс.»; мотивація перенесення не зовсім ясна; можливо, розвиток семантики польського слова пов'язаний із впливом лат. radix «ко́рінь; коренеплід; нижня частина, низ, основа; (перен.) початок, походження, джерело; (нар.-лат.) penis».— Sławski II 508; SW II 485; Linde II 450.— Див. ще ко́рінь¹.

[ко́рінчик] (бот.) «вех солодкий, Si-um sisagum L.» Я, [ко́рінчик солодкий] «тс.» Мак; — п. kogzeň cukrowy «тс.»; — похідне утворення від *ко́рінь*; назва зумовлена тим, що цей вид веху, на відміну від інших, має не отруйний, а

істівний солодкий (майже 4% цукру) корінь, використовуваний для виготовлення цукру, горілки й сурогату кави.— УРЕ 2, 1978, 206; Яворницький 379; Нейштадт 416.— Див. ще **кóрінь**¹.

кóрка¹— див. **кірка**.

кóрка²— див. **кóра**.

кóрки (у виразах *на всі к. лаяти* Ж, *на всі к. «сильно, щосили»*); — очевидно, запозичення з російської мови; р. **кóрки** (у словосполученнях *бранить на все к. «сильно сварити», разносить на все к., распекать на все к., ругать на все к. «тс.», на все к. «щосили, сильно», [утекать на все к.] «швидко тікати»*) пов'язане з [кóрки] «плечі (мн.); спина», що, як і розм. **закóрки** «запліччя (в т. ч. у виразі *на закóрках «на плечах»*), походить від псл. [*kʰkʰ] «потилиця, шия», до якого зводиться також укр. [кóркóші] «потилиця, плечі»; пор. семантично близьке р. *во все лопатки (бежать, гнать, лететь, мчатся)* «чимдуж, щосили (бігти, летіти)». — Шанський ЭСРЯ II 6, 39; Sławski II 77—78.— Див. ще **кóркóші**. — Пор. **карк**.

[**кóркйшка**] «верхня частина дерева з відрізанним гіллям; ковінька» Ж; — не зовсім ясне; зіставляється (Младенов РФВ 1914/2, 455) з псл. *kʰtʰsʰ «кущ, корч», *kʰtʰciti, р. *кóрчить, корчевать*; може бути й афективним утворенням, пов'язаним з переносно вжитим [кóркóші] «спина, плечі».

[**кóркóбєць**] «веселка, райдуга»; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *куркубєц, куркубєл* (рум. *curcubeu, [curcubiță]*) «тс.» є, мабуть, складним словом, яке зводиться до лат. *circus* (нар.-лат. *circus*) «круг» і *bibo* «п'ю», спорідненого з псл. *piti*, укр. *пїти*. — Scheludko 136; Vrabie Romanoslavica 14, 155; СДЕЛМ 218; DLRM 208; Walde — Hofm. I 103—104.— Див. ще **пїти, цирк**.

[**кóркотіти**] «воркувати, бурчати» Ж, [кóрконіти, кóркотати] «тс.» ВеУг; — звуконаслідувальне утворення, що відображає крик деяких птахів.— Пор. **кóркуль**.

[**кóркóші**] (мн.) (у виразі *на к. кого взяти*) «носити кого-небудь на спині,

на плечах») Ж, [кóркóші] (мн.) (у сполученнях [*нести дитину на горгошах*] «нести дитину на плечах, за спиною», [*узяти на г.*]) Ме, [кóркéші] «тс.» Гриц, [кóркуши] «плечі, шия, спина» Ж; — р. (за)кóрки (у виразі *сесть на з. «сісти на плечі, на верхню частину спини»*), п. *кагк* «задня частина шиї», ч. слц. *кгк* «шия», вл. *кугк* «горло», *кгк* «тс.», болг. [кóркаш] (у виразі [*нося на к.*] «несу на плечах і верхній частині спини»), м. *кркаш* (у виразі *носи к. «тягне (несе) на спині»*), схв. *кʰке* (у виразі *пà кʰке positi* «нести на плечах»), *кʰкача* «спина, горб» (*на кʰкачама* «на плечах»), слн. *кʰке* (мн.) «довге волосся на голові», *кʰкош* (па *кʰкош* «на плечах»), цсл. (схв.) *кʰкʰ* «шия»; — псл. *kʰtʰkošʰ (*kʰtʰkošʰ), *kʰtʰkašʰ (*kʰtʰkašʰ), похідні від *kʰtʰkʰ «шия»; — споріднене з дінд. *кʰка-* (не засвідчене) «шия, горло, кадик», відбитим у *кʰката-* «шийні хребці»; іє. *keg- «обертати, крутити, гнути» (сюди ж псл. *kʰtʰsʰ, укр. *кóрчі*); менш певні як відповідники дісл. *kverk* «горло, гортань», лат. *gurges* «стравохід», дінд. *gargaga-* «тс.», лит. *kāklas* «шия» (Machek ESJС 293); виведення від *kʰtʰsʰ, укр. *кóрчі* (Вгүскнер 220) мало переконливе; слово розглядається і як субстратне в індоєвропейських мовах (пор. абх. *gugy* «гортань») (Treimer Lingua 9 (1960), 99). — Sławski II 77—78; Skok II 203; Bezlaj ESSJ II 95.— Пор. **карк, корчáга**.

[**кóркуль**] (орн.) «крохаль великий, *Mergus merganser L.*» Шарл; — р. [кóркуль] «тс.», [кóркáль] «рід птахів родини качах, крохаль, *Mergus L.*»; — похідне утворення від звуконаслідувальних дієслів типу укр. [кóркотіти] «воркувати» (пор. р. [кóрканье] «звуки, які видає глухар»), що відображають характер крику цього птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 195; УРЕ 5, 1980, 539; Воїнств.-Кіст. 141—142.— Див. ще **кóркотіти**. — Пор. **кóркóль**.

[**кóрлáта**] «довга дерев'яна перекладина як загорожа Ме; довга поперечна планка, хворостина в тину Мо», [*закóрлáтити*] «загородити корлатою» Ме, [*перекóрлáтити*] «перегородити корлатою» Ме; — запозичення з молдавської

мови; молд. *корлатэ* (рум. *coglătă*) «рідка загорожа; загорода для худоби; полицка (на кухні в хаті)» походить від уг. *koqlát* «паркан, загорожа, бар'єр; поручень, паранет», що є словом нез'ясованого походження.— Мельничук Молд. эл. 167; СДЕЛМ 204; Тамás 270—271; MNTESz II 576.

корм, [кóрма] «травлення (їдкою речовиною)» Ж, [кóрмик] «кабан на відгодівлі» ЛексПол, [кормілець] «годувальник» Ж, *кормитель*, «тс.» Ж, [кормієка] «годовля, харчування» Пі, [кóрмля Я, кóрмленє Ж] «тс.», [кормнік] «хлів, у якому відгодовують худобу; саж» Ж, *кормо-* (перша частина складних слів, що відповідає слову *корм*), *кормішка* «годовниця (для худоби, птиці та ін.)», [кóрмний] «відгодований (про вола, корову та ін.)», *кормити*, [безкóрм'я] «брак кормів» Я, *недокóрм*, *óкóрм* «їжа, харчування; провіант», *підкóрм*, *підкóрмка*, *підкóрмлювати* «підгодовувати», [підкóрмляти] Ж, *пóкóрм*, *прокóрмлення*, *прóкóрм*, *прокóрмити*, *прокóрмлювати*, [прокóрмляти] Ж, *розкóрмити*, *розкóрмлювати*;— р. *корм*, [кóрмля], бр. *корм*, [карма, кóрма], др. *кормъ* (кѣрмъ, корѣмъ) «корм; харчі; вид данини, податку, збору, мита», п. [кагма], кагм (жін. р.), [кагм] (чол. р.), ст. кагін, [кагміа], ч. кгмє (кн.), заст. кгмі, рідк. кгм, слц. кгм, [кгма], вл. когм, когма, [когмо] «корм (зокрема, той, що приносить пташенятам дорослий птах)», нл. кјагм, кјагмо, болг. кѣрма, м. крма, схв. крма, слн. кіта, стсл. крма «їжа», крма «тс.», крма «тс.»;— псл. *kʷm- / *kʷma / *kʷmo «корм, їжа», *kʷm-ja «тс.» (первісно як назва дії, словотворчо й семантично подібне до *éd-ja «їжа»);— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з іє. *(s)ker- «різати, краяти; рубати», представленим у дінд. kṛpāti «ранить, вбиває», гр. κείρω (<*кер-ω) «стрижу, відрізую; зрубую; гризу, ковтаю; поїдаю, пожираю; знищую» (сюди ж належать семантично віддалені похідні утворення з формантом -m- типу жорμός «стовбур, колода, поліно, жердина», κέρμα «відрізаний кусок, зокрема невелика монета, дрібні гроші»), двн. scerap «відтинати, відсікати», лит. skirti «ділити, відділяти, розривати», псл. кога «кора», скога «шкура», *kʷm- «короткий», споріднених з укр. *корá* «луб», [скіра] «шкіра», [кóрн'яти] «колоти, рубати, бити», причому псл. *kʷm(-ъ, -а, -ja) тлумачиться як давній дієприкметник теп. ч. з первісним значенням «щось відрізуване, зрубване», найкраще збереженим у сучасному «підніжний корм, корм для худоби»; як паралелі до розвитку семантики наводяться лат. sagō «м'ясо» (спочатку «відрізаний кусок»), сēпа «трапеза» (< іє. *kersnā < *kertsnā- < *kert-, засвідчене також псл. *čʷtʷ «ріжу», *čers-ti < *čert-ti «різати», яким відповідають укр. *чёрсти*, *начертати*, *чёрта*), гр. δαΐς «бенкет; частування, страви», δαΐζω «розділяю; розсікаю, розрубую; розриваю; спустошую; знищую» і фр. portion «частина; порція страви» (Петлева Етимологія 1974, 16—29; Sławski II 80; Schuster-Sewc 628; Bern. I 669; Šuman AfSIPh 30, 303; Коген ИОРЯС 23, 27—28); іншими авторами зближується з псл. *skormъ / *skogma «жир, сало; їжа», представленим у др. *скоромъ* «жир, масло», укр. *скóром* «м'ясна або молочна їжа, заборонена для вживання у пісні дні», і припускається первісне значення «жир, жирна їжа» з огляду на схв. *крмак* «кабан», *крмача* «свиноматка» (КЭСРЯ 212; Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Мартынов Этимологія 1968, 17; Сл. и не. аккомод. 155—156); висловлюється думка про генетичний зв'язок псл. *kʷm- / *kʷma (< *(s)kʷm- / *(s)kʷma) «корм, їжа» і *skormъ / *skogma (< *(s)kormъ / *(s)kogma) «жир; їжа» з іє. *(s)ker-m-, що, як і *(s)krem- / *(s)kətm- (звідки псл. *krem- / *kətm- «відтинати, відсікати; відділяти», укр. *крёмсати*, *кромсати*, [кромити]), продовжує іє. *(s)ker- «різати», засвідчене у псл. *скога* «шкура, шкіра», укр. [шкору́на], причому реконструюється семантичний розвиток «січка» (букв. «посічена солома, висівки») → «корм для худоби» → «корм, їжа» (Петлева Етимологія 1974, 16—31); пропонується також (з припущенням чергу-

лика монета, дрібні гроші»), двн. scerap «відтинати, відсікати», лит. skirti «ділити, відділяти, розривати», псл. кога «кора», скога «шкура», *kʷm- «короткий», споріднених з укр. *корá* «луб», [скіра] «шкіра», [кóрн'яти] «колоти, рубати, бити», причому псл. *kʷm(-ъ, -а, -ja) тлумачиться як давній дієприкметник теп. ч. з первісним значенням «щось відрізуване, зрубване», найкраще збереженим у сучасному «підніжний корм, корм для худоби»; як паралелі до розвитку семантики наводяться лат. sagō «м'ясо» (спочатку «відрізаний кусок»), сēпа «трапеза» (< іє. *kersnā < *kertsnā- < *kert-, засвідчене також псл. *čʷtʷ «ріжу», *čers-ti < *čert-ti «різати», яким відповідають укр. *чёрсти*, *начертати*, *чёрта*), гр. δαΐς «бенкет; частування, страви», δαΐζω «розділяю; розсікаю, розрубую; розриваю; спустошую; знищую» і фр. portion «частина; порція страви» (Петлева Етимологія 1974, 16—29; Sławski II 80; Schuster-Sewc 628; Bern. I 669; Šuman AfSIPh 30, 303; Коген ИОРЯС 23, 27—28); іншими авторами зближується з псл. *skormъ / *skogma «жир, сало; їжа», представленим у др. *скоромъ* «жир, масло», укр. *скóром* «м'ясна або молочна їжа, заборонена для вживання у пісні дні», і припускається первісне значення «жир, жирна їжа» з огляду на схв. *крмак* «кабан», *крмача* «свиноматка» (КЭСРЯ 212; Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Мартынов Этимологія 1968, 17; Сл. и не. аккомод. 155—156); висловлюється думка про генетичний зв'язок псл. *kʷm- / *kʷma (< *(s)kʷm- / *(s)kʷma) «корм, їжа» і *skormъ / *skogma (< *(s)kormъ / *(s)kogma) «жир; їжа» з іє. *(s)ker-m-, що, як і *(s)krem- / *(s)kətm- (звідки псл. *krem- / *kətm- «відтинати, відсікати; відділяти», укр. *крёмсати*, *кромсати*, [кромити]), продовжує іє. *(s)ker- «різати», засвідчене у псл. *скога* «шкура, шкіра», укр. [шкору́на], причому реконструюється семантичний розвиток «січка» (букв. «посічена солома, висівки») → «корм для худоби» → «корм, їжа» (Петлева Етимологія 1974, 16—31); пропонується також (з припущенням чергу-

вання задньоязичних) пов'язання з гр. *χορέσις* «нагодовую», *κόρος* «нагодовування, ситість, пересичення», лит. *šėgti* «годувати», *šėf̃mens, šėf̃menys* «поминки», прус. *sermen* «тс., тризна», лит. *šāgas (pāšaras)* «корм для худоби, фураж», що, як і оск.-лат. *carīa (*k̄ar-jā)* «хліб», *carēnsis* «мірошник», оск. *karanter* «годуються, харчуються» та лат. *Serēs* «Церера (богиня полів, землеробства, зернових культур); дари полів, жнива, врожай, зерно, хліб» (< праіталійське *keres-), вірм. *serm (sermn)* «насіння; плем'я, покоління», *ser* «рід, плем'я, покоління; народження», виводяться від іє. *ker- «рости; годувати» (Фасмер II 329; Преобр. I 356; Горяев 158; Sławski II 80; Brückner 220; Machek ESJČ 293, ESJCS 235; Schuster-Šewc 628; Младенов 265—266; Gołąb LP 16, 61; Agrell BSI Lautst. 24; Bezenberger BB 17, 222; Solmsen KZ 35, 483—484; Osthoff Parerga 58, 61—62; Fick I 422; Frisk I 918—919; Boisacq 495; Ernout — Meillet I 116—117; Walde — Hofm. I 204—205; Джаукян 161, 188—189; Роккопу 577); потребує додаткової аргументації зіставлення з семантично віддаленими ірл. *soígt, suígt* «пиво», гал. *ко́рм* «вид пива», лат. *сгетог* «слизуватий, густий сік» (КЭСРЯ 212; Фасмер II 329; Гамкрелидзе — Иванов 703; Pedersen Kelt. Gr. I 168). — Шанский ЭСРЯ II 8, 317; Sławski II 80—81; Holub — Lyeг 268; Schuster-Šewc 627—628; БЕР II 641; Skok II 205—206; Bezlaj ESSJ II 95—96; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 155—156; Верн. I 668—669. — Пор. кармнік, корá, корняти, кремса́ти, кро́ма, кромса́ти, скіра, скóром, че́рсти, че́рта, шкору́па.

кóрма «задня частина судна, човна СУМ, Г; [весло, руль, кермо Ж]», [кормáч] «корманич» Ж, ст. *кóрма* «руль, корабельне стернове весло» (XVII ст.); — р. [корм] «корма», *кормá*, бр. *карма́*, др. *корма (кърма, кърма)* «тс.», ч. васт. *когта* «задня частина судна над кермом; кермо», слц. *когта* «задня частина судна над кермом», болг. *кърма́* «тс.; стернове колесо, кормило», заст. *кръма́* «кермо, кормило», *кóрма* (кн.) «тс.; корма», м. *крма* «корма; штурвал»,

схв. *крма* «штурвал (літака, планера); руль судна, стернове весло; (перен.) керівництво; [задня упряжка волів, якими скеровують рух плуга або воза]», поет. *кърм* «штурвал (літака, планера тощо)», рідк. *кърма* «тс.; кермо; корма», слн. *кърта* «корма (судна)», *кърт* «тс.; край судна», цсл. *кръма́* «корма», стсл. *кръма* «тс.; кермо, руль»; — псл. *kъ́тма «корма; стернове весло»; — остаточно не з'ясоване; найчастіше тлумачиться як той же ступінь розширеного формантом -т- кореня іє. *(s)ker- «різати», що і в псл. *kъ́тмъ / kъ́тма «корм, їжа», укр. *корм* «тс.», і пов'язується з гр. *χορέσις* «стовбур, колода, поліно, жердина», *χορέσις (ναυτικός)* «весло», похідним, як і *кέρμα* «відрізаний шматок, зокрема дрібна монета», від *κείρω* (< *кер-ιω) «стрижу, відрізую; зрубую», спорідненого з дінд. *κρητάτι* «ріже», ав. *кəгəп-taiti* «тс.; здирає (шкіру)», лит. *kiřsti* «рубати; жати; кусати; сильно бити», псл. *čersti (< *čert-ti) «різати», укр. *чёрсти*, з припущенням семантичного розвитку псл. *kъ́тма «(відрізана) палиця, частина стовбура, жердина» → «весло, рульове весло» → «руль» → «місце на судні, де знаходиться руль» → «корма»; розглядається також як давнє похідне утворення, пов'язане чергуванням голосних з тим самим іє. *(s)ker- «різати» і споріднене з псл. [*kъ́тm-ys-l-ъ / *čъ́тmysъ / *čъ́тmysъ] «коромисло», сх.-сл. *kъ́тmysъ / kъ́тmyslo «тс.», укр. *коромисло* «дерев'яна вигнута палиця; рід важеля» та віддаленішими лит. *kártis* «жердина» і псл. *koryto*, укр. *корито* (Трубачев Етимологія 1972, 35—41; Hinze ZfSl 17, 20—22; Sławski II 491—492; Brückner 257; KZ 68, 165); потребує додаткової аргументації зіставлення з р. *кóрень* «корінь» (Sprecht 140), як і припущення про зв'язок з р. *корна́ть* «обрізувати» (Роккопу 940; Преобр. I 355); немає достатніх підстав з огляду на фонетичні труднощі зближувати слов'янські форми з позбавленими переконливої етимології гр. *κóρμνῶ* (іон. *κóρμνῆ*) «корма; кормило» і *κρέμνον* «товстий край колоди, нижня частина стовбура; кряж, пеня» (Младенов 266; Meillet RES 7, 7; Верн. I 668;

Saussure MSL 7, 92; BSL 23, 86; Zupitza KZ 36, 59; Schwyzer KZ 63, 59; Boisacq 818) або з *κῆρυνάω* «веду, керую» (Machek ESJČ 278, ESJČS 222; LP 5, 61—62; Holub — Lyeer 252), що є словом не зовсім ясного походження; запозиченнями з російської мови вважаються ч. заст. *kogma*, слц. *kogma*, болг. заст. *kórma*; з слов'янських мов виводяться рум. *sîgmă* «руль, штурвал; (перен.) кормило, кермо влади, керівництво», а *sîgmiú* «кермувати; скеровувати; управляти». — Шанский ЭСРЯ II 8, 317—318; Фасмер — Трубачев II 329; SSJČ I 954; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; Schuster-Sewc I 628; БЕР II 641, III 211—212; Цонев История II 168; Skok II 205; Bezlaj ESSJ II 96; Петлева Этимология 1974, 20, 28—31; Matzenauer LF 9, 20; Šuman AfSlPh 30, 303; Mikl. EW 156; Топоров III 326—328; Schrader Reallexicon 828; Frisk I 810—811; Persson Beitr. 172; Hofmann 155; Mihailă St. sl. 12, 262; DLRM 153; Рокоту 938—945. — Пор. **корá**, **корíто**, **корм**, **корóмисло**¹, **корóткий**, **скíра**, **чёрсти**.

[кóрмань] «полиця плуга» НЗ УЖДУ 37, [кóрманька тж, ДзАтл II, кóрманьька ДзАтл II] «тс.»; — слц. [kogmán]; — запозичення з угорської мови; уг. *kogmánu* «руль, штурвал; уряд; [полиця плуга; хвіст риби]» є запозиченням з південнослов'янських мов, пов'язаним з болг. *kǎrma* «корма», м. *krma* «тс., руль», схв. *kǎrma* «тс.» — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 37, 45—46; ДзАтл. II 182; MNTESz II 576. — Див. ще **кóрма**.

кормíга¹ «насилъницьке панування; неволя, ярмо; (рідк.) кормило, стерно»; — очевидно, похідне утворення від **кóрма**, яке початково мало значення «стерно, кормило», а потім через переносне вживання набуло значення «влада, владарювання», що згодом набрало сучасного ще вужчого (конкретнішого) семантичного відтінку; подібний напрям семантичного розвитку виявляють похідні від *корма* (< др. *kǎrma*) здавна, пор. др. *kǎrmььство* «управління», р. ст. *кормчая книга* «звід церковних законів» (букв. «книга кормчого-стер-

ничого, рульового»); пов'язується також з *корóмисло* (Трубачев Этимология 1972, 41). — Див. ще **кóрма**.

кормíга² (заст., рідк.) «невільницький корабель» Пі; — не зовсім ясне; можливо, результат переносного вживання слова *кормíга* «насилъницьке панування; неволя, ярмо»; зміна значення цього слова могла бути зумовлена формальним зближенням з неспорідненим [комíга] «вид барки», генетично пов'язаним з [ком'ягá] «вид плоту, барка; човен». — Див. ще **кормíга**¹. — Пор. **ком'ягá**.

кормíло (заст. поет.) «весло або кормове стерно; влада, керівництво»; — р. *кормíло*, др. *кормило*, *кǎрміло*, *кǎрміло*, ч. слц. *kogmidlo*, болг. *кормíло*, (поет.) *кǎрміло* «тс.», заст. *кǎрміло* «кермо», м. *кормило* «кермо (судна; велосипеда, автомобіля); влада, керівництво», схв. *кóрміло*, *кǎрміло* «тс.; (мн.) рульові пера у хвості птаха, пташиний хвіст», слн. *krmílo* «кормило», стсл. *кǎрміло* «тс., руль»; — псл. **kǎrmidlo* «руль, весло; кормило», найвірогідніше, похідне від **kǎrmiti* «управляти кермом, керувати» (представленого в стсл. *кǎрмити*, слн. *kǎrmiti*, схв. *кǎрмити* «тс.»), що виводиться від **kǎrma* «весло; руль; задня частина судна (човна)», від якого походить також укр. **кóрма** «тс.»; ч. слц. *kogmidlo*, болг. *кормíло* вважаються запозиченнями з російської мови. — Грінч. II 285; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Преобр. I 355; Machek ESJČ 278, ESJČS 222; Holub — Lyeer 262; Ivanová-Šalingová — Maníková 487; БЕР II 641, 642, III 211; Младенов 266; Skok II 205; Петлева Этимология 1974, 29; Романова Вступ 121; Верн. I 668. — Див. ще **кóрма**.

[кóрмиця] (бот.) «моховинка, *Sagīpa L.*» Ж; — похідне від *корм* «їжа тварин» утворення, що виникло як калька лат. *sagīpa* «корм, їжа; моховинка»; назва зумовлена, мабуть, кормовими властивостями одного з близьких до моховинки лежачої (*S. procumbens L.*) видів цієї трави; пор. подібне щодо семантики нвн. *Mastkraut* «моховинка», букв. «кормова трава». — УРЕ 7, 154; Нейштадт 233. — Див. ще **корм**.

[кóрмóша] (бот.) «айва довгаста, *Cydonia oblonga* Mill. (*Cydonia vulgaris* Pers.)» Ж, ВєНЗн, ВєУГ;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *kogmos* (alma) букв. «закоптіле (яблуко)» (= «сірий ранет») пов'язане з когот «сажа, кіптява; нагар», словом давньо-тюркського походження; дтюрк. *qigun* «сажа, кіптява», тур. *kiçim* «сажа», як. *курунньук* «тс.», тат. *корым* «сажа, кіптява», чув. *хăрăм* «тс.», можливо, пов'язані з дтюрк. *qigun* «сухий, висохлий, засохлий».— Желех. I 367; Тамás 271; MNTESz II 579; Егоров 294.

кóрмчий (заст.) «керманич»;— запозичення з російської мови; р. *кóрмчий* «тс.», др. *кормчий* «стерновий; той, хто стоїть біля кормила правління», *кормьчи*, *кормичи*, *кърмьчи*, *кърмьчи* «тс.», як і схв. заст. [кърмчија] «священник, пастир», зводяться до стсл. *крьмьчии*, *крьмчии* (род. в. одн. *кърмьчиа*, (мн.) *крьмьчи*) «стерновий», похідного від *крьма* «кермо; корма», спорідненого з укр. *кóрма*; укр. [кормчър] «керманич», найвірогідніше, утворене від основи *кормч-*, представлені в р. *кóрмчий*, др. *кормчии*, *кормчия* «тс.»; болг. *кормчїя* «стерновий на судні» вважається видозміненим запозиченням з російської мови; твердження про вплив гр. *ὁ προμνητής* «кормовий» (< *πρόμνη* «керма») на утворення метафоричного значення у стсл. *крьмьчии* (Шанский ЭСРЯ II 8, 318) потребує додаткової аргументації, як і думка про те, що старослов'янська форма є словотворчою калькою гр. *πηδάλιον* «кормове весло, руль» (КЭСРЯ 212); продуктивний для старослов'янської мови суфікс *-чии* (*-чи*) у словах типу *крьмьчии*, *крьмьчии*, *крьмьчи*, *кърмьчїи*, *корабьчии* виводиться від засвідченого вже всіма найдавнішими тюркськими пам'ятками агентивного суфікса тюрк. *-сі* (Вайан 232; Мейє ОЯ 412; Кульбакин Древний церковнославянский язык 1917, 186; Соболевский РФВ 1915/2, 402—403; Черных Истор. грам. русск. языка 1954, 321).— Шанский ЭСРЯ II 8, 318; Фасмер II 329, 330; Соболевский Лекции 216; Преобр. I 355; БЕР II 641, III 212; Цонев История II 168; Младенов 266;

Skok II 205; Селищев Старославянский язык I 33; Вєрн. I 668.— Див. ще *кóрма*.

кóрмчі (*кнїги*) «збірники церковних і світських законів, якими керувалися при управлінні церквою і в церковному суді деяких слов'янських держав»;— р. *кóрмчя* (*кнїга*) «збірник церковних законів», ст. *кормчя* (*книга*) «збірник церковних і частково цивільних законів, правил», бр. *кóрмчя*, болг. кн. *кóрмчя* (*книга*) «збірник церковних законів», схв. *кòрмчаја* «збірник церковних і світських законів і правил для керівництва православною церквою і церковним судом, номоканон», *кòрмчї къйга* «тс.»;— запозичення з церковнослов'янської мови; р.-цсл. *кормчиа книга* «збірник церковних законів», як і др. *кърмьчя* «тс., номоканон», букв. «книга кормчого, стернового» (якому відповідає також схв. *кòрмчија* «номоканон»), пов'язане з стсл. *крьмьчии* «стерновий, той, хто стоїть біля кормила правління», є калькою гр. *πηδάλιον* «кормове весло, руль; (мн.) кермо влади», віз.-гр. «книга номоканон»; грецька назва зумовлена тим, що кормчі книги призначалися для керівництва церквою і церковним судом; в основу слов'янських кормчих книг було покладено державний збірник візантійського канонічного права (номоканон) у 14 титулах (найдавніший збережений до нашого часу номоканон, складений, можливо, у 6 ст. н. е. константинопольським патріархом І. Схоластиком, має 50 титулів); для болгарської церкви номоканони перекладаються з візантійсько-грецької мови на старослов'янську у IX ст., з кінця X ст. їх починає застосовувати й церква Київської Русі.— УРЕ 5, 1980, 413; Шанский ЭСРЯ II 8, 318; БСЭ³ 13, 185—186; Фасмер II 330; Преобр. I 355; Обнорский О языке Ефремовской Кормчей XII в., 1912, 1—2, 18, 28, 44; Бенешевич Древнеславянская Кормчая XIV титулов, 1906, 1/1, I—V; Срезневский Обзорение древнерусск. списков Кормчей книги, 1897, 15—46; БЕР II 642; РЧДБЕ 308; Skok II 205; Вєрн. I 668.— Див. ще *кóрмчий*.

кóрназ, кóрноз — див. кнóроз.

[корна́к] «залишок кореня (пень)» Ж, [корна́га] «сукуватий кусок дерева, сукуватий пеня» ВеНЗн, [корна́дка] «пень» Ж, [корна́тка] «нижня частина пня з гнилим коренем» ВеНЗн, [корне́га] «пень разом із коренем; нижня частина стовбура дерева з коренем; кореневище» ВеНЗн, [корня́га] «сукувате кореневище» ВеБ, [корня́к] «кореневище» Ж; — очевидно, результати контамінації слова кóринь і основи корн- «короткий, куций (<обрізаний)», наявної у дієслові [корня́ти] «бити, рубати», а також у зміненому вигляді в словах *карнаву́хий, курно́сий*. — Див. ще кóринь¹, корня́ти.

корне́т¹ «духовий музичний інструмент», *корнетист*, ст. *корнетъ* «ріг», *корнетиста*, *корниця́ста* (XVIII ст.); — р. болг. *корнёт*, *корнетист*, бр. *карнёт*, *карнетист*, ст. *корнетъ* (1616), *корнетиста* (1653), п. *cornet*, *cornetysta*, *cornecista* (з XVI ст.), ст. *cornet* (1558), ч. слц. *cornet*, *cornetista*, м. *корнет*, схв. *кòрнет*, *корне́тист(а)*, слн. *cornét*, *cornetíst*; — запозичення з італійської мови; іт. *cornetto* (муз.) «ріжок, корнет» пов'язане з *согно* (муз.) «ріг, ріжок, валторна», що, як і *согно* «ріг (тварини)», продовжує ром. **согно*, лат. *соgnū* (рідк. *соgnum*) «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень; копито; пташиний дзьоб», споріднене з кіпр. *корн*. гал. *саgn* «копито коня», двн. дфриз. *дангл*. дісл. *ноgn* «ріг», гот. *һа́гп* «тс.», гр. *κεράς* (<**κεραῖος*) «рогатий; зроблений з рога» і лат. *серvus* «олень», двн. *һиg(u)з*, дісл. *һjǫrtr* (<**һērutr*), кіпр. гал. *саgnw*, *корн*. *саgow* «тс.», лит. *ка́гвė* «корова», псл. **когва* «тс.», укр. *корóва*; слово *корнетист*, як і р. болг. *корнетист*, є, очевидно, запозиченням з французької мови; фр. *cornettiste* «корнетист» походить від *cornet* «корнет, музичний ріжок, сопілка; маленька труба; горніст», яке зводиться також до ром. **согно*, лат. *соgnū* «сигнальний ріг, ріжок, горн; ріг, бивень»; староукраїнські форми *корнетиста*, *корниця́ста*, можливо, як і бр. ст. *корнетиста*, є запозиченням з польської мови; пов'язання болг. р. укр. *корнёт* безпосередньо з фр. *cornet*

«корнет; ріжок, сопілка» (СІС 364; УРЕ 5, 1980, 414; БСЭ³ 13, 190; ССРЛЯ 5, 1441; РЧДБЕ 308) або іт. *cornetta* «ріжок, сопілка; двокінцевий прапор; корнет; ескадрон» (Шанский ЭСРЯ II 8, 320) менш певні. — Булька Лекс. зап. 160, 166; *Kopaliński* 531; *Sławski* II 490; *Brückner* 257; *Holub — Lyeer* 262; *Machek ESJČ* 278; БЕР II 643; *Mestica* 392; *Dauzat* 206, 207; *Bloch* 177, 178; *Ernout — Meillet* I 117, 143; *Walde — Hofm.* I 208, 276. — Див. ще *корóва, сёрна*. — Пор. *горн, Корній*.

корне́т² «перший офіцерський чин у кавалерії в дореволюційній російській армії; хорунжий»; — р. *корнёт* «тс.; (заст.) чепець із двома ріжками спереду; прапорець», ст. *корнетъ* «молодший офіцерський чин у кавалерії» (1655), *карнетъ, карнётъ* «тс.» (1663), *карнет* «прапорець» (1720), бр. *карнёт* «корнет», п. *cornet* (іст.) «давній офіцерський чин у кавалерії; підрозділ рейтарів; загін (кінноти); [чепець]; чепець черниць», *cornety* (іст.) «хоругов (прапорець; загін кінноти)» (1627), ч. іст. *cornet*, *corneta* «тс.», ч. слц. заст. *cornet* «молодший кавалерійський чин», нл. [*korńeta*] «вид гострокінцевого чіпця», [*korņeta*], *karńeta*, *karńeta* «тс.», болг. заст. *корнёт* «молодший офіцерський чин у кавалерії», схв. *кòрнет* «тс.; чепець черниць», *корне́та* «прапор (кавалерійський, корабельний); жіночий нічний головний убір», слн. *cornét* «кавалерійський прапорець; головний убір черниць»; — запозичено за російським, польським і, очевидно, голландським (гол. *cornét* «корнет, прапороносець») або німецьким посередництвом (нім. заст. *Cornett* «корнет», *Kornet*, *Cornet* «тс.») з французької мови; фр. іст. *cornette* «прапор з двома вимпелами, штандарт кавалерійської роти; прапорець; рота легкої кінноти; (перен.) офіцер-прапороносець, корнет» (XVI—XX ст.), як і *cornette* «чепець черниці; (заст.) пов'язка французьких юристів, косинка членів парламенту», ст. «старовинний жіночий головний убір з боковими виступами, схожими на роги», вважається первісно зменшувальним від *согне* «ріг», що походить від нар.-лат.

cornu* і лат. *cornua* «роги» (*cornū* «ріг»), до якого зводиться й укр. *корнет* (музичний інструмент); фр. *cornette* «прапор з двома вимпелами; штандарт кавалерійської роти» пояснюють також як похідне від *cornet* «ріжок», пов'язаного з *corne* «ріг» або ст. *corn* (< лат. *cornū* «тс.») (Сл. ст.-фр. яз. 58; Partridge 296).— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 320; Фасмер — Трубачев II 330; Fogarasi St. sl. 4, 65; Смирнов 162; Christiani 33; Kopaliński 531; Sławski II 489—490; Holub — Lyer 262; Machek ESJČ 278; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Dauzat 206, 207; Bloch 177, 178; Gamillscheg 263; Fremdwörterbuch 333.— Див. ще **корнет¹.

[**корне**] (бот.) «кизил, дерен справжній, *Cornus mas* L. (*Cornus mascula* DC.)» Пі; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *корн* «кизил», *коарнэ* «ягода кизилу», як і рум. *corn* «кизил», [córnu] «тс.», *соарна* «ягода кизилу», походять від лат. *cornus* «кизил (кущ або деревце)», спорідненого з гр. *κράνος*, *κράνον*, *κράνεια* «тс.» і лит. *Kirnis* «бог вишень».— СДЕЛМ 204; Walde — Hofm. I 276—277.

[**корніця**] (бот.) «вид моху, *Fegatella*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [**кормиця**] (бот.) «моховинка, *Sagina* L.» (пор.).

Корній, *Корнелій*, *Корнелія*, *Корнілій*, [*Корнілко*], *Корніло*, [*Корнієць*, *Корнійко*, *Корніць*], ст. *Корнілій* (*Корнил*) «рогъ, (рог)ат(ъ)» (1627); — р. *Корнелій*, *Корнелія*, заст. *Корнілий*, розм. *Корней*, *Корний*, *Корніл*, *Корніла*, бр. *Карней*, *Карнелій*, *Карнелъ*, *Карніл*, *Карніла*, розм. *Карно*, *Карніць*, др. *Корнилий*, п. *Kornel*, *Korneli*, *Korneliusz*, ч. слц. *Kornel*, болг. *Корнелій*, *Корнели*, м. *Корнел*, *Корнелие*, *Корнилие*, схв. *Корнелије*, *Kornilije*, слн. *Kornel*, *Kornélius*, *Kornélij*, стсл. **Корнилии**, **Корнилъ**, **Корниль**, **Корнѣль**, **Коръниль**, **Коръниль**; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Κορνήλιος* походить від лат. *Cornēlius* «Корнелій», давньоримського патриціанського родового імені, яке загальноприйнятого пояснення не має;

пов'язується (Суперанская 79; Спр. личн. имен 426) з лат. *cornū* «ріг, бивень»; припускається також зв'язок з лат. *cornum* «ягода дерену», *cornus* «дерен (кущ чи деревце)», спорідненим з гр. *κράνος* «тс.», *κράνον* «кизил (ягода)», лит. **kirnas* «вишневе дерево», дальші генетичні зв'язки яких із прус. *kirno* «кущ», лит. *kėgas* «тс.; корінь, пень», псл. **korę* (*korene*) «корінь рослини», укр. *корінь* та псл. **černъ* (< **ker-n-o*) «держак; леміш», укр. *черен* «тс.» (Фасмер IV 340; Берн. I 146) менш певні, як і зіставлення (Boisacq 439, 509) з гр. *κέρσος* «вишневе дерево» (звідки виводяться лат. *cerasus* «тс.; плід вишні», псл. **čeršъna* / **čeršъnja* «черешня», укр. *черешня*).— Беринда 217; Сл. вл. имен 56; Бондалетов Русск. ономастика 102, 133; Петровский 135; Спр. личн. имен 426, 504; Кпарова 113—114; Бірыла 102; Илчев 270; Constantinescu 35; Walde — Hofm. I 202; Frisk I 827—828; Pokorny 572—573.— Пор. **корінь**¹, **корнет**¹, **черен**, **черешня**.

корнішон «маленький молодий огірок для консервування або маринування»; — р. *корнишон*, бр. *карнішон*, п. *korniszon*, схв. *корнишони* (мн.); — запозичення з французької мови; фр. *cornichon* «корнішон», спочатку «ріжок», є демінутивним утворенням від слова *corne* «ріг», що, мабуть, продовжує нар.-лат. **cornu* «роги», яке походить від лат. *cornua* «тс.», наз. в. мн. іменника *cornū* «ріг».— СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 321; Sławski II 490; Вуяклија 478; Bloch 152; Dauzat 207.— Див. ще **корнет**¹.— Пор. **корнет**², **корнута**.

[**корнута**] «рогата вівця» Ж, ВеУг, ВеНЗн, [*корніца*] «вівця з прямими рогами» МСБГ, [*курніца*] «вівця з малими рогами» Гриц; — п. *kornuta*, ч. [kurnota], слц. *kornuta*, *kornútká*, *kornul'a*; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *cornúță* «рогата» походить від лат. *cornūtus* (ж.р. *cornūta*) «рогатий», пов'язаного з іменником *cornū* «ріг».— Дзедзелівський Доп. УЖДУ IV 108; Sławski II 490; Machek ESJČ 278; Клепикова 73—75; Сл. и балк. языкозн. 190; Vrabie Romanoslavica 14, 155;

Crâmpjälă 329; DLRM 189.— Див. ще **корнѣт**¹.— Пор. **корнѣт**², **корнішѣн**, **курнѣт**.

корняла, **корняти** — див. **порняла**.

[**корняти**] «колоти, бити; підганяти; доторкатися, будити; спонукати» Ж, [**корнѣтисци**], «будитися, тривожитися, ворухитися» МСБГ;— р. **корнѣтъ** «підрізати, усікати, вкорочувати», болг. [**кѣрня**] «каструю», м. **крни** «обламує; ущемлює; применшує», схв. **крѣтити** «обламувати, псувати; ущемляти, применшувати», слн. **kŕniti** «калічити, нівечити, обрізати»;— псл. ***kŕnati**, ***kŕniti**; — споріднене з лтс. **kuŕns** «глухий», лит. **kuŕsti** «глухнути», дінд. **kŕnāh** «поранений, убитий», **kaŕnāh** «карнавухий», ав. **kaŕəpa-** «глухий»; зіставлення з лат. **carēre** «бути позбавленим чогось» (Persson Beitr. 165) безпідставне.— Фасмер II 330; Skok II 206—207; Bezlaĵ ESSJ II 96.— Пор. **карнавухий**, **карнѣти**, **курдѣпель**, **курнѣсий**.

короб «тара з лубу, бересту, лози; козуб; верхня частина воза, саней; жолоб; [ящик, коробка Ж]», **коробѣйник** «(у дореволюційній Росії) мандрівний крамар з коробом», [**коробушник**] «тс.» Я, [**коробѣн**] «кошик із кори, лубу; козубець», **коробка** «невелике вмістилище з картону, пластмаси, фанери тощо; [згин у мошні Ж]», **коробѣк**, **коробѣчка** (бот.), **коробѣчник** «виготовлювач коробки», [**корѣп**] «ящик, лубок» Пі, **корѣбчастий**, **корѣбчатий**;— р. **корѣб**, [**корѣба**] «коробка з липової кори», **корѣбка**, **корѣбѣк**, бр. **корѣаб**, **карѣбка**, **карѣбѣк**, др. **корѣбѣ**, п. ст. **krōba** «короб з кори; кошик з лика; дерев'яна коробка», **krōbia** «тс.», заст. **krōbka** «кошик з кори», [**krōbka**] «тс.», ч. **krabice** «коробка, шкатулка», слц. **krabica** «тс.», схв. рідк. **krābiĵa** «скриня», **krābuĵa** «скринька з кори», [**шкрābiĵa**] «шухляда», слн. [**kraba**] «коробка, ящик», [**krabica**] «тс.», **škrabica** «карнавка», стсл. **krabici** «скринька, шкатулка; кошик», **krabiciĵa** «тс.»; — псл. ***korbъji** «луб'яна або плетена посудина», сх.-сл. ***korbъ** «тс.», пов'язані чергуванням голосних із псл. ***kŕbapъ** / ***kŕbapĵь** «коробка; скриня», укр. [**корѣан**] «взуття з лика» і

співвідносні з псл. ***korbiti** «викривляти; згинати; скручувати», укр. **корѣбити** «тс.»; — найімовірніше, споріднене з лат. **corbis** «корзина, кошик» і лит. **kaŕbiĵa** «кошик; короб, козуб», **kaŕbas** «тс.», лтс. **kaŕba** «маленька скринька», **kārba** (**kārbe**, **karba**) «козуб з кори вільхи чи з бересту, кошичок, коробка; рибальський човен», прус. **carbĭo** «млиновий кіш, ящик», а також, з іншим ступенем чергування, лтс. **krēpšas** «корзина, торба», нгерм. ***hrepiz-** «корзина», дісл. **hrĭp** «тс.», двн. **reĭ** «пристосування для носіння (на спині)»; нвн. **Korb** «корзина, короб», двн. **chorp**, **korb**, **churp**, **churba** (< ***korbia**), свн. **korp**, **korb** «тс.» виводяться з латинської мови; лит. **krābė** (**krēbė**) «корзина; козуб» вважається запозиченням з польської мови, форма **karābas** «кульок» виводиться з білоруської; лит. **kaŕbas**, **kaŕbiĵa**, лтс. **kaŕba**, **kārba**, прус. **carbĭo** іноді пояснюються також як запозичення з давньоверхньонімецької мови (Bern. I 568; Bezlaĵ ESSJ II 77—78; Fraenkel 220); зближення з іє. ***kor-** «видовбувати» (Откупщиков 175) менш певне, як і виведення слов'янських форм з латинської мови за посередництвом двн. **korb**, **chorp**, **churp**, ***korbia**, бав. ст. **korba**, ***chorbia** (Шахматов Очерк 152; Holub — Кор. 184; Bern. I 568; Mikl. EW 130; Fraenkel 220; Būga ZfSI Ph I 35; Kluge — Mitzka 394; Schwarz AfSI Ph 40, 290; Walde — Hofm. I 272—273); припущення про утворення р. **корѣб** безпосередньо від лат. **corbis** (Преобр. I 357) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8,322; Sławski III 112—114; Brückner 267; KZ 48, 200; 51, 224; Machek ESJĀ 287—288; ESJĀS 230—231; Holub — Lyer 265; Bezlaĵ ESSJ II 77—78; ЭССЯ II, 52—54; Козлова Этимология 1984, 91; Torbiörnsson LM II 31; Matzenauer 49; LF 9, 2; Trautmann 117—118; Būga RR I 331; RSI 6, 270; Skardžius 96—97; Топоров III 217—218; Holthausen ZfSI Ph 24, 269; Preveden Language 6, 283; Бильфельдт Пробл. совр. филол. 32; Pokorny 949.— Пор. **карѣбѣйка**, **корѣан**, **корѣбити**.

[**коробель**] (зоол.) «енот звичайний, *Procyon lotor* L.» Ж; — неясне.

коробити «викривляти, згинати; корчити, судомити; викликати огиду, відразу; обурювати», [коробитися] «гнути, жолобитися; корчиться від болю, кривиться; стовбурчиться; упиратися; бундючитися» Ж, [короблівий] «завзятий, задиристий, норовистий» Я; — р. *коробить* «коробити», бр. *карабаціць* «тс.; [викликати дрож]», ч. *křabatiti* «кривити; робити нерівним (бугриетим)», *křabiti* «тс.», заст. *křab* «зарубка, складка, зморшка», нл. *křobís se* «морщитися», *křobíja* «нерівність; складка, зморшка»; — псл. **korbiti* «викривляти; згинати; скручувати»; — очевидно, споріднене з дісл. *hegrask* «судорожно стягуватися», *hagra* «щипати», нн. *hagra* «знаряддя катування», дангл. *heagre* «арфа», двн. *harfa* (*harpha*) «тс.», шв. *hagra* «зморщувати», норв. *hugre* «зшивати», англ. [*hurple*] «кульгати» і гр. *κάρφω* «стягую; покриваю зморшками; гну», пов'язаними з дісл. *skogra* «зморщуватися; засихати», *skarpr* «худий; нерівний; шершавий; жорсткий», дангл. *sceagr* «шершавий», двн. *scaurf* «тс.», р. [с*к*о*р*б*л*ь*й*] «зморщений; шкарубкий»; іе. *(s)kerabh- / (s)kerab- / (s)kerbh- «вертити; гнути», що є суфіксальним поширенням кореня *(s)ker- «вертити», до якого зводяться й лат. *corbis* «кошик», псл. **korbъjъ* «плетена посудина», **korbъ* «тс.», укр. *кóроб*, гр. *κῆρτός* «кривий», лат. *curvus*, псл. **křivъ* «тс.», укр. *кривій*; зближується також безпосередньо з псл. **korbijí*, р. укр. *кóроб* (КЭСРЯ 212; Черных Очерк 134; Булаховський Вибр. пр. II 382; Преобр. I 357, II 307; Sławski III 113—114; Brückner KZ 48, 200; Petersson BSl. Wortst. 70—71); потребує додаткової аргументації твердження про спорідненість з нл. *chrōpís* «згинати; морщити», п. *chrōrawu* «шершавий, шерехатий», укр. *коропівий* (Schuster-Sewc 675); немає достатніх підстав пов'язувати псл. **korbiti* з лат. *caperrāre* (Machek ESJCS 231), як і з дісл. шв. *skogra* «шкаралупа», нвн. *Schorf* «тс.; струп» (Machek ESJC 288).— Шанский ЭСРЯ II 8, 322—323; Фасмер — Трубачев II 331; ЭССЯ 11, 52; Bern. I 569; Stang 30; Matzenauer LF 20, 15; Holthausen Awп. Wb. 107; IF 48, 258; Kluge —

Mitzka 289; Meringer IF 16, 129; Partridge 279—280; Klein 704; Zupitza GG 114—115; Uhlenbeck PBrV 30, 292; Торр 78; Frisk I 795; Persson Beitr. 753, 775, 864; Pokorny 948—949.— Пор. *арфа*, *кóроб*, *коропівий*, *кривій*, *курбét*.

корова, [коров'яка] «корова», *коровиця* «тс.; [невелика корова Ж]», *коровка*, [коровка Ж, коровчина Бі], *коровчйна*, *коровина*, [коровне] «молочні продукти», *коровня* «приміщення для великої рогатої худоби», *короварня* «тс.», *коровнік* «тс.; доглядач корів; пастух; [хазяїн, який володіє тільки коровами Ж]», [коровняк] «коров'ячий кал», [коров'янка], *коров'як* «тс.», [коровій] «пастух корів» Ж, [коров'яр] «тс.», [коровник] «колгоспник, який пасе і доглядає велику рогату худобу» Мо, [коров'ярка] «хлів для корів», [коров'ярня] «тс.», *коровня* «[тс. Я]; приміщення для великої рогатої худоби», [короватий] «схожий на корову» Я, *коров'ячий* «виготовлений з коров'ячого молока; властивий коровам», *безкоровний* «який не має корови (корів)»; — р. *кóрова*, бр. *карóва*, др. *корова*, п. нл. *krowa*, каш. заст. [kaɾwa], ч. слн. *křáva*, слц. *křava*, вл. *kruwa*, полаб. *korwo*, болг. м. *крáва*, схв. *крáва*, стсл. *кравá*; — псл. **korwa* «корова» (первісно «рогата тварина»), можливо, як похідне від псл. **korwъ* «віл», представленого в п. заст. *karw* «старий лінивий віл»; — споріднене з лит. *kárvė* «корова», прус. *kurwis* (*kurwis*) «віл», лат. *servus* «олень», *serva* «лань», гр. *κέρως* (< **κέρωτος*) «рогатий; зроблений з рога», кіпр. гал. *carw* «олень», корн. *carow*, брет. *karō* «тс.», алб. *ka* (< іе. **k̑ȓu-*) «бик, віл», хет. *karauar* «ріг», пгерм. **herut-* (< іе. **kerud-* / **kerud-*) «олень», дісл. *hjoŕtr* (< **h̑erutr*), двн. *hir(u)z* «тс.», а також з гр. *κέρως* «ріг», лат. *cornū* «ріг, бивень», кіпр. корн. *carp* «копито тварини», двн. дфриз. дангл. дісл. *horn* «ріг», гот. *hairn* «тс.», дінд. *śīṅgam*, ав. *sgvā-* «тс.; ніготь», прус. *sirwis* (зоол.) «козуля, *Capreolus*», лтс. *siřna* «тс.; серна», псл. **s'řna* «тс.», укр. *сёрна*; іе. **kor-* / *ker-* / *kerə-* / *k̑-* / **ker-* / *k̑-* «ріг; голова; вершина, верхівка»;

менш переконливе з огляду на морфологічні, фонетичні і семантичні труднощі зіставлення з гр. *κόρος* (<**κορῶς*) «хлопець», *κόρη* (<**κορῆ*) «дівчина» (Rozwadowski BSL 25, 116—117) або стсл. *чрънъ* «чорний», р. *корь* «кір (хвороба)» (Petersson BSl. Wortst. 36—37), чи з лат. *curvus* «зігнутий, кривий» (Pisani RSI 14, 190; Indogermanisches Jahrbuch 14, 14), дінд. *carvati* «ремигає; кришить, розчавлює» (про жуйну тварину) (Machek ESJČ 290, ESJČS 233; KZ 64, 262; Мартынов Сл. и не. аккомод. 162—163).— Критенко Вступ 544, 545; Романова Вступ 116; Шанский ЭСРЯ II 8, 323; Фасмер — Трубачев II 331—332; Преобр. I 358; Sławski III 90, 146—148; Brückner 271; AfSIPh 21, 65—66; 23, 232—233; KZ 62, 42—43; 68, 195; Holub — Lyer 266; Schuster-Šewc 687; Polański I 276—277; Olesch I 459—460; БЕР II 700—701; Младенов 254; Skok II 183—184; Bezljaj ESSJ II 84; ЭСНЯ II, 106—112; Трубачев Назв. дом. жив. 40—41; Moszyński PZJP 18, 40; Bern. I 557; Torbiörnsson LM II 36; Fraenkel 225; Endzelin KZ 42, 378; Trautmann 119; Топоров III 239—243; IV 348—353; Fortunatov AfSIPh 4, 579; Белецкий Принципы 107; Frisk I 825—827; Walde — Hofm. I 208; Kluge — Mitzka 309—310; Гамкрелидзе — Иванов 484; Jokl WuS 12, 68—69; Иванов ВСЯ II, 9; Pokorny 574—577; Specht 127, 138.— Пор. горн, сёрна.

коровай, [коровай Sławski, короваль тж, корогай Ме, корогвай Ж, Я], [коровайець] «коровай; млинець із пшоняного борошна», [коровайник] «роздавач короваю Ж; рознощик на весіллі Пі», коровайниця «жінка, що виготовляє коровай», коровайний, [безкоровайчій] «позашлюбний син», [безкоровайний] «тс.; одружений без весільних обрядів; (про весілля) без обрядів»; — р. каравай «велика кругла хлібина; [коровай]», заст. [коровай], бр. каравай «тс.», п. коговай «весільний обрядовий хліб», [kogowal] «тс.» (з укр., бр.), болг. [каравай] «калач; обрядовий хліб», кравай, [карвай] «тс.», м. кравай «коровай; круг, кружало (сиру, воску тощо)», схв. краваль «калачі і напої, що приносять як

подарунок на весілля», заст. [кравай] «тс.; подарунок (частіше корж або калачі) для породіллі; маленький круглий святковий хліб; калач», слн. kравāj (kравāj, kравaj) «хліб, велика хлібина, коровай», р.-цсл. короваи «хліб», цсл. краван «тс.»; — псл. *когвай «коровай»; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш імовірним здається походження від псл. *когва «корова», зумовлене, очевидно, поширенняю у слов'ян подібністю обрядових булочних виробів за формою до корови взагалі чи її голови з рогами або вимені (пор. утворені від праслов'янських назв тварин інші назви обрядових булочних виробів типу р. [коровушка] «різдвяний хлібець або коржик», [коровка] «тс.», укр. [гусочка] «крендель», бр. [яловица] «коровай», букв. «ялова корова», п. [buczek] «домашня булка, випечена на весілля», [gaška] «вид тіста; тістечко; пташка або зірка з тіста», [huska] «весільний хлібець», [kaczka] «пташка або зірка з тіста для прикрашання короваю», ч. hřebec «жеребець; великий весільний калач», болг. [кравата] «вид обрядового хліба»), а також тим, що за обрядовою традицією коровай як атрибут весілля символізує родючість (пор. р. [коровяк] «коров'ячий гній» і пов'язання з язичницьким культом (Черных Очерк 67; Преобр. I 358; Zubatý St. a čl. I 2, 98), як і зближення з р. [коротай] «короткий каптан», іє. *kor- «різати» (Откупщиков 214—215) або з р. кроить, [крайт] «різати на шматки» (Вештарт Лексіка Палесся 1971, 118, 119—120; Ящуржинский РФВ 1880 I 98); неприйнятним є пов'язання з дінд. carvati «жертвний хліб» (Machek ZfSIPh 18, 323—324), з лат. curvus «зігнутий; кривий» (Loewenthal AfSIPh 37, 386—387), з гр. κόρῶνος «кривий, загнутий» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 121—122) чи з дінд. carvati «ремигає, кришить, розчавлює» (про тварину) (Matzenauer LF 9, 7; Machek KZ 64, 262); лит. karvõjus «весільний пиріг», karavõjus «великий весільний калач» виводяться з білоруської мови.— Шанский ЭСРЯ II 8,

61—62; Фасмер II 332; Филин Образ. яз. 285; Соболевский Slavia 5, 447—448; Потєбня К ист. зв. III 65—66; AfSIPh 9, 168; Koraliński 531; Sławski II 495—496; Brückner 257, 271; KZ 48, 178—179, 205; Slavia 5, 429; Karłowicz SWO 301—302; Bulat AfSIPh 37, 104; БЕР II 701—702; Цонев История II 84; Skok II 184; Bezlej ESSJ II 84; ЭССЯ 11, 112—116; Иванов — Топоров 244, 254—258; Bednarczyk Wien. sl. Jb. 4, 151; Bern. I 577—578.— Пор. **коро́ва**.

коровайка (орн.) «Plegadis falcinellus L.»;— р. *каравайка* «тс.»;— очевидно, результат народно-etimологічного зближення з *коровай* якогось співзвучного тюркського слова, пов'язаного з коренем *qara* «чорний, темний» (наприклад, тур. *kağama* «темний»); від переважної більшості ібісових, як правило, світлих, цей птах відрізняється характерним темним забарвленням (Воїнств.— Кіст. 149—150; Птицы СССР 61).— Див. ще **ка́рий**, **коровай**.

[коровиця¹] (бот.) «вовнянка, *Lactarius torminosus* Fr. (Schaeff.) (*Agaricus picator* Bull.)» Мак, **[коровичка]** «сиріжка червона, *Russula rubra* Fr. (Bres.) (*Agaricus ruber* DC)» Ж, Мак, **[коровка]** «тс.» Мак, **[коровки]** «різновид грибів» Мо, **[коров'як]** «моховик зелений, *Boletus subtomentosus* (L.) Fr.» Мак;— р. **[корówka]** «білий гриб»;— назви, пов'язані з *коро́ва*; у вовнянки назва могла бути зумовлена тим, що цей умовно їстівний гриб має сік, схожий кольором на коров'яче молоко; інші гриби дістали такі назви в результаті перенесення на підставі певних спільних ознак; р. **[корówka]** «білий гриб» виводиться також (Меркулова 178) від **[корówka]** «гральна кість».— Див. ще **коро́ва**.

[коровиця²] (ент.) «жук-олень (жук-рогач), *Lucanus cervus* L.; жук-носоріг, *Oryctes nasicornis* L.»;— похідне утворення від *коро́ва*; така назва жука-оленя зумовлена тим, що у нього верхні щелепи перетворилися на два великі роги, які нагадують роги корови чи бугая (Горностаев 116; Плавильщиков 289); пор. інші назви цього жука **[бугай]**, **бóжий бичок**, **бóжий волик**, **тур**, **тўрок**, **турійця**, **бóжа корówka**, **хрущ ріжкатиий**,

рога́й, **ро́галь**], **рога́ч**, **[рога́чка]**, **роглі́к**, **роглі́ця**]; назва жука-носорога є результатом перенесення з жука-оленя, зумовленого тим, що жук-носоріг має на лобі великий ріг (Горностаев 122; Плавильщиков 293).— Див. ще **коро́ва**.

[коровод] «хоровод, хороводний танок» Ж, **[коровід]** Ж, **корогод** Я] «тс.», **[короводка]** «та, що веде хоровод; проводирка гурту дівчат; верховода» Я, **[корогід]** «частина дореволюційного весільного обряду; перезва», **[корогодба]** «сварка» МСБГ, **[корогодитися]** «вовтузитися» МСБГ, **[караводити]** «зчиняти галас» Ж;— р. **[каравод]** «хоровод», **[каравода]**, **каравон**, **коровод**, **коровон**, **коровонт**, **корогвод**, **корогвот**] «тс.»; скупчення народу на святковому гулянні; група людей; десять снопів льону, складених конусоподібно», **[корогод]** «хоровод; скупчення народу на святковому гулянні; натовп; компанія; селянський сход; ряд паль; спосіб укладання хліба на відкритому повітрі; скандал», бр. **карагод** «народні гуляння з танцями, піснями і драматичними виставами; масовий дитячий танок; [хоровод, мотовило]», **[караводам]** «чередою», **[караводзіця]** «водити хоровод», **карагодзіць** «тс.», ст. **корогодъ** «хоровод» (1520), п. **когwód** «процесія людей, що рухаються в танцювальному ритмі з співом; танцювальне коло» (з укр.), **когwоду** «тяганина», ч. заст. **когwод** «хоровод»;— остаточно не з'ясоване; здебільшого пояснюється як результат видозміни не зовсім ясного *хоровод* під впливом якогось іншого слова; пропонується також (Булич ИОРЯС 9/3, 427; Брандт РФВ 22, 126; Соболевский ИОРЯС 10/2, 454, Лекции 126) тлумачення р. **[корогод]**, бр. ст. **корогодъ** як форми давнішої від **[коровод]** і **хоровод** і непереконливо зближуваної з укр. **чєрга**, **[чєрег]** чи з семантично надто віддаленими лит. **keĩgti** «покривати, злучатися» (про тварин), **kargyti** «тс.» (Ильинский ЖСт 16/1, 39—40) або з вєпс. **kargaidan** «танцюю», ест. **kargan** «плигаю, скачу» (Зеленин ИОРЯС 10/2, 454—455).— Фасмер II 332—333, IV 264; ГСЭ 221; Sławski II 496—497; Karłowicz SWO 302; Brückner

257—258; KZ 48, 163, 170; Szymczak Prace językozn. 41, 414; Schrader Realexicon II 510; Kalima 15; RSI 6, 75.— Пор. хоровод.

короводитися — див. воловодити.

[короволітник] (бот.) «вероніка нив'яна, *Veronica agrestis* L.»; — неясне.

коров'як¹ (бот.) «дивина, *Verbascum* L.; [звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.; дурман, *Datura* L. Ж, Мак; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.; оман високий, *Inula helenium* L. Мак], **[коровиця]** «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак, **[коровітник]** «дивина волотиста, *Verbascum lychnitis* L.» Мак; — р. **коров'як** «дивина», **[коробник]** «тс.»; льонок звичайний», **[коробка]** «дурман звичайний», болг. **[к'рава, к'равици]** «тс.»; — очевидно, похідні утворення від **короба**; мотивація назв неясна.— Machek Jm. gostl. 208; БЕР II 702.— Пор. **короба**.

[коров'як²] (бот.) «моховик напівповстистий (моховик зелений), *Boletus subtomentosus* (L.) Fr.» Мак; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. **[коров'як]** «білий гриб, *Boletus edulis* Bull.», **[коробка, коробатик, коробик, коробник, коров'як, коробятник]** «тс.» зіставляються з **[коробка]** «гральна кість, подвійна головка п'ясткової кісті домашньої рогатої худоби», пов'язаним з **короба**, укр. **короба**; російські назви цього гриба, мабуть, зумовлені схожістю його зовнішньої форми з формою гральної кісті; пор. семантично подібні інші народні назви грибів, утворені від назв різних видів гральних кістей: р. **[бабка]** «білий гриб, *Boletus edulis* Bull.», **[бойки (мн.), пан]** «тс.» — Меркулова 155, 158, 178, 195—196.— Див. ще **короба**.

[короб'ячка] (ент.) «жигалка звичайна, *Stomoxys calcitrans* L.» Ж; — похідне утворення від **короба**, зумовлене, мабуть, тим, що ця муха ссе кров великої рогатої худоби, а також інших свійських тварин (Горностаев 330; Плавильщиков 359).— Див. ще **короба**.

корогід, корогід — див. **коровод**.

коробов (заст. іст.) «прапор; (церк.) прикріплене до держака полотнище чи бляха з зображенням святих», **коробва**

«тс.»; підрозділ у польсько-литовській армії XVI—XVII ст. та в козацькому війську», **[коругва, коругов]** «тс.», **[корогвище]** «держак корогви» Ж, **коробовка** (заст.) «прапорець; невелика хоругва», **[коробовця]** «тс.» Ж, Г, **[кругва]** «корогов» Я, **[корогв'яний Я, коробовний]**, ст. **корогва** «прапор; загін кінноти», **корогов** «тс.»; — р. **[коробов]** «хоругва, прапор», ст. **корунга** «козацька військова одиниця, хоругва» (1678), ч. **korouhev** «прапор; (заст.) військовий кавалерійський підрозділ», ст. **korúhev, korúhva**, слц. кн. заст. **koruhva** «прапор», вл. **khorhoj** (<*khoruhóv / <*chorugъvъ), схв. заст. **кòругва**, рідк. **кòруга** «тс.», слн. **karóglá** (<*karóglva) «хоругва»; — очевидно, псл. **[*korogy** (род. в. ***korogъve**) «прапор; військовий підрозділ», пов'язане паралелізмом початкових **х-ік-** з давнішим ***xogogy** (род. в. ***xogogъve**), укр. **хоругов** «тс.»; лтс. **karogs** (**karúogs**) «прапор», прус. **cau Angus** «тс. (бойовий); хоругва» вважаються запозиченнями із слов'янських мов.— Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25; Machek ESJČ 278, ESJČS 222—223; Hoľub — Lyer 262; Skok I 680; Бернштейн Очерк 1974, 228—229; Bern. I 398; Топоров III 225—227; Mikkola Balt. u. Slav. 11—12; Milewski SO 18, 33, 44—45, 54.— Див. ще **хоругов**.

[к'рода] «дуже сукувате дерево Шух, Г; запліснявіла колода Ж; велика купа полін Мовозн. 1974/3»; — бр. **[караднік]** «вулик; шпаківня», п. **[króda]** «копиця снопів у полі», слн. **[kráda]** «купа дров», стсл. **к'рда** «тс.; вогнище»; — очевидно, псл. ***korda** «купа колод; колода», яке може бути зіставлене з ***skorda** «борона», ***skorditi** «скородити, боронувати». — Sławski III 152; ЭССЯ 11, 58—60; Куркина Этимология 1981, 3—6; Козлова Этимология 1984, 92; Меркулова Этимология 1973, 55.— Див. ще **скородити**. — Пор. **коробітися**.

коробітися «скаржитися на біль, нездужання; корчитися (від болю); упиратися, пручатися; [згинатися, кривитися, перекошуватися Ж]», **[кородкий]** «хворий, слабкий, кволий», **[коробливий]** «вразливий, чутливий (до болю)»; — бр. **[карадзіцца]** «корчитися, щулиться,

боячись болю», [карадлівы] «такий, що боїться всякої неприємності», можливо, також н. [kródniec] «заплітатися (про язик), коротшати (про день)»; — очевидно, псл. *korditi se, яке може бути зіставлене з *skorditi «дряпати, скородити»; у такому разі споріднене з р. [щєредѧ] «головки реп'яха; дрібниця; похмура, сварлива, вперта людина», лит. skuīsti «терпіти злидні; хиріти, нидіти», skurdùs «хворобливий», дісл. skorta «бракувати», skort(г) «нестаток, злидні», іє. *kerd-/sker- як розширення кореня *ker-/sker- «рубати, різати». — Меркулова Етимологія 1973, 56—57; ЭССЯ 11, 60. — Див. ще скородити. — Пор. кóрoдa.

кóрозія «руйнування поверхні металів; іржавіння; руйнування гірських порід; руйнування живої тканини», кóрозійний; — р. коррозия, бр. карозія, п. korożja, ч. korose, koroze, слц. korózia, болг. корозия, м. корозија, схв. кóрoзија, слн. korožija; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Korrosion «корозія», англ. фр. corrosion «тс.» походять від пізньолат. corrosio «роз'їдання», що зводиться до лат. corrōdo «гризу, роз'їдаю», утвореного за допомогою префікса corr- «з-» (< corr-, corr- «тс.») від дієслова rōdo «гризу, роз'їдаю; розмиваю; зменшую». — СІС 364; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 531; Holub — Lyer 262; БЕР II 643; РЧДБЕ 308; Fremdwörterbuch 335; Klein 356; Weekley I 366; Dauzat 209; Bloch 180; Ernout — Meillet I 156. — Див. ще ерoзія, коаліція.

кóрок¹ «пробка, вторинна покривна тканина рослин (зокрема у пробкового дуба); затичка», кóрочок «маленька затичка», кóркoвий «зроблений з пробки; який виробляє затички», кóркoвий дуб «пробковий дуб, Quercus suber L.», [коркувати] «закупорювати» Ж, відкóркoувати, закóркoувати, розкóркoувати; — р. кóрка (бот.) «пробка, омертвілий зовнішній шар у деяких рослин», ст. корка «пробка (для гармат)» (1697), бр. кóрак «пробка», [кóрка], п. korek «тс.», ст. korka «пробкове дерево», ч. korek (рідк. kork) «пробка», слц. korek «тс.», вл. kork «пробкове дерево», болг.

кóрк «кора пробкового дуба, пробка», схв. кóрк «пробка»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польське посередництво; нвн. Kork «пробка», снн. kork «пробкове дерево» (з 1419) пов'язані з гол. kerk «пробка; коркова маса», утвореним від ісп. corcho «кора пробкового дуба; коркова маса, пробка» або alcorque «коркова підошва чи черевик; жіноче взуття з корковою підошвою», що є словами не зовсім ясного походження; здебільшого тлумачаться як похідні утворення від лат. quercus «пробковий дуб» (< *perk^hu-s), що, як і споріднені двн. forha «сосна, Pinus L.», дангл. furh, дісл. fura «тс.», пгерм. *fogh- та, можливо, лит. ст. perkūnas «божество грози, блискавка», прус. percipis «грім» і сл. Перупь «Перун», укр. перу́н «грім», продовжує іє. *perk^ho-/perk^hu- «дуб»; пов'язуються також (SW II 475; БЕР II 639—640; Bern. I 570) з лат. cortex «кора» (форма alcorque через ар. маґребі qurq), спорідненим з псл. koга «тс.», укр. ко́ра. — Шелудько 34; Фасмер II 328; Горяев 158; Sławski II 484—486; Brückner 257; Holub — Lyer 261; Machek ESJC 277; Schuster-Sewc 627; Bern. I 569—570; Kluge—Mitzka 395; Meyer — Lübke REW 520; Walde — Hofm. I 279, II 402—403; Pokorny 938—940. — Пор. ко́ра, кóрок², перу́н.

кóрок² (заст.) «підбор, каблук», [кірка] «тс.», кóрочок «каблучок», кóркoвий «з підбором, на каблуках» (про взуття), [кóркoвeнький] «на каблучках» (про черевички), [накóркoватий] «з великими каблуками»; — р. [кóрки] «каблуки», розм. кóрочки «модне взуття», бр. [кóрки] «підбори»; — вважається запозиченням з польської мови; п. korek «каблук; пробкова підкладка» (з XVI ст.) тлумачиться як похідне утворення від korek «пробка; корок; пробкова маса» під впливом нім. Korkabsatz «пробковий підбор», що складається з основ іменників Kork «пробка» і Absatz «підбор», пор. семантично і формально близьке нім. [Korkel] «туфля; жіночий черевик без закаблука» (звідки виводяться лит. kirkka «каблук; туфля», kirkké «туфля»), співвідносне також з нвн. Kork «пробка», англ. заст. cork «підошва, сандалія»

(з XIV ст.), етимологічно пов'язаними з ісп. *alcorque* «пробкова підшва або черевик; жіноче взуття з пробковою підшвою». — *Sławski* II 485; *Karłowicz* SWO 300; *Bern.* I 569—570; *Fraenkel* 316. — Див. ще **кóрок**¹.

[**корокúля**] «наріст на дереві» Ж, [**корокулюватий**] «гудзуватий» (про дерево) Ж; — р. [**каракуля**] «криве дерево», [**каракулька**] «сукувате, криве дерево», [**каракульчатий**] «сукуватий», [**корокóльчатий**] «товстий і корчуватий» (про зуб), [**корокóльчастий**] «тс.», п. [**kakula**] «криве поліно, що висилалось солтисом для скликання зборів», каш. [**kakulica** (*krokulica* || *karkulica*)] «кий, прут»; — очевидно, псл. **kogkulja* «кривизна дерева, місце розгалуження стовбура», похідне від **kogkь* «крок, розставлені ноги»; зіставляється також (*Sławski* III 54—55) з псл. **kъtь* «корч». — РР 1983/1, 134—135; *Козлова* Етимологія 1982, 49. — Див. ще **караки**. — Пор. **каракуля**².

[**королéць**] (орн.) «горихвістка, *Phoenicurus* Forst. (*Motacilla phoenicurus*; *Ruticilla*)» ВеБ; — р. [**королéк**] «горовець з білою головою»; — похідне утворення від **король**; назва зумовлена тим, що у горихвістки звичайної (*Ph. phoenicurus* L.) лоб виділяється своїм білим забарвленням подібно до королівської корони. — Птицы СССР 453. — Див. ще **король**¹. — Пор. **король**³.

[**короли́ця**] (бот.) «ромашка лікарська, *Matricaria chamomilla* L. Ж; мухомор Цезарів, *Amanita caesarea*», [**короли́ще**] «жовтий неїстівний гриб» ВеБ, [**короли́вка**] «польова ромашка, білий ромен, *Chrysanthemum leucanthemum*» Ж, [**королька**] «тс.» Ж, [**короля́нка**] «квасоля поліантова (турецька), *Phaseolus multifloris*» Ж, **королів** (**короле́вий**) **цвіт** «квасоля вогняно-червона, *Phaseolus coccineus* L.»; — п. [**królik**] «польова ромашка», ч. [**králica, králik**] «тс.»; — чеські назви ромашки тлумачаться як «королева квітів» (*Machek* Jm. rostl. 246); пор. нвн. *Kaiserblume* «ромашка», букв. «царська квітка»; можливо, що назви зумовлені короноподібною формою квітки ромашки і кільця навколо ніжки мухомора.

[**королі**] «шишечки на задніх ногах у коня, дуже чутливі до ударів» Я; — р. [**королéк**] «кров'яний мозоль», бр. [**каралі**] «сустава задньої ноги»; — не зовсім ясне; виводиться (*Козлова* Етимологія 1984, 93) з псл. **koľь*, яке зіставляється з основою **kъl-* (**skъl-*) з вихідним значенням «зігнутий, скорчений».

король¹, **короле́ва**, **короле́венко**, **короле́вень**, **короле́вич**, **короле́нко**, **короле́н**, **короли́ха**. [**короли́ця**], **короли́вна**, **короли́вство**, [**короли́щина**] «дарована кородем земля», **короля́** «малий король», [**корольство**] «королівство», **короли́вський**, [**корольський**], **королюва́ти**; — р. **король**, бр. **каро́ль**, др. **король**, п. **król**, ч. **král**, слц. **král'**, вл. **kral** (з ч.), нл. **kral** (з ч.), ст. **król**, болг. м. **крал**, схв. **краль**, слн. **králj**; — псл. **koľljь*, що виникло на основі власного імені володаря франків Карла Великого, двн. **Karl** (768—814); виведення від псл. *koľiti* «покоряти» (*Rudnicki Prasl.* II 111—112) або від герм. **karlja* «вільна людина» (*Stender-Petersen* 203—213; *Lorentz AfSlPh* 27, 475; *Torbjörnsson LM* II 32—33) **непереконливі**. — Шанский ЭСРЯ II 8, 324; *Фасмер* — *Трубачев* II 333—334; *Шахматов* Очерк 152; *Sławski* III 153—157; *Brückner* 269; *Machek* ESJĀ 289; *Младенов* 255; *БЕР* II 712—713; *Bezlej* ESSJ II 80; *ЭССЯ* 11, 82—89; *Мартынов* Сл.-герм. **взаимод.** 68—71; *Kiparsky* GLG 240—243; *Bern.* I 372.

[**король**²] (зоол.) «кріль», [**королик**, **короли́ця**]; — калька п. **król** «кріль; король», яке було також запозичене в українську мову в звуковій формі **кріль**¹ (див.).

[**король**³] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВеУг, [**королик** ВеУг, ВеНЗн, **крілик** ВеНЗн, **кріль** ВеНЗн, **крóлик** ВеНЗн, **мишій краль** ВеНЗн, **пташачий краль** ВеНЗн] «тс.», **королю́к** «*Regulus Cuvier*»; — кальки і запозичення з російської, польської і словацької мов; р. **королéк** «*Regulus Cuvier*», п. [**królik**] «волове очко», слц. [**králik**], як і вл. нл. [**kralik**] (з ч.) «тс.», а також двн. *kuningilīn* «тс.; князьок», у свою чергу, є кальками лат. *rēgulus*, гр. βασιλεύς «тс.; **королю́к**, *Regulus Cuvier*»; ця давня назва во-

лового очка пояснюється в легенді, за якою мала пташка була обрана царем птахів, після того як вона виграла змагання, злетівши вище всіх птахів; приводом до цієї легенди стало яскраве забарвлення пір'я на голові волового очка, яке, настовбурчившись, нагадує корону.— Булаховський Вибр. пр. III 211; Шанский ЭСРЯ II 8, 324; Фасмер II 333; Sławski III 157—158; Brückner 269; Kluge—Mitzka 878.— Див. ще **король**¹.— Пор. **королєць**.

[**король**⁴] «віл найсвітлішої маєті»;— неясне.

[**коромзіяка**] «низькорослий, кривий ліс» Ник, [карамза́, карамза́ч, карамза́к, карамзі́ка] «тс.» тж, [кару́злі, карузля́к, карузня́к, карюзля́к] «тс.» Чер, [карамза́ти] «низькорослий, кривий» Ник, [карамза́ті, карамзляко́ваті, карамзі́коваті] «тс.» тж, [кремза́ті] «сукуватий» тж; — р. [кару́злик] «низькоросла людина, тварина або рослина», [корю́злик] «тс.», бр. [кару́зльік] «малорослий слабкий чоловік»; — деетимологізовані похідні утворення від **корюзлий* «низькорослий, невеликий» (пор. р. [корю́зльий] «невеликий», бр. кару́злы «низькорослий, чахлий»), до якого зводиться й [заскору́зльий] (див.).

коромисло¹ «жердина, на якійносять відра чи кошики; важіль у вагах та ін.»; — р. *коромысло*, бр. *каромысел*, *каромысла* «тс.», ст. *коромыслъ* «терези (?)», п. *koromysto* (з укр.), каш. [čāgměslě] (чол. р. мн.); — задовільної етимології не має; пов'язується з *корма́*, *кормі́га* «ярмо» (Трубачев Етимология 1972, 35—41; Петлева Етимология 1974, 29—30; Brückner 257; Sławski II 491); виводиться також з гр. *κρεμαστήρ* «гак для казана» (Mikl. EW 171; Ljаринov AfSlPh 9, 316), з рум. *surmezis* (присл.) «поперек» (Karłowicz SWO 300), з р. [коломы́каты] «вештатися» (КЭСРЯ 213), зіставлялося з дат. шв. *kaqm* «рамка» (Matzenauer LF 8, 202); очевидно, первісним було значення «терези». — Шанский ЭСРЯ II 8, 324—325; Фасмер II 334; Филин Образ яз. 285; Преобр. I 359; Hinze ZfSl 17, 19—21; Bern. I 574.

коромисло² (ент.) «Aeschna F.», [коромисли́ця] «бабка, Libellula L.» Ж; —

р. *коромысло* «Aeschna», [коромы́с] «бабка», [коромы́сел, коромы́сик, коромы́сла, коромы́слище] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *коромисло* з важеля терезів; перенесення зумовлене своєрідним похитуванням видовженого тіла бабок, подібним до погойдування коромисла терезів, або, можливо, тим, що бабка може непорушно повиснути в повітрі, як коромисло терезів; пор. назву бабки в інших слов'янських мовах: п. *ważka* (букв. «терези»), ч. слц. *vážka* «тс.» (з п.), яка вважається калькою лат. *libellula* «бабка», пов'язаного з *libella* «ватерпас, терези». — Грот ФР I 439; Brückner 599; Machek ESJČ 674.— Див. ще **коромисло**¹.

коромо́ли (заст.) «змови; підбурювальні думки», [коромо́лувати] «учиняти змову»; — др. *коромола* «бунт; змова; крамола»; — очевидно, книжний повноголосний варіант більш звичайної неповноголосної (церковнослов'янської) форми *крамо́ла* «тс.» (болг. *крамола́* «галас, сварка; хвилювання, бунт»), що, як і ч. ст. *kratoľ* «суперечка, спір», схв. ст. *kratoľa* «бунт, смута, заколот», слн. заст. *kratoľa* «заколот», походить від днн. *kratala* «тс.», спорідненого з днн. *kratn* «скарга, нарікання», дангл. *surtn* (seagtn) «галас». — Фасмер II 365—366; ЭССЯ 11, 89; Bern. I 573.— Пор. **крамо́ла**.

[**коромпавий**] «трухлявий, гнилий; порохнявий, порожнистий» (про дерево) ВеУг; — болг. [кору́п (кору́б)] «порожнисте дерево», *кору́ба* «дупло; [внутрішня частина гнилого дерева; суха кора дерева; шкаралупа]», *кору́бест* «дуплистий, порожнистий», схв. *кдруба* «жолоб; вулик; кора дерева»; — конкретний характер зв'язку південнослов'янських форм з укр. [коромпавий] залишається неясним; південнослов'янські форми (без врахування даного українського відповідника) пов'язуються з псл. кога «кора», *skora* «шкура», а також з укр. [закору́блій], [кару́ба] «скриня для перевезень», [кару́бчити] «видовбувати». — БЕР II 647—648; Skok II 151.— Див. ще **ко́ра**, **шкі́ра**. — Пор. **закору́блій**.

корона, *коронація*, *коронка*, [коронівка] «вінець для вінчання подружжя», [коруна] «корона», *коронарний* (анат.), *коронаційний*, *коронний*, *коронувати*, ст. *коруна* (1388), *корона* (1434); — р. болг. *корона*, бр. *карона*, др. *коруна* «корона», п. *когона*, ст. і діал. *когипа* «те.», ч. сл. *когипа*, вл. *когона* «(соисячна) корона», м. *круна*, *корона*, схв. *крўна*, слн. *крѡпа* «корона», *когѡпа* «сонячна корона»; — запозичено через польське посередництво в давньоруську мову з латинської; лат. *corona* «вінок, вінець, гірлянда» походить від гр. *κορώνη* «кільце; загнутий кінець лука; ручка дверей; (первісно) ворона», спорідненого з лат. *corvus* «ворона», *corvus*, сірл. *сгѡ* «те.», псл. *kruckъ*, укр. *крук*. — Richhardt 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 325; Фасмер II 334; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Machek ESJĀ 278—279; БЕР II 664; Walde — Hofm. I 275, 277; Frisk I 927—928. — Див. ще *крук*¹. — Пор. *крѡпа*.

короп (іхт.) «*Surginus caprio* L.», [короп²ль Ж, *коропень* Преобр.] «те.», [коропчата] «дрібні коропи» Етимологія 1976, *коропчик* «невеликий короп», *короп'ячий* Я; — р. [короп, *коропчата*], бр. [коран], др. *коропъ*, ч. ст. *кгар*, сл. [кгар], болг. м. *крап*, схв. *крѡп*, слн. *krār*; — псл. *когръ; — запозичення з германських мов, звідки походить і пізніший варіант назви корона укр. діал. р. бр. *карп*, п. ч. *кагр*, слн. *kāgr*; днв. *kaṛfo* (< *kaṛro) походить з якоїсь мови, що була поширена в першій половині I тис. н. е. на альпійській території; пов'язання з псл. *когравъ «шорсткий, шершавий» (Bern. I 575) або з іе. *(s)ker- «крутити, гнути» (Leder 116) позбавлене підстав. — Коломиец Пронсх. назв. рыб 121; Фасмер II 334—335; Филин Образ. яз. 116; Шахматов Очерк 153; Преобр. I 300; Sławski II 81—82; Machek ESJĀ 240; БЕР II 715—716; Skok II 179; Bezlaĵ ESSJ II 81; ЭССЯ 11, 90—93; Moszyński LP 19, 7—8. — Пор. *карп*.

[коропавий] «шерехатий, бородавчастий» Г, ВеБ, [коропатий] «те.», [коропавиця] «жаба», [коропівка, *коропатниця*, *корѡпа*, *карапівка* Г, Ж, *ка-*

рапѡн ВеУг, *карапѡня*, *карапѡтиця* ВеУг] «те.»; — р. *коропівка* «жаба, ропуха», бр. *курапа* «те.», п. *chrōpawu* «нерівний, шорсткий», *skrōpawu* «те.», болг. *хрѡпав* «вибоїстий», *грѡпав* «шорсткий, шерехатий», схв. *хрѡпав* «шерехатий», слн. [krāpavica] «ропуха»; — псл. *когравъ «шерехатий, бородавчастий»; — споріднене з лит. *kāgra* «бородавка», лтс. *kāgra* «те.; мозоль», можливо, також з днв. *scorf* (нвн. *Schorf*) «струп». — Фасмер II 335; Sławski I 81—82; Machek ESJĀ 204—205; Безлаĵ ВЯ 1967/4, 53; Bezlaĵ Eseĵi 137, ESSJ II 81—82; ЭССЯ 11, 90; Bern. I 574—575; Fraenkel 222. — Пор. *ропуха*.

[коропадитися] «нудьгувати; непокоїтися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *конопадитися* «те.», похідної від етимологічно неясного [корѡпа] «неспокійне поведження, неспокій» (див.).

[корост] «коріння і под. на полі», [коростуватий] (у сполученні [к-те поле] «поле, на якому багато всякого коріння»); — очевидно, результат контамінації слів *корінь* (коріння) і *хворост* «хмиз» (див.).

короста, [короставка] «хвора коростою; ропуха», [коростій] «хворий коростою», *короставий*, *коростявий* Г, Ж, *коростяний*, [коростітися] «коростявити», *коростявити*; — р. *короста*, бр. *кароста*, др. *короста*, п. *krosta*, ч. ст. *krasta*, *chrāsta*, сл. *chrasta*, [krasty], полаб. *chorstvoj* «парші», болг. м. *крѡста*, схв. *крѡста* «короста», *крѡсте* «віспа», слн. *krāsta* «струп», стсл. *краста*; — псл. *korsta «короста, струп»; — споріднене з лит. *kařti* (*kařtiù*) «чесати, розчісувати», лтс. *kārst* (*kāřsu*, *kārsu*) «те.», лат. *carro* «дряпаю, чешу (вовну)», дінд. *kāṣati* «шкрябає, дряпає», *kustham* «проказа», нвн. *harsch* «шерехуватий, жорсткий»; — іе. *kers- /kors-, варіант кореня *kes- «чесати, рубати», ускладненого інфіксом -r-; припускається також (ЭССЯ 11, 93—95) можливість зв'язку з псл. *кога* «кора»; тлумачення псл. *korsta як інфільтрату з кельтських мов (Мартынов Язык 42—43) непереконливе. — Шанский ЭСРЯ II 8,

327; Фасмер II 335; Меркулова Этимология 1970, 184—186; Преобр. I 360; Sławski III 140—142; Brückner 270; Machek ESJĈ 205; БЕР II 719; Skok II 181; Bezlaĵ ESSJ II 82—83; Fortunatov BB 6, 219; Bern. I 575; Trautmann 118—119; Walde—Hofm. I 173; Mayrhofer I 246.— Див. ще *косá¹*, *чесáти*.

[*коростан*] (бот.) «первоцвіт весняний *Primula veris* L.», — неясне.

[*коростіль*] (орн.) «деркач, *Crex pratensis* L.», [*хорустіль*] «пастушок водяний, *Rallus aquaticus*», [*хоростіль*] «тс.»; — р. *коростель* «деркач», п. [*chrósciell*], ч. *chřástal*, [*chřístel*, *křístel*], слц. *chriaštel* «тс.», схв. *krastelj* «перепелиця», слн. [*krastir*]; — псл. **korsteljъ*; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, що передає крик деркача; менш переконливе припущення (Machek ESJĈ 207) про зв'язок з лит. *kaĩ kti* «кудкудакати, каркати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер II 335; Булаховський Вибр. пр. III 263; Преобр. I 360; Machek ESJĈ 207; Skok II 181; Bezlaĵ ESSJ II 83; ЭССЯ 11, 96—97; Mikl. EW 132.

[*коротеча*] «раптова смерть»; — зіставляється з *корóткий*, [*коротка година*] «рання, раптова смерть». — Жел. I 368; Грінч. II 288.— Див. ще *корóткий*.

корóткий, *короткуватий*, [*кóрот*] (ент.) «короткокрил, *Nesydalis* L.» Ж, *коротáй* «низького росту чоловік», *коротáйн* «тс.», *коротáуха* «низького росту жінка», [*коротáуха*] «тс.», *коротáти* (у сполученнях *к. час* «заповнювати якоюсь діяльністю, щоб не було нудно», *к. вік*, *к. життя* «жити в журбі»), [*карпатáти*] «тс.», *коротáти* «укорочувати», *корóтишати*, [*пóкороткий*], «короткуватий», [*пóкороткуватий*], [*прокарпатáти*] Нед, *скоротлівий* «який може скорочуватися», *скоротний* «який можна скоротити», *скорочений*, *скорóчувальний*, *скорóчення*; — р. *корóткий*, бр. *карóтки*, п. вл. *krótki*, ч. *krátký*, слц. *krátku*, нл. *krotki*, болг. *кратък*, м. *краток*, схв. *кратак*, *кратак*, слн. *krátek*; — псл. **korťкъ(jъ)*, пов'язане чергуванням голосних з **č'ǣtq* «ріжу»; — споріднене з лат. *curtus* «укорочений, спотворений», ірл. *cert* «малий», лит. *kartùs* «гіркий», *kiřsti* (*kertù*) «рубати», дінд.

kařuh «гострий, кусючий», *kařukař* «тс.»; іє. *(s)kert-/(s)kort-/(s)krť- «рубати, різати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 327—328; Фасмер II 336; Преобр. I 360; Sławski II 159—160; Machek ESJĈ 290; БЕР II 723—724; Skok II 182—183; Bezlaĵ ESSJ II 83—84; ЭССЯ 11, 101—104; Bern. I 574; Trautmann 131; Топоров III 236—237; Pokorny 941—942.— Пор. крат, ущёрть, чёрта.

[*коротня*] «метушня» Ж, [*коротлівий*] «метушливий, жвавий» Ж; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни звукової форми [*крутня*] (*крутлівий*), пов'язаної з *крутáти(ся)*, але хибно сприйнятої як полонізм, пов'язаний з п. *krótki* «короткий».

[*корошати*] «каструвати»; — псл. **korsjati*, пов'язане з **korsta* «короста; струп»; — споріднене з лит. *kařšti* «чесати», лтс. *kārst* «тс.», хет. *karš-* «відрізати, обрубувати», тох. А *kāršt-* «відрізати, руйнувати», тох. В *kāršt-* «тс.»; іє. **kers-* (|| **skers-*) «відрізати». — Pokorny 945.— Див. ще *корóста*. — Пор. *хорошати*.

[*кóрпати*] «колупати, копирсати» Г, Ж, *кóрпатися* «порпатися», *корпáти* (з р.), [*корпáк*] «копач» Ж, [*корпанáна*] «з трудом добути майно» Ж, [*корпáч*] «той, хто викорчовує» Ж, [*корпáчка*] (зб.) «викорчуване дерево» Ж, [*розкóрпати*] «роздобути (з трудом)» Нед, [*розкорпóлити*] «тс.» Нед, [*скóрпати*] «призбирати, наскладати» Нед, [*укóрпати*] «тс.» Нед, [*укорпáти*] «уколувати»; — р. [*корпáть*] «повільно працювати, длубатися; колупати, латати одяг», *корпéть* «корпіти, длубатися», бр. *кóрнаць* (*карпáць*) «копирсати, колупати; примітивно шити», *карпéць* «корпіти», п. *каграc* «лагодити, латати, шити (взуття)», ч. [*кагрat'*] «лагодити, латати», ст. *krpati* «шити» (про шевця), слц. *krpat'* «латати, шити взуття», схв. *крпати* «лагодити, латати», *крпати*, слн. *krpati* «тс.», стсл. *искрѣпати* «зашити, залатати»; — псл. **křpati* «латати, примітивно шити», похідне від **křpa* «латка» (пор. болг. *кърпа* «хустина, рушник», схв. *крпа* «ганчірка, клапоть, латка», слн. *krpa* «тс.»); — спорід-

нене з лит. *karpa* «відрізаний шматок тканини», *karpyti* «стригти, різати», *kūprė* «черевик», *kuṛpti* «корпіти», лтє. *kāgrīt* «рити, викопувати»; іє. **kerp-* «різати, краяти, відокремлювати». — Шанский ЭСРЯ II 8, 328; Фасмер II 337; Соболевский РФВ 1916/3, 94; Sławski II 83—84; Machek ESJC 296; Младенов 266; Skok II 210—211; Bezlaj ESSJ II 101; Топоров IV 331; Trautmann 146; Frisk I 786.

[**корписати**] «копиреати», [*корпесати*] «тс.» Ж; — очевидно, результат контамінації основ *копирсати* «колупати» і [*кóрпáти*] «тс.» (див.).

корпіти — див. **кóрпáти**.

кóрпія «висмикані з старого полотна нитки, що вживаються замість марлі чи вати», [*корпінне*] «тс.» Ж; — р. болг. *кóрпня*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. ст. *Carpie*, *Carpeu*, гол. *carpie* походять від іт. *carpia* або від фр. *charpie* «тс.», що зводяться до нар.-лат. **carpiŕe* «рвати, щипати», лат. *carpo* «зриваю, щипаю». — Шанский ЭСРЯ II 8, 328—329; Фасмер II 337; БЕР II 645; Matzenauer 216; Gamillscheg 215. — Див. ще **Карпó**, **чéреп**, **чepпáти**.

[**корповушка**] (ент.) «щипавка, *Forficula L.*» Я, [*корпоушка*] «тс.» Пі; — складне утворення з основ дієслова [*кóрпáти*] «колупати, копирсати» та іменника *вúхо*; назва мотивується давнім повір'ям, нібито щипавка може залізти до вуха і пошкодити барабанну перетинку; пор. р. *уховёртка* «щипавка». — Vrehm I 196. — Див. ще **вúхо**, **кóрпáти**.

корпорація «замкнена група осіб, об'єднана певними інтересами», *корпоратівний*; — р. болг. *корпорация*, бр. *карпара́цыя*, п. *копрогасја*, ч. *копрогасе*, слц. *копрогасіа*, вл. *копрогасіја*, м. схв. *корпора́ција*, слн. *копрогасіја*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Korporation*, фр. англ. *corporation* походять від слат. *corporatio* «тілесність; зв'язок; поєднання частин», пов'язаного з лат. *corporare* «робити тілесним; втілювати», *corpus* (*corporis*) «тіло, речовина; суспільна організація». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 329—330; Sławski

II 497; Korpaliński 531—532; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; ODEE 217. — Див. ще **кóрпус**.

кóрпус «тулуб; кістяк; одна з двох чи кількох об'єднаних будівель; військове з'єднання; єукупність осіб одного фаху»; — р. бр. болг. м. *кóрпус*, п. ч. слц. *korpus*, вл. *korps* (військ.), схв. *кóрпус*, слн. *kóprus*; — запозичення з латинської мови; лат. *corpus* «тіло; організація» споріднене з дінд. *kṛp* «форма, краса», ав. *kərəfš* «форма, тіло», двн. (h)ref «тіло, черево, утроба матері», дангл. *hrif* «тс.» — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 330—331; Фасмер II 337; Hüttl-Worth 15; Sławski II 498; Holub — Lyer 262; БЕР II 645; Walde — Hofm. I 227—228. — Пор. **корпорація**, **корсаж**.

[**кóрса**] «полоз саней», [*корс*] «вигин полоза» Ж, [*кóрсника*] «місце в санях, де вставляється дишель» Ж, [*на́корсник*] «зв'язка для корс» Ж, [*скорс*] «загнутий кінець полоза; відрубок для виготовлення люльки», [*скóрсина*] «частина дерева для виготовлення полоза», [*скóрця*] «загнутий кінець полоза» ЛБ VI; — п. [*korsa*] «вигин полоза», [*korza*, *kors*, *korso*] «тс.» (з укр.); — очевидно, псл. **kṛsa* < іє. **kṛk-*, *kṛza* < іє. **kṛḡ-*, віддалено споріднене з р. *корёжить* «вигинати, коробити», укр. *кóрчі*. — Sławski II 498—499. — Пор. **кóрси**, **корх**, **кóрчі**.

корсаж «верхня частина сукні, твердий пояс спідниці або штанів», *корсажни́ця* «кравчиня, що шие корсажі»; — р. болг. *корсаж*, бр. *карсаж*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *corsage* «стан; корсаж, ліф» пов'язане з *corps* «тіло», що походить від лат. *corpus* «тс.» — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 337; БЕР II 645; Dauzat 209. — Див. ще **кóрпус**. — Пор. **корсет**.

корсар (заст.) «пірат», *корсарство*; — р. болг. *корсар*, бр. *карсар*, п. *korsarz*, ч. слц. слн. *korzár*, схв. *кòрсāр*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через російське, польське і німецьке (н. *Korsar*) посередництво; іт. *corsaro* «корсар» походить від слат. *corsarius* (*corsarius*) «морський розбійник, пірат», по-

в'язаного з лат. *curvus* «біг; переправа через воду, судноплавство». — СІС 365; Richhardt 9, 67; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Hüttl-Worth 18; Sławski II 499; Holub — Luer 263; БЕР II 645; Mestica 397. — Див. ще курс.

[корсáтка] (бот.) (у сполученні [к. гірська] «нечуйвітер оранжевий, *Hieracium aurantiacum* L.»); — ч. [křes] «нечуйвітер волосистий, *H. pilosella* L.»; — неясне. — Machek Jm. rostl. 232.

корсét «широкий пояс під сукнею; твердий бандаж; жіноча безрукавка», керсét, [карсét] «тс.», корсетіна, керсетіна, корсétка «жіноча безрукавка», керсétка, [карсétка] «тс.», корсétник «кравець, який шиє корсети, корсетки», керсétник «тс.», корсétниця, керсétниця, [гарсét] «корсет»; — р. болг. корсét, бр. гарсét, п. gorset, ч. korset; — запозичено з французької мови через російське і (з початковим г) через польське посередництво; фр. corset «корсет» є зменшувальним утворенням від *corps* «тіло», що походить від лат. *corpus* «тс.»; пор. нвн. Leibchen «корсет», зменшувальне утворення від Leib «тіло». — СІС 365; Шанский ЭСРЯ II 8, 336; Фасмер II 338; Sławski I 321; БЕР II 646; Dauzat 209. — Див. ще кóрпус. — Пор. корсáж, лэйбик.

[кóрси] «викорчувані смуги землі» Ж; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з п. [karślak] «низьке, сукувате, покривлене дерево», ч. [krs] «карликове дерево», слн. [krš] «кущ», разом з якими зіставляється (Būga RR II 234, III 251) з лит. *Kuršas* «Курляндія» (як первісним «викорчувана земля, цілина»); у такому разі, через псл. *kʷr̥sʷ / kʷr̥sʷ може бути зведене до іе. *kr̥-k-, паралельного іе. *kr̥-k-, від якого походить псл. *kʷr̥sʷ «корч». — Пор. кóрса, корч.

[корсонóгий] «кривоногий» МСБГ; — складне слово, утворене, очевидно, з основ іменників [кóрса] «загнутий полоз саней» ([корс] «вигин полоза») і ногá; менш обгрунтоване зіставлення з р. [хурсі́вий] «кривоногий» (Петлева Этимология 1982, 34—35). — Див. ще кóрса, ногá.

корт — див. корд¹.

кортáти — див. картáти.

[кортáтися] «поратися, мордуватися (иад роботою)» Ж, [скортáти] «з трудом добути, зібрати» Нед; — очевидно, споріднене з р. кóрточки, гр. κούτος «кривий», лат. *curvus* «тс.» (Фасмер II 339; Верп. I 671); зазнало вторинного зближення з кóрпатися «порпатися».

кортéж; — р. болг. кортéж, бр. картéж, слн. cortège, м. кортеж, схв. kottež; — запозичення з французької мови; фр. cortège походить від іт. corteggio «кортеж, свита», пов'язаного з corteggiare «услуговувати, залицятися», похідним від corte «двір, палац», яке зводиться до лат. *chōrs* (*chōrtis*) < *cohors* «огорожене місце, двір; когорта, свита». — СІС 365; Шанский II 8, 336—337; БЕР II 646; Dauzat 209; Mestica 398. — Див. ще когóрта.

кóртик «холодна зброя офіцерів флоту»; — бр. кóрцік, болг. кóртик; — запозичення з російської мови; р. кóртик «тс.» загальноприйнятої етимології не має; виводиться від іт. coltello (*coltello*) «ніж» (Верп. I 569) або, разом з корд «короткий меч», від перс. *kārd* «ніж» (Mikl. EW 132; TEI Nachtr. 2, 155; Преобр. I 362; Matzenauer 216; Одинцов Этимология 1970, 103); найближче до голл. *korde* (*sábel*) «коротка шабля». — СІС² 458; Шанский ЭСРЯ II 8, 327; Фасмер — Трубачев II 339; Попов Ист. лекс. 36; БЕР II 647.

кортіти «хотітися, тягти до чогось», [кортя́чка] «нетерпіння; сильне бажання», [кортя́чий] «лакомий, смачний, бажаний» МСБГ, [кóртно] «нудно» Чопей; — р. [кортéть] «кортіти; боліти; відчувати біль», бр. карцéць «кортіти; турбувати, хвилювати, непокоїти», п. когсі́ «непокоїти, мучити»; — не зовсім ясне; зіставляється, як і картáти, з болг. кóртя «дряпаю, колупаю», схв. кóртити «мучити» (Фасмер II 339); ототожнюється також з вл. когсі́ «видовбувати як корито», kortkować «тс.» і пов'язується з псл. *koryto : koryto «корито» (Sławski II 477—478). — Пор. картáти, корі́то.

корúгва, корúгов — див. корогóв.

[корúжитися] «жолобитися, перекошуватися» Ж, [скорúжитися] «поморщитися і затвердіти» Нед; — р. [корю́-

жити] «гнути, викривляти; корчити», *корёжити* «жолобити; корчити; коробити»; — не зовсім ясне; можливо, як і *кóрчі*, *кóрчитися*, споріднене з дінд. *krúpcati* «кривиться, згинається». — Пор. **кóрчі**.

корунд «твердий мінерал, різновидами якого є рубін, топаз, сапфір»; — р. болг. *корунд*, бр. *карунд*, п. ч. слц. *korund*, схв. *кòрунд*, слн. *korúnd*; — запозичення з німецької мови; н. *Korúnd* походить від англ. *corundum*, яке зводиться до там. *kurundam*, що веде свій початок від дінд. *kuruvinda-* «рубін», етимологічно неясного. — СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 337; Kopaliński 532; Holub — Lyeer 263; Klein 357; Mayrhofer I 236.

корупція «підкупність урядовців»; — р. *коррүпция*, бр. *карүпцыя*, п. *когурсја*, ч. *когурсе*, слц. *когурсія*, вл. *когурпроуас* «підкуплювати», болг. *корүпция*, м. *корупција*, схв. *корүпция*, слн. *когүрсія*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Korruptiön* «розклад; підкуп; корупція», фр. англ. *corruption* «тс.» походять від лат. *corruptio* «підкуп; занепад; корупція; розклад», пов'язаного з дієсловом *corrupto* «псує, пошкоджую, розладную; зваблюю, розбещую», утвореним з префікса *co(n)-* (*cor-*) «з-» і дієслова *rupto* (*ruptere*) «розбиваю, ламаю, руйную». — СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 335; Kopaliński 532; Holub — Lyeer 263; БЕР II 649; Dauzat 209; ODEE 218. — Див. ще **банкрүт**, **коаліція**.

кóручка (бот.) «*Eriactis Adans.*», [*куручка*] «коручка широколиста, *E. latifolia* All.» Мак; — близьке до п. *kruszczyk*, від якого походять також ч. слц. *kruštik* «тс.»; — етимологічно неясне. — Sławski III 182; Machek Jm. rostl. 296. — Пор. **кукуручка**.

корх «міра довжини в долоню або в чотири пальці; [пучка землі; грудка Ж]», *кірх* «тс.», [*корхнявий*] «лівша» Ж, [*коршн'явий*] «тс.» Ж, ст. *корхъ* «кулак; міра в кулак; жменя (?)» (XVIII ст.); — р. [*корх*] «ширина долоні як міра», [*корє*] «тс.», бр. *корх* «тс.; кулак», др. *кръшня* (*коръшня*, *къръшня*) «кулак», п. *karszniawy* «лівша» (з ч. ст.), ч. ст.

krchý «лівий» (тільки про руку), *kršňavú* «лівша», слц. *krchňa* «ліва рука», вл. *koгch* «тс.»; — псл. **kʹṛxъ* «лівий (про руку), слабий, скривлений; стиснутий»; — очевидно, походить від іє. *(s)ker-(s)- «худий, хирявий», до якого зводиться також ч. [*krsati*] «худнути», схв. *кршльав* «відсталий у рості», псл. **kʹṛčiti* «корчити», *krivъ* «кривий», слн. *schrā* (< **skrēha-*) «сухий, худий» та ін.; менш переконливе зіставлення з джурк. огузо-кипч. *qayuš* (> булг. **куръш*) «п'ядь» (Добродомов Мовозн. 1973/5, 67—70), з лтс. *kařset* «хльоскати, бити» (Matzenauer LF 9, 23), з лит. *skeřsas* «упоперек» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98). — Винник 16; Фасмер II 340; Романова 110; Вайан Рус. и сл. языкозн. 55—56; Sławski II 87; Brückner 221; Schuster-Sewe 624—625; Bern. I 667. — Пор. **кóрса**, **кóрчі**.

[**корцюб'атий**] «кривоногий, коротконогий» Я; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *коцюрбитися* (див.).

корч «затонуле в воді дерево; викорчуване дерево або пенъ; кущ», [*кирч*] «тс.» Л, [*корчаг'овина*] «коренасте дерево з кількома кривими стовбурами» Я, [*корч'ак*] «криве гілля дерева Я; пенъок Кур», *корч'ака* (згруб.) «корч», [*корч'амака*] «сучкуватий обрубок дерева» Я, [*кóрчань*] «покривлені дерева» Я, *корч'івка* «місце, де викорчувано ліс», [*корч'ом'аха*] «товста крива палиця», *корчу'валка* (тех.), *корчу'вальник* «машина для корчування», *корчу'вач* «тс.», [*корч'үн*] «місце, де викорчувано ліс» Я, [*корч'юнок*] «тс.» ВеБ, [*корч'юха*] «сорт цибулі» Мо, [*корч'якуватий*] «пенькуватий» Я, *корч'астий*, [*корч'атий*] «корчастий» ВеБ, [*корч'истий*] «тс.», [*корчолув'атий*] «рябий» (про людину) Ва, [*корч'омакув'атий*] «покручений, покривлений» Я, *корчу'вальний* (тех.), *корчу'ватий*, *корчу'вати*, [*закорч'авіти*] «покривитися»; — р. [*корч*] «пенъ; корінь», [*корчь*] «викорчувані пні», бр. *корч* «пенъ; кущ», п. *karcz* «пенъ», ч. ст. *krč* «пенъ, колода», слц. *krč* «сук», вл. ст. *koгč* «розкорчована ділянка», м. *крчи* «корчує», схв. *крч'евина* «розкорчоване місце», слн. *krč* «тс.»; — псл. **kʹṛčъ* < **kʹṛ-k-jo*; — очевидно, пов'язане з *koгє* (*koene*),

укр. *ко́ринь*; менш вірогідні зближення з пел. *k^ʔкь (п. karк) «карк» (Brückner 220), з гр. κείρω «стрижу» (Младенов РФВ 71, 456), з дінд. kūṛcā- «пучок, в'язка» (Machek ESJĀ 260, 291).— Фасмер II 340; Sławski II 72—73; Skok II 186; Bezlaĵ ESSJ II 85—86.— Пор. ко́ринь¹.

корча́га «глиняна посудина з вузькою шийкою», [корча́г ВеУг, корча́ва Ж] «те.»; — р. [корча́га] «велика глиняна посудина», бр. [карча́га] «солом'яна посудина для зерна», др. *кѣрчага* (*кѣрчагѣ*) «глиняна посудина, глечик, дзбан», слц. kŕcāh «глечик, кухоль», болг. [кѣрча́г] «глечик», схв. *кѣрчаг* «глечик, ківш», стсл. *кѣрчагъ* «глечик»; — псл. *k^ʔčaga, *k^ʔčagъ; — очевидно, суфіксальне утворення (з -jag-) від *k^ʔкь «шия» на позначення посудини з шийкою; менш переконливі зближення в цсл. *кѣрчи* «коваль» (Brückner 266), в р. [ко́рча] «затонулі стовбури дерев, пні, корчі» (Мокиєнко ЭИРЯ VII 147—155), а також з тур. koçak «міх, бурдюк» (Bern. I 665; Дзензелівський Доп. УЖДУ III 34—35; Менгес 189).— Винник 111—112; Шанський ЭСРЯ II 8, 338; Фасмер — Трубачев II 341; Львов Лексика ПВЛ 90—91.— Див. ще корко́ші.— Пор. карк, коршо́в.

ко́рчі «хворобливе скорочення м'язів, спазми», *корч*, [корчі́й] «те.», [корча́ка] «горбань» Я, [корчѣвниця] «нервова хвороба» Ж, [корчі́йно] «конвульсивно» Я, *ко́рчити*, [корча́вить] «корчити» До; — р. *ко́рчи* «корчі», бр. *курч*, п. kurez, ч. [krč], слц. kŕč, болг. *гѣрч*, м. *грч*, схв. *гѣрч*, [kŕč], слн. kŕč, цсл. *сѣкрѣчити* «скорчити»; — пел. *k^ʔčъ; — споріднене з гр. κέρτος «зігнутий», лат. curvus «те.»; іе. *(s)ker- «крутити, обертати, згинати»; менш певне зближення з дінд. kūṛcāti «згинається, кривиться», дісл. hryggr «хребет» (Фасмер II 341; Machek ESJĀ 299) або з п. karez, укр. *корч* (Brückner 220).— Шанський ЭСРЯ II 8, 339; Sławski III 393—394, 396—397; Skok I 611—612; Bezlaĵ ESSJ II 85.— Пор. карк.

ко́рчів, *корчю́ля* — див. коршо́в.

ко́рчма́, [корчѣ́мство] «корчемні вихватки» Ж, *корчма́р*, *корчмува́ння*, *корчо́мка* «корчма», [ко́ршма́, коршма́ця,

коршо́мка] «те.», *корчѣ́мний*, [корчма́рити] Ж, ст. *корѣ́ча* «корчма» (1359), *корчма* «хмільний напій» (1487); — р. *корчма́*, ст. *корѣ́ча* «міцний напій», бр. *карчма́* «корчма», п. karczma, ч. слц. krčma, вл. kogčma, нл. kjačma, болг. *кѣ́рча*, м. *крча*, схв. *кѣ́рча*, слн. kŕčma «те.», цсл. *кѣ́рчма* «міцний напій», стсл. *кѣ́рчма*(н)ица «корчма»; — псл. *k^ʔčъma; — остаточно не з'ясоване; зближувалося з *корч(увати)* як «дім на розкорчованій землі» (Потебня РФВ 5, 143—145; Jagić AfSlPh 7, 484—485), з болг. *кѣ́ркам* «шумно їм, п'ю» (Младенов 259), з *корча́га* (Mikl. EW 152; Brückner 220), з хет. kurk- «зберігати» як «місце збереження» (Machek ESJĀ 291); ще менш переконливе пов'язання (Setälä JSFOu 43, 74—75) з фінно-уг. *kort'šmu / *kort'šma (фін. kortsua «корчма»); останнім часом підтримано давнє, всіма заперечуване виведення (Muchliński 57) від ар. ḥarġ «видатки, витрати» (Рачева ZfSl 1979/1, 109—110).— Шанський ЭСРЯ II 8, 339—340; Фасмер II 342; Преобр. I 363—364; Schuster-Šewc 623—624; Skok II 187; Bezlaĵ ESSJ II 86; Bern. I 666.

[корчо́вка] «самогон» Л; — результат видозміни деетимологізованої форми [корчо́мка] «корчма; (ст.) хмільний напій».— Див. ще ко́рчма́.

[корчу́га] (здебільшого у мн.) «короткі сани з товстими й високими полозами для перевезення зрубаних дерев»; — п. kogzuha «те.» (з укр.); — неясне.

ко́ршак (орн.) «шуліка, Milvus Lascér.», [корш Дейн, коршо́ун Ж] «те.»; — р. *ко́ршун* «шуліка», бр. *ко́ршак* «яструб», *каршак* «те.», *каршо́ун* «шуліка», п. [korszun] «яструб» (з укр.), [karszun] (з бр.), слц. [kršák] «те.»; — псл. [*k^ʔšakъ, *k^ʔšunъ]; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з лит. kařšti «чесати, скребти», дінд. kārṣati «тягне, волочить, рве», kṛṣāti «оре», ав. karš- «тягти; орати» (Потебня РФВ I 81—82), з болг. *кѣ́рху́кам* «хрипко кашляю», схв. *кѣ́рхати* «дуже кашляти» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 98), з *k^ʔкь «кулак» (ЭССЯ 13, 240—241).— Шанський ЭСРЯ II 8, 340; Фасмер II 342.

[**коршóв**] «вид посудини», [*коршóвик*] «тс.», [*кóршів*] «корчага» Ж, [*коршóля* ВеЗн, *кóрчів*, *корчóля*] «тс.», [*коршóв*] «скляний обплетений бутель» УЛГ, [*коршóл*, *коршóл*] «тс.» УЛГ, [*курушóль*] «плоский глечик на чотирьох ніжках» О; — слц. [koršov] «корчага»; — запозичення з угорської мови; уг. korszó «скляний обплетений бутель» виводиться від слц. křsaň «корчага». — Дзєндзєлівський УЛГ 65; MNTESz II 583. — Див. ще **корчага**.

кóрюка (іхт.) «невелика промислова риба ряду оселедцеподібних, *Osmegus* (L.)», *кóрюшка* «тс.»; — р. [*кóрюха*, *кóрєха*, *кóрєх*], *кóрюшка*, бр. *кóрушка*, ч. *kořiška*, болг. *кóрюшка*; — очевидно, запозичене через російське посередництво з вєпської мови; вєпс. *kořeň* «кóрюшка» споріднене з фін. *kuore*, карел. *kuoreh* «тс.», можливо, також з сєлькупськ. *kóg* (куог, *kūg*) «муксун, *Salmo muk-sun*». — Шанський ЭСРЯ II 8, 342; Фасмер II 325, 344; SKES II 240.

[**корюки**] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*корюки*] «тс.», можливо, пов'язане з [*корючить*] «ламати, корчити, гнітити (під час пропасниці)» як вказівка на дію дурману.

[**коряк**] «дерево, що погано росте» ВеУг; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *кóрінь*, *корч* і [*корячкуватий*] «з кривим, сучкуватим стовбуром». — Пор. **карячки**, **кóрінь**¹, **корч**.

корякі (одн. *коряк*) «народ у Коряцькому національному окрузі Камчатської області, носій однієї з палеоазійських (чукотсько-камчатських) мов»; — бр. *кара́к* «коряк», п. (jęзык) *kořiacькі* «коряцька (мова)»; — запозичення з російської мови; р. *коря́ки*, очевидно, виникло на основі етимологічно неясного коряцького *кэрк* «керек» — самоназви кереків, суміжної з коряками народності, яких до останнього часу вважали частиною коряків; самі себе коряки називають нимиланами (р. *нымыланы*, що як етнонім використовувалося в 30-х роках цього століття, але тепер вийшло з ужитку). — Яз. нар. СССР V 310.

[**корьóжитися**] «коробитися, кривитися, гнутися» Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *корьóжить(ся)* «коробити(ся), гнути(ся)», можливо, споріднене з дінд. *křypcати* «кривиться, згинається»; виводиться також від р. [*корьóга*] «корч», що разом з [*корьóга*] «дуга; криве дерево; корч» вважається пов'язаним з р. *кóрень*, укр. *кóрінь*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 311; Фасмер II 325; Jagić AfSlPh 491. — Див. ще **корьóжитися**.

[**кос**¹] (бот.) «півники садові, *Iris germanica* L.» Мак, [*косари*] «півники вильчасті, *Iris furcata* M. B.» Мак, *косаріки* «гладіолус, *Gladiolus* L.», [*косарик*] «тс. Мак; півники сибірські, *Iris sibirica* L. ВеНЗн», [*косатєня*] «півники болотні, *Iris pseudacorus* L.» Мак, [*кóсатєнь*] «тс.» Ж, [*косатєц*] «півники» Мак, [*косатинь*, *косетик*, *косетинь*. *коситель*, *коситєня*, *косичка*, *косінка*, *косутєц*] Мак, [*косачіско* Пі, Мак, *кóсцїтєнь* Г, Ж] «тс.», [*косатик*] «півники садові; півники маленькі, *Iris pumila* L.» Мак, [*косатинє*] «півники садові» Мак, [*косіцья*] «тс.» Ме, Мак, [*косатка*] «лепєха звичайна, *Asopus calamus* L.», [*косатник*, *коситєнь*] «тс.» Мак, [*косіцї*] «півники болотні Мак; дикий тюльпан; вид вишивки Я», [*косятїна*] «півники садові» МСБГ, *косятинєць* (вид рослини), [*кóсовий*] «фіолетовий» МСБГ; — р. *касáтик* «півники», [*касáтик*] «півники болотні», [*косічкї*] «півники садові», бр. *касáч* «півники», п. [kosa], *kosacіec*, ч. слц. *kosatec*, нл. *kosa*, болг. [*косá*] «тс.»; — очевидно, псл. *kosa*, * *kosatьсь*, * *kosatьнь*, *kosica*, похідні від *kosa* «коса (знаряддя)»; назви зумовлені шаблеподібною формою листів цих рослин, схожих на косу. — Фасмер II 345; Меркулова 136; Schuster-Sewc 632. — Див. ще **косá**².

[**кос**²] (орн.) «чорний дрізд, *Turdus merula* L.» ВеНЗн, *кіс* «тс.»; — на додаток до сказаного під словом *кіс*¹ (ЕСУМ II 449—450) може бути зіставлене з лит. *kūosa* «галка», лтс. *kuosa*, прус. *kose* «тс.», які вважаються звуконаслідувальними утвореннями (Fraenkel 284—285). — Див. ще **кіс**¹.

коса́¹ «заплетене волосся», *кіска* «маленька коса; [верх критої очеретом хати Мо]», *кісник* «стрічка в косі; [застібка в чоловічій сорочці Я]», *[кісничка]* «стрічка, кісник», *[косак]* «чубата качка» Я, *[косатар]* «такий, що має косиці» (про качура), *косеня́* «кіска», *кóси* «мн. до *коса́*; волосся; [приймочки в кукурудзяних качанах; стебла огірків, гороху Л]», *[косиня́]* «кіска», *коси́ця* «мала коса; загнуте перо у хвості птаха; [хвіст риби Берл]», *[косінка]* «плетениця з конопель у вінку молодої», *[коснік, косничка]* «кісник» Пі, *[кóсники]* «кісники» Ж, *[косни́ця]* «вус рослини (?)», *[коси́хна]* «кісонька», *[кося́нка]* «учасниця весільного обряду, що розплітає косу молодої» Л, Я, *[кошя́нка]* «тс.» Я, *коса́тий*, *[косича́стий]* «подібний до коси» Я, *коси́чити* «прикрашати», *[закóсник]* «брат молодої, що розплітає їй косу» Я, *[закося́нин]* «учасник весільного обряду (один із тих, що їдуть за косою, тобто ведуть молоду до молодого)», *[закося́нка, закосля́нка]* «заміжня сестра або тітка нареченої, яка везе її до молодого» Я, *[закóсвий]* (у виразі *[закосова сва́шка]* «близька родичка молодого чи молодої») Я, Ж, *[пакоси]* «рідке волосся (?)», *підкі́сник* «стрічка в косі», *[підкóсник]* «тс.» Пі; — р. *коса́*, бр. *каса́*, п. *kosa*, ч. слц. *[kosa]* «коса», болг. *коса́* «волосся», м. *коса*, схв. *кóса*, стсл. *коса́* «тс.»; — псл. *kosa*, пов'язане чергуванням голосних із *česati*; — споріднене з лит. *kasà* «коса», лтс. *kaša* «тс.», прус. *kex̃ti* «волосся в косі», дісл. *haddr* (< **hazda-*) «жіноча зачіска», ірл. *kass* «кучеряве волосся», сірл. *cír* (< **kēsra*) «гребінь», хет. *kišša-* «чесати», ав. *kasvīš* «висип на шкірі», вірм. *k'os* «короста», тох. В *kāswō* «проказа». — Шанский ЭСРЯ II 8, 344; Фасмер II 344—345; Преобр. I 365; Sławski II 516—518; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; БЕР II 653—655; Skok II 161; ЭССЯ II, 131—133; Мельничук Этимология 1966, 194—197. — Див. ще *чесати*. — Пор. *коса́*², *кóсий*, *косм*.

*коса́*² «знаряддя для косіння; вузька смуга суходолу, мис», *кіска* «зменш. до *коса́*; [ніж]», *[кісник]* «торговець косами», *[кісник]* «ріжок, куди кладуть брує

для коси» ДзАтл I, *[кісничя]* «сіножать» Ж, *кісся́*, *[кісчик]* «косар» Ж, *[кісьба́]* «косовиця» Ж, *[кішничя]* «обгороджена сіножать», *[кішня́]* «косовиця» Ж, *[косак]* «великий ніж, яким січуть капусту; (ент.) косарик, *Phalangium* L. ВеНЗн», *коса́р* «той, хто косить; [(ент.) косарик]», *[косара́]* «сіножать» Пі, *коса́рик* (ент.) «*Phalangium* L.», *коса́рка*, *[коса́рщина]* «пайка косаря за спільну роботу Ж; частування чоловіків після закінчення сінокосу Я», *[коса́ш]* (ент.) «косарик» ВеНЗн, *[кóсень]* «липень» Ж, *[косе́ць]* «косар Ж; (ент.) косарик ВеНЗн», *[коси́лко]* «кісся» Л, *[коси́лно, коси́ло, коси́льно]* «тс.» Л, *[коси́на]* «ніж із коси» До, *[косини́ця]* «сіножать» Ж, *[коси́ря]* «косовиця, жнива» МСБГ, *[коси́й]* «косар» Я, *кóска* «ніж із коси» До, *[косов'є́]* «кісся» Л, *косови́ця*, *[косови́ще]* «кісся», *[кося́ник]* «мантачка» Ж, *[кося́р]* (ент.) «косарик» ВеЗа, *кошани́ця* «скошені вруна чи зелене збіжжя», *[кошені́на]* «скошена трава; лука» ВеУг, *кошени́ця* «[тс. тж]; кошаниця», *[кóшинь]* «липень» Гриц, *[кошолі́на]* «скошене збіжжя» Гриц, *кісний*, *коси́ти*, *[закóски]* «заробітки селян косарюванням» Я, *[закосок]* «затока річки», *[некі́с]* «некошена смуга, некошена лука» Ж, *обкі́с*, *обкі́ски* «свято на честь закінчення косовиці», *[обкóситися]* «урізатися косою» До, *[пакі́с]* «покіс» Ж, *[перекі́с]* «сіножать», *[перекоси́]* «скошене сіно» ВеЗн, *підкі́с*, *покі́с*, *[покоса́рки]* «обжинки», *[покоса́рщина]* «гулянка дружин косарів після відходу чоловіків на роботу», *[покі́сний]* «прибутковий» Ж, *поукі́сний*, *[пра́кіс]* «прибережне сіно» Ж, *скі́с* (с.-г.), *скі́сок* «невеличка коса; сточена коса; шматок коси, використовуваний як ніж чи бритва», *[скóсок]* «тс.» Ж, *[скоша́тий]* «скошений» Ж, *укі́с*; — р. болг. *коса́*, бр. *каса́*, п. ч. слц. вл. нл. *kosa*, полаб. *t'ösā*, м. *коса*, схв. *кóса*, слн. *kōsa*, стсл. *коса́*; — псл. *kosa*, первісно «обрубана жердина, обрубана гілка»; — найближче відповідає дангл. *hoss* «гілка, паросток», гр. *καστόν* «дрова»; зводиться до кореня іе. **kos-/kes-* «різати, скребти», з яким пов'язані також *коса́*¹, *кóсий*, *чесати*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 343—344; Фасмер II 345; Преобр. I 366;

Machek ESJČ 280; Младенов 252; Skok II 161—162; ЭССЯ 11, 133—135; Мельничук *Этимология* 1966, 224—230.— Див. ще *чеса́ти*.— Пор. *коса́¹*, *ко́сий*.

[*коса́³*] «селезінка Л; підшлункова залоза Я»; — р. (зах.) [*коса́*] «селезінка», бр. [*касá*] «тс.», п. (пн.-сх.) [*kosa*] «селезінка деяких тварин»; — неясне; наявне також лит. *kasà* «підшлункова залоза; [селезінка]»; можливо, пов'язане з *коса́²* (селезінка людини і деяких тварин нагадує косу або вигнутий ніж); може бути й запозиченням з тюркських мов (пор. уйг. *қосақ* «череве, живіт; утроба», тат. *қорсақ* «тс.», кар. *қурсақ* «череве, живіт; нутрощі», *қурсақ* (кзур-сақ) «тс.», алт. *қурсақ* «утроба, череве»).

[*коса́⁴*] «сухожилок» ВеЗн, [*косі́ця*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́¹*.

[*косарики*] (бот.) «сокирки польові, *Consolida arvensis* Opiz. (*Delphinium consolida* L.)» Мак, [*коса́рки*, *косиркі* ЛЧерк] «тс.», [*косі́лькі*] «тс.; горошок плотовий, *Vicia sepium* L.; левкой однорічний, *Matthiola annua* Sweet» Г, Ж; — р. (пд.) [*коса́рики*] «сокирки польові»; — назви, пов'язані з *сокі́ркі* «тс.» через проміжну форму [*косиркі*], що виникла шляхом метатези.— Див. ще *сокі́ркі*.

[*косарі*] (бот.) «грабельки звичайні, *Erodium cicutarium* L'Herit.» Мак; — пов'язане з *коса́р* «той, хто косить» за подібністю гострих видовжених кінчиків плодів грабельок до кіс або ножів.— Див. ще *коса́²*.

[*коса́тка*] (бот.) «аконіт, *Aconitum* L.», [*косатик*] «астргал солодколистий, *Astragalus glycyphylus* L.» Мак, [*коса́ч*] «овес східний, *Avena orientalis* Schreb.» Ж, [*коси́чак*] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, утворення, пов'язані з *коса́¹* або *коса́²*; мотивація таких назв цих рослин неясна.

косе́канс (мат.) «секанс доповняльного кута»; — р. *косе́канс*, бр. *касэ́канс*, п. *cosescans*, ч. слц. вл. *kosekans*, болг. *косека́нс*, м. *косеканс*, схв. *кдсеканс*, слн. *kósekans*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cosescans* виникло внаслідок скорочення сполуки *co(mplementi) secans* «секанс доповнення», що скла-

дається з лат. *complementum* (род. в. одн. *complementi*) «доповнення», утвореного від *compleo* «наповнюю; завершую, закінчую», та *secans* «той, що розтинає; (мат.) секанс».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 345; Koraliński 183, 498; Klein 358.— Див. ще *комплéкт*, *се́канс*.— Пор. *ко́синус*, *кота́нгенс*.

косе́н — див. *хосе́н*.

[*косе́ць*] (орн.) «деркач, *Stex stex* L.» ВеНЗн, [*коса́к*] «тс.» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *коса́р* «той, хто косить»; за способом життя (Воїнств.— Кіст. 42—43; Птицы СССР 209) птах, як і косар, багато часу проводить у високій траві.

[*косі́ба*] «віла або корова з загнутими назад рогами» Ж, [*косибастий*] «такий, що має загнуті назад роги» Ж; — ч. [*kosiba*] «криве дерево; суддівський жезл»; — похідне утворення від кореня *кос-* «косий, кривий», що, як і *коса́*, *чеса́ти*, зводиться до іє. **kes-/kos-*.— Мельничук *Этимология* 1966, 230.— Див. ще *коса́¹*, *коса́²*, *чеса́ти*.

[*косибав*] (ент.) «косарик (вид павуків), *Phalangium opilio*»; — пов'язане з *коса́²* (знаряддя): відірвана нога цього павука згинається і розгинається, нагадуючи рухи коси у косаря; словотворча структура неясна.— Див. ще *коса́²*.

ко́сий, *коси́на*, *косі́нець*, *косі́нчик*, [*коси́ня*] «кривизна», *кося́к* «розташований косо предмет; череда, отара, табун, зграя; одвірок, лутка; [шматок сітки; линва на човні; обшита мереживом косинка Дз]», [*кося́на*] «мотузка біля вітрила» Берл, [*кося́ч*] «біла косинка з мереживом» Мо, [*кісько́м*] «косо» Ж, [*косяка́*] «навскоси», *косі́ти* «робити чи дивитися косо», [*зі́кісьний*] «навскісний» Ж, [*зі́кісь*] «упоперек, навскоси» Ж, *навкі́сний*, *на́вкіс*, *навко́сі*, *навко́ся*, *навкосяка́*, *навкі́сний*, *навкі́сник* (спец.), [*навкі́*] «навскоси» Ж, *на́вкіс*, *навко́сі*, [*наі́скось*] «навскоси» Ж, [*наоско́сі* Ме, *наперекі́с*, *на́скось*, *око́са* Ж] «тс.», [*одко́с*] «наріжна планка, якою попередньо закріплюються крокви» ЛЖит, *перекі́с*, *підкі́с*, *скі́сній*, [*ско́сий*] «косий, кривий» Ж, [*ско́сістий*] «похилий; косий», [*ско́соватий*] «тс.» Ж, *скі́с* (спец.), *скі́сок* «позначка на вусі вівці», [*ско́сів-*

ка] «трикутний рушник» Ж, *скóса*, [скó-сом], *укісний*, [укóсистий] «похилий, кривий» Ж, [укóсний] «тс.» Ж, *укіс* «схил», *укісник* (спец.), *укóсина* (тех.), [укóсом] «косо»; — р. *косбй*, бр. *кóсы*, др. *косъ*, п. вл. *kosy*, ч. слц. *kosý*, нл. *kosa* «укіс, кривина», болг. м. *кос*, схв. *кòс*, слн. *kós*; — псл. **kosъ* < *ie*, **kosŭ*- «обрубаний, обрізаний», пов'язане чергуванням голосних з *čes-* (<**kes-*) у *česati*, укр. *чесати*; — споріднене з ав. *kasu-* «малий», пехл. *kas* «тс.», перс. [katar] «молодший», *kastan* «зменшувати»; сумнівне виведення (Фасмер II 347) від *kosá²* (знаряддя), а також пов'язання з лат. *соха* «стегно» (Bezzenberger ВВ 12, 239) або з дінд. *сāра-* «дуга» (Petersson AfSIPh 36, 137—138).— Шанський ЭСРЯ II 8, 351—352; Фасмер II 347; Преобр. I 369; Sławski II 535—536; Machek ESJČ 281; Schuster-Sewc 631; Skok II 160—161; ЭССЯ 11, 177—179; Мельничук Этимология 1966, 229—230.— Див. ще *чесати*.— Пор. *косá¹*, *косá²*.

косінка «трикутна жіноча хустка», [касінóк] «тс.» Л; — бр. *касінка*, п. [kosynka], слц. *kosinka*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *косінка* є похідним від [косі́ня] «косинка», пов'язаного з *косбй*, укр. *кóсий*.— Шанський ЭСРЯ II 8, 356; ЭИРЯ II 69.— Див. ще *кóсий*.

кóсинус (мат.) «синус доповняльного кута»; — р. болг. м. *кóсинус*, бр. *кóсінус*, п. *cosinus*, ч. вл. *kosinus*, слц. *kosínus*, схв. *кòсинус*, слн. *kòsinus*, *kósinus*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cosinus* «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки *со(мplementi) sinus* «синус доповнення», що складається з лат. *complementum* «доповнення» та *sinus* «вигнутість, вигин; (мат.) синус».— СІС 366; Шанський ЭСРЯ II 8, 345; Kopaliński 183, 498; Klein 358.— Див. ще **комплéкт**, **косéканс**, **сінус**.— Пор. **котáнгенс**.

[косі́ка] (іхт.) «колючка триголкова, *Gastrosteus aculeatus*» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни давнішого **кусі́ка* «тс.»; пор. [кусі́ка] «усе, що кусає» Ж, у даному разі як позначення риби, що має колючки (Рыбы СССР

413—414), кусається; похідне від *кусáти* (див.).

[коскóвий] «розпиляний на поліна» Я; — очевидно, результат гіперистичної видозміни форми *кусковий*, похідної від *кусóк*.— Див. ще *кусáти*.

[косм] «жмут, клубок, пасмо» Ж, [космá] «тс. Ж; бавовна Я», [космáк] «пасмо скуйовдженого волосся», *космакі* «кудли», [космáтина] «жмут, пасмо» Ж, [космáтій] «патлатий чоловік», [космáточка] «вівця з пишною вовною» Я, [космáч] «кудлатий, патлатий; ведмідь (у мові мисливців)» Ж, [космáчка] «нечесана жінка» Я, [космáшечка] «вівця з пишною вовною», [кóсмик] «клубок, жмут», [космáна] «пасмо волосся Ж; віл з неправильно посадженими рогами», [космáстка] «вовна» Доп. УЖДУ IV, [космáун] «ковтун» Ж, [косом] «клубок, жмут», *космáтій* «кошлатий», *космáтити*, *космáчити*; — р. *космá* «пасмо», бр. *касмачы* «патли», др. *косма* «волос», *космъ* «тс.», п. *kosm* «пасмо», ч. вл. нл. *kosma* «волосся», слц. *kosmatý* «патлатий», болг. *кóсъм* «волосся», м. *косма* «вовна, волосся», схв. *кòсмат* «патлатий», слн. *kósem* «жмутик, клаптик», стсл. *космъ* «волос»; — псл. *kosmъ*, суфіксальне утворення від кореня **kes-* «різати, скребти, дряпати», до якого зводяться також *косá*, *чесати*; малоюмовірним є розгляд (Pisani Paideia 8, 312) псл. *kosmъ* як наслідку контамінації *kosa* (волосся) і **кома* (гр. *κόμη* «волосся»).— Фасмер — Трубачев II 345—346; Шанський ЭСРЯ II, 8, 349; Преобр. I 366; Sławski II 524—525; Brückner 259; Machek ESJČ 279—280; Schuster-Sewc 635—636; Младенов 253; Skok II 161; Bezłaj ESSJ II 70; ЭССЯ 11, 145—147; Мельничук Этимология 1966, 196, 231; Бернштейн Очерк 1974, 180; Верн. I 580—581.— Пор. *косá¹*, *косá²*, *чесати*.

[косма] (бот.) «підмаренник м'який, *Galium mollugo* L.» Мак, [космак] «агрис звичайний, *Ribes grossularia* L. var. *pubescens*» ВеНЗн, [космáтик] «скорзонера (зміячка) низька, *Scorzonera humilis* L.» Мак, [космáтка] «горлянка повзуча, *Ajuga reptans* L. Мак; малина, *Rubus idaeus* L. УЗ Башк. ГУ», [космáч-

кіл «агрис звичайний», [*космівкіл*] «тс.» ВЕНЗн, ВеУг; — р. [*космáтая (трава)*] «горлянка повзуча», п. ч. *kosmatka* «вид пшениці звичайної (вусата пшениця)», слц. [*kosmačka*] «агрис», вл. *kosmačka*, слн. *kosmača* «тс.»; — назви, пов'язані з *косм* та похідними від нього з огляду на наявність волосків на листі, стеблах чи інших частинах цих рослин.— Шамота 99; Вісюліна—Клоков 202, 288, 292, 299—300, 322; Нейштадт 303, 466, 515, 584; Schuster-Šewc 636.— Див. ще *косм*.

косметіка, *косметік*, *косметічка*, *косметічний*; — р. *косметіка*, бр. *касметыка*, п. *kosmetyka*, ч. вл. *kosmetika*, слц. *kozmetika*, болг. м. *козмéтика*, схв. *козмéтика*, слн. *kozmetika*; — запозичення з французької мови; фр. *cosmétique* походить від гр. *κοσμητική* «мистецтво прикрашати», пов'язаного з *κομῆω* «прикрашаю, оздоблюю, впорядковую», *κόσμος* «упорядкованість; будова, світобудова; краса».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263; Dauzat 210.— Див. ще *кóсмос*.

космогонія «розділ астрономії про походження й розвиток небесних тіл», *космогонічний*; — р. болг. *космогония*, бр. *казмагонія*, п. *kosmogonia*, ч. *kosmogonie*, слц. *kozmogónia*, м. *космогонія*, схв. *космогонія*, слн. *kozmogonija*; — через російське і французьке посередництво (фр. *cosmogonie*) запозичено з грецької мови; гр. *κοσμογονία* «тс.» складається з основ слів *κόσμος* «космос, світ» і *γονή* «народження; покоління».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263.— Див. ще *епігон*, *кóсмос*.

космодром; — бр. *камадром*, п. ч. *kosmodrom*, слц. слн. *kozmodróm*, болг. *космодрóm*, схв. *космóдром*, *кòсмором*; — запозичення з російської мови; р. *космодрóm* утворене за зразком слова *аеродрóm* з основи слова *кóсмос* (< гр. *κόσμος* «всесвіт») і словотворчого елемента *-дром* (< гр. *δρόμος* «біг, стежка, шлях»)— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 346—347; Kopaliński 533.— Див. ще *аеродрóm*, *кóсмос*.— Пор. *іподрóm*.

космонавт «пілот космічного корабля», *космонавтика*; — бр. *касманáйт*, п. *kosmonauta*, ч. *kosmonaut*, слц. *kozmonaut*, вл. *попawт*, болг. *космонавт*, м. *космонайт*, схв. *космонайт*, слн. *kozmonáv t*; — запозичення з російської мови; р. *космонавт* утворено на основі гр. *κόσμος* «космос, світ» і *ναύτης* «моряк, весляр» за зразком *аеронавт*, *астронавт*.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 347; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263.— Див. ще *аргонáвт*, *кóсмос*.

космополіт «людина, позбавлена почуття патріотизму; (біол.) рослина (тварина), поширена по всій земній кулі», *космополітизм*, *космополітичний*; — р. болг. м. *космополит*, бр. *касмапалит*, п. ч. *kosmopolita*, слц. *kozmpolita*, вл. *kosmpolit*, схв. *космопóлит(a)*, *козмопóлит*, слн. *kozmpolít*; — запозичено з грецької мови, очевидно, через латинську і французьку або німецьку (лат. *cosmopolita* > фр. *cosmopolite*, н. *Kosmpolít*); гр. *κοσμοπολίτης* «громадянин світу» утворено з основ слів *κόσμος* «космос, світ» та *πολίτης* «мешканець міста, громадянин».— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 348; Фасмер II 346; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263; Dauzat 210.— Див. ще *кóсмос*, *політика*.

кóсмос, *космічний*; — р. болг. м. *кóсмос*, бр. *кóсмас*, п. ч. вл. *kosmos*, слц. *kozmos*, схв. *кòсмос*, *кòзмос*, слн. *kózmos*; — запозичення з грецької мови; гр. *κόσμος* «упорядкованість; будова; світобудова, світ; краса, вбрання» остаточно не з'ясоване; очевидно, споріднене з лат. *cepseo* «оцінюю, вважаю» (іє. **kens-* «проголошувати, стверджувати»); зіставлялось також з псл. *kosmъ* «жмуток волосся», лат. *corpus* «тіло», дінд. *kálpate* «е в порядку» та ін.— СІС 366; Шанский ЭСРЯ II 8, 349; Kopaliński 533; Holub — Lyeer 263; Frisk I 929—930; Boisacq 500—501; ЭССЯ II, 145, 147.

кóсний, *косніти*; — р. *кóсний*, бр. *кóсны*; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; псл. *къс(ь)нѣ* «повільний, запізнілий», як і споріднені з ним болг. *късен* «запізнілий, пізній», м. *касен*, схв. *касан*, слн. *kásen* «тс.».

стел. *късьнѣти* «затримуватися, не поспішати», зводиться до псл. *късьпъ*, очевидно, спорідненого з лтс. *kuzls* «слабкий, безпорадний» (про дитину), лит. *kūšlas* «кволий; убогий; сліпий», прус. *уска-kuslaisin* (зн. в. одн.) «найслабший»; можливо, споріднене також з псл. *kysъ*, *kvasъ*, укр. *кіслий*, *квас*. — Шанський ЭСРЯ II 8, 350; Фасмер II 346; Преобр. I 366; Младенов 266; Skok II 55—56; Верп. I 671.

[**косніти**] «в'янути» О; — очевидно, споріднене з болг. *къснѣя* «запізнююся», м. *каснѣ*, схв. *кѣснѣти*, слн. *kasniti* «запізнюватися», стел. *късьнѣти* «затримуватися». — Див. ще **кѣсний**.

[**коснопелька**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви [*компостелька*] «тс.», похідної від [*компостеля*]. — Див. ще **кампустелія**.

[**косонога**] (бот.) «віхалка, *Anthericum L. (Phalangium Adans.)*» Мак; — пов'язане з складним прикметником *косоногий*; назва могла бути зумовлена косою формою стебла рослини. — Федченко — Флеров 230. — Див. ще **кѣсний**, **нога**.

[**косорій**] (у сполученні *к-а вівця* «вівця з рогами, схожими на коси»), [*косоріста*] «рогата вівця» ВеНЗн, [*косоря*] «вівця, в якій роги, як дві скалки, забиті в голову» НЗ УЖДУ 26/2, Доп. УЖДУ IV, [*косаря*] «тс.» тж, [*косара*] «вівця з загнутими назад рогами» О; — очевидно, пов'язане з колишнім **косір(ь)* (род. в. *косіра /-я*) (< др. **косоръ /-ь*) «серп, ніж, коса» (пор. бр. [*касбр*] «ніж, яким колять скіпки», п. [*kosor*] «сікач; коса, якою ріжуть січку», м. *косор* «садовий ніж», схв. *kōsor* (*kōsor*) «тс.», цсл. *косоръ (косоръ)* «коса»); — псл. *kosogъ / kosoъ*, очевидно, пов'язане з *kosa*, укр. *коса*², хоч не виключений також зв'язок з *козь*, укр. *кѣсний*; отже, первісне значення *косорій* — «подібний до коси, серпа»; у зв'язку з цим тлумачення *косора вівця* «вівця з рогами, схожими на коси (волосся)» Ж помилкове, правильно — «вівця з рогами, схожими на коси або серпи». — Sławski II 522—523; Мельничук

Этимология 1966, 230. — Див. ще *коса*², *кѣсний*.

[**кособрити**] «убирати, гарно, елегантно одягати», [*кособрич*] «франт, чепурун»; — неясне; можливо, походить від уг. *koszorúzni* «увінчувати; обвивати вінками; нагороджувати», *koszogú* «вінок, вінець».

[**кособритися**] «заявляти претензії; бути зухвалим, горіжиться, бундючитися; скося дивитися на когось Ме»; — очевидно, пов'язане з *косорій* «з рогами, схожими на коси або серпи»; в такому разі початково означало «поводитися, як косора вівця, несподівано битися рогами» (вівці, як правило, безрогі). — Див. ще **косорій**.

[**костар**] (іхт.) «молода марена (вусач), *Barbus barbatus (L.) (Barbus fluviaticus)*» Ж, [*костач*] «тс.» Ж; — похідні утворення від *кість*, *кѣсті*; назви зумовлені тим, що м'ясо марени дуже костисте (Сабанев 276). — Див. ще **кість**.

костер¹ «кріплення в шахті з дерев'яних стояків; [складені купою дрова, очерет; велика купа (речей, майна) Па]», [*костерка*] «невелика купа дров» Ж, *костерник* «робітник, що ставить кріплення», [*кострище*] «місце, де горіло багаття»; — р. *костёр* «вогнище», бр. *касцёр* «тс.; стіс (дров); купка (млинець)», др. *костъръ* «купа трупів (на полі бою)», п. [*kostra*] «купа, стіс; скирта; сажень (дров)», [*kostro*] «скирта; сажень (дров)», слн. *kóster* «купа, стіс»; — псл. *kost(ь)гъ* «купа, стіс», первісно «щось нарубане»; зводиться до іе. **kes-/kos-* «рубати, різати, колоти; бити»; сумнівне припущення (Thomsen, Samlede Afhandlinger I 387) про походження від дісл. *kōstr* «купа». — Шанський ЭСРЯ II 8, 352—353; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 530—531; ЭССЯ 11, 163—164; Мельничук Этимология 1966, 233; Верп. I 584. — Див. ще *коса*². — Пор. **костер**², **костриця**.

костер² (бот.) «стоколос безостий, *Bromus inermis* Leyss.», [*костур*] «стоколос житній, *Bromus secalinus L.*», [*костерава* ВеБ, *костерява*] «костриця, *Festuca L.*», [*костерева*] «тс. Ж, Мак;

аїр дернистий, *Aira caespitosa* L. Мак; тонконіг, *Poa* L. Мак; мишій, *Setaria* Р. В. Л», [кострень] «костриця» Мак, *костріця*, [каштеріва Ж, кустеріва Ж, кустериця Мак, кустріця Ж] «тс.», [костерявоватий] «подібний до костриці» Ж; — р. *костёр* «стоколос», [костёр] «тс.», бр. [коцёр] «стоколос житній», п. *kostrzewa* «костриця; (ст.) стоколос», ч. *kostřava* «костриця», слц. *kostrava* «тс.», вл. *kostrjawa* «стоколос; вівсюнець», нл. *kostrjowa* «стоколос житній; [чорнокорінь лікарський; кмин]», [kotrjawa, kostrjewal] «тс.», полаб. *t'ustraiwā* «костриця», болг. [коцрава] «стоколос; мишій», схв. [кострба] «костер; вівсюнець», [кдотрава] «костриця», слн. *kostgêvec* «стоколос; кукіль»; — псл. *kostra*, *kost(ь)гъ* — суфіксальні утворення від кореня *ie*. **kes-/kos-*, одне з первісних значень якого є «колоти»; назви пов'язані з наявністю в цих рослин остюків у квіткових (колоскових) лусках. — Вісюліна — Клоков 99, 100, 103, 104; Нейштадт 97, 107, 114, 117; Меркулова Очерки 115—116; Фасмер II 347; Преобр. I 367; Sławski II 532—533; Brückner 259; Machek ESJC 281; Schuster-Sewc 637—638; Skok II 165—166; Bezłaj ESSJ II 71; ЭССЯ 11, 160—161; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще *коса*². — Пор. *костёр*¹, *костріця*.

[костиківка] «сорт яблук, відомий на Україні здавна» Я; — неясне.

костіль (тех.) «металевий стрижень; [залізний отвір у пилиці для дерев'яної ручки Л]», [костель] «залізний отвір у пилиці для дерев'яної ручки» Л, [костіл] «костур, коцюба» Ж; — р. *костыль* «костур; металевий стрижень», бр. *кастыль* «металевий стрижень»; — очевидно, др. **костыль*, похідне від *кость* «кістка»; як новий технічний термін запозичене з російської мови. — Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 349; Преобр. I 368; ЭССЯ 11, 167. — Див. ще *кість*. — Пор. *костур*¹.

[костир] «токарь» Пі; — неясне; може бути зіставлене з схв. *кдстило* «лощило (знаряддя для лошіння шкіри)».

костіти — див. *кастіти*.

[костіваль] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Мак, ВеНЗн, [коштывал, коштивал] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. *kostywał* «живокіст лікарський», *kosztywał*, [kosztyfał, kostyfał], ч. слц. *kostival*, вл. *koścadio* «тс.», нл. *koścował*, *kościwadło*, *koścadio*, *kościwało* «тс.; чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» є кальками нвн. *Bein-well* «живокіст лікарський» (свн. *beinwalla*, двн. *beinwalla*, *beinwella* «тс.»), що складається з основ іменника *Bein* «кістка; нога» і етимологічно неясного дієслова *-well-* (*-walla*) (< *wallen*) «гоїтися» (від якого походить і ч. ст. (s)valiti «з'єднати, викликати зрощення (кістки)»), неясного штучного слова старої німецької медицини; німецька назва живокосту зумовлена застосуванням цієї рослини для лікування переломів кісток (Носаль 114—115); менш імовірно пов'язання (Machek ESJC 281) ч. *-val* з стсл. *балии* «лікар». — Sławski II 546—547; ЭССЯ 11, 157; Kluge-Mitzka 63. — Див. ще *кість*. — Пор. *жйвокіст*.

[костолом] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» Мак; — складне утворення з основ іменника *кість* і дієслова *ломіти*; назва зумовлена застосуванням живокосту як лікувального засобу при переломах кісток. — ЭССЯ 11, 157—158; Носаль 114—115; Нейштадт 453. — Див. ще *кість*, *ламати*.

[костомара] «велика кістка», [костомаруватий] «ширококостий»; — утворене від *кість* за допомогою форманта *-мара*, що виник як результат контамінації суфіксоїда *-маха* й суфікса *-ара* (*котяра*, *носяра* і под.). — Див. ще *кість*. — Пор. *костомаха*.

костомаха «велика кістка; (перен.) смерть»; — п. [kostomacha] «кістяк; стара кістка, що валяється на землі» (з укр.); — утворене від *кість* за допомогою суфіксоїда *-маха*, що виник, можливо, внаслідок перерозкладу в слові *сіромаха* (похідному від *сірба* з суфіксом *-аха*) і став уживатися як збільшувальний суфікс із відтінком зрублості (пор. *грудомаха* «велика

грудка», [пyстoмáха] «мішок, наповнений повітрям; пустун, шибеник» Ж).— Див. ще кість.

[костонóга] (зоол.) «стенога стінна, *Oniscus asellus* L. (*Oniscus murarius* Cuv.) ВеНЗн; мокриця льохова, *Parcellio scaber* Л»; — очевидно, результат контамінації назв *стонóга* «тс.» і [костяніця] (зоол.) «кістянка, *Lithobius forficatus*» (див.).

[костопльóн] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness. (*Aster chinensis*)» Ж; — результат видозміни назви [компоштилóн] «тс.» Мак, яка, очевидно, через форму [компостéля] «тс.» зводиться до наукової назви лат. *callistephus*. — Див. ще кампустéлія.

кострéць «нижня частина крижів», [кострiця] «тс.» Ж; — р. *кострeц* «тс.», ч. *kostra* «скелет, кістяк», *košťec* «куприк», слц. *kostra* «скелет, кістяк»; — псл. **košťьсь*, очевидно, похідне від *košťь* «кість»; менш імовірно пов'язання (Machek ESJČ 281) з первісним **gozъсьь*, що зблизилося з псл. *košťь*, укр. *кість*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 354; Фасмер II 348; Преобр. I 368; Мельничук Етимология 1966, 195, 234—237. — Див. ще кість.

[кóстрик] (іхт.) «йорж, *Acerina sepna* L.» Ж, [кóстриж] «окунь» МСБГ, [кóстрож тж, *коструж* тж, *кастриж* Дз] «тс.»; — р. [кóстрик] «тс.», [костéрь] «молодий осетер або севрюга з великою кількістю зовнішніх кісточок», п. *kostra* «остиста риба», [kostyга, *kostrnik*] «йорж», м. *кострец* «окунь річковий», схв. *кóстрет* «тс.»; — псл. **košťьь* «щось костисте, гостре, колюче», суфіксальне утворення, пов'язане з коренем іє. **kes-/kos-* «колоти, різати»; підставою для виникнення назви є костистість риби, наявність колючих променів у її спинному плавці (Маркевич — Короткий 173). — Sławski II 533; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще *кoсá*². — Пор. *костeр*¹.

кострiця «тверді залишки льону й конопель після тіпання та чухання; [товста гілка ВеБ]», *кістрiця* «костриця», [кoйстрiця Ж, *кострá* Мо] «тс.», [кoстьóр] «згонини з гречаної соломи» Л, [кoстрiкyвaтий] «задерикуватий, прицепливий» Я, [кoстрiчyвaтий] «який

має багато костриці», *кoстрiчитися* «вділяти кострицю (про прядиво); горіжитися, чванитися», [кiстрiчитися] «тс.»; — р. *кострá* «костриця», [кoстéрь], *кoстрiка*, *кoстрiця*, бр. *кастрiця*, п. *kostrzewa*, *kostra*, *kostrzyca* «тс.»; — псл. *kostra* (*kostrica*), очевидно, «обрубки, обломки» або «щось начесане»; похідне від іє. **kes-/kos-* «рубати, колоти, бити». — Шанский ЭСРЯ II 8, 353; Фасмер II 348; Преобр. I 367—368; Sławski II 532—534; ЭСРЯ II 162; Мельничук Етимология 1966, 233; Трубачев Рем. терминолог. 84—85. — Див. ще *кoсá*², *чeсáти*.

[кoстрóвий] «?» (Купи черевички, малі-невеличкі, кострові чулочки, золоті стрілочки. — Полт. г.) Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [кoстрóвые] (*чулки*) «сині (панчохи)» не зовсім ясне; можливо, пов'язане з тим, що ці панчохи вироблялися не з шовку, а з льону, який очищався від костриці (р. [кoстрá]).

[кóструб¹] «нечелура, скуйовджений, патлатий», [кoстрóба Я, *кoструбáнь*, *кoструбáч*, *кoстрóбка* Я, *кoштрубáнь* Ж] «тс.», *кoструбáтий*, [кoстрóбáтoвий] Я, *кoструбáчити* «куйовдити»; — р. [кoстрóбáтый] «кострубатий», бр. [кaстрóбáбаты] «шерехатий, шорсткий», п. *kostrubaty* (з укр.), *kostropaty*, ч. слц. *kostrbatý* «тс.»; — псл. **kostra* «щось остюкувате, гостре»; похідне від іє. **kes-/kos-* «колоти; рубати, чесати»; споріднене з *кість*; непереконливе виведення (Machek ESJČ 281) з **košťььь*, утвореного, нібито, префіксом *ko-* від **šťьььь*, що пов'язується з нвн. *štrp-rič* «наїжачений, скуйовджений». — Фасмер II 349; Sławski II 531—532; Brückner 259; ЭСРЯ II 163; Мельничук Етимология 1966, 233—234; Верн. I 584; Топоров III 357. — Див. ще *кість*, *кострiця*.

[кóструб²] (орн.) «яструб, *Accipiter*»; — очевидно, результат народно-етимологічного зближення *яструб* з *кoстрóбáтий* або контамінації слів *кóршáк* і *яструб*. — Булаховський Вибр. пр. III 233. — Див. ще *кóршáк*, *кóструб*¹, *яструб*.

[коструб³] «скелет, кістяк» Ж, [кострун] «тс.» Ж; — пов'язане з *кострець* «нижня частина крижів», ч. *kostra* «скелет, кістяк», разом з якими зводиться до псл. *kość* «кістка»; зазнало формального впливу з боку фонетично близького й етимологічно віддалено спорідненого [коструб] «нечепура, скуйовджений». — Див. ще *кість*. — Пор. *коструб¹*.

[коструба] (орн.) «костогриз, *Soccothraustes* с. L. (*Soccothraustes vulgaris* Briss.)» ВєНЗн; — очевидно, результат видозміни назви [костур] «тс.», зближеної з [коструб] «яструб» або з [коструба] «нечепура, неохайний» (можливо, у зв'язку з недбалим виглядом гнізда). — Воїнств. — Кіст. 240. — Див. ще *кість*, *коструб¹*, *коструб²*.

[кострубатка] (бот.) «гриб клаварія жовта, *Clavaria flava* Schäff.» Ж; — похідне утворення від *кострубатий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом грибів; гілочки плодового тіла в них циліндричні або загострені. — БСЭ 15, 490; 36, 582. — Див. ще *коструб¹*.

[костуль] «милиця, костур», [коштуль] «костур» О; — очевидно, результат видозміни слова *костиль* «милиця» під впливом *костур* (див.).

костур¹ «груба палиця, ціпок, милиця» СУМ, Ж, [костуряччя] (зб.) «костурі» Я, [костурлівий] «асиметричний, непропорційний; незграбний; потворний» Ж; — р. [костур] «кийок, велика палка», п. *kostur* «костур; (ст.) кістяна палиця, окутий кий», ч. [kostíur] «суха гілка; сукувата палиця»; — псл. **kosturъ*, суфіксальне утворення з первісним значенням «обрубок, обтесана дошка», пов'язане з коренем іє. **kes-/kos-* «колоти, рубати, різати»; менш переконливе пов'язання з *kość*, укр. *кість* при припущуваному первісному значенні «кістяне знаряддя» (Sławski II 534—535). — ЭССЯ II, 165—166; Мельничук Етимология 1966, 233. — Див. ще *коса²*.

костур² — див. *кість*.

[костура] «ніж для забиття тварин», [коштура] «шкребачка» Дз, Мо, [куштура] «тс.» Ме, МСБГ; — слц. *koštúr*

«кинджал», болг. *костура* «кишеньковий ніжик», схв. [костура] «тс.», слн. *kostūra* «складаний ніжик з кістяним руків'ям»; — очевидно, запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *cústură* «різець, ніж; шевський ніж; (розм.) поганий ніж; шкребачка; лезо пилки» (молд. *кустурэ* «тс.») пов'язують з *cuțit* «ніж; різець (у верстата); передплужник» (молд. *куціт* «тс.»), що продовжує нлат. **cotitus* «наточений»; існує також думка про слов'янське походження слова і зв'язок його з коренем іє. **kes-/kos-* «чесати; різати» (Sławski II 534—535; ЭССЯ II, 165—166; Мельничук Етимология 1966, 233). — Мельничук Молд. элементы 168; Scheludko 136; DLRM 210; Pușcariu 41.

[костюлька] (бот.) «стоколос польовий, *Bromus arvensis* L.» Мак, [костюльки] «тс.; стоколос житній, *Bromus secalinus* L.»; — бр. [касцюлька] «вусик житнього або ячмінного колоса»; — очевидно, похідне утворення від *кість*, яке могло зазнати семантичного зближення з *остюк*; українська назва зумовлена наявністю остюків на нижніх квіткових лусках стоколоса (Вісюліна — Клоков 99; Нейштадт 121). — Див. ще *кість*. — Пор. *остюк*.

костюм, *костюмер*, *костюмерна*, *костюмувати*; — р. болг. *костюм*, бр. *касцюм*, п. *kostium* «жіночий костюм», ч. слц. *kostým* «тс.; театральний костюм», вл. *kostim* «жіночий костюм», м. *костим*, *костум*, схв. *костім*, слн. *kostim*, *kostúm*; — запозичення з французької мови; фр. *costume* «костюм» походить від іт. *costume* «звичай, звичка; костюм», яке зводиться до лат. *consuetudo* «звичай, звичка», утвореного від *consuesco* «звикаю, маю звичку», що складається з префікса *con-* «з-, спів-» та дієслова *suesco* «привчаюся, звикаю», спорідненого з дінд. *svadhā* «звичай, звичка, своєрідність», гр. *ἔθος* «звичка, звичай». — СІС 366; Москаленко УІЛ 55; Шанский ЭСРЯ II 8, 355; Фасмер II 349; Kopaliński 533; Dauzat 210; Walde—Hofm. II 624—625. — Див. ще *коаліція*.

костянець (бот.) «*Holosteum* L.», [костянець] «тс.» Мак; — р. *костенець* «тс.»; — неясне.

костяни́ця¹ (бот.) «кам'яниця, *Rubus saxatilis* L.», [кост'янка] «тс.» Ж, Мак;— р. *костяніка*, бр. *касцяніцы*, *касцянкi* «тс.»; — похідні утворення від *кість* (*кóсті*); назви зумовлені великими розмірами кісточок плодів.— ЭССЯ 11, 154—155.— Див. ще *кість*.

костяни́ця² (зоол.) «багатоніжка підкласу губоногих із класу ракоподібних, *Lithobius forficatus*», *кістянка*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кост'янка* «тс.» утворене від *кость* «кістка», можливо, за подібністю до кістки раковини або щита, якими вкриті голова та груди цих тварин.— УРЕ 7, 294; 12, 129, 258.— Див. ще *кість*.

Костянти́н, *Кость*, [Кост Вел, Костант Я, Костантій Я, Кóстенъ Я, Кóстик Ж, Кост'юк, Кост'ю Вел];— р. *Константи́н*, бр. *Канстанцін*, др. *Конъстантинъ*, п. *Konstanty*, ч. *Konstantin*, слц. *Konstantín*, болг. *Костадин*, *Константи́н*, схв. *Konstantin*, *Костадин*, *Костантин*, слн. *Konstantin*, стел. *Вонъстантинъ*, *Востантинъ*;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Κωνσταντῖνος* походить від лат. *Constantinus* (особове ім'я), утвореного з прикметника *constans* (род. в. *constantis*) «постійний, незмінний, сталий, стійкий», пов'язаного з дієсловом *constāre* «твердо стояти, залишатися незмінним».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 313; Петровский 135.— Див. ще *констатувати*.

кост'ю́л «римсько-католицька церква», *кост'ю́л* «тс.», [кост'ю́льник] «католик», [кост'ю́льник] «церковник» Вел;— р. *кост'ю́л*, бр. *касц'ю́л*, слц. *kostol*, вл. *Ztarekoztol* «Старий кост'ю́л» (топонім), болг. *кост'ю́л* «кост'ю́л»; — запозичення з польської мови; п. *kościół* «церква» через посередництво ч. *kostel* «тс.», як і м. *кастел* «замок, фортеця», схв. *кастел* «тс.; кремль; церква», слн. *kastél* «фортеця», стел. *кост'ю́л* «кремль; церква», походить від двн. *kastel* «фортеця», яке зводиться до лат. *castellum* «укріплене місце, замок», зменш. від *castrum* «фортеця, форт» (давніше «відрізаний шматок; табір, земля»), пов'язаного з *castro* «відтинаю; каструю»; значення «церк-

ва» розвинулось у чеській мові, очевидно, у зв'язку з будівництвом перших церков усередині укріпленої частини міста, кремля.— СІС 367; Richhardt 68; Фасмер — Трубачев II 347; Преобр. I 367; Мельников *Slavia* 1967/1, 102; Sławski II 553—554; Brückner 260; Machek *ESJČ* 281; Bern. I 582; Mikl. *EW* 133; *Walde—Hofm.* I 179, 180.— Див. ще *каструвати*.

косу́ля¹ «вид сохи, плужниця»;— р. [косу́ля] «тс.»; — похідне утворення від *кóсий* «розташований під кутом» (сохи робилися з розгалуженої гілки).— Див. ще *кóсий*.

косу́ля² (зоол.) «козуля, *Capreolus*» (рід ссавців родини оленевих);— запозичення з російської мови; р. *косу́ля* вважається результатом видозміни назви *козу́ля*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 356.— Див. ще *коза*¹.

[косу́рки] (бот.) «льонок дроколистий, *Linaria genistaefolia* L.»;— похідне утворення від *коса́*¹; назва зумовлена подібністю суцвіть цієї рослини до кіс (*Вісюліна* — Клоков 276; *Словн. бот.* 323).— Див. ще *коса́*¹.— Пор. *коса́тка*.

ко́ся (дит.) «коник, конячка», [ко́ська] «тс.», [ко́сь] «лоша» Гриц, *ко́сь-ко́сь* «вигук, яким підкликають коней», [ко́сь-ко́сь Л, ко́сько́ Ж, ко́сь-ко́сь До, ко́сь-ко́сьов Л] «тс.», [ко́сь] «вигук, яким відганяють коней» Дз, [ко́ськи] «тс.» Дз, [ко́ськати] «підкликати коней вигуком *ко́сь-ко́сь*; панькатися Ж», *прико́ськати* «угамувати», *уко́ськати* «тс.»;— р. бр. *ко́ся* «коник», п. [ко́ś] «тс.; вигук для підкликання коней»;— афективне утворення, що виникло як зменшувальна форма до слова *кінь*.— Фасмер II 349—350; Преобр. I 369; Sławski II 549.— Див. ще *кінь*.

[ко́т] «прилад для вимірювання кількості рідини в бочці» Мо, [ко́тчик] «людина, що міряє вино в бочці» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кот* (рум. *cot*) «лікоть (також як міра)» походить від лат. *subitus* «тс.», спорідненого з гр. *κόβος* «западина перед стегном у тварини», *κόβος* «зігнутий», двн. *hūba* «ковпак, чохол, (дерев'яний) кубок», укр. *куб*.— СДЕЛМ 206; DLRM 192; *Walde—Hofm.* II 297.— Див. ще *куб*³.

кóта — див. кіт.

котáнгенс (мат.) «тангенс доповняльного кута»; — р. болг. *котáнгенс*, бр. *катáнгенс*, п. *cotangens*, ч. *kotangens*, *kotangenta*, слц. вл. *kotangens*, м. *котáнгенс*, схв. *кòтангенс*, слн. *kòtángens*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *cotangens* «тс.» виникло внаслідок скорочення сполуки *co(mplementi) tangens* «тангенс доповнення», що складається з іменників *complementum* «доповнення» та *tangens* «дотичний; (мат.) тангенс». — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 357; Korpaliński 182; Holub—Lyer 264; Klein 359. — Див. ще **комплéкт**, **косéканс**, **тáнгенс**. — Пор. **кóсинус**.

[котáра] «намет, курінь; фіранка, портъера Ж», [котрáжка] «фіранка» Ж; — р. [котáра] «намет»; — запозичення з польської мови; п. *kotara* «фіранка, портъера; (ст.) балдахін над ліжком; намет», ст. *kotarcha* «намет», *kotarha* «тс.» вважаються запозиченням в татарській мові (Sławski III 9—10; Brückner 262); тат. *kotar* (дав. в. *kotarha*) «намет», *kotug* «тс.» у словнику Радлова відсутні; пов'язання з болг. [кóтара] «кошара», схв. *кòтара* «тс.» (Габинський Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) викликає сумнів. — Пор. **катрáга**.

кóтвá, кóтвiця — див. кітвá.

[котевка] (бот.) «водяний горіх плаваючий, *Typha patans* L.» Мак, [котелкi] «тс.»; — р. [котелкi] «тс.» (з укр. ?); — запозичення з польської мови; п. *kotewka*, як і ч. *kotvica*, слц. *kotvica* «тс.», є похідним від *kotwa* «якір» (ч. слц. *kotva* «тс.»), якому відповідає укр. [кітвá] «тс.»; назва зумовлена тим, що плід цієї водяної рослини править для неї за якір (Вісюліна — Клоков 226—228), або подібністю її рогатих плодів до якоря (Sławski III 16; Machek ESJĈ 151). — Див. ще кітвá.

котéдж «невеликий замський житловий будинок»; — р. *коттédж*, бр. *катэдж*, п. *kotedž*, ч. слц. *kotáž*, болг. *кóтедж*, схв. *котеж*; — запозичення з англійської мови; англ. *cottage* «селянська хата, замський будинок» є суфіксальним утворенням від *cot* «хатина, хижка», що походить від сангл. *cot*,

cote «будинок, житло», спорідненого з дісл. *cot* «хатина», гол. *cot*, нім. *Cot(e)* «тс.», які не мають відповідників поза германськими мовами. — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 360; Holub—Lyer 264; Klein 359—360; ODEE 219; Kluge—Mitzka 397.

котéл «казан; (заст.) литаври», [котéлка] «окалина міді при виготовленні мідних казанів», *котелок* «казанок; головний убір», [кітлик] «казанок, горщик на куліш», [котлэць] «тс.» Я, [кітліна] «улоговина», [кітловіна, кітліще Ж] «тс.», *кітляр*, *котельна*, *котельник*, *котельня*, *котловіна*, *котляр* «казаняр; (заст.) литаврист Пі», *котлярéнко*, *котлярівна*, [кiтля] «казаночок» Пр. XI діал. н., *котельний*, [закітліна] «котловина» Ж; — р. *котёл*, бр. *кацёл*, др. *котьлэ*, п. *kocioł*, ст. *kocieł*, ч. *koťel*, слц. *kotoł*, вл. *kotoł*, нл. *kóseł*, полаб. *t'üt'äl*, болг. *котёл*, м. *котел*, схв. *кòтао*, слн. *kòtel*, стсл. *котьлэ* «казан»; — псл. *котьлэ*, запозичене з готської мови; гот. **katil(u)s* (род. в. мн. *katilē*) «казан» походить від лат. *catillus*, демінутива від *catinus* «глиняна чашка, миска, блюдо», очевидно, спорідненого з гр. *котóλη* «чашка; (муз.) кімвали, тарілки»; думка про безпосереднє запозичення з латинської мови (Meillet Etudes 186) неприйнятна. — Шанский ЭСРЯ II 8, 357—358; Фасмер II 351; Преобр. I 369; Sławski II 317—318; Brückner 242; Machek ESJĈ 283; Schuster-Sewc 646; Bezlaj ESSJ II 73—74; Львов Лексика ПВЛ 91; Критенко Вступ 53; Bern. I 591; Топоров III 267—268; Walde—Hofm. I 182.

[котелéбина] «виїжджена яма на дорозі, вибоїна» Ж, [котелéвина] «тс.» Ж; — можливо, результат зближення з *котёл* слова **колдобина* > [ковдóбина] «тс.», пор. р. *колдóбина*.

[котéць] «загорода з очеретяних щитів для ловіння риби», [кітэць Дз, Мо, кот Я, кóти] «тс.», [кітэць] «отвір на льоду, обгороджений тинком з очерету» Ва, [кутэць] «пристосування з очерету для ловіння риби» Ж, [котéжний] (у сполученні [к-на бригада] «колектив рибалок, що ловлять рибу кітцями») Дз, [котéшний] «тс.» Мо; — р. [котéц]

«загорода для ловіння риби», п. којес «клітка для свійської птиці», ст. косіес «клітка, пастка», ч. kotec «клітка для птиці; загородка в хліві», ст. kot «кранничка, рундук», болг. *кѳчина* «хлів», м. *коцец* «загорода для ловіння риби», схв. *кѳтац* «тс.; хлів», слн. kŏtes «курник; свинарник», стсл. *кѳтъць* «клітка»; — псл. *кѳтьсь*, зменш. від **кѳтъ* «клітка»; — очевидно, споріднене з ав. *kata-* «комора, кімната», перс. *kad* «дім», гот. *heřjo* «комора», дінд. *sātant-* «той, хто ховається»; припускається також (ЭССЯ II, 211—212; Bern. I 588—589; Holub—Kop. 182) запозичення з іранських мов; малоймовірно пов'язання з псл. *kot-itī* «котити, кидати, метати; народжувати малят» (Топоров Етимология 1971, 289), а також пояснення (Persson Beitr. III; Uhlenbeck AfSIPh 15, 488) як запозичення з германських мов (пор. дангл. *cot* «хатина», англ. *cot*, дісл. *kot* «тс.»). — Фасмер II 351—352; Преобр. I 371; Sławski II 330—331; Brückner 244; Machek ESJČ 283; Skok II 168; Bezlaј ESSJ II 73; Гамкрелидзе — Иванов 932. — Пор. *кѳець*.

[*коті*] «вид теплового взуття; шкарбани від чобіт або валянків Я»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*кѳбі*] «вид взуття, полуботки» походить від *комі* [*кот*] «шкіряне взуття для мерця» (< *«вид взуття»), спорідненого з удм. *кут* «личак», фін. *ketto*; малоймовірні інші пов'язання: з р. *кот* «кіт» (Преобр. I 372), з тюрк. *kata* «калоші» (Горяев 164), з р. [*кѳтыга*] «верхній одяг» (Соболевский РФВ 70, 81). — Фасмер II 354; Лыткин—Гуляев 135.

*кѳтик*¹ (зоол.) «морський котик, *Callorhinus ursinus*»; — бр. *кѳцік*, п. *kot morski*, болг. (*морска*) *кѳтка*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *кѳтик* «тс.» утворено від *кот* «кіт» за допомогою суфікса *-ик* з огляду на зовнішню подібність цієї тварини до kota (УРЕ VII 299). — Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Фасмер II 352. — Див. ще *кіт*.

*кѳтик*² (частіше *кѳтики*) «суцвіття верби, лози тощо»; — бр. *кѳцік*, п. *kotka*, [*kotek*], ч. слц. *коціска*, болг. *кѳтки*; — результат перенесення на суцвіття назви *кѳтик* «маленький кіт» за по-

дібністю м'якого й пухнастого суцвіття верби до шерсті kota (як семантичні паралелі пор. слн. *та́сіса* «котик», нвн. *Kätzchen* «тс.» від слн. *та́сек* «кіт», нвн. *Katze* «кішка»). — Sławski III 12; Machek ESJČ 266. — Див. ще *кіт*.

кѳтики (бот.) «конюшина польова, *Trifolium arvense* L. РУСБот; [розхідник волосистий, *Glechoma hirsutum* W. K. Mak; розхідник звичайний, *Glechoma hederaceum* L.; пухівка, *Eriophorum* L. ВЕНЗн; первоцвіт, *Primula* L. Mak], [*кітка*] «пухівка» ВЕНЗн, [*кѳткі*] «конюшина польова Я, Mak; люцерна серповидна, *Medicago falcata* L. Ж», [*кѳтјчка*] «розхідник звичайний» Ж, [*кѳціки*] «конюшина польова» Mak; — результат перенесення на рослини назв *кѳтик* та інших похідних від *кіт* за шерстистістю або пухнастістю оцвіттини, квітів або інших частин рослини, що викликає асоціацію з котячою шерстю (Вісюліна — Клоков 108, 220—221, 295; Флора УРСР VI 363; УРЕ VII 198, XII 34; Нейштадт 436—437). — Див. ще *кіт*.

кѳтірувати «визначати біржову ціну», *кѳтіруватися* «цінуватися (про валюту, товари); мати певну ціну в очах людей»; — р. *кѳтіровать*, бр. *каціраваць*, п. *kotyżacja* «котировка», *kotyżować*, ч. *kŏtovati* «позначати розміри; котирувати», слц. *kŏtovat'* «тс.», болг. *кѳтірам* «котирую», м. *кѳтіра се* «котирується; має ціну у людей», схв. *кѳтірати* «котирувати»; — через російське і німецьке посередництво (нім. *kŏtieren* «котирувати») запозичено з французької мови; фр. *coter* «позначати, нумерувати, котирувати», утворене від *cote* «частка, пай; котирування», що походить від лат. *quotus* «котрий», спорідненого з дінд. *kāti* «скільки», хет. *kuwatta* «тс.», гр. (іон.) *κѳσος* «який завдовжки, який завбільшки». — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 358; Dauzat 210—211; Walde—Hořm. II 412.

кѳтіти, *кѳтати*, [*кѳтеріти*] «коти-ти (швидко їхати)» Я, [*кѳтулятися*] «качатися, валятися» Ж, *качати*, [*качалкувати*] «бити качалкою», *качнїти*, [*кетїтися*] «котитися» ВеБ, [*кицькати*] «падати, перекидаючись» ВеЛ, [*коткувати*] «вирівнювати землю кот-

ком» Я, [каталка] «шматок гончарної глини, яку качають і місять» Я, каталь «робітник, що викочує або підвозить вантажі», [катанки] «валянки» Я, каток, [катулька] «качалка (для тіста); деталь ткацького верстата; грудка; галушка» Ж, качалка, [качалло] «дерев'яний кружок», [качалуба] «сувій полотна» Ник, качальниця, качальня, [качальце] «згорток», [качеля] «гойдалка» Л, [качильці] «блок у ткацькому верстаті», [качїлка] «качалка» Я, качка «хитавиця», [качулка] «дерев'яний круг; гра в круг» Я, [кітька] «гра, що полягає в катанні яєць», [котарєники] «колеса» (в загадці) Я, [кóтвина] «один із дерев'яних валків, за допомогою яких пересувають вантаж; викачаний і витоптаний кіньми посів» Л, [кóтвиця] «один із дерев'яних валків» Л, [кóтвище] «місце, викачане кіньми» Л, [котєць] «вид великодньої гри, коли катають крашанки», [кóти] «тс.; котки, по яких котять вантажі» О, [котїга] «віз у чабанів», [кóтики] «подібна до галушок страва» Л, [коткі] «тс. Л; великодня гра, коли катають крашанки» Я, коток, [котїх] «сарай, куди закочують вози» Я, котїшка, [котїчка] (гра), [котїшка] «котушка» Я, [кóтько] «коліщатко» (дит.) Ж, [кóтьола] «блочок у верстаті Ник; сувій полотна тж; вид дитячої гри» Я, [кóчало] «круг», [кочелá, кóчело, кочїло] «ролик, диск» Ж, [кочільця] «дерев'яні блочки в ткацькому верстаті» Доп. УЖДУ I, коткїй, котїчий, [кочалїстїй] «звитий сувоєм, круглий» Я, [кочилїстїй] «дископодібний» Ж, [кочїлїстїй] «тс.», [катуль] (вигук при коченні) Ж, кїть (виг., дит.) «котиться», [кїть-кїлїть] Ж, кїть-кїть «тс.», [вікочелати] «викотити» Ж, [закáт] «повітка для сільськогосподарського реманенту» Мо, [закáтник Мо, закáть Дз] «тс.», закóт «відгорнутий назовні край чогось» СУМ, Ж, [закóта] «тс.», [закóтистїй, закóчистїй], [закóтом] «перекотисто» (про грім) Ж, [запóкотом] «покотом» Ж, накáт (тех.), накáтка (тех.), накáтник (тех., спец.), [накáт] «моцена дорога через багнисте місце», [накóтистїй], накóтом, [навкоткá] (у виразі н. грати), [обкочелати] «оточити,

обвести» Ж, обкáт (спец.), обкáтка (спец.), обкáтник (спец.), перекóчувач (спец.), [підкїтькуватися] «котитися підстрибуючи» Нед, [підкїтка] «підметка» Нед, [покатулятися] «покотитися», покáт, [покатьóл] «кошик соняшника» Л, [пакатьóли] «зубці на колесі навою» Л, [покїт] «схил», [покотéло] «кружало, кільце», [покотїло] «великий горщик; перекотиполе Ме», [покотьóла] «блочки у верстаті» Ник, покотьóло «обруч, дерев'яний круг, дзига», покáтий, покáтистїй, покóтистїй, [покочїстїй] «покотистий», покáтом, пóкотом, скат, [скóти] «сувої полотна» Шух, скóтисто «спадисто», [скóчистїй] «спадистий», [упокóт] «покотом» До; — р. катїть «котити», бр. каціць «тс.», п. kocić się «іти повільними кроками», ч. kotiti «валити», слц. (pre-)kotit' «перевернути», вл. (roz)koćić «розколоти», схв. котїрати «котити», слн. kotáti «тс.»; — псл. kotiti «кидати, перевертати; котити»; — дальша етимологія не зовсім ясна; найвірогідніше пов'язання (Топоров ВСЯ 6, 172—176) з ірл. caithid (< *katejeti) «кидає»; менш вірогідні зближення з лит. skàsti «скакати» (Bern. I 591—592; Львов ЭИРЯ II 103—108), з англ. skate «ковзатися» (Matzenauer LF 8, 161), з лат. quatio «трясу» (Loewenthal AfSIPh 37, 393—394), з дінд. šátáyati «звалює, кидає на землю» (Machek ESJČ 283).— Шанский ЭСРЯ II 8, 94; Фасмер II 209—210; Преобр. I 301; Sławski II 313—315; Brückner 242; Machek ESJČ 283; Schuster-Sewc 582—583; Bezlaj ESSJ II 73; ЭССЯ II, 205—207.

КОТИТИСЯ «народжувати малят» (про дрібних тварин — кішок, овець тощо), [котячка] «частина кошари» Доп. УЖДУ IV, кїтнá, [котїчий] «плодючий», [накїтчá] «ягня, що народилося пізно», óкїт СУМ, Ж, [обкїт], [скóтище] «нора, лігво»; — р. котїться «котитися», бр. каціцца, п. kocić się, ч. kotiti se, okotiti se, слц. kotit' sa, нл. kośić se, болг. кóтя се, м. коти се, схв. кóтїти се, слн. kotíti; — псл. kotiti se, очевидно, пов'язане з kotiti «кидати, метати; перевертати, котити» (пор. р. метáть «метати, кидати; видавати на

світ, народжувати потомство (про деяких тварин і риб)»; при допущенні кореня з рухомим *s-* сюди ж можна віднести і псл. *skotъ* «скот»; менш вірогідні інші припущення: пов'язання з лат. *catulus* «різні малі тварини; щеня» (Фасмер II 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 359) або з псл. *kotъ* (Булаховський Нариси 28; Skok II 170), що могло бути пов'язане (Machek ESJČ 282—283) із словом (пізніше зниклим) на позначення молодих тварин взагалі, спорідненим з лат. *catulus*, дісл. *hadna* «козеня». — Журавлев Этимология 1981, 40; Sławski II 315—316; Brückner 261; ЭССЯ II, 204—205; Гамкрелидзе — Иванов 599. — Див. ще **котіти**. — Пор. **скот**.

[**котіль**] «зовнішня плетена воронка верші»; — р. [*котель, катель*] «обруч у ятері»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*котець*] або з *котіти* (пор. *покотьоло* «обруч»).

котлєта; — р. *котлєта*, бр. *катлєта*, н. вл. *kotlet*, ч. слц. *kotleta*, болг. *котлєт*, м. *котлет*, схв. *кòтлет*, слн. *kotlét*; — запозичення з французької мови; фр. *côtelette* «котлета» походить від *côte* «ребро», що зводиться до лат. *costa* «тс.», спорідненого, очевидно, з лат. *coxa* «стегно», дінд. *kákşā* «пахва», ав. *kaša-* «плече». — Москаленко УІІ 58; Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер II 352; Holub — Lyeer 264; Dauzat 210; Мельничук Этимология 1966, 234, 239; Wiedemann BB 28, 15—16.

[**котлòбуха**] «котловина між двох гір» Я; — не зовсім ясне; очевидно, результат афективної видозміни слова *котловина*. — Див. ще **котєл**.

котлован «заглибина в землі (для підмурка чи інших споруд)», [*катлаван*] «невелика заглибина з водою і гряззю» Ник; — бр. *катлаван*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *котлован* «тс.» (початково діалектне) не зовсім ясне; виводиться від *котєл*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 359; Фасмер — Трубачев II 353. — Див. ще **котєл**.

[**котлòн**] «грубка, плита» Мо, [*кутлòн*] «літня грубка надворі з каменю чи цегли без чавунної плити» Мо, [*коту́ня, куту́ня*] «тс.» Мо; — болг. *котлòн* «невелика грубка (поза будинком); елек-

троплитка»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. *cotlòn* «дупло; ніша (в стіні), яма, вибоїна; підпідччя», молд. *котлòн* «тс.» походять від уг. *katlan* «казан, чавун; улоговина, заглибина», що є запозиченням з якоїсь слов'янської мови, очевидно, сербохорватської, — пор. схв. *кòтлина* «улоговина; великий казан», споріднене з укр. *котєл*. — СДЕЛМ 207; DLRM 193; Тамás 277—278; MNTESz II 408; Bárczi 155. — Див. ще **котєл**.

[**котлофасити**] «вкидати в воду на гниття» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з словами *котєл* і *квасити* (**котлоквасити* «квасити в котлі»).

[**кòтма**] «торба, клунок»; — р. *кòтòмка, [котомá]*; — неясне; пов'язується (Соболевский РФВ 70, 82) з р. *катáть* (укр. *катáти*); з погляду словотвору сумнівні зіставлення з фін. *kontti* «берестяний кошик, що носять на спині», ест. *kott* «мішок; гаманець» (Kalita 132), з чар. *kat* «футляр» (Matzpaue LF 8, 208) або з слат. *cotta* «вид одягу» (Горяев 163). — Фасмер II 353; Преобр. I 370; ЭССЯ II, 208.

[**котнік**] «вид ковбаси, сосиска» Ж, [*котніюх*] «тс.» Ж; — можливо, пов'язане з п. ст. *kotnica* «пряма кишка», похідним від *kotnia* «мішок, лантух», пов'язаного з [*kotek*] «мішечок на гроші, гаманець», [*kotka*] «тс.», утвореними, очевидно, від *kot* «кіт». — SW II 502—503, 505.

[**котовик**] (бот.) «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» Мак, [*котки*] «тс.»; конюшина польова, *Trifolium arvense* L.» Мак, [*котник*] «дзвоники круглолисті, *Campanula rotundifolia* L.» Мак, [*котозник*] «конюшина гірська, *Trifolium montanum* L.» Мак, [*котячка*] «м'ята польова, *Mentha arvensis* L. Ж; котячі лапки дводомні, *Antennaria dioica* Gaertn. (*Gnaphalium dioicum* L.) Ж, Мак; котяча м'ята справжня ВеНЗн»: — утворення, похідні від *кіт*; зумовлені тим, що відповідні рослини мають запах, який дуже подобається котам, або їх волохаті голівки квітів, стебла чи інші частини подібні до котячої шерсті. — Вісюліна — Клоков 220—221, 295, 297—298; Нейштадт 465, 478, 530—531,

548; Федченко—Флеров 559, 938.— Див. ще **кіт**.— Пор. **ко́цурник**, **ко́шки**.

[**котора́**] «сварка, розбрат, кривда», [**котора́**] «морока» МСБГ, [**кутора́**] «тс.» тж, [**которлівий Ж**, **которувати Ж**];— р. [**котора́**] «сварка, розбрат», др. **котора**, **котера** «тс.», стсл. **котора** «бій»;— псл. **kotoga**;— споріднене з свн. **hader** «сварка, незгода», дісл. **hōd** «боротьба, бій», ірл. **cath** «тс.», гр. **κότος** «гнів, злість», можливо, з лит. **katālyti** «бити», **katālyti** «тс.»; менш певні або неприйнятні зближення з р. (*па*)**кость** (Соболевский ЖМНП 1886, 152), з р. **четá**, лат. **caterva** «натовп, загін» (Vailant RÉS 19, 106), з р. **который** (Vailant Сл. филология 1958/І 68), з вірм. **kotor** «шматок, уламок» (Bugge KZ 32, 49).— Фасмер ІІ 353; Преобр. І 370; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 154—155; Верп. І 588.

[**которгати**] «з силою смикати, термосити»;— очевидно, утворене від дієслова **торгати** «смикати» за допомогою префіксального елемента **ко-** (**ка-**), пов'язаного з відтінком згрубілості (пор.: [**ковертати**] «керувати, звертати», [**коверза́**] «роздуми; нісенітниця», **ка́довб**, п. **kadřub** «кадовб» тощо).— Див. ще **торгати**.

которубка, **котюрубка** — див. **коцюруб**.

котрий (питальний, відносний і неозначений займенник), **которий**, [**котро́й**] ВеБ;— р. **который**, бр. **каторы**, др. **которыи**, **котерыи**, п. **ktōry**, ч. **kteřy**, слц. **ktorý**, [**koterý**, **kot(o)řý**], вл. **kořru**, нл. **kótary**, [**kótery**, **kótory**], схв. [**котери**], болг. [**кутри́**] «хто», слн. **katéri**, стсл. **которъ**, **которыи**, **котерыи**;— псл. **kotrъ**, **kotorgъ**, **kotergъ**, ***кътогъ**, ***кътергъ**;— споріднене з лит. **katràs** «котрий (із двох)», [**katarás**] «тс.», лтс. **katrs** «кожен, усякий, будь-який», дінд. **kataraḥ** «котрий (із двох)», ав. **katara-**, гот. **hařar**, днв. **hwedar**, гр. (іон.) **κότερος**, гр. **λότερος** «тс.», оск. **řútúrús-říd** «з обох боків», які зводяться до іе. ***q^ho-**, займенникового кореня, наявного також у псл. **къто**, укр. **кто**, і суфікса **-tor-** (**-ter-**); первісно займенник означав «котрий із двох», але пізніше набув значення «котрий із ба-

гатьох (незалежно від кількості)» і «який».— Шанский ЭСРЯ ІІ 8, 360; Фасмер ІІ 354; Преобр. І 370; Sławski ІІІ 286—289; Brückner 278; Machek ESJČ 303; Hamp RSI 32/1, 71—72; Pokorny 645—646.— Пор. **хто**.

[**коту́**] (вигук, яким проганяють овець) ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з [**кот**, **котá**] (вигуки, якими проганяють котів), [**куть**] (вигук, яким проганяють телят).

[**коту́на**] «плита з казаном, зроблена так, що дим виходить із отворів навколо казана в комин», [**коту́ня**] «літня піч у дворі, кабиця» Мо, [**куту́ня**] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми [**котло́н**] «грубка, плита», зближеної з молд. **коту́нэ** «невелике село, хутір».— Див. ще **котло́н**.

[**коту́рмати**] «обвивати, обгортати» Ж;— очевидно, афективне утворення.

[**котурна́ш**] «курінь, колиба» Ж;— неясне.

[**коту́рно**] «моторошно; хмарно» Ж;— неясне.

[**котушки**] (бот.) «липучка їжакова, *Lappula echinata* Gilib. (*Echinopergium lappula* Lehm.)» Мак;— очевидно, результат перенесення на рослину назви **коту́шка** за колесоподібною формою віночка квіток липучки їжакової (Словн. бот. 305).— Див. ще **котіти**.

[**котю́га**] «собака»;— р. **кутёнок** «щеня», п. **kotiuha** (ст.) «собака; [здоровило]», слц. **kot'uha** «{тс.}; негідник, нероба, шахрай»;— очевидно, давніше ***кутуога** (зближене з **котю́га** «великий кіт»); могло виникнути на основі звуконаслідувального вигуку ***куть**, яким підкликають тварин (пор. р. **куть-куть** «вигук, яким підкликають курей»), за допомогою суфікса **-юга** (Фасмер ІІ 434; Преобр. І 421; Sławski ІІІ 11); не виключений і зв'язок з уг. **kutyá** «собака» (Brückner 262), щодо якого також припускається звуконаслідувальне походження і початкове використання для підкликання тварин (MNTESz ІІ 686—687).

[**ко́тя**] (дит.) «картопля» Ме;— очевидно, результат спрощення важкого для вимови дітей слова **карто́пля** (див.).

[кóтях¹] «суцвіття верби, лози тощо» ВеНЗн, ВеБ, [кóтляx тж, котю́x ВеБ] «тс.»;— очевидно, результат контамінації слів *кєтяг* і *кóтик* «суцвіття верби» з оглушенням кінцевого г, властивим західним говіркам.— Див. ще *кєтяг*, *кóтик*².

[кoтjаx²] «кал свійських тварин (переважно дрібних — кіз, овець тощо);— р. [кoтjак];— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [кoтjак] «котячий послід» або з *кoтjити* з огляду на зовнішню подібність екскрементів цих тварин до маленьких кульок.— Пор. *кіт*, *кoтjити*.

[кóтяч] «кочет (у човні)»;— очевидно, результат метатези в формі *кóчет* при можливому пов'язанні з *кoтjити*.— Див. ще *кóчєт*.

[кoу́рка (віща)] «гнідко, гнідаш» (назва коня в усній народній творчості) Ж;— р. *кау́рка*, заст. *коу́рка* «тс.», *кау́рий* (заст. *коу́рий*) «буланий»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (дтюрк. *qoɣuq* «рудуватий, каштановий; брунатний, буланий», каз. *конур* «жовто-бурий, буланий», тур. *kopuq* «смуглявий, каштановий», чув. *хəмjəр* «бурий, коричневий, карий»).— Шанський ЭСРЯ II 8, 99; Фасмер II 211; Шипова 173; Преобр. I 302, 372; Дмитриев 560; Räsänen Versuch 280—281; Егоров 291.

[кóфа] «кухоль для води; посуд у вівчарстві Доп. УЖДУ IV», [кoфjнка] «кухоль» Ж;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *кóфə* «дерев'яний цебер», рум. *сófă* «тс.», можливо, через болг. *кóфа* «відро» і схв. *кòфа* «(дерев'яне) відро; кошик», зводяться до нгр. *кóфа* «великий кошик», гр. *кóφινος* «тс.», що не мають встановленої етимології (DLRM 164; СДЕЛМ 208; Papanagi 303; Λεξικόν της νέας ελληνικής γλώσσας 1419; Frisk 937; Boisacq 504); рум. *сófă* виводиться також (Габинський Вост.-сл.-молд. взаим. II 133) від лат. *cup(r)a* «бочка, діжка», від ар. *quffa* «кошик» (БЕР II 691) і від тур. *koва* (коға) «відро» (Младенов 254; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 74).— Пор. *кофія*.

кóфе «кава», *кóфjй* (заст.), [кóффа Ж, кóхва Ж, кóхвія Л] «тс.», *кофеїн*

(хім., фарм.), *кофеїнка* «зерно кавового дерева», [кoфєjй] (бот.) «кавове дерево аравійське, *Coffea arabica* L.» Мак, [кoфjй, кoхвjй] «тс.» Мак, *кофеїник*, *кофеїниця*, *кофеїня*;— р. *кóфе*, заст. *кóфєjй*, ст. *кофе* (1649—1653), *кофjй* (1724), бр. *кóфе*, вл. *кофєj*;— запозичено, очевидно, через російську мову з голландської; гол. *koffie* «кава» (разом з англ. *coffee*) походить з того самого джерела, що й фр. ісп. порт. *café*, іт. *caffè*, нім. *Kaffee*, укр. *кава*.— Шанський ЭСРЯ II 8, 361; Фасмер II 355; Маргарян РР 1972/2, 57—59; Преобр. I 372; Fries NEW 343; Klein 309.— Див. ще *кава*¹.

[кoфjя] «з'єднана з проведенням від річки каналом яма, з якої черпають воду для поливання» Дз;— очевидно, утворене на основі молд. *кофєjй* «широкий і низький дерев'яний цебер» (рум. *soféi* (*soféie*) «тс.»), похідного від молд. *кóфə* (рум. *sófă*) «дерев'яний цебер».— Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 74; СДЕЛМ 208; DLRM 164.— Див. ще *кóфа*.

[кóфля] «ополоник» Я;— очевидно, результат контамінації п. *chochla* «ополоник» (або укр. [хóхля] «тс.») і п. ст. *kofel* «кухоль», що відбулася у польських або суміжних з ними українських говірках.— Див. ще *кóхоль*, *хóхля*².

кóфта, *кофтjна*, [кóхта Ж, кúхта Пі, кúхтик Пі];— р. *кóфта*, бр. *кóфта*, [кóпта, кóхта];— очевидно, запозичення з якоїсь германської — скандинавської або (нижньо)німецької мови (шв. *kofta* «короткий одяг або плащ», дат. *koftte* «тс.», норв. *kufta* «широкий одяг, дорожний плащ», *kuftte* «жіноча куртка», нн. [kuft] «грубий вовняний каптан», нім. (прибалт.) [kuft] «домашня куртка, піжама»); безпосереднім джерелом запозичення для слов'янських і скандинавських мов вважають (Kiparsky Baltend. 162) німецьку мову; менш імовірні далші пов'язання: з тюрк. *kaftan*, укр. *каптан* (Преобр. I 372) або з перс.-тур. *kufter* «тканина» (Вєрп. I 537).— Шанський ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 355.

[кoх] «кошик» Ж;— очевидно, результат зворотного словотвору від фор-

ми *кошик* (пор. р. *зонт* < *зонтик*). — Див. ще *кіш*¹.

кохати «любити; плекати, вирощувати, виховувати», *кохатися* (у чомусь) «любити (щось)», [кохán] «коханець», *кохáнець*, [кохáник] «пасерб, прийомний син» НЗ УЖДУ 24/2, *кохáнка*, *кохáнок*, *кохáння*, *кохáнчик* «вихованець», *кохáний*, [кохáстий] «добре вирощений», *закохáнець*, *закохáння*, *закохáний*, [прикохáти] «виростити додатково» Ж, [прикохок] «приріст, приплід» Ж, *укохáти*, *укохáнець*, *укохáний* «улюблений; випещений»; — р. [кохáть] «пестити, дбайливо доглядати», бр. *кахáць* «кохати», п. *kochać*, ч. *kochati* «тс.», *kochati se* «кохатися (в чомусь)», слц. *kochat' sa* «тс.», псл. *кохати* «любити»; — псл. *kochati*; — очевидно, пов'язане з іє. *kos- / kes- «чесати, скребити», до якого зводиться й псл. *česati* «чесати»; сумнівне виведення від кореня *kok-(s-)* (у лит. *kàkti* «досягти» та ін. — Jacobsson Scandoslavica 14, 99—115), пов'язання з лат. *cārus* «любий, дорогий» (Machek ESJČ 267), з лит. *kėkšė* «повія» (Jagić AfSlPh 20, 369), лат. *cōmis* «ласкавий, послужливий» (Walde — Hofm. I 254), а також з *kok-* у п. *kokot* «півень» (Rudnicki SO 15, 33—36; Jakobson II 639); не виключений вплив п. *kochać* на значення українського *кохати*; розгляд українського слова як полонізму (Bern. I 538; Richhardt 66) більш сумнівний. — Фасмер II 356; Sławski II 311—313; Brückner 242; Machek ESJČ 267; ЭССЯ 10, 110—111. — Див. ще *косá*¹, *чесати*. — Пор. *рбзкіш*.

[кохáва] (бот.) «люпин, *Lupinus L.*» Я, Мак; [кохфія] «люпин шорсткий, *Lupinus hirsutus L.*» Мак; — очевидно, результат перенесення на люпин назви [кохáва] «кава; кавове дерево» за подібністю плодів цих рослин (Флора УРСР VI 314; УРЕ VI 45, VIII 318) (пор. укр. [кава] «люпин»). — Див. ще *кава*¹, *кофе*.

кохінхіни (мн.) «порода курей м'ясного напрямку», *кохінхінка* «курка кохінхінської породи»; — р. *кохінхінка* «кохінхінка», бр. *кахінхінка*, п. *kochinchina*, ч. *kochinchinka*, *kochinchina* «тс.»; — запозичення з якоїсь західноєвропейської мови; пор. нім. *Kochinchina*

«Кохінхіна (південна частина сучасного В'єтнаму)», фр. *Cochinchine*, англ. *Cochin China* «тс.»; порода курей дістала своє ім'я від європейської назви країни, де її виведено (у в'єтнамській мові найменування *Кохінхіна* не відоме). — СІС 367; БСЭ 13, 296; Kopaliński 499.

[кохітник] (бот.) «вид рододендрона, *Rhododendron ferrugineum L.*», [когітнік] «тс.» Ж, [кохитнік] «*Rhododendron ponticum (myrtifolium)*» ВєНЗн; — очевидно, похідні утворення від [коготь] «кіготь»; назви могли бути зумовлені видовженою ланцетовидною формою листків рододендрона (УРЕ 12, 305), подібних до кігтів.

кохля — див. *хбхля*¹.

коц¹ «килим, ковдра», *коць* «тс.», [коцáні] (жін. р.) «плащ з овечої вовни» О, [коцáрка] «килимарка», [коцáрство] «килимарство» Я, [каціок] «жіночий вовняний одяг, подібний до запаски; доморобна груба ряднина» Л, ЛПол, [коця] «домоткана ковдра» До, [годз] «вовняна ковдра, доріжка» О, [коцарювати] «робити килими»; — р. бр. [коц] «килим», др. *коць* «опанча», *коць* «тс.», п. *kos* «вовняна ковдра», ч. ст. *kos* «довгий волохатий плащ», нл. *kusa* «вид домотканої ковдри, попони», слн. *kōs* «ковдра»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *kozso* (чол. р.), *chozza* (жін. р.) «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», від якого походять свн. *kotze* «тс.», нвн. *Kótze* «груба вовняна ковдра», споріднене з дангл. *kot* «груба вовняна тканина, ковдра, одяг», франк. **kotta* «тс.»; сумнівні спроби пояснення слова як слов'янського і пов'язання його з р. [коть] «вид жіночого взуття», псл. *kotiti*, укр. *котіти* (Соболевский РФВ 70, 82—83). — Фасмер II 356; Sławski II 309; Brückner 242; Kluge—Mitzka 398.

[коц²] (виг.) «цок, стук» Ме, [коцати] «стукати» Ме, [коцкати] «тс.» Я; — р. [коцнуть] «ударити»; — звуконаслідувальне утворення; первісно могло бути пов'язане з р. [косать] «сильно бити; рубати», яке зводиться разом з укр. *косá*, *косіти* до іє. *kes-/kos-. — Пор. *косá*².

[коца́бки] (у виразі *к. зробити* «перекинуватися» (про враженого пострілом зайця));— неясне.

[коца́ти] «блювати» Ж;— запозичення з німецької мови; нім. kotzen «тс.» виникло на основі kopp(e)zen «тс.», похідного від свн. korpen «плювати; вивертати».— Kluge—Mitzka 398.

коцені́ти — див. куці́ніти.

[коца́ка] «жеребок» ВеУг;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. koska «кубик; клітка; жереб» походить із якоїсь слов'янської мови, можливо, словацької; слц. koska (< kostka) «куб; кістка (гральна)» пов'язане з kost' «кістка», укр. кість.— MNTEŠz II 511—512; Bárczi 167.— Див. ще кість.

[коцко́тити] «чимчикувати» Ж;— очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з вигуком [коц²] (пор.).

[коцмíн] (бот.) «агрus звичайний (відхилений), Grossularia reclinata Mill. (Ribes grossularia L.)» ВеНЗн, [коцма́лькі] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *косм* (коцмин < *космин, коцма́льки < *косма́льки — «косматі», тобто «волохаті ягоди») з огляду на те, що ягоди й листки агрусу вкриті волосками (Нейштадт 303—304); пор. як паралель п. ст. kosmatki «агрus».— Пор. косм.

[коцобі́рка] «білка» Ж, [кацабі́рка, кацабу́рка] «тс.» Ж;— очевидно, пов'язане з [коцопі́р] «кажан» як результат вторинного перенесення цієї назви на білку.— Див. ще кучопі́р.

коцопі́р — див. кучопі́р.

[коцофі́ст] (орн.) «довгохвоста синиця, Aegithalos caudatus L.» Ж, [котофі́ст] «тс.» Ж;— очевидно, первісне *котохві́ст, утворене з основ слів *кіт* і *хвіст* з огляду на довгий (як у kota) хвіст цієї пташки, який у гнізді загинається; ц на місці т у слові *коцофі́ст* міг виникнути під впливом [коцур] «кіт».— Воїнств.— Кіст. 288; Urania Tierr. Vögel 436.— Див. ще кіт, хвіст.

[коцур] «кіт»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. kociug «тс.», як і ч. kocug, слц. kocug, вл. kocog, нл. kocog «тс.», виникло на підставі псл. (зах.) [*kotjergъ : *kotjugъ] «тс.»,

утвореного від псл. [*kotja] «кіт», похідного від kotъ «тс.»; можливо, сюди ж належить і р. [кошура] «кішка» (з *кошура).— Sławski II 319—320, 322; Machek ESJČ 266; Schuster-Šewc 580—581; ЭССЯ 11, 207.— Див. ще кіт.

[коцурник] (бот.) «розхідник звичайний, Glechoma hederacea L.»;— похідне утворення від [коцур] «кіт»; назва зумовлена, очевидно, особливою реакцією котів на запах розхідника, що нагадує запах м'яти; пор. р. [котівник] «розхідник звичайний», коша́чья мята, бр. [каціная мята, мята кашача] «тс.».— Попов Лек. раст. 38.— Див. ще коцур.— Пор. котовик, ко́шки.

коцю́ба «кочерга, рогач СУМ, Пі; [віл з рогами, схожими на рогач]», [коцю́ба] «коцюба; милиця» Ж, [коцюба́н] «коцюба» ВеУг, [коцю́ба] «тс.» Пі, коцю́ба «жердина, якою вдаряють по воді, заганяючи рибу» Ник, [коцюба́лно] «держак коцюби» Мо, [коцю́бка] «ковінька» Л, [коцю́бнік] «місце, де стоять коцюби» Я, Л, [коцюба́] «коцюба» Я, [коцюба́тий] «зігнутий, як коцюба» Я;— п. kociuba «кочерга»;— очевидно, запозичення з тюркських мов (пор. чаг. kōsāgū «тс.», каз. kōsōū «палиця, якою мішають вогонь», тур. kūsükü «залізний лом; вид кочерги», кирг. kōzō «кочерга», пов'язані з дтюрк. kōzāgū «тс.», похідним від kōzā «помішувати»); безпідставними є думка (Richhardt 66; Brückner 242; Bern. I 536) про польське походження українського слова, а також пов'язання п. kociuba з нім. Kotschaufel «лопата для бруду» (Korbut Wyrazy niemieckie w języku polskim 80) або з нім. *Kotschabe «шкребачка для бруду» (Karłowicz SWO 285); п. kociuba походить від укр. коцю́ба.— Sławski II 318—319.

[коцю́бити] «вабити, тягти»;— неясне; можливо, первісно означало «гнути, згинати» і в такому разі пов'язане з коцю́ба, коцю́битися (пор.).

коцю́битися «згинатися, корчитися» Ж, (перен.) комизитися, пручатися», коцю́бнути «мерзнути, залякати», [кацю́бнути] «тс.»;— суфіксальне утворення від коцю́ба, що виникло на основі порівняння заляклих, зігнутих предме-

тів з коцюбою (первісно схожою на ковіньку).— Див. ще коцюба́.

[коцюк] «щур» Мо; — очевидно, результат контамінації слів пацюк «щур; поросся» і коця «свиня; поросся».— Див. ще коця, пацюк¹.

коцюрба́ (бот.) «черемха, *Rhynis radus* L.», [коцірба ВеНЗн, коцірбина ВеНЗн, коцурба Мак, коцурбина ВеЛ, ВеНЗн] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [kocirba, kocierba, kocierka], ст. kocirka, rocirka, як і сл. trirka, нл. róserpina «тс.», виникли на основі первісного rocirka (*rocierka), пов'язаного з rocierpać, укр. *потірпнути* з огляду на терпкий смак ягід черемхи (Machek Jm. rostl. 110); менш обгрунтованим є розгляд ко- як первісного префікса (Brückner 242), а також пов'язання з ч. kotrba «голова» (Karłowicz SWO 307).— Sławski II 316—317.— Див. ще по, тірпнути.

коцюрбитися «гнути́ся, кривитися, скорчуватися», [куцьорбитися] «тс.» Ме, [коцюрїб] «вид танцю» Пі, [куцюрїб] «зігнутий, спотворений палець; вид танцю», [куцюрїбка] «недорозвинений кривобокий овоч» Ме, [скорцюбитися] «скоцюрбитися» Ж, скоцюрблений; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з коцюрба́ у незасвідченому значенні «коцюба, ковінька» (пор. молд. *коцїрба* (рум. *coşirbă*) «коцюба» (з укр.)).

[коцюрга́] «палиця, ковінька», [куцьїрга] «кочерга, коцюба» Ж; — очевидно, результат контамінації і семантичних змін слів коцюба́ і кочїрга́ (див.).

[коцюруб] (бот.) «вид гриба, *Mecurium spec.?*» Мак, [котюрубка] «зморшок, *Helvella (Morchella?) esculenta Pers.*» Мак, [котюрїбка (з'їдома)] «тс.» Ж; — пов'язане з коцюрбитися «гнути́ся, кривитися, скорчуватися», [куцюрїбка] «недорозвинений кривобокий овоч»; така назва цих грибів зумовлена їх складчатою формою.— Див. ще коцюрбитися.

[коця́] (дит.) «свиня, поросся» Ме, [кїця́] (дит.) «тс.» Мо, [коць-коць] (вигук, яким підкликають свиней) Ме, [коць-коць] «тс.» Ме, [коць-коць] «тс.»; вигук, яким підкликають поросят» Мо, [кудзію-кудзію] (вигук, яким підкликають свиней) Мо, [куць-куць]

(вигук, яким підкликають свиней і овець) ЛЧерк, Дз, О, [куць] (вигук для підкликання свиней), [куць-куць] «тс.» Л, [куць] (вигук, яким відганяють свиней) О, [куць-куць] (вигук, яким підкликають і відганяють свиней) Дз, Мо, [куць-куць] (вигук, яким підкликають свиней) ВеБ; — р. [куць, куць] п. куць куць, кїциу кїциу «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [куць-куць] (вигук яким підкликають щенят).

[коця́бнути] «мерзнути» Ба; — очевидно, результат контамінації слів коцьобнути і [зїбнути]; віднесення до слів з невідомим в українській мові коренем (Бандрівський Досл. і мат. IV 5) не зовсім точне.— Див. ще зїбнути, коцьобитися.

[коця́мбати] «смикати за волосся» Ж; — неясне.

коч «вид коляски, фаєтона», [кочїга] «тс.» ВеУг, [кочїши] «візник» Ж, [кочїш] «тс.» Я, [кочїя] «віз» Я, ст. коч (XVII ст.); — п. kocz «вид коляски», ч. kočí «візник», слц. koč «коляска, фаєтон», болг. *кочїя*, м. *кочїја*, схв. *кочїја*, слн. *kočíja* «тс.»; — очевидно, через польську мову запозичено з угорської; уг. kocsí «віз(ок)», що виникло як скорочення словосполуки kocsí (szeker) «кочський (віз(ок)), є прикметником, похідним від назви населеного пункту Kocs «Коч», мешканці якого в XV—XVI ст. перевозили такими возами пасажирів між Будою та Пештом і Віднем; етимологія назви Kocs неясна; [кочїши (кочїш)] пов'язане з уг. kocsis «візник», похідним від kocsí.— Koraľiński 499; Sławski II 320—321; Machek ESJČ 265—266; РЧДБЕ 1982, 449; MNTESz II 514—515; Bárczi 167.

кбчало, кочалїстїй, кочелá, кбчело, кочїло, кочїлїстїй, кочїлїстїй, кочїлїця — див. котїти.

[кочанець] (бот.) «кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale Wigg.*» Мак; — очевидно, похідне утворення від [кочан] «качан; стовбур»; мотивація назви неясна.— Пор. качан.

[кочатнічка] (бот.) «курячі очка польові, *Anagallis arvensis L.*» Ж, [кочатнічки] «тс.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, утворене від [кочат] «півень» як

синонімічне щодо іншої назви *курячі очка*, що могла виникнути на основі назви [*куряча сліпота*] «тс.», яка пояснюється отруйним характером рослини.— Sławski III 426.— Пор. **кочёт**.

кочегар, *кочегарка*, *кочегарня*, *кочегарити*;— бр. *качагар*;— запозичення з російської мови; р. *кочегар* є результатом видозміни давнішої форми **кочергар*, похідної від *кочерга*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Булаховський Вибр. пр. III 424.— Див. ще **кочёрга**.

[**кочедійжник**] (бот.) «безщитник, *Athyrium filix femina* (L.) Roth. (*Asplenium filix femina* Bernh.), [*кочадійжник*] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [*кочедыжник*] «папороть», можливо, пов'язане з [*кочедык*] «шевське шило», яке може бути тюркізмом (Вахрос 91); семантична мотивація назви рослини не з'ясована.— Меркулова 119.

кочёрга СУМ, Ж, *кочерёжник* «місце для кочерг», [*кочержанник*] «держак кочерги» Ж, *кочержільно*, [*кочержільно*] «тс.», [*кочерійжник*] «місце для кочерг» Ж, Л, [*кочёржник* Ж, *кочёрник* Ж] «тс.»;— р. *кочерга*, бр. *качага*, п. ст. *koczarga*;— псл. **ко̋с̋ѣга*;— очевидно, пов'язане з р. [*кочера*] «сукуватий стовбур», [*кочора*] «довга соснова балка із зігнутим кінцем»; менш вірогідне припущення (Дмитриев 565) про те, що джерелом слова *кочерга* є тюрк. **кочіргә* (пор. ног. *кочерге* «палиця з залізним гачком», каз. *кочер* «вісь», тат. *кучар* «тс.»); мало обгрунтоване виведення з словотворчого компонента *ко-* і кореня *чер-* (Шанский ЭИРЯ VII 209; Никончук Этимология 1977, 124—125), як і пов'язання з н. *Kótschaufel* «лопата для згрібання гною» (Mikl. EW 122) або з н. *Kótschabe* «скребачка для гною» (Karłowicz SWO 285); п. [*koczerga*, *koczerga*] е, очевидно, запозиченнями із східнослов'янських мов.— Шанский ЭСРЯ II 8, 363—364; Фасмер II 358; Būga RR I 445; Sławski II 321—322; ЭССЯ 10, 105—106.— Див. ще **кочора**.

[**кочерёга**] (бот.) «бруква, *Brassica parus* L.»;— р. *кочерёга* «качан»;— очевидно, похідне утворення від **кочера*

«качан» (пор. р. [*кочёра*] «сукуватий стовбур»), що пов'язується з лит. *kūks-tega* «горб, спина; тягар» (Būga RR I 445); може бути споріднене також з *качан*, *кочёрга*.— Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73/1, 293—296.— Пор. **качан**, **кочёрга**.

кочёт «пристрій для закріплення весла на борту човна; [кілок у плузі]», [*кочат*] «півень» Ж, [*кочать*] «кочет», [*кочедь* Мо, *кочеть*] «тс.», [*кочут*] «півень» Ле;— р. [*кочет*] «півень, півнячі шпорки; кілок для закріплення весел», бр. [*кочат*] «кочет», п. ст. *koczot* «звідник; дрібна монета», [*kocot*] «китичка, торочки», [*kocatek*] «мала, непомітна істота»;— псл. **ко̋с̋еть* «півень»;— очевидно, утворення звуконаслідувального походження, пов'язане, як і [*кочош*] «півень», з вигуком *кочо*; значення типу «пристрій для закріплення весла; кілок у плузі» та ін. є первісно переносними, що виникли за подібністю відповідних предметів до півня.— Булаховський Вибр. пр. III 292; Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер—Трубачев II 358; Преобр. I 373; Sławski II 323—324; ЭССЯ 10, 106.— Див. ще **кочо**¹.— Пор. **кочош**¹.

[**кочка**] «залишок від скошеної бадилли кукурудзи Мо; корч, пеньок, купина на болоті Л», [*кочкування*] «корчування» Я, [*кочкування*] «тс.» Я, [*кочковий* (комиш)] «вид очерету, що росте на купинах» Дз, [*кочковатий*] (у сполученні [*к-та осока*]) Ж, [*кочкувати*] «корчувати» Я;— р. *кочка* «купина», [*коча*] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *качан* [*кочан*] або з **къкъ* (пор. схв.-псл. *къкъ* «волосся, кучері», *къка* «тс.») і з *куча* «купа»; у такому разі споріднене з лтс. *kukurs* «горб; пипоть (у курей)».— Шанский ЭСРЯ II 8, 364; Фасмер II 358; Преобр. I 373; Брандт РФВ 18, 6; ЭССЯ 10, 107; Trautmann 121.

[**кочкар**] «племінний баран» Я;— р. [*кочкар*, *кочкарь*, *качка*];— запозичення з тюркських мов (пор. кар. *кочкар* «тс.», тур. *koçkar* «баран; боець», тат. *кучкар* «племінний баран», пов'язані з крим.-тат. *коч* «баран», тур. *koç* «тс.», спорідненими з монг. *qiça* «кастрований баран»).— Фасмер II 359; Шипова

199; Räsänen Versuch 274; Радлов II 616, 617, 1010.

[кочкодán] «по-чудернацькому одягнена й неприємна особа», [кучкудán] «опудало» Я, ст. *кошкодам* (зоол.) «мавпа зелена, *Scoripithecus sebaeus* (?)» (XVII ст.);— бр. [качкадán] «опудало», ч. *kočkodan* «мавпа зелена», вл. заст. *kóčkodan* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *koszkodan* «опудало» е, очевидно, запозиченням нез'ясованого походження, перша частина якого була зближена з п. ст. *koszka* «кішка»; невиправдане припущення (Brückner 243) про походження польського слова від ч. *kočkodan*, яке самé походить з польської мови; рум. *coșcodán* «мавпа» запозичено з польської мови, можливо, за посередництвом української (DLRM 192).— Sławski II 323; Machek ESJĀ 266.

[кочмолух] «йолоп, невіглас, бовдур; гультай»;— запозичення з польської мови; п. *kosmoluch* «неохайна, брудна людина», [koćmieluch, kosmolucha] «тс.» утворено на основі п. ст. *kosm* «пасмо волосся» (укр. [косм]) за допомогою суфіксів -o(a) і -uch (*kosmola > [kosmola] «брудна дівчина»), можливо, також шляхом зближення із *smoľić* «мазати смолою, бруднити» (пор. п. *smoľuch* «брудна людина»).— Sławski II 319.— Див. ще *косм*.

[кочубáрка] (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, *Galerida cristata* L.» Л;— очевидно, результат контамінації слів [кочубéйка] та [чубáр] «тс.»— Див. ще *кочубéй*, *чуб*.

[кочубéй] (орн.) «посмітюха, жайворонок чубатий, *Galerida cristata* L.», [кочубéйка] «тс.» Ж;— етимологічно не зовсім ясне; на думку Булаховського (Вибр. пр. III 238), походить із тюркських мов; пояснюється також (Варбот Етимологія 1968, 68—69) як похідне від *чуб* (псл. *čubъ*) з префіксальним елементом *ко-* (псл. *ко-*, *ка-*), тим самим, що і в *коверзувáти*, *кадіб* та ін.

кочувáти «жити мандрівним (неосілим) життям», [кочувáтися] «приходить до когось», [кочевнік] «кочовик» Ж, *кочівля*, *кочівнік*, *кочовік*, [кочовисько] «стоянка кочовиків» Ж, [кочовіця] «ко-

чужання; стоянка кочовиків» Ж, *кочóвйице*, [кочóвник Я, кочéвний], *кочовій*, [кочувáтий] «такий, що любить кочувати» Я, [скочувáтися] «переселитися»;— р. *кочевáть*, бр. *качавáць*, п. *koszować*, ч. *kočovati*, слц. *kočovat'*;— запозичення з тюркських мов (уйг. *кочмак* «переселятися, кочувати», алт. *коч*, кар. *кочмэк*, тур. *göçmek* «тс.»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 362; Фасмер II 357; Преобр. I 373; Шипова 198—199; Дмитриев 538; Sławski II 324—325; Brückner 243; Machek ESJĀ 266; Bern. I 537; Räsänen Versuch 285—286.

[кочу́к] «шворінь у плузі» Ж, Я;— п. [koszuk] «тс.» (з укр.);— неясне.

[кошáк] «сніп жита чи пшениці» Кур;— очевидно, пов'язане з *косіти*, *косá²* (див.).

[кошáлка] «кошіль» Ж;— р. [кошáлка] «кошик; торбина», бр. [кашалá] «великий кошик», п. *koszałka* «кошіль»;— псл. (пн.) *košelьka*, похідне від **košelь / košelь*, якому відповідає укр. *кóшіль*.— Фасмер II 360; Sławski II 539—540.— Див. ще *кіш¹*.

[кошанник] (бот.) «дивина чорна, *Verbascum pigum* L.» Мак;— р. [кошанник, кошаник] «тс.»; вид півників, *Iris ruthenica* Ait., бр. [кошыц] «півники жовті, *Iris pseudacogus* L.»;— неясне.

[кóшар] «кошик»;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *kosár* «тс.» походить з південнослов'янських мов: болг. *кóшер* «вулик», м. *кошар* «тс.», схв. *кóшара* «кошик; хлів, загорожа для овець (плетена)», *кóшáр* «верша», слн. *košáга* «кошик»; південнослов'янські слова розглядаються (Skok II 166—167; Sławski II 540) як праслов'янські утворення.— MNTESz II 586; Bárczi 173; Bezlej ESSJ II 72; Bern. I 587.— Див. ще *кіш¹*.— Пор. *кошáра*.

кошáра «загорожа для овець; [погрібник; фашистський концтабір] Л», [кóшар] «загорожа для овець», [кошаріне] «місце, де була кошара» Ж, [кошаріице] «тс.», [кошáрник] «кошара» Мо, [кошарóвина] «(можливо) платня за кошару» Доп. УжДУ IV, [кошáрити] «заганяти худобу в кошару» Ж, [кошарувáти] «тримати худобу в кошарі» Ж, ст. *ко-*

шары (1565);— р. [коша́ра] «загорожа для овець», бр. [каша́ра], п. *koszara*, *koszar*, ч. *košár*, слц. *košiar*, болг. *коша́ра*, м. *кошара*, схв. *кòшара* «тс.; хлів», цел. *кошара*, *кошаря* «загорожа для овець»;— очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *кошар(э)* «хлів, загорожа для худоби», рум. *coșár*, *coșără* «тс.» є зворотними запозиченнями з болгарської або сербохорватської мови; болг. *коша́ра*, схв. *кòшара*, очевидно, виникли на основі рум. *sășărie* «сироварня; вівчарня», [sășare] «тс.» (< лат. *casearia* «сироварня») як результат його зближення з болг. *кош* «плетений кошик», схв. *кòш* «великий кошик»; рум. *sășărie* є похідним від *saș* «овечий (або козячий) сир», що продовжує лат. *cāseus* «сир», споріднене з псл. *квасъ*, укр. *квас*; менш імовірно виведення слова (Sławski II 540—541; Кленикова 188—200) від псл. **кошь* «кошик».— Булаховський Нариси 118; Шанский ЭСРЯ II 8, 365; Фасмер II 360; Трубачев Этимология 1966, 377; Brückner 260; ЭССЯ II, 183—186; DLRM 120, 192; Parahagi 279; Walde—Hofm. I 176.— Див. ще *казеїн*, *квас*.

[коша́тник] (бот.) «комиш, *Scirpus* (Tournef.) L.» Ж, Я, [кошельнік] «тс.» Ж, [кòшина] «товстий добірний очерет» Мо;— похідні утворення від *кіш*¹; назви зумовлені тим, що з комишу плетуть коші, кошелі тощо (Вісюліна—Клоков 109).— Див. ще *кіш*¹.

[коше́й] «фаланга, каре; шикування в три шерехи в запорізькому війську» Ж, Пі;— неясне.

кошені́ль (ент.) «червець (кілька видів комах підряду кокцидових, що водяться в Центральній Америці, Каліфорнії тощо); (хім.) барвник, що виготовляється з речовини, наявної в тілі самиць цих комах»;— р. *кошені́ль*, бр. *кашані́ль*, п. *koszenila*, ч. слц. *košenila*, схв. *коше́нил*, слн. *košenilja*;— запозичення з французької мови; фр. *cochenille* «червець; кошені́ль (фарба)» походить від ісп. *cochinillo* «тс.»; мокриця», зменш. від ісп. *cochino* (*cochina*) «свиня», що, як і фр. *cochon* «тс.», має, очевидно, звуконаслідувальне походження; думка про італійське походження фр. *cochenille*

(Фасмер II 360) мало обгрунтована.— СІС 367; SW II 494; Sł. wug. obcych 396; Dauzat 184; Gamillscheg 239, 240.

кòше́рний «ритуально чистий (в іудейській релігії)» Ж, ПУС, [каші́рний] «тс.» Ме;— р. [коше́рний], бр. *каше́рны*, п. *koszerny*, ч. *košerný*, *košerovaný*, слц. *kóšer* «тс.», схв. *кòшер* «їжа, приготована за приписами іудейської релігії»;— запозичення з мови ідиш; ід. *košer* «кошерний» походить від гебр. *kāšer* «належний, відповідний».— Фасмер II 360; Sławski I 542—543; Kopaliński 533; SW II 494; Kluge—Mitzka 396; Gesenius 402.

[кòшки] (бот.) «конюшина гірська, *Trifolium montanum* L.», [коші́ці] «тс.»;— бр. [кошачкі] «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.», [кашуркі, кашурнік] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *кòшик* «корзина».

[кòшитися] «пручатися; величатися, бундючитися» Ж;— очевидно, результат скорочення початкового *кокòшитися* «бундючитися, хизуватися», похідного від [кòкош¹] (див.).

[коши́ця] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.» Мак;— р. [коші́ця], бр. [кошы́чки], п. *koszyczek*, [koszyczko, koszyczki], ст. *koszyszczko* «тс.»;— неясне; можливо, похідне утворення від *кіш*¹ або *кòшик* (пор. Sławski II 549).

[кòшка] (бот.) «в'язіль барвистий (горошок кучерявий), *Coronilla varia* L.» Ж; вид аконіту, *Aconitum napellus* L. Мак; грицики звичайні, *Capsella bursapastoris* L. Мак», [кошки] «череда трироздільна, *Bidens tripartita* L.» Мак;— р. [кòшка] «в'язіль барвистий; череда трироздільна», п. ст. *kokoszka* «грицики звичайні», ч. *kokoška*, схв. [кòкоши́ця] «тс.», ч. [košičí dráčku] «в'язіль барвистий»;— неясне; щодо ч. схв. *kokoška*, п. *kokoszka* «грицики» припускається (Machek Jm. rostl. 63) походження від давнішого *kaška* «крупа» (пор. укр. [кòшка] «грицики звичайні»).

[кòшки] (бот.) «котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.» Ж, [кошачкі] «тс.» Ж; розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L. Мак», [коше́чник] «розхідник звичайний» Ж, Мак;— р. [кòшечник]

котяча м'ята справжня; розхідник звичайний»; — похідні утворення від *кішка*, *кошачий*; назви зумовлені приемним для котів запахом цих рослин (Вісюліна — Клоков 295; Федченко—Флеров 808; Попов Лек. раст. 38). — Див. ще *кіт*. — Пор. *котовик*.

кошлатий, [*кошлатинне*] «волосяний покрив» ЛексПол, *кошлати*, *кошлатити*, [*кошлатіти*], [*розкошлатий*] «розкошланий» ВеНЗн, *розкошланий*; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *кóси*, *косматий*; зіставляється також (Топоров IV 360) з лит. *kūšlas* «оброслий, волохатий, патлатий»; безпосереднє зіставлення з р. [*кошлаться*] «кривитися; робити гримаси», п. *koślać się* «кульгати», *koślawy* «кривий, клишоногий» і под. (Sławski II 556—557) недостатньо обгрунтоване.

кошма́ «повстина з овечої вовни»; — р. *кошма́*, бр. *кашма́*; — очевидно, запозичене з тюркських мов, можливо, за посередництвом російської мови (пор. чаг. *кошмак* «з'єднувати, зв'язувати, складати», тур. *koşmak* «приєднувати», пов'язані з джурк. *qoş-* «приєднувати, з'єднувати; додавати; складати»); шляхи проникнення і конкретне тюркське слово-джерело не з'ясовані. — Фасмер II 361; Преобр. I 373; Шипова 200; Дмитрієв 565; Берн. I 637.

кошма́р «гнітюче, страшне видіння; щось жахливе, огидне, гнітюче»; — р. *кошма́р*, заст. *кошемáр*, бр. *кашма́р*, п. *koszmar*, ч. *košmar*, болг. *кошма́р*, м. *кошмар*, схв. *кошма́р*; — запозичення з французької мови; фр. *cauchemar* «тс.» є складним утворенням, перша частина якого походить від фр. ст. *chaucher* «давати, тиснути», *caucher* «тс.», пов'язаного з лат. *calx* «п'ята», з яким споріднені лит. *kūlšė* «стегно», *kūlšis* «тс.», укр. *кульша*, а друга частина постала з снідерл. *māge* «нічна примара», з яким пов'язані нім. *Mahr* «кошмар; задуха», п. [*moга*] «примара», укр. [*мóра*] «тс.». — Фасмер II 361; Sł. wug. *obcuch* 371; Dauzat 149; Walde—Hofm. I 144; Kluge—Mitzka 454; Vries NEW 462. — Див. ще *кульша*, *мóра*².

кошма́тий «кошлатий», [*ко́мшани*] «сплутаний» (про льон) Ник, [*ко́мшани-*

ця] «сплутаний льон», [*ко́мшанка*] «тс.» тж; — очевидно, результат контамінації слів *косматий* і *кошлатий*. — Див. ще *косм*, *кошлатий*.

кошт «гроші, капітал; витрати, видатки», [*коштíна*] «цінність» Я, [*коштóвня*] «коштовна річ», *коштóвний*, [*коштóвий*] «коштовний», [*коштові́тий*] «тс.», [*коштíтися*] «витрачатися» О, ст. *коштъ* (1459); — р. заст. *кошт* «видатки на утримання», бр. *кошт* «вартість», п. *koszt* «витрати, вартість, кошт», ч. ст. *košt* «видаток, ціна», слц. [*kost*] «харчі, утримання», схв. *ко́шта* «харчі, прохарчування», слн. [*košta*] «тс.»; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. *koste* (*kost*) «утримання, витрати, вартість, ціна» (< двн. *kosta* «тс.») походить від слат. *costus*, *costa* «видаток, кошт, витрата», пов'язаного з *costare* «бути вартим, коштувати», яке продовжує лат. *constāre* «стати разом, непорушно; складатися з чогось; коштувати», утворене за допомогою префікса *con-* «з-» від дієслова *stāre* «стояти», спорідненого з псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — Москаленко УІЛ 24; Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 544; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 124; Kluge—Mitzka 396. — Див. ще *коаліція*, *ста́ти*.

коштелі́ти «костеніти (від морозу)» Ж; — очевидно, похідне утворення від укр. [**коштиль*] «костур, милиця», що виникло фонетично з попереднього [*костіль*] «тс.»; початкове значення слова було «ставати як костур (твердим, негнучким)»; як семантичну паралель пор. *коцію́нути* «заклякати» від *коцію́ба*. — Див. ще *костіль*.

кошто́рис «план передбачуваних витрат і надходжень матеріальних та грошових ресурсів»; — бр. *каштары́с*; — запозичення з польської мови; п. *kosztogys* «тс.» (букв. «обриси, окреслення коштів») утворене з компонентів *koszt* «витрати, вартість, кошт» і *gys* «рися; абрис, начерк». — Sławski II 545. — Див. ще *кошт*, *рися*.

коштува́ти¹ «мати певну ціну, вартість у грошовому вираженні»; — р. [*коштовáть*] «бути вартим, відповідним,

коштувати», бр. *каштавáць* «коштувати», п. *kosztować*, ч. *košтовати*, слц. *košтоват'*, вл. *košтовáć*, болг. *кóштувам*, м. *кошта*, схв. *кóштати*, слн. *kóstatì* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *kosten* «витрачати; бути вартим, коштувати» походить від фр. ст. *coster* (фр. *coûter*) «коштувати», яке зводиться до нар.-лат. **co(n)stāre* «тс.», що продовжує лат. *cōnstāre* «стати непохитно; коштувати». — Richhardt 68; Фасмер II 361; Преобр. I 374; Sławski II 545—546; Ондруш *Этимология* 1984, 180; Bern I 586; Kluge—Mitzka 396. — Див. ще *кошт*.

[*коштувати*²] «куштувати, пробувати на смак»; — бр. *каштавáць*, п. *kosztować*, ч. *košтовати*, слц. *košтоват'*, схв. *кóштати*, слн. заст. *kostáti*; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; свн. *kosten* «випробовувати, куштувати» (< двн. *kostōn* «тс.») споріднене з лат. *gusto* «куштуую, пробую». — Фасмер II 361; Преобр. I 374; Горяев 164; Sławski II 546; Brückner 260; Bern. I 586; Mikl. EW 134. — Див. ще *дегустáція*. — Пор. *куштувати*.

*кошúля*¹ «сорочка», [*кóшеля*] «тс.» Ж, [*кушúль*] «сорочка (у весільному обряді)»; — р. ст. *кошúля* «каптан, підбитий хутром», бр. *кашúля* «сорочка», др. *кошуля* «вид одягу», п. *koszula* «сорочка», ч. *košile*, ст. *košule*, слц. *košel'a*, [*košul'a*], вл. *košla*, [*košula*] «тс.», нл. *košula* «спідниця», болг. [*кошúля*] «сорочка», м. *кошула*, схв. *кóшуля*, слн. заст. діал. *košúlja*, стсл. *кошоула* «тс.»; — псл. *košulja*; — загальнослов'янське запозичення з латинської мови, з поки що не встановленими часом і шляхами проникнення; лат. *casula* «хатина, намет; (пізніше) плащ із каптуром» є демінутивною формою нлат. *casa* (< **cat-j-a*) «хата, курінь», яке очевидно, зводиться до іє. **kat-* «сплітати, скручувати». — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133; Фасмер II 361—362; Преобр. I 374; Sławski II 547—548; Machek ESJČ 282; ЭССЯ II, 191—193; Bern. I 586; Mikl. EW 134; Walde—Hofm. I 175—176.

[*кошúля*²] «струпи на голові дитини; прищі на голові ВеЗн»; — очевидно,

результат семантичного зближення з укр. *кошúля* «сорочка» (тут перен. «покриття»), запозиченого з молдавської мови *кóшурь* (рум. *coșugi*) «(мн.) вугрі, прищі; личинки гедзя», одн. *кош* (*coș*), яке походить від лат. *cossus* «шашіль, глист», етимологічно не з'ясованого. — СДЕЛМ 208; DLRM 192; Walde—Hofm. I 281. — Див. ще *кошúля*¹.

[*кошúт*] «стебло кукурудзи разом з листям без качанів» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *шúтий* «безрогий, [безвухий і под.]»; у такому разі *ко-* є тим самим словотворчим елементом, що й у [*коверзá*, *ковертáти*]; пор. болг. *кошúта* «самиця оленя», схв. *кóшута*, слн. *košúta*, р.-цсл. *кошоута* «тс.», ч. ст. *košut* «цап», слц. [*košut*] «баран». — Фасмер II 362; ЭССЯ II, 193—195. — Див. ще *шúтий*. — Пор. *каблúк*¹, *каверза*, *кадіб*, *ковертáти*.

кошúр — див. *кушúр*.

кощúй «назва казкового персонажа; (перен.) худа, кощава людина; скнара»; — р. *кощéй*, заст. *кащéй*, бр. *кашчéй* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *костúти* *«поганити, сквернити, паплюжити, бруднити» (від псл. *kostь* «гидота» < «труп, падло»); пор. укр. *костúти* «(брудно) лаяти», р. [*костúть*] «бруднити, гидити, паплюжити; випорожнюватися», [*кощéнок*] «мерзотник, поганець», *кощúн* «осквернитель святинь», бр. [*кащúць*] «випорожнюватися»; роль казкового персонажа (крадій, осквернитель дівчат) такому поясненню відповідає; значення «худа, кощава людина; скнара», мабуть, є результатом вторинного зближення з *кість* (*кістка*); безпосереднє виведення від *кість* (анат.), р. *кость* (Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Bern. I 583; Mikl. EW 133) не переконує; етимологічно відмінним є др. *кощей* (*кощúй*) «невільник, раб; отрок», запозичене з тюркських мов (Шипова 201—202; Менгес 113—114; Дмитриев 561). — Даль II 95, 101, 183; Соболевский ЖМНП 1886, вересень 152; Мельничук *Этимология* 1966, 237—238. — Див. ще *кастúти*, *кість*, *кощúнство*.

[*кбщок*] «курок, спуск, рушнична собачка»; — неясне; можливо, резуль-

тат видозміни давньої форми **кочеток* «(початково) півник; (згодом як перен.) курок», пор. п. *kurek* «півник; курок», укр. [когунтик] «тс.».

кощунство «блюзнірство, образливо-зневажливе ставлення до чогось, вартого поваги», [кощун] «блюзнір» Ж, [кощунний] «блюзнірський» Ж, *кощунствувати*; — р. болг. *кощунство*, бр. *кашчунства*, др. *кощуньник*, *кощуньствовати*; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **коштоуньство** походить від *коштоунь* < псл. **kostjunь* «осквернитель святині», пов'язаного з *kostь* у значенні «гідота» (< «труп, падло»); споріднене з укр. *костити* «(брудно) ляяти», р. [костить] «гідити, забруднювати, поганити; випорожнюватися», бр. [касциць] «випорожнюватися» (Фасмер II 362; Верн. I 583); без достатніх підстав вважається тюркським запозиченням (Младенов 254) і порівнюється з тат. *коштан* «недобра, корислива людина», а також з гр. *καχός* «злий», дінд. *kaštah* «тс.», ав. *kasu* «маленький». — Шанский ЭСРЯ II 8, 366; Фасмер II 362; Преобр. I 375; ЭССЯ II, 187; Мельничук Этимология 1966, 237; Верн. I 583. — Див. ще **кастити**, **кість**. — Пор. **кощій**.

[**коя́зитися**] «згортатися, горнутися, згинатися» Ж; — неясне.

[**коя́ритися**] «паруватися» (про собаку) Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kojarzyć* «з'єднувати, сполучати; (ст.) сприяти», *kojarzyć się* «з'єднуватися, сполучатися; асоціюватися; щастити» є похідним від *koicь*, «коїти»; менш обгрунтоване пов'язання (Brückner 199; Верн. I 31; Pokorný 56) з іє. **ag-* «з'єднувати, спаювати» (у дінд. *agrāyati* «скріплює», псл. *jaγ-to*, укр. *ярмó*). — Sławski II 509; Belić AfSlPh 23, 194—196. — Див. ще **коїти**¹.

кпи, *кпиліти*, *кпїни*, *кпїти(ся)* — див. **кеп**.

крав (зоол.) «морський десятиногий короткохвостий рак»; — р. бр. *крав*, п. ч. слц. *krab*, вл. нл. *kraba*, м. *кравар*, схв. *крáба*; — запозичення з голландської або німецької мови; гол. *krab* «крав» і споріднене з ним нім. *Krabbē*

«тс.» пов'язані відповідно з гол. *krabbēn* «дряпати, скребти», нім. *krabbeln* «повзати, борсатися», спорідненими з гр. *γράφω* «пишу» (< «видряпаю»). — СІС 367; Шанский ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер II 362; Kluge—Mitzka 398; Vries NEW 356.

[**кравáльник**] «ніж для розкрою» Ж, [**кравáльниця**] «дошка в шевців, на якій ріжуть товар і вистругують цвяшки», [**кравáнниця** Ж, **кравніця** Ж] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [krawalnik] «шевський ніж», *krawacz* «тс.» пов'язані з дієслівною основою *-krawać* (тільки в префіксальних утвореннях *przukrawać* «закроювати», *roz-krawać* «розкроювати» тощо), у формах багаторазової дії дієслова *krajać*, укр. *кра́яти*, *кroić*, укр. *крóїти*. — Sławski III 69—70. — Див. ще **кра́яти**.

кравáтка, *кравáтковий*; — п. *krawat* «краватка», заст. *krawatka*, ч. *kravata*, заст. *kravát*, слц. *kravata*, вл. *krawata*, м. *кравáта*, схв. *кравáта*, слн. *kraváta* «тс.»; — через польську мову запозичено з французької; фр. *cravate* оформилося внаслідок народної вимови слова *croate* (< іт. *croato* (н. *Kroáte*) < схв. *hr̥vāt*) «хорват» у значенні «кольорова хустка, яку носять на шиї (частина одягу хорватських ландскнехтів у французькій армії)» (згодом «краватка»). — Акуленко 136; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Sl. wyg. obcych 398; Brückner 265; Machek ESJČ 290; Kluge—Mitzka 402; Bloch—Wartburg I 188; Dauzat 217. — Див. ще **хорвát**.

[**кравéцiя**] «розгардіяш, гармидер»; — неясне.

кравéць, *кравéцтво*, [**кравéцiвна**], *кравéцiнко*, *кравéцик* «учень кравця», [**кравéцiна**] (зб.) «кравецький цех; кравці» Пі, *кравéцiня*, *кравéцiха*, *кравéцiський*, [**кравéцiвський**] Я, *кравéцiвати*; — р. (пд., зах.) [кравéец], бр. *кравéец*, п. *krawiec*, ч. *kravec*, вл. *krawc*, нл. *krawc*, [kšajc]; — псл. (пн.) **[kравьсь]*, похідне від дієслівної основи *krawati* на позначення багаторазовості, пов'язаної з *krojiti*, укр. *крóїти*; виведення від п. *krawiec* як запозичення (Richhardt 69) не перекоує; пов'язання з псл. *krasti*, укр. *крас́ти* (Zubatý St. a čl. 2, 102) необ-

грунтоване. — Фасмер II 362; Sławski III 71; Brückner 265; ЭССЯ 12, 110; Bern. I 620. — Див. ще **кробіти**. — Пор. **кравальник**.

кравнік¹ (бот.) «*Odontites serotina* (Lam.) Dum. (*Odontites rubra*)»; — результат видозміни давнішої форми **кривавник** або результат перенесення назви з іншої рослини; мотивація назви чи джерело її перенесення неясні. — Пор. **кривавник**¹, **кривавник**².

кравнік² — див. **кривавник**¹.

кравнік³ — див. **кривавник**².

кравчий (іст.) «боярин, що завідував царським столом», ст. **крайчий** (XVI ст.); — бр. **крайчы**; — зворотне запозичення з російської мови; р. **кравчий** «тс.» є, очевидно, деетимологізованим варіантом первіснішого **крайчий**, запозиченого з польської мови в XVI ст. через староукраїнську та старобілоруську; п. іст. *krąjczy* «придворний урядовець, що мав обов'язок різати потрави на королівський стіл; [сват, що крає коровай на столі; кравець]» є похідним від п. ст. *krąjca* «кравчий», пов'язаного з *krąjać* «різати», укр. **краяти**. — Шанський ЭСРЯ II 8, 367; Вечеслова РР 1981/2, 148; Sławski II 49; Brückner 264. — Див. ще **краяти**.

кравчик (ент.) «*Lethrus apterus* Laxm.», [**кравець**] «чорний, головатий гнійний жук, *Lethrus cephalotes* Fabr.» ВеНЗн; — р. **кравчик** (з укр.), бр. **крайчык** (з укр. ?); — пов'язане з **кравець**; назва мотивується тим, що цей жук підрізає й об'їдає листя, бруньки та інші частини культурних рослин (Горностаев 119; УРЕ 7, 320; БСЭ 11, 608). — Див. ще **кравець**.

[**кравчіна**] (назва запорізького війська за часів гетьманування С. Наливайка); — очевидно, результат переносного застосування форми [**кравчіна**] (зб.) «кравецький цех; кравці», похідної від **кравець**, у зв'язку з тим, що, за усними переказами, С. Наливайко був кравцем або сином кравця (пор. у Т. Шевченка: «... І бунчугами вкрили Преславного запорожця Павла Кравченка-Наливайка». — «У неділеньку, у святую»); за даними історичних джерел, С. Наливайко походив з сім'ї ремісника-

кушніра (УРЕ 9, 485). — Пі 115. — Див. ще **кравець**.

краги (мн.) «шкіряні гамаші»; — р. **краги**, бр. **крагі**; — запозичено з шведської мови, очевидно, через російську; шв. *kragstövlar* «ботфорти, шкіряні гамаші» (букв. «комір-чоботи») є складним словом, утвореним з *krage* «комір» і *stövel* (мн. *stövlar*) «чобіт», перший компонент якого походить від снн. *krage* «комір» (нвн. *Kragen*), спорідненого з гол. *kraag* «тс.», а також, очевидно, з дірл. *brāge* «шия, потилиця», гр. *βρόγχος* «горло, стравохід або дихальне горло». — Шанський ЭСРЯ II 8, 367; Фасмер—Трубачев II 363; Kiparsky Neuphilol. Mitt. 54, 377; Vries ANEW 328; Kluge—Mitzka 398—399.

[**краголь**] «вид кегля; вид качалки (для білизни)», [**краколь**] «качалка» Ж, [**крагли**] «вид кеглів» Ж, [**кракли**] «тс.» Ж, [**кракля**] «дерев'яна припряжка для волів у плузі» Бі; — р. [**крагля**, **крагли** (мн.)] «кегли; свинки, скраклі»; — запозичення з польської мови; п. *kręgiel* «кегля», *kręgle* «кегли (гра)», ст. *kręgle* походить від снн. *kegel* (нвн. *Kegel*) «дрюк, палиця; кегля (у грі)»; п. *kręgiel* замість очікуваного **kiegiel* виникло як результат впливу з боку [*kręgiel*] (< снн. *krengel*, *kringel*) «крендель, бублик», а також *krąg* (род. в. *kręgu*) «круг». — Sławski III 104; Brückner 267; Bern. I 626; Kluge—Mitzka 361. — Див. ще **кегли**¹. — Пор. **скракля**.

[**крагулець**¹] (орн.) «яструб перепелятник, *Accipiter nisus* L. (*Nisus comitatus*)», [**крегулець** Ж, **кригулець** Ж, **крогуй** Ж, **крогулець** Ж, **кругулець** ВеБ, **крягулець** ВеЗа] «тс.», ст. **крагуй**, **крогуйлець** «яструб» (1627); — р. бр. [**караголь**] «яструб перепелятник»; — запозичення з західнослов'янських мов; п. *krögules*, ч. *kráhuješ*, [*kráhuj*, *kráhulec*], слц. *kráhulec* «тс.», вл. *kráholc* «яструб», *škráholec* «тс.», нл. ст. *krogul* «яструб перепелятник», як і болг. [**крагуй**] «яструб», м. **крагуй** «сип білоголовий», схв. **крагуй** «тс.; яструб перепелятник», [**крагуль**] «тс.», слн. *kráguľj* «яструб перепелятник», цсл. **крагоуиль**, **крагоуи** «тс.», походять від псл. **koгуиъ*, **kaгуиъ*, запозиченого з тюркських мов

(пор. кар. *къырғъый* «яструб», уйг. *қурғуй* «тс.; яструб перепелятник»); далі зводиться до ав. *kaṅrkāsa-* «шуліка», перс. *heṅqes* «тс.»; пов'язання (як звуконаслідувального утворення) з псл. **(s)kreg-*, **(s)krog-*, звідки й *скреготати* (Вгückпер 268; Младенов 254), непереконаливе.— Фасмер II 363; Преобр. I 375—376; Горяев 165; Sławski III 117—119; Вгückпер 268; Skok II 175—176; ЭССЯ 11, 68—69; Rozwadowski RO 20/1, 107; Верн. I 570; Mikl. EW 130.

[крагу́лець²] «вид дзвіночка на шиї вівці або кози», [скригу́лець] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з слц. заст. *krágel'* «комір».

край¹ «кінець, зріз; місцевість, сторона», [кра́єць] «окраєць», країна «земля; [окраєць Я]», краї́ка «крайня частина; вузенька смужка по краях тканини; пояс із кольорової пряжі (первісно з обірваної кайми)», [кра́йник] «прикордонний мешканець», [кра́йніця] «кордон» Ж, [кра́йніок] «той, що живе край села» Я, [кра́йніяк] «мешканець колишньої Стрийської округи в Галичині» Пі, [кра́йнянін] «прикордонний лемок» Ж, [кра́йовець] «дерево, що росте край лісу» О, [кра́йяк] «краянин» Ж, кра́йнин, [кра́вчий] «місцевий», кра́йній, кра́йовий, [кра́йнський] «крайовий» ВеУг, [кра́йкувати] «вкривати вінця посудини поливою» Я, вкра́й, [вскра́й] Ж, [вікравка] «кайма, окрайка», закра́йок «край», закра́йна «тс.», [накра́й] «скраю, в кінці», [наузкра́й] «тс.», неокра́йї, окра́зка «окрайка, пруг, крайка», окра́єць, окра́йка, окра́йок, окра́йчик, окра́їна, о́край, [покра́йниці] «крига біля берегів річки» Ж, [покра́йниця] Доп. УЖДУ I, [по́крайці] «кутні зуби» Ж, скра́йній, скра́ю, [сукра́йок] КІМ, [узкра́й] КІМ, укра́й;— р. бр. др. болг. край, п. ч. слц. вл. *kráj*, нл. *kšaj*, м. *kráj*, схв. *krāj*, слн. *krāj*, стсл. *краи*;— псл. **krājь*, похідне від *krōjiti* «кріти» з первісним значенням «відрізок, обрізок»; дальший семантичний розвиток: «межа, кінець, берег» → «окраїнна смуга землі, земля, виділена межами».— Шанский ЭСРЯ II 8, 368; Фасмер II 364; Преобр. I 376; Горяев 165; Вүга RR I 446; Sławski III 46—48; Machek

ESJĈ 288; ЭССЯ 12, 88—89; Верн. I 605; Mikl. EW 137; Trautmann 141.— Див. ще **кріти**.— Пор. **краяти**.

край² (прийм.) «біля, коло», [кра́я Ж, кре́й Кур, кри Я, кри́й Кур, кри́й], о́край, [окра́йки] «тс.»;— р. (пд.-зах.) [кра́й] «біля, коло», бр. болг. *край*, ч. слц. *kráj*, м. *kráj* «тс.», схв. *kráj* «тс.»; при; поряд; незважаючи на», слн. *krāj* «тс.»;— застигла форма знахідного відмінка однини іменника *край* (див.).— Мельничук СМ III 142.

крак¹, кра́кати, кракв́а, краку́н — див. **крятати**.

крак²— див. **кряк**.

[крака́ні] «стовпець з довгими суками або гілками, на які чіпляють чисті горшки і глечики» Ме, МСБГ, [крака́наний] «гіллястий; кривоногий» МСБГ, [крака́наний] «розчепирений, корчуватий Ме; кривоногий МСБГ»;— запозичення з молдавської мови; молд. *krăkănă* (рум. *crăcănă*) «розгалуження гілки; дерев'яний стовп (або інший предмет), що в одному кінці має відгалуження; вила; триніг» пов'язане з *крак* (рум. *crac*) «голінка; холоша; розвилка, розгалуження», що походить від болг. *крак* «нога», [кра́ци] «довге розгалужене дерево», які зводяться до псл. **kogkь* «крок».— Мельничук Молд. эл. 167—168; СДЕЛМ 209; DLRM 194, 195.— Див. ще **о́корок**.— Пор. **кряк**.

[кра́кати] «тягати (за чуприну)», [кра́кати(ся)] «плутати(ся), збивати(ся), кудовчити(ся)» Ме;— п. ст. *krakać* «термосити, тягати, шарпати (за волосся, чуб)», ч. *krakati*, ст. *křakati*, слц. *krakovat'* «тс.», [krakat'] «бити»;— очевидно, похідне від [крак] «кущ» (тут перен. «волосся»).— Sławski III 53—54; Machek ESJĈ 288.— Див. ще **кряк**.

краков'я́к «польський народний танець у швидкому темпі»;— р. болг. *краковя́к*, бр. *кракава́к*, ч. *krakovák*, слц. *krakoviák*, вл. *krakowiak*, слн. *krakovják*;— запозичення з польської мови; п. *krakowiak* (назва танцю, букв. «краков'янин, мешканець краківської землі») є похідним утворенням від *Kraków* «Краків»; свою назву танець дістав у зв'язку з виникненням на околицях Кракова.— Шанский ЭСРЯ II 8, 368;

Фасмер II 365; Sławski III 54; Brückner 264.

[кра́коч] (ент.) «тарган чорний, *Blatta orientalis* L. (*Periplaneta orientalis*)»; — неясне.

кра́ля «красуня; (карт.) дама, десятка Ж; [королева]», [кра́лія] «імперія; королівство» Ж, [кра́лія, кра́лівство, кра́лівщина] «королівство» Пі, [кра́лька] (карт.) «дама, краля» Ж, [крав-свський]; — р. бр. кра́ля «красуня; (карт.) дама», п. ст. kral'ka «дама (в картах)», слц. рідк. kral'ka «королева», вл. kral «король», нл. kral'ka «королева (у шахах); дама (в картах)»; — вторинне утворення на основі п. kral'ka «дама (в картах)», запозиченого з чеської мови; ч. заст. kral'ka «королева; королева (у шахах); дама (в картах)» є похідним від kral «король», що відповідає укр. король. — Дзєндзелівський УЗЛП 156—157; Шанський ЭСРЯ II 8, 369; Трубачев ЭИРЯ III 43; Фасмер II 365; Преобр. I 358; Мельников *Slavia* 1967/1, 102; Sławski III 55—56; Brückner 264; Bern. I 572. — Див. ще король¹.

[кравль] (орн.) «кропивник, *Troglodytes troglodytes* L. (*Troglodytes parvulus*)»; — ч. [králík] «корольок, *Regulus Cuv.*», слц. králík «тс.», нл. [kralik] «кропивник»; — очевидно, результат застосування запозиченого з словацької мови слова kral' «король» до пташки, якій, через змішування з корольком, дають у слов'янських мовах разом з ним назви, пов'язані із словом король; пор. укр. [крілик] (як калька п. królík «корольок») «кропивник», [кравль] «кропивник; корольок», нл. «kralik» «кропивник». — Sławski III 157—158. — Див. ще король¹. — Пор. корольць, крілик.

[кра́лька] (бот.) «королиця, *Leucanthemum vulgare* L. (*Chrysanthemum leucanthemum* L.)» ВеУг; — результат заміщення української назви рослини королиця запозиченими слц. kral'ka «королева» або ч. kral'ka «тс.», похідними відповідно від слц. kral' «король», ч. kral «тс.», що відповідають укр. король. — Див. ще корольця, король¹.

[кра́льчик] «загострений кінець» Ж; — очевидно, результат видозміни

давнішого кра́йчик, похідного від край (див.).

крам «предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва), товар», кра́мар, крамарє́нко, крамарі́ха, крамарі́вна, [крама́рня] «крамниця» Г, Ж, крама́рство, крамарчу́к, [крамарщю́к] «крамар» Л, [крамарци́на] «дрібний товар» Ж, [крами́на] «тс.» Ж, [крами́на, крами́на] «тканина фабричного виробництва», крами́ця, [крамарни́й] «торговий» Я, крама́рський, крами́й, крами́чний, [крамо́вий] «крамний», [кравський] «тс.», крамарюва́ти, крамува́ти, ст. крамъ (1460), крамины (1388); — р. [крам] «дрібний товар», бр. кра́ма «лавка, крамниця», ст. крамъ (1582), крамины (1338), п. kram «крамниця; (ст.) крам», ч. слц. kram «крамниця», вл. kramu «тс.», нл. kšamu «дрібні товари; крамниця», ст. kramu «тс.», полаб. kram «крам», слн. kram «кравські товари»; — запозичення з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом; свн. kram(e) «крамниця, ятка; розіслане сукно, товар», двн. stam «ятка», снн. kram(e) «полотняна покрівля ятки», гол. kram «крам; крамниця» походять від пгерм. *krāma- «покрівля, яку мандрівні купці напинали над своїм возом»; спроба вивести п. kram з пд.-сл. храм (Brückner 264; Bern. I 606) безпідставна. — Москаленко УІЛ 24; Шелудько 34; Richhardt 68; Фасмер II 365; Преобр. I 376—377; Sławski III 56—57; Machek ESJČ 289; Olesch I 478; Kluge—Mitzka 399—400.

[кра́мар] «дряпак, знаряддя для розпушування землі» ЛЧерк, [крама́тор] ЛЧерк, кра́мар Па, ЛЧерк, крима́р Кур, крима́р ЛЧерк, крима́рок ЛЧерк, крима́р Я] «тс.», [крамарува́ти] «розпушувати землю» ЛЧерк, [крима́рити, крамарува́ти, краматорува́ти] «тс.» тж, [крима́рити] «тс.» Я; — запозичення з польської мови; п. [kram(e)g] «вид дряпака» пов'язується з німецьким прізвищем Krämer, яке, очевидно, належало винахідникові знаряддя або фабрикантові, що його випускав. — SW II 542.

[крама́рка] (зоол.) «ропуха, *Biŋo*» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *кра́мка, пов'язаного із звуко-

наслідувальним [к^{ра}мкати] «каркати», і фонетично близького *к^{ра}м^арка* «купчиха». — Див. ще *к^{ра}м*, *к^{ра}мкати*.

[к^{ра}маш] «дитяча гра (при якій один хлопчик кричить: «к^{ра}м горить, та нікому потушити!») Я; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *krasz* «к^{ра}мар» є похідним від *kras* «к^{ра}мниця; рундук, ятка; (ст.) к^{ра}м, товар». — Див. ще *к^{ра}м*.

[к^{ра}ми] «плечі» (у виразі [взяти на *к^{ра}ми*]) Гриц, [к^{ра}ма (на *к^{ра}му*), *к^{ра}ман^ади*] «тс.» Гриц; — неясне; вважається результатом злиття прийменника *к* з іменником [р^ама] (*рамен^а*) «плечі» (Грищенко 128).

[к^{ра}мкати] «каркати» (про ворону), [к^{ра}м^ати, к^{ра}н^акати Ж, к^{ра}н^ькати Ж] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. *кар*, *к^ромкати*, *к^румк*.

[к^{ра}мко] «крук, *Corvus corax* L.» ВеЗа, [к^{ра}нка] «ворона, *Corvus corone* L. Ж; галка, *Coloeus monedula* L. (*Corvus monedula* L.) ВеНЗн»; — похідні утворення від звуконаслідувальних дієслів [к^{ра}мкати, к^{ра}н^акати], що передають крик цих птахів. — Див. ще *к^{ра}мкати*.

к^{ра}м^ола, «бунт, заколот, антидержавні погляди, висловлення», *к^{ра}м^ольник*, *к^{ра}м^ольний*, *к^{ра}м^ольницький*, *к^{ра}м^ольничати*, ст. *к^{ра}мола* (1627); — р. бр. *к^{ра}м^ола*, др. *к^{ра}мола* «заколот; розбрат; підступність; переслідування»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. *к^{ра}мола* «повстання, заколот» відповідає укр. *к^ором^оли*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 369; Фасмер II 365—366; Преобр. I 377. — Див. ще *к^ором^оли*.

[к^{ра}мплі] «щітка для чесання вовни», [к^{ре}мпіль] «тс.», [к^{ра}мпілець] «частина ткацького станка», [к^{ре}мпілець] «косяк для закріплення полиці; палиця для зв'язування вузлом кінців віршовки», [к^{ре}мпля] «щітка для вовни» ВеЛ, [к^{ре}мп^олець] «козли, просте дерев'яне риштування» Ж, [к^{ре}мпілець] «тс.» Ж, [к^{ра}мплювати] «чесати вовну щіткою»; — ч. *krasle* «скаба», слц. *krasr*'a «тс.»; м. *kras* «кирка», слн. *krasr* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Kraspel* «чесальна машина», до якого зводиться й укр. [г^{ре}мпля] «гре-

бінь для розчісування вовни», є зменшувальною формою від слова *Kraspe* «гак, крючок». — Шелудько 34. — Див. ще *г^{ре}мпля*.

к^{ра}н, [к^{ра}нт] «к^{ра}н» Ж, Пі, [к^{ре}нт] «тс.» Ме; — р. бр. болг. м. *к^{ра}н*, п. вл. *kras*, схв. *krān*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Kras* «к^{ра}н» походить від снн. *kras* «журавель; (пізніше також) к^{ра}н», спорідненого з гол. *kras* «тс.», дангл. *kras* «журавель», а також з вірм. *krunk*, гр. *κράνος*, лит. *gėgė*, псл. *žegavь*, укр. *журавель*. — Акуленко 134; Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 370; Фасмер II 366; Преобр. I 377; Kluge — Mitzka 400. — Див. ще *журавель*.

[к^{ра}нець] «край, кінець» Ж; — р. *к^{ра}нец* «мотузаний обвід, що захищає від ударів борт корабля», *к^{ра}нц* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *kras* «край, кінець; стрічка для волосся; вінця посудини», ст. *kras* «оздоба, вінець на верху будинку, шафи, шолома», як і ч. *kras* «карниз», слц. [к^{ра}нц] «карниз (будинку, печі)», походить від снн. *kras* (нвн. *Kras*) «вінок; предмет, частина предмета у формі вінка». — Sławski III 58—59; Brückner 264. — Див. ще *к^{ра}нц*.

[к^{ра}нка] «гілка, розсоха, відгалуження ВеУг; волоть ВеНЗн»; — неясне; можливо, пов'язане з [г^{ра}нка] «чашечка, в якій сидить горіх», [г^{ра}нок] «гілка, сук», болг. [г^{ра}на] «гілка», [г^{ра}нка] «тс.».

[к^{ра}нц] «ремінець, що замінює рант біля підбора чобота» Я; — п. *kras* «смужка шкіри, якою обкладається місце підошви, де має бути пришитий підбор», ч. ст. *kras* «карниз»; — запозичене з німецької мови, очевидно, через польську; нвн. *Kras* «вінок, обід, облямівка (подібна за формою до вінка) зводиться, мабуть, до іє. *grend-, пов'язаного з коренем *ger- «вертати, вити (в'ю)». — Sławski III 58—59; Kluge — Mitzka 401. — Пор. *к^{ра}нець*.

крап «барвник з марени красильної; (бот.) марена красильна, *Rubia tinctorum* L.», [к^{ра}пка] «марена красильна» Я; — р. *kras*, бр. *kras*, п. *kras*; — запозичено з німецької мови, можливо, через

польське посередництво; н. Krapp походить від гол. kgar «тс.» (снідерл. старре «гачок»), спорідненого з нвн. Kgaprf (< двн. kgaprh(o)) «спазм», двн. kgaprf «зігнутий», а також псл. gropъ, укр. *грубий*; назва зумовлена шиповидно-шорсткими по гранях стеблами рослини (Федченко—Флеров 913).— Шелудько 34; Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер II 366; Kluge—Mitzka 400, 401; Vries NEW 357—358.— Див. ще *грубий*.

кράпати, [к^{ра}п^іти] «кратати» ВеБ, *кратотіти*, *крат* «дрібні цятки; шахрайські позначки на гральних картах», *крателіна*, *крательниця*, [к^{ра}п^іна] «кратлина» Ж, *кратіпка*, *кратка*, *кратліна*, *кратля*, [к^{ра}перч^астий] «рябий» Ж, [к^{ра}пканістий] Ж, *кратлений* «позначений кратом» (про гральні карти), *кратлістий*, [к^{ра}пл^ястий, к^{ра}пл^ьовий О], [к^{ра}пністий] «кратлиетий» Ж, *кратовий* «кратчастий», *кратчастий*, [к^{ра}пч^істий], *вкратлювати*, *вкратлення*, *накратати*, *накрататися*, *накратіти* «покрити кратинками», *накратлювати*, *накратляти*, *накратувати* «накратати», [накрат^ійчик] (епітет дощу), [скрат] «піддашок» Нед, *скратлити* «перетворити у рідкий стан», *скратлювати*, *скратніти* «упасти кратлями», *скратувати*, *скратлений*;— р. *кратать*, бр. *кратачь*, п. [к^{ра}раць], ч. *кратати*, слц. *кратат'*, нл. *chraat*, схв. ст. *krapati*, слн. *škrapati*;— псл. *krapati*, ітератив до *krōpiti* «кропити», замість очікуваного **krarjati* (пор. р.-цсл. *kraplati* «кропити»), очевидно, зумовлена впливом з боку форми псл. *karati* «капати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 370—371; Sławski III 133—134; Machek ESJC 294—295; ЭССЯ 12, 93—94.— Див. ще *кропити*.

[к^{ра}п^ітий] «кратптий» Я;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *кратптий*, можливо, зближеної з *кратати*, [к^{ра}п^іна] «кратлина».— Див. ще *кратп*.

краса¹, [к^{ра}са^вець Ж, к^{ра}са^віця Ж, к^{ра}са^вічка Ж], [к^{ра}са^віля] «веселка» Гриц, *красень*, [к^{ра}сик] «рябий собака» ВеБ, *красіло*, *красільник*, *красільня*, *краситель*, [к^{ра}сівк^і] «пістряві мухи» ВеБ, [к^{ра}сітка] «красуня», *краска*, [к^{ра}с-

кар] «маляр» Ж, [к^{ра}скі] «дитяча гра» Я, [к^{ра}снівечко] «рум'яна» (?), [к^{ра}снівечко] «тс.» Ж, [к^{ра}совіця] «красуня», *красота*, [к^{ра}с^отка, к^{ра}с^оха Я, к^{ра}с^уля, к^{ра}с^ун], *красуня*, *красунь*, *красуха*, [к^{ра}с^юк] «красень», [к^{ра}ся] «веселка» Ж, [к^{ра}с^уня, к^{ра}с^уха] «тс.», *кратанка* «пофарбоване на великдень яйце; [яйце]», [к^{ра}шанік] «пофарбований у червону фарбу сардак» Ж, [к^{ра}шенік, к^{ра}шеняк] «тс.», [к^{ра}шеніна] «пофарбована тканина», [к^{ра}шеніці] «червоні вовняні штани в гуцулів», [к^{ра}шінна] «(різнокольорові) текстильні товари (?)» Ж, *красівий*, [к^{ра}с^ів^інний] «дуже гарний» Л, [к^{ра}сіий] «строкатий, барвистий», [к^{ра}сістий] «тс.» Ж, ВеБ, *красільний*, [к^{ра}сіт^ечний] «дуже гарний», [к^{ра}сітний] «красивий», *красний* «гарний, прекрасний», *красовітий*, [к^{ра}с^учий] «гарний, красивий» Ж, [к^{ра}с^ющий] «дуже гарний, красивий» Я, *красіти*, *красітися*, [к^{ра}сіти] «красуватися», [к^{ра}скувати] «фарбувати» Ж, [к^{ра}сніти] «кратати» Ж, *красувати(ся)* «виділятися красою; цвісти (перев. про злакові)», [в^ік^{ра}сити] «вичистити», [в^ік^{ра}шати(себе)] «хизуватися», [в^ік^{ра}шати(ся)] «красуватися», [з^ак^{ра}с] «фарба» Ж, *закраска*, *окраса*, *окрашати*, [п^ок^{ра}са] «прикраса; у весільному обряді: кривава пляма на сорочці молодої; червона запаска як символ цнотливості нареченої; червоні стрічки, які роздають учасникам весільного обряду», *прекрасний*, *прикраса*, *прикрасіти*, [п^рік^{ра}сний] «надзвичайно гарний» Ж, *прикрасільний*, [п^ріу^краса] «прикраса» Ж, *розкраска*, *розкрасувач*, [с^ук^{ра}сіти] «прикрасити», [у^красівий] «прикрасений (?)»;— р. бр. *краса*, п. вл. *krasa*, ч. слц. *krasa*, нл. *křasa*, болг. м. *krasen* «гарний», схв. *krasan* «тс.», слн. *krāsen* «прекрасний», стсл. *krasa*;— псл. *krasa*;— певної етимології не має; пов'язується з псл. *krasati* «красити», первісно «створювати, творити» (ЭССЯ 12, 95—97); зіставляється з лит. *kārštas* «гарячий», *kařtis* «спека, жара», лтс. *kařsa* «тс.», *kařsēt* «розпалювати, розігрівати», звідки первісне значення «блиск вогню; світло»→ «щось гарне» (Sławski III 60); зближують також із лит. *gõžis*

«краса» (Machek ESJĀ 289—290); мало-ймовірний зв'язок з двн. *hrōm* «слава», гот. *hrōþeigs* «переможний», ісл. *hrósa* «слава», дісл. *hrósa* «славити, хвалитися», *hróðz* «слава» (Фасмер II 367); висловлювалась гіпотеза про зв'язок з лит. *krōsnis* «піч», лтс. *krāsnis* «тс.» (Skok II 180—181; Младенов 256; Bern. I 608; Walde—Hofm. I 277—278).— Шанский ЭСРЯ II 8, 372; Фасмер—Трубачев II 367; Преобр. I 378; Holub—Kop. 185; БЕР II 717; Bezlaĵ ESSJ II 82.— Пор. **краси́й**.

[краса́²] (бот.) «щириця хвостата, *Amaranthus caudatus* L.; зірки садові (татарське мило), *Lychnis chalcidonica* L. Я», [красавочка] «вид гвоздики, *Dianthus seguieri* Vill.» Мак, [краснянка] «золототисячник зонтичний, *Sentaugium umbellatum* Gilib.» Мак, [красотка] «синюха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак, [красульки] «красоля велика, *Tropaneolium majore* L.» Пі, [красуха] «образки болотні, *Calla palustris* L.» Мак;— р. [краса́] «щириця», [краса́вица (американская)] «зірки садові», [краса́вочка] «*Dianthus seguieri* Vill.», [красе́ля] «красоля», вл. *krasa* «красоля велика»;— похідні утворення від *краса́* «врода»; назви рослин зумовлені гарною формою або гарним яскравим кольором квітів (Вісюліна—Клоков 149, 154; Нейшгадт 147, 226, 450; Machek Jm. gostl. 81).— Див. ще **краса́¹**.

[красави́ця] (бот.) «беладонна лікарська, *Atropa belladonna* L.» Мак, [красавка] «тс.» Мак;— р. *краса́вка*, бр. *краса́ўка*, слц. *krasavica* «тс.»:— похідне утворення від *краса́* «врода»; калька другої частини наукової назви *belladonna*, яка походить з основ італійських слів *bella* «вродлива, гарна» і *donna* «жінка»; назва зумовлена тим, що в Італії жінки рум'янилися соком з плодів цієї рослини (Анненков 59).— Див. ще **краса́¹**.

[краса́вка] (ент.) «ведмедиця кайя, *Arctia saja* L.» Ж, [краса́вчик] «пістрянка, *Zugaea* F.» Ж, [краса́тка сосно́ва] «златка велика, *Vuprestis mariana* L.» Ж, [красі́вець] «красотіл, *Calosoma* Web.» Ж, [красу́ля] «красотіл пахучий,

Calosoma sycophanta L.», [красу́ляк] «жужелиця, *Carabus Thoms.*», [красу́лька] «тс.», [красу́н] «хлібний жук, *Apisorbia austriaca* Hbst.» Я, [красу́нок] «тс.», [красу́чка] «жужелиця», *крася́* «тс.» О;— похідні утворення від *краса́*; назви комах зумовлені їх яскравим забарвленням (УРЕ 5, 98—99; 9, 88; Горностаев 142, 206); назви хлібного жука виводяться від *красувати(ся)* «цвісти (про злакові)», оскільки цей жук вилітає на жито, коли воно цвіте (Гриценко 164).— Див. ще **краса́¹**.

[краса́нка] (орн.) «щиглик, *Carduelis carduelis* L. (*Fringilla carduelis*)» Ж;— похідне утворення від *краса́* «врода»; назва зумовлена червоним оперенням нижнього боку тіла птаха (Воїнств.—Кіст. 251).— Див. ще **краса́¹**.

красі́вець — див. **краса́вка**.

красі́ти — див. **краса́¹**.

[красни́] «червоний» Л, [красно́в'атий] «червонуватий, червонястий» Ж, [краси́ти] «червоніти»;— очевидно, часткове запозичення з російської мови; р. *красный* «червоний», як і бр. [красный] «яскраво-червоний, пунцовий», п. розм. *krasny* «червоний», ч. ст. *krásny* «почервонілий, червоний», є похідним від *краса́*; значення «червоний» вважається вторинним щодо «гарний, прекрасний»; не виключено також, що в частині українських говірок (пор. дані інших слов'янських мов) це значення є здавна успадкованим, лише підтриманим впливом російської (можливо, й польської або білоруської) мови; існує також думка (Ślawski III 65) про первісність значення «червоний» щодо «гарний, прекрасний».— Шанский ЭСРЯ II 8, 375; Фасмер II 362; Иссерлин РЯШ 1951/3, 85—89; Бахилина 162—173; ЭССЯ 12, 109—110.— Див. ще **краса́¹**.

[красни́ця] (іхт.) «краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* L.» Ж;— р. [красни́ця, красне́ха, красе́ха, краси́ца], бр. [краса́ўка] «тс.»;— пов'язане з [красни́(й)] «червоний»; назва зумовлена червоним забарвленням більшості плавців риби (Маркевич—Короткий 96).— Коломиец Происх. назв. рыб 30—31; ЭССЯ 12, 106—107.— Див. ще **красни́**.

[красновін] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (Aster)» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *красний* «гарний» і *вінець*, *вінок* (за зовнішнім виглядом квітів).

красну́ха (мед., вет.) «хвороба, що супроводиться червонуватим висипом на тілі»;— бр. *красну́ха*;— запозичення з російської мови; р. *красну́ха* утворено від *красный* «червоний», що відповідає укр. *красний* «гарний», [красни] «червоний».— Див. ще *краса*¹, *красни*.

[красню́к] (бот.) «гриб із роду *Boletus*», [красня́к] «тс.» Я;— р. [красню́к] «підосиновик червоноголовець, *Combolzia aurantiaca* (Bull.) Gilb.», [красню́ха] «тс.»;— похідні утворення від *красний* «гарний»; назви мотивуються, очевидно, червоним (гарним) забарвленням шапинки гриба.— Див. ще *краса*¹, *красни*.

[красове́ць] (орн.) «корольок золотоголовий, *Regulus cristatus* L.»;— похідне утворення від *краса*; назва пояснюється тим, що дорослі птахи мають на голові яскраво-червону або жовту смужку чи пляму.— Воїнств.— Кіст. 290.— Див. ще *краса*¹.

[красові́к] «квітень» Ж;— запозичення з білоруської мови; бр. *красавік* «тс.» пов'язане з [красаві́ца] «цвісти», *краса* «краса; пилок на хлібах, що цвітуть; [квіти, цвітіння, цвіт]», укр. *краса* «врода» (пор. також бр. *краска* «квітка»).— Див. ще *краса*¹.

[красову́ля] «велика чарка» Пі, Ж, [красоу́ля] «тс.» тж;— р. [красову́ль] «монастирська чаша». [красоу́ля] «тс.», п. *krasowola*, *krasowolja* (з укр.), с.-цсл. *красоколии* (красоволь) «міра»;— запозичено через церковнослов'янську мову з середньогрецької; сгр. *κрасοβόλι(ον)* «невелика чаша для вина» утворене з іменної основи *κрасίον* = *κρᾶσις* «чаша для змішування вина», пов'язаної з *κρᾶσσωμι* «змішую», *κρᾶσσις* «тс.», спорідненим з дінд. *śrīṇāti* «змішує», та компонента *βόλιον*, пов'язаного з дієсловом *βάλλω* «кидаю, метаю»; пов'язування з гр. *κрасοβουάλιον* «склянка для вина» (Mikl. EW 117; Bern. I 608) або з слат. *stucibulum* «хрестоподібна посуда» (Sl. wgr. obsyeh 310) безпідстав-

не.— Фасмер II 368; Преобр. I 378-SW II 531; Frisk I 824—825; Chantraine I 516—517.— Пор. *балістика*, *кратер*.

красо́ля (бот.) «*Tropaeolum majus* L.; хрінниця посівна (крес-салат), *Lepidium sativum* L. Мак», [красову́ля] «тс.» Мак, [красу́лька] «красоля», [красу́льки] «тс.» Пі;— р. [красо́ля, красу́ля] «тс.»;— похідне утворення від *краса*; назва зумовлена яскраво-червоним кольором квітів рослини; пов'язання з нім. *Kresse* «тс.» (Шелудько 35) непереконливе.— Див. ще *краса*¹.

[красо́ха] (орн.) «сиворакша, *Coercias garrulus* L.» ВеБ;— похідне утворення від *краса*; назва зумовлена яскравим і барвистим оперенням птаха (Воїнств.— Кіст. 207).— Див. ще *краса*¹.

кра́сти, *кра́стися*, [креде́жа] «кража» Я, *кредіж* СУМ, Г, Ж, *кредіжка* СУМ, Ж, *кредій*, [кредію́ка, крадько́], *кра́жа*, *кредений*, [кредіжний] Г, Ж, [кредіюкуватий Я, крадючий, крадящий], [кредемці] «крадькома», [кредки, крадці], *крадьки*, *крадькома*, [кредма Я, крацьки О, крацьком О] «тс.», *викрадач*, *докрадатися*, *докрастися*, *закрадатися*, *закрастися*, *закрадливий*, [покрадіємці] «крадькома» Ж, [покрадімці О], *покрадьки*, [покрацьки О] «тс.», *розкрадач*, *скрадатися*, *скрадливий*, *скрадний*, *увікрастися*, *украдливий*. [украдьки] «крадькома»;— р. *красць*, бр. *красці*, др. *красци*, п. *krasć*, ч. *krásti*, слц. *kradnúť*, вл. *kradnyć*, нл. *kšadnuś*, болг. *krada*, м. *krade*, схв. *krǎsti*, слн. *krásti*, стсл. *красци*;— псл. *krasti* (< *kradti);— дальші зв'язки неясні; реконструюється давніше *kro-d- «йти, ступати в певний спосіб», як споріднене з дінд. *krāmati* «ступає, іде» (ЕССЯ 12, 102—105); вважається також спорідненим з лтс. *krāt* «збирати, складати, нагромаджувати», *krājums* «запас», що походять, очевидно, від іе. *krā(u)-/krāu-/krū- «громадити, скупчувати», до яких зводиться також псл. *kruti*, укр. *кріти*; зближення з лит. *skrōdžiu*, *skrōsti* «розрізувати, розколювати» (Matzenauer LF 9, 3) малообгрунтоване; зіставлення з гр. *χλωδισ* «злодій» (Machek ESJČ 290; Specht 175, 248, 252, 319) неперекон-

ливе. — Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Фасмер II 364; Преобр. I 379; Sławski III 68; Brückner 264—265; БЕР II 704—706; Skok II 181—182; Bezlaj ESSJ II 83; Георгиев БЕ 1978/3, 198; Bern. I 605; Trautmann 139.

красуля, *красуляк*, *красулька*, *красульн*, *красунок* — див. **красавка**.

[красуха] (мед.) «кропив'янка, кропив'яна пропасниця» Я; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *[красуха]* «тс.; кір; червоний висип по тілу; золотуха» пов'язане з *краса* (заст.) «краса», *красный* «червоний», спорідненими з укр. *краса*¹, *[красни]* (див.).

красючка — див. **красавка**.

крат, *кратний*; — р. *крат*, бр. *кратнае* «кратне»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *краты*, *кратъ*, як і п. *krac* «крат», ч. *krát*, слц. *krat*, вл. *króc*, нл. *krót* «тс.», болг. *кратен* «кратний», схв. *крат* «крат», слн. *krát* «тс.», походить від псл. **korť* «крат, раз», **korť* «тс.», спорідненого з лит. *kaĩtas* «раз», *kar̃t̃a* «шар, верства; покоління», лтс. *kārta* «шар, ряд», ав. *hakəgət* «тс.», дінд. *sakít* «один, раз», *kítvaḥ* «раз», що зводяться до іє. *(s)ker-t- «різати, відтинати», як і дінд. *kṛntáti*, *kártati* «відтинає, крає», псл. *čersti, *č'g'to «рубати», стсл. *чрѣсти*, лит. *kiřsti* «тс.»; як семантичну паралель пор. псл. *газь*, укр. *раз*, пов'язане з *gēzati*, укр. *різати*. — Шанский ЭСРЯ II 8, 376—377; Фасмер II 368—369; Преобр. I 379; Sławski III 115—117; Brückner 287—288; Machek ESJČ 290; БЕР II 721; Skok II 182; Bezlaj ESSJ II 83; ЭССЯ II, 99—100; Bern. I 576; Fraenkel 258; Trautmann 130; Pokorny 941—942.

[крат] «клітка», *крати* «клітки; [грати]», **[краткратий]** «картатий» МСБГ, **[краткований]** «тс.», **[кратчастий]** «загратований», **[кращастий]** «тс.» Ж, **[краткувати]** «робити клітинки» МСБГ; — бр. *краты* «грати, огорожа»; — запозичення з польської мови; п. *krata* «грати; клітка (на тканині)», як і схв. ст. *krāta* «грати; колосник», походить від слат. *crata*, *grata* «клітка, огорожа, брама; колосник» або від іт. *grata* «тс.», які продовжують лат. *crātis* «пліт, за-

горожа», споріднене з гот. *haurds* «двері», прус. *coro* «загорожа», можливо, також псл. *krōtiti*, укр. *крутіти*. — Richhardt 68; Sławski III 68—69; Brückner 265; Bern. I 609; Mikl. EW 76. — Пор. *грат*, *крутіти*.

кратер «западина на вершині чи схилі вулкана; округла гора на поверхні місяця»; — р. болг. схв. *кратер*, бр. *кратэр* «тс.», др. *кратырь* «бокал, чаша», п. *krater* «кратер», ч. слц. слн. *kráter*, м. *кратер*; — через західноєвропейське посередництво (нім. *Krater*, фр. *cratère*) запозичено з латинської мови; лат. *crātēr* «кратер; велика посудина для змішування води з вином, ківш; посудина для олії; басейн для води, водойма; безодня» походить від гр. *κράτης* «тс.», пов'язаного з *κράσις* «змішування, злиття», похідним від дієслова *κράσνυμι*, *κράσνω* «змішую, розбавляю водою», спорідненого з дінд. *śrāyati* «варить», *śrīnāti* «мішає, варить»; др. *кратырь* є, мабуть, безпосереднім запозиченням з середньогрецької мови. — СІС 368; ССРЛЯ 5, 1603; Шанский ЭСРЯ II 8, 376; Sławski III 69; Brückner 265; Kopaliński 535; Dauzat 217; Klein 368; Frisk I 824.

[кратуні] «вид тканини» Я; — неясне; можливо, пов'язане з п. *kartup* «вибійка», вторинно зближеним з **[крат]** «клітка», **[краткований]** «картатий» (про тканину).

крах; — р. бр. болг. м. *крах*, п. ч. слц. *krach*, схв. *кращ*, слн. *kráh*; — запозичення з німецької мови; нім. *Krach* «крах; тріск, гуркіт» походить від *krachen* (двн. *krāhhōn*) «тріщати, гуркотити», спорідненого з гол. *kraken* «розлушувати (горіх); підривати; тріщати, шелестіти», англ. *crack* «тріщати; зазнавати краху», а також дінд. *gārgati* «мукає, реве, кричить». — Шанский ЭСРЯ II 8, 377; Sławski III 42—43; Holub—Lyer 266; РЧДБЕ 1982, 450; Kluge—Mitzka 398.

[кращка] «штанина» Мо; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *кращка* «крок» є похідним від *крак* «нога», спорідненим з укр. *о́корок*; зміна значення відбулась або в болгарських

говірках, або при запозиченні. — Див. ще **о́корок**. — Пор. **крок**.

[кращу́н¹] «хліб, спечений на святвечір» Scheludko, [кращу́н, керечу́н] «тс.» тж, [карачу́н, киричу́н, кричу́н, гереджу́н, геречу́н, гериджу́н, геридзін] «тс.» О; — р. [корочу́н] «зимове сонцестояння; смерть», бр. [карачу́н] «нагла смерть у молодому віці; судороги; злий дух, що вкорочує життя», др. *корочунъ* «зимове сонцестояння», слц. *красу́н* «різдво», болг. *кращу́н* «різдвяний день», *кращу́нец* «тс.»; — запозичення з молдавської та румунської мов; молд. *кращу́н* «різдво; обрядовий хліб, спечений до Нового року», рум. *сра́сіун* «різдво» походять від алб. *kërcun* «пень, колода» (у балканських народів існувало свято зимового сонцестояння, під час якого з ритуальною символікою спалювали спеціально привезену з лісу колоду), праалб. **karç-un*-, можливо, пов'язане з лит. *kártis* «жердина», лтс. *kárts* «тс.»; пов'язання з лат. *creātīōnem* «ритуальний хліб, спечений на святвечір» (Jagić AfSlPh 33, 618) або через проміжну форму **çarātšune* з лат. *calātio* «перший святковий день кожного місяця в давньоримському календарі, який припадав, зокрема, й на 1 січня, тобто на день пізнішого християнського свята» (Rușcariu 35) непереконливе; припущення про зв'язок з схв. *кращати* «крокувати», ч. *kráčeti*, п. *kraczyć*, вл. *krōčič* «тс.», тобто «крокуючий, перехідний день; день сонцестояння» (Фасмер II 336) малоюмовірно. — Scheludko 136; Десницкая ВЯ 1976/3, 43—46; Сл. языкозн. 168—171; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Çabej Studii și cercetări lingvistice 12 (1961), 3, 313—317.

[кращу́н²] «велика дубова колода» Я; — очевидно, похідне утворення від [кряч] «жердина, якою перевертають колоду на будівництві» з діалектним ствердінням р. — Див. ще **кряч**.

кращий «ліпший; вродливіший», [кращіший], *кращати*, [кращішати]; — р. *краще* «краще», др. *кращи* «кращий», п. ст. *krasszy*, ч. *kráší*, ст. *kráší*, слц. *krájši* «тс.»; — псл. **krášьь*, похідне від **krasъ* (укр. [кращий] «строкатий»), пов'язаного з *krasa*, укр. *краса*;

недостатньо обгрунтоване виведення від гіпотетичного псл. **krasъkъ* (Обнорський ИОРЯС 30, 486) або від **krē-so-*, нібито пов'язаного з *krēsiti* «воскрешати» (Vaillant Езиков. изсл. Младенов 283). — Фасмер—Трубачев II 369; Sławski III 66. — Див. ще **краса**¹.

кряяти, [кряяльник] «розкрийник» Ж, [кряяніця] «розрізаний кусок» Ж, [кряянка] «тс.» Ж, [кряяльний] Ж, [покрывати] «кряяти»; — р. (зах.) [кряять] «кряяти», др. *кряяти*, *кряати*, п. *krájać*, ч. *krájeti*, ст. *krájēti*, слц. *krájat'*, вл. *krasć*, нл. *kšajaś* «тс.», полаб. *krōjōt* «вирізувати», схв. [krājati] «кроїти, кряяти сукно», слн. *krājati* «кроїти сукно», цсл. *krmati* «різати, кряяти»; — псл. *krājati* (кряяјо), ітеративна форма дієслова **krōjiti*, укр. *крóити*. — Sławski III 48—49; Brückner 268; Olesch I 478—479; ЭССЯ 12, 86—87; Vern. I 620. — Див. ще **крóити**. — Пор. **край**¹

креату́ра «ставленник впливової особи, слухняний виконавець її волі»; — р. болг. м. схв. *креату́ра*, бр. *крэату́ра*, п. вл. *kreatura* «тс.», ч. *kreatura* «страховище», слц. *kreatúra* «істота; страховище»; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *creātūra* «істота, створіння» походить від *creo* «створюю, виробляю», спорідненого з гр. *κρόος* «юнак; пагін», дінд. *šardhaḥ* «стадо, череда», гот. *hairda* «тс.», псл. **čerda* «черга; череда, стадо», укр. *чередá*. — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 377—378; Kopaliński 535; Kluge—Mitzka 402; Walde—Hofm. I 288—289. — Див. ще **чередá**¹.

кревѣтка (зоол.) «істівний десятиногий морський рачок», [кревѣти] «гарнелі, десятиногі рачки» Ж; — р. *кревѣтка*, заст. *кревет*, бр. *крэвѣтка*, п. *krewetka*, ч. *kreveťa*, слц. *kreveťa*, *krevetka*; — запозичення з французької мови; фр. *crevette* «креветка» походить з нормандського або пікардійського діалектів французької мови, де воно відповідає фр. *chevrette* «кізочка», зменш. від *chèvre* «коза», що продовжує лат. *capra* «тс.»; назва мотивується здатністю креветок стрибати. — СІС 368; Шанский ЭСРЯ II 8, 378; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219. — Див. ще **капрон**.

[крівкий] «крихкий, тендітний, слабкий, немічний» Бі; — бр. [крівинькій] «слабий», [крівкость] «слабкість, ламкість»; — запозичення з польської мови; п. *kręki* «вуглий, слабкий» утворилося внаслідок дисиміляції від ст. *kręcki* «крихкий», спорідненого з укр. *крихкий*. — *Sławski III* 80—81; *Brückner* 266. — Див. ще *кріха*.

крівний «кровний, близький; важкий», *крівні* «родичі», [крівняк] «родич» Ж, [покрівний] «споріднений» Ж, [покрівний] «тс.» Ж; — бр. *krěuny* «споріднений; кровний»; — запозичення з польської мови; п. *kręwny* «споріднений; родич; (ст.) сангвінічний, жвавий, веселий (про характер, темперамент)» є похідним від *kręw* «кров». — *Онышкевич Исслед. п. яз.* 243; *Richardt* 69; *Sławski III* 96—97. — Див. ще *кров*.

[крівно] «ревно, пристрасно, гаряче» Ж; — очевидно, утворене на основі старопольського слова; п. ст. *kręwny* «повнокровний; такий, що має жвавий і веселий характер», похідне від *kręw* «кров», можливо, розвинуло своє значення під впливом слат. (*temperamentum sanguineum* «сангвінічний (букв. кровний) (темперамент)»). — *SW II* 549, 589. — Див. ще *кров*. — Пор. *крівний*.

[крівіт] «сміття, щєбінь, уламки» Ж; — очевидно, фонетичний варіант слова *gręxit* (див.).

[крівлик] «округлий шматок» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *kręgieł* «кегля» походить від свн. *kegel* «тс.»; українське слово є зменш. формою від незасвідченого запозичення **крєгель*. — *Sławski III* 104. — Див. ще *краволь*.

[крівінець] «буфет, шафа для посуду» Г, Ж, [крівінец Ж, Я, Пі, кривінец Пі] «тс.», [крівінецій] «буфетник» Пі, [крівінеціха] Пі, ст. *krędenca* (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. *krędens* «буфет, шафа для посуду», ст. *krędenca*, як і ч. слц. *krędenca*, м. *крівінец*, схв. *крівінец*, слн. *krędenca* «тс.», в свою чергу, через свн. *krędenz* «шафа для столових приборів» запозичене в XV ст. з італійської або середньо-

латинської мови; іт. *credenza* «віра, довір'я; куштування напоїв та їжі; буфет, сервант», слат. *credentia* «тс.» походять від лат. *crēdo* «вірю, довіряю, покладаюся на когось; позичаю». — *Sławski III* 82—83; *Brückner* 265; *Sł. wyg. obcych* 398; *Machek ESJC* 291. — Див. ще *крівіт*.

крівіт «надання в борг матеріальних цінностей, грошей; позика», *крівітка*, *крівітёр*, *крівітувати*; — р. *крівіт*, бр. *krědyt*, п. *krędyt*, ч. слц. *krędit*, вол. *krędit*, болг. м. *krędit*, схв. *krędyt*, слн. *krędyt*; — запозичено з італійської мови через німецьке або французьке посередництво (н. *Kredit*, фр. *crédit*); іт. *credito* «віра, довір'я; борг, кредит» продовжує лат. *crēditum* «позичка, борг», похідне від *crēdo* «вірю», спорідненого з дірл. *cretim* «тс.», ав. *zrazdā* «відданий», дінд. *śrād-dādhāti* (< іє. **krēd-dhē*-) «вірить, довіряє», перша частина якого була релігійним терміном на позначення сили жерця (пор., напр., дінд. *śrād asmāi dhatta* — первісно «надає йому магічної сили»). — *SIC* 368; *Шанский ЭСРЯ II* 8, 378; *Фасмер II* 369; *Преобр. I* 380; *Sławski III* 84; *Kluge — Mitzka* 402; *Klein* 369, 370; *Dauzat* 218; *Walde—Hofm. I* 286—287.

крівіт — див. *крівіт*².

крівіт — див. *крівіт*¹.

крівіт — див. *крівіт*³.

крівіда, [крівідина] «шматок кривіди» Я, [крівідянка] «місце видобування кривіди; посудина для розведення кривіди», [крівіда] Ж, *крівідистий*, *крівідуватий*, *крівідяний*, [крівідувати] «білити кривідою» Ж, ст. *крівіда* (1596); — р. (пд.-зах.) [крівіда], бр. *krěyda*, п. *kręda*, [kręjda], ст. *kręta*, ч. *křída*, ст. *křéda*, *kréta*, слц. *krieda*, [kréda, grieda], вол. *kryda*, нл. *krida*, полаб. *kridyáwe*, болг. м. схв. *kréda*, слн. *kréda*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Kréide* «крівіда» (двн. *krēda*, свн. *krēde*) походить від лат. *crēta* «тс.», етимологічно неясного. — *Москаленко УІЛ* 13; *Акуленко* 134; *Шелудько* 35; *Richardt* 15, 69; *Фасмер II* 369; *Преобр. I* 380; *Sławski III* 81—82; *Brückner* 265; *Holub — Кор.* 191; *Olesch I* 473; *Bern. I* 609; *Mikl. EW* 137; *Kluge —*

Mitzka 402—403; Walde—Hofm. I 290—291.

[крейдовник] (бот.) «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Мак;— похідне утворення від *крéйда*; назва зумовлена сивуватим кольором рослини (Федченко—Флеров 801), подібним до кольору крейди.— Див. ще *крéйда*.

крéйсер «великий швидкохідний військовий корабель»;— р. *крéйсер*, бр. *крэйсер*, болг. *крайцер*;— запозичено з голландської мови через російську на початку XVIII ст.; гол. *kruiser* «тс. (початково — корабель, що для захисту берегів плавав перед ними туди й назад)» походить від *kruisen* «крейсувати», пов'язаного з *cruis* (< снідерл. *cruise*) «хрест», що зводиться до лат. *cruis* (зн. в. *cruise-m*) «тс.».— СІС 368; Шанський ЭСРЯ II 8, 379; Фасмер II 369—370; Преобр. I 380; Klein 377; Kluge—Mitzka 404; Vries NEW 367.— Див. ще *криж*.

крéйцер «розмінна монета з срібла й міді в Німеччині (XV—XIX ст.) та Австро-Угорщині», [*крéйцар*, *ґрайцар*, *ґрэйцар*] «тс.»;— р. *крéйцер*, бр. *крэйцэр*, п. *крајсар*, *крејсар*, *грајсар*, ч. *крејсар*, ст. *крајсар*, слц. *крајсіар*, *грајсіар*, вл. *крејсар*, болг. *крайцер*, схв. *крэйцар*, слн. *krájсар*;— запозичення з німецької мови; свн. *kruizer* (нвн. *Kréuzer*) «крейцер; срібний пфеніг» (з XIII ст.) є похідним від свн. *kruizi* (нвн. *Kreuz*) «хрест», що походить від лат. *cruis* (зн. в. *cruise-m*) «тс.»; назва зумовлена тим, що на монеті був зображений хрест.— СІС 369; Шанський ЭСРЯ II 8, 379; Sławski III 49; Brückner 156; Holub—Kop. 186; Kluge—Mitzka 405.— Див. ще *криж*.— Пор. *крос*.

крéкнути, *кректáти*, [*кректíти* Ж, *крекотíти* Я], *крéкіт*, *кректýн*, *кректýха*, [*крéкотень*] «кректун», [*крéка*] «жаба» ВеБ, ВеНЗн;— р. [*крéкнуть*] «крекнути», бр. *крэкт* «крекіт», *крактáць* «кректати; квакати», п. ст. *krzeszeć* «скрекотіти», ч. *křečetí* «скрипіти, крякати, квакати», болг. [*крéкам*] «скрекочу; кудкудакаю», схв. *крёкати* «кричати» (про жабу, курку, сороку, качку), слн. *kreketáti* «крякати»;— псл. *krekatí*, **krektáti*, **krečati*;— звуко-

наслідувальне утворення; наводжувани (Фасмер II 370) як паралелі лит. *kreketi* «хрюкати» (про свиню), *krakėti* «сміятися», лтс. *krėkt* «крякати, сміятися», *krečēt* «хрипнути», *krektēt* «крякати», прус. *kracto*, гр. *κρέξ* «птаха з гострим дзьобом», кіпр. *krech* «крик» вимагають серйозного вивчення у їх стосунку до слов'янських слів.— Sławski III 213—215; Bezlaž ESSJ II 88; ЭССЯ 12, 113—114; Bern. I 609; Trautmann 128; Pokopny 568.

[*крéля*] «дуже велика крижина»;— не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *крéга* і *скéля*.

*крем*¹ «солодка маса для тортів, тістечок; косметична мазь; паста для шкіряного взуття», *крéмовий*, [*крéмити*] «ваксувати (взуття)» Дз;— р. болг. м. *крем*, бр. *крэм*, п. *крем*, ч. слц. *krém*, вл. *крема*, схв. *крём*, *крёма*, слн. *kréma*;— запозичення з французької мови; фр. *crème* (< *chrême*) «вершки, крем» продовжує нар.-лат. сгата «мазь», яке виникло на основі лат. *chrisma* «священна олія, помазання», що походить від гр. *χρῖσμα* «мазь, олія, помазання», *χρίω* «мажу, змащую олією».— Шанський ЭСРЯ II 8, 380; Фасмер II 370; Sławski III 85—86; Kluge—Mitzka 118; Dauzat 218; Bloch—Wartburg 189; Frisk II 1120; Boisacq 1071.— Див. ще *християнін*.

[*крем*²] «крім» Ж, *окрémий*, [*окрémний* Ж, *окрémішній* Ж], *відокрémити*, *відокрémлювати*;— ч. [*крема*] «крім», слц. *крем*, [*креме*], вл. [*кремі*, *кремја*] «тс.»;— очевидно, результат фонетичного розвитку (асиміляції голосних) типу [*окрómе*] «окремо; крім» > **окреме*, викликаного швидким темпом вимовляння слова як службового; вихідною слід вважати одну з форм, пов'язаних з *крóма* (див.).

*крем*³— див. *прем*.

крематорій, *кремáція*;— р. *крематорий*, бр. *крематорый*, п. ч. *crematorium*, слц. *crematorijum*, вл. *crematorij*, болг. *крематорий*, *крематориум*, м. *крематориум*, схв. *крематориј(ум)*, слн. *крематориј*;— запозичення з німецької (і французької) мови; нім. *Crematorium*, *Cremation* (фр. *crémation*) походять від

нлат. crenatorium, crenatio, пов'язаних з лат. creno «спальною», спорідненим з carbō «вугілля», двн. hērd «вогнище», нвн. Herd «тс.; піч».— СІС 369; Шанський ЭСРЯ II 8, 380—381; Kopaliński 536; РЧДБЕ 1982, 451; Kluge—Mitzka 402; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 287.

[кремез] «дужий, сильний чоловік» Я, *крэм'язень* «тс.», *кремезний*, [кремезливий, кремизкий Ж, кремизний, крем'язний Ж], *кремезніти*;— п. ст. krze-тієзпу «міцний як кремінь, дужий, сильний», krzemiezny, krzemieźny «тс.»;— пов'язане з *крéмінь*, хоча з словотворчого погляду цей зв'язок не зовсім ясний; припущення (Sławski III 219) про первісну форму *kremęgъ, *kremęžьпъ викликає сумнів через незвичність суфікса -ęgъ у слов'янських мовах; для виведення слова з польського джерела (Richhardt 69) немає підстав.— Sławski III 218—219; Brückner 275; Bern. I 609—610.— Див. ще *крéмінь*.

кремена (бот.) «підбіл, Petasites Gaertn.», [кременина Мак, кремениця] «тс.»;— слц. [kremenina, kremenical] (з укр.);— пов'язане з *крéмінь*; назва зумовлена тим, що підбіл росте на кременистих ґрунтах.— Machek Jm. rostl. 251.— Див. ще *крéмінь*.

крéмінь, [кράмень] «кремінь» Л, [крéймах] «крем'ях» Ж, [крéймашки] «крем'яхи» Пі, Бі, [кременина] «шматок кременю; кременисте місце», *кременивка* (іст.) «рушниця», [кременияк] «кремінь» Ж, [кремінка] «кремнезем» Ж, *креміння*, *крэм'ях*, [краменный] «крем'яний, кам'яний» Я, *кременистий*, [кременува-тий] «крем'янистий» Я, *кремінний*, [кремінчатий] Ж, *крем'яний*, *крем'яні-стий*, [кремніти] «робитися твердим, як кремінь» Я;— р. *кремёнь*, бр. *крэ-мень*, др. *кремень*, п. *krzemień*, ч. *křemep*, слц. *krmej*, вл. *křemjeň*, нл. *kšemjeň*, полаб. *kremin* «камінці», болг. *крéмен*, *крэмък*, м. *кремен*, схв. *крёмён*, слн. *krémen*, стсл. *кремы*, *кремене*;— псл. *kremy*, род. в. *krepen*;— споріднене з лит. [krams], лтс. *krams*, *kręms* «кремінь», *kramains* «твердий; кремни-стий» і, можливо, днн. *scram-sahs* «меч, схожий на ніж», нн. *schramm(e)* «легке поранення, дряпина», свн. *schram* «рана

від шаблі; ущелина», *schramen* «розри-вати»; іе. *(s)ker- / (s)krem- «відтинати»; пов'язується далі з гр. *κέρμα* «кремінь» на основі реконструйованої форми *khermen-, що зазнала потім впливу каму, *камепе* (Machek ESJC 299).— Шанський ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер II 370; Преобр. I 380; Sławski III 215—218; Brückner 275; Holub—Kop. 190; Schuster-Sewc 694—695; Olesch I 470—471; ЭССЯ 12, 118—123; Бернштейн Очерк 1974, 174—175; Otrębski LP I 136—138; Bern. I 609; Būga RR II 218; Trautmann 141.

кремль «внутрішня фортеця в містах стародавньої Русі»;— р. *кремль*, бр. *крэмль*;— певної етимології не має; найімовірніший зв'язок з др. *крома* «окраєць», *кромьныи* «відгороджений» з іншим кореневим вокалізмом (пор. др. (псков.) *кромъ* «кремль») або з *крéмень* (пор. р. [кремлёвый] «міцний, твердий» — про будівельний ліс); пов'язання з *kręp-* «кріпкий, міцний» (Machek Sborník FFBrU 2, 127—128) або з кипч. *kärmän* «фортеця» (Ramstedt 227) сумнівні.— Шанський ЭСРЯ II 8, 381; Фасмер—Трубачев II 370—371; ЭССЯ 12, 117—118; Петлева Этимология 1974, 23; Соболевский РФВ 70, 86—87; Unbegaun BSL 50/2, 174; Mikl. EW 137.

[кремпіль] «дерев'яна палиця, на яку вішають зарізану вівцю, щоб зняти з неї шкуру», [кренпуль] «тс.» Я;— нові утворення від сприйнятих як зменшувальні форми [кремпóлець Ж, кренпу-лець Ж, кренпилець Я] «тс.», запозичених з польської мови; п. [krępolec] «шматок дерева для затискання чогось, для підвішування вбитої тварини», заст. *krępolec* «тс.», як і ч. *krępolec* «тс.; ярмо», слц. [krępholec] «криве дерево для підвішування вбитого кабана», походить від нім. ст. діал. *krümpholz* (нвн. *Krümpholz*) «криве дерево, вживане ковбасниками для підвішування вбитої тварини», утвореного з основ прикметника *krümp* (*krümp*) «кривий», спорідненого з гр. *κρῦλός* «тс.», та іменника Holz «дерево», спорідненого з псл. **kolda*, укр. *колóда*.— Richhardt 69; Sławski III 106; Brückner 267; Machek ESJC 297; Bern. I 606—607.— Див. ще *колóда*.— Пор. *гаму́лець*, *гарту́лець*.

[крéмсáти] «обрубувати, обтісувати сокирою Ж, цюкати (сокирою), возитися з сокирою (коло чогось) Ме»;— бр. *крэмсаць* «різати тупим ножем», вл. *krjemić* «крушити, дробити», слн. *krēmsati* «рубати тупою сокирою»;— псл. *kremiti* < *(s)krem- «крушити, дробити», з яким пов'язані укр. *крім*, *крóма*, *кромсáти*; форми з вокалізмом е можуть мати й досить пізне походження.— Куркина *Этимология* 1970, 95—96; Петлева *Этимология* 1974, 20—22; Sławski III 128, 216; Schuster-Sewc 671; Bezlej ESSJ II 88.— Див. ще *крім*, *крóма*, *кромсáти*. Пор.— *крем*².

крен «нахил набік корабля, човна, літака», *креніти*;— бр. *крэн*, болг. *крен*;— запозичення з російської мови; р. *крен*, *креніть*, *кренговáть* «класти судно на бік з метою ремонту», очевидно, походить від гол. *krengen* «повертати віз; класти судно на бік для ремонту», пов'язаного з *kring* «круг, кільце», свн. *kring* (нвн. *Kring*) «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (Matzenauer 220; ССРЛЯ 5, 1617) з фр. *carène* «підводна частина судна».— Шанский ЭСРЯ II 8, 382; Фасмер II 371; Преобр. I 351; БЕР II 734; Klein 240; Vries NEW 359—360.— Див. ще *крéндель*.

крéндель, *крéндельник* «пекар, що випікає кренделі»;— р. *крéндель*, [крéнгель], бр. *крéндзель*, п. [kręgiel], ст. *kręgiel*, нл. *kringel*, *kryngel*, полаб. *krangill*;— через російське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *krengel*, *kringel* (нвн. *Kringel*) «крендель, бублик» є демінутивними формами від *kring* (*krinc*, нвн. *Kring*) «коло, кільце, круг», спорідненого з дісл. *kringr* «кільце», а також з лит. *gręžti* «свердлити; вертати», прус. *granstis* «свердло»; припущення про польське посередництво (Шелудько 35; Верп. I 612) непереконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 382—383; Фасмер II 371; Преобр. I 381; Sławski III 104; Brückner 267; Schuster-Sewc 670; Olesch I 463; Matzenauer 220; Kluge—Mitzka 401, 406.

[крéніль] «бабка, паця (у грі в паці)»;— неясне; можливо, пов'язане з п. *kręgiel* «кегля».

[крéнькати] «хворіти» Кур;— очевидно, видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *kranken* «хворіти», *kränkeln* «слабувати, нездужати» є похідними від *krank* «хворий» (< свн. *kranc(k)* «вузький, стрункий, малий, слабкий, нікчемний»), спорідненого з дангл. *cringap* «витися, як смертельно поранений, полягти в боротьбі», а також з лит. *gręžti* «свердлити, вертати»; не виключений також вплив з боку якогось семантично й формально близького українського слова,— пор. укр. [квін-кати] «плакати, стогнати», [квінькати] «жалібно нарікати, стогнати, хиріти, нездужати»; пор. болг. [крéнкам] «пхикаю, хничу».— Kluge—Mitzka 400—401, 406.

креол «нащадок іспанських і португальських колонізаторів у Латинській Америці й Африці; метис»;— р. болг. *креол*, бр. *крэол*, п. *Kreol*, ч. слц. *kreol*, вл. *kreola*, м. *креол*, схв. *крёбл*, слн. *kreól*;— запозичення з французької мови; фр. *créole* через ісп. *criollo* зводиться до порт. *crioulo* «креол; негр; креольський; місцевий», похідного від *criar* «створювати; породжувати; виховувати», яке продовжує лат. *creo* «створюю, виробляю, породжую».— Фасмер II 372; Kopaliński 536; БЕР II 734; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Kluge—Mitzka 404.— Див. ще *креатúra*.

крен¹ «прозора шорстка тканина, звичайно чорного кольору»;— р. болг. м. *крен*, бр. *крэн*, п. *крена*, ч. слц. вл. *крен*, схв. *крён*, слн. *krér*;— запозичення з французької мови; фр. *crêpe* «крепова тканина», ст. *crisp* «кучерявий», походить від лат. *crīspus* «кучерявий, хвилястий», пов'язаного з *crīpis* «волосся», спорідненим з дангл. *hrisian* «тремтіти; трясти», двн. *hrīts* «пагін», прус. *craysi* «стебло».— Шанский ЭСРЯ II 8, 383; Фасмер II 372; Sławski III 87; Machek ESJČ 292; БЕР II 734; Klein 371, 374; Bloch—Wartburg 189; Dauzat 218; Walde—Hofm. I 292, 293.

[крен²] «міць, сила», [крéність, крén-кість] «тс.» Ж, [крéнак] «кріпак; дуже сильна людина Кур», [крéнацтво, крén-нацький], [крéнний] «міцний», [крéн-кий] «дуже міцний» Ж, Ме, [крéнкол

«дуже» Ме, [крепіти] «скріплювати, збивати» Ж, [крéпнути] «кинути, метнути» Ж, [закреп] (мед.) «запор» Ж, [закрэпа] «кремезна людина, здоров'як», [підкрéп] «підсилення, допомога» Нед, [скрэпа] «стик, паз, шов» Нед, [скрепéник] «стіленьник, приліплений у порожньому вулику для нового рою», [скрепеніти] «приліпити стіленьник у порожньому вулику»; — не зовсім ясні звукові форми з кореневим е; у випадках з ненаголошеним е допускають пояснення як північноукраїнські діалектні форми щодо літературних форм з кореневим і, в інших випадках, можливо, результат польського або російського впливу (п. kzerki, р. крèпкий). — Див. ще крèпкий.

крепдешін «тонка густа шовкова тканина»; — р. болг. крепдешін, бр. крèпдешін, ч. слц. krepdešín, схв. крепде-шин, слн. krépedšín; — запозичення з французької мови; фр. crêpe de Chine, букв. «креп з Китаю, китайський креп», складається з іменника crêpe «креп», прийменника de (< лат. de) «від, з» і іменника (власної назви) Chine «Китай», що походить від назви першої династії китайських імператорів Chin або Hsin «Цін» (букв. «людина») (255—206 р. до н. е.). — УРЕ 6, 385; Шанский ЭСРЯ II 8, 383—384; РЧДБЕ 1982, 452; Klein 277. — Див. ще де-, креп.— Пор. апельсін.

[креперувати] «вмирати з голоду, здихати» Коб, [крéпнути] «умирати» Ж. О, [крипнути] «умерти» Я; — п. [krepigować] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. krepieren «пропадати, здихати» походить від іт. sperare «тс.», яке зводиться до лат. sperāre «тріщати, лопатися», можливо, спорідненого з дінд. k'ratē «волає, лементує, голосить», дісл. hrafn «ворон», skrafa «базикати», лтс. krepēt «бруднитися», псл. kropiti, укр. кропіти. — Kluge—Mitzka 404; Walde—Hofm. I 290. — Пор. кропіти.

[крéплики] «пирог з капустою, сливами або рибою»; — п. krepel «пончик», ч. kraple «вид пиріжків з м'ясом до супу», ст. krapl «якесь тістечко», слц. [krapl'a] «пончик», схв. [krapes]. слн.

krār «тс.», kráres «солодкий пиріг із сиром»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Kräp-pel (Kräppel) «пончик, спечене на жирі пухке тісто», як і двн. chrārfo, свн. krapfe, krepfel, krapfli, [kräpfel, kräppel, kreppel] «тс.», є переосмисленням нвн. Krärfen «гак, зігнутий зубець, кіготь», двн. krārfo «тс.» на підставі зовнішньої подібності; нвн. Krapfen пов'язане з Krapf «спазм», спорідненим з лтс. grumbt «морщитися», псл. grōbь «грубий», укр. грóбий. — Шелудько 35; Richhardt 69; Sławski III 87—88; Brückner 265; Bern. I. 607; Kluge—Mitzka 400, 401. — Див. ще грóбий.

[крес] «край, кінець» Я; — запозичення з польської мови; п. kres «лінія кордону, край», як і ч. заст. kres, krys «тс.», походить від свн. kreiz «круг, коло, округ» або снн. krēs «тс.», етимологічно пов'язаного з свн. kritzén «креслити, вирізати риски». — Sławski III 89—90; Brückner 266; Bern. I 610; Kluge—Mitzka 403. — Див. ще креслити.

кресаня, кресак, кресаніна, кресанка — див. криси.

кресати, кресало «шматок сталі, яким викрешують вогонь; [ламаний візерунок на глиняному посуді Я]», [кресачка] «легенька сокира» Ж, [кресево] «кресало» Пі, [кресіво Пі, кресіло Ж] «тс.», [кресніця] «крем'яний курок у рушниці» Я, Ж, [крешеліне] «тс.» Ж, [кресак] «рушниця», [кріс] «тс.», [кресь] (виг.); — р. (заст. діал.) кресать «кресати», бр. красаць, крєсіць, п. krzesać, ст. krzosać, ч. krēsati, слц. kresat', вл. křesać, нл. [křasaš], схв. крєсати, слн. kresāti; — псл. kresati (krešo); — дальші зв'язки непевні; пов'язується (ЕССЯ 12, 124—125) з псл. krasa «краса» і реконструюється давніше значення «створювати, творити»; зіставляється (Sławski III 225—227) з kremu (kremene) «кремій», kresati і зводиться до іє. *(s)ker- «краяти, відтинати»; вважалося (Otrębski LP I 137—138) результатом контамінації слів česati і *kremu; спроба пов'язати з гр. κρέμω «б'ю, стукаю», виходячи з припущення про зв'язок з κρέσνα «ткацький станок» (Bezzenberger BB 27, 170) непереконлива; немає

достатніх підстав зближувати також з лит. *krósnis* «ліч», лтс. *krāsns* «тс.» (Топоров IV 179; Fortunatov BB 3, 67; Bern. I 611; Skok II 190—191) і лит. *krešėti, krešti* «запікатися, згортатися» (про молоко) (Matzenauer LF 9, 24—25), як і з ч. *klestiti* «обрубувати гілля; каструвати», лит. *skleimpti* «різати, тесати, стригти» (Machek ESJČ 300). — Шанский ЭСРЯ II 8, 386; Фасмер—Трубачев II 373; Преобр. I 387; Brückner 275.

[креска] «риска» Я; — запозичення з польської мови; п. *kreska* «тс.» пов'язане з *kresa* «лінія», від якого походить укр. *кріси* (див.).

креслити, креслення, кресляр, креслярня, накреслення, неокреслений, переднакреслення; — бр. *креслиць*, ч. *kresliti*, слц. *kreslit'*, вл. *kreslić*, нл. *kresliš*; — очевидно, запозичення з польської мови; у п. *krešlic* «креслити» злилося два слова, запозичені з німецької мови: п. ст. *kresic, krysic*, що походить від свн. *kritzen* «креслити, проводити лінії», пов'язаного з *kratzen* «шкрябати», і п. ст. *kryšlic, kryšlac*, що зводиться до свн. *krisselen* (нвн. *kritzeln*) «дряпати; мазюкати, писати кривулями» з первісним значенням «креслити, робити лінії», пов'язаного з *kritzen*; немає достатніх підстав виводити безпосередньо з п. *kres* (*kresa*) (Bern. I 610) і вважати це слово праслов'янським (Brückner 266). — Sławski III 91—92; Machek ESJČ 292; Kluge—Mitzka 406.

креснути «танути; рушати навесні» (про кригу), *скресати* «тс.»; — не зовсім ясне; найімовірніше, етимологічно пов'язане з р. [крєс] «оживання» і [крес] «тс.», схв. *крїјес* «купальський вогонь; найбільша літня спека», з псл. *крьсь, *крєсь «оживлення, оживання (природи, зокрема, річок після зимової скутості)»; далі можливий зв'язок із псл. *kresati* «кресати» (якщо прийняти реконструкцію його давнішого значення «створювати, творити»). — Фасмер II 372—373; ЭССЯ 12, 140. — Пор. *воскресати, кресати*.

[крест] «хрест» Ж, [кресбіни] «хрестини» Бі, [крєсник Ж, крестіни Ж, крестбіни Ж], [крестець] «хрест?» Ж, [крещатина] «полотно з хрестоподібним

візерунком» Ж, [крещатка, крещаточка] «тс.» Бі, [крещатний] «хрещатий, хрестоподібний» Ж, [крещатий] «тс.» Ж, [крестіти] Ж; — р. *крест*, др. *крьстъ*, п. [krzest] «хрещення», ч. *křest*, слц. *krst*, вл. *křest*, нл. *křest* «тс.», болг. *крѣст* «хрест», м. *крст*, схв. *крѣст* «тс.», слн. *křst* «хрещення», стсл. *крьсть* «хрест»; — псл. *Кръсть «Христос»; — вважається раннім запозиченням з германських мов; двн. *Krist, Crist, Christ* «Христос», яке на слов'янському ґрунті набуло значення «розп'яття», а потім «хрест взагалі», походить від лат. *Christus*, яке зводиться до гр. *Χριστός* «Христос», букв. «помазаник», пов'язаного з *χριστός* «придатний для натирання; помазаний», *χρίω* «змащую, натираю», що зіставляється з лит. *grīėti* «знімати (вершки з молока)», свн. *grē me* «бруд»; непереконливі версії про походження цього слова від гот. *christus* (Stender-Petersen 420; Kiparsky GLG 234—236) або від двн. *chriuz* «хрест» (Корш Сб. Дринову 56—57); малоімовірна думка про автохтонність слова *крьсть, нібито утвореного від *крьстьја-пипъ* (Skok RÉS 7, 195—196). — Шанский ЭСРЯ II 8, 387; Фасмер II 374; Преобр. I 383; Sławski III 85—86; Brückner 185; БЕР III 50—56; Skok II 197—198; Bezlaј ESSJ II 102; Bern. I 634; Kluge—Mitzka 117—118; Frisk II 1120. — Пор. *хрест*.

[крестовік¹] (бот.) «жовтозілля звичайне, *Senecio vulgaris* L.» Ж, [крестовник] «тс.» Мак; — р. *крестовник*, схв. [крстовник]; — мабуть, калька нім. *Kreuzkraut* «тс.», букв. «хрестова трава» (пор. ч. *křížové kořeni* «тс.»), хоч мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще *крест*.

крестовік² — див. *хрестовік*.

[крет] «кріт», [кретівка] «купка землі, вирита кротом», [кретівчина, кретоватина, кретовіне] «тс.» Ж, [накретіти] «нароти землі» (про крота) Ж; — запозичення з польської мови; п. *kret* відповідає укр. *кріт*. — Richhardt 69; Sławski III 93. — Див. ще *кріт*.

кретін «ідіот», *кретинізм*; — р. *кретін*, бр. *крэцін*, п. *kretyn*, ч. слц. слн.

krētén, вл. kretin, болг. *кретѐн*, м. *кретен*, схв. *крѣтѐн*;— через німецьке посередництво (н. Kretine) запозичено з французької мови; фр. crétin «кретин» є за походженням діалектним варіантом слова chrétien (ст. christian, chrestien) «християнин», що продовжує лат. christiānus «тс.», похідне від Christus (< гр. Χριστός) «Христос», бо недоумкуватих вважали угодними богові істотами; пор. у зв'язку з цим укр. *божевільний*, дінд. devāpāmpriya «дорогий богам; недоумкуватий, ідіот».— СІС 369; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Фасмер II 375; Sławski III 94; Kopaliński 536; Kluge—Mitzka 404; Bloch—Wartburg 190; Dauzat 219.— Див. ще *християнін*.

крех (орн.) «крохаль довгоносий, Mergus serrator L. (Anas boschas)», [*крѣхавка*] «крякання» Ж, [*крѣхати*] «крякати» Ж;— звуконаслідувальне утворення, пов'язане з характером крику птаха.— Булаховський Вибр. пр. III 196.— Пор. *крохаль*.

крѣчѣт «птах з родини соколиних, Falco gyrfalco L.», *крѣчѣтка* «Chettusia gregaria Pall.»;— р. *крѣчет* «кречет», бр. *крѣчат*, др. *кречетъ*, п. krzeczot «тс.», стсл. *кречетъ* «цикада»;— псл. křečětъ звуконаслідувального походження, подібне до п. krzeczek «хом'як», гр. κρέξ (якийсь птах), жіρχοξ «яструб», лит. kroka «гагара», дінд. krakara-/kṛkara- «порода куріпки»; гіпотеза про запозичення з монгольської мови (монг. kurgūt «яструб» — Karłowicz SWO 317) безпідставна.— Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 389; Лопатин ЭИРЯ II 147; Преобр. I 384; Sławski III 212—213.

[крѣчка] «жіночий вовняний пояс для підперізування спідниці» Я;— очевидно, результат спрощення форми [*крѣчка*], пов'язаної з *крайка* «вид пояса», похідним від *край*¹ (див.).

[крѣчний] «ввічливий, чемний, люб'язний»;— запозичення з польської мови; п. ст. krzeczny «ввічливий, гречний; чемний» є початковою формою пізнішого grzeczny, що зайшло в українську мову в формі *грѣчний* (*грѣчний*).— Sławski I 369—370, III 212.— Див. ще *грѣчний*.

кречун — див. *кращун*.

[крѣщѣт] (бот.) «чорноклен, Acer tataricum L. (Acer campestre L.)» Ж;— неясне.

кривавник¹ (бот.) «деревій, Achillea millefolium L.», [*кервавник* Мак, *корвавник* Мак, *кравнік* Ж, *кравник* Мак, *кревавник* Мак, *кривавник*, *кривавниця* Ж, *кровавник*, *крованик* Мак, *кровнік*] «тс.»;— р. [*крававік*, *крававленник*, *крававник*, *крававниця*], бр. *криваўнік*, [*кывавец*], п. krwawnik, ч. [krvavník], схв. [*крававац*] «тс.»;— пов'язане з *кров*, *кривавий*; назва зумовлена застосуванням деревію як кровоспинного засобу (Носаль 19—22; Попов Лек. раст. 249—250; Нейштадт 559).— Шамота 64—65.— Див. ще *кров*.

[кривавник²] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.» Лік. росл., [*кравнік*] Пі, Ж, [*крівник*, *крівця* Г, *кров*, *кравец*, *кравник*, *кровник*, *кровця*] Мак «тс.»;— р. [*крававец*] «звіробій чотиригранний, Hypericum quadrangulatum L.», [*крававник*] «звіробій звичайний», [*кроволик*] «тс.», бр. [*кываўнік*, *кроўка*] «тс.», [*кывавец*] «звіробій плямистий, Hypericum maculatum Crantz.», ч. [krevníček] «звіробій звичайний», схв. *крававац*, слн. křiváves «тс.»;— похідні утворення від *кров*; назви зумовлені тим, що розім'яті пелюстки квіток звіробою забарвлюють у криваво-червоний колір; пор. інші назви звіробою: укр. [*заяча кривця*], р. [*заячья кровца*], бр. [*заячча кроў*].— Шамота 64—65; Machek Jm. rostl. 148—149.— Див. ще *кров*.

крівда, [*крівдиця*], *крівдник*, [*кривдівий*] Ж, *крівдний*, *крівдити*, [*кривдувати* (собі)] «ображатися», [*кривдуватися*] «тс.», [*завкрівдно*] «кривдно, прикро», [*завкрівдно*] «тс.; задрісно (Me)», [*окривджати*] «кривдити», [*укривджати*] «тс.» Пі, [*укривдити*] «скривдити», [*укривдження*] «покривдження» Пі;— р. болг. м. *крівда*, бр. *кріўда*, др. *кривьда*, п. krzywda, ч. křivda, слц. krivda, вл. křivda, нл. kšivda, схв. *крівда*, слн. krivda, стсл. *кривьда*;— псл. krivda «неправда, несправедливість, кривда», похідне від kriviti «кривити, робити неправильні вчинки», krivъ «неправий,

несправедливий, кривий»; на думку Ендзеліна (Endzelin RS 13, 64), утворення типу псл. *krivьda, *pgravьda, *vogžьba виникли внаслідок дисиміляції з давніших *krivьba, *pgravьba, *vogžьba.—Шанський ЭСРЯ II 8, 390; Коломієць УМЛШ 1967/6, 9; Sławski III 246; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 175—177; Būga RR I 111; II 32, 165.— Див. ще **кривій**.— Пор. **правда**.

кривій, [кривува́стий] Я, кривува́тий, кривуля́стий, кривулькыва́тий, кривульча́стий, [крива́к] «зрубане криве дерево; посудина, в якій смажать поросят; заєць», [криванжа́] «кривий», [криве́ць] «тс.» Я, криві́зна СУМ, Ж, кривина́, [кривко́] «кривий» Я, [кривлю́га] «криве сучкувате дерево» Ж, [кривуля́ка] «тс.» Ж, кривля́ка, [кривонд́яга] «кривий, безногий, безрукий» Ме, [кривонд́яка] «тс.» Ме, криву́лина, криву́ля «крива лінія; кривий; [шабля] Я», криву́лька «крива лінія; [кривий] Ж», [криву́льки] «узор на крашанці, на глиняному посуді» Я, [кривунд́а] «кривий» Я, [криву́нок] «закрут, заворот» О, [криву́х] «криве дерево» Ж, [криву́ца] «кривонога» Я, [криву́цін] «кривий» Ж, [крива́ти] «кульгати» Ж, криві́ти, криві́ти, кривля́тися, [кривува́ти] «бути кульгавим», [кривуля́ти] «робити криві лінії; кульгати, шкандибати», на́криво, [по́кривий] «кривуватий» Нед, покриву́літи «покривити», [окриволі́ти] «окривіти» Нед, [скривулі́ти] «тс.» Нед, скрива́ «скоса»;— р. криво́й, бр. кривы́, др. кривыш, п. krzywy, ч. křivý, сл. krivý, вл. křivý, нл. křivý, полаб. kraivē, болг. м. крив, схв. крив «кривий; покалічений», сл. kriv, стсл. кривъ;— псл. *krivь «кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий; несправедливий, поганий; лівий; винний»;— споріднене з лит. kreivas «кривий, фальшивий», krivis «кривобокий, кривий», [kraivas] «кривий, косий», лтс. kraivis «зігнутий», krievs «кривий», kraitāt «хитатися»; балт.-сл. *krei-vo- розглядається як розширення іє. *(s)ker- «вигинати, кривити, крутити», з яким, можливо, пов'язані також лат. curvus «зігнутий; закривлений, кривий», гр. κούρτος «тс.»,

ав. skarəpa- «круглий».— Коломієць УМЛШ 1967/6, 9—10; Шанський ЭСРЯ II 8, 391; Фасмер II 376; Преобр. I 385; Sławski III 252—256; Brückner 276; Machek ESJČ 301—302; ЭССЯ 12, 171—174; Bern. I 618—619; Trautmann 140—141; Būga RR I 325; Fraenkel 203, 305; Мартынов Язык 73; Walde—Hofm. I 317—318; Frisk II 21—22; Persson Beitr. 312, 775, 909; Pokorny 936.

[криві́ки] «черевики» Ж;— неясне. **кривичі** (одн. кривич) «східнослов'янське плем'я, що жило у верхів'ях Дніпра, Західної Двіни і Волги»;— р. кривичі́, бр. кривичы́, др. кривичи;— похідне утворення від імені родоначальника племені *Кривъ, що виникло на основі прикметника кривъ «кривий»; від назви кривичів походять лтс. krievs «росіянин», Krievija «Росія», лит. kriėvai «росіяни».— Фасмер II 375—376; Иванов — Топоров Сл. языкозн. 1983, 158—159; Perwolf AfSlPh 7, 594.— Див. ще **кривій**.

[кривові́рто] «похило, косо» Ж;— очевидно, складне утворення з основ прикметника кривій та дієслова верті́ти (див.).

[криво́к] (орн.) «одна з порід кулика» Я;— очевидно, запозичення з російської мови; р. криво́к «кулик-сорока строката, Haematopus ostralegus L.», як і [криве́ць, кривка́] «тс.», найвірогідніше, є похідним від криво́й (крив); мотивація назви не зовсім ясна; можливо, йдеться про криві голінасті ноги, характерні для куликів взагалі.— Див. ще **кривій**.

[кривопле́кий] «кривоплечий»;— складне утворення з прикметника кривій та іменника плече́, в якому нерегулярне чергування ч—к, очевидно, пояснюється впливом прикметникових форм на -к-ий типу висо́кий, широ́кий, кривобо́кий.— Див. ще **кривій**, плече́.

[криву́х] (бот.) «кривоцвіт польовий, Lycopsis arvensis L.» Ж;— похідне утворення від кривій; назва зумовлена, очевидно, вигнутою кривою формою вінчика квітки (Нейштадт 454).— Див. ще **кривій**.

кріга¹, крижі́на, [крижма́к] «шматок льоду, на якому діти спускаються

взимку з гори» Я, *крижаній*, [крижний] «льодяний, зимовий» Пі, [крижніти] «замерзати» Пі, [накрижник] «кригоріз (коло моста)», *скрижаніти*;— р. [кря, крига, икра], бр. *крьга*, др. *кра*, п. ч. *kra*, слц. *kra*, *kryha*;— псл. **ъкга*, яке, можливо, за допомогою збільшувального суфікса *-ig-* набуло форми **ъкгга*; дальші зв'язки неясні; зіставлення з ав. *aēha-* «лід, мороз», перс. *ueh* «лід» (Bern. I 424; Преобр. I 268; Зализняк ВСЯ 6, 35), з дісл. *jakі* «крига», дангл. *gisel* «тс.» (Machek ESJČ 287), з цсл. *скра* «брила», **скрига* (Соболевский РФВ. 67/1—2, 212—213), з *ікра* «згусток, пухлина» (ЭССЯ 8, 217—220; Вгүскнер КЗ 44, 33), як і спроба виведення з іе. **qag-*, **qeg-* «бити» (Потебня К ист. зв. IV 61—62) або з бр. **крьхаць* «кришити», **крьха* (Міхневич Белар. лінгв. I, 72), малопереконливі.— Фасмер II 376; Sławski III 41—42.

[крига²] «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки з крилоподібним пристроєм для спрямування риби в середину сітки» Л, [реґа] «рибальська снасть» Ник, [реґаля, риґоля] «тс.» тж;— р. [крига] «рибальська сітка, волок», бр. *крьга*;— неясне.— Пор. *дриґола*, *крижоватка*.

крійги, *крійска*, *крижчійнка* — див. *кряг*.

[криґнати] «стогнати, крєктати; хиріти»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [криґнути] (пор.).

[криґнути] «заскреготати» Я;— результат видозміни форми *скриґнути* «скрипнути», в якій початкове кореневе *с-* стало сприйматися як префікс.— Див. ще *скриґати*.

[криґушка] (орн.) «рінник, *Cinclus cinclus (aquaticus) L.*» Ж;— неясне.

криж «хрест; [стара міра довжини від носка правої ноги до кінця середнього пальця витягнутої лівої руки; кінці віжок, які перехрещуються біля вуздечки Я]», *крижак* «хрестоносець; [рибальський сак; верх, будка візка]», [крижалніця] «хлястик; у возі — рейки, які скріплюють полудрабки спереду і ззаду» Па, *крижачтво* «лицарі тевтонського ордену», [крижевнік] «той, що по-

клоняється хресту, католик» Я, [крижик] «частина кінської зброї, що лежить уздовж хребта» Ме, [крижіна] «вид страви з м'яса на крижах» Я, *крижі* «нижня частина спини; задня частина тулуба тварини; [роздвоєні кінці віжок у парокінній упряжці Л]», [крижівка] «спинна частина яловичини» Ж, [крижівки] «віжки для пари коней» О, [крижованці] «тс.» О, *крижівніця* «дошка, що з'єднує вгорі полудрабки воза; (бот.) хрестовниця, *Crucianella L.*; [тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata L. Mak*; хлястик (в одязі) Ме]», [крижниця] «ремін через хребет коня від посторонка до посторонка» О, [крижовніця] «дошка, яка скріплює полоззя саней спереду» Я, [крижувка] «тс.» Я, [крижуля] «корова, на крижу біла» О, *крижастий*, [крижатий] «крижастий», [крижністий] «тс.», [крижівий] «квадратний», *крижівій* СУМ, Г, *крижем* «хрестом» УРС, [крижом] «тс.» Я, [крижати] «ставити хрести», [крижувати] «тс.; розпинати на хресті», [крижуватися] «схрещуватися; розтягати руки так, щоб виникала форма хреста; ламати руки від горя» Ж, [накрижник] «поздовжня стрічка шлеї, пришита до укісних ремінців на крупі коня», [наокриж] «навхрест» Ж;— р. *крьж* (заст.) «католицький хрест; знак хреста, що ставиться для замітки чогось; хрестоподібна рукоятка холодної зброї», бр. *крьж* «хрест; круп; крижі; мотовило; хрестовина», др. *крьжъ* «хрест», п. *krzyż* «хрест; крижі», ч. *kříž* «хрест; крижі; мука», слц. *kríž* «хрест; копиця з 15 снопів; трефа; (бот.) хрест-трава, *Paris quadrifolia L.*», вл. *kříž* «хрест; частина хребта»; нл. *kříž* «хрест», болг. [криж] «великий хрест при дорозі», схв. *крійж* «хрест; копиця снопів», слн. *kríž* «хрест; копиця з 15 снопів; трефа», цсл. *крижъ* «хрест»;— очевидно, запозичене через посередництво польської, чеської і словенської мов з романської мови північно-східної Італії (можливо, старофріульського або венеціанського діалекту італійської мови); ром. **kròdže*, **kròže* (< лат. *crux* «хрест», зн. в. одн. *crucis*, нлат. *cròse*, пор. фріул. *croz*, іт. венец. [krože] «тс.») з вузьким *o* на

слов'янському ґрунті мало дати початкове *kǫǫzь, звідки *kǫǫzь і далі, в частині слов'янських мов, kǫǫzь; лат. сгих споріднене з дінд. kǫǫpcati «гнеться», дісл. hryggg «спина», двн. (h)rukki «тс.», сірл. sgūach «купа, горб», корн. сгис «горб»; думки про походження від двн. kǫǫzi (chrǫzi) «хрест» (Mikl. EW 141; Uhlenbeck AfSIPh 15, 488) або істро-рум. kǫǫze «тс.» (Kiparsky GLG 114—115) менш переконливі. — Richhardt 70; Фасмер II 388; Sławski III 256—258; Brückner 276; Stieber RSl 26/1, 33—34; Machek ESJĀ 302; Holub — Кор. 191—192; Skok II 201—202; Bezlaj ESSJ II 94; Bern. I 619.

[крижálка] «цілий качан квашеної капусти», **[крижівка]** «тс.» Ж, **[крижівка]** «головка капусти» Мак, **[кружівка]** «тс.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ч. křížala «сушений шматок яблука», слц. křížala «скибочка», křížalka «тс.», okrúželka «чверть яблука, головки капусти, картоплини», які зіставляються з **чиріжжати**, р. **[чиріжжати]** (Machek ESJĀ 302); можливий проте й зв'язок з формою ***кружálка** (від **круг**).

[крижánка] (іхт.) «(молодий) лящ, Abramis brama L.» Мо, Берл;— неясне.

[крижáти] — див. **круг**.

кріжень (орн.) «велика дика качка, Anas platyrhynchos L.», **[крижáвка]**, **крижáк**, **крижánка**, **крижівка** Ж (з п.?), **кріжніца** Л, **крижнік**, **кріжнія** УРС, Ж, **[крижнá (утка)]** Ж, **крижнева (качка)** Шарл «тс.»;— р. **[кріжень]**, бр. **кріжань**, п. krzyżówka «тс.»;— похідні утворення від **криж**; назви зумовлені, очевидно, хрестоподібною формою крижня під час польоту.— Sławski III 262; Strutyński 75—76, 144.— Див. ще **криж**.

[крижи] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster)» Мак;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. [krzyżuk] «зірочка; знак у вигляді зірочки», пов'язане з krzyż «хрест»; назва зумовлена зіркоподібною формою квітки (Нейштадт 546) (як паралель пор. літературну назву айстра, пов'язану з гр. ἀστὴρ «зірка»).— Див. ще **криж**.

[крижівка] «частування того, хто уперше в селі косить» Ж;— неясне.

[крижівник] (бот.) «агрбус звичайний, Ribes grossularia L.» Мак, **[крижівник]** Ж, **кріжівник** Мак «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. **кріжівник** «агрбус» є, мабуть, неточною калькою в вигляді утворення, похідного від р. **[кріж]** «(католицький) хрест», якоїсь німецької діалектної назви цієї рослини (пор. нвн. [Krisdohrel] «агрбус» (букв. «хрестовий терен»), [Kristolbeere] «тс.» (букв. «ягода терну хрестового»), [Krisdore] «тс.»); менш обґрунтоване виведення слова від п. *krzeżewnik (Соболевский РФВ 70, 88; Шанский ЭСРЯ II 8, 420), від нім. Krausbeere «агрбус», Kräusebeere «тс.» (Преобр. I 397; Горяев 171) або п. krzew «кущ» (Грот Фил. раз. II 492).— Фасмер II 388.— Див. ще **криж**.

кріжмо «біла тканина, в яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення; полотно як подарунок новонародженому від хрещеної матері», **[кріжма]** «тс.»;— р. **[кріжмы]** «кріжмо», др. **кріжьмо** «миро», **кріжьма** «тс.», п. krzyżmo «тс.»; [полотно в обряді хрещення дитини], ч. вл. křížmo «миро»;— запозичене через польське і, далі, чеське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. chrismo «миро», свн. crisme «тс.» походять від лат. christa «миро; помазання», запозиченого з грецької мови; гр. χρίσμα «мазь; масло; помазання» пов'язане з χρίω «змазую, фарбую»; думка про безпосереднє запозичення слова в українські говори з грецької мови (Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 104) позбавлена підстав.— Richhardt 70; Фасмер II 376; Фасмер ГСЭ 2, 286; Sławski III 259; Brückner 276; Machek ESJĀ 302; Bern. I 619; Meillet RÉS 6, 41.— Див. ще **крест**, **християнин**.

[крижовátка] «риболовний сак»;— неясне; можливо, пов'язане з **[кріга]** «рибальська снасть у вигляді натягнутої на обручі сітки» (пор.).

[крижúlка] «чайка (?)» Ж, **[крилужечка]** «тс.» Ж;— етимологія і взаємозв'язки неясні.

кри́за¹, *кри́зисний, кри́зовий, кри́тійчий*;— р. *криз* (з фр., ст. *криза*), *кри́зис* (з нім.), бр. *кри́зис*, п. *kryzys*, ч. *krize*, слн. слн. *kríza*, вл. нл. *kríza*, болг. схв. м. *кри́за*;— запозичення з французької мови; фр. *crise* «криза, перелом» засвоєне як медичний термін з латинської мови; лат. *crisis* «криза, рішучий поворот, перелом» походить від гр. *κρίσις* «переломний момент, криза; вибір; розрізнення; міркування; суд, рішення, вирок», пов'язаного з *κρίνω* «розділяю; вибираю; виношу рішення; суджу, обвинувачую», спорідненим з лат. *seipno* «відокремлюю, відрізняю», гот. *hrains* «чистий», псл. *krojiti*, укр. *крóїти, край*.— СІС 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 391—392; Фасмер II 376; Sławski III 205; Kopaliński 539; Holub—Lyer 268; Dauzat 220; Frisk II 20—21; Boisacq 518—519.— Див. ще **край**¹, **крóїти**.— Пор. **декрѣт**, **дискримінація**, **кримінал**, **критика**.

[**кри́за**²] «жабо, оборка (навколо шиї)» Ж;— п. [kryza] «гофрований жіночий комір», *kreza* «тс.», *krezy* «криси (капелюха); (ст.) нутрощі», вл. *krjóz* «оборка навколо чепця; жабо; брижі», нл. *kryza* «жабо», *krjuza* «тс.»;— через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. ст. *Krös* «щось кучеряве; збористий комір, жабо; брижі», *Gekrös, Gekröse* «тс.» (< свн. *gekroese* «потрухи, тельбухи», двн. **krōsi* «тс.») споріднене з снідерл. *croos* (гол. *kroost*) «нутрощі (тельбухи) тварини», нвн. *kraus* «кучерявий», свн. *krūs* «завивка», снідерл. *krūis* «тс.», гол. *kroes* «розкуйовджений», сангл. *crous* «кучерявий».— Шелудько 35; Richhardt 37; Sławski III 97—98; Brückner 266—267; Kopaliński 536; Bern. I 611—612; Kluge—Mitzka 243, 401.— Пор. **кру́ски**.

кри́й — див. **край**².

кри́к, [*кри́кало*] «вид ритуальної гри у Галичині і на Прикарпатті біля тіла померлого» Я, [*кри́кач*] «крикун» Я, [*кри́кливець*] «крикливий, буйний Ж; хвороба у грудних дітей Бі», [*кри́кливиці*] «хворобливий стан дитини, коли вона безугодно кричить без сліз; нервове захворювання, істерія», *кри́кливиця*, *кри́княва* «крик багатьох людей; шум,

галас, гамір», [*кри́ковиця*] «крик, галас» Пі, [*кри́кси*] «безсоння дитини, яке супроводжується плачем», *кри́кун*, [*кри́куняка*] (збільш.) «крикун» Я, *кри́куха*, [*кри́чма*] «кричучи», [*кри́чмо*] «дуже різко, пронизливо» Ж, *кри́кливий*, *кри́кучий*, *кри́чущий*, *кри́чати*, *о́крик*, *о́крикати* «окликати; [оголошувати]», *по́крик*, *скрик*, *скрикати*;— р. м. *крик*, бр. *крык*, др. *крикъ*, п. *kryuk*, ч. вл. *křik*, слн. *krík*, нл. *křik*, болг. [*кри́ч*] «кричу», схв. *кри́к*, слн. *krík*, стел. **кричати** «кричати»;— псл. *krí kъ*, пов'язане з *krícati* (< **krík-ě-ti*) «кричати» (як *клик*: *клікати*);— споріднене з лит. *krūkti, krūkšti* «гучно кричати, верещати, пищати, квакати», лтс. *kríka* «той, що сміється», *kríklis* «крикун», свн. *reiger* «чапля», дангл. *hrágra* «тс.», кімр. *cruch* «хрипкий», гр. *κρίσις* «тріщи; кричи»; іе. **kr-* звуконаслідувального походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 399—400; Фасмер II 376—377; Преобр. I 385; Sławski III 238—241; Brückner 275—276; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Holub—Kop. 191; БЕР III 11, 14; Bezljaj ESSJ II 23; ЭССЯ 12, 155—156; Bern. I 616; Mikl. EW 140; Meillet Etudes 371, 391; Fraenkel 298—299; Mühl.-Epdz. II 278; Būga RR II 331; Frisk II 17—18; Boisacq 516—517; Pokorny 570.— Пор. **клікати**.

[**кри́кати**] (про крик сірої чаплі) Ж;— р. [*кри́кати*] (про крик ворона, гуски, лебедя), вл. *kríkać* «кричати, як чирок», м. *крика* «кричить» (про птаха), слн. *kríkati* «кричати» (про гусей, журавлів);— псл. **krykati*, похідне від вигуку *krū*, що імітує крик птаха; отожднення з псл. *kríkъ* «крик», *krícati* «кричати» (Sławski III 241) позбавлене підстав.

кри́кѣт «гра»;— р. болг. *кри́кет*, бр. *кры́кѣт*, п. *cricket*, *krykiet*, ч. слн. *kriket*, схв. *кри́кет*, слн. *kríkiet*;— запозичення з англійської мови; англ. *cricket* походить від фр. ст. *críquet* «палка, кий у гри», яке зводиться до снідерл. *cricke* «палиця», спорідненого з дангл. *cruce* «милиця», англ. *crutch*, днн. *krukka*, шв. *krykka*, снідерл. *crucke*, гол. *kruk*, двн. *krucka*, нвн. *Krücke* «тс.».— СІС 370; Kopaliński 185, 538; Kluge—Mitzka 408; Klein 372, 378.

[кри́ла] «стіжок, купа, копиця» Ж, [крило́] «прикриття, парасолька (від дощу, сонця)» ВеУг;— очевидно, похідні утворення від *кри́ти* (див.).

кри́лас «підвищене місце у церкві для хору» СУМ, Ж, [кلی́рос, кри́лос] «тс.» Ж, [клирошани́н, крилошани́н] «той, що співає на криласі» Ж;— р. [крьі́лос, кри́лос], клі́рос, бр. клі́рас, др. крьі́лосъ, кри́лосъ, клиросъ, болг. м. клі́рос, стсл. клиросъ;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з середньогрецької; сгр. κλήρος «жереб; те, що дісталось за жеребом, частка, спадщина, надбання; (перен.) християнська громада; духівництво» є тим самим словом, до якого зводиться й *клір*; первісна форма *клирос* зазнала зміни, очевидно, під впливом слова *крило́* «бік».— Фасмер II 251, 389; Шанский ЭСРЯ II 8, 161; Преобр. I 316, 398—399; Горяев 143; Bern. I 520; Mikl. EW 199.— Див. ще *клір*.

крило́¹ «літальний орган», [кри́ла] «плавці, пера у риби» О, [крила́н] «вид кажана, Pteropus» Ж, [крила́тиця] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, крила́тка «верхній чоловічий одяг; сухий плід деяких дерев», [крила́ч] «ятір з крилами» Ник, крила́ш «помічник рибальського отамана», [крили́нка] «вид кажана, Pterocarpium» Ж, [криля́к] «крилатка (плід)» Ж, криля́, криля́тка «механізм, складовою частиною якого є крила», [крила́стий] «крилатий» Ж, крила́тий, [крилові́й] Ж, крильни́й Ж], криля́стий, від-кри́лок, [закри́льщик] «крайній облавник», надкри́ла «передні крила жуків і комах», [надкри́ле Ж, надкри́ля Ж], надкри́лля «тс.», [окри́ле] «мис, коса» Ж, [окри́ль] (зоол.) «крилоподібний слимак, стромб, Strombus» Ж, окри́лати, окри́ляти, обезкри́лити, [одкри́ле] «крило, фланг» Ж, передкри́лок, [підкри́лко] «стіна ятера» Мо, підкри́лля, підкри́лок, [розкри́литися] «розхристатися (особливо йдучи чи біжучи)» Ме, [узкри́ле] «крило; облямівка, край, кут, ріг; кордон, рубіж» Нед;— р. бр. крьі́ло, др. крило «крило; пазуха; фланг», п. skrzydło, [krzydło], ч. křídlo, слц. křídlo, вл. křídlo, нл. kšídlo, полаб. kreidele,

болг. крьі́ло, м. схв. крьі́ло, слн. křílo, стсл. крило;— псл. křídlo, *skřídlo, суфіксальне утворення від дієслівної основи псл. *skři- (< іє. *skrei-) «літати»;— споріднене з лит. skriėti «літати, швидко бігти; повертатися», лтс. skriet «бігти», дісл. skriūda «відходити, іти вперед», свн. schriten «крокувати; сідати на коня», нвн. schreiten «крокувати, ступати»; др. ы (зам. и), відбите в р. ы, з'явилося внаслідок контамінації з *крьіти* (> р. крьіть, крьільцо́); сумнівне виведення (Schuster-Sewc I 698—699) від псл. *(s)křid-/*(s)kryd- з іє. *(s)křī-/*(s)krī- «різати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 420—421; Фасмер II 388—389; Трубачев Этимология 1963. 41; Преобр. I 398; Горяев 171; Брандт РФВ 18, 28; Brückner 497; Machek ESJČ 301; Olesch I 468; БЕР III 11—12; Skok II 195—196; Bezlaj ESSJ II 92—93; ЭССЯ 12, 152—154; Bern. I 615; Meillet Études 316; Trautmann 267.

[крило́²] (бот.) (у сполученні [крило орлине] «астрагал солодколистовидний, Astragalus glycyphylloides DC.»);— результат перенесення назви пташиного крила на рослину, зумовленого, можливо, деякою подібністю розгалужених стебел астрагалу до розгорнутих орлиних крил (Федченко — Флеров 571; Флора УРСР VI 455).— Див. ще крило́¹.

[кри́зма] «цинковий купорос» Ж;— р. [крьі́мза, крьі́мза];— неясне; спроба пов'язання з фр. (vitriol blanc) crêmeux «тс.» (Горяев Доп. 2, 20) непереконлива з фонетичного боку.— Фасмер II 389.

криміна́л «карний злочин; (заст.) в'язниця», криміналі́ст, криміналі́стика, криміна́льник «карний злочинець», криміна́льщина «кримінал, злочин», [креміна́р] «кримінал» Ж, криміналі́стичний, криміна́льний, ст. криміна́льний (XVII ст.);— р. кримина́л «карний злочин», бр. крьі́міна́л «тс.», п. křimínal «тс.; в'язниця», ч. слц. křimínal «в'язниця», болг. кримина́лен «кримінальний», м. кримина́л «карний злочин», схв. крьі́минáлан «кримінальний», слн. křimínálen «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. crīminālis «карний; той, якому загрожує судова кара»

є похідним від сгїтеп «обвинувачення; провина; гріх; злочинець», пов'язаного з сегпо «розрізняю, бачу; пізнаю; вирішую, ухвалюю; просіюю», спорідненим з псл. krojiti, укр. *крóїти*.— СІС 370; Шанский ЭСРЯ II 8, 393; Фасмер II 377; Sławski III 198; Kopaliński 358; Holub — Lyeer 268; Skok II 196; Walde—Hofm. I 205, 291; Ernout — Meillet I 116, 151.— Див. ще *край*¹, *крóїти*.— Пор. *декрét*, *дискримінація*, *крíза*¹, *крíтика*.

[*крімка*] «кримська сіль; шапка з кримських смушків; проказа?», [*кримкуватий*] «прокажений?»; — р. [*крімка*] «кінь кримської породи; смушок з овець кримської породи; сіль з кримських озер; вид прокази», бр. [*крімка*] «шапка з кримських смушків»; — похідні утворення від топоніма *Крим*.— Фасмер II 389; Sławski III 198—199.

крин (бот.) «лілія, *Lilium L.*»; — р. болг. м. *крин*, др. *кринъ*, п. кгуп, схв. *крйн*, стсл. *кринъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови; гр. κρήνον «лілія» є іншомовним словом невідомого походження; твердження про зв'язок з гот. hrains «чистий» (Prellwitz 245) позбавлене підстав. — Пономарів Мовозн. 1974/2, 38; Фасмер II 337; Преобр. I 386; БЕР III 13; Младенов 257; Skok II 196; Bern. I 617; Mikl. EW 140; Frisk II 20; Boisacq 517—518.

криніця, [*керніця*, *кирніця*], [*кирнічина*] «холодна джерельна вода» Ж, [*кренічини*] «район джерел» Ж, [*криничіна*] «джерело», [*криничійсько*] «район джерел» ВеНЗн, [*криничійще*] «тс.» ВеНЗн, [*криничкі*] «товсті молочні жили у корови» Я, *криничовіна* «джерело; сукупність джерел», [*курніця*] «криниця» Л, [*кирнічний*] «криничний» Ж, [*крéничний*] «тс.» Ж, *кринічаний*, *кринічастий* «багатий на джерела», *кринічний*, *кринічуватий* «криничастий»; — р. [*крініця*] «криниця», бр. *крынїца*, п. кгупіса «джерело, криниця; цистерна; початок», ст. кгзупіса «джерело, струмок»; — псл. *кгьпіса / кгпіса «джерело; (виритий) колодязь», похідне від кгьпъ «викопаний» (< іє. *кг-/кег-«різати»); той самий корінь виступає

в псл. кгътъ, укр. *крит*; менш обгрунтоване пов'язання з *кгпіса «миска, видовбана посудина», р. *крінка* (Фасмер II 377; Sławski III 199—200; Brückner 274; Bern. I 617), як і виведення від гр. κρήνη «джерело, струмок» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101; Пономарів Мовозн. 1973/5, 62).— ЭССЯ 12, 158—159; Трубачев Рем. терминолог. 224.— Пор. *кріт*.

[*кринічник*] (бот.) «жовтець золотистий, *Ranunculus auricomus L.*»; — похідне утворення від *криніця*; назва зумовлена поширеністю рослини в вологих місцях (Яворницький 394).— Шамота 79.— Див. ще *криніця*.

[*кріновка*] «сковорода» Ж, *рінка* «висока глиняна миска для випікання бабок і под.»; — р. *крінка* «гличик для молока», др. *крина* «міра (хлібна)», п. [kɹzypów, skɹzypów] «вид ночов, великої миски», ч. заст. okřín «миска, посудина», слц. okrín «дерев'яна чаша, миска», вл. křina «дерев'яне корито, цебрик», нл. křina «миска», болг. *кріна* «дерев'яна міра зерна (близько 15 кг)», схв. ст. křinca «миска», слн. [křinja] «дійниця», стсл. *криница* «посудина; гличик»; — псл. кгіпа; — найвірогідніше, споріднене з гр. κέραμος «гончарна глина; цегла; горщик», псл. *сегръ, укр. *черепок*, а також з нім. Ring «перстень», стсл. кржгъ «круг», дісл. hringja «мала кругла посудина», що зводяться разом до іє. *кг- (*кег-) «обкручене, обліплене» (> «посудина з глини»); менш обгрунтовані пов'язання з лат. scŕpium «круглий ящик, скринька» (Фасмер II 378), гр. κρήνη «джерело» (Фасмер ГСЭ 3, 100—101), з псл. *кег-«різати» (Machek ESJČ 413); неприйнятне зближення з п. кгупіса, укр. *криніця* (Sławski III 199—201).— ЭССЯ 12, 156—158; Трубачев Рем. терминолог. 205, 221—225, 228.— Див. ще *круг*, *чéреп*.

[*кринцувати*] «крутити (кимсь)» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. kęcić (się) «крутити(ся), вертати(ся)» споріднене з укр. *крутіти* (див.).

[*кріпа*] «велика баржа» Ж; — запозичення з польської мови; п. кгура «баржа» походить від нім. Krippe «корито; ясла», яке зводиться до двн. křipra

(< křipia), днн. křibbia, спорідненого з дангл. cřibb, cřyb, англ. cřib, снн. křübbe «тс.», kerve «верша», дісл. kiarf (kerf(i)) «в'язка, сніп», ісл. karfa (körv) «кошик», можливо, також гр. γρίφος «очеретяний кошик; рибальська сіть». — Sławski III 88, 201; Sł. wug. obcuch 402; SW II 583; Kluge—Mitzka 405; Pokorny 387. — Пор. **рѣптух**.

[крипичовина] «річковий затон» Я; — неясне; можливо, утворилося на основі виразу *кріпнути човни*.

кріпнути — див. **креперувати**.

кріса «пацюк», [крис] «тс.» Я, [крисак] «пацюк-самець» Я; — р. *кріса*, ч. слц. krysa (з р.); — слово нез'ясованого походження; пов'язується як дублетна форма з псл. gryz-ti (Holub — Кор. 190), з перс. gerzū «миша», алб. gërth «пацюк», тох. -karša (у слові aršakarša «кажан») (Hansen ZfSIPh 22, 168), р. *кром*, укр. *крім* (Преобр. I 399), з дінд. křudhyati «гнівається» (Горяев Доп. 2, 20), з іе. *(s)ker- «різати» (Горяев 172), з лит. žiūrė «пацюк» (Janáček Slavia 24, 3); жодне з пояснень не є задовільним; не виключене російське походження слова в українській мові. — Шанский ЭСРЯ II 8, 421—422; Фасмер—Труба-чев II 389; Machek ESJČ 298.

кріси «відігнуті краї капелюха; краї посуду, човна», [кресак] «капелюх», [кресаніна] «тс.» ВеУг, [кресанка] «вид сіті для полювання на птахів; капелюшок (у гриба)» Ж, [краня] «гуцульський капелюх чорного кольору з павиним пером» Пі, [кресаня] «капелюх», [крисак] «тс.; обкуття на кінцях осі», [крисаніна] «капелюх», [крисаня] «тс., бриль», [кріска] «оборочка, рюшик; рубець, тріщина» Я, *крисатий*, *крислатий*, [крисловатий] «крислатий, гіллястий», [крислатий] «тс.»; — бр. *крисо* «пола», п. kresa «лінія, криси», ч. заст. kresa «лінія»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з середньовісньонімецької або середньоніжньонімецької мови; свн. снн. křitz «риска, лінія» (нн. křitse «тс.», нвн. Křitz «дряпина») є похідним від свн. křitzen (< двн. křizzōn) «видряпувати»; менш обгрунтоване припущення про походження з нвн. Křeis «коло, круг; округ,

повіт, район» (Шелудько 35; Brückner 266; Bern. I 610). — Richhardt 70; Sławski III 90; Kluge—Mitzka 403—406. — Пор. **крес**.

крісталь «тверде тіло, що має природну форму багатогранника; (заст.) кришталь», *крістализатор*, *крістализація*, [крісталь] «кришталь», *крістализаційний*, *крісталичний*, *крістализувати*; — р. *крісталь* «кристал», бр. *крішталь*, ст. *крішталь* (1517—1519), *крісталь* (XVII ст.) п. krysztal, krystaliczny, krystalizacja, ч. krystal «тс.», вл. kristal «тс.; кришталь», нл. kristal «кристал», krystal «тс.», болг. м. *крісталь* «кристал; кришталь», схв. *крісталь* «кристал», слн. kristál «тс.»; — запозичене, можливо, через німецьке (н. Kristall «кристал») або французьке (фр. cristal «тс.») посередництво з латинської мови; лат. crystallus (crystal-lum) «гірський кришталь; кришталева посудина» походить від гр. κρυστάλλος «лід (пор. запозичене цсл. **крісталь** «лід»); гірський кришталь, кристал; кришталева посудина», пов'язаного з κρῶς «мороз», спорідненим з лат. crusta «кора; накип; струп; накладна робота, інкрустація, облицювання, мозаїка», тох. A kuraš «холодний», В krost «тс.», дінд. křugá- «поранений; кривавий; жорстокий», ав. xřuga- «тс.». — Булаховський Нариси 115; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Шанский ЭСРЯ II 8, 395—396; Фасмер II 378; Hüttl-Worth 14; Sławski III 202—203; Machek ESJČ 301; Holub—Lyer 270; Kluge—Mitzka 406; Dauzat 220; Ernout—Meillet 153; Frisk II 28; Boisacq 522, 523. — Пор. **крішталь**, **хрусталь**.

критерій; — р. *критерій*, бр. *критерій*, п. kryterium, ч. слц. kriterium, вл. kriterij, болг. *критерій*, *критериум*, м. *критериум*, схв. *критеријум*, слн. kritêrij; — запозичення з німецької або французької мови; н. Kriterium, фр. critérium походять від лат. critērium, яке зводиться до гр. κριτήριον «здатність розрізнення; засіб судження, мірило, критерій», пов'язаного з κρίνω «розділяю, розрізняю», спорідненим з псл. krajь, křojiti, укр. *край*, *кріти*. — СІС 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398;

Sławski III 203; Dauzat 220.— Див. ще край¹, крѳіти, критика.— Пор. декрѳт, дискримінація, криза¹, кримінал.

крити, [крійка] «сховище, притулок» Ж, крївка «захисток, схованка», [крїт-нік] «покрівельник; очкур Ж», [крит-тя] «верхній одяг», [крїша] «дах», [кришинїна] «підкладка» Ж, крїшка, [крївля] «покрівля», [кровець] «приховане місце; притулок; кубло», [кровлѳ] «дах, покрівля» Ж, [кровля] «тс.» Ж, [крѳля] «покривка на лежачий вулик» ВеБа, [крїѳмїй] «схований, прихований» Ж, [кровельний] «даховий» Ж, [крїйма] «густо покривши», [криткомá] «крадькома», викрївати, викрївальник, викрївач, викриття, викрївальний, викривний, відкрївач, відкрїтка, відкриття, закрївка, [накрїв] «покришка», [накрївчина, накрївочка] «тс.» Ж, накрївало, накрївальник, [накрївенце] «весільне покривало» Ж, накрївка СУМ, Г, [накрїтка] «покритка» Г, Бі, накриття «накривання; покрівля; [покривало]», [накрїшка] «накривка; квадратна мережа, якою накривають рибу під час ловлі», накривний, накритний, [крїва] «оболонка, покривало; покришка, покрив» Ж, [окрїванье] «заступництво, охорона» Бі, [окрѳв] «оболонка, обгортка» Ж, [окрѳва] «тс.» Ж, [окровець] «оболоночка» Ж, перекриття, [підкрївний] «який знаходиться під покрівлею», пѳкрив, [пкрїва] «покрівля», [пкрївайло] «покривало; оболонка, покришка Ж», [пкрївайниця] «молода в обряді покривання голови», [пкрїванка] «тс.», [пкрївальниця] «тс.; покривало», [пкрївалка] «покришка» ДзАтл II, пкрївало «тканина для покривання СУМ, Г; [покришка] ДзАтл II», [пѳкривка] «покришка» ДзАтл II, пкрївка, пкрївники «дрібні морські тварини з тілом, покритим оболонкою», пѳкрїтка, пѳкрїшка, [пкрїв] «покрива (церковне свято)», пкрївець «покрив; кришка; [марля, якою покривають мерця Мо]», пкрївля, пкрѳв, пкрѳва «церковне свято; [покривительниця]», пкрївитель, пкрївительство, [пкрѳвка] «яблуня, плоди якої досягають на кінець вересня», пкрївальний, пкривний, [пкрївний] «який стосується

покриви», [пкрївенїй] «покритий», [пкрївалѳ] «покришка, обгортка; віко» Ж, пкрїкриття, розкрїкриття, розкривний, [скрївалѳ] «покривало, яким покривають молоду», [скрїтка] «покритка», [скрїток] «притулок», скрїти, скрїтний, укрївало СУМ, Ж, укрївальник, укрїття, [укрївля] «покривало; покриття (даху)» Г, Ж;— р. крїть, бр. крїць, др. крїти «крити; обгортати», п. вл. крїс, ч. крїти, слц. крїт', нл. křuř, полаб. kraję «покриває», болг. крїя «ховаю», м. крїе «крїе», схв. крїти, слн. křiti, стсл. крїти;— псл. křiti;— споріднене з лит. křauti «навалювати, накладати», křūvà «купа», лтс. kraūt «вантажити», krava «купа», křauja «обрив, круча», křūtiès «нав'язуватися», гр. κρῆτω «закриваю, покриваю, приховую», κρῆδην, κρῆδῶν, κρῆδα «потай», а також, можливо, з дісл. ηγαυκ «купа», ірл. cǫař «купа, (зокрема, зерна)», що зводяться до іе. *krǣi-: *krā(u)-: *krū- «збирати, зосереджувати, укривати».—Шанский ЭСРЯ II 8, 422; Фасмер II 390; Преобр. I 399; Sławski III 193—194; Brückner 273; Machek ESJČ 298; Holub—Kop. 190; Schuster-Sewc 689—690; Olesch I 467—468; БЕР III 15—16; Skok II 199—200; Bezlař ESSJ II 94; Верн. I 632—633; Топоров IV 218—219; Fraenkel 291; Trautmann 140.— Пор. красти.

критика, критик, критикан, критиканство, критицизм, критичний, критиканствувати, критикувати;— р. болг. м. крїтика, бр. крїтыка, п. крїтука, ч. слц. вл. нл. křitika, схв. крїтика, слн. křitika;— запозичення з французької мови; фр. critique «критика», можливо, через латинське посередництво (лат. critica, -orum «тс.») зводиться до гр. κριτικῆ «здібність розбирати; критика», пов'язаного з κρινω «розділяю, розрізняю; вибираю, постановляю; роблю висновок; суджу; обвинувачую», κριμα «рішення, присуд, судження», спорідненими з лат. cernere «розрізняю, пізнаю, вирішую, ухвалюю», псл. kraję, křojiti, укр. край, крѳіти.— СІС 371; Шанский ЭСРЯ II 8, 398; Фасмер II 378; Sławski III 203—

204; Kopaliński 539; Brückner 274; БЕР III 14; Skok II 200; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 205; Frisk II 20—21.— Див. ще край¹, кроїти.— Пор. декрét, дискримінація, криза¹, кримінал, крiтерій.

кріха «крихта» СУМ, Ж, *кріхитка* СУМ, Ж, [кріхота] «крихта» Ж, *кріхта*, *крихтіна* «крихта», [кріхта] «тс.» Пі, [крішанець] «вид пряника» Г, Ж, [крішенія] «маленька паска» Ж, [крішені] «нарізані овочі для сушіння або їди» Я, *крішенік* «відрізаний шматок чого-небудь істивного СУМ, Ж; [відріддя, породження Пі]», *крішеня*, *крішиво*, [крішинія] «лютий мороз» Ж, *крішіння*, *крішка* «крихта», [кріска, крiшка] «тс.» ВеБа, *кріхитний*, *крихкий*, [крихтяній] «малесенький, дрібнесенький» Ж, [крішиний] «крихкий», [кріхкий] «тс.» ВеБа, *крішити*, *закрішка*, [окріш] «останній, залишок» Ж; — р. кроха, бр. крiха, др. крѣхъть «кришка, крихитка», п. krszupa, полаб. krseina «тс.», схв. křina «відламаний шматок», слн. křh «уламок, щербина», křha «тс.», цел. крѣха «крихта»; — псл. крѣха «тс.»; — споріднене з лит. kriušà «град», kriušà, лтс. krusa «тс.», лит. kriušti «дробити, товкти», kr(i)ušti «повалитися, осісти; розчепитися; схуднути», гр. κροῦω «товчу, стукаю»; іе. *krū-s- «ударяти, товкти, ламати», до якого зводиться й укр. *крийти*; пов'язання з норв. hreysar «брила каміння», норв. ст. hrosti «затор», днв. (h)rosa «кора; лід» (Тогр. 109; Falk—Тогр 912) або з гр. κροῦος (Boisacq 522) менш переконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 410—411; Фасмер II 384; Преобр. I 392—393; Sławski III 162; Brückner 271—272; Olesch I 465; Skok II 193—194; Bezlaj ESSJ II 92; Варбот 106—107; Bern. I 630—631; Fraenkel 302; Trautmann 143; Мельничук Этимология 1984, 138.— Пор. *крийти*¹.

крія «сталь; кресало; [гострий крiмiнець Я; чавун О; туга масна глина О]», [кріяць] «чиста сталь» Пі, *кріяцевий*, [крічний] (у сполученні к. горн «горно, де плавиться сталь») Ж, [кріячний] «кріцевий» Г, Ж; — р. [кріяця] «брила заліза, вкрита шлаком», п. [krusa] «куте

залізо»; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Kritzeisen «залізо, вкрите шлаком» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з р. *икра* «крижина» (Преобр. I 386; Соболевский РФВ 67, 212) недостатньо обгрунтоване.— Фасмер II 378; Горяев 168; Mikl. EW 139.

[кріяний] «посуд, який використовується у вівчарстві» Доп. УжДУ IV; — неясне.

[кріш] «котельний камінь, накип на стінках котла» Ж; — очевидно, похідне утворення від *крішитися*. — Див. ще **кріха**.

[крішик] (орн.) «кроншнеп великий, Numenius arquata L. (Scolorax major)» Ж; — неясне.

крішталь, [крішталь] «крішталь; кристал» Бі, *кріштальик*, *кріштальевий*, *кріштальний*, ст. *кріштальъ* «крішталь, кристал», *крішталь* «тс.» (XVII ст.); — бр. *крішталь* «кристал; кришталь», ч. křišťál «гірський кришталь», слц. křuštál «кристал; (гірський) кришталь», схв. ст. křišťal «кристал; кришталь»; — запозичення з польської мови; п. krysztal «кристал; кришталь», ст. krzysztal «тс.» походить від лат. crystallus «крішталь» (< гр. κρiσταλλος «тс.; лід»). — Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Sławski III 202—203; Brückner 274; Machek ESJČ 301. — Див. ще **крістал**.

[крівавник¹] (бот.) «вербозілля звичайне, Lysimachia vulgaris L.» Мак; — пов'язане з *кров*; назва могла бути зумовлена застосуванням вербозілля для лікування ран (Machek Jm. rostl. 174) або використанням його в народі для добування жовтої і коричневої фарби (БСЭ² 7, 473). — Див. ще **кров**.

[крівавник²] (бот.) «ломиніс прямий, Clematis recta L.» Мак, [крівавник] «тс.» Мак, [крівнок] «герань темна, Geranium phaeum L.» Мак, [крівник] «тс.» Мак, [крівавник] «купина лікарська, Polygonatum officinale All.» Мак, [крівавниця] «тс.»; — назви, пов'язані з *кров*; мотивація назв неясна; назви купини могли бути зумовлені її косметично-фарбувальними властивостями (пор. ч. ličidlo «купина», букв. «косметичний засіб,

рум'яна» — Machek J m. rostl. 270). — Див. ще кров.

крівля [вид череп'яного посуду, здавленого з двох боків, у вигляді жаровні] Я; — неясне.

кріда (у сполученні *ошуканська к.* «банкрутство, спричинене самим банкрутом, щоб позбутися боргів») Франко; — п. заст. *krydalny* «такий, що стосується банкрутства», ч. *křida* «конкурс; занепад», схв. *кридар* «банкрут», слн. *křida* «змагання, конкурс; крах, банкрутство»; — очевидно, запозичення з латинської мови; слат. *crīda* «аукціон, публічні торги» пов'язане з нлат. **critare*, що походить від лат. *quirītare*, букв. «кликати громадян (*quirites*) на допомогу», або від герм. **krītan* (> нвн. *kreischen* «кричати пронизливо, вищати»). — SW II 219; Dauzat 583.

крій — див. **край**².

крізь, [кроз] «крізь» Ж, [круз, крузу, крузь] «тс.» Ж, *крізній*, [крізький] «прозорий»; — ч. [křz, křoz] «крізь», слц. заст. *křoz* «крізь; через», болг. [кроз, крѝз], м. *крз* «тс.», схв. *кроз(а)* «через; протягом», слн. *křez* «через»; — псл. **křozě*; — очевидно, один з двох варіантів основи (s)*křoz-* «крізь; через; поперек» з випадним s-; можливо, пов'язане також з **kerzъ* «через»; менш переконливе пояснення як результату контамінації **kerzъ* (**kersъ*) і **skřozě* (Брандт РФВ 22, 136; БЕР III 41—42). — Мельничук СМ III 142; Німчук ІУМ Морфологія 417; Фасмер III 658; Machek ESJČ 549; Skok I 338; Bezlaĵ ESSJ II 91; ESSJ Sl. gr. I 237—238. — Див. ще **скрізь**. — Пор. **чєрез**.

крілик (ент.) «метелик косатець, *Parilio L.*» ВеНЗн; — очевидно, калька відповідної словацької назви; слц. [křálik] «тс.» (букв. «королик; крілик»), [křál'ča, křal'ovka] «тс.» (букв. «короленя, королева») утворено від *křál'* «король»; назва пояснюється гарним зовнішнім виглядом метелика. — *Váĵný* 171. — Див. ще **коробль**¹. — Пор. **кріль**^{1,2}.

кріль¹ «гризун родини заячих», [крілиця] «кролиця» Ж, *крільчатник*, *крільчійха*, *кроленя*, *кроблик*, *кролиця*, *кро-*

лівнік, [кроль] «кріль» Пі, *кроля*, *кролятина*, *кролятник*, [кरोліний] «кरोлячий» Бі, *кरोлівніцький*, *кरोлячий*, *окріл*, *окролітися*, *сукрільна* КІМ; — р. *кроблик*; — запозичення з польської мови; п. *królik* «кріль; (знев.) царьок», як і ч. слц. *králik*, вл. нл. *kralik* «тс.», утворене від *król* «король» як калька свн. *kūniklīn* «кріль» (букв. «маленький король») (> нвн. (ст.) *kūniglīn* «тс.»), що є результатом видозміни запозичення з латинської мови (лат. *cupiculus* «кролик», сприйняте носіями німецької мови за народною етимологією як демінутивна форма від свн. *kūnic* (> нвн. *König*) «король»). — *Richardt* 69; *Шанский ЭСРЯ* II 8, 403—404; *Фасмер* II 380; *Преобр.* I 389; *Горяев* 169; *Ślawski* III 158; *Brückner* 269; *Machek ESJČ* 289; *Bern.* I 572; *Mikl. EW* 131; *Kluge—Mitzka* 346. — Див. ще **коробль**¹. — Пор. **крілик**, **кріль**².

кріль², *крілик*, *кроблик* — див. **коробль**³.

крім «за винятком», [кромі] Ж, *окрім* СУМ, Ж, [окрімки Ж, окрóm] «тс.», [окрómе] «тс.; окремо», [окромя] «крім» Ж, [окрімний] «окремий», [окромішний, окрómішний, окрómний] «тс.»; — р. *крóме*, ст. *кромé*, бр. [кром], *акрамя*, др. *кромѣ* «геть; убік; у далині», п. ст. *krom*, ч. *kromě*, *krom* «крім; поряд з (чимось)», слц. *krom*, *krem* «тс.», вл. нл. *krom* «крім; напроти, замість», *kromje*, *kromja* «крім, без; напроти», схв. ст. *kromje* «крім; всупереч», стсл. *кромѣ* «назовні, осторонь; поза (чимось)»; — псл. *kromě* є застиглою формою однини місцевого відмінка іменника *kroma* «обрізаний край чогось, кромка», що вживалася спочатку як прислівник із значенням «осторонь, вдалині». — Німчук ІУМ Морфологія 434; *Шанский ЭСРЯ* II 8, 404; *Фасмер* II 381; *Преобр.* I 389; *Булаховський Вибр. пр.* III 396; *Ślawski* III 127; *Brückner* 269; *Machek ESJČ* 294; *ESSJ Sl. gr.* I 98; *Bern.* I 621—622. — Див. ще **крóма**. — Пор. **окрёмий**.

крінутися, *крітатися* — див. **крятати**.

кріп (бот.) «*Anethum graveolens L.*», [кріпець, *круп* Пі, *крóпець*] «тс.», *круп-*

кóвий «настояний на кропі», [окрїп] «кріп» Л, окрїп «тс. СУМ; [фенхель, кріп волоський, *Foeniculum vulgare* Mill. Mak]», окрїп'я (зб.) «кріп», [окрõп] «кріп» Пі, [окропéць ВеНЗн], укрїп, [укрõп Л] «тс.»; — р. укрõп, [круп], бр. *круп*, [укрõп], др. *крупъ*, п. [крор] (з укр. або бр.); — очевидно, результат метатези попереднього **копръ*, викликані впливом *крупити* і похідних.— Дзєндзелівський St. sl. 6/1—2, 137; Machek Jm. rostl. 165.— Див. ще *копер*².

кріпкий СУМ, Ж, [крїпéнный] «кремезний», *крїпільний*, *крїплений*, [крїпўчий] «дуже міцний» Я, *крїпáк*, *крїпáцтво*, *крїпáчина*, *крїпільник*, *крїплення*, [крїпотá] «міцність», *крїпáчити*, *крїпїти*, *крїпїтися*, *крїпнути*, *крїпшати*, [закрїпа] «підпис під іншим підписом», *закрїпка*, [окрїп] «укріплення, шанці» Ж, [окрїпа] «тс.» Ж, [окрїпїти] «зміцнити, відпочити», *підкрїпний*, [покрїпний] «підкрїпний», *прикрїпа*, *прикрїпний*, *скрїпа*, *скрїпка*; — р. *крéпкий*, бр. [крупїць] «зміцнювати», др. *крѣпши* «сильний, міцний; мужній; твердий; упертий, жорстокий», п. *krzerki* «міцний, сильний», ч. *křerku* «бадьорий, жвавий», слц. *krerku* «тс.», болг. *крéпък* «міцний; здоровий», м. *крепок*, схв. *крёпак*, слн. *кєра́к*, стсл. *крѣпъкъ* «тс.»; — псл. *крѣръкъ* «міцний, сильний», утворене за допомогою вторинного прикметникового суфікса -къ від *крѣръ* «міцний» (пор. др. *крѣпши* «міцний», ч. *křerú*, слц. [кєрý] «тс.», схв. ст. *krījer*, стсл. *крѣнъ* «тс.») очевидно, віддалено споріднене з лит. *krėipti* «направляти, наводити, спрямовувати; кривити, скривляти», *krėiruti* «скривляти, спотворювати, перекручувати»; зближується також з дісл. *hræfa* «переносити, терпіти», двн. *kraft* «сила, міць» (Шанский ЭСРЯ II 8, 384; Фасмер II 372; Младенов 257; Skok II 190; Pokorny 620); сумнівне зіставлення з дінд. *křipatam* «чагарник; трава» (Uhlenbeck 64) або з гр. *κρῖπνός* «міцний» (Machek ESJČ 300). — Sławski III 222—224; Вгückner 275; БЕР II 735; ЭССЯ 12, 135—138; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988 /6, 556; Топоров IV 144. — Пор. *креп*².

кріпость «фортеця; [сила, міцність]», *крїпоснік*, *крїпосний* «кріпацький; фортечний», *крїпосніцтво*; — бр. *крэпасць*; — очевидно, запозичення з російської мови (про що свідчить форма *кріпость* зам. **кріпість*); р. *крéпость* у значенні «фортеця», пов'язане з *крéпкий*, укр. *кріпкий*, є, мабуть, калькою нім. *Festung* «кріпость» (від *fest* «кріпкий, міцний») або слат. *firmitas* «укріплене місце» (від *firmus* «кріпкий, міцний»).

[крїрвáти] «важко працювати, надриватися» Ж, [крїрванїна] «кривавиця, щось здобує тяжкою працею» Ж; — пов'язане з *кров*; характер зв'язку неясний.

[крїсáй] «житель місцевості навколо Угнова, Вільгова, Тєглова, Динички» ВеБа; — неясне; можливо, пов'язане з [крес] «край».

крісло «стілець з бильцями та спинкою; [жердина, що йде збоку саней від голови полоза у бік; розріз у штанів спереду або ззаду]», [крéсело] «кінець гряділя в плузі, за який чіпляється орчик» Л, [крéсло] «дерев'яне сидіння посеред човна» Л, [креслõ] «частина штанів, де сходяться холоші; матня» Л; — р. *крéсло* «крісло», бр. *крэсла* «крісло, стілець», п. *krzesło* «стілець», ст. *krzasło* «крісло», [krzosło] «стілець», ч. *křeslo*, слц. *kreslo*, вл. *křeslo*, болг. *креслõ* «тс.»; — псл. *krėslo* / *kreslo* «сидіння із спинкою»; — споріднене з лит. *krėslas* «крісло», лтс. *krėsls* «стілець», прус. *kreslan* «ослінчик, стілець» і, з іншим ступенем вокалізму, лит. *krāsė* «крісло», лтс. *krėša* «ослінчик», *kreslis* «зйомна спинка у саней»; пов'язане з псл. **krōsno*, укр. *крóсно* і, можливо, зводиться до іє. **krēt-/kert-* «крутити, в'язати»; існує також припущення (Pokorny 617) про зв'язок з іє. **krēd-* «перекриття з балок»; виведення з **krērtlo* «те, що підпирає», утвореного з **krēръкъ* «міцний, сильний» (Machek ESJČ 300), викликає сумнів; необгрунтована думка про литовське походження слова (Карский РФВ 49, 20; Būga RR II 160—165); заслуговує на увагу зіставлення псл. *krėslo* і **kerslo* «чересло» у їх спільних значеннях «пахвина, крижі,

стегна» (Ніканчук Белар. лінгв. 14, 70—73). — Москаленко УІЛ 53; Шанский ЭСРЯ II 8, 386—387; Филин Образ. яз. 212—213; Фасмер II 373; Эндзелін СБЭ 196; Преобр. I 383; Sławski III 229—231; ЭССЯ 12, 126—129; Напр RSI 32/1, 67—68; Fraenkel 294; Trautmann 141; Топоров IV 180—183; Endzelīns IV 2, 244. — Див. ще **крóсно**.

кріт (зоол.) «Talpa europaea L.», [керт ВеБ, кертїна, кертїця, кертїак ВеБ] «тс.», [кертїчина] «нарита кротом земля», [кертівїння] «тс.», [киртїна] «тс. Ме; крїт», [крїт] «крїт» ВеБ, [крїтовїсько] «нарита кротом земля» ВеБ, [крїт] «крїт» Ж, [крїтáвина, крїтóвина] «нарита кротом земля» ВеБ, [крїтовїна, крїтовїння, крїтóвище «тс.», [крїт] «крїт» Ж, крїтóвий, крїтїчий, [кертїти] «рїти землю» ВеБ, [крїтїти ВеБ, крїтїти] «тс.», [накрїтїти] (про крота) «нарїти землю»; — р. бр. крїт, др. крѣтъ, п. kret, ч. krtek, krt, слц. krt, вл. krot, нл. kšet, škret, болг. крѣтъ, м. крт, схв. крѣтъ, слн. крѣтъ; — споріднене з лит. krūtis «рухливий, жвавий», krūtėti «ворушїтїся, рухатїся», krūtulioti «ворушїтїся»; припущення про спорідненїсть з лит. kūrmiš «крїт», дїнд. kūrmāḥ «черепаха» (Brückner ZfSIPh 4, 216; Mikl. EW 144; Uhlenbeck 62), лит. tuřkti «рїтїся (в землі)» (Machek ESJČ 296) або з дісл. hraustr «бадьорїй», двн. (h)rusten «споряджати» (Zuritz GG 123) сумнівнї; форма *крїт* з голоснїм і замїсть законoмїрного о є результатом пїзнoї видозмїни за зразком форм типу *кїт* (< котѣ), *пїд* (< подѣ). — Шанский ЭСРЯ II 8, 409—410; Фасмер II 383; Брандт РФВ 22, 142; Sławski III 92—93; Holub—Lyer 269; Holub—Kop. 189; БЕР III 60—61; Младенов 259; Skok II 213; Bezlaĵ ESSJ II 103; Bern. I 631—632; Trautmann 143—144.

[крїяти] «ставати здоровим, мїцнїм» Ж; — р. [крїятѣ] «одужувати», бр. [крїяць] «тс.», ч. okřáti «видужати, посвїжїшати», слц. okřiat' «ожити», вл. wokřewić «освїжити», нл. ст. wokřaš «оживляти, пїдкрїпляти», болг. крѣя «слабну, втрачаю сили; в'яну», м. крева

(се) «пїдїймає(ться)», слн. okřevati «одужати», цсл. окрїяти «прїйти в себе», крѣвати «вїдпочивати»; — псл. (о-)кгѣјати (1 ос. одн. (о-)кгѣјо) «видужати; набутї знову доброго вигляду, сили, краси»; — очевидно, спорїднене з лат. creo «створюю»; менш обгрунтоване пов'язання з дїнд. (abhi)-śrīy- «добрий вигляд (фїзичнїй)», похїднїм вїд дієслова śrīyati «змїцнюєтьсїя», пов'язуваного з іменнїком śrīḥ «добрий вигляд, краса», спорїднїним з ав. srī- «краса», гр. κρείων «благороднїй, царськїй, володар» (Machek ESJČ 412—413). — ЭССЯ 12, 130—131; Matzenauer LF 9, 29.

кров, [кєрвá] «кров» Ж, [кєрв'янка Ж, кровá Ж] «тс.», крївáвїця «здобуте важкою працею», [крїв] «кров», [крївля], кровїна «тс.», [крївáвїця] «здобуте важкою працею» Г, Ж, [крївáвка] «закрївавлена сорочка» Я, [крївáвнїці] «червоне намисто», крївця (зменш.), крївáвїця «кров; [кровотеча Ж]», кровїнка, кровїця, [крївї] «мїсячне», [крївка] (зменш.), крїв'янка «крїв'яна ковбаса; [крїв]», [кєрвáвий] «крївавїй» Ж, [кєрвїстїй Ж, крївáвий, крївáвий] «тс.», крївáвий, [крївлянїй] «крївавїй», [крївнїй] «крїв'янїй, дїйснїй, властївїй (кому-н.)» Ж, [крїв'янїй] «крївавїй», крївáвий, «крївавїй», крївїстїй «якїй має червоне обличчя; здоровїй, рожевовидїй», крївнїй, [крївувáтїй] «багатокровнїй», [крїв'янáстїй] «крїв'янїстїй» Я, крїв'янїй, крїв'янїстїй, [крївне] «з кров'ю» Ж, крївáвїти, [крївáвїти] «наливатїся кров'ю», крївáвїти, крївїти, крїв'янїти, крїв'янїти, безкрїв'я, знекрївїти, [накєрвáвїтїся] «статї повнокровнїм», недокрїв'я, недокрївнїй, обезкрївїти, [покєрвáвїти] «забруднїти кров'ю; крїваво скатувати» Ж, [розкєрвáвїти] «тс.» Ж; — р. кровѣ, бр. кроў, др. кровѣ, крѣвѣ, п. krew, ч. krev, слц. krv, вл. крєј, нл. kšej, [kšew], полаб. karroí, болг. крѣв, м. крє, схв. крє, слн. крї, стсл. крѣвѣ; — псл. *кгу (зн. в. одн. кгѣвѣ); — спорїднене з лит. kraujas «кров», прус. krawiāp «кров», двн. (h)rao «сирїй, незваренїй» (нвн. roh, англ. raw), дісл. hrág «тс.», кїмр. sgau «кров», ірл. crú «тс.», лат. cruog «кров, зовнїшнїй потїк кровї», гр.

κρέας «м'ясо», ав. хгӯ- «шматок кривавого сирого м'яса», хгӯга- «кривавий, жорстокий», дінд. kравіñ «сире м'ясо», kгӯгаñ «кривавий»; іє. *kгӯ-/кгецә- «закривавлене сире м'ясо». — Шанский ЭСРЯ II 8, 401—402; Фасмер II 379; Sławski III 94—95; Brückner 266; Machek ESJČ 292; Holub—Kop. 187; Holub—Lyer 268; Schuster-Sewc 667—668; Olesch I 416—417; БЕР III 33—38; Младенов 259; Skok II 216—217; Bezlaž ESSJ II 92; Критенко Вступ 506, 542; Bern. I 632; Trautmann 142; Fraenkel 290; Топоров IV 164; Endzelīns IV 2, 244; Гамкрелидзе—Иванов 698; Рокотпу 621.

[крівать] «ліжка» Г, Ж, [коровать] «тс.» Ж; — р. *кравать*, [коровать], бр. *кравіць*, др. *кравать*, болг. *крават*, м. *кревет*, схв. *крѣвет*; — запозичення з середньогрецької мови; сгр. κράββατι(ο)ν (> нгр. κρεββάτι) пов'язане з гр. κράββατος «ложе, одр, постеля», що походить від лат. grabātus «низьке ліжка, койка», яке зводиться до іллір.-дмакед. *γράβος «дуб» (пор. гр. (< іллір.) γράβιον «деревина певної породи дуба; смолоскип»). — Шанский ЭСРЯ II 8, 400; Фасмер II 379; Брандт РФВ 22, 142; БЕР II 728; Младенов 256; Skok II 192; Bern. I 626; Walde—Hofm. I 615; Frisk II 1. — Див. ще граб.

[кровкун] (орн.) «чорний ворон, Corvus corone L.» Л; — очевидно, похідне утворення від [*кравкати] «каркати» (пор. [кравчати] «тс.»), яке зазнало фонетичної зміни внаслідок звуження ав > ов. — Див. ще *кравчати*.

[кровотій] (бот.) «блошниця дизентерійна, Pulicaria dysenterica Gaertn.» Мак; — складне слово, утворене з основи іменника *кров* і, очевидно, фонетично видозміненої основи дієслова [толіти] «гамувати, тамувати» (*-толь > *-тіль > -тії); назва зумовлена, можливо, застосуванням блошниці для лікування дизентерії (поносів з кров'ю). — Див. ще *кров*, *толіти*.

крогуй, *крогулець* — див. *крагулець*¹.

кроїти, *крій*, [кройніця] «дошка (у шевця) для кроєння шкіри» Я, *кροїльний*, *вікройка*, *закрій*, *закрійник*, *за-*

крійниця, *закроювач*, *закроювальний*, *перекрій* «розріз», *перекроїка*, *покрій*, [прикроїний] «з пришитими до халяв головками» (про чобіт), [прикроїстий] «не сипкий, такий, що відпадає брилами під час орання» (про землю), *розкрій*, *розкроювальник*, [скроїка] «викройка для шиття», [укрої] «покрій» Нед; — р. *кроїть* «кроїти», бр. *кροїць* «кроїти; різати хліб; мучити», п. *кροіć* «різати; кроїти», ч. *кροјіт* «тс.», слц. *кροјіт'* «різати», вл. -*крејіć* «надрізати ножем», полаб. *krüjě* «кроїть», болг. *кροјя* «крою; задумую», м. *кροи* «ріже; підрізає (пагін винограду)», схв. *кροјити* «кроїти», слн. *кροјіті* «тс.; різати», цсл. *раскροити* «розтяти, роздерти»; — псл. *кροјіті*, похідне від *кροјь* «крій»; вважається також каузативом від незасвідченого **kriti* «відділяти» (як *ројіті* «поїти» від *ріті* «пити»), який початково означав «викликати відділення, відокремлення»; споріднене з лтс. *kriet* «відділяти; збирати вершки», *krijāt* «обдирати кору», лат. *сегно* «розрізняю; просіваю; маю на увазі, вирішую», гр. *κροίνω* «відділяю, розділяю; розбираю; перевіряю», дірл. *сгіаthar* «сито», дангл. *hrīdder* «грубе сито»; іє. *(s)krei-; зіставлення з лит. *гаікүйті* «кроїти» (Machek ESJČ 294) необгрунтоване. — Шанский ЭСРЯ II 8, 402; Фасмер II 385; Sławski III 119—120; Brückner 620; Holub—Kop. 184; Schuster-Sewc 668; Bezlaž ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 180—182; Bern. I 620; Trautmann 41; Гамкрелидзе—Иванов 707; Мельничук Этимология 1966, 223; Рокотпу 945—946. — Пор. *кряти*.

крок «рух ногою, ступінь», [кroach] «тс.» Ж, [крокністий] «той, хто робить великі кроки» МСБГ, [кroachити] «робити крок» ВеЗа, [обкroachити] «обійти» ВеЛ; — бр. *кroach*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *кroach* «крок; захід; хода; промежина», як і вл. *кroach* «крок», може бути зведене до одного з двох праслов'янських варіантів того самого кореня: псл. *кroachь* (пор. ч. слц. *кroach* «крок, хода», болг. [скroach], схв. *кroachь* «тс.») або псл. **когь* (пор. р. укр. бр. *окорок* «шинка», болг. *кroachь* «нога», слн. *krák* «стегно; біг»); — спо-

ріднені з лит. *kárgka* «частина свинячої ноги, окорок»; недостатньо обгрунтоване пов'язання з алб. *krahe* «плече» (Meyer 203—204), а також припущення (Machek ESJČ 294) про зв'язок з дінд. *krámati* «крокує». — Фасмер—Трубачев III 130; Sławski III 120—122; Brückner 268; Holub—Kop. 188; Schuster-Šewc 677—678; ЭССЯ 11, 77—80; Trubačev ZfSl 4, 83—84; Vern. I 571—572; Козлова Этимология 1982, 48, 52; Куркина ОЛА 1981, 282—289; Trautmann 118. — Див. ще **окорок**. — Пор. **караки**.

крóква, *крóквіна* «один із брусів крокви», [крóков] «кроква; знаряддя для вимірювання землі» Ж, *крóківка*, *крóкв'яний*; — р. [крóква], бр. *крóква*, п. *krokiew*, [krokwa], ч. *krokov*, слц. *krokva*, слн. *krôkva*; — псл. **кгоку*, *кгокѣ* «розсоха»; — можливо, споріднене з лит. *krãkė* «ковінька», лте. *krakis* «дерев'яний ослін; гребінь на даху; загини на фронтоні», гр. *κρόσσι* «зубці фортечних стін»; очевидно, пов'язане спільністю кореня з псл. **кгокъ*, укр. *крок* як назва пристрою, подібного до розставлених ніг; пов'язується також (Топоров IV 151—152; Endzelīns IV 2, 243) з прус. *kraclan* «груди»; припущення про походження від дісл. *kraki* «жердина з гаком» (Mikkoła IF 23, 121; RSl 2, 137) викликає сумнів. — Фасмер II 379; Преобр. I 388—389; Sławski III 123—124; Brückner 269; Machek ESJČ 294; Holub—Kop. 188; Bezlaž ESSJ II 98; ЭССЯ 12, 183—185; Vern. I 621; Козлова Этимология 1982, 52—53; Trautmann 139. — Див. ще **крок**.

крокёт (спортивна гра); — р. болг. м. *крóкѣт*, п. *krokiet*, ч. слц. *krokēt*, схв. *крòкѣт*, слн. *krokét*; — запозичене з англійської мови, можливо, через французьке посередництво (фр. *croquet*); англ. *croquet* (гра) виводиться від діалектного (північного) варіанта фр. *crochet* «гачок», зменш. від *croc* «гак», яке, в свою чергу, походить від дісл. *krôkŕ* «гак; вигин; бухта», що було запозичене також у давньоруську мову (др. *крюкъ*). — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 402—403; Фасмер II 380; Sławski III 122; Kopaliński 537; Holub—Lyer 268;

Dauzat 220, 221; Klein 375. — Див. ще **крюк**.

крокіс (бот.) «шафран, *Stocus* L.; медунка м'якенька, *Pulmonaria mollissima* Kern.; [сафлор красильний, *Carthamus tinctorius* L. Ж; нагідки лікарські, *Calendula officinalis* L. Мак]», [кراكіс] «нагідки лікарські; сафлор красильний; медунка м'якенька» Ж, [крóкіш] «тс. Ж, Ме; медунка лікарська, *Pulmonaria officinalis* L. Мак», [крокізь] «нагідки лікарські» Мак, [крокиш, крукіш, крукуш] «тс.» Мак, [кросос] «сафлор красильний Пі; енотера дворічна, *Oenothera biennis* L. Мак», *крóкус* «шафран; медунка м'якенька»; — р. *крóкус* «шафран», бр. *крóкус* «тс.», *красос* «нагідки», п. ч. *krokus*, слц. *krôkus*, вл. *krokuš*; — запозичене, очевидно, в давньоруський період з грецької мови (форми укр. *кросос*, *крокіс*, р. заст. *кросос*, бр. *красос*), а пізніше, мабуть, через польське і німецьке посередництво (н. *Krókus*) з латинської мови; лат. *stocus* (бот.) «кросос, *Stocus sativus* L.; шафранова фарба» походить від гр. *κρόκος*, що є, можливо, запозиченням із семітських мов (ак. *kurkanū* «шафран», ар. *kurkum* «тс.», гебр. *karḳōm*) або давньоіндійської мови (дінд. *kuṅkumam* <**kurkuma-* «тс.»); назву перенесено на інші рослини у зв'язку з подібністю кольору їх квітів (Федченко—Флеров 662, 786—787) або плодів (Федченко—Флеров 997, 1033). — Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Sławski III 126; Kopaliński 537; Brückner 268—269; Holub—Lyer 268; Machek Jm. rostl. 254, 256; Kluge—Mitzka 407; Walde—Hofm. I 150; Frisk II 23; Boisacq 520.

крокодїл, *крокодїлячий*; — р. болг. м. *крóкодїл*, бр. *кракадзіл*, п. *krokodyl*, ч. *krokodyl*, слц. слн. *krôkodil*, вл. нл. *krokodil*, схв. *крòкòдїл*; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Krokodil*, фр. *crocodile*) запозичено з латинської; лат. *crocodilus* походить від гр. *κροκόδειλος* «крокодил; ящірка», яке виникло шляхом дисиміляції з **κροκο-δριλος* букв. «черв'як, що вигрівається на камінях, у ріні», яке складається з основ іменників *κρόκη* «гравій, рінь». спорідненого з дінд. *śárkara*

«тс.», лат. *carīēs* «трухлявість, гнилість», і *drīlos* «черв'як», етимологічно неясного. — Акуленко 140; Шанский ЭСРЯ II 8, 403; Фасмер II 380; Преобр. I 389; Sławski III 124—125; Brückner 268; Machek ESJČ 294; Holub—Lyer 268; БЕР III 17; Kluge—Mitzka 406—407; Dauzat 220; Walde—Hofm. I 293; Frisk I 417—418, II 22—23; Boisacq 178, 200, 435, 519—520.

[**крокос**] (бот.) «полин польовий, *Arthemisia campestris* L.» Мак, [**крокоси**] «лаватера тюрінгська, *Lavatera thuringiaca* L.» Мак; — очевидно, назви, пов'язані з *крѳкіс*, *крѳкус*; характер зв'язку неясний.

[**крокотій**] (бот.) «образки болотні, *Calla palustris* L.» Ж; — неясне; можливо, виникло в результаті перенесення і видозміни назви [**кровотій**] «блшниця дизентерійна»; мотивація перенесення назви неясна. — Пор. **кровотій**.

кроль (стиль спортивного плавання), *крѳліст*; — р. бр. *крѳль*, п. *сгawł*, ч. слц. *kravł*, вл. *kravł*, болг. *крѳул*, схв. *крѳул*, слн. *krávl*; — запозичення з англійської мови; англ. *сгawł* «повзання; кроль (стиль плавання)» продовжує дангл. *сгawłen* «повзати; борсатися; кишити» (про комах), що є запозиченням з давньоісландської мови; дісл. *kráfla* «хатися руками, ритися» споріднене з дат. *kravle* «повзати», гол. *krabbelen* «дряпати, скребти». — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 404; Kluge—Mitzka 398; Klein 368; ODEE 226; Vries ANEW 328.

[**крѳма**] «перегородка» Ж, [**крѳмка**] «крайка, кромка» Ж, [**крѳмець**] «старий селянин, який подає медичну допомогу природним способом» Ж, [**крѳмиць**] «тс.» Ж, *крѳмка*, [**крѳмка**] «невеликий шматок відрізаного хліба, окраець» Я, [**крѳмити**] «ділити» Ж, [**закрѳм**] «засік» Ж, ЛЧерк, [**покрѳма**] «кромка» Ж, [**покрѳма**] «різноколірний суконний пояс» До, [**укрѳма**] «відокремлена частина; самотність; спокійне місце» Ж; — р. [**кромá**] «край, бік чогось», *крѳмка* «край чогось; вузька смужка по краю тканини», п. *крѳмка* «скибка, шматок», вл. *крѳма* «край, рант, борт; кромка;

шкварка», нл. *kšota* «край, кромка, облямівка, обшивка», полаб. *krūtškā* «окраець хліба»; — псл. *крѳма* «обрізаний край чогось»; — очевидно, споріднене з лит. *krīmstī* «гризти», лтс. *krīmst* «тс.», свн. *schram* «рана, шрам; тріщина у скелі, діра», *schramen* «відірвати, відкрити», дісл. *skrāma* «рана, рубець, шрам», сірл. *scram* «шкіра»; іє. *(s)krēm-/*(s)krēm- — розширений варіант кореня *(s)ker- «різати, відокремлювати»; припущення про походження від нім. *Krume* «м'якушка», свн. *krume*, снн. *крѳме* «тс.» (Karłowicz SWO 314), від герм. **morĳā*, нвн. *Mark* «кордон, рубіж; прикордонна зона», лат. *marĳō* «границя; грань, круг, облямування» (Machek Sborník FFBrU 2/2—4, 13) або про спорідненість слов'янських форм (з метатезою приголосних) з цими ж германськими формами (Machek ESJČ 294) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер—Трубачев II 381; Преобр. I 389—390; Булаховский Труды ИРЯ I 193; Sławski II 128—130; Brückner 269; Schuster-Sewc 679—680; ЭССЯ 12, 185—186; Вєрп. I 621—622; Рокотпу 945. — Пор. **крѳм**, **прикрѳмити**, **скрѳмний**.

[**крѳмішний**] «крайній» Ж, у сполученні *крѳмішна пѳтьма* (*темрява*) «непроглядна, безпросвітна пѳтьма, темрява»; — р. *крѳмішний* «непроглядна» (про темряву), др. *крѳмішний* «зовнішній», *крѳмішний* «тс.»; — очевидно, запозичення з старослов'янської мови; стсл. *крѳмішний* «зовнішній», похідне від *крѳмѳ* «зовні» (< місц. відм. одн. від псл. *крѳма* «край»), є, можливо, калькою гр. *ἐξώτερος* «зовнішній, крайній, граничний» (пор. гр. *τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον* «пѳтьма крѳмішня»). — Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 404. — Див. ще **крѳма**.

[**крѳмкати**] «каркати» (про ворону), [**крѳмкати**] «ворон»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне *крѳмкати*, *крѳмкати* (пор.).

[**крѳмпач**] «мотика з двома рогами» ВеУг; — п. [**крѳмпач**] «кирка», слц. *крѳмрác*, *кгамрác* «тс.»; — запозичене з чеської мови, очевидно, через польське й словацьке посередництво; ч. *крѳмрác* (*крѳмрác*) «кирка» походить від нвн.

[Крамре(п)] «кирка, кайло», пов'язаного з днн. крапро «мотика; затискач», англ. сгапр «затискач; скоба», які зіставляються далі з сангл. сгапре «спазма», нн. гол. крапр, днн. крапрh(o), свн. крапрf, нвн. Крапрf «тс.», а також з дангл. сгупр, сгумб «зігнутий, кривий», днн. сгумб, гол. кром, днн. кгупр, нвн. кгумт «тс.», спорідненими з псл. *grōbъ, укр. *грубий*; сумнівне виведення ч. крмпра́с (Machek ESJĀ 294) з нім. Krümmhaske «рід мотики». — Sławski III 130; Karłowicz SWO 314; Kluge—Mitzka 400. — Див. ще *грубий*.

[крóмпель] «картопля Ж; топінамбур, Helianthus tuberosus L. Мак», [кромпіль] «коноплі (?) Мо, [крумпель] «картопля» Мак, [кромплянка] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл. II, [крумплянік, крумпляніця, крупляніще] «тс.» тж; — п. [кромпел] «картопля», ч. [крупр'а]; — запозичене через польське посередництво з словацької мови; слц. крупр'а, крупр'а, крупрел' «тс.» є фонетичними варіантами форми крупр'а, до якої зводиться й грл'а «тс.». — Sławski II 130; Machek ESJĀ 297. — Див. ще *груля*. — Пор. *комперя*, *кумпітер*.

кромсати «шматувати»; — р. *кромсать* «тс.», [кромшійть] «тс.; різати», бр. *кромсаць* «рвати, різати на шматки»; — псл. [кромсати], похідне від кромта «обрізаний край чогось» дієслівне утворення з суфіксом -s- на позначення інтенсивності дії; пор. паралельне псл. кроміті без форманта -s-: укр. [крóмити] «ділити, відокремлювати» Ж, р. [кроміть] «відділяти, огороджувати; сортувати, відбирати», вл. кроміс «кришити, подрібнювати; хрупати, гризти». — Шанский ЭСРЯ II 8, 405; Фасмер II 381; Преобр. I 390; Sławski III 128—129; Jokl AfSIPh 28, 3; Mikl. EW 137. — Див. ще *крома*. — Пор. *крéмсати*.

[крóмши] (у сполученні *к. білі* «крихти?») Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *кромсати*.

крóна «верхня частина дерева», *кроністий*; — р. бр. *крóна*, п. когопа «крона; корона», ч. слц. когона, болг. *корóна*, м. *круна*, схв. *крўна*, слн. крóпа «тс.»; — запозичення з німецької мо-

ви; н. Крóпе «крона (дерева); корона; крона (монета)» походить від лат. corōna «вінок, вінець; край, кінець, межа». — Фасмер II 381; Шанский ЭСРЯ II 8, 406; Преобр. I 360; Sławski II 492—494; Kluge—Mitzka 407. — Див. ще *коро́на*.

[кропáч] «палиця з ганчіркою, якою гасять вогонь у кузні» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; — п. [кгорасц] «ковальське кропило, яким гасять вугілля», як і ч. слц. кгорáс «кропило; поливальниця», є похідним від кгоріс «кропити», спорідненим з укр. *кропíти* (див.).

кропíва «Urtica L.» Г, Ж, [кроміва] «кропива дводомна, Urtica dioica L.» Мак, [кромивничок] «собача кропива, Leonurus cardiaca L.» Мак, *кромівниця* «захворювання, що супроводжується висипом на шкірі та її свербінням», *кромів'янка* «тс.», *кромів'яник* «зарості кропиви», *кромів'яний*; — р. *кроміва*, бр. *кроміва*, др. *кромива*, п. *rokrzywa*, [korkrzywa], ч. *korřiva*, слц. *korřva*, *korřivica*, вл. *korřiva*, нл. *kopřiva*, полаб. *t'üpraivä*, болг. *копрíва*, м. *коприва*, схв. *кòприва*, слн. *кроміва*, *корміва*; — псл. *кроміва* (*корміва*), похідне від *кроміті; назва пов'язана з тим, що ця рослина, коли вона вживається для годування худоби, попередньо обварюється (пор. стсл. *оукронъ* «кип'яток», укр. *окрін*); вважається також (Меркулова 113—114), що в основу зв'язку з *кроміті покладено здатність кропиви жалити, пекти в особливий спосіб — ніби дрібними бризками (*кропити* «падати рідкими краплями»); при прийнятті за первіснішу форми *корміва* можливе зближення з др. *коприва* «шовк» як назви рослини, що йде на пряжу (Štrekelj AfSIPh 28, 486); припущення про зв'язок псл. *корміва* з *кроміти* (Младенов РФВ 68, 384; RSl 6, 278), а також з дінд. *šiprā* «вус» (Petersson BSl. Wortst. 27; Agrell BSl. Lautst. 4) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 371; Фасмер II 336; Преобр. I 391; Brückner 428; Machek ESJĀ 275; Holub — Lye 261; Schuster-Sewc 617 — 618; БЕР II 619—621; Bezlaj ESSJ II 100; Bern. I 622; Mikl. EW 129. — Див. ще *кропíти*.

[кропівка] (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.» Ж, [кропивка водяна] «рдесник кучерявий, *Potamogeton crispus* L.; жеруха гірка, *Cardamine amara* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропівти* у зв'язку з перебуванням усіх цих рослин у воді (Нейштадт 246, Федченко—Флеров 44, 49, 410, 469).

кропівник¹ (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.; лісова завирушка, *Prunella modularis* L.; славка, *Sylvia* Skor. Ж», *кропив'янка* «волове очко; славка», [копівник] «славка», [копривняк] «тс.», [підкропівка, підкропівник] «волове очко» Нед, [покропівник] «лісова завирушка; славка Нед», [покропівниця, покропівня Нед] «тс.»; — р. *кrapівник* «волове очко», п. *rokrzewka* «славка», *rokrzywniaczek* «тс.», [rokrzywka] «волове очко», *rokrzywnica* «лісова завирушка»; — похідні утворення від *кропівá*; назви зумовлені тим, що усі ці пташки живуть і роблять гнізда в чагарниках і кущах (Птицы СССР 430, 501, 502, 503, 534). — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще *кропівá*.

[кропівник²] (бот.) (у сполученні [к. солодкий] «горлянка женеvська, *Ajuga reptans* L.») Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кропівá* з огляду на деяку подібність у стеблі і листі (Федченко—Флеров 800).

[кропівло] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. Мак; вид плісняви, *Aspergillus* Mich. Ж.», [крóпень (річний)] «жабриця однорічна, *Seseli annuum* L.» Ж, [кропівльце] «тс. Мак; вид плісняви, *Aspergillus* Mich. Ж», [кропинка сиво-зелена] «*Aspergillus glaucus* Link.» Мак; — р. [кропівло] «гадючник; буркун білий, *Melilotus albus* Desr.»; — похідні утворення від *кропівти*; назви пов'язані з тим, що ці рослини ростуть у вологих місцях і завжди рясно вкриті росою (Нейштадт 326). — Див. ще *кропівти*.

кропівти, кропівло, кропівльниця, кропівнік («у гуцульських лісорубів) робітник, що поливає водою дерев'яний жолоб, по якому з гори спускають дерева вниз», *закропівтися* «вгамувати го-

лод, спрагу невеликою кількістю їжі або води»; — р. *кrapівть*, бр. *кrapіць*, п. *kroric*, ч. *krorit*, слц. *krorit'*, вл. *krjerić* «поливати грядки; ставити крапки, плями», нл. [kšorís] «прискати, падати краплями, капати», *chroric* «тс.», полаб. *vü-krürēt* «оприскати, полити», схв. *krōpiti* «кропити», слн. *krorit*, стсл. *кронити* «тс.»; — псл. *krorit*, пов'язане чергуванням голосних з *krarati*; — можливо, споріднене з лит. *krāpinti* «кропити»; очевидно, утворення звуконаслідувального характеру; спроби пов'язання з лтс. *krerēt* «викидати густе мокротиння» (Bern. I 623), з лат. *стеро* «скриплю» (Sławski III 133) сумнівні. — Шанский ЭСРЯ II 8, 407—408; Фасмер II 132; Преобр. I 391; Sławski III 132—134; Brückner 270; Machek ESJČ 295; Holub—Kop. 188; Holub—Lyer 269; Schuster-Sewc 672; Bezlaj ESSJ II 99—100; Fraenkel 294; Pokorny 569. — Пор. *кrapати, окрíp.*

кrapіткій, кrapітній; — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [крóпоткий] «кrapіткий», *кrapотлівый* «тс.», [кrapота] «турбота, сварка, розбрат», [кrapотать] «клопотатися, турбуватися; бурчати, сердитися, лаятися», як і вл. *škroric* «шипіти; говорити хрипким, глухим голосом», слн. *krorati* «кудкудакати», є давніми звуконаслідувальними утвореннями, спорідненими з лат. *стеро* «брязкаю, тріщю, клацаю; повторюю», а також з дінд. *krate* «волає»; не виключений зв'язок з псл. *klorotъ*, укр. *клóпiт.* — Шанский ЭСРЯ II 8, 408; Фасмер II 382; Bezlaj ESSJ II 99; Bern. I 622; Matzenauer LF 9, 13; Walde—Hofm. I 290. — Пор. *клóпiт.*

[крóпка] «крапля», [кrapля] «тс.», [кrapліна] «краплина» Бі, [кrapлістий] «краплинний» Ж; — бр. *кrapля* «крапля», п. *krorka* «невелика пляма; крапка, графічний знак», ч. [krorka] «крапля; плямиста курка», слц. *krorka* «крапля», вл. *krjerka* «тс.», нл. [kšorka], *chrorka* «краплинка», стсл. *кrapля* «крапля»; — псл. **krorka* «крапля», похідне утворення від **krorit* «кропити» (пор. паралельне *krarъka* : *krarati*). — Фасмер II 367; Sławski III 135;

Schuster-Sewc 573; Bern. I 623. — Див. ще **кро́пити**. — Пор. **кра́пати**.

крос «спортивний біг по пересіченій місцевості»; — р. *кросс*, бр. болг. м. *крос*, п. *cross*, ч. слц. *krós*, схв. *крòс*, слн. *krós*; — запозичене з англійської мови, можливо, за посередництвом німецької або французької (нім. *Стос*, *Cross*, фр. *cross*); англ. *cross*-(country race) «біг по пересіченій місцевості» (букв. «пересіченої місцевості шлях») є словосполученням, до складу якого входить лексема *cross* (< сангл. дангл. *сгос* «хрест») «хрест; поперечний; перетинати; пересікати», яке через сірл. *сгос* «хрест» зводиться до лат. *сгис* (*сгис-ем*) «тс.» — СІС 373; Шанский ЭСРЯ II 8, 409; Kopaliński 186; Kluge—Mitzka 404; ODEE 230; Klein 375. — Див. ще **криж**.

[**крóси**] «вусики у повзучих рослин» Ж; — неясне.

[**крóсло**] «петля біля нижньої або верхньої частини невода у вигляді півкола» Берл, [*крóсна*] «тс.» Берл; — очевидно, фонетичний варіант форми *крóсно*, що може зумовлюватися наближенням до утворень із суфіксом *-л(о)*. — Див. ще **крóсно**. — Пор. **крóшня**.

крóсно «ручний ткацький верстат; п'яльці, рама в деяких примітивних знаряддях; полотно, тканина», [*крóсна*] «бильця, перила, за допомогою яких розширюється віз» ЛЧерк, [*кроснянік*] (назва, пов'язана з ткацьким станком) Доп. УЖДУ I, [*кросоні*] «рама для вікна, столярної пилки і под.; п'яльці (для вишивання); зшивальний верстат (для оправляння)» Ж, [*кросénка*, *кросénця*] «тс.» Ж; — р. *крóсно* «ручний ткацький верстат; нитки, основа для ткання», бр. *крóсны* «кросно; посад; сувій», др. *кросно* «ткацький верстат, ткацький навій», п. *кросно* «кросно; п'яльці», ч. (заст.) *кроспа* «короб (для носіння на спині)», слц. *кроспа* «ткацький верстат; розп'ята на ньому тканина; ткацький вал», полаб. *kröspä* (мн.) «ткацький верстат», болг. *кросно* «ткацький вал; ткацький навій», м. *кросно* «ткацький навій», схв. *крóсна* «ткацький верстат», слн. *krósna*, цел. **кросно** «тс.»; — псл. *кросно* «дерев'яна

рама різного призначення», утворене за допомогою суфікса *-сно* від основи **kre-*: **kro-* «край», наявної також у псл. *край*, *кромта*, укр. *край*, *крóма*, пов'язане з псл. **krěslo*, укр. *крісло* (з іншим вокалізмом і суфіксом); — споріднене з лит. *krāsė* «крісло», лтс. *kraši* (*rati*) «(віз) із коробом»; менш обгрунтовані зіставлення з гр. *κρόμη* «ткацький утік», *κρέμω* «прибиваю човником (тчу)», дісл. *hroell* (**hrahila*) «піпок, яким прибивають тканину», дангл. *hraegl* «одяг», днв. *hregil* «тс.» (Преобр. I 391—392; Matzenauer LF 9, 13; Bezenberger BB 27, 170; Reichelt KZ 46, 328—330; Zupitza GG 123; Boisacq 513); виведення від **qort-sna*, пов'язаного з укр. *крутіти*, [*крятати*] (Горяев 171), або від **krob-sno*, спорідненого з нвн. *Reff* «пристрій у вигляді гачків на плечах для перенесення важких речей; ручка у коси; бокова решітка в хліві», свн. *gēf*, дісл. *hgip* «пристрій для перенесення дров або торфу» (Machek ESJČ 295), позбавлене підстав. — Дзензелівський УЗЛП 79—80; Шанский ЭСРЯ II 8, 408—409; Фасмер II 382; Sławski III 137—140; Brückner 270; Holub—Kop. 189; БЕР III 20; Bezlej ESSJ II 100; Būga RR II 160—165; Трубачев Рем. терминолог. 126—127; Bern. I 623—624; Топоров IV 182. — Див. ще **край**¹, **крісло**, **крóма**.

крот (у сполученнях *сто сот, тисячу крот болячок* і под.), [*кроть*] «крот, раз» (тільки у лайливих виразах); — бр. [*кроць*] «разів», вл. *króc*, нл. *krót* (тільки з числівником) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *krót* (друга частина прислівникового числівника, яка означає повторювання, множення, «разів»), кашуб. [*krót*] «тс.» походять від псл. **kortъ*, до якого зводиться й укр. *крат*. — Richhardt 70; Sławski III 116; Schuster-Sewc 676—677; Bern. I 576. — Див. ще **крат**.

крóткий, [*крóтість*] «лагідність», [*крітко*] «лагідно, покірливо» Ж, [*не-вкрітний*] «неспокійний, невгамовний, рухливий» Ж, [*окротіти*] «заспокоїти», [*украціти*] «приручити» Ж (з стсл.), [*укротіти*] «заспокоїти; утихомирити; приручити, приборкати» Ж, [*укрочіти*] «тс.» Ж; — р. **крóткий** «кроткий»,

др. *кротъкъши* «приручений; лагідний», *крѣтъкъши* «тс.», п. ст. *krotki* «скромний, покірливий, приручений, лагідний», ч. слц. *krotký* «лагідний, покірливий, ручний», нл. *krośís* «каструвати», болг. *крѡтъкъ* «лагідний, спокійний, тихий», м. *кроток*, схв. *крѡтак*, слн. *kroták*, *krŏtek* «тс.», стсл. *кротъкъ* «лагідний, приручений»; — псл. *кротъкъ* «приручений; покірний; лагідний», первісно «кастрований», яке, мабуть, є девербативним утворенням від *krotiti* «каструвати»; виходячи з семантичної близькості до псл. **krotiti* (укр. *коротіти*), висувують припущення (Sławski III 143—144) про належність обох дієслів до іє. **(s)ker-* «різати, відтинати»; менш переконливе пов'язання (Brückner 270—271) з п. *krzȳtać się* «клопотатися, бути зайнятим», укр. [*крятатися*] «тс.»; сумнівні зближення з гр. *κροτέω* «стучаю, тріщити, кую» (Sławski RSI 16, 90; Bern. I 624—625), *κράτος* «сила, міць» (Matz-pauer LF 9, 13—14), з дінд. *krathana-* «задумливий», *krāthana-* «хропіння» (Zubatý KZ 31, 7), а також з дінд. *śrathnāti* «робиться в'ялим, поступається», дангл. *hreddan* «рятувати, визволяти, віднімати», двн. *hretten* «рятувати» (Machek ESJČ 295; LF 53, 89; Slavia 16, 187; Sadn. — Aitz. VWb 256), що передбачає чергування задньопіднебінних. — Шанский ЭСРЯ II 8, 410; Фасмер II 383—384; Преобр. I 392; Горяев 170; Sławski III 143—144; Schuster-Sewc 406—407; БЕР III 21; Skok II 210; Bezlaĵ ESSJ II 101. — Пор. *крат*.

кроха — див. *круха*.

крохаль (орн.) «крех, *Mergus L.*»; — р. *крѡхаль*, бр. *крахаль*, слц. *krekar*, *kreĥar* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *крех* «тс.»; назва зумовлена характерним криком крохалів, хрипким карканням (Птицы СССР 118). — Булаховський Вибр. пр. III 196; Фасмер II 384. — Пор. *крех*.

крѡшень «гурт білої риби» Я; — очевидно, результат видозміни слова [*крѡшня*] «рибальський сак» (див.).

крѡшня «рибальський сак; верх, будка візка», [*корѡшня*] «тс.» Ж; — р. [*крѡшня*] «плетений з лози або коренів

кошик», [*крѡшни*] «заплічна торбина», п. [*krošna*] «вид скриньки для скла», ч. [*krošňa*] «кошик для носіння на спині», ст. *krósně* «тс.», слц. *krošňa* «короб», болг. [*крѡшня*] «кошик», м. *кросна* «коліска, крона (дерева); [кошик]», схв. *крѡшња* «крона (дерева); [кошик]», слн. *krŏšnja* «кошик (для носіння на спині), короб; крона (дерева)»; — псл. **krosp-ja*, похідне з суфіксом *-ja* від *krospa*, *krospo* (укр. *крѡсно*). — Дзендзелівський УЗЛП 79—80; Фасмер II 384; Sławski III 140; Brückner 270; Holub—Kop. 188; БЕР III 22; Младенов 258; Skok II 209—210. — Див. ще *крѡсно*.

кру (вигук, що відтворює журавлиний крик), *кру-кру*, *кря-кря* «тс.», *крюкати*, *крюкати*, [*кругукати*] ВеБа; — безпосереднє звуконаслідування. — Пор. *крулі*.

Крубочкі «рід вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з п. *krobeczka* (мн. *krobeczki*) «козубенька».

круг «коло; круглий предмет; одиниця обліку продукції; [горизонт; об'їзд; певна частина (до 2—3 пудів) волокна, намотана на дерев'яний обруч; вид дерев'яного столика (у гуцулів); кожна з двох поперечних стінок кузова (у візку); наголовок шапки; ділянка поля; сфера; жердина у різних спорудах Я]», [*круглічка*] «вид пшениці» Ж, [*кругліш*] (зоол.) «пальовик, *Strongylus*» Ж, [*кругловіна*] «куля» Ж, [*кругловіна*] «яма в полі, наповнена водою; мокра, заболочена низина; сухе місце серед болота; поляна в лісі» Чер, *круглотá*, [*кругля*] «корова із загнутими всередину рогами» Ж, *круглявка* «круглоловида дівчина, жінка», *кругляк*, [*кругляничá*] «невеликий круглий горщик» Г, Ж, *круглячя*, *круговá* «чарка, з якої по черзі п'ють усі, хто сидить у крузі», [*круговіна*] «кругла площа, невелике круглої форми місце у полі, на сіножаті» Я, [*круж*] «циркуль» Пі, *кружálко* «(зменш. від *круж*); [частина гончарного круга]», *кружáло* «круг; дуга, на якій зводять круглі частини будівлі; деталь машини, що має форму круга, кільця; диск; шинок, корчма; [вір Чер; острів на річці Чер; кругла клумба Ж]», [*кружанин*] «учасник танкового кола»,

[*кружéць*] «(у прядці) катушка, на яку поступово намотується прядена вовна», [*кружільце*] «маленький круг; диск» Ж, *кружинá* «навколишній простір; околиця; обвід, окружність», [*кружиня*] «тс.», [*кру́жка*] «частина гончарного круга», [*кружлівка*] «сепаратор» Я, *кру́жність*, *кружо́к* «(зменш. від *круг*); верхня частина діжки, бочки, якою накривають їх або придавлюють засолені овочі; [певна частина (2—3 пуди) прядива, льону, намотана на дерев'яний обруч; двадцять обичайок для сита; дерев'яний кружок, уживаний замість тарілки; круг у млиновій шестірні]», *круг* (прийм.) «навколо», [*кру́га*] «навкруги» Пі, [*кру́гий*], *круго́м* «тс.», [*кружалá*] «кружляючи» Я, [*кружилóм*] «навкруги, навколо» Я, *кружка́*, *кружко́м*, *кружкомá*, [*кружніш*] «не коротшою дорогою, а довшою, в об'їзд» Кур, *кру́жно* «колом», [*кружнó*] (про їзду) «не прямо, а в об'їзд» Я, [*кругла́вий*] «круглястий» Ж, *кру́гелий*, [*кругловáтий*] «круглястий», [*кругло́вий*] (у сполученнях [*круглове віконце*] «віконце в узголів'ї ліжка зі сходу» Ж, [*кругловий танок*]), *круглува́тий*, *кругля́вий*, *кругля́стий*, [*круговáтий*] «круглястий» Ж, *кругові́й* «який відбувається по кругу; [назва вітру]», [*кружистий*] (про узорчасте сукно) Ж, [*кружковáтий*] «подібний до круга» Ж, [*кружля́стий*] «круглястий» Ж, *кружні́й*, *кру́глити*, *кру́глити*, *кру́глішати*, *кру́гляти* «кружляти; пити (в крузі)», *кру́жати* «пити хмільні напої; кружляти; [(про дерево) відсікати з усіх боків; (про збіжжя) очищати на ситі Ж]», [*кружелáти*] «згортати» Ж, *кружеля́ти* «кружляти», *круженя́ти* «тс.», *кру́жити*, *кру́жляти*, [*кружа́ти*] «кружати (пити)», [*вокругі́*] «навколо», *заокру́гелий*, *заокру́глений*, *заокру́глити*, *навкру́г*, *навкру́гий*, *навкру́жний*, *нао́кру́же* «навкруги», *нао́кру́гий* «тс.», *о́круг*, *о́кру́га*, *о́кру́глість*, *о́круже́нець* «оточенець», *о́кру́жність*, *о́кру́жний*, *о́кру́же* «навколо», *о́кру́гий* «тс.», *о́кру́глити*, *о́кру́жати* «оточувати», *о́кру́жляти*, *о́бкру́глити*, [*о́бкру́жити*] «розмежувати, розділити» Ж, *о́бкру́жляти* «обійти, об'їхати, кружляючи», [*перекру́же*] «перекрій, розріз; місяць у другій чверті»,

[*лідокру́жок*] «несправжній зонтик (у рослин)» Ж, [*понавкру́гий*] «навкруги», [*скру́жки*] «висівки, що залишаються на решеті від просіяного зерна», [*скру́жлини*] «полова, висівки», [*скруг*] (у сполученні [*на скрузі*] «на ушкодбі місяця»), [*скруглі́ти*] «округлити; очистити зерно обертанням решета», [*скругля́ти*] «тс.», *скруглі́ти* «стати круглим, округлитися», [*укру́шками*] «спеціальний спосіб ткання (на скатерті тощо)» Ме;— р. бр. *круг*, др. *кругоъ* «круг; прикраса у вигляді круга; візерунок з кругами; збори», п. *krug*, ч. слц. вл. *kruih*, болг. *кръг*, м. *краг* «кругла дошка для замішування тіста», *круг* «круг; область, сфера діяльності», схв. *кръг*, слн. *króg* «круг, окружність, сфера», стсл. *кръгъ* «круг»;— псл. *krögъ* «щось скручене, згорнуте; круг», пов'язане чергуванням голосних з **kręgъ* (укр. *кряж*);— споріднене з дісл. *hringr* «перстень, кільце; круг, затока; змія», днвн. *hring* (нвн. *Ring*) «перстень, обруч, круг», днвн. *hringap*, *ringap* «обертати навкруги, крутити, мотати», нвн. *ringen* «викручувати, віджимати; боротися», умбр. *cringtagtro*, *krengkatrum* «пов'язка; пояс»; іє. **krongh-/krengh-*, похідні від кореня *(s)ker- «крутити; вигинати».— Шанський ЭСРЯ II 8, 412; Фасмер II 385; Sławski III 72—74; Brückner 265; Machek ESJC 297; Schuster-Sewc 684; БЕР III 38—39; Младенов 260; Skok II 213—214; Bezlaj ESSJ II 97—98; Берп. I 626; Stang 30—31; Pokopny 935—936.— Пор. *кряж*¹.

[*кру́гав*] (орн.) «великий яструб, *Accipiter gentilis* L.», [*кру́гавець*] «тс.; малий яструб, *Accipiter nisus* L.» Ж;— неясне; можливо, виникло на основі укр. [*крогу́лець*] «малий яструб», [*крогуй*] «тс.» як результат його зближення з *круг*.— Пор. *крагу́лець*¹.

[*кру́гіні*] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.; вид чорнослива, *Prunus insititia* variet. Мак», [*кру́глиці*] «вид чорнослива» Мак, [*кру́гляки* Мак, *кру́глянка* Ж] «тс.»;— не зовсім ясне; може бути результатом видозміни давнішого [*крухиня*] «тс.», вторинно зближеного з основою *круг*; разом з тим, частина назв може бути первинною,

пов'язаною з прикметником *кру́глий* за формою плодів відповідних сортів сливи (пор. [кúлька] «сорт круглих слив»).— Пор. *крухия*.

[кругікати] «кричати» (про кулика) Ж;— звуконаслідувальне утворення; можливо, результат контамінації дієслів *кру́кати* і *ку́йкати*.

[кру́гли] «кегли» Ж, [кру́желькі] «тс.» Ж, [кру́гольня] «кегельбан» Ж;— очевидно, результат повного або часткового калькування п. *kręgle* (мн.) «кегли», *kręgielnia* «кегельбан», етимологічно пов'язаних з укр. *ке́гля* (виникли через зближення п. **kiegel* з п. *krąg* «круг», що відповідає укр. *круг*).— Sławski III 103—104, 110—111.— Див. ще *ке́гли*¹, *круг*.

[кругля́к] (бот.) «хвощ болотний, *Equisetum palustre* L.»;— пов'язане з *круг*; назва зумовлена, мабуть, наявністю на стеблі рослини кілець з маленьких лускатих листочків, які охоплюють його своєрідними кругами (Нейштадт 56).— Див. ще *круг*.

[кругу́нькати] «хрюкати, рохкати» ВеУг, [кру́нькати тж, курі́нькати Ме, курі́нькати Ме] «тс.», [куру́йкати, кургі́чати Ж] «тс.; стиха співати»;— звуконаслідувальні утворення.

[кружа́лець] (бот.) «бутень бульбистий, *Chaerophyllum bulbosum* L.» Ж; бугила лісова, *Anthriscus silvestris* Hofm. Mak., [кружа́чка] «садова айстра, *Callistephus chinensis* Nees.» Mak, [круже́чка, круже́чок] «тс.» Mak;— похідні утворення від *круг*; назви зумовлені тим, що рослини мають кругле суцвіття (*бутень* і *бугила* за цією ознакою відносяться до родини зонтичних) (Нейштадт 410; Словн. бот. 13, 82).— Див. ще *круг*.

[кружга́нок] «зовнішня галерея, веранда, звичайно навколо будівлі»;— запозичення з польської мови; п. *krūzgapiek* «галерея довкола внутрішнього подвір'я», ст. *kruczagapiek, krucganek* «тс.», походить від снн. *krūzegapiek* «процесія з хрестом; галерея, коридор, який оточує подвір'я», свн. *krūzegapiek* «тс.» (нвн. *Kreuzgang* «крита галерея (в монастирях)»), що складаються з *krūze*,

krūze (> нвн. *Kreuz*) «хрест», яке походить від лат. *crux*, зн. в. одн. *crux-em*, і *gāpik* (нвн. *Gang*) «вхід, коридор».— Шелудько 35; Sławski III 187; Brückner 273.— Див. ще *га́нок*, *криж*.

кру́жево «мереживо», [кру́жівниця] «мереживниця; торгівка мереживними виробами» Ж, [кру́жавці] «мереживо» Я;— р. *кру́жево* «мереживо», [кру́живо] «мережчата обшивка одягу», [кру́жило] «тс.», др. *кру́живо* «мереживо»;— очевидно, похідне утворення від др. *кру́жити* (мабуть, у значенні «обшивати»); пор. *вариво*, *куруиво*, *мереживо*, *прядиво* і под. від *варити*, *куруити*, *мережити*, *прядити* тощо; форма *кру́жево*, пізніший російський новотвір, може свідчити, що слово в цій формі є запозиченням з російської мови; пов'язання (Brückner 267; Берн. I 611) з нвн. *krāus(e)* «кучерявий» сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 414; Фасмер II 385; Преобр. I 394; Соболевский РФВ 70, 87; Mikl. EW 142.— Див. ще *круг*.

[кру́жельчик] (іхт.) «щиповка звичайна, *Sobitis taenia* L.» Ж;— р. [кру́жельчик] «тс.»;— похідне утворення від *круг*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця риба нерідко перебуває у зігнутому положенні серед водоростей (Рыбы СССР 228).— Див. ще *круг*.

[кру́жець] (орн.) «боривітер звичайний, *Falco tinnunculus* L.» Ж, [кру́жля́к] «тс.» Ж;— похідні утворення від *кру́жити*, *кру́жляти*; назви зумовлені, очевидно, способом літання цього хижого птаха, який часто ширяє, вистежуючи здобич (Воїнств.— Кіст. 160; Птицы СССР 169).— Див. ще *круг*.

[кру́жіль] «конус» Ж, [кру́жівка] «кужівка», [кру́жілка] «кужівка (?); веретено?»;— бр. [кру́жілка] «круглий відрубаний шматок дерева», п. [krężel] «конусоподібний дерев'яний наконечник на нижньому кінці прядки», каш. [krążel] «вир», ч. [krūžel] «кужівка», слц. (сх.) [krūžel'] «прядка», вл. *krūžel* «циліндр; щипці для завивки; палиця для кужеля (у прядці)», нл. *krūžel* «дзига; палиця для кужеля (у прядці)»;— псл. **krōžель / krōžьль*, похідне від *krōзь* «круг»; менш обґрунтоване пояснення (Moszyński KLS I 308—309) як наслідку контамі-

нації п. *kažel «кужіль» і krag «круг». — Sławski III 110—111. — Див. ще **круг**.

[**кружниця**] (зоол.) «вид черепашки, Turbo» Ж; — похідне утворення від *кружний*; назва зумовлена тим, що ці черепашки мають вигляд згорнутої у спіраль трубки (БСЭ 35, 670). — Див. ще **круг**.

[**кружбли**] «гринджоли, невеликі сани» Ж; — результат видозміни форми *гринджбли*, очевидно, зумовлений зближенням з *круг*, *кружляти*. — Див. ще **гринджбли**.

крук¹ (орн.) «ворон, Corvus corax L.; [журавель, Grus Pa]», [**крук**] «крук, ворон», [**крученя**] «воронення» Ж, *кручий* «властивий крукам»; — р. бр. [**крук**] «ворон», п. слц. діал. kruk «тс.»; — псл. *krukъ; — очевидно, споріднене з лит. krauklys «ворона», лтс. krauklis «ворон» (пор. лит. kraukti «крукати»), а також з гр. κραυγή «крик», дісл. hókrg «морський ворон». — Фасмер II 386; Sławski III 171—173; Brückner 272; Trautmann 139—140; Pokorny 571.

[**крук**²] «назва звичаю, за яким здебільшого на масляну співають пісню про крукання журавля і про крука» Я; — п. [kruk] «одна з осіб у грі», [kru] «наслідування голосу воронят під час гри «в крука»; — очевидно, пов'язане з **крук**¹ (див.).

[**крулак**] «гачок» Ж; — неясне; можливо, виникло на основі тур. kulağ «пастка, капкан».

крумар, *крумарити*, *крумарок* — див. **крамар**.

крумк (вигук, що відтворює крик жаби, крука тощо), *крумкати*, [*крумчатити*] «каркати» (про крука), [*крумчатч*] «крук»; — бр. *крумкаць* «квакати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **крамкати**, **кромкати**.

[**крумцангель**] «криві ковальські кліщі» МСБГ, [*крумцангер*] «тс.» тж; — запозичення з німецької мови; нім. Krumpzange «тс.» утворене з прикметника krumm «кривий» та іменника Zange «кліщі». — Див. ще **кромпач**, **обценьки**.

[**крундзяти**] «поратися біля чогось, щось робити, але безрезультатно» Мо; — очевидно, афективне утворення.

[**крундовелик**] «невеличкий калачик, вид пряника» Дз; — очевидно, результат видозміни форми *крендѣлик*, зменш. від *крендѣль* (див.).

[**крунутися**] «поспішити, повернути назад» Ж; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми *крутнїтися*, пов'язаної з *крутити* (див.).

круп¹ «крижі (у коней), задня частина тулуба»; — р. болг. *круп*, ч. кгура; — запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. croup «круп, зад (у тварин)» походить з франк. *kripa «випуклість; опухлість» (пор. снідерл. egor «тулуб; труп; воло»), спорідненого з двн. kropf «воло», нвн. Kropf «зоб», англ. crop «тс.», а також гр. ῥοβλός «вигнутий, опуклий». — Шанский ЭСРЯ II 8, 416; Фасмер—Трубачев II 386; Dauzat 222; Kluge—Mitzka 407—408; Vries NEW 366.

круп² «гостре запалення гортані й трахеї»; — р. бр. болг. м. *круп*, п. ч. krip, схв. *круп*, слн. kúp; — запозичення з французької мови; фр. croup «круп, запалення гортані» походить від англ. croup «тс.», яке виникло з шотландського croup «каркати; кумкати» звуконаслідувального походження. — СІС 374; Шанский ЭСРЯ II 8, 415—416; Фасмер II 386; Koraliński 538; Sławski III 175; Holub—Lyer 269; Dauzat 222; Klein 376.

кру́па «подрібнені зерна як продукт харчування, крупи; атмосферні опади у вигляді зернят; крупина; [каша Ж; прізвисько гарнізонних солдат Бі], *кру́пий* «крупа; атмосферні опади у вигляді зернят СУМ, Ж; [ікра рачача, ікра оселедця], [*кру́пило*] «жорна» ДзАтл II, *кру́пина*, *кру́пка* «(зменш. від *кру́па*); перше грубе мливо зерна пшениці; [трихіна]», *кру́пник* «юшка з крупів; [хлібна горілка із звареним медом Ж]», [*кру́пник*] «жорна» ДзАтл II, [*кру́пниця*] «тс.» тж, *кру́пчатка* «питлівка», [*кру́п'янка*] «ковбаса, начинена кашею; крупа, каша Ж», *кру́п'яр*, [*кру́піний*] (у сполученні [*кру́пине решето*] «решето для крупи») Ж, *кру́пкий* «який складається з крупинок», *кру́пкуватий*, [*кру́пнастий*] «зернистий, крупчатий; дроблений» ВеБа, *кру́пністий*, *кру́п-*

частий, круп'яний, [крупічитися] «зростатися» (про руду) Ж, [підкрупини] «грубі частини розмолотого зерна» Ж, [покрупини] «гречане борошно з дрібною крупи, просіяної з крупнішою; засахарений мед, мед у крупинках», [покруп'янка] «гречане борошно з дрібною крупи, просіяної з крупнішою», [покрупіти] (у сполученні [п. муку] «грубо змолоти») Ж, [скрупіти] «ставати крупнозернистим» Ж, [скрупіти] «тс.» Ж;— р. *крупá*, бр. *крупы*, др. *крупa* «борошно; крупа; крупина», п. *кгира* «крупина», *кгиру* (мн.) «крупини, крупа», ч. *кгоира*, *кгоиру* (мн.) «крупа; град», сл. *кгіра* «крупинка», *кгіру* (мн.) «крупа; град», вл. *кгира* «крупа; градина», нл. *кşıра* «крупа», болг. *крупá* (у сполученні *к. сол* «велика грудка солі»), схв. *крупá* «дрібний град», сл. *кгіра* «крупа ячмінна», цсл. *крупá* «кришечка, крихта»;— псл. *кгира* «крупно змелене зерно, збіжжя; крихта, кришечка; зернисті опади», пов'язане з псл. *кгушити*, укр. *крупіти*, псл. **кгъха*, укр. *крупá*;— споріднене з лит. *кгауріс* «шерехатий, нерівний; нижній», лтс. *кгаура* «струп, бородавка», *кгурт* «лопатися, зморщуватися», дісл. *кгуфа* «струп», двн. (h) *кгуоб* «прокажений», (h) *кгуф* «струп, проказа», нвн. [гuff] «зашкарублість ґрунту», можливо, також з алб. *кгірë* «сіть», [кгурë] «тс.»; іє. **кгеи-/кгои-* «ударяти, штовхати, ламати» з детермінантом **-р-**; менш певне пов'язання з п. *кгеру* «кремезний» (Brückner 272; Skok II 215); сумнівне зближення (Machek ESJC 295) з норв. [ггүра, ггаур, ггора, ггурјал] «грубо молоти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 416—417; Фасмер II 386; Преобр. I 395; Горяев 171; Sławski III 176—178; SO 18, 251—252; Holub—Кор. 188; Schuster-Sewc 684—685; БЕР III 27—28; Младенов 258; Skok II 215; Bezljaj ESSJ II 104; Bern. I 630; Топоров IV 212; Stang 30; Trautmann 143; Pokorny 622—623.— Пор. *крупá*, *крупіти*¹.

крупка (бот.) «*Draha L.*»;— р. бр. *крупка*;— пов'язане з *крупá*, *крупіти*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом насіння у деяких видів крупки—дрібних стручечків (Федченко—Флеров

477); пор. іншу назву крупки [кашка].— Див. ще *крупá*.

крупний «великий», *розкрупніти*, *укрупніти*;— р. *крупний* «великий», др. *круподухши* «малодушний», *крупнодушньши* «тс.», ч. ст. *кгирпү* «грубий», болг. *крупен* «крупний», схв. *крупан* (*крупній*) «тс.», стсл. *крупнъ* «малий»;— псл. **кгирьпъ* (кгирь), прикметник, похідний від *кгира* «крупнозмелене зерно, збіжжя; крихта; зернисті опади»;— семантичний розвиток від первісного відносного значення прикметника (пор. укр. [крупний] «крупчастий», п. *кгирпу* «круп'яний», вл. *кгирпу*, ч. *кгирпү*, нл. *кşıрпу* «тс.», ч. ст. *кгірпү* «градовий») привів до створення двох протилежних якісних значень «малий» і «великий»; друге з них з'явилося внаслідок порівняння крупнозмеленого зерна з борошном (пор. болг. діал. *крупно брашно* «борошно грубого помолу»); в українській мові слово, можливо, є запозиченням з російської.— Шанский ЭСРЯ II 8, 417; Фасмер — Трубачев II 386; Преобр. I 395—396; Горяев 171; Sławski III 177—178; Bern. I 630; Mikl. EW 143.— Див. ще *крупá*.

[крупняк] (іхт.) «самиця оселедця; оселедець морський (океанічний), *Clupea harengus L. ВеНЗн*, [крупник] «оселедець морський» ВеНЗн;— похідне утворення від [крупі] «ікра оселедця».— Див. ще *крупá*.

[крупіски] «брижі (у нутрощах свині)» Ж, [крупішки] «тс.» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kruski* «брижі, частина очеревини у тварин; страва з такої очеревини», як і ч. [кгушт] «брижі», сл. [кгуškál] «жир навколо нутрощів», нл. *кгужуе* (мн.) «брижі (у нутрощах тварин)», *кгужука* «гофрований жіночий комір», походить від свн. *кгоесе* «нутрощі; брижі, складки очеревини» (пор. нвн. *Кгös* «нутрощі; збористий або складчастий комір»); етимологічно пов'язане укр. [кгуза] «жабо, оборка» є запозиченням пізнішого часу.— Sławski III 183—184; Kaestner DL 33.— Див. ще *кгуза*².

[крутай] (бот.) «головатень, *Echinops ritro L.*, [крутик] «аморфа, *Amorpha*

fruticosa L.» Мак, [крутильце] «дрік красильний, Genista tinctoria L.» Мак, [кручениці] «вид рослини Ж; смовдь оленяча, Peucedanum cervaria (L) Guss. Мак»;— р. [крута́й] «головатень», [крути́к] «аморфа», п. [krzęcinka] «дрік», ч. kručinka «тс.»;— похідні утворення від *крутіти*; мотивація назв неясна.— Machek Jm. rostl. 118.— Див. ще *крутіти*.

[крутень] (бот.) «скрученик осінній, Spiranthes autumnalis Rich.» Мак, *скрученик*;— р. *скрученник*, п. kęczynka, ч. [krútěnka] «тс.»;— похідне утворення від *крутіти(ся)*; назва зумовлена тим, що суцвіття рослини все скручене по гвинтовій лінії (Федченко—Флеров 282).— Див. ще *крутіти*.

крутий «стрімкий; дуже загнутий або вигнутий; суворий, твердий; [густий; міцний; важкий; який важко розв'язується, який важко засвоюється (про слово, наспів); кручений, звивистий Ж]», [крути́й] «крутий» (у сполученні [крутне діло] «важка справа») Ж, *крутува́тий*, *кручува́тий* «стрімчастий», [крута́к] «непоступлива, уперта людина» Ж, *крути́зна*, [круто́вина] «круча», [крутя́к] «крута каша; круті екскременти Я; крута гора; крутий берег Чер», [круть] «крута гора» Чер, *круча*, [кручи́на] «круча» Ж, [кручина́] «крута гора, крутий берег» Чер, [докру́та] «круто» Я, [прекруте́нний] «дуже крутий» Ж, *скру́та* «труднощі», *скрути́й*, [скру́то] «круто» Я;— р. *круто́й*, бр. *круты́*, п. kęty «кручений, скручений; звивистий, вивертливий», ч. krutý «лютий, суворий; великий», слн. krutý «лютий, суворий», вл. kruty «міцний, твердий, суворий», нл. kšuty «міцний», болг. *крут* «різкий, суворий», м. *крут* «суворий, жорстокий», схв. *кру́т* «твердий, тугий, напружений; суворий, жорстокий», слн. [krót] «навальний», [kroto] «дуже, вельми»;— звичайно виводиться з псл. *krōtъ «який крутиться, в'ється; зігнутий; міцний, твердий; стрімкий; різкий», пов'язаного з *krētati «обертатися; згинатися», укр. [кря́татися] «клопотатися» (Шанский ЭСРЯ II 8, 418—419; Фасмер II 387; Sławski III 108—110); проте

більш імовірним здається псл. *kroutъ «стрімкий, крутий», споріднене з прус. kūt «падати», лтс. kraulis «круча», kručia «крутий берег», дісл. hrūnja «падати», hrod «схил»; сумнівне пов'язання (Machek ESJC 298) з герм. *stronkos (дісл. strangr «міцний, суворий», нвн. streng «суворий» тощо).

крутіти, [кру́тало] «примітивна машина з колесом» Ме, *крутані́на* «поспішний, безладний рух, метушня», [крута́р] «крутий», [круте́ль] «вир» Чер, [кру́тель] «скручена з соломи мотузка», *крутень* «тс.»; [вихор; махове колесо (у машини)], [кру́теник] (у сполученні [к. соломи] «солом'яний скрутень»; у сполученні [к. хліба] «кулька з хліба») Ж, [круте́ня] «безперервні заняття; багато роботи» Ж, *крути́лка* «саморобна зимова карусель на льоду», [крути́лка] «тс.»; вир Чер, [крути́ло] «вир, коловорот», [крути́ж] «тс.», *крути́й* «шахрай», *крути́йство* «шахрайство», *крути́ль* «пристрій для сукання мотузків; [вир]», *крути́нь* «крутень, жмут соломи; [вир; коловорот Ж]», *крути́я* «завірюха; [вир Чер]», [крути́яка] «спритна людина, великий крутий» Я, [крути́вець] «вир», [крути́виця] «тс.» Г, Ж, *крути́ня* «крути́йство», [круто́вина] «завірюха» Ник, [круту́ха] «гра на скрипку у супроводі бубна» Я, [крути́яга] «жмикрут; несумлінна людина, шахрай» Я, [крути́як] «вир; закрут річки» Чер, [крути́ялка] «вид дерев'яної гойдалки» Дз, [крути́ба] «хитрість, лукавість; примха» Ж, [крути́ька] (у сполученні [к. дати] «збити з пантелику, вивернутися») Пі, *крути́ько* «непосидюча людина, вертун; [вихор]», [крути́ька] «дзига; примітивний апарат для самогоноваріння; витушка Л; вир Чер», [крути́я] «вир у річці; місце, де сходяться дві річки; завірюха» Ник, [кручи́ак] «баран, хворий на вертіж з черв'яком у голові; вир Чер», [кручи́алка] «пристосування для катання по колу; валок над колодязем для витягання води» Ва, [крути́ало] «місце, де сходяться дві річки» Ник, *кручані́ця* «?», [круча́нка] «вдвое сплетений ремінець або дріт; скручені тютюнові листи», *круче́ники*, *кручення́* «круті́ння; вид деформації ма-

теріалів», [крúчення] «перевесло, соло-м'яний скрутенъ для перев'язування снопів» Я, [кручен'я́к] «тютюн у скручених листках», [кручинá] «вир; закрут річки» Чер, [кручин'я́к] «тс.» Ж, [кручи́нка] «крендель» Ж, [кручи́нка] «тс.», [кручи́я] «вир біля мілини», [кручо́к] «дзига» Л, *круті́йкува́тий* «шахраюва-тий» СУМ, Я, [круті́ючий] «який кру-тить» Я, *крúчений*, [круче́ний] «дурну-ватий» Ме, *крутька́* «кружляючи», [крутько́м] «те.» Я, *вкруті́ти* «угвин-тити» СУМ; (у сполученні [в. хвоста] «збити пиху») Пі, *ві́крут*, *вікрута́с*, *вікруте́нь*, *вікрутка*, [ві́крутні] «хит-роші, відмовки» Ж, *ві́дкру́тка*, *за́крут*, [за́крута], [за́крута́нина] «безперервна праця, багато роботи; клопіт» Ж, *за-круте́нина*, [за́круте́нія, *за́крутя́нина*] «те.», Ж, *за́крута́си* «вигадливі пово-роти», *за́круте́нь* «пук стебел збіжжя, зав'язаних вузлом (за народним пові-р'ям завдає шкоди)», [за́кру́тина] «за-крут», *за́крутка*, *за́круток*, [за́круто́си] «лабіринти; заплутані вулиці, провул-ки», [за́круцьки] «картоплі, що мають форму рогалика» Ж, *за́кру́тистий*, [зкру́т] «турбота, туга, суєта» Пі, [на́-кру́тка] «вал із зубчаткою; скручені разом кілька стеблин рослини як знак», *на́кру́чувати* «намотувати; намелювати; заводити; підохочувати, підмовляти; зробити, написати неохайно; нагово-рити чого-небудь безглузлого, нісеніт-ного; [нарвати (про нарив)]», [неви́-кру́тний] «нескінченний, безвихідний» Ж, [не́ре́круте́нь] «потворна, викривле-на істота», [не́ре́кру́тка] «викривлення, перекручення, шкідлива зміна, пере-творення» Нед, *не́ре́кру́чувач*, [по́кру́т] «оберт», [по́кру́ч] «помісь двох видів, гібрид; дитина, батьки якої належать до різних національностей, ЛексПол; виродок», [по́кру́чий] «перекручений, сплутаний, неясний», [по́кру́тькува́ти-ся] «вертітися, обертатися навколо, удаючи надмірну зайнятість» Ж, [по́-кру́цькува́тися] «те.» Ж, [при́кру́т] «те, що служить для закручування» Ж, *про́-кру́чувати*, [ро́зкру́т] «кільце з лозини у ярмі; через яке проходить дишло», [ро́зкру́те] «мотузка з лози» Нед, [ро́з-кру́ття] «стовбури молодого дерева,

якими зв'язують дерева у пліт для сплавляння», *скрут* «поворот; петля; [у млині пристрій, за допомогою якого можна пересунути дерев'яний короб убік від жорна; продовгуватий клубок з виплетеної соломяної стрічки для виготовлення капелюхів; насад у возі Мо]», [скру́тель] «петля, кільце, ви-ток; джгут; згорнутий жмуток прядива, очищеного від костриці», *скру́те́нь* «джгут; [віхоть з очерету Мо; скручений пучок соломи ЛЧерк]», [скру́ти́лець] «вузол з нитки» Ж, [скру́тиль] «віхоть; закрутка (на занадто зсученій мотузці або нитці); крендель, що печеться на різдво для корови» Ме, [скру́ти́й] «згор-нутий жмуток прядива, очищеного від костриці», [скру́тиль] «тс.; згорнутий жмуток соломи», *скру́ти́нь* «джгут; [па-кунок; у сполученні с. бакуну «лист тютюну» Ж, *скру́тка*, [скру́тлик] «вер-тута із здобного тіста» Мо, [скру́то́к] «згорнутий жмуток тютюнових листків Г; звивина, коло; пакунок Ж», [скру-ца́к] «джгут, скрутенъ», [скру́цьок] «ву-зол з нитки» Ж, *скру́чувальник*, [скру-ну́тися] «зігнути, скорчитися» ВеБа, [су́кру́тка] «зсучені місця на нитках», [у́кру́ть] «вмить, враз»;— р. *круті́ть*, бр. *круціць*, др. *крутитися*, п. *kręcić*, ч. *kroutit*, слц. *krútit'*, болг. *къртя* «колупаю; відламую», м. *крти* «ламає, руйнує», слн. [krotiti] «обертати», цсл. *крятити са* «крутитися, обертатися»;— псл. *krótiti*, ітеративна (або каузативна) форма від *krętati* (укр. [кря́татися]).— Ślawski III 99—102; Brückner 267; Bez-laj ESSJ II 101; Bern. I 627; Mikl. EW 138; Trautmann 142.— Див. ще кря́-тати.

[круті́й] (орн.) «крутиголовка, *Jupx torquilla L.*» ВеНЗн;— похідне утво-рення від *круті́ти*; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду, злякавшись, витягують шию і крутять головою (Пти-цы СССР 389).— Див. ще круті́ти.

[крутя́к] (назва барана) Доп. УЖДУ IV;— очевидно, пов'язане з [круца́к] «ба-ран, хворий на вертіж».— Див. ще кру-ті́ти.— Пор. куртя́к.

[крух] «перга; руда; мідь, бронза» Ж, [круш] «руда, метал», [круше́ць] «мінерал; руда землистого кольору» Ж,

[*круши́ий*] «крихкий» Ж, [*круши́на* (*жи́ла*)] «рудна (жила)» Ж;— р. [*крух*] «скибка, грудка, брила», бр. [*укру́хъ*] «скибка», др. *укрухъ* «скибка, шматок хліба», п. діал. ч. *kruch* «брила, шмат», слц. *kruch* «окраець (хліба)», вл. *kruch* «шматок, штука, частина», болг. [*крух*] «невелика грудка цукру, солі», м. *крушец* «крихта», схв. *крѹх* «хліб», слн. *krũh* «тс.», стсл. *оѹкроу́хъ* «шматок (хліба); грудка»;— псл. *kruchъ* «уламок, шмат, брила», похідне від дієслова *krušiti* (укр. *кру́шити*).— Фасмер II 387; Преобр. I 397; Sławski III 165; Brückner 271; Machek ESJČ 297; Holub—Kop. 189; БЕР III 30; Skok II 193—194; Bezlaž ESSJ II 104; Bern. I 628—629.— Див. ще *кру́шити*¹.

[*круха́*] (бот.) «крушина, *Frangula* Mill.; жостір, *Rhamnus* L.» ВеБа, [*кרוха́*] «тс.» ВеБа, *круши́на* «*Frangula* Mill. СУМ, Ж; [жостір, *Rhamnus cathartica* L. Мак]», [*крушина*] «крушина» Мак, [*крухóвий*] «жостеровий»;— р. болг. *круши́на* «жостір», бр. *круши́на*, п. *kruszyna*, ч. слц. *krušina*, схв. *крѹшина*;— псл. *krušina*, похідне від *kruchъ* «крихкий» (жін. р. *krucha*); назва зумовлена крихкістю деревини крушини (пор. п. ст. *kruchkie drzewo* «крушина», букв. «крихке дерево»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 419—420; Фасмер II 387; Боброва РЯШ 1978/3, 104; Преобр. I 397; Sławski III 185; Machek ESJČ 298; БЕР III 32—33; Skok II 193; Bern. I 268.— Див. ще *кру́шити*¹.— Пор. *крі́ха*.

[*крухиня*] (бот.) «вид чорнослива, *Prunus insititia* variet.» Мак, [*крухині*] «округлі солодкі сливи» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з [*крухий*] «м'який, крихкий» за ознакою особливої м'якості спілої сливи відповідного сорту (пор. інші назви м'яких сортів слив [*черкуші*, *дрислявки*]; менш імовірно виникнення в результаті видозміни форми [*кругіні*] «слива садова; вид чорнослива».— Див. ще *кру́шити*¹.

[*крухля́к*] (ент.) «хрущ-носоріг, *Oryctes nasicornis* L.» Ж;— похідне утворення від *крухий* «крихкий»; назва зумовлена тим, що хрущі цього виду розвиваються на гнилій, трухлявій дере-

вині (Горностаев 122).— Див. ще *кру́шити*¹.

[*круховий*] (у виразі *крухова сіль* «кам'яна сіль»);— очевидно, виникло на основі п. *kruch* «брила, шматок; назва брил солі вагою близько 100 фунтів»; пор. п. [*kruchowy*] «гірник, що відриває уламки солі».

[*крухóвка*] (ент.) «маленька чорнувата бджола» Л;— неясне.

[*круча́ти*] «рохкати»;— п. *kruczeć* «бурчати, грати; крякати; [рохкати; туркотати; кумкати]», ч. *kručeti* «бурчати; рохкати; [кумкати]», слц. *kručat'* «бурчати»;— псл. *kručati*, пов'язане з *kruckati* «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Sławski III 169; SW II 574; Machek ESJČ 297; Holub—Kop. 189.— Пор. *кру*.

[*кручок*] (ент.) «вовчок, *Gryllotalpa* Latr.» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *крючок* «гачок» з огляду на подібність до гачків передніх ніг вовчка, добре пристосованих до риття (Горностаев 59).— Див. ще *крюк*.

круши́на — див. *круха́*.

*кру́шити*¹ «трощити» СУМ, Ж, [*круши́ти*] «ставати розсипчастим, звареним» Ж, [*круш*] «усе ламке, крихке» Ж, [*кру́шка*] «кришка, крихта, шматок» Ж, [*накруши́ти*] «завдавати шкоди, збитків», [*окрух*] «шматок» ВеБ, [*окру́ха*] «тс.» Ж, [*окру́ше*] «великодні подарунки бідним» Ж, *окрушина* «крихта; окраець; недоїдки», *окрушка* «тс.», [*скрухнути*] «стати м'яким, крихким» Нед, [*скруши́ти*] «тс.» Нед;— р. *круши́ть*, бр. [*круш*] «крихке залізо», п. *kruszyc* «кришити, розтрушувати, крушити», ч. *krušit* «крушити; мучити», слц. *krušit'* «тс.», вл. *krušić* «розбивати на шматки; роздавлювати», болг. *крушá* «розбиваю», *сѹкрушá* «розламаю», схв. *крѹшити* «роздрібнювати, крушити», слн. *krušiti* «тс.», стсл. *сѹкроу́шити* «зламати, зруйнувати, розбити»;— псл. *krušiti* «розбивати, ламати на шматки, роздрібнювати», пов'язане чергуванням голосних з *krušiti* «тс.», укр. *криши́ти* (*крі́ха*);— споріднене з лит. *krušyti* «крушити», лтс. *kràusët* «товкти, оббивати (ячмінь на току)», гр. *κροῦω* «ступая; тупаю; ударяю».— Шанский ЭСРЯ

II 8, 420; Фасмер II 388; Преобр. I 397; Sławski III 184; Brückner 271—272; Machek ESJČ 297; Schuster-Sewc 686; БЕР III 32; Младенов 621; Bezlaј ESSJ II 104—105; Варбот 106; Берн. I 628; Trautmann 143.— Див. ще **криха́**.— Пор. **крушіти**².

крушіти² «журити, мучити», [круші́на] «журба, туга», [скру́хнути] «упокоритися» Нед, [скруші́ти] «тс.» Нед, **скру́ха** «тяжкий, гнітючий настрій; жаль, співчуття; каяття», **скрушній**, **скру́хо** «скрушно»; —р. [круші́ннисья] «горювати», [круше́вний] «тужний», **сокруші́ться** «журитися», заст. **кру́шити** «гнітити, засмучувати», бр. [скруші́ць] «докоряти, приводити до каяття», **скру́ха** «туга», п. [kruszyć] «приводити до скрухи, жалю», skruszyć «зм'якшити (серце), викликати каяття», skrusza «каяття», ч. krušiti «засмучувати, пригнічувати», krušný «трудний, важкий», zkrušiti «обтяжити, засмутити», zkroušenost «упокорення», слц. krušit' «засмучувати, пригнічувати», м. **скруши** «засмутить, уб'є скорботою», слн. skrušen «пригнічений, сумний», стсл. **скроушити** «засмутити», **скроушення** «скруха, журба»; —псл. krušiti «мучити, пригнічувати, засмучувати», спочатку «розбивати, дробити, кришити». — Sławski III 184—185; Brückner 271; Machek ESJČ 297; Bezlaј ESSJ II 104—105; Bern. I 628—629.— Див. ще **крушіти**¹.

[**кру́шка**] «покрученість, кривизна» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з **круг**.

[**крушкува́тися**] «неспокійно снувати туди-сюди; потягуватися з тихим шумом, стогоном» Ж, [крушн́ятися] «тс.» Ж; — очевидно, утворення, пов'язані з похідними від **круг**: **кружкá** (ходити, рухатися), ***кружкуватися**, [кружен́яти] «кружляти, ширяти». — Див. ще **круг**.

[**кру́шок**] «сувій полотна» Ж; — результат видозміни початкового **кружók** (полотна), зумовленої узагальненням форм непрямих відмінків з оглушенням ж (**кружка** > **крушка** ...). — Див. ще **круг**.

крюк «гак; крутій; знак старого нотного письма», [крук] «гак», [кручóк], **крючóк** «тс.». [крюка́дло] «великий

крюк» Я, [крю́чя] «вид узору на великодній писанці» Я, **скрю́чити**, **скрю́читися**; — р. **крюк** «гак; косарське знаряддя у вигляді граблів; зайва відстань; (мн.) знаки старого нотного письма», ст. **крюкъ** «гак» (1327—1328), бр. **крук** «тс.»; — запозичення з давньоісландської мови; дісл. krók «гак» споріднене з дангл. стусс «милиця», англ. cruth, дат. krykke, шв. kruska, снідерл. crucke, днн. krukka, двн. kruska, нвн. Krücke «тс.»; припущення про нідерландське посередництво (Karłowicz SWO 315), як і пов'язання з англ. crook «гак, крюк» (Matzpaueg 221), недостатньо обгрунтоване. — Шанский ЭСРЯ II 8, 423; Фасмер II 390; Sławski III 170; Bern. I 629; Kluge—Mitzka 408; Klein 378; Vries ANEW 328, 331.

[**крюць**] «людина з прострілом у крижах» Ж, [крю́цько, крю́цьок] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, афективно деформоване утворення на основі **крутіти** (**скру́чуватися**) з частковим використанням звукової форми спорідненого польського kęcić «крутити» (пор. [скру́цьок] «вузол на нитці», зам. ***скрутьок**). — Див. ще **крутіти**.

крючóк (заст.) «міра горілки (приблизно 0,325 л)», [кручóк] «тс.» Л; — бр. [кру́чек] «крючок (міра у шинку)», п. [kruczek] «чарка горілки»; — запозичення з російської мови; р. **крючóк** «чарка горілки; (первісно) гачок», похідне від **крюк** «гак», набуло нового значення у зв'язку з тим, що у відкупних шинках чарка висіла на ручці у вигляді гачка. — Даль II 208.— Див. ще **крюк**.

кря (вигук, що відтворює крик птаха, жаби), **кря-кря** «тс.»; — бр. **кра-кра**, п. вл. kга-kга, ч. kга-kга; — безпосереднє звуконаслідування, підтримане звуковою близькістю до дієслова **крякати** індоевропейського походження (пор.).

[**крявча́ти**] «каркати (про ворону); подавати крик (про горіхівку)», [кравча́ти] «тс.» (?); — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **кровкун**.

[**кряг**] «стільник меду» ВеУг, [кря́га] «тс.» ВеУг, [кря́ги] «стільники» ВеНЗн, МСБГ, [кря́жка] (у сполученні [к. меду] «стільник») Ж, **кряжки** «стіль-

ники» Везн, *крижчійка* (ент.) «вощинна вогнівка, *Galleria celleria* (*G. mellonella* L.) Ж;— р. [кряж] «колодний вулик»;— очевидно, залишки псл. *křęgъ «круг», *křęžь < křęgь «кряж, колода», пов'язаних чергуванням голосних з *křogъ «круг»; у такому разі кореневе и замість очікуваного я виникло як результат закономірного діалектного звуження голосного а після м'якого р' з наступним його ствердінням (пор. [ч'ис] «час», [ш'ипка] «шапка»).— Див. ще кряж¹.— Пор. круг.

[кряга] «гурт овець» Доп. УЖДУ IV;— неясне; можливо, залишок псл. *křęga «круг, гурт», яке могло існувати як один з варіантів поряд з *křogъ «круг», *křęžь «кряж» та ін.— Пор. круг, кряг, кряж¹.

[кряж¹] «кругляк, колода дерева», [кряжнійк] «колода» Бі, [креж] «кругла балка, з якої роблять шпали» Л, *кряжистий* «кремезний», [кряжувати] «обтісувати дерево циліндрами»;— р. *кряж* «колода», [креж] «близька до кореня потовщена частина стовбура», бр. *краж* «тс.»;— псл. *křęžь < *křengj- (*křngj-) «щось кругле», пов'язане чергуванням голосних з *křogъ < *křongъ «круг»;— споріднене з дісл. hringr «перстень, обручка», нвн. Ring «кілець»; пов'язання з р. *кóрень* «корінь», [корь] «тс.», *черешок* (Горяев 172) позбавлене підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 391; Преобр. I 400; Варбот Этимология 1970, 70—74.— Див. ще круг.

кряж² «гірський хребет; пагорб, узвиштя; [шар, пласт, брила Ж]», [кряжа] «пасмо гір, узгір'я, пагорок» Ж;— р. *кряж* «пасмо невисоких гір; [материк, острів; підвищена місцевість; великий горб; не затоплюване сінокосне угіддя; крутий берег; обрив]», [креж] «крутий схил гори; обривистий берег; невисокий горб; підвищення серед низин і боліт», бр. *краж* «пасмо невисоких гір», болг. [креш] «скелясте узвиштя»;— не зовсім ясне; очевидно, тотожне з [кряж] «кругляк», псл. *křęžь; у такому разі спочатку означало «округле підвищення, оточене низиною чи водою» (пор. значення р. «острів»); пов'язання з р.

[кра] «крига», [укра] «тс.» (Соболевский РФВ 67, 213—214) позбавлене підстав.— Варбот Этимология 1970, 71—72.— Див. ще кряж¹.

[кряж³] «спинний хребет; крижі Ж», [кряжїти] «працювати, не розгинаючи спину; дбати, турбуватися», [крїжити] «берегти, скупитися»;— очевидно, результат перенесення на спинний хребет назви *кряж* «гірський хребет»; перенесення могло бути підтримане звуковою подібністю слів *кряж* і *крїжі*; виводиться також (Варбот Этимология 1970, 73) від гіпотетичного псл. *křęgъ «зігнути» (> «кругле»).— Див. ще кряж².— Пор. скряга.

[кряк] «кущ», [крак] «тс.; гілка МСБГ», [крячіна] «невеликий кущ», [кракатиий] «гіллястий» МСБГ, [крячий] «кривоногий», [крачовїтий] «тс.» тж, [крячїстий] «кущистий», [крячїстий] «покритий кущами», [крековата] (у сполученні [к. галуза] «дуже розгалужена гілка») ВеБ, [крячїтїся] «давати розгалужене коріння», [крячїтїси] «ходити, кривлячи ногами» МСБГ;— п. krzak «кущ», ч. [křáci] «зарості, кущі», слц. [křiak, křak] «кущ»;— псл. *křęgъ, похідне (можливо, зменш.) від *křęgь «кущ, корінь», пов'язаного чергуванням голосних з *кoreпъ* «корінь».— Фасмер II 344; Sławski III 205; Brückner 274; Machek ESJČ 249; Bern. I 672; Matzenauer LF 9, 42; Trautmann 127.— Див. ще корінь¹.

крякати «каркати; квакати», [крякати, кракотїти О] «тс.», *кряк* (орн.) «крячок, *Sterna*; [бекас, *Capella gallinago* L. (*Scolopax gallinago* L.) Ж; гаршнеп, *Lymnocyrtes gallinula* L. (*Scolopax gallinula* L.)]», [крак] (орн.) «крячок чорний, *Chlidonias nigra* L.» Л, [кряквї] «широконіска, *Anas cyrpeata* L.», [крякїн] (орн.) «крук, *Corvus corax* L.», [кряка] (зоол.) «древесниця (жаба), *Hyla arborea* L.» ВеБ, [крякотїшка ВеНЗн, кряка Ж] «тс.», [крякавка] «тс.; (орн.) чирок свистунок, *Anas crecca* L.» Ж, [крякїн] «крук», [крякї] «каччя», [крякїка] «качка; деревниця», *крячок* (орн.) «водяний птах родини мартинів, *Sterna*», [крякїка] «тс.» Ж;— р. *крякати*, бр. *крякаць*, п. *крякаць*, ст.

krzaķać «відкашлюватися», ч. krákat, ст. křekati «кричати» (про стерв'ятника, курку, курінку), слц. krákat', вл. křakać, нл. krjakaš, болг. крякам «квакати; крякати», крѣкна «квакнути, крякнути», м. крека «квакає, кричить, горлає», схв. крѣчати «крякати», слн. [krĕkati] «тс.»;— псл. křekati, křakati, звуконаслідувальні дієслова;— очевидно, споріднені з лит. křėnkti «крякати; хрипіти; хропіти», křokóti «хропіти; шуміти», лтс. krákt, křákt «тс.», лат. sgōcāge «каркати», гр. κρόζειν «тс.», двн. křuoh «ворона», дангл. hřingap «бриніти, тріскотіти, стукати», дісл. hřingja «дзвонити», що зводяться до іє. *ker-/kog-, звуконаслідувальних за походженням коренів; кореневе ра в українських словах може походити як з давнього га, так і з ря < ге, що зазнало діалектного ствердіння.— Шанский ЭСРЯ II 8, 424; Фасмер II 392; Преобр. I 400; Sławski III 206; Machek ESJC 288; Schuster-Sewc 662; Bezlaĵ ESSJ II 88; Bern. I 612; Trautmann 128; Pokorny 568.— Пор. кря.

[крянкати] «тріщати; каркати» ВеУг, [крянкати] «тс.» ВеУг;— очевидно, запозичення з польської мови; п. krzaķać «відкашлюватись; рохкати», křęczecь «тс.; кричати (про вальдшнепа)» зводиться до псл. *křekati, якому відповідає укр. крякати; відмінності (проти очікуваного) у формі й значенні українського слова є, мабуть, результатом східнославацького або польського діалектного посередництва.— Sławski III 206.— Див. ще крякати.

[крянтатися] «поратися» ВеЗа;— запозичення з польської мови; п. křętać się «поратися» відповідає укр. [крянтатися] «бути зайнятим, клопотатися».— Sławski III 209.— Див. ще крятати.

[крянути] «ударити; кинути Ж»;— р. [крянуть] «зрушити, зіштовхнути», бр. крянуць «торкнутися, зрушитися», п. zakřętać się «почати поратися», слц. [křiatnut'] «зігнути, перегнути», нл. křĕtnuś «скрутити, скривити, ударити», болг. [кряна] «насилу рушу, потягну», м. крене «піднесе; забере, винесе», схв. крѣнути «вирушити», слн. křĕniti «по-

вернути; зрушити, посунути», цел. крянкати «звернути (в бік)»;— псл. *křętnoti «повернути», пов'язане з *křętati «повертати», до якого зводиться укр. [крянтатися] «клопотатися».— Німчук Тези V сл. конф. 92; Фасмер II 392; Sławski III 209; Schuster-Sewc 707—708; БЕР II 728; Младенов 256, 257; Skok II 191—192; Bezlaĵ ESSJ II 91; Bern. I 612.— Див. ще крятати.

[крятати] «повертати, звертати» О, [крянтатися] «бути зайнятим, клопотатися», [крянтатися] «неспокійно кидатися в різні боки; робити крок назад»;— р. [крятати] «зрушувати», бр. крятаць «зрушувати; торкати», др. крятати «рухати, посувати», п. křętać się «поратися, возитися», ч. křátati «неспритно, важко ходити», слц. křiatat' sa «лазити, дертися; повільно, насилу ходити», нл. křĕtaś «вертати; вивихати; згинати; ламати», болг. крѣтам «рухаюся повільно, насилу», схв. крѣтати «рушити, зрушувати; надавати руху (машині)», слн. křĕtati «рухати, вертати»;— псл. *křętati «бути в круговому русі, обертатися; насилу йти; зрушувати; скручувати», пов'язане з *křętiti «крутити»; продовжує, мабуть, *křęti-jo, первісну форму теперішнього часу з носовим інфіксом від іє. *kert- «крутити, скручувати»;— споріднене з дінд. křnatti «крутить нитку, пряде», гр. κάρταλλος «кошик», лат. cratis «пліт; в'язка хмизу; сплетіння», ірл. cret «короб», гот. haúrds «двері», двн. hurt «пліт; щось плетене»; припущення про спорідненість з нім. genken «втягати, розтягати», англ. wrench «вивертати, виривати; вивихнути» (Machek ESJC 299) сумнівне; недостатньо обгрунтоване пов'язання (Osten-Sacken IF 23, 381) з лтс. krietns «енергійний, міцний».— Фасмер II 392; Sławski III 208; БЕР III 2; Младенов 257; Skok II 191; Bern. I 613; Trautmann 142; Pokorny 584—585.— Див. ще крутити.— Пор. крянути.

[кряч] «жердина, якою перевертають колоду», [крячка] «коротка паличка, яку вкручують у парену лозу» Я, [кряквини] «два дерев'яні ріжки позаду саней для сітки, в яку кладуть речі» Я;— р. [кряч] «щурка, закрукта», [кря-

чить] «прикручувати, закручувати»;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [кряк] «кущ», *кóрінь* (Фасмер II 391, 392).— Пор. *кóрінь*¹, *кряк*.

[крячка] (бот.) «деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; роман собачий, *Anthemis cotula* L. ВеУг», [крячка] «деревій звичайний» Мак;— очевидно, результат видозміни запозиченого з польської мови *крячка; неза-свідчене п. [krwiazka] «деревій» мало б бути пов'язане з *krwawnik* «тс.», яке відповідає укр. *кривавник*¹ «тс.» (див.).

[крьо-не́] (крик, яким пастух наказує козам повернутися назад);— неясне.

Ксенофонт, *Ксень*, [Фо́ня] (Ме), ст. *Ксенофонтъ* «странен муж» (1627);— р. *Ксенофонт*, бр. *Ксенафонт*, болг. *Ксенофон*, схв. *Ксендфонте*;— запозичення з грецької мови; гр. Ξενοφών (-ωνος) букв. «чужомовний», утворене з основ прикметника ξένος «чужий», етимологічно неясного, та іменника φωνή «звук, голос; мова».— Сл. вл. імен 214; Беринда 225; Спр. личн. імен 427, 504; Петровский 137; Илчев 281; Frisk II 333—334.— Див. ще фон².

[Ксэ́ня] «Оксана», [Аксэ́ня, Аксэ́ня, Ксэ́на, Ксэ́нійка, Ксэ́нька, Ксэ́нта, Оксэ́ня];— р. *Ксэ́ня*, бр. *Ксэ́ня*, болг. *Ксэ́нійа*, ч. *Xenie*;— очевидно, запозичення з грецької мови; пор. гр. ξενία «гостинність», ξενίη «чужа».— Сл. вл. імен 248; Петровский 137; Спр. личн. імен 504; Суперайская 88; Кпаррова́ 294; Илчев 281.— Пор. *Оксана*.

[ксі] (вигук, яким гонять свиней);— р. [ксы] (вигук, яким підганяють корів), [ксы́ня] «тс.», п. [ksi] (вигук, яким проганяють свиней), [ksy, ksyku, eksil], слц. kšo, kši «тс.», нл. ks (kys) «цить»;— наказовий вигук, що має близькі відповідники й поза слов'янськими мовами, пор. нім. ks ks ks (ksch) (вигук, яким проганяють котів), лит. ksiù, ksiùle (вигук, яким відганяють свиней).— Фасмер II 393; Sławski III 263.— Пор. *киш*.

[кс-кс] (вигук, яким нацьковують собак);— бр. *ксы-ксы*, п. ч. вл. [ks] «тс.»;— очевидно, результат редукції давнішого *кусі́*, *куса́й* (псл. *kpsi, *kpsa-ji), форми наказового способу від діє-

слова *куса́ти*; пов'язання з *ксі*, *ксьов* та ін. (Sławski III 263) необгрунтоване.— Див. ще *куса́ти*.

[ксо́бі] (вигук, яким повертають коней ліворуч) Па, [ксоб] «тс.» Па, [ксо] (вигук, яким повертають волів ліворуч) Л, [соб] (вигук, яким повертають вола праворуч) Ж, [со́бі] «тс. Бі; (про напрям руху з кіньми) ліворуч Ме», [со́бь, со́бьте] (вигук, яким повертають волів праворуч) Бі, [со́бі] (у сполученні *ік' с.*) «ліворуч» Бі;— бр. [ксо] (вигук, яким повертають волів ліворуч), п. *ksobie* «назад», [ksob] (вигук, яким повертають волів, коней ліворуч), [kso, ksob, kse, kseb] «тс.», слц. [ksebny] «ручний», [ksebny] «запряжений з лівого боку», вл. *ksebny* «який знаходиться зліва», слн. *ksében* «який іде зліва» (про коня);— результат видозміни звороту *к со́бі* «до себе (> наліво)»; значення спочатку стосувалося того, хто вів волів чи коней на оранці, йдучи коло них зліва.— Sławski III 278—279.— Див. ще *к, се́бе*.— Пор. *гаття, цоб*.

[ксьо] (вигук, яким підкликають коней) Я, [ксьов Я, Л, сьовк-сьовк Л] «тс.»;— бр. [ксь-коє, ксь-коє, ксю-ксю] «тс.»;— очевидно, результат скорочення вигуку *кось-о-кось-о «тс.», пов'язаного з вигуком *кось* або іменником *ко́ся* «кінь»; форма [сьовк-сьовк] виникла шляхом метатези [ксьов-ксьов]; пов'язання з вигуком *ксі* (Sławski II 263) викликає сумнів.— Див. ще *ко́ся*.

ксьондз «польський католицький священник»;— р. бр. *ксьндз*;— запозичення з польської мови; п. *ksiądz* «священник; (ст.) князь» з'явилося (у XIII ст.) внаслідок дисимілятивного впливу носового на попередній палатальний носовий приголосний у *kpiądz (< *kьpędзь) «князь»; значення «священник» у польській мові, як і в інших західнослов'янських (ч. *kněz* «священник», слц. *kňaz*, вл. *knjez*, нл. *kněz* «тс.»), е, мабуть, калькою слат. *dominus* «пан» (зокрема, при звертанні до духовної особи).— Richhardt 70; Шанский ЭСРЯ II 8, 425; Фасмер II 393; Sławski III 264—265; Brückner 277; Skok RÉS 7, 184—185; Machek ESJČ 262.— Див. ще *князь*.

[ксьондзик] (орн.) «корольок, *Regulus*» ВеБ;— похідне утворення від *ксьондз*; назва птаха зумовлена деякою подібністю чорних широких смуг, що облямовують верх голови (Птиці СССР 508), до голови католицького священика з волоссям навколо тонзури.— Булаховський Вибр. пр. III 211.— Див. ще *ксьондз*.

*куб*¹ «шестигранник», *ку́бик*, *куба-тúra*, *кубізм*, *кубіст*, *кубічний*;— р. бр. болг. м. *куб*, п. *kub*, ч. вл. *kubus*, схв. *ку́б*, слн. *kúb*;— запозичене, можливо, через західноєвропейське посередництво (нім. *Kúbus*, фр. англ. *cube*) з латинської мови; лат. *cubus* «грань, гральна кістка» (< *cubitum* «лікоть») походить від гр. *κύβος* «гральна кістка (що мала форму куба)», спорідненого з двн. *huf* «стегно», дангл. *hure*, гот. *hups* «тс.».— СІС 375; Шанський ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 394; Преобр. I 403—404; Sławski III 293; Brückner 279; Holub—Kop. 192; БЕР III 70; Walde—Hofm. I 297; Frisk II 40; Boisacq 528.

*куб*² «великий казан, бак для перегонки або кип'ятіння рідини; [видовбаний з дерева келих, кубок]», [*кубай*] «видовбаний з дерева келих, кубок», [*кубан*] «великий череп'яний горщик для смальцю, масла» Мо, [*кубайшка*] «дерев'яна посудина для пиття, для борошна» О, [*кубир*] «велика посудина для меду тощо» Ва, [*кубийшка*] «келих, випукла посудина, невелика дерев'яна посудина; бутель, глечик, кухоль» Ж, [*кубошка*, *кубушка*] «тс.» Ж, *ку́бок*, [*ку́бка*] «дерев'яний посуд для бринзи; посудина для міряння О», *кубу́шка* «повна жінка; [келих]»;— р. бр. *куб*, др. *кубъкъ* «кубок», п. *kubek* «келих», слц. [*kúb*] «піхви для бруска», нл. *kubk* «келишок»;— псл. **kubъ* «видовбана з дерева посудина»;— споріднене з гр. *κύβος* «посудина», *κύβη* «келих», дінд. *kimbhāñ* «горщик, глечик», ав. *ximba-* «горщик, заглиблення», що зводяться до іє. **koub(h)-/kub(h)-* або **kimbh-* «щось видовбане, видовбаний з дерева посуд»; вважається також (Абаев Етимология 1984, 18) идеофоном, що виникав незалежно в різних мовах; реконструкція псл. **kōbъ* (Machek

ESJČS 243—244), а також пов'язання з псл. **къбыль* «чан» (Sławski JP 22, 140), з лат. *cupra* «кубок» (Brückner 279; Mikl. EW 147), з двн. *kuofo* «діжка», нвн. *Kufe* «чан» (Преобр. I 403), з тюрк. *kub* «глечик», *kur* «тс.» (Mikl. TEI 2, 112, Nachtr. 2, 160; Matzenauer LF 9, 32) або з каз. тат. *kübi* «діжка» (Korsch AfSIPh 9, 517) непереконливі.— Шанський ЭСРЯ II 8, 426—427; Фасмер II 394; Sławski III 295—296; Bern. I 636.

[*кубай*] «вузол» О;— неясне.

[*кубан*] «хабар»;— бр. [*кубан*] «тс.», п. *kuban* «тс.; клунки з їжею, солодощами»;— очевидно, пов'язане з [*кубан*] «великий горщик», *куб* «великий казан»; розвиток значення «горщик» — «хабар» не є ізольованим явищем; як семантичну паралель пор. фр. *pot-de-vin* букв. «горщик вина», пізніше «хабар»; наголос *кубан* (замість *кубан*), можливо, свідчить, що слово є запозиченням з польської мови; пов'язання з п. ст. *kubana* «коханка», ч. ст. *kuběna* «тс.» (Brückner 279) або з рум. *cu bani* «з грошима» (Karłowicz SWO 319) позбавлене підстав.— Sławski III 294.— Див. ще *куб*².

кубанка «невисока смушкова шапка; сорт ярої пшениці»;— р. бр. болг. *кубанка*;— похідні утворення від назви річки *Кубань*, що в українській і російській мовах, очевидно, походить безпосередньо від карач. *K'obān*, етимологічно не з'ясованого.— Шанський ЭСРЯ II 8, 427; Фасмер III 395; Никонов 218.

[*кубара*¹] «вид корабля» Я;— р. [*кубара*] «тс.», др. *кубара* «(грецький) корабель», стсл. **кжвара* (*кжвара?*);— запозичення з середньогрецької мови; сгр. *κουβάριον* «галера», пов'язане з гр. *κύβη* «чаша; човен», спорідненим з брет. *comb* «улоговина, видолинок», дінд. *kimbhāñ* «посудина, глечик», псл. *kubъ*, укр. *куб*; припущення псл. **kō-va* (Соболевский РФВ 70, 90) не обов'язкове.— Фасмер II 395; ГСЭ 103; Преобр. I 403; Богородский УЗ ЛГПИ 173 (1958) 165—167; Bern. I 636; Frisk II 48; Boisacq 534.— Див. ще *куб*².

[*кубара*²] «прилад для зняття роя бджіл з дерева (складається з довгої жердини і прикріпленого до неї міш-

ка); — неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».

[кубарка] «схожа на дзигу» Я; — запозичення з російської мови; р. *кубарь* «дзига» утворене від *куб* (зовнішньо дзига схожа на глечик з опуклими боками); пов'язання з нгр. *кувѣри(ов)* «клубок, міток» або з дінд. *kubhāpuṅ* «той, що кружляє в танці», гр. *κῠβιόταω* «танцюю», нвн. *hürfen* «стрибати», дісл. *horra* «тс.» (Uhlenbeck 58; Walde—Hofm. I 297) непереконливі. — Див. ще *куб²*.

[кубарята] «інкубаторні курчата» До; — утворення з суфіксом *-ят(а)*, який вживається переважно у назвах молодих тварин та людей, від скороченої форми слова *інкубатор*. — Див. ще *інкубація*.

[кубáток] «грудка», [кубáття] (зб.) «грудки»; — результат видозміни форми [кувбáтка] «шматок, частина; великий шматок м'яса» (див.).

[ку́бах] «ямка, в яку садять капусту, картоплю тощо», [кóвбах] «тс.», [кóбух] «ямка, в яку садять картоплю» Мо, [ку́бахх] «тс. Ва; місце під піччю для попелу; заглибина біля печі, де зберігають сіль, сірники тощо Па», [ку́башка] «засік; заглиблення біля комина для дрібних кухонних речей ЛЧерк», [ку́башок] «місце під піччю для попелу; запічок, де зберігають сірники Мо», [кубу́шка] «косине гніздо» Я; — результат видозміни назв, пов'язаних з [кóвбиця] «заглибина для попелу у печі», [кóвбашка] «тс.»; менш переконливе безпосереднє виведення (Варбот Етимологія 1979, 36) від псл. *(s)kob- «згинати, скривляти». — Див. ще *кóвбиця*.

[кубáн] «велика округла глиняна посудина» Я; — р. [кубáн] «кухоль»; — результат контамінації форм *кумган «куманець», [кунáн] «тс.» (пор. р. [кумáн] «тс.») і [кубáн] «великий череп'яний горщик». — Фасмер II 396. — Див. ще *куб²*, *куман*.

кубéба «висушене незріле насіння одного з видів перцю (*Piper cubeba* L.), вживане як приправа і ліки»; — р. *кубéба*, п. *kubebu* (мн.), ч. *kubéba*, схв. *kubeba*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *cubeba* (пор. свн.

kubēbe, іт. *cubebe*) походить від аї [kubāba], kabāba¹ «тс.» — Фасмер I 396; Sławski III 295; Bloch I 194; Klei 380; Lokotsch 77.

[ку́бел] «вид вулика з кришкою замком; скриня; діжка для сала» Л, [ку́блó] «бодня» Г, Ж; — р. [ку́бéл] «клубок; коробка (для одягу); діжка кришкою», бр. [ку́бел] «великий цебер для зберігання одягу», п. *kubel* «цебер»; — остаточно не з'ясоване; виводиться через польське посередництво від двн. *kubil, свн. *kübel* «цебер, відро» (Brückner 279; Bern. I 658) або від свн. *kuofelîn* (*küefal*) «діжка» (Фасмер II 396); вважається також (Ильинский ИОРЯС 23, 232—233; Sławski III 297; Bern. I 636) словом праслов'янського походження (псл. *кубыль), пов'язаним з *кубъ* «куб». — Пор. *кйбель*, *куб²*.

[ку́бель] «великий сніговий замет» ВеБ, [ку́белиця] «тс.» ВеБ, [кубеліт] «курить снігом» ВеБ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кублó* «лігво, гніздо (здебільшого вирите в землі)» з огляду на дію вітру, що вириває заглиблення в снігу.

[ку́бка] «купка» Я, [ку́баха, ку́бочка] «тс.» Я; — результат видозміни форми *ку́пка*, похідної від *ку́па¹* (див.).

ку́блó СУМ, Ж, [ку́блé] «кубло» Л, *кублiще*, *кублiтися* «гніздитися» Г, Ж, [проку́блiти] «зробити (в стoгу) заглиблення у вигляді нори»; — р. [ку́блó] «гніздо; лігво дикого кабана», п. *kebłac* «плекати, викохувати», ст. *kaḅłac* «тс.», ч. [kubłati se] «гаються», слц. *kublat'* «виросувати, виховувати», вл. *kubło* «маєток, обійстя», *kubłac* «виховувати», нл. *kubłac* «годувати, виховувати; приживати»; — псл. *kqblo, *kqbьlo; — очевидно, споріднене з лат. *cubilo* «лягаю», *cubile* «ложе, постіль; лігво», гр. *κῠβος* «заглиблення; запона», дангл. *hor* «притулок»; пов'язується також (ЕССЯ 12, 43—46) з псл. *котъ* «грудка, клубок», лат. *cimulus* «купа»; сумнівне пов'язання (Moszyński PZJP 214) псл. *kqblo з чаг. *kombul* «клубок». — Фасмер—Трубачев II 396; Sławski II 124—125; Brückner 225; Bern. I 598.

ку́бовий «яскраво-синій» (про тканину); — бр. *ку́бавы* «тс.»; — очевидно,

запозичення з російської мови; р. *ку́бовый* «тс.» походить від [куб] (бот.) «рослина індиго, *Indigofera tinctoria* L.», утвореного, очевидно, лексико-семантичним способом від *куб* «великий казан, бак»; назва пов'язана з тим, що від індиго після обробки у спеціальному кубі одержували фарбу синього кольору.— Див. ще *куб*².

[кубо́ша] «верша» Г, Ник;— р. [куба́н] «вид верші на обручах», [куба́р, ку́барь, кубы́рь] «тс.»;— неясне; можливо, пов'язане з *куб* «великий казан, бак».— Пор. *хабо́ша*.

[кубра́к] «(ент.) *Phryganea* (личинка); бідолаха», [курба́к] (ент.) «*Phryganea*» Ж;— бр. [кубра́к] «людина, яка збирає подаяння для церкви за спеціальною книгою»;— запозичення з польської мови; п. *kubrak* «куртка; (ст.) грубий простий кунтуш» є словом нез'ясованого походження; пов'язується із схв. [куби́рја] «якийсь одяг», з укр. *кобура́* (Sławski III 299), з слат. *subrim* «верхній лляний одяг» (Vrúskner 279), з нім. *Kárrgock* «вид одягу з капюшоном» (Karłowicz SWO 319—320); значення «личинка» з'явилося як переносне від назви одягу, а «бідолаха» — внаслідок семантичного переходу значення «простий одяг» > «той, хто носить цей одяг».

ку́брик¹ «приміщення на кораблі для суднової команди; [невеличка будка в човні, де перебувають рибалки в час негоди; (заст.) найнята хата для проведення вечорниць Дз]»;— бр. *ку́брик*, п. *kubruk*, болг. *ку́брик*;— запозичення з російської мови; р. *ку́брик*, ст. *кубрюх* (1720) походить від гол. *koebrug* «нижня палуба; сходні»; сучасна російська форма з'явилась, мабуть, під впливом слів із демінутивним суфіксом -ик.— СІС 375; Фасмер II 396—397; ССРЛЯ 5, 1781; РЧДБЕ 318.

[ку́брик²] «барило»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *куб*².

[кубря́чити] «пиячити», [кубри́й] «пьяк, гуляка» Я;— р. [кубри́ть] «пиячити»;— очевидно, пов'язане з *розку́брити* «відкрити, розкупорити», *заку́брити* «щільно закрити», р. [ку́брить] «закупорювати», які могли виникнути з *розку́порити*, *заку́порити*, запозичених з

російської мови; р. *заку́порить*, *раску́порить* утворені від давнішого *ку́порить* «закупорювати; бондарювати», похідного від [ку́пор] «бондар», що виводиться від англ. *sooper* або снн. *kúper* (Фасмер II 421) чи від гол. *kuiper* «тс.» (Преобр. I 415; Matzenauer 229).

[кубце́м-кубце́м] «люб'язно, ласкаво»;— очевидно, афективне утворення від дієслова *куко́бити* «влаштовувати, турботливо збирати в одне місце» (пор.: «Так коло дітей, гостей *кубцем-кубцем* прикукублю їх...» Г II 318).— Див. ще *куко́бити*.

[кува́] (вигук, що відтворює крик немовляти), [кува́кати] «кричати» (про немовля);— р. [ку́вя] «немовля, новонароджена дитина», [ува́] «тс.», [кува́ка] «жінка-плакса»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. *куві*.

кува́лда «молот, бияк»;— бр. *кува́лда* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кува́лда* «тс.»; [кова́дло] вважається результатом видозміни запозиченого (через українське чи білоруське посередництво, пор. укр. *кова́дло*, бр. *кава́дла*) п. *kowadło*; менш переконливе виведення р. *кува́лда* (Фасмер II 397) з префікса *ку-* і основи дієслова *валіть* «валити».— Булаховський Вибр. пр. II 272—273; Трубочев Рем. терминол. 352; Шанский ЭСРЯ II 8, 429—430.— Див. ще *кова́дло*.— Пор. *кова́дло*.

кува́ти¹ «формувати гарячий метал», [кова́ти] «кувати», [ку́ти] «тс.», *кова́люва́ти*, *ковале́нко* «син коваля», [кова́лін] «тс.» Ж, [ковале́ня] «дитина коваля» Ж, [ковале́нька] «невелике ковадло для відбивання кіс», *ковали́ха* «дружина коваля», [ковали́] «вид дитячої іграшки» Я, *ковали́вна* «дочка коваля», [кова́ло] «ковадло» Ж, *кова́ль* «майстер, що куванням обробляє метал; [назва батька новонародженого (на хрестинах); у сполученні *холодний к.* «слюсар»]», [кова́льня] «кузня», *кова́льство*, *ковальчи́к* «підмайстер коваля; син коваля», [кова́ч] «коваль», [кува́ч] «тс. Г; (іноді) мельник, що наковує млинові жорна Я», [ко́ванець] «обшитий залізом віз» Ж, [ко́ванка] «кування; кована гармата, скріплена залізними обручами Я», [ко́вань] «підковування коня; руда Ж;

метал Я», *кóвка*, [кóвальный] «який застосовується для кування (про молоток); ковкий Ж», *кóваний*, *ковкий*, [кóвний] «ковкий» Ж, *кувальный*, [вйков] «виковування», *вйковка*, *закувати*, [заківець] «металева скрипа, окуття на дерев'яних предметах», [заківці] «металеві окуття, прибиті до верхньої частини ярма і до місця, де ярмо з'єднується з дишлом (війям), щоб запобігти швидкому зносові цих частин воза» Я, *закóви* «кайдани», [закóвка] «біль у коней, викликаний тим, що підкова підбита неправильно» Я, [нáковальце] «ковадло, слухова кісточка в середньому вусі» Ж, [нáковань] «невелике ковадло», *нáковка* «візерунок; насічка; оббивка, оковка Ж», *обкувати*, *обкути*, *окувати*, *оков* «кайдани», *оковка*, *окуття*, *перекóвка*, *підкóва* «металева пластина, що прибивається до копита коня, до взуття; [металева підбивка на верхній частині ярма]», *покóв* «кування», *прикóв* «ланцюг», [прикóва] (у сполученні [на прикові] «на ланцюзі») Ж, *прикóвка*, *прокóвка*, *розкóвка*, *розкуття*, *розкóваний*, *розкутий*, *скувати* «викувати; охопити з усіх боків; обмежити можливість рухатися, діяти; заморозити; [розбити] Ме», *скóвувальний*, [скóва (зкóва)] «сковування» Я, *скóваність*, [скóвка] «залізний обруч, залізний наконечник; оббивка, обшивка» Ж, *скóвувач*, *укóвка*;— р. *ковать*, бр. *каваць*, др. *ковати* «кувати; заковувати; замишляти (щось погане)», п. *kuć* «кувати; приковувати; довбати (про дятла); зубрити», ч. *kovati* «кувати; готувати, плести, затівати», слц. *kovat'* «кувати, обковувати, підковувати», вл. *kować* «кувати», нл. *kować* «тс.», болг. *ковá* «кую; підковуую; клепаю, відбиваю; створюю», м. *кова* «кує; підковує; карбує», схв. *кóвати* «кувати; карбувати; замишляти», слн. *kováti* «тс.», стсл. *ковати* «кувати»;— псл. *kovati*, *kujō* «кувати, бити метал молотом»;— споріднене з лит. *káuti* «бити, кувати», лтс. *kaût* «бити, рубати; убивати», двн. *houwan* «рубати, завдавати ударів», нвн. *hauen* «рубати, сікти; бити, лупцювати; тесати», дісл. *hoggva* «тс.; забивати; зрубувати (дерево)», лат. *cūdo* «б'ю, колю; обробляю

метал, кую; карбую», тох. А ко- «убивати», В *kau* «тс.»; іє. **kou-* або **kāu-*, *kāu-* «бити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 179—180; Фасмер II 270; Преобр. I 326—327; Абаев ВЯ 1959, I, 96—99; Цыганенко 205; Sławski III 18—19; Brückner 279—280; Machek ESJC 286; Holub—Kop. 183—184; Schuster-Sewc 649; БЕР II 506—509; Младенов 243; Skok II 171—172; Bezlaĵ ESSJ II 75; Откупщиков 172—173; Bern. I 592; Fraenkel 232; Trautmann 123; ЭССЯ 12, 10—11; Мельничук Этимология 1984, 138; Pokorny 535.— Пор. *ковáдло*.

кувати² «видавати звуки *куку*» (про зозулю), *кути* «тс.»;— бр. [куваць] «кувати» (про зозулю), п. [kować], ст., діал. *kuć* «тс.»;— результат спрощення давнішого *кукувати* (бр. *кукаваць*, п. *ku-kać*), пов'язаного з *кúкú*, і наступного зближення з *кувати* (металеві речі); виведення від псл. *kovati* «кувати (метал)» (Sławski III 18) позбавлене підстав.— Див. ще *кúкú*.

[куведраха] (орн.) «травник, *Fringa totanus* L.» Ж;— неясне; можливо, складне утворення, пов'язане з вигуком *куві* як імітацією голосу птаха, що скидається на *divivi* (*divivi*) (Vilček 21), і *драти* «дерти» (тут у значенні «кричати»).

[кувєрдя] «занадто закутана хусткою жінка, недбало одягнена жінка»;— неясне; можливо, афективне утворення.

[кувїрдь] «беркиць»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [кувїрдатсья] «перекидатися», [кувїрдать] «кидати палицю» задовільно не з'ясоване; розглядається як складне слово, в якому виділяється префікс *ку-* (Фасмер II 398) і основа *-вїрдать*, що зіставляється з схв. *вїрдати* «ухилитися, уникати», *ше-вїрдати* «бути несталим, легковажним» (Шахматов ИОРЯС 7/2, 337).

куві (вигук, що передає крик поросяти), [кувік, кві, квік МСБГ] «тс.», [квік] «поросячий виск», [кувікало] «поросся» Я, [квікало] «істота, яка вищить», [кувїря] «той, що подає крик *куві* (поросся, грудна дитина)» Я, *кувікати* «вищати» (про свиню), [квікати, квічєти

МСБГ] «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Пор. квікати, кувá.

[кувік] (орн.) «хатній сич, *Athene postua* Scop.» ВеУг, [кўвік] «тс. ВеУг; чайка (чибіє), *Vanellus vanellus* L. ВеНЗн», [кувікати] «кричати» (про сича) ВеУг;— п. [kuwiek] (наслідування крику деяких птахів, переважно сича), ч. [kuvík] «хатній сич», слц. kuvík, схв. кўвик «тс.»;— похідне утворення від звуконаслідувального вигуку типу куві; вважається, що голос птаха подібний до різкого ку-віть, ку-віть (Птицы СССР 361).— Булаховський Вибр. пр. III 191; Sławski III 448; Strutyński 113; Machek ESJČ 310.— Пор. кугікати.

[кувшін] «гличик» Ж, [кукшійн Бі, кушійн Л, кушійн Л] «тс.»;— р. кувшійн, [кукшійн], бр. [кукшын] «тс.»;— можливо, запозичення з литовської мови; лит. *kaušinas «великий коряк», припускається як похідне утворення від káušas «коряк», до якого зводиться укр. ківш; щодо словотвору пор. лит. vaiki-pas «великий хлопець»: vaikas «хлопець, дитина»; інші пов'язання — з р. [кўкша, кўкса] «людина без пальця» (Соболевский Лекции 129), з др. ковць «посудина» і п. kusz «кубок» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 231), з дат. kaus «келих, ківш» (Matzenauer 232), з тат. kupšin, kukšin, kükšin «гличик» (Mikl. TEI I 337), запозиченнями з російської мови (Радлов II 1034; Korsch AfSIPh 9, 513),— менш імовірні.— Лаучюте 39; Шанский ЭСРЯ II 8, 430; Фасмер II 397; Преобр. I 404; Трубачев Рем. терминолог. 303.— Див. ще ківш.

[кувшинчики] (бот.) «гличики жовті, *Nuphar luteum* (L.) Sibth. et Sm. Пі; латаття біле, *Nuphar alba* L.» Мак;— р. кувшінка (желтая) «гличики жовті», кувшінка (белоснежная) «латаття біле»;— результат перенесення назви [кувшинчик], зменшувальної форми від [кувшійн] «гличик»; назва пов'язана з глекоподібною формою плода рослин (пор. інші їх назви: укр. глечики, р. кубышка); обидві рослини схожі за біологічними особливостями (Нейштадт 246); не виключена й можливість запозичення з російської мови.— Див. ще кувшін.

[куг] (бот.) «вишня антипка, *Cerasus mahaleb* (L.) Mill. (*Prunus mahaleb* L.)» Ж, [кугіна] «тс.» Ж;— неясне.

куга¹ (бот.) «схеноплект, *Schoenoplectus* Pall.; [очерет звичайний, *Phragmites communis* (L.) Trin. Мак; осока, *Carex* L. Мак];— р. [куга] «комиш; рогіз», бр. [куга] «схеноплект»;— запозичення з тюркських мов; пор. крим.-тат. [quǵa] «куга», qoǵa «тс.», караім. коґа «очерет; комиш», коґа «тс.», каз. қоґа «куга».— Фасмер II 398; Преобр. I 404; Меркулова 54; Шипова 202—203; Радлов II 516.

куга²] «дерев'яний поплавець до невода або іншої сітки у вигляді невеликого барильця, а до перемету — цурка з кореня», [підкўжник] «кінець мотузки, до якого прив'язують поплавець»;— неясне.

куґава — див. кўява.

[кугікати] «кричати куги! куги!», [куґач] (орн.) «сич, *Athene Boie*», [куґик] «хатній сич, *Athene postua* Gray», [куґік] «тс.» ВеНЗн;— звуконаслідувальні утворення, паралельні до кувік (пор.).

[куґляр] «фокусник» Пі;— п. kuglarz, ч. kejkliř «тс.», слц. kaukliar «жонглер», вл. kekler «фокусник», нл. koklař, [doklař] «тс.»;— запозичення з середньовісньонімецької мови; свн. goukelære «чарівник, фокусник» (> нвн. Gaukler «фокусник, жонглер; шарлатан»), gōkeler (що продовжує двн. gōggalāri) споріднене з снідерл. gōghelāre, дангл. gēog(e)lere «тс.», лтс. gaugties «насолоджуватися, милуватися, тішитися».— Sławski III 321—322; Brückner 280; SWO 378; Machek ESJČ 248; Holub—Kop. 167; Holub—Lyer 239; Kluge—Mitzka 236.

[кўгут¹] «корчастий пень» Я;— очевидно, результат перенесення назви [кўгут] «півень», пов'язаної з [кóгут] «тс.; тетеря; китиця з півнячого пір'я на гуцульському капелюсі» (пор. як семантичну паралель [когутик] «верхівка смереки»).— Див. ще кóгут¹.

кўгут² «назва вола з прямими рогами, що розходяться в боки»;— очевидно, пов'язане з [кўгут] «півень», фонетичним варіантом форми [кóгут] «тс.»;

мотивація зв'язку неясна.— Див. ще *кóгút¹*.

кўгут³— див. *кóгút¹*.

[*кугуткї*] «сережки» Мо;— очевидно, результат контамінації слів [*ковткї*] «тс.» і [*кóгút*] «півень; китиця з півнячого пір'я на капелюсі».— Див. ще *ковтóк¹*, *кóгút¹*.

[*кудán*] «палиця» Ник;— неясне.

кудэля «кужіль; недоброякісне воллокну льону; (перен.) скуйовджене воллося», [*кудэль*] «тс.», *кудэліця* «кужіль», [*куделїна* Ж, *кудївка*, *куділь* Вел] «тс.», [*кудэліти*] «прясти; тягати за воллося» Г, Ж;— р. *кудэль* «кужіль», [*кудэля*] «тс.», бр. *кудзэля* «кужіль; [скуйовджене воллося]», п. *kaźiel* «кужіль, прядка», ч. *koudeľ* «кужіль; клоччя», слц. *kúdel'* «кужіль, веретено», вл. *kudžel* «прядка», нл. *kužel'*, полаб. *kōdil'ä* «тс.», болг. *кѹдэля* «кужіль», м. *кадела* «тс.», схв. *кўдэля* «тс.; коноплі; прядиво, клоччя», слн. *kodělja* «кужіль; прядка», цсл. *кѹдѣль*;— псл. **kōdelь*, **kōdelja*, *kōdělь*, остаточно не з'ясоване; можливо, утворене за допомогою префікса *kō-*, укр. *ку-* (*кукобити*) від **del-* «плести, вити» (пор. рос. [дэль] «товста прядив'яна нитка для неводів»); виводиться також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65) від того самого **kōgelь*, від якого походить і *кўжіль*; заслуговує на увагу також пов'язання (Sławski II 117) псл. **kōdelь*, *kōdelja* «те, що прядеться» з псл. **kōdгь* (укр. [*кудрявий*]); припущення про спорідненість із нвн. *hede* «клоччя, куделя, залишки льону» (снн. *herde*, дангл. *heordan*, англ. *hards*, *hurds* «тс.») (Machek ESJC 284) сумнівне; порівняння з лит. *kedėnti* «скубати (вовну)» (Schuster-Sewc 712; Младенов 267; Berg. I 598) непереконливе з фонетичних міркувань (Fraenkel 233); зближення з лит. *kuodėlis* «пучок льону», лтс. *kuodeľš* «згорток льону, вовни» (Berg. I 598; Brückner 224) неприйнятне через те, що ці слова самі є слов'янськими запозиченнями.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431—432; Фасмер—Трубачев II 399; Skok II 222—223; Bezlaĵ ESSJ II 53; Трубачев Рем. терминолог. 98—99, 242—243; ЭССЯ 12, 48—50.— Пор. *кўжіль*.

кудї, [*кудá*] «куди» Ж, [*кудáй*, *кудїй*, *кудїйка*] «тс.» Ж, *кудбю* «яким шляхом», *кудїкало*, *кудїкати* Ж, *нікуди*, *нікўди*, *нікудїшний*, [*покўда*] «поки» Л, [*скуд*] «звідки» ВеЗа, [*скўдова*] «тс.» Л;— р. *кудá*, [*кудý*], бр. *кудý*, др. *куда*, *куды*, п. *kędy* «де; куди», ч. *kudy* «яким шляхом», слц. *kađe* «тс.; куди; де», полаб. *vitkōd* «звідки», болг. *кѹдѣ* «куди; де», м. *каде* «тс.», схв. *кўд* «куди», *кўдá*, «тс.», слн. *kōd* «яким шляхом», стсл. *кѹдоу* «звідки; яким шляхом»;— псл. **kōdy*, **kōda*, утворене з кореня питального займенника **кь*, того самого, що і в псл. **кѹто*, укр. *хто*, і часток *-dy*, *-da*, також займенникового походження, споріднених з псл. **кь-de*, укр. *де*, рос. укр. діал. *да*; найімовірнішими відповідниками є прус. *isquendau* «звідки», лат. *unde* «звідки», *inde* «звідси»; зіставлення з лат. *quandō* «коли, коли-небудь» (Walde—Hofm. II 398; Фасмер II 399) сумнівне.— Німчук ІУМ Морфологія 344; Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Sławski II 125; Brückner 225; Machek ESJC 305; Младенов 267; Skok II 115; Bezlaĵ ESSJ II 53; ЭССЯ 12, 46—47, 53.— Див. ще *де¹*, *хто*.

[*кудїркати*] «(про немовля) подавати злегка голос, мугикати; (про свиней) хрюкати, злегка кричати» Ме;— звуконаслідувальне утворення не зовсім ясної структури.

кудїсь, [*кудáсь*] «кудись» Ж, [*кудїс*] «тс.» Ж;— бр. *кудїсь* «кудись», п. *kędyś* «десь; кудись», ч. *kudysi* «якимось шляхом», слц. *kadesi* «кудись»;— складне утворення з *кудї* (< псл. *kōdy*) і частки *-сь* (< псл. *si*), що була формою давального відмінка зворотного займенника *se* «себе»; псл. *kōdy si* означало «кудись собі» (*kōdy*, як і всі інші питальні слова, мало також семантику неозначеності); зведення частки *-сь* до псл. *сь* «шей» (Sławski I 492) або до дієслівної основи *es-* «бути» (Machek ESJC 542) помилкове.— Мельничук Вступ 459; Berg. I 21.— Див. ще *кудї*, *ся*.— Пор. *десь¹*.

[*кудїсьцїка*] «кудись» Ж;— бр. *кудїсьцї* «кудись»;— очевидно, складне утворення з прислівника *кудїсь*, частки *(-)ци(-)*, яка походить з **ti* (*ти*), енклі-

тичної форми давального відмінка однини займенника *ти*, і елемента *-ка* (мабуть, суфіксального походження).— Див. ще *кудійсь, ти*.

[куділка] (бот.) «хвощ, *Equisetum* L.», [куділька] «лілія лісова, *Lilium martagon* L.» ВеНЗн, [кудількі] «вид рослин» Ж;— р. [кудэль] «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.», п. *kaźciel* «вид рослин з родини складноцвітих», схв. *куґельица* «хвощ»;— назви пов'язані з *кудэля* «кужіль; скуйовджене волосся», у хвоща — за подібністю до кужеля його зрослих між собою листочків (Вісюліна—Клоков 59), у лісової лілії,— очевидно, за наявністю гроновидного суцвіття з малими приквітками, подібними до скуйовдженого волосся (пор. р. заст. *царские кудри* «лілія лісова»).— Див. ще *кудэля*.

кудукдак (вигук, що передає крик курки), *кудукдакати*, [коткодакати] «кудукдакати» Ж, [кудукдакало] «курка, що кричить *кудукдак*», [кудукдачик] «півень» Ж;— р. [кудак(т)ать, *кудукдакать*] «кудукдакати», ч. [kokodakati], слц. *kotkodakat'*, болг. *кудукдякам*, м. *кокодака*, схв. *кокодакати*, слн. *kokodakati* «тс.»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 431; Фасмер II 399; Преобр. I 404.

кўдла «кудлата голова; жінка з кудлатою головою; [кудлатий собака]», *кудлай* «кудлатий собака; чоловік з кудлатим волоссям, патлань», *кудлань, кудлач* «тс.», *кўдли* (мн.) «скуйовджені пасма волосся або вовни», [кудлій] «кудлай» Я, [кудлб] «той, хто має кучеряве волосся» Бі, [кудлавій] «кудлатий, бородатий» Ж. [кудловатий] «тс.» Ж, *кудластий, кудлатий, кўдлати* «кошлати; куйовдити», *кўдлилися* «бути кудлатим, стирчати в різні боки», [перекўдли] «скуйовдити», *розкўдлати* «тс.», *розкудлачений, скудлачити, скўдли*;— р. [кўдла] «патли, скуйовджене волосся; скуйовджена вовна», бр. *кўдла* «шавка; кудла; людина із скуйовдженою головою», п. *kudly* «кудли, патли», ч. [kudla] «волосся, вовна», слц. [kudly] «скуйовджене волосся», псл. *коудло* «руно»;— псл. **qod-ьla*, пов'язане з **qod-elja* (укр. *кудэля*), **qoderg* (укр. *кўдрі*);

пов'язання з дінд. *cuḍaḥ* «пухлина, опух», *cuḍā* «чуб» (Matzenauer LF 9, 34) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 401; Sławski III 317—318; Brückner 225, 280; KZ 42, 350; Machek ESJČ 304; ЭССЯ 12, 53—54; Bern. I 599.— Див. ще *кудэля, кўдрі*.

[кўдля] «бійка, прочухан»;— очевидно, похідне утворення від [кудэлити] «тягати за волосся», пов'язаного з *кудэля* (див.).

[кудбвчити] «скуйовджувати, силтувати (волосся, вовну)», [кудбвчати, кудблчити] «тс.» Ж, [розкудбвчатий] «кудлатий, патлатий» Ж, *розкудбвчений* «розкуйовджений»;— очевидно, результат контамінації слів *кўдла* і *куйбвдити* (див.).

[кудом'ячити] «бити, душити» Ва;— очевидно, результат контамінації слів *кудбвчити* і *м'яти* (див.).

[кўдра] «невеликий ставок; острівець лісу» Непокупный;— бр. [кўдра] «ліс на болоті; купка дерев; загата; невелике озеро», п. *kudra* «затон, озерце»;— запозичення з литовської мови; лит. *kūdra* (*kudrà*) «ставка, невелике болото; мокре місце, поросле чагарником», як і лтс. *kūdra* «торф», *kūdrī* «добриво», вважається спорідненим з снн. *hotte* «зсіле молоко», гол. *hotten* «зсідатися».— Непокупный 194; Лаучюте 17; Fraenkel 305; Mühl—Endz II 332.

[кудрай] (орн.) «горобець домовий, *Passer domesticus* L.» Л;— неясне.

[кудрелька] «килимок» Мо;— видозмінене запозичення з болгарських говірок Одещини; болг. *кўдрела* «вовняний строкатий килимок або тканина домашнього виробу» е, очевидно, результатом контамінації слів *кўдэля*, що відповідає укр. *кудэля*, і *кўдри*, спорідненого з укр. *кўдрі*.— Див. ще *кудэля, кўдрі*.

кўдрі «кучері», [кўдер, кўдир] «тс.» Ж, [кўдерець] «кучерявий або зігнутий кінець верхівки дерева», [кўдрик] «тс.», [кўдра] «кучерява жінка», [кудрячик] «кучерявець», [кудряй] «кучерявий чоловік», [кудрята] (пестлива форма мн. від *кўдрі*), [кудеревий] «кучерявий», [кудереявий, кудрявий] «тс.», [кўдри] «піннявий», [кудряватий] «кучерявий» Я,

[розкудрявити] «скуйовдити, розпатлати»;— р. *кўдри* «кучері», [кўдєрь] «локон», бр. *кўдзер* «тс.», *кўдзеркі* «кучеріки», др. *кудрявш* «кучерявий», п. *kędziór* «локон», ч. *kudrna*, слц. *kudrliпа*, вл. *kudżer*, нл. *kużer*, *kużera* «тс.», болг. *кўдри* «кучері», м. *кадра* «локон», схв. *кўдра*, слн. *kóder* «тс.»;— псл. *kǫderь «скуйовджене волосся», утворене за допомогою суфікса -егь від того самого кореня, що і в *kǫd-elь «куделя»; вважається також (Трубачев *Ез.-етн. изсл.* 140) утвореним з префікса kǫ- і кореня dьг- «дерти».— Шанский ЭСРЯ II 8, 432; Фасмер II 400; Преобр. I 405; Sławski II 126—127; Brückner 225; Machek ESJČ 304—305; Holub—Kop. 192; Schuster-Śewc 713; Младенов 267; Skok II 222—223; ЭССЯ 12, 51—52; Bern. I 598.— Див. ще *куделя*.

[кудрявець] (бот.) «лобода запашна, *Chenopodium botrys* L.; маруна тисячоліста, *Purethrum millefoliatum* Willd.; пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.; сухоребрик, *Sisymbrium sophia* L.», [кудравець] «тс.» Мак, [кудрявчик] «остудник голий, *Herniaria glabra* L.» Мак, *кудряш* «льон низький, *Linum humile* Mill.», [кудравці] «лобода амброзієвидна, *Chenopodium ambrosioides* L.» Мак, [кудравчик] «лобода запашна» Мак, [кудренник] «м'яточник чорний, *Ballota nigra* L.» Мак, [кудрина (пасемниця)] «улотрикс поясковий, *Ulothrix zonata* Ktz.» Мак, [кудричка (ніжна)] «адіант венерин волос, *Adiantum capillus veneris* L.» Мак;— р. [кудрявец] «лобода запашна; лобода багатонасінна, *Chenopodium polypernum* L.; сухоребрик; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.; козельці східні, *Tragopogon orientalis* L.; бедринець ломикаменевий, *Pimpinella saxifraga* L.», *кудряш* «льон кудряш», бр. [кудзер] «сухоребрик лезелія, *Sisymbrium loeselii* L.»;— похідні утворення від *кўдри* «кучері»; назви зумовлені різними особливостями зовнішнього вигляду рослин (розгалуженістю, рясністю або кучерявістю листя, рясністю суцвіття тощо).— Див. ще *кўдрі*.

кўев — див. *кўява*.

[кўжба] «(у тринозі) гак, на якому підвішують казанок; (у колісників) жер-

дина з прив'язаною до неї дерев'яною ключкою для притискання колісного обода; приміщення для вівчарів та молочних продуктів Доп. УЖДУ IV», [кўжбитися] «гнути, горбитися»;— запозичення з молдавської мови; молд. *кўжбэ* «дуга; гак, гачок» походить від схв. *гўжва* «заплутаний клубок, моток; мотузьяна петля на човні; жгут, кільце, вінчик», спорідненого з укр. *гуж*.— Scheludko 136; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 133—134; Vrabie Romaposlavica 14, 157—158; Vincenz 12; Crânjală 331; СДЕЛМ 214—215; Сінас II 447; DLRM 204.— Див. ще *гуж*.

[кўжба] «сплетена з гілок в'язка; фашинна перев'язка» Ж;— неясне; виводиться від рум. *cújbă* «дуга, гак, гачок» (Crânjală 331); з семантичного погляду зближення не зовсім переконливе.

[кужделєба] «стара хатина, старий курінь»;— неясне; можливо, пов'язане з [кўжба] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів».

[кужілка] «посудина, в яку косарі вкладають мантачку» Ж;— очевидно, пов'язане з [кўшка] «тс.» (див.).

кужіль «прядиво, або вовна, намотані на кужівку; кужівка; вихор, клуб (пилу); [худа людина Я]», [кужелі] «веретено» ВеУг, *кужеліна* «кужіль» СУМ, Г, *кужєлиця* «тс.», [кўжель] «очищене лляне або конопляне прядиво, найкраще чесане прядиво» Бі, *кужівка* «частина прядки у вигляді кілка, на який намотують пряжу», [кужівнік], *кужілка* «тс.», [кужілєць] «кужіль», [кужілька] «променева кістка» Ж, [кужіловатий] «конусоподібний, конічний» Ж, [кужньови] «витканий із льняного чи конопляного волокна» Ник, [кужєлити] «вихрити, мести (про вітер, завірюху та ін.)»;— р. [кўжель] «кужіль», бр. *кўжаль* «кужіль; чесаний льон; тонке полотно», ч. *kužel* «конус; дерев'яний валок прядки; кужівка», слц. *kužel'* «тс.», вл. нл. *kužoľ* «вир», болг. *кўжел* «кужівка; дерев'яний валок у прядці; کودеля; конусоподібна гірська верховина», схв. ст. *kuželj* «куделя», слн. *koželj* «кужівка; дерев'яний валок у прядці»;— псл. *kǫželь, очевидно, ут-

ворене внаслідок контамінації *krōželъ (< *krōgъ «круг») і kōdělъ «куделя»; зіставляється також з лит. káuge «копиця сіна», лтс. káudze «копиця, стіжок» і виводиться від іе. *keu-g- «гнути, вертати» (Schuster-Sewc 744); пов'язання з двн. kugel «ціпок з кулькоподібним гудзиком на кінці» (Machek ESJĀ 310; Holub—Kop 195; Holub—Lyer 275), з нвн. Kupkel «прядка» або з дісл. kopgull «жмуток» (Mikkola Berühr. 131; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 64—65), а також пояснення слова як звуконаслідувального (Skok II 250) сумнівні.— Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 204—205; Фасмер II 401—402; Sławski III 110—111; Bezlaĵ ESSJ II 77; Трубачев Рем. терминолог. 96—98; ЭССЯ 12, 80—82; Верп. I 598.— Див. ще **кўжиль**, **кудєля**.

[**кўжмарки**] «пїжмурки», *кўжмірки* «тс.»;— результати видозміни слова *пїжмурки*, можливо, через зближення його з [**кўжбитися**] «гнути, горбитися», [**кўжкўм**] (*сидіти*) «сидіти навпочіпки, зігнувшись».

[**куздўсь**] «горобець» Л;— неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення.

кузєн «двоюрідний брат», *кузїна* «двоюрідна сестра», *кузїнка* «тс.»;— р. *кузєн*, *кузїна*, п. *kuzyn*, *kuzynka*;— запозичене, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *cousin* «двоюрідний брат; свояк, родич» походить від лат. *consobrīnus* «двоюрідний або троюрідний брат, родич», утвореного з префікса *con-* «з-» і іменника *obrīnus* «двоюрідний брат з боку матері», пов'язаного з *soror* «сестра», спорідненим з дїнд. *svásar*, дїрл. *siur*, гот. *swistar* «тс.», псл. *sestra*, укр. *сестра*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 432—433; Фасмер II 402; Sławski III 450; Brückner 286; Dauzat 215; Ernout—Meillet 156; Walde—Hofm. I 251, 265.— Див. ще **коалїція**, **сестра**.

[**кузєнька**] «невеликий луб'яний кошик з двома ручками» Л, [**кўзька**] «тс.»;— очевидно, результат скорочення слова [**кузубєнька**] (*ікозубєнька*), похідного від *кўзуб* (див.).

[**кузєт**] «сторожа» Я;— запозичення

з тюркських мов; пор. каз. *кўзет* «варта, нагляд, сторожа, охорона», узб. *кузатмоқ* «супроводжувати; спостерігати, стежити», тат. *кўзат* «стежити», башк. *кузатєү* «стежити, спостерігати, розвідувати», дтюрк. *küzät* «варта, сторожа, вартувати, доглядати, зберігати», *kü-* «охороняти, оберігати».— Радлов II 2, 1506, 1507; Қаз. тіл. қысқ. сөзд. 108.

кўзня, [*кузнєць*] «коваль» Ж, [*кузнїця*] «ковальське горно» Ж, [*кузєний*] «ковальський» Я;— р. *кўзница*, [*кўзня*], бр. болг. діал. *кўзня*, п. *kuźnia*, ч. [*kuzňä*], слц. [*kúžňä*], вл. ст. *kuznja* (*kóznja*) «приміщення для різьблених виробів, для зброї», м. [*кузьна*];— псл. **kuz(ь)nja*, утворене від основи *kovati* (*kujo*) за допомогою складного суфікса *-z(ь)п-ja*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433; Фасмер II 402; Трубачев Рем. терминолог. 332—333; Sławski III 450; Brückner 286; Machek ESJĀ 310; Schuster-Sewc 742; ЭССЯ 13, 144—145; Верп. I 599, 655.— Див. ще **кувати**¹.

кўзов «частина автомашини, автобуса, призначена для перевезення людей або вантажу»;— бр. *кўзаў* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *кўзов* «тс.; кошик», найвірогідніше, походить від тат. *кўзау* «козуб»; пов'язується і з п. *kozub*, слн. *kozòl* «короб» (Mikl. EW 136; Brückner KZ 45, 27; 48, 205; ЭССЯ 13, 145—146); висновок на підставі алб. *shkozë* «бук» про іллірійське походження (Meyer EW 408) необґрунтований.— Шанский ЭСРЯ II 8, 433—434; Фасмер II 402; Преобр. I 406; Шипова 203.

[**кўзовиця**] (бот.) «верба прутovidна, *Salix viminalis* L.» Я, Ж;— р. [*кузовиця*] «тс.»;— похідне утворення від незасвідченого укр. **кўзов* «плетений кошик» (пор. р. *кўзов* «плетений кошик, козуб»); назва зумовлена тим, що лозина вживається для виготовлення козубів (пор. інші назви цієї рослини: *корзинна лоза*, *корзиночник*, *їва плетнева* — Нейштадт 183).— Див. ще **кўзов**.

[**кузюк**] «член у самців тварин Бі; сумне становище (ірон.) Пі; у сполученнях: [*зігну́тися у к.*] стати сумним, згорбитися Бі; [*в к. ізгорнути*] зігнути в дугу Пі»;— не зовсім ясне; можливо,

похідне утворення від фонетично зміненого [гудз, гудзь] «гудзик; гуля від удару, пухлина; вузол на мотузку, нитці», [гуз] «вузол (на нитці, мотузку)».

[кузю́ка] «кужі́ль» Ж;— неясне; можливо, афективне утворення на основі *кужі́вка* «кужі́ль».

ку́зька (ент.) «комашка; хлібний жук, *Anisoplia austriaca* Hbst.; вошва», [кúзька, кúзочка, кузья́вка] «тс.» Ж;— р. бр. *кúзька* «хлібний жук»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kózka* «(мн.) родина жуків-вусачів, *Cerambycidae*; польовий цвіркун; кізочка» є зменшеною формою від коза «коза» (як назва комахи за зовнішньою схожістю її вусів з рогами кози; пор. р. *козя́вка* «комашка»: *коза* «коза»).— Фасмер—Трубачев II 279, 403; Sławski JP 36, 71.— Див. ще *коза́*¹.

кузько́м — див. *кúчки*².

Кузьма́, [Косьміна́ Я, Кузьма́к Я, Кúзьмик Я, Кузьміна́], ст. *Кузьма* (XIV—XV ст.), *Косма* (1627);— р. бр. *Кузьма́*, др. *Кузма*, п. ч. *Kosma*, слц. *Kuzma*, болг. *Козма́*, *Кúзма*, м. *Кузман*, схв. *Козма*, слн. *Kózma*, *Kózem*, стсл. **Во́зма**, **Козма**;— через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Κοσμάς* пов'язане з прикметником *κοσμάς* «прикрашений», *κόσμος* «порядок; всесвіт; люди; краса, вбрання».— Сл. вл. імен 214; Беринда 217; Петровский 137; Спр. личн. імен 427; Суперанская 79; Фасмер II 403; Кпаррová 114; Корешný 87; Илчев 262; Constantinescu 35.— Див. ще *ко́смос*.

[кúйда] «жінка, яка повільно й погано працює» Я;— очевидно, результат формальної і семантичної видозміни назви *куйóвда* «кудлата людина» (пор. *куйóвдитися* «порпатися; вовтузитися», р. [куёвдiтьсiя] «робити що-небудь дуже повільно, копатися», [куёлдiтьсiя] «тс.»).— Див. ще *куйóвдити*.

[куйна́ра] «шапка у чорноморських чабанів»;— неясне.

куйóвдити «кошлатити (волосся, вовну); вихорити, мести», *куйóвдитися* «кошлатися; порпатися, ритися; поратися; вовтузитися; вихоритися», *куйóвда* «куд-

лата людина або тварина», *розку́йдати* «розкуйовдити», *розку́йдити* «тс.», *розку́йданий* «розкуйовджений», [розкуйóвданий], *розкуйóвджений*;— р. [куёлдiтьсiя] «збивати, куйовдити; мутити, сварити; починати лайку, заводити розбрат», [куёвдiтьсiя] «лежати неспокійно, весь час перевертаючись»;— неясне.

[куйóн] «служник; хлопець; негідник; босяк» Ж;— запозичення з польської мови; п. *kujon* «зубрій; [гультай, лайдак; дурень]», як і ч. *kujón* «шахрай», слц. *kujon*, схв. *кúјон* «тс.», слн. *kujón* «бандит; негідник», запозичене через німецьке (н. *Kujón* «негідник, паскудник»), французьке (фр. *couillion* «дурень») та італійське (іт. *coglione* «тс.») посередництво з народно-латинської мови; нар.-лат. **cōleōne* «кастрат» зводиться до лат. *cōleus* «мошонка, яечко», етимологічно нез'ясованого.— Sławski III 322; Brückner 280; Machek ESJČ 246; Holub—Lyer 272; Skok II 225; Bezlej ESSJ II 108; Kluge—Mitzka 411; Ernout—Meillet 131; Walde—Hofm. I 242.

[кúка¹] (дит.) «воша; комаха Я»;— неясне; може розглядатися як результат скорочення слів *кúзька* «комаха» або [кúска] «усе, що кусає, гризе (миші, комахи-паразити тощо)», або як пов'язане з [кúчити] «докучати» (пор. [доку́ка] «неприємності; клопіт», р. [кúка] «клопіт»).

[кúка²] (дит.) «лялька» Л;— очевидно, результат скорочення слова [кúкла] «лялька».— Див. ще *кúкла*.

кука́н «тонка мотузка, на яку рибалки нанизують пійману рибу»;— запозичення з російської мови; р. *кука́н* «тс.» пов'язане з [кúка] «великий гак», яке зводиться до псл. *kuka* «гак»; пов'язується також з перс. *kuka* «застібка».— Дзенделівський НЗ УЖДУ 13, 65, 91; Фасмер II 404; ЭССЯ 13, 88.— Див. ще *кúкса*¹.

куке́лка «калач, білий хліб, крендель» Ж;— запозичення з польської мови; п. *kukiełka* «хала (вид булки); лялечка», як і ч. [kukla] «вид булки», болг. [кúкла] «обрядовий хліб, коровай», м. [кукла] «довгастих хліб», можливо, також р. [кúканик] «вид пирога з

кислого тіста», певної етимології не має; вважається рефлексом псл. *кука, *кька, *кука, споріднених з лит. kuku-lūs, kūkulis, kuklūs «буханець хліба», лтс. kukulis «тс.», що зводяться до іе. *keuk- «кривити, згинати»; не виключена можливість зв'язку за зовнішньою подібністю з [кў́кла] «лялька», особливо, якщо врахувати південнослов'янські форми (Karłowicz SWO 323); менш переконливим є припущення (Brückner 280) про зв'язок з п. kukła «каптур». — Sławski III 328—329.

кукіль (бот.) «бур'ян з родини гвоздикових, *Agrostemma* L.; [волошка синя, *Centaurea cyanus* L. Бі; зірки, *Lychnis* L. Пі; куколиця біла, *Melandrium album* (Mill.) Garcke (*Lychnis alba* Mill.) Mak; латук компасний (дикий), *Lactuca serriola* L. (*Lactuca scariola* L.) Mak; пажитниця п'янка (дурійка), *Lolium temulentum* L. Mak]», [кокіль] «кукіль, *Agrostemma*; смілка широколиста, *Silene latifolia* (Mill.) Rendle et Britt. (*Silene inflata* Sm.)» Mak, [ко́куль] «бур'ян (на ріллі)» Я, [кукільни́ця] «в'язіль барвистий, *Coronilla varia* L. Mak; смілка бобовидна, *Silene fabaria* (L.) Sibth. et Sm. (*Silene Czereii* Baumg.) Mak; (у сполученні к. звичайна) дутень ягідний, *Cucubalus baccifer* L. Mak; віялка для очистки зерна від куколю Я», куколиця «*Melandrium* Roehl. Словн. бот.; [смілка широколиста Пі]», [куко́ль] «кукіль, *Agrostemma*; зірки Пі; волошка синя Бі; смілка широколиста Mak», [куко́льни́ця] «в'язіль барвистий Mak; дутень ягідний Mak», [кукіль] «кукіль, *Agrostemma*» ВеНЗн, [кукільво́ватий] «перемішаний з куколем»; — р. кў́ко́ль «кукіль, *Agrostemma*; [зірки; пажитниця п'янка (дурійка)]», [куко́лиця] «смілка широколиста», бр. куко́ль «кукіль», п. ka̋kol «тс.; пажитниця п'янка (дурійка)», ч. koukol «кукіль», слц. kūkol, вл. нл. kukel, нл. kukol, полаб. kőt'ül, болг. кў́клища, м. како́л «тс.», схв. кў́ко́ль «тс.; шкідлива людина», слн. kókolj «кукіль»; — псл. *kőkolь, варіант щодо псл. *kolkőlь «дзвін»; — споріднене з лит. kaĩkalas «дзвоник; брязкальце; (бот.) дзвоники круглолисті»; назва рослини зумовлена

формою її квітки, подібної до дзвоника (Нейштадт 236); пов'язання з р. [кў́ка] «кулак» (Brückner 224) або припущення про походження сл. kőkol- <kolkol- з *lőlk-ol-, яке мало б бути спорідненим з н. Lolch «кукіль; пажитниця», лат. lolium «пажитниця» (Machek Jm. rostl. 77), викликають сумнів; для рослин, які мають спільні з куколем назви, властива подібність до нього або за формою квітів чи чашечок, — напр., для волошки синьої (Нейштадт 580), смілки широколистої (ВРУ 253), зірок (Machek Jm. rostl. 78), смілки бобовидної (ВРУ 252), дутеня ягідного (ВРУ 257), — або за наявністю в них, як і в куколю, — напр., у пажитниці п'янкої (Нейштадт 118—119; Sławski III 118), — отруйних властивостей. — Шанский ЭСРЯ II 8, 435; Фасмер—Трубачев II 406; Меркулова Очерки 131; Преобр. I 408; Брандт РФВ 22, 139; Sławski II 118—119; Machek ESJČ 284—285; Holub—Кор. 183; Schuster-Sewc 716—717; Skok II 227; Bezlaj ESSJ II 54; ЭССЯ 12, 55—56; Bern. I 539. — Див. ще колокіл.

кукільва́н (бот.) «рослина, що має гіркі отруйні плоди, *Cocculus suberosus* D. C. (*Anamirta* L.) Colebr.», куко́льва́н «тс.; [принада й отрута для риб Пі]», [куко́льва́нити] «ловити рибу, отруюючи її висушеними плодами кукільвану»; — р. куко́льва́н «кукільван», куке́льва́н, схв. [кок] «тс.»; — запозичення з баварського діалекту німецької мови; н. (бав.) [kockelefang] «тс.» походить від іт. coccoli di Levante «насіння з Леванту (Близького Сходу)», де coccoli (мн.) «насіння, плоди» продовжує нар.-лат. coccula, зменшену форму від coccus «ягода», применник di походить від лат. de «від, з», Levante «(букв.) той, що сходить; схід (країни Близького Сходу)» є активним дієприкметником теперішнього часу від дієслова levare «підіймати», що продовжує лат. levāre «тс.»; на українському ґрунті зближене за народною етимологією з кукіль. — Фасмер II 405; Mestica 327, 451, 863. — Див. ще де-, елеватор.

ку́кла «загорнений у ганчірку жований хліб та ін., що використовували замість соски; [згорнуте повіско коно-

пель; лялька; лялечка (комахи) Ж], [ку́колка] «згорток шнурка (для обшивки козушка); кожна з додаткових (від 3 до 9) ремізок у ткацькому знарядді при тканні плахти», [куколя́] «лялька» До, [куку́лька] «дерев'яна лялька» О;— р. кукла «лялька; маріонетка; [форма, болванка; колосся, закручене чаклуном], бр. [ку́кла] «міра льону», п. kukla «лялька (лялькового театру); повісмо льону; [кільканадцять зв'язаних колосків збіжжя у певному обряді]; (ст.) чернечий каптур; жіночий головний убір», ч. kukla «маска; лялечка», слц. kukla «лялечка; каптур, відлога; шолом; отвір у даху», вл. kuklenka «лялечка», болг. м. кукла «лялька, маріонетка», схв. кукла «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. κοῦκλα «лялька» (> нгр. ко́уκλα «тс.») етимологічно неясне; можливо, походить від слат. cuculla «головний убір; відлога; каптур», що продовжує лат. cucullus «чепець, капюшон», запозичене; очевидно, з галльської мови; неприйнятне припущення (Соболевский РФВ 70, 91) про слов'янське походження слова і його зближення з р. [ку́ка] «кулак».— Шанский ЭСРЯ II 8, 434; Фасмер II 405; Преобр. I 407; Sławski III 330; Brückner 280; Machek ESJČ 305—306; Holub—Kop. 193; Holub—Lyer 272; БЕР III 90—91; Младенов 261; Skok II 222; Bern. I 640; Walde—Hofm. I 298—299; Ernout—Meillet 154.

[куко́бити] «збирати, набувати; влаштувати; піклуватися, доглядати, плекати», [куко́битися, куко́блится] «гніздитися, влаштуватися; господарювати; турбуватися; возитися», [куку́блится] «приводити гніздо в порядок» Пі, [кукібка] «чистуха, чепуруха» До, [кукібник] «дбайливець», [кукібливий] «ощадливий, дбайливий», [кукібній] «тс.», [некукібниця] «недбала, лінива жінка»;— не зовсім ясне; можливо, первісною є форма [куку́блится], що могла бути утворена за допомогою префікса ку- (ко-) від кубло́ «гніздо; лігво» (пор. ку́блится «гніздитися», п. ст. кєблѣс (каблѣс) «пестити, плекати»; пов'язується також (ЭСРЯ 13, 90—91) з псл. kuka (кукь) «гак».— Пор. ко́ворот, ку́бло.

[куко́на] (ірон.) «пані» Мо;— болг. коко́на «(заст.) дама; (ірон.) франтиха», м. кокона «франтиха»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. куко́анэ «дама; (заст.) пані», рум. сосо́апă (сосо́апă) «тс.» походять від нгр. жож(ж)ѡва «заміжня жінка; дама», яке зводиться до іт. coccone «кокон».— Scheludko 135; БЕР II 536; Младенов 245; Crânjală 313, 342; СДЕЛМ 215; DLRM 202.— Див. ще ко́кон.

кукоричко, кукорник — див. кокоричка.

[ку́кота] (бот.) «бедринець, Pimpinella L.» МСБГ, [куку́та] «тс.» тж, [куку́тина] «смовдь Любименка, Peucedanum lubimensoanum Kotov (P. alsaticum L.)» Я;— р. [куко́тина] «дягель лікарський, Argemone officinalis (Moench.) Hofm.»;— очевидно, пов'язане з цукю́та «вех» (указані рослини належать до родини зонтичних).— Див. ще цукю́та.

ку́кса¹ «залишок покаліченої або ампутованої руки, ноги, пальців», [куксова́тий] «з вивернутими копитами», [куксова́тими] «ставати дедалі більш кривоногим» (про тварин, у яких вивертаються копита);— р. [ку́кса] «безпалій; кулак; удар кулаком», [ку́ка] «кулак», бр. кукка «дуля», др. куконосыи «горбоносий», п. kuks «стусан, штурхан»; сюди ж, очевидно, болг. кукка «гак, спиця», м. кука «гак», схв. кукка «гак; крючок; кирка», слн. skúčiti «гнути»;— псл. kuk(s)a, пов'язане з ку́са «купа»;— споріднене з лит. kaikas «гуля, налив», kaikaras «горб», а також — з іншими ступенями чергування — з лит. kùkis «гак; молот, ціпок; стусан», kukà «дрюк», лтс. kùoks «ціпок, дерево», kukurs «горб», дінд. kucáti, kuĩcate «стикається, зіщулюється, скривлюється», kucitaḥ «зігнутий, закручений», гот. hauhs «високий», нвн. hocken «сидіти навпочіпки», дісл. haugr «горб», ірл. síag «кривий»; іє. *keu-/kou- «зігнутий, опуклий».— Фасмер II 404; КЭСРЯ 225; Преобр. I 407; Потєбня РФВ 3, 167; Sławski III 301—302, 333; Brückner 280; БЕР III 83—84; Младенов 260; Skok II 225—226; ЭССРЯ 13, 92; Bern. I 161, 639; Топоров III 293—297; Trautmann 121—122; Рокотпу 589.— Пор. ку́ча¹.

[кўкса²] «заплетена і закручена на голіві жіноча коса» Л;— р. бр. [кўкса] «тс.», схв. кўкма «локон; чуб»;— очевидно, пов'язане з кўчма «копиця волосся» (пор. п. [kisek] «коса (волосся)», ч. [kiša] «грудка глини; локон волосся», слн. kiša «чуприна; пасмо волосся»); кінцеве -са з'явилося, можливо, внаслідок зближення із словом коса.— Sławski III 301; Skok II 220—221; Sł. prasl. II 15.— Див. ще кўчма¹.

кўкў (вигук, що відтворює крик зозулі; крик дітей, що, ховаючись, хочуть, щоб їх шукали; [вид танцю Я]), кўкати, кукувати, кўкати, [кукувати] «кувати» (про зозулю) Я, [кўкўлка] «зозуля» ВеНЗн, [кўкўчка ВеНЗн, кукавка ВеЛ, куковка, кукулічка, кукуліжка, кўкўля Л, кукучка] «тс.», [кўкўл] «самець зозулі»;— р. кўкў, куковать, кўкўшка, бр. кўкў, кукаваць, п. куку, кукаць, [kukawka], ч. куку, kukati, kukavice, слц. куку, kukú, kukat', kukučka, вл. куку, кукаць, kokula, нл. kukuk «куку», кукава «зозуля», болг. кўкў, кўкам, [кукувам], кукувіца «зозуля», м. куку, кука, кукавица, схв. куку, кўкати, [кукувати], кўкавица, слн. kúkú, [kukováti], kúkati, kúková;— псл. куку, kukati, kúkovati, kúková, кукав'ка, давній звуконаслідувальний вигук і похідні від нього утворення (пор. лит. kúkū «куку», kúkioti «кувати», гр. κώκω, κώκωξ «кувати», κώκωξ «зозуля» та ін.).— Дзензелівський УЗЛП 158; Шанский ЭСРЯ II 8, 434—435, 436; Фасмер II 404—405; Преобр. I 408; Левина РР 1975/6, 70—73; Sławski III 326—327, 334; Вгюскнер 280; Holub—Кор. 193; БЕР III 95; Младенов 261; Skok II 227; ЭССЯ 13, 90, 92—93; Коїнек 193; Верп. I 639.— Пор. кувати².

[кукувакати] «кричати» (про сича), [кукувакало] «сич» Мо;— похідне утворення від звуконаслідувального за походженням вигуку кукува́в, який відтворює крик сича; пор. паралельні звуконаслідувальні утворення в неслов'янських мовах: рум. cucuváie (cucuveá) «сич, сова», нгр. κωκωβάγια «сова», нар.-лат. cusciveia, іт. coccoveggia «сич», [cusciveja] (>схв. kukúvia) «тс.».— Skok II 229; Верп I 641.

[кукуга́] (бот.) «рогіз, Турпа (Tourp.) L.» Мо;— результат видозміни слова куга́ «Schoenoplectus Pall.»; рогіз, як і куга, є болотною рослиною.— Див. ще куга¹.

[кукулиця́] (бот.) «наперстянка великоквіткова, Digitalis ambigua Murr.» Мак;— неясне; можливо, запозичення з молдавської чи румунської мови (Vincenz 8); пор. рум. cuculeț, зменш. від cuc(ul) «зозуля», як припущувана назва якоїсь рослини.

[кукулю́х] «слимак»;— неясне; можливо, походить від гр. κούβλιον «моллюск, слимак»; пов'язання з рум. сосолóз «клубок» (Scheludko 136) необгрунтоване.— Пор. кўлик³.

[кукуля́рія] (бот.) «ранник вузлуватий, Scrophularia podosa L.»;— неясне; можливо, виникло на основі латинської назви рослини scrophularia, вторинно зближеної з [кукулиця́] «наперстянка» (обидві рослини належать до тієї самої родини ранникових; Симонович 196, 428).

кукурі́ку (вигук, що відтворює крик півня), [какарі́ку, кукурі́гу (Me)] «тс.», [какарі́шник] «півень, який постійно співає», [какарі́кати] «кукурікати», [кукурі́кати] «тс.» Ж, кукурі́кати, [закукурі́читися] «розпалитися, розсердитися»;— р. кукарекў «кукуріку», кукурекў, бр. кукарэку. п. kukuryku, ч. kikiriki, kokuryhú, слц. kikiriki, болг. м. кукурі́гу, схв. кукурёк, kukurijeku, [kukuriku], слн. kukurú, kukurikati;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі також у неслов'янських мовах; пор. лит. kakarúkū «кукуріку», лат. cucurrige «кукурікати», нгр. κωκωρίζειν «тс.», іт. cuscucucú «кукуріку», рум. cucurigu, фр. coquericot, нім. kikeriki «тс.».— Фасмер II 407; Sławski II 334, III 338; Вгюскнер 244; БЕР III 108; Младенов 261; Skok II 228; Верп. I 640; Коїнек 217.

кукурі́чка — див. кокоричка.

[кукурме́нти] «наколки на волоссі у жінок» Я;— неясне.

[кукурі́дз] (бот.) «гніздівка звичайна, Neottia nidus avis (L.) L. C. Rich.» Ж, [кукурі́зка] «тс.» Ж;— пов'язане з кукурі́дза «Zea L.»; спільність назв зу-

мовлена, очевидно, деякою зовнішньою подібністю стебла гніздівки до стебла кукурудзи (ВРУ 179—180, 181).— Див. ще кукуру́дза.

кукуру́дза (бот.) «рослина родини злакових, *Zea L.*», [кокорудз] «кукурудза» ВеЛ, [кокорудзк] «шишки шпилькових дерев» ВеЛ, [кокорудка] «шишка», [кокоруддя] (зб.) «шишки», [кукуруидза] «кукурудза» ВеНЗн, [кукуруидзя, кукуруиця, кукуруз] «тс.» ВеЛ, [кукуручанка] «суп, юшка з кукурудзяного борошна» ВеЛ, [кукуру́дз] «шишка шпилькового дерева», кукуру́дзіння, кукуру́дзище «поле, де росла кукурудза», кукуру́дзівнік, [кукуру́дзіння] «стебла кукурудзи», [кукуру́дка] «навиті на паличку у вигляді качана кукурудзи спілі вишні (кукурудзками прикрашали гільце на Івана Купала)» Мо, кукуру́дзник «легкий літак», кукуру́дзянка «крупя з кукурудзи; страва з таких круп; біла дрібна квасоля, що росте між кукурудзою», кукуру́за, [кукурузи] «шишки на шпильковому дереві» ВеЛ, [кукурузінє] Ж, [кукурузисько] «стерня кукурудзи» Ж, [кукурузник] «поле, на якому росла кукурудза; кукурудзяне бадилля» Мо, [кукурузнице] «місце, де була посіяна кукурудза» Я, [кукурузняк] «поле, засіяне кукурудзою Я; кукурудзяне бадилля Мо», [кукурузвянка] «кукурудзиння» Ж, [куру́дза] «кукурудза» Ж, [куру́за] «тс.» МСБГ, кукуру́дзаний;— р. бр. кукуру́за, п. kukurydza, [kukurydza], ч. kukuřice, [kukuryca, kukuřusa], сл. kukurica, вл. нл. kukurica, болг. кукуру́з, схв. кукуру́з, [ккуруиця, кокоруз], ст. кукуру́за, слн. koguza, [kukurúza, kukurica, kokogica];— не зовсім ясне; можливо, слово слов'янського походження, пов'язане з коренем *kokog-, *kukig- «щось розчепірене» (Sławski II 336, III 337—338) і споріднене з слн. kukúřav «кучерявий» (Вєрп. I 640) і болг. кукуру́к «чемериця» (Младенов 261); не виключено, що слово є зворотним запозиченням з румунської мови, в якій cuscúř «кукурудза» виникло на основі укр. [кокорудка] «шишка», [кокоруддя] (зб.) «шишки» (Халиолчев ИИБЕ 11, 459—468); не цілком обгрунтованою є думка (Mikl. EW 146; Bezlař ESSJ II

69; Lokotsch 99; Skok II 228—229) про походження від тур. kokogoz «стебло кукурудзи з листям», для якого не виключають (Sławski III 338) південнослов'янське походження; малоімовірні припущення про походження від незавідченого нгр. *koxkorořo(v) «качан кукурудзи» (Steffen LP 11, 131—134) або від вигуку kukurú при годуванні птиці зернами кукурудзи (Kretschmer Glotta 13, 137).— Шанский ЭСРЯ II 8, 435—436; Фасмер II 407; Sławski III 337—338; Machek ESJČ 306; Jm. rostl. 295; Schuster-Šewc 717—718; БЕР III 109—111.

[кукурудзайка] (орн.) «шишкар, клест, *Loxia L.*»;— похідне утворення від [кукуру́дз] «шишка шпилькового дерева; качан кукурудзи»;— назва зумовлена тим, що птахи цього роду живляться переважно шишками шпилькових дерев (Птицы СССР 580); як семантичну паралель пор. іншу назву цього птаха *шишкар*.— Див. ще кукуру́дза.

[кукуру́чка] (бот.) «коручка болотна, *Eriactis palustris Crantz.*»;— очевидно, результат контамінації форм *коручка* (пор. також [куручка] «коручка широколиста») і *кукуру́дка*, похідної від *кукуру́дза*, що зумовлено деякою подібністю до кукурудзи стебла і листя коручки (Нейштадт 174).— Див. ще *коручка*, *кукуру́дза*.

[кукúц] «невеликий хлібець, який дають дітям у день нового року; пасочка (вид печива) Ж», [кукúци] «вид страви» Ко;— запозичення з молдавської або румунської мови; рум. *coșuț* «калачик» є похідним від *coșă* «тісто», пов'язаного з *coăse* «пекти», яке зводиться до нар.-лат. *coșege* (< лат. *coquo, coquere*) «варити, пекти»; необгрунтованим є виведення (Scheludko 136) від рум. *coșuță* «мала дитина; лялька».— Vrabie Romanoslavica 14, 156; DLRM 160, 162; СДЕЛМ 188.— Див. ще *декóкт*, *пекті*.

куку́шка «невеликий станційний маневровий паровоз»;— запозичення з російської мови; р. *кукúшка* «тс.» утворене від буквенного позначення серії локомотивів «К», зближеного з назвою зозулі (р. *кукúшка*).— Пор. *кукú*.

[кула́га] «пісна страва у вигляді густого киселю з борошна»;— р. *кула́га* «житне тісто; каша з житнього борошна й солоду», [куля́га] «тс.», бр. *кула́га* «вид каші»;— неясне; можливо, пов'язане з *куліш*, *кулéша* (пор. як паралель п. *lemięga*: *lemieszka* «вид каші», схв. *кўліґеш*: *кўља* «мамалига»); припущення про зв'язок із псл. **kuliti*, **kuljati*, укр. *кўлитися* (Sławski III 347) менш прийнятне з семантичного погляду; думка про походження з східних мов (Москаленко УІЛ 57; Matzenauer 227) потребує конкретизації.— Фасмер—Трубачев II 408; Machek ESJCS 246; Skok II 231; Верн. I 642.— Пор. *куліш*.

кулак «кисть руки з зігнутими пальцями; [дрібний торговець Ж]», [кула́й] «кулачисько», *кулача́* «кулачок», *кулачі́на* «кулак», *кула́чник* (заст.) «той, хто любить битися кулаками», *кула́ччя* (зб.), *кула́чний* «у якому застосовується сила кулака; [шматками завбільшки з кулак]», [кулакува́ти] «бити кулаками», [кула́чити], *кулачкува́ти* «тс.» Ж, *навкула́чки*;— р. *кулак* «кулак (руки); [великий молот]; куркуль», бр. *кулак* «кулак (руки); куркуль», др. *кулакъ* «кулак (руки)», п. *kułak* «тс.; куркуль (з рос.)», ч. слц. *kułak* «куркуль» (з рос.), болг. *кулак*, м. *кулак*, схв. *кўлак*, слн. *kułak* «тс.» (з рос.);— очевидно, пов'язане з *кўлитися*, припущення про походження від тюрк. **qulaq*, пов'язаного з *qol* «рука» (Дзензелівський RKJ ŁTN 15, 135—137; Фасмер II 408; Преобр. I 409), мало обґрунтоване; непереконливі також пов'язання з ест. *kułak* «удар кулаком» (Верн. I 641; Mikl. EW 146), з уг. *kulyak* «кулак (руки)», *kułak* «тс.» (Brückner 281; Zageba JP 31, 122), а також з *куль*, *кўтати* (Соболевский РФВ 70, 92—93) або з лит. *kūlti* «молотити», лтс. *kult* «тс.» (Matzenauer LF 9, 36); значення «куркуль» розвинулося, очевидно, з первісного переносного вживання слова; виведення р. *кулак* «куркуль» від укр. *куркўль* (Machek ESJCS 306) непереконливе.— ІУМ Лексика 35; ЭССЯ13, 96; Шанский ЭСРЯ II 8, 436; Шипова 204; Sławski III 356—357; Севортян ЛС V 27—28.

[кула́ч] «стара міра довжини, відстань між кінцями середніх пальців розіп'ятих рук»;— запозичення з турецької мови; тур. *kulaç* «відстань між кінцями пальців витягнутих рук; міра довжини, що дорівнює 1,895 м», мабуть, пов'язане з дтюрк. *qulaç* «міра довжини в розмірах рук; сажень».

[кула́шник] «найнята людина, яка перестріває селян із зерном, щоб спрямувати їх до купця» Я;— похідне утворення від [кула́к] «дрібний торговець» (пор. р. [кула́к] «звідник у хлібній торгівлі (на базарі, пристані)», що, мабуть, виникло на основі переносного вживання слова *кулак* «кисть руки».— Див. ще *кулак*.

[куле́ба] «густий переварений куліш»;— очевидно, результат афективної видозміни назви *куліш* (*кулéша*) (див.).

кулеб'яка «довгий великий пиріг з кислого тіста з м'ясом, рибою, кашею тощо»;— бр. *куляб'яка*, п. *kulebiak*, *kulebiaka*;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кулеб'яка* певної етимології не має; можливо, давніше **колоб'яка*, похідне від [ко́лоб] «невеликий круглий хліб» (пор. р. [ко́леб'ятка] «останній хліб з діжі», [ко́лабуха, кула́бух] «невеликий хлібець із залишків тіста»); пов'язання з н. *Kohlgebäck* «пиріг з капустою» (Горяев Доп. I 23), з фін. *kala* «риба» (Mikl. EW 146), з п. *kulimedy* (анат.) «яечка» (Соболевский РФВ 70, 93), з р. [кулеб'ячить] «згинати, надавати форми руками» (Sławski III 346), з тат. *qūlaq-būkkān* «зігнуте вухо» (точніше, *колак беккән* «вухо-пиріжок») (Jakobson II 632) необґрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер II 409; Sławski III 346.— Пор. *колобок*.

[кулі́бка] «вид печеного хліба», [кулі́дка] «буханець хліба», [кулі́бка] «сухар» Ж;— р. [кулі́га] «круглий пшеничний хліб», [кулі́жка] «корж, перепічка», бр. [кулі́да] «буханець», [кулі́дка] «невеликий буханець»;— неясне; можливо, перебуває у віддаленому зв'язку з *кулеб'яка*; припускається (Козлова 13) походження від гіпотетичного псл. **kul-* «місити, бити (тісто)».

*ку́лік*¹ (орн.) «представник ряду куликів, *Limicolae*; [середній кроншнеп

(належний до ряду куликів), *Numenius phaeopus* L.; травник (ряд куликів), *Tringa totanus* L. Ж; вальдшнеп, *Scolopax rusticola* L. Ник], [куликóвець] «травник» Ж, [куличок] «чорнозобик, *Calidris alpina* L.; перевізник, *Tringa hypoleucos*» Шарл;— р. кулік «представник ряду куликів; [кроншнеп]», бр. кулік «тс.», п. kulik «кроншнеп», ч. kulík «галстучник, *Charadrius hiaticula*; ст. кроншнеп», слц. kulík «галстучник», вл. kulik, нл. [kulik] «тс.», схв. [kulik] «лежень; кроншнеп»;— псл. kulikъ, очевидно, похідне утворення від псл. kul- (< іє. *kaul-) «кістка, нога»; назва зумовлена великим розміром ніг кулика;— споріднене з лит. káulas «кістка; нога», лтс. kaĩls «тс.; стебло», прус. kaulan «нога», дінд. kulya- «кістка», гр. κοιλός «стебло; стрижень; держак», лат. caulis «стебло; стовбур», ірл. cuaille «паля»; менш переконливе пов'язання з лит. kúolinga «кулик», лтс. kulainis «тс.», дінд. kulīkā «якийсь птах» і пояснення слова як звуконаслідувального за походженням (Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Фасмер II 410; Булаховський Вибр. пр. III 253—254; Sławski III 351—352; Brücker 281; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; Schuster-Sewc 721—722; Bern. I 642; Vūga RR I 447, II 354—355; Trautmann 138).— Мельничук Етимология 1966, 234—235; ЭССЯ 13, 96—97.— Пор. культаш.

[кулік²] «варений коржик з гречаного борошна», [куликі] «галушки з гречаного борошна» Ж;— р. [кулік] «ватрушка»;— не зовсім ясне; можливо, результат перенесення назви кулік «невеликий болотяний птах» (пор. як паралель співвідношення значень укр. гуска «самиця гусака; вид печива»); може бути зближене і з шуликí «коржі з маком».

[ку́лик³] «слимак» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [кукулі́ох] «тс.» (пор.).

[кулика́ти] «пиячити» Ж;— р. [кулика́ть] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [кулік] «ряджений», п. [kulik] «поїзд ряджених під час масниці (які нібито шукають кулика)» (пор. п. kulík (орн.) «кулик»); заслуговує на увагу припущення про зв'язок з р. клі́кати, укр. клі́кати або про звуконаслі-

дувальний характер слова (Mikl. EW 146; Bern. I 642; Преобр. I 409); менш прийнятне пов'язання з гр. κόλιξ «кубок» (Преобр. I 409).— Фасмер II 411.

[кулі́на] «стовп, що підпирає стелю» До;— неясне; можливо, результат видозміни слова ко́лна, що зазнало народно-етимологічного зближення з [ку́ля] «милиця».

[кулі́нка] (бот.) «веснівка дволиста, *Maianthemum bifolium* (L.) F. M. (*Convallaria bifolia*) Мак; шоломниця списолиста, *Scutellaria hastifolia* L. Я», [кулі́ця] (вид бур'яну);— р. [кулі́нка] «дивина волотиста, *Verbascum lychnitis* L.», [кулі́нник] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від ку́ля; назви можуть бути пов'язані з кулькоподібною формою ягід (Нейштадт 164).— Див. ще ку́ля¹.

[ку́лити] (у сполученні [к. ноги під себе] «підбирати ноги під себе») Ж, ку́литися «зіщулюватися від холоду, страху тощо», [заку́лити] «зігнути» Ж, ску́лити(ся) «зіщупити(ся), зігнути(ся)»;— п. kulicь «зіщулювати, згинати, звивати», kulicь się «згортатися в клубок», [(каш.) skulac sa] «згорнутися в клубок»;— утворення не зовсім з'ясованого походження; найімовірніше, пов'язане з п. kulawy «кульгавий», kulecь «кульгати», а також дінд. кога- «рухомий суглоб», авест. fra-kava «той, що має попереду горб», які зводяться до іє. *keš- «кривити, згинати, звертати» (Фасмер II 413; Младенов 261; Bern. I 642—643; Pokoynu 588); пов'язується також (Brücker 281) з п. kula, укр. ку́ля «предмет круглої форми»; пов'язання з ч. chouliti se «стискатися, зіщулюватися, тулитися», слц. chúlít' sa «тс.» (Machek ESJČ 203), де припускається експресивне походження ch- (< *k-), потребує додаткового обґрунтування.— Пор. щу́лити.

[кулі́га] (орн.) «птах роду улітів, коловодників, *Fringa*» ВеЛ;— р. [кулі́га] «вид вальдшнепа або бекаса»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [kuliga] «кроншнеп, *Numenius*», [kulig] «тс.», мабуть, пов'язане з kulik, укр. ку́лік.— Фасмер II 410; Sławski III 351—352; Brücker 281.— Див. ще ку́лік¹.

куліна́р «кухар», *куліна́рія*, *куліна́рка*;— р. *кулина́р*, бр. *куліна́р*, п. *kułinarny* «кулінарний», ч. *kulinární*, слц. *kułinárny*, вл. *kulinariski*, болг. *кулина́рен*, м. *кулина́рски* «тс.», схв. *кулінна́р* «кулінар», слн. *kulinářičen* «кулінарний»;— запозичення з латинської мови; лат. *culīnārius* «кухонний» є похідним від *culīna* «кухня; їжа; стіл», пов'язаного з *coquo* «варю», спорідненим з дінд. *pácati* «пече», алб. *pjek* «пекти», псл. **pekti*, укр. *пекти́*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438; Kopalinski 541; Holub—Lyer 272; РЧДБЕ 382; Dauzat 224; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141, 155.— Див. ще *пекти́*.— Пор. *декóкт*.

куліса «частина декорації по боках сцени, лаштунки; смуги високостеблх рослин, що оберігають ґрунт від вимерзання і засихання; рухома деталь механізму, яка перетворює рух», *закулісний*;— р. *куліса*, бр. *куліса*, п. *kułisa* «куліса, лаштунки; фальц, паз; напівофіційна біржа», ч. *kułisa* «куліса, лаштунки; вузька смужка лісу; деталь металообробного верстата», слц. вл. *kułisa* «куліса, лаштунки», болг. м. *куліса* «тс.», схв. *куліса* «тс.»; збори біржових посередників і спекулянтів на паризькій біржі», слн. *kułisa* «куліса, лаштунки»;— запозичення з французької мови; фр. *coulisse* (< ст. *colēis*, *colleis*) «вiiімка, паз; рубець; лаштунки» пов'язане з *couler* «текти; лити; проціджувати», що походить від лат. *cōlāre* «проціджувати, очищати», пов'язаного з *cōlit* «щидилко, решето», словом нез'ясованого походження.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 438—439; Фасмер II 411; Sławski III 352; Holub—Lyer 272; Holub—Kop. 193; БЕР III 120; Младенов 261; Klein 361; Dauzat 212; Walde—Hofm. I 248—249; Ernout—Meillet 134.— Пор. *кулóн*, *кулу́ари*.

куліш «густий суп (звичайно з пшо-на)», [*кулéша*] «страва з кукурудзяного борошна», [*колéша*] «мамалига» ВеЗн, [*колешеник*] «казанок, у якому варять мамалигу» ВеЗн, [*кулешинник*] «горщик, у якому варять куліш», [*кулеші́р*] «палічка для розмішування мамалиги», [*кулішарник*] «велика посудина, в якій ва-

рять куліш»;— р. [*куліш*, *кулéш*] «куліш», бр. *кулéш* «тс.», п. [*kulesz*, *kułiesz*] «каша з кукурудзяного або житнього борошна», слц. [*kuł'aša*] «каша; мамалига», вл. *kułšica* «густа страва з борошна», болг. [*куляша*] «вид каші з сезаму», схв. *кўлијеш* «мамалига»;— не зовсім ясне; можливо, праслов'янське утворення з суфіксом *-ěšь* від кореня **kul-*, наявного в *кулáга* «густа страва з борошна»; зіставляється також з *кўлитися* «зіщулюватися», п. *kulić* «зіщулювати» (Sławski III 347; Schuster-Sewc 724); останнім часом знаходить підтримку припущення про походження з угорської мови (пор. уг. *kőles* «просо», споріднене з манс. *kwolās* «борошно», [*kólas*] «борошно з м'яса або риби»); виведення від рідковживаного рум. *culeșă* (*culeășă*), молд. [*куляшэ*] (Scheludko 136; Vincenz 13; Vrabie Romanoslavica 14, 156) позбавлене підстав.— Москаленко УІЛ 47; Шанский ЭСРЯ II 8, 437; Фасмер—Трубачев II 410; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJČS 246; БЕР III 124; Skok II 231; Kniezsa 1/1, 293; Трубачев Slavia 29, 9; Bern. I 642; MNTESz II 606.— Пор. *кулáга*.

[*кўлка*] «коса (волосся)»;— можливо, пов'язане з п. *kółko* «спосіб заплитання кіс» (пор. у словосполученні *warkocz ułożony w kółko* (букв.) «коса, укладена в кружок»).

[*кўлко*] «вічко в черевіку Ме; залізне кільце Па»;— запозичення з польської мови; п. *kółko* «коліщатко; кружок» є зменшеною формою від *koło* «коло, круг; колесо», що відповідає укр. *кóло*¹ (див.).

кулóн «жіноча прикраса на ланцюжку»;— р. бр. *кулóн*, ч. *coulant* «тс.»;— недавнє запозичення з французької мови; фр. *coulant* «коштовний камінь на ланцюжку, намисті; (букв.) текучий, опадаючий» є субстантивованою формою дієприкметника від дієслова *couler* «текти, литися; осипатися, опадати», до якого зводяться також слова *куліса*, *кулу́ари*.— Шанский ЭСРЯ II 8, 439; Арапова РЯШ 1978/2, 92—93.— Див. ще *куліса*.— Пор. *кулу́ари*.

кулу́ари «приміщення, переважно у будинку парламенту, для відпочинку,

обміну думками тощо»;— р. бр. *кулу-а́ры*, п. *kułuaгу*, ч. слц. *kuloár*; болг. м. *куло́ари*, схв. *кулд̄ар*, слн. *kuloár*;— запозичення з французької мови; фр. *couloir* «кулуари; коридор; цідилко, сито» пов'язане з *couler* «текти; лити, цідити», що походить від лат. *cōlāge* «проціджувати, прочищати».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Koraliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 212; Bloch 193.— Див. ще *куліса*.— Пор. *кулон*.

кўлюби — див. **колю́би**.

[кулю́чіна] (бот.) «люцерна, *Medicago L.*» Ме;— результат видозміни форми *конюши́на* «тс.», зближеної з прикметником *колю́чий* (стерня скошеної конюшини дуже колюча).— Див. ще *колóти*, *конюши́на*.

кўля¹ «геометричне тіло, утворене обертанням кола; предмет, що має таку форму; свинцевий снаряд; передня частина бойового патрона; бомба; [гарматне ядро Біл], **[кўлешник]** «сумка для куль у запорізьких козаків» Я, **[кўлешниця]** «патрон; кишеня для куль» Ж, **[кулинка]** «м'яч» МСБГ, **[кулішниця]** «ящик для куль» Пі, **[кулішніця]** «патронташ», **кўлька** «зменш. від *кўля*; [масивний глиняний кружок з дірою посередині, що розпеченим кидається у воду для нагрівання; вид клейма для овець у вигляді круглого отвору; дірочка для застібання у вилогах жіночої сорочки; сорт слив (тернослив) Ме]», **[куліста́вий]** «кулястий» Ж, **[кулі́стий]** «тс.» Ж, **куля́стий**;— р. **[кўля]** «куля, передня частина патрона», бр. **кўля́** «тс.; кулястий предмет», п. *kula* «тс.», ч. *kule* «тс.; бубна; погана оцінка», слц. **[kul'a]** «куля», вл. *ku'la* «куля; гуля; брила; ядро», нл. *kula* «куля; м'яч; гуля; кістковий нарiст»;— запозичене через польське посередництво з середньонімецької мови; сн. *kūle* (< снн. *kugele*) «куля» (нвн. *Kugel* «тс.») споріднене із шв. *kula* «куля», лит. *gugà* «горбовина», укр. *гўля*.— Richhardt 71; Шелудько 35; Фасмер II 413; Преобр. I 411; Sławski III 339—340; Brückner 281; Machek ESJČ 285; Kluge—Mitzka 410.— Див. ще *гўля*.

[кўля²] «милиця», **[куля́га]** «тс.; дерев'яний протез, що замінює ногу

Вел», **[куль]** «милиця або конусоподібний оцупок у дитячій грі»;— запозичення з польської мови; п. *kula* «милиця, костур», як і слц. **[kul'a]** «дрючок з гаком для набирання води з криниці», нл. *kula* «ціпок; знаряддя для тіпання льону; паличка, яку передають від хати до хати, скликаючи на збори», походить від снн. *kiule* (> нвн. *Keule*) «дрючок, ломака; стегно» або від сн. *kūle* «тс.», споріднених із снн. *kugel(e)* (> нвн. *Kugel*) «куля», снн. *kogel* «тс.»; припущення про праслов'янське походження слова і його зв'язок із псл. **kuł-* «кістка» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235) потребує додаткової аргументації.— Sławski III 340—341; Brückner 281; Kluge—Mitzka 366; Fraenkel 175.— Див. ще **кўля¹**.

[кўля³] «нижня частина ярма, що проходить під шиєю вола»;— п. **[kula]** «крива палиця; гачок на кінці ланцюга в ярмі», нл. **[kula]** «кий»;— очевидно, етимологічно тотожне з **[кўля²]** «милиця» (див.).

[кўля⁴] «паросток» ВеЗа;— очевидно, запозичення з польської мови; п. **[kula]** «паросток» походить, як гадають (SW II 624), від нім. *Keule* «дубець, булава; гак клюшки (хокейної); крижі, кострець (у туші)», спорідненого з сн. *kūle* «дрючок, ломака».— Див. ще **кўля²**.

[куля́бка] «незграбна, неотесана людина» Я;— р. **[куля́бий]** «кульгавий, кривоногий; косолапий»;— очевидно, пов'язане з р. **[куля́вка]** «людина, що не володіє руками або ногами», бр. **[куля́вы]** «кульгавий, кривий, клишоногий», п. *kuławy* «кульгавий», які перебувають у зв'язку з укр. *кульга́ти* (див.).

[куля́вка] (бот.) «тернослива, *Rhynus insititia L.*» ВеНЗн;— похідне утворення від *кўля*; назва зумовлена тим, що плоди терносливи мають кулясту форму (Флора України VI 288); пор. іншу назву терносливи **[кўлька]**.— Див. ще **кўля¹**.

[куля́с] «залізний гачок з дерев'яною рукояткою для виймання гарячого посуду після обпалювання в горні»;— п. *kułas* «кульгавий, кривий; [ціпок із

зігнути кінцем]»;— очевидно, похідне утворення від [кўля] «милиця, костур»; не виключена можливість запозичення з польської мови.— Sławski III 343; Вгїскнер 281.— Див. ще кўля².

кулястра, кувáстра, кула́стра, кулейстра — див. кола́стра.

куль «обмолочений сніп жита або пшениці, що використовується для покрівлі; [в'язка комишу; вид джгута, скрученого з свитки (у дитячій грі); середня частина невода Л]», **кўлик** «(зменш. від *куль*); невеликий мішечок», [кўлік] «тс.» Л, [куликї] «солом'яні снопи для покрівлі» Я, [кўльма] «середня частина невода» Л, [кульчїй] «той, хто готує кулі для солом'яної покрівлі» Я, [кўликом] «у вигляді куля» Я;— р. *куль* «в'язка соломи; мішок з рогіжки; міра сипких тіл», бр. *куль* «в'язка соломи; середня частина невода, матня», п. [kul] «тс.» (з укр. і бр.);— псл. (сх.) [kuljъ] з іе. *кеу- «кривити, згинати, робити опуклим»;— очевидно, споріднене з дісл. kũll «мішок, торбина», гол. kuil «матня невода», нвн. [Kaule] «в'язка льону»; виводиться також, як запозичення, від лит. kũlũs «в'язка, сніп довгої соломи», лтс. kũlis «тс.» (Лаучюте 14—15); припущення про походження з польської мови (КЭСРЯ 226) сумнівне; спроба розглядати як запозичення з латинської мови (лат. culleus «шкіряний мішок, бурдюк», Фасмер ГСЭ 104; Bern. I 642; Walde—Hofm. I 303; Vendryes BSL 41, 136) непереконлива з огляду на географічне поширення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Фасмер—Трубачев II 412; Sławski III 339.

кўльбаба (бот.) «рослина родини складноцвітих, *Taraxacum officinale* Wigg.» СУМ, Бі, [баба-куль ВеНЗн, кўльба-баба Ме, кўльбабка ВеНЗн, Бі, кульбабок ВеНЗн, кульбавка ВеНЗн, кульбака Мак, кульбаха Мак, скўльба Ж] «тс.», [кульбабочка] «нечуйвітер альпійський, *Hieracium alpinum* L.», [кульбанка] «тс.»;— р. *кульбаба* «любочки, *Leontodon* L.», [кульбаба], [куйбаба, куйбабка], п. [kulbaba] «тс.» (з укр.);— очевидно, вторинне утворення на основі початкового **кульбава* з псл. *[kulbava (kvěťka)] «схильна до загинання (ок-

руглості) (квітка)» (пор. укр. [кульба́стий] «горбатий, загнутий»), де **kulbava* — жін. р. прикметника **kulbavъ*, похідного від *kuliti* «гнути» (укр. [кўли-ти]); назва зумовлена тим, що обірване стебло кульбаби, коли діти беруть його в рот (примовляючи при цьому «кульбабо, розвернися» і под.), розривається в кінці на три або чотири поздовжні частини, які при цьому закручуються (загинаються) назовні; пов'язання з *баба* (Меркулова 102) мало ймовірно; іноді етимологи обмежуються ствердженням неясності слова (Фасмер II 412).— Див. ще кўлити.— Пор. кульба́ка.

кульба́ка «сідло; [примітивне сідло Ж]», [кульба́чка] «сіделко в кінській упряжі» Я, [кульба́чник] «сідляр», [кульба́стий] «горбатий, загнутий», *кульба́чний* «сідельний», *кульба́чити* «сідлати», [кўльбитиси] «корчитися, шулитися» МСБГ, [покўльбити] «покоробити, скорчити, скарлючити» ЛексПол;— р. [кульба́ка] «козаче сідло», [кульва́ка] «тс.», бр. *кульба́ка* «костур; [сідло; частина ярма]», *кўльба* «костур», п. *kulbaka* «сідло з високою лукою», [kulbåk, kulpåk, kulrok, kulrak] «ручиця», [kulproki] (мн.) «коромисло», слц. [kul'baka] «товстий кий, ломака»;— псл. **kulbva* «згинання; щось зігнуте», похідне від *kuliti* «гнути, згинати, кривити» (< **kou-l-/keu-l-*); словотвір слова *кульба́ка*, похідного від **kulbva*, не зовсім ясний, так само, як і його поширення в слов'янських мовах (можливо, первісно це був вузький діалектизм); менш переконливе пов'язання з непевним тур. *kaltak* «сідло» (Фасмер II 412; Bern. I 641), а також відокремлювання слів із значенням «сідло» від слів із значенням «кривий кий (палиця), ярмо» (Sławski III 344—345).— Див. ще кўлити.— Пор. кўльба́ба.

[кульбе́шник] «бадилля картоплі, картоплиння» Л;— очевидно, результат видозміни форми [бульбе́чник] «бадилля картоплі», похідної від [бу́льба] «картопля» (пор. р. [gumága] < *bumága*).— Див. ще бу́льба¹.

кульга́ти, [кулі́ти] «кульгати», [куля́ти] «тс.» Ж, [кулі́й] «кульга» Ж, [куля́р] «тс.» Ж, *кульга́*, *кульга́вий*,

[культга́стий] «культгавий» Я, [культга́ч] «тс.» Я;— р. [культга́ть], бр. *культга́ць*, п. [kulhać] (очевидно, з укр. і ч.), ч. kulhati, слц. kul'hat', слн. [kũljhati] «підрізувати волосся»;— псл. *kultgati, утворене за допомогою експресивного суфікса -ga- від kuljati (укр. [культяти]), пов'язаного з kuliti «згинати» чи з куль «сніп, мішок» (< *щось зігнуто»), або з гр. *κῦλλός* «скручений, спотворений»; первісно мало значення «бути кривим, зігнутим»; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 412) про звуконаслідувальне походження слова або про зв'язок з іє. *kaul- «кістка» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235).— Петлева Етимологія 1972, 91; Куркина Етимологія 1971, 60—61; Sławski III 348—349; Brücker 281; Machek ESJČ 306; ЭССЯ 13, 98—99.— Див. ще *культ*.

[культдоба́хи] «кінці кісток проти вушного отвору» Я;— очевидно, споріднене з р. *культя* «рука або нога без пальців; залишок відрізаної руки або ноги», що зводиться до псл. *kul- (< іє. *kaul-) «кістка»; словотворча будова слова не цілком ясна; очевидно, це збільшувально-згрубіла форма, аналогічна до *костомáха* від *кість* (*кості*).

[культми́ч] «товстий жирний хвіст у овець, курдюк», [культми́чувáтий] «з великим курдюком» (про овець);— семантично змінене запозичення з молдавської мови; молд. *кулми́ш* (рум. *culmiș*) «верх, вершина; жердка» є похідним від *кълме* (*culme*) «тс.», яке продовжує лат. *culmen* «верх, вершина».— Scheludko 137; СДЕЛМ 216; DLRM 204.— Див. ще *культміна́ція*.

культміна́ція «момент найвищого піднесення, розвитку», *культміна́ційний*, *культми́нувати*;— р. *культміна́ція*, бр. *культміна́цьця*, п. *kulminacja*, ч. *kulminace*, слц. *kulminácia*, вл. *kulminacija*, м. схв. *кулміна́ција*, слн. *kulminacija*;— запозичення з німецької або французької мови; нім. *Kulmination*, фр. *culmination* походять від слат. *culminatio*, утвореного (спочатку як астрономічний термін) з лат. *culmen* «вершина, зеніт», спорідненого з дангл. *holm* «горб, пагорбок», дісл. *holmr* «острів».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Koralińs-

ki 541; Sławski III 353; Holub—Kop. 272; БЕР III 120; Walde—Hofm. I 249—250; Ernout—Meillet 132.

культо́к;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кулёк* є зменшеним похідним від *куль*, якому відповідає укр. *куль* (див.).

[культо́н] (орн.) «кроншнеп, Numenius; травник, Fringa totanus L.» Ж, [культи́он] «кулик» Мо;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *kulon* «великий кроншнеп, Numenius arquata (L.); лежень (авдотка), Oedicnemus L.» виникло, мабуть, з попереднього *kulan* і має спільний корінь з п. *kulik*, укр. *кўлік*; виведення від фр. *soulon* «голуб» (Brücker 281; SW II 628) сумнівне.— Sławski III 358.— Див. ще *кўлік*¹.

[культондра] (бот.) «жабриця однорічна, Seseli annuum L. (Seseli coloratum Ehrh.)», [к. дика] «тс.»;— результат перенесення фонетично видозміненої назви *коляндра* «коріандр посівний, Coriandrum sativum L.», зумовленого зовнішньою подібністю жабриці і коляндри (обидві належать до родини зонтичних, Федченко—Флеров 680—681, 694—695).— Див. ще *коріандр*.

[культпа́к] «ручиця (частина воза)» Ж;— п. [kulpak] «тс.» (з укр.?);— не зовсім ясне; можливо, є результатом видозміни форми *кляпáк* «тс.»; не виключена також первинність слова, у такому випадку пов'язаного з *культба́ка*.

культ «поклоніння»;— р. бр. *культ*, п. ч. слц. вл. *kult*, болг. м. *култ*, схв. *кўлт*, слн. *kũlt*;— через німецьке або французьке посередництво (нім. *Kult*, фр. *culte*) запозичено з латинської мови; лат. *cultus* «обробка; догляд; шанування, поклоніння» пов'язане з дієсловом *colo* «обробляю; турбуюся; прикрашаю; шаную, визнаю», спорідненим з гр. *πῶλεος* «рухаюсь навколо якогось місця», псл. *koło* «колесо», укр. *ко́ло*.— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 440; Koraliński 542; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; БЕР III 121; Walde—Hofm. I 246; Ernout—Meillet 133.— Див. ще *ко́ло*¹.— Пор. *культивувáти*, *культу́ра*.

[культáш] «безнога людина» Я;— р. [культы́ш] «культгава людина», *культя* «рука або нога без пальців; за-

лишок відрізаної руки або ноги»;— псл. *[kult-];— пов'язується з укр. *кульгати* (Фасмер II 413); може бути спорідненим з лит. *káulas* «кістка, нога», дінд. *kulya-* «кістка», гр. *κοῦλος* «стебло, стрижень» (Мельничук Етимологія 1966, 234—235).— ЭССЯ 13, 98.

культивувати «плекати, розвивати», *культивація* «обробіток ґрунту»;— р. *культивіровать*, бр. *культываваць*, п. *kultywować*, ч. *kultivovati*, слц. *kultivovat'*, вл. *kultiwować*, болг. *култивирам*, м. *култивира*, схв. *култивисати*, слн. *kultivirati*;— запозичення з французької мови; фр. *cultiver* «культивувати, обробляти» походить від слат. *cultivare* «тс.», пов'язаного з лат. *cultus* «обробіток», *colo* «обробляю, розводжу; прикрашаю».— СІС 376; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Sławski III 356; Kopaliński 542; Holub—Lyer 272; Dauzat 224.— Див. ще *культ.*— Пор. *культура*.

культура, *культу́рник* «прихильник культуриництва; культпрацівник у будинку відпочинку, санаторії та ін.», *культу́рництво*, *безкульту́р'я*;— р. бр. *культура*, п. ч. вл. нл. *kultura*, слц. слн. *kultúra*, болг. м. схв. *култура*;— запозичення з німецької мови; нім. *Kultur* походить від лат. *cultūra* «обробіток, догляд; землеробство; виховання, освіта, розвиток; поклоніння, шанування», пов'язаного з *colo* «турбуюсь; шаную; поважаю; обробляю, вирощую».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 441; Сорокин 94—95; Sławski III 355; Holub—Lyer 272; Будагов Ист. слов 108—131; Ernout—Meillet 132; Walde—Hofm. I 245—247.— Див. ще *культ.*

[*ку́льчик*] «сережка», [*ку́льчики*] «сережки; дірочки у жіпочих туфлях, черевиках» Мо;— запозичення з польської мови; п. [*kulczyk*] «сережка», очевидно, виникло в результаті зближення *kolczyk* «тс.» (пор. ч. ст. *kolček* «тс.») з *kulka* «кулька», зменш. від *kula* «куля» (сережки іноді мають форму *кульок*); п. *kolczyk* початково було зменшеною формою від п. ст. *kolce* «кружок, кільце» (пор. др. *кольца* «сережки», мн. від *кольце* «кружок, перстень»).— Richhardt 71; Sławski II 347; Brückner 247.— Див. ще *кóло*¹, *ку́ля*¹.

ку́льша «стегно; [кут стогу сіна або воза з сіном]», [*кульшастий*] «кульшовий» Я;— р. [*ку́льша*] «стеговий маслак», бр. *ку́льша* «стегно; кут воза сіна, соломи», п. *kulsza* «сіднична кістка»;— очевидно, запозичене через польське або білоруське посередництво з литовської мови; лит. *kùlše* «стегно» споріднене з лтс. *kułpa* «п'ята», прус. *culczī* «стегно», лат. *calx* «п'ята», болг. *кълка* «стегно» (іє. *kul-k- «стегно»); менш обґрунтоване припущення (Мельничук Етимологія 1966, 234—235) про власне слов'янське походження слова.— Фасмер II 413; Sławski III 355; Brückner 281; Непокупний Мовозн. 1968/6, 34; Лаучюте 15—16; Топоров III 276—277, IV 256—261; Bern. I 660; Mikl. EW 147; Эндзелин СБЭ 34; Trautmann 145; Fraenkel 308.

кум, *кума́*, [*кума́ння*] «вступ у кумівство; дружба, близькі стосунки», *кума́ся* (зменш.), [*кума́ха*] «кума» Я, *куме́ць* (зменш.), *кумі́ство*, [*кумство́*] «кумі́ство, духовна рідня» Г, Ж, *ку́мця* (зменш.), *ку́мцо* (зменш.), *кума́тися*, [*кумі́ти*] «бути кумом» Ж, [*кумовати́*] «хрестити» Бі, *кумува́ти*, [*перекума́тися*] «розірвати кумівські стосунки», *розкума́тися* «тс.»;— р. бр. болг. м. *кум*, др. *кумъ*, п. слц. (діал.) *кум*, схв. *ку́м*, слн. *ку́т*;— псл. *кутъ*, похідне від *кута*, що є скороченням слова, яке походить з народної (балканської) латини; нар.-лат. (балкан.) [*commater*] «хресна мати» утворене за допомогою префікса (прийменника) *com(-)* «з(-)» від іменника *mater*, спорідненого з псл. *mati*, укр. *мати*; менш обґрунтоване виведення від скороченого **къmotъ* «кум» (Брандт РФВ 22, 246; Младенов 261; Bern. I 62), тур. *кута* «коханка; молода дружина; наложниця; рабиня, служниця» (Мелиоранский ИОРЯС 10, 4, 121; Brückner 281).— Шанский ЭСРЯ II 8, 442; Фасмер III 414; Sławski III 358—359; Skok II 231—232; Bezlej ESSJ II 109; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 92—93; Mańczak Sl. revija 23/1, 59—66.— Див. ще *коаліція*, *ма́ти*¹.

кума́к — див. **кум-кум**.

[*кума́н*] «керамічна фігурна посуда для напоїв, що використовується тепер як прикраса», *кумане́ць* «тс.»,

кунга́н «високий глек з носиком»;— р. [*кумга́н, кунга́н, курга́н*];— запозичення з тюркських мов (пор. крим.-тат. чаг. *кушґап* «кухоль», кар. *кумгґан* «глек, умивальник»); пов'язання варіанта р. [*курга́н*] з ч. *krhanice* «горщик для вершків», схв. *кґга* «черпак» (Brückner KZ 48, 207) необґрунтоване, як і зближення з гр. *κολίχνη* «келих» (Matzenauer LF 9, 37).— Фасмер II 415; Шипова 207; Трубачев Рем. термиол. 302; Радлов II 1049.

кумані́ка (бот.) «ожина несійська (ведмежина), *Rubus pessensis* W. Hall.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *кумані́ка* «тс.» походить, мабуть, від давнішого [*комоні́ка*] «ожина», пов'язаного з [*комо́нь*] «кінь» (укр. *комо́нь*), отже, означає буквально «кінська ягода».— Див. ще **комана́**.

кума́ч «бавовняна тканина яскраво-червоного кольору»;— р. бр. *кума́ч*, п. *кумасз* «тс.», болг. [*кума́ш*] «шовкова тканина», схв. *ку́маш* «тс.»;— запозичення з тюркських мов; тат. *кумач* (*комач*) «тканина», крим.-тат. *кумаш*, тур. *кумаш* походять від ар. *кумаш* «тс.».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415; Преобр. I 411—412; Шипова 206—207; Коткова РР 1975/5, 117—121; Дмитриев 539; Радлов II 1048; Будагов II 64; Mikl. EW 147; TEI I 336.

[**кума́шня**] «обід для кумів; поминки»;— результат видозміни форми [*кома́шня*] «тс.», зближеної з основою *кум*.— Дзензелівський St. sl. 11, 284.— Див. ще **кома́шня**.

[**кумб́ук**] «смерека з обрубаним верхком, що не росте вгору, а розгалужується вшир; криве, непридатне до вжитку дерево», [*кумб́уч*] «криве, непридатне до вжитку дерево»;— неясне.

[**кумге́р**] «вид рибальської сітки» ВеУг;— неясне; можливо, пов'язане з [*кунде́ра*] «один із стовпів, на яких встановлюється великий морський невід».

куме́дія, *кумедіа́нт* — див. **коме́дія**.

куме́кати «розуміти, тямити»;— бр. *куме́каць* «тс.»;— запозичення з російської мови; р. *куме́кати* «тс.; [базікати]», очевидно, утворене за допомогою пре-

фікса *ку-* від [*мекать*] «думати, міркувати», пов'язуваного з *мётить* (укр. *мітити*); може бути пов'язане і з *кмітити* «розуміти» (з псл. *къп-* < **kūp-*, **skūp-*); зіставляється також (Fraenkel 428—429) з лтс. *meklēt* «шукати», лит. *mėklinti* «вимірювати, важити, роздумувати», які зводяться разом з російським словом до іє. **mē-* «міряти»; менш обґрунтоване пов'язання (Bern. II 33) з гр. *μέδομαι* «маю на увазі», лат. *meditor* «міркую», ірл. *midium*, гот. *miton* «обдумувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер II 415, 594; Mikl. EW 147.— Пор. **кметь**.

ку́мжа (іхт.) «промислова риба родини лососевих, *Salmo trutta* L.»;— бр. *ку́мжа*;— запозичення з російської мови; р. *ку́мжа* походить від саам. *kuūdža*, *kuūdža* «тс.» (можливо, за посередництвом фін. *kumsi*, кар. **kumži* «тс.»).— СІС 377; Фасмер II 416; Шмелев ВСЯ 5, 191—192; Kalima 142; Itkonen 53.

кумі́р «статуя, якій язичники поклоняються; ідол», *кумі́рня* «язичницька молитовня з кумирами»;— р. болг. *кумі́р*, бр. *кумі́р*, др. *кумиръ*, м. *кумир*, схв. *кумі́р*, стел. *коумиръ*, *коумирь*;— остаточно не з'ясоване; найбільш прийнятне припущення про зв'язок з ос. *gumir* «велетень; дрючок; ідол» або про походження через булгарське посередництво з алано-ос. *gumeri*, *gumiri* «тс.», очевидно, пов'язаних з назвою давнього народу кіммерійців (пор. гр. *κιμμεριοι* «кіммерійці», аккад. *Gimirri* «тс.»); сумнівне виведення від сем. **kumrā* (сір. *kumrā* «жрець») (Младенов 262), а також пов'язання з фін. *kumarta* «кланятися» (Грот Фил. раз. II 435).— Шанский ЭСРЯ II 8, 443; Фасмер—Трубачев II 416; Горяев 174; Львов Этимология 1965, 189—193; Skok II 233; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Абаев ИЭСОЯ I 530.

кумі́с «напій з кобилячого молока», *кумі́сник*;— р. бр. *кумі́с*, др. *комузъ*, *кумызъ*, *кумузъ*, п. ч. слц. *kumys*, болг. *кумі́с*, схв. *ку́мис*, слн. *kumis*;— запозичення з тюркських (кипчацьких) мов; каз. *Қымыз*, тат. *кымыз*, уйг. *Қымыс*, башк. *Қымыз*, дтюрк. *qimiz*, *qumiz*, а також аз. туркм. *гымыз*, як. *кымыс*

є похідними від тюрк. кум «розмішувати».— СІС 377; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; Фасмер II 416; Шипова 207—208; Дмитриев 539; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Sławski III 365; Koraliński 542; Brückner 281; Holub—Lyer 273; Bern. I 644; Mikl. EW 147; Lokotsch 99; Räsänen Versuch 264; Радлов II 853, 854.

[куміга] «латка землі, полянка (на луках)» Я;— неясне.

кум-кум (вигук, що відтворює крик жаби), [кум-кума] «тс.» Ж, кумкати, [кумак] (зоол.) «джерелянка, Bombina bombina L. (Bombinator igneus)», [кумик] Ж, кумка, [кумкавка ВеНЗн, кунька Ж] «тс.»;— бр. [кумкаць] «кумкати», п. [kum-kum], ч. кућ, кућк, вл. нл. kunk, схв. кум, слн. [kumkati, kunkati] «видавати певний звук; рохкати»;— звуконаслідувальне утворення, що має паралелі в інших мовах (пор. лит. kūmioti «кумкати»).— Sławski III 362; Machek ESJČ 307.

[кумлик] «комар»;— неясне; можливо, похідне утворення з початково зменшувальним суфіксом *-(л)ик* від несавідченого *кумар (пор. подібний перехід *ко- > ку-* в п. [kumar, kumog, kumas] «комар», м. [кумар] «тс.»), що виникло з *комар*.

[кумнат] «шурич, швагер» Ж; [кумната] «дружина брата» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *кумнат* (рум. cumnat) «тс.» походить від лат. cognatus «родич; рідний, родинний, близький», утвореного за допомогою префікса *со-* «з-» від *pascor* «народжуюсь» (*patus* «народжений»).— Schedludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 156; Mikl. EW 147; СДЕЛМ 216; Ernout—Meillet 270—273; Walde—Hofm. I 597—600.— Див. ще *коаліція*, *Наталія*.

[кумп] «окіст, окорок» Непокупный, [кома, комплі], ст. кумп (1598), кунп (1571) «тс.» тж;— р. [кумпяк], бр. *кумпяк* «тс.», п. [кар, комп, кумп] «тс.; стегно кабана»;— запозичення з литовської мови; лит. *kuipris* «окіст; шинка» пов'язане з *kuipras* «кривий, погнутий», *kaipras* «кут», спорідненими з лтс. *kuipra* «горб», *kuiprt* «викривля-

тися», гр. *καμπή* «викривлення, вигин», лат. *campus* «поле», п. *кура* «купа, невелике підвищення».— Непокупный 177, 192; Лаучюте 16; Sławski III 354; Fraenkel 213, 308.— Див. ще *кампанія*.

кумпанія, *кумпан*, *кумпанство*, *кумпанія* — див. *компанія*.

[кумпина] «дрючок, на якому утримується журавель біля колодязя» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кумпанэ* «журавель (криниці); вага, терези, важіль, коромисло; ватерпас», як і рум. *супрапа* «тс.», походить від болг. ст. *кяпона* «вага, терези», яке зводиться до слат. *самрапа* «безмін; дзвін», утвореного від назви області *Самрапіа* «Кампанія».— Фасмер II 421; Младенов 267; СДЕЛМ 216; DLRM 205; Walde—Hofm. I 148; Ernout—Meillet 90.

[кумпітер] (бот.) «картопля, Solanum tuberosum L.» НЗ УЖДУ 26, [кумпітера] «тс.» ДзАтл I 73, [кумпітерняк] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл II 199;— очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови, зближене, мабуть, із фр. *potte de terre* «картопля» (букв. «яблуко землі»);— уг. [kompér] «картопля», [kumpi, kolontér] «тс.» є варіантами форми *kumpli* і зводяться до нвн. [Grundbirne] «тс.» (букв. «земляна груша»).— Дзендзелівський St. sl. VI/1—2, 124; MNTESz II 650—651.— Див. ще *комперя*.— Пор. *крóмпель*.

[кумшіти] «роздробляти, розламувати на дрібні частини» Ж;— очевидно, результат видозміни несавідченої форми **комишіти* «тс.» (пор. [скомишітися] «збитися в грудку»), пов'язаної з [кім] «грудка» (див.).

куна¹ «(зоол.) дрібна хижа тварина з цінним хутром, Martes Pinel (Mustela martes); стара грошова одиниця», *куніця* «тс.; наречена; (іст.) плата князеві, поміщикаві за шлюб; волоть очерету», [куня] «волоть очерету», [куння] (зб.) «тс.», *кунічий*, [куній] «куничий», *кунячий*;— р. *куніца* «куниця», [куна] «тс.; плата князеві, поміщикаві за шлюб; грошова одиниця», бр. *куніца* «куниця; [плата поміщикаві за шлюб]», др. *куна* «куниця; хутро куниці; хутро куниці як грошова одиниця; дрібна

монета», *куница* «хутро куниці; хутро куниці як гроші в міновій торгівлі; грошова одиниця», п. ч. слц. вл. нл. купа «куница», болг. [кўна, кўница], м. *куна* «тс.», схв. *кўна* «куница; (ст.) монета», слн. *kūpa* «куница», стсл. *коўна* «тс.»;— псл. *купа* і зменш. *купіса*;— споріднене з лит. *kiūpė* «куница», *kiūpenà* «куняча шкіра», лтс. *саўпа* «куница», прус. *саупе* «тс.», дінд. *śopāḥ* «червоний», можливо, також гр. *κωλύαχης* «шуба (хутрянний одяг у персів та вавілонян)», лат. *гаупаса* «вид шуби (на сході)» (з гр.), що зводяться до іе. **keup-/kou-* «куница» (: **Keu-*по- «ясний, білий»); пояснюється також (Gołab LP 16, 68—69) як результат зміни давнішого значення «собака» і виводиться від іе. **kup-* «собака»; зіставлення з хет. *kuš-* «платити», *kušata* «плата за наречену» (Іванов ВСЯ 1957/2, 26; Machek ESJČ 307; Holub—Kop. 194; Skok II 232) виходить з псл. *купа* як окремого слова у цьому значенні; припущення про походження слова з перської мови через скіфське посередництво (Rostafiński Rozprawy 55 (1917), 251—260) сумнівне.—Шанский ЭСРЯ II 8, 445; Фасмер—Трубачев II 417; Преобр. I 413; Sławski III 366—367; Brückner 282; Schuster-Sewc 725—726; БЕР III 133—134; Младенов 262; Богатова Slavia 49/1—2, 5; ЭССЯ 13, 102—104; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 346; Bern. I 644; Zubatý Studie I 2, 117; Fraenkel 249; Топоров III 279—282; Гамкрелидзе—Иванов 880.

*кўна*² «(розм., рідк.) пробій у дверях, воротах та ін.; (заст.) залізна скоба, прибіта у церкві, в яку вкладали руку жінки, караючи її за порушення правил пристойності; в'язниця Пі; [дерев'яна підставка з виїмкою, на якій повертаються двері в хаті ЛЧерк; гак на вудці Ж]», [куніця] «залізна скоба у верхньому кінці стовпа воріт» Я;— р. [кўна] «кайдани або залізний ланцюг», бр. [куніца] «кайдани», п. ст. *купа* «стовп із залізним кільцем або тільки кільце, що одягалася на шию або на руку злочинця», *купіса* «тс.», ч. [kupa] «стовп, особливо в тині; дерев'яний стовп у конструкції будинка», слц. [kupa] «частина плуга»;— неясне; можливо, ре-

зультат перенесення назви тварини *кўна*, *куніця* (зоол.) «дрібна хижа тварина, Martes» (пор. утворені від назв тварин інші назви предметів і їх частин: *кобіла*, *кобілиця*, *кóзли*, *собáчка* тощо); мотивація перенесення неясна; пов'язується також (ЭССЯ 13, 104—105) з псл. **kuti* «кувати».— Sławski III 365—366.

[кўна³] «посудина для лою» Ж;— п. [kum] «жолоб, корито для тварин; корито для солоного м'яса»;— запозичення з середньоніжньонімецької мови, очевидно, через польську; син. *kum* (> нн. *kum(e)*) «чаша, миска; скриня; корито для коней, корів» споріднене з свн. *kumrf* «миска, чашка; піховки для бруска», дангл. *сumb* «посудина, міра», англ. *соomb* «видолинок, яр», а також з брет. *comb* «невелика улоговина», гр. *κóμβη* «внутрішня частина вмістища, чашки, човна».— Sławski III 359; Klein 349; Kluge—Mitzka 412.

[кўндель] «вівчарка», [кундэля] «одяг з вовни» Я, [кундэлистий] «неповороткий, незграбний» Я;— р. (смол.) [кўндель] «великий кошлатий собака», бр. [кўндыль] «кошлатий собака», п. *kundel* «дворняга», заст. *kondel* «тс.»;— не зовсім ясне; виводиться (Sławski III 368) від псл. **kōd-yla* (пор. укр. [кўдла] «патлата голова; кудлатий собака», схв. *кўндрѡв* «кудлатий собака»: *kūdrōv* «тс.», слн. *kōder* «локон; пудель»: [kūnder] «тс.», укр. [кундрявий] «кучерявий», ч. [kundel, kondel] «косма, жмут волосся», слц. [kunravý] «кучерявий»), причому вимагає з'ясування причина фонетичного паралелізму *kond-/kund-/kud-*; сумнівне виведення (Трубачев Назв. дом. жив. 35) п. *kundel, kondel* від укр. [кўндель].— Див. ще кўдла.

кундэра — див. гундэр.

[кундерман] (бот.) «розхідник плющовидний, *Glechoma hederacea* L.» Ж, [кудерман] «тс.» Мак;— п. [kundram, kundran] «тс.»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. *Gündermann, Gündramm* «тс.» походить від свн. *grundreben* «тс.; (букв.) земна виноградна лоза» (можливо, вільної кальки слат. *hedera terrestris* «розхідник плющовидний; (букв.) плющ земний»), складного

утворення з основ іменників *grunt* (*grund* > нвн. *Grund*) «земля, ґрунт» і *gēbe* (> нвн. *Rebe*) «виноградна лоза», спорідненого з лат. *gēpere* «повзти», лит. *gēplióti*, лтс. *gapt* «тс.»; нововерхньонімецькі форми зазнали впливу з боку власного імені *Gúndram*.— *Sławski* II 484; *Kluge—Mitzka* 277, 588.— Див. ще **ґрунт**.

[**кундóсики**] «дрібні жучки, що літають по степу після заходу сонця»;— очевидно; пов'язане з [**кундóсити**] «смикати, рвати, термосити» як назва надокучливої комахи.— Див. ще **кундóсити**.

[**кундóсити**] «смикати, рвати, термосити», [**контóсити**] «тс.»;— бр. [**кундóсиць**] «дерти за волосся, тягати»;— очевидно, зворотне запозичення з якоїсь балтійської мови, що може зводиться до балт. **kundas* «куделя; волосся» (пор. лит. *kuōdas* «чуб») як відбиття псл. **kōda* (-у) «куделя» (пор. болг. (сх.) [**кóнди**, **кóнда**] «куделя, вичіски льону, конопель»), спільного за походженням із псл. **kōdělъ*, **kōdelja*, укр. *кудѐля*: початкове значення дієслова мало бути «тіпати, терти (льон, куделю)» (пор.: Було не савити, не варварити, не амбросити, але куделю було кундосити — *Номис* 4007).— Див. ще **кудѐля**.

[**кундóситися**] «повільно збиратися» Я;— р. (смол.) [**кундóситься**] «возитися, клопотатися, піклуватися»;— очевидно, пов'язане з **кундóсити**, початково «тіпати (куделю, льон)», звідки первісне значення слова «возитися (з куделею, льоном); (перен.) клопотатися в господарських справах» (про жінок); сумнівне зближення (*Даль* II 561) з р. [**гундоситься**] «?» і далі, очевидно, з **гундóсити** «гугнявити; [випрохувати]».— Див. ще **кундóсити**.

[**кундугúня**] «коротке тепле жіноче пальто» Мо, [**курдугúнька**] «свитка, пальто» Мо, [**хандагúнька**] «накидка з капюшоном» ЛЧерк;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з **гúня**, **гúнька** «верхній сукняний одяг» (див.).

кунжút (бот.) «однорічна південна рослина, *Sesamum orientale* L.»;— р. бр. болг. *кунжút*;— очевидно, запозичене за посередництвом уйгурської мови (уйг. *künžit*, джурк. *künčit*) з перської

(перс. *kuṅud*).— *СІС* 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 444; *Фасмер* II 418; Шипова 209; РЧДБЕ 320; *Радлов* II 2, 1446.

куні́ця, *куні́чий* — див. **кунá**¹.

куні́чник (бот.) «трав'яниста рослина з родини злакових, *Calamagrostis Adans*», [**куні́шник**] (бот.) «куничник наземний, *Calamagrostis epigeios* Roth.»;— очевидно, похідне утворення від [**куні́ця**] «волоть очерету»; назва могла бути зумовлена тим, що суцвіття рослини складається з багатоколоскової волоті з шорсткими гілочками (*Словн. бот.* 291).— Див. ще **кунá**¹.

[**куні́ї**] «непросто, незвичайно» (про спосіб висловлювання) Ме;— неясне.

[**куні́рува́ти**] «допікати, діймати, докучати» Ж, [**конєрува́ти**] «знущатися, мучити» О, [**коні́рува́ти**] «тс.» О;— п. [*kipierować*] «лаяти, ганьбити, глумитися, переслідувати», ч. *kipýrovat* «мучити, терзати», слц. *kipírovat* «дути-ся»;— запозичене з німецької мови, можливо, через польську: н. *kipióriegen* «роздратовувати, чіплятися; (початково) лаяти кого-небудь негідником (< кастратом)» пов'язане з *Kijón* «негідник», яке походить від нар.-лат. *sōleōne* «кастрат».— *Онышкевич Исслед.* п. яз. 243; *Sławski* III 369; *Brückner* 280; *Kluge—Mitzka* 411.— Див. ще **куйóн**.

[**кúнка**] «жіночі статеві органи» Я, [**куні́ці**] (мн.) «тс.» *Janów*;— р. [**кúнка**] «тс.; дівчина; (ст.) коханка», [**кунá**] «жіночі статеві органи», п. ст. *kunka* «тс.; коханка», слн. *kúpa* «жіночі статеві органи»;— псл. *kupa* «зовнішня частина жіночих статевих органів», зменш. **kipъka*, **kipica*;— очевидно, споріднене з лтс. *kàups* «сором» (< іє. **kaunos*), *kàunims* «статевий орган», *kaūnētiēs* «соромитися» (можливо, сюди ж належить слц. *okúñat* 'sa «побоюватися», *okúñavú* «невпевнений, несміливий»); менш обґрунтовані пов'язання з р. [**кунá**] «куниця» через [**кúнное**] «посаг» (*Фасмер* II 417), з лат. *cunpus* «жіночий статевий орган» (*Vasmer* RS 4, 72), з тур. *kupa* «коханка, наложниця» (*Brückner* KZ 46, 223; KZ 48, 214).— *Sławski* III 369—370.

[**кúнорити**] «роздумувати; пиячити» Ж;— неясне.

[кунтук] «мотузка до вітрила» Я, [кунтучка] «міцна мотузяна відтяжка для укріплення реї на вітрильному човні» Дз;— неясне.

кўнтуш «верхній одяг заможного населення Польсько-Литовської держави у XVI—XVIII ст.», [кўнтуш] «тс.» Ж;— р. кўнтуш, бр. кунтїш «тс.», ч. [kapduš] «вид сукні без рукавів; вид дитячого одягу з одного шматка тканини», слц. kontuš «нарядні жіночі шати періоду ренесансу; польський національний одяг», вл. kuntuš, kantuš «жіночий каптан, підбитий хутром»;— запозичення з польської мови; п. kontusz «польський національний одяг», [kuntusz] «тс.», як і болг. [контóш] «верхній короткий одяг», схв. [kúntoš] «каптан; кожух», слн. kontúš «вид верхнього жіночого одягу», частково за посередництвом угорської мови (уг. köntös «одяг, шати; сукня») запозичене з турецької; тур. kontoz «вид одягу» походить від гр. κάλυδος «перський одяг з довгими рукавами», що вважається словом мідійського походження.— СІС 378; Макарушка 10; Фасмер II 418; Преобр. I 413; Sławski II 440—441; Brückner 253; Zareba JP 31, 122—123; Reychman JP 31, 208; Machek ESJC 239; БЕР II 599; Младенов 249; Skok II 142; Bezlaj ESSJ II 63; Bern. I 559; Mikl. EW 128; MNTESz II 610—611; Bárczi 175—176.

[куншт] (заст.) «малюнок, картина», [кунштація] «декорації, сценічна обстановка», [кунштина] «естамп» Бі, [кунштовий] «художній, артистичний», ст. кунштами (XVII—XVIII ст.);— р. [куншт] «гравюра», бр. ст. куншт «жарт» (бл. 1580);— запозичення з польської мови; п. kunszt «майстерність, мистецтво; майстерний виріб», як і ч. (розм.) kumšt «мистецтво», ст. kunšt, вл. нл. kumšt «тс.», слц. kumšt «мистецтво; кунштюк, фокус», походить від свн. kunst «знання, мудрість; спритність, мистецтво» (> нвн. Kunst «мистецтво, уміння, здібність»), пов'язаного з свн. künpen, künpen (> нвн. können) «уміти, знати, могли», двн. künpen «тс.», спорідненими з лит. žinoti «знати», псл. znati, укр. знати.— Шелудько 35; Sławski III 371; Holub—Lyer 273;

Kluge—Mitzka 413, 392.— Див. ще знати.

кўнштик (заст.) «малюнок, картина»;— р. [кўншттик] «фокус, витівка», п. [kunszyk] «твір мистецтва»;— очевидно, запозичене з німецької мови, можливо, за посередництвом польської; нвн. ст. Kunststück «твір мистецтва» (> нвн. суч. «фокус, трюк, кунштюк»), очевидно, було запозичене усним шляхом; наявність давнішого запозичення куншт, мабуть, сприяла осмисленню слова як зменшеної форми з суфіксом -ик.— Див. ще кўнштюк.

кўнштюк «витівка, каверза; фокус»;— р. кунштїок, заст. кунштїтїок;— запозичене, очевидно, через російське посередництво, з німецької мови; н. Kunststück «фокус, трюк; (початково) твір мистецтва», є складним утворенням з іменників Kunst «мистецтво, майстерність, уміння» і Stück «шматок; штука; п'еса».— СІС 378; Kluge—Mitzka 413, 760.— Див. ще куншт, штїка.

куняти «дрімати; раз у раз схилитися від сонливості», [кунїшїти] «тс.» Ж, [кунїва] «напівдрімота, загальне розслаблення (у людей похилого віку)» Ж;— р. [кунїть] «куняти», п. [kuniać] «тс.», ч. okouněti «видивлятися, лупати очима», слц. okúňat' sa «неохоче працювати», схв. кўňати «куняти; нездужати»;— не зовсім ясне; можливо, споріднене з лтс. kavėti «затримувати» і, далі, з гот. hāhan «відстороняти, відсовувати», двн. hangēn «бути відсунутим», нвн. hangen «висіти», англ. hang, хет. gang-, kank- «тс.», дінд. sáňkate «коливається; вагається», що зводяться до іе. *keng-/kong- «коливатися, тремтіти»; пов'язується також (ЕССЯ 13, 106—107) з псл. kovati «кувати»; зближення з гр. ὀκνέω «баритися, тягти» (Machek ESJC 412) викликає сумнів (Frisk II 374).— Фасмер II 418; Holub—Kop. 253; Bern. I 645; Топоров III 353.

кўпа¹ «нагромадження; [мурашник Бі; земля, викинута кротом Бі]», [купеняк] «мурашник» О, [кўпець] «купка, натовп», [кўп'є] (зб.) «купи» Ж, кўпїна «купа; [земля, викинута кротом Ж; мурашник О]», кўпїння (зб.) «купи», [кўпїнка] (зменш. від кўпа), [кўпїнь] «ку-

па» О, [купíна] «тс.», [кúпочок] «купа», [купíне] (зб.) «кротовиння» Ж, [купинíне] «тс.» Ж, [купнiк] «мурашник біля старого пенька» Л, [куп'я] (зб.) «тс.» Л, [кúпцем] «усі разом, усією громадою, юрбою», [куп'євiтий] «наповнений кротовими купками, мурашниками» Бі, [кúпний] «спільний», кúпно (заст.) «разом», [кúпитися] «скупчуватися» Ж, кúпчити(ся), вкúні (укúні), вкúпочці (укúпочці), вкúпці (укúпці), докúпи, накúпчення, [пóвкупі] «разом», [покúпі] «тс.», [скúпина] «партія, маса, натовп», скúпище «купа; скупчення, натовп; маса, юрба», скúпчення, скúпити «з'єднати, зібрати», скúпчити «тс.», сукúпність, сукúпний;— р. [кúпа] «сукупність предметів, маса», бр. [кúпа] «тс.», п. кира «купа; натовп», ч. кира, слц. [кира], вл. кира, болг. куп «тс.», м. куп «велика кількість чогось зібраного», схв. кúп «купа; збори», слн. кúр «купа; натовп», стсл. коу́пъ «купа; з'єднання»;— псл. кира, киръ < іе. *kouр- «велика кількість зібраних речей, людей тощо»;— споріднене з лит. кайрас «купа», кiора «рота; купа, група», лтс. ки́ра «купа, стіс», ки́ра «разом», двн. hauf «купа, горб», нвн. Haufe «купа», днн. hōr «тс.», дангл. hēar «купа; натовп», ав. kaofa- «гора; горб (верблюда)», перс. kōh «гора», а також (на іншому ступені чергування) з лит. kupertà «копиця, стіг», kúptas «купина», ірл. síap «купа», алб. kípí «тс.», що зводяться до іе. *keu-р-/kou-р- «згинатися, вигинати, стрибати»; зв'язок з дінд. kūrā «яма, колодязь», гр. κúπη «заглибина», лат. cūra «ніша» (Holub—Kop. 194) менш імовірний; пов'язання з р. kúpa (Брандт РФВ 22, 143) або з чуб (Bern. IF 10, 152; Пjinskij AfSIPh 29, 487—488) помилкове; припущення про германське походження слова (Meillet Études 236) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 445—446; Фасмер II 419; Преобр. I 413—414; Sławski III 373—374; Machek ESJČ 307; Schuster-Sewc 728—729; БЕР III 137—138; Младенов 262; Skok II 236—237; Bezlaј ESSJ II 111; ЭССЯ 13, 107—108; Bern. I 646; Šaur Slavia 46, 12—16; Vūga RR II 335; Trautmann 138.— Пор. кúпiна¹.

[кúпа²] «кухлик з носиком, з якого п'ють воду» Мо, [купáня] «гличик» ДзАтл I, [купач] «тс.» Доп. УЖДУ IV, [кúпка] «мірка для молока» НЗ УЖДУ 15, [кúпля] «посудина місткістю в 2 л» О, [купля́нка] «гличик» ДзАтл I, ВеУг;— болг. кúпа «висока округла посудина»;— очевидно, запозичення з угорської, молдавської, румунської і (в болгарську) з новогрецької мов; уг. кира «кубок, келих», молд. кúпэ «чаша, келих, бокал», рум. síră «тс.», нгр. жо́пла «чашка, склянка» походять від лат. cypa (< cūra) «бочка, діжка»; менш переконливе припущення (Младенов 267) про зв'язок з болг. [кюп] «великий глиняний глек з вузьким горлом».— Дзензелівський НЗ УЖДУ 15, 103; Доп. УЖДУ IV 57—58; Vrabie Romanoslavica 14, 157; СДЕЛМ 217; DLRM 206—207; БЕР III 139; Šaur Slavia 46, 12.— Див. ще кiбель.

[купáва] (бот.) «латаття, Nuphræa L.; кульбаба лікарська, Taraxacum officinale Web. et Wigg.», [купáвка] «жовтець польовий, Ranunculus arvensis L.», [купáла] «кульбаба; підбіл звичайний, Tussilago farfara L.», [купалка] «жовтець польовий; свербіжниця польова, Knautia arvensis Coult.; блошниця звичайна, Pulicaria vulgaris Gaertn.» Мак, [купальник] «роман фарбувальний, Anthemis tinctoria L.» Мак, [купальниця] «жовтець повзучий, Ranunculus repens L.» Мак;— р. [купáва] «латаття; гличики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.», [купáвка] «жовтець багатоквітковий, Ranunculus polyanthemus L.; роман фарбувальний», [купáлка] «блошниця звичайна; свербіжниця польова», [купáльниця] «жовтець»;— похідні утворення від купáти; назви зумовлені тим, що деякі з цих рослин (латаття, жовтець) ростуть у воді (Нейштадт 245—246) або у вологих місцях, ярах (підбіл, пор. його діалектну назву р. [водяной лопух]); мотивованість назв інших рослин менш прозора; можна припустити, що в основу їх покладено поняття «чистий, білий» (пор. укр. [купáлий] «гарний?», р. [купáвий] «чистий, білий»), оскільки, наприклад, кульбаба та підбіл застосовуються для лікування деяких шкірних захворювань (Нейштадт

586; Анненков 366).— Меркулова 34—35; Шанский ЭСРЯ II 8, 446.— Див. ще **купати**.

[**купала**] (ент.) «світляк, *Lampyris posticula* L.» ВеЛ, [*купавка, купалка*] «тс.»;— похідні утворення від *купало* «свято Івана Купала»; назви зумовлені, очевидно, тим, що цей жук з'являється вперше під час свята Івана Купала (пор. як паралелі назви світляка в інших мовах: п. *gobaczek świętojański*, нім. *Johanniskäfer*, пов'язані також з Івановим днем 24 червня).— Див. ще **Купало**.

[**купалий**] «вродливий?» (у прикладі: «На нашєї на вулиці все *купалий* молодці. Ой нема, нема найкупавшого над Івана над нашого, бо його дівка скупавіла, дівка Храсина полюбила»), [*найкупавший*] «?», [*скупавіти*] «прикрасити»;— р. [*купавый*] «вродливий; білий, чистий»;— пов'язується з *купати* (ЕССЯ 12, 61—62); можливо, результат зміни слова [*хупавий*] «вродливий», зближеного з [*купаловий*] «купальський (належний до свята Івана Купала)», *купати*.— Грінченко IV 146; Меркулова 35.

Купало «міфологічний персонаж у слов'ян, пов'язаний з обрядом купання та ін. в ніч з 6 на 7 липня, а також сам обряд і час його справляння», *Купайла, Купайло, Купала* «тс.», [*купал(й)лиця*] «свято Купала; гілка, на яку дівчата в день Купала чіпляли вінки Мо», [*купало*] «місце, де святкують свято Купала; дівчина, яка під час святкування роздає квіти при обряді ворожіння; особи, що беруть участь у цьому святі», [*купайло*] «тс. Г; іграшка з вишень і квітів, нав'язаних на палку (робиться здебільшого на свято Купала) Ме», [*купалка*] «ніч на Івана Купала», ст. *Купалы* (мн., 1352);— р. *Купала, бр. купала, др. купалья* (мн.) «переддень свята Івана Купала», п. [*карапа*] «тс.», ч. ст. *kipadlo* «різнобарвна нитка, якою перев'язували подарунки з нагоди свята Івана Купала», сл. [*kipadla*] «свято Івана Купала»;— псл. **koradlo*, утворене за допомогою суфікса -*adlo* від *korati* «купати» (пор. ч. ст. *kipadlo* «місце для купання», схв. *кўпало* «тс.»); назва була, очевидно,

пов'язана з обрядовим першим у році купанням, яким закінчувалося свято в давніх слов'ян; менш імовірно первісне пов'язання з Іоаном Хрестителем (Фасмер II 419; SWO 327).— Преобр. I 414; Sławski III 375—376; Brückner 224; Machek ESJČ 307—308; Bern. I 600.— Див. ще **купати**.

купальниця (бот.) «*Trollius* L.», [*купальника*] «тс.» Мак;— р. *купальница*;— очевидно, похідне утворення від *Купала, купати* (пор. російський звичай стелити купальницю на підлогу лазні напередодні свята Івана Купала, «щоб тіло молоділо»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Machek Jm. rostl. 42.— Див. ще **купати**.

[**купатень**] (бот.) «суховершки звичайні, *Gruppella vulgaris* L.»;— не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *купати* з огляду на те, що рослину застосовували для миття голови проти лущення шкіри (Анненков 274).— Див. ще **купати**.

купати, [*купатоньки*] (зменш. від *купати, купатися*) Я, [*кўні*] (дит.) «купатися», [*кўпки*], *кўпоньки, кўпочки, кўпўні* Я, *кўпці* «тс.», *куп* (виг.) «купати», [*куп*] «купання», [*купава*] «купальниця; чистьоха» Я, [*купало*] «водойма, яма з водою» Чер, *купальник* «той, хто купається; купальний костюм», [*купальниці*] «місце купання» ВеУг, *купальня, купаніна* «безперестанне купання», *кўпанка* «купання», [*купачка*] «посудина для купання дітей» Ж, [*купела*] «озеро в лісі» Чер, [*купело*] «тс.; яма з водою» Чер, [*кўпель*] «купіль» Ж, *кўпіль* «тепла вода для купання; посудина з водою, в яку опускають дитину при церковному обряді хрещення; [незамерзаюче місце у болоті ВеУг], [*купільник*] «ванна», [*купільниця*] «тс.», [*купільня*] «корито для купання дітей» О;— р. *купать, бр. купать, др. купати, п. кара́с, ч. koupati, сл. kўpat', вл. кира́с, нл. кира́с, полаб. kōrāt, болг. кѣня, м. капе, схв. кўпати, сл. kōpati, цел. кѣпати* «обмивати»;— псл. *korati* «занурювати в воду, освіжати, обмивати»;— загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 224—225) з псл. **[čeręti]* (п. [*czępieć*] «сидіти навпочіпки», ст.

uczerpać, przyczerpać «присідати навпочіпки», ч. розм. čarati «сидіти навпочіпки», čarěti «тс.», [čarat sa] «бродити по воді, болоту, хлюпати», вл. čараś «сидіти навпочіпки», п. сирпаć «припасти до землі», кєра «купина») з первісним значенням «сидіти, зігнувшись (при купанні)» або «хвилювати, робити хвилі» (Moszyński PZJP 215); пропонується також пов'язання з *kora «віник (у лазні)», kōrati (se) з первісним значенням «хлюскати(ся) в лазні» (Bern. I 600), зближення з псл. *koporja, укр. коноплі у зв'язку з використанням конопляного сім'я скіфами при митті в лазні (ЭССЯ 12, 58—61; Machek ESJČ 285; Skok II 237—238) або з дісл. haf «море», нвн. Haff «затока, відокремлена косою від моря, гаф» (Jacobsohn KZ 42, 161).— Шанский ЭСРЯ II 8, 446; Фасмер II 419; Преобр. I 414; Sławski II 119—120; Schuster-Sewc 729—730; БЕР III 196; Младенов 267; Bezlaj ESSJ II 64.

купé «відділення у вагоні», купéйний;— р. болг. м. купé, бр. купé, ч. слц. слн. купé, вл. купей, схв. кúпé;— запозичення з французької мови; фр. coupé «двомісна карета; купе (в поїзді)» пов'язане з coupé «різати; перетинати» (спочатку, очевидно, «розділяти одним ударом»), coup «удар», що зводяться до лат. cōlāphus «удар кулаком, ляпас», яке походить від гр. κόλαφος «ляпас», спорідненого з лит. kálti «бити», псл. *kolti, укр. колóти.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 446—447; Фасмер II 419; Holub—Kop. 273; Dauzat 212, 213; Frisk I 897; Boisacq 464, 465, 483.— Див. ще колóти.— Пор. купóн, купóра.

[купей] (орн.) «кам'янка звичайна, Oenanthe oenanthe L. (Saxicola)» Шарл, ВеНЗн, [купняк тж, купнік тж, Ж] «тс.»;— очевидно, похідне утворення від кúпа; назва пов'язана з тим, що птахи цього виду селяться на сухих степових кам'янистих місцях, невисоких горах і в ущелинах, влаштовуючи гнізда в щілинах скель; між камінням, у стосах дров (Птицы СССР 444).— Див. ще кúпа¹.

кúпер «нижній кінець хребта», кúприк «тс.», [кúпирь] «хвіст» Я, [кúпра] «купер», [купратий] «який має великий куприк», [купрастий] «тс.» (про

курей) Ж;— р. [кúпер, кúпр], п. купер, ст. кург, ч. ст. кург;— псл. кургъ, генетично пов'язане з кура «купа»;— споріднене з лит. каўргас «опуклість; пагорок; верховина», каурга «пагорок, узгір'я», лтс. kaurge «пагорок», а також — з іншим ступенем вокалізму — з лит. курга «горб», лтс. kurgs, двн. hovar «тс.».— Фасмер II 420; Sławski III 377; ЭССЯ 13, 114; Непокупный 9; Bern. I 646; Vūga RR I 447; Топоров IV 294; Stang 31.— Див. ще кúпа¹.

[купервас] «купорос», [копервас Ж, купорвас Бі, кукурвас Я, кукурвас Я], ст. купьрвасъ (1579 р.) «тс.»;— бр. купарвас «тс.»;— запозичення з польської мови; п. koperwas «тс.» походить від свн. kupfer-wazzer «тс.» (букв. «мідна вода»), утвореного з свн. kupfer (<двн. kufar) «мідь», яке походить від лат. cuprum «тс.», що виникло на основі гр. Κύπρος «Кіпр», назви острова, багатого на мідь, і свн. wazzer (<двн. wazzar) «вода», спорідненого з гот. wāto, а також з гр. ὕδωρ, псл. voda, укр. вода.— Шелудько 35; Фасмер II 421; Sławski II 459; Brückner 255; Kluge—Mitzka 413, 840; Walde—Hofm. II 816—817.— Див. ще вода.— Пор. купорос.

[кúпеть] «жеврити, тліти» Л, [кúп-леть] «тс.» Л;— р. [кúпиться], бр. [купіцца] «тс.»;— очевидно, запозичення з балтійських мов; пор. лтс. kūrēt «димитися, чадіти», споріднене з псл. курěти, укр. кипіти; припущення відповідного псл. kupiti (se) (ЭССЯ 13, 112) сумнівне.— Mühl.— Endz. II 337; Fraenkel 325—326.— Див. ще кипіти.

кúпíна¹ «горбик на луці чи болоті, порослий травою або мохом, зелень на ньому; куц (у сполученні неопалима к.); [густий чагарник; острівець на річці з деревами і кущами] Ж», [кúпа] «горбик на болоті; мурашник; кротова купа» Бі, [куп'є] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [куп'єваха] «купина», [купіне] (зб.) «купини» Ж, [купиніне] (зб.) «тс.» Ж, купіння (зб.) «купини; місце, покрите купинами», [купнік] «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, [купчїни] (мн.) «купини» Ж, [куп'я] (зб.) «купини на болоті (звичайно біля пенька)» Л, купиністий

«покритий купинами», *купинястий* «тс.»; [кущистий, покритий кущиками трави Ж], [купчястий] «зібраний купкою; густий, кущистий», [купчійстий] «повний, махровий» МСБГ, [куп'ястий] «кущистий» Я;— р. *купина́* «кущ; група (дерев, кущів тощо)», *кўпа* «група (дерев, кущів)», бр. *кўпа* «тс.», др. *купина* «терник», *купа* «терен; будяк», п. *кє-ріпа* «острівець; група дерев», *кєра* «група, скупчення дерев, трави; острівець на річці, порослий деревами або чагарником; купина», ч. [kupina] «ожина», вл. *кура* «острів», нл. *кура* «острів на річці; будь-яке плоске підвищення, подібне до острова», болг. *кѡпїна* «ожина», м. *капина*, схв. *кўпина*, слн. *корїпа* «тс.», стел. *кѡпїна* «кущ»;— псл. *кѡ-ріпа*, похідне від **кѡра* (первісно) «щось вигнуте, піднесене над оточенням»; споріднене з лит. *куї́рас* «кривий, зігнутий», *куї́рті* «кривитися, згинатися», лтс. *куї́рті* «горбитися, сутулитися», а також (з іншим ступенем чергування голосних) з лит. *каї́рас* «кут», лат. *саприс* «поле», гр. *καμπή* «вигин, закрут; поворот», гот. *hamfs* «викривлений», що зводяться до іє. **капр-*, розширеного варіанта іє. **кап-* «гнути, згинати»; пов'язання з псл. **кура* (Brückner 225) менш переконливе; на ґрунті української та ряду інших слов'янських мов рефлексі псл. **кѡр-* (*кў-пїна́* та ін.) зазнали змішування з рефлексами *куп-* (*кўпа* та ін.).— Фасмер II 420; Преобр. I 414—415; Sławski II 127—128; Machek ESJC 308; Schuster-Šewc 728—729; Skok II 239; Bezlaž ESSJ II 63—64; Šaur Slavia 46, 12—13; Младенов 267; ЭССЯ 12, 56—57, 63—64; Верн. I 600; Рокорну 525.— Пор. *кўпа*¹.

*купина́*² (бот.) «Polygonatum (Tourn.) Adans; [конвалія звичайна, Convallaria majalis L.; китятки звичайні, Polygala vulgaris L. Ж], [купєка] «купина багатоквіткова, Polygonatum multiflorum All.; конвалія звичайна», [купена] «купина» Мак, [купинка] «конвалія звичайна», [скупія] «купина багатоквіткова» Пі, [куп-куп-зілля] «купина лікарська, Polygonatum officinale L.», [куп-зілля] «тс.» Пі;— р. [куп] «купина лікарська», *купєна*, бр. *купєна* (*купєна*) «тс.»;— пов'я-

зане з *кўпїна́* «кущ»; назва зумовлена наявністю у цих рослин порівняно великих суцвіть, дещо подібних до кущів (Нейштадт 166, 369); припускається також (Меркулова 35) зв'язок з *купатися* (з огляду на те, що в російській мові ці назви означають здебільшого водяні рослини).— Див. ще *купати*, *кўпїна́*¹.

[*купиньоша*] (назва овець) Доп. УЖДу IV;— неясне; можливо, утворене на основі рум. *сориос* «численний, багатий (на щось)» як позначення вівці, багатої на приплід.

[*купир*] (бот.) «буги́ла лісова, Anthriscus silvestris (L.) Hoffm.; дягель лікарський, Archangelica officinalis Hoffm.; ториліс, Torilis anthriscus Gmel.» Мак;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *купірь* «буги́ла; [дудник лісовий, Angelica silvestris L.; яглиця звичайна, Aegopodium podagraria L.; борщівник розсіченолистий, Heracleum dissectum Led.; валеріана лискуча, Valeriana officinalis auct.; свербига східна, Bunias orientalis L.; стебло рослини з суцвіттям; молода однорічна порість на місці зрубаного лісу; порість плодових дерев; пагін щавлю], [купірья] «молоді їстівні стебла рослин» зіставляються з [копєр] «кріп» (псл. *коргь*), *купрєй* «вузьколиста верба» і, далі, з псл. *курєті* «китіти», для якого припускається також значення «пахнути».— Меркулова 65—66; ЭССЯ 13, 115—116.— Пор. *копєр*².

купіти, *купувати*, *купляти*, [купцювати] «торгувати, бути купцем», [купчити] «продавати», [куп] (виг.) «купувати», *купєцтво*, *купєць* «особа, що займається приватною торгівлею; покупець», *купіло* (фам.) «гроші», *купівля*, [купіль] «торг; купівля» О, [куплєваха] «скупник» Я, [купленїна] «речі, придбані покупкою», [куплє] «куплений товар» Ж, *кўпля́* СУМ, Ж, [куповка] «купівля, покупка» Пі, *купувальниця*, [купцєнко] «син купця» Я, *купцївна* «дочка купця», *кўпчик* «зменш. від *купєць* СУМ; прикажчик Ж», [купчій] «покупець», *купчїна*, [купчїна́] (зб.) «купєцтво» Ж, *купчїха*, [купчїця] «купчиха», *купівельний*, [купівний] «виставлений на продаж» Ж, [купній] «купівельний», *вікуп*, *відкуп*, *відкўпник*, *відкўп-*

щик, докупка, докупний, закуп «у стародавній Русі — бідний селянин, який одержав позичку від землевласника і став залежним від нього», [закупень] «покупець, скупник», закупівля, закупка «куплений товар», закупка «закупівля», закупник, закупівельний, закупний, закупочний, [накуп] «накуплене, придбане» Ж, [накупень] «відкупник Пі; той, хто домагається за хабар чину або духовного сану Бі», [некупний] «якого не можна купити» Ж, окуп «викуп», окупність, [одкуп] «відкуп; оренда» Ж, [перекуп] «перекупник» Пі, [перекупень] «тс.» Ж, перекупка, перекупник, [перекупля] «перепродаж» Ж, [перекупня] «тс.» Ж, підкуп, [підкупень] «той, що когось підкупає» Ж, [підкупник] «тс.» Ж, [підкупство] «підкуп» Ж, підкупний, підкуп «купівля; покупка; [попит]», [покупач] «покупець» Ж, [покупель, покупник] «тс.» Ж, покупець, покупка, покупний УРС, Ж, прикуп, прикупка, прикупний, [прокупитися] «переплатити, заплатити зайві гроші», [рідкуп] «продаж, збут» Ж, скупитися «купити все необхідне; звільнитися, позбутися, відкупитися», [скуп] «плата, винагородження, хабар», скупка, скупник, скуплений, скупний; — р. купить «купити», бр. купіць, др. купити, п. купіс, ч. koupiti, слц. kúpit', вл. купіс, нл. купіс, полаб. t'airē «купить (або: купуе)», болг. кўня «куплю», м. купи «купить», схв. кўпити, слн. kúpiti, стсл. коупити; — псл. kupiti (<*koupiti); — запозичення з германських мов; гот. каурѳ «займатися торгівлею» виникло на основі лат. саурѳ «крамар, трактирник», яке, можливо, як і гр. κάπηλος «дрібний торговець, крамар; трактирник», походить з якоїсь середземноморської мови; приймається також незалежне від готського каурѳ походження від лат. саурѳ (Milewski RSl 26, 132); виведення від псл. купа «купа, численність» і кора «копиця; 60 штук» і прийняття праслов'янського походження готського слова (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 161—166), як і пов'язання з псл. кваріті «квапити», куреті «кипіти» (Ондруш Етимология 1984, 180), менш переконливі. — Критенко Вступ 532; Шанский ЭСРЯ II 8, 447—448;

Фасмер II 420; Преобр. I 415; Потебня РФВ 3, 168; Sławski III 379; Brückner 282; Machek ESJČ 308; Holub—Kop. 194; Schuster-Sewc 730—731; БЕР III 141—142; Skok II 239; Bezlaĵ ESSJ II 111—112; Ondruš Slav. slov. 1969/3, 262—263; ЭССЯ 13, 109—112; Bern. I 647; Mikl. EW 148; Топоров III 283—287; Feist 309; Kluge—Mitzka 360; Ernout—Meillet 107; Walde—Hofm. I 189—190.

[кўпка, кўпочка] «невелика ніша у пічці для жару» Я; — очевидно, результат зближення деетимологізованих форм [кўбаха, кўбочка] «тс.» і кўпка, кўпочка, похідних від кўпа. — Див. ще кўбах, кўпа¹.

куплет, куплетіст; — р. бр. болг. м. куплѣт, п. ч. слц. вл. kuplet, схв. кўплѣт, слн. kuplѣt; — запозичення з французької мови; фр. couplet «куплет, строфа; (первісно) шарнірне з'єднання двох частин» (< фр. ст. couplet «сполучення двох частин») продовжує лат. cōpula «мотузок; з'єднання; словоскладання», утворене за допомогою префікса со- «з-» від *аріо «зв'язую», спорідненого з дінд. ārpōti «досягає», ав. āra «він досяг», хет. ермі «беру»; значення «куплет пісні» з'явилося у французькій мові під впливом пров. sobla «з'єднання (вірша); двовірш». — СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448; Фасмер II 421; Коралиński 543; Sławski III 383—384; Holub—Lyer 273; БЕР III 140—141; Klein 96, 350, 362; Dauzat 213; Ernout—Meillet 141, 39; Walde—Hofm. I 57, 270. — Див. ще коаліція.

[купляк] «плавильна піч; скляна гута; металургійний завод» Ж; — неясне.

[кўпно] «купівля Ж; викуп Я»; — запозичення з польської мови; п. купно «купівля; покупка» є історично субстантивованою формою середнього роду однини нечленного прикметника псл. *кўрьпъ (п. купну) «купівельний, купувальний; купований», пов'язаного з дієсловом купіс «купити». — Sławski III 384. — Див. ще купити.

кूपол «опукле покриття будівлі, баня» СУМ, Ж, [кўпол] «баня церкви» Па; — р. болг. кўпол, бр. кўпал, п. купола, ч. куполе, купіле, слц. купола, вл. kupla, м. купола, схв. кўпола, слн. кўро-

la;— запозичення з французької або італійської мови; фр. *courole* «купол, баня», іт. *cúpola* «купол» походять від лат. *cúpula* «бочечка, барильце», зменш. від *cúra* «бочка».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 448—449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Sławski II 467; Machek ESJC 308; Holub—Lyer 273; Holub—Kop. 194; БЕР III 141; Младенов 262; Skok II 240; Matzenauer 229; Dauzat 213; Mestica 422; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще **кй-бель**.

купон «відрізна частина цінних паперів»;— р. бр. болг. м. *купон*, схв. *кўпѡн*, п. *кирон*, ч. слц. слн. *кирѡн*;— запозичення з французької мови; фр. *coupon* «залишок, купон, талон» є похідним від *couper* «різати, стригти, перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Цыганенко 230; Sławski III 373; Holub—Lyer 273; БЕР III 141; Dauzat 213.— Див. ще **купé**.— Пор. **купюра**.

купорос;— р. *купорос*, ст. *купорос* (1582);— запозичене з французької або латинської мови, очевидно, за посередництвом російської; фр. *couperose* «купорос» виникло на основі слат. *cuprigosa* «тс.» (букв. «міді троянда»), що екладається з слів *cuprum* (род. в. одн. *cupri*) і *rosa* «троянда, роза»; виведення з [*купервас* (*копервас*)] (Потебня РФВ I 263) або з нім. *Kupferoxyd* «окис міді» (Желтов ФЗ 1876/4, 43) безпідставне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 449; Фасмер II 421; Преобр. I 415; Горяев 175; Dauzat 213; Gamillscheg 271.— Див. ще **купервас**, **роза**.

[**купражити**] «гуляти, пиячити»;— очевидно, результат контамінації слів [*кўбрити*] «закупорювати», [*кўбряжити*] «пиячити» і *курáжитися*.— Див. ще **кўбрячити**, **курáж**.

кўприк, *кўпра*, *кўпрáстий*, *кўпрáтий* — див. **кўпер**.

Купрія́н, *Купер'ян*, [*Купраш*] Я, *Куприй*, ст. *Киприанъ* (1429), *Куприанъ* «плодь зрѣль» (1627);— р. *Куприя́н*, *Киприа́н*, бр. *Купрыя́н*, др. *Куприянъ*, п. *Сургиан*, ч. слц. *Сургиа́н*, болг. *Киприа́н*, *Киприя́н*, м. *Киприја́н*, схв. *Киприја́н*, *Сіргіја́н*, слн. *Сіргіја́н*, цсл. *Вгиприанъ*;— через церковнослов'ян-

ську мову запозичене з грецької; гр. *Κυπριανός* «Купрія́н» («пов'язаний з Кіпром») утворене від *Κύπρος* «Кіпр».— Сл. вл. імен 214; Фасмер II 236; Суперанская 79; Илчев 255; Петровский 131; Спр. личн. имен 427; Ко-ре́шпý 51.

кўпча «купча грамота, акт про купівлю і продаж; [купівля]»;— бр. *кўпчяя*;— запозичення з російської мови; р. *кўпчяя* «купча грамота» є результатом скорочення словосполучення *кўпчяя грамота* (*крепость*), у складі якого це була форма жін. р. від прикметника *кўпчий*, похідного від *кўпйть* «купити».— Шанский ЭСРЯ II 8, 449.— Див. ще **кўпйти**.

[**купчак**, мн. *купчаки́*] (бот.) «повняки, чорнобривці прямі, *Tagetes erectus* L.; чорнобривці розлогі, *Tagetes patulus* L.; грястиця збірна, *Dactylis glomerata* L.; гвоздики бородчасті, *Dianthus barbatus* L.; вид вишивки у вигляді двох паралельних ліній; рослина з жовтими квітами, що послужила мотивом для створення орнаменту Я; (у сполученні *к. дикий, болотний*) «череда трироздільна, *Bidens tripartitus* L.», [*копчак*] «повняк» МСБГ, [*купчанка*] «грястиця збірна» Мак, [*купчатка*] «тс.» Мак, [*купченка*] «повняк» ВеНЗн;— назви, пов'язані з *кўпка*; зв'язок зумовлений тим, що квітки повняків зібрані в густі круглі суцвіття, ніби купки, колооски грястиці збірної і квітки гвоздик теж зібрані клубочками або пучками (Нейштадт 557; Вісюліна — Клоков 317; Федченко—Флеров 117, 405—406).— Див. ще **кўпа**¹.

купюра «окрема одиниця цінного паперу (грошового знаку, облігації); скорочення тексту або мелодії»;— р. бр. *купюра* «тс.», п. *кириуга* «скорочення, вирізка», болг. *купюра* «вирізка; скорочення тексту або мелодії; номінальна вартість цінних паперів; облігація однієї позики»;— запозичення з французької мови; фр. *coupon* «купюра; вирізка (газетна); поріз, розріз» є похідним від *couper* «різати; стригти; кроїти; перетинати».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Dauzat 213.— Див. ще **купé**.— Пор. **купон**.

[кур¹] (орн.) «півень, Gallus domesticus», [кúра] «курка», [курáк] «курій, курячий гермафродит ЛПол; курячий послід Ме», [курáч] «курій» ЛПол, [курáх, кур'ян ЛЖит] «тс.», [куреня́] «курча» Л, [куреня́тна] «квочка» Л, кúри, [курика] «куріпка» Пі, [курíниця] «курка» Я, кúриця УРС, Ж, [кúричка] «дика курка» Ж, курівнік, курій «курка-гермафродит; [м'ясник, який ріже птицю Ж]», [курійка] «сіра куріпка, Perdix perdix L.» Шарл, [кúришниця] «курятниця» Я, кúрка «свійська птиця, самка півня; [vulva]», курнік, [курня́] (зб.) «багато курей» МСБГ, кúрочка «зменш. від кúрка; [куряча сліпота]», курча́ «пташа курки; дрібненькі тріщинки на обвітреній шкірі; [індича Л]», курча́тина, курча́тник «приміщення для курчат; [яструб, який хапає курчат Я]», [куря́] «курча», [кúря] «курка» Пі, кúря́тина, куря́тник «приміщення для курей; [скупник курей по селах Я; хижий птах, що полює на курей]», куря́тниця, [куря́чка] «курячий послід», курча́чий, кúря́чий, [покúрячий] «як курка» Нед;— р. [кур] «півень», бр. кúрыца (мн. кúры), др. куръ «півень», п. ч. кур «тс.», слц. куга «курка», вл. діал. нл. куга «тс.», полаб. t'aurái (мн.) «кури», болг. м. кур «репіс», схв. кúрjй «півнячий», слн. kúга «курка», стсл. коу́ръ «півень»;— псл. куръ, утворене за допомогою суфікса -г- від звуконаслідувального вигуку *ku або *kur; пов'язання з перс. хигōs «півень» (Brückner 282), з дінд. kúlālah (порода курей), cākōgaḥ «якийсь птах» (Petersson KZ 46, 133; пор. Mayrhofer I 239, 365), з ч. [kurit'] «бігти» (Machek ESJC 308; Holub—Lyer 273) недостатньо обгрунтовані.— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 422; Sławski III 385—387; Schuster-Sewc 732; БЕР III 142—143; Skok II 240; Bezlaj ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 129—130; Верн. I 650; Гамкрелидзе—Иванов 602; Кофілек 23, 217.— Пор. кукуріку, кур².

[кур²] (вигук, яким підкликають індиків), [курá] (вигук, яким відганяють індиків) Мо, [кúркати] «бурчати; кумкати (про жаб) ВеНЗн; воркувати (про голубів) ВеУг», [кúркать] «кричати»

(про індика) Л, [куркува́ти] «кричати кречетом», [курча́ти] «воркувати (про голубів); сокоріти (про курей) О», [кúркало] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я;— р. [кúркать] «каркати», бр. [курна́] «муркотіння kota; сопіння», п. кур (вигук, яким підкликають чи відганяють курей, індиків), ч. кури (вигук, що відтворює крик горлині), вл. курка́с «воркувати», нл. курка́с «воркувати, ремствувати, бурчати, заїкатися», болг. кúркам «бурчу; булькаю», схв. куре́тати «балакати»;— псл. *ku, *kur, звуконаслідувальні вигуки.— Пор. кукуріку, кур¹.

курага́ «сушені абрикоси без кісточок», [курга́] «висушені зелені абрикоси» Я, [курéга] «абрикоси»;— р. бр. курага́;— запозичене, очевидно, через російське посередництво з кумикської мови; кумик. kurägä (або kugaga) «сушені абрикоси», аз. курага «тс.» зводяться до тюрк. *kūg «сухий» (пор. огуз. кур, тур. кури «тс.» і т. д.).— Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 425; Горяев 176; Шипова 209—210; Дмитриев 539; Räsänen Versuch 302.

кура́ж «удавана хоробрість, розв'язність», [кура́жити] «порушувати (спокій, сон), турбувати, тривожити» Па, кура́житися «чванитися; комизитися; бешкетувати», [кура́жить] «будити; ворухити» Л, [кура́жити] «турбувати, хвилювати» ЛЧерк, [курія́жний] «охочий» Ж;— р. кура́ж «кураж», бр. кура́жыцца «куражитися», п. kuraž «завзяття, сміливість; кураж», ч. слц. kugaž «сміливість, відвага», вл. kuraža, болг. кура́ж, м. кураж, схв. кúрāж, слн. kugaža «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. courage «хоробрість, мужність» пов'язане з соеиг «серце», що продовжує лат. cor «серце; (перен.) душа, розум», споріднене з гр. κῆρ «серце», лит. širdis «тс.», псл. *s'ṛdьse, укр. се́рце.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 450; Фасмер II 423; Sławski III 392—393; Kopaliński 543; Machek ESJC 308; Holub—Lyer 273; БЕР III 143; Dauzat 185; Ernout—Meillet 142; Walde—Hofm. I 271—272.— Див. ще се́рце.— Пор. акóрд¹.

кура́й (бот.) «*Salsola* L. (*Salsola kali*); [нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.], [кура́йниця] «мотузка, якою прив'язують до гарби зібраний на паливо кура́й»;— р. [кура́й] «курай руський, *Salsola ruthenica* Pjip.», бр. [кура́й] «тс.», болг. [кура́й];— запозичення з тюркських мов; пор. башк. *курай* «курай», каз. *курай* «борщівник сибірський», кирг. *куурай* «курай» (входить також до складу багатьох назв трав'янистих рослин).— Фасмер II 422; Шипова 210; Радлов II 921.

кура́нти «баштовий або кімнатний годинник, що виконує невеликі музичні твори», [кура́нт] «весільна пісня» О, [кура́нта] «тс.» О;— р. бр. *кура́нты* «куранти», п. *kuranty* «музика (дзвін) курантів; (механізм) куранти», [kurant] «арія, мелодія; вид старовинного танцю»;— запозичене з французької мови, очевидно, за посередництва польської; фр. *cougante* «курант (французький танець XVII ст.)», очевидно, виникло на основі словосполучення (la) *danse cougante* (букв.) «біжучий танець»; *cougant(e)* є діеприкетником від *cougir* «бігти», що продовжує лат. *curre* «тс.»; значення «куранти (годинник)» розвинулося вже в польській мові.— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Коралиński 543; Dauzat 213, 214.— Див. ще *кур'ёр*, *курс*.

[кура́патися] «іти, плентатися, добиратися» Я;— неясне; можливо, пов'язане з р. *кара́бкаться* «лізти, видиратися (нагору)».

кура́тор «особа, якій доручено наглядати за якою-небудь справою»;— р. болг. *кура́тор*, бр. *кура́тар*, п. вл. *kurator*, ч. слц. *kurátor*, м. *курати́ва* «лікування», схв. *кúра́тор*, слн. *kurátor*;— запозичене з латинської мови, можливо, через польське або німецьке посередництво (нім. *Kurator*); лат. *cūrator* «опікун, управитель» є похідним від *cūro* «дбаю, доглядаю; поважаю».— СІС 378; Шанский ЭСРЯ II 8, 451; Фасмер II 423; Коралиński 543; Sławski III 392; Holub—Lyer 273; Dauzat 225; Walde—Hofm. I 314.— Пор. *акуратний*, *курувати*.

[кúрба́ло] «глибоке місце у річці, Г, Ж; криниця Ж»;— неясне; можливо,

пов'язане з [курбелити] «вихритися; крутити»; у такому разі первісно могло означати «вир» або «свердловина».

курба́ні — див. *корба́н*.

[курбелити] «вихритися, клубитися; мести, крутити снігом О», [курбелюва́ти] «вихритися, клубочитися; крутити, обертати О», [курбелі, -лі] (мн.) (у словосполученні [курбелі/курбелі збивати]) «збивати пил», [курбелі́ця] «сніг з вітром» О, [курбельо́ха] «заметіль, хуртовина» Ж;— не зовсім ясне; можливо, семантично видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *kúrbeln* «крутити корбу» є похідним від *Kúrbel* «корба»; пор. слц. *kurbl'ovat'* «крутити корбу», схв. *кúрблати*, *кúрбловати* «тс.» (з нім.).

курбе́т «стрибок верхового коня з зігнутими передніми ногами; вид акробатичного стрибка; дивний вчинок»;— р. бр. болг. *курбе́т* «курбет», п. *kurbeta* «стрибок верхового коня», ч. *courbette* «тс.», слц. *kurbet* «переворот; витівка», схв. *курбета* «стрибок верхового коня»;— запозичення з французької мови; фр. *courbette* «стрибок» є похідним від *courbe* «кривий, зігнутий», що продовжує лат. *curvus* «кривий», споріднене з гр. *κῦρτός* «тс.», сірл. *сog* (знах. в. мн. *сиги*) «круг», р. (на) *кóрточках* «навпочіпки», укр. [кортáтися] «пробиватися, битися», а також псл. *krivъ*, укр. *кривій*; значення «стрибок коня» перейняте у французьку мову від іт. *corvetta* «тс.», того ж походження.— Шанский ЭСРЯ II 8, 451—452; Sławski III 393; Dauzat 213; Gamillscheg 273; Walde—Hofm. I 317.— Див. ще *кортáтися*, *кривій*.

кúрва «розпусниця», [курва́ль] «розпусник», [курва́ч О, курві́й, курві́нець Ж] «тс.», [курвество́] «розпуста» Я, [курва́лькватий] «розпусний», [кúрвї́ти] «розпусничати» Г, О, [кúрвї́тися] «тс.» Ж, [прокурва́тити] «розтратити на повій», [скурва́й] «син розпутної жінки», [скúрвий] «розпусний» (також у лайливому словосполученні *с. син*), *скúрвї́тися*;— р. бр. болг. м. *кúрва*, п. вл. нл. *kurwa*, ч. слц. *kurva*, схв. *кúрва*, слн. *kúrva*, *kúrba*;— псл. **kyry* (род. в. одн. *kyrъve*) утворене від *kyrъ*

«півень» (як svekry «свекруха» від svekrgъ «свекор») з початковим значенням «курка», пізніше «розпусниця»; щодо семантичного розвитку пор. фр. cocotte «розпусниця» від соq «півень»; зіставляється також (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 207—210) з гр. *κύριος* «пан, господар», псл. *ргашцигъ* «родоначальник», лит. *ргакшĕjas* «прабатько»; спроба вважати псл. **kurva* результатом скорочення псл. **kurgorъtva* «куріпка» (Machek ESJĀ 309), як і виведення від герм. **hōriōn*, **hōra* (гот. *hōrs* «перелюбник», днвн. *huoga* (> нвн. *Hure*) «розпусниця» (Skok II 245; Bern. I 651; Milewski RSI 26, 132; Mikl. EW 149), не має підстав.— Фасмер II 423—424; Коген ИОРЯС 19/2, 296; Соболевский РФВ 67, 216; ЖМНП 1911 (травень), 164; Sławski III 416—417; Schuster-Sewc 737—738; БЕР III 144—145; Bezlaĭ ESSJ II 112; ЭССЯ 13, 132—133; Fraenkel 320; Loewenthal ZfSIPh 7, 407; Liewehr ZfSIPh 22, 103.— Див. ще кур¹.

курґан, [курґаннѧ] (зб.) «горби» Ч;— р. бр. *курґан*, др. *курґанъ*, п. ч. слц. *kurhan* (з рос.), схв. *күргән* (з рос.);— запозичення з половецької (кипчацької) мови; полов. *kurġan* «твердиня, насипаний вал, фортеця; курґан, висока могила» пов'язане з тюрк. *kur-* «спорудити, укріпити, зміцнити»; пов'язання з перс. *gūrxāne* від *gū* «могила», *xāne* «дім» (Макарушка 10; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 122; Mikl. TE1 424; Lokotsch 100) менш переконливе.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Горяев 176; Шипова 211; Дмитриев 539; Sławski III 402—403; Brückner 284; Bern. I 648.

курґікати, курґицати, курґінькати, курінькати — див. кругунькати.

[курґузій] «куций»;— р. *курґузій* «куцохвостий; тісний»;— очевидно, результат видозміни др. **кърногузъ(и)*, складного слова з першою частиною **кърно-* (> *корно-*), рефлекс якої наявний в укр. *карнавіхій*, і другою частиною, пов'язаною з укр. *гузá*; пов'язання з лит. *kiągas* «дірявий» (Bern. IF 10, 159) помилкове.— Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 424; Преобр. I 416; Младенов AfSIPh 36, 119.— Див. ще

гузá, *карнавіхій*, *корняти*.— Пор. курдупель, курно́сий.

[курдѧлиця] «сильний снігопад», [курдѧля] «тс.»;— очевидно, результат видозміни форми *хурдѧлиця* «хуртовина, заметіль», зближеної з [курбѧлиця] «тс.» або з [курá] «тс.», похідним від *куріти*.— Див. ще курбѧлити, куріти, хурдѧлиця.

[курдель] «вид захворювання худоби; черв'як, якого вважають причиною цієї хвороби», [курділь] «тс.» Ж, [курдїюк] «хвороба язика у тварин», [курлюх, кордїюк, корлюк] «тс.» О;— п. [kurdziel] «виразка або опух під язиком у тварин», ч. *kurděje* (тільки мн.) «цинга», ст. *kurdej* «тс.», слц. [kurdzel'] «виразка у худоби»;— неясне; можливо, походить від псл. **kurdějъ*, з первісного **kurějъ*, похідного від **кугъ* «півень» (пор. п. *kurzeja*, *kurzajka* «бородавка»: **кугějъ* «курка з ознакою півня»); припущення про походження від н. *Gurfei* «вид виразки» (Matzenauer 230) або від англ. *scurvy* «цинга», гол. *scheurbuik* «тс.» (Machek ESJĀ 308; Holub—Lyer 273) сумнівні.— Sławski III 399, 400; Brückner 283.

[курдик] «людина невелика на зріст, товста, сутулувата; карлик» Я;— очевидно, пов'язане з [кїрдя] «мала на зріст людина», [кїрдїчка] «тс.»; мала на зріст жінка»; можливо, зближене з *курдупель*.— Див. ще кирдатий.— Пор. курдупель.

[курділь] (орн.) «лісовий жайворонок, *Alauda arborea* L.» Ж;— очевидно, результат скорочення форми [чукурділь] «тс.» (див.).

курдупель «коротун, куций; неправильної форми (дрібний, недорозвинений, однобокий) овоч *Me*; [горобець Л]», [курдуплик] «неправильної форми овоч» *Me*;— р. [курдупик] «чорт», бр. [курдупій] «куций, безхвостий», п. [kurdupel] «низька людина; підліток, малюк», слц. [kurdupel'] «мала, низька людина»;— псл. **кърнодурьъ*, складне, пізніше спрощене, утворення з основ прикметника **кърпъ(јь)* (пор. р. [кърный] «куций») «покалічений, обрізаний, відламаний», що зберігся в складі слова *карнавіхій* (< *корно-*), і іменника *dura*

«зад»; пов'язання з лат. *quadripes* «чотириногий» або з нім. *Krüppel* «каліка, інвалід» (*Karłowicz SWO 328*) помилково.— Фасмер II 424, 330; *Sławski III 398*; *Brückner 283*; *Holub—Kop. 187*; *Вєрп. I 669*.— Див. ще *дупа, карнавухий, корняти*.— Пор. *кургузій, курлапий, курносій*.

курдюк «жирове відкладення біля хвоста у деяких порід овець; [живіт МСБГ]», *курдючний*;— р. болг. *курдюк*, бр. *курдзюк*;— запозичення з тюркських мов; тур. *kuşuk* «хвіст», каз. *құйрық*, кум. *кзуйрукъ*, тат. кирг. *куйрук* «тс.», тув. *кудурук* «хвіст; курдюк», очевидно, споріднені з монг. *qudug* (*худурук*) «хвіст».— Болдырев *Тюркизмы 55*; Баскаков та ін. *Кримський укр. і ор. 134—135*; *Шанский ЭСРЯ II 8, 452*; Фасмер II 425; Преобр. I 416; Шипова 212; Дмитриев 540; Мелиоранский *ИОРЯС 7/2, 286*; *Gombocz KSz 13, 33*.

[**курéки**] (бот.) «качанна капуста, *Brassica oleracea L.*» Пі;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курéкь* «капуста», рум. *sigéchi* «тс.» походять від лат. **coliculus* (*cauliculus*) «стеблинка, пагін, паросток», зменш. від *caulis* «стеблина (переважно капустяна), качан», спорідненого з гр. *καλλός* «стовбур, стебло, рукоятка», прус. *caulan* «кістка», дінд. *kúluam* «тс.», двн. дангл. *hol* «порожній (всередині)».— СДЕЛМ 218; DLRM 209; Fraenkel 230; Walde—Hofm. I 189; Егпout—Meillet 107; Klein 736.

[**кúрент**] «весела весільна пісня» Ж, [*курéнта, кура́нт*] «тс.» О;— р. *кура́нта* «старовинний танець; музика до цього танцю», бр. [*кура́нты*] (ірон. про тягучий плач), п. *kurant* «танець; музика до танцю», ч. *kuranta* «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. *cougante* «старовинний танець» є дієприкметниковою формою жін. р. одн. від *cougir* «бігти»; сучасне значення, очевидно, розвинулося від первісного «старовинний танець» через проміжне «пісня до цього танцю».— *Sławski III 391*.— Див. ще *кура́нти*.

[**курéт**] «непромокальний плащ» Я;— неясне.

кур'ер «посильний; особа для роз'їздів із спішним дорученням»;— р. *кур'ер*, бр. *кур'ер*, п. *kurier*, ч. *kurýr*, слц. *kuríer*, вл. *kurèr*, болг. *куриер*, м. *курур*, схв. *кўрїр*, слн. *kurig*;— запозичене з французької мови (через російську і через польську); фр. *courrier* «гонець, кур'ер» походить, очевидно, від іт. *corriere* «те.», успадкованого з латинської мови; слат. *curgerius* є похідним від лат. *curgo, curgere* «біжу, поспішаю».— СІС 379; *Шанский ЭСРЯ II 8, 459*; Фасмер II 430; *Kopaliński 544*; *Sławski III 403—404*; *Holub—Lyer 274*; *БЕР III 146*; Klein 363, 386; *Dauzat 214*; *Gamillscheg 274*.— Див. ще *курс*.— Пор. **конкурéнція, коридóр**.

[**курзú-верзú**] «нісенітниця, безглузда балаканина», [*курзю-верзю*] «тс.», [*курзюкати*] «верзти нісенітницю»;— складене утворення з основ дієслів [*кóрзати*] «плести» і *верзти* (див.).

кúрїти «палити (люльку, цигарку тощо); димити; підіймати пил; мести (про сніг); одержувати способом перегонки (горілку, смолу); [коптити Ж]», [*кура́чити*] «тонити вугіллям» Ж, *курїтися, курїти, курїтися*, [*курн'яжити*] «мести, сіятись» Ж, [*кур*] «запах» Ж, [*кúра́*] «курява, завірюха» СУМ, Ж, [*кура́к*] «головешка, ганчірки і под. для підкурювання бджіл» Ник, [*кура́ч*] «вугляр» Ж, [*кúревиця*] «заметіль», [*кúрево*] «дим; ганчір'я для обкурювання бджіл; залишки вогню; ураган, вихор Ж», *курéць, кúриво, курїлка, [курїло]* «курільні речі» Ж, *курїльниця, курїльня, [курїчка]* «цигарка», [*курїшка*] «глиняна кадильниця для ладану в селян», [*кúрище*] «вогнище для обкурювання», [*курїще*] «дим; хмара, мла; хмара куряви», *курій, [кúринь]* «місце, де багато диму; вогнище пастухів на полі; димар, комин; місце на подвір'ї, де варять їсти влітку Л; замет Ж; вихор Ж», [*курїще*] «запалена деревина для підкурювання бджіл у дуплянці» Л, [*кúрія*] «замет; вихор» Ж, [*курія*] «пилюка» Л, До, [*курні́к*] «пристрій у печі для стримування полум'я» Ж, [*курні́ця*] «курна хата» Я, [*курн'я*] «отвір для виходу диму» Ж, [*курнява*] «завірюха» ВеЗа, [*курїшка*] «шматок гнилого сухого дерева

або великий засохлий гриб для підкурювання бджіл» Я, [кúря] «пил» Я, [кúря] «снігопад з вітром» До, кúрява, [кúрявиця] «пил; заметіль ВеБ», [кúрявка] «те, що підіймає пил» Ж, [кúряк] «гній для палива», [кúрянийця] «курява, пил; заметіль», [кúряч] «курець», курільний, курній, кúрявий, [кúряний] «курявий», вікурити «вигнати димом; вижити», [закурйавитися] «засмагнути, засмалитися (на сонці)» Ж, [закурень] «згарище». Пі, [закурілий] «запилений; закоптілий», недóкурюк, некурець, перекур, підкúрювати, підкúрка, підкúрювач, [прікур] «пригоріла страва» Ж, [прокур] «неоплачений акцизом спирт», розкур, рóзкúрка, [укурити] «запорошитися, задимитися»;— р. куріть «курити», бр. куріць «те.; мести (про сніг)», др. курити «димитися», п. курзуць «пилити, порохити; димити; мести, курити», ч. коуїті «димити; палити (тютюн)», слц. kúrit' «опалювати», kurit' sa «клубочитися», вл. kúricь «димити; порохити; палити (тютюн)», нл. kúricь «тс.», болг. [кúрна] «запалю, підпалю», схв. кúрити «димити, курити; гріти, топити (дровами); підбурювати», слн. kúriti «топити, опалювати», стсл. коури-ти «димити»;— псл. kuriti «димити; палити так, щоб ішов дим»;— споріднене з лит. kúrti «розпалювати (вогонь)», лтс. kúrt «тс.», гот. haúri «вугілля», дісл. hugg «вогонь», можливо, також вірм. k'rak' «тс.», ос. kúrd (kurd) «коваль», дінд. kúdayati (<*kurd-) «палить, пече»; іе. *keug-/kug-; пов'язання з герм. *gauki (нвн. Rauch) «дим» (Machek ESJC 285; Holub—Lyer 265), як і припущення про спорідненість з дінд. kar- «робити» (Bern. I 671), сумнівне; виведення від іе. *keg-, а не *keug- (Pokorny 571) потребує глибшого обґрунтування.— Шанский ЭСРЯ II 8, 453; Фасмер II 426; Преобр. I 417; Sławski III 423—425; Brückner 284; Schuster-Sewc 733—734; БЕР III 148; Skok II 242; Bezljaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 123—125; Bern. I 651; Trautmann 145; Stang 31; Абаев ИЭСОЯ I 610; Топоров IV 303—306.

кúрінь «легка будівля, еторожка; убоге житло; окрема частина вапорізь-

кого війська; казарма, житло козаків; у період громадянської війни — військова частина революційного козацтва; [садиба разом з будівлями Л; погріб Л; частина села або міста, що має свою назву; навіс над входом у яму, де зберігаються дрова Я; рибальська артіль; приміщення, де відпочивають або сидять під час негоди рибалки Берл; місце в селі, де молодь проводить вільний час ЛПол; товариство продавців споживчих товарів Ж)], [кúрень] «курінь» Ж. [курінівка] «табір; поселення, в якому живуть у куренях» Пі, [курня] «закоптілий курінь» Ж, курінній;— р. курень, бр. курень, п. kureń (з укр.);— запозичення з тюркських мов; чаг. kúgän «натоп; плем'я; загін воїнів», уйг. kúgijän «обоз» виводиться від тюрк. kur «оточувати»; пов'язання з псл. kuriti «курити» (Fortunatov ВВ III 69; Mikl. EW 427; Абаев ИЭСОЯ I 610) сумнівне.— Макарушка 10; Шанский ЭСРЯ II 8, 452; Фасмер II 425; Шипова 212; Дмитриев 561; Радлов II 1451, 1455; Sławski III 401—402; Brückner 283—284; Bern. I 648; Lokotsch 100.

куріпка (ори.) «Perdix perdix L.; [курка, Gallus domesticus; вальдшнеп, Scolopax rusticola L. Ж)], [куропка] «куріпка» ВеНЗн, [курін'я, куро'я];— слц. [кигорка];— псл. *кигорьтѣка, зменш. від *кигорьту (род. в *кигорьтѣве); результат закономірного спрощення важкої для вимови групи приголосних, що виникла після занепаду редукованих голосних (*куроп(ѣ)т(ѣ)ка > *куріпт-ка > куріпка); висновок про запозичений характер слова,— очевидно, його походження від слц. [кигорка] (Булаховський Вибр. пр. III 281)—необґрунтований.— Див. ще куро́пта.

куріцматися, курішматися — див. корізматися.

курйбз;— р. курьёз, бр. кур'ёз, п. kúriozum, ч. слц. слн. kúriozum, болг. курибз, м. куриозитет, схв. кúрибзан «курйозний»;— запозичене з французької мови, можливо, через німецьке посередництво (нім. Kuriósum «курйоз»); фр. curieux (жін. р. curieuse) «цікавий, допитливий; кумедний» походить від лат. cūriōsus «допитливий, дбайливий»,

sîgîbsum «цікава річ», пов'язаними з сîго «дбаю, доглядаю, поважаю; лікую».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 458—459; Фасмер II 430; Kopaliński 544; Sławski III 404; БЕР III 146; Dauzat 225; Gamillscheg 292.— Див. ще **курувати**.— Пор. **акуратний**, **куратор**.

[**куркан**] «індик» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркан* «індик», як і рум. *sigăp* «тс.», є похідним від молд. *kîrkă* «індичка» (рум. *sîgă* «тс.»), запозиченого, очевидно, з тюркських мов (пор. тур. *girk* «індик», уйг. башк. тат. *kîrkă*, казах. *kîrke*, узб. *курка*, чув. *kărkka* «тс.»), щодо яких припускається звуконаслідувальне походження.— Мо 46; Vrabie Romanoslavica 14, 157; DLRM 208; Егоров 100.

[**куркубета**] (бот.) «тиква звичайна, *Lagenaria vulgaris* L.» Дз, [*куртубетка*] «тс.» Мо, [*куркуб'ета*] «декоративна тиквочка» МСБГ, [*куркуб'ита*, *куркуб'ота*, *куркуд'учі* (мн.), *куркуд'уші* (мн.)] «тс.» тж;— запозичення з молдавської мови; молд. *куркубетă* «гарбуз; тиква», як і рум. [*sigsubetă*] «тс.», походить від лат. *suscubita* «гарбуз», очевидно, спорідненого з дінд. *carbhaṭaḥ* «огірок»; форма лат. *suscubita*, очевидно, виникла шляхом редуплікації давнішої форми **subita* під впливом слова *suscumis* «огірок».— СДЕЛМ 218; Parahagi 337; Klein 381; Walde—Hofm. I 300; Егпout—Meillet 119, 154.

куркуль «багатий селянин-власник, на якого працюють наймити; [переселенець з іншої місцевості]», *куркул'енко* «син куркуля», *куркул'єнчиха* «дружина сина куркуля», *куркул'іха* «дружина куркуля», *куркул'івна* «дочка куркуля», *куркул'ья*, *куркул'ьство*, *куркул'ити* «розкуркулювати», *підкуркул'ьник*, *розкуркул'ити*;— р. *куркуль* (з укр.);— очевидно, запозичення з турецької мови; тур. *koğkulu* «той, що вселяє страх; страшний; небезпечний» є похідним від дієслова *koğkultak* «боятися»; припущення про зв'язок з тур. *küçklü* «критий хутром; одягнений в шубу» (Шанский ЭСРЯ II 8, 453—454), очевидно, хибне.

куркума (бот.) «трав'яниста рослина родини імбирних, із коріння якої до-

бувають жовту фарбу і пряну приправу для їжі, *Sigcuma* L.»;— р. бр. болг. *куркума*, п. ч. слц. *kurkuma*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *sigcuma* походить від араб. *qūqum* «шафран, куркума».— СІС 379; ССРЛЯ 5, 1870; Sł. wug. obcuch 381; Klein 385.

[**куркуша**] (назва вівці) Доп.УЖДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [*коркоші*] «потилиця, плечі».

[**курланчуг**] (іхт.) «морський півень (летюча риба), *Trigla* L.» Ж;— р. [*курланч'ук*] «тс.»;— запозичення з тюркських мов; пор. тур. *kırlangıç* «ластівка», *kırlangıç balığı* «летюча риба» (букв. «ластівка-риба»).— Фасмер II 426.— Пор. **каранд'іч**.

[**курлапий**] «людина із знівеченими на руках і ногах пальцями», [*курлап'иця*] «тс.»;— результат видозміни давнішого* *корнеланий* (<**k²toparъ*) букв. «з обкарнаною лапою» (пор. р. *корноухий* «той, у кого відрізано або покалічено вухо», [*корнорукий*] «безрукий або безпальний»), складного слова, утвореного з основ **корний* «відрізаний, покалічений» і *лапа*.— Див. ще **корняти**, **курнавий**, **лапа**.— Пор. **кургузій**, **курдупель**, **курносій**.

курлі (вигук, яким імітують крик журавля), [*курлі*] «тс.», [*курлікало*] «людина, яка постійно безглуздо кричить» Я, [*курієкати*] «курликати» (про журавля) ВеНЗн, *курліка́ти* СУМ, Ж, [*курліч'ити*] «курликати» Ж, *курліока́ти*;— р. *курлі*, бр. *курлікаць* «курликати»;— звуконаслідувальне утворення.— Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 426.— Пор. **кру**, **кур¹**, **кур²**, **курнікати**, **мурлікати**.

[**курлук**] «носатий» (про людину) Я;— очевидно, пов'язане з [*гирліга*] (див.).

[**курлушка**] «верхня шкірка» Я;— р. [*курлуша́*] «шкаралупа; лущиння», [*курлушка*] «тс.»;— неясне.

[**курмэй**] «мотузка», [*курман*, *курмія*] «тс.», [*курман'іна*] «розірваний одяг», [*курман'ня*] «шмаття» Я, [*курма́тя*] «брудна білизна» О, [*курма́ччя*] «дрантя, лахміття», [*закурме́нитися*] «закутатися хусткою» О;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курмэй* «мотузка, віршовка», рум. *sigméi*

«тс.» походять від гр. *ζορμός* «стовбур; колода; жердина», пов'язаного з *κείρω* «стрижу», спорідненим з вірм. *k'eret* «скребу, дряпаю», див. *scegap* «різати, стригти», псл. *skoga*, укр. [*скіра*].— *Scheludko* 137; *Crânpalã* 328; *Vrabie Romanoslavica* 14, 157; СДЕЛМ 218—219; *Parahagi* 339; *DLRM* 209; *Frisk* I 810—811; *Bern.* I 145.— Див. ще *скіра*.

[*курнавий*] «покалічений» ВеНЗн, [*курняний*] «кирпатий» Я;— р. [*курна́*] «людина з понівеченим носом»;— форми, пов'язані з *курно́сий* або з давнішим **корний* (пор. р. [*ко́рний*] «коротенький, куций»), [*корня́ти*] «колоти, бити, рубати (< відрубувати, відрізати)»; перехід *о > у* в основі **корн-* не зовсім ясний.— Див. ще *корня́ти*.— Пор. *курла́пий*, *курно́сий*.

[*курнапéт*] «кирпатий» (лайка) Я;— афективне утворення від [*курня́ний*] «тс.», *курно́сий* (див.).

курні́кати «тихо наспівувати, бурмотіти» СУМ, Ж;— р. [*курні́кати́*] «муркотати (про кішку); тихо співати», бр. [*курна́*] «котяче муркотання»;— звуконаслідувальне утворення (пор. р. [*курно́й*] (вигук, яким імітують нявкання kota).— Пор. *курня́в*.

курно́сий «кирпатий», [*курно́сий*] «тс.» Па;— р. *курно́сий*, ст. *корноносыш*;— псл. (сх.) [**kʷnɔposʷ*], утворене з основ прикметника **kʷnʷ* «укорочений, обрубаний, куций», яка збереглась в укр. [*корня́ти*] «колоти, бити», та іменника *posʷ* «ніс»; пізніше в цьому слові випав один з двох суміжних однакових складів *no i*, як і в ряді споріднених з ним, відбувся не зовсім ясний перехід початкового *кор-* в *кур-*.— Булаховський Мовозн. 9, 1951, 17; Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 427; Преобр. I 356; Сергеев РР 1973/2, 156—160; Ройзензон ЭИРЯ VI 142—144; *Bern.* I 669.— Див. ще *корня́ти*, *ніс*.— Пор. *карнаву́хий*, *кургу́зій*, *курдупель*, *курла́пий*.

[*курну́т*] «колючий бур'ян» Мо;— очевидно, запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *курну́ц* (бот.) «нетреба, *Xanthium* L.», рум. *cornuț* «роговик польовий, *Cerastium arvense* L.» утворені за допомогою су-

фікса *-уц* (-uț) від молд. *корн* «ріг», рум. *согп* «тс.», які походять від лат. *согпи*, спорідненого з гр. *κέρας* «тс.», псл. **korva* «корова».— СДЕЛМ 204; *DLRM* 188, 189; *Parahagi* 307; *Walde—Hofm.* I 277; *Ernout—Meillet* 144.— Див. ще *корне́т*¹, *корба*.— Пор. *корну́та*.

курну́ти «несподівано виїхати куди-небудь; втекти»;— очевидно, результат контамінації слів *куру́ти* «їхати, бігти, здійсмаючи кураву» і *чкурну́ти* «несподівано побігти, втекти» (див.).

[*курня́в*] (вигук, що імітує нявкання kota);— р. [*курня́вкати́*] «нявкати», бр. *курня́ў* (виг.), *курня́ўкаць* «нявкати»;— очевидно, результат контамінації слів *курні́кати* і *ня́вкати*.— Фасмер II 427; Преобр. I 417.— Див. ще *курні́кати*, *няв*.

[*курня́вка*] (бот.) «порхавка, *Lycoperdon* (Tourne.) Pers.», [*ку́рjавка*] «тс.» Ж;— похідні утворення від *куру́ти*(ся), *курний*; назви зумовлені тим, що в зрілому стані порхавка легко лопається, викидаючи спори у вигляді диму, курави (Зерова 154; Симонович 285); пор. інші назви порхавки: [*димна губка*, *курна губка*].— Див. ще *ку́рjти*.

[*куровáрня*] «горілчаній або пивний завод» Ва;— результат контамінації слів *ку́рjти* «одержувати способом перегонки (горілку, смолу)» (пор. *винокúрня*) і *варjти* (пор. *пивовáрня*).— Див. ще *варjти*, *ку́рjти*.

куро́к «частина ударного механізму в ручній вогнепальній зброї»;— р. бр. *куро́к*;— очевидно, через посередництво російської мови запозичене з польської; п. *kurək* «курок; фігурна мішень у вигляді півника; флюгер; кран» є калькою нім. *Naһп* «курок; кран; півень».— Шанский ЭСРЯ II 8, 454; Фасмер II 427; Преобр. I 417; Желтов ФЗ 3, 7; *Slawski* III 400.— Див. ще *кур*¹.

[*куропа́рник*] «торба для вівса, корму, фуражу» Ж;— неясне.

куропáтвa (орн.) «сіра куріпка, *Perdix perdix* L.», [*карапа́тка* ВеНЗн, *куру́патра* ВеЛ, *куру́п'ятка* Шарл, *куропáта* ВеБ, *куропáтиця* ВеНЗн, *куропáтка* Ж, *куропáтла* Ж, *куропáтра* ВеБ,

курупáтва Бі, *куруп'я* Бі] «тс.», [курупéй] «назва вола, схожого мастю на куріпку» Я, [куруп'ятко] «курча» Ж;— р. *курупáтка* «куріпка», [курупáтва] «згряя куріпок», п. *kuropatwa* «куріпка», ч. *koroptev*, слц. (заст.) *kuroptva*, вл. *kurotwa*, нл. *kurwota*, полаб. *t'aurēpotkǎ* «тс.», слн. *kurprat* «бекас, вальдшнеп»;— псл. *курурѣту (род. в. *курурѣтѣве), утворене з основ слів *куру* «півень» і *рѣта «птаха»; назва пов'язана з тим, що куріпки рухаються так само, як і кури (неохоче літають, рідко використовують крила); у зв'язку з вирівнюванням другої частини за утвореннями на *-тва* і занепадом кореневого *ь* у групі приголосних птв розвинувся вторинний голосний *а*; припущення про фонетичні зміни у другій частині внаслідок зближення з утвореннями на *-атка* (Фасмер II 428; Преобр. I 418; Берн. I 648) або про спільне походження другої частини з болг. *пáтка* «качка», схв. *пáтка* «тс.» (Булаховський Вибр. пр. III 281) сумнівні; спроба пов'язати першу частину з слов. *kuriti* «бігти» (Machek ESJC 278) непереконлива.— Булаховський Вибр. пр. III 260, 262, 409; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Фасмер II 428; Желтов ФЗ 4, 1876, 35; Соболевский РФВ 64, 137; Sławski III 407—409; Brückner 284; Holub—Kop. 180; Holub—Lyer 262; Schuster-Sewc 736—737; ЭССЯ 13, 127—128; Бернштейн Очерк 1974, 234.— Див. ще *куру*¹, *птіця*.

курборт, *курбортник*;— р. бр. болг. *курборт*, п. *kurort*;— запозичене за посередництвом російської мови з німецької; нім. *Kurort* букв. «лікувальне місце» є складним утворенням з основ іменників *Kur* «лікування», що походить від лат. *cūra* «піклування, догляд; лікування, догляд за тілом», пов'язаного з *cūro* «турбуюся; лікую; доглядаю», і *Ort* «місце» (від двн. свн. *ort* «місце; пункт; гострий кінець (зброї)»), спорідненого з сангл. *ord* «гострий кінець (зброї)», а також з алб. *ušt* «колос», лит. *ušnīs* «будяк, чортополох».— СІС 375; Шанский ЭСРЯ II 8, 455; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 413, 525; Walde—Hofm. I 314; Ernout—Meillet 159.—

Див. ще *курувати*.— Пор. *акурáтний*, *куруáтор*.

куросліп (бот.) «калюжниця, *Caltha* L.; анемона дібровна, *Anemone nemorosa* L.»;— р. [куруслéп] «калюжниця болотяна, *Caltha palustris*; анемона дібровна; жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.», бр. *куруаслéп* «анемона; жовтець; калюжниця», п. ст. *kuróšlep* «курячі очка, *Anagallis* L.», схв. [куруслијер] «чемерник, *Helleborus* L.», слн. [куруслèп] «курячі очка», [куруслèк] «жовтець їдкий»;— назви, пов'язані з виразом *куручяча сліпота* (хвороба очей); анемона вживається для лікування відомої очної хвороби (Анненков 34); до цієї ж родини належить калюжниця (Нейштадт 250, 255) та деякі інші рослини з подібною ж назвою (пор. р. [куруслéп] «жовтець»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 455; Sławski III 426; Bezłaj ESSJ II 113; ЭССЯ 13, 129.— Див. ще *куру*¹, *сліпий*.

[курупéк] «смушок з ягняти місячного віку» Я;— р. [курупéк] «ягня; каракуль», [курупéй] «шкурка ягняти; смушок», болг. [кюрпе(-нце)] «маленьке ягня»;— очевидно, запозичення з турецької мови; пор. тур. *kögre* «свіжий, ніжний; молодий», споріднене з джюрк. *kögrā* «молодий, свіжий» (*kögrā* оүл «дитина, що народилася навесні»).— Фасмер — Трубачев II 428; Шипова 214.

[курупéне] «певна частина вишивки на сорочці» Ж;— неясне.

курс «напрямок; цикл навчання; ряд лікувальних процедур; вартість цінних паперів», [курусáк] «слухач навчальних курсів» Ж, *курусáнт*, *курусістка*, *курусівка*, *курусувати*;— р. бр. болг. м. *курс*, п. ч. вл. нл. *kurs*, слн. *kurz*, схв. *күрс*, слн. *kürz*;— запозичене, можливо, через французьке або німецьке посередництво з латинської мови; лат. *kursus* «біг, швидка їзда; дорога, напрям; подорож» пов'язане з *currere* «біжу, поспішаю», спорідненим з скіпр. *carrawc* (> кіпр. *carrog*) «каскад», дірл. скіпр. *carra* «двоколка, фургон», брет. *carra* «колісниця»; значення «напрямок руху, шлях (судна)», очевидно, запозичене за посередництвом голландської мови (гол. *koers* «курс, маршрут (корабля)»).— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 455—457;

Фасмер II 428—429; Преобр. I 418; Горяев 176; Sławski III 411; Kopaliński 545; Brückner 284; Holub—Lyer 274; Holub—Kop. 195; БЕР III 148; Kluge—Mitzka 414; Dauzat 214; Walde—Hofm. I 315—316.— Пор. екскурсія, конкуренція, конкурс, коріда, кур'єр, курсів.

[курсак] «порода голубів» Я;— неясне; можливо, пов'язане з тур. kursak «воло (у птахів)».

курсів «друкарський похилий шрифт»;— р. болг. курсів, бр. курсіу, п. kursywa, ч. kursiva «курсив; невелика замітка в газеті», слц. слн. kurziva «курсив», м. курзив, схв. кързѣв «тс.»;— запозичене з середньолатинської мови через німецьке або французьке посередництво (нім. Kursiv, фр. cursive); слат. cursiva (littera) «швидке письмо, скоропис» є формою жін. р. прикметника cursivus, пов'язаного з дієсловом curro «біжу, поспішаю».— СІС 379; Шанский ЭСРЯ II 8, 456; Фасмер II 429; Sławski III 412; Kopaliński 545; Holub—Lyer 274; БЕР III 149; Младенов 263; Dauzat 225.— Див. ще курс.— Пор. екскурсія, конкуренція, конкурс, кур'єр.

[курта¹] «короткий до пояса одяг», [куртáк] «сіряк» О, [куртан] «короткий чоловічий одяг на ваті» Я, [куртáс, куртач] «тс.» Я, [куртáчка] «сіряк» О, [куртáша] «коротка сукня» Я, [куртáна] «короткий до пояса одяг» Я, къртка, [къртя] «сіряк» О, [къртий] «короткий» Г, Ж;— р. [кърта] «куртка», къртка, бр. [кърта], п. kurta «тс.», ч. заст. kurta «рід короткого верхнього одягу», слц. заст. kurtka «короткий кошушок»;— запозичене, очевидно, через польське і угорське посередництво (уг. kurta «короткий») з латинської мови; лат. curtus «короткий (слат.— також про одяг); обрізаний; неповний» споріднене з псл. *kortъкъ, укр. корóткий; припущення про походження з тур. kürtä «короткий одяг» (Горяев 176; Доп. 1, 24; Mikl. EW 148; TEI 2, 113; Nachtr. 2, 161; Tiktin 3, 1398; Hanusz PF I 464) менш прийнятне.— Richhardt 71; Zareba JP 41/1, 5; Балецкий St. sl. 9, 355—357; Шанский ЭСРЯ II 8, 458; Фасмер II 429—430; Sławski III 413; Brückner 284; Bern.

I 649—650; Matzenauer 230.— Див. ще корóткий.— Пор. кърта².

[кърта²] «куцохвоста вівчарка», [куртáтий] «куцохвостий»;— р. (півд.) [кърта] «короткохвоста вівчарка», бр. [куртáты] «куций», п. слц. [kurta] «собака з коротким (відтятим) хвостом», схв. [къртаст] «обтятий, безхвостий, куций», слн. [kurtáč] «тварина з обрізаним хвостом», kurtast «з підрізаним хвостом» (про собаку);— запозичене, можливо, за польським посередництвом, з румунської або угорської мови; рум. [Curtu] (назва безхвостого собаки), уг. kurta «пес» походять від лат. curtus «короткий»; виведення безпосередньо від лат. curtus (Sławski III 414) менш обґрунтоване.— Фасмер II 429; Преобр. I 419; Brückner 284; Machek ESJČ 249; Puşcariu I 41; Crânjală 330—331.— Див. ще кърта¹.

[къртавка] (зоол.) «жаба, Рапа» ВеУг;— очевидно, результат видозміни незасвідченої форми *къркавка, похідної від [къркати] «кумкати» (про жаб).— Див. ще кур².

[куртáсик] «трикутна полиця в кутку хати під образами для лампади» Я;— результат видозміни незасвідченого давнішого *кутáсик «тс.», зменш. від *кутáс «тс.», похідного від кут (див.).— Пор. къртас².

куртіна «грядка для квітів, клумба; ділянка, засаджена однією породою дерев; частина фортечного валу між двома бастіонами», [кортіна] «завіса, заслона» Ж;— р. куртіна «грядка для квітів; ділянка, засаджена однією породою дерев», бр. кури́на «тс.», п. курту́па «завіса; (заст.) стіна між бастіонами», ч. kurtina «стіна між бастіонами», заст. kortina «завіса», схв. курті́на «стіна між бастіонами; вид театральної завіси»;— запозичене з французької мови через російську і через польську; фр. courtine «залона, завіса; куртина» продовжує слат. cortīna «шпалери, драпіровка», що походить від лат. cohors «обора; натовп; когорта; почет претора у провінції».— СІС 380; Шанский ЭСРЯ II 8, 457; Фасмер II 429; Sławski III 416; Brückner 284; Machek ESJČ 278; Matzenauer 230; Dauzat 214; Bloch I

185; Walde—Hofm. I 280.— Див. ще когорта.— Пор. гардіна.

[куртяк] (назва барана) Доп. УЖДУ IV;— неясне; можливо, пов'язане з [къртий] «короткий»; не виключається зв'язок з [крут'як] (пор.).

курувати «лікувати»;— запозичення з польської мови; п. kurować, як і слц. zast. kurovat' «тс.», походить від лат. curō (-āre) «лікую, доглядаю; турбуюся» (cūga «турбота, догляд»), етимологічно неясного.— Sławski III 410; Walde—Hofm. I 314.— Пор. куратор, курорт.

[куружій] «сторож» Мо;— запозичення з турецької мови; тур. korigucu «лісовий сторож; (іст.) особливий клас яничарів» є похідним від kogu «лісок, гай; стримувати», яке зводиться до тюрк. *kōgu «оберігати, захищати».— Räsänen Versuch 282.

[кърчавка] (бот.) «порхавка, Lycoperdon (Тоурп.) Pers.» ВеНЗн, [курпавка] «тс.» ВеНЗн;— не зовсім ясні словотворчі форми, очевидно, пов'язані з кърити «порошити» (див.).— Пор. курнявка.

[куршавий] «миршавий, худий, кволий» (про худобу) МСБГ, [куршак] «хвороблива, худа тварина» тж, [куршук] «маленький качан кукурудзи» Мо, [закуршивіти] «запаршивіти, зачахнути» Я;— очевидно, пов'язане з ч. [krs] «карликове дерево», [krsati] «худнути», схв. кршляв «відсталий у рості», які зводяться до псл. *k^hхъ «лівий» (давніше «худий, змарнілий»); тлумачення [закуршивіти] як афективного утворення (ЕСУМ II 227) помилкове.— Див. ще корх.

[кърята] «тріщини на руках і ногах від холоду, вітру» Я, курчата «тс.»;— результат перенесення назви [курята] «курчата», зумовленого, очевидно, подібністю потрісканої шкіри людини до нерівної шкіри обпатраної курки (як семантичну паралель пор. р. гусиня кожа — про пухирчату від холоду шкіру людини).— Див. ще кур¹.

[кърятник] (бот.) «спориш звичайний, Polygonum aviculare L.» ВеУг, ВеНЗн, [кърячка, курячнійк] «тс.» тж;— похідне утворення від кърі; назва зумовлена тим, що спориш охоче поїдають

кури, як і гуси; пор. інші назви споришу: [куряча трава, гусяча трава], р. [гусятник], бр. [гусятнік].— ВеУг 231.— Див. ще кур¹.

кусати, кусіти, кусоніти, кус «шматок; [небагато]», [кусак] «кусок, кусень», [кусака] «куслива людина; горілка, настояна на перці та коріннях», [кусало] «зуби, щелепа; щипці для горіхів» Ж, [кусачка] «нагайка» Я, кусачки «гострозубці», кусень «кусок; [занадто вистрижене місце]», [күсінь] «кусень», [кусійка] «все, що кусається, гризе; паразити; змія, гадюка» Ж, [кусіка] «те.», [күска] «все, що кусається, гризе (миші); комахи-паразити», [куслій] «той, що кусається» Я, [куман] «великий шматок», [кусмил'яка] «тс.» Сизько, күсник, кусок, [куся] «все, що кусається; змія; назва лихої жінки», [куценки] «небагато, трошки» ВеЛ, [күсчик, кусьціцьок ВеЛ, кусьціцька ВеЛ, кусьцьок ВеЛ, күщик Ж] «те.», [кускій] «їдкий, кусливий, колючий» Ж, кусливий, кусючий, [кушлячий] «кусливий» Ж, [кусі] (вигук, яким нацьковують собак), кусь (виг.), вкус «укус», [відкус Ж, відкуска Ж], вприкүску, [дóкус] «зовсім» О, закусіти «заїсти випите або з'їдене; з'їсти небагато; затиснути зубами», закуска СУМ, Ж, надкүс, [надкусок] «кусень» Ме, [недóкусок] «недоїдок» Ж, [перекусіти] «з'їсти нашвидкуруч, небагато», [перéкуска] «закуска», підкусіти «кусаючи знизу, зіпсувати; дошкулити в'їдлигим зауваженням, натяком», [покүс] «небагато, деяка кількість», [покусціца] «тс.», прікус, прикүска, прокүс, прокүсина, [скүсник] «той, що відкушує», укүс, уприкүску;— р. кусать «кусати», бр. кусаць, др. кусати, п. kasać, ч. kousati, слц. kusat', вл. kusać, нл. kusaś, полаб. kōsēt «тс.», болг. късам «рву, розриваю; зриваю; ріжу», м. каса «кусає; підколює; щипає (про мороз)», схв. күсати «їсти, уминати», слн. kó-sati «розривати на шматки», стсл. kъsати «кусати, гризти»;— псл. kōsati, пов'язане з kōsъ (< *kond-so-s) «кусок»;— споріднене з лит. kásti (kándu) «кусати; їсти», kásnis «шматок», лтс. kuōst «кусати», гр. κνώδων «ніж, лезо; зубці», κνώδαλον «дикий звір», можливо, та-

кож з двн. *hantag* «гострий, ріжучий», дінд. *khādati* «жує, кусає», перс. *χᾱyad* «жує», псл. *čestъ*, укр. *часті́на*; зближення з гр. *τένδω* «обгризаю» (Pedersen Kelt. Gr. I 160) або з гр. *δάκνω* «кусаю», дінд. *dāsati* «кусає» (Machek Sborník FFBrU I 1952, 82—83) малопереконливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 459; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 21, 215; Sławski II 121, 128; Brückner 225; Machek ESJČ 285; Holub—Lyer 265; Schuster-Sewc 738—739; Младенов 268; Skok II 245—246; Bezlaј ESSJ II 69; ЭССЯ 12, 65—66; Bern. I 601; Fraenkel 634; Trautmann 116; Mühl.-Endz. II 349; Mayrhofer I 308; Pokorny 560.

[кúсний] «куций; чорт» Ж;— бр. *kýso* «важко, недостатньо», п. *kusy* «куций», ст. *keşy* «короткий; коротко одягнений, обрізаний; без хвоста або з коротким хвостом; малий, недостатній», ч. слц. *kusý* «куций, неповний, нецілковитий», вл. *kuši* «куций, безхвостий, короткий», нл. *kušu* «те.», болг. *къс* «короткий, куций, низький; [чорт]», [кус] «короткий, без хвоста або з коротким хвостом», м. *кус* «короткий; куций, низький», схв. *кѳс* «куций; коротко обрізаний; безхвостий», слн. *koso*(гёр) «куцо(хвостий) (з відрізаним цілком або частково хвостом)», псл. *кжсъ* «куций, з обрізаним хвостом»;— пел. *қоъ* (прикм.) «куций», пов'язане з *қоъ* «кусень», *қоsati* «кусати».— Фасмер II 437; Sławski II 128—129, III 432; Brückner 225—226, 285; Machek ESJČ 309; Schuster-Sewc 739; Skok II 245—246; Bezlaј ESSJ II 70—71; ЭССЯ 12, 67—68; Bern. I 601.—Див. ще *кусати*.— Пор. кúций.

[кусіти] «спокушати» Ж, Бі, [кусати] «те.» Бі, *кушати* «куштувати», [кусійка] «спокуса» Ж, [вкус] «смак» Ж, [вкус] «те.» Ж, [вкúсний] «смачний» Ж, *підкуса* «спокуса», [покуса] «те.», [кусіти] «спокусити», [скушати, скушувати] «те.», [кус] «смак, апетит» Нед, [скúска] «спокусниця? спокуслива річ?», [скúс(ь)ний] «смачний» Нед, *спокусіти, спокúса, спокúсник, спокúеливий*;— р. *кушати* «їсти», *вкусіть* «покуштувати; зазнати», *искусіть* «спокусити», бр. [кусіцца] «сміти, мати відвагу, наважитися (на щось)», др. *кусити* «куштувати; за-

знавати», п. *kusić* «спокушати», ч. *okusiti* «спробувати; випробувати», ст. *rokusiti* «піддати спокусі», слц. *okúsit'* «спробувати (на смак), покуштувати; випробувати», болг. [кúсам] «куштуую», м. *искуси* «випробовує», схв. *окусити* «трохи поїсти, покуштувати», слн. *iskúsití* «спокусити», *okúsití* «покуштувати», стсл. *въкоусити* «покуштувати; зазнати», *искоусити* «випитати хитрощами, спокусити»;— псл. *kusiti* «куштувати, пробувати, спокушати»;— давне запозичення з готської мови; гот. *kausjan* «пробувати, куштувати» споріднене з двн. днн. *kjosan*, нвн. *kiesen* «вибирати», лат. *gustāre* «куштувати, пробувати», гр. *γεῖω* «куштувати, пробувати; пізнавати», дінд. *jušate* «знаходить приемним, любить», *jošajate* «знаходить в чомусь задоволення»; дієслова *кусіти* і *кусати*, очевидно, зазнали контамінації завдяки семантичній та фонетичній близькості; припущення первісного зв'язку між цими дієсловами (Brückner 284) не має підстав.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 431; Преобр. I 420; Брандт РФВ 22, 144; Sławski III 429—430; Machek ESJČ 309; БЕР III 152; Skok II 247; Bezlaј ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 135; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 71—72; Bern. I 625; Mikl. EW 149.— Пор. дегустація, куштувати.

[кúславка] (іхт.) «сікавиця, щипівка, *Sobitis taenia* L.» ВеНЗн;— р. [кусачка], слц. [kusak] «те.»;— похідне утворення від *кусати*; назва зумовлена наявністю у сікавиці рухливих підочних колючок, якими можна поколотити пальці (Сабанєєв 505); пор. інші назви цієї риби: *сікавіця*, [сікач, сікунка, щипавка], р. *щиповка*, [секун], бр. [щипавка, секач, секун], п. [siekieka], ч. слц. *sekavec*, болг. *щипок*, схв. *seka, sekuš*.— Коломиєц Проієх. назв. рыб 35—36.— Див. ще *кусати*.

[куст] «кущ, букет; (заст.) сільське свято на другий день трійці, коли дівчата, прикрашені вінками, ходять з піснями» Ж, [кустітися] «кушитися» Я;— р. бр. *куст* «кущ», др. *кустъ* «те.»;— псл. (сх.) [kustь];— зіставляється з лит. *kúokšta(s)* «кущ, чагарник; жмуток», *kùkštas* «жмуток соломи на

жердині як межовий знак»; вважається також утворенням з префікса *ku-* і кореня *sto-* «стояти» (ЕССЯ 13, 137—138); зіставлення з снв. *hūste* «копиця в полі», лтс. *kūpstas* «купина, грудка», стсл. *коупъ* «купа, з'єднання» (Bern. I 652) менш обґрунтовані; припущення про спорідненість з *кисть*, *кіта* (Petersson IF 34, 227) викликає сумнів.— Шанський ЕСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 421; Филин Происх. яз. 279; Sławski III 434—435; Mikl. EW 421; Fraenkel 317; Trautmann 139.— Пор. **кущ**.

куста́р «дрібний товаровиробник», *куста́рник*, *куста́риця*;— р. *куста́рь*;— через російське посередництво запозичене з середньонімецької або нововірхньонімецької мови; снв. *kunster* «знавець мистецтва, ремесла», *kunstener* або нвн. ст. *kunster*, *künster* «тс.» (> *Künstler* «художник, майстер своєї справи») є похідними від снв. *kunst* «мистецтво, уміння, здібність», нвн. *Kunst* «тс.»; у російській мові німецьке слово зазнало впливу з боку слів із суфіксом *-арь*; пов'язання з р. *куст* «кущ» (Коген ИОРЯС 19/2, 296) неприйнятне.— Шанський ЕСРЯ II 8, 460; Фасмер II 432; Преобр. I 420; Kluge—Mitzka 413.— Див. ще **куншт**.

кустері́ва, *кустери́ця*, *кустри́ця* — див. **косте́р**².

[**ку́стра**] «кудлата голова», [**ку́стри**] «кудла», [**ку́штра**] «кудлата голова», [**ку́штря**] «тс.», [**кустра́тий**] «кудлатий», [**куштра́тий**] «тс.», [**заку́здраний**] «розпатланий» Ва, [**заку́страний**, **заку́штраний**] «тс.», [**заку́страти**] «скуйовдити», [**заку́стрити**] Ж, [**заку́штрати**, **розку́страти**] «тс.»;— слц. [**kuštra**] «нечоса», [**kuštry**] «кудла», схв. *куштра* «волосся, шерсть», *куштрав* «кудлатий, кучерявий», слн. *kúštra* «скуйовджена голова»;— очевидно, пов'язане з [**ко́струб**] «нечепура, неохайний» (< «шорсткий; кошлатий, розкуйовджений») (пор. *коструба́тий* «шорсткий; неолоданий; кошлатий, розкуйовджений») і разом з ним зводиться до псл. *kostra* «щось остюкувате, гостре»; пояснення переходу *kostr-* > *kustr-* впливом слц. [**kudra**] «локон», укр. *ку́дри* (Machek ESJCS 249)

сумнівне; пов'язується також (ЕССЯ 13, 136—137) з псл. *kutiti* «копатися».— Sławski III 432; Bezlaј ESSJ II 114.— Див. ще **ко́струб**¹.

[**кустрéць**] «чиряк, прищ, струп»;— неясне.

[**кусці́лько**] «трошечки» Ж;— очевидно, складне утворення з слів [**кус**] «трохи», похідного від *куса́ти*, і [**сті́лько**] «стільки» або [**ті́лько**] «тільки».— Див. ще *куса́ти*, **сті́льки**, **ті́льки**.

[**куся́га**] «курок (у рушниці або пістолеті)» Я;— неясне.

[**куська́**] (зоол.) «гадюка звичайна, *Vipera berus* L., *Pelas berus* Merr.» ВеНЗн;— похідне утворення від [**куся́**] (ж. р.) «усе, що кусається; кусюча змія; зла жінка», пов'язаного з *куса́ти* (див.). **кусько́м**, *кузько́м*, *куцько́м* — див. **кучки**².

кут, [**кута́р**] «килим, яким прикрашають центральний куток хати» МСБГ, [**кутні́к**] «тс.» тж, [**кута́ч**] «кочерга», [**кута́ш**] «тс. ДзАтл I; місце під піччю для дров МСБГ», [**куте́сик**] «трикутник з прямим кутом», [**ку́тник**] «інструмент для вимірювання кутів», [**ку́тниця**] «кутова дошка» Ж, [**кутня́к**] «кутній зуб» Я, [**кутові́на**] «затока у вигляді кута» Дз, *куто́к*, *куто́чок* «зменш. від *куто́к*; [вид весняної гри]», [**кутя́ни**] «мешканці певної частини села» Мо, [**кута́р**] «той, що сидить у кутку» Ж, *кута́нин* «сусід (по кутку) на селі», *кута́стий*, [**ку́тний**] «кутовий» Ж, *ку́тній*, [**кутова́тий**] «простір землі в «куту», який створюють річки, що зливаються» Я, *кутові́й*, *заку́т* «віддалений або малопомітний куток у приміщенні», *заку́тень* «віддалене, малопомітне місце; віддалена місцевість, глушина», [**закуте́ць**] «кут, ніша, закуток, малопомітне місце» Ж, [**заку́те**] «тс.» Ж, [**заку́тина**] «закуток», *заку́ток*, [**поку́т**] «почесне місце у кутку справа від входу у селянську хату» Г, Ж, [**поку́те**] Ж, *поку́ть*, *поку́ття* «тс.», [**покута́ч**] «вид залізної кочережки» ДзАтл I, *поку́тній* «який знаходиться біля покуття УРС; [у сполученні: *п. кішка* «дванадцятипала кишка» До], *прику́ток* «місце у кутку; прибудований куток» Ж;— р. [**кут**] «кут у хаті; широка лава в хаті (від дверей

до кута проти печі)», бр. *кут*, п. *kať*, ч. *kout*, слц. *kút*, вл. нл. *kut*, болг. *кѹт*, м. *кат*, схв. *кѹт*, слн. *kót*;— псл. **kq̄ť*;— споріднене з гр. *κωνθός* «куток ока», лит. *kaĩtras* «кут», лат. *campus* «поле», гр. *καμπή* «вигин, поворот», що зводяться до іє. **kam-* (**kam-tho-*), **kam-p-* «згинати»; пов'язання з лит. *kūtis* «яма, вирита свиньми» (Brückner 225), гр. *κωντός* «жердина, спис» (Bern. I 602—603), *кѹтати* (Machek ESJĀ 309; Brückner 285—286; Jakobson II 633) або припущення про запозичене латино-романське походження слова (Meillet Études 225—226) непереконливі.— Фасмер II 432—433; КЭСРЯ 229; Младенов 268; Sławski II 122; Machek ESJĀ 285; Schuster-Sewc 740; Skok II 248; Bezlaĵ ESSJ II 72—73; ЭССЯ 12, 75—78; Trautmann 116; Мартынов Балто-сл.-ит. изогл. 25—26.— Пор. *купа*¹.

кута́рь — див. *кути́р*.

[*ку́тас*¹] «прикраса у вигляді китиці на одязі тощо», [*кута́ся*] «стрічка» Кур;— р. *кута́с* «шнур з китицею на ківері», ст. *кутазъ* «китиця», бр. *ку́тас*, п. *kutas* «тс.»;— запозичення з турецької мови: тур. *kutas* «прикраса на голові», *kutaz* «прикраса, яку навішують на шию коня; прикраса для голови».— Фасмер II 433; Шипова 215; Sławski II 442; Brückner 285; Bern. I 653; Mikl. EW 149; TEI I 338; Matzenauer 53; Lokotsch 97.

[*ку́тас*²] «(у гуцульській церкві, яка має вид хреста з чотирма крилами) невеликий навіс від дощу у тому місці, де покрівля має форму кута», [*ку́тах* Я, *куте́сик*] «тс.»;— не зовсім ясне утворення на основі слова *кут* з формою, що виникла, можливо, під впливом *кри́лас*.— Пор. *курта́сик*.

[*кута́сик*] (бот.) «смілка широколиста, *Silene latifolia* (Mill.) Rendle et Britt. (*Silene inflata* L.)»;— пов'язане з [*ку́тас*] «китиця»; назва зумовлена, очевидно, тим, що квіти цієї рослини розташовані у вигляді півзонтиків, подібних до китиць (Флора УРСР 4, 526).— Див. ще *ку́тас*¹.

ку́тати «старанно загортати; [турбуватися, доглядати; виховувати (дітей); заспокоювати]», [*кута́тство*] «госпо-

дарство? власний будинок?», [*ку́тка*] «хлів» Я, [*закѹтать*, *закѹтовать*, *закѹтывать*] «затулити рукою (око); зачинити в хліві (тварину) ЛПол», [*закѹтаі*] «хлів; курник; дверцята в хліві Бі», [*окутова́тий*] «маскований» Ж;— р. *ку́тать*, бр. [*ку́таць*] «кутати, ховати», п. *kutać*, ч. [*zakutat se*] «закритися, обкутатися», слц. [*okutat'*] «закутати», болг. *кѹтам* «бережу, ховаю», [*кутам*] «ховаю, приховую», схв. *скѹтати* «сховати», слн. [*kútiti se*] «сховатися», стсл. *сѹкѹтати* «заспокоїти», цсл. *сѹкоутати* «поховати»;— псл. **kq̄tati*, *kutati* «укривати, затуляти, окутувати»;— споріднені з прус. *kūnti* «доглядає, піклується», рокүнст (*pakūnst*) «стерегти, захищати, зберігати», *keuto* «шкіра», лит. *kiàutas* «лузга, лушпина, шкірка», двн. *hutta* «хата», гр. *κῦτος* «оболонка; шкіра»; іє. **keut-*, **kut-* «покривати, укривати»; у випадку псл. *kq̄t-* ідеться, очевидно, про той самий корінь, але з носовим інфіксом; припущення про зв'язок з псл. **kq̄ť*, укр. *кут* (Machek ESJĀ 309; Brückner 285—286; KZ 42, 351—352; Matzenauer LF 9, 182; Jakobson II 633) сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 460—461; Фасмер II 433; Преобр. I 421; Sławski III 440—441; SO 28, 262—263; БЕР III 154—155; Skok III 275; Bezlaĵ ESSJ II 115; ЭССЯ 12, 69—70; Bern. I 601—602; Trautmann 145; Топоров IV 286—290; Endzelīns IV 2, 246.

[*кута́тство*] «скитальство» Ж;— пов'язане з *скита́тися*, як і слн. [*kútiti se*] «залишати гніздо» (про птахів), [*skutiti se*] «тс.», *oskutiti se* «здичавіти (про півня); залишити (чоловіка; про жінку)».— Bezlaĵ ESSJ II 115.— Див. ще *ски́татися*.

[*ку́тень*] «живіт, черево, шлунок» Ж, [*ку́тен*] «шлунок чотириногих тварин», [*ку́тніця*] «пряма кишка; сліпа кишка Ж», [*ку́тняк*] «шлунок чотириногих тварин; товстопуз Ж», [*ку́тнянка*] «пряма кишка; гемороїдальний опух Ж», [*ку́тох*] «свинячий шлунок» ВеБа;— слц. *kutle* «кишки», нл. *kutlo* «пузо»;— припускається (Преобр. I 422) зв'язок з р. [*ку́тырь*] «шлунок; шлунок жуйних тварин», п. *kańnica* «сліпа кишка» і, далі, з псл. **kq̄ť* «кут», укр. *кут*; дум-

ка про походження з нвн. [Kütteln] «тельбухи», свн. kutel, снн. kūt «тс.» (Горяев 177) не знайшла підтримки.— Фасмер II 435.

[кутерно́гий] «кульгавий, клишоногий», [кутерно́га] «з паралізованою, кривою ногою» Ж;— п. kutegpoga «клишоногий» (з укр.);— складне утворення, другим компонентом пов'язане з *нога́*; перша частина залишається нез'ясованою; можливо, пов'язане з р. [куты́рки] (у виразі *вверх куты́рками* «шкереберть»), [куты́рнѹться] «спіткнутися, упасти»; зближують також з р. [кутерме́сить] «пустувати», лит. kūturti : kiūturti «іти повільно, в стані пригніченості», або з рум. ciutopóg «скривлене плече, нога; криворукий, кривоногий» (Sławski III 443); пов'язання з п. [kutryfalca, kudrychwalca] «хитрун» (Brückner 285) позбавлене підстав.— Див. ще *нога́*.

[куте́ць] «пазуха у сітці; конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера; хлів; пристрій з очерету для ловіння риби Ж», [ку́тиши] «хлів для свиней або овець» Я;— р. [куте́ц] «матня волока; сітчастий мішок ятера», [куту́х] «хлів для дрібної худоби; землянка»;— результат зближення з *кут* первісного [коте́ць] (див.).

[куті́р] «один з двох рогів матні великої хватки для виловлювання сомів» Дз, [кута́рь] «довга матня або сумка до рибальської сітки», [куте́рик] «кінець матні невода» Л;— очевидно, суфіксальне утворення від *кут* (пор. [куте́ць] «конусоподібний глухий кінець рибальської сітки, ятера»).— Sławski III 446; ЭССЯ 13, 140—142.— Див. ще *кут*.

куто́н, куту́ня — див. котло́н.

[кутуля́ти] «погано жувати» (напр., про беззубого), [котуля́ти] «тс.»;— пов'язане з *коті́ти* (пор. [катуля́тися] «качатися»); у такому разі первісно означало «перекочувати в роті з одного місця в інше».— Див. ще *коті́ти*.

[кутію́-кутію́] (вигук, яким підкликають собак, овець Мо; свиней О), [кутьку́ть] (вигук, яким підкликають індиків Мо; щенят О), [ку́тька] «щеня» О;— р. кутёнок «щеня», кутя́та (мн.), [ку́тька] «курка, курча», [кутьку́ть] (вигук,

яким підкликають курей), [ку́тю-ку́тю] (вигук, яким підкликають собак), п. kut kut kut, [kutiú] «тс.», ч. [kut kut] (вигук, яким підкликають кролів), [ku-t'ák] «кріль», болг. кѹт-кѹт (вигук, яким підкликають курей), м. кутре «щеня», схв. кутимя́ (кутмя́) (вигук, яким підкликають собак);— один із фонетичних варіантів давнього вигуку, яким підкликають тварин, паралельний до *куцію́* та ін.— Фасмер II 433—434; Преобр. I 421; Sławski III 439—440; Machek ESJČ 250.— Див. ще *ку́ця*.— Пор. *ко́ця*.

кутя́¹ «обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен з солодкою підливою», [куті́ця] «тс.», [кутеня́] «зерно кути» Я;— р. кутя́ «кутя», бр. куція́ «кутя; святий вечір», др. кутия́ «кутя», кутья́, болг. [куціа́] «пшениця, зварена для поминок; коливо», стсл. коу́циа «вид страви (очевидно, горох або хліб, розмочений у воді)»;— запозичення з грецької мови; сгр. нгр. коуки́(ов) «боби; зерно; зернина» (мн. коуки́а «боби») походить від гр. κόκκος «зерно», неясного за походженням, можливо, рефлексу субстратного середземноморського *cosco (пор. ісп. cuesco «плодова кісточка»).— Шанский ЭСРЯ II 8, 461; Фасмер II 435; ГСЭ III 106; Преобр. I 423; Sławski III 444; Brückner 279; Десницкая Сл. языкозн. 1983, 82—83; Bern. I 654; Korsch AfSlPh 9, 514—515; Frisk I 895; Boisacq 482.

[ку́тя²] (дит.) «хустка» ЛЧерк;— результат фонетичного спрощення дитячого *ху́стя* «хустка» при можливому впливі з боку *ку́тати*.

[куть] (вигук, яким підганяють телят) Ме, [куч] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [кутію́-кутію́], яким підкликають собак, овець та ін.

[ку́фа] «бочка, кухоль», [ку́хва] «тс.», *ку́ховка* (зменш.), [кофі́нка] «графин» Ж, [покухóвне] «податок, який сплачувала корчма в залежності від кількості бочок», [покухóвщина] «тс.» Ж;— р. [ку́фа] «велика бочка, діжка, чан, кадіб», [ку́хва] «тс.», бр. [ку́фа] «бочка на 40 відер», п. kufa «велика бочка», ч. kufa «діжка, кадіб», слн. kúfa «медична банка; ваза для квітів»;— за посеред-

ництвом польської мови запозичене з німецької; нвн. Kúfe «цебер, чан, бочка» (свн. kuofe, двн. kuofa «чан, діжка») походить від слат. сбра, що продовжує лат. сбра «бочка, діжка». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 35; Фасмер II 436; Sławski III 318; Brückner 280; Bezlej ESSJ II 107; Bern. I 645; Mikl EW 145; Kluge—Mitzka 410; Walde—Hofm. I 310; Ernout—Meillet 158. — Див. ще кібель. — Пор. кубел, купол.

куфайка — див. фуфайка.

[куфер] «чемодан, скриня» Ж, [куфро] «скриня, іноді розмальована і обкована» Я, [кухра] «тс.» Я; — бр. кифар «скриня», п. kufer «тс.», ч. kufr, слц. kufoг, вл. kofeg, koфг, болг. кифар, м. куфер, схв. кифер, слн. [kifar]; — очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; н. Kóffer «чемодан, скриня» (ст. і діал. Kuffer) запозичене через французьке посередництво (фр. coffre) з латинської мови; лат. sorpinus «великий плетений кошик, дорожня сумка» походить від гр. κόφινος «кошик, короб; кофін (міра рідини і сипучих тіл)», точно не з'ясованого, очевидно, середземноморського походження. — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Richardt 71; Шелудько 35; Sl. wyg. obcych 406; Sławski III 320; Brückner 280; Machek ESJČ 305; Holub—Lyer 272; Kluge—Mitzka 387; Dauzat 185; Walde—Hofm. I 270; Frisk I 937; Boisacq 504.

[куфня] «пристосування для освітлення сіней скіпкою» Я; — неясне; можливо, пов'язане з кухня.

[куха] «вид здобного пирога» Дз, [кухи] «коржі» Мо; — п. kuch «макуха; [булка, тістечко]», ч. діал. слц. kúch «макуха»; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичене з німецької; н. Küche «пиріг, печиво, торт, кекс; макуха» (свн. kuch (kuche) «пиріг, печиво», двн. chuohho, kuosho «тс.») споріднене з снн. снідерл. kōke, англ. (шотл.) [cooky] «тс.», англ. cake «тістечко, торт; корж», дісл. kaka «пиріг, печиво, тістечко». — Sławski III 303; Brückner 279; Kluge—Mitzka 409; Klein 221. — Пор. макуха.

кухар¹ «куховар», кухарка СУМ, Г, [кухаренко] «син кухаря», [кухарівна] «дочка кухаря», кухарство СУМ, Ж, [кухарча] «кухарчук» Г, Ж, [кухарчик] «тс.» Ж, кухарчук, кухарити, кухарювати, [підкухарок] «кухарчук» Ж, [підкухарчий] «помічник кухаря» Ж; — р. [кухарь], бр. кухар, п. kucharz, ч. kuchař, слц. kuchár, вл. kuchar, нл. kuchař, полаб. t'auhog, схв. кухар, слн. kúhar; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. kuchař пов'язане з kuchařti «куховарити», яке походить від двн. kochón «варити», що зводиться до лат. coquere «тс.». — Richardt 71; Фасмер II 436; Мельников Slavia 36, 102—103; Sławski III 303—304; Brückner 279; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlej ESSJ II 107; Bern. I 638; Mikl. EW 146; Uhlenbeck AfSlPh 15, 488. — Див. ще кухня, пекті.

[кухар²] «видовбана дерев'яна посудина місткістю 8 літрів» Ж; — очевидно, результат видозміни слова кифа (див.).

[кухвѣт] «кисіль з ягід бузини»; — неясне; можливо, пов'язане з конфѣта.

кухмістер (заст.) «власник невеликого ресторану, кухмістерської; кухар», кухмістерська «невеликий ресторан; їдальня», ст. кухмістръ (1399); — р. кухмістер, бр. [кухмістр], п. kuchmistrz «(кваліфікований) кухар; ст. завідувач королевської кухні», ч. ст. kuchmistr «керівник кухні»; — за посередництвом чеської мови запозичене з середньовісньонімецької; свн. küchenmeister, kuchī meister (> нвн. Küchenmeister) «кухмістер, керівник кухні» є складним утворенням з іменників küchen «кухня» і meister «майстер». — Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Reitsak ZfSl 8, 43; Sławski III 305; Brückner 279; Bern. I 638. — Див. ще кухня, майстер.

кухня, [кухенька] «невелика ніша під піччю; ніша з полицями для посуду в глиняній стіні хати» Я, [кухнянка] «відокремлена від хати будівля для готування їжі» Я, [кухенний] «кухонний», [кухняний] «тс.», кухонний, [кухонський] «кухонний» Я, [прикухенок] «прибудова до кухні», ст. кухня (1444); —

р. бр. болг. *кѹхня*, п. *kuchnia*, ч. *kuchyně* «кухня, меблі для кухні», слц. *kuchyňa* «кухня, стіл», вл. *kucheni* «кухня», нл. *kuchnja*, м. *кујна*, схв. *кѹхиња*, слн. *kúhinja* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *kuchnia* через чеське посередництво зводиться до двн. *kuchīna* «кухня» або свн. *küchen* (> нвн. *Küche*) «тс.», що походять від лат. *coquīna* «кухня; кухарське мистецтво» (нар.-лат. *соcīпа*), пов'язаного з *coquere* «готувати, варити», спорідненим з алб. *rjek* «печу», гр. *πέσσω*, дінд. *расāті* «тс.», псл. **pekti*, укр. *пекті*.— Шелудько 35; Richhardt 71; Шанский ЭСРЯ II 8, 462; Фасмер II 436; Преобр. I 423; Мельников Slavia 36, 103; Sławski III 305—306; Brückner 279; KZ 45, 108; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193; Skok II 224; Bezlej ESSJ II 107; Верп. I 638; Kluge—Mitzka 409; Walde—Hofm. I 270—271; Ernout—Meillet 141.— Див. ще *пекті*.

куховар, [*кухварка*] «кухня» Ж, *куховарка*, [*куховарниця*] «кухня» Я, *куховарня* «тс.», *куховарство*, *куховарити*;— р. [*куховарка*] «кухарка»;— очевидно, результат контамінації слів *кухар* і *кацовар*.— Див. ще *варити*, *кухар*¹.

кухоль, *кухлик*, *кухля*, [*куфлик*] «кухлик» Вел. [*куфля*] «череп'яний кухоль» Мо;— р. [*кухоль*] «глиняний глечик», бр. [*кухель*] «тс.», п. *kufel* «кухоль», ч. *koflík* «чашка», схв. ст. *koflík* «кухлик»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з середньовісньонімецької або нововерхньонімецької мови; свн. *küefel* «мала бочка», нвн. [*kufel*, *kuffel*] «посудина для пиття, кухоль» є зменшувальними формами від свн. *kuofe* (> нвн. *Kufe*) «бочка, діжка»; пов'язання з р. *кувшін* (Преобр. I 423) або нгр. *ковхлі* «нічний горщик» (Фасмер ГСЭ III 107) сумнівні.— Трубачев Рем. термиол. 302; Фасмер II 436; Соболевский РФВ 70, 94; Sławski III 319—320; Brückner 280; Matzenauer 53; Верп. I 645.— Див. ще *куфа*.

[*кухта*¹] «кухарчук», [*кухтєря* Я, *кухтик*] «тс.»;— бр. [*кухта*] «учень кухаря», п. *kuchta* «кухар», ч. *kuchta* «кухарка, прислужниця», слц. *kuchta*

«учень кухаря», схв. (заст.) *кухта* «тс.», слн. *kúhta* «помічник кухаря»;— запозичене, можливо, через польське посередництво з старочеської мови; ч. ст. *kuchta* «учень кухаря» є похідним від *kuchtiti* «куховарити, готувати абияк», експресивної форми, утвореної від ч. ст. **kuchati* «варити» за допомогою форманта -t-, можливо, під впливом ч. *klechtati*, *klochati* «варити».— Sławski III 307—308; Machek ESJČ 305; Holub—Kop. 193.— Див. ще *кухня*.

[*кухта*²] «лічильна одиниця у продавців галантерейних товарів: десять пачок ниток, кожна з яких складається з десяти пасом»;— очевидно, пов'язане з р. [*куфта*] «жменя льону; міра льону в 50 жмень; куделя; пучок соломи; мішок шовку, золота, срібла», походження якого не з'ясоване.— Фасмер II 436.

кухтель — див. *фухтель*.

[*куцбайка*] «байкова юпка, пошита з ліфом, корсажем»;— бр. [*куцбай*] «байка», п. [*куцбайка*] «куртка»;— очевидно, результат відозміни слова [*кацабайка*] «вид жіночої юпки» під впливом *куций*.— Див. ще *кацавєйка*, *куций*.— Пор. *куцовєйка*.

куций «короткий; низького зросту; короткочасний; надто обмежений, недостатній; [чорт]», [*куц*] «дрібно порізані овочі» Я, [*куцак*] «щось коротше за звичайне; чорт; обріз, гвинтівка з укороченим стволем», *куцан* «низькоросла людина; [біс Г; короткий одяг; куртка, кофта Ж; безхвостий Пі]», [*куцаня*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, *куцик* «короткий верхній одяг; [поні]», *куцина* «короткий верхній одяг», [*куцка*] «собака з коротким хвостом» Я, [*куцькó*] «тс.» Пі, [*куць*] «чорт; дрібно порізані овочі Пі»;— р. *куций* «куций», бр. [*куцы*] «куций; безхвостий; короткий (про одяг); чорт», п. *кус* «малорослий кінь; поні; людина низького зросту, короткий білий каптан», [*кусу*] «куций», болг. м. *куц* «кульгавий»;— очевидно, експресивний варіант форми *кусий* (псл. *kosъ*, *kusъ*); виведення від нгр. *ковтосъ* «кульгавий», що скоріш саме є запозиченням із слов'янських мов (Фасмер ГСЭ III 108), або пояснення як звуко-

наслідувального утворення (Bern. I 636) непереконаливі.— Шанский ЭСРЯ II 8, 462—463; Фасмер II 437; Sławski III 299—301.— Див. ще **кúсий**.

[**куцилѐй**] «маленький собачка» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. *кэцѐл* (мн. означеної форми *кэцѐлий*) «щеня; маля хижих звірів», як і рум. *sățel* (мн. означеної форми *sățelii*) «тс.», походить від лат. *satellus* «щеня, собачка», зменш. від *catulus* «маля тварини (переважно котеня, щеня)», спорідненого з укр. *котитися* (про вівцю, козу); форма слова в українській говірці, очевидно, зазнала впливу з боку укр. *кúций* і *цúцик*.— СДЕЛМ 228; DLRM 129; Walde—Hofm. I 183; Ernout—Meillet 106.— Див. ще **котитися**.

[**куці-баба**] «гра у піжмурки; той з граючих у піжмурки, що має ловити інших із зав'язаними очима», [*кіці-баба*, *кúца-баба*, *куцо-баба* Ж] «тс.», [*куціньба*] «тс. Ж; жарт, образа Пі»;— п. [*kuciubabka*, *kociubabka*] «піжмурки», ч. *kucibába* «тс.»;— очевидно, експресивне утворення, в якому прозорою є друга частина (*баба*); першу частину, походження якої не з'ясоване, можливо, разом із ч. *kucí* (*bába*) слід пов'язувати з псл. *kučati* «сидіти (сідати) навпочіпки» (Machek ESJČ 303), укр. [*кúчки* (*на кúчки*)] «навпочіпки»; менш обгрунтована спроба пов'язання з р. *чúчело* «опудало» (Sławski I 104).— Див. ще **баба**¹.

[**куцініти**] (очевидно, етимологічне **коценіти*) «клякнути, дубіти, замерзати»;— не зовсім ясний фонетичний варіант форми [*кочаніти*] «тс.», наявний також у слн. [*косенѐти*] «тс.»; пор. р. *коченѐть*, болг. *кочанѐя* «тс.», схв. *скочѐйти се* «заклякнути».— Шанский ЭСРЯ II 8, 363; Фасмер II 357; Bezlaž ESSJ II 51.— Див. ще **качѐн**.— Пор. **закоценіти**.

[**кúцка**] «плетена нагайка» Я;— р. [*кúцка*] «тс.», [*куцѐнка*] «товста нагайка для верхової їзди»;— неясне; можливо, пов'язане з *кúций*.

[**кúцкурудз**] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВЕНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з *кукурúдза* з огляду на гніздування перепелів на хлібних полях;

зміна слова у першому складі може пояснюватися зближенням з відповідними звуконаслідувальними вигуками (Птицы СССР 182).

[**куцовѐйка**] «коротка жіноча або чоловіча свитка» Я, [*куцохвѐйка*] «тс.», [*куцолѐйка*] «фуфайка» Л;— р. [*куцевѐйка*] «жіночий одяг; коротке пальто; робоча куртка»;— результат видозміни слова *кацавѐйка* «вид жіночої юпки», зближеного з *кúций* «короткий» (пор. р. [*куцѐнка*] «верхній літній жіночий одяг»).— Див. ще **кацавѐйка**.— Пор. **куцба́йка**.

[**куцоніжка**] (бот.) «брахіподій, Vra-shurodium P. V.»;— складне утворення з основ слів *кúций* і *ніжка*, похідного від *нога*; назва зумовлена тим, що колоски цієї трави знаходяться на коротких ніжках (Нейштадт 122—123); українська назва як науковий термін виникла, очевидно, шляхом калькування р. *коротконóжка* «тс.» або безпосередньо латинської назви, утвореної з гр. βρα-χός «короткий» і ποός (ποδός) «нога».— Див. ще **кúций**, **нога**.

куцю́, **куць**, **куцьо́-куцьо́** — див. **кб́ця**.

куцюру́б — див. **коцю́рбитися**.

[**кúця**] (дит.) «собака» МСБГ, [*кúці-кúці*] (вигук, яким підкликають щенят) МСБГ, [*куцú-куцú* Ме, *кúцо-кúцо* МСБГ] «тс.»;— болг. м. *кúче* «собака», схв. *кúче* «щеня», *кúсі-кúсі* (вигук, яким підкликають щенят), слн. [*кúсек*] «собака», [*кúбек*] «тс.», цсл. *коучька* «собака»;— очевидно, споріднене з лтс. *kucis* «пес», *kuč* (вигук, яким підкликають собак); звуконаслідувальне утворення; назва тварини вважається похідною від вигуку, яким її підкликають.— Фасмер II 433—434; Sławski III 308—309; Bezlaž ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 81.— Пор. **кб́ця**, **кутю́-кутю́**, **цúцик**.

[**куця́н**] «свита білого кольору» Я;— очевидно, фонетичний варіант форми *куцѐн* «короткий одяг; куртка», утвореної від *кúций* (див.).

[**куць...куць**] «або... або» (у прикладі *Куць виграв, куць програв* «Або виграв, або програв»);— очевидно, звуконаслідувальний вигук, паралельний

до [коц] «цок, стук» (на позначення стуку під час гри).

[куцькугѡв] (вигук, яким кличуть свиней) ВеБа, [куць-кой, куць-кѡ Ж] «тс.»;— результат розширення вигуку куціѡ (куць) «тс.» етимологічно неясним компонентом -кугов (-кой, -ко).— Див. ще кѡця.

куча¹ «купа», [куціни] «горбок землі, пагорок» Ж, [кучкувѡти] (у сполученні к. гречку «ставити гречку у снопи; скиртувати; в'язати снопи») Ж;— р. бр. куча «купа», п. [kucza] «тс.», [kuczka] «купка; копа, копиця», ч. [kuša] «брила, грудка; чуб», слн. [kūša] «пучок, сніп», [kūška] «чуприна; пасмо (волосся)»;— псл. *kuk-ja;— споріднене з лит. kaikas «гуля, виразка», kaikos «залози», kaikasas «пагорок, горбок», гот. hauhs «високий», днв. hōh «тс.», ісл. haugr «пагорок»; іе. *keu-k- «кривити, згинати, надиматися»; пов'язання з лат. cochlea «жмуток» (Strekelj 29), як і виведення від псл. *kqtja (Соболевский ЖМНП 1914, серпень, 364), сумнівне.— Шанский ЭСРЯ II 8, 463; Sławski III 312—313; Brückner 279; Bezlaĵ ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 79; Saur Slavia 46, 16—17; Bern. I 637; Trautmann 121—122; Pokorny 589.— Пор. кўса¹, кучер², кучма¹.

куча² «приміщення для свійських тварин; [підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л; свинарник Ж]», кучка «приміщення для свійських тварин; [будка, курінь Бі; пристрій з навісом для освітлення хати скіпкою Я; підпічок, підпіччя; клітка для відгодівлі гусей на м'ясо Л]», кучки (мн.) «єврейське свято, під час якого роблять з ритуальною метою курені», [окучка] «(у мисливців) огорожа з лозини біля качинового гнізда», [окучити] «обвести кілочками гніздо, щоб ловити птахів»;— р. кучки (мн.) «єврейське свято», ст. куча «хатина, курінь», бр. [кучки] «єврейське свято», болг. кѡца «будинок, дім», м. кука, схв. кѡѡа, слн. кѡса «хата, хатина, халупа», стсл. кѡштѡ «шатро»;— псл. *kqtja, похідне від *kqtati «кутати» або kqtъ «кут; місце біля вогнища»; зближення з гр. κωτѡς «жердина» (Meringer IF 19, 450) непереконливе; спроба виведення разом з не цілком

з'ясованими п. [kucza] «курінь», ч. [kuša], слц. kuša «хатина» від псл. *kukja «купа» з одночасним відмежуванням від псл. *kqtja також р. бр. кучки, р. ст. куча «курінь, хата» (Sławski III 310—311) недосить обгрунтована.— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Skok II 221—222; Михайлович Етимология 1968, 186—188; Bezlaĵ ESSJ II 52; ЭССЯ 12, 70—74; Попович ҚСИС 35, 44—53; Толстой ЛексПол 14; Saur Slavia 46, 17—18; Bern. I 603; Trautmann 145.— Див. ще кутати.— Пор. кўца.

[кучелѡба] (бот.) «блювотний горіх, Strychnos nux vomica L.» Я, [кучелѡбиця] «тс.» Я;— р. [кучелѡба, кучелѡба, куцулѡба], п. kulczyba, ч. kulčiba «тс.», вл. kulčibowina «стрихнін»;— неясне; вважається запозиченням із східних мов, проте точне джерело невідоме.— Фасмер—Трубачев II 437—438; Жаримбетов Етимология 1984, 54—55; Шипова 216; Sławski III 345—346; Brückner 281; Попов Ист. лекс. 29—30.

кучер¹ «візник» СУМ, Ж, [кучерювѡти] «служити кучером» Я, [кучурувѡти] «правити кіньми» Ж, [підкучерок] «помічник візника»;— р. кучер, п. [kuczer];— запозичення з німецької мови; н. Kútscher «кучер» є похідним від Kútsche «каре́та, візок», яке походить від уг. kocsі «екіпаж; вагон; автомашинна».— Шелудько 36; Шанский ЭСРЯ II 8, 463; Фасмер II 438; Sławski III 312; Brückner 243; Bern. I 537; Reitsak ZfSlPh 8/1, 45; Kluge—Mitzka 415; MNTESz II 514.— Див. ще коч.

кучер² (здебільшого мн. кучері) «локон кучерявого або завитого волосся; хвостове перо у качура», [кучері] (мн.) «кучері» Пі, [кучерік] «хлопець з кучерявим волоссям» Ж, [кучеряк] «тс.» Ж, кучерявець «кучерява людина; хвороба рослин, що супроводжується виснаженням стебел і деформуванням листя», кучерістий «кучерявий», кучерявий, кучерявити, [кучерявити] «ставати кучерявим»;— р. (півд.) [кучері] (мн.) «кучері», бр. кучары «тс.», ч. слц. kušega «локон»;— псл. kušeg-ъ (чол. р.), -а (жін. р.), пов'язане з kuša «купа; сніп; чуб»;— споріднене з лтс. kauka «чуб», kukuŕs «пипоть», гот. hauhs «високий», дісл. haugr «горб»,

ірл. *сiаg* «кривий», тох. А *кос*, В *каус* «високий», дінд. *kucati*, *kuṣcate* «стискається, зіщулюється, скривлюється», *kucitaḥ* «зігнутий, закручений»; іє. **keu-* «гнути, згинати». — Фасмер II 403—404; Киш ЭИРЯ IV 56; Machek ESJĀ 303—304; Holub—Kop. 192; Bezlaĵ ESSJ II 106; ЭССЯ 13, 80; Bern. I 637. — Пор. *кўкса*¹, *кўча*¹, *кўчма*¹.

[*кучерявець*] (бот.) «ломикамінь айзовий, *Saxifraga aizoon Jacq.*», [*кучерявець середній*] «тринія багатостебла, *Trinia multicaulis (Poir.) Schischk. (Trinia Henningii Hoffm.)*» Мак, [*кучерявець великий*] «тринія Китайбея, *Trinia Kitaibelii M. B.*» Мак, [*кучерявка*] «лещиця волотиста, *Gypsophila paniculata L.*» Мак; — р. [*кучерявка*] «лещиця волотиста»; — похідні утворення від *кучерявий*, пов'язаного з *кўчері*; назва зумовлена наявністю довгих повзучих пагонів (у рослини ломикамін), великої розгалуженості стебла (у тринії), кулястої форми кущів (у лещиці) (Нейштадт 241, 299; Федченко—Флеров 686). — Див. ще *кўчер*².

[*кўчити*] «набридати, завдавати неприємностей», [*кўчиться*] (безос.) «нудно» О, [*кучливий*] «скучний, нудний» Ж, [*кўчитися*] «набриднути» Ж, [*кўчно*] «нудно», [*докучати*], [*докука*] «неприємності, клопіт, набридливість», [*докуча*] «тс.», [*докучник*] «той, хто набридає» Я, [*докучливий*], [*докучний*], [*навкўчити*] «надокучити», [*надокўчити*], [*кўчитися*] «надокучити, набриднути»; — р. [*кўчить*] «просити невідступно, принижено, благати, докучати», бр. [*дакучаць*] «докучати», п. [*kuczyc*] «досаждати, докучати», слн. *skūcati* «стогнати, скиглити»; — псл. *kućiti* (первісно) «кричати, волати»; слово звуконаслідувального походження. — Фасмер II 438; КЭСРЯ 414; Преобр. I 406; Соболевский РФВ 66, 343; Sławski III 315; ЭССЯ 13, 80—81.

[*кучкї*¹] «середні суглоби пальців» ЛЖит; — неясне.

[*кучки*²] «навколїшках» О, [*на кўчки*] «навпочіпки» ВеЗа, [*куцькѡм*] «зігнувшись» МСБГ, [*куськѡм*] «тс.» тж, [*кузькѡм*] «навпочіпки і згорбившись», [*кучкувати*] «сидіти навпочіпки» Ж; — п. *kusać* «сидати навпочіпки», ст. *kuczeć*

«тс.», *kucki* «присідання навпочіпки», ст. *kuczki* «тс.», слц. [*куґес*] «сидіти (сидати) навпочіпки», болг. [*кукам*] «сидати навпочіпки», слн. *kūcati* «сидіти (сидати) навпочіпки»; — псл. *kućati* (< **kukęti*) «присидати на зігнутих колінах, скулившись» з іє. **kou-k-* (**keu-k-*) «кривити, згинати, скручувати»; відбите також у болг. м. *кўка* «гак», схв. *кўка* «тс.»; — споріднене з лтс. *kukt* «кривитися; сидати навпочіпки», лит. *kūkti* «схилитися», дінд. *kućati* «кривиться, скорчується», нвн. *hōcken* «сидіти навпочіпки», дісл. *hūka* «тс.» — Sławski III 301—302; Brückner 279; Trautmann 121—122; Pokorny 589.

*кўчма*¹ «висока бараняча шапка; висока копиця волосся; [насмїшка, образа, турботи Пі]», [*кучман*] «людина з скуйовдженим волоссям» Я, [*кучман*], [*кучмїй*] «тс.» Я, [*кучманкї*] «котики на вербі» ВеУг, [*кучмарки*] «сережки (на деревах)» ВеНЗн, [*кучманїстїй*] «кудлатий» ВеУг, [*кучматїй*] «густий і кошлатий» (про хутро), [*кўчмити*] «кошлатити»; — р. [*кўчма*] «хутряна шапка з вухами», [*кучма*] (смол.) «нетіпаха, кудлай, нечоса», бр. *кўчма* «хутряна шапка; копиця волосся», п. *kuczma* «хутряна шапка; [скуйовжене волосся на голові]», слц. *kućma* «смушкова (угорська) шапка», [*куста*] «невисока шапка», болг. [*кушма*] «вид шапки», схв. ст. *kūsta* «хутряна шапка» (XV ст.), слн. *kūsta* «хутряна шапка; пташиний чубик»; — псл. **kućma*, пов'язане з **kukęta* (схв. *кўкма* «чуб», слн. *kūkta* «чубик; коси, укладені навколо голови»), а також з псл. *kuka* (р. [*кука*] «кулак» < «щось зігнуте»), *kuća* (слн. *kūća* «чуб, пасмо волосся»), *kućegъ* (укр. *кўчер*, *кўчері*); — споріднене з лтс. *kaucka* «чуб, пасмо волосся», разом з яким зводиться до іє. **keu-k-/kou-k-* «кривити, згинати, скручувати»; беззастережне виведення з уг. *kuczma* (з 1682 р.) «кучма (висока смушкова шапка)» (Фасмер II 438; Brückner 279; Machek ESJĀS 244—245; Bern. I 637; Mikl. EW 145) більш сумнівне через імовірність слов'янського походження угорського слова (Киш ЭИРЯ IV 52—58; Kniezsa 679); уг. *kuczma*, молд. *кўчма*, рум. *cućimă*, очевидно,

запозичені з української мови; запозичення з угорської мови можна прийняти тільки частково (із значенням «бараняча шапка») і як зворотне щодо польської, словацької і східнослов'янських мов.— Киш ЭИРЯ IV 52—58; Sławski III 313—314; Skok II 220—221; Bezlej ESSJ II 107.— Пор. кўкса¹, кўча¹, кўчер².

[кўчма²] (у виразі [кучму дати комуць] «завдати комусь багато клопоту; зробити багато неприємностей; насміятися»);— очевидно, результат образного вживання слова кўчма «хутряна шапка».— Див. ще кўчма¹.

[кучопір] «кажан», [коцопір, кучопір] «тс.» Ж;— неясне; кінцева частина слова, мабуть, та сама, що і в [нетопир] «кажан».

кучугура «невелика полога гора; купа; [брила; замет Ж]», [кучугур] «піщаний горб» Бі, кучугуристий, [кучугурний] «пов'язаний з кучугурами» Я, [кучугуруватий] «горбкуватий» Я, кучугуритися «здійматися, виднітися кучугурами»;— р. [кочегуры] (мн.) «малі й часті ярки; горби (зокрема піщані)», [кучегур] «байрак; піщаний горб»;— псл. (сх.) [košegura] з коренем кош- (< kok-) і суфіксами -eg- і -ur-(a); пов'язане з р. ко́чка «купина, грудка», [кочура] «тс.»;— споріднене з лит. kėkulas «грудка», лтс. sesers «кучерявий», sekuls «чуб»; іє. *kek- (*kok-) «бути вигнутим, кривим».— Ткаченко УМШ 1958/4, 73—74; Фасмер II 358; Ильинский РФВ 73, 293—294.

[кучурган] «великий піщаний горб» Я, [кучурганський] «який складається з піщаних горбів» Я;— очевидно, результат контамінації слів кучугура і курган (див.).

куш¹ «певна сума грошей як винагорода»;— р. бр. куш, п. kusz;— запозичення з французької мови; фр. couche «ставка у грі» є похідним від coucher «укласти, покласти; вписати, внести; лежати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 463—464; Фасмер II 438; Sławski III 432.— Див. ще куш².

куш² (мисливський вигук, за яким собака повинен лягти і замовкнути);— р. бр. куш, ч. слц. kuš, схв. кўш, слн. kuš «тс.»;— запозичення з французької

мови; фр. couche «лежи» є формою 2 ос. одн. наказового способу від coucher «укласти, покласти; лежати», що продовжує лат. collocare (colloco) «уміщувати; укладати», утворене за допомогою префікса con- (col-) «з- (с-)» від дієслова loco «вміщую», похідного від locus «місце».— Фасмер II 438; Holub—Lyer 274; Dauzat 211; Walde—Hofm. I 817—818.— Див. ще коаліція, локальний.— Пор. акушер, кушетка.

[куш³] (вигук, яким відганяють коней Ж; вигук, яким гонять овець), [куш-куш] (вигук, яким відганяють лоша́т) Мо;— слц. [kuš] (вигук, яким відганяють свиней);— псл. kušь (вигук, яким відганяють тварин), пов'язане з кушь (вигук, яким відганяють птахів).— Пор. акўш, киш.

[кушак] «пояс Ж; широка червона стрічка, яку дівчата одягають на голову Я»;— р. кушак «пояс», болг. [кушак] «тс.», схв. кўшак «пояс; щабель драбини; коліно, лінія (роду)»;— запозичення з тюркських мов; тур. kuşak «кушак, пояс; цегляна кладка; щабель», крим.-тат. kuşak «пояс», тат. [кушак] «тс.» виводиться від тюрк. ku(г)ša «оперізувати».— Шанский ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Шипова 216; Дмитриев 540; Младенов 264; Skok II 247; Bern. I 652; Mikl. EW 149; Lokotsch 101.

[кўша-мóлот] (іхт.) «риба-молот, Sphyrna zygaena (Sphyrna malleus)» Ж;— р. [кўша], п. kusza «тс.»;— складне утворення, що в другій частині калькує лат. malleus «молот; риба-молот» (пор. н. Hammer-fisch «молот-риба», фр. marteau «молот; риба-молот», р. молот-рыба, болг. риба-чук «тс.» (букв. «риба-молот»)); походження першої частини назви залишається нез'ясованим; припущення про зв'язок з р. кувáлда, кий (Горяев Доп. 2, 21) сумнівне.— Фасмер II 438; Sławski III 434.— Див. ще мóлот¹.

[кўшати] «куштувати»;— р. кўшати «їсти; [куштувати]», [кушати́сья] «зазіхати», бр. [кушати́цья] «замірятися», др. кушати́сья «намагатися», п. ст. rokuszacь «випробувати», ч. rokoušeti se «намагатися; пробувати», [kušat] «терпіти», слц.

rokúšat' «спокушати; дражнити», полаб. t'ausot (t'aisot) «куштувати», болг. *изкушавам* «спокушаю; випробовую», м. *куша* «ворожить», схв. *кѹшати* «випитувати, куштувати; спокушати», слн. *kúšati* «куштувати», стсл. **искоушати** «з'їсти; випитувати з хитрістю; спокушати»;— псл. *kušati*, ітеративна форма, утворена за допомогою форманта -jati від *kusiti* «випробовувати», до якого зводиться й укр. *кусіти*.—Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Sławski III 434; Skok II 247; Bezlaj ESSJ II 114; ЭССЯ 13, 138—139.— Див. ще **кусіти**.

кушѣтка;— р. болг. *кушѣтка*, бр. *кушѣтка*, п. *kuszetka*;— запозичення з французької мови; фр. *couchette* «ліжечко, постілька; кушетка» є зменшеною формою від *couche* «ложе, постіль», похідного від *coucher* «лежати».—Шанський ЭСРЯ II 8, 464; Фасмер II 439; Koraliński 546; Sławski III 435; Dauzat 211.— Див. ще **куш²**.

кушір (бот.) «роголиник, *Ceratophyllum* L.; [водопериця колосова, *Muriophyllum spicatum* L., рдесник кучерявий, *Potamogeton crispus* L. Ж; водяна рослинність Ж], [кошір] «роголиник; водорості Ж», [кушір] «жабуриння (водорості), *Conferva* L.» Ж, [кушір, кушур] «кушир» Мак, [кушира] «тс.; різуха, *Najas* L.» Мак, [кушір] «жабуриння» Дз, [кушур] «рдесник» Мак, [кушируватий] «покритий куширом» Я;— р. [кушір] (бот.) «кушир підводний, *Ceratophyllum submersum* L.; рдест»;— неясне; припущення про зв'язок з *кугá* «очерет» (Горяев Доп. 2, 20) викликає сумнів.— Фасмер II 439.

кушка¹ «дерев'яний кухоль, у якому косарі тримають гострильний брусок; бляшанка для бруска (у косарів) Ме; [ніс (на бурсацькому жаргоні)], [кушкátий] «носатий» МСБГ;— р. [кушка] «посуд з водою і мантачкою для гостриння коси», п. [kuška] «піховки для мантачки», *kuska* «тс.»;— остаточно не з'ясоване; можливо, споріднене з лит. *káušas* «ківш, черпак: сак», лтс. *kaúss* «чаша; келих; ківш, черпак», дінд. *kóša* «бочка, діжка»; пов'язання з псл. (півн.) [kozubъ], укр. *козуб* (Sławski III 435) вимагає додаткової аргументації.

[кушка²] «гармата» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане в п. *kusza* «арбалет, самостріл», ч. *kuše* «тс.», ст. *kuš* «стріла, снаряд», слц. *kuša* «арбалет, самостріл», а також вл. *kušk* «колода; деревина; пень», нл. *kušk* «тс.», які не мають певної етимології (припускається походження від слат. *coşia*, *coşsa* «підпора», іт. *coşcia* «тс.»); висловлювалось припущення про зв'язок з фр. *couche* «брус, на якому поставлені стояки» (Karłowicz SWO 330); спроба пов'язати з тур. *kuşak* «пояс» (Morawski SO 8, 424—425) або з сл. *kovati* «кувати» (Младенов AfSIPh 39, 392) викликає сумнів з точки зору семантики.— Sławski III 433.

[кушка³] «кукурудзяний качан» Ж;— неясне; можливо, результат перенесення назви *кушка* «посудина у косарів для точильного бруска».

[кушлик] (зоол.) «вовчок (соня), *Myoxus glis*» Ж, [кушляк] «тс.» Ж;— назви пов'язані з *кошлатий* і зумовлені тим, що хвіст вовчка покритий ніби розчесаним спіднизу на два боки волоссям.— Див. ще **кошлатий**, **коśá²**, **чеса́ти**.— Пор. **кашавець**.

кушнір «фахівець, що вичиняє хутро і шиє хутрянні вироби», [кушнір] «тс.», [кушнірка] «промисел кушнірів; дружина кушніра; шерсть, яка має непридатну домішку з відходів від обрізків овчини Я», [кушнірка] «промисел кушнірів; дружина кушніра», [кушнірня] «майстерня кушніра», [кушнірня] «тс.», *кушнірство*, [кушнірство], *кушнірувати*, ст. *кушнеръ* (1494), *кушнѣръ* (XVIII ст.);— р. [кушнер] «кушнір», бр. *кушнѣр*, п. *kuśnierz*, ст. *kuszniierz*, *kurśnierz*, *kuśnierz*, слц. *kušnier* «тс.»;— через польське посередництво запозичене з середньовісньонімецької мови; свн. *kürsenere*, *kurs(e)per* (> нвн. *Kürschner*) «кушнір» пов'язане з двн. *kuršinna* «хутро; шуба», яке походить від псл. *k^ʔʔзьпо (пор. др. *kǫrʒьно* «хутрянний плащ», ч. ст. *kǫzпо* «хутро», схв. *kǫzно*, слн. *kǫzпо* «тс.»); етимологія псл. k^ʔʔзьпо ще повністю не з'ясована; припускається (Фасмер II 328) запозичення з іранських мов (пор. ос. *koerc* «шуба», ав. *kəṛəti-* «назва одягу»), хоч

не виключений також незалежний розвиток праслов'янського й праіранського слова від іє. *(s)ker- «різати» (Абаев ІЭСОЯ I 582).— Шелудько 36; Richhardt 76; Zareba JP 41, 5; Фасмер II 328, 439; Потебня К ист. зв. 2, 263; Sławski III 437—438; Brückner 285; Bezlej ESSJ II 105; Kluge—Mitzka 414.

[кушні́тися] «дражнитися» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *куса́ти* (пор. [кушля́чий] «кусливий»).

[кушпéла] «стовп, клуби пилу; заметіль, хуртовина» СУМ, Ж, [кушпéлити] «здіймати куряву, крутити; іти, їхати, здійсмаючи куряву», [кушпоті́ти] «тс.»;— неясне.

[ку́шпитися] «купчитися, тулится» Я;— неясне; можливо, результат метатези в звуковій формі *кúпчитися*.

[ку́шпіль] (ент.) «міль, Тіпеа» ВеНЗн;— неясне; можливо, пов'язане з [кушпéла] «курява, пил» (як семантичну паралель пор. назву тлі *попелі́ця*).

[куштéльніки] «дрібний ліс з галлявинами на низинах»;— неясне; можливо, пов'язане з *кущ*, [куст].

куштува́ти «пробувати (на смак); пізнавати з власного досвіду», [куштúнок] «проба», [скоштúнок] «тс.»;— результат фонетичної зміни первісного [коштува́ти] «пробувати (на смак)», що могла підтримуватися також впливом семантично й формально близького [кúшати] «куштувати».— Див. ще *коштува́ти*².

куштúра — див. *костúра*.

куш «низькоросла дерев'яниста рослина; скупчення рослин; об'єднання невеликих підприємств, артілей, організацій; [група; невелика отара овець], [кущавні́к] «чагарник» Ж, [кущáк] «зарості молодого лісу» Ч, [кущáник] «луг, порослий чагарником» Ч, [кущáнка] «невелика отара овець», [кущáр] «чагарник у мокрій низині» Ч, [кущáрник] «чагарник» Ч, [кущúна] «окремія куш» Я, [кущúня] «чагарник», [кущúвка] «особливого виду житло» Я, [кущові́к] «болото, поросле чагарником» Ч, [кущові́нка] «куртинка» Я, [кущóв'я] «місця, покриті дрібною лісовою порослю» Я, *кущáвий, кущáстий, кущúстий, кущові́й, кущувáтий, кущúтися, накúщитися*;—

п. [kuszcz] «куш» (з укр.);— похідне утворення з суфіксом -їь від др. *кустъ* «куш», укр. [куст] «тс.» (сх.-сл. *kustjь).— Sławski III 434—435.— Див. ще *куст*.

ку́ща «шатро, намет»;— р. [кúща] «тс.; (перен.) дах», др. *куща* «хатина, курінь»;— давньоруське запозичення з старослов'янської мови; стсл. *кжшта* «шатро, хатина» є одним з рефлексів псл. *kōtja «хата, дім», відбитого також в укр. *кúча* «приміщення для тварин».— Фасмер II 439.— Див. ще *кúча*².

[кущáвий] «непрístupний; неслухняний» Ж;— неясне.

[куя́] «понура людина; буркотун», [куя́га] «тс.»;— р. [куя́ва] «нехлой», бр. [куя́] «зла жінка», ч. *кујеба* «дурень», вл. *кујава* «ледащо», слн. *кúјав* «упертий, вередливий»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *кујавъ*, похідне від *кујати* «ремствувати, буркотіти».— Sławski III 323—324; Machek ESJĀ 305; Skok II 224; Bezlej ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще *куя́ти*.— Пор. *куя́ва*.

[куя́ва] «поганий старий курінь; віддалене житло; малознайома країна; крутий горб», [куя́ва] «скеляста ущелина, прірва; обрив», [кúев] «швидкий кам'янистий потік у лісі»;— п. [кујава] «неврожайне місце в полі»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *кујава*, похідне від *кујати* «ремствувати, буркотіти, злитися»; менш обгрунтоване пов'язання з псл. *ковуль* «ковила» (Moszyński Archiwum Nauk Antropol. 5, 14) або зближення з ч. [кујеба] «дурень» (Соболевский Slavia 5, 439).— Sławski III 323; ЭССЯ 13, 85.— Див. ще *куя́ти*.— Пор. *куя́*.

[куя́ти] «куняти, дрімати; баритися» Ж;— р. [куй́м] «заїка, глухонімий; непутяща людина», схв. ст. *кујати се* «удавати, симулювати; опускати крила», слн. *кúјати се* «дутися, буркотіти, упиратися, чинити опір; злитися; триматися осторонь від гнізда», стсл. *коујати* «ремствувати»;— псл. *кујати* «ремствувати, буркотіти»;— очевидно, споріднене з гр. *κωχόω* «репетую, ридаю, гірко оплакую», дінд. *kāuti* «кричить», *kūјати* «відкашлюється, джеркотить, стогне», що зводяться до іє. *kāu-/ku- «вити, ричати» звуконаслідувального по-

ходження; значення «куняти», очевидно, розвинулося у деетимологізованого слова [ку́яти] на українському ґрунті в умовах звукової близькості обох слів.— Фасмер II 403; Sławski III 323; Skok II 224; Bezłaj ESSJ II 108; ЭССЯ 13, 85; Bern. I 638; Pokorny 535—536.— Пор. ку́я, ку́ява.

кцьо (вигук, яким підкликають кіз), [кцьо] «тс.» Sławski;— очевидно, результат видозміни вигуку [коцьо] (яким підкликають свиней) або [кцьо] (яким підкликають коней), зближеного з [козю-козю] і под.— Див. ще коза́¹, ко́ся, ко́ця.

[кчёмний] (у виразі [нікуди к.]);— похідне утворення від виразу *к чому* «до чого»; можливо, виникло шляхом розкладу форми *нікчёмний*.— Див. ще *к, що*.— Пор. *нікчёмний*.

[кшіти] «кришити, розтирати, рубати, різати» Ж, [кшінка] «крихта» Ж;— запозичення з польської мови;— п. [krzypa] «крихта, кришечка», ст. [krszypa] «тс.», [krzyć] «кришити, крушити», [krszyć] «тс.» походять від псл. *krъš-ina, *krъš-iti, пов'язаних з кръха «крихта».— Sławski III 162.— Див. ще *крйха́*.

кштáлт (заст.) «зовнішній вигляд», *штáлт*, [штáлтíти] «підходити, личити», [штáлтáвíти(й)] «ставний» Л, [накштáлт] «подібно» Пі, [наштáль] «тс.» Ме;— р. ст. *кштáлт* «вид, форма» (1582), бр. [кштáлт] «манера, зразок; вид, порядок», п. kształt «форма; кштáлт; постать», ч. заст. křtalt «постава, фігура; гарний вигляд», ст. křtalt «фігура, форма, фасон, кштáлт», вл. štalt «корсаж, ліф, ліфчик, корсет», нл. štalt «ліф, корсет; талія, фігура жінки», схв. ст. štalt «фігура, форма»;— через польське посередництво запозиче-

не з середньовісньонімецької мови; свн. gestalt «форма, фігура, кштáлт; вигляд; стан, властивість, рід» (> нвн. Gestált «форма, образ; фігура») є похідним від (ge-)stellen «установлювати, прибирати, упорядковувати; надавати форми, формувати», пов'язаного з свн. stēn (> нвн. stehen) «стояти», спорідненим з псл. stati, укр. *ста́ти*.— Шелудько 36; Richhardt 71; Фасмер II 440; Sławski III 280—281; Brückner 273; Machek ESJČ 302; Bern. I 635; Mikl. EW 145; Kluge—Mitzka 254, 743, 804.— Див. ще *ста́ти*.

[кшу-кшу] (вигук, яким кличуть овець) Я;— р. [кш, кш] (вигук, яким проганяють овець), ч. kš (kša) (вигук, яким відганяють птахів, комах), слц. kšu (kšo) (вигук, яким підкликають курей, свиней), вл. kše kše kše (вигук, яким щось відганяють);— один з фонетичних варіантів давнього вигуку не зовсім ясного походження з приголосними *к і ш*, яким проганяють і (рідше) кличуть тварин.— Фасмер II 440; Sławski III 263.— Пор. *киш, куш³*.

кювёт «водостічна канава вздовж шляху і залізничного полотна», *кювёта* «ванночка для обробки фотографічних пластинок та відбитків», *кювётка* «тс.»;— р. бр. *кювёт* «водостічна канава», п. kuweta «кюветка», ч. слц. kuveta «тс.», болг. *кювёт* «наповнена водою канава коло фортеці»;— запозичення з французької мови; фр. cuvette «таз, миска; кювет; кюветка» є зменшеною формою від cuve «чан, кадіб, діжка, баддя, цебер; ванна», що продовжує лат. cūra «бочка, діжка».— Шанский ЭСРЯ II 8, 465; Dauzat 225; Bloch 197; Walde—Hofm. I 310—311; Ernout—Meillet 158.— Див. ще *ку́фа*.

[лаба¹] «лапа, ніжка в козлах; підставка О», [лабка] «ніжка у ступці; один з двох стовпчиків, які підтримують на припічку комин у гуцульській печі», [лабки] «лапи, ноги» ВеУг, [лаб-кó] «чорний пес з білими лапами» ВеУг, [лабаш ВеУг, лабіш ВеНЗн, лабуш ВеУг] «тс.», [лабанáтий] «який має великі ноги» Ме, [лабáтий] «який має великі лапи, ноги, велике листя», [лабати] «рухати лапами, тупотіти» ВеУг, [лабцювáти] «хапати (у лапи); тягти?»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. лаба «лапа», слц. laba «тс.» розглядаються як варіант слова лапа (Sławski IV 397; Machek ESJCS 254); висловлювалось припущення про зворотне запозичення в польську та словацьку мови з румунської (рум. лаба «лапа») чи угорської (уг. лаб «тс.») (Vincenz 2; Балецкий St. sl. 9, 1—4, 357—361).— Brückner 304; Bern. I 690; Cránjalä 120; Mikl. EW 160.— Див. ще лапа¹.

[лаба²] «копиця з 5 снопів» НЗ УжДУ 14;— калька молд. пичóр «копиця; нога», [кичóр, кишóр] (рум. рісіóр) «тс.».— Див. ще лаба¹.— Пор. кишóра.

лабáз¹ (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна та борошна; [прибудований до хати невеличкий коридорчик, що використовується як майстерня, склад Ва]», лабáзник «власник лабазу; продавець у лабазі»;— бр. лабáз (заст.) «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна»;— запозичення з російської мови; р. лабáз, [лабас, лавас] «сарай, амбар; [накриття чи поміст у лісі для зберігання припасів; поміст для полювання]» розглядаються як запозичення з фінно-угорських мов; пор. комі lobos «хатина, курінь», можливо, споріднене з уг. lomb

«листя», lambos «листяний» (Kalima FuF 18, 30; RLS 73; Paasonen MSFOu 29, 73); російські форми на -б- зближувалися також з р. [лабазіна] «хворостина, палка», укр. [лабúз] «стебла бур'яну», п. łobozg «бур'ян» (Фасмер II 442—443; Bern. I 726); вбачати джерело запозичення в н. laben «підкріплятися, освіжатися», п. labować się «байдикувати» (Преобр. I 425; Ильинский ИОРЯС 16/4, 11) немає підстав.— Sławski IV 402.

[лабáз²] (бот.) «осот шершаво-лишковий, Cirsium erisithales Scop.» Г, Ж, [лабáзник] «таволга в'язолиста, Spiraea ulmaria Scop. Пí; таволга звіробоелиста, S. hypericifolia L. Мак; гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim. Мак; гадючник шестипелюстковий, F. hexapetala Gilib. Мак», [лабуз] «осот шершаво-лишковий» Мак;— р. [лабáз] «таволга в'язолиста», [лабозá, лабазіна] «тс.», [лабáзнік] «гадючник, Filipendula Adans.; [таволга; бур'ян]», [лабазнік] «родовик лікарський, Sanguisorbia officinalis L.»;— очевидно, пов'язане з [лабуз] «бур'ян» (див.).

[лабайда́к] «ледащо?»;— не зовсім ясно; може розглядатися як результат контамінації семантично подібних [лайда́к] і байда «гультай, ледар», підтриманої впливом п. [łabajda] «нездара, розтелепа», [łabajowaty] «незграбний» або як видозмінене запозичення з польської мови (п. [łabajda] «нездара, розтелепа»), зближене з [лайда́к] «ледащо».

[лабáнцош] (зоол.) «тритон, Triturus Raf.» ВеУг, ВеНЗн;— утворене на основі уг. [labancos, lobancos] «крислатий, пухнастий; з китицями», яке зближується з lombos «крислатий», lomb «листва», що вважаються звуконаслідувально-звукообразувальними утвореннями; назва тритона зумовлена наявністю на спині тварини зубчастого гребеня (пор.

назву одного з видів — *гребенястий тритон*). — MNTESz II 779, 786.

[лабáня¹] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV; — очевидно, пов'язане з [ла́ба] «лапа»; пор. [лабкó] «чорний пес з білими лапами», п. ст. łabaј, łabaја «великий пес». — Sławski IV 397—398. — Див. ще ла́ба¹.

[лабáня²] «кіл з напівобрізними гілками для сушіння сіна; сіно, сушене на колі» О; — очевидно, пов'язане з [ла́ба] «ніжка, підставка». — Див. ще ла́ба¹.

лабарда́н (заст.) «просолена й пров'ялена тріска без кісток»; — р. заст. лабарда́н «солоня тріска», лаберда́н «тс.», п. laberdan «солоні оселедці в бочках», схв. лабèрдāн «просолена тріска»; — запозичення з голландської мови; гол. labberdaan «тс.» походить від фр. laberdan, яке зводиться до назви міста лат. Lapurdum «Байонна» (tractus Lapurdanus — назва баскського узбережжя); помилково виводилось (Преобр. I 425) від назви шотландського міста Aberdeen «Ебердін». — Фасмер II 443; Kopaliński 550; Вуяклија 497; Kluge—Mitzka 415—416.

[лаба́ч] «польова квітка» О, [лабачий] (бог.) «аконіт, Asopitum papellus L.» ВеНЗн, Мак, [лабуштан] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з [ла́ба] «лапа»; назва може бути зумовлена тим, що аконіт має пальцеподібно розсічене листя, схоже на лапу (Нейштадт 254). — Див. ще ла́ба¹.

лабéти «великі руки; лапи; тенета; пастка; скрутне становище, безвихідь», [лабéт] «пастка» Пі, [зайти в лябет] «заборгувати, збанкрутувати» Ж; — семантично видозмінене шляхом зближення з [ла́ба] «лапа» запозичення з польської мови; п. labet «вид гри в карти», [włazi w łabety] «має клопіт», як і р. лабéт «недобір взятки в картярській грі; штраф за цей недобір; [промах, помилка; лихо, неприємність, кінець, загибель]», ч. labeta «картярська гра без взятки; грошова ставка у грі», [je v labétě] «має клопіт; помер», слц. labeta «у картярській грі сума, на яку грають», походить від фр. la bête «тварина; дурень; вид гри в карти («дурна гра»); що продовжує лат. bestia «тварина».

рина». — ССРЛЯ 6, 7; Sławski IV 14; Brückner 288; Holub—Lyer 278; Dauzat 85. — Див. ще бéстія.

[лабза́] «жебрак, канюка; незграбна людина Сизько», [лабзіюк] «жебрак», [лабзіюкати] «жебрати, канючити», [лабзюкувати] «тс.»; — очевидно, пов'язане з лабі́знитися (див.).

лабі́ринт; — р. болг. лабиринт, бр. лабі́ринт, п. labirynt, ч. слц. вл. labyrint, м. лабиринт, лаві́ринт, схв. лабі́ринт, лаві́ринт, слн. labirint; — запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. labyrinthus); гр. λαβύρινθος (у грецькій міфології — палац з великою кількістю приміщень, з яких важко було знайти вихід) пов'язується з λάβρος «сокира» (як царська регалія), яке походить з лідійської мови. — СІС 381; Фасмер II 443; КЭСРЯ 230; Hütl-Worth 14; Kopaliński 551; Sławski IV 15—16; Holub—Lyer 278; Holub—Кор. 198; БЕР III 262; Kluge—Mitzka 416—417; Klein 836; Frisk II 67; Boisacq 548.

[лабкати] «тріщати, клацати зубами» (про лелеку) ВеЛ; — звуконаслідувальне утворення; крик лелеки передається як лаб-лаб-лаб. — ВеЛ 431.

[ла́бор] «збирач податків на церкву» Кур; — неясне.

лаборато́рія, лаборáнт; — р. болг. лаборатория, бр. лабараторыя, п. laboratorium, ч. laboratoř, слц. laboratórium, вл. laboratorij, м. лабораторија, схв. лаборатòрија, слн. laboratórij; — запозичення з середньолатинської мови; слат. laboratorium «місце для праці» є похідним від laborator «працівник», пов'язаного з labor «праця; діло; труднощі», спорідненим з гр. λαμβάνω «хапаю, беру», λάφυρον «здобич», дінд. lābhate «утримує», лит. lōbis «володіння», гот. arbairp «робота», псл. *orbota, укр. робóта. — СІС 381; Фасмер II 443; Kopaliński 551; Sławski IV 16; Holub—Lyer 278; БЕР III 263; Walde—Hořm. I 739—740; Klein 855. — Див. ще ро́бїти.

[лабóшча] «низька каструля» Пр. XI діал. н.; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. lābas (lābos) «тс.; каструля на трьох ніжках» є похідним

від *láb* «нога; ніжка», можливо, успадкованого з уральської прамови.— MNTESz II 702—703; *Várczi* 183.

лабрадор (мінерал), *лабрадорит* (гірська порода);— р. бр. болг. *лабрадор*, п. слц. *labrador*, ч. *labradorit*, схв. *лабратор*, слн. *labradorit*;— утворене на основі назви півострова Лабрадор (Канада), де були вперше знайдені запаси цього мінералу.— СІС 381; ССРЛЯ 6, 10; SWO 385; Holub—Lyer 278; Klein 855; NSD 1372.

[лабúдати] «з труднощами, потроху збирати, знаходити (Me); економити, збирати, складати МСБГ; будувати як-небудь МСБГ; сяк-так вести до ладу О», **[вúлабудати]** «з труднощами знайти», **[вúлабудатися]** «з труднощами вибратися», **[злабúдати]** «сяк-так довести до ладу Ж; збудувати як-небудь МСБГ», **[налабúдати]** «з труднощами трохи назбирати» (Me), **[розлабúдати]** «сяк-так довести до ладу; роздобути» Нед;— п. **[labudać]** «з труднощами збирати», **[labudać się]** «важко поратися», **[wyłabudać się]** «вибратися», слц. (сх.) **[labudać]** «з труднощами добувати»;— не зовсім ясне; пов'язується з *лебедіти* «настирливо просити, жалібно молити; невиразно говорити», п. *labiedzic* «нарікати; лебедіти» (*Stawski* IV 401—402); можливо, споріднене з дінд. *lábhate* «бере, хапає»; думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 243) необгрунтована.— Див. ще *лебедіти*.

[лабúз] «бур'ян; стебла бур'яну; листки, що покривають качани кукурудзи; кукурудзиння МСБГ; огудина, картоплиння МСБГ», **[лабúдз]** «кукурудзиння; картоплиння» МСБГ, **[лабузúна]** «бур'янина Л; стеблина кукурудзи МСБГ», **[лабузúннє]** «бур'ян», **[лабúззє]** «стебла бур'яну», **[лабузúнє]** «кукурудзиння; огудина, що стелеться» МСБГ, **[лабузúннє]** «стебла бур'яну», **[лобузúннє]** «рослини, що залишаються після літніх овочів», **[лабузúнний]** «приготований з кукурудзиння» МСБГ;— р. **[лабúза]** «кукурудзиння», бр. **[лабúззе]** «сухі стеблини маку», п. **[labuzie]** (бот.) «*poriz*, *Turpha* (*Turn.*) *L.*», **[labezie. labazie]** «тс.», ст. *labuzie* «стебло, хмиз, чагар-

ник», *lobuzie* «тс.», ч. **[labuzí]** «стебло аїру»;— неясне; висловлювалось припущення про спорідненість з дінд. *libujā* «очерет, ліана», палі *labuja-* «тс.» (*Фасмер* II 442—443; *Вегн.* I 726); існує думка про походження з давніх російських форм **лабъзъ*, **лобъзъ*, **лобуз* «щось сплетене з лозин», запозичених, можливо, з волзькофінських мов (мар. *lerš*, *lerfš*, морд. *lavš*) (*Трубочев* LP 8, 1960, 241—242).— *Фасмер* II 444; *Зализняк* ВСЯ VI 37; *Stawski* V 129; *ЭССЯ* 14, 7.— Пор. *лабáз*².

лабузнитися «леститися; підлабузюватися», **[лабузúтитися]** «леститися», **[лабзюкувáтися]** «підлещуватися», **[лабúзник]** «спокусник», **[лабусь]** «тс.», **підлабузнюватися**, **підлабúза**, **підлабúзник**, **підлабúзництво**, **підлабúзливий**;— р. **[лабзúть]** «догоджати, підлещуватися», **[лабзúтьсє]** «ластитися; лестощами домагатися», **[лабзúнить]** «пестити», **[лабзúнитьсє]** «ластитися; цілуватися», **[лабзá]** «підлесник», **[лабзúн]** «пройдисвіт, пролаза», ч. *labužka* «ласощі», *labužník* «ласун»;— псл. **labъz-*, *labuz-* «ластитися», пов'язане чергуванням голосних з *lobъz-*, *lobuz-*, укр. *облобизáти*, р. *лобзáть* «цілувати», *лебезúть* «підлабузнюватися»;— споріднене з лат. *lambo*, -ere «лизати, ссати», днв. *laffan* «лизати», дангл. *larían* «пити», сангл. *lar(p)en* «лизати; пити маленькими ковтками», гр. *λάλτω* «хлебчу; жадібно п'ю, всмоктую», *λαφύσσω* «жадібно пожираю», вірм. *lar'eł* «лизати»; іє. **lab-*, **lap(h)-* звуконаслідувального походження; думка про запозичення з германських мов (*Hirt* RBv 23, 334) недостатньо обгрунтована.— *Фасмер* II 443, 507; *Преобр.* I 441; *Ильинский* ИОРЯС 16/4, 11; *Maček* ESJČ 316; Holub—Lyer 278; *ЭССЯ* 14, 6—7; *Walde—Hofm.* I 754; *Kluge—Mitzka* 445; Klein 864; *Voisacq* 557, 561.— Пор. *лебезувáти*¹, *облобизáти*.

лабуштáн — див. *лабáч*.

лава¹ «дошка на стояках, на яку сідають або кладуть що-небудь, ослін; парта; [вузенький місток, кладка; частина знаряддя з двох дошок для стикування чогось; вид картярської гри]», **[лавúна]** «лава», **[лавúця]** «ослін; вися-

чий місток; полиця, до якої кріпиться гончарний круг» Г, Ж, [лавиче] (зб.) «лави, ослони» Ж, *лава* «лава, ослін; ткацьке знаряддя для в'язання ничениць; [підвіконня Л; кладка через потік, річку Ж; загін, смужка поля Ж; фуганок; деталь санок, кросен та ін. О; одна з двох паличок у лавчастому замку]», [лавки] «довгий рубанок», [лавочка] «дощечка, по якій бджоли вповзають до вулика», [лавичина] «погана лава», [лавчастий замок] (у гуцульських хатах), [налавник] «покривало для лави» Ме, Мо, [облавка] «кільце на боці корабля Ж; борт судна Пі», [облавок] «борт (судна)», [перелавка] «лава для прання; пліт на річці для полоскання білизни; місток, кладка» Нед, [полавочник] «покривало для лави», [прилавка] «прилавок, стойка; лежанка, припічок; скринька або шафа для збруї» Нед, *прилавок* «стойка; [частина лави вздовж стіни до дверей під полицею для посуду]»;— р. [лава] «лава, ослін; пліт; поміст (на річці, озері); кладка, місток; поріг», бр. *лава* «ослін», др. *лавица* «лава, ослін», п. вл. нл. *ława*, ч. [lava], *lavice* «тс.», слц. *lavka*, *lavica* «тс.; парта; місток», полаб. *lovó* «лава; стежка через болото», болг. *лавица* «лава, полиця», слн. *láva* «низький буфет, сервант»;— псл. *lava* «лава, дошка для сидіння і лежання» (< «відрізана дошка»);— споріднене, можливо, з лит. *láva* «ліжка, нари», лтс. *láva* «нари, лава, приполок», якщо балтійські форми не є запозиченнями з слов'янських мов (Brückner 307); зіставляється далі з дінд. *lunāti* «ріже»; іе. **leu-* «відтинати, відрізати»; недостатньо обгрунтовані припущення про зв'язок р. [лава] «складені на гілках дерева дошки, на яких сидить мисливець, чатуючи на великого звіра» з псл. *loviti* (Соболевський РФВ 70, 94—95), чи про запозичення його з шв. *lafa* «нари, стеля» або фін. *lawa* «нари, поміст» (Грот ФЗ 1, 461); Mikl. EW 161).— Дзендзелівський УЗЛП 82—83; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Горяев 178; Sławski V 48—51; Machek ESJC 322; Holub—Kop. 200; Schuster-Sewc 766; БЕР III 265—266; Младенов

268; ЭССЯ 14, 52—55; Bern. I 695; Fraenkel 387; Trautmann 153.

*лава*² «шеренга, ряд»;— р. бр. *лава*;— не зовсім ясне; можливо, давне запозичення з польської мови; п. *ława* «шеренга» утворене лексико-семантичним способом від *ława* «лава, ослін»; припускався зв'язок р. *лава* з *облава*, [облавити] «оточити» (Соболевський РФВ 70, 94—95; Преобр. I 426, 628) і з тюрк. *lava* «тс.» (Горяев Доп. 2, 22).— Фасмер II 444; Цыганенко 233; КЭСРЯ 231; Sławski V 48—51.— Див. ще *лава*¹.

*лава*³ «вулканічна маса»;— р. бр. болг. м. схв. *лава*, п. вл. *ława*, ч. слц. слн. *láva*;— запозичене, можливо, через посередництво німецької чи французької мови (н. *Lava*, фр. *lave*) з італійської; іт. *lava* «тс.» виводиться з галльської мови (Gamillscheg 562) або пов'язується з лат. *labes* «падіння (тіл)», *labog* «ковзаю, опускаюся» (слат. *lavīna*, *labīna* «зсув»), спорідненим з двн. *lappa* «ганчірка», лтс. *slābs* «слабий», псл. *slabь*, укр. *слабий*.— СІС 381; Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Sł. wyg. obcych 420; Sławski IV 79; Holub—Lyer 282; БЕР III 264; Battisti—Alessio 2185; Mestica 853; Walde—Hofm. I 739.— Пор. лавина, слабій.

*лава*⁴ «вибій у шахті із суцільною системою розробки пластів»;— р. бр. *лава*;— запозичення з польської мови; п. *ława* «тс.», очевидно, утворено лексико-семантичним способом від *ława* «ряд, шеренга»; в українській мові слово стало широко вживатися в радянський час на антрацитових шахтах Донбасу.— УРЕ VI 42; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233.— Див. ще *лава*².

[*лава*⁵] «гряда в річковому порозі; водяна поверхня серед болота Ч; торф'яне болото Ч; долина з потоком Ч»;— очевидно, утворено лексико-семантичним способом від *лава*¹ («ослін; місток, кладка»), пор. п. *ławica* «мілина у морі, банка».— Див. ще *лава*¹.

лаванда (бот.) «вічнозелена південна рослина, *Lavandula*; парфуми з цієї рослини», [лаванда] «тс.» Бі;— р. бр. *лаванда*, п. *lawanda*, *lawenda*, ч. *levandule*, слц. *levandul'a*, вл. *lawendel*, болг. *лаванда*, *лавѐнда*, *лавандула*, схв.

лавендел, лавендула, слн. *lavéndel*;— через посередництво російської і, можливо, французької мов (фр. *lavande*) запозичено з італійської; іт. *lavanda* «тс.» походить від слат. *lavandula, le-vandula*, утвореного від лат. *lavo, -āre* «мити», спорідненого з гр. *λοῦω* «мити, купати», дірл. *lōthar (lōthar)* «таз», дангл. *lōah* «луг, зола, вода для прання», ієарог «піна», брет. *ludu* «зола», вірм. *logapat* «купаюся, приймаю ванну».— СІС 381; ССРЛЯ 6, 11; КЭСРЯ 231; Горяев 178—179; Sławski IV 79—80; Machek ESJĀ 328; Holub—Lyer 286; Holub—Kop. 203; БЕР III 264; Walde—Hofm. I 773—775; Klein 871.— Пор. лату́ра, левря, лівантіна, луг², лю́ра.

[лавати] «лазити, помаленьку ходити» Мо;— неясне.

[лаверджет] «пасмо волосся, залишене спереду над лобом на повністю остриженій голові», *лавержёт* «тс.»;— р. *лавержёт* «коротка чоловіча стрижка», [лаверт(а)] «тс.»;— запозичення з французької мови; фр. *la vergette* «прутик, віник» походить від лат. *virga* «гілка; пучок», спорідненого з двн. *wisk* «жмуток, віхоть», дісл. *visk* «в'язка соломи або очерету», укр. *віха* і, далі, з стсл. *вѣѣ* «гілка, сук», ірл. *fé* «лозина», дінд. *vauā* «гілка».— Dauzat 745; Walde—Hofm. II 798; Meillet MSL 14, 346.— Пор. віха¹.

лавіна «маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів»;— р. болг. схв. *лавіна*, бр. *лавіна*, п. вл. *lawina*, ч. *lavina*, слц. слн. *lavina*, м. *лавина*;— запозичене, очевидно, через посередництво російської мови з італійської; іт. *lavina* «тс.» походить від слат. *lavina (lavīna)*, яке зводиться, мабуть, до якогось доіндоевропейського слова, що означало «камінь» (Kluge—Mitzka 427—428); пов'язується також, як і іт. *lava* «вулканічна лава», з лат. *labog* «спускаюся, скочуюся».— Фасмер II 444; КЭСРЯ 231; Цыганенко 233; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski IV 80—81; Sl. wug. obcyh 421; Holub—Lyer 282; БЕР III 265.— Пор. лава³.

лавірувати «вести судно з частою зміною курсу, минаючи перешкоди; уни-

кати перешкод»;— р. *лавіровать*, бр. *лавіраваць*, п. *lawirować*, ч. *lavírovat*, слц. *lavírovat'*, вл. *lawerować*, болг. *лавірам*, м. *лавира*, схв. *лавірати*, слн. *lavíрати*;— через посередництво російської і, можливо, німецької мов (н. *lavieren*) запозичено з голландської; гол. *laweeren* (< *loveren*) «лавірувати (про судно); хитатися (про п'яних)», походить від *loef* «навітряна сторона», спорідненого з снн. *lōf* «тс.», гот. *lōfa* «долоня», лит. *lōra* «кіготь, лапа», лтс. *lōra* «лапа», псл. *lapa*, укр. *лапа*.— СІС 381; Фасмер II 444—445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 425; Горяев 179; Sławski IV 81; Kopaliński 561; Machek ESJĀ 322; Holub—Lyer 282; БЕР III 265; Kluge—Mitzka 427; Vries NEW 407; Fraenkel 340.

[лавка] «крамниця», [лавничий] ([лавнична ціна] «крамнична ціна») Ж;— бр. *лаўка*, болг. *лавка*;— запозичення з російської мови; р. *лавка* «крамниця» (з 1396) з'явилося внаслідок семантичної зміни слова *лавка (лава)* «ослін; шеренга» (пор. п. заст. *ławy targowe* «торгові ряди», *gubne ławy*).— КЭСРЯ 231; Цыганенко 232; Преобр. I 426; Sławski V 48; БЕР III 266.— Див. ще лава¹, лава².

лавр (бот.) «південне вічнозелене дерево або кущ, *Laureus L.*», [лавір, лавріна] «тс.» Ж, лаврові;— р. лавр, бр. лаўр, п. ч. слц. *lawr*, вл. *lawrjenc*, нл. *lawrjeńc*, болг. *лавьр*, м. лавор, схв. *лаўбр*, слн. *lavor, lōvor*;— запозичення з латинської мови; лат. *laureus* «лавр, лавровий вінок; перемога», як і генетично пов'язане з ним гр. *δάφνη* «лавр», очевидно, запозичене з якоїсь неіндоевропейської мови.— СІС 381; КЭСРЯ 231; Фасмер II 445; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 78; Brückner 291; Kopaliński 561; Holub—Lyer 282; БЕР III 268; Skok II 268; Bezłaj ESSJ II 128; Bern. I 695; Mikl. EW 161; Ernout—Meillet 346; Walde—Hofm. I 775—776; Frisk I 353; Boisacq 168.— Пор. лауреат.

лавра «великий православний чоловічий монастир»;— р. болг. м. *лавра*, п. *lawra*, ч. слн. *lavra*, слц. *lawra*, схв. *лавра*, стсл. *лавра*;— запозичення з середньогрецької мови; сгр. *λαύρα* «мона-

стир, монастирська келія», гр. *λαύρα* «вулиця, завулок або цілий квартал, обгороджений муром» пов'язане з *λάσς* «камінь», яке зіставляється з ірл. *lā*, днн. *leia* «кам'яна плита», свн. *leia* «скеля, камінь», алб. *legë* «каміння, гірська порода».— Фасмер II 445; ГСЭ 108; ССРЛЯ 6, 17; УРЕ 7, 542; Преобр. I 426; Горяев 179; Sławski V 56; Kopaliński 589; Holub—Lyer 283; БЕР III 267; Skok II 276; Bern. I 695—696; Frisk II 91; Boisacq 546, 561; Pokorny 683.

Лаврентій, *Лаврін*, [*Лаврин*], ст. *Лаврентеи* (1413), *Лавринъ* (XV ст.), *Лаврентій* «многолюдень ... бобковий» (1627);— р. др. *Лаврентий*, бр. *Лаўрэнцій*, *Лаўрэн*, *Лаўрын*, п. *Wawrzyniec*, *Laurenty*, ч. *Vavřines*, ст. *Laurenec*, слц. *Vavřines*, болг. *Лавренти*, *Лаврэн*, м. *Лаврентие*, схв. *Làvrëntije*, слн. *Lavrencij*, стсл. **Лавренти**;— через старослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Λαυρέντιος* походить від лат. *Laurens* (род. в. *Laurentis*) «лаврентський, житель м. Лаврента» (*Laurentum*); тлумачиться також як «увінчаний лаврами».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Петровский 138; Спр. личн. імен 427; Кпаррová 117; Корещ-пύ 131; Илчев 295; Constantinescu 93—94.

Лаврб, *Лавр*, [*Ваврик*, *Ваврб*, *Лаврик*, *Раврик*, *Раврб*], ст. *Лаворъ* (XIV—XV ст.), *Лауръ* (1443);— р. *Лавр*, бр. *Лаўр*, п. *Laug*, слц. *Laugus*, нл. *Lawgo*, болг. *Лавур*, стсл. **Лавръ**;— через старослов'янську мову запозичене з грецької; гр. *Λάβρος* походить від лат. *laugus* «лавр, лавровий вінок; перемога».— Сл. вл. імен 214; Спр. личн. імен 427; Петровский 138; Илчев 295; Constantinescu 94.— Див. ще *лавр*.

лавсан (синтетичне волокно);— бр. *лаўсан*;— запозичення з російської мови; р. *лавсан* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним на основі назви наукової установи *Лаборатория высокомолекулярных соединений Академии наук*.—КЭСРЯ 231; Голанова Наша речь 1965, 84.

[лавустіти] «базікати, балакати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [*лавута*] «дурень».

[лавута] «дурень»;— результат перенесення назви [*лавута*] «лютня»; пор. як семантичні паралелі укр. *бандура* «музичний інструмент; [телепень]», *цимбали* — [*цимбал*] «йолоп, телепень», р. *балалайка* (*бесструнная*) «дурень».— Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Scheludko 137; Crânjala 336.— Див. ще *лавути*.

[лавути] «лютня; струнний інструмент; скрипка» Ж;— болг. *лаута* «музичний інструмент, схожий на гітару». схв. *лѣут* «музичний інструмент, подібний до тамбура»;— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лѣутэ* «лютня», рум. *lăută* «тс.» через посередництво турецької або новогрецької мови (тур. *lâvta*, нгр. *λα(γ)οῦτο* «тс.», пор. також алб. *lahütë*, нім. *Laute* «тс.») запозичено з арабської; ар. *al-'ūd* «тс.» складається з артикля *al* і іменника *'ūd* «дерево».— Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Lokotsch 166; Kluge—Mitzka 427; СДЕЛМ 244; Parahagi 622; DLRM 450.— Пор. *алеута*, *лютня*.

лага «балка, до якої прибиваються дошки (підлоги та ін.)», [*лагун*] «стовбур під дощаним настилом дороги»;— р. бр. *лага*, п. [*lagun*] «кладка; лага під підлогою»;— очевидно, запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. *lāg* «колода; повалене дерево» споріднене з англ. *log* «колода», норв. *laag* «повалене вітром дерево» і разом з ними зводиться до пргерм. **lig-* «лежати», спорідненого з псл. *ležati*, укр. *лежати*; менш обгрунтованим було б виведення від нвн. *lāge* «пласт, шар; стеля» або від ч. *dlaha* «дошка в підлозі», як і зведення (Sławski IV 430) разом з [*лагун*] «бочка» до псл. *lagati* «ложити».— Jóhannesson 750—751; Kluge — Mitzka 440, 444.— Див. ще *лежати*.

[лагаж] «вид кормової трави для коней» Ж;— неясне.

[лаганець] «вид кухля, дерев'яна посудина з обручами», [*лаганка*] «бочок, видовбаний з дерева, колоди» Бі, [*лаганок*] «тс.» Бі, [*лагун*] «мазниця для дьогтю; високий глиняний глек Мо», [*лагунчик*] «глиняний глечик, банка» Мо;— р. [*лаган*] «невелике коритце; корито», [*лагун*] «кадка; мазниця; дов-

бане корито для годівлі свійських тварин; глиняний кухоль», бр. [лагу́н] «посудина для лляного насіння», [ла́звіца] «невелика бочка для соління сала», п. [tagan] «корито», [tagunies] «пляшка; посудина для пиття»;— давнє запозичення з середньовісньонімецької і латинської (можливо, також безпосередньо з грецької) мов; свн. lāgen «посудина для рідини, барилка, шкіряний міх» походить від лат. lagōna (lagūna, lagēna) «глиняна або скляна посудина з тонкою шийкою, пляшка», яке зводиться до гр. λαγυνοσ «тс.» невідомого походження; до того ж джерела зводяться п. łagiew «бурдюк, барило», ч. láhev «пляшка», вл. ľahej «тс.», схв. [lagav] «бочка», слн. lāgen «тс.».— Фасмер II 446; Sławski IV 424—425; БЕР III 271; Skok II 260; Bezlaj ESSJ II 119; Bern. I 685.

ла́гер «табір», [ла́гор] «тс.» Пі, ла́герник;— р. ла́герь, бр. болг. м. схв. ла́гер, п. lagier, ч. lāgr, слц. слн. lāger «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. Lāger «ложе, постіль; склад, табір» (свн. lēger, двн. lēgar) споріднене з гот. ligrs «ложе, постіль», дангл. leger «лігвище, ложе», англ. lair «тс.», лат. lectus «ложе, постіль», псл. ležati, укр. лежа́ти.— Фасмер II 445; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Sławski IV 26—27; Brückner 289; Holub—Lyer 279; БЕР III 269; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 419.— Див. ще лежа́ти.— Пор. ле́гер.

ла́года «мирні, дружні відносини», [ла́гідь] «тс.» Ж, ла́годильник, ла́гідний СУМ, Г, ла́гідливий «зговірливий, миролюбний», [ла́гідний] «лагідний», [ла́гід] ([ла́годом] «лагідно»), ла́гідком «злагідно, дружно», [ла́годиком, ла́годком] «тс.», ла́гідніти, ла́годити «ремонтувати; ладнати», [ла́годитися] «миритися» МСБГ, зла́года «лагода; взаємна домовленість; погодженість; обладнання, пристосування», зла́гідливий СУМ, Г, зла́гідний, [злагодливий] «зговірливий, прихильний» Бі, зла́годити «змайструвати, підготувати; [пом'якшити, уладнати; найняти, домовитися про ціну]», зла́годжений, нала́годити «привести до нормального стану; підготувати», незла́го-

да «відсутність взаєморозуміння, погодженості, різнобій; [розлад, розбрат Ж]», [нелáгода] «розлад, розбрат Ж; невдача», незла́гідний, [нелáгодний] «безладний» Ж, [полáгода] «виправлення; улагодження», [прила́года] «прилагодження, примірювання, підготовка» Нед, [прила́годний] «порівнюваний; придатний» Нед, [прила́годити] «підготувати» Нед, [розла́года] «незлагода» Нед;— р. ла́года «мир, порядок, лад», бр. лагóда «лад», др. лагодити «робити приемне, потурати», п. ст. łagoda «лагідність», ч. lahoda «приємність», слц. lahoda «задоволення, розкіш, насолода», вл. lahoda «привабливість, лагідність», нл. łagoda «принадність», схв. ла́года «відчуття приемності, безтурботність», слн. lagóda «зручність; [малоцінність; слабкість]»;— псл. lagoda «порядок, приемність»;— зіставляється з лит. lóga «раз, черга», logóti «складати, упорядковувати», лтс. lāga «ряд, порядок», lags «славний, гарний»; пов'язується, далі, з лат. languere «бути кволим, в'ялим», laxus «кволий», гр. λαγυρός «кволий, тонкий», двн. slah «слабий» (Младенов 268; Bern. I 684); ie. *(s)leg- «в'ялий, слабкий»; виводиться також (ЭССЯ 14, 13—14) з префікса la- і кореня god.— Фасмер II 446; Преобр. I 427; Sławski IV 426—427; Brückner 305; Machek ESJČ 317—318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Schuster-Sewc 759; БЕР III 269—270; Skok II 260—261; Bezlaj ESSJ II 119; Zubatý St. a čl. I 2, 102; Fraenkel 328—329; ZISPh 20, 57—58; Mühl.—Endz. II 436—437; Būga RR 1 450.— Пор. лад, ласка.

[лагóйка] «весняна гра, пісня на великдень»;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [га́йка] «гаївка» (*гагóлка, *ягóлка).— Див. ще га́йка.

лаго́міна, лаго́мінець — див. ле́гу-міни.

лагу́н, ла́гунчик — див. лагане́ць. лагу́н — див. ла́га.

лагу́на «неглибока морська затока»;— р. бр. болг. схв. лагу́на, п. ч. вл. łaguna, слц. слн. lagūna;— запозичене, можливо, через посередництво росій-

ської і, далі, німецької мов (н. Lagüne «лагуна») з італійської; іт. laguna «лагуна» походить від лат. lacūna «калюжа», пов'язаного з lacus «озеро», спорідненим з ірл. loch «тс.», дангл. lagu «море, ріка, вода», гр. λάκκος «став, яма», псл. loку «калюжа», болг. лóква, схв. лóква, слн. lókva, стсл. локы «тс.». — СІС 381; Фасмер II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 427; Горяев 179; Sławski IV 27; Kopaliński 552; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Младенов 278; БЕР III 271; Battisti—Alessio 2152; Ernout—Meillet 337; Walde—Hofm. I 747—748; Frisk II 75—76; Boisacq 552.— Пор. лак².

лад «порядок; розташування, розміщення; спосіб, зразок, манера; система суспільного, державного укладу; поперечні поділки на грифі щипкових інструментів; клавіші; [розпорядження]», [ладня] «майстерня, цех» Ж, ладén СУМ, Г, ладний «гарний, вправний; схильний, охочий що-небудь зробити» СУМ, Ж, ладком «так, як треба», [ладом] «до ладу, толком», ладити, ладитися «удаватися», ладнати, [ладувати] «лагодити, робити щось придатним до вжитку»; безладдя, [владнувати] «уладнати» Ж, доладний, [злада] «злагода», [зладде] «згода, мир» Пі, [зладити] «підготувати» О, [зладитися] «взятися до чогось» О, [налад] «відповідно, згідно, подібно» Ж, наладка, наладчик, наладити, нелад, неладний, невлад, недоладний, [недоладу] «не так, як слід; не до речі», неполадка, облада «обладнання», обладнання, обладунок «спорядження», обладжувати, обладнати, обладувати «обладнати, спорядити», [перелад] (у виразі: нема ні ладу, ні переладу «ні ладу, ні складу») СУМ, Г, переналадка, [поблад] «лад, порядок», прилад, [приладень] «витвір, продукт» Нед, приладка, [приладник] «той, хто остаточно обробляє» Нед, приладдя, [приладний] «який уміє підлеститися, вкрадливий», рбзлад, розладдя, улад «до речі, влучно»;— р. бр. лад, п. вл. lad, ч. слц. (заст.) lad;— псл. (пн.) [ladъ, lada] «порядок; згода; заручини»; можливо, віддієслівне утворення від laditi «домовлятися, ладити» (Sławski IV 416—

417; Machek ESJĀ 317; Vaillant Gr. comp. I 302); пов'язується з псл. lagoda «порядок»;— вважається також (ЭССЯ 14, 10—12) утвореним з приставки займенникового походження la- (<*(o)lō-, пор. [лони] «минулого року») і кореня d- (<іє. *dhē- «ставити»).— Фасмер II 447; Преобр. I 428—429; Brückner 305; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 758; Zubatý St. a čl. I 2, 102; БЕР III 272—273; Младенов 268; Němec Slawia 48/2—3, 120—123; Bern. I 683; Mikl. EW 159.— Пор. лагода, Лада¹.

Лада¹ «давньослов'янська богиня шлюбу», ладо «коханий, любий» (пестлива назва чоловіка, дружини, дитини), [ладкальниця] «виконавиця весільних пісень», [ладканка] «весільна пісня; пісня взагалі» Ж, [ладбвий] (у сполученні [ладовні пісні] «весільні пісні; пісні взагалі») Ж, [ладкати] «співати весільні пісні», [ладувати] «тс.» ВеЗн, ладо! ладо! дід-ладо! (приспів у піснях);— р. лада «мила, кохана; дружина», др. лада «дружина, чоловік», п. lada «радісна пісня», ч. ст. lada «дівчина», слц. Lada «слов'янська богиня кохання», вл. Lada «тс.», болг. лада «міфічна істота — символ весни; дівчина, яка співає обрядову пісню», схв. лада «дружина»;— псл. lada «коханий, кохана; дружина, чоловік», пов'язане з ladъ, laditi;— далі зіставлялося з лік. lada «жінка, дружина» (Георгиев ВЯ 1954/4, 65), з лит. ardyti «розбирати, руйнувати» (Потебня РФВ 7, 226—241), ulduoti «воркувати», pualdėti «пролунати» (Bezzenberger BB 21, 315); висловлювалося сумнівне припущення про малоазійське походження (Polák LF 70, 27; Machek ESJĀ 317; Holub—Kop. 198); помилково пов'язувалося з іє. *vladha (укр. владда) (Будимир Зб. филоз. Беогр. ун-та 2, 1952, 262).— Фасмер—Трубачев II 447; КЭСРЯ 231; Преобр. I 428; Sławski IV 419—421; Brückner 305; Holub—Kop. 198; БЕР III 273—274; Младенов 268; Skok II 258; Bezlaj ESSJ II 118; Трубачев Терм. родства 99—102; ЭССЯ 14, 9; Критенко Вступ 524; Bern. I 682; Менгес 196—198.— Див. ще лад.

Лада² (жіноче ім'я);— р. бр. Лада, п. Lada, схв. Лада;— пов'язане з др.

лада «дружина». — Спр. личн. имен 505; Кпаррoвá 241. — Див. ще Ла́да¹.

[ла́да] «рундук, скриня; шухляда Ж, Мо; труна ДзАтл I», [ладáр] «килимoк, рядно, яким накривають скриню» Мо, [ладáрчик] «тс.; килимок, який прибивають біля ліжка» Дз, [ла́диця] «шухляда» ДзАтл II; — бр. [ла́да] «пристрій для перенесення важких речей», п. lada «прилавок; (спец.) ящик», ч. [lada] «скриня», слц. láda «тс.», полаб. lodo «скриня; труна; чорнильниця», схв. ла́дица «шухляда», слн. [lada] «скриня»; — через посередництво польської і, можливо, молдавської мов (молд. ла́дэ «скриня» через уг. láda) запозичено з німецької; н. Láde «рундук, скриня, шухляда» пов'язане з laden «вантажити». — Дзендзелівський УЗЛП 158—159; НЗ УЖДУ 13, 105; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Bezlaј ESSJ II 118; Bern. I 682; СДЕЛМ 229; Kluge—Mitzka 418. — Див. ще ладувáти. — Пор. ля́да¹.

ла́дан «ароматична смола, яку використовують для куріння в релігійних обрядах» СУМ, Ж, ла́данка «мішечок з ладаном або зіллям», [ла́дон] «ладан» Ж, [ладаніти] «курити ладаном»; — р. бр. болг. діал. ла́дан, др. ладанъ, п. ladanum, слц. ladan, ч. ladánium; — запозичене у давньоруську мову з грецької; гр. λάδανον «смола чагарника λῆδος» є словом семітського походження; пор. ар. lādan «запашна смола», ассір. ladanu; зіставлення з гр. ἄλθαίνω «зіплюю» (Горяев Доп. 2, 22) помилкове. — Фасмер II 447; ГСЭ 3, 110; ССРЛЯ 6, 23; КЭСРЯ 230; Преобр. I 428; Горяев 179; Sławski IV 77; БЕР III 275; Bern. I 682; Walde—Hofm. I 779; Lokotsch 102.

ла́данник (бот.) «чист, Cistus L.»; — р. лада́нник, бр. ла́данник, п. laudan, болг. лавда́н; — похідне утворення від ла́дан; назва зумовлена тим, що ця рослина багата на запашні ефірні олії і смоли (Словн. бот. 296). — Sławski IV 77; БЕР III 264. — Див. ще ла́дан.

[ладéнный] (у словосполученні [л. млин] «млин на плоті»); — видозмінене запозичення з російської мови; р. ла-дéйная (мельница) «плавучий (млин), який працює без греблі» є похідним від

р. ладья́ (лодья́) «човен», спорідненого з укр. [лодь] «тс.» (див.).

[ладі́га] «велика скибка (хліба)» Ж; — афективне утворення типу [пар-дйга] (парті́ка) «тс.» неясного походження.

ла́дка¹, (частіше мн.) ла́дки (дит.) «долоні», [ла́ді] «тс.», [ла́да] «долоня» Бі, [ла́дoня] «тс.» Л, Ж, [ладу́ся] (зменш.) Бі; — р. ла́душки «ладки (дитяча гра)», бр. ла́дкі «тс.»; — зменшено-пестлива форма від [ла́дoня], яке виникло внаслідок метатези у слові долoня (можливо, під впливом [ла́дкати] «співати весільні пісні (плескаючи в долоні)» і под.). — Лукинова Этимология 1984, 120. — Див. ще долoня¹.

[ла́дка²] «вид черепашки, Venus» Ж; — утворене лексико-семантичним способом від [ла́дка] «оладка»; назва зумовлена формою черепашки, яка нагадує оладку. — Див. ще ола́дка.

ла́дка³, ла́дік — див. ола́дка.

[ладoвни́ця] «панахида» Ж; — очевидно, похідне утворення від [ла́да] «труна». — Див. ще ла́да.

[ладoбжннк] «бодяга, прісноводна губка, Spongilla»; — неясне.

[ладувáти] «вантажити; заряджати», [лядовáти] «тс.» Бі, [ладівні́к] «пакувальник Ж; вантажник О», ладівни́ця «патронташ», ладу́нка «тс.; [сумка Пі]», [ладу́н] «в'юк (?)»; вантажник Ж», [ладу́нок] «вантаж», [ляду́нка] «сумка» Пі; — п. ładować «вантажити; набивати; заряджати», ч. ládovat «набивати; заряджати», слц. ládovat' «заряджати; вантажити», болг. ладу́нка «патронташ»; — запозичене з середньовірнонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. нвн. laden «вантажити; заряджати» споріднене з дісл. hlaða «комора, сарай», двн. hladan «вантажити», лит. klóti «слати; (тех.) укладати», псл. klasti, укр. кла́сти. — Шелудько 36; Sławski IV 421—422; Brückner 289; Holub—Lyer 278; Kluge—Mitzka 418; Fraenkel 275; Bern. I 507. — Див. ще кла́сти. — Пор. ла́да, ля́да¹.

[ла́дянка] «частина повісма, жменя льону або коноплі», [ла́дінка] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворене

від [лáда] «долоня», лáдка «тс.».— Див. ще лáдка¹, долóня¹.

лаж «надбавка до номінальної вартості золотих грошей; перевищення курсу цінних паперів проти їх номінальної вартості», [лáже] «тс.» Ж;— р. бр. лаж, п. [лажа], ч. láže, ч. слц. ážio, болг. áжио, схв. áжија;— через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. l'aggio «ажіо, лаж, прибуток» запозичене в даному разі разом з артиклем.— СІС 382; Фасмер II 448; Преобр. I 429; Sławski V 73—74; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 283.— Див. ще ажіотáж.

[лаз] «лука; лісова галявина; сіножать МСБГ; молодий ліс, молода поросль на місці вирубаного лісу МСБГ; поле далеко від села О; хата на сіножатах далеко від села О; стежка в густих зарослях, якою звичайно ходять звірі», [лáзи] «сінокоси в гірських лісах Вел; лісова галявина О; поле, залишене на пасовище О; шматки поля між потоками або на верхах гір О; наділи полів, ділянки», [лазі́вка] «вид гриба, що росте на галявині», [лазкі́] «шматки поля за смугами, що тягнуться від села» О, [полазо́к] «галявинка в чорному лісі»;— р. [лаз] «лісова стежка; тісний прохід; місце, де проходять звірі», [лáзіна] «галявина серед лісу; смуга, розчищена в лісі для посіву хліба», п. [laz] «прохід ведмедя; пасовисько; низька болотна місцевість, заросла чагарником; орна земля після випалення зарослів», ч. laz (láz) «просіка; лісова ділянка, перетворена в поле; поле біля лісу, на косогорі; пасіка», слц. laz «ділянка землі; гірське селище; поле біля лісу», вл. laz «цілина», нл. laz «пасовисько; піднята цілина, пустка», м. лаз «розкорчоване місце», схв. лáз (лáз) «стежка; невелике поле в горах; розкорчоване місце в лісі; місце в лісі з наваленими деревами», слн. láz «розкорчоване місце; цілина на місці колишнього лісу або чагарника»;— псл. lazъ «місце, розчищене від лісу; лісова галявина», пов'язане з laziti «лазити», lēzti «лізти»; очевидно, одне з групи споріднених етимологічних гнізд, що об'єднуються навколо первісного індоєвропейського кореня з

рухомим s- —*(s)-l-/l-s- (не рахуючи огласовки, інфіксації і розширення) з загальним значенням «блукати, шукати, збирати, полювати»; значення «стежка, прохід» у слові [лаз] розвинулись вторинно під впливом сучасного значення дієслова *laziti*;— з інших етимологічних гнізд цієї групи в першу чергу можуть бути наведені лат. lego «збираю», гр. λέγω «тс.»; дісл. lesa «збирати», дангл. loes «пасовисько»; псл. lēsъ «ліс», лтс. lēsa «склад хліба, льону» та ін.; менш переконливим здається виведення безпосередньо від псл. laziti «лазити, лізти, повільно чи з труднощами пересуватися» (Фасмер II 449; Skok II 278—279; Bern. I 696—697), а також зіставлення з гр. λαχάινω «копаю», ірл. log «долина, заглибина» (Charpentier AfSIPh 37, 53—54; Petersson Ar. Arm. St. 132), з лтс. lēzs (lēzns) «плоский, рівний», дісл. lágг «низький» (Machek ESJČ 322; Trautmann 161) та ін.— Мельничук Етимологія 1984, 144; Маковский Етимологія 1965, 259; Sławski V 56—58; ЭССЯ 14, 72—76.— Пор. лáсий¹, лізти, ліс.

[лазані́] «варениці, галушки» Мо, [лаза́нкі] «тс.» Л, Мо, [лазі́нка] «варениця»;— бр. [лаза́нки] «відварені борошняні коржики», п. lazanki «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. lasagna «локшина, лапша» виникло з лат. *lasanía «різновид локшини», утвореного від lasanum «посудина, горщик», що зводиться до гр. λάσανον «кухонна тринюга; горщик» неясного походження.— Sławski V 60; Brückner 308; Sl. wyr. obcych 406; Battisti—Alessio 2171; Walde—Hofm. I 766; Frisk II 87.

Лáзар, [Лáзорь, Лáзур], ст. Лазоръ (1426), Лазаръ, Лазарь (1436), Лáзаръ «кому помочник е(сть) Б(ог)ъ» (1627);— р. Лáзарь, бр. болг. м. Лáзар, др. Лазарь, п. Łazarz, ч. Lazar, ст. Lazař, слц. Lazár, схв. Лáзāр, слн. Lazar, стсл. Лазарь, Лазорь;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Λάζαρος походить від гебр. 'El'ázār «бог поміг».— Сл. вл. імен 214; Беринда 218; Фасмер II 442; Петровский 138; Спр. личн. імен

428; Knapová 117; Kopaliński 562; Korečný 90; БЕР III 279—280; Bern. I 696; Constantinescu 94; Klein 872.

лазар «жебрак», *співати лазаря* «скаржитися»;— р. [лазарь] «підлесливий жебрак; лицемір; святенник», *лазаря петь* «скаржитися», [лазарить] «випрошувати, жебракувати», п. lazarz (заст.) «болящий; злидар», ч. lazar, слц. lazář, схв. lǎzār «тс.»;— утворене від імені біблійного персонажа Лазаря, який став символом бідняка, що переносить багато страждань.— Фасмер II 449; Преобр. I 429; Sławski V 61; БЕР III 280; Meillet MSL 11, 182—183; Bern. I 696.— Див. ще **Лазар**.

лазарет, *лазаретник* «хворий у лазареті»;— р. болг. м. *лазарет*, бр. *лазарет*, п. lazaret, [lazaret], ч. слц. вл. lazarret, схв. lazàret, слн. lazarét;— через посередництво російської або польської, а також верхньонімецької або французької мов (нвн. Lazarétt, фр. lazaret) запозичено з італійської; іт. lazzaretto, [lazaretto] виникло з nazareto «лазарет» (від назви костюлу Santa Maria di Nazaret «богоматері Марії Назаретської», при якому в XV ст. була лікарня для хворих на проказу) під впливом імені Lazzaro «Лазар», [Lazaro] «тс.», хворого на проказу жебрака в євангельській притчі, покровителя хворих на проказу.— СІС 382; Фасмер II 449; КЭСРЯ 232; Преобр. I 429; Sławski IV 81—82; Brücker 291; Holub—Lyer 283; Kopaliński 562; БЕР III 280; Kluge—Mitzka 428; Klein 872.

лазбїти «вирізати стільники» Ж;— р. [лазбень] «дзбан, скриня у вигляді діжки з кришкою», [лазобка] «діжечка для меду», [улазить (борти)] «лазити по бортиях, підрізаючи стільники», [улаз] «підрізка, виїмка стільників з вуликів», бр. [лазбень] «вид діжки для меду», др. *лазити* «виймати мед з вулика», п. lažbić «підрізати стільники», lažbień «лавочка, на яку сідає бортник, підрізаючи стільники»;— очевидно, похідне утворення від не зафіксованого в українській мові іменника *лазьба «лазіння в бортъ для виймання меду» (пор. п. ст. lažba «збирання бджіл, вибирання меду з борти»), пов'я-

заного з *лазити*.— Фасмер III 449; Преобр. I 429; Sławski V 69—70; Brücker 308; ЭССЯ 14, 77; Bern. I 697.— Див. ще **лазити**.— Пор. **лаз**.

лазер «оптичний генератор, джерело вузького потужного пучка світла певної частоти»;— р. бр. болг. *лазер*, п. ч. слц. laser, слн. láser;— запозичення з англійської мови; англ. laser «тс.» є аббревіатурою, утвореною з початкових букв п'яти слів: light amplification (by) stimulated emission (of) radiation «посилення світла за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС 382; КЭСРЯ 232; Kopaliński 558—559; Klimeš 400, 432; БЕР III 281; Klein 867.— Пор. **мазер**.

лази (етнографічна група грузинів, чани), *лаз* «представник чанської (лазької) етнографічної групи», *лазка*;— р. бр. *лазы*, п. lazyjski «лазький», болг. *лаз*;— запозичення з чанської мови; чан. *лази* є самоназвою чанів.— Кизириа Яз. нар. СССР IV 62; БЕР III 279.

лазити, *лаз* «вузький отвір, через який можна пролізти, пройти», [лаза] «лінивий бродяга» Ж, [лази] «лазіння», [лазиво] «бортницька драбина з мотузки Ж; пристосування для самопідйому бортника на дерево Ник», [лазило] «тс.» Ж, *лазівка*, [лазюк] «повзун (дитина або каліка)» Пі, [лазня] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти; яма для зберігання хліба; печера Ч», [лазун] «той, що добре лазить по деревах», *лазуні* (орн.) «ряд птахів, на ногах яких є пристосування для лазіння», [лазюка] «змія» Ж, [лазля] «тс.» Ж, [лазній] (прикм. у словосполученні [лазня ніч] «частина печі, на якій просушують зерно, а взимку сплять»), *лазом* «просуваючись по поверхні усім тілом», [влазитися] «вміщуватися, входити» Ме, *влазливий* «влізливий», *вілаз* (у звороті *вилазу нема* «не можна пройти»), *налазити* «налізати; нав'язуватися, набридати», *налазливий*, *невилазний*, *непролазний*, [облаз] «гола стрімка скеля, круча», *перелаз*, *підлаз* «підземний хід», *підлазистий* «підлесливий», [полазюка] «каліка, що повзає», *пролаз* «невеликий отвір, куди можна пролізти», *пролазка* «тс.», *пролаза*, *про-*

лазливий, пролазництво, [улазище] «печера» Ч, улазливий «влізливий», [улазний] «такий, у який влазять»;— р. *лазить*, бр. *лазіць*, др. *лазити* «ходить, повзати», п. *łazić* «лазити; тинятися, вештатися», ст. *pałazić* «знаходити», ч. [laziti] «лазити, повзати», слц. *lazit'*, вл. *lazuc'*, нл. *lazus'*, болг. *ла́зя*, «тс.», м. *ла́зи* «повзає», схв. *ла́зити* «повзати; плентатися», слн. *láziti* «тс.; повільно рухатися», стсл. *ла́зити* «лазити, повзати»;— псл. *laziti* «лазити», давніше «вештатися, блукати; збирати; полювати», пов'язане з *lazь* «лісова галлявина; місце, розчищене від лісу», ітератив до *lězti* «лізти».— Фасмер II 450; Sławski V 64—66; Brückner 308; БЕР III 283—284; ЭССЯ 14, 64—67; Bern. I 697; Мельничук *Этимология* 1984, 144.— Див. ще *лаз*.— Пор. *лізти*.

ла́зня «баня», [ла́знік] «банщик», [ла́зніюк] «тс.»;— р. [ла́зня], бр. *ла́зня*, п. *łaźnia*, ч. *lázeň*, ст. *lāzn*, *lāzna*, *lāzně*, вл. нл. *łaźnja*;— псл. *laz(ь)нь*, *lazьnja*, пов'язане з дієсловом *laziti* «лазити»; пор. укр. [ла́зня] «низька хатина з маленьким входом, куди можна тільки пролізти», р. [ла́зня] «сходня, драбинка»; назва могла бути зумовлена тим, що в лазнях залізали на полиці, щоб попаритися; непереконливим є виділення в цьому слові кореня *la-* з **lavə-*, наявного в лат. *lavāre* «мити» і в хет. *laḫiia-* «лити» (Machek ESJĈ 322; Slavica 21, 282; Ondruš *Slav. Wortst.* 121; Holub—Lyer 283).— Москаленко *МІЛ* 27; Кравчук *УМШ* 1960/6, 61; Фасмер II 450; Sławski V 71—73; Brückner 308; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 767—768; ЭССЯ 14, 67—69; Bern. I 697; Schrader *Reallexicon* I 74; Zelenin *AfSPh* 32, 601.— Див. ще *ла́зити*.

[ла́зюк] «металева грузило на сітєх»;— результат видозміни давнішого [**глазюк*] ([*глазкі*], пор. др. *глазюкъ* «кулька»), зближеного з дієсловом *ла́зити*.— Див. ще *глазкі*.

лазу́р «блакить; блакитна фарба», [лазу́рик] «синька» Ж, [лазу́рко (Ме)], *лязу́рик* Ж, *лязу́рок* «тс.», *лазу́рит* «мінерал темно-синього кольору», [лязу́рєвий] «блакитний» Ж, [лязу́ркова́ний] «підсинений» МСБГ;— р. *лазу́р*

«лазур», [лазо́рь], бр. *лазу́рак* «блакить; блакитна фарба; синька (для білизни)», др. *лазурь* «блакитний колір, блакитне поле тканини», *лазорь* «тс.», п. *lazur* «блакить», *lazurek* «синька», ч. *lazur* «блакить; синя фарба», слц. *lazúr* «блакитна фарба», вл. *lazuga* «лазур», болг. *лазу́р* «блакить», м. *лазур* «тс.», схв. *лазу́р* «синя фарба», слн. *lazúga* «блакить, блакитна фарба»;— через посередництво польської, середньовісніймецької (свн. *lāsūr(e)*, *lāzūr(e)* «лазу́рит; блакитний колір») та середньолатинської мов (слат. *lazurium*, *lasurium*) запозичено з арабської; араб. *lāzward* походить від перс. *lādźwārd* «тс.»; для др. р. *лазорь* припускається посередництво середньогрецької мови (сгр. *λαζούριον*) «лазуровий камінь»; менш обгрунтована думка про тюркське посередництво (Mikl. EW 161).— СІС 382; Richhardt 74; Фасмер II 450; ГСЭ 3, 111; Преобр. I 430; Sławski IV 82—83; Sł. wyr. obcych 422; Machek ESJĈ 322; БЕР III 282; Bern. I 696; Matzenauer 238; Kluge—Mitzka 42; Lokotsch 104.

[лазу́ряка] «лісовий розбійник (?)»;— не зовсім ясне; можливо, залишок давньої назви, пов'язаної з псл. *laziti* у значенні «вештатися; полювати; здобувати»; менш імовірний зв'язок з *лазар* «жебрак».

[лаі́стий] «чорний» (про овець та їх вовну); сирій, сивий МСБГ», [лагі́стий] «тс.» ВеУг, [лаі́стиця] (гатунок овчини) Доп. УжДУ IV;— п. [łaisty] «чорний», ч. [laja] (назва чорної вівці), [lajka], слц. [lajka] «тс.», схв. [laja] (назва чорної вівці, кози), [lajast] «чорний» (про вівцю);— запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *лай* «темно-сірий», рум. *lái* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого виводиться від лат. *labes* «чорна пляма»; вважається також (Габинский *Вост.-сл.-молд. взаим.* II 134; Skok II 261) словом ілліро-фракійського походження (пор. алб. *lajë* «чорна вівця»).— Scheludko 137; Vrabie *Romanoslavica* 14, 158; Crânjala 335; Machek ESJĈ 318; Bern. I 686; Mikl. EW 159; СДЕЛМ 229.

ла́йба — див. *лэйба*.

ла́йбик — див. *лэйбик*.

лайбія — див. **альбія**.

[**лайда́к**] «убога, бездомна людина; ледащо», [**лайда́ка**] «жебрак, обідранець; шахрай» Ж, [**лайда́чина**] «тс.» Ж, [**лайда́цтво**] «шахрайство, розпуста; набрид» Ж, **лайдакува́тий**, [**лайдакува́ти**, **лайда́читися**, **лайда́чити**] МСБГ, [**розлайдакува́тися**] Нед;— р. [**лайда́к**] «ледащо; шахрай», бр. **лайда́к** «ледащо, п'яниця»;— запозичення з польської мови; п. **łajdak** «ледащо, голодранець, гультай, шахрай» загальноприйнятої етимології не має; здебільшого, як і слц. **łajdák** «тс.», виводиться від ч. **lajdák** «неохайна, недбала, непорядна людина, ледар», пов'язаного з **lajdati se** «тинятися без діла, вештатися» і, очевидно, з [**landati se**] «тс.», що зводяться до нвн. **landern** «бродити, тинятися», похідного від **Land** «земля»; пор. також слн. [**łajdæg**] «бродяга»; разом з тим деякі автори (Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 16—18; Преобр. I 430; Карский Белорусы I 134—135; Потебня К ист. зв. 2, 99) вбачають тут запозичення з балтійських мов (лит. **laidōkas** «розпусник, ледащо, п'яниця» та ін.).— **Richhardt** 72; **Фасмер II** 451; **Sławski IV** 435—436; **Brückner** 305—306; **Holub—Kop** 198; **Holub—Lyer** 279; **Bern. I** 686.— Див. ще **ланда**.

ла́йка¹ «порода мисливських і сторожових собак»;— бр. **ла́йка**, п. **łajka**, ч. слц. **łajka** «тс.», слн. **łajka** «північний пес»;— запозичення з російської мови; р. **ла́йка** «порода мисливських собак» пов'язане з дієсловом **ла́ять** «гавкати» (собаки цієї породи багато гавкають).— **КЭСРЯ** 177; **Преобр. I** 439; **Желтов ФЗ** 6, 66; **БЕР III** 285.— Див. ще **ла́яти**.

ла́йка² (сорт м'якої шкіри);— бр. **ла́йка**, п. **łajka**;— запозичення з російської мови; р. **ла́йка** «тс.» пов'язується здебільшого з назвою **ла́йка** «собака», оскільки цей сорт шкіри виробляється частково з собачої шкіри; разом з тим останнім часом була висловлена думка (**Варбот РР** 1974/2, 100—102) про походження від п. заст. **łojka** «лайка», пов'язаного з **łoić** «обробляти жиром», **łoj** «жир».— **Фасмер II** 451; **Преобр. I** 430; **Желтов ФЗ** 6, 66.— **Пор. ла́йка**¹, **ла́й**.

ла́йнó «кал, послід; кізяк, гній; нечистоти УРС, Ж; ряднина, в якій переносять сміття Л», [**лайла́к**] «кізяк», **лайнáк** «тс.», **лайня́к** «тс.»; (ент.) жук-гноймовик, *Geotrupes stercorarius* L., [**лайні́ця**] «гнойова муха, *Scatophaga meridaria*» Ж, [**лайню́г**] (ент.) «гноймовик» **ВЕНЗн**, [**лайня́р**] «тс.» тж;— р. [**ла́йнó**] «нечистоти в нутрошах тварини», бр. [**лайнó**] «послід; білизна для прання; ряднина», др. **лаино** «цегла; кізяк», п. **łajno** «лайно», ч. ст. слц. **łajno**, болг. **лайнó**, м. **лаино**, схв. [**lājno**], слн. **lājno** «тс.», стсл. **лаино** «цегла; лайно»;— псл. ***łajno** < ***lōj-ino**;— зіставляється з прус. **laidis** «глина», двн. **leimo** «тс.», лтм «клей; вапно», нвн. **lehm** «глина», **Leim** «клей», дісл. **leig** «глина», дангл. **lām** «перегній, гумус», англ. **loam** «суглинок; глина і пісок з перегноєм; глина для цегли», лат. **lino** «мажу, обмазую», лтмус «баговиння, мул; бруд, нечистота», гр. **ἀλίνω** «мажу, намазую»; іе. ***lei-/leī-** «мазати»; цей корінь у відповідних словах ототожнюється з іе. ***leī-** «лити» (**ЭССЯ** 14, 22—23; **Machek ESJC** 325; **Варбот Этимология** 1972, 47; **Сл. языкозн.** 1983, 64).— **Фасмер II** 451—452; **Свяжынскі Белар. лінгв.** 9, 62; **Sławski IV** 437—438; **Brückner** 306; **Holub—Kop** 201; **БЕР III** 286—287; **Младенов** 269; **Skok II** 262; **Bezlej ESSJ II** 121; **Bern. I** 687.

[**лайту́к**] «молоде козеня»;— очевидно, результат видозміни молд. **вату́й** «козеня (однорічне)» (рум. **vătúti**, **vătútie** «молодий цапок; однорічна коза до окоту»), з яким пов'язане укр. [**вату́йка**] «однорічна коза»; кінцеве **-ук** з'явилося за аналогією до слів типу **яри́ук** «ягня, баранчик».— Див. ще **вату́йка**.

лак¹ «плівкотвірний розчин, яким покривають поверхню», **лакува́льник**, **лако́ваний**, **лакува́льний**, **лакува́ти**;— р. **лак**, ст. **лекъ** «лак», бр. болг. м. **лак**, п. **lak** «сургуч», ч. слц. вл. нл. **lak**, схв. **ла́к**, слн. **lák**;— через посередництво російської і німецької, французької або голландської мов (н. **Lack**, фр. **laque**, гол. **lak**) запозичено з італійської; іт. **lassa** (< слат. **lasa**) через ар. **lakk** «лак, сургуч», перс. **lak** «(червоний) спиртовий лак; сургуч» зводиться до синд. **lakkhā**

< дінд. lākṣā «лак (з червоної фарби і якоїсь смоли)». — Булаховський Нариси 115; СІС 382; Фасмер II 452; Преобр. I 432; Горяев 180; Sławski IV 29—30; Brückner 289; Machek ESJČ 318; Holub—Lyer 279; Holub—Kop. 198; Bezlaj ESSJ II 121; БЕР III 288; Kluge—Mitzka 417; Lokotsch 103; Klein 856.

[лак²] «озеро в плавнях» Дз, [ла-чóк] «низина, що не обробляється» Гриц; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. лак (рум. lac) «озеро, став» походить від лат. lacus «тс.; ванна, діжка, яма», спорідненого з гр. λάκκος «став для водоплавної птиці; яма, рів; водойма, басейн», дкорн. брет. lagen «море, озеро, став», дангл. lagu «море, річка, вода», дірл. loch «озеро, став, калюжа», стсл. локы «дощова вода, калюжа». — СДЕЛМ 230; Puşcariu I 81; DLRM 443; Walde—Hofm. I 748. — Пор. лагуна.

[лакáта¹] «замок» Ж, [лакáтош] «слюсар» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. lakat «висячий замок» (lakatos «слюсар») походить від фр. ст. loquet «замок», утвореного від loc, слова германського походження, пор. днідерл. lok, споріднене з дісл. lok (luka) «тс.», свн. loh «замок, отвір», гол. luik «люк»; помилкове виведення (Пономарів Мовозн. 1973/5, 62; Фасмер ГСЭ 3, 111) від гр. λακάτα (ήλακάτη) «веретено». — Чопей 167; MNTESz II 709—710; Bárczi 184; Dauzat 442—443; Jóhannesson 743. — Див. ще люк.

[лакáта²] «вид рибальської сітки» Ж, [лакáтка] «пристрій для ловлі риби; хватка» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [лакáта] «замок».

лакéй, лакéйство, лакейчóк «лакей, лакей-хлопчик», [лакеювáтий] «з лакейською душею», лакéйствувати, лакейчукувáти, [лакеювáти]; — р. бр. болг. лакéй, п. loкај, [loкај], ч. слц. loкај, вл. лакај, м. лакéј, схв. лáкéј, слн. la-káj; — через посередництво російської і, можливо, голландської мов (гол. lakei) запозичено з французької; фр. laquais «лакей» походить від ісп. lacayo, яке через нгр. оўлáкѣс «тс.» зводиться до тур. çlak «кур'єр, гонець, вістовий». — Фасмер II 452; КЭСРЯ 232;

Преобр. I 430—431; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; БЕР III 290; Matz-pauer 243. — Пор. льокай.

[лакéрда] «порода морської риби; тунець, Thynnus vulgaris Ж»; — р. [лакéрда] «вид тунця», болг. лакéрда «велика морська риба з родини скумбрієвих; лосось, сьомга», м. лакерда «вид морської риби; мінога», схв. лáкeрда, [лóкeрда], слн. [lakárda] «тс.»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. λακέρδα «тунець» походить від лат. lacerta «різновид морської риби; ящірка», пов'язаного з lacertus «м'язи плеча» (за ознакою гнучкості, рухливості), яке зіставляється з лит. lėkti «летіти; бігти», лтс. lėkt «летіти, стрибати», свн. lecken «брикати(ся), скакати», норв. [lakka] «дріботити, стрибати на одній нозі». — Фасмер II 452; ГСЭ 3, 112; БЕР III 290; Bern. I 687; Младенов 269; Meyer Neugriechische Studien III 37; Walde—Hofm. I 743—744.

лакíза (знев.) «лакей», лакúза, [лакíзка] Пі, Ж «тс.», [лакúзитись] «підлещуватися»; — р. [лакúза, лакíзя]; — варіанти семінарського слова *лакус (р. лáкус), утвореного від лакéй за допомогою латинського закінчення -us. — Фасмер II 452; Преобр. I 430. — Див. ще лакей.

лакмус; — р. бр. болг. м. лáкмус, п. ч. слц. вл. lakmus, схв. лáкмус, слн. lákms; — через посередництво російської мови запозичено з нововерхньонімецької або голландської; нвн. Láckms походить від гол. lakmoes «лакмус», яке продовжує днідерл. leestoes, що складається з основи дієслова lēken «текти, протікати, стікати краплями», похідного від прикметника leek «такий, що пропускає рідину, з течею», спорідненого з дісл. lek, дангл. hlec «тс.», снн. lak «рідкий», нвн. leek «з течею», та іменника moes «кашоподібна страва», спорідненого з двн. свн. muos, днн. снн. дфриз. дангл. mos «тс.» — СІС 382; Фасмер II 453; Sławski IV 31; Holub—Lyer 279; Kopaliński 553; БЕР III 290—291; Kluge—Mitzka 417—418.

[лакодán] «північний горщик» (в загадці «Був собі пан лакодан, весь

світ годував»);— очевидно, складне слово, утворене, можливо, з основ іменника *лако́мство* та дієслова *да́ти*; букв. «той, що дає лакомства (їжу, ласощі)».

лако́мий «привабливий, смачний, ласий» СУМ, Г, [лакім] «ласий» Ж, [лакітний Ж, лако́мний Ж, ВеБ] «тс.», [лакімство] «ласолюбство» Ж, [лакітка] «ласощі», [лако́ма Л], лако́мство СУМ, Г, [лако́стки, лако́ти Пі, лако́тки Л] «тс.», [лако́мець] «зажерливий, жадібний» ВеЛ, [лако́мість] «апетит» МСБГ, [лакну́ти] «відчувати голод Бі, Пі; бути жадібним Бі», [лако́мити] «годувати ласощами», лако́митися СУМ, Г;— р. *лако́мый*, бр. [лако́мый], др. *лако́мый*, п. нл. *lakomu*, ч. слц. *lakomý* «скупий, жадібний», вл. *lakomu*, *lakompu*, болг. м. *лаком*, схв. *лаком*, слн. *lakom*, стсл. *lakomъ*;— псл. **olkomъ*, пасивний дієприкметник теп. ч. від дієслова **olkati* «бути голодним, жадати»;— споріднене з лит. *alkti* «бути голодним, жадати», *alkapas* «голодний», лтс. *alkt* «бути голодним, жадати», *alka* «голод», *alkaps* «голодний, жадний», прус. *alkāns* «охлялий, голодний», двн. *ilgi* «голод»; іє. **eI-/ol-*; недостатньо обґрунтованим є зіставлення з ірл. *olc* «поганий», гр. *ὀλέω* «знищую, гублю», лат. *ulciscor* «мщу, караю», *alo*, -*ere* «годує, харчує» (Rozwadowski Qu. Gr. I 423; Pedersen Kelt. Gr. I 126; Ляпунов ИОРЯС 31, 32).— Фасмер II 453; Преобр. I 431; Горяев 180; Sławski IV 443—445; Brückner 306; Machek ESJČ 318—319; Holub—Kop. 198; Schuster Sewc 760—761; БЕР III 291—292; Младенов 269; Skok II 257; Bezljaj ESSJ II 122; Fraenkel 8; Trautmann 6—7.

лако́міна «ласощі» СУМ, Г, [лако́мінка] «ласощі, солодощі» Л, ЛЖит;— результат видозміни іменника [легу́міна (лаго́міна)] «тс.» під впливом прикметника *лако́мий*.— Див. ще легу́міни.

лако́нізм «гранична стислість висловлення», *лако́нічний*;— р. *лако́нізм*, бр. *лаканізм*, п. вл. *lakonizm*, ч. *lakonismus*, слц. *lakonizmus*, болг. *лако́нізъм*, м. *лако́нізам*, схв. *лако́нізам*, слн. *lakonizem*;— запозичення з грецької мови; гр. *λακωνισμός* «наслідування лаконців» походить від *Λάκων* «лако́нець»

(лако́нці уславилися стислістю мови) за назвою держави *Λακωνική* «Лако́нія», що є, можливо, ілірійською назвою італійського мису *Lacinium*.— СІС 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 232—233; Sławski IV 32; Kopaliński 553; Holub—Lyer 279; Frisk II 76; Klein 857.

лакри́ця (бот.) «солодка, *Glycyrrhiza L.*», [лакари́ця] «солодка шетиниста, *Gl. echinata L.*» Мак, [лакри́чник] «тс.» Мак, *локри́ця* «солодка», [люкре́ція] «солодка гола, *Gl. glabra*» Мак, [лякори́ця] «тс.; солодка шетиниста» Мак;— р. *лакри́ця* «солодка», *лакри́чник*, бр. *лакрьца*, *лакрьчник*, п. *lukrecja*, ст. *lakrucja*, ч. *lékořice*, слц. *lekorica*, вл. *lekwica*, [lekrica], нл. *lakrica*, болг. *лакри́ця*, [лакри́ц] «тс.»;— запозичення з німецької мови; н. *Lakritze* «тс.» походить від лат. *liquiritia* (*lacritia*) «солодковий корінь», яке зводиться до гр. *γλυκύριζα* «тс.», утвореного з основ прикметника *γλυκός* «солодкий», етимологічно неясного, та іменника *ρίζα* «корінь», спорідненого з лат. *radix* «тс.».— СІС 382; Фасмер II 453; КЭСРЯ 233; Преобр. I 431; Боброва РЯШ 1973/5, 99; Machek ESJČ 124; БЕР III 293; Bern. I 699; Schuster-Sewc 813; Kluge—Mitzka 419; Walde—Hofm. I 812; Frisk II 655—656.— Див. ще **радика́л**.— Пор. **Гликері́я**, **глицері́н**, **глюко́за**.

[лакc] «сьомга, лосось, *Salmo salar L.*» ВеНЗн;— схв. *лакc* «лосось, форель»;— запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. *Lachs* «тс.» (свн. двн. *lahs*) споріднене з дангл. *leax*, англ. дісл. шв. *lah*, ісл. дат. *laks*, лит. *lāšis*, лтс. *lasis*, прус. *lasasso*, укр. *ло́сось*.— Вуякли́я 500; Kluge—Mitzka 417; Klein 871.— Див. ще *ло́сось*.

[лаксува́ти] «прочищати кишечник; хворіти на понос» Ж, [ла́ксом і́тій] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *laksować* «проносити; мати понос», як і ч. [laksírka] «понос», слц. *laksír(ka)* «проносне», схв. *лакcирати* «прочищати кишечник», слн. *laksatív* «проносне», походить від слат. *lahāre* «проносити; мати понос», лат. *lahāre* «розширювати; ослаблювати», пов'язаного з прикметником *lahus* «просторий; слабо натягнутий, розслаблений» (< іє.

*(s)lǽg-sos), спорідненим з гр. λαγάρος «м'який, гнучкий, розслаблений», дірл. lacc «розслаблений, слабкий», снн. гол. lak «розслаблений», двн. slah «тс.»— Sławski IV 32; Brückner 290; Holub—Lyer 279; Walde—Hofm. I 758—759.

[лал] «рубін, червоний яхонт» Бі;— р. лал «коштовний камінь, шпінель», ст. лалъ «вид яхонту жовтого кольору», схв. заст. лъл «рожевий»;— запозичення з турецької мови; тур. крим.-тат. lâl «рубін; червоне чорнило» походить від перс. la'ī «рубін, яхонт».— Фасмер II 453; Горяев 180; Шипова 219; Bern. I 687; Mikl. TEI II 117; Mikl. EW 160; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.

ла́ма (зоол.) «південноамериканська тварина родини верблюдов, Lama glama»;— р. бр. болг. м. схв. ла́ма, п. ч. вл. lama, слц. слн. láma;— через посередництво німецької або французької мови (н. Lama, фр. lama) запозичено з іспанської; ісп. Lama походить від кеч. llama «тс.»— СІС 383; Фасмер II 454; Sławski IV 36—37; Kopaliński 554; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 194; БЕР III 298; Dauzat 427; Kluge—Mitzka 420—421; Klein 899.

[ламáк] «шмаття, лахміття, ганчірка» ВеБ, [ламакэ́] «шмаття» ВеБ;— неясне.

ламáти, [ломáти], [ломи́рати] «бити ломакою», ломіти, [ломотáти] «ламмати, сіпати» (про біль у суглобах), [ломотіти] «тс.», [ламáк] (заст.) «різновид плуга» О, [ламáка] «бительня» Л, До, [ламáльниця] «тс.» Л, лама-нець «шматок (хліба)», [ламані́на] «ревматизм, ломота», [ламані́ця] «терниця», [ламанка́] «тс.; складна рушниця О», [ламанці́] «шулики (ламані коржі з маком)», лама́нь «поламані предмети; сухі гілляки й дерева, що впали на землю», [ла́мар] «хмиз» Ж, [ламáчка] «терниця» О, [ла́мня] «бительня» Л, [ламúха] «тс.» Л, Ник, [лі́м] «уламки; сушняк», лом «тс.; поламані предмети; загострений металевий стрижень», [лома́га] «ломака» О, [лома́дже] «сушняк, хмиз» Ж, лома́ка, [лома́нець] «ламаній корж (до маку)» Ж, лома́ччя, [ломе́ць] «ломота», [ломúга] «ломака», [ломи́га] «тс.», [ло́між] «сушняк, відпалі гілки»

Ж, [ло́міт] «гуркіт; ламання», ло́мка, [ло́мки (льодові)] «місце, де б'ють лід», ломові́к «візник, що перевозить важкі вантажі; кінь для важких вантажів», ломота́ СУМ, Г, [лому́ля] «хмиз; ломаччя» ВеУг, [ломúха] «бительня» Л, Ник, ла́маній, ламкі́й, [ламúчий] «ламкий», [лі́мкі́й] «тс.» Ж, [лома́гува́тій] «неотесаний; грубий» Ж, [лома́кува́тій] «тс.» Ж, ломкі́й, [ломова́тій] «ламкий, крихкий» Ж, [ломові́тій] «тс.» Ж, ломові́й, ломотні́й, [вілі́м] Ж, ві́лом, відла́мок, відло́мок, злам, зламáч (присяги) Ж, [зла́мок] «уламок», [злі́м] Ж, злом, [зло́мок] «уламок», зло́миць, зла́мний, [за́лім] Ж, зало́м, [зало́ма] «обвалений берег» Ж, зало́мі́стий «звивистий; [стрімкий ВеУг]», напро́лом, надла́м, надло́м, [недо́ламок] Ж, [недо́ло́мок] Г, Ж, незла́мний, незло́мний, обла́мок СУМ, Ж, облі́мок (у гребінників) «нижня частина рога від його основи», обло́м, [обло́мок (гори)] «обвал (гори)» Ж, перела́м, перело́м, [перело́ма (на кого)] «змова (проти кого)» Нед, пола́мка, поло́м, [поломі́ло] «незграбна людина, яка все ламає» Нед, поло́мка, [поло́мок] «уламок» Нед, [прило́мітися] «приспособитися, приловчитися», [прило́мок] «вощина, приліплена у вулику, призначеному для поселення роя», прола́м, проло́м, проло́міна СУМ, Нед, розла́м, розла́мувач, [ро́злі́м] Нед, розло́м, ула́мок, [уло́мність] «крихкість, ламкість» Нед, [уло́мок] «уламок», [уло́мний] «крихкий, ламкий; кволий» Нед;— р. ломáть, ломі́ть, бр. лама́ць, [ломі́ць], др. ламати, ломити, п. lamać, łomicь, ч. lámat, lomít, слц. lámat', lomít', вл. lamać, lemicь, нл. lamaś, łomiś, полаб. lüshēt, болг. ломя́, м. лони, схв. ломити, слн. lomítі, стсл. ломити;— псл. lomiti, ітератив lamati;— споріднене з лит. lāmyti «ламати», laminti «м'яти, гнути, ламати», limti «надломлюватися, ламатися», liomas «частина; смуга, ділянка землі», лтс. limt «згинатися під важкою ношею», lioms «раз; улов; пласт, ряд», прус. limtwei «ламати», двн. lam (нвн. lahm) «кульгавий», liōti «слабий, безсилий», свн. lemen «робити кульгавим», дісл. lami «кульгавий, покалічений», можливо, та-

кож алб. *lemë* (*lamë*) «тік; олійниця»; іє. **lem-/lom-* «ламати; поламаний; м'який»; далі зіставляється з лит. *lupa* «балка», лтс. *lāpa* «улоговина», болг. *лам* «яма, рів» (ЭССЯ 14, 25—26; *Vūga RR* I 450—451; *Trautmann* 162; *Mühl.*—*Endz.* II 438; *Skok* II 316).— *Фасмер* II 454; *Sławski* IV 449—451; *Brückner* 311—312; *Machek* ESJČ 339; *Holub—Kop.* 210; *Schuster-Šewc* 813—814; БЕР III 298; *Младенов* 278; *Bezlej* ESSJ II 149; *Bern.* I 688; *Stang* 33; *Vūga RR* I 331; *Mühl.*—*Endz.* II 470—471; *Pokorny* 674.

ла́мба, *lampra* — див. ла́нва.

[ла́мкота́ти] «жалібно кричати» Ж;— болг. *ла́нкам* «белькотати»;— звуконаслідувальне утворення, подібне до *белькотати*, *клекотати*.

ла́мпа, [*лѣмпа*], *ламповнік* «робітник, який виготовляє або запалює і гасить лампи», [*лѣмпар*] «виготовлювач ламп, ліхтарник» Ж, *лампová* «приміщення (на шахті), де зберігаються лампи», *ламповий* «робітник, який відповідає за лампи»;— р. *ла́мпа*, [*ла́нна*], бр. *лѣмпа*, п. ч. слц. вл. нл. *лапра*, болг. *ла́мпа*, [*ла́мба*], м. *ламба*, *лампа*, схв. *ла́мпа*, [*ла́нна*], слн. *лапра*;— через посередництво російської, польської (варіант *лѣмпа*) і, далі, німецької мов (нвн. *Lampe* < свн. *lampe*) запозичено з французької; фр. *lampe* походить від нар.-лат. *lampada* «ліхтар, світильник, факел», що виникло з *lampas*, -*adis* «тс.», запозиченого з грецької мови; гр. *λαμπάς*, -*άδος* «світильник, факел» пов'язане з дієсловом *λάμπω* «світити, сяяти, блищати», спорідненим з лтс. *lāpa* «факел», прус. *lopis* «полум'я, вогонь», кельт. дірл. *lassaim* «палати, полум'яніти», кіпр. *Pachar* «сяяти, блищати», хет. *lar-zi* «розжарювати, горіти».— *Москаленко* УІЛ 27; *Акуленко* 140; *Richhardt* 74; *Шелудько* 38; *Фасмер* II 455; *Преобр.* I 432; *Sławski* IV 40—41; *Machek* ESJČ 319; *Holub—Kop.* 198—199; *Holub—Lyer* 280; *Schuster-Šewc* 801; БЕР III 301—302; *Младенов* 270; *Skok* III 265—266; *Bezlej* ESSJ II 122—123; *Bern.* I 689; *Kluge—Mitzka* 421; *Klein* 861; *Walde—Hofm.* I 756; *Frisk* II 79—80.— *Пор.* *ла́мпада*.

ла́мпада, [*ла́мпáд*] Дз, [*ла́мпáс*] «лампада» Ж, [*ла́мпáда*];— р. *ла́мпáда*, [*ла́мпáд*], бр. болг. схв. заст. *ла́мпáда*, др. *ла́мпáда*, ч. ст. *lampad*, слц. *lampada*, м. *ла́мбада*, стсл. *ла́мпáда*, *ла́мъвада*;— через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з середньогрецької; сгр. *λαμπάδα* походить від *λαμπάς* «світильник, факел», пов'язаного з дієсловом *λάμπω* «світити, сяяти, блищати».— *Фасмер* II 455; *Преобр.* I 432; *Горяев* 180; *Machek* ESJČ 319; БЕР III 302; *Bern.* I 689; *Frisk* II 79—80.— *Див.* ще *ла́мпа*.

ла́мпáс «кольорова нашивка вздовж формених брюк», [*ла́мпáс*] «тс.» Ж;— р. бр. *ла́мпáс*, п. ч. слц. *lampas*, болг. *ла́мпáс*, схв. *ла́мпáс*, *ла́мпáс*, слн. *ла́мрас* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *lampas* (з давнішого *lampasse*) «смугаста шовкова тканина (із Сходу)» походить з якоїсь східної мови.— *СІС* 383; *Фасмер* II 455; *Преобр.* I 432; *Горяев* 130; *Sławski* IV 42; *Sl. wyg. obcuch* 388; *Brückner* 290; *Machek* ESJČ 319; *Holub—Lyer* 280; БЕР III 302; *Matzenauer* LF 9, 187; *Klein* 861; *Dauzat* 427; *Gamillsheg* 557.

ла́мпáч — див. *ли́мпáч*.

[ла́мпáш] «ліхтар»;— запозичення з угорської мови; уг. *lámpás* «тс.» походить від лат. *lampas* «світильник», до якого зводиться й укр. *ла́мпа* (див.).

[ла́мпі́р] «жіночий жакет, сачок; старий мішок» *Мо*, [*ла́нті́р*] «старий черевик» Ж;— неясне.

[ла́мпі́чити] «нашвидкуруч щось латати» *Мо*, [*ла́мпі́жити*] «сяк-так шити (одяг чи взуття)» (*Ме*), [*ла́нпí́чити*] «грубо, погано робити» *Сизько*;— неясне; можливо, перебуває в якомусь зв'язку з р. [*ла́пить*] «лагодити», бр. [*ла́піць*] «лагодити, накладаючи латку», спорідненими з лит. *lōpyti* «лагодити, латати», лтс. *lāpīt* «лагодити, штопати».— *Пор.* *ла́поть*.

ла́н «поле; нива», [*ла́ніна*, *лон*] Ж «тс.», *ла́новé* (іст.) «податок з орної землі», *ла́новий* (іст.) «наглядач за польовими роботами», ст. *ла́нъ* «одиниця виміру орної землі (1386—1418); орна земля (1443)»;— р. [*ла́н*] «поле, нива»,

п. *łan* (міра площі); «поле, нива», ч. *láp* (міра землі); «велике поле», слц. *láp* (міра землі); «поле, нива», вл. нл. *łan* «наділ землі», схв. *lánaц* (міра землі);— через посередництво польської і чеської мов запозичено з середньо-верхньонімецької; свн. *lehen* «відданий в оренду маєток» (< двн. *lehan* «тс.») споріднене з днн. *lehan*, дфриз. *lep*, дангл. *læp*, дісл. *láp* «тс.», дінд. *гѣкѣаѣ* «спадщина; маєток; достаток»; припущення про праслов'янське походження слова (Jagić AfSlPh 3, 75) і зіставлення його з лтс. *lāns* «ліс», *lāna*, *lāms* «низина» (Bern. I 689—690; Būga RR I 451) недостатньо обгрунтовані.— Винник 72; Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 34; Richhardt 72; Фасмер—Трубачев II 456; Преобр. I 433; Горяев 181; Sławski IV 456—458; Brückner 306; Zareba JP 41/1, 5; Machek ESJČ 319; Holub—Kop. 199; Holub—Lyer 280, 285; Schuster-Šewc 762; Skok II 266; Mikl. EW 160; Matzenauer 237; Kluge—Mitzka 431.— Пор. лен.

лaнвaл «прут або вірвовка, якими штельвага прикріплюється до осі; передня частина парокінного воза, до якої чіпляються орчики Л», **лaмбaл** «відтяжка у возі від подушки до коромисла» Дз, **лaмнiгaл** «прут або вірвовка, якими штельвага прикріплюється до осі» Ж;— ч. *łapo* «канат, мотузка, вірвовка, трос», **лaпaл** «тс.», слц. *łapo* «канат»;— запозичення з польської мови; п. *łapwa* «штельвага; (у мн.) ликові перевесла або залізні прутти, що з'єднують вісь з орчиком» походить від свн. *łapne* «ланцюг», нвн. *łanne*, мн. *łapen* «голоблі, дишло».— Richhardt 72; Оньшкевич Исслед. п. яз. 243; Шелудько 36; Sławski IV 461; Brückner 306; Machek ESJČ 320; Holub—Kop. 199; Bern. I 689.— Пор. ланцюг.

лaндaл «бродяга, ледар; грабіжник» Ж, **лaндiгaл** «тс.» Ж, **лaндaти** «бродяжити; нишпорити, грабувати Ж; байдикувати МСБГ; повільно ходити МСБГ», **лaндигувaти** «бродяжити; грабувати» Ж, **лaндувaти** «тс.» Ж, **лeндaти** «тинятися без діла, ледве ходити» Умань;— р. **лaндoвaть** «байдикувати»;— запозичення з західнослов'янських мов; п. **лaндыгaл** «нероба, ледар»,

лaндыкoвaць, **лaндзиць**, ч. **лaндaти se** «плентатися, брести, тинятися без діла», як і схв. *лaндaти*, *лaндaрaти*, *лaндpaти* «тс.», походять від нвн. *landern* «тинятися, ходити поволі, важко», *lāndern*, *lendern*, *schlenderen* «тс.», які зіставляються з лит. *lendū*, *līsti* «лізти», *lapdūti* «лазити».— Sławski IV 46—47; Brückner 306; Kluge—Mitzka 656.— Пор. лbндaти.

лaндiш (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.» УРС, Ж, **лaндoш** «тс.» Мак;— бр. *лaндьш*;— запозичення з російської мови; р. *лaндьш*, **лaндyш**, **лaндyxa**, **лaнтyс** походить від п. *łanysz*, *łanuszka*, що виникли в результаті стягнення назви *łanie uszko* «тс.» (букв. «вушко лані», яке було калькою лат. *auricula cervi* «тс.; конвалія»); вставне д з'явилося на ґрунті російської мови; зіставлення з *лан* «поле» (Горяев 180) або з нвн. *Land* «земля, поле» (Преобр. I 433) невірне.— Фасмер—Трубачев II 457; Sławski IV 47—48; Brückner 306; Unbegaun BSL 52, 169.— Див. ще **вyxo**, **лaнь**.

лaндшaфт;— р. бр. болг. *лaндшaфт*, п. *landszaft*, *lanszaft*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Landschaft* «місцевість» є суфіксальним утворенням від *Land* «земля, країна, ґрунт, рівнина», двн. *lant(d)* «тс.», спорідненого з днн. дфриз. дангл. дісл. гот. *land* «тс.», дірл. *land* «вільне місце», скімп. *łan* «тс.», корн. *łan* «пустище, степ, поле», брет. *łann* «тс.», прус. *łindan* «долина», рос. **лaдaл** «місце, розчищене під луку або ниву; пустище», укр. **лaдaл**.— СІС 384; Фасмер II 457; Hüttl-Worth 17; Brückner 290; Kluge—Mitzka 421.— Пор. лaнець, лaдa².

лaнець «обідранець, старець», **лaнецц** «баламут, нахаба» Бі, **лaнци** «старі поношені речі, ганчір'я», ст. **лaнци** (< *лaндци*) «солдати ландміліції (XVIII ст.)»;— відоме тільки в українській мові утворення, яке виникло з першої частини складного слова р. іст. *лaндмилиция* (так іменувалася частина війська за царювання Єлизавети), що зводиться до нім. *Land* «земля, країна»; через лінивість і свавілля солдат ландміліції назва *лaнець* набула негативного

змісту; оформлення слова суфіксоподібним елементом *-(e)ц(ь)* могло відбутися під впливом близького за значенням п. іст. *lanzknecht* «німецький найманий солдат» (з нім. *Landsknecht* «тс.»).— Бі 205; Kluge—Mitzka 422.— Див. ще **ландшафт**.

[ланиж] (бот.) «гриб-дошовик оленячий, *Lycoperdon serginum*» Ж, [ланиж-ник] «тс.» Ж;— запозичення з чеської мови; ч. *lanýž* «трюфель, *Tuber*» (можливо, давніше *lanýš*), як і слн. *lanožl* «тс.», вважається похідним від *lan* «лань» (пор. іншу назву цього гриба — *jelení hubka* «оленячий гриб»).— Machek ESJČ 320; Naše řeč 28, 128; Holub—Kop. 199; Holub—Lyer 281; Brückner 306; Bezlaž ESSJ II 124.— Див. ще **лань**.— Пор. **ландиш**.

ланица (поет. заст.) «щока»;— р. *lanica*, др. *lanita*;— запозичене в давньоруську мову з церковнослов'янської; стсл. *ланица*, як і болг. *ланица*, слн. *lanica*, схв. [ланица], ч. ст. *lanitva*, виводиться від псл. **olnita* (**olnitva*) «щока» < «зігнута частина тіла» (пор. п. *lanitwa* «полоз саней»), яке зіставляється з гот. *aleina* «ліктьова кістка», дісл. *ēln*, дангл. *elin* «тс.», двн. *elina* «лікоть», кіпр. корн. *elin*, гр. *ᾠλένη*, *ᾠλήνη* «тс.», лат. *ulna* «нижня частина руки, лікоть» (іє. **el-* «вигинати, згинати»); сумнівне зближення з дінд. *garātam* (*lalātam*) «чоло, лоб», *lalāmaḥ* «з плямою на лобі», лат. *lāmina* «пластинка» (Charpentier KZ 40, 462; Преобр. I 433; Младенов 270) або з прус. *laugna* «щока» (Brückner KZ 44, 334; Горяев 181); немає підстав вважати ч. ст. *lanitva* запозиченням з германських мов (Machek ESJČ 320).— Фасмер II 457; Sławski IV 460—461; БЕР III 307; Bezlaž ESSJ II 123—124; Ильинский РФВ 73, 297; Lidén Arm. St. 127—129; Torbiörnsson LM I 68; Коген ИОРЯС 23, 10; Walde—Hofm. II 812; Рокоту 307—308.— Пор. **лікоть**.

ланка «складова частина (кільце) ланцюга; найменша організаційна одиниця; [низка намиста; кожна з ямок у землі, по яких катають м'яч у дитячій грі тієї ж назви; виплетена частина батога Ж]», **ланковий** «керівник ланки»,

ланкувати «бути ланковим»;— р. [ланика] «ямка для позначення меж городків (при грі в скраклі)»;— неясне; найімовірніше, пов'язане з свн. *lanpe* «ланцюг», запозиченим як окреме слово (Bern. I 689) або як перша частина складного *lančüg* (< нвн. **Lanp-zug*); оскільки другою частиною останнього є іменник *Zug* «ряд, низка», перша частина — свн. *lanpe* — могла усвідомлюватися як «окреме кільце, окрема ланка ланцюга».— БЕР III 306; Bern. I 689.— Див. ще **ланва**.— Пор. **ланц**, **ланцюг**.

лантір — див. **лампір**.

лантух «великий мішок з грубої тканини; неповоротка людина; [велике рядно для зерна; полотно, в якому дають коням овес у дорозі Бі; ковдра з ряднини Бі; мішок з вовною; тюк]», [лантушина] «поганий лантух», [лантушка] «неповоротка жінка», **лантухуватий**;— р. [лантух] «рядно для покриття возів, для просушування зернового хліба; великий мішок з рядна», бр. [лантуг] «мішок», п. *lančuch* «грубе полотно»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; нвн. *Léintuch* «полотно» є складним словом, утвореним з іменників *Lein* «льон» (< свн. двн. *līn* «тс.»), спорідненого з лат. *līnum*, др. *льнъ* «тс.», укр. *льон*, та *Tuch* (< свн. *tuoch* < двн. *tuoh(h)*) «сукно, полотно; мішок», спорідненого з днн. дангл. дфриз. *dōk*, гол. *doec* «тс.»; помилково виводилось (Шелудько 36) від нім. **Landtuch* «сільське полотно».— Фасмер II 458; Kluge—Mitzka 434, 795; Walde—Hofm. I 810.— Див. ще **льон**.— Пор. **вантух**, **галстук**.

[ланц] «ланцюг; рубель, яким притискають сіно чи снопи на возі Ле; мотузка з лика, якою в'яжуть колоди в плотах О; сільська комісія, яка перемиряє землю О; (заст.) одиниця виміру площі МСБГ», [ланць] «ланцюг», [ланець] «тс.», [ланцувати] «зв'язувати ланцюгом» МСБГ; ст. **ланц** «ланцюг» (XVI ст.);— слц. *lanp* «ланцюг», болг. *ланец* «ланцюжок для годинника; металева прикраса», [ланц, ланци] «тс.», схв. *ланац* «ланцюг, ланцюжок; міра площі; міра довжини», [lanp] «тс.», слн. *lanec* (заст.) «ланцюг»;— не зовсім ясне;

найімовірніше, виникло в результаті ускладнення суфіксом *-ць, -ець* (-с, -ес) запозиченого свн. *lanpe* «ланцюг»; висловлювалося припущення про запозичення ще в праслов'янську мову (БЕР III 306); могло виникнути також внаслідок осмислення складного за походженням слова *ланцюг* (із свн. **lanpzig* «тс.») як суфіксального з суфіксом згрубілої *-юг* (-'уг) і усунення цієї частини слова (пор., можливо, подібне і в словацькій мові: *lanp* — *lanpuch*, *lansek*, *lanpik*); вважається також зворотним запозиченням у слов'янських мовах з угорської (уг. *lánp* «ланцюг» — Балецкий St. sl. 9/1—4, 362; Дажэ St. sl. 7/1—3, 144; Machek ESJĀ 320) або румунської (рум. *lanț* «тс.» — Верн. I 689); в обох мовах відповідні слова є слов'янізмами (MNTESz II 715). — Holub—Kop. 199; БЕР III 305—306, 308; Mikl. EW 160; Kniezsa I, 302. — Див. ще *ланва*, *ланцюг*.

ланцѣт, *ланцѣтник* (зоол.) «невелика морська тварина із сплющеним тілом, схожим на ланцет, *Amphioxus lanceolatus*», [ланцетоватий] «списовидний» Ж; — р. болг. *ланцѣт*, бр. *ланцѣт*, п. *lanpet*, ч. слц. *lanpeta*, схв. *ланцѣта*, слн. *lanpéta*; — через посередництво російської мови запозичене з французької; фр. *lanpette* утворене від *lanpe* «спис, піка», що походить від лат. *lanpea* «тс.», для якого припускається кельтське походження. — СІС 384; Фасмер II 458; Горяев 181; Kopaliński 555; Sławski IV 44; Holub—Lyer 280; БЕР III 308; Dauzat 428; Walde—Hofm. I 757. — Пор. *ланча*.

[ланцювати] (у виразі [л. *ріку*] «пергороджувати річку двома рядами каменів, що зближуються в напрямку течії води, утворюючи кут з незакінченою вершиною; в цьому отворі ставлять сіть чи інший пристрій для ловлі риби»), [ланцювати (*ріку*)] «тс.» Везн, Ж; — запозичення з польської мови; п. *łańcować* «ідучи вбхід шеренгою, гнати рибу до сіті» виникло, можливо, з фр. *lanper* «кидати, метати; спускати на воду (судно)», пов'язаного з пізнолат. *lanperge* «вміло користуватися списом», утвореним від лат. *lanpea* «спис, піка». —

SW II 794; Dauzat 428. — Див. ще *ланцѣт*. — Пор. *ланча*.

ланцюг «суцільний ряд кілець, послідовно з'єднаних одне з одним», [ланцѣх Ж, Ме, ланцѣх ВеБІ «тс.», [ланцѣг] «міра довжини, 10 сажнів, близько 21 м» Дз, ланцюгом «один за одним», ланцюжком «тс.»; — р. [ланцѣг], бр. *ланцѣг*, п. *łańcuch*, ст. *lanpuch*, *łańcug*, [łańcuch, *łańcuch*, *lejpuch*, *leńcoch*, *leńcuch*, *lepuch*, *łyńcuch*], ч. ст. слц. *lanpuch*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. (незасвідчене) **lanpzig* утворене з основ іменників свн. *lanpe* «ланцюг» і *zug* (*zuc*) «ряд, низка», пов'язаного з дієсловом *ziehen* (< двн. *ziahān* «тс.»), спорідненим з лат. *dūco* «веду, тягну». — Онышкевич Исслед. п. яз. 243; Акуленко 134; Москаленко УІЛ 22; Richardt 72; Фасмер II 458; Горяев 181; Sławski IV 461—463; Brückner 306; Machek ESJĀ 320; БЕР III 306; Младенов 270; Верн. I 689; Mikl. EW 160; Kluge—Mitzka 883, 890. — Див. ще *ланва*. — Пор. *ланц*.

[ланча] «спис, піка»; — др. *луца*, *лушта*, п. *lanca*, ч. *lanza*, ст. *lančě* «тс.», болг. *ланчица* «стріла», схв. *lanca* «спис», *lanča*, слн. *lanča*, стсл. *лшта* «тс.»; — через посередництво угорської мови (уг. *lándza* «спис») запозичено з італійської (у старослов'янську і, з неї, в давньоруську мову з латинської); іт. *lanpía* виникло з лат. *lanpea* «тс.» — Sławski IV 44; Machek ESJĀ 320; БЕР III 308; Skok II 266—267; Bezlaĵ ESSJ II 123; Верн. I 740; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Bárczi 184; Battisti—Alessio 2160. — Див. ще *ланцѣт*.

лань (зоол.) «тварина родини оленів, *Cervus dama* L.», [ланя] «тс.»; — р. бр. *лань*, др. *лания*, *ланья*, п. *łania*, ст. *łani*, ч. *laň*, *laně*, ст. *łani*, слц. *laň*, вл. *lanjo* «олень», болг. *лан* «лань», схв. *лане* «молода сарна, *Rupicapra*; козуля, *Capreolus*; оленя», слн. [łanjes] «лань», стсл. *ланни*, *лани*, *ланиа* «тс.», *лань* «сарна»; — псл. **ōlnī*; — споріднене з прус. *alpe* «лань», лит. *álnė*, *élnė* «тс.», лтс. *alpis* «лось», кіпр. *elain* «лань», дірл. *elit* «сарна», вірм. *eġn* «лань», гр. *ἐλάφος* «олень», *ἐλλός* «оленя»; іе. **eġnī*, звідки також укр. *лось* і *олень*. — Фас-

мер II 458; Преобр. I 433; Sławski IV 458—460; Brückner 306; Machek ESJČ 319; Holub—Lyer 280; Holub—Kop. 199; Bezlej ESSJ II 124; Fraenkel 120; Trautmann 68—69; Frisk I 484; Pokorny 303—304.— Пор. лось, олень.

лапа¹ «стопа, нога тварини, птаха», лапка (в ткацькому верстаті, у верстаті для тесання тощо), лапки «хутро з лап тварини», лапки «значки для виділення прямої мови, цитат, заголовків тощо; [вид узору для вишивання]», [лапко] (кличка собаки з товстими лапами), [лапай] «з великими незграбними лапами, руками», [лапанчик] (назва зайця в казці) Г, Ж, лапаний «з великими лапами, з великим і широким листям або пелюстками (про рослини, візерунки); який падає, йде великими краплями, сніжинами (про опади)», [лапу-лапу] (вигук, що відображає важкі, повільні кроки), розлапистий;— р. бр. болг. лапа, п. лапа, [dłapa], ч. лапа, м. лапа, слн. лапа, стсл. лапа;— псл. лапа «нога тварини, птаха»;— споріднене з лит. лапа «лапа», лтс. лапа «тс.», гот. лафа «долоня», днв. лафа, дісл. лафа, дангл. лаф «тс.», курд. лап «лапа», дат. лаб, шв. лабб «тс.»; іе. *лапа «рука, лапа», пов'язане з *лапа-лапа «бути плоским; долоня, підощва ноги».— Фасмер II 458; Преобр. I 433; Sławski IV 464—466; Brückner 306; Machek ESJČ 645; Holub—Lyer 493; Holub—Kop. 386; БЕР III 309; Bezlej ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 26—27; Bern. I 690; Trautmann 160; Fraenkel 339—340; Вуга RR I 312—313, 451; Pokorny 679.— Пор. лапата.

лапа² (у сполученні [л. дубовая] (бот.) «ісландський мох, Cetraria islandica (L.) Ach.» Бі;— пов'язане з [лапик] «латка», лапа «великий і широкий лист рослини»; назва лишайника зумовлена формою і великим розміром його листа.— Див. ще лапик.

лапати «торкати, мацати, хапати рукою; [ловити]», [лапаніна] «постійне лапання», лапка «пастка», [лапун] «той, що любить лапати», [лапчівий] «зажерливий, жадібний» Ж, [лапшівий] «тс.» Ж. лап (виг.), [лапу-лапу] (вигук, що відображає облапування з метою знахо-

дження чогось), [лапати] «схопити» Ж, [лапати] «тс.» Ж, [лапцем] «навпомацки» Я, [залапцювати] «схопити і міцно тримати в руках» Ж, [облапати] «облапати» Ж, [облапки] «навпомацки» Ж, лапки, лапцем «тс.»;— р. лапачь, лапачь, бр. лапачь, п. вл. лапачь «ловити, хапати», ч. лапати, слц. лапати, нл. лапачь «тс.», болг. лапам «хапаю», м. лапа «ловить», схв. лапати «схопити», слн. лапати «хапати»;— псл. лапати «хапати, ловити», лапати «схопити, спіймати», яке виводиться із звуконаслідувального вигуку лап (Sławski IV 468, 473—474; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 129; Bezlej ESSJ II 124; Bern. I 690) або розглядається як похідне від лапа (Горяев 181; Брандт РФВ 22, 248; Ułaszyn WS II 200—201); вважається також ітеративом від несавідченого дієслова *лапати (Schuster-Sewc 762).— Дзєндзєлівський УЗЛП 32; Фасмер II 459; Brückner 306—307; БЕР III 310—311; ЭССЯ 14, 28.

[лапацон¹] «житель Полісся, поліщук» Ж;— нерегулярне експресивне утворення від вживаного на Поліссі білорусизма [лапаць] «личак, лапоть»; пор. р. [лапотон] «той, хто носить лапті; переселенець з європейської частини Росії у Сибіру».— Див. ще лапоть.

[лапацон²] «людина з дуже широкими ступнями Па; здоровань МСБГ», [лапацони] «ножиська, лапи» МСБГ;— очевидно, афективне утворення від лапа «нога тварини; велика нога».— Див. ще лапа¹.

[лапацон³] «невдалий малюнок; невдало спечене чи сформоване тісто» Ме, [лапацон] «тс.» Ме;— афективне утворення, пов'язане з дієсловом лапати «бруднити; неохайно робити», лапаніна «невміло, неохайно виконана робота».— Див. ще лапати.

[лапик] «латка» (у загадці про капушту: Лапик на лапику, а й голки не було), лапа «великий і широкий лист рослини», [лапатиче] (зб.) «клапті» Ж, [лапичка] «ділянка землі, що залишилася після поділу», [лапко] «босьяк, голодранець» Ж, [лапоть] «клапоть, ганчірка» Ж, [лапті] «обшлагги», [лапура] «босьяк; шахрай» Ж, [лапушина] «листя

на качанах кукурудзи» МСБГ, [лапушине] «тс.» тж, ВеНЗн, лапастий «широколистий; широкий, великий (про листя); крупний (про сніг, дощ)», лапастий, лапчастий «тс.», [лапуватий] «лапастий» (про сніг), [лапуховатий] «листастий» Бі, [полапить] «полатати» Л;— р. [lápa] «латка», [láпик] «кляпоть, латка, ділянка землі», [лапоток] «кляпоть», [лапить] «латати», бр. лапик «пляма іншого кольору; латка», лапиць «латати», схв. [лап] «кусок сукна; кляпоть землі», лапат «шматок, кляпоть, ганчірка; кляпоть землі», слн. [lapet] «ділянка землі»;— псл. lapъ «кляпоть, латка», lapъть «кляпоть»;— споріднене з лит. loras «латка, кляпоть; кляпоть землі», lópyti «лагодити, латати», лтс. lapít «тс.», lāps «латка», алб. Pape «ганчірка, кляпоть», гр. λέλω «знімаю оболонку, обдираю», λώλη «оболонка, убрання», λέλος (с. р.) «кора»; іе. *lep- «обдирати кору».— Фасмер II 459; Sławski IV 471—473; Bezlej ESSJ II 124; ЭССЯ 14, 32—34; Bern. I 691; Trautmann 149; Fraenkel 385—386; Frisk II 107; Pokorny 678.— Пор. ла́пки, ла́поть, лепістка.

ла́пки (бот.) «калюжниця, *Caltha palustris* L.», [лапу́х водяній] «глечики, *Nuphar* L.» Бі, [лапу́шица] (зб.) «латаття біле, *Nuphaea alba* L.» Л;— р. [лапишник] «глечики жовті, *Nuphar luteum* (L.) Smith.», [лапушкы] «калюжниця», [лапушкы] «латаття, *Nuphaea* L.», бр. [лапка] «калюжниця», [лапушок] «тс.», [лопух] «тс.; латаття; глечики жовті»;— пов'язане з [лапик] «латка»; первісно назва стосувалась, очевидно, водяних рослин латаття і глечиків жовтих, листя яких покриває поверхню водойм подібно до латок (БСЭ 23, 593, 596); пор. латаття «*Nuphaea*; [глечики жовті; калюжниця]», пов'язане з латати, латка.— Див. ще ла́пик.— Пор. лопу́х.

[лапі (у́пі)] «швидко, скоро» ВеЗа, [лапій] «швидше, скоріше» Ж, [лапійвий] «спритний, моторний, меткий» Ж, [лапійший] «тс.» Ж, [нелабійший] «негарний, недобрий» Ж;— др. лапы «знову», лапъ «знову; просто, прямо, несбдуманно», п. lapie «швидко, скоро, незабаром, зараз», [lapie] «тс.», ч. ст. lap

«зараз, негайно, скоро, прямо, відразу», pelap «ледве; ні в якому разі», стсл. лапы, лапъ «ще раз, знову»;— псл. lapy, lapě, пов'язане з дієсловом lapati «хапати» (пор. аналогічне лат. gartim «швидко, скоро» від гаріо, -ere «хапати»); первісне значення, очевидно, «першим хапком, без роздуму»; зіставлення з лит. lābas «добрий, гарний», лтс. labs «тс.» (Mikl. EW 160) дуже сумнівне.— Фасмер II 459, 460; Преобр. I 434; Sławski IV 474—475; Brückner 306—307; Machek ESJČ 320; ЭССЯ 14, 29; Bern. I 690.— Див. ще ла́пати.

лапнó — див. ва́пнó.

ла́поть «личак», [лапотник] «той, що носить личаки; селянин» Ж;— р. лапотъ, бр. лапаць, др. лапотъникъ «взутий у лапі», п. [lapец] «личак», ч. lapě, lapě «личаки», болг. лапчѝни, лапчѝни «селянські шерстяні шкарпетки», схв. [lapčina] «старовинне взуття»;— псл. lapъть «взуття, плетене з лика і под.», пов'язане з lapъть «кляпоть, ганчірка»;— найближчий відповідник — лит. lóputė «взуття, сплетене з грубих ниток, мотузок»; семантичний зв'язок між лапотъ «взуття» і лапотъ «ганчірка» пояснюється по-різному: припускається, що lapъть спочатку означало «онуча», а вже потім «вид взуття» (Karłowicz SWO 352); підкреслюється, що личак був взуттям дуже недовговічним, швидко рвався (Machek ESJČ 320); не виключено також, що в слові збереглася найдавніша семантика кореня, пов'язаного з обдиранням кори: взуття могло бути названо за матеріалом, з якого воно зроблене (лико, кора); висловлювалася думка і про зв'язок з лапа, як у р. ногá — нóготь (Фасмер II 459; Trautmann 149).— Преобр. I 434; Sławski IV 471—473; Brückner 307; БЕР III 314; Skok II 270; ЭССЯ 14, 32—34.— Див. ще ла́пик.

[лапоць] «личак, лапотъ»;— запозичення з білоруської мови; бр. лапаць відповідає укр. лапотъ (див.).

лапсерда́к «старовинний довгий верхній одяг польських і галицьких євреїв», [лапсердик] «тс.»;— р. лапсерда́к, бр. лапсарда́к «тс.», [лапсурдук] «обідранець, голодранець; лахміття», п. lap-

serdak «еврейський халат; обідранець, голодранець (особливо про євреїв)»;— запозичення з мови ідиш; ід. *lābserdak* «верхній одяг» утворене з іменників *lāb* «ліф, корсет», що походить від нвн. *Leib* «тс.» (< свн. *līb(b)* «життя; тіло, корпус» < двн. *līb* «тс.»), спорідненого з дангл. дісл. *lif* «життя», англ. *life* «тс.», та запозиченого укр. *серда́к* «вид верхнього теплого суконного одягу»; менш обгрунтоване зближення з нвн. *Lappen* «ганчірка, клапот» і р. *сюртук* (Преобр. I 434).— Фасмер II 459; Шапиро ФЗ I, 13; Sławski IV 479—480; Altbauer JP 17, 76.— Див. ще *серда́к*.— Пор. *лейбик*, *ліф*.

[*лапта́*] (назва дитячої гри) Ва, [*лоб-да*] «м'яч» ВеУг, [*лопта*] «тс.» тж;— р. *лапта́* «гра в м'яч двома партіями; лопатка, палиця, якою вдаряють по м'ячу в цій грі», [*лопта́*], бр. *лапта́* «тс.», ч. слц. *lopta* «м'яч», м. *лопка* «м'ячик; грудка», схв. *лопта* «м'яч, куля», слн. [*lopta*] «м'яч»;— псл. **lorьta*, пов'язане з *lorata* «лопата»; необгрунтоване припущення про запозичення в цілому з угорської мови (Чопей 167; Mikl. EW 174), оскільки уг. *labda*, *lapta* «м'яч, куля» саме є запозиченням із слов'янських мов; проте в окремих випадках зворотне запозичення могло відбуватися; не можна також виводити з німецької (нвн. *Latte* «планка, рейка») або італійської мови (іт. *latta* «удар») (Karłowicz SWO 353), оскільки при цьому залишається неясною поява п.— Фасмер II 460; Соболевский Лекции 81; Брандт РФВ 22, 250; Machek ESJČS 275; Skok II 318—319; Bezlaž ESSJ II 151; ЭССЯ 14, 32 (виводиться від псл. **larьtati*); Вегп. I 733.— Пор. *лопáта*.

[*лапта́ш*] «рибальська сітка, якою ловлять рибу, тягнучи двома човнами» Дз, Мо, [*лапта́ш*] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. [*лоптáш*] «весляр», пов'язане з *лоптэ* «лопата, весло», запозиченим із слов'янських мов.— Берл. 24; СДЕЛМ 239.— Див. ще *лопáта*.

[*лапу́за*] «людина з широкою розповідною фізіономією»;— афективне утворення.

лапу́х — див. *лопу́х*.

[*лапу́ця*] «тюхтій, телепень, розтелепа» ЛексПол;— афективне утворення.

[*лапуші́не*] (бот.) «рогіз широколистяний, *Turpha latifolia* L.» ВеНЗн;— р. [*лапуха́*] «всяка широколиста рослина»;— пов'язане з [*ла́пник*] «латка», *лапа* «великий і широкий лист рослини»; назва зумовлена розміром листя цього виду рогозу.— Див. ще *ла́пник*.

лапша́ «локшина»;— бр. [*лапша́*];— запозичення з російської мови; р. *лапша́* походить з тюркських мов; пор. тат. уйг. *лакча* «лапша; кусочки тіста, зварені в бульоні».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Дмитриев 561; Вегп. I 690—691; Mikl. EW 160; TEI II 117; Nachtr. II 165; Lokotsch 103; Räsänen Versuch 314.— Пор. *ло́кшина*.

[*ларь*] «велика скриня; засік для боарошна і круп; громадська казна» Бі, *ла́рець* «скринька», *ла́рьок* «невелика легка будівля для торгівлі» (з рос.);— р. *ларь* «великий ящик для речей, продуктів; ларьок, палатка для торгівлі», др. *ларь* «рундук, ящик, скриня»;— запозичене у давньоруську мову з давньошведської; дшв. *lágr* «рундук; шухляда» (шв. *låg* «ящик, скриня») споріднене з ісл. *lág* «тс.», двн. *gilāgi* «житло, приміщення», дангл. *læs* «пасовище».— Фасмер II 460; Преобр. I 434; Горяев 181; Вегп. I 691; Mikl. EW 160; Jóhannesson 732.

Ларі́са;— р. *Ларі́са*, *Ларі́сса*, бр. *Ларі́са*, болг. *Лариса*;— запозичення з грецької мови; грецьке жіноче ім'я *Λαρίσ(σ)α* походить від назви міста *Λάρις(σ)α*, для якого припускається походження з пелазгійської мови (первісне значення «фортеця»); зв'язок з гр. *λαρίς* «чайка» малоімовірний.— Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Сл. вл. імен 243; Петровский 139; Спр. личн. імен 505; Кпаррова́ 241; Илчев 298.

[*ла́рич*] (іхт.) «кефаль, *Mugil* L. Ж; сингіль, *Mugil auratus* Risso Л—Г; гостроніс, *Mugil saliens* Risso Л—Г»;— р. [*ларі́ч*] «сингіль; гостроніс»;— неясне; можливо, результат видозміни незасвідченої назви **ри́лач*, яка могла бути зумовлена особливостями форми передньої частини голови (Мар-

кевич—Короткий 158, 560); до метатези пор. [ласкiр] з [лискар]; пор. інші назви цих риб: [голова́нь, лоба́ч, лоба́нь, лобанчи́к], а також назву родини кефалі (з гр. κεφαλή «голова»); не виключена можливість зв'язку з запозиченою з грецької мови назвою гостроноса [іла́рія] (гр. ἰλάρια, болг. ила́рия).

[ласий¹] «смачний, принадний; охочий, жадібний», [ласний] «смачний», [лацний] «тс.» Ж, [лас] «смак, бажання», [ласач] «ласун», [ласівка] «час, коли є багато ласощів», ласій «ласун», [ласоба] «ласолуб, розпусник» Ж, [ласоба] «хтива жінка» Ж, ласоці, ласун, ласунка, ласуха «ласунка; [хтива жінка Ж]», [ласько́] «ласун», [ласити] «вабити», [ласитися] «прагнути», ласувати «їсти що-небудь смачне», ласуватися «тс.; ласитися», [заласний] «чарівний» Пі, [заласся] «захоплення, потяг» Пі;— р. [ласый], бр. ласы, п. łasy;— псл. пн. lasъ «ласий»;— споріднене з дінд. laṣati (< *lalsati) «бажає», lālasaḥ «жадібний, жадаючий», abhi-laṣaḥ «бажання», гр. λαλαῖομαι (< *λαλάσιομαι) «палко бажаю, жадаю», лат. lascivus «пустотливий, похітливий», гот. lustus «бажання», днв. lust, нвн. Lust «тс.», дірл. lainn (< *lasni) «жадібний»; іє. *las-/l̥s- «бажати»; зіставлялося також з лит. lasyti «збирати дзьобом», lėsti «дзьобати», гот. lisan «збирати», дангл. lesan «тс.» (Mikl. EW 161; Matzenauer LF 9, 190; Pedersen IF 5, 47); можливо, зводиться до того самого первісного кореня з рухомим s- *l-s-/(s-)l-, що й лаз.— Фасмер II 464; Преобр. I 436—437; Горяев 182; Sławski V 30—31; Brückner 307; ЭССЯ 14, 46; Bern. I 692—693; Мельничук Етимология 1984, 144; Meillet—Ernout 609; Kluge—Mitzka 450; Pokorny 654.— Пор. ласка.

[ласий²] «чорний або рудий з білим черевом чи грудьми», [ласиста] «чорна з білими смугами спіднизу» (про вівцю) ВеНЗн, [ласновенький] «блискучий, лискучий», [ласій] «віл з білим черевом і кінцем хвоста», [лася] (кличка корови з червоною спиною і білим черевом; кличка лисої корови; кличка рябої корови) О, [йасуля] «корова з білим черевом» ВеЗа, підласий «з білим черевом», [під-

ласистий] «тс.»;— р. [ласа] «лискуча пляма, смуга», [ласина] «тс.», [ласить] «залишати плями або смуги», п. [łasi] «віл з темною спиною», [łaska] «вид диких качок (чорна з білою плямою)», болг. лас «з лискучою шерстю» (про коня, мула і под.), схв. [łasa] (назва бурої кози), [łasac] (назва вола);— споріднене з лтс. luõss «жовтий з сірим відтінком, половий», можливо, також з łase «крапля, пляма, цятка», łasains «поцяткований», лит. lāšas «крапля», lāšinti «капати, крапати», р. [лоса́] «гладінь води, освітлена сонцем»; у кінцевому рахунку, можливо, пов'язане з лисий; зіставлення з лтс. lapša «місце» (Mühl.-Endz. II 440—441), р. лоск (Горяев 181), болг. влас «волос, шерсть» (БЕР III 316) менш переконливі.— Фасмер II 460—461; Преобр. I 435; Потєбня РФВ I, 80; Sławski V 16, 22; Bern. I 691; Mikl. EW 160; Būga RR II 217; Matzenauer LF 9, 189.— Пор. ласиця, ластівка¹, лисий.

ласиця (зоол.) «невелика хижа тварина, Mustela nivalis L.; [білка О]», [ласичка] «Mustela nivalis», ласка, [ласкавиця] МСБГ, ласочка «тс.», ласочкою «крадучись»;— р. ласка «Mustela», [ласиця], бр. ласіца, ласка, др. ласица, п. łasica, łaska, ч. lasice, слц. lasica, нл. łasyca, łaska, болг. діал. м. ласица, схв. ласа, ласица, слн. (pod)łasica «тс.»;— псл. lasica (lasъka) «Mustela nivalis», похідне від прикметника lasъ «лискучий, з білими плямами», оскільки тварина має попелясто-каштанове забарвлення при білому черевці (Вярєніч Белар. лінгв. 13, 67—68; Младенов 270; Mikl. EW 160); менш обгрунтоване пов'язання з łaska «любов, прихильність», вжитим у найменуванні тварини з мотивів табу (Трубачев ЭИРЯ II 29—30; ЭССЯ 14, 37—38; пор. болг. невесту́лка «ласиця»), з lasъ «жадібний, охочий» (Bern. I 691) чи з ластитися, через те що тварина легко піддається прирученню (Rostafiński Rozprawy 55, 260—268; Brückner 307), або реконструкція псл. *vlasъka і зіставлення з герм. wisulō(n), днв. wisula, нвн. Wiesel «ласиця» (Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281); сумнівне зближення з перс. gāsū

«ласиця» (Moszyński PZJP 132).— Фасмер II 461—462; Преобр. I 435; Sławski V 15—17; Schuster-Šewc 764—765; БЕР III 316; Skok II 271; Bezlaј ESSJ II 125.— Див. ще *ласий*².— Пор. *ластівка*¹.

ласка, *ласкавець* «доброзичливець, покровитель; коханець (у пісні); [лагідний вітер Ж], [ласкавщина] «пенсія» Ж, *ласкав*, *ласкавий*, [ласків] «ласкав, ласкавий» Ж, [ласкавити] «втихомирювати, приборкувати» Ж, [ласкавитися] «бути добрим, прихильним, милостивим» Ж, [ласкати] «пестити, милувати» Ж, [ласкатися] «ластитися» Ж, [лащити] «пестити», [власкати] «приборкати, приручити» Ж, *неласка*, *обласкати*, *обласкавити*;— р. бр. др. болг. *ласка*, п. *laska*, ч. слц. *laska* «любов», м. *ласка* «лестощі», схв. *ла́ска* «тс.», слн. *laskanje* «лестощі; ласка», стсл. *ласкати* «пестити» (Супр.);— псл. **laska*, очевидно, пов'язане з прикметником **lasъ* «ласий».— Фасмер II 461; Преобр. I 435—436; Горяев 181; Sławski V 19—21; БЕР III 316—317; Skok II 272; Bezlaј ESSJ II 125—126; Bern. I 691—692; Мельничук Етимологія 1984, 144.— Див. ще *ласий*¹.

ласкавець (бот.) «рослина родини зонтичних, *Vupleurum* L.; [коношина темно-каштанова, *Trifolium spadiceum* L.; зілля для прикраси О]», [лас] «ласкавець» Мак, [ласик, ласоч трава] «тс.» Мак;— р. [ласкавець] «тс.», ч. *laskavec* «щириця, *Amaranthus* L.», слц. *laskavec* «щириця хвостата, *A. caudatus* L.»;— пов'язане з *ласкавий*; назва зумовлена приписуваною рослині магичною дією в коханні; пор. інші її назви: п. *ugocznik*, ч. *úgočník*.— Sławski V 25; Holub—Lyer 281.— Див. ще *ласка*.

[ласкір] (іхт.) «густера, *Blicca bjoerkna* L.; плітка, *Rutilus rutilus* L. Дз», [ласка́р] «йорж, *Acerina cernua* L.» Ж, [ласкера] «густера» Дейн, [ласкі́ра, ласкі́рка] «густера; плітка» Дз, [ласкі́рка] «густера» Дейн, [лоскі́р Шарл—Тат, лоскі́рка, лоскі́ря, лускі́р] «тс.»;— р. [ласкі́рь] «густера; лящ, *Abramis brama* L.», [ласки́ря] «густера», [луски́рка], бр. [ласкі́р, ласкі́рка] «тс.»;— очевидно, результат видозміни назв [поски́р, поски́ря, поски́рка] «тс.» під впливом осно-

ви дієслова [ло́скати] «ляскати» ([ло́скит] «шум, тріск») з огляду на те, що під час нересту густера вискакує з води і вчиняє шум; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 462) з р. [ло́ска́рь] «лопата» (за будовою носа густери) або безпосереднє виведення (Ledeg 87—88) від р. [ло́скать] «ляскати».— Коломиец Происх. назв. рыб 12—13.— Див. ще *поскі́р*.

ласкотати — див. *лоскотати*.

[ласня] «планка; поперечна планка борони» НЗ УЖДУ 37;— п. *lašnia* (laš-pia) «дерев'яна планка»;— очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Lasche* «клин (на платті); накладка (на рельсах)» пов'язане з *lasch* «в'ялий», снн. *lasch* (*las*) «стомлений», спорідненими з англ. *lazy* «лінивий», дісл. *lasinn* «слабий», ірскр. *lōskr* «в'ялий», болг. *лош* «поганий», снідерл. *lasce* «ганчірка, клапоть», р. *ло́скі́т* «клапоть».— Дзєндзелівський НЗ УЖДУ 37, 50; SW II 659; Kluge—Mitzka 423.

[ласочка¹] «вид гри, у якій один з учасників, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити й ударити по руках супротивника», [лясавці] «тс.»;— очевидно, пов'язане з виг. *лясь* (див.).

*ласочка*² (ласкава назва дівчини або жінки);— очевидно, результат перенесення назви тварини *ласочка* «ласиця, ласка», семантично зближеної з словами *ласкавий*, *ласка*.— Див. ще *ласиця*, *ласка*.

*ласт*¹ «кінцівка морських тварин (моржів, тюленів та ін.); (мн.) пристосування для підводного плавання, яке надівається на ноги плавця»;— бр. *ласт*;— запозичення з російської мови; р. *ласт* «тс.», очевидно, походить від саам. *lāst*^a «задня лапа тюленя» (Фасмер II 462—463); висловлювалася також думка про походження з псл. **lapstъ*, яке мало б бути пов'язаним з іара «лапа» (пор. лтс. *lapsta* «лопата», *lāra* «лапа» і т. д.— Būga RR I 313; Mühl.—Endz. II 440.

*ласт*² «міра корабельного вантажу (2 тонни); міра сипких тіл», [лашт] «міра сипких тіл», [лаштом] «у достатку»,

ст. *лашт* (одиниця ваги або об'єму) (1526);— бр. *ласт* «міра вантажу; міра сипких тіл»;— запозичення з російської і польської мов; р. *ласт* «тс.», п. *laszt* «давня міра сипких тіл» походять від свн. *last* «певна міра об'єму; одиниця ваги» (двн. (h)last, нвн. Last «тягар, вантаж»), пов'язаного з нвн. laden (двн. hladen) «вантажити», спорідненим з псл. *kladō* «кладу».— СІС 385; Винник 139—140; Richhardt 72; Фасмер II 462; Преобр. I 436; Sławski V 33—34; Kluge—Mitzka 424.— Див. ще *клáсти*.— Пор. *ладувáти*.

ластик «бавовняна тканина з блискучою правою стороною»;— р. *ластик*, бр. *ла́сцік* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *lasting* (сорт взуттєвої тканини, букв. «тривалий, постійний, міцний») пов'язане з дієсловом *last* «продовжуватися, тривати; носитися» (про тканину, взуття і т. п.), сангл. *lasten* «іти слідом, виконувати; продовжуватися, тривати», дангл. *læstan* «тс.» (первісне значення — «іти слідом»), *lāst* «стопа, слід», спорідненими з гот. *laistjan* «іти слідом», двн. свн. нвн. *leistēn* «виконувати наказ, виконувати обов'язок», дфриз. *lāsta* «тривати, продовжуватися»; очевидно, форма р. *ла́стик* виникла в результаті контамінації форми *ластинг* з недовго вживаною назвою іншої подібної тканини *еластік* (Воронин Вестник ЛГУ 1972/1, 125—131).— СІС 385; Фасмер II 463; Klein 867; Skeat 285; Kluge—Mitzka 435.

ластитися, ла́щитися;— р. *ластиться*, бр. *ла́щичица*, [ла́сціца], п. *łaszczyć się*;— пов'язане з *ла́ска*, [ла́скатися] «ластитися» Ж, як *пустіти* з *пукáти*.— Фасмер II 463; Преобр. I 435; Sławski V 31—32; Bern. I 692; Trautmann 150; Эндзелін СБЭ 55; Желтов ФЗ 1876/1, 22.— Див. ще *ла́ска*.

ластівка¹ (орн.) «*Hirundo L.*», [гла́стівка, ласо́чка Пі, ла́стичка Ж, ластови́ця, ластовка Пі, ла́сточка Ж] «тс.», [ла́стивеня́], ластів'я́, ластовеня́, ластівча́ний, ластівча́чий, ластів'я́ний, ластів'я́чий, ластови́ний;— р. *ласточка*, заст. *ластовица*, [ла́стица, ла́стка, ла́ствица, ластовка, ла́стущика], бр. *ла́-*

стаўка, др. *ластовица*, р.-цсл. *ластѣна* «вид ластівки», *ластѣнь* «тс.», п. [lastówka, lasztówka, lastawka, lastówka, lasztówka] (з ч., укр., бр.), ч. [laštovice, laštovka], vlaštovka, слц. lastovica, вл. lastojca, lastojčka, полаб. lostövéica, болг. *ластовица, ластавица*, м. *ластовица*, схв. *ла́ста, ла́ставица, ла́стовица*, слн. *lastovica, lastovka*, стсл. *ластовица*;— псл. *lasta, lastovica, lastavica*, очевидно, як і *ласіца* «ласиця», пов'язане з *лазь* «темний з білим черевом чи грудьми», за характером забарвлення майже всіх видів ластівок (Птицы СССР 402—405); менш обгрунтовані припущення про спорідненість з *ла́ска*, *ла́ститися*, зумовлену нібито тим, що ластівка завжди була одним з найулюбленіших птахів у слов'ян (Фасмер—Трубачев II 463; Трубачев ЭИРЯ II 29—32; ЭССЯ 14, 42—43), з лит. *lakstūti* «літати», *lakštūs* «швидкий, прудкий», лтс. *lakštīt* «стрибати, бігати вперед і назад» (Фасмер II 463; Преобр. I 436; Горяев 182; Sławski I 514; Младенов 271; Bern. I 692; Mikl. EW 161; Fraenkel ZfSIPh 11, 45—47), з ірл. *los* «хвіст», кимр. *llost*, брет. *lost* «тс.» (Rozwadowski Rozprawu 25, 4—11), як і виведення від звуконаслідувального *last- (*glast-, hlant-, chlast-*) «стук, хлоп» (Machek ZfSIPh 20, 35; Holub—Lyer 509; Schuster—Šewc 763—764; Lětopis 23/2, 143—147) або пов'язання з *lapotati* «швидко говорити» (Machek ESJČ 694).— Див. ще *ла́сий*².— Пор. *ла́сиця*.

ластівка² «вставка в одязі під пахвами», *ла́стка*, [ла́стови́ця] «тс.»;— р. [ла́ста], *ластовица, ластовка*, бр. [ла́стаўка, ла́стка] «тс.»;— не зовсім ясно; можливо, як і назва птаха *ластівка*, походить від псл. *лазь* «темний з білою плямою (латкою) під черевом чи грудьми»; зіставляється також (Горяев 182; ЭССЯ 14, 42) з *ла́тка*, *латáти* (пор. укр. болг. [ла́ти́ця] «ластка», м. *латица*, схв. *ла́тица* «тс.»).— Преобр. I 436.

[**ластівчики**] (бот.) «герань голубина, *Geranium columbinum L.*»;— очевидно, похідне утворення від *ластівка*; мотивація назви рослини не зовсім ясна; можливо, така назва зумовлена подібністю головок герані до птаха (пор.

[журавельник] «герань», яке пояснюється тією ж ознакою).— Див. ще ла́стівка¹.

ла́стовень «Vincetoxicum Moench.; цинанх, Cynanchum L. Мак; ваточник сірійський, Asclepias syriaca L. (A. cognati Desp) Ж», [ластóчник] «ваточник сірійський» Ж;— р. ла́стовень «Vincetoxicum», ластóвник «цинанх», ч. lastovičník, слц. vlaštovník, схв. [lãstovičnjäk] «тс.»;— похідні утворення від назви птаха ла́стівка; найменування зумовлені подібністю розкритих плодів рослин до ластівки, що летить.— Machek J m. rostl. 184.— Див. ще ла́стівка¹.

ластові́ння «веснянки», ластові́нка «веснянка», ластові́нчатий «веснянкуватий», ласта́тий «тс.»;— р. [ластові́нья] «веснянки» (з укр.?), бр. [ластаві́не] «тс.»;— не зовсім ясне; пов'язується з назвою птаха ла́стівка (Булаховський Вибр. пр. III 225); може бути похідним від того самого псл. lasъ «темний з білою плямою чи смугою (плямистий)», до якого зводиться й ла́стівка (назва птаха) і ластка «вставка в одязі».— Див. ще ласий².— Пор. ла́стівка¹, ла́стівка².

ла́та¹ «шматок, яким зашивають дірки; вставка», [лат] «тс.», ла́тка «тс.»; пляма; [вигідне місце, ласий кусок] ЛЧерк», [латані́на] «повсякчасне латання; річ, яка складається з латок; руб'я», [ла́танка] «вив'язування нових очей у сітці замість зіпсованих» Мо, [латанці́] «покритий латками одяг», [лататі́на] «лагодження, штопання; виріб з клаптиків» Ж, [латáч] «лагодільник; кравчик» Ж, ла́ти «лахміття», [латі́ца] «ластка» МСБГ, [латі́ш] «одяг з багатьма латками», [латні́як] «той, що лагодить горшки» Ж, [ла́точник] «рядно з кольорових шматочків» Л, [ла́тошник] «тс.» Л, [латоші́] «лахміття» ЛексПол, ла́ття «старий одяг», [латі́н] «свита з латками; полатаний піджак» Л, [латі́нник] «бідний селянин», [латі́ога] «голодранець» МСБГ, [ла́тянка] «одяг з латками; ковдра чи рядно з ганчірок Л», [латка́тий] «плямистий, строкатий» Ж, лата́ти, [полатáйко] «лагодільник; кравчик» Нед, [полаті́х] «тс.» Нед;— р. діал. бр. ла́та, п. ľata,

ч. слц. діал. ľata, болг. [латі́ца] «підшивка», [алті́ца] «ластка», м. лати́ца «латка», алті́ца «тс.», схв. ла́тица, ла́тица «ластка»;— псл. *olta «латка», первісно «пришите»;— споріднене з двн. āla «шило», дінд. āga «тс.»; на праслов'янському ґрунті могло частково змішатися з lasta «ластка»; інші пояснення не враховують південнослов'янських форм на алт- і виходять з псл. *lata, зіставляючи його з псл. letěti (ЭССЯ 14, 47—48), з гр. λῶμα, -ατος «край одягу» (Bern. I 693; БЕР III 324), з лат. laser «подертий», гр. λακίς «шматок, лахміття» (Ильинский РФВ 76/2, 245—246), з лит. ľataža, latóžis «розтелепа, тухлій» (Fraenkel 343, 360).— Фасмер II 464; Sławski V 34—37; Vaillant BSL 44/2, 143—144.— Пор. ла́стівка².

ла́та² «довга жердина або дошка, яку кладуть уперек кроков», [ла́тва] «тс.», [ла́тка] «дранка; розпірка» О, [латóвець] «дерев'яний цвях для прибивання лат на кроквах», [ла́тник] «тс.; мале свердло», [латні́як] «свердел для лат» Ж, [ла́тя] (зб.) «лати» МСБГ, латува́ти «накладати дошки-лати на крокви», [латі́ти Ж, латкува́ти, латні́ти Ж] «тс.», [ні́длатка] «накладка на полози в санях»;— р. бр. ла́та, п. вл. ľata, ч. lat', latě, слц. ľata, нл. ľata, ľatwa, полаб. lotvə, схв. лѣтва, слн. ľata, ľatva;— запозичене, можливо, через посередництво польської мови з німецької; свн. latte (< двн. latta) «планка, рейка, дранка», нвн. Latte «тс.» споріднене з дангл. lætt, дісл. latta, «тс.», дірл. ірл. slat «прут, лозина», кімр. lath, брет. laz «тс.»; представлена в кількох слов'янських мовах форма latva (*laty) характеризує слово як належне до ū-основ, що свідчить про давність запозичення.— Richhardt 73; Шелудько 36; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Фасмер II 464; Преобр. I 437; Горяев 182; Sławski V 37—38; Brückner 307; Machek ESJČ 321; Holub—Kop. 199; Bern. I 964; Mikl. EW 161; Kluge—Mitzka 425.

[латама́н] «отаман» Ж;— результат гіперичної видозміни звукової форми др. ватаманъ «тс.», як у [лапнó] з ва́пнó.— Див. ще ота́ман.

латаття (бот.) «водяна рослина з великим листям і жовтими або білими квітками, Nymphaea L.», [латаніна] «лист латаття білого» Ж, [лататє, латать] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.; латаття біле, Nymphaea alba L.» Ж, [лататина] «калюжниця болотна» Пі, [латахі] «водяна рослинність з широким листям» Ва, [латач] «тс.» Ж, [латаше] «тс.; глечики жовті, Nuphar luteum Sm.» Ж, [лотаї] «калюжниця болотна» ВеБ, [лотайка Мак, лотак ВеБ, лотань ВеБ, лотар Мак, лотатень Ж, лотаття, лотать Г, ЛексПол, лотач ВеБ, лотачка Мак, лоташ Ж, лототь Мак, лотоць, лоточ тж, лоточник ЛексПол, лотошки Мак, лотошник ЛексПол, лотот, ваташ Мак] «тс.»;— р. [лататье] «латаття; глечики жовті; калюжниця болотна», бр. лотатць «калюжниця», п. łotocь «калюжниця болотна», [łataj, łotocie, łotacz, łotasz, łotocz] (з укр.), ч. [łataj, lotaj, lotač, lotáč] «тс.»;— очевидно, пов'язане з *лата*, *латати* з огляду на велике листя, пор. лататий «з великим і широким листям»; непереконливо зіставлялося з псл. *loky «калюжа» (Machek Jm. gostl. 41), з болг. латіна (бот.) «крес, настурція», латиф «тс.», схв. лаїуни «Суслатен еигораецт», лаїїх «гілочка винограду з китицями» (Bern. I 693).— Фасмер II 464—465; Меркулова Очерки 26—30; Sławski V 41—42.— Див. ще *лата*¹.

[латвий] «легкий», [залатвити] «влаштувати справу» Я;— бр. [латвий] «тс.», [лацьвэй] «легше, краще», [улатвіць] «поліпшити, полегшити»;— запозичення з польської мови; п. łatwy «легкий, зручний», пов'язане з łasny «тс.», виводиться з псл. latiti «хапати, брати», представленого в схв. лятити «сягати, швидко вхопити», слн. látiti se «ухопити» (Sławski V 46—47; Brückner 307); висловлювалися також припущення про зв'язок з псл. lati (lajati) «ляяти, насміхатися» (Zubaty St. a čl. I 57; Bern. I 694), з лтс. ľets «дешевий; легкий» або з уг. olczó «дешевий» (Machek ESJČ 316—317).— Sławski V 46—47; Brückner 307; ЭССЯ 14, 51.— Пор. *лацний*.

[латень] (бот.) «вид печіночного моху, маршанція, Marchantia» Ж, Мак;— по-

в'язане з *лата*, *латати*; назва могла бути зумовлена формою порівняно великих таломів маршанції, які стеляться по землі (БСЭ 26, 414).— Див. ще *лата*¹.— Пор. латаття.

[латер] «кубічний сажень дров, купа дров», [лата] «міра дров» О, [латра] «4 кубометри дров» Исслед. п. яз., [латрівка] «метрове поліно» О;— р. [лахтер] «гірничий сажень», п. łatr, łatei «сажень», ч. заст. látro «сажень (міра довжини і міра дров)», ст. látg, слн. заст. laktor, látog, [lächtor, laktor] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lähter «сажень (міра довжини і міра дров)», нвн. Lächter, споріднене з дангл. læs(e)ap «хапати, схоплювати», англ. latch «тс.», гр. λάζομαι «хапаю, беру» з *λάζομαι; до розвитку значення пор. *сажень*, пов'язане з *сягати*.— Richhardt 73; Шелудько 36; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Sławski V 44—45; Brückner 307; Machek ESJČ 322; Holub—Lyer 282; Bern. I 508; Kluge—Mitzka 373; Frisk II 71.

лати (іст.) «металеве спорядження стародавнього воїна», латник «воїн у латах»;— р. бр. латы, др. латы, п. ст. łaty, болг. заст. лати (з р.);— пов'язане з *лата* «латка»; основною частиною цього спорядження були шматки шкіри, на які нашивалися металеві пластинки.— Фасмер II 464; Ильинский РФВ 76, 246; Sławski V 47—48; БЕР III 322; Bern. I 693; Matzenauer LF 9, 191.— Див. ще *лата*¹.

лати́нь «латинська мова», латіна, [латинщина Ж] «тс.», латінець «латинянин; [католик]», латіниця «латинське письмо», латінка «тс.», латинізація, латинізм, латиніст, [латінник] «латиніст; католик», латінство «католицтво», [латиняк] «католик» ВеУг, латіняни (іст.) «жителі Лаціума», [латінити], латинізувати, [латіньцити] Ж, ст. латыни «католики» (1440);— р. бр. латынь (очевидно, з укр.), др. латининъ, п. łacina, ч. latina, слн. latinčina, вл. łacina, нл. łatyński, болг. латінець «латинянин; (заст.) католик», латінски, м. латин «латинянин; католик», схв. латин «тс.», латінитина

«латинська мова», слн. *latínščina* «тс.», стсл. *ЛАТИНСКЪ*;— запозичення в латинської мови; лат. *latīnus* «латинський», *latīna* (*lingua*) «латинська (мова)» пов'язане з топонімом *Latium* «Лациум» (область в Італії, центром якої був Рим), можливо, спорідненим з *lātus* «широкий», *latus* «сторона, бік».— Фасмер II 465, 466; Преобр. I 438; Горяев 182; Sławski IV 410—411; Holub—Lyer 282; Schuster-Šewc 757—758; БЕР III 323; Bern. I 693; Walde—Hofm. I 770.

[латі́р¹] «янтар» Ж, [олаті́р] «тс.» Ж;— р. *алатр* (фольк.) «міфічний чудодійний камінь», *латыр(ь)*, *латарь*, *алабыр(ь)* «тс.»;— неясне; непереконливо виводилося з лат. *altāre* «олтар, вівтар» (Jagić AfSiPh I, 90; Veselovskij AfSiPh 6, 52—53; Мочульский РФВ 18, 79—80), зіставлялося з назвою міста в Чуваській АРСР *Алатир* (Ciszewski AfSiPh 16, 603—604), з дісл. *leiðarsteinn* «магніт» (Бодуен де Куртене ИОРЯС 19/2, 93—94), з прикметником **латыгорь*, утвореним від **латыгоръ* «латиш» (Соболевский Этногр. обзор. 8, 254), з гр. ἤλεκτρον «янтар» (Савинов РФВ 21, 43; Даль I 24).— Фасмер I 69.

[латі́р²] «поряд, поруч» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. *алътурь* (рум. *alături*) «тс.» походить від лат. *a latere* «збоку», що складається з прийменника *a(b)* «від, з» та іменника *latus* «бік», пов'язаного з прикметником *lātus* (< **stlātos*) «широкий», спорідненим з вірм. *lain* «тс.», псл. *stylati*, укр. *стеліти*.— Scheludko 137; СДЕЛМ 26; Puşcariu I 82; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще *абажур*, *стеліти*.

латіш, *латіський*;— р. бр. *латыш*, п. *Łotysz*, ч. слц. *Lotyš*, вл. *letiski* «латиський»;— запозичення з латиської мови; лтс. *latvieši* «латиші» є формою множини від *latvietis* «латиш», *latvis* «тс.», що походять від латиського гідроніма (назви струмка) *Late*, можливо, спорідненого з двн. *lētto* «глинозем», дірл. *lathach* «мул»; менш переконливим здається виведення від др. *Лотыгола* «Латгалія, східна частина латиської мовної області» (Отрепски 2, 72).— Фасмер II 466; Преобр. I 438; Горяев

192; Mikl. EW 174; Mikkola Slavia 15, 162; Mühl.—Endz. II 425.

[латка] «дитяча гра, в якій один з учасників б'є долонею по спині сусіда і тікає, а той, кого вдарено, повинен кому-небудь передати удар»;— не зовсім ясне; може бути пов'язане з *ладка* «долоня» або з *лата*, *латка* в значенні «пляма» (пор. р. *пятнашки* «дитяча гра»).

лату́к (бот.) «вид салату; бур'ян, *Lactuca L.*», [лату́чка] «тс.» Ж;— р. бр. болг. *лату́к*, п. *laktuka*;— через посередництво польської або німецької мови (свн. *lattuke* «тс.») запозичено з латинської; лат. *lactūca* «латук, качанний салат» пов'язане з *lac* (< **glact*) «молоко», спорідненим з гр. γάλα, γάλακτος «тс.»; пор. укр. [молоча́й] «латук дикий, *Lactuca scariola L.*», [молочко́] «тс.».— СІС 386; Richhardt 73; Фасмер II 465; Преобр. I 473; Горяев 182; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747; Frisk I 284.— Пор. *ло́чиця*.

лату́нь «сплав міді з цинком»;— р. бр. *лату́нь*, болг. *лату́н* (з рос.);— запозичення з німецької або італійської мови; нвн. *Latún*, снн. *laton* «тс.» походить від іт. **lattone* (венец. *laton*) «тс.», яке виводиться від ар. *lātūn* «мідь», що виникло на основі тур. [altan] «золото» або тюрк. **altun* «тс.»; припускалось посередництво грецької мови (сгр. λατόνι «латунь».— Фасмер ГСЭ 3, 112; Bern. I 694).— СІС 386; Фасмер—Трубачев II 465; Преобр. I 437—438; Battisti—Alessio 2178, 2181; Klein 869.— Див. ще *алтін*.

[лату́ра] «їжа для собак; рідка страва Мо; рідка каша Дз»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лату́рь* (мн.) «поміи», рум. *lătúri* (аром. *lătúra*) «тс.» походять від лат. *lavātūrae* «тс.», пов'язаного з дієсловом *lavo*, *-āre* < **lovō*, **lovāre* «мити, купати».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 158; Scheludko 137; СДЕЛМ 244; Puşcariu I 82; Papahagi 622; Walde—Hofm. I 773—775.— Див. ще *лаванда*.— Пор. *лєвря*, *лівантіна*, *луг²*, *лю́ра*.

лауреа́т, *лауреа́тство*;— р. болг. *лауреа́т*, бр. *лаурэа́т*, п. *laureat*, ч. слц.

laureát, вл. lawgreat, схв. лаурèāt, слн. laureát;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Laureát, фр. laureát походять від лат. laureátus «увінчаний лавровим вінком», пов'язаного з laurea «лавровий вінок», laurus «лаврове дерево, лавр».— СІС 386; Sławski IV 78; Koraliński 561; БЕР III 325; Филипова-Байрова БЕ 1954/4, 376—377; Bloch 345; Dauzat 431; Klein 870.— Див. ще лавр.

лафа́ . «пожива, користь, вигода; [платня Ко]», [лахва́] «роздолля; пожива», [лахвіця] «удача, лафа» Ме, [лахвічка] «тс.» Ме, [лєфа] «побічний доход; хабар» Ж, [ліфа] «тс.» Ж, [ляфа] «пенсія; утримання, харчі» Ж;— р. лафа́ «пожива, удача, вигода», [алафа́] «платня; пайок; фураж на коня», ст. алафа «нагорода», олафа «тс., подарунок», бр. лафа́ «пожива, удача, вигода», п. lafa «платня солдата; заробітна плата; пенсія; гроші на харчі для людей і коней; частка, пайка», ст. ufa(k)a «тс.», болг. [лефе́, улефе́] «плата, заробітна плата», схв. улєва «тс.»;— через посередництво російської і польської мов запозичене з тюркських; тат. башк. алафа «нагорода, платня, подачка», тур. afa «платня солдата», ulfa «тс.» походять від ар. alafa «султанське утримання послів, їх челяді і тварин», ulfa «платня, харчі, фураж».— Булаховський Нариси 119; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Титаренко РР 1985/5, 146—147; Шипова 219—220; Тагiev Тюркизмы 154; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 123; Дмитриев 567; Korsch AfSIPh 9, 677; Sławski IV 25; Brücker 289; Lokotsch 167; Bern. I 683; Mikl. TEI II 182.

лафє́т «станок, на якому закріплюється ствол гармати»;— р. бр. болг. м. лафє́т, ч. слц. вл. lafeta, схв. лдфє́т, слн. lafēta;— через посередництво російської і німецької мов (нім. Lafētte) запозичено з французької; фр. l'affūt «тс.» утворене від fūt «стрижень, стовбур», що виникло з фр. ст. fust «тс.», яке зводиться до лат. fūstis «палиця, дрючок» неясного походження.— СІС 386; Фасмер II 467; Преобр. I 438; Горяев 182; Kluge—Mitzka 418; Dauzat 16; Walde—Hofm. I 573—574.

[лахабўнда] «бродяга, волоцюга» Ж;— очевидно, результат контамінації слів [вагабўнда] «волоцюга» і ла́хи «лахміття».— Див. ще ла́хи, макабўнда.

[лахамє́ндрики] «ганчір'я, ляхміття», [лахамі́ндрики] «тс.»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [лохомáндрики] «пожитки, речі» розглядається як утворене з ла́хи «лахміття, дрантя» ([лах, ла́ха] «тс.») і етимологічно неясного [мі́ндара] «обрізки, клаптики, мотлох», [мі́ндра] «тс.».— Фасмер II 525, 623.— Див. ще ла́хи.

ла́хати «підбирати колоски» Ж;— р. [ла́хать] «бігати, метатися», бр. [ла́хаць] «бігати; шукати; тинятися», п. [šachac] «ганяти, бігати», [šachac się] «проявляти статевий інстинкт» (про льоху), lochac się «тс.», ч. [šachovač] «вистежувати», схв. [ла́хати] «швидко ходити; прагнути»;— очевидно, псл šachati «бігати в пошуках, зазіхати», пов'язане з lašь «ласий»; менш переконливі пояснення як експресивного утворення (Sławski IV 319—320) або як пов'язаного з ie. *lek- «літати, скакати» (ЭССЯ 14, 16—17).— Див. ще ласий¹.— Пор. лóхати¹.

[лахвє́ц] «безтарка» ЛЧерк;— неясне; можливо, пов'язане з лафє́т.

ла́хи «лахміття», [лах] «тс.», [ла́ха] «тс.; одежина», [лахáтка] «ганчірка, онуча» О, [лахáтник] «мінйло, ганчірник» О, [лахатняк «тс.» О, [лахáтя] «лахміття» О, [лахáтя] «тс.» О, [лахáш] «поганий порваний черевик» Ж, ляхма́й «людина в ляхмітті», ла́хман «лахміття; [обірванець]», ляхмані́на «драна одежина», [лахманка] «лахміття, ганчірка», [лахманник] «ганчірник», [лахманя́р] «тс.», [лахмання] «лахміття», [лаху́та] «ганчірка», [лаху́тя] (зб.) «лахміття, ганчір'я» О, [ла́ше] (зб.) «лахи» Ж, [ла́хавий] «обірваний, брудний», [лахманува́тий] «повільний (про вола); обірваний», ляхма́тий «кошлатий; [покритий ляхміттям Ж]»;— р. [ла́хмы] «шмаття, ганчір'я; патли», бр. ла́хі «старий поношений одяг», ляхманьі «лахміття, ганчір'я, обноски», п. šach «ганчірка», [šacha, šachmap, šachmana, šachmaniec] «тс.», šachy «лахміття», [šachmany] «вбрання», [šachoty] «тс.», слц. [šachy] «одяг, ляхміття» (з укр.,

п.), вл. *lachmap* «здоровань; обірванець, ледащо»;— псл. [лахъ] «ганчірка»;— очевидно, давніше **laks-*, споріднене з гр. *λαμῖς* «кляпоть, лахміття», *λαμίζω* «рву на частини, роздираю», лат. *laseg* «розідраний, порваний», *lacinia* «кляпоть, одяг», *lasego* «де-ру, шарпаю», лит. *lākatas* «обірванець», лтс. *lakats* «сукно»; іє. **lēk-/lāk-* «роздирати»; потребує дальших уточнень зіставлення з р. *лѣскѣт* «кляпоть», снн. *las* «клиноподібний кляпоть», нвн. *Lasche* «кляпоть» (Bern. I 685—686; Matzenauer LF 9, 186; Walde—Hofm. I 743); недостатньо обгрунтоване виведення від псл. *lata* «латка» (Brückner 305) або від снн. *lachen* «полотно, простираadlo», нн. *laken* «тс.» (Шелудько 36; Преобр. I 472—473).— Фасмер II 467; Ильинский ИОРЯС 20/3, 109; Sławski IV 403—404; Machek ESJCS 256; Schuster—Sewc 800; Boisacq 552; Pokorny 674.— Пор. **лахміття**, **лохман**.

[лахма́чити] «дурити, забирати нечесним способом» Па;— результат видозміни форми [махла́чити] «тс.», зближеної з *лахман*, [лахма́нник] і под.— Див. ще **махла́чити**.— Пор. **ла́хи**.

лахміття, [лахма́тина] «ганчірка» Ж, [лахма́тя] «лахміття» О, **лахмітник** «обідранець; той, хто скуповує і продає старі речі», [лахмо́тник] «обідранець»;— р. *лохмо́тья*, бр. *лахмо́цце*, п. [lachmyta] «обідранець, ледащо» (з укр.?)— псл. *[лахъmot-], складне утворення з тих самих компонентів *лаху* «лахи» і *mot-* (пов'язаного з *motati*), що й *мо́тлох*; непереконливе виділення (Sławski IV 407—408) суфікса *-yta (-ita)*.— Пор. **мо́тлох**.

[ла́хнути] «зазіхати; лакомитися» О, [ла́хний] «пожадливий, ласолюбний, похитливий» Ж;— слц. [láchat'] «жадати, прагнути»;— очевидно, пов'язане з *ласий*¹, [ла́хати] (див.).

[лахо́лата] «лахміття; обірванець, голодранець» Ж;— складне утворення з *ла́хи* «лахміття» і *лата* «латка».— Див. ще *лата*², **ла́хи**.

лацаро́ні «неаполітанський бідняк, жебрак»;— р. *лаццаро́ни*, *лаццаро́ни*, *ладзаро́ни*, *лазаро́ни*, п. ч. *lazarop*, слц. слн. *lazaróp*, болг. *лазаро́не*, схв.

лаза̀рѡн, *лазарони*;— через посередництво російської мови запозичене з італійської; іт. *lazzagone* «жебрак, босяк» є збільшувальною формою від *lazzo* «тс.», що походить від імені евангельського бідняка Лазаря (іт. *Lazzaro*).— SIC 386; Kopaliński 562; Battisti—Alessio 2188; Klein 872.— Див. ще **Лазар**.— Пор. **ла́зар**.

лаці́он, *лаціян* — див. **лі́ція**.

ла́цкан «вилога на грудній частині верхнього одягу»;— р. бр. *ла́цкан*, п. *laca* (зменш. *laska* «зав'язка, застібка», ч. *lacl* «нагрудна частина фартуха», ст. *lac*, слц. *laclik* «тс.», вл. нл. *lac* «жилет»;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. *Lätzchen* є зменшувальною формою від *Latz* «нагрудник, клапан кишені», яке походить від іт. *laccio* «петля, шнурок», що зводиться до лат. *laqueus* «петля», етимологічно не зовсім ясного.— Фасмер II 468; Преобр. I 438—439; Горяев 182; Machek ESJCS 317; Matzenauer 235; Walde—Hofm. I 745.

[ла́чний] «легкий; зручний Пі», [ла́чно́] «легко» Г, Ж, О, [нела́чно] «незручно» Ж, ст. *ла́чно* «легко» (XVI ст.);— запозичення з польської мови; п. *laspny* «легкий, зручний», як і ч. *laciný* «дешевий», ст. *laspny* «легкий», слц. *laspny* «дешевий», виникло з **latjъpъ* «тс.», пов'язаного з синонімічним *latwy* (<*latvъ*).— Richhardt 72; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Дежє 167; Sławski IV 412—414; Brückner 305; Machek ESJCS 316—317; ЭССЯ 14, 50; Bern. I 694; Zubatý St. a čl. I 1, 39—60; Mikl. EW 161.— Див. ще **ла́твий**.

[лаці́юга] «ледар» Ва;— очевидно, результат спрощення форми [ледаці́юга] «тс.»; менш імовірна можливість контамінації слів *ла́нець* «обірванець» і *волоці́юга* або *ледаці́юга*.— Див. ще **ледач**.

[лаче́на] «плямиста корова» Ж, [лачі́стий] (у назві [лачі́стий кіс] (орн.) «гірський (білозобий) дрізд, *Turdus torquatus* L.» Вел);— очевидно, пов'язані між собою слова, етимологічно неясні; немає певності щодо правильності написань у джерелах *лачі́стий* (у даному разі) і *лагі́стий* (віднесеного під *лачі́стий*).

[лачі] «дуже дрібна локшина до могола, до супу» ВеУг;— очевидно, форма множини від *лача, яке, можливо, походить від уг. laska «локшина», ст. laksa «те.».

[лашка] «непарна кісточка (з ноги теляти чи свині), якою граються в гру "паці"» Кур;— неясне.

лашт, ла́штом — див. ласт².

[лаштабей] «ледар» (так сварять дітей);— неясне.

[лаштай] «наймит» Л;— неясне.

лаштувати «ладнати, готувати», лашту́нки «куліси; [риштування]», налаштува́ти «приготувати; [спорядити; упорядкувати Ж]», прилаштува́ти «прикріпити; примістити; приладнати; начепити на себе», прилаштува́тися «примоститися; приєднатися до когось у дорозі», улаштува́ти «залагодити, уладнати; організувати; вчинити; розмістити, забезпечити місцем»;— очевидно, результат семантичної видозміни давнішого незасвідченого *лаштувати «вантажити, складати», пов'язаного з лашт (ласт) «міра корабельного вантажу», [ла́штом] «у великій кількості, в достатку» (очевидно, також «навалом, насипом»), зближеного з риштува́ти «споряджати».— Див. ще ласт².— Пор. риштува́ти.

лаштитися — див. ластитися.

[ла́й] «згряя собак, тічка», [лай, лайня́ Ж] «тс.»;— п. ļaja «згряя собак, особливо гончих», zļaja «тс.», ч. lāje «згряя собак; набрид», схв. ст. лая «гавкіт», слн. lāja «тс.»;— псл. ļaja «гавкіт; собаки, що гавкають; згряя», пов'язане з ļajati «гавкати»; безпідставно припускалася спорідненість (Machek ESJĀ 318) з гр. λαός «народ, люд».— Фасмер II 468; Sławski IV 432; Brückner 305; Holub—Kop. 199; ЭССЯ 14, 19; Bern. I 686.— Див. ще ла́яти.

ла́яти «сварити; гавкати», [ла́ти] «сварити» Ж, ла́ятися, [лайкува́тися] «лаятися» Ж, [лай] «лайка», ла́йка, лайли́вець, [ла́йка] «лайка», лайли́вий, [ла́ючий] «той, що любить лаятися», [зла́йка] «лайка» Пі;— р. лаять «гавкати; лаяти, сварити», бр. лаяць «лаяти, сварити; ганьбити», др. лаяти «гавкати; кричати, лаяти(ся)», лаати «тс.», п.

ļajaš «лаяти», ч. lāti «гавкати; лаяти, сварити», нл. ļajaš «гавкати; лаятися, сваритися», болг. лая «гавкати», м. лае «тс.; лаятися, сваритися; обмовляти, ганити», схв. лājати «гавкати; кричати; розпускати плітки, поширювати брехню», слн. ļajati «гавкати; кричати; лаяти», стсл. лаяти «гавкати, лаяти»;— псл. ļajati (lati) «гавкати; кричати; ганити»;— споріднене з лит. lōti «гавкати, лаяти, робити наклеп», лтс. lāt «тс.», дінд. gāyati «гавкає», ос. gæip «гавкати», гр. λαλεῖν, λαλήμεναι «видавати звук», лат. lātrāre «гавкати, репетувати, горлати», lāmentum «ридання, плач», вірм. lam «плачу», алб. leh «гавкаю», ірл. líim «лаю, обвинувачую», гот. laifōun «вони лаяли, ганили», дісл. lōmr «крик, плач»; іе. (звуконаслідувальний корінь) *la-, *le-; твердження про германське походження цього слова (Hirt RBV 23, 334) помилкове.— Фасмер II 468—469; Преобр. I 439; Sławski IV 432—434; Brückner 305; Machek ESJĀ 321—322; Младенов 271; ЭССЯ 14, 20—21; Bern. I 686—687; Trautmann 148—149; Fraenkel 387; Mühl.— Endz. II 442; Frisk II 118; Walde—Hofm. I 754—755; Pokorny 650.

[ле] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж»;— др. ле «ледве», лб «тс.», п. lecz «але, та», ст. le «але, та, а, проте, однак; тільки, лише», leš «але, та, а, проте, однак», ч. leš «але, проте, однак», ст. le «і, та; а, але, проте», слц. [le] «тільки», полаб. laa «тс.», болг. м. ле (підсилювальна частка), схв. ле (підсилювальна частка в заперечній конструкції), лб «тс.», слн. lē «тільки, лише», стсл. лб «ледве»;— псл. le, lē «тільки» (і підсилювальна частка);— споріднене з лит. -le, -lē, -lai «тс.» в pile «тільки, тепер, тільки що, щойно», tale «тс.»; далі пов'язується з лит. laī «хай, нехай», лтс. laī «тс.»; сумнівне зіставлення (Machek ESJĀ 323) з хет. lē, що функціонує як заперечна частка при імперативі; можливий зв'язок з іе. *leik^h- «залишати, залишок».— Фасмер II 13—14; Sławski IV 87—89; Brückner 292, 292—293; Holub—Lyer 283; БЕР III 331; ESSJ Sl. gr. II 399—405; Zubatý St. a čl.

I 2, 209—210; ЭССЯ 14, 171—173; Вегп. I 697—698; Trautmann 153—154; Fraenkel 360; Vüga RR I 452—454; Топоров IV 427—431.— Пор. *ále¹*, *лем*, *лэно*.

[лебеда] «біла коза» ВеНЗн;— пов'язане з *лебідь*; найменування зумовлене мастю тварини; пор. схв. *лăбūd* (назва білого коня; [назви білих тварин]), букв. «лебідь».— Див. ще *лебідь*.

[лебедаха] «бідняга»;— результат контамінації слів *лебедик* (пестливе звертання до чоловіка) і *бідолаха* (див.).

[лебедінка] (сорт груші);— неясне; можливо, утворене від топоніма *Лебедін* (пор. м. Лебедін у Сумській області, с. Лебедін у Черкаській та Київській областях).

[лебедіти] «говорити неясно, неправильно вимовляючи слова, лепетати (про дітей); настирливо або слізно просити, жалібно молити; співати, наспівувати (звичайно жалібні мелодії)»;— очевидно, результат видозміни слова [лебоніти] «тс.» або [лябдати] «базікати», зумовленої впливом слів *лебедик* (пестливе звертання до чоловіка), [лебедочко] «тс.», які часто вживаються при наполегливих слізних проханнях, при голошінні за небіжчиком.— Див. ще *лебоніти*, *лябдати*.— Пор. *лебідь*.

[лебезувати¹] «залицятися» Ж, [лебезованє] «залицяння, флірт» Ж;— р. *лебезить* «догоджати, запобігати»;— пов'язане чергуванням голосних з *лабу́знитися* «леститися, підлабузнюватися, підлещуватися», *облобизати* «обцілувати»; припущення про зв'язок р. *лебезить* з нвн. *ich liebe Sie* «я вас люблю» (Гіляров у Корша—Korsch AfSIPh 9, 520) є помилковим.— Фасмер II 471; Преобр. I 441; Ильинский ИОРЯС 16/4, 10—11; ЭССЯ 14, 81—82.— Див. ще *лабу́знитися*.— Пор. *облобизати*.

лебезувати²— див. *слебезувати*.

[лебеніти] «ледь виднітися, бовваніти, невиразно уявлятися»;— неясне.

[лебердаші] «мідні хрестики»;— неясне.

лебідка¹ (тех.) «пристрій для підймання і переміщення вантажів», *лебідчик* «робітник, який працює на лебідці»;— бр. *лябедка* «пристрій для підймання і переміщення вантажу», болг. *лебедка*

«тс.»;— запозичення з російської мови; р. *лебедка* «тс.» є похідним від *лебедь*; назва зумовлена подібністю довгого важеля лебідки до шиї лебедя; виведення від англ. *lift* «ліфт» (Фасмер II 470; Горяев Доп. 2, 22) помилкове.— Фасмер—Трубачев II 470; КЭСРЯ 235; Шанский ЭИРЯ III 65—66.— Див. ще *лебідь*.

[лебідка²] (бот.) «материнка звичайна, *Origani vulgare* L.» Лік. росл., Мак, [лебюдка] «тс.» ВеНЗн (з п.);— р. [лебедка], бр. [лябедка], п. *lebiodka*, [lebiódka], ч. *lebedka*, заст. *červená lebeda*, нл. *lebedka*, *lobedka* «тс.»;— пов'язане з *лобода*, [лебеда]; назва зумовлена, очевидно, схожістю в забарвленні листя обох рослин, зверху темнішого, а спіднизу світлішого (Попов 82).— Sławski IV 89—91; Brückner 292; Schuster-Sewc 769—770.— Див. ще *лобода*.

лебідь (орн.) «*Cygnus Bechst.*», [лебеденя] «пташа лебедя», [лебедець] «лебідь» Ж, *лебедик* (пестливе звертання до чоловіка), *лебедін* (фольк.) «лебідь», *лебедіна* (фольк.) «лебідка, лебедиця; [лебедаче м'ясо]», *лебедіха*, *лебедіця*, [лебедій] «лебідь» О, [лебедо] «тс.?», [лебедка] «лебідка, лебедиця», [лебедя] «тс.», *лебедя* «пташа лебедя», [лебедь! «лебідь» Ж, [лебет, лебеть, лебодь! «тс.» О, [лебедий] «лебединий» Ж, [лебедин] «тс.» Ж, *лебедіний*, [лебедій], *лебедячий* СУМ, Г;— р. *лебедь*, бр. *лебедзь*, др. *лебедь*, п. *łabędź*, [łabądź, łabęł], ст. *łabęć*, каш. [łabądź], ч. слц. *labut'*, болг. *лебед*, м. *лебед*, *лабед*, схв. *лăбūd*, слн. *labód*, *labúd*, стсл. *лѣведь*;— псл. **olbōdъ* / **elbēdъ* / **elbedъ* «лебідь»;— споріднене з двн. *albiž* «лебідь», *elbiž*, дангл. *ielfetu*, дісл. *olptr* (мн. *elptr i alptir*) «тс.», лат. *albus* «білий», гр. *ἄλφος* «білий лишай»; іє. **albho-* «білий»; назва птаха зумовлена білим кольором його пір'я; думка про германське походження цього слова (Mikkola Balt. u. slav. 40) є помилковою.— Крищенко Вступ 522, 544; Фасмер II 470—471; Преобр. I 440—441; КЭСРЯ 235; Sławski IV 399—401; Brückner 304—305; Machek ESJČ 316; БЕР III 332—333; Skok II 256; Bezlaž ESSJ II 117; ЭССЯ 6, 19; Stang 31; Мартынов Язык

74—75; Булаховський Вибр. пр. III 260, 264—265; Persson Beitr. 586; Torbiörnsson LM I 11; Meillet Études 319, 322; MSL 14, 377; Гамкрелідзе—Иванов 543, 783; Specht 114; KZ 68, 43; Pokorný 30—31.— Пор. лєбеда, лобода.

[лебоніти] «белькотати; слізно проєвити; голосити»;— звуконаслідувальне утворення, фонетично проміжне між *лепетати* «белькотати» і *жебоніти* «тс.»; можливо, пов'язане з р. [лабуніться] «підлещуватися; упадати».— Пор. *жебоніти*, *лепетати*.

[лебурдєйка] «убога хатина» Ж;— похідне утворення від [бурдєй] «циганське шатро; землянка» з приставним *ле-* неясного походження.— Див. ще *бурдєй*.

лев¹ (зоол.) «Panthera leo L.», [ільва] «левиця» Ж, *левеня*, [лєвіха] «левиця» Г, Ж, [лєвіхна] «тс.» Ж, *левіця*, [лєвіха] Ж, *левіць* (зменш.), [лєвіцьк] «левеня», [лєв'я] «тс.», *лєв'ятник* «приміщення для лєвів», [лєвіцьк] Ж, *лєвіний*, *лєвій*, *лєвобий* СУМ, Ж, *лєв'ячий*, [лєвіний] Ж;— р. *лев*, бр. *леу*, др. *львъ*, п. *lew*, ч. слц. *lev*, вл. нл. *law*, полаб. *lov*, болг. *лъв*, заст. *лев*, м. *лав*, схв. *лѣв*, слн. *lėv*, стсл. *львъ*;— псл. *львъ* «лев», запозичене з давньонімецької мови; днн. *lėwo* через посередництво латинської і грецької мов лат. *leō*, гр. *λέων* «тс.») зводиться до семітського джерела (пор. гебр. *lābhī*, ак. *labhi*, пов'язані з ег. *labu* «тс.»); думка про запозичення в праслов'янську мову з готської (Вгйскпер 296—297; Младенов 271; Верп. I 756; Hirt RVG 23, 334) викликає сумнів через відсутність слова **liwa* в готських пам'ятках; висловлювалось також припущення про запозичення в праслов'янську мову з протогрецької або фракійської чи іллірійської (Oštir Symb. Rozwadowski I 295—313); існує думка (Гамкрелідзе—Иванов 507—509; Machek ESJC 328; Holub—Кор. 203) про індоєвропейське походження слова в грецькій і германських мовах (пор. хет. *цалца-*, *цалці-«лев»*).— Булаховський Нариси 117; Акуленко 132; Фасмер II 471—472; Преобр. I 441—442; КЭСРЯ 235; Sławski

ki IV 182—184; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 804—805; Olesch I 539; БЕР III 335—336; Skok II 275—276; Bezlaž ESSJ II 137—138; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. I 785; Frisk II 113.

лев² «монета, яка була в обігу в Австрії, Бессарабії та на Поділлі; грошова одиниця в Болгарії»;— р. *лев* «грошова одиниця в Болгарії», п. *lew* «грошова одиниця», *lewa* «грошова одиниця в Бессарабії», схв. *лѣв* «грошова одиниця в Болгарії», слн. *lėv* «тс.»;— пов'язане з назвою лева (тварини), який зображався на монетах; допускається також можливість калькування (пор. тур. *aslan*, *arşlan* «турецька грошова одиниця», букв. «лев» (зоол.)), оскільки на турецькій монеті був зображений лев.— Чернов ЛБ VII 29—43; Sławski IV 182—185; БЕР III 336; Crânjala 336; Ruşcaiu I 83.

Лев³ (чоловіче ім'я), *Левко*, *Лєвіць*;— р. болг. *Лев*, р. заст. *Лѣв*, бр. *Леу*, др. *Лєвъ*, п. *Lew*, ч. слц. *Lev*, цсл. **Лєвъ**;— калька грецького власного імені *Λέων*, що виникло на основі загальної назви *λέων* «лев.»— Сл. вл. імен 215; Фасмер II 472; Преобр. I 441—442; Спр. личн. імен 428; Кпаррова 118; Корєснұ 91; Илчев 299.— Див. ще лев¹.— Пор. **Лєонтій**.

лєвада «присадибна ділянка землі з сінокосом, городом чи садом; [площа біля церкви О]», [лєвада] «квітник на городі» Мо;— р. *лєвада*, бр. [лєвада], др. *ливада* «лука», п. [lewada] (з укр.), болг. *ливада*, м. *ливада*, схв. *лѣвада*, слн. *liváda* «тс.»;— запозичення з середньогрецької мови; стр. *λῆβαδιον* «лука, зрошена рівнина» пов'язане з гр. *λείβω* «ллю, проливаю», *λοιβή* «узливання (на честь богів)», спорідненими з лат. *līvo* «справляю узливання богам, жертвую», лит. *lieti* «лити», лтс. *liet*, псл. *liti* «тс.», укр. *літи*.— Пономарів Мовозн. 1973/5, 64—65; Акуленко 132; Фасмер II 493; ГСЭ III 114; Преобр. I 441; Горяев 183; Sławski IV 185—186; БЕР III 389—390; Верп. I 725; Mikl. EW 171; Frisk II 96—97.— Див. ще **літи**.

лєвєнець «високий, дужий юнак; гайдамака; [бовдур, негідник, мерзотник Пі]»;— р. [лєвєнєц] «здоровило; бов-

дур, дурень, лобур», п. *lewenies*, *leuens* «гайдамака, грабіжник, опришок», болг. *левѣнт*, *лєвен* «герой, молодець; красунь», м. *левен(т)* «молодець; ледар, шахрай», схв. *лєвѣнта* «турецький матрос, турецький воїн; герой, молодець; ледащо; ледар, шахрай»; — суфіксальне утворення від *левен-*, запозиченого з турецької мови; тур. *levent* (іст.) «матрос; воїн-доброволець; бродяга, авантюрист; сильний, стрункий, незалежний» походить від іт. *levantino* «житель сходу», *levante* «східний; схід», пов'язаного з *levare* «піднімати», *levarsi* «підніматися; ходити», яке зводиться до лат. *levo* «підіймаю», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з гр. *ἕλαχος*, псл. *льгъкъ* «тс.», укр. *лєгкий*; тур. *levent* виводиться також з перс. *levend* «вільний, незалежний» (Романевич *St. sl.* II, 151; Макарушка 11). — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134; Фасмер II 472; Шипова 221; БЕР III 338—339; Skok II 291; Холлош *St. sl.* 11/1—2, 151; Bern. I 704; Mikl. TEI II 119; Räsänen Versuch 316; Mestica 863; Walde—Hofm. I 788—789. — Див. ще *лєгкий*.

[**леветовий**] «ліловий, лілово-голубий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*lewendowy*] «блідо-фіолетового кольору, змішаного з сірим», *lawendowy*, *lawandowy*, [*lewandowy*] «тс.» утворене від іменника *lewenda* (бот.) «лаванда» (рослина з голубувато-фіолетовими або синіми квітами), *lawanda*, *lewanda* «тс.», того самого походження, що й укр. *лавáнда*. — Sławski IV 79—80; Brüskner 291. — Див. ще *лавáнда*.

[**лєвеш**] «суп, юшка; соус» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *leves* «суп, юшка» пов'язане з *lé* «сік, рідина», спорідненим з манс. *lām* «суп, юшка», фін. *liemi* «тс.», мар. *лем* (*lem*) «суп». — Лизанец 607; MNTESz II 733; Лыткин—Гуляев 159.

лєвкóй (бот.) «матиола, *Matthiola R. Br.*», *лєвкóнія* «лєвкóй однорічний, *Matthiola annua Sweet.*»; — р. *лєвкóй*, бр. *ляўкóнія*, п. *lewkonía*, ч. *levkoje*, слц. *levkoja*, вл. *lewkonja*, слн. *levkója*; — через посередництво німецької мови (нім. *Levkóje*) запозичено з латинської; лат. *leucoion* «лєвкóй» походить від гр. *λευ-*

κόιον «біла фіалка», складного слова, утвореного з прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний, блискучий», спорідненого з лат. *lūx* «світло, сяння, блиск», псл. *luśь* «світло», *luszь*, укр. *лісий*, та іменника *ἴον* (< *ῥίον*) «фіалка», запозиченого, очевидно, з якоїсь середземноморської мови і пов'язаного з лат. *viola* «тс.»; грецька назва зумовлена білястим забарвленням листків і фіалковим запахом лєвкóя. — Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Преобр. I 441; Sławski IV 189—190; Sł. wyg. obcych 427; Kluge—Mitzka 438; Frisk I 729, II 108—109; Boisacq 573; Klein 882; Pokorný 687—690. — Див. ще *лісий*, *фіалка*. — Пор. *лейкемія*, *лейкоцит*.

[**лєвря**] «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *löre* «погане вино; розбавлений водою виноградний сік (з виноградних вичавків)» походить від свн. *lūre* (< двн. *lūra*) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино; погане вино», *liure* (< двн. *lūra*) «тс.», перше з яких зводиться до лат. *lōra* (< **louerā*) «вино з виноградних вичавків; розбавлене водою вино», а друге — до лат. *lōrea* «тс.»; обидва латинські слова пов'язані з дієсловом *lavo*, -āre і -ere «мити, промивати, купати». — Лизанец 607; MNTESz II 794—795; Bárczi 192; Kluge—Mitzka 426; Walde—Hofm. I 821. — Див. ще *латура*. — Пор. *луг²*, *любра*.

лєвурда (бот.) «цибуля ведмежа, *Allium ursinum L.*; [ракові шийки, *Polygonum bistorta L. Г, Ж*], [*лагурда*] «дикий часник» Мо; — р. [*лєвурда*] «цибуля переможна, *Allium victorale L.*», болг. *лєвурда* «цибуля ведмежа», [*лєурда*, *лєорда*, *лєварда*, *лєвурда*] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; рум. *léurdă* «цибуля ведмежа», молд. *леурдэ*, *леордэ* «тс.» зіставляються з алб. *hurdhër* (*hurdhë*) «часник», успадкованим з індоєвропейської прамови. — Scheludko 137; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 134—135; Crânjala 336; БЕР III 340—341; СДЕЛМ 233; Vrabie Romanoslavica 14, 159.

[**лєвчá**] «люшня Ж, дерев'яна або залізна частина люшні О», [*лєви*] «люш-

ня» Лизанец, [залєвчник] «кілочок на кінці осі у возі» Ж;— п. [zewcza], ч. [l'evča], слц. [levča], схв. лєвча «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. [lőcs] «люшня; нога» походить від нвн. [Leuchsel], яке виникло з свн. liuhse «тс.», очевидно, спорідненого з псл. ljušnja, укр. люшня.— Лизанец 158, 607; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Sławski V 104; Machek ESJČ 265; Bern. I 704; Mikl. EW 117; MNTESz II 793; Kluge—Mitzka 437.— Див. ще люшня.

[лєвядь] (бот.) «лаванда колоскова, *Lavandula spicata* L.» Ж;— результат видозміни форми [лєванда] «тс.» під впливом утворень із суфіксом -ядь, можливо, викликаної помилковим осмисленням компонента ep у п. [zewenda] «лаванда» як є, якому закономірно відповідає укр. я.— Див. ще лаванда.

лєга, лєга, лєгавий, лєгака, лєгар, лєгмас, лєга — див. лежати.

лєгальний, лєгалізація, лєгалізм, лєгаліст, лєгалізувати, нєлєгальний;— р. лєгальний, бр. лєгальны, п. legálny, ч. legální, слц. legálny, вл. legalny, болг. лєгален, м. лєгален, схв. лєгалан, слн. legálen;— запозичення з французької мови; фр. légal походить від лат. lēgālis «законний, правовий», утвореного від lēx (lēgis) «закон, юридична норма», пов'язаного з lego «читаю, збираю, набираю», спорідненим з гр. λέγω «збираю; перераховую; висловлююсь, вимовляю», алб. mb-ledh «збираю, об'єдную».— СІС 386; КЭСРЯ 236; Sławski IV 111; Brückner 293; Sl. wug. obcuch 423; Holub—Lyer 283; БЕР III 341; Вуяк-лија 507; Walde—Hofm. I 780, 789—790; Klein 876.— Пор. лєгєнда, лєгїон, лєгумїни, лєкція, лєяльний.

[лєгар] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стїс дров; лага під дерев'яною підлогою; сволок О; зрубане дерево, що довго лежить, колода О», [лєгар] «лага під дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди» Л, [лєгар] «тс.» Л, [лєгер] «валок, по якому перекочують колоди» ЛЧерк, [ліга] «довга колода, з якої тешуть бруси» О, [лігар] «кожна з двох жердин, що підкладаються під стїс дров; лага під

дерев'яною підлогою; валок, по якому перекочують колоди Л, ЛЧерк», [лігар] «лага, брус як підклад під дрова, підлогу Ж, О, МСБГ; брус на мості О», [лігарі] «стовпи як опора підвалин хати» До;— р. [лєгар] «підвалина», [лєгарь] «зв'язок двох крокв; підставка під винну бочку», бр. [лєгар] «важіль», [лєгары] «лаги»;— запозичення з польської мови; п. legar «лага; дерев'яна підкладка під тягарі», [ligar] «тс.», як і слн. [lęgar] «балка, яка підкладається під бочки з вином», походить від свн. lęger (< lęgar) «тс.; лага», пов'язаного з legen «ложити», ligen «лежати» (нвн. liegen «тс.»), спорідненими з псл. ležati, укр. лежати; виведення з [ррєгар] «сволок» (Дзєндзелівський St. sl. 22, 285—286) позбавлене підстав; може йтися тільки про розвиток значення «сволок» у слова [лєгар] під впливом слова [ррєгар].— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 112; Brückner 293; Bern. I 684; Kluge—Mitzka 418, 440—441.— Див. ще лежати.

лєгбєрн (порода курей);— р. лєгбєрн, бр. лєгбєрн, п. leghorn, ч. leghornka, болг. лєгхорн(а), слн. lęhorn;— запозичення з англійської мови; англ. leghorn «тс.» походить від англійської назви (Leghorn) італійського міста-порту Ліворно (іт. Livorno, ст. Legorno), звідки цих курей вивозили.— ССРЛЯ 6, 101; Kopaliński 564; Sl. wug. obcuch 423; БЕР III 343; Klein 877.

[лєгєдувати] «вдовольнятися»;— запозичення з угорської мови; уг. elégedett «задоволений», megelégedni «задоволятися» є похідними від elég «достатній», етимологічно не зовсім ясного.— Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz I 739; Bárczi 61.

[лєгєйда] «недотепа; лєдар, лєжень; незграбна людина, вайло»;— запозичення з польської мови; п. [legiejda] «лєдар; незграбна людина; нездара, недотепа, волоцюга», [legejda, lezejda, lyeiejda] «тс.» вважається нєрегулярним жартівливим утворенням від legać «лягати», спорідненим з укр. лягати.— Sławski IV 110—111; Brückner 293.— Див. ще лягати.

легенда, *легендарний*;— р. бр. болг. м. *легенда*, п. ч. слц. вл. *legenda*, схв. *лэгєнда*, слн. *legenda*;— через німецьке або французьке посередництво (н. *Legende*, фр. *légende*) запозичено з середньолатинської мови; слат. *legenda* «те, що повинно бути прочитане» (спочатку йшлося про літургичні уривки для служби в церкві) пов'язане з лат. *lego*, -ere «читаю, вимовляю, декламую».— СІС 387; КЭСРЯ 236; Фасмер II 473; Sławski IV 114—115; Koraliński 563; Hołub—Lyer 283—284; БЕР III 342; Kluge—Mitzka 431; Dauzat 432; Klein 877; Skeat 290.— Див. ще *легальний*.— Пор. *лекція*.

легеня, [*лєгє*] «легеня» Ж, [*легкой* ВеЗа, *легюшка*] «тс.», [*легкюша*] «язик, дихальне горло, легені, серце і печінка разом»;— р. *лєгкое*, бр. *лєгкае*, п. [lɛkkie, lɛtkie] (мн.) «легені (особливо телячі, іноді людські); тельбухи», ст. *lekie*, ч. [l'ehčiny] «тс.», слц. l'ahčina «тельбухи», нл. *lažke* «легені, тельбухи»;— псл. [*l'ьгько-je] «легеня», субстантивований прикметник *l'ьгькь* «легкий» у формі с. р. (легені легші від інших нутрощів, зокрема серця та печінки); мотивація назви, очевидно, успадкована з праіндоевропейського періоду; пор. гр. *πλεῖμων* «легені»: *πλέω* «тримаюся на поверхні води, плаваю», нвн. *Lunge* «легеня»: двн. *lungar* «легкий», англ. *lights* (мн.) «легені (деяких тварин, як їжа)»: *light* «легкий», ірл. *scaman* «легені; легкий», ісп. *livianos* (мн.) «легені тварин»: *liviano* «легкий», порт. *leves* «легені»: *leve* «легкий».— Фасмер II 474; КЭСРЯ 236; Горяев 184; Sławski IV 132; Brückner 294; Bern. I 754; Mikl. EW 163; Koštiál AfSlPh 37, 401; Wirth ZfSlPh 16, 93; Klein 912—913; Pokorny 661.— Див. ще *лєгкий*.

[*лєгінь*] «юнак, парубок», [*лєгінь* Ж, *лєдінь* Ж, *лїгінь*] «тс.», [*лєгіньство*] «парубоцтво» Ж, [*лєгінити*] «порушувати шлюбну вірність» Ж, [*лєгінювати*] «парубкувати», [*олєгінити*] «змужніти» Ж;— п. [legín], [lygoń] «нероба; хлопець, що ходить без штанів», слц. [legiń, legín];— запозичення з угорської мови; уг. *legény* «хлопець, парубок» етимологічно неясне; зіставлення з тур.

legin (*leken*) «таз, миска» (Кобилянський Гуц. гов. 85; Діалект і літ. м. 244) не-обгрунтоване.— Лизанец 607; Балецкий St. sl. 9, 338, 364; Чопей 168; Sławski V 393; Bern. I 704; MNTESz II 742; Bárczi 187.

[*лєгінь*] (бот.) «тополя пірамідальна, *Populus pyramidalis* Roz.», [*лєгін*] «тс.» ВеЛ;— очевидно, результат семантичної видозміни слова [*лєгінь*] «юнак, парубок»; назва могла бути зумовлена тим, що струнке гарне дерево асоціюється з юнаком або дівчиною.— Див. ще *лєгінь*.

лєгїон, *лєгїонєр*;— р. болг. *лєгїон*, бр. *лєгїєн*, др. *лєгєонъ* «десять тисяч», п. *legion*, *legia* «лєгїон», ч. *legion*, *legie*, слц. *légia*, вл. *legion*, м. *лєгїон*, *лєгїя*, схв. *лєгїон*, *лєгїя*, слн. *légija* «тс.», стсл. *лєгєонъ* «десять тисяч»;— через старослов'янську і грецьку мови (гр. *λεγεών*) запозичене в давньоруську з латинської; лат. *legiō*, -ōnis «набрані люди, римське військове з'єднання» пов'язане з дієсловом *lego*, -ere «збираю, вибираю, набираю».— СІС 387; Фасмер II 473; КЭСРЯ 236; Sławski IV 115—116; Koraliński 564; Hołub—Kor. 201; Hołub—Lyer 281; БЕР III 342.— Див. ще *легальний*.— Пор. *легенда*, *лекція*.

лєгїт «легкий приймний вітерець», [*лєгот* Ж, *лєготь* Пі] «тс.», [*лєготїти*] «лоскотати; бути приемним» Ж;— очевидно, пов'язане з *лєгкий*; пор. *легкий вітер*, р. *лєгкий ветерок* «вітерець», ч. *lehký větrík* «слабий (легкий) вітерець», стсл. *л'ьгькь в'єтръ* «тс.».— Див. ще *лєгкий*.

лєгкий, *лєгковий*, *лєгкуватий*, [*лєгонький*] «тихий, повільний» Ж, *лєгковїк* «легкова машина», [*лєгковка*] «тс.» Мо, [*лєгкотá*] «легкість», [*лєгкўль*] «лєдар» Ж, [*лєгкўн*, *лєгўн*] «тс.» Ж, [*не в лєксі*] «вагітна» Ж, [*лєкшїна*] «полегшення» Ж, [*лєкшїнка*] «легка робота» Ж, [*лєгшїти*] «полегшувати» Ж, *лєгшати*, [*лєгойко*] «легко, сиритно» Пі, *злєгка*, *злєгєнка*, [*налєгко*] «без важкої носі» Ж, [*налєгці*] «тс.» Ж, *облєгшїти*, [*облєкшїти*], [*нóлєгкий*] «лєгкуватий; надто легкий Нед», [*полєгка*] «полегкість» Нед, [*полєгкар*] «легковажна людина; любитель легкого життя», *полєг-*

кість, [пóлегша] «полегшення» Нед, [полéкиша, полéкишина, полéкишіне] «тс.» Нед, [полéгиіти, полéгенько, полéгеньку, [пóлегки] «полегенько» Нед, [полéгом] «не поспішаючи», [полéго́нки, полéго́цьки] «тс.» Нед, [полехкú] «злегка» Нед, [пре-лéгкий] «дуже легкий» Нед, [улегáти] «полегшувати» Нед, [улегáти, улегчí-ти], улéгиіти, [улекіáти, улекіі́ти], [улéгці] «без важкої ноші»;— р. лéгкий, бр. лéгкі, др. льгъкыи, легкыи, п. lekki, [letki, leki, leki], ч. lehký, слц. l'ahký, [l'echki, l'eki], вл. lochki, нл. lažki, ст. lekki, letki, полаб. l'á(k)'è, l'átk'è, болг. м. лек, схв. лăк, [lăgak, legek], слн. láhek, lahák, [lehāk], стсл. лъгъкъ;— псл. њгъкъ «легкий, неважкий», поширена суфіксом -къ давня u-основа *ьгъ; споріднене з дінд. laghú- (gaghú-) «легкий, малий; швидкий», ав. ragu-, жін. р. гəvī (<*ragvī) «моторний, прудкий», лат. levis (<*leguis, *leχuis) «легкий, швидкий», дірл. laigiu (вищий ступінь) «менше, гірше», скіпр. lei «менше», корн. le «тс.» (пкельт. *lagiōs), гр. ἐλαχός «маленький»; іе. *leg^hhu- «легкий (у вазі і в русі)»; існують також форми з носовим інфіксом (іе. *leng^h-, *lŋg^h-), лит. leĩgvas, lengvùs «легкий», лтс. liēgs «тс.», ав. гəпjūō «легше, спритніше» (від ragu-), гот. leihts «легкий», двн. ltht(i), нвн. leicht, дангл. lēoht «тс.», двн. lungar «швидкий», днн. lungor «тс.».— Фасмер II 473—474; Преобр. I 442—443; Sławski IV 129—132; Brückner 293—294; Machek ESJČ 324—325; Schuster-Šewc 858—859; БЕР III 350—351; Skok II 262—263; Bezljaj ESSJ II 120; Верп. I 753—754; Trautmann 158—159; Fraenkel 355—356; Mühl.—Endz. II 493; Kluge—Mitzka 433; Klein 883, 888; Pedersen Kelt. Gr. I 39, 69; Walde—Hofm. I 788—789; Гамкредидзе—Иванов 782; Рокотпу 660—661; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553—554.

[легковець] (бот.) «цетрарія ісландська (ісландський мох), Cetraria islandica (L.) Ach.» Ж;— пов'язане з [лéгке] «легеня»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху у народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його

назву [плуцник] (від [плúца] «легені»).— Див. ще легéня.

[легкоду́шник] «малий хлібець для подання бідним»;— складне слово, утворене від прикметника лéгкий та іменника душá; назва пов'язана з вірою в те, що подавання допоможе душам померлих.— Грінч. II 351.— Див. ще душá, лéгкий.

легува́ти «вводити до складу металу інші метали для одержання сплаву з певними якостями», легóваний;— р. легúровать, бр. легúраваць, п. legatura «домішка металу неблагородного до благородного, напр. міді до золота», ч. legovati, слц. legovat', болг. легúрам, м. легúра «сплав двох металів», схв. легúрати, слн. legícati;— запозичення з німецької мови; н. legieren «сплавляти (метали)» походить від лат. ligāre «зв'язувати, з'єднувати», спорідненого з алб. lidh «тс.», lidhje «зв'язок; сполука; спілка», снн. ltk «зв'язок», дісл. ltk «вірьовка (м'який трос), якою обшивають краї паруса для міцності», укр. лигáти «надівати мотузку на роги корові, волу».— СІС 387; ТСБМ III 29; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще лигáти².

[легува́ти] «відписувати, відказувати, заповідати»;— п. legować, схв. легúрати, слн. legováti «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. legāre «тс.» походить від lex, legis «закон, юридична норма».— Sławski IV 118; SW II 705; Вуякљуја 508; Walde—Hofm. I 779—780.— Див. ще легáльний.— Пор. легéнда, легíон, лéкція.

[легуміни] (одн. [легуміна]) «ласощі», лагомíна, [лагомíна Па, лигóмина, лукуміни МСБГ] «тс.», [лагомíнець] «ласун», [лигомíнець] «тс.» Ж;— р. [лигóмина] «ласощі», [лыгóминье] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. legumina «страва з городніх рослин та овочів; борошняна страва, часто солодка; взагалі солодка страва, уживана як ласощі», legomina, [legumin, legomin] «тс.» походить від лат. legūmen (мн. legūmina) «стручковий плід, переважно горох, боби», пов'язаного з дієсловом lego, -ere «збираю, виймаю».— Фасмер II 540; Sławski IV 118—119; Brück-

per 293; Sl. wug. obcuch 423; Walde—Hofm. I 780—781.— Див. ще легальний.— Пор. легенда, легіон, лекція.

[легурний] «повільний», [лѣгурно] «повільно, поволі»;— очевидно, пов'язане з [лѣгар] «ледар, лежень, лежебока».— Див. ще лежати.

[лѣда] «тільки, аби тільки; всякий, будь-який» (напр., [л. крок, л. хвиля]), [леда-] «будь-, -небудь» (напр., [лѣда-хто, лѣда-який, лѣда-як]), [лѣдай-, лѣдъ-Ж] «тс.», [лѣдай] «ледащо, ледар», [лѣдака] «тс.», [лѣдий] «поганий» Ж;— р. [лѣдальий] «хворий, кволий, хворобливий», бр. [леда] (узагальнююча частка при займенниках і прислівниках: [леда які, леда каму, леда куды]), п. lada (< leda) «будь-який, всякий; неважливий», leda «тс.», ч. слц. leda «тільки; хіба, хіба що», leda- (частка при неозначених займенниках і прислівниках типу ч. ledakdo, ledaco, ledajak, слц. ledačo, ledajak);— псл. lě (le) da «тільки аби», сполучення часток lě «тільки» і da «так; хай, аби».— Німчук ІУМ Морфологія 498—499; Фасмер II 474; Булахаў Веснік БДУ 1971/2, 61—62; Sławski IV 21—22; Brückner 289; Machek ESJČ 324; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще да², ле.— Пор. лѣдач, лѣда³.

лѣдар, лѣдарство, [лѣдарь] (зб.) «ледарі, нероби», лѣдаркуватий «ледаченький», [лѣдарний] «лінивий» Ж, лѣдарювати;— очевидно, результат видозміни форми [лѣдър] «ледар» під впливом слів лѣдащо, лѣдачий; припускалася також контамінація слів лотр і [лѣдай] «ледащо, ледар», [лѣдака] «тс.» (Москаленко УІЛ 40; Преобр. I 463).— Див. ще лѣдър.

лѣдач «ледачі люди, ледарі, ледащо; [дрантя, погана річ], лѣдацьюга, [лѣдачийна] «ледащо, ледащиця», лѣдащо, лѣдаційця СУМ, Ж, [лидаційга] Ж, лѣдачий, лѣдаченний «дуже лінивий», лѣдачкуватий «ледаченький», лѣдацій, лѣдаче «ліниво», лѣдачо «тс.; мляво, повільно; [погано], [лѣдачити] «лаяти, ганьбити» Ж, [лѣдачитися] «розпусничати» Ж, лѣдачити, лѣдаціти;— р. [лѣдачий] «поганий», [лѣдацій] «тс.; лінивий», бр. лѣдачы «кволий; старий», лѣдащы «тс.», п. ladaco «ледар, леда-

що», [ladacy] «нічого не вартий», [ledaco, ledacy], ч. ledaco «абищо, дещо», слц. ledačo «ледащо», ledači «нічого не вартий»;— псл. [le da сь(to) «будь-що», le da сьъ «будь-чий», сполучення часток le da «тільки аби» з займенниками сь (сь-to, сьso), сьъ «чий»; думка про запозичення з польської мови (Sławski IV 22—23) недостатньо обгрунтована.— Німчук ІУМ Морфологія 499; Москаленко УІЛ 40; Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Потебня К ист. зв. I 172; Булахаў Веснік БДУ 1978/2, 61—62; Brückner 289; ЭССЯ 14, 178—179; Bern. I 698.— Див. ще лѣда, чий, що.

лѣдве, [лѣда] «ледве» Пі, [лѣдві, лѣдво], лѣдъ «тс.», залѣдве, [залѣдві] «ледве, насилу» Ж, [залѣдві, залѣдво] «тс.» Пі, [полѣдва] «навряд, ледве» Нед, [полѣдві] «тс.» Нед;— р. [лѣдвѣ, лѣдвѣ, лѣдъ], бр. лѣдзьве, лѣдзь, [лѣдва, лѣдве, лѣдві], п. ledwie, ledwo, [ledwa, ledwieć, lewdu], ст. ledwa, ledwe, ledwy, ч. ledva, [ledvé], слц. ledva, ledvy, вл. ledy, lědba, lěbda, lědma, нл. lěbda;— псл. ledva (ledvě) «ледве», складне утворення з часток le «тільки», d(e) (da) «аби» і va (vě), спорідненої з лит. vōs «ледве», vos-пе-vōs «ледве-ледве» (пор. без -va укр. лѣдъ, р. [лѣдъ], бр. лѣдзь); початкове l- непереконливо тлумачиться (Sławski IV 105—108; Machek ESJČ 220; Brückner 293; Преобр. I 211—212) як результат переходу j->l- з первісного jedva, яке насправді існувало паралельно з ledva (пор. р. болг. едвѣ, схв. jѣдва, слн. jѣдва, стсл. кдѣв).— Німчук ІУМ Морфологія 488; Фасмер II 9; Брандт РФВ 22, 132—133; Булахаў Веснік БДУ 1972/2, 62; Schuster-Sewc 820; Bezlaj ESSJ I 224; Bern. I 452; Zubatý St. a čl. I 2, 210; Trautmann 343; Jagić AfSIPh 5, 579; Brugmann Grundriss II 3, 989; Kalima ZfSIPh 20, 410—411.— Див. ще ле, лѣда.

[лежайка] (іхт.) «марена дніпровська, Barbus barbus borysthenicus (Barbus fluviatilis)»;— р. [лѣжень] «риба (частіше дрібна), що лежить на дні водойм; марена аральська, Barbus brachycephalus; миньок, Lota lota; пічкур, Gobio gobio; голец, Nemachilus barbatus (Cobitis barbatula)», [лежак] «ри-

ба, що живе на дні водойм у піску або під камінням»;— похідне утворення від *лежати*; така назва марени дніпровської зумовлена тим, що вона часто залягає в ямки на дні річки (Сабанєєв 274); пор. аналогічне пояснення назви р. [*лежень*] «миньок та ін.» (Leder 134).— Див. ще *лежати*.

[*лежак*] (орн.) «дрімлюга, *Sargimus L.*» Шарл, [*лежень* Шарл, *лежух* ВеНЗн] «тс.»;— р. [*лежень*];— похідні утворення від *лежати*; назви зумовлені тим, що дрімлюги ведуть нічний спосіб життя, а вдень ховаються на землі або на деревах, сидячи не впоперек, а вздовж гілки (Воїнств.— Кіст. 204—205; БСЭ 21, 352).— Булаховський Вибр. пр. III 232.— Пор. *дрімлюга*.

лежати, *ложити*, [*лажниця*] «ліжко, постіль» Кур, [*лега*] «лежень, лежебока», [*лега*] «тс.»; колода замість фундаменту під стіною хати; лежак; лежачий вулик», [*легака*] «ледащо, лежень» Ва, [*легар*] «ледар, лежень, лежебока», [*лево*] «лігво», [*легмас*] «лежень, лежебока», *леговище* «лігво», *лежа* «лежання; Тяжка хвороба, при якій лежать у постелі; ледар, лежень МСБГ»; (заст.) квартирування військ Пі», *лежак* «тапчан; горизонтальна частина димоходу; лежачий вулик; [матрац МСБГ]», [*лежалисько*] «лежень, лежебока» Ж, [*лежало*] «ліжко» Ж, *лежанка* «низька піч для лежання; призначене для лежання підвищення», [*лежанка*] «лежання; лінь; зірвана зеленою і потім достигла груша», [*лежая*] «петля на кінці бортницької мотузьяної драбини» Ник, *лежбище* (з р.), *лежень* «лежебока; лежак димоходу; колода як основа чогонебудь; [лежачий вулик; окремих великий камінь Ч]», [*леживо*] «лежання» ЛексПол, [*лежмість*] «нерухоме майно» Ж, [*лежинь*] «лежебока» Ж, [*лежко*] «ліжко» Кур, [*лежник*] «лежак димоходу», [*лежник*] «окремих великий камінь» Ч, [*лежники*] «лежання; полуденний відпочинок, післяобідній сон» Ж, [*лежнюха*] «лежебока; низькоросла квасоля» Ж, *лежня* «лежання» СУМ, Ж, [*лежняка*] «лежебока» Ж, [*лежун*] «тс.», [*лежух*] «тс.»; дерево, що впало; лежак димоходу Ме», [*лега*] «лежень, нероба»

Ж, [*ліжок*] «ліжко» Л, [*лігвісько*] «ліжко, постіль» Г, Ж, *лігвище*, *лігво* «місце, де живе тварина; [ліжко, постіль; носилки Ж]», *ліжко*, *ліжник* «ковдра; [кустарний килим]» СУМ, Ж, *ліжниця* «спальня; ліжко, постіль», [*лог*] «лігво» Ж, [*лога*] «тварина, що лежить на дні моря», [*лога*] «ледар» Ж, [*логво*] «лігво», [*логін*] «дерево, що впало; лежебока, ледар», [*логівсько*] «лігво» Ж, [*логвище*] «тс.» Ж, [*лож*] «ложе, приклад рушниці», *ложка* «приклад рушниці; постіль», [*ложбіна*] «заглибина, западина, улоговина; річище ріки» Ж, [*ложбище*] «ліжко, постіль; річище ріки» Ж, *ложе*, [*ложісько*] «послід (у породіллі)», *ложниця* (заст.) «спальня», [*ложух*] «лежак димоходу» Мо, [*легавий*] «лінивий», [*леглий*] «заляжаний, затхлий, прілий», *лежалий*, *лежаний*, *лежачий*, *лежкий* «здатний добре зберігатися» (про фрукти та ін.), *ложовий*, *легда* «лежачи, у лежачому положенні», *лежачи*, [*лежачки*], *лежда* СУМ, Ж, [*лежміть* Ж, *лежмом* Ж, *лезьма* Ж], *легда* СУМ, Ж, [*лігом*] «в час нічного лежання» ВеЗа, *лежда*, [*влэжку*] «лежачи» Ж, [*вілог*] «податок», *вилога*, *вилоговий*, *виложистий* СУМ, Ж, [*відліг*] «переліг», *відлога*, *відлеглий*, [*долэжка*] «плід, якому необхідно полежати, щоб доспіти», [*долэгливий*] «дошкульний» Г, Ж, [*доліжно*] «можна досхочу лежати», [*злежень*] «шпала», [*злога*] «склад, складові частини» Пі, [*злоги*] «пологи» Ж, *зложище* «поклади; пласти» КІМ, *злеглий*, *злежалий*, *злежаний*, *залэжати* СУМ, Пі, [*залэглість*] «заборгованість», [*залэж*] «земля, не орана протягом кількох років Ва; запущеність Ж», [*залэжа*] «запущеність» Ж, [*залэжа нічний*] «нічний сторож» Ж, [*залэжітість*] «справа» Ж, [*заліг*] «перешкода, перепона; застава Ж; здавання в оренду Ж», [*заліжка*] «заклад Ж; ніша біля пічки Я», [*заліжок*] «луг, долина» Ж, [*залог*] «заклад, парі», [*залога*] «гарнізон; охорона; засада; [зібрання людей на місці гулянок]», [*заложитель*] «засновник» Ж, *заложник*, *залеглий*, *залэжалий*, *залэжаний*, *залэжний*, *належати*, [*належітість*] «борг, належна сума», [*наліг*] «погана звичка;

тяжка ноша» Ж, [налéжна (лбоха)] «просна» Ж, налóжниця, налэжаний, [належáчий] «належний» Пі, [належýтий] «тс.», налэжний, [налэжачи] «лежачи, в лежачому положенні» Ме, [налэжачки] «тс.» Ме, навлэжачки, навлэжки, наполéгливий, [недолэжане] «несвоечасно вилуплене» (про курча) Ж, незалэжник, облогувати «протягом кількох років лежати незораним, необробленим» (про поле), [облежáнець] «обложенець» Бі, [облежéне] «облога» Бі, облéг «переліг; [скошене або зжате поле ВеБ]», облóга, [облóги] «віконні рами» Ж, [облóже] «скошене або зжате поле» ВеБ, обложéнець, [обложісько] «скошене або зжате поле» ВеБ, облóжник, [оболóга] «склепіння» Ж, облэжаний, облéжний, облóговий, облóжній СУМ, Ж, [одлог(а)] «поле, залишене під пар» Пі, [одлеглий] «віддалений» Пі, [перелогувати] «облогувати» Нед, перелéг, [перелéжка] «короткі трубочки між намистинами (монетами)», перелóги, перелéжний, перелóговий, передлежáння (мед.), [підлéга] «(у возі) одна з трьох жердин, що лежать на дні кузова під дошкою», [підлéжки] «великі камені, які підкладаються під основні колоди стін», підлóга, [підлóже] «низька довга дерев'яна лавка, що служить ліжком», підлóжжя «ложе», підлóжниця «наложниця», підлéглий «підпорядкований; який міститься під чим-небудь; [прілий]», підлóговий, [положýтися] «привести теля» Нед, [полéглиця] «полеглий хліб» Нед, [полéжáй] «лежебока», [полéжáк, полéжáка] «тс.», полéжáле (заст.) «плата за зберігання понад термін» УРС, Нед, [полéжáха] «ледарка, лежебока», [полéжáй] «лежебока», пóліг «низьке місце біля річки; покіс; [занавіски біля ліжка, біля вікон Бі; запона, полог Нед; роди Нед]», [пóліж] «покіс» Нед, [полéжкíня] «породілля», полéжниця «тс.», пóлог, полóги, полéглий, [полéжнічий дím] «родильний будинок» Нед, [прилéг] «бокова частина сідла; (у бочці) дощечка з отвором, яка прибивається поверх клепок», [прилóга] «додаток» Нед, прилéглий, прилэжний, [прилéгливий] «старанний» Нед, [прилéжний] «тс.; прилежний» Нед, [прилóжний] «здібний»

ВеБ, [прилóгом] «схилившись, нахилившись» Г, Нед, приналéжний, прóлежень, [проліг] «гірська долина» Нед, [розлігáтися] «розлягатися», розлéг, розлóги «простір, роздолля; [особливого роду ворота в гуцулів]», [розлéглий] «віддалений» Пі, розлóгий, [розлóгистий] «розложистий», розлóжистий, розполéг (заст.) «розташування, розміщення», [розполóг] «виклад» Нед, [розполóга] «розташування, розміщення» Нед, [улóга] «западина; заглибина», улóгóвина, [улóжина] «низина», [улéжний] «зручний для лежання», [улóгвистий] «із западинами», [улóгий] «рівний, плоский», улóгóвинний, [уполóжитися] «отелитися», [уполóжýтися] «розродитися» (Ме);— р. лежáть, лечь, ложýть, бр. ляжáць, лéгчы, лажыць, др. лежати, лечи, ложити, п. ležeć, lec, łóżyć, ч. ležeti, lehnouti, ložiti, слц. ležat', [lehnuc], zložít', вл. ležeć, lehnuc', łóžiť, нл. lažas, lagnuś, łóżyć, болг. лежá, лéгна, м. лежи, легне, схв. лéжати, лéћи, лéгнути, полóжити, слн. ležáti, lěci, ložiti, стсл. лежати, леци, полóжити;— псл. ležati < *legētei, *legti, *ložiti < *logŕtei;— споріднене з двн. ligen «лежати», liggan, lican, гот. ligan, дангл. liggjan, дісл. liggja «тс.», дірл. laigim «лягаю», lige «постіль, ліжко, могила», гр. λέχεται «лежить», λέχος «ліжко, постіль», лéжтрон, лат. lectus «тс.», хет. lagari «лежить», тох. A läk- «лежати»; ie. *legh- «лежати».— Критенко Вступ 518; Фасмер—Трубачев II 475; Преобр. I 449—450; Sławski IV 196—198; Brückner 297; Otrębski Ez.-етн. изсл. 71; Machek ESJČ 329; Schuster-Šewc 811—812, 818; БЕР III 343, 346—347; Skok II 281—283; Bezlaž ESSJ II 138; ЭССЯ 14, 161—165; Bern. I 704—705; Meillet MSL 14, 339; Kluge—Mitzka 440—441; Walde—Hofm. I 777—778; Frisk II 110—112; Роконгу 658—659; Иллич-Свितыч Этимология 1965, 346.— Пор. лог, лягті.

[лэжень] «великий калач, обрядовий весільний хліб; пиріг з капустою Мо; корж з кукурудзяної муки Ме», [лэжéнь] «корж з кукурудзяної муки» Ме, [лэга] «обрядовий весільний хліб», [лэга] «тс.» Ж;— р. [лэжень] «весільний хліб, що випікається одночасно з короваем;

весільний хліб, калач, прикрашений фігурками з тіста»;— очевидно, пов'язане з *лежати*; назва зумовлена, можливо, тим, що лежень випікається не в формі, як коровай, а лежить у печі просто на черені; значення «пиріг» і «корж», очевидно, вторинні.— Див. ще *лежати*.

лезгіни (одн. *лезгін*) (одна з народностей Дагестану), *лезгінка* (танець);— р. *лезгін*, бр. *лезгін*, п. ч. *Lezgin*;— похідне утворення з суфіксом *-ин* (типу *литвін*, *волóшин*) від давнішої форми *лэзги*, яка є самоназвою лезгинів, пов'язаною, очевидно, з назвою скіфського племені на Кавказі Λήγες (Strabo XI 503).— БСЭ³ 14, 267.

лэзний «гулящий, такий, що не має пристановища й занять» Пі, Ж;— р. *лэзный крестьянин* «одинокий і безземельний, бурлака»;— запозичення з польської мови; п. *luźny* «який не має заняття і постійного проживання», ст. *loźny*, *lózny* «тс.» (про селян), *luźniak* «бідний господар, селянин без хати і землі», *luźnik* «тс.» походять від свн. *lōs* «вільний, нічим не зв'язаний» (двн. *lōs* «тс.»), спорідненого з дангл. *lēas* «неправдивий», дісл. *lauss* «вільний», гр. *λύω* «розв'язую, звільняю», лат. *solvo* (<*se-luo), *-ere* «тс.», *luo*, *-ere* «очищаю, звільняю», дінд. *luṇāti* «ріже, обрізає».— Richhardt 75; Sławski IV 394—395; Brückner 304; Kluge—Mitzka 446.— Пор. *лес*, *люз*.

лэзо, *лэзво* «лезо»;— р. *лэза* «бондарний струг; [лезо]», *лэзо* «лезо», *лэз* «бондарний струг», *лэзвие* «лезо», бр. *ляз*, *лэзиво* «тс.», др. *лезъ* «лезо клинка», болг. *лезвиé* «лезо»;— не зовсім ясне; припускається псл. *lězo*, що походить від дієслів *lězti* «лізти», *laziti* «лазити» і виникло спочатку в термінології бортництва та бджільництва (Варбот *Этимология* 1964, 41—43); менш переконливими є спроби пов'язання з лат. *ligō* «кирка, мотика», гр. *λίγος* «тс.» (Agrell *Zwei Beiträge* 36—37; Ильинский *ИОРЯС* 23/1, 172—173), з ірл. *slige* «вулиця», *sleg* «спис», гот. *slauhts* «забий, заріз» (Loewenthal *AfSIPh* 37, 392), з іє. *leḡ- «гострий, різати» (Сор, *Sl. revija* 9, 155—159);

зближення з коренем *ḡez-*, укр. *різати*, р. *рэзать* (Горяев 184) є помилковим.— Фасмер—Трубачев II 476; Маковский *Этимология* 1965, 259.— Див. ще *лазити*, *лізти*.

лэйба «ледащо, ледар МСБГ, Ва; неакуратна одежина МСБГ», *лэйба* «спрацьована машина; неповоротка, ледача людина» Ва;— запозичення з польської мови; п. *leiba* «млява, вайлувата людина; дурень, розтелепа; людина в завеликому одязі; незграбний одяг» походить від нвн. *leib* «блуза, каптан, корсет».— Sławski IV 121.— Див. ще *лэйбик*.

лэйбик «чоловічий верхній одяг (звичайно без рукавів); частина чоловічого костюма, жилет; жіночий верхній одяг; ліф, корсаж, корсет Ж», *лэйбик* «ліф, корсаж, корсет» Ж;— п. *lejbik* «військовий мундир; ліф, корсет; жіноча кофта, чоловічий каптан, сукняна або полотняна жилетка», *lajbik* «тс.», ч. *lajbl*, *lajb*, *lajblík*, *lajbík* «жилетка; корсаж, ліф», слн. *lajbel'*, *lajblík* «тс.», схв. *lājō* «тс.; різновид жилета; верхня частина жіночого плаття», слн. *lājbič* «жилет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léibchen* «ліф, корсаж, корсет» є зменшувальною формою від *Leib* «тіло, талія; ліф, корсет», що походить від свн. *līb* «життя; тіло, корпус» < двн. *līb* «тс.», спорідненого з дангл. дісл. *līf* «життя», англ. *life* «тс.», псл. *līpōti* < *līpōti, *lipōti*, укр. *ліпнути*.— Richhardt 72; Шелудько 36; Sławski IV 121; Machek *ESJČ* 318; Bern. I 717; Kluge—Mitzka 432; Klein 887—888.— Див. ще *ліпнути*.— Пор. *ліф*.

лэйдати «лінитись, довго й повільно йти, повільно працювати» Ва;— афективне утворення, близьке до *лайдак* «ледар», *лэйба* «тс.» (пор.).

лейкемія «білокрів'я»;— р. *лейкемія*, бр. *лейкемія*, п. *leukemia*, ч. *leukemie*, слн. *leukémia*, вл. *leukemija*, болг. *левкемія*, м. *леукемија*, схв. *леукэмија*, слн. *levkemija*;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника *λευκός* «білий, світлий, ясний, яскравий» та іменника *αἷμα*

«кров».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopaliński 570; Sl. wug. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 339; Вуяклија 512; Frisk I 39, II 108—109; Boisacq 571—573; Walde—Hofm. I 823—824.— Див. ще левко́й, лісий.— Пор. лейкоцит.

лейкоцит «біле кров'яне тільце», лейкоцитоз;— р. лейкоцит, бр. лейкоцит, п. ч. слц. вл. leukocyt, болг. левкоцит, схв. лейкоцит, слн. leukocit;— медичний термін, утворений з двох грецьких слів: прикметника λευκός «білий, світлий, ясний» та іменника κίτος «посудина; оболонка; тіло», спорідненого з лат. cutis «шкіра; шкура; оболонка», дісл. hūđ, дангл. hūd, днв. hūt «тс.», hutta «хата, хатка, курінь», кімр. cwd «кишення; мішок; черево; оболонка», лит. kutys «гаманець, мішок для грошей», кіаїтас «шкаралупа, шкірка, шкурка, оболонка», прус. keuto «шкіра, шкура, оболонка».— СІС 388; ССРЛЯ 6, 142; Kopaliński 570; Sl. wug. obcych 426; Holub—Lyer 286; БЕР III 340; Вуяклија 513; Frisk II 57, 108—109; Boisacq 539—540, 571—573; Walde—Hofm. I 320, 823—824; Fraenkel 323; Klein 882.— Див. ще левко́й, лісий.— Пор. лейкемія, гута.

лейтенант;— р. лейтенант, бр. лейтенант, п. lejtnant, lejtenant, ч. слц. lejtnant, вл. lejtnant, болг. лейтенант, схв. лэйтнант, слн. lejtnant;— через посередництво російської і німецької мов (нвн. Léut(e)nant) запозичено з французької; фр. lieutenant «лейтенант; заступник, намісник» є калькою слат. locum tenens «намісник, заступник» і відповідно складається з іменника lieu «місце; місцевість», що походить від лат. locus «місце; посада; місцевість», і дієприкметника теп. ч. tenant від дієслова tenēre «тримати, держати; володіти», що походить від слат. *tenīre < tepēre «тримати, держати; володіти, мати, займати», спорідненого з лінд. tapōti «розтягує, натягує; розтягується, простягається», tapuḥ «тонкий; ніжний», гр. τένω «натягую, розтягую», псл. teneto «сітка; петля, сильце». тьпкь «тонкий», укр. тенета, тонкий.— СІС 388; Фасмер II 477; Sławski IV 123;

Kopaliński 565; Holub—Lyer 279; БЕР III 350; Kluge—Mitzka 438; Dauzat 436, 704; Walde—Hofm. I 817—818, II 662—665; Boisacq 907—908; Klein 887.— Див. ще локальний, тенета, тонкий.

лейтмотив;— р. лейтмотив, бр. лейтмотив, ч. leitmotiv, слц. leitmotiv, болг. лйтмотив, м. лйтмотив, схв. лэйтмотив, слн. leitmotiv, lejtmotiv;— запозичення з німецької мови; нвн. Léitmotiv «лейтмотив» утворене композитором Р. Вагнером з основи дієслова leiten «вести, проводити, супроводити; керувати» (двн. leiten, leittan), спорідненого з днн. lēdian, дангл. lēdan, англ. lead, дісл. leida «тс.», гот. ga-leiþan «іти, ходити», тох. A lit- «тс.», та іменника Motiv «мотив».— СІС 388; Holub—Lyer 284; Вуяклија 499; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще мотив.— Пор. лідер.

лєйтух — див. флєйтух.

лекало «фігурна лінійка для викреслювання кривих ліній», лекальник;— р. лекало, бр. лякала;— очевидно, запозичення з російської мови; р. лекало «фігурна лінійка; шаблон для виготовлення виробів складної форми» є, мабуть, діалектною фонетичною формою замість *лякало, що може бути зведене до псл. lęko, lęcati «гнути, згинати»; пор. р. [лекало] «пристосування для згинання санних полозів», [лякий] «горбатий, сутулий, зігнутий, згорблений», стсл. сьлаккыи «зігнутий», сьлакк, сьлакшти «згинати, вигинати», слн. lęcati «гнути; лякати», lękoti «тс.»; первісне значення — «шаблон, по якому можна щонебудь гнути» (пор. п. kzywik «лекало», утворене від дієслова kzywić «гнути, згинати»); припущення про зв'язок з літи (Горяев 184) помилкове.— Фасмер II 478; КЭСРЯ 237; Преобр. I 444—445.— Див. ще льяк.— Пор. лук¹.

[лєквар] «варення із слив; повидло ДБ II», [лєхваря] «несмачний суп, погана страва» Г, ВеЗн, [лєхвора] «несмачний суп» ВеБ, [нєквар] «кашоподібна, погано зварена страва» Ж, [нєкваря] «несмачний суп, погано зварена страва» Г, ВеЗн, [нєтварь] «тс.» тж;— п. ст. lekwarz «густа суміш певних ліків, подібна до повидла», lektwarz, lakwarz, lęktwarz, elektwarz «тс.», ч. lektvar

«лікарський відвар; цілющий напій», ст. *lektvař* «порошок, змішаний з медом тощо; ласощі», *lekvař* «тс.», слц. *lekvár* «(фруктове) повидло»;— через посередництво словацької і угорської мов (уг. *lekvár* «повидло, мармелад») запозичено з німецької; свн. *laktwārgje*, *lektuārgje*, *electuārgje* «лікарська кашка, цілющий морс» походить від пізньолат. *elektuāgium* «суміш ліків; порошок з медом або сиропом», яке виникло під впливом лат. *electus* «вибраний» з гр. ἐκλεκτικόν букв. «ліки, які вилизуються», утвореного від дієслова ἐκλείω «вилизую», що складається з префікса ἐκ- (ἐξ-) «із-, ви-» і дієслова λείω «лижу», спорідненого з лит. *liẽžti* «лизати», лтс. *lāizīt*, псл. *ližo*, *lizati* «тс.», укр. *лижѹ*, *лизати*; семантичні і формальні зміни відбулись на українському ґрунті.— Орос Доп. УЖДУ II 75; Лизанец 607; Sławski IV 33; Brückner 115; Machek ESJČ 325—326; Holub—Lyer 285; Matzenauer 239; MNTESz II 747; Bárczi 188; Kluge—Mitzka 425; Frisk II 102.— Див. ще *екзєма*, *з²*, *лизати*.

лєксика, *лєксєма*, *лєксикалізація*, *лєксикон*, *лєксикалізований*, *лєксичний*, [лєксикальний] «лексичний» Ж, ст. *лексикон* (1627);— р. болг. м. *лєксика*, бр. *лєксика*, др. *лексиконъ*, п. *leksyka*, ч. *lexika* (рідк.), *lexikon*, слц. *lexika*, вл. *leksikon* «словник», схв. *лєксик(а)*, слн. *léksika*;— запозичено з грецької мови — в давньоруську через церковнослов'янську, пізніше в українську мову через російську і, далі, німецьку або французьку (нім. *Léxikon*, фр. *lexique* «лексика»); гр. *λεξικόν* «словник» є похідним від *λέξις* «слово», пов'язаного з *λέγω* «збираю; рахую; говорю, розповідаю», спорідненим з лат. *lego* «збираю, читаю, виголошую», алб. *mb-ledh* «збираю»; іє. **leǵ-* «збирати».— СІС 389; Фасмер II 478; Kopaliński 565; Holub—Lyer 286; БЕР III 353; Frisk II 94—96; Voisacq 563; Walde—Hofm. I 780.— Пор. *лєгіка*.

лєксикогрaфія, *лєксикогрaф*, *лєксикогрaфічний*;— р. болг. *лєксикогрaфия*, бр. *лєксикагрaфия*, п. *leksykografia*, ч. *lexikografie*, слц. *lexikografia*, вл. *leksikografija*, м. *лєксикогрaфија*, схв. *лєк-*

сикогрaфија, слн. *leksikografija*;— запозичення з французької мови; фр. *lexicographie* утворене з гр. *λεξικὸγράφος* «лексикогрaф», яке складається з основ іменника *λεξικόν* «словник» (*λέξις* «слово») і дієслова *γράφω* «креслю, пишу».— Kopaliński 565; Holub—Lyer 386; Klein 884; Dauzat 434.— Див. ще *грaфá*, *лєксика*.

лєксиколєгія, *лєксиколєг*, *лєксиколєгичний*;— р. болг. *лєксиколєгия*, бр. *лєксикалєгія*, п. *leksykologia*, ч. *lexikologie*, слц. *lexikologia*, вл. *leksikologija*, схв. *лєксиколєгија*, слн. *leksikologija*;— запозичення з французької мови; фр. *lexicologie* утворене з двох грецьких слів: *λεξικόν* «словник», від якого походить укр. *лєксика*, та *λόγος* «слово; розповідь», спорідненого з першим словом.— Kopaliński 565; РЧДБЕ 398; Вуяклија 509; Dauzat 434.— Див. ще *лєксика*, *лєгіка*.

лєкція, *лєктор*, *лєкторій*, *лєкторка*, *лєкторство*, *лєкторська*, *лєктрїса* «жінка-лєктор; жінка-читець», *лєктїра* «посада, заняття лєктора-викладача; [читання]», *лєкційний*;— р. болг. *лєкция*, бр. *лєкцыя*, п. *лекcja*, ч. *lekce*, слц. *leksia*, вл. *leksija*, м. *лекција*, схв. *лєкција*, слн. *lékcija*;— можливо, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *lēctiō* «читання» пов'язане з *lego* «читаю; виголошую».— СІС 389; Hüttl—Worth 16; Фасмер II 478; Sławski IV 128; Kopaliński 565; Holub—Lyer 284; БЕР III 354; Walde—Hofm. I 780.— Див. ще *лєгалний*.— Пор. *лєгєнда*, *лєгїбн*, *лєгумїни*.

*лєлє*¹ (вигук для вираження жалю, нарікання, страху або здивування), *лєлєчко* «тс.», [лєлєкати] «голосити, стогнати, квилити», [лєлєчи] «тс.» Ж, [лєлєти] «плакати, пхикати» Ж;— болг. *лєлє* (вигук для вираження жалю, ляку або здивування), м. *лєлє* (вигук для вираження болю, страху, горя, здивування), схв. *лєлє* «лєлє», *лєлє* «тс.»;— звичайно пояснюється як вигук звуконаслідувального характеру (псл. **lele*), утворений подвоєнням складу *le*, подібно до гр. *έλελεϋ* (вигук скорботи), *έλελελεϋ* «тс.» (Sławski IV 140; БЕР III 354;

Matzenauer 239); більш очевидно здається тотожність цього вигуку з кличною формою від [лєля] (псл. [lelja] «старша жінка; тітка; мати»); пор. нєне «леле» від нєня «мати». — Див. ще лєля.

[лелє²] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), [лелєкати] «невміло співати» Ме, [лелєсати] «скакати» Ж, [лелєтати] «співати, виводити трелі» Ж, [лелєтіти] «те.»; — р. лєли, лелі (вигук, що вживається як приспів пісні), [лель-люлі, леля, лємошки] (пісенні приспиви), п. [lelom] (приспів), схв. лєля, лєло (приспів у народних піснях); — псл. le-le, вигук звуконаслідувального характеру з дитячої мови, утворений подвоєнням складу le, що наспівується при колиханні дитини; пор. лит. šiušiu-lėliu «люлі-люлечки», lėlioti «колисати, наспівуючи lėliu; пестити», лтс. lelet «заколисувати дитину співом». — Sławski IV 138—139. — Пор. леліяти, люлі.

лелєка, лелєчя, лелєчєня, [лелєчич] «лелека-самець», лелєчий; — р. [леклєк] «біла чапля; лелека», болг. схв. лєлек «лелека»; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. läiläk «лелека», аз. lejläk, кирг. leklek, каз. läjlek зводяться до перс. leklek, яке походить від ар. laklak «тс.» звуконаслідувального походження; припускалося звуконаслідувальне походження і на слов'янському ґрунті (Преобр. I 445; Младенов 272). — Булаховський Вибр. пр. III 193; Клепикова ВСЯ V 168—169; Фасмер II 478; Шипова 221—222; БЕР III 350, 354—355; Стаховський Етимологія 1964, 67—68; Берн. I 700; Mikl. EW 164; Lokotsch 103.

[лелєнц] «годованець» НЗ УЖДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. lelepс «знайда, найда; підкидьок» є похідним від дієслова lel «знаходити», спорідненого з фің. löytää, ест. leida, leidma «тс.» — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 26/2, 9; MNTESz II 747; Bárczi 188.

[лелєч] (бот.) «вільха зелена, Alnus viridis DC» Мак, [лєлич, лєліч, лєліч Мак, лемич Мак] «тс.», [лелєчий] «сосна гірська, жереп, Pinus montana Mill.

(Pinus mughus Scop.)» Ж; — п. [lelicz] «вільха зелена» (з укр.); — назви, очевидно, спільного, але неясного походження.

[лелєлька] «коралі» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лелілий «блискотливий», лелітка «блискітка». — Див. ще леліти.

[лєлійк] (зоол.) «кажан, Vespertilio L.» ВеБ, [лєліяк] «тс.» ВеНЗн, [лєляк] «тс. ВеБ; (орн.) дрімлюга, Caprimulgus europaeus L.», [лєлик] «метелик» Ж, [лєліця] (ент.) «бабка, Libellula calopteryx» Ж, [лєляк] «дрімлюга» Л, [лілійк] «кажан» Марк. — Тат., Ме, [лилияк Sławski, люлек ВеНЗн] «тс.»; — р. [лєлєк] «дрімлюга», [лєлєк, лєляк, лилок, лиляк], бр. ляляк, [ліляк] «тс.», п. lelek «тс.; [кажан]», ч. слц. lelek «дрімлюга», болг. [лілек] «кажан», схв. лїльак, [лильак], слн. [лілек] «тс.»; — псл. *leľkь, *liľkь, lelikь, lilikь, lejakь, liljakь «кажан; дрімлюга; метелик», пов'язані з leľjati, leľeti (*liľeti) «хитатися, коливатися»; назви зумовлені переривчастим, нерівним характером польоту відповідних тварин; — споріднені з лит. leľys «дрімлюга», [leľis, lele, lalys], лтс. leľis «тс.»; спроба виведення від звуконаслідувального вигуку псл. lele, за характером крику птаха (Берн. I 700; Булаховський Вибр. пр. III 254; Bezlej ESSJ II 141), залишає без пояснення назви метеликів і кажана; зведення до псл. *liľь «шкіра» (БЕР III 402; Gutschmidt ZfSl 24, 40—41) не пояснює назв метеликів і птахів; думка про походження з тур. läiläk (Mikl. TEI II 118) помилкова. — Бандрівський Досл. і мат. V 4; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Brückner 294; Machek ESJČ 326; Schuster-Sewc 825—826; ЭССЯ 14, 105—106. — Див. ще леліяти.

[леліка] «тітка» Ж; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. [лєлікє] (рум. [lelică]) «тітка (у звертанні до старшої віком жінки)» є зменш. формою від лєле (lele) «тс.», що походить від болг. лєля «тітка (сестра батька або матері; звертання до старшої віком жінки)», спорідненого з укр. [лєля] «старша сестра». — Scheludko 137; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Михайлє Romanos-

slavica I, 59; СДЕЛМ 233; DLRM 453.— Див. ще лелія.

[леліт] (орн.) «сова; сич; сова яструбина, *Surnia ulula* L.», [лелет] «тс.; сова сіра, *Strix aluco* L. ВеНЗн»;— п. [lelet] «сова» (з укр.);— похідне утворення від звуконаслідувального дієслова [лелетіти (лелетати)] «виводити трелі, співати», оскільки крик цього птаха — голосна трель (пор. леліт лелетить ВеНЗн); думка про запозичення з польської мови (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) помилкова.— Булаховський Вибр. пр. III 254; Фасмер II 479; Sławski IV 139—141; Bern. I 700.— Див. ще лелє²

леліти «вблискувати, блищати, відбивати світло, проміння; тихо протікати, струменіти», [леліяти] «вблискувати», [леніти, лініти Ж] «тс.», [лелівка] «біляста земля (неродюча)» ВеНЗн, [леланя] «тс.» тж, Ж, лелітка «блискуче кружальце для прикрас; [назва квітки]», [лилітка] «блискітка» Ж, [лелілий (лилілий)] «блискотливий» Ж;— р. [лелєять (лилєять)] «блискотіти, переливатися»;— результат видозміни форми леліяти «[колихати, хитати]» (нове значення виникло спершу, очевидно, у зв'язку з водою (пор. ч. ст. leletі «робити хвилі, хвилювати»).— ЭССЯ 14, 100—102; Bern. I 699—700.— Див. ще леліяти.— Пор. лелєлька.

лелія «лілія», [лелія] «тс.» ВеЛ, [лелієваті, лелійніі] Мак;— п. [lelija, lelija], слц. le'lija, нл. lelija, схв. lēlija, слн. lēlija, lelja;— варіант назви лілєя «тс.», що виник, очевидно, під впливом подібного за звучанням дієслова леліяти «пестити, голубити» (пор. у вірші: «Хвиля лелію леліє...»).— Див. ще лілія.

леліяти «пестити, голубити, плакати; [колихати, хитати Ж!], [леліти] «пестити, голубити»;— р. лелєять «леліяти; [колихати]», бр. [лелєць] «пестити; колихати», др. лелбяти «колихати, хитати», п. [lelać] «пестити; колихати, бавити», ст. lelejać «колихати, хитати», ч. ст. leletі «робити хвилі, хвилювати», нл. lelawiś se «перевалюватися з боку на бік, валятися; качатися; безсоромно по-

водитися», болг. лелєя «колихаю в колісці, заколиую; лелію», м. лелєє «хитає, колихає», схв. леліјати, лелєјати;— псл. leleјati, leleti «колихати» від приспіву lele при колиханні дитини;— споріднене з лит. leliuoti «заколисувати маленьку дитину приспівом (čiūčiūo-lėliuo); пестити, леліяти», лтс. lelioti «заколисувати (дитину)», дінд. leleјati, leleјati, leleјati «колише; хитається; тремтить», lalati «пестить, жартує, бавиться», lalayati «пестить, леліє», lolati «рухається туди й сюди»; можливо, етимологічно пов'язане з люлі.— Фасмер II 479; Преобр. I 446; Sławski IV 138—139; Brückner 294; Zagorski JP 35, 184—188; Machek ESJČ 326; БЕР III 355; Skok II 287; Bern. I 699—700; Rozwadowski Qu. gr. et. II 258—259; Zubatý LP 27, 68; ЭССЯ 14, 100—102; Trautmann 156—157; Būga RR I 452.— Див. ще лелє².— Пор. люлі.

[лелюхи] «нутрощі» Ж;— запозичення з польської мови; п. [lelochų] «баранячі нутрощі» пов'язане з jelito «кишка, нутрощі», [lelito] «тс.», спорідненим з укр. [ялиті] «нутрощі»; -юх-виникло, очевидно, під впливом кєндюх, [калюхи] «кишки».— Sławski I 557, IV 141.— Див. ще ялиті.

[лелєя] «старша сестра» Мо, [лелєя] «мати сім'ї, господиня дому»;— р. [лелєя] «тітка, старша сестра», [лелєка] «тс.», др. лелєя «тітка», лелбєя «тітка, родичка», болг. лелєя «тітка (сестра батька або матері)», лелєка «тітка; нянечка», схв. lēlēja «тітка (сестра матері)», лелєка «старша сестра», lēla «старша жінка» (у мовленні дітей);— псл. lelja «старша сестра, тітка», пов'язане з дитячим лепетом і паралельне формам l'alja, l'olja з частково подібною семантикою; значення «старша сестра» (= «нянька») могло бути підтримане зближенням з фонетично подібним leleјati «колихати».— Преобр. I 446; Brückner 290; БЕР III 356—357; ЭССЯ 14, 103—105; Bern. I 700.— Пор. леліяти, лєля, лєбля.

[лелєлю] «батько», [лелі, лелєка, лелєлю Ж, лелєка Ж] «тс.»;— болг. [леліи] «дядько», [лелєк] «тс.»;— результат видозміни давнішого [лелєя (лелєя)] «мати сім'ї, господиня дому».— Див. ще лелєя.

лелюм-полелюм «дуже повільно; [недбало Ж]», [леле-полеле] «повільно; недбало» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *lelum polelum* «не поспішаючи, помалу, спроквола» складається з *lelum*, спорідненого з укр. [леле] (вигук, що вживається як приспів у дитячій пісеньці), та похідного від нього *polelum* (пор. укр. р. *мало-помалу*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колиханні дитини); пов'язувалося і безпосередньо з псл. *leleĵati*, п. ст. *lelejaĵ* «колихати, хитати»; припускалося що *Lel* і *Polel* — імена давніх слов'янських божеств (у польських джерелах засвідчені з XV ст., в російських — з кінця XVIII ст., пор. і схв. поет. *Ljeljo* «бог весни»); про помилкове сприйняття часто повторюваних приспівів *lelum polelum*, *leli poleli* і под. як власних імен див. Потебня РФВ 7, 221; Brückner 394.— Преобр. I 445; Sławski IV 141—143.— Див. ще лелє², по.

[лем] «але; тільки, лише; от, же, ж», [лем Ж, леме] «тс.»;— п. слц. [lem] «тільки, лише»;— результат видозміни форми [лен] «тільки, лише»; думки про запозичення з словацької мови (Brückner 204; Дзензелівський УЗЛП 34) або з польської (Панькевич Укр. говори Підкарп. Русі 405) необгрунтовані.— Німчук ІУМ Морфологія 484—485; Sławski IV 143.— Див. ще лено.

[лембати] «базікати» МСБГ, [лембур] «базіка» МСБГ, [лембурістий] «балакучий» МСБГ;— афективне утворення, можливо, пов'язане з [лембас] «лобуряка».— Пор. ломбиш.

лембик «чавун (посуд); [колба для перегонки, реторта Ж; перегінний куб]», [алембик] «перегінний куб»;— р. [алембик] «шолом, ковпак перегінного пристрою; ручний або малий перегінний пристрій», бр. [алембик] «посудина для перегонки, реторта, куб»;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *alem-bik* «перегінний куб; дистиляційний апарат», ст. *alambik* «тс.», як і ч. ст. *alambik* «реторта», *alem-bik* «тс.», болг.

аламбик «посудина для дистиляції, дистилятор», схв. *lambik* «котел для дистиляції; пристрій для перегонки», через посередництво французької та іспанської мов (фр. *alambic* «перегінний куб», ісп. *alambique* «тс.; дистилятор») зводиться до ар. *al-anbik* «кубок; посудина для перегонки», яке походить від гр. *ἄμβιξ* «вид кубка; шолом, ковпак перегінного куба», пов'язаного з *ἄμβη* «край щита, що виступає; опуклість, випуклість», *ἄμβων* «виступ, підвищення», етимологічно неясних, можливо, споріднених з лат. *umbo* «опуклість, випуклість; виступ у середині щита»; припускається також посередництво італійської мови (іт. *lambicc*, *lambicc* «змійовик, реторта»).— Пі 123; Фасмер I 70, II 480; Kopaliński 47; Machek ESJČ 35; Skok II 265; Dauzat 22; Bloch 19; Frisk I 89, 90; Lokotsch 7—8.— Пор. амвон.

лемент, [лемін] «лемент Пі; плач Ж; белькотання Ж», [ляммент] «лемент» Г, Пі, *лементливий*, *лементити*, *лементувати* «галасувати; [скаржитися, нарікати Ж]», [лементуватися] «клопотатися, метушитися», [лиментити] «кричати» Мо, [ляментувати] «лементувати»;— р. [лемент] «турбота, клопіт», бр. *лямант* «крик, голосіння», п. *lament* «лемент, лементування», ч. *lament* «крик, голосіння, плач; нарікання, ремствування, тужіння», слц. [lamenty] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. *lāmentum* «ридання, плач» є похідним від *lāmentārī* «нарікати, бідкатися», пов'язаного з дієсловом *lātrāre* «гавкати; репетувати, горлати», спорідненим з лит. *lōti* «гавкати; лаяти; робити наклеп», лтс. *lāt* «тс.», псл. *lajati* (*lati*) «гавкати, лаяти», укр. *лаяти*.— Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Акуленко 135; Richardt 74; Онышкевич Исслед. п яз. 244; Фасмер II 480; Sławski IV 37—38; Brückner 290; Holub—Lyer 280; Walde—Hořm. I 754—755.— Див. ще лаяти.

[леместувати] «докучати» Ж;— результат видозміни [молестувати] «докучати просьбами» Ж, очевидно, зближеного з *лементувати* «галасувати,

[скаржитися, нарікати]». — Див. ще *молестувати*.

[лёмзати] «повільно їсти Г; ходити дуже повільно, кволо Ва, Сизько», [лемати] «ходить дуже повільно, кволо» Ва, [лемзіти] «повільно йти, бродити, плентатися» Ж, [лімзати] «повільно їсти», [лёмза] «бродяга» Ж; — р. *лёмза* «розтелепа, роззява», [лемзіла, лемзя, лемзяй] «зівача, роззява», [лямза] «тс.»; повільна в роботі, неоторна людина», [лямать] «забарно їсти, нехотя сьорбати; неохоче щось робити; повільно рухатися», [лямить] «неохоче працювати, тягти, зволікати», [лямзить] «тс.», п. [lamza] «розтелепа, мамула, тухтій»; — неясне; пов'язання п. [lamza] з нвн. Láppsack, букв. «мішок з ганчір'ям» (SW II 682) необгрунтоване.

[лемізі] (бот.) «чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.» ВеНЗн, Мак; — неясне; можливо, результат видозміни назви [зимозелень (зелемозелень, зелемизелень)] і под. «тс.» — Пор. *зелемозень*.

лёмич — див. лелеч.

леміш; — р. *лёмеш*, *лёмех*, бр. *лямеш*, [лёмеш], др. *лемешь* «соха, плуг», п. *lemiesz* «леміш», ст. *lemiesz, lemież*, ч. слц. *lemeš*, вл. *Lemišov* (топонім), болг. *лёмеш*, м. *лемеш*, схв. *лёмеш, лёмеш*, *лёмјеш*, *лёмјеш*, слн. *lémez* «тс.», стсл. *лемешь* «соха, плуг»; — псл. *лемешь/лемежь* «вістря рала чи плуга; соха, плуг», пов'язане чергуванням голосних з *lomiti* «ламати» як назва знаряддя, що ламає землю; — споріднене з лит. *lėmezis* «зуб розсохи, на який надівається леміш», лтс. *lemesis* «леміш»; такий самий розвиток значення в дінд. *phála* «леміш» < *(s)phel- «розщепляти, ламати», дінд. *phálati* «тріскає»; зіставлення з лат. *vomis* «леміш» (Machek ESJC 326) необгрунтоване. — Дзендзелівський НЗ УжДУ 37, 42; Фасмер II 480; Sławski IV 146—148; Brückner 294—295; БЕР III 358; Младенов 272; Bezlaĵ ESSJ II 133; Варбот Етимология 1965, 120; Bern. I 700—701; Mikl. EW 164; Rudnicki Prasl. II 13—14; ЭССЯ 14, 108—110; Mühl.—Endz. II 449, 470—471; Эндзелин СБЭ 196; Fraenkel 354. — Див. ще *ламати*.

лемішка «страва з густо запареного борошна», [лёмеха] «лемішка; флегматик», [лёмешик] «земля з глинистим ґрунтом» Ж, *лемехуватий* «неповороткий, млявий, флегматичний», [леміщаний] (з лемішки), *розлемішений* «грузлий, розмоклий»; — р. [лёмешка] «лемішка», бр. *лямешка*, [лёмеха], п. [lemieszka, lemieszka, lemiszka, lemiesha, lemiesha] «тс.» (з бр. і укр.); — неясне; пов'язується з *леміш* «рало» (Brückner 294; KZ 48, 201) через схожість грудочок тіста і зораної землі (спочатку *лемішкою* могла називатися земля, зорана за допомогою лемеша); припускався зв'язок з *ламати* (Фасмер II 481); висувалась гіпотеза про запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. *liemi* «бульйон, суп», вепське *l'emuz*, уг. *lé* «соус, підлива, юшка, сік», манс. *lāxm* «суп, юшка», мар. *lem* «тс.» (Kalima 152; Uotila FUF 26, 163 і далі), хоча в такому випадку чекалося б **lem-*, до того ж географічне поширення слова в слов'янських мовах незвичне для фінно-угорських запозичень; форма *lemesha* виводилася з **le* «тільки, лише» + *měxa* «мішати» (Machek LF 52, 110—111); висувалася також гіпотеза про походження з нвн. **Leimtus* «густий відвар (вівса тощо)» (Karłowicz 340; Matzenauer LF 9, 200), хоча німецьке слово не засвідчене. — Фасмер II 480—481; Sławski IV 148—149; Brückner 294. — Див. ще *леміш*.

лемія — див. ляма.

лёмко «представник етнографічної групи українців у Карпатах», [лемак, лемчак ВеЛ] «тс.», [лемачка] «лемка», [лемкіня, лемчанка] «тс.» Ж, [лёмківщина] «місцевість, заселена лемками», *лёмківський*; — р. *лёмки*, п. *lemko*; — похідне утворення від поширеного у лемків слова [лем] «тільки, лише». — ВеЛ I; Фасмер II 481; Sławski IV 143. — Див. ще *лем*. — Пор. *лишак*.

[лемнўти] «віддалитися, відступити; поцупити, потягти»; — неясне; можливо, пов'язане з [лемати, лёмзати] «ходити дуже повільно, кволо», [лемзіти] «повільно йти, бродити, плентатися», пор. аналогічне семантичне зрушення в р. [лямзить] «тягти, зволікати» і та-

кож «красти, тягати», [слѣмзить] «потягти, украсти»; пов'язувалося також (мало переконливо) разом з ч. *lēm* «облямівка, кайма, обшивка», *limes* «комір» з *lēm-*, *lōm-* «ламати» (*Zubatý St. a čl. I 2, 103*).— Пор. *лѣмзати*.

лен (іст.) «спадкове земельне володіння в епоху феодалізму, яке надавалося васалу за умови несення ним військової служби та виконання інших повинностей», [лѣно] «те.» Ж, *лѣнник*, [лѣновник] «ленник» Ж, *лѣнный*, [лѣнныйчій] «ленний» Ж, [підлѣно] «підлен» Нед, [підлѣновник] «підленник» Нед;— р. *лен*, [лѣна], бр. *лен*, п. *lēno*, ч. слц. слн. *lēno*, вл. нл. *lēno*, схв. *лѣно*;— через посередництво російської, а також польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. *Léh(e)n* «лен» (свн. *lēhen* «тс.») пов'язане з нвн. *leihen* «позичати; віддавати в найми, в тимчасове користування» (двн. *līhan*, свн. *līhen* «тс.»), спорідненим з гот. *leiwan* «тс.», гр. *λεῖνω* «залишаю, покидаю», лат. *līno* «залишаю, віддаю; покидаю», дірл. *lēicim* (з **līnoīmi*) «залишаю», вірм. *lk'anem* «залишаю, покидаю», лит. *līkti* «залишатися, лишатися», стсл. **отълѣкъ** «рештки; залишок».— СІС 389; Richhardt 73; Фасмер II 481; Sławski IV 155—156; Brückner 295; Kopaliński 566; Machek ESJC 326; Holub—Lyer 285; Schuster—Sewc 815; БЕР III 360; Bern. I 701; Kluge—Mitzka 431, 434; Frisk II 99—100; Walde—Hofm. I 808—809.— Пор. *лан*.

[лѣнджитися] (коло чогось) «трудитися, займатися (чимось)» Ж;— неясне.

Леніна (жіноче ім'я);— р. *Леніна*;— утворене від прізвища-псевдоніма В. І. Леніна (Ульянова).— Спр. личн. имен 505.— Пор. *Нініель*.

леніти, *лїніти* — див. *леліти*.

[лѣнішók] «скатерка» Ж;— очевидно, нерегулярне утворення від [лен] «льон» Ж, [лѣнный] «льняний» (пор. *лѣнні скатерті*).— Див. ще *льон*.

[лѣнія] «межа між городами або ділянками лісу; вулиця в селі ЛЧерк; вузька междова дорога між полями Мо», [лѣнія] «мисливська стежка (в лісі)» Ж, [лѣнійка] «вузька доріжка між полями» Л;— запозичення з польської мови; п.

[лѣнія] «лінія; просіка (в лісі); межа», як і схв. [лѣнія] «вузька дорога між полями», є діалектним варіантом слова *linia* «лінія, бойова лінія; кордон; мисливська стежка, просіка (в лісі); лінійка», якому відповідає укр. *лінія* (див.).

[лѣно] «тільки, лише», [лен] «тс.»;— п. каш. [лѣно] «тс.; (спол.) але», ч. [лѣн] «тільки», слц. *lēn* «тільки, лише»;— псл. *le no*, сполучення двох синонімічних часток із значенням «тільки, лише»; пор. *тільки-но*, р. *лишь только*; думка про запозичення з польської мови (Richhardt 73) необґрунтована.— Sławski IV 156; Machek ESJC 323; ЭССЯ 14, 207.— Див. ще *ле*, *но*¹.— Пор. *лем*.

лѣнта «стрічка», [лѣнтавий] «рваний», [лѣнтавий] «такий, що легко рветься; порваний, перетворений в лахміття» Ж;— р. болг. м. *лѣнта* «стрічка», п. [лѣнта] «стрічка (як урядова відзнака)», ч. *lenta* «стрічка», схв. *лѣнта* «стрічка до ордена (що носить через плече)», слн. *lēnta* «тс.»;— через посередництво російської мови запозичене, очевидно, з німецької; нвн. [Linte] «стрічка, стьожка» (< двн. *līnta* «тс.») виникло з лат. *līntea* (прикм. жін. р.), *līnteus* (чол. р.) «льняний, полотняний», похідного від *līnum* «льон», з яким пов'язані гр. *λίον* «тс.», гот. *lein* «полотно», лит. *līnāi* (мн.) «льон», лтс. *līni*, прус. *līno* «тс.», псл. *льпъ*, укр. *льон*; виводиться також від гр. *λέντιον* «смуга льняної тканини, рушник», яке походить з того самого латинського джерела (Фасмер ГСЭ II 113; ЖСт 17/2, 142—143; Преобр. I 446—447; БЕР III 361; Младенов 272—273; Skok II 288; Bern. I 701; Mikl. EW 165).— Фасмер II 482; Matzenauer 239; Mikkola Berühr. I 135.— Див. ще *льон*.

[лѣнча] (бот.) «сочевиця, *Lens culinaris Medic. (Lens esculenta Moench.)*» Ж, [лѣмша Ж, лѣнчиця Ж, лѣнча НЗ УЖДУ 26/2] «тс.»;— запозичення з угорської мови; уг. *lencse* «сочевиця» походить, очевидно, від слн. *lěča* (< **lęča*), що виникло з псл. **lęta* «тс.» (пор. др. *ляча*, болг. *лѣща*, м. *лека*, схв. *лѣћа*, стсл. *лѣшта*), пов'язаного з лат. *lens* (*lentis*), двн. *līnsi*, нвн. *līnse* «тс.»; скоріше всього ці слова походять з

якогось спільного невідомого джерела, хоча припускалася і їх первісна спорідненість (Schradeg Reallexicon 13); виведення укр. [лєнча] з рум. linte «тс.» (Vincenz 13) безпідставне.— Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 169; Лизанец 608; Mashek Jm. rostl. 127; Фасмер II 553—554; БЕР III 382—383; Младенов 274; Bern. I 708; Mikl. EW 165; MNTESz II 750; Bárczi 189; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783.— Пор. лінта.

[лень] «ледар» Ж, [лєнка] «лінива жінка» Ж, [лїнь] «ледар» Ж;— запозичення з польської мови; п. leń «ледар», як і ч. ст. léň, вл. lěni, схв. [lěnj] «тс.», пов'язане з прикметником leniwy, спорідненим з укр. лїнівий.— Richhardt 73; Sławski IV 159.— Див. ще лїнь.

[лєньдзом] (у виразі [л. ходїти] «без діла бродити, тинятися») Ж;— результат гіперистичної видозміни звукової форми [лю́зом] «тс.», в якій лю́ було неправильно осмислене як український фонетичний відповідник п. le.— Див. ще люз.— Пор. лєзний.

Леон, Леонт, [Левон Ж];— р. Леон, Леонт, бр. Лявон, др. Леонъ, Левонъ, п. слц. Leon, ч. Leo, Leon, слц. Leo, Leon, болг. Леон, стсл. Леонѣтъ;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у давньоруську мову з грецької; гр. Λέων походить від іменника λέων «лев».— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. імен 428; Кпаррова 118; Илчев 301.— Див. ще лев¹.— Пор. Лев, Леонтий.

Леонід (чоловіче ім'я), [Леонїд, Левонїд], Леонїда (жіноче ім'я);— р. болг. Леонїд, бр. Леанїд, п. Leonid, Leonidas, Leonides, ч. слц. Leonid, схв. Леонид, слн. Leonid, стсл. Леонидъ, цсл. Левонидъ;— запозичення з грецької мови; гр. Λεωνίδας «Леонід», букв. «подібний до лева», складається з основ іменників λέων «лев» та ιδέα «зовнішній вигляд».— Сл. вл. імен 215; Петровский 140; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118; Корещу́ 91; Илчев 301.— Див. ще вид. ідея, лев¹.

Леонтий, [Леонтий Ж, Левонтий Пі, Левонтий Ж];— р. Леонтий, бр. Лявонцій, др. Леонтий, Левонтий, слц. Leontin, болг. Леонти, стсл. Леон(ъ)-

тий;— через церковнослов'янське посередництво запозичене в давньоруську мову з грецької; гр. Λεόντιος походить від прикметника λεόντιος «лев'ячий, левиний», утвореного від іменника λέων «лев», з яким пов'язане також укр. лев.— Сл. вл. імен 215; Петровский 141; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118; Илчев 301; Frisk II 113.— Див. ще лев¹.— Пор. Леон.

леопард;— р. болг. м. леопард, бр. леопард, п. ч. слц. вл. leopard, схв. леопард, слн. leopárd, стсл. леопардъ;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. Leopárd, фр. léopard походять від лат. leopardus, яке, в свою чергу, відтворює гр. λεόπαρδος «тс.», складене з основ іменників λέων «лев» та πάρδος «барс, пантера».— Hüttl-Worth 14; Sławski IV 160; Brückner 295; Holub—Lyer 285; БЕР III 361; Вуяклија 511; Kluge—Mitzka 435; Dauzat 433; Walde—Hofm. I 785, II 252; Frisk II 104.— Див. ще лев¹, пардус.

Леопольд;— р. Леопольд, бр. Леопольд, п. ч. слц. Leopold, болг. Леопольд, слн. Leopold;— через посередництво польської та французької мов (фр. Léopold) запозичене з німецької; днв. Leutpald, Liutbalt (букв. «сміливий на людях») є складним словом, утвореним з іменника liuti «люди» (liut «народ»), спорідненого з гр. ἐλεύθερος «вільний (громадянин)», лит. liáudis «народ», псл. [judъ (<* leud-), укр. люд, та прикметника bald «сміливий, відважний, швидкий», спорідненого з днн. bald «тс.», дангл. beald «мужній, сміливий», дісл. ballg «страшний, небезпечний», гот. balpei «сміливість».— Сл. вл. імен 215; Спр. личн. імен 429; Кпаррова 118—119; Илчев 301; Dauzat Dict. des noms 382; Klein 880; Kluge—Mitzka 45, 483.— Див. ще люд.

леп «липкий бруд; [земляний віск; клей Ж]», [лєпавча] «брудна дитина» Пр. XI діал. н., [лип'яр] «робітник, що вибирає земляний віск із глини» Ж, [лїп] «клей» Ж, [леповатиця] «глинистий клейкий ґрунт» Ж, ВеЛ;— п. ч. ler «клей, липучка для лову комах, птахів», слц. ler «клей», вл. lěp, нл. lip, [lěp] «тс.», схв. лєп «клей; все, що кле-

їть; [розчин вапна, звичайно змішаний з глиною, яким мажуть]», слн. *lér* «клей», р.-цсл. *лєпъ* «клей; пластир; все, що клеїть»;— псл. *lěрь*, **lěрь* «клей; все, що липне», іменники від дієслова **lěрєті* «прилипати, липнути»; в українській мові з нерегулярною вокалізацією псл. *ь* у відкритому складі (*лепу*, *лепом* і т. д.), як у [*лену*] (*льону*) з псл. *lьпц*, *лоба* з псл. *lьба*; пор. законмірне ч. ст. *lєр* — *lрц* (< **lěрь*) при *lєр* — *lєра* (< *lěрь*); варіант псл. *lěрь* відбивається і в р.-цсл. *лєнъ*; збереження *є* в відкритому складі могло бути підтримане в даному разі впливом польської мови, в якій *є* походить з псл. *ě*; звукова форма [*лєл*] може бути зведена як до псл. *lěрь* (якщо і зберігається і в відкритому складі), так і до псл. *lěрь* (як *лєд* з *lьдъ*), якщо у відкритому складі з'являється *є*.— Дзєндзєлівський St. sl. 10/1—2, 39; ЭССЯ 14, 224—225; Trautmann 161—162.— Див. ще *лєпнути*, *лєпїти*.

[лепейля] (виг.) «гайда» ЛЧерк;— неясне; можливо, є результатом видозміни вигуку *гопля* (при спонуканні до стрибка).

[лєпєсїути] «кинутися навтіки, дременути», [*лєпєтїуха*] (у виразі [*дати лєпєтїухи*] «утекти, дременути»);— р. *улєпєтїватї* «тікати»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, що передає звуки від швидкого бігу;— псл. *lєрєт-* (для передачі різких звуків); пор. п. [*lєрїєтєсїє*] «стукатися, ударяти, хлопати», ч. *lєрєтєті* «пурхати», м. *лєпєтєсє* «тріпотіти, лопотіти», схв. *лєпєтєтєтє* «тс.», слн. *lєрєтєті* «пурхати»; іє. **lєр-* звуконаслідувального походження.— Фасмер II 484; Sławski IV 203—204; Brückner 296; Machek ESJČ 326—327; Bern. I 702; Fraenkel LP II 106; Pokorny 677—678.— Пор. *лєпєтєті*, *лєпєтєті*, *лєпєтєті*.

лєпєтєті, [*лєпєтєті*] «лєпєтєті», *лєпєтє*, [*лєпєтєйло*] «балакун, базїка», [*лєпєтєнє*, *лєпєтєнє*] «тс.», [*лєпєтєцїя*] «балакуха, базїка», *лєпєтєцїхє* «тс.»; [буркотлива жінка; горїлка], [*лєпєтєя*] «балакун, балакуха, базїка», [*лєпєтє*] «лєпєтє; плач» Ж, [*лєпєтєйї*] «балакун, базїка» Ж, [*лєпєтєяч*] «тс.» Ж, *лєпєтєлївїй* «говіркий»;— р. *лєпєтєтє* «лєпєтєті», бр.

лєпєтєцї, п. [*лєрїєтєсї*] «тс.», ч. *лєрєтєті* «шелєстїті», болг. *лєпєтєя* «лєпєчє», м. *лєпєтєсє* «лєпєчє», схв. *лєпєтєтєтє* «лєпєтєті, трїпотїті», слн. *лєрєтєті* «лєпєтєті, бєлєкєтєті»;— псл. *лєрєтєті*, **лєрєтєтє* «лєпєтєті», інтєнсїв до **лєрєтєті* «тс.», пов'язанє з *лєрєтєті* «хлєпєтєті; лєпєтєті»;— спорїднєнє з дїнд. *lєрєтєті* «бєзїкєє, шєпєчє, гєвєрїтє», гр. *λєлїζє* «хвєстєюсє, чвєнюсє», кїмр. *lєf* (< **лєрєтє*) «голєс», алб. *lєрєрдї* «нєпрїстєюнє мєвє»; іє. **лєр-*.— Фасмер II 483—484; Преобр. I 447—448; Sławski V 203—204; Brückner 296; БЕР III 363; Младєнєв 273; Bezlaј ESSJ II 134; Bern. I 702; ЭССЯ 14, 125—127; Maуrhofer III 88—89; Frisk II 85; Pokorny 677.— Пор. *лєпєснєтї*, *лєпєтєті*, *лєпєтєті*.

*лєпєхє*¹ (бот.) «аїр, *Acorus calamus* L.; [комїш лїсєвїй, *Scirpus silvaticus* L.; лєпєшнєк водєнїй, *Glyceria aquatica* Wahlb. (Gl. spectabilis M. et K.) ВєНЗн], [*лєпєхє*] «тс.» СУМ, Ж, [*лєпєшє*] «лєпєшнєк водєнїй» ВєНЗн, *лєпєшїннє* «стєблє лєпєхє», *лєпєшнїк* «лєпєшнєк», *лєпєшнєк* «*Glyceria* R. Br.; лєпєхє, *Acorus calamus*», [*лєпєхє*] «лєпєшнєк водєнїй» Ж, [*лєпєшнєк*] «осєкє, *Carex* L.», [*лєпєхє*] «чєрєт звичєнїй, *Phragmites communis* (L.) Trin. МСБГ», *лєпєхєвєтїй* «схєжїй нє лєпєхє; шїрєкєлїстїй (?)» СУМ, Г;— р. [*лєпєцїхє*] «аїр», [*лєпєшнєк*] «тс.»; пївнїкї болєтнї, *Iris pseudacorus* L.», бр. [*лєпєхє*] «аїр», п. [*лєрїєчє*] «лєпєхє»;— пов'язанє з [*лєпєцїхє*] «лєпєцїхє», *лєпєцїхє*, [*лєпєцїхє*] «вєлїкїй і шїрєкїй лїст рєслїнї», [*лєпєцїхє*] «лїстєя нє качєнєх кукурєдзї», [*лєпєцїхєвєтїй*] «лїстєтїй»; нєзвє зумєвлєнє вєлїкїм рєзмірєм лїстєя лєпєхє тє ін.; пор. слн. *лєрєпє* «вєлїкїй лїст (рєслїнї)».— ЭССЯ 14, 117—119.— Див. ще *лєпєк*, *лєпєцїхє*.

[лєпєхє²] «дєкїлєкє прєбєк, прїв'язєнїх до вєрхїв нєвєдє» Мо, [*лєпєшїтєсїя*] «кєлїхєтєсїя нє хвїлєхє» Мо;— рєзультєт пєрєнєсєннє нєзвї рєслїнї лєпєхє (аїрє), в'язкї якєї, щє дєбрє дєржєтєсїя нє пєвєрхнї вєдї, очєвїднє, вїкєрїстєвєлєлї длє пїдтрїмєвєннє кїнцїв нєвєдє.— Див. ще *лєпєхє*¹.

[лєпєхє³] «сєрєчкє з грєбєгє полєтнє» Мо;— р. [*лєпєшєк*] «клєпєтє, шмєтєчєк»;— очєвїднє, як і *лєпєхє*¹ «аїр»,

генетично пов'язане з [л́апик] «латка», [лапат́аче] (зб.) «клапті», схв. [лап] «кусок сукна». — Див. ще л́апик, лєпєх́а¹.

[лєпєхуватий] «марудний; м'який і безхарактерний», [лєпєхов́атий] «млявий; кволий» Пі, [лапўх] «нерозторопна людина» МСБГ, [лапухов́атий] «мовчазний, млявий» МСБГ, [дурень лопуш́аний]; — р. [лєпўх] «неповоротка людина», лопўх «простувата, некітлива людина»; — очевидно, як і лєпєх́а, лопўх, залишки утворень, пов'язаних з псл. ларь (лара) «латка, ганчірка»; пор. [ла́поть] «клапоть, ганчірка». — Див. ще л́апик. — Пор. лєпєх́а¹, лопўх.

[лєпїж] «ломаки з обдертою корою» ВєЗн, Ж; — у якийсь спосіб пов'язане з [лупїж] «тс.»; разом з тим зіставляється з гр. λέλος «шкірка, кора, луска», з яким пов'язується також р. лєпєст́ок (укр. [лєпїстка]). — Вєрп. I 701. — Див. ще лєпїстка, лупїти.

[лєпїстка] «пелюстка»; — р. лєпєст́ок «тс.; [клапоть, клаптик, клапоть тканини, шкіри], [лєпє́ст] «лист рослини», п. ст. leriašnik (бот.) «кремєна, Petasites Gaertn.»; — результат розширення псл. *ler-es-, можливо, первісної s-основи (пор. гр. τὸ λέλος «шкірка, кора, луска»); — зіставляється з лит. lėpėtà «лапа», лтс. lėpa «мочка вуха», lėpata «клапоть», lėpata «відірваний шматок шкіри з обвислим на ньому м'ясом», lėrsna «клапоть», двн. laffa «долоня»; іє. *ler- «обдирати, знімати шкіру»; інший ступінь вокалізму в укр. [ла́поть] (псл. лар-). — Фасмер II 483; Sławski IV 166; Вєрп. I 701—702; ЭССЯ 14, 123; Mühl.-Endz. II 537, 540; Pokorny 678. — Пор. л́апик, л́апоть¹.

лєпра «проказа», лєпроб́рій «лікувальний заклад — колонія для хворих на лепру»; — р. бр. болг. м. лєпра, п. ч. слц. вл. lєpra, схв. лєпра, слн. lєpra; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Lєpra, фр. lєgre, англ. lєpra походять від лат. lєpra, яке відтворює гр. λέπρος «проказа», пов'язане з лєлрос «покритий шкірочкою; шолудивий, прокажений», лєлїс «шкірочка», лєлос «тс., оболонка», лєлω «знімаю оболонку, об-

дираю», спорідненими з лтс. lėpata «клапоть», lėrsna «тс.», лит. lėras «латка, клапоть; клапоть землі», псл. *larьть, укр. [ла́поть] «клапоть, ганчірка» Ж. — СІС 390; Sławski IV 167—168; Holub—Lyer 285; ВєР III 365; Вуяклија 511; Dauzat 433; Klein 880; Frisk II 105—107; Klein 880. — Див. ще л́апик, л́апоть, лєпїстка. — Пор. лєпта.

лєпсува́ти — див. лїпса.

лєпський «хороший, гарний; [розумний Исслед. п. яз.]»; — запозичення з польської мови; п. lєbski «розумний; чималий; хвацький; гарний, лєпський», lєpski «тс.» є похідним від lєb «голова», якому відповідає укр. лоб; значення «гарний» розвинулося в польській мові внаслідок зближення з lєpszy «кращий, лїпший». — Критенко Мовозн. 1969/1, 61; Оньшкевич Исслед. п. яз. 244; Richardt 73; Sławski V 94; Brückner 309. — Див. ще лоб.

лєпта «дрібна мідна монета у стародавній Греції; пожертвування або милостиня; вклад у яку-небудь суспільну справу»; — р. бр. лєпта «тс.», др. лєпта «грецька дрібна монета», лєп́та, п. lєpton «тс.», болг. лєпта «пожертвування», схв. lєpta «грецька дрібна монета», стсл. лєп(ъ)та «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. λєлт́ον (мн. λєлт́а) «дрібна мідна монета» утворене від λєлт́ος «тонкий, дрібний», пов'язаного з дієсловом лєлω «знімаю оболонку, обдираю». — СІС 390; Фасмер II 484; Преобр. I 448; Горяев 185; Коралиński 567; ВєР III 365; Вєрп. I 702; Mikl. EW 165; Meillet Études 187; Frisk II 105—107. — Див. ще лєпра. — Пор. л́апик, л́апоть, лєпїстка.

лєптави́ця — див. лїпнути.

[лєпўх] (бот.) «лопух справжній, Arctium lappa L.», [лєпуш́кї] «первоцвіт, Primula L.» ВєНЗн; — схв. [лєпўх] «оман, Inula L.»; — фонетичний варіант назви лопўх, пов'язаний з [лєпїстка] «пелюстка», р. [лєпє́ст] «лист рослини; клапоть, шматочок»; псл. lєp-/лор-/лар- «великий лист; клапоть». — ЭССЯ 14, 131—133. — Пор. л́апик, л́апоть.

лес «грунтоутворююча гірська осадо- на порода», *лесувати*;— р. *лесс*, бр. *лєс*, п. *less*, ч. слц. *lés*, болг. *лос*, схв. *лєс*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Löß* «дилювіальне напластування мергельної глини» (як геологічний термін був запропонований у 1823 р.) пов'язане з [*lōsch*] «пухкий (про землю), сипкий», нвн. *los* «вільний, не зв'язаний» (двн. свн. *lōs* «вільний; жвавий»).— СІС 390; *Sławski* IV 172; *Kopaliński* 569; *Holub—Lyer* 285; *Kluge—Mitzka* 446.— Див. ще *лєзний*.

лєскіт, *лескотати*, *лескотіти* — див. *лоскіт*.

[*лєста*] «вид шестірні у млині на Дніпрі»;— неясне; зіставляється з *лєщата*, р. [*лєщедь*] «палка з розщипом на кінці», слн. *gazleskāti* «розщепити» (*Куркина* *Этимология* 1974, 47—51); можливо, походить від нвн. *Léiste* «планка, брусок», до якого може бути зведене і більш давнє *лєщата* (р. [*лєщедь*], п. *leszczotka* «розщеплене дерево для кастрування коней»); пор. ч. [*lešta*] «дощечка з насічками для навішування ікон».— Пор. *лєщата*, *лїства*.

[*лєстатися*] «повільно йти, плентатися»;— неясне; можливо, афективне утворення, близьке до *плєнтатися*.

[*лєстний*] «ласий, жадібний, пожадливий; принадний, смачний» Ж;— результат семантичної видозміни слова [*лєстний*] «улесливий, лукавий», зумовленої впливом семантично і фонетично близьких *лєстїти* «давати насолоду, бути приемним» і *лєсий* «жадібний, пожадливий; принадний, смачний».

[*лєстїоха*] «невеличка груша, солодка на смак, *Rugus communis* L.» ВеНЗн;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*лєстний*] «принадний, смачний, ласий»; може бути зіставлене також з [*лесніця* (*ліснійця*)] «лісова груша».

[*лєсть*] «лєстощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лєст*] (у виразі [*лєстом заходити*] «обманювати за допомогою хитрощів») Ж, [*лєстєць*] «підлесник; хитрун, обманщик Ж», *лєстївєць* «тс.», [*лєстка*] «лєстощі; хитрість, лукавство, обман Ж», [*лєстник*] «хитрун, обманщик» Ж, [*лєстовочки*] «хит-

рість, лукавство, обман» Ж, *лєстощі*, *лєстїн*, [*лєстїнство*] «улесливість, облєсливість» Ж, [*лєслївий*] «улесливий, облєсливий», [*лєсний*] «тс.», *лєстївий*, [*лєстний*] «улесливий, облєсливий, обманливий» Г, Ж, *лєстїти* «неширо вихвалити, говорити приємності; давати насолоду», *лєстїтися* «ластитися; лєстощами намагатися повернути увагу або замаскувати свої наміри», [*залєсливий*] «підлесливий, лєстивий», *облєсник*, *облєсливий*, *облєсний*, [*облєстїти*] «спокусити, підманити; перехитрити Ж», *облєщувати*, *перелєсник*, *перелєсниця*, *підлєсник*, *підлєсливий*, *підлєсний*, *підлєстїти(ся)*, *підлєщати*, *підлєщувати(ся)*, [*польстїтися*] «спокуситися» Нед, [*прилєсний*] «обманливий, облудний» Нед, *прилєстїтися*, *прилєщатися*, *прилєщуватися*, *улєсливий*, *улєстїти*, *улєщати*, *улєщувати*;— р. *лєсть* «лєстощі», бр. *лєсткі* «тс.», др. *льсть* (*лєсть*) «обман, хитрість; лєстощі; зло, ересь, змова», п. ст. *leśc* «підступ; лицемірство, хитрість; зрада; наклеп», ч. *lest* «підступ, лукавство, хитрість», слц. *lest'* «хитрість», вл. *leśc* «хитрість, лукавство», нл. *laśc* «тс.», болг. *лєст* «лєстощі», *лєст* «тс.», схв. *lāst* «обман, хитрощі, лукавство», слн. *lēst* «хитрість, підступність», стсл. *льсть* «обман»;— псл. *льсть* «хитрість, підступність», запозичене з прагерманської (або готської) мови; пгерм. **lis-ti* (гот. *lists* «хитрість, підступи», двн. дісл. дангл. *list* «тс.») споріднене з лат. *lītra* (< **leisā*) «грядка, борозна», лит. *lūsė*, *lūsė* «грядка», стсл. *лѣхѣ* «грядка, борозна», укр. [*ляха*] «грядка»; семантичний перехід «борозна» → «слід, колія» → «учення (= указання шляху)» має місце тільки в германських мовах, пор. гот. *laists* «слід, колія», двн. *leist* «тс.» і гот. *lais* «я знаю» («напав на слід»), *laisjan* «учити», дангл. *læran* «тс.»; допускається також давня спорідненість слов'янських і германських слів (*Младенов* 78; *Kiparsky* GLG 207; *Stang* 33); припущення про зв'язок з *лизати*, лит. *laižyti*, лтс. *lāizyti* «тс.», *liškis* «облесник, лєстун, підлабузник» (*Mühl.—Endz.* II 475) менш обгрунтоване.— *Фасмер* II 487; *Sławski* IV 176—177; *Brückner* 296;

Machek ESJC 327; Holub—Lyer 285; Schuster-Šewc 817; БЕР III 372; Skok II 273; Bezlaj ESSJ II 135; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 48—49; Bern. I 755; Mikl. EW 178; Stender-Petersen 335; Meillet Études 109; Hirt PBrV 23, 334; Pedersen JF 5, 72; Торг 369; Kluge—Mitzka 443.— Див. ще *ляха*.

[*лесь*¹] «але; тільки, лише; (як вставка в мові) от, же, ж» Ж;— результат поєднання частки *ле* «тс.» і, очевидно, вказівного займенника *се* (с. р. одн.), що зазнав редукції, як у [*авось*], *ось*.— Див. ще *ле*, *се*.— Пор. *аво*, *лем*, *ось*.

[*лесь*²] (2 ос. одн. теп. ч. від дієслова *бути*);— очевидно, результат злиття з дієслівною формою *єсь* (*єсь*) суфіксального *-л-* дієприкметника в конструкції перфекта типу *ходилесь*, *давалесь* і наступного відокремлення цього злитого компонента.— Див. ще *є*.

[*лєта*] «плетуха, балакуха» Ме;— р. [*летошійть*] «балакати»;— неясне.

летаргія, [*летаргія*] «летаргія» Ж, [*лєтарг*, *летарг* Ж] «тс.», *летаргічний*;— р. *летаргія*, бр. *летаргія*, п. *letarg*, ч. *letargie*, слц. *letargia*, вл. *letargija*, болг. *летаргія*, м. *летаргія*, схв. *летаргія*, слн. *letargija*;— через посередництво російської і польської мов запозичено з західноєвропейських; нім. *Lethargie*, фр. *léthargie* походять від лат. *lēthargia* і, далі, гр. *ληθαργία* «тс.», утвореного з *λήθη* «забуття», похідного від дієслова *λήθω*, *-ειν* «бути захованим, бути невідомим; забувати», спорідненого з лат. *lateo*, *-ere* «ховатися, бути захованим; бути невідомим», стсл. *лєати* «бути в засаді, підстерігати», та іменника *ἀργία* «бездіяльність, лінь; відпочинок», похідного від прикметника *ἀργός* (< *ἀ-*(F)*ργός*) «бездіяльний, лінивий», утвореного з заперечної частки *ἀ-* (*ἀν-* перед голосним) «не-, без-», та іменника (F)*ἔργον* «діло, робота, дія».— СІС 390; Фасмер II 487; Горяев 447; Hüttl-Worth 14; Sławski IV 179—180; Brückner 296; Kopaliński 569; Holub—Lyer 286; БЕР III 373; Kluge—Mitzka 437; Dauzat 434; Klein 881—882; Frisk I 133, II 80—82, 115.— Див. ще *а-*, *енєргія*.— Пор. *орган*¹.

летіти, [*лєтати*] «літати» Л, *літати*, *лет*, *летючка*, *летюха*, *летючка*, [*летячка*] «літ, політ» Ж, *літ*, [*літавець*] «метеор», [*літавець*] «чорт в образі милого, злий дух, що порушує сімейний спокій» Ж, [*літавіця*] «казкова жіноча істота, що спокушає чоловіків» Г, Ж, [*літавиця*] «вихор» ВеНЗн, [*літавка*] «метелик Г, ВеНЗн; махове перо (у птахів) Ж», [*літайка*] «метелик», [*літайча*] «малий метелик», *літак*, [*літач*] «літун» Ж, [*літачка*] (зоол.) «морський півень, *Dactylopterus eugoraеus*» Ж, *літун*, *літунство*, *літучка*, [*льот*] «лет», *льотка* «отвір у доменній печі; [куля малого калібру, крупний дріб Ж]», *льоток* «отвір у вулику, через який літають бджоли», *льотчик*, *леткий*, *летючий*, *летючий*, [*летячий*] «летючий», *льотний*, *льотом* «дуже швидко, в одну мить», [*вльот*] «вмить» Ме, *віліт*, [*вілітка*] «вічко, льоток» Ж, *вильоти* «відкидні рукава старовинного одягу», [*відлет*] «відліт» Ж, *відліт*, *злет*, *зліт*, [*залетюха*] «зальотний птах», *заліт*, *залітний*, *зальотний*, [*налєтати*] «роздобути, з трудом щось добути; набігати» Кур, [*налет*] «наліт, приліт» Ж, *наліт*, *нальотчик*, [*налетілий*] «раптовий, випадковий» Ж, [*налєтний*] «тс.» Ж, *нальотом*, [*налету*] «нальоту» Ж, *навіліт* «наскрізь», [*навіліть*] «тс.» ВеБ, [*наотльоті*] «окремо, збоку» Ж, [*наперелєті*] «на видному місці; на роздоріжжі» Ва, [*напровльот*] «наскрізь, цілком» Па, *недоліт*, [*облет*] «обліт» Ж, *обліт*, *переліт* СУМ, Г, *перельот*, *перелітний*, *перельотний*, *підліт* Нед, *підліток* «пташеня, що тільки навчилось літати», *підлєтом*, [*поблет*] «політ» Нед, *політ*, [*політучий*] «непосидючий» Нед, *польотний*, [*прилєт*] «приліт» Нед, *приліт*, *прилітний*, [*проблет*] «проліт» Нед, *проліт*, *пролітні* (орн.), *прольот*, *прольотка*, *пролітний*, *прольотний*, *розліт*, *розлітайка*, *розльотистий*, [*улетучатися*] «звітруватися, випаровуватися, зникати» Нед, [*улеть*] «переліт місцевості» Нед;— р. *летєть*, *летать*, бр. *ляцець*, *лятаць*, др. *летѣти*, *лѣтати*, п. *lecieć*, *latać*, ч. *letět*, *létat* (*lítat*), слц. *letiet'*, *lietat'*, вл. *lešeć*, *lětać*, нл. *lešeć*,

полаб. *lite* «летить», болг. *летя*, *лятам*, м. *лета*, схв. *лєтєти*, *лєтати*, слн. *letěti*, *lėtati*, стел. *летѣти*;— псл. *letěti*, *lětati* (< *lekt-);— споріднене з лит. *lėkti* «летіти», *lakstýti* «літати, пурхати», *laktà* «сідало, жердина в курнику», лтс. *lėkt* «плигати, скакати», *lėkāt* «підскакувати», гр. *ληκῶν* «танцювати під звуки пісні», *λακτίζω* «топчу, б'ю; кидаю; б'ю ногою», *λάξ* «той, що кидає, б'є ногою», лат. *lēcusta* «сарана», *lascerta* «ящірка», *lascertus* «м'яз плеча», свн. *leşken* «кидати; скакати», нвн. ст. *löcken* «брикати, плигати, скакати», норв. [*lakka*] «плигати, скакати»; іє. *lek-/læk-/læk- «скакати».— Фасмер II 488; Преобр. I 448—449; Sławski IV 98—100; Brückner 292; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 286; Schuster-Šewc 809; БЕР III 375—377; Skok II 290; Bezlaž ESSJ II 136; ЭССЯ 14, 145—148; Bern. I 703—704; Fraenkel I 352—353; Mühl.—Endz. II 458—459; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 66—67; Uhlenbeck PBrV 30, 297; Meillet Études 180, 297; Lidén PBrV 15, 516—517; Osthoff PBrV 13, 412—413; Walde—Hofm. I 818; Pokorny 673.

[летівка] «сорт картоплі» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з *Литва*.

[летяга] «нетяга», [*летяжний*] (прикм. від [*летяга*]);— результат видозміни слова *нетяга*, зближеного з *летіти*, *літати* в переносному значенні «весь час міняти місце, не мати пристановища».— Див. ще *нетяга*.

[лєть] «стрімка скала» ВеНЗн, [*лєть*] «тс.» тж;— очевидно, похідне утворення від дієслова *летіти*; щодо словотвору пор. [*лупаль*] «збіжжя, що впало; зогнила солома» ВеНЗн.— Див. ще *летіти*.

[лєш] «але, тільки»;— результат контамінації [*ле* (*лем*)] «тільки» і *лиш* (*лише*) «тс.» (див.).

[лєшко] «серденько», [*лєшка*] «тс.» Ж;— пов'язане з *лишко*, *лихий* (див.).

лєщата «слюсарний прилад, яким затискують оброблюваний предмет; лубки, шини, за допомогою яких роблять пов'язку, що забезпечує нерухомість пошкодженої кістки кінцівки СУМ, Бі; розщеплена на кінці палиця; [кліщі];

вид пристрою, що вживається у гри]», [*лєщат*] «гонка дощечка для стискування переламаних кінцівок; для гри в гаївки» Ж, [*лєщєти*, *лєщїтка*, *лєщїк*, *лєкші*] «тс.» Ж, [*лєщати*] «каструвати» Ник, [*лащати*, *лєгчати*] «тс.» тж;— р. [*лєщотка*] «палка з розціпом на кінці або стягнені з одного кінця дві дерев'яні палички, що вживаються для стискання, защемлення», [*лєщодка*] «тс.», [*лєщотки*] (мн.) «палички, якими зв'язується мошонка при кастрації тварин», [*лєщадь*] «розщеплена паличка, жердинка», [*лєщєдь*] «жердина, розщеплена з одного кінця, для знімання плодів з дерев», бр. *лящоткі* (мн.) «палички, лубки, що вживаються при кастрації тварин», п. *leszczoty* (мн.), *leszczota* «дві дощечки для вішання сала на горіщі; розщеплена дощечка для стискання переломів кісток», *leszczotka* «тс.; (мн.) дерев'яні кліщі для кастрації коней; вид дитячої гри», ч. [*lešta*] «дощка з насічками, на якій вішають образи»;— реконструюється псл. [**lešcět* / **lešcēd*], яке пов'язується з **leskati* «ударяти, розщепляти» (пор. р. [*лєщїть*] «розщепляти (напр., камінь)», слн. *gazleskati* «розтрити»), яке могло б бути тим самим звуконаслідувальним утворенням, до якого зводиться й укр. *ляскати*; зіставляється також (Brückner 296) з п. *kleszcze* «кліщі» (пор. бр. *кляшчоткі* = *ляшчоткі* «інструмент для кастрації тварин; [кліщі]», п. [*okleszczony*] «дві дощечки для стискання (зламаних кінцівок та ін.)», [*oklascki*] «дві дощечки або палки, у які вкладають зламані кінцівки», хоча початкове *k* тут може бути результатом вторинного зближення з *kleszcze*); можливий зв'язок з нвн. *Leiste* «планка, рейка, брусок».— Ткаченко УМШ 1959/2, 66; Фасмер II 491; Sławski IV 174—176; ЭССЯ 14, 138—141; Куркина Этимология 1974, 47—51; Bern. I 702.— Пор. *лєста*, *ляскати*.

[лєя¹] «(частіше мн.) нашивки на кавалерійських штанах; [передня частина халяви Ж]»;— р. *лєя* (мн. *лєи*) «нашивки (як правило шкіряні) на кавалерійських штанах у місцях, що при їзді дотикаються до сідла», бр. *лєя* (мн. *лєі*) «тс.»;— запозичення з французької мо-

ви; фр. *lé* «полотнище; ширина тканини між двома пругами» походить від лат. *lātus* (< **stlā-tos*) «широкий», спорідненого з псл. **stylati*, укр. *стеліти*.— ССРЛЯ 6, 140; Dauzat 432; Walde—Hofm. I 772.— Див. ще *стеліти*.

[лѐя²] «злива, zalivний дощ», [лѐ-лѐя] «тс.», [лѐя] «повінь» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. *leja* «злива, zalivний дощ», як і р. [лѐя], ч. [leja, lija], слц. *leja*, нл. *leja, lēja*, слн. [lēja], походить від псл. *lēja* «тс.», пов'язаного з **lējō* «лю», до якого зводиться й укр. [лія] «злива».— Sławski IV 120; ЭССЯ 14, 187—188.— Див. ще *літи*.

[лѐя³] «безгосподарна жінка Ме; дівчина, жінка, яка все робить дуже повільно Мо; ледащо МСБГ»;— очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [leja] «балакуха, базака», пов'язане з *lać* «лити».— Sławski IV 120.

[лѐ¹] «біля» Л;— очевидно, законотвірний для деяких діалектів фонетичний варіант форми [ля] «тс.».— Див. ще *біля*.

[лѐ²] «для» Л;— очевидно, результат редукції *для* ([длѐ]) «тс.» (див.).

[лѐва] «взятка (при грі в карти)» Ж;— р. болг. *левѐ*, п. *lewa* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *lever* «тс.» походить від дієслова *lever* «піднімати, знімати, збирати», яке виникло з лат. *levāre* «піднімати, знімати», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з дінд. *laghúh* «швидкий, легкий, малий», гр. *ἐλαχός* «незначний, малий», псл. *lęgъkъ*, укр. *лѐгкий*.— Sławski IV 185; Sl. wyg. obycz 426; Brückner 297; Dauzat 434; Walde—Hofm. I 788.— Див. ще *лѐгкий*.

[лѐй] (бот.) «звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з *літи*; назва могла мотивуватися тим, що із зламаного стебла рослини витікає криваво-червоний сік.

[лѐльок] (бот.) «дрік фарбувальний, *Genista tinctoria* L.» Мак;— неясне.

[лѐндра] «шматок полотна як частина ткацького верстата» Ж;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого нвн. *Leinwand* «полотно».

[лѐрдѐрево] (бот.) «модрина європейська, *Larix decidua* Mill (*Larix europaea*)» Ж, [лѐндѐрево] «тс.»;— ч. *lerfán* «тс.»;— очевидно, часткова калька нім. *Lärbaum, Lärchenbaum* «тс.» із збереженням без перекладу першої частини *Lär-* (*Lärchen-*), що через свн. *larche, lerche*, двн. **larihha, *lerihha* зводиться до лат. *larix* (род. в. *laricis*) «тс.», яке походить, можливо, з кельтських мов альпійського регіону і своїм кінцевим джерелом має іє. **deru(o)-*, звідки й псл. **deru(o)*, укр. *дѐрево*; припускається і неіндоєвропейське походження лат. *larix*.— Віслюкіна — Клоков 2, 64; Нейштадт 65; Анненков 254; Симонович 262; Machek Jm. rostl. 36—37; Bern. I 756; Mikl. EW 275; Klein 865; Walde—Hofm. I 765—766.— Пор. *дѐрево*.

лжа «неправда, брехня», [лож Ж, олжá] «тс.», [лжець «той, хто говорить неправду», [лѐжник, лгар, лгач] «тс.» Ж, [лжівий «брехливий», [ложлівий Ж, олжівий] «тс.», [лѐжний] «помилковий, неправильний» Ж, [лѐати] «говорити неправду» Ж, [олѐати] (фольк.) «тс.», [обліѐгати, обліѐгувати] «обдурювати, обманювати»;— р. [лжа], [ложь, лгать, бр. ілжá, (i)лгаць, лжівы, др. лѐжа, лѐжь, лѐгати, п. [lža, lež], lgać, ч. lež, lhát, слц. lož, luhat', вл. lža, lhać, нл. lža, lgać, полаб. lžzēs «брешеш», болг. лѐжá «неправда», лѐжа «говорю неправду», м. лага «неправда», лаже «обманное», схв. лāж, лāгати, лājати, слн. lež, lagáti, стсл. лѐжа «неправда», лѐжъ «брехун», лѐгати;— псл. lžza < *lęgja, lęžъ < *lęgъ, похідні від lęgati «говорити неправду»;— споріднені з лит. ст. luginaitė «віроломний, зрадницький (зрада)», гот. liugan «брехати», дісл. ljuğa, двн. liogan, нвн. lügen, англ. lie «тс.», дісл. lygi «брехня», дангл. lyze, двн. lygt, нвн. Lüge «тс.», дірл. logaiissi «брехун», ірл. follugaim «ховаю, за-таюю», можливо, також лит. lūgóti «просити», лтс. lūgt «тс., молити; молитися», дісл. lokka «манити»; іє. *leugh- «обманювати».— Фасмер II 469, 491, 512; Sławski V 105, 119—123; Brückner 309; Machek ESJČ 330; Schuster-Sewc 768—769; Младенов 281; Skok II 260; Bezlaј ESSJ II 119; Bern. I 751;

Trautmann 163; Mühl.—Endz. II 518; Otębski LP I 138; Pokorny 686—687.

[ли] (спол.) «або, чи» Г, Л;— р. енкл. *ли... ли* (ль...ль) «чи... чи», др. *ли* (спол.) «або», *ли...ли* «чи...чи», стсл. *ли, ли...ли* «тс.»;— псл. *li* (< *lei) «або», (енкл.) *li...li* «чи...чи», споріднене з *le* «тільки»; функція розділового сполучника розвинулась у праслов'янський період на основі повторюваного енклитичного вживання *li* як питальної частки (пор. р. розм. *Куда итти? Сюда ли, туда ли?*), що, в свою чергу, ґрунтується на її функціонуванні як виділювальної, узагальнюючої і підсилювальної частки;— пор. підсилювальні частки лит. *-li* (*pūli* «тепер», *pū* «тс.»), лтс. *-lei* (*nulei* «аж тепер», *pu* «тепер»).— Німчук ІУМ Морфологія 455; Фасмер II 491—492; Sławski IV 214—216; Schuster-Sewc 835—836; БЕР III 385; Skok II 292; Bezlej ESSJ II 138; ESSJ Sl. gr. II 409—413; Bern. I 716; Zubatý St. a čl. II 2, 52.— Див. ще *ле*.— Пор. *лем*.

[либ] (вигук на позначення поштовху);— ч. [lybnút'] «ударити»;— звуконаслідувальне утворення, паралельне бр. [лэп] «вигук на позначення удару».

[лібати¹] «повільно, неохоче пастися; пастися на росяній траві; (іст.) збирати нафту з поверхні води примітивним способом», [лібити] «брати, збирати (?)», [либоніти] «пастися по росяній траві», [лібавка] «худоба, що з'їдає тільки верхівки корму», [лібак] (іст.) «робітник, що збирав нафту з поверхні води», [лібачтво] (іст.) «видобування нафтопродуктів примітивним способом», [лібець] «жебрак», [лібці] «віршовка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби», [лібэць] «жердина з принадою для ловіння раків» Ж;— р. [лібить] «ловити раків на принаду», бр. [лібіць] «тс.», болг. [лібам] «неохоче їсти» (про тварин), схв. *лібити се* «тихо підходити, підкрадатися»;— не зовсім ясне; можливо, псл. *libiti* «збирати, надбирати, знімати» споріднене з лат. *libo* «надбираю, трохи знімаю; куштую; видобуваю; доторкуюсь», гр. *λεῖβω* «крапаю, люю», двн. *slīfan* «тягти, волокити; ковзати»; іе. *(s)līb- «лити, крапати; слизький;

ковзати»; з другого боку, може бути ототожене з [глібати] «пастися після дощу», болг. *глібам* «їду по болоту», схв. *глібати* «брюхати по болоту»; у такому разі форми [лібці], р. [лібить], бр. [лібіць] сюди не стосуються; зіставлення з р. *улыбáться* «усміхатися» (Варбот Етимологія 1982, 25) викликає сумнів.— Фасмер—Трубачев II 692—693; Loeventhal AfSIPh 37, 388; Skok II 293; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 794—795; Pokorny 663.— Пор. *глібати, шліфувати*.

[лібати²] «моргати, кліпати (очима)»;— очевидно, результат видозміни форми [гліпати] «поглядати», зумовленої впливом вигуку [либ] (на позначення поштовху).— Див. ще *гліпати, либ*.

либонь «ніби, нібито; мабуть, можливо, здається; [ледь не Бі]», [лебонь] «мабуть, здається», [либой, любонь] «тс.»;— р. [либó] «можливо, мабуть», п. [liboje] «мабуть, імовірно»;— результат стягнення і редукції виразу др. *либо нѣ* (укр. ст. *либо нѣ*) «або ні» (вживаного спочатку постпозитивно), в якому сполучник др. укр. ст. *либо* (р. *лібо*) «або» містить у своєму складі розділовий сполучник *ли* і частку *бо*.— Див. ще *бо, ли, ні*.

[ливар] «груба тріска» ВеЛ;— результат гіперичної видозміни форм [івер] «зарубка на дереві», [іверень] «тріска, відрубана впоперек дерева», [віверні] «тс.», зумовленої, зокрема, помилковим сприйняттям приставного в як характерного для лемківського говору діалектного варіанта етимологічного л.— Див. ще *віверні, івер*.

[ліврити] «погано читати»;— неясне; можливо, пов'язане з болг. [лівря се] «базікати, верзти нісенітницю; кривлятися, ламатися», яке не зовсім переконливо виводиться (БЕР III 392) від [лив] «кривий» < *лих* «примхливий».

лигати¹ «надівати мотузку на роги корові, волу», *лигатися* «заводити знайомство, дружбу, товаришувати», *налигач* «мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби», [налигачка] «тс.», *налиганий*, [одлигати] «відчепитися» Ж, [одлигнѹти] «тс.» Ж, [полігач] «співучасник»;— р. [лигозить] «плу-

тати нитки при тканні», бр. *лыгаць* «нанизувати; зв'язувати; начеплювати мотузку на роги худобі» (з укр.?) — псл. *ligati* «в'язати»; — споріднене з лит. *laigōpas* «шурин», гр. *λοιγωντίαν* «вони були членами фратрії», лат. *ligāre* «прив'язувати», алб. *lith* «прив'язую, перев'язую», снн. *līk* «пов'язка», дісл. *līk* «канат для закріплення вантажу»; іе. **leig-*, **leiǵ-* «в'язати»; припущення про запозичення з румунської мови (Scheludko 137) необгрунтоване. — Фасмер II 494; Sławski IV 252; Bern. I 717; Walde—Hofm. I 800; Jóhannesson 735; Pokorny 668. — Пор. ліга.

лига́ти², *лиг*, *ліга*, *ліга́ти*, *лигну́ти*, *лигону́ти* — див. ліка́ти.

[лига́ть] «бігти великими кроками» До, [лигону́ти] «поспішно втекти», [лиги́ (дати)] «втекти»; — неясне; можливо, виникло на основі *лигну́ти* «ударити» (пор. *ударитися* «побігти», *ударитись навтікача* і под.).

[лігир] «жебрак»; — очевидно, пов'язане з [ле́гар] «ледар, лежень, лежебока». — Див. ще лежа́ти.

лигну́ти «ударити», [лигну́тися] «ударитися», [налигну́ть] «ударити» До; — п. [ligać] «брикатися, штовхатися, ударяти», ч. ет. *líhati* «рухати»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. **leǵ-*, звідки р. *ляга́ться* «брикатися», *ляжка* «стегно»; можливо, споріднене з лит. *laigyti* «пустувати, скакати від радості», ст. *laigo* «танцює», лит. *linguoti* «кивати, хитати, гойдати», лтс. *līguôt* (*līgât*) «колихатись, хитатись; колихати, гойдати», дінд. *réjati* «викликає тремтіння», *réjate* «тремтить, дрижить; скаче»; іе. **leig-/loig-* «скакати; дрижати». — Фасмер II 548; Sławski IV 250; Bern. I 706; Pokorny 667—668.

[лигу́н] «підлабузник» Ва, *підлігач* «поплічник»; — очевидно, результати афективної видозміни форм *лизу́н*, *підліза* «тс.», зближених з *лига́тися* «заводити знайомство, товаришувати». — Див. ще лига́ти¹, лиза́ти.

[ліджа] (бот.) «ситник, *Juncus L.*»; — очевидно, результат видозміни звукової форми [ліче] «лико» (пор. [ліча] «конопляне лико»); назва може бути зумовлена тим, що рослина вживається для

плетіння різних виробів (Machek Jm. *rostl.* 274); до переходу ч > дж пор. *чміль* > *джміль*, *чума* > *джума*, *чамур* > *джамур* і под. — Див. ще ліко.

[лідка́ть] «без діла ходити, тинятися» Л, [літка́ти] «жебракувати»; — р. [лы́день] «ледар, нероба», болг. [лидам] «тиняюся, блукаю», м. *лида* «тиняється, блукає»; — очевидно, псл. *lydati* «тинятися», паралельне **lūdati* «тс.», відбитому в ч. *loudati* «плестися; волочитися; копатися, повільно працювати», слц. [lúdat' sa] «тс.»; іе. *(s)lūdh-/ (s)loudh-, паралельне *(s)lūt-/ (s)leut-, відбитому в псл. *iutati*, *lytati*, р. [лыта́ть] «ледарювати», болг. *лытам се* «тиняюся, блукаю». — Фасмер II 542; БЕР III 394. — Пор. лінда.

ліжа, *ліжва* «лижа», *ліжва́р* «лижник», *лижва́р* «тс.», *лижва́рство*, *ліжнич*, *лижні́я*, *лижвяні́й*, *ліжний*; — р. *лы́жа*, [лы́жва] «баржа», бр. *лы́жа*, др. *лыжа*, п. *lyžwa*, [lyža, lyžba, lyžwa, lyžba, lyžwa], заст. *lyža* (з р.), ч. *lyže* (з р.), слц. *lyža* (з ч.); — псл. пн. [lyži, lyžve] «лижі, полози», пов'язуване з р. [лызга́ть] «ковзатись по льоду», [лызгону́ть, лызну́ть] «втекти», болг. [лѣзгав] «гладкий, рівний», [лѣзгам се] «ковзаюсь, катаюсь на ковзанах», м. *лизгав* «слизький», *лизга се* «ковзається»; — можливо, споріднене з лтс. *lyžas* «довгі мисливські лижі», лит. *šliūžės* «полози», *šliaužti* «повзти, ковзати», лтс. *služât* (*šlyžât*) «ковзатись», гол. *sluiken* «підкрадатися»; менш імовірна спорідненість з *лѣжка* (Mikkola *Berühr.* I 137), з *ѣлзатъ* (Потебня РФВ 1, 19), з нвн. *Geleise* «колія» (Jagić *AfSlPh* 6, 625). — Фасмер II 540; Преобр. I 482—483; Ильинский ИОРЯС 16/4, 19; Brückner 316; Machek *ESJČ* 345; Holub—Lyer 296; Bern. I 752; Mikl. *EW* 178; Mühl.—Endz. II 510, 517; Matzenauer *LF* 10, 51; Uhlenbeck *PBrV* 21, 105; Sławski *V* 447—448. — Пор. слизький.

[ліжка¹] «ложка; ніж, яким виривують заглиблення в ложці», [ліжга] «ложка» Дз УЗЛП, [лижка́р] «майстер, що робить ложки», [лижка́рство] «виробництво ложок», [лізя] (дит.) «ложка» Ж, [лішка] «тс.» О, [ліжник] «полиця

для ложок» Ж, [зали́жник, налі́жник Ж] «тс.»;— р. [лі́жка] «ложка», бр. *лы́жка*, п. *łyżka*, [leżka], ч. слц. [лу́жка] «тс.»;— псл. *lyžьka* < *lūžьka «тс.», паралельне *lъžьka < *lūžьka, відбитому в укр. *лѳжка*; менш переконлива думка (Дзендзелівський УЗЛП 85—87) про розвиток початкового *ли*, як і *ло*, з псл. lъ; припущення про спорідненість з *лі́жа* (Mikola Berühr. I 137) необгрунтоване.— Фасмер II 540; Sławski V 445.— Див. ще *лѳжка*.

[лі́жка²] «пуголовок»;— результат перенесення назви [лі́жка] «ложка», зумовленого певною подібністю тіла пуголовка до ложки; пор. також *ополо́ник* «велика ложка» і [пуголовок].— Див. ще *лі́жка*¹.

лизáти, лизáтися «цілуватися; підлабузнюватися», лизáти «лизати; їсти дуже мало, повільно», лизькати «тс.», лизні́ти, лиз(ь) (у виразі як л. *злизав* «зник»), [лизá] «прилизаний, прилизана», [лизáк] «захворювання тварин, викликане недостатчею мінеральних речовин у кормах», лизу́ха «тс.», [лизáло] Пр. XI діал. н., [лизáнка] «вид страви (зварене молоко з борошном)», лизень «язик великої рогатої худоби», лизу́н «хто любить лизатися (цілуватися); лизоблюд», лизунéць «грудка солі, яку дають лизати худобі», лизу́ха «та, що любить лизатися», [лизь] «язик великої рогатої худоби», лизу́чий, залізень «частина чого-небудь, що видається в якийсь бік у формі клина», [залізи] «залисини» Я, облизень «відмова у якому-небудь проханні» (у виразах *облизня спійма́ти, вхопі́ти, діста́ти, скуштува́ти, з'їсти* «зазнати невдачі»), підлизуватися «підлещуватися», підліза «підлабузник», [підліз, підлизáйко, підлизáч] Нед, підлизень, підлізник, [підлизу́н] Нед «тс.», [підлизу́ха] Г, Нед, [поліза́ч] «блюдолиз», [прилізувати] «зачісувати», [приліза] «з гладко зачесаним волоссям; франт», [прóлиз] «місце на річці, яке не замерзає», прóлизень «тс.; промите течією місце в льоду», [пролізина] «тс.»;— р. *лизáть*, бр. *ліза́ць*, п. *lizać*, ч. *lízat*, слц. *lízat'*, вл. *lizać*, нл. *lizaś*, болг. *лі́жа*, *лі́звам*, м. *ли́же*, *лизне*, схв. *лізати*, слн. *lízati*, стсл. *ли-*

зати, *лижж*;— псл. *lyzati, ližo* «лизати» (з пізнішим вирівнянням вокалізму кореня);— споріднене з лит. *liežiù, liežti, laižyti, laižau*, лтс. *lăizit* «тс.», дінд. *lėdhi, rėdhi, líhati* «лиже», ав. *gaēz* «лизати», перс. *lištan* «тс.», вірм. *lizum, lizapem* «лижу, пожираю», гр. *λειχω* «лижу», *λιχυεύω* «облизую, ласую», лат. *lingo* «лижу» (з носовим інфіксом), ірл. *lígim* «тс.», двн. *lehhôn* «лизати», нвн. *lecken*, дангл. *liccian*, англ. *lick* «тс.»; іе. *leig̃h- «лизати» звуконаслідувального походження.— Фасмер II 494—495; Преобр. I 452; Sławski IV 311—313; Brückner 337; Machek ESJČ 337; Holub—Kop. 209; Schuster-Šewc 855—856; БЕР III 395—396; Skok II 311; Bezlej ESSJ II 145—146; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. I 725—726; Trautmann 155—156; Mühl.—Endz. II 414; Walde—Hofm. I 806; Frisk II 102; Pokorny 668.

[лизу́н¹] «міфічна істота, що живе в лісі і пожирає людей»;— бр. [лизу́н] «міфічна істота, якою лякають дітей»;— очевидно, похідне утворення від *лизáти*; пор. вирази як *лизень злизáв* «зник», *да́ти лизу́на* «зникнути».— Див. ще лизáти.

[лизун²] (бот.) «комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench.» Мак;— похідне утворення від *лизáти*; назва зумовлена тим, що корінь комонника за формою схожий на язик; пор. російські назви комонника [*язык, язычник, лесной язычник, коровий язык*].— Анненков 318.— Див. ще лизáти.

[лизу́н³] (зоол.) «слимак, *Limax L.*; равлик, *Helix L.*» Дейн, [лизю́к, лизень, лизу́н] «тс.» тж;— результат контамінації назв [слизу́н] «слизень, равлик», [слизю́к, слізень, слізу́н] «тс.» і семантично близьких дієслів *лизáти, лізти*.— Див. ще слізень.— Пор. лизáти, лізти.

лик¹ «обличчя, а також його зображення (звичайно на іконах); зовнішній вигляд, видима поверхня чого-небудь»;— р. *лик* «обличчя; його зображення», бр. [лік] «обличчя; риси обличчя», р.-цсл. *ликъ*, болг. м. *лик* «обличчя; образ; зовнішній вигляд», схв. *лік* «постать, форма, фігура; зовнішній вигляд; обличчя», слн. *lík* «фігура, постать,

образ; блиск»;— псл. [līkъ] «зовнішній вигляд, обличчя, щока» поряд з lice < *līko «лице»;— зіставляється з прус. laugna (<*laikna) «щока»; припущення про запозичення з готської мови (гот. leik «тіло» — Vaillant Gr. comp. II 1, 238), як і про походження відповідних германських слів з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—214), недостатньо обгрунтовані.— Фасмер II 495; Преобр. I 453; Sławski IV 224—225; БЕР III 397—398; Skok II 300—301; Bern. I 719; Mikl. EW 169.— Див. ще лицé.— Пор. лік¹.

лік² «зібрання, сонм (ангелів, святих); [натопн, згряя, купа Ж]», *ликувати* (кн.) «виявляти велику радість; торжествувати»;— р. *лик*, *ликовать*, бр. *лік* (церк.) «сонм», *ликаваць*, др. *ликъ* «зібрання; хор»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. *ликъ* «хор; зібрання», як і болг. *лик* «хор», схв. *лік*, виводиться з псл. līkъ «тс.», яке вважається запозиченням з готської мови; гот. laiks (пізньоготське liks) «танок», laikan «скакати, стрибати» споріднене з дісл. leikr «гра», днв. leih (leich) «гра, спів», лит. láigyti «носитись, бігати», давньолит. laigo «танцює», дінд. rejate «скаче, трясеться», перс. ālēxtan «стрибати, брикатись», курд. be-leziim «танцюю», līzim «граю», гр. λυγαίνω «голосно проголошую, співаю»; менш обгрунтоване припущення про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Uhlenbeck 252; Stender-Petersen 38) та про первісну тотожність з *лик* «лице» (Stender-Petersen ZfSlPh 13, 249).— Фасмер II 495; Преобр. I 452; БЕР III 398; Bern. I 718; Mikl. EW 169; Feist 319.— Пор. лік¹.

[лїкати] «ковтати», [лїкнїти] «ковтнути», *лигати* «ковтати; їсти, пити зі смаком, з жадобою», [лїгати] «ковтати» Ж, [лигнїти] «ковтнути» Ме, [лигонїти] «ковтнути великим ковтком», [лиг] «ковток» Ме, [ліга] «ненажера» Пі, [лігавка] «глотка» ВЕНЗн, [лик] «ковток», [злігати] «зжерти», [злок] «ковток» Ж, [налигати] «наїстися», [налиганий] «п'яний; який об'ївся», *полигати* «поковтати», [прóлик] «глотка»

Нед;— р. [лїкати] «жадібно пити», [лык (лык-лык)] (виг.), бр. [лїкаць] «ковтати, глитати, пити», [лыгнїць] «жадібно випити», [лкаць] «глитати», [лкнуць] «проковтнути», п. lукаc «глитати, пити», lуk «ковток», lкаc «голосно плакати, хлипати, заходитися від плачу, видавати під час плачу уривчасті звуки», ч. polykati «ковтати», polknouti «проковтнути», zalykati se «задихатися, захлинатися», lkati «голосно плакати, нарікати», zalknouti se «задихнутися», ст. lkati «виказувати смуток, бідкатися, зітхати; хапати ротом повітря», слц. lkat' «плакати, нарікати», [polknút'] «ковтнути», болг. [лїкам] «дуже бажаю», слн. [līkati] «хлептати; сьорбати»;— псл. lуkati «ковтати», ітератив до *lїkati, *lїkajъ поряд з lугati «тс.» звуконаслідувального походження; звукова форма дієслів у різних слов'янських мовах відтворює комплекс коротких уривчастих звуків, які виникають при ковтанні, плачі, хлипанні та ін.; разом з тим, обидва варіанти кореня (з k i g) походять, очевидно, вже з індоєвропейської прамови;— пор. лит. lūk (вигук на позначення жадібно ковтання, lūkinti «жадібно ковтати», гр. λύζω «гикати, плакати, тремтіти», λυγαίνω «голосно плакати; гикати», дірл. slucim (<*slunk-o) «ковтаю», свн. slucken «ковтати, плакати»; іє. *(s)leuk-/(s)leug-(*s)lūk-/(s)lūg-) «ковтати»; висловлювались малопереконливі припущення про походження західнослов'янського кореня lїk- від первісного синонімічного glїt- «глитати» (glїtnoti > glїtnac > glїknaç > lїknaç, звідки lїkaç: lуkaç — Nitsch МРКJ III 291—292), про спорідненість псл. *lїkati, lуkati з lокati «хлептати» (Brückner 310—311), про походження українських і білоруських форм з польської мови (Brückner 310—311).— Sławski V 123—125; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; БЕР III 399; Skok II 299; Bezlaj ESSJ II 140—141; Bern. I 727; Pokopny 964.— Пор. локати.

[ликерія] (бот.) «лепешняк водяний, Glyceria spectabilis M. et K. (Glyceria aquatica Wahlb.)» Мак, [ликерія] «тс.» Ж;— результат фонетичної видозміни

наукової назви рослини, зближеної з особовою назвою *Гликерія* (*[Ликерія]*); в основі лат. *glyceria* лежить гр. γλυκερός «солодкий» (γλυκός «те.»); назва зумовлена тим, що лепешняк має солодкий сік; пор. луж. *słodnička* «лепешняк», нім. *Süssgras* «тс.».— Див. ще *Гликерія*.

лі́ко, *[лі́ки]* «задирка» До, *[лико-в'єць]* (ент.) «короїд» Ж, *[лі́ча]* «конопляне ліко» Ме, *личак* «плетене з ліка або іншого матеріалу селянське взуття; (перен.) вбога людина», *личакар*, *[лі́чка]* (мн.) «постоли, личаки», *лі́чко* (мн. *лі́чки*) «вузька поперечна нашивка на погонах», *[лі́кавий]* «жилавий» О, *лі́ковий* «зроблений з ліка; (перен.) поганій, несправжній», *лі́куватий* «схожий на ліко; [волокнистий, жилавий]», *лі́чаний*;— р. *лы́ко*, бр. *лы́ка*, п. вл. нл. *lyko*, ч. *lyko*, слц. *lyko*, болг. *лыкó*, м. *лико*, схв. *лы́ко*, *лык(а)*, слн. *liko*, і́сје, стсл. *лыко*;— псл. *lyko* «ліко», пов'язане з *lōciti* <*lōk- «в'язати» (з переходом *op* > *y*);— споріднене з лит. *lūpkas* «ліко, кора липи, верби», лтс. *lūks*, прус. *lunkap* «тс.»; менш обгрунтоване пов'язання (*Machek ESJĈ 345; Fortunatov AfSlPh II, 572*) з дінд. *lūpcati* «рве, смикає, обдирає, лушить».— Фасмер II 540—541; Преобр. I 483; Sławski V 401—405; Brückner 315; Schuster-Šewc 793; БЕР III 400; Младенов 274; Bezlaĵ ESSJ II 141; Bern. I 751; Trautmann 163.— Див. ще *лү-чйті*¹.

[ликори́чка] (бот.) «сорт ранньої капусти» Дз;— неясне; можливо, пов'язане з пізньолат. *liquiritia* (бот.) «солодка, *Glycyrrhiza* L.», джерелом якого є гр. γλυκώριζα букв. «солодкий корінь».— Пор. *лакрі́ця*.

лі́лік, *ли́ляк* — див. *лелі́к*.

лілі́яс — див. *алялі́яс*.

ліма́н¹ «затока з морською водою в гирлі річки або озера поблизу моря», *[ліма́нка]* (іхт.) «молодий оселедець (*Cypraea pontica*), що живе в лимані Дніпра» Ж, *[ліма́нник]* «частина лиману»;— р. болг. *лиман*, бр. *ліман*, др. *лимень*, *лимбнь*, п. *liman* (з укр.), ч. слц. *liman* (з р.), схв. *ліма́н* «лиман; джерело; вир»;— через посередництво

тюркських мов (тур. крим.-тат. кипч. *liman* «бухта, порт») запозичено з грецької; сгр. λιμῆνι(ον), λιμῆνας «бухта» (нгр. λιμάνι «тс.») зводяться до гр. λιμήν «тс.», пов'язаного з λιμῶν «вологе, трав'янисте місце; луг», яке не має певної етимології; зіставляється з лат. *līmus* «бруд, мул», укр. *слима́к*, *лі́ти* і лат. *līmus* «косий, кривий», *līmen* «поріг», лтс. *leja* «долина, лощина»; давньоруські форми запозичені безпосередньо з грецької мови.— Акуленко 132; Фасмер—Трубачев II 497; Филин Происх. яз. 530—531; Добродомов Лексикол. и словообр. дрр. яз. 257—262; Богородский УЗ ЛГПИ 1958 (№ 173), 149—152; Sławski IV 258; Holub—Lyer 289; БЕР III 405; Bern. I 721; Lokotsch 105; Räsänen Versuch 317; Frisk II 97—98.

[лиман²] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.; жовтець язиковий, *Ranunculus lingua* L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ламáти*, *ломі́ти*, оскільки в народній медицині рослину подекуди використовують від болю в ногах; пор. *[ломатник]* «жовтець їдкий».— Анненков 290.

лі́мар «майстер, який виготовляє ремінну зброю», *лимаренко* «син лимаря», *лимарі́ха* «дружина лимаря», *лімарка* «тс.», *лимарівна* «дочка лимаря», *лімарня*, *лімарство*, *лімарщина* (заст.) «шкіра-сириця», *лімарний*, *лімарський*, *лимарюва́ти*, *рі́мар* «лимар», *римаренко*, *римарі́ха*, *римарівна*, *рі́марка* «римариха», *рімарня*, *рімарство*, *рімарний*, *рімарський*, *римарюва́ти*, ст. *рымаръ* (1552, 1584);— р. *[лімарь, римарь]*, бр. *[лімар]*, *ры́мар*, п. *gumarz*;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; нвн. *Riemer* «лимар» пов'язане з *Riemen* «ремінь», до якого зводиться й укр. *ре́міль*; початкове *л* замість *р* виникло в результаті дисиміляції.— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Шелудько 37; Richhardt 97; Фасмер II 497; Преобр. I 454; Brückner 472.— Див. ще *ре́міль*.

[лі́мба] «сосна кедрова, *Pinus sibirica* L.» Ж, Мак;— р. *[ли́мбовое дерево]*, п. *limba*, ст. *linba*, ч. слц. *limba*, схв. *лімба* «тс.», слн. *limba* «гірська сосна»;— через посередництво поль-

ської мови запозичено з німецької; євн. *līmboim*, *līnboim*, *limbot* є складним словом, утвореним з *līp-* (нвн. *Leip*) «льон», спорідненого з псл. *lǫpъ*, укр. *льон*, і *boim* (нвн. *Baum*) «дерево». — Richhardt 73; Machek ESJĀ 333; Анненков 253; Sławski IV 258—259; Симонович 357; Bern. I 721. — Див. ще **бáвóвна**, **льон**.

лімбас [«обірванець» Ж, [лёмбас] «лобуряка» МСБГ, (Me), [лómбас] «тс.» МСБГ, [лómпас] «непотрібний собака; негідник» О; — неясне; можливо, пов'язане з н. *Lump* (*Lumpaci*) «жебрак, обідранець».

лімóн (бот.) «*Citrus limon* Burm. (дерево і плід)», [лімóна] «тс.» Ж, *лімонáрій*, *лімóнівка*, *лімóнка* «ручна граната, формою схожа на лимон»; — р. болг. *лімóн*, бр. *лімóн*, п. ет. *limonia*, ч. *limon*, вл. *лімона*, м. *лимон*, схв. *лімóна*, *лімўн*, слн. *лімóпа*; — запозичено із східних мов, можливо, через посередництво грецької чи італійської; нгр. *лѣмонъ*, іт. *limone* виводяться від перс. *līmūn*, ар. *laīmūn*, що походять з мов Індії або Малайї (гінді *līmū* з дінд. *pimbhūka-*, мал. *limau*). — Фасмер II 49; ГСЭ III 114—115; Преобр. I 454; Соболевский РФВ 71, 447; Sławski IV 260—261; Machek ESJĀ 333; БЕР III 406—407; Bezłaj ESSJ II 142; Stiller RO 22, 127; Bern. I 721; Lokotsch 105. — Пор. **алóмий**.

лімонáд; — р. *лімонáд*, бр. *ліманáда*, п. *limonada*, *limoniada*, *lemoniada*, ст. *limonata*, ч. слц. слн. *лімонáда*, вл. *лімонáда*, болг. м. схв. *лімонáда*; — запозичення з французької мови; фр. *limonade* походить від іт. *limonata* «лімонна вода», утвореного від *limone* «лімон». — Фасмер II 498; Преобр. I 454; Sławski IV 149—150; Machek ESJĀ 333; Holub—Lyer 289; БЕР III 407. — Див. ще **лімóн**.

лімóнка (сорт груші народної селекції); — р. *лімóнка*; — похідне утворення від *лімóн*; назва зумовлена яскраво-жовтим кольором достиглих плодів, подібним до кольору лимона. — Див. ще **лімóн**.

лімóнник (бот.) «витка кушова роелина, *Schizandra Michx.*»; — бр. *лімóнник*

«те.»; — запозичення з російської мови; р. *лімóнник* є похідним від *лімóн*; назва пояснюється тим, що коріння і стебла рослини при розтиранні пахнуть лимоном. — Попов 129. — Див. ще **лімóн**.

лімóнниця (ент.) «метелик родини білянок, *Genepteryx Leach*»; — р. *лімóнниця*; — похідне утворення від *лімóн*; назва зумовлена лимонно-жовтим кольором крил метелика. — Див. ще **лімóн**.

лімóнничати «упадати, маніжитися»; — запозичення з російської мови; р. *лімóнничать* є похідним утворенням від *лімóн* за зразком *міндаль* — *міндальничать*. — Див. ще **лімóн**.

лімпáч «необпалена цегла з глини з домішкою соломи або інших органічних речовин; саман», [лімпáч Ва, Дз, ланпáч Сизько, лемпáч Шелудько] «тс.»; — р. [лімпáч, липáч] «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Lémpátzen* «сира, необпалена цегла» є складним словом, утвореним з *Lehm* «глина» (< євн. *lēto* «тс.»), спорідненого з англ. *loam* «глина, земля» (герм. **laīma-*), дісл. *leig* «глина» і, далі, з лат. *līmus* (< **loimos*) «мул, бруд», прус. *layso* «глина», лит. *laistyti* «замазувати», алб. *l'ed* «мокра глина», та [Patzen] (*Batzen*) «грудка». — Шелудько 37; Kluge—Mitzka 430. — Див. ще **бацман**. — Пор. **лин**¹.

лин¹ (іхт.) «прісноводна риба родини коропових з товстим слизьким тілом, *Tinca tinca* L.», [лен Усачева, лень Ж] «тс.», *линóк*, *лі́ник*, *лініна*, [лі́нчá] «маленький лин», [лі́нь] «лин» Усачева, [лі́н, лі́нь] «тс.» тж.; — р. *лінь*, [лин, лень, леньк, ленок, алень], бр. *лінь*, п. нл. *līp*, ч. *lín*, ст. *líň*, слц. *līen*, вл. *līp(ak)*, болг. *лин*, м. *линар*, схв. *лінь*, *ліньáк*, ст. *līn*, слн. *línj(ak)* «тс.»; — псл. *līpъ*, *līnjъ* «лин»; — споріднене з лит. *lūpas*, лтс. *līnis*, прус. *linis* «тс.»; балто-сл. **līp-a-* **līp-ja-*, очевидно, належить до іе. **(s)lei-* «слизький, липкий», звідки також нвн. *Schleie* «лин», двн. *slō*, дісл. *slū*, дангл. *slīw* «тс.»; назва риби зумовлена тим, що поверхня її тіла покрита товстим шаром слизу; можливе вторинне зближення з *ліняти* (Machek

333—334; Holub—Lyer 289: слиз на шкірі, висихаючи на повітрі, облущується, після чого залишаються темніші плями); менш обгрунтовані припущення про походження слова з *lǫpъ, пов'язуваного з псл. *lǫrēti, lǫrīti «ліпити» (Uhlenbeck KZ 39, 259—260) або про первісну спорідненість з гр. λυβός «морська риба» (Uhlenbeck тж; Фасмер II 498; Boisacq 565).— Коломиец Происх. назв. рыб 79—82; Преобр. I 454—455; Leder 97—98; Sławski IV 261—262; Schuster-Sewc 845—846; БЕР III 408—409; Младенов 275; Skok II 304; Bezlaј ESSJ II 142—143; Bern. I 722—723; Trautmann 162—163; Kluge—Mitzka 655.— Пор. слиз, сліна.

[лин²] «захід сонця» Кур;— неясне; можливо, пов'язане з линя́ти; пор. споріднене з псл. linjati (linēti) дінд. lināti «пригинається, ховається, сідає навпочіпки».

[ліна] «товстий канат», [лин] «тс.» Бі, [лінка] «вірьовка; корда, на якій ганяють коней; дротяний канат, яким тягають солому від молотарки на скирту Мо», [линóк] «шматок товстої вірьовки» Бі;— р. [ліна] «трос, канат», бр. ліна, п. lipa, ч. слц. [lipa] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичене з німецької; свн. līne (нвн. Leine) «канат», двн. līna, пгерм. *līnīōn «тс.» пов'язане з пгерм. *līna «льон», спорідненим з псл. lǫpъ, укр. льон.— Sławski IV 262; Kluge—Mitzka 433.— Див. ще льон¹.— Пор. лінва, лінія.

лінва «товста міцна мотузка з волокон або дроту; канат», [ліновка] (зменш.), [линóвка] «волосінь, ліска» Ж;— п. [lipwa] «міцна кручена вірьовка» (з укр.), слц. [lipew, lipva] (з укр.);— похідне утворення від ліна; виведення української форми з польської (Bern. I 722; Richhardt 73) помилкове.— Шелудько 37; Sławski IV 263—264.— Див. ще ліна.

[лінда] «ледача, неохайна людина» Ва;— р. [лында] «ледар, гультай», [лынды] «бездіяльність, неробство», [лындать] «тинятися, швендяти, ухилятися від роботи», [отлынивать] «ухилятися від роботи», бр. лынды біць «байдикувати», лындаць «тс.», п. [lynda] «во-

лоцюга», [lyndać się] «швендяти», ч. [l'undat se] «тинятися», болг. [ліндам] «ходжу слідом за кимсь; гойдаю», схв. ст. lindovati «байдикувати»;— пор. також лтс. lundžat «тинятися»;— не зовсім ясне; зіставляється з р. [лынь] «ледар, дармоїд», [лынять] «лінуватися, ледарювати», які пов'язуються з болг. лўтам се «блукаю», схв. лўтати, лўтам «тс.», слн. lūtati «повільно йти, з трудом розшукувати» і далі зіставляються з гр. арк. λεῶτων «від повільності», нвн. liederlich «розпусний», Lotter «лінивий», дангл. lyðre «убогий, поганий» (Фасмер II 541, 542; Sławski V 406—408; Bern. I 748; Потебня ЖСт 1891/3, 126; РФВ 1, 77; Младенов 250; Zupitza GG 145; Solmsen KZ 34, 447; Petersson AfSIPh 34, 378); пов'язується з болг. [ліндам] «неспокійно поглядаю то в один, то в другий бік; тиняюся» (Москов ИИБЕ 11, 147); зіставляється також з р. лытка, укр. лїтка (Преобр. I 484—485), з схв. лїст «швидкий» (Потебня РФВ 1, 77).— БЕР III 410.— Пор. лідкати.

[линдзувати] «крутити, вертити кимсь; мучити, набридати» Ж;— неясне; можливо, пов'язане з [лінка] «корда, на якій ганяють коней»; форма могла бути зумовлена впливом [кринцувати] «крутити».— Пор. ліна, кринцувати.

[линдік] «(анат.) клітор Vincenz; язичок; невеликий шматок (полотна, поля); одежина, лахманина МСБГ»;— болг. [линдик] «клітор»;— запозичення з східнороманських мов: рум. lindic «тс.».— Vincenz 2; БЕР III 410.

[линї] «прес для вичавлювання вина» Мо;— запозичення з молдавської мови; молд. лин (рум. lip) «тс.», як і болг. лин «великий чан, у якому давлять виноград на вино», схв. лїн «тс.», походить від нгр. λινός «тс.», гр. ληνός «виноградне точило; водопійне корито», що не має певної етимології.— БЕР III 408; Младенов 275; Frisk II 117.

лїнити — див. лїняти.

[линкїй] «відсирілий, вологий», [линкуватий] «вологуватий» Сизько;— неясне.

[линкóватий] (про коня) «сідластий, з запалою спиною»;— запозичення з

польської мови; п. *łękowaty* «вигнутий, прогнутий» є похідним від *łęk* «лука сідла; кульбака; (мн.) сідловини», спорідненого з укр. *лук*¹ (див.).

[ліно́к¹] (назва вола світлорудої масті);— неясне; можливо, похідне утворення від *лин* (іхт.); назва може бути вумовлена тим, що масть вола нагадує колір боків лина (зеленувато-жовтих із волотистим відтінком).

[ліно́к²] (бот.) «гвоздики дельтовидні, *Dianthus deltoides* L.; скорзонера пурпурова, зміячка, *Scorzonera purpurea* L.; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» Мак;— очевидно, діалектні форми, пов'язані з *льоно́к* (бот.) «*Liparia*»; мотивація назв неясна.

ліно́к³— див. *льоно́к*¹.

[лі́нта] (бот.) «сочевиця, *Lens* Adans. Me, Mo; вика МСБГ», [лі́нда] «тс.» ЛЧерк;— п. [linta, lenta] «тс.»;— запозичення із східнороманських мов; молд. *лінте*, рум. *lînte* «тс.» зводяться до лат. *lens* (род. в. *lentis*) «тс.», яке віставляється з гр. *λάφυρος* «вика», стсл. *лшта* «сочевиця», двн. *lînsi*, свн. нвн. *lînse* «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; *Vrabie Romanoslavica* 14, 159; SW I 746; СДЕЛМ 237; DLRM 460; Ernout—Meillet 351; Walde—Hofm. I 783.— Пор. *лѣнча*, *лѣнза*.

[лінтва́р] «бараняча шкура; верхній одяг, зроблений з баранячої шкіри; шкура однорічного ягняти», [лінтва́вр] «сириця; овчина» Ж, [лентва́р] «оброблена шкура» Пі, [лінтва́рка] «ягня 3-4 місяців, із шкіри якого можна робити високоякісну чинену шкіру»;— р. [лінтва́рь] «ягня найпізнішого осіннього окоту»;— фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. *lentwal* «шкіряний фартух ремісника; оброблена шкура ягняти» походить, очевидно, від свн. *lāpr-vēl* (нвн. *Lāprfell*) «ягняча шкура», що складається з іменника свн. *lāpr* (нвн. *Lāpr*, двн. *lāp*) «ягня», спорідненого з дісл. гот. англ. *lamb*, лит. *ėlnis*, псл. *jelėp*, укр. *олень*, та свн. двн. *vēl* (нвн. *Fell*) «шкура», що зводиться до пгерм. **fella* «шкіра, шкура», спорідненого з лат. *pellis*, гр. *πέλλα* «тс.»; менш переконливе зведення п. *lentwal* до незасвідченого

нвн. **Lendenfell*, з компонентами *Lenden* «стегна» і *Fell* (SW II 717).— Шелудько 37; Потебня РФВ I 264; *Sławski* IV 156; Kluge—Mitzka 192, 420—421.— Пор. *олень*, *пліва*.

лі́нути «плавно, легко летіти; нестиє; литись (про звуки)», *линь* (поет.) «плавний рух», *долина́ти*, [полегну́ти, полену́ти, полина́ти, полину́ти] «полетіти; потекти» Нед, [улену́ти] «полетіти геть»;— п. ст. *lupaš* «потекти струменем; вилити» (з укр.), *lupaš* «тс.», слц. [lînić] «нестиє»;— очевидно, результат контамінації слів *літи(сь)*, *лину́ти*, *летіти* і *плінути* «плисти»; припускається також (Ondrus Slavica 1, 32—34) давній генетичний зв'язок з *рїнути*.— Див. ще *летіти*, *літи*, *пливти*.— Пор. *рїнути*.

лі́нча — див. *лѣнча*.

[ліня́нка] (бот.) «смілька, *Silene* L.» Ж, Мак;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [льну́ти] «чіплятися», псл. **lînqti* < **lîpnqti* «липнути»; у такому разі назва зумовлена тим, що деякі види смільки липкі (пор. [ліпень] «смілька», р. [ліпка], слн. *lėpnica* «тс.»); може бути також пов'язане з *льон*, [ліно́к] «льоннок», оскільки деякі види смільки зустрічаються в посівах льону як бур'яни.— Нейштадт 238; Machek Jm. rostl. 79.

ліня́ти «втрачати свіжість, яскравість первісного кольору, блякнути; поновлювати в певні періоди зовнішній покрив (пір'я, шерсть, панцир)», [ліна́ти] «тс.» ВеБ, [ліні́ти] «тс. Ж; сивіти», [ліні́ти] «знімати шар кори з розпарених липових стовбурів, оголюючи ликовий шар», [ліні́тися] «ліняти» ВеНЗн, [ліні́тися] «тс.» Ж, [ліне́ць] «рак під час линяння; рак, що линяє весною Мо», *ліно́вище* «скинутий під час линяння верхній покрив деяких живих істот», [ліно́вище] «тс.» ВеУг; старий, поношений одяг Бі», [ліня́к] «рак, що линяє весною» Мо, [ліньба́] «час линяння», [лінене́] «линяння» Ж, [ліне́ць] «полинялий рак» ВеУг, ВеНЗн, [ліно́віня] «скинута гадюкою шкура» О, [ліно́вісько] «суха шкіра змії» Шух, ВеБ, [ліну́шка] «полинялий рак» ВеНЗн, ВеУг, [ліно́х] «тс.» ВеНЗн, *ліно́чий*

«який легко линяє», [линющий] «який линяє», [лінявий] «тс.» ВеНЗн, *лин'ялий*, [вілінитися] «вилиняти» Ж, [злен'яти] «випаруватися; полиняти» Ж, [злінитися] «злиняти» Ж, [злінка] «линька» Ж, [нелінь] «дуб, який не скидає листя на зиму», [підлінь] «верхній шар очищеної шкіри з коренями волосся»;— р. *лин'ять*, [лин'ять], бр. *лін'яць*, [лін'яць], п. *linieć*, *linić się*, *lenieć*, ч. *línati*, слц. *lienit' sa*, вл. *línac*, нл. *línas*, болг. *лин'я* «хиріти, чахнути, в'янути; [линяти]», м. *линее* «линяти; зникати; чахнути, в'янути, слабнути», схв. *ліньати се* «линяти; втрачати волосся», слн. *léniti se* «міняти шкіру»;— псл. *linjati*, *linati*, *linēti* «тратити сили, слабнути; втрачати шерсть», *léniti* (каузатив) «усувати шерсть, шкіру, кору; викликати випадіння волосся»;— етимологічні зв'язки не зовсім ясні; зіставляється з лит. *leipas* «тонкий, слабкий, гнучкий», *laipas* «тонкий, стрункий», двн. *bi-linpa* «поступитись, втомитись, ослабнути», гот. *aflinpan* «відійти, поступитись», дінд. *láyate*, *láyate*, *láyati* «притискається, застряє, зникає», *vilínāti* «розходитьсь, розчиняється», *lināti* «криється, тулиться», гр. *ἀλίνω* «мажу», лат. *lino*, *lēvi* «намажую», слн. *leviti se* «міняти шкіру»; іє. *lei-повід *lei- «занепадати; в'янути»; пов'язується також (Варбот 137—140; Sl. Wortst. 153—155; Младенов 275) з псл. *liti* «лити».— Фасмер II 499; Преобр. I 455; Sławski IV 266—269; Schuster-Šewc 846; БЕР III 411; Skok II 305; Bezlaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 202—203; Bern. I 722; Fraenkel 329; Walde—Hofm. I 807; Feist 8; Pokorny 661.

[лин'я] — див. *полін*.

*ліпа*¹ (бот.) «*Tilia L.*», [ліпець] «липовий мед; напій з цього меду», *ліпина* «липове дерево; [липовий ліс; тріски; скіпа, лучина O]», [ліпинá] «липовий ліс» O, [ліпиці] «насіння липи», [ліпиш'як] «липовий ліс» Л, *ліпівка* «діжка з липового дерева; [вулик з липового дерева; липова дошка Ж; діжка для меду Ва]», [ліпка] «липова кора», [ліп'нік] «липовий гай; липовий мед; обсажене липами кладовище Ж», [ліп-

няк] «липовий ліс; [липовий мед]», [ліповка] «посудина для липового меду» Л, [ліпівник] «діжка, вулик з липового дерева» Ж, [ліп'я] (зб.) «липи», *ліп'янка* «діжка з липового дерева; вид грибів», *ліпові*, [підліпки] «вид грибів» Нед;— р. м. *ліпа*, бр. *ліпа*, др. *ліпа*, п. слц. вл. нл. *lipa*, ч. слн. *lipa*, полаб. *lipro*, болг. *lipa*, [ліпа] «липове лико», схв. *ліпа*, стсл. *lipa*;— псл. *lipa* «липа»;— споріднене з лит. *liepa*, *liepe*, лтс. *liėpa*, *liepe* «тс.», прус. *leip* (у топонімі *Leipiten*); балтосл. **lėipā*, очевидно, пов'язане з псл. **l'ьpēti*, **l'ьpōti*, укр. *ліпнути*, *ліп'іти*; назва може бути зумовлена липким соком липи або слизькуватим, липким ликом; менш обгрунтоване зіставлення з лит. *liepsnà* «полу-м'я», дінд. *limpāti* «запалює» (*Löwenthal AfSIPh 37, 381*).— Критенко Вступ 521; Фасмер II 499; Варбот Этимология 1965, 138; Преобр. I 455; Sławski IV 271—272; Brückner 299; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Schuster-Šewc 847—848; Olesch I 409; БЕР III 413—414; Skok II 305; Bezlaj ESSJ II 143; Moszyński PZJP 30; Būga RR II 34; Bern. I 723; Mikl. EW 178; Trautmann 155.— Пор. *ліпнути*.

[ліпа²] «довгий човен» Пі, [ліповán] «невеликий безкільовий рибальський човен» Берл, [лупувán] «тс.» Берл;— очевидно, результат перенесення назви дерева *ліпа* (пор. *дуб* «вид човна»).— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпати] «поглядати, позирати; блимати (про вогонь) Ж»;— бр. *ліпаць* «кліпати», п. *lypac*, *lypac* «позирати» (з укр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни [гліпати] під впливом *ліпати*; пряме ототожнення з *ліпати* (Machek ESJČ 341) необгрунтоване.— Sławski V 408—409.— Див. ще *гліпати*.— Пор. *ліпати*².

*ліпень*¹ «сьомий місяць року», [ліпець] «тс.»;— р. [ліпець], бр. *ліпень*, п. *lipiec*, [lipieñ], ч. [lipen] «тс.», слц. [lipen] «червень», схв. *ліпаць* «тс.»;— псл. **lip-ьp-jь* «чає цвітіння липи», похідне утворення від *lipa* «липа».— Булаховський Нариси 14; Кочерган Мовозн. 1967/1, 57—58; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Hołyńska—Baranowa 52;

Stawski IV 273, 274—275; Brückner 299; Шаур Этимология 1971, 96.— Див. ще *ліпа*¹.

[липень²] (бот.) «рожа, алтея рожева, *Althaea rosea* L. (Cav.)» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з назвою місяця липня (за основним часом цвітіння).

[ліпівка] «сорт дині»;— р. [липовка] «тс.»;— неясне; не виключена можливість зв'язку з *ліпа*; пор. *дубівка*, р. *дубівка*, що походять від *дуб*.— Анненков 115.

[ліпка¹] «ручка серпа, липова або вербова» ВеУГ;— похідне утворення від *ліпа*; назва зумовлена породою дерева, з якого переважно робляться ручки.— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпка²] (бот.) «абутилон, канатник, *Abutilon Avicennae* Gaertn.» Мак, [липочка] «тс.» Мак;— схв. *ліпица* «тс.»;— похідне від *ліпа*; назва зумовлена тим, що листя деяких видів канатника схоже на листя липи (пор. синонімічну наукову назву даного виду *Sida tilifolia* Tisch., де *tilifolia* означає «липолиста» (з лат. *tilia* «ліпа» і *folium* «лист»).— Анненков 1.— Див. ще *ліпа*¹.

[ліпка³] (бот.) «буркун жовтий, *Melilotus officinalis* (L.) Desr. ВеНЗн, Мак; гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. (*Spiraea filipendula* L.)»;— похідне утворення від *ліпа*; назва зумовлена тим, що в народній медицині й побуті рослини використовуються подібно до липи.— Нейштадт 309, 343; Анненков 212, 339.— Див. ще *ліпа*¹.

[липник¹] (бот.) «парило звичайне, реп'яшки, *Agrimonia eupatoria* L.» Мак, [лепéць] «гостриця, *Asperugo prostratus* L.» Ж, [лептіця] «тс.» Ж;— р. [лепéльник] «реп'ях», [лепилки, лепільник, лепішки, лепушник] «тс.», п. [Perzysal] «гостриця, *Asperugo* L.», ч. [Perík] «тс.»;— похідне утворення від *ліпнути*; назва зумовлена тим, що плоди реп'яшка вкриті шипиками, якими вони легко чіпляються («липнуть») до шерсті тварин та до одягу, що сприяє поширенню рослини.— Вісколіна—Клоков 206; Меркулова 95—96; Нейштадт 328; Анненков 16—17; Stawski IV 161—162; Симоновић 14.— Див. ще *ліпнути*.

[липнік²] (бот.) «віскарія клейка, смолянка клейка, *Viscaria vulgaris* Roehl. (V. *viscosa* Aschers.) Мак; смілка клейка, *Silene viscosa* Pers.», [липен] «смілка, *Silene* L.» Мак, [лептиця] «віскарія клейка» Мак, [липиця красна, липка, липняк, липчиця] «тс.» Мак;— р. [лепок] «віскарія», [липушка, прилип] «тс.», п. [Perpica] «смілка», ч. [Perpek] «віскарія клейка», [Peravka, Perovica] «тс.», схв. *лепица* «віскарія, смілка», *лепица, лèпак* «тс.», *лепéньача* «*Silene otites* Wib.», *прилепача* «віскарія клейка», *прилепак* «тс.; смілка армерієвидна, *Silene armeria* L.», *прилепка* «тс.», слн. *lérpica* «смілка»;— назви пов'язані з *ліпнути*: всі рослини, об'єднані під цими назвами, клейкі, липучі; пор. інші їх назви: укр. *смілка, смолянка* (від *смола*), р. *сболка, смолёвка*, п. *smořka*, ч. *smolnička*, схв. *смолац, смољац* «віскарія клейка», слн. *smolnica* «тс.».— Анненков 201; Machek Jm. rostl. 78—79; Симоновић 284.— Див. ще *ліпнути*.

[липнік³] «борошняний хрущ»;— неясне; пор. п. *lipczyk* «жук-гноювик, *Scarabaeus fullo*», назва чорного хруща, що з'являється в липні, похідна від *lipiec* «липень» (SW II 746).

ліпнути, лепнути «липнути» ВеБ, [ліпчітися] «тс.», *ліпїти, лепанда* «живиця» О, [лепарка] «глина на цеглу» ВеЛ, [лепарка] «тс.» ВеЛ, [леповатиця] «глинистий клейкий ґрунт» ВеЛ, [лептавиця] «сніг з дощем» ВеНЗн, [ліпанда] «живиця, смола» ВеНЗн, [ліпандіця] «тс.» О, [ліпárка] «глинистий в'язкий ґрунт; глина для цегли, для печей», [ліпїш] «зліплений жмут волосся, вовни; струп» МСБГ, [ліпїш] «тс.» тж, [липковиця] «глинистий в'язкий ґрунт», [липоватиця] «тс.», *липушка* «липкий папір для боротьби з мухами», [ліпáк] «пиріг; робітник, що зарівноє стіни глиною», [ліпáр] «тс.», [ліпáнда] «вар для щеплення дерев», [ліпáх] «плитка з гною на паливо Дз, Мо; плодоносна частина стебла соняшнику Гриц», [ліпáшка] «жінка, яка ліпить щось із тіста», [ліпéць] «кулька з хліба», *ліпка, ліплення, ліплянка* «хата з глини, мазанка», [ліп'янка] «тс.», *ліпнік* «спеціа-

ліст з липних робіт; [пиріг]», [ліпавий] «брудний» (про сорочку) ВеУг, липкий, [лепкий] «липкий» Ж, [липкачий] «липкий, клейкий, в'язкий», [липковатий] «тс.», липкуватий «трохи липкий», липучий, [ліпкий] «чіпкий, в'язкий», липний, віліпок «зліпок», [злепок] «місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим», [зліпинець] «хліб, що злипся з іншим під час випікання» Я, [зліпище], зліпок «копія; відбиток чогонебудь на м'якому, в'язкому та ін. матеріалі; [місце збоку на хлібі, де він під час випікання злипся з іншим]», [зліпкуватий] (про хліб) «такий, що злипся під час випікання з іншим», [зліпковатий] «змішаний, конгломератний» Ж, [заліпа] «брудна, неохайна людина; латка або замазка на дощці» Я, [заліпа] «тс.» Я, [заліпух] «закалець; хліб із закальцем» Ж, [заліпуха] «заліплене місце» Я, [заліпка] «начинка пирога» Я, наліпка «етикетка, ярлик, наклейка», [обліпа] «наклеєне» Ж, підліпати «приліпати знизу; [приліпати]; підлабузнюватися», підліпайло «підлабузник», [підліпливий] «підслесливий», [підліпний] «тс.», [підліпчастий] «вузький, тісний» (про одяг), [підліпчастий] «тс.; липкий», [пріліпка] «окраєць; люб'язна, послужлива людина» Нед, [приліпистий] «такий, що щільно прилягає до тіла, в обтяжку», [приліпачий] «ласкавий, довірливий, улесливий» Нед, приліпливий, [приліпний] «липкий» Нед, приліпчастий;— р. ліпнуть, лепить, бр. ліпнуць, ляпіць, др. лѣпнѣти, лѣпѣти, п. lēpēt «ліпити», ст. lēpēt «прилягати, міцно триматись, бути приліпленим», lēpēt «ліпнути», lēpēt «тс.», ч. lēpouti «ліпнути», lēpiti «клеїти, ліпити», lēpiti se «ліпнути», lēpiti, lēpiti «ліпнути, приліпати, приставати», ст. lēpiti «тс.», слц. l'pēt', lēpūt', lēpīt', вл. lēpēt, lēpēt, нл. lēpēt, lēpūt, lēpēt, болг. лѣпна «ліпнути», [ліпна] «тс.», лепя «приклеюю», м. лепи «ліпить», схв. лѣпнѣти (лѣпнѣти) «ліпити», слн. lēpēt «ліпнути», lēpiti «клеїти», стсл. прилѣпѣти, прилѣпѣти;— псл. *lēpēt «ліпнути», *lēpēt «тс.», *lēpēt «ліпити»;— споріднене з лит. lēpti, lēpū, lēpū «при-

ліпати, приклеюватися», лтс. lēpt «тс.», лит. lēpti, lēpū, lēpūti, lēpūti «приклеювати», лтс. lēpūti «тс.», лит. lēpūti, lēpūti «клеїти», лтс. lēpūti «привітний», дінд. lēpūti «ліпне, прикріплюється», lēpūti «маже», lēpūti «тс.», lēpūti «мастило, фарба», гр. λίπος «жир», λιπαρός «жирний», лат. lippus «такий, що сльозиться», гот. bileibjan «залишатися», хет. lēp- «мазати», тох. lēp- «залишатися»; іе. *lēp- «змазувати жиром; клеїти», очевидно, пов'язане з *lēi- «слизистий»; далі зіставляється (Иллич—Свитыч Опыт 1976, 18—20) з сем. ІР- «змазувати, жир», урал. *lēp- «слизький, липкий», алт. *lēp- «приліпати, липкий; в'язкий».— Фасмер II 484, 499; Преобр. I 455—456; Sławski IV 163—164, 275, 342; Machek ESJČ 327; Schuster-Sewc 827; БЕР III 365—367; Skok II 297—298; Bezlaj ESSJ II 134; ЭССЯ 14, 217—219; Bern. I 712; Trautmann 161; Абаев ИЭСОЯ I 438; Walde—Hofm. I 811; Mayrhofer III 60—61; Pokorny 670—671.— Пор. леп.

[липоживіця] «застиглий молочний сік, латекс» Ж;— запозичення з польської мови; п. lipożywica «тс.» є складним словом, утвореним з не зовсім ясної основи lipo-, очевидно, пов'язаної з л. ст. lipo «ліпнути», та іменника żywica «живиця».— Див. ще живіця, ліпнути.

[ліпса] «процент від капіталу» Ж, [ліпсувати] «забирати частину з суми грошей» (Vincenz), [лепсувати] «одержувати гроші по векселю» Ж;— очевидно, семантично видозмінене запозичення з східнороманських мов; пор. молд. lēpsă «вада, недолік», рум. lēpsă «тс.», що є віддієслівними іменниками від lēpsă (lēpsă) «віднімати, позбавляти, бракувати», запозиченого з болгарської мови; болг. лѣпсвал «бути відсутнім, зникати, не вистачати», лѣпса «відсутність, брак» походять від нгр. ѣлѣпса, аориста від дієслова нгр. ѣлѣп «бути відсутнім, залишати», гр. ѣлѣп «залишаю», до якого зводиться й укр. єліпс.— Vincenz 4; СДЕЛМ 237; DLRM 461; БЕР III 416—417.— Див. ще єліпс.

[липтавий] «шолудивий» О, [ліптаво] «повільно й недбало, неспритно» Терит. діал.;— неясне.

липучка (бот.) «*Lappula Moench*; [рохелія, *Rochelia stellulata* Rchb. Mak], [лепéць] «гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.; підмаренник чіпкий, *Galium aragane* L.», [лепиць] «гостриця лежача» Мак, [лепóк] «те. Ж; підмаренник чіпкий; маренка чіпка, *Asperula aragane* M. B. Mak», [лептіця] «гостриця лежача Ж; підмаренник чіпкий Мак», [лэпчик] «те.» Мак, Ж, [лепчіця] «те.; маренка чіпка», [лепок] «гостриця лежача» Мак, [липка] «те.; липучка їжакова, *Lappula echinata* Gilib.; липучка розлога, *Lappula patula* (Lehm.) Aschers. Mak; підмаренник трирогий, *Galium tricorne* With.» Мак, [липнік] «підмаренник чіпкий», [липниця] «те.» Мак, [липок] «маренка чіпка» Мак, [ліптіця] «підмаренник чіпкий; гостриця лежача» Ж, Мак, [липуха] (у сполученні л. *грозниста*) «чіплянка китицева, *Tragus racemosus* Desf.» Мак, [липчак] «підмаренник чіпкий» Мак, [ліпчик] «гостриця лежача», [ліпчіця] «те.; маренка чіпка; підмаренник чіпкий; підмаренник трирогий Мак», [ліпція] «гостриця лежача», [ліпниця] «підмаренник чіпкий» Мак, [ліпóк] «маренка запашна, *Asperula odorata* L.» Ж, [ліпчиця] «гостриця лежача» Мак, [прилип] «підмаренник чіпкий» Мак;— р. липучка «липучка», [липушник] «те.; підмаренник чіпкий», [липчица] «липучка», [лепуха] «маренка», [лепчица] «підмаренник чіпкий», бр. [ліпучка] «липучка», др. *лѣпѣкъ* «якась квітка (ріп'ях?)», п. *lerczyca* «гостриця; підмаренник чіпкий», *lerpik* «липучка», ст. *lerik* «підмаренник північний, *Galium boreale* L.», [lerczyca] «підмаренник», ч. *lerik* «гостриця лежача», [lerenice] «підмаренник», [lerovica, lerpky rozmarýn], слц. *lirkavee*, [lirkáč] «те.», *lerik* «гостриця» (з укр.), болг. [лэпка] «підмаренник», [лэпешка, лэпаец], м. *лепаец*, схв. *лепуша, лепушка, липавица, прилип, прилипача, прильепач* «те.», *прилеп* «гостриця лежача», слн. *lerica* «те.», *slipa* «підмаренник чіпкий», *slipovka* «те.»;— похідні утворення від *ліпнути*, *ліпнути*; назви зумовлені наявністю на стеблах, листі або плодах цих рослин колючок, зубчиків, гачків, ши-

пиків, завдяки яким рослини можуть чіплятися («ліпнути») до опори (підмаренник чіпкий), до одягу людини чи шерсті тварин, що сприяє розновсюдженню рослин.— Кримський Твори III 232—233; Филин Происх. яз. 555—556; Анненков 151; Sławski V 161—162; Budziszewska 239; Machek Jm. rostl. 187, 219—220; БЕР III 364; Симонович 207.— Див. ще *ліпнути*.

[ліпці] «жердина для знімання фруктів, розколота на одному кінці», [ліпка] «те.»;— не зовсім ясне; можливо, фонетичне написання замість **либці*, яке могло б бути пов'язане з [лібити] «брати, збирати» (пор. [лібці] «вирьовка з прив'язаним м'ясом для ловіння риби»).— Пор. *лібати*¹.

[ліпчиця¹] (бот.) «дзвінець, *Rhinanthus crista galli* L.» Мак;— похідне утворення від *ліпнути*; назва зумовлена способом існування цієї напівпаразитної рослини, що присмоктується («прилипає») своїми корінцями до коріння інших рослин.— Вісюліна—Клоков 281.— Див. ще *ліпнути*.

ліпчіця²— див. липучка.

лис (зоол.) «*Canis vulpes* L.», *ліса* «лисиця» УРС, Г, [лисáк] «лис» Дейн, *лисеня*, [ліси] (мн.) «лисяче хутро», [лисíха] «лисиця» Ж, *лисíця, лисичá* «лисеня», [лисиченя, лисичіук] «те.», *ліска* «лисичка», [лисовін] «лис», [лисóк] «молодий лис» Ж, [лисún] «лис» Дейн, [лисюра] «лисяче хутро» Ж, [лисá] «лисеня» Ж, Пі, *лисíчий, лисíчин, лісій, лісовий, лісячий, лисíчити* «хитрувати», *підлисок* «молодий лис», [підлисікуватися] «підлещуватися»;— р. *лис, ліса, лисíца*, бр. *ліс, ліса, лісіца*, др. *лисѣ, лисица*, п. *lis, lisica*, ч. *liška* «лис, лисиця», ст. *lisa*, слц. *liška*, вл. нл. *liška*, полаб. *lěiska, leiseitzja*, болг. *лисíца*, м. *лиса, лисица* «те.», схв. *ліс, лісац* «лис», *лісица* «лисиця», слн. [lis], *lisica*, стсл. *лисъ, лиса*;— псл. *lisъ, lisa, lisica*;— загальноприйнятої етимології не має; можливо, споріднене з лте. *larsa* «лис»; лит. *lārė*, прус. *lare*, дінд. *lorpāśá*, гр. *ἀλώληξ*, лат. *volpes, vulpes* «те.» (іє. **leips-*); виводиться також від псл. *lis-* (*liš-*) «червоно-жовтий», яке вбачається в р. [лісый] «ри-

жий, жовтий», ч. [liša] «полум'я» (Schuster-Sewc 853—854); зіставляється з *лихий* (Pedersen IF 5, 33), з *ліпа* (з первісним значенням «розбійник») (Uhlenbeck PBrV 26, 302), з нвн. [lins] «тихо» (Bern. IF 8, 286); складність встановлення індоєвропейської праформи пояснюється тим, що назва лисиці, очевидно, видозмінювалася в різних мовах під впливом табу.— Фасмер II 500; Преобр. I 456—457; Sławski IV 277—279; Brückner 299; Machek ESJČ 336; БЕР III 420; Skok II 306; Bezlaĵ ESSJ II 143—144; Трубачев Этимология 1973, 178; Bern. I 724; Frisk I 83; Pokorny 1149; Гамкрелидзе—Иванов 513.

[лисак] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.; китайська айстра, *Callistephus chinensis* Nees. (Aster)» Мак;— похідне утворення від *лисий*; назва зумовлена, очевидно, зовнішнім виглядом суцвіття, яке має велику кількість трубчатих квіток, оточених язичковими, у зв'язку з чим посередині утворюється ніби лисина.— Вісюліна—Клоков 320; Анненков 56.— Див. ще *лисий*.

лисий, *лисавий* «з лисиною», *лисуватий*, *лисак* «чоловік з лисиною; [тварина з світлою плямою на лобі; оголений берег чи узвиштя]», [лис'як] «тс.», [лис'ан] «кінь з білою плямою на лобі», [лис'аня] «гола гора», *лис'ань* «чоловік з лисиною», [лис'ая] «лиса корова» ВеНЗн, *лисина* «місце на голові, де випало і не росте волосся; ділянка землі, позбавлена рослинності; біла пляма на лобі деяких тварин; [огріх при посіві Мо]», [лисиця] «гола вершина гори» Ч, *ліска* (кличка тварини з білою плямою на лобі), [лиск'об] (кличка собаки з білою плямою на лобі), [лисовілля] «місце в полі без рослинності», [лисо'ня] «корова з білою плямою на лобі» ВеБ, [лисот'а] «оголеність, відсутність волосся» Ж, *лис'ун* «чоловік з лисиною», [лис'уна] «корова з білою плямою на лобі», [лис'я] «тс.», [лис'уха] «гола вершина гори» Ч, [лис'янка] «тс.» Ч, [ліс'ька] «теля або корова з білою плямою на лобі» ВеНЗн, *лисити*, *залісина*;— р. *лысый*, бр. *лысы*, др. *лысъ*, п. *lysu*, ч. слц. *lyśy*, вл. нл. *lysak* «лисий кінь або віл», болг. *лис* «лисий», *ліса* «лисіна», м. *лис* «рижий;

[лисий (про тварин)]», схв. *ліса* «біла пляма, лисина у тварини», слн. [lis] «плямистий», *ліса* «пляма, лисина», стсл. *възлысъ* «лисий»;— псл. *lyсъ* «лисий (без волосся; з білою плямою)»;— споріднене з дінд. *gúšan* (*gúšant-*) «світлий, білий», вірм. *lois* «світло», *lusin* «місяць», *lusp* «більмо», гр. *λευκός* «білий», що зводяться до іє. **leuk-*/*leuk-* «бути світлим, сяяти».— Фасмер II 542; Преобр. I 484; Sławski V 431—433; Machek ESJČ 345; Schuster-Sewc 793; БЕР III 418—419; Skok II 307; Bezlaĵ ESSJ II 143; Bern. I 752; Frisk II 108—109; Pokorny 687—690.— Пор. *ласий*², *лиск*, *луч*¹.

[лисики] (бот.) «колюшина повзуча, *Trifolium repens* L.» Мак, [лішка Ж, лішки] «тс.»;— очевидно, похідні утворення від *лис*, [лішка] «лисиця»; назви можуть бути зумовлені пухнастістю і світлим забарвленням суцвіття рослини.— Див. ще *лис*, *лішка*¹.

[лисіці] «різного типу дерев'яні пристрої, лещата», [лисіця] «підойма (у возі); деталь олійниці» О, [залісичувати] «прибивати дошку або палку (до загнутого кінця санного полоза, щоб він не розігнувся)» Я;— р. [лисіця] «нижня переклада, що з'єднує передню і задню вісь або подушки воза; (мн.) поперечні колоди, якими скріплюється пліт; ланцюг, до якого прив'язували в церквах грішників; (ст.) диба, колода», бр. *лісіца* «поліно, яке кладеться впоперек саней для перевезення колод; пристосування для стискання дощок; лещата», п. ст. *lisica* «прес (для видавлення соку, олії); загорода, в якій кували полохливих коней», ч. ст. *lisice* «тс.», ч. слц. *lis* «прес», вл. *liška* «поперечна балка», болг. [лисіци] «дві перекладини, що з'єднують задню вісь воза з розворою; кайдани, наручники», м. *лисица* «отвір, на якому прикріплюється ярмо; (мн.) кайдани, наручники», схв. *лісице* «кайдани, наручники», слн. *lisice* «тс.; різні пристосування для стискування; [капкан на лисиць]»;— здебільшого вважається результатом перенесення назви тварини *лисіця* (псл. *lisica*) за якоюсь зовнішньою подібністю, зокрема на тій підставі, що лещата

стискають предмет, як лисиця здобич (Sławski IV 278—279; Machek ESJČ 335; БЕР III 421—422; Bezlaј ESSJ II 144); більш імовірним здається походження від давнішого list(v)ica «планка, колодка», збереженого в укр. [ліствиця] «планка (для стискування, скріплення); частина витушки» і зближеного внаслідок деетимологізації з назвою тварини лисїця, зокрема, можливо, через проміжне значення «капкан на лисиць». — Див. ще ліства. — Пор. лєста, лєщата, лисїця¹.

[лисїця¹] «підставка з пазом, що використовується при спорудженні човнів» Дз, [лисїцю дати] «підперти стіну підпирками» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни назви [лисїці] «дерев'яні пристрої, лещата», викликаної впливом переносної семантики назв типу [козати] «дрюк для підпирання», кобила «знаряддя, схоже на коня» та ін. — Див. ще лисїці, ліства.

[лисїця²] (бот.) «ліщиця мурова, Gypsophila muralis L.», [лисичка] «тс.» Мак; — результат видозміни форми [лищїця] «тс.», зближеної внаслідок деетимологізації з назвою тварини лисїця. — Див. ще лищїця².

лисичка (бот.) «гриб Cantharellus cibarius Fr.», [лисїця] «тс.» Ж; — р. лисичка, [лисїца], бр. лісичка, [лісїца], п. [lisica, liszka], ч. liška, слц. liška, нл. lišeńka, схв. [лісица], слн. lišička «тс.»; — похідне утворення від лис, лисїця; назва зумовлена жовтим кольором тіла гриба, подібним до шерсті лиса; виводиться також (Schuster-Sewc 962) від псл. lis- (liš-) «червоно-жовтий». — Фасмер II 500; Sławski IV 293; Bezlaј ESSJ II 143. — Див. ще лис. — Пор. лішка².

лиск «блиск гладкої поверхні», [лискавіця] «заграва», [ліскавка] «блискавка; блискуча намистина», [лисковець] «ящма» Ж, [лисковиця] «блискавка» Пі, [лисковка] «тс.» Пі, [лищак] «слюда» Ж, [ліщик] «тс.» Ж, [ліскавочний] «блискавичний» Ж, лискучий, лиснючий, [ліскавати] «блищати, сяяти», [лискотіти] «тс.», лиснітися «лисніти», лисніти(ся), [ліснїти(ся)] «виліскувати, блищати» Г, Пі, [лищати] «блищати»,

[лись] (виг.), вілиск, виліскувати(ся), відлиск, поліск, поліскувати(ся), [проліскуватися] «проблискувати», [уліскувати(ся)] «блищати, виліскувати» Ж, (Ме); — р. лоск, лоснітьсє, бр. [лоск] (з р.?), п. łysk «блиск», łyskać (się) «блищати», łysnąć «тс.», ч. lesk (ст. род. в. lsku) «блиск», lesknouti se «блищати, виліскувати», слц. lesk, lesknút' sa, болг. лѣскам «блищати», [лиска] «іскра», м. ласка «блищить», лиска «слюда», схв. [ліскавати се] «блискати» (про блискавку), [ліскавати] «блищати», слн. lèsk «блиск», [lèskati (se)] «виліскувати», [lískati se] «світити», стсл. оулыскати са «усміхатися»; — псл. *lǫskъ < *lǫskъ, luskъ < *lǫskъ, luskati, luskati, споріднені з luszь «лисий», luszь «промінь», lupa «місяць»; пов'язується також (Потебня РФВ 1, 80) з р. [лїса] «лискуча пляма, смуга»), укр. [лісий] «темний з білою плямою»; до цього ж етимологічного гнізда примикає п. ls(k)nąć się «блищати», стсл. лѣщати са «тс.» (з іншим вокалізмом кореня, як у псл. bľščati, стсл. бльщати са «блищати»); обидва фонетичні варіанти кореня псл. *lǫsk-, lusk-, які розрізняються в більшості слов'янських мов, в українській мові закономірно злились в одній звуковій формі лис(к)-. — Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345, V 262—266, 421—422; Machek ESJČ 327; БЕР III 422—423; Skok II 272; Bezlaј ESSJ II 135; Bern. I 750. — Див. ще лісий. — Пор. луч¹, льще.

ліска (орн.) «болотний птах родини пастушкових, Fulica atra L.», [лисак, ліщиця ВеБ], лисїха, [ліся, лисїак] «тс.»; — р. лисїха, п. łyska, ч. lyska černá, слц. lyska čierná, нл. łyska, болг. [лискá], схв. ліска, слн. črna lis-ka; — псл. luszьka «тс.», похідне від luszь «лисий»; назва зумовлена наявністю на лобі птаха шкірястої бляшки білого кольору. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Птицы СССР 204; Sławski V 419—421; БЕР III 423. — Див. ще лісий.

[ліскавка] (орн.) «плиска, трясогузка, Motacilla L.» ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви того самого птаха пліска, можливо, через проміжні форми [бліскавка, бліска]

«тс.», з наближенням до фонетично подібних дієслів *ліскати*, *бліскати*; підставою для народноетимологічної зміни первісної назви можуть бути швидкі рухи, ніби посмикування («блискання») хвостика птаха.— Див. ще *пліска*.— Пор. *бліска*.

[*ліскар*] «кирка», [*лискар*] «лопата; дерев'яна лопатка» О, [*рискаль*] «заступ», [*рискаліна*] «держак заступа», [*рискаліско*] «тс.» Нед;— р. [*ліскарь*] «заступ, залізна лопата», [*ласкарь*] «лопата», др. *лыскарь* «кирка, залізна лопата», п. [*ryska*] «заступ» (з укр. ?), болг. [*лизгар*] «заступ», [*лискар*], м. *лизгар* «тс.», схв. [*лізгар*] «залізна лопата»;— очевидно, запозичено в давньоруську мову з новогрецької; нгр. *лыгарь* «заступ, лопата» походить від гр. *λύγαριον*, демінутива від *λύγος* «кирка, мотика», яке загальноприйнятої етимології не має; припускається можливість запозичення через посередництво тюркських мов (крим.-тат. *ülüşkär* «мотика», *lüşkär* «тс.» зводиться до того ж грецького джерела; Bern. I 752; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 124; Matzenauer 247).— Фасмер II 541; Преобр. I 483—484; БЕР III 397; Младенов 274; Skok II 311; Frisk II 129.

[*лиснути*¹] «випити, хильнути»;— очевидно, результат афективної видозміни *хлиснути* «тс.»; пор. болг. *лісна* «виллю, виплесну», що пояснюється як результат видозміни форми з початковим *х* ([*хліскам*] і под.; БЕР III 423).— Див. ще *хлиста́ти*.

*ліснути*²— див. *хліснути*.

лисохвіст (бот.) «китник, *Alopecurus L.*», [*лисий хвіст*] «китник луговий, *Alopecurus pratensis L.*» Мак;— р. *лисохвост*, [*лисохвостник*, *лисий хвост*], бр. *лісахвост*;— складне утворення з *лис* і *хвіст*; очевидно, калька наукової назви лат. *alopecurus*, утвореної з гр. *ἀλόπηξ* «лис» і *οὐρά* «хвіст»; назва зумовлена тим, що колосок рослини пухнастий, схожий на лисячий хвіст; пор. п. *lisi ogon* «лисохвіст», болг. *лисица опашка*, схв. *лисичји реп*, слн. *lisičji rep*, нвн. *Fuchsschwanz*, англ. *foxtail-grass*, meadow *foxtail* «тс.»; пор. також укр. [*хвостики*] «*Alopecurus fulvus Sm.*»

Мак, [*чорнохвостник*] «*Alopecurus guttenucus Weinm.*» Мак.— Нейштадт 102, 225—226; Анненков 25; Симонович 24; Machek *Jm. rostl.* 81.— Див. ще *лис*, *хвіст*.

лист «орган рослини; шматок тонкого матеріалу; письмова кореспонденція», [*листаж*, [*листач*] «якась кімната на рослина» О, [*листва*, [*ліственник*] «листяний ліс» Ч, [*листв'як*, *листв'яник*, *листяник*, *листянка*] «тс.» Ч, [*листіна*] «лист» Ж, [*листівка*, [*листвовé*] «плата за лист» Ж, [*листовіне*] «листоподібні органи деяких живих організмів» Ж, [*листовня*] «зібрання листів, портфель» Ж, Пі, *листок*, *листування*, *лістя*, [*ліставий*] «листяний» О, *листяний*, *листв'яний* СУМ, Ж, [*листиківий*] «листяний», [*листоківий*] «тс.»; (кул.) який ділиться на окремі тонкі шари» (про тісто) Ж, [*листістий*] «пластинкоподібний; листяний» Ж, [*листоківатий*] «листоподібний, листяний» Ж, [*листоватий*] «з листям» Ж, *листовий*, *листовний*, *листяний*, [*листястий*] «листяний», *листовно*, *листати*, [*листвітися*] «лежати шарами, слоїтися» Ж, *листвітися*, *безлістий*, *збезлістити*, *збезлістити*, *збезлістий*, *прілісток*;— р. болг. м. *лист*, бр. *ліст*, др. *листвъ* «лист рослини, книги; грамота», п. *lišć* «лист рослини», *lišć* «письмова кореспонденція», ст. *lišć* «тс.; картка; лист рослини», ч. слц. вл. нл. слн. *lišć*, полаб. *laist*, схв. *ліст*, стсл. *листвъ* (рослини; для писання);— псл. *lišć* «лист рослини; шматок тонкого матеріалу» (<**leistu-*, первісна *и*-основа, пор. стсл. *листвъ-къ*, цсл. *листвъ-къ*);— найбільше споріднене з лит. *laiškas* «лист рослини; картка; письмова кореспонденція», лтс. *laiska* «лист на стеблі льону», *laikšne* «латаття»; дальші зв'язки не певні; зіставлялося з дінд. *lišāti*, *rišāti* «щипає, відриває», *leštuḥ* «грудка землі», ос. *lišć* «тріска» (Pedersen IF 5, 79; Petersson *Ar. Arm. St.* 91—92), з лит. *lysti* (лтс. *liēst*) «худнути» (Vaillant *Gr. comp.* II 1, 120).— Фасмер II 500—501; Преобр. I 457; БЕР III 424—425; Skok II 307—308; Bezlaž ESSJ II 144; Bern. I 723—724; Sławski IV 280—284; Brückner 300; Machek ESJČ 335;

Holub—Kop. 207—208; Schuster-Šewc 848—849; Fraenkel 333—334; Trautmann 148; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 68.

[ліста¹] «литка», [листка] «тс.» Вел, [листоквійй] (у сполученні [листокова кість] (анат.) «голінна кістка») Ж;— р. [лысто] «литка», др. *лысто*, п. [lysta], ст. *lyst*, слц. [lyst], м. *лист*, схв. *лыст* «тс.», слн. [listánjək] «литка; дошка у плузі, яка розпушує землю», стсл. *лысто* «гомілка»;— псл. *lystъ*, *lysto*, *lysta* < *lyd-t-, *lyt-t-, похідне від *lyda* «литка».— Фасмер II 542; Преобр. I 484—485; Sławski V 428—429; Brückner 315; Holub—Kop. 213; Skok II 308; Верп. I 752; Mikl. EW 177—178.— Див. ще *літка*.

[ліста²] «список, реєстр» Ж;— п. ч. ст. слц. вл. *lista*, болг. м. *ліста*, схв. *лыста*, слн. *lista*;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. *liste* «тс.» походить від іт. *lista* «тс.; смуга», яке через слат. *lista* зводиться до днв. *līsta* «кайма, край» (свн. *līste* «тс.», нвн. *leiste* «планка, брусок; кайма»), звідки також укр. *ліства*, *ліштва*; початкове значення слова — «список, реєстр у формі вузької смуги».— Sławski IV 284; Battisti—Alessio 1968, 2249; Dauzat 439; Kluge—Mitzka 435.— Пор. *ліства*, *ліштва*.

[ліства] «шпонка, кріпильна деталь у вигляді стержня, що запобігає переміщенню з'єднаних нею частин механізму, конструкцій та ін. О; частина снувалки», [ліствиця] «частина витушки (яка утримує інші деталі)», [лісто-вець] «товста жердина над полозом саней, до якої прикріплюються копилки» О, [листовник] «інструмент для припасовування обода колеса» Ж, [ліштва] «поздовжній брусок стулчастого вікна»;— бр. [ліштвал] «поперечна жердина у плоті», п. *listwa* «планка, вузька довга дощечка як ущільнення, підставка», ч. [lišta] «клин, що вкладався в щілини між колодами рубленої будівлі»;— запозичення з давньовірхньонімецької мови; днв. *leist* «шевська колодка, копил» (свн. *leist*, нвн. *Leist(en)* «тс.») споріднене з дангл. *läst* (*læst*) «слід (ноги), копил», англ. *last* «копил», дісл. *leistr* «нога, панчоха», гот. *laists* «слід, мета»,

laistjan «іти слідом»; ряд первісних значень належних сюди запозичених слов'янськими мовами слів, пов'язаних із значеннями «колодка, копил», зберігається в фонетично видозмінених формах, зближених з назвами лисиці і лиса; ототожнення з *ліштва* «облямівка» та ін. і виведення всієї змішаної сукупності слів від свн. *līste* (нвн. *leiste*) «облямівка, кайма» (Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJĀ 336) здається помилковим.— Kluge—Mitzka 434.— Пор. *лисіці*, *ліштва*.

[листвєнниця] (бот.) «модрина, Larix Mill.» Ж;— р. *ліственница*, [листа], бр. *лістбўніца*, болг. *ліственица* (з р., БЕР III 426), схв. *лиственица*;— похідне утворення від *лист*; назва зумовлена, очевидно, тим, що модрина на зиму скидає хвою, подібно до листяних порід; можливо, запозичення з російської мови.— Див. ще *лист*.

[лістєнь] (бот.) «гриб Agaricia» Ж, [листочниця] «гриб Agaricus L.» Мак;— похідні утворення від *лист*, *листок*; назви цих грибів пояснюються будовою їх гіменофору, що має форму пластинок; очевидно, назви є частковими кальками нвн. *Blätterpilz* «тс.» (букв. «лисковий гриб»).— Див. ще *лист*.

[лістка] «ікра риби» О;— очевидно, пов'язане з [ліста] «литка» (пор. п. [lysta] «литка», р. *ікра* «литка»).— Див. ще *ліста*¹, *літка*.— Пор. *ікра*².

листовійка (зоол.) «Tortrix L. (метелик, гусінь якого живе в листках, скручуючи їх у трубочку або пакет)», [листовійка] «тс.» Ж;— складне утворення з *лист* і *віти*, очевидно, калька р. *листовёртка* або н. *Blattwickler* «тс.».— Горностаев 210.— Див. ще *віти*¹, *лист*.

листопад «одинадцятий місяць календарного року; опадання листя восени; час цього опадання», [листопадєнь] «місяць листопад» Ж, *листопадєвий*, [листопаднєвий] Ж, *листопадний*;— р. болг. *листопад* «опадання листя; час опадання листя», бр. *лістапад* «місяць листопад», др. *листопадъ* «жовтень», п. *listopad* «місяць листопад; (ст.) жовтень», ст. *listopadŭ*, «жовтень; місяць листопад», ч. *listopad* «місяць листопад; опадання листя», слц. *listo-*

rád «опадання листя», ст. listopad «місяць листопад», вл. listopad «опадання листя», м. листопад «час опадання листя», схв. лїстопад «жовтень; опадання листя; опале листя; [час опадання листя]», слн. listopad «місяць листопад; опадання листя», цсл. листопадъ «жовтень»;— псл. listopadъ «опадання листя; час опадання листя», складне утворення з основ іменника listъ «лист» і дієслова pasti, padō «падати»; пор. гр. φυλλοχόος μείς «місяць опадання листя», лит. lapkritỹs «листопад, [жовтень]; час опадання листя» (з lāras «листя» і krīsti, krentũ, krintũ «падати», калька з слов'янських мов).— Кочерган Мовозн. 1967/1, 59—60; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Ноуїńska-Варанова 68—70; Sławski IV 285—286; БЕР III 428; Fraenkel 340—341.— Див. ще лист, па́дати.— Пор. падо́ліст.

[листопруг] (бот.) «латаття, Nuphaea L.» Мак;— не зовсім ясне складне утворення з іменника лист і другого компонента пруг, можливо, замість давнішого круг (з огляду на круглу або овальну форму листків латаття).— Див. ще лист.— Пор. круг.

[лису́ха¹] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigum L.» Мак;— не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми *лисник (< глис(т)ник) «паслін солодко-чорний, S. dulcamara L; паслін чорний» (пор. бр. [ліснік] «тс.»), зближеної з назвою тварини лис.— Пор. глі́сник.

лисúха², лі́ся, лися́к, лися́нка — див. лі́сій.

лисúха³, лі́ся, лися́к — див. лі́ска.
лисць — див. лиск.

літа́вра «різновид барабана», літа́ври «тс.», літаври́ст, [політа́ври] «вид музичного інструмента» Нед;— р. літа́вра, літа́ври, бр. літа́ўра, літа́ўры, [політа́ври], п. літаври (з укр.), болг. літа́ври (з р.);— запозичення з грецької мови; сгр. *πολυταυρέα «литаври» складається з основи πολύ «багато», спорідненої з дінд. rigú-, гот. двн. filu «тс.» і, далі, з гр. πλέως «повний», псл. *р^віпъ «тс.», укр. по́вний, і форми таυρέα «литаври; бичача шкіра», похідної від ταυρός «бик», спорідненого з

лит. taūras «бик, буйвол», псл. turgъ «тур, буйвол», укр. тур; на ґрунті східнослов'янських мов зазнало гаплогогії у виразах типу «бити по (по)литаврах»; думка про походження від араб. al-ʿabb, що лежить в основі іт. ataballo, taballo, ісп. atabal, порт. atabale (Mikl. EW 170; Matzenauer 242) є помилковою.— Фасмер II 501; ГСЭ 115; Преобр. I 457; Соболевский РФВ 71, 25; Sławski IV 297—298; Sł. wyr. obcych 432; Kopaliński 578; БЕР III 429; Bern. I 725; Frisk II 577—578, 800—801.— Див. ще тур.

літві́а (заст.) «білоруси», Літві́а «литовська земля», литві́н (заст.) «литовець; поліщук; білорус», литвиненко (заст.) «син білоруса» Бі, литвинівна (заст.) «дочка білоруса» Бі, литвинчук (заст.) «хлопчик-білорус» Бі, литовець «представник литовського народу», літóвка «представниця литовського народу; (заст.) білоруска», [лицові́н] «литовець» Ж;— р. литві́н (заст.) «литовець», бр. літві́н «тс.», др. литѡва (зб.) «литовський народ», п. Litwin «литовець», ч. Litvan, Litevec, слц. Litovec, Litovčan, вл. Litwjan, болг. литóвец, м. литванец, схв. Литві́анац, слн. Litovec «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. Lietuva «Литва», lietūvis «литовець» (лтс. leītis «тс.») загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про зв'язок з назвою річки Léita, Leīte, п. *Lyta (Litjeziogo), яку виводять від lieti, lieja «лити», lyti «дощити», lyja «йде дощ», споріднених з псл. liti, укр. лі́ти (Otrębski Gramatyka języka litewskiego I 3—7; LP 9, 27); зіставлялося з лат. litus «берег моря», яке разом з лат. litvo «виливаю, роблю uzливання» пов'язується з іе. *lei- «текти»; сумнівне припущення (Šachmatov AfSiPh 33, 81—82) про кельтське походження; перенесення назви литві́н на білорусів і українців-поліщуків відбулось у XIII—XVIII ст., коли відповідні частини східнослов'янських територій належали до складу Великого князівства литовського.— Фасмер—Трубачев II 502; Brückner 300—301; Fraenkel 368—369; Walde — Hofm. I 815.

[Литвінчики] (бот.) «смілка армерієвидна, *Silene armeria* L.»;— очевидно, похідне утворення від *литвін* «литовець; (заст.) білорус; поліщук»; назва могла виникнути в результаті сплутування двох різних видів — смілки армерієвидної, що розводиться в садах, і смілки литовської (*Silene lithuanica* Zaral.), що зустрічається в борових лісах Полісся.— Див. ще *літвіа*.

літи, *літисся*, [*леленути*] «сильно полити, линути», [*лівкати*] «трохи лити» ВеУГ, [*ливнутися*] «линутися» Ж, [*линутти*], [*ляти*] «лити», [*ляти*] «тс.» Ж, [*лоїти*] «змазувати лоем» Ж, [*лоюватити*] «ставати подібним до лою», [*лєя*] «злива» Л, [*лєя*] «повінь; розлив річки» Л, *ливар*, *ливарник*, *ливарня*, *лівень* «злива», *ливнік* «канал, по якому розплавлений метал надходить у ливарну форму», *литво* «литі металеві вироби; відливки», [*литейня*] «ливарня» Ж, [*литець*] «чавун» Ж, [*литіна*] «тс.» Ж, [*літня*] «ливарня» Ж, *лиття* «литво, литі металеві вироби», [*лівнік*] «лійка» Ж, *лій* «топлений жир рогатої худоби», *лійка* «конус з трубкою для переливання рідини; посудина для поливання; один з видів підземних печер; черпак для виливання води; [вир; кругла яма, куди збігає вода Ч]», [*лійковина*] «лійка; лійкоподібна дірка, нора», [*лійковище*] «простір, вкритий воронками від снарядів», [*лійнік*] «шевське мастило з лою» Ж, [*лійня*] «ливарний завод; ливарна справа» Ж, [*лія*] «злива», [*лоївка*] «свічка з лою», [*лой*] «лій» Бі, [*лоїник*] «шевське мастило» Ж, [*лояня*] «лойова свічка» Ж, *ливарний*, *лівний* «зливовий», *літий* «виготовлений способом лиття; [масивний, щільний]», *лійкуватий* «схожий на лійку», [*лійний*] «багатий на лій» Ж, [*ллятий*] «литий», [*лойоватий*] «подібний до лою» Ж, [*лоюватий*] «тс.» Ж, *лойовий*, [*лояний* Ж, *лоястий* Ж], *ливнем*, *ливцєм*, *вливатися* (про річку) «впадати», [*влитися*] «облитися» Пі, [*влияти*] «налити, влити» Пі, [*влива*] «злива» Ж, [*вливане*] «обливання» Ж, [*вливок*] «передача» (у сполученні в. права «передача права; акт цієї передачі») Ж, Пі, *вливаний*, *виливати* «видаляти рідину; виготовляти речі способом лит-

тя; ллючи воду в нору, виганяти звіра», *вилів* «витікання, виливання; [повінь]», *вилівальник* «робітник, що виготовляє металеві предмети способом лиття», [*виліванець*] «лита фігура», *вилівніця* «форма для виливання розтопленого металу», *віливок* «пташине яйце, знесене в м'якій оболонці, без шкаралупи; вилитий з металу напівфабрикат; [недоношена дитина; злиток]», *виліваний*, *вилівний*, *вилитий* «дуже схожий на когось», *відливати* «бризкаючи або поливаючи когось водою, приводити до притомності», *відлів* «відтінок кольору; відплив; відливок; пристрій для спускання води», [*відливало*] «черпак, яким вичерпують воду з човна», *відливальник* «робітник, який виготовляє речі способом лиття», *відлівка*, *відливніцтво*, *відлівок* «виріб, виготовлений способом лиття», *відлівний*, *відливничий*, [*дблів*] «доливання» Ж, [*дблівка*] УРС, Ж, *злив*, *зліва*, [*зливання*] (назва обряду над породіллею) Я, [*злівини*] «тс.; злите з різного посуду в один», *злівки* «злите з різного посуду в один; [обрядове обливання породіллі]», *злівок* «застиглий кусок відлитого у певну форму металу», *зліток* «тс.», *зливний*, *злівовий*, *злиття*, [*залив*] «затока» Ж, [*залива*] «злива; потік, що утворився внаслідок зливи; простір, покритий водою» Г, (Ме), *заливальник*, [*заливанка*] «розчин, яким що-небудь заливають», *заливка* «тс.», *заливістий* СУМ, Ж, *заливний*, *заливчастий*, [*заливчисто*] «заливаючись» Я, *налив* «набухання від припливу соків (про плоди, зерно та ін.); пухлина на нозі у коня», *наливальник*, [*наливайко*] «наливальник; хлібний жучок, який з'являється, коли наливаються жита», [*наливанка*] «вид кров'яної ковбаси» ЛексПол, [*наливєйка*] «тс.» ЛексПол, [*наливач*] «наливальник» Ж, *налівка* «солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах» СУМ, Ж, [*налівний*] «налитий по вінця» Ж, [*наливний*] «спілий, соковитий (про плоди, зерно та ін.); пристосований для перевезення рідких вантажів», [*наливчатий*] «соковитий» Ж, *надливати*, *надлити*, [*наділляти*] «надлити», [*надляти*] «тс.», [*недблівок*] «недолите до повної

міри», *неперелівки* «важко, скрутно, не жарти», [обліва] «ожеледиця, ожеледь» Л, Ж, [облива́ка] «тс.» Л, [облива́льник] «хлопець, що обливає водою в обливаний понеділок», [обліванець] «той, якого при хрещенні обливають водою, а не занурюють у воду» Ж, [облівень] «ожеледь, ожеледиця» Л, Ник, [облівень] «тс.» тж, [обливка] «шліхта, рідина, в яку кладеться пряжа перед тканням» Л, [облій] «проталий, вкритий водою сніг», [облі́й] «лід, що тане і обливає гілки на деревах» ВеНЗн, [обліваний] (у сполученні [о. понеділок] «великодній понеділок, коли існував звичай обливати один одного водою»), [отлі́в] «широка дошка, яку прибивають до кінців лат, щоб вітер не зривав соломку із стріхи» Л, *перелів* «переливання; перехід одного кольору в інший; чергування неоднакових звуків», [перелівка] «забава, жарт, пустощі» Бі, *перелівний* «з переливами», *переливний* «пов'язаний з переливанням рідини», *перелівчастий* «з переливами», *підліва* «соус», *підліва* «тс.»; (спец.) рідина, розчин, яким що-небудь доливають», *підлівка* «тс.», [підлива́ч] «ливарник» Нед, *підливний*, *поливати* «зрошувати; глазурувати (посуд)», [полі́ва] «глазур, емаль» Нед, *полів*, [полі́ва] «глазур; полив'яний посуд; злива ВеБ», [полива́йка] «лійка», *полива́лка* «тс.», *полива́льник* «той, хто поливає», [полива́льник] «діжка, в якій золять білизну, мітки» ДзАтл І, [полива́льниця] «тс. Нед; лійка Г; спеціальний посуд ткача Нед», [полива́льня] «спеціальний посуд ткача» Нед, [полі́ваник] «лійка, поливальниця» Нед, [полі́ванка] «поливка, поливання», [поліва́нник] «діжка, в якій золять білизну» ДзАтл І, [побліви] (у виразі *п. вдарили в неї* «у неї трапився викидень») Нед, *поблівка* «соус, підлива; юшка; каша з тертим конопляним сім'ям; каша, залита молоком ЛексПол; рідка їжа з борошна тж», [побліво] «глазур; полив'яний посуд», [полі́в'яник] «гончар, що виготовляє полив'яний посуд», [полі́й] «вода поверх льоду» Л, *полій* «тс.»; [потік, течія води; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва], [полі́ваний] «глазурований»,

полі́в'яний «тс.», [приліва́ще] «приєднуватись до гурту» Л, *прилі́в* «приплив; [злива] Нед», [прилі́вка] «соус» Л, *прилиття́* (у сполученні *п. крові*), *пролі́в* «пролиття», [про́лив] «течія, потік; протока», [про́ливень] «злива», *пролиття́*, [пролі́й] «злива», *проливний* «зливовий», [про́ливом] «переливаючись, з надлишком, через край» Нед, *розлі́в*, [розлі́ва] «повінь» Л, *розлива́льник*, *розлива́ч*, *розлі́вка*, [розлі́вки] «обряд над породіллю», *розлі́вник*, *розлива́льний*, *розливний*, [розлі́вний] «який широко розливається» Нед, *розлі́вочний*, *розлі́вчастий* «який часто розливається; розпливчатий, невиразний; голосний, з переливами», [улива́ти] «поливати; швидко тікати», *улива́тися* «впадати (про річку); [обливатися]», [улі́ва] «злива», [улі́вень] «тс.» Нед, Ник, *узлива́ння*;— р. *лить*, бр. *ліць*, др. *лити*, п. *lać*, ст. *lic*, ч. слн. *liti*, слц. *liat'*, вл. *leć*, нл. *laś*, ст. *liši*, болг. *лѣя*, [лі́я], м. *ливне* «хлинути; полити, хлюпнути», схв. *лїти*, стсл. *излити*, *пролити*, *взлити*;— псл. *liti*, **l̥jō* «лити», **l̥jati*, **l̥jō*;— споріднене з лит. *lieju*, *lieti* «лити», *lūja*, *lyti* «йти (про дощ); заливати», *lytus* «дощ», лтс. *līt*, *lišti*, *liju* «розливатися, литися, струмувати», *liēt*, *leju*, *lėju* «лити», прус. *pralieiton* «розлите», *islīuns* «вилитий», гр. *ἄλεισον* «посуд для вина», гот. *leiru* «фруктове вино», кимр. *liant* «течія, море», алб. *lisë*, *lysë* «струмок», гр. *λεῖβω* «капаю, ллю», лат. *l̥tbo* «виливаю; приношу жертву»; іе. **l̥ēi-* «лити, текти»; пов'язується також (Ondrus Slavica I, 32—34) з псл. *rinoti* «ринуть».— Фасмер II 504; Преобр. I 458—459; Sławski IV 248; Brückner 289; Machek ESJČ 336; Holub—Kop. 208; Schuster-Sewc 808—809; БЕР III 384; Skok II 309—310; Bezlaј ESSJ II 145; Bern. I 709; Trautmann 156; Fraenkel 377—378; Meillet—Ernout 633; Frisk II 97; Persson Beitr. 699; Pokorny 664—665.

лі́тка «округлий м'яз на голінці людини», [лі́двизця] «тс.» Фасмер, [лі́тка] «товста литка» МСБГ, *литка́стий* «з великими литками», *литка́тий* «тс.»;— р. [лі́тка] «литка, стегно, голінка», [лі́ды] «довгі ноги», бр. *лі́тка* «литка», п. *lyda* (згруб.), *lydka*, *lyta*, *lysta*, *lyt*,

[yɔd], ч. слц. lýtko, слн. lýtka «те.»;— неясне; можливо, пов'язане з р. [ло-дыга] «гомілка», укр. [сулдыга] «те.»; припускається можливість спрощення первісного *glyd-/*glyt-, що лежить в основі р. [глыда] «грудка», слн. gluta «гуля» (Schuster-Sewc Slavia 32, 176—177; ZfSl 8, 873; Machek ESJČ 345); зіставлялося також з дінд. rtiñ «напад, союз» від rscháti «натикається, досягає» (Потебня РФВ I 77; проти Преображенский I 484—485), з дісл. lúta «нахилятися, падати» (Matzenauer LF 10, 50).— Фасмер—Трубачев II 542; Brückner 315; Bezlaĵ ESSJ II 145; Bern. I 752.— Пор. сулдыга.

літкати — див. **лідкать**.

[літкѹп] «могорич після завершення торговельної операції» Г, О;— р. [літ-ки, ліпки] «те.», п. [litkup] «те.; подарунок покупцеві від продавця», [litek, lidkup, lindkup, litkowel, ст. lintkup «те.», ч. litkup «завдаток; продаж у розстрочку; могорич», [litka], вл. нл. litkup «те.», схв. ліков, ліково «могорич», ст. likuf, слн. líkof «те.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. litkouf, снн. litkōr (нвн. Leihkauf) є складним утворенням з основ іменника lit «фруктове вино», що відповідає двн. lid, днн. дфриз. litth, дангл. дісл. lid, гот. leiru «те.», спорідненим з лат. litūs «берег», лит. lytus «дощ», укр. літи, і дієслова kouf-, kōr- (нвн. kaufen «купувати»), звідки укр. купіти, купувати; звичай могоричу виник з давніх актів жертвопринесення богам і духам предків з нагоди взаємовигідного обміну.— Richhardt 73; Шелудько 37; Фасмер II 502—503; Sławski IV 301—302; Brückner 300; Machek ESJČ 336—337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; Schuster-Sewc 854—855; Bezlaĵ ESSJ II 141; Bern. I 724—725; Kluge—Mitzka 433; Jóhannesson 731.— Див. ще купіти, літи.

[літówka] «коса» Ж;— р. [літówka] «те.»;— похідне утворення від **літві́** (очевидно, за назвою території, звідки поширилась коса з довгим прямим кіссям).— Фасмер—Трубачев II 502, 503.— Див. ще **літві́**.

[літónя] «частина шлунка жуйних тварин, що вживається для сквашування молока» Ж;— р. [літónья] «третій шлунок жуйних»;— не зовсім ясне; вважається спорідненим з укр. [ялиті] «нутроші»; припускалася також можливість зв'язку з літи («те, що наливається в кишки» — Holub—Kop. 151).— Фасмер II 503; Преобр. I 458; Brückner 206; Sławski I 557—558; Bern. I 452—453; Mikl. EW 102—103, 425.— Пор. **оліткі́**, **ялиті́**.

[літра¹] «фунт», літра «основна одиниця візантійської монетної ваги»;— р. ст. болг. м. літра «фунт», др. литра, п. ст. litra, схв. літра, стсл. литра «те.»;— запозичено у давньоруську мову з грецької (у польській мові з середньолатинської і частково з давньоруської); гр. λίτρα «фунт, одиниця ваги й грошова одиниця», як і лат. libra «вага, фунт», виводиться від сіцилійського *līrgā, що відноситься до середземноморського доіндоєвропейського субстрату.— SIC² 496; Фасмер II 503; ГСЭ II 116; Sławski IV 306—307; БЕР III 433; Skok II 309; Bern. I 725; Frisk II 131.— Пор. **лібра**, **літр**.

літра²— див. **літра**.

[ліха] «ледь» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з **лише́** (див.).

ліхві́ «процент; прибуток; лихварство», [ліфа] «великі проценти Ко; процент Шух», **ліхвар** «той, хто позичає гроші за великий процент», [ліхвар] «те.» Ж, Пі, **ліхварство** «заняття лихваря; надання позики на кабальних умовах», [ліхварство] «те.» Ж, Пі, **ліхварити** «бути лихварем» Ж, **ліхварювати** «те.», [ліхвіти] «брати процент» Бі, Пі;— р. **ліхві́** «високий процент за позичку», бр. **ліхвар** «лихвар», др. **ліхва** «процент; високий процент», п. lichwa, ст. lichfa, lifa, ч. lichva «те.», слц. ст. lichva «те.; [гандлювання; хтивість]», вл. lichwa «лихварство», болг. ліхва «проценти», м. лихва «те.», слн. lihva «лихварство», стсл. **лихва** «процент; надто високий процент»;— псл. līx(ъ)va «позичання грошей під процент; процент»;— вважається праслов'янським запозиченням з готської мо-

ви; гот. *leiþa «пози́ка» (реально засвідчене тільки дієслово leiþan «пози́чати»), споріднене з двн. līþan «пози́чати», нвн. leiþen, дісл. līþ, англ. loan «тс.» (іє. *lik^h- «залишати»); з розвитком значення в пейоративному напрямку («пози́чання грошей під надто високий процент; процент, вищий за встановлений законом») слово наблизилось до псл. liхъ «зайвий; злий, поганий»; існує, однак, думка і про праслов'янське походження слова від liхъ «зайвий» (Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 166—167; КЭСРЯ 242; Machek ESJČ 333; Schuster-Šewc 842—843; Младенов 276—277; Skok II 295; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 93—96; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110—111; Matzenauer 56).— Фасмер II 504—505; Преобр. I 459—460; Sławski IV 233—235; Brückner 298; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; БЕР III 436; Bezlaј ESSJ II 140; Криченко Вступ 532; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Kluge—Mitzka 433.— Пор. **лихий**, **лишити**.

лихий «здатний чинити лихо; сповнений лиха, страждання; поганий, злий; [старий; чорт, диявол]; нестримно, нерозсудливо сміливий; (про коней) баский», [лиховатий] «лихий» Ж, [ліхо] (присл.) «гидко; погано; дуже, сильно» МСБГ, *лихе* «зло; [епілепсія Шух]», *ліхо* «біда, горе; зло», [лихованець] «коханець Пі; волоцюга Бі», [лихованка] «коханка» Бі, Пі, [лиховань] «залицяння, сластолюбство» Бі, [лихованье] «тс.» Бі, [лиховіна] «нещасливий випадок», [лиховіцна] «важкий час», [лихота] «задирливість, лиха вдача; хвацькість, завзяття Бі; злидні, гірка бідність Пі», [лихун] «ледар, нероба», *лішко* (зменш.), *лішенько*, [лиховати] «чинити зло Пі; лихословити, лаятись ВеЗа», [лихотітися] «ставати злим» Ж, [лихотіти] «лаятись, клясти» Ж, [лихувати] «чинити зло», [ліхома] «лихо, важке становище» ЛексПол, [зліха] «дуже», [ізліха] «тс.» Ж;— р. *лихой* «сміливий; (заст.) злий, недобрий, тяжкий, суворий», бр. *ліхі* «злий, недобрий; поганий, малоцінний; нещасливий; хвацький, славний», [ліхий] «злий дух, диявол», др. *лихъ* «позбавлений чогось;

надмірний, зайвий; смутний; злий, поганий, зіпсований» п. liху «малоцінний; слабкий, дрібний, бідний; (ст.) злий, несправедливий», ч. liхú «зайвий, непарний; лукавий; пустий», слц. liхú «фальшивий, пустий, непарний; [поганий, злий]», вл. [liхi] «порожній, лисий, вільний», нл. liху «вільний, неодружений», болг. *лих* «буйний; примхливий; лукавий, підступний, злий», схв. *ліх* «непарний», слн. līh «тс.», стсл. **лихъ** «надмірний, зайвий; злий; позбавлений чогось»;— псл. liхъ (<*līkso-) «зайвий, непарний», пов'язане з lišiti «лишити»; необгрунтоване розмежування liхъ «злий» і liхъ «зайвий» (Эндзелін СБЭ 52, 198; Преобр. I 460—461; Machek ESJČ 333); непереконаливе пов'язання з лит. liesas «худий» (Эндзелін СБЭ 52, 198; Būga RR I 332; Matzenauer LF 9, 204).— Фасмер II 505; Сороколетов Лексика русских народных говоров 1966, 164—174; Ильинский ИОРЯС 20/3, 110; Потебня РФВ II 12; Sławski IV 237—239; Brückner 298; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 206; Schuster-Šewc 843; БЕР III 435—436; Младенов 276; Skok II 294—295; Bezlaј ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 717—718; Meillet RSl 4, 52; Pokorny 669—670.— Див. ще **лишити**.

[лихолата] «обірванець; поганий працівник, шарлатан» Ж, [лихолатник] «тс.» Ж;— не зовсім ясне складне слово; можливо, результат видозміни давнішого *лахолат, утвореного з основ іменника *лахи* «лахміття» і дієслова *латати*; в такому разі первісно означало «той, хто латає лахміття».

лихоманка «хвороба, пропасниця, гарячка; малярія; метушливо гарячкова діяльність», [лихомайка] «пропасниця, гарячка» Бі, [лихоманьця] «трясця» Пі, **лихоманний** «лихоманковий», **лихоманити**;— р. [лихоманка] «малярія; шахрайка, ошуканка», [лихоман] «шахрай», [лихоманить] «завдавати шкоди», бр. *ліхаманка* «лихоманка», п. [liхman] «марнотрат», [liхmanіc] «марнувати»;— складне слово, утворене з основ іменника *ліхо* і дієслова *манити* (пор. *приманка*); первісно означало «те, що приманює лихо»:

варіант [лихомáйка], очевидно, є результатом деетимологізації слова з видозміною другої частини під впливом *ма́яти(ся)*; менш переконлива спроба реконструкції первісного значення слова як «та, що задумує лихо» і зіставлення його з гр. *δυσμενής* (Потебня РФВ 7, 68; Меркулова *Этимология* 1983, 60—62).— Фасмер II 505; Зеленин II 77; Sławski IV 228.— Див. ще *лихий, маніти*.

лихоманник (бот.) «генціана хрещата, тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata* L.»;— похідне утворення від *лихомáнка*; назва зумовлена, можливо, тим, що рослину іншого виду цього роду — тирлич звичайний, *Gentiana pneumonanthe* L.— застосовують у народній медицині при лікуванні легеневих захворювань, лихоманки; пор. р. [лиходей] «тирлич».— Анненков 154.— Див. ще *лихомáнка*.

лихора́дка «пропасниця, гарячка»;— р. *лихора́дка*, п. сл. [lichoradka];— складне утворення з основ іменника *ліхо* і прикметника *ра́дий*, букв. «рада лиху», або «та, що бажає зла, має злі наміри», пор. р. *лихора́дний* «зловмисний», *лихора́дить* «бажати зла» (Зеленин II 77); на основі припущення у *ра́дити* значення «робити» первісна семантика складного слова реконструювалася як «та, що робить зло» (Потебня РФВ 7, 68).— Фасмер II 505; Сороколетов *Лексика русских народных говоров* 1966, 155, 156, 159; Sławski IV 230; Brückner 298; Machek ESJC 333.— Див. ще *лихий, ра́дий, ра́дити*.

[лихтува́ти] «знімати частину вантажу для полегшення судна»;— запозичення з польської мови; п. *lichtować* «тс.» походить від нвн. *lichten* «тс.» (свн. *lihten* «полегшувати»), пов'язаного з нвн. *leicht* «легкий» (свн. *liht(e)*, двн. *liht(i)*), спорідненим з англ. *light*, дісл. *lettr*, шв. *lätt*, гот. *leihts* «тс.», лат. *levis* «легкий, швидкий», псл. *льгъкъ*, укр. *ле́гкій*.— Шелудько 37; Фасмер II 506; Sławski IV 233; Brückner 298; Kluge—Mitzka 433, 450.— Див. ще *ле́гкій*.— Пор. *ліхтер*.

лицар, лицаря, лицарство, лицарщина, лицёрство — див. *ри́цар*.

лице́ «обличчя; зовнішня сторона предмета; [поличне; речовий доказ Г, Пі; особа Ж; совість МСБГ]», [лиця] «щоки», [лиці] «тс.», *лицюва́льник*, [лиц] «морда, рило», [лице] «тверда внутрішня оболонка гороху або квасолі» О, *лиці́на* «(заст.) маска; (лайл.) підступна людина; [привид, мара Пі]», *лиці́нка* (зоол.), *лицко* (пестл.), [лицко́] «верхня сторона кожуха; тверда шкірка на зерні кукурудзи МСБГ; бік О», *лицкува́льник*, [лицма́н] «ляпас», [лицчя] «морда, рило», [лиця́тий] «з великим, повним обличчям Ж, мордатий МСБГ», *лице́вий*, *лицюва́льний*, *лице́ваний*, *лице́вий*, [лицкові́й] «двосторонній (про тканину); дволикій (про людину)», *лицкува́льний*, [лицний] «особистий» Ж, [лицній] «акуратно зроблений», [лицува́ти] «білити; обдирати верхній шар побілки» МСБГ, *лицюва́ти* «перешивати, перелицьовувати; [личити]», [лице́вати] «припасовувати; лицювати; бути до лица; перекручувати, робити з правди неправду», *лицити* «гармонувати з зовнішністю, бути до лица; відповідати установленим правилам», *лицкува́ти* «робити що-небудь зверху кращим; облицьовувати; [шліфувати]», *лицкува́тися* «маскуватися; [(з ким) ставати лицем до лица Ж]», [лицкува́тиси] «наряджатися, чепуритися» МСБГ, [безлиці́ник] «безсоромник», *безлиці́кий*, *безлиці́ций*, [безлиці́ний] «безособовий; безсоромний», [вилицюва́ти] «перелицьовувати Г; вдарити по обличчю, дати ляпаса Ж», [вилиця́ти] «просвічуватися (крізь щось)», [вилицкóвувати] «очищати шкіру від шерсті», [відлицка] «знак, відмітка», [відлиці́ний] «відмінний від інших», [злиці́ний] «порядний, пристойний, значний Ж; красивий, прекрасний», [злиці́шний] «красивий, прекрасний», [зали́чки] «бакенбарди» Ж, [зали́чки] «дощана оббивка стін, складених з колод», [зали́чок] «щока» Ж, [залицьо́ваний] «обтягнений шиною (про колеса)», [налицма́н] «маска» Ж, [налиці́ник] «накладна планка, що обрамляє вікна або двері», [налиці́ник] «внутрішній обвід віконної рами» Л, [налиці́ний] «зовнішній» Ж, [налиці́чно] «особисто» Ж, [налиці́] «на лице, на правий бік» Ж, [облик] «об-

личчя; портрет» Ж, *облицюва́льник*, [облич] «обличчя; портрет» Ж, *облиці́тель* «викривач», [облички] «бакенбарди» Ж, *облі́ччя*, *облицюва́льний*, *облицьо́вувальний*, *облиці́тельний* «викривальний», *обличкува́льний*, [облича́ти] «викривати» Ж, [перели́цьо́вувати] «лицювати; пародіювати», [поблі́к] «знак; личина» Нед, [полі́ка] «тс.» Нед, [поблі́к] (мн.) «вид вишивки на рукавах дівочої сорочки», *полі́чне* «речовий доказ», [полі́чник] «ляпас», *полі́ччя* «портрет, фотографія», *полі́чний*, [полі́шне] «речовий доказ» Пі, [прилі́ка] «відповідність, доречність, пристойність, порядність» Нед, [прилі́чка] «фізіономія; характеристика; колорит, забарвлення; вираз; кришка обкладинки» Нед, [прилі́чний] «доречний, відповідний, пристойний» Нед, [прилі́чати] «застосовувати; відповідно пристосовувати» Нед, [прилі́чувати] «(у столярів) добре підігнати; приробити кришку обкладинки Нед»;— р. *лицо́* «обличчя; особа; зовнішня, верхня сторона; [щока]», бр. [лі́цо, лі́цо] «обличчя», др. *лице* «обличчя; щока; зовнішня сторона; перед», п. *лісе* «обличчя; щока; зовнішня сторона; [постать, вигляд]», ч. *лісе* «обличчя; (ст.) щока; **щелепа**; зовнішня сторона предметів», *ліс* «тс.», слц. *лісе* «щока; верхня сторона предметів, особливо плоских», вл. *лісо* «щока; зовнішня сторона стіни; верхня сторона тканини», нл. *лісо* «щока», болг. *лице́* «обличчя; зовнішня сторона; поверхня; особа; [портрет, фотографія]», мак. *лице* «обличчя; особа; верхня сторона; образ; фотографія; [щока, шкіра]», схв. *ліце* «обличчя; щока; постать; особа; верхня сторона; (ст.) речовий доказ», слн. *лісе* «щока; обличчя; зовнішній вигляд; особа», стсл. **лице́** (род. в. *личесе*, *лица*) «обличчя, щока; постать; зовнішній вигляд; особа; поверхня»;— псл. *лісе* (< *lic'o) «обличчя; щока; зовнішня сторона предметів; зовнішній вигляд; постать, форма; речовий доказ», очевидно, пов'язане з *likъ «обличчя», що збереглося у східнослов'янських і південнослов'янських мовах;— дальші генетичні зв'язки непевні; зіставлялося з прус. *laugnap* «щока» (< *laiknan), з ірл. *lecco*

(< *liknon) «те.» (Brückner 298; Trautmann 154; Bern. I 720; Machek ESJČ 331; Pedersen Kelt. Gr. I 159); безпідставно припускалося походження від гот. *leik* «тіло, плоть, труп» (Vaillant Gr. comp. II 1, 238; Uhlenbeck 261) або спорідненість з ним і з лит. *lygus* «рівний» (Topr 366; Uhlenbeck 261; Преобр. I 453).— Фасмер II 495—496, 506; Батожок АКД 16—22; Sławski IV 222—225; Holub—Lyer 287—288; Holub—Kop. 205; Schuster-Šewc 839; БЕР III 438—439; Skok II 300; Bezlaј ESSJ II 139, 140; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 213—217.— Пор. **лик**¹, **лік**¹.

лицеді́й «актор; людина, яка вміє маскувати свої думки, вчинки», *лицеді́йство*, *лицеді́яти*;— р. болг. заст. *лицедей*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. **лицедѣи** «лицемір; облудник, удавальник» утворене з основ іменника **лице́** «обличчя» і дієслова **дѣяти** «діяти, робити».— Див. ще **лице́**, **діяти**.

лицемі́р, *лицемі́рник* Ж, *лицемі́рство*, *лицемі́рити*, ст. *лицемѣръ* (XVI ст.);— р. болг. *лицемѣр*, др. *лицемѣръ*, п. ст. *licemiernik* (запозичення з ч. ст.), ч. *licoměrnik*, ст. *liceměrnik*, м. *лицемер*, *лицомер*, схв. *лицемер*, слн. *licemēr(с)*;— книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. **лицемѣръ** вважається результатом видозміни давнішого ***лицемѣнъ**, утвореного з основ іменника **лице́** «обличчя» і дієслова **мѣнити** «мінати» (букв. «той, хто змінює лице, дволичний») (пор. і лит. *veidmainys* «тс.»); друга частина зблизилася з *міра*; можливо, є калькою гр. *πρόσωπολήπτης*, утвореного з основ *πρόσωπον* «обличчя» і *λήπτης* «той, хто бере» від *λαμβάνω* «беру»; припускалась можливість впливу двн. *līhhazari* «облудник», *līhhazjan*, *līhhisōn* «судавати» (Mikl. EW 169; Jagić AfSlPh 20, 537; Meillet Études 232); висловлювалось припущення про первинність форми **лицемѣръ** (БЕР III 439—440; Karłowicz SWO 342).— Булаховський Вибр. пр. III 407—408; Нариси 126; Фасмер II 506; Преобр. I 461; Sławski IV 225—226; Brückner 298; Machek ESJČ 331; Holub—

Lyer 288; Holub—Kop. 205; Bezlaj ESSJ II 139; Bern. I 719; Matzenauer 55.— Див. ще *лице́*.

лиця́тися «залицятися, [кохатися]», *лиця́ння* «залицяння», [*підлиця́тися*] «підлещуватися; залицятися Нед»;— зворотне утворення від *залиця́тися*, зумовлене його деетимологізацією і зближенням з *лице́*.— Див. ще *залиця́тися*.

[*личма́н*] «металева прикраса, яку жінки носили на шиї; пастух овець; неохайний, нечепура Л; людина, яка когось суворо лає, картає О»;— р. [*личма́н*] «невелика ікона, яку носили на шиї; металева бляшка для лічби; жетон; дрібна монета; (мн.) ордени, медалі; сортувальник овець; старший пастух, що лічить овець при перевірці», [*личма́нний*] «який має хороший вигляд; гарний, з білим, чистим обличчям; гарний тільки зовні (про товар)», [*личма́нний*] «тс.», бр. [*лічба́н*] «стара бронзова монета, яку носили на шиї»;— запозичення з польської мови; п. *liczman* (заст.) «металева бляшка для рахування; бляшка, що заміняє гроші при грі; той, хто лічить, рахує», [*liczban*] «бляшка, що заміняє гроші при грі» пов'язане з *liczyć* «лічити, рахувати» (пор. слц. [*licma*] у виразі [*ani liczmy*] «нічого»); менш обгрунтована думка (Потєбня РФВ I, 262) про походження [*личма́н*] від свн. *leisten* «дотримуватися заповіді» і вторинне зближення з *лі́чити*.— Фасмер II 506; Sławski IV 242—243; Machek ESJC 268; Bern. I 720.— Пор. *лік*¹.

*лиша́й*¹ (назва ряду шкірних хвороб), [*лиша́р* Ж, *лиша́р*] «тс.», [*лишаюва́тий*] «хворий на лишай» Ж, [*лиша́й*] «пропуск у сівбі» Ник, [*лиша́й*] «тс.» тж;— р. *лиша́й*, бр. *ліша́й*, др. *лишаи*, п. *liszaj*, ч. *lišej*, [*lišaj*], ст. *lišěj*, слц. нл. *lišaj*, вл. *lišej*, болг. *лішей*, м. *лишај*, схв. *лішај*, слн. *lišáj*;— псл. *lišajъ* < **lixějъ*, похідне від *lixъ* «злий»; пор. р. [*лихо́й*] «хвороба шкіри, чиряк», [*лиша́й*] «зла людина; диявол, злий дух»; хвороба, очевидно, названа за своєю дією на шкіру, можливо, також у зв'язку з давніми віруваннями, що приписують хвороби дії злого духа; менш обгрунто-

вана думка про зв'язок з гіпотетичним коренем псл. **liš-* «червоно-жовтий» (Schuster-Sewc 851—852) або про спорідненість з гр. *λεηχίη* «лишайник» (Boissacq 567; Machek ESJC 336; Holub—Lyer 290).— Фасмер II 506; Преобр. I 461; Меркулова Этимология 1970, 197—199; Sławski IV 289—290; Brückner 300; Holub—Kop. 208; БЕР III 444—445; Skok II 308; Ильинский ИОРЯС 20/3, 111; Bern. I 724.— Див. ще *лихий*.

*лиша́й*² (бот.) «нижча рослина, тіло якої складається з гриба і водорості, Lichen, Cladonia rangiferina Hoffm. (Cetogaria)», *лиша́йник* «тс.; дзвоники шорсткі, Campanula cervicaria L. Мак», [*лиша́йці*] «лишайники» Ж;— р. *лиша́й*, бр. *ліша́й*, др. *лишаи*, п. *liszajec*, ч. *lišejník*, [*lišaj*], ст. *lišěj*, слц. *lišajník*, вл. *lišej*, нл. *lišaj*, болг. *лішей*, м. *лишај*, схв. *лішај*, слн. *lišáj*;— псл. *lišajъ* (рослина), семантичне похідне від *lišajъ* (шкірна хвороба); назва зумовлена вживанням цих рослин для лікування шкірних хвороб.— Sławski IV 289—290; Moszyński KLS II 1, 214.— Див. ще *лиша́й*¹.

[*лиша́к*] (назва українця в горах в Угорщині);— похідне утворення від *лиш*; зумовлене вживанням слова *лиш*, очевидно, сприйманим як відмінна ознака в порівнянні з лемками, які вживають у цьому значенні слово *лем*.— Грінч. II 366.— Див. ще *лише́*.— Пор. *лёмко*.

лише́ «тільки; ну бо», *лиш*, *лише́нь* «тс.»;— р. *лишь*, [*ліше́нь*] «ледь, тільки що», др. *лише* «більше, крім, лише», схв. *ліше* «крім»;— псл. *liše*, початково порівняльний ступінь середнього роду від *lixъ* у значенні «зайвий»; форма *лише́нь*, очевидно, виникла з давнішого **лише не* і пізніше зазнала переосмислення.— Фасмер II 507; Соболевский Лекции 95; Срезневский II 35; Zubatý St. a čl. I 1, 328.— Див. ще *лихий*.

лиші́ти «не взяти з собою; покинути, розлучитися; передати у спадщину; зберегти; перестати щось робити; позбавити», *лиша́ти*, *лиша́тися*, [*лиша́нка*] «жінка, що залишила свого чоловіка», [*лишинé*] «решта» Ж, *лішка* «непарне

число; залишок», [лишиніця] «залишок», лішок, [лішній] «зайвий», [злішка] «решта; пропозиція ціни» Ж, [злішок] «решта», [злішиній] «зайвий», [злішнього] «занадто», залишити, залишок, залишній «зайвий», [із-лішкою] «з лихвою» Ж, [налішній] «зайвий», надлішок, надлішковий, облішити, полишити;— р. лишіть «відібрати, позбавити», бр. лішні «зайвий», др. лишити «позбавити», лишитися «бути позбавленим, залишити», п. заст. liszyć «позбавляти; залишити», liszyć się «втрачати; уникати; остерегатись», ч. lišiti «відрізняти», lišiti se «різнитись», ст. lišiti «звільняти, позбавляти», слц. lišit' «відрізняти, виділяти», болг. лишá «позбавити, забрати; [ошукати]», м. лиши «позбавити», схв. лішити «позбавити, відібрати; звільнити, визволити; пройти поруч, минути», слн. lišiti «позбавити», стсл. лишити «позбавляти», лишити сá «бути позбавленим; залишатися збоку, сторонитися»;— псл. lišiti, lišō «позбавляти; залишати, минати», lišiti se «бути позбавленим, втрачати, залишатися без чого, залишатися збоку», похідне від lixъ (< *leik-so-) «який залишається, надмірний, зайвий; позбавлений, нецілий, пустий; малої вартості; бідний, злий»;— віддалено споріднене з лит. likti, liška «залишатися», гр. λείπω «залишаю», лат. relinquo (-lictus) «тс.», гот. leiþan «позичати», двн. lihan, нвн. leihen «тс.»; іе. *leik^h- «залишати».— Фасмер II 505, 507; Преобр. I 460—461; Sławski IV 237—239, 294—295; Machek ESJČ 333; БЕР III 444; Bezlaž ESSJ II 140; Силина ОЛА 1975, 35—55; Bern. I 718; Pokorný 669—670.— Пор. лихий.

[лішка¹] (зоол.) «лисиця, Canis vulpes L.», [лішка] «тс.» ДзУЗЛП, [лішачий] «лисячий»;— очевидно, запозичення з західнослов'янських мов; п. liszka «лисиця», ст. liszki «лисяче хутро», ч. вл. нл. liška «лисиця; лисяче хутро; хитра людина», слц. liška «тс.», полаб. lajška «лисиця», як і м. лишка «хижий звір; хтось бридкий, огидний», виводяться з псл. *liška «самиця лиса», для пояснення якого припускається існування звукової форми псл. *lixъ

«лис», паралельної до lišъ (Brückner 299); існує також думка про походження з lišička шляхом спрощення і стягнення звуків (Machek ESJČ 336).— Дзенделівський УЗЛП 170; ДзАтл I 9; Sławski IV 291—292; Holub—Kop. 208.— Див. ще лис.

[лішка²] (бот.) «гриб лисичка, Cantharellus cibarius Fr.» ВеБ, [лишівка, лішка Мак, лішивка Мак] «тс.»;— результат перенесення запозиченої назви тварини [лішка] «лисиця», паралельного до перенесення назви укр. лисичка «тс.», або безпосереднє запозичення в ролі назви гриба з польської мови (пор. п. liszka, ч. liška, слц. liška «тс.») з тією ж мотивацією, що і в укр. лисичка «Cantharellus cibarius».— Sławski IV 293.— Див. ще лішка¹.— Пор. лисичка.

лішка³— див. лишіти.

лішка⁴— див. ліжка¹.

[лішки¹] (вигук для відгону телят);— не зовсім ясне; може бути пов'язане з [лічки] «тс.» або з лишіти.

лішки²— див. лисики.

[лишняк] «лісовий горіх; горіх, що випав з чашечки» Ж, Мак;— очевидно, результат видозміни давнішого *лісн'як (пор. [лісн'як] «лісове дерево»), зближеного з основою прикметника [лішній] «зайвий».— Див. ще ліс.

ліштва «вишивка у вигляді прямої гладі; кайма; обшивка одягу (звичайно його нижньої частини); планка на прорізі вікна або дверей, наличник; [бокова планка на віці скрині], [ліштва] «обшивка нижньої частини спідниці зсередини» (Ме), [лиштвувати] «підшивати лиштву» Ж, [залиштбеник] «залізна смуга, що охоплює лиштву на скрині»;— р. [лиштвá] «планка; підкладка під поділ плаття; вишивка на кінцях виробу», бр. ліштва «накладна планка; підшивка», п. listwa «планка; тасьма; виступ, край», [lisztwa] «тасьма», ч. слц. lišta «планка; багет»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. līste (нвн. Leiste) «край, борт, рубець» споріднене з дісл. līsta, снн. дангл. līste, англ. list «межа, бар'єр, перегородка, край», далі з алб. l'eë «піднятий край ділянки землі».— Шелудько

37; Richhardt 73; Фасмер II 507; Sławski IV 287—288; Machek ESJČ 336; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Bern. I 724; Kluge—Mitzka 435; Klein 896.— Пор. *ліства*.

[лищак] (бот.) «первоцвіт, *Primula auricula* L.» Мак;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [łyszczak] «тс.» є похідним від *łyszczec* «блищати», що відповідає укр. [лищати]; назва пояснюється тим, що вода, дистильована з квітів цієї рослини, надає тілу гладкості і краси.— Sławski V 433.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лищія*².

[лищія¹] (ент.) «блищанка, *Nitidula*» Ж;— п. *łyszczynkowate* «Nitidulidae, родина хрущів»;— похідне утворення від *лиск*, [лищати]; назва зумовлена тим, що тіло комахи відливає металевим блиском.— Горностаев 143—144.— Див. ще *лиск*.

[лищія²] (бот.) «ліщиця, *Gypsophila* L.» Ж, *лищія*;— р. [лищія], п. *łyszczyc* (ст.), *łyszczec*, вл. *lyščica* (з п.?) «тс.»;— псл. *lyščica*, похідне від *lysk* «блиск»; назва зумовлена яскравим кольором квітів ліщиці.— Sławski V 435; Schuster-Šewc 794.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лищак*.

ліана «витка кущова або деревна рослина»;— р. болг. *лиана*, бр. *ліяна*, п. ч. слц. вл. *liana*, схв. *лијана*, слн. *liāna*;— запозичення з французької мови; фр. *liane* походить з давнішого *liagne*, що являє собою результат контамінації фр. *viogne* (з лат. *vībignum* «калина», яке не має певної етимології) і фр. *lier* «зв'язувати», в основі якого лежить лат. *ligo*, -āre «зв'язувати», споріднене з снн. *līk* «стрічка», псл. *ligati* «в'язати», укр. *лигати*.— СІС² 488; Sławski IV 217; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; БЕР III 386; Dauzat 435; Kluge—Mitzka 438; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лигати*.— Пор. *альянс*, *ліга*, *лігатура*.

ліберал, *лібералізм*, *ліберальництво*, *ліберальний*, *ліберальствуючий*, *ліберальничати*;— р. болг. м. *либерал*, п. *liberał*, ч. слц. *liberal*, вл. *liberalizm*, *liberalny*, схв. *либєрāl*, слн. *liberál*(ec);— запозичення з західноєвропейських мов; фр. *libéral*, н. *Liberále*,

англ. *liberal* походять від лат. *liberālis* «стосовний до свободи; вільний; благородний, щедрий», похідного від *liber* «вільний, незалежний», яке зводиться до іє. **leudhero-s* «вільний; належний до повноправних членів племені», похідного від **leudho-*, **leudhi-* «народ», що лежить також в основі псл. **ljudyje*, укр. *люди*.— СІС² 488; Sławski IV 219; Kopaliński 572; Holub—Lyer 287; Klein 885; БЕР III 387; Walde—Hofm. I 791—792.— Див. ще *люд*.

ліберія (заст.) «царський одяг; ліврея; однаковий одяг шляхти, що служила при дворі даного магната», [ліберія] «ліврея» Бі;— р. [ліберія] «челядь; вид одягу», п. *liberia* «ліврея; (ст.) одяг придворних; придворні, одягнені в спеціальний одяг», ч. ст. *liberie*, *libraj*, [liberaj] «спеціальний одяг для служби», слц. ст. *libéria*, слн. [liberial] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. [Lib(e)reil] «спеціальний одяг для служби» через посередництво романських мов (ісп. *librea*, фр. *livrée*) зводиться до слат. *liberare* «давати, доставляти»; початкове значення «видане для служби вбрання».— Richhardt 74; Фасмер II 492; Sławski IV 219—220; Brückner 298; Kopaliński 572; Karłowicz SWO 342; Machek ESJČ 337; Matzenauer 241.— Пор. *ліврєя*.

ліберті «сорт блискучої шовкової або напівшовкової тканини»;— р. *либерті*, бр. *ліберці*, слц. *liberty* «тс.»;— походить від англ. *liberty* «свобода», пов'язаного з лат. *liber* «вільний».— ССРЛЯ 6, 210; — Див. ще *ліберал*.

лібєць — див. *лібати*¹.

[лібра] «міра паперу» Ж;— п. *libra* «тс.»; (ст.) одиниця ваги; грошова одиниця; міра аптекарська», ч. слц. ст. *libra* «одиниця ваги, фунт», болг. заст. *лібра* (міра ваги), схв. *лібра* «грошова одиниця; давня міра ваги, фунт; міра аптекарська», слн. *libra* «фунт, одиниця ваги; давня грошова одиниця»;— запозичення з латинської мови; лат. *libra* «вага, фунт, терези» не зовсім ясно; припускається, що разом з гр. сіц. *λίτρα*, дор. *λίτρα* «тс.» воно похо-

дить від форми *Ітра якоїсь мови Середземномор'я.— СІС² 489; Sławski IV 221; Kopaliński 573; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 388; Bern. I 717; Klein 886; Walde—Hofm. I 795—796.— Пор. літра¹, літр.

лібретто «словесний текст великого музично-вокального твору; план сценарію балету або кінофільму; короткий виклад змісту опери, балету»;— р. *либретто*, бр. *лібрэта*, п. *libretto*, ч. слц. вл. *libreto*, болг. м. *либрето*, схв. *либрето*, слн. *libréto*; — запозичено з італійської мови; іт. *libretto* «лібретто, книжечка» є демінутивним утворенням від *libro* «книга», що походить від лат. *liber* «тс.» (початково «внутрішня кора дерева», звідки «текст, написаний на ній; сукупність листків для писання; книга»), спорідненого з лит. *lubà* «дошка», прус. *lubbo* «тс.», псл. *lubъ*, укр. *луб*.— СІС² 489; Фасмер II 493; Kopaliński 573; БЕР III 388; Holub—Lyer 287; Bern. I 741; Klein 886; Mestica 866—867; Walde—Hofm. I 790—791.— Див. ще *луб*.

лібуц (орн.) «чайка, чибіс, *Vanellus vanellus* L. Шарл; *Vanellus cristatus* ВеНЗн, ВеУг», [*лібус*] «тс.» тж;— як і рум. *libuț*, запозичення з угорської мови; уг. *libus*, *libucz* вважається назвою звуконаслідувального походження, паралельною до *bíbic* «тс.», що виникла з імітації пронизливого крику птаха подібно до аналогічних назв в інших європейських мовах (пор. укр. *чібіс*, [*кіба*], р. *чібис*, н. *Kiebitz*, англ. *peewit*, швед. *víra*); вважається також результатом контамінації *bíbic* «чібіс» і *liba* «гуска», яке не має певної етимології (Tamás 501).— ВеНЗн 23; MNTESz I 293—294, II 767.

лівантіна «клізма» МСБГ;— результат видозміни форми [*леватіва*] «тс.» Sławski, запозиченої разом з бр. [*леватіва*] з польської мови; п. *lewatywa*, [*lawatywa*, *límatywa*] «тс.» є науковим терміном, утвореним під впливом фр. *lavement* «тс.; миття», англ. *lavement* «промивання, клізма» на основі слат. *lavativus* «для миття», що зводиться до лат. *lavāre* «митися, полоскати».—

Sławski IV 188; SW II 696; Klein 871.— Див. ще *лаванда*.— Пор. *луг*².

лівер¹ «їстівні нутрощі забитої худоби», *ліверний*;— р. *лівер*, бр. *лівер*;— запозичення з англійської мови; англ. *liver* «печінка» споріднене з снн. гол. дат. шв. *lever*, дісл. *lifr*, нвн. *Leber i*, далі, з вірм. *leard* «тс.», а також, можливо, з гр. *λίπαρος* «маслянистий, жирний».— СІС² 489; Фасмер II 493; Преобр. I 451; Mikl. EW 171; Matzenauer LF 9, 213; Skeat 298; Klein 899; Jóhannesson 737; Vries II 355.— Пор. *ліпнути*.

лівер² «знаряддя для переливання рідини; ручний насос, яким перекачують рідину; [машина з коловоротом і гвинтом для піднімання воза при змазуванні]», [*лівар*] «журавель, підйомний кран» О, [*лівир*] «міцний довгий дрюк; домкрат» МСБГ, [*ліваркóвий*] Ж;— р. *лівер* «знаряддя для переливання рідини, насос», [*левер*], бр. *лівер*, [*лівор*] «тс.», п. *lewag* «важіль; знаряддя для переливання рідини; знаряддя, яким товчуть просо», заст. *liwar*, [*liwar*] «важіль», [*liwog*] «знаряддя для переливання рідини», слн. *lever* «важіль»;— очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *lever* «важіль» через фр. ст. *levéour* зводиться до лат. *levātr(em)* букв. «підйомник», похідного від *levāre* «підіймати» (СІС² 489; Фасмер II 493); існує також думка про запозичення слова через посередництво польської мови з середньолатинської; слат. *levārius*, *leverius* «вживаний для піднімання; важіль» є похідним утворенням від лат. *levāre* «підіймати», пов'язаного з *levis* «легкий», спорідненим з псл. **льгъкъ*, укр. *лєгкий*.— Преобр. I 457; Richhardt 74; Sławski IV 187; Brückner 297; Karłowicz SWO 341; Mikl. EW 841; Matzenauer 240.

ліверант (заст.) «баришник», [*ліверунок*] «постачання» Ж, [*ліверувати*] «постачати» Ж;— р. ст. *ливерант* «постачальник (для війська)», п. [*liw(e)rant*] «постачальник, зокрема для війська», ст. *liwegoać* «займатися постачанням, зокрема для війська», *liwogoać*, [*liberogoać*, *luberogoać*] «тс.», ч. ст. *lif(e)rant* «постачальник», слц. *liferant*,

м. *лиферант*, схв. *лифèрант*, слн. *li-feránt* «тс.»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; пор. пізніші прями запозичення з німецької мови [*ліфраті*] (заст.) «спускати колоди» О, [*ліфрунок*] «спускання колод» О; н. *Lieferant* «постачальник» є похідним від *liefern* «доставляти, вручати», джерелом якого є слат. *liberare, livegare* «передавати, доставляти», *liberāre* «звільнити, полегшити», похідне від лат. *liber* «вільний»; джерелом укр. [*ліверунок, ліверувати*] є відповідно н. *Lieferung* «постачання» і *liefern* «постачати»; припускається посередництво п. ст. *liwergunek* «постачання, зокрема примусове для війська», [*liwergunek, liwrgunek*] «тс.», п. ст. *liwergować* «займатися постачанням, зокрема для війська».— *Sławski* IV 310—311; *Kopaliński* 579; *Holub—Lyer* 288; *Kluge—Mitzka* 441.— Див. ще *ліберал*.

[*ліверуватись*] «іхати човном з напнутими парусами назустріч вітру» Берл.;— неясне; можливо, результат видозміни слова *лавірувати*, зумовленої впливом слова *клівер* «вид паруса».

*лівий*¹ СУМ, Ж, [*лівий бік*] «спід, нижня сторона (вишивки)», [*лівийш*] «лівша» Л, [*лівийш, лівийш*] «тс.» Л, *лівак* «опортуніст, що прикривається революційними фразами; той, хто використовує робочий час для додаткових підробітків; ліва рука О; лівша; віл або кінь, що на оранці ходить попід борозною Ник], [*лівака*] «лівша» МСБГ, [*лівас*] «тс.» ВєНЗн, *лівачтво*, [*лівачш*] (згруб.) «лівша» МСБГ, [*лівачка*] «жінка-лівша; хата по лівий бік від сіней (у гуцулів)», [*ліваштан*] «лівша» О, *лівизна, лівіця* «ліва рука; лівий бік Ж; низина на лівому березі річки Ч], *ліві* «прихильники радикальної політики», [*лівкун*] «лівша О; незграбний Ж», [*лівнік*] «низина на лівому березі річки» Ч, [*лівчан*] «лівша» О, ВєНЗн, [*лівчун*], *лівшá, люшá* «тс.», *лівіти, лівішати, вліво, зліва, наліво, уліво*;— р. *лєвий*, бр. *лєвы*, др. *лєвыи* «лівий; неправий, злий», п. *lewu* «лівий; незаконний», ч. *levý* «тс.; неправильний», слц. *l'avu* «тс.», вл. нл. *lěwu* «лівий», полаб. *levě* (*lěva*), болг. *ляв*, м. *лев*,

[*ляв*], схв. *lǐjevǐ*, [*lěvi, lěvī*], слн. *lěv*, стсл. *лѣвъ* «тс.»;— псл. *lěvъ* «лівий, неправий, несправедливий, фальшивий, злий»;— споріднене з лат. *laevus* «лівий; скривлений, схилений до землі», гр. *λαίος* (< **λαίφος*) «лівий», лит. [*lǐš-laivótis*] «робити вигини, викручувати»; іє. **laiuo-*, можливо, з первісним значенням «кривий, викривлений» (пор. розвиток семантики антонімічного псл. *ргавъ* «правий» від «прямий», а також схв. [*kriv*] «лівий» при *крів* «кривий; винний; фальшивий»).— *Фасмер* II 473; *Иванов—Топоров* Слав. сем. системы 91—98; *Преобр.* I 485; *Sławski* IV 190—191; *Brückner* 297; *Machek* ESJČ 329; *Holub—Lyer* 286; *Holub—Kop.* 203; *Schuster—Šewc* 834—835; *БЕР* III 586—587; *Младенов* 282; *Skok* II 299; *Bezljaj* ESSJ II 137; *Мартынов* Язык 73; *Bern.* I 714—715; *Stang* 32; *Trautmann* 148; *Walde—Hofm.* I 750—751; *Ergout—Meillet* I 338; *Frisk* II 73; *Pokorny* 652.

[*лівий*²] «привільний» О, [*лівкий*] «слабий, легкий, незв'язаний; рідкий; втомлений Ж; недостатньо туго спрядений Ме, Кур], [*лівити*] (кому) «піддаватися, поступатися; слабнути Ж; попускати, робити вільнішим О», [*лівко*] «слабо; вільно, просторо» О, [*лівіти*] «зробити легким, ослабити, слабо зв'язати» Ж, [*полівіти*] «полегшити, ослабити, пом'якшити» Ж, [*полівлющий*] «заспокійливий; такий, що пом'якшує, полегшує» Ж;— ч. *levný* «помірний, стриманий, дешевий», *leviti* «пом'якшувати, стримувати», *levěti* «ставати помірним, стриманим», слц. [*l'avny*], *levný* «помірний, м'який», [*levnit'*];— споріднене з лит. *lǐauju, lǐviau, lǐauti* «перестати (щось робити)», лтс. *l'auju, l'avu, l'aut* «дозволяти», *l'autis* «піддаватися», прус. *au-laūt* «вмирати», гот. *lewjan* «зраджувати», *lěw* «нагода, привід»; іє. **lěu-* «ослабити».— *Machek* ESJČ 329; *Holub—Lyer* 286; *Holub—Kop.* 203; *Куркина* Этимология 1973, 42—43; *Петлева* Этимология 1983, 46—47; *Bern.* I 715; *Pokorny* 682—683; *Stang* 32.

[*лівкút*] «лівша», [*лівкútник*] «тс.; незграбний Ж», [*лівкутом*] (присл.) «лівою рукою»;— результат контаміна-

ції слів *лізак*, *лівша* і [*маньк'ут*] «лівша», [*майк'ут*] «тс.».— Див. ще *лівій*¹, *маньк'ут*.

лівр'єя «формений одяг для швейцарів, лакеїв та ін.»;— р. болг. *ливр'єя*, бр. *ліур'єя*, ч. слц. *livrej*, вл. *liwreja*, м. схв. *ливр'єја*, слн. *livréja*;— запозичення з французької мови; фр. *livrée* «одяг, що надається князями слугам» пов'язане з *livrer* «видавати, вручати», яке походить від лат. *libero* «звільняю, віддаляю, захищаю, даю», пов'язаного з *liber* «вільний».— СІС² 489; Фасмер II 494; Sławski IV 220; Machek ESJC 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; БЕР III 392; Dauzat 440; Gamillscheg 574; Walde—Hofm. I 791.— Див. ще *ліберал*.— Пор. *ліберія*.

ліга «об'єднання окремих осіб, організацій, держав; асоціація»;— р. болг. м. схв. *ліга*, бр. *ліга*, п. ч. слц. вл. нл. *liga*, слн. *liga*;— запозичення з французької мови; фр. *ligue* через іт. ст. *liga* «тс.» і слат. *liga* «зв'язок» походить від лат. *ligo*, *ligare* «зв'язувати», спорідненого з псл. *ligati* «тс.», укр. *лігати*.— СІС² 489; Sławski IV 249—250; Kopaliński 574; Holub—Lyer 288; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лігати*.— Пор. *альянс*, *ліана*, *лігатура*.

[*ліга*] «бречка» Ж;— неясне; можливо, зводиться до н. *liege* «кушетка, шезлонг», похідного від *liegen* «лежати».

лігату́ра «зображення одним письмовим знаком двох або кількох літер»;— р. болг. схв. *лігату́ра*, бр. *лігату́ра*, п. ч. вл. *ligatura*, слц. слн. *ligatúra*;— через посередництво німецької мови (нім. *Ligatúr*) запозичено з середньолатинської; слат. *ligātūra* «зв'язування, поєднування» походить від лат. *ligo*, *ligare* «зв'язувати, скріплювати», спорідненого з псл. *ligati* «тс.», укр. *лігати*.— СІС² 489; Kopaliński 574; St. wug. *obcuch* 429; Holub—Lyer 288; БЕР III 394; Walde—Hofm. I 800.— Див. ще *лігати*.— Пор. *альянс*, *ліана*, *ліга*.

лігвище, *лігвісько*, *лігвб*, *лігма*, *лігбмо* — див. *лежати*.

[*лігерка*] «вид верхнього жіночого міського одягу»;— неясне.

лігроїн «один з продуктів перегонки нафти»;— р. болг. *лигроїн*, бр. *ліграїн*, п. *ligroina*;— запозичення з західноєвропейських мов; англ. *ligroin(e)*, фр. *ligroïne*, н. *Ligroin(e)* етимологічно неясні.— СІС² 490; Klein 889.

лід «замерзла вода», [*лед*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, *леден'єць* «прозора тверда цукерка», [*ледіна*] «донний лід» Ж, [*ледіця*] «грудка кам'яної солі» МСБГ, [*ледіця*] «ожеледиця», [*ледіще*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледівка*] «ожеледиця, льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*ледівня*] «погріб з льодом, у якому зберігають продукти» Ж, [*леднік*, *ледніця*] «тс.» Ж, [*ледов'єць*] «глетчер; голий гвіздок для підковування коня на зиму» Ж, [*ледовиско*] «льодяне поле; глетчер» Ж, [*ледовіця*, *ледовище*] «тс.» Ж, [*ледовня*] «льох з льодом; холодна кімната» МСБГ, [*лед'янка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна (кристалізована) сіль», [*лідніця*] «погріб з льодом», [*лод'ок*] «фігура з льоду, на якій спускаються з гори або катаються, як на санках» Ва, [*льод*] «лід», [*льодіна*] «крижина; шматок, брила льоду», [*льодіця*] «ожеледь Мо; льодохід; куски поламано льоду при його скресанні» Дз, [*льодівка*] «ожеледиця; льодяні бурульки на деревах; кам'яна кристалізована сіль», [*льодніця*] «погріб з льодом», *льодовік* «скупчення великих мас льоду; глетчер», [*льодовіця*] «ожеледь» Ник, *льодовник* «погріб з льодом», *льодовня* «тс.», *льод'ок* «напій з медом і спиртом, який п'ють охолодженим», *льодянік* «прозора тверда цукерка», *леденістий*, [*ледістий*] «льодяний; покритий льодом» Ж, [*ледоватий*] «льодяний, морозний» Ж, [*ледовій*] «з льоду» Ж, [*ледяній*] «тс.», *льодістий* «з великою кількістю льоду; дуже холодний», [*льодоватий*] «льодяний, морозний» Ж, *льодовій*, *льодовітий* «льодистий», *льодяній*, *леденіти* «пронизувати холодом; холодити, морозити», *леденіти* «перетворюватися в лід або покриватися льодом; ціпеніти», [*ледоватіти*] «тс.» Ж, [*заледа*] «льодова кора» Я, *заледенілий*, [*ол'єдиця*] «ожеледь», *обледенілий*, *підлідний*, *підльодний*, *підльодовий*, *під-*

льодовиковий, [полєдиця] «ожеледиця; дощ з крупю Нед; ожеледь, сніг на дереві ВеУг», [полєдіжка] «ожеледиця», [полєдєвиця] «тс.», [прілідок] «тонкий лід» Нед; — р. бр. лёд, др. ледъ, п. вл. lód, ч. полаб. led, слц. l'ad, нл. lod, ст. led, болг. лед, м. лед «лід, мороз», схв. лёд «лід; град», слн. léd, стсл. ледъ «лід; холод, мороз»; — псл. ledъ «замерзла вода; [мороз; град]»; — споріднене з лит. [ledùs] «лід», lėdas «тс.», ledaĩ (мн.) «град», лтс. leđus «лід», прус. ladis (< *ledas) «тс.»; можливо, пов'язане з ірл. ladg «сніг». — Критенко Вступ 517; Фасмер II 474; Преобр. I 444; Sławski IV 339—340; Brückner 301; Machek ESJČ 324; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 856; БЕР III 343—345; Младенов 271—272; Skok II 283—284; Bezlaј ESSJ II 130; ЭССЯ 14, 91—92; Bern. I 699; Mikl. EW 162; Trautmann 154; Fraenkel 350; Топоров IV 411—414.

[Лідви] «стегна» Ж, [лідвиці, лєдвиці] «тс.» Ж, [лідвєйний] Ж, [лідвічний] Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. заст. ledví «стегна; поперек; (перен.) нутрощі», слц. l'advie (заст.) «поперек; (перен.) нутрощі», l'advu (заст.) «нирки», l'adva «нирка», ladvenica «тс.» відповідають р. ст. лядвєя (мн.) «поперек; промежина; стегно», з яким пов'язані р. ляжка «стегно», лядвєнец (бот.) «лядвенець». — Див. ще лядвєнець.

лідер, лідерство, лідірувати; — р. болг. схв. лидер, бр. лідэр, п. lider, ч. слц. leader, слн. líder, leader; — запозичення з англійської мови; англ. leader «керівник, ведучий» є похідним утворенням від lead «вести», спорідненого з свн. leiten, днв. leiten, leittan, нвн. leiten «тс.». — SIC² 490; Sławski IV 249; Kopaliński 562; Sł. wyg. obcych 428; Holub—Lyer 283; Klein 873. — Див. ще лейтмотів.

Лідія (жіноче ім'я), Ліда, ст. Луда (1627); — р. болг. Лидия, бр. Лидзія, ч. Lydie, слц. Lýdia, м. Лидија, схв. Лидија, слн. Lidija; — запозичення з грецької мови; гр. Λυδία утворене на основі прикметника Λύδιος «лідійський» (букв. «лідійка, уродженка Лідії, місце-

вості в Малій Азії»). — Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Спр. личн. имен 506; Кпаррová 248; Суперанская 88; Илчев 303; Constantinescu 95.

[ліж] «лисіна» Ж; — неясне.

[ліжкі] «лужки» Кур; — очевидно, фонетичний варіант форми лужкі (< псл. *lǫžьk-), аналогічний до дібрóва (замість дуброва з *dǫbr-), заміж (замість замуж із за mǫžь). — Див. ще луг¹.

ліжко, ліжма, ліжнік, ліжніця — див. лежати.

лізти «пересуватися по поверхні всім тілом, плазувати; повільно йти; підійматися по чому-небудь угору або спускатися вниз», лізиво «вид вірвовочної драбини», [лізвіна] «драбина» Ж, [лізніця] «тс.» Ж, [лізвічка] «гвинтові сходи» Ж, [лізунка] «гадюка» О, [влізтися] «вміститися, ввійти» Ме, [влізатися] «тс.» Ме, [влізливєць] Ж, влізливий «надокучливий, набридливий», влізлий, злізати, залізати, [заліз] «зайда, заброда» Ж, [заліза (ч. р.), залізка (ж. р.), залізь (ж. р.)] «тс.» Ж, [залізло] «завізно» Ж, [полізун] «який повзає на колінах» Нед, розлізлий, улізливий «влізливий»; — р. лєзь, бр. лєзь, др. лѣзти, п. ležć, ч. lězti, слц. liezt', вл. нл. lězć «лізти; йти», полаб. ležě «повзе; дряпається нагору», болг. [лєзя] «лізу; йду», м. [l'az'a] «лазить» (про дитину), схв. ст. lǫžēti, lǫžēti, слн. lēsti, стсл. излѣсти, псл. лѣсти, лѣзъ; — псл. lēzti, lēzq «лізти, повзти», пов'язане з laziti; співвідношення псл. ě: a відбиває чергування іє. ē: o, але в даному разі могло розвинути і вторинно; — споріднене з лтс. ležāt «зсуватися», ležuot «йти дуже повільно, волочитися», lēzēt «повільно йти, підкрадаючись», lēzens, lēzns, lēzs «плоский, рівний», прус. līse «повзе», можливо, також з дісл. lāgr «низький», lāgja «робити низьким, ставати низьким; опускати; задовольняти (спрагу); заспокоюватися», свн. laege «плоский», англ. low «низький»; іє. *leǵ-, можливо, тотожне з *leǵ- «збирати» (гр. λέγω, лат. lego «те.») або іє. *leǵh-, *legh-, можливо, пов'язане з *legh- «лежати». — Фасмер II 476—477; Sławski IV 192—193; Brückner 297;

Machek ESJĀ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster-Sewc 835; БЕР III 348—349; Младенов 269; Skok II 278; Bezlaj ESSJ II 136; Bern. I 715—716; Мельничук Этимология 1984, 144; Trautmann 216; Fraenkel 349; Pokorny 660. — Див. ще *лазити*. — Пор. *лежати*.

лії, лійка, лійковина, лійковище, лійкуватий, ліїний, ліїнік, ліїня — див. *ліїти*.

[ліїці] «віжки», [ліци, ліцка] «тс.» Ж; — р. [лэйцы], бр. *лэйцы*, п. *lejs*, мн. *lejsce*, [лес, леса, ліс, ліса, лус, лејска, леска, ліска], ст. *les, lijes*, ч. [lácaly, lácařy], слц. *liace*, [ladze, lecel], полаб. *lařcar*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Leit-seil* (свн. *leitseil*, снн. *leide-sēl*) «тс.» складається з основ дієслова *leiten* «вести, керувати» і іменника *Seil* «канат, віршовка» (свн. *seil*), спорідненого з снн. днн. дфриз. *sēl*, гол. *zeel*, дангл. *sāl*, англ. *sole*, дісл. *seil* «тс.».— Шелудько 37; Richhardt 74; Sławski IV 122—123; Brückner 293; Machek ESJĀ 316; Holub—Lyer 278; Bern. I 699; Mikl. EW 164; Kluge—Mitzka 435, 700. — Див. ще *лейтмотів*. — Пор. *лідер, лощія*.

*лік*¹ «лічба; результати підрахунків; [число, кількість; велика кількість Ж]», [ліка] «тс.» Ж, [личба] «лічба» Ж, Бі, *личба, лічення, лічїлка, лічїльник, [лічїльник]* «той, хто рахує», *лічїння, лічений* «дуже малий кількісно», *лічїльний, [лічма]* «ліком», [лічбувати] «рахувати» Ж, *лічїти* «рахувати; враховувати; вважати», [личїти] «тс.» Ж, О, [безлічча] «незліченність» Я, *бєзлік* «дуже велика кількість», *бєзліч* «тс.», [бєзлічно], *вилічувати* «підраховувати; відраховувати; вираховувати», *відлік, відліч* «віднімання», *відлічений, залік, заліковий, налічувати, налічений* «який існує у великій кількості», *недóлік* «недогляд; дефект; відсутність належної кількості», [недоліку] «приблизно» Ж, *недолічуватися, недооблік, незліченний* «незчислений», *незлічїмий, [незлічний]* Ж «тс.», [незліченне] «незліченно», [незлічено] «тс.», [неполічїмий] «незлічений» Ж, *облік, [обліч]* «розрахунок», *обліковець, обліковувати* «вести облік»,

облікувати (док.) «підраховувати; визна-ти», *облічувати* «підраховувати кіль-кість; обраховувати», *облічуватися* «розраховуватися», *перелік, [переліка]* «підрахунок; перекличка» Ж, *перелічувальний, переоблік, [полічати]* «вміщувати» Пі, [рòзлік] «розрахунок» Нед, *розлічувати, розлічуватися* «підраховувати, лічити», [уличити] Вел; — запозичення з польської мови (звукові форми з *ли* можуть бути власними, успадкованими з праслов'янської мови); п. *lik* «кількість», як і р. [лик] «лічба, число», бр. *лік, лічїць*, др. *ликъ* «лічба, кількість», ч. [líčit, ličit'] «рахувати», слц. ст. *li-čit'*, вл. *lićić*, нл. *licuś* «тс.», збодиться до псл. півн. [líkъ] «рахунок», [líčiti] «рахувати», пов'язаних, очевидно, з псл. *ličiti* «формувати, оздоблювати; бути видимим, бути подібним», яке збереглося в укр. *лічїти* «бути до лиця», р. ст. і діал. *личїть* «лицювати, глядцювати, полірувати», ч. *ličiti* «малювати, прикрашати; описувати; [білити]», слц. *ličit'* «малювати; живо оповідати, [білити]», болг. *лича* «бути видимим, впадати в очі; бути подібним; [оголошувати]», м. *личи* «оздоблювати, бути подібним, відповідним; бути до лиця; розголошувати», схв. *лічїти, лічїм* «бути подібним», [líčiti, ličim] «кричати, оголошувати; продавати на аукціоні; малювати, оздоблювати; фарбувати; білити», ст. «формувати», елн. *ličiti* «поліпшувати, оздоблювати, полірувати, малювати», стсл. *личити* «оголошувати»; від первісного значення «робити знак, робити видимим» розвинулось значення «рахувати», далі «розповідати»; не зовсім ясне генетичне співвідношення з лит. *lykioti* «рахувати; робити на чомусь знаки», лтс. *líkt* «домовлятися, погоджуватися на торзі», яке пов'язується також з лат. *licere* «бути виставленим на продаж», *liceri* «торгуватися», *licet* «можна, годиться». — Фасмер II 496; Преобр. I 452—453; Sławski IV 245—246, 253—254; Brückner 299; Schuster-Sewc 840—841; БЕР III 441—442; Skok II 300; Bern. I 720—721; Mikl. EW 169; Matzenauer LF 9, 203; Walde—Hofm. I 797; ЭССЯ 14, 191—192. — Див. ще *лицє*.

лік² «ліки», [ліка] «тс.» Ж, лікар СУМ, Ж, [лікарénко] «син лікаря», [лікарійшка] (знев.) Ж, [лікарівна] «дочка лікаря», лікарка СУМ, Ж, [лікарник] «аптекарь» Пі, Ж, [лікарніцтво] «аптекарьське заняття» Ж, [лікарниця] «аптека» Пі, лікарня «лікувальний заклад; [аптека Ж]», [лікарство] «медицина» Г, Ж, лікарство «ліки», [лікарцук] (знев.), лікарша «дружина лікаря», ліки, [лікі] «вилікування, одужання» (Ме), [лічэбне] «плата за лікування» Ж, [лічэбниця] «лікарня» Ж, лічэць (заст.) «лікар», лікарняний, [лікарствéнный] «цілющий», лікарський, лікарський «який має лікувальні властивості», лікувальний, [лічэбний] «лікувальний» Ж, [лічэний] «лікований; той, хто лікується МСБГ», лікарювати, лікувати, лікуватися, лічїти «лікувати», лічїтися, вилікований, злікувати «вилікувати», злічїти «тс.», залікувати «загоїти, вилікувати; неправильно лікуючи, довести до смерті», невилікований, підлікар «фельдшер», підлікувати, [полік] «вилікування, виправлення» Пі, [пóліч] «лікування» Нед, перелікуватися «полікуватися більше, ніж слід; заподіяти собі шкоду зайвим лікуванням»;— р. [лекá] «лікування, ліки», [лéко] «ліки», лечїть, бр. лéкі «ліки; [лікування]», др. лѣковати, п. lek, leki, lĕk, lík, lukil, ч. lĕk «ліки», ст. «чаклунський лікувальний засіб», слц. lĕk «ліки», вл. lĕk, болг. м. lek, схв. lĕjek, lĕk «тс.», слн. lĕk «ліки; талісман», стсл. лѣчьба;— псл. lĕkь «ліки, лікування», lĕciti «лікувати»;— очевидно, запозичення з германських мов; гот. lēkeis «лікар», двн. lāhhi «тс.», гот. lēkipōn «лікувати», двн. lāchīpōn «тс.», можливо, споріднені з гр. λέγω «збираю; рахую; говорю», лат. lego «збираю; читаю; виголошую» (пор. свн. lāchēpēn «замовляти хворобу», lāchēpēge «чарівник, знахар, який замовляє хворобу»); германські слова виводяться також з кельтських мов (пор. дірл. lĕaig, род. в. lĕga «лікар»); заперечення германського походження слов'янських слів і розгляд їх як здавна успадкованих, споріднених з лат. loquog говорю», гр. ληγέω «кричу» (Младенов 282; Skok II 296; пор. також Мартынов Сл.-герм.

взаимод. 210) і з наведеними словами германських мов (Schuster-Šewc 822—823) видається менш переконливим.— Фасмер II 477—478; Преобр. I 486; Шанский ЭИРЯ II 134; Sławski IV 124—125; Machek ESJČ 325; Hołub—Lyer 284; БЕР III 351—352; Bezłaj ESSJ II 132; ЭССЯ 14, 175—176, 191—195; Критенко Вступ 531; Bern. I 710; Feist 329; Гамкрелидзе—Иванов 827.

ліквідація «припинення діяльності припинення існування; знищення», ліквідатор, ліквідаторство, ліквідаційний, ліквідний «який легко реалізується, обертається на готові гроші», ліквідувати;— р. болг. ликвидация, бр. ліквідація, п. likwidacja, ч. likvidace, слц. likvidácia, вл. likwidacija, м. схв. ликвидация, слн. likvidacija;— запозичення з західноєвропейських мов; фр. англ. liquidation, н. Liquidation утворено на основі слат. liquidatiō «закінчення справи», яке походить від liquidus «вільний від боргів», лат. liquidus «текучий, плинний», пов'язаного з liquere «бути, ставати плинним», похідним від lix (род. в. licis) «луг», спорідненого з дірл. lĕuch «вологий», сбрет. glōeb «тс.», кимр. glwith «туман».—СІС² 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; Koraliński 574; Hołub—Lyer 289; БЕР III 399; Klein 895; Walde—Hofm. I 812.— Пор. лікер.

лікер;— р. ликёр, бр. лікёр, п. likier, ч. слц. liker, вл. liker, болг. ликёр, м. ликер, схв. лікёр, слн. likêr;— запозичення з французької мови; фр. liqueur «лікер» походить від лат. liquoг «рідина», пов'язаного з liquere «бути, ставати плинним».—СІС² 491; Фасмер II 496; Sławski IV 254; БЕР III 400; Dauzat 439; Walde—Hofm. I 812.— Див. ще ліквідація.

лікнєп «навчання в СРСР неписьмених дорослих; школа для дорослих», лікнєпівський;— складноскорочене слово, утворене на основі словосполучення ліквідація неписьменності як калька р. ликбэз, утвореного на основі словосполучення ликвидация безграмотности.— Див. ще ліквідація, не, писати.

[ліківана] (у сполученні л. kwasоля) «велика, продовгувата, плоска» Мо;— неясне.

лі́коть, [л'окіть] «лі́коть», [л'окоть, л'охот Л, л'охотъ Л] «тс.», [лі́кт'евій] Ж, лі́кт'овій, [локтьовій], надлі́кт'овій, підлокі́тник «бильце крісла», [підлокі́те] «вид підставки» Нед, [підлоко́тник] «лутка у вікні» Ва, Нед;— р. л'окоть, бр. л'окаць, др. локъть, п. łokieć, ч. loket', слц. laket', вл. łochć, нл. łokś, полаб. lüt'it, болг. л'акът, м. лакот, схв. л'акат, слн. láket, [lakât], стсл. л'акътъ;— пел. *olkъть «лі́коть»;— споріднене з лит. alkūnė, лтс. ėlkuone, ėlkūne, ėlks «тс.», ėlkuons, ėlkuonis «згин», прус. alkunis «лі́коть», лит. uolektis (чол. р.), uolektis (жін. р.) «лі́коть, лі́ктова кістка», лтс. uðlektis «лі́коть», прус. woltis «передпліччя», гр. ἄλαξ «передпліччя, лі́коть», ὄλενη «тс.», лат. ulna «лі́коть», гот. aleina, днв. elina «тс.», вірм. olok' «гомілка», дірл. uilepp «кут», кімр. elin «лі́коть», дінд. aratnīḥ «тс.»; іе. *el-, *ol- «згинати».— Фасмер II 514; Преобр. I 466; Sławski V 157—158; Brückner 311; Machek ESJČ 338; Holub—Kop. 209; Schuster-Sewc 771—772; БЕР III 294; Младенов 269; Skok II 263—264; Bezljaj ESSJ II 121—122; Критенко Вступ 508, 542; Trautmann 202; Топоров 75—76; Романова 69; Роконпу 307—309.— Пор. лані́та.

Лілі́ана (жіноче ім'я);— р. Лили́ана, бр. Лілі́яна, п. слц. Liliana, болг. Лил'яна, м. Лил'яна, схв. Лильана, слн. Liljana;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. іт. ісп. Liliana, англ. Liliane «тс.», очевидно, утворено від лат. lilium «лілія».— Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Илчев 303; Paul Kl. Vnb. 110.— Див. ще лілія.— Пор. Лілія.

лілі́п'ут «карлик»;— р. болг. лили́п'ут, бр. лілі́п'ут, п. liliput, ч. слц. lilipután, схв. лили́пут'анац, слн. liliputánes;— запозичення з англійської мови; англ. lilliputian «тс.» утворено письменником Дж. Свіфтом (1667—1745) як назву людей, що населяють фантастичний острів і країну Ліліпутію (англ. Lilliput) у романі «Подорожі Гулливера».— Булаховський Нариси 100; Акуленко 141; КЭСРЯ 240; Holub—Lyer 289; Sławski IV 258; БЕР III 402; Klein 890.

лілія (бот.) «Lilium L.», лілі́я, [лелія Ж, лил'я Ж, лілія Ж, лили́я Ж] «тс.», лілі́йні «родина рослин Liliaceae», [лілі́евати, лилі́евати] «тс.» Мак, лілі́йний, [лілі́євий Ж, лілі́йовий], лілі́йний;— р. лілія, (заст.) лил'я, бр. лілія, лілі́я, п. lilia, ч. lilie, слц. l'alia, вл. lilija, нл. lelija, болг. лілія, м. лили́я, схв. лильан, лильан, лійер, [лїли́я], заст. поет. лил'я, слн. lilija;— запозичене з латинської мови, можливо, через німецьку (днв. lilja, свн. lilje, нвн. Lilie «лілія»); лат. lilium (мн. filia), як і гр. λείριον «тс.», походить з якоїсь східної середземноморської мови; джерелом вважається егип. ḥrḡt (копт. hrēri, hlēli), пов'язане, можливо, з хам. ilili «квітка», берберським alili «олеандр».— Акуленко 142; Фасмер II 497; Преобр. I 453; Sławski IV 256—257; Brückner 299; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; Schuster-Sewc 844—845; БЕР III 403; Skok II 302; Bezljaj ESSJ II 141; Bern. I 721; Mikl. EW 164, 170; Walde—Hofm. I 801; Kluge—Mitzka 441; Klein 890.

Лілі́я (жіноче ім'я);— р. болг. Лілі́я, бр. Лілі́я, вл. Lilija, м. Лили́я, схв. Лили́я, слн. Lilja;— утворено на основі назви квітки лілія.— Сл. вл. імен 244; Петровский 142; Суперанская 88; Илчев 303; Спр. личн. імен 506.— Див. ще лілія.— Пор. Лілі́ана.

[лілі́як] (бот.) «бузок, Syringa L.» Мо;— п. lilak, ч. заст. lilák, болг. лильяк, лильяк, м. лил'як, схв. лильяк;— запозичення з східнороманських мов; молд. лили́як, рум. liliác «тс.», як і слова південнослов'янських мов, походять від тур. leylāk, в основі якого лежить ар. lailak, līlak, що зводиться до перс. līlāk «тс.»; слова західнослов'янських мов через посередництво західноєвропейських походять з того самого арабського джерела.— Sławski IV 255—256; Brückner 299; Machek ESJČ 333; Jm. rostl. 180; БЕР III 403; Младенов 275; Skok II 337; Bern. I 721; Mikl. EW 169; СДЕЛМ 236; DLRM 457; Lokotsch 105.— Див. ще ліл'овий.

ліл'овий «світло-фіолетовий», лілу́ватий, ліл'овити;— р. лил'овий, бр. ліл'овый, п. liliowy, lila, вл. lila, ч. lilový,

lila, слц. lilavú, болг. *лилав*, м. *лилав*, схв. *лїла*, слн. lila, lilast «тс.»;— видозмінене запозичення з західноєвропейських мов; н. lila, фр. lilas, ісп. lilac «тс.» походять від ар. līlāk, lāyлак «бузок», джерелом якого є перс. līlāk, фонетичний варіант слова pīlak «блакитнуватий», похідного від pīl «блакитний, індиго», що походить з дінд. pīlaḥ «синій», етимологічно неясного (припускається, що в основі його лежить іє. *pī- «сяяти»).— Фасмер II 497; Преобр. I 453—454; Бахилина 255; Sławski IV 257; Brückner 299; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; БЕР III 401; Kluge—Mitzka 441; Klein 889.— Пор. *ліліяк*.

[ліма́й] (бот.) «айва, Cydonia Mill.» МСБГ;— неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. *лэмій* «лимон (дерево)»; перенесення назви могло бути зумовлене подібністю плодів за кольором і формою.

лі́мб «диск з поділками на градуси у кутомірних приладах; вузький край чого-небудь»;— р. болг. *лимб*, бр. *лімб*, п. ч. слц. limbus, схв. *лимбус*, слн. lĩmb «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. limbus (<* lembos) «кромка, кайма, облямівка» споріднене з дінд. lĩmbatē «висить, звисає», свн. lĩmrfen «кульгати», англ. lĩmр «тс.», нвн. Lĩmrep «лахміття», псл. slabъ, укр. *слабий*.— СІС² 491; Kopaliński 574—575; РЧДБЕ 403; Walde—Hofm. I 802—803; Klein 892, 1457; Pokorny 655—657.— Див. ще *слабий*.

[лі́мба] (бот.) «тополя пірамідальна, Populus pyramidalis Roz.» Мак;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. lĩnda «тополя пірамідальна; тополя біла, Populus alba L.», як і слц. діал. вл. lĩnda «тополя біла», можливо, походить від нвн. Lĩnde «липа»; на українському ґрунті зазнало зближення з [лі́мба] «сосна кедрова, Pinus cembra L.»; зіставлення з лит. blendis «верба пурпурова, Salix purpurea L.» (Machek ESJČ 334) недостатньо обґрунтоване.— Schuster-Sewc 846.— Пор. *лімба*.

лі́міт, лі́міта́ція, лі́мітува́ти, понадлі́мітний;— р. болг. схв. *лимїт*, бр. *ліміт*, п. ч. слц. вл. limit, слн. lĩmĩ-

t(a);— запозичення з французької мови; фр. limite «границя, межа, ліміт» походить від лат. lĩmes (род. в. lĩmitis) «межа, дорога між полями», що являє собою давнє складне утворення з основ прикметника lĩmus «поперечний», спорідненого з дангл. lĩm «гілка; член тіла», дісл. lĩmг «тс.», і діеприкметника it- «ідучий», пов'язаного з еб, Tre «йти», спорідненим з псл. itĩ, укр. *їту*.— СІС² 491; КЭСРЯ 241; Sławski IV 260; Kopaliński 575; Holub—Lyer 289; БЕР III 406; Dauzat 437; Walde—Hofm. I 803—804, 805.— Див. ще *їту*.

лі́музї́н «легковий автомобіль із закритим кузовом»;— р. *лимузї́н*, бр. *лімузї́н*, п. limuzyna, ч. слц. слн. limuzina, вл. limuzina, болг. м. схв. *лимузї́на*;— запозичення з французької мови; фр. limousine «тс.» (з кінця ХІХ ст.) походить від назви французького департаменту Limousin з головним містом Лімож (Limoge); спочатку означало одяг, який носили в цій місцевості.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 261; Holub—Lyer 289; БЕР III 408; Dauzat 438; Gamillscheg 571.

лі́мфа «рідина, що циркулює в лімфатичній системі», лі́мфа́тик «хворобливо в'яла, нерухлива людина», лі́мфа́тї́чний;— р. болг. м. *лі́мфа*, бр. *лі́мфа*, п. lĩmfa, ч. слц. вл. lymfa, схв. *лі́мфа*, слн. lĩmfa;— інтернаціональний медичний термін, утворений на основі лат. lympha «волога, рідина», що походить від гр. lĩmфn «ні́мфа» з дисиміляцією носових.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Sławski IV 259—260; Holub—Lyer 296; БЕР III 408; Klein 916; Walde—Hofm. I 833.— Див. ще *ні́мфа*.

лі́нгві́стика «мовознавство», лі́нгві́ст, лі́нгві́стї́чний;— р. болг. м. *лингвї́стика*, бр. *лінгві́стыка*, п. lingwistyka, ч. слц. lingvistika, вл. linguistika, схв. *лингвї́стика*, слн. lingvĩstika;— запозичення з французької мови; фр. linguistique «лінгвістика», відоме з ХІХ ст., утворене на основі лат. lingua «язик; мова», яке розвинулося з ст. dĩngua «тс.» (зміна d в l відбулася внаслідок зближення з lĩngere «лизати» чи з результатом впливу діалектів), спорідненого з гот. tuggō «язик», двн.

zunga, нвн. Zunge «тс.», укр. *язік*.— СІС² 492; Фасмер II 498; Sławski IV 264—265; Holub—Lyer 289; БЕР III 409; Dauzat 438; Walde—Hofm. I 806.— Див. ще *язік*.

[лінгуриця] «невеличка хватка, якою вибирають зловлену рибу з сітки» Дз;— запозичення з молдавської мови; молд. *лингурица* «ложечка» (як і рум. *linguriță* «тс.») є зменшувальною формою до *лінгурэ* (рум. аром. *lingură*), «ложка», що походить від лат. *lingula* «тс.», пов'язаного з *lingua* «язик; мова; назва різних предметів продовгуватої форми».— Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 92; СДЕЛМ 236; DLRM 459; Pușcariu 84; Walde—Hofm. II 806—807; Erpout—Meillet 360.— Див. ще *лінгвістика*.

лінза «оптичне скло; форма залягання гірських порід»;— р. болг. *линза*, бр. *линза*;— запозичення з німецької мови; н. *Linse* «лінза», букв. «сочевиця», очевидно, разом з лат. *lens* «сочевиця», стсл. *лашта* (<**lentja*), лит. *lęšis* «тс.» походять із спільного невідомого джерела.— СІС² 492; КЭСРЯ 241; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 783—784.— Пор. *лэнча*, *лннта*.

лінійвий «ледачий», *лінкуватий* (розм.) «трохи лінівий», *лінькуватий* «тс.», *лінівєць* «ледар; (зоол.) південноамериканський ссавець, який живе на дереві і погано пристосований до пересування по землі, *Bodyurus*, [лінівка] «вівця, що повільно ходить» МСБГ, *лінівство*, [лінка] «лінива жінка; лінь, лінощі МСБГ; лінь, не хочеться МСБГ», [лін'ок] «лінь» Г, Ж, *лінощі*, [лінтіюга] «ледар», [лінт'яй Ж, лінюга] «тс.», *лініюх*, *лннь*, *ліньки* «лннь; ліниво», [лінівіти] «ставати лінивим», *лінітися*, *лінуватися*, [олініти] «зробити лінивим» Ж, [п'олінівий] «трохи лінівий», [пре-лінівий] ВеЛ, *розлінітися*, *розлінуватися*, *розлінюватися* «ставати ледачим»;— р. *ленівый*, [лен'ой], бр. *лянівый*, розм. *ляні*, др. *л'бнивыи*, п. *lepıwu*, ст. *lepu*, ч. слц. *lepıvı*, ч. *lipı*, вл. *lępi*, болг. *ленів*, м. *ленлив*, [ляніф], схв. *лән*, *ләнив*, *л'єнив*, *л'єнив*, слн. *lęp*, *lepıv*;— стсл. *л'ѣнъ*, *л'ѣнивъ*;— псл. *lępıvъ* «лінівий», похідне утворення

від іменника *лєнь* «лінощі», пов'язаного з прикметником *лєнь* «лінівий»;— споріднене з лит. *lęnas*: *lęnas* «спокійний, тихий, лагідний, повільний», лтс. *lęps*: *lęps* «повільний, лагідний, спокійний; лінівий, неповороткий, млявий», лат. *lępis* (<**lęnos*) «ніжний, м'який, тихий, лагідний, повільний», далі з лит. *lętas* «повільний, тихий, спокійний, поступливий», гр. *ληθεῖν* «бути стомленим, лінивим», алб. *loth* «стомлюю», лат. *lassus* «млявий, стомлений», ірл. *lasc* «млявий», гот. *lętan* «пускати, розслаблювати» (нвн. *lassen* «тс.»), *lats* «лінівий»; іе. **lę-* «слабий, млявий, стомлений; ніжний, тихий, лагідний».— Фасмер II 481—482, 483; Преобр. I 487—488; Sławski IV 153—155, 157—159; Brückner 295; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; Schuster—Šewc 826—827; БЕР III 359—360; Младенов 273; Skok II 296; Bezljaj ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 209—211; Bern. I 711; Trautmann 157; Fraenkel 355; Топоров IV 414; Persson Beitr. 711; Walde—Hofm. II 782; Pokorny 666; Мельничук *Этимология* 1984, 144.

лінитися, *лінене*, *лінієць*, *ліноівсько*, *ліноівще*, *лініюшка*, *лініюх*— див. *ліняти*.

лінійка «старовинний кінний екіпаж на багато місць»;— бр. заст. *лінійка* «тс.», п. *linijka* «вид легкого екіпажу», болг. *линейка* «екіпаж»;— запозичення з російської мови; р. *линейка* (*лінея*, *лінія*) пов'язане з *лінія* «лінія»; назва екіпажу зумовлена тим, що він довгий, або тим, що має повздовжню перегородку (пор. лат. *līnea* «перегородка між сидіннями в театрі»).— Sławski IV 269.— Див. ще *лінія*.

лінія «риска; смуга; (заст.) кордон; безперервний ряд», [лінія] «риска; кордон; лінійка», [ліній] «дорога в лісі» ЛЧерк, *лінійка* «риска; планка для креслення», *лінійник* «працівник лінії зв'язку», *лініювальник*, [лінієць] «військовий поселенець» Ж, *лінійний*, *лінійчатий*, *лініювальний*, *лініювати*, *лініяти*;— р. болг. *линия*, бр. *linia*, п. *linia*, ч. *linie*, *linka*, слц. *linaj*, *linia*, *linka*, вл. нл. *linija*, м. схв. *линија*, слн. *linija*;— запозичено з латинської мови,

можливо, через посередництво польської або німецької; лат. *līnea* «лінія; межа; (первісно) льняна нитка» є результатом субстантивзації прикметника *līneus* «льняний», похідного від іменника *līn-^{is}* «льон», спорідненого з укр. *льон*.— СІС² 493; Фасмер II 498; Преобр. I 454; Sławski IV 265; Brückner 299; Machek ESJČ 334; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 412; Klein 892; Walde—Hofm. I 805.— Див. ще *льон*¹.— Пор. *ленія*.

лінолеум «рулонний матеріал для покриття підлоги»;— р. болг. *линóлеум*, бр. *линóлеум*, п. ч. *linoleum*, елц. *līnóleum*, вл. *linolej*, м. *линолѐум*, схв. *линолѐум*, слн. *līnoléj*;— запозичення з англійської мови; англ. *linoleum* «те.» утворене винахідником матеріалу Ф. Уолтоном у 1863 р. з основ лат. *līn-^{is}* «льон», якому відповідає укр. *льон*, і лат. *oleum* «олія»; назва мотивується тим, що основним складником при виробництві лінолеуму була льняна олія.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270; Kopaliński 576; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207; БЕР III 412; Klein 894.— Див. ще *льон*¹, *олія*.

лінотип «друкарська машина, що відливає набір цілими рядками», *лінотипіст*, *лінотипія*;— р. болг. *лино-тип*, бр. *линатып*, п. ч. елц. *linotyp*, схв. *лїнотїп*, слн. *linotype*, *linotair*;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво німецької чи французької (н. *Linotype*, фр. *linotype*); англ. *linotype* «те.» утворене на основі словосполучення *line-of-type*; англ. *line* «лінія» походить від лат. *līnea* (звідки й укр. *лінія*), прийменник *of* «з, від» споріднений з нвн. *ab* «від», лат. *ab*, гр. *ἀπό* «геть, від», іменник *type* «штамп, відбиток, літера» походить від гр. *τύπος* «відбиток», пов'язаного з *τύπτω* «стукаю, б'ю», спорідненим з дінд. *prastumpati* «стукає», укр. *топати*, *тупати*.— СІС² 493; КЭСРЯ 241; Sławski IV 270—271; Kopaliński 576; Holub—Lyer 290; NSD 1442; Klein 894; Frisk II 945—946.— Див. ще *лінія*, *льон*¹, *тип*, *топати*, *тупати*.

лінчувати «(у США) вчиняти само-суд, так званий суд Лінча»;— р. *лин-*

чевать, бр. *линчавать*, п. *linchować*, ч. *lynchovati*, елц. *lynčovat'*, вл. *linchować*, болг. *линчувам*, м. *линчува*, схв. *лїнчовати*, слн. *līnčati*;— запозичення з англійської мови; англ. *lynch* «лінчувати, розправлятися самосудом» пов'язане з прізвиськом судді і плантатора штату Вірджинія (США) Ч. Лінча (Ch. Lynch, 1736—1796), який запровадив такий епісіб розправи.— СІС² 493; Kopaliński 589; Holub—Lyer 296; NSD 1479; Klein 916.

[лінь] «олень» Ж;— не зовсім ясне; можливо, видозмінене запозичення з польської мови; п. [leliń, jeliń], як і jeleń «те.», відповідає укр. *олень* (пор.).

[ліпár] (орн.) «повзик звичайний, *Sitta europaea* L.» Шарл;— похідне утворення від *lipíti*; назва зумовлена тим, що повзики обліплюють глиною вхід у дупло, в якому висиджують пташенят; пор. нім. *Kleiber* «повзик» від *kleben* «клеїти, липнути».— Булаховський Вибр. пр. III 210; Птицы СССР 527; Уганія Tierg. Vögel 438.— Див. ще *ліпнути*.

ліпїти, *ліпáк*, *ліпáнда*, *ліпár*, *ліпáшка*, *ліпéць*, *ліпка*, *ліпкій*, *ліплення*, *ліплянка*, *ліпний*, *ліпнік*, *ліпчїтися*, *ліп'янка* — див. *ліпнути*.

ліпїця, *ліпниця*, *ліпóк*, *ліпциця* — див. *ліпучка*.

ліпóма (мед.) «доброякісна пухлина, жировик»;— р. болг. *липóма*, бр. *ліпóма*, п. *lipoma*, ч. *lipom*, елц. елн. *lipóm*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *lipoma* «те.» утворене французьким лікарем А. Літре (1658—1726) на основі гр. *λίπος* «жир», спорідненого з дінд. *gir-ga-* «забруднення, обман», *géras-* «пляма, бруд», пел. *lipnoti*, укр. *ліпнути*, і гр. *πύμα* «пухлина».— СІС² 494; Sl. wug. obcyh 432; Holub—Lyer 290; Klein 895; Frisk II 126—127.— Див. ще *ліпнути*.

ліпший «кращий», **[ліпний]** «прекрасний, чудовий» Пі, *ліпóта* «краса» СУМ, Пі, **[ліпш]**, *ліпше*, *ліпшати* СУМ, Ж, *поліпшувати*, *поліпшення*, *поліпшувач*;— р. **[лѣпный]** «гарний, красивий, прекрасний», бр. *лѣпшы* «кращий», п. *lepszy* «те.», ч. елц. *lepý* «красивий», *lepší* «кращий», вл. *lepy* «гарний, спритний»,

lěpši «кращий», нл. lěru «гарний, добрий, зграбний, спритний», lěpšu «кращий», полаб. lěpsě «краще», болг. [лєп] «красивий, добрий», м. [лєп] «гарний, красивий», схв. *лєп, лїјєп* «красивий, гарний; відповідний», *лєпшиї* «кращий, красивий», слн. lěr «гарний, красивий; приемний, добрий», lěpši «кращий, красивіший, приємніший», стел. л'ѣпъ «гарний, відповідний, належний»; — пел. *lěrpъ, форма вищого ступеня від lěrpъ «гарний, красивий; добрий, відповідний, належний», пов'язаного з lěpiti, lірpoti «ліпити, липнути»; первісне значення — «який прилягає, липне, пристає, підходить, відповідає»; пор. аналогічний розвиток семантики споріднених лит. lірpus «липкий» — «милий, лагідний, ввічливий», лтс. laīrps «доступний, ласкавий, ввічливий, милий»; для пел. lěrpъ припускалося також вихідне значення «жир, жирний» (Meisinger WuS 5, 149); зіставляється з лат. lерbō «краса, чарівність», lерidus «милий, приемний, гарний» (Machek ESJČ 327; Holub—Lyer 285). — Фасмер—Трубачев II 485; Преобр. I 488; Sławski IV 168—169; Brückner 296; Holub—Kop. 202; Schuster-Šewc 827—828; БЕР III 361—362; Младенов 273; Skok II 297; Bezlaј ESSJ II 133; ЭССЯ 14, 225—228; Bern. I 711—712. — Див. ще *ліпнути*.

ліра «давньогрецький струнно-щипковий музичний інструмент; старовинний струнно-клавішно-смічковий музичний інструмент, який був поширений у Росії, Білорусії та на Україні», [ліра] «те.» Ж, *ліверник* «лірник», *лірнік* «народний співець, що акомпанує собі на лірі» СУМ, Ж, [лірвіст] «те.», [лірніцтво] «мистецтво гри на лірі» Ж, *лірний*, *лірніцький* СУМ, Ж, [ліроватий] «який має форму ліри» Ж, [лірнічитий] «грати на лірі, бути лірником» Ж; — р. болг. м. схв. *ліра* «давньогрецький музичний інструмент», бр. *ліра, лєра*, др. *лвра*, п. *ліра*, ч. вл. *луга*, слц. *луга*, нл. *лігу*, слн. *ліга*; — запозичено з грецької мови (спочатку безпосередньо в давньоруську, пізніше книжним шляхом через західноєвропейські в усі сучасні слов'янські); гр. λῶρα є, очевидно, запозиченням середземноморського по-

ходження. — СІС² 494; Фасмер II 500; Преобр. I 456; Sławski IV 276; Holub—Lyer 296; БЕР III 418, Klein 916; Frisk II 146.

лірика «один з трьох родів художньої літератури; сукупність творів ліричної поезії», *лірик*, *ліризм*, *ліричний*, [лірний] «ліричний» Ж; — р. болг. м. *лірика*, бр. *лірыка*, п. *лірыка*, ч. слц. вл. *лугіка*, схв. *лірыка*, слн. *лігіка*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Lyrіk «лірика», фр. lyrіque «те.; ліричний» зводяться до лат. lyrіcus «ліричний», джерелом якого є гр. λυρικός «ліричний, пов'язаний з лірою, виконуваний у супроводі ліри», похідне від λῶρα «ліра». — СІС² 494; Фасмер II 500; Sławski IV 276—277; Holub—Lyer 295; БЕР III 418; Klein 916. — Див. ще *ліра*.

ліс, [лісіця] «фантастична лісова істота, подібна до жінки», [лісіща] (мн.) «великі густі ліси» Ж, *лісівник*, *лісівніцтво*, *лісна* «лісова русалка», [лісній] «лісник», *ліснік* «лісовий сторож; лісівник; [лісничий Ж]», *лісниківна*, *ліснійцтво*, *ліснійця* «лісова русалка», *лісничий* «службовець лісництва, завідувач його; [лісник]», [лісничіна] «лісничиха», *лісничіха* «дружина лісника або лісного; жінка-лісник», [лісничівка] «оселя лісного», [лісн'як] «лісове дерево Ж; болото, поросле дрібним лісом; рідкий ліс Ч», [лісовий] «лісник», *лісовік* «мешканець лісу; лісовий сторож; міфічна істота — лісовий дух; [дикун Ж]», [лісовіна] «лісове дерево, лісовий ґрунт Ж», [лісовічка] «гора, поросла лісом» Ч, *лісок*, [лісун] «міфічна людиноподібна істота, що живе в лісі», [лісунка] «дружина лісуна», [лісяна] «гора, поросла лісом» Ч, [лісянка] «те.» Ч, *лісістий*, *лісівничий*, *лісній*, *лісовий*, [лісно́] «багато лісів», *лісникувати*, [лісничити] «бути лісничим; виготовляти дерев'яні вироби» Ж, *безлісся*, *безлісий*, *безлісний*, [взлісе] «узлісся» Ж, [возлісся] «те.», [злісний] «лісник», [залісок] «узлісся; чагарник Ж», [залісся] «узлісся» Ч, [залісений] «зарослий лісом», *заліснений* «те.», *залісити*, *заліснювати* «засаджувати лісом», [заліснити] «те.» Ж, *збезлісити*,

збезлісити, [надліснийцтво] «головне лісництво» Ж, [надлісничий] «головний лісничий» Ж, [надулісся] «узлісся», [переліс] «невеликий лісок СУМ, Ч; чагарниковий ліс», [перелісанка] «поляна в лісі, поросла травною» Ч, [переліска] (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica pobilis* Gars. (*Hepatica triloba* Gilib.)», *перелісок* «невеликий лісок; [вузька смуга лісу, що заходить у поле]», *перелісся* «галявина між ділянками лісу», [передлісся] «край лісу» Ч, [підліс] «просіка, галявина» ВеБ, [підліска] (бот.) «фіалка запашна, *Viola odorata* L. Мак; (у сполученні *n. трилатчаста* бот.) печіночниця звичайна Нед», *підлісник* (бот.) «*Sapicula* L.; [ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L.]», [підлісничий] «молодший лісничий» Нед, *підлісок* «кущі та молоді дерева, що ростуть у нижньому ярусі лісу; [тонкий ліс; рідкий ліс Ч; фіалка дивовижна, *Viola mirabilis* L.; фіалка запашна; печіночниця звичайна]», *підлісся* «ділянка поруч з лісом; кущі та молоді дерева у нижньому ярусі лісу; [край лісу Ч]», *підлісковий*, *підлісний* «розташований поруч з лісом; який росте у нижньому ярусі лісу», *полісбвицник* «лісничий», *полісся* «низька лісиста місцевість; [підвищення, поросле лісом Ч]», [полісун] «лісовик», [полісубк] «житель або уродженець Полісся», [полісянин], *полісубк* «тс.», *поліський*, *праліс*, [праліска] (у сполученні *n. суня*) (бот.) «печіночниця звичайна», *пріліс* «гай; узлісся», *прілісок*, *прилісний* СУМ, Нед, *пробліс* «праліс; [просіка, галявина ВеБ]», *пробліска* (бот.) «печіночниця звичайна; (у сполученні *n. біла*) анемона дібровна, *Anemone nemorosa* L.», *проблісок* «галявина», *узліс*, *узлісок*, *узлісся*;— р. бр. *лес*, др. *лѣсъ*. п. *las*, ч. *les* «ліс; (ст.) листя, пагони, гілки», слц. *les*, вл. нл. *lēs*, полаб. *l'os* «ліс; будівельний матеріал», болг. *лес*, схв. *лѣс*, *лѣјес* «дерево; [труна; ліс]», слн. *lēs* «дерево, будівельний матеріал, кий, палка; [ліс]», стсл. *лѣсъ* «ліс; дерева»;— псл. *lēsъ* «простір, порослий деревами, особливо листяними; дерева, особливо листяні; дерево як будівельний матеріал»;— єдиної думки про первісне значення слова і дальші його зв'язки

немає; пов'язується з лит. *laĩškas* «лист (дерева)» і припускається, що початкова семантика слова краще збереглася в західнослов'янських мовах, як у ч. ст. *les, lesy* «листя, пагони» (Фасмер—Трубачев II 485); зіставляється з дангл. *læs, læswe* (< **lēsūā*) «пасовище, лука», сангл. *leswe, lese*, англ. [*leasow, lesew*] «поляна, пасовище» (первісне значення — «простір, покритий рослинністю», пор. семантику псл. **logъ* «лука» і «ліс», укр. *луг*¹— Фасмер—Трубачев II 485; Ляпунов ИОРЯС 30, 14—15; Sławski IV 54—56; Holub—Kop. 202; БЕР III 367; Bezlaj ESSJ II 134—135; Bern. I 713; Stang 32; Мельничук Этимология 1984, 144); припускається також первісне значення «дерево як будівельний матеріал», яке виступає в р. *лесá* «риштування», ч. [*les*] «тс.», схв. [*lēs*] «ряд дошок», [*lěsa*] «тс.», псл. **lěska* «ліщина» як матеріал, з якого виготовлялись (часто способом плетіння) різні предмети домашнього вжитку (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290; Holub—Kop. 207; Schuster-Sewc 828—829); виводиться від іє. **lē(i)-* «володіти» (Skok II 298); реконструється **uloi-kos* від іє. **vel-* «рвати» (ЕССЯ 14, 252); малопереконливі зіставлення з гр. *ἄλλος* «(священний) гай» (Pedersen KZ 38, 309), з лат. *lūcus* «гай» < **loik'-os* (Machek ESJČ 327), а також припущення первісного значення псл. *lēsъ* «потайне місце» (Черных Очерк 13).

ліса «огорожа, сплетена з хворосту; плетена загорода, хвіртка або ворота; [очеретяна загорода між двома кітцями; решітка з дерев'яних паличок у сушильні, на яку насипають фрукти; драбина Л]», [*лєса*] «драбина» Л, [*лієска*] «тс.» Л, [*ліска*] «плетені ворота; рибальська плетінка», [*палісок*] «рибальський пристрій у річці» ВеУг;— р. *лєсá* «волосінь вудки; [огорожа, сплетена з хворосту]», бр. [*лєска*] «плетена огорожа», др. *лѣса* «плетінка; решітка», п. *lasa* «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито, тенета; [двері, ворота, плетені з хворосту; хворост; решітка для сушіння фруктів у печі]», [*lesá*] «густа драбина», ч. *lísa* «плетінка з гілок для сушіння фруктів; плетена

хвіртка; [перегородка в оборі; пристосування з дерева для підвішування хліба)], слц. *lesa* «пліт з жердин, дерев'яна огорожа; стіна, плетена з прутів у куренях пастухів», [*lésa*, *liesa*] «тс.», вл. заст. *lěsa* «плетені двері», нл. ст. *lěsa* «плетінка з гілок», болг. *леса́* «переносний пліт, решітка», м. *леса* «плетінка з прутів; плетінка для ловіння риби; борона; коса», схв. *лѣса* «плетінка з прутів, тростини; клітка для сушіння фруктів, кукурудзи; пліт рухомий, плетена огорожа; плетені ворота; [борона]», слн. *lésa* «стіна, плетена з прутів; пліт, плетена огорожа; хвіртка в плоті, плетена з гілок; плетінка для вимощування; плетінка для сушіння фруктів; плетене з лика начиння для сиру»;— псл. *lěsa* «плетінка з гілок, прутів, клітка, плетена огорожа, пліт»;— далші зв'язки неясні; зіставляється з лтс. *lėsa* «рослини, сплутані на поверхні води», *lėsa* «склад збіжжя, льону; шар гумусу над водою, утворений коренями рослин», *lėss* «зрослі корені, що створюють суцільну поверхню над водою» (Mühl.—Endz. II 462); пов'язується з *ліс*, [*ліска*] «ліщина» (Соболевский РФВ 15, 366; Machek ESJČ 335; БЕР III 368); зводиться також до іе. **ulois-kā*, **ulois-ka*, звідки дінд. *vleškaŋ* «петля», дірл. *flesc* «різка, прут» (Lidén Balt.-sl. Anl. 25—27; Persson Beitr. 808); пропонувалась праформа іе. **vlēk'*, у зв'язку з чим пов'язувалося з псл. **volsъ*, укр. *во́лос* (Scheftelowitz KZ 58, 132); малопереконлива думка (Machek ESJČ 335; Holub—Kop. 207) про походження шляхом метатези з давнішого **koslo-i-*, з якого виводиться й двн. *hasal* «ліщина».— Фасмер II 485—486; Преобр. I 488—489; Sławski IV 56—58; Brückner 290—291; Holub—Lyer 290; Schuster-Sewc 829—831; Skok II 334—335; Bezlaĵ ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 232—235.— Пор. *ліска*¹.

[лісáниця] «вид гаївки» Ж;— очевидно, похідне утворення від *ліс*; пор. *гаївка* — *гай*.— Див. ще *ліс*.

[лісáтин] «огорожа, ліса, частокіл» Ж;— очевидно, тавтологічне поєднання слів *ліса* і *тин* (див.).

[лісва] «драбина» Л, [*лісвиця*] «тс.» Л;— результат спрощення давніших **лі-*

ства, **лісвиця* «тс.» з псл. **lěstva*, **lěstvica*, пов'язаних з **lěsti*, *lězo* «лізти» (пор. стсл. *лѣствица* «драбина», схв. *лѣствѣ*, слн. *lěstva*, *lěstvica* «тс.», болг. *лѣствица* «октава») або з *lěsa* «ліса» (ЭССЯ 14, 246—248).

[ліска¹] (бот.) «ліщина, *Corylus avellana* L.; щіпок з ліщини; палка», [*ліско́вець*] «вид грибів, що ростуть біля кущів ліщини» О, [*ліщѣк*] «тс.» О, [*ліщана́*] «ліщина» ВеНЗн, [*ліщані́к*, *ліщаниця́*, *ліщанка́* ВеНЗн, *ліщанні́к* Ж, *ліщаня́* ВеНЗн] «тс.», [*ліщѣбник*] «зарості ліщини», *ліщїна́*, *ліщїнник* Ж, [*підлішок*] «однорічний росток посаженої ліщини; плід ліщини, який упав на землю Мак», [*підліщя́к*] «лісковий горіх» Нед;— р. *леско́вый* (*орех*), *лещїна́*, бр. *ляшчы́на*, п. [*laska*] «ліщина», *leszczupa*, ч. *líska*, ст. *léska*, заст. *leština*, слц. *lieska*, *liešti-pa*, вл. нл. *lěska*, *lěščina*, полаб. *leskō-věica*, болг. *леска́*, м. *леска*, схв. *лиѣска*, *лѣска*, слн. *léska*, *leščina* «тс.», стсл. *лѣсковьъ*;— псл. *lěska* «ліщина», *lěščipa*; далші зв'язки не зовсім ясні; найбільш обгрунтоване припущення про спорідненість з *lěsъ*, *lěsa* і про первісне значення слова «лісове дерево; лісовий плід» (Соболевский РФВ 15, 366; Brückner 290—291; БЕР III 370—371); зіставляється також з псл. *loza* «лоза», прус. *laxde* «ліщина», лтс. *lagzda* (*lagzda*): *lazda*: *le(g)zda* «тс.», лит. *lazdà*: *lazà* «палка, щіпок; [ліщина]» (Преобр. I 491; Sławski IV 60—61; Brückner KZ 45, 42; Mikl. EW 167; Bern. I 713; Trautmann 153); малопереконлива гіпотеза про походження слова від іе. **uloiskā* і спорідненість його з ірл. *flesk* «гілка, лозина», дінд. *vleškaŋ* «тенета» (Фасмер II 486; Lidén Balt.-sl. Anl. 25—26; Topr 420; Persson Beitr. 808; Sławski IV 60—61); неприйнятне також припущення про виникнення *lěska* шляхом метатези з **kosla* > *loska* > *lěska* і спорідненість слова з двн. *hasala*, *hasel*, дірл. coll, лат. *corylus* (Machek ESJČ 335; Holub—Kop. 207).— Фасмер II 508; Schuster-Sewc 831; БЕР III 370—371; Skok II 298—299; Bezlaĵ ESSJ II 135; ЭССЯ 14, 239—242; Trautmann 153; Fraenkel 348; Гамкредидзе—Иванов 637.— Див. ще *ліс*.— Пор. *ліса*, *лоза*.

ліска² «певна площа землі (на городі, у землекопів)»; — очевидно, пов'язане з ліска «кий, палиця», оскільки земельну площу міряли палицею. — Див. ще ліска¹.

[лісковка] (бот.) «дика яблуня, *Pirus malus* L. (*Malus silvestris*)» Мак, [ліснійця] «тс.; дика груша, *Pirus complanis* L. Мак; (мн.) лісові яблука, лісові груші Ж», [леснійця] «тс.» Ж, [ліснійця] «дику фруктове дерево та його плоди» МСБГ; — р. [лесніўики] «лісові яблука, груші», [лесовіўха] «дика яблуня; плоди дикої яблуні», бр. [лесавікі] «лісові яблука», [ляснійкі] «тс.», [лясоўка] «дика яблуня», п. [Peśniówka] «лісове яблуко», слн. *lesnika* «дика яблуня, дику яблуку»; — похідні утворення від *ліс*, *лісній*; можливо, вже посл. *lěsypica* і под. від *lěsъ* «ліс», *lěsypъ* «лісовий». — ЭССЯ 14, 254—255. — Див. ще ліс.

[лісковріш] (зоол.) «ліщинова соня рудохвоста, вовчок горішковий, *Muscagdinus avellanarius*» ВеУг, ВеНЗн; — очевидно, результат контамінації форм [лісковчик] і [лускоріх] «тс.» при можливому впливі з боку словосполучення *лісковий горішок*. — Див. ще лісковчик.

[лісковчик] (зоол.) «ліщинова соня рудохвоста, вовчок горішковий, *Muscagdinus avellanarius*» ВеУг, [лісківчик ВеНЗн, ліскіўля] «тс.»; — пов'язане з [ліска] «ліщина»; пояснюється способом життя тварин, що оселяються в лісах з горіховим підліском і харчуються значною мірою горіхами (Огнев Звери СССР и прилежащих стран, т. V, 535—543); пор. іншу назву цієї тварини *ліскогріз*. — Див. ще ліска¹.

[ліскотуха] (орн.) «іволга, *Ogiolus*»; — очевидно, результат фонетичної видозміни форми **ляскотуха*, похідної від *ляскит*, *ляскотіти*. — Див. ще ляс.

ліснійця — див. лісковка.

літанія «урочиста церковна служба; довга благальна молитва у католиків», *літаня*, [літанья] «тс.»; — р. *литанія*, бр. *літанне*; — запозичення з польської мови; п. *litania*, як і ч. *litanie*, слц. *litanie*, вл. *litanija*, болг. *литанія*, м. *литанија*, схв. *литанија*, слн. *litanije*, походить від пізньолат. *litania* «молитва», слат. *letania*, *litania*, дже-

релом яких є гр. *λιτανεία* «прохання, благання», пов'язане з *λίσσομαι* «прошу», яке не має певної етимології. — Richhardt 74; Фасмер II 501; Sławski IV 297; Kopaliński 577—578; Holub—Lyer 290; БЕР III 430; Klein 896; Frisk II 130.

літак, літальний, літати — див. летіти.

[літарня] «ліхтар» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [ліхтарня] «тс.» під впливом п. *latarnia* «тс.» — Див. ще ліхтар.

літепло «тепла вода», [літеплий] «теплий» Г, Ж, [літепний] «тс.» Ж, ВеНЗн, [літеплітися] «ставати теплуватим» Ж; — р. [літепный] «теплуватий»; — результат злиття др. *лѣ* «ледве» і *теплъ* «теплий». — Фасмер II 487; Потєбня К ист. зв. 172; Brückner KZ 42, 42; ЭССЯ 14, 268; Mikl. EW 166. — Див. ще ле, теплий.

літер «документ (позначений певною буквою) на право безкоштовного або пільгового проїзду»; — бр. *ліцер*; — запозичення з російської мови; р. *літер*, заст. *літера* «тс.; буква» походить від лат. *littera* «буква». — СІС² 494. — Див. ще літера.

літера «буква», літеральний «буквальний», літерний «стосовний до літери, позначений літерою»; — р. *літера*, бр. *літара*, п. ч. слц. *litera*, схв. *литера*; — запозичено з латинської мови, можливо, через польське посередництво; лат. *littera*, давніше *ltera* «буква алфавіту, лист», очевидно, пов'язане з *lipo* «брудно, мажу, фарбую», спорідненим з дінд. *lipāti* «тулиться, прилягає, застряє», гр. *ᾠλίνω* «намазую», гот. *aflippan* «іти геть, відступати», дірл. *len(a)id* «іти слідом», кімр. *sanlip* «тс.»; існує також думка про грецьке походження слова, оскільки латинський алфавіт був запозичений через посередництво етрусків у греків (*Etrout—Meillet* 363). — СІС² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 298; Hüttl-Worth 16; Klein 882; Walde—Hofm. I 814—815.

література «сукупність наукових, художніх та ін. творів; вид мистецтва, що зображує життя за допомогою слова», *літерат*, *літератор*, *літературица*,

літературний, літераторствувати, літературити;— р. болг. м. схв. *література*, бр. *літаратура*, п. ч. вл. *literatura*, слц. слн. *literatúra*;— запозичення з латинської мови; лат. *littera* «буквене письмо; наука про мову, граматику, освіта, наука» є похідним утворенням від *littera* «буква».— СІС² 495; Фасмер II 502; Sławski IV 300; БЕР III 431; Walde—Hofm. I 807, 814—815.— Див. ще літера.

літати, літатися — див. *літь*.

літій «хімічний елемент, сріблясто-білий легкий метал»;— р. болг. *літій*, бр. *літій*, п. *lit*, ч. *lithium*, слц. вл. *lithium*, схв. *літій(ум)*, слн. *lítij*;— інтернаціональний латинізований науковий термін; нлат. *lithium* (спочатку *lithion*) створено Й. Берцеліусом на основі гр. λίθιον «кам'яний», пов'язаного з етимологічно неясним λίθος «камінь», оскільки сполуки цього металу зустрічаються переважно в мінералах.— СІС² 495; Волков 53; Фигуровский 86; Sł. wuj. obcych 400; Klein 897; Frisk II 122.

літісь «минулого року, торік», [*літось* Ж, *лётось* Л] «тс.», [*літішний*] «торішний», [*літішний*, *літійшний* ВеУГ] «тс.», [*літошка*] «однорічне теля, назимок» Л, [*літошок*] «тс.» Л, [*залітошний*] «позаторішний», [*позалітісь*] «позаторік», [*позалітось*] «тс.» Л, [*позаліташний*] «позаторішний» Л, [*позалітошок*] «дворічне теля» Л;— р. [*лётось*] «торік, минулого літа, улітку», бр. [*лётась*] «минулого літа, минулого року», п. *laŝos* «у цьому році», ст. *laŝosi*, ч. *letos*, ст. *letose*, вл. *lětsa*, нл. *lětos*, *lětosá* «тс.», болг. *лѣтос* «найближчого літа (минулого чи майбутнього)», м. *летоска* «цим літом; минулого літа», схв. *лѣтѡс* «цього літа, найближчого літа», слн. *lětos* «у цьому році», стсл. *лѣтось* «тс.»;— псл. *lěto se* «цього літа, цього року, найближчого літа, року», букв. «літо це».— Німчук Пр. XII діал. н. 267; Sławski IV 73—75; Schuster—Sewc 833—834; Bezłaj ESSJ II 137.— Див. ще літо, сей.— Пор. днесь.

[*літки*] (бот.) «конюшина повзуча, *Trifolium repens* L.» Мак, [*летучка*] «конюшина польова, *T. arvense* L.» Мак,

[*перелет*] «конюшина гірська, *T. montanum* L.» Мак;— бр. [*пералётник*] «конюшина альпійська, *T. alpestre* L.», [*пржалётник*] «тс.» (з п.? пор. п. *przelotnik* «*Anthyllus*»);— похідні утворення від *літати*, *летіти*; назви зумовлені, очевидно, особливостями способу розповсюдження насіння.— Див. ще летіти.

[*літник*] (бот.) «вовчки, *Orobanchae coerulea* Vill.» Мак;— похідне утворення від *літо*; може бути калькою іншомовних назв (пор. нім. *Sommerwurz* букв. «літній корінь», слн. *roletni kogen* «тс.»); назва пояснюється часом цвітіння вовчків.— Віслюкіна—Клоков 283; Симонович 330—331; Анненков 235.— Див. ще літо.

літо «найтепліша пора року; рік», *літа* (мн.) «роки; вік; часи», [*літнárка*] «літне приміщення для овець» Доп. УЖДУ 4, *літник* «однорічна декоративна садова рослина; [дачник]», [*літнійк*] «верхній жіночий літній одяг; літня спідниця; легкий одяг для літа Ва; піджак, жакет Ме», [*літниця*] «літня спідниця», [*літничок*] «літній жакет» Мо, [*літніак*] «літня дорога; літній день Ж; південний вітер Ж; легкий одяг для літа Ва», [*літніачка*] «верхній жіночий літній одяг; легка літня спідниця Ва», [*літовица*] «пасовище, куди виганяють худобу на все літо» МСБГ, [*літовіще*] «гірське пасовище Ж; літне пасовище Ж; стадо, що йде на гірське пасовище Ж; місце і час літнього перебування в горах гуцульської худоби; назва гурту овець, що формується влітку Дз; шар деревини, який визначає вік дерева», [*літійчка*] «жіноча літня кофточка» Мо, [*літній*] «літній» Ж, *літній* «який буває влітку, призначений для літа; немолодий; [теплуватий]», [*літішний*] «який буває влітку» Ж, [*літошний*] «тс.», [*літійшний*] «немолодий», [*літійвий*] «тс.» Ж, [*літі*] «влітку» До, *літком*, *літом*, *літувати* «проводити десь літо; (спец.) залишатися влітку без води (про штучні водойми)», [*літуватися*] «проводити літо», *влітку*, [*долітний*] «повнолітній» Ж, [*злітки*] (у сполученні [*віддавати на з.*] (*телят*) «віддавати на відгодівлю на чотири роки») ВеЛ, [*злітній*] «середнього віку», [*заліток*] «літній ви-

пас худоби», [з^алітки] «початок літа», [зали́тати] «зробити теплуватим» Ж, зали́тувати «залишитись на літо; вистачити до нового урожаю», [налі́та] «наступного року» Л, нед^оліток, нед^олітство «неповноліття», нед^оліття «те.», нед^олітній, [облі́тку] «влітку», [налі́ток] «сириятливе для врожаю літо, поліття», [перелі́тка] «корова, яка телиться через рік», [перелі́ток] «однорічне теля» ВеБ, полі́тник «той, хто наймається на літні роботи», [полі́ток] «одноліток; щорічний податок; річна оренда; поліття Нед; річний урожай з поля Нед; однорічний шар деревини», полі́ття «сприятлива погода; урожайне літо», полі́тний, по-лі́тньому, [пр^олі́ток] «початок літа» Нед, [улі́ти] «влітку», улі́тку; — р. л^ето, бр. л^ета, др. л^ьто, п. lato, ч. léto, слц. leto, вл. lěto «рік; річний шар дерева», lěso «найтепліша пора року», нл. lěto «рік», lěse «найтепліша пора року», ст. lěto «весна» (XVI ст.), полаб. l'otū «рік; найтепліша пора року», болг. л^ьто «найтепліша пора року; рік», м. лето «найтепліша пора року; рік», схв. л^ьто «найтепліша пора року; шар деревини, річний приріст дерева; ст. рік», слн. lěto «рік; ст. найтепліша пора року», стел. л^ьто «рік; час; (рідко) найтепліша пора року»; — пел. lěto «найтепліша пора року», пізніше «рік»; — єдиної етимології немає; найбільш переконливою здається думка про генетичний зв'язок з лит. lėtas «лагідний, спокійний, тихий; повільний, поступливий», лтс. lėts «легкий», далі з лит. lėpas : lėpas «лагідний, спокійний; повільний», лат. lēnis «лагідний, спокійний, ніжний», пел. *lěpъ «лінивий», укр. лі́нівий, які зводяться до іє. *lě- «ослабнути, зменшитися, полегшати, відпустити»; у такому разі lěto первісно мало значити «тепла, м'яка пора року, коли холод відпустив»; зіставляється також з пел. *lějo, liti «лити», пов'язаним з лит. lytus (lietus) «дощ», лтс. lietus «те.», і реконструюється первісне значення «пора дощів, час дощів» (Mikl. EW 167; Brücker 291; Младенов 282); на підтримку цієї думки наводиться як семантична паралель схв. г^одина «рік; [дощ]» (Skok II 336—337); пов'язува-

валось з давньогутнійським lařigs «навесні», шв. [lådning, lång] «весна», lådigs «минулорічної весни» (від пгерм. *lǣf), ірл. laithe (< *lati-) «день» (Mikkola Ursl. Gr. I 46, 124; Bern. I 713—714; Pedersen Kelt. Gr. I 133, 177, 538) і як паралель наводилося співвідношення гот. dags «день», прус. dagis «літо», лит. dāgas «жнива» (Bern. I 713—714) від іє. *dheg^h- «палити»; реконструювалося іє. *lěto-/lato- «теплий час; літо, день» (Pokorny 680); неприйнятною є думка про кельтське походження слова і зіставлення його з ірл. lúth (Šachmatov AfSlPh 33, 91), а також зіставлення lěto (< *vleto) з алб. valë «кипіння, хвиля», лит. vildyti «підігрівати», дісл. ylr «тепле випаровування», пов'язаними з р. волна́ (Jakobsson Le pom de temps lěto 76—80); мало обгрунтоване пов'язання lěto з етимологічно неясним лат. laetus «веселий, приемний; багатий, сприятливий» і припущення про походження слова з первісного виразу *lěto verme «прекрасний час», не засвідченого в слов'янських мовах, але семантично паралельного фр. [beau temps], нгр. ка̀ло ка̀ри «літо» (Machek ESJČ 328; Мартынов Язык 67—68). — Кочерган Мовозн. 1970/6, 41—42; Фасмер—Трубачев II 488—489; Sławski IV 69—71; Schuster-Sewc 832—833; БЕР III 590—592; Skok II 336—337; Bezlej ESSJ II 137.

літографія «спосіб плоского друку; відбиток, одержаний у такий спосіб», літограф, літографічний, літографувати; — р. болг. литогра́фия, бр. літагра́фія, п. слц. litografia, ч. litografie, вл. litografija, м. литографи́я, схв. литогра́фи́я, слн. litografija; — інтернаціональний термін (пор. н. Lithographie, фр. lithographie, англ. lithography «тс.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь», що не має певної етимології, і γραφω «пишу, вирізую». — Фасмер II 503; Коралиński 578; Holub—Lyer 291; БЕР III 432; Klein 897. — Див. ще графа́, же́реб, лі́тій.

[літопі́р] (зоол.) «нетопир, кажан, Vespertilio» ВеНЗн; — р. [л^етопы́рь], п. [latoperz], ч. letopěř, letopýř, [letopeř, litopěř], слц. [letopier], слн. letopir,

latorig, latorer; — псл. *létorугь «тс.», результат контамінації деетимологізованого netorугь «тс.» і létati «літати» (пор. укр. *летюча миша*, р. *летучая мышь*, [летяга], п. заст. latonka «тс.», схв. létonje «кажани», а також нім. Fledermaus «летюча миша», утворене з основ свн. vledern «літати, ширяти» і maus «миша»); непереконлива думка про походження наведених назв з létо-, як і тих, що починаються з neto-, від *leretугь, утвореного з звуконаслідувального дієслова leretati «тріпотіти крилами» (Machek ESJČ 397; Holub—Lyer 334; Holub—Kop. 244); як первісні форми з початковим l назви кажана зближувалися з назвами метеликів у схв. *лѣпѣр*, [lèpīg, lerięg], що сприймаються зараз як деривати дієслова *лѣпѣти се* «клеїтись» (за пилком з крилець, що залишається на руках людини), і пов'язувалися з дієсловом *лѣпѣтати* «тріпотати» з реконструйованою праформою *lerьтугь (Skok II 289). — Sławski IV 71—72; Brückner 361; Bezlaј ESSJ II 137. — Див. ще летіти, нетопір.

[літорізня] «молоді пагони рослини, річний приріст пагонів» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [latorózdziel] є збірною формою до [latorózga] «тс.», що складається з основ іменників lato «літо» і gózga «різка»; у польській мові виникло внаслідок заміни давнішого latorośl «однорічний пагін». — ВеЗа 197; Sławski IV 72—73. — Див. ще літо, різка. — Пор. літорост.

[літорост] «однорічний пагін», [літорость Ж, Ник, літоросток, літорасль Ж, літорасть Ж] «тс.», [літорослий] «однорічний»; — р. [лѣторосль], др. *лѣторасль* «пагін; нащадки», п. latorośl «молодий пагін рослини, однорічна гілка», ст. [latorość, latorośl] «тс.», ч. letorost, ratolest, слц. ratolest', болг. *леторасъл*, схв. *лѣтораст* «тс.; урожай одного року», [lètorēst] «річний приплід домашніх тварин», [ljetorasla «однорічний пагін», слн. [letorāst] «річний приріст», letorāsel «однорічний пагін», стсл. *лѣторасль* «пагін»; — псл. *létо-orst-ь «річний приріст, однорічний пагін», *létо-orst-slъ «тс.», складні утворення

з основ іменника létо «літо, рік» і дієслова *orsti «рости»; можливо, запозичення у давньоруську мову з церковнослов'янської. — Фасмер II 489; Sławski IV 72—73; Brückner 291; Machek ESJČ 328; Holub—Lyer 410; Holub—Kop. 203; Bezlaј ESSJ II 137. — Див. ще літо, рості.

літосфѣра «верхня тверда оболонка земної кулі; земна кора»; — р. болг. схв. *литосфѣра*, бр. *литасфѣра*, п. litosfera, ч. слц. litosféra, слн. litosféra; — інтернаціональний науковий термін (пор. н. Lithosphäre, фр. lithosphère, англ. lithosphere «тс.»), утворений з основ гр. λίθος «камінь» і σφαῖρα «куля». — Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 897. — Див. ще літій, сфѣра. — Пор. атмосферѣра, літографія.

літо́та «зворот мови, протилежний перебільшенню (гіперболі); пом'якшення виразу через заміну його рівнозначним, але у формі заперечення», *літо́тес* «тс.»; — р. *литóта*, бр. *литóта*, п. ч. litotes, болг. *литóтес*, схв. *литóта*, слн. litóta, litotes «тс.»; — інтернаціональний термін, утворений на основі гр. λίτότης «очевидність, прямота, простота», похідного від λίτός «гладкий, простий», пов'язаного з λείος «рівний», спорідненим з лат. lēvis «гладкий», lītax «слимак», укр. *слима́к*. — СІС² 495; Kopaliński 578; Holub—Lyer 291; Klein 898; Frisk II 97, 99, 128—129. — Див. ще *слима́к*.

лі́тр «одиниця об'єму», *лі́тровка*; — р. *литр*, бр. *литр*, п. ч. litr, слц. вл. liter, болг. *литър*, м. *литар*, схв. *лїтар*, слн. liter; — інтернаціональний термін (пор. н. Liter, англ. litre, liter «літр»), що походить від фр. litre «тс.» (з давнішого litron «давня міра зерна»), джерелом якого є слат. lītra «міра рідини», що зводиться до гр. λίτρα «фунт», звідки також укр. заст. *літра*, *літра* «тс.». — СІС² 496; Акуленко 141; Фасмер II 503; Sławski IV 306—307; Brückner 300; Machek ESJČ 337; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 434; Klein 896, 898; Dauzat 440; Frisk II 131. — Див. ще літра¹. — Пор. лібра.

[літра] «драбина» Ж, [літра] «тс.» Ж, [літерн'як] «віз, пристосований для

перевезення снопів», [літєрний віз] «тс.», [літѳрка] «драбина; драбина у возі», [літѳра́к] «віз з драбинами» Ме, [літѳря] «переносна драбина», [лѳйтир] «гарба» МСБГ, [лѳйтѳра] «драбина у возі», [лѳйтѳра́к] «віз», [лѳйтѳѳра] «драбина» ДзАтл I, [лѳйтѳѳра] «тс.; драбина у возі» тж, [літєрний] (у сполученні [л. віз] «віз з драбинами»);— п. [letra], мн. [letry, litry, lytry, latry] «драбини у возі; бічні дошки воза; віз (з драбинами)», болг. [літѳра] «бічна дошка воза», рѳтла «тс.», схв. [лѳйтѳра, лѳйтѳѳре, лѳйтѳра] «драбина у возі», слн. lѳйтѳра «драбина»;— запозичення з німецької мови; н. Léiter «драбина», свн. leiter(e), lātere, днн. leitara (< *hleitara) «тс.» (пгерм. *hlai-dgī) споріднені з гр. κλίμαξ «драбина», κλίμα «нахил, місцевість», κλίω «згинаю, прихиляю», лат. slīpo «гну, згинаю», псл. sloniti «слонити, прихиляти»; різноманітність форм у слов'янських мовах відбиває варіативність німецьких діалектних форм; форми з лѳйт- запозичені через посередництво східнороманських мов (пор. молд. лѳйтѳрѳ «бокова стінка воза», рум. lѳйтѳă «тс.»).— Шелудько 37; Sławski IV 181—182; Brückner 296; БЕР III 432—433; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I 729; Kluge—Mitzka 435.— Див. ще слоніти.— Пор. клімат.

літраж «об'єм у літрах»;— бр. літѳраж, п. litraž;— очевидно, запозичено з російської мови; р. літѳраж є похідним від литр, утвореним за аналогією до запозичених з французької мови тоннаж (фр. tonnage), метѳраж (фр. mѳtrage).— Sławski IV 307; Sł. wyr. obcych 401.— Див. ще літр.

[літѳствувати] «поздоровляти, бажати щастя» Ж;— очевидно, похідне від літо; могло виникнути на основі церковного виразу (приспіву) многая літа.— Див. ще літо.

літургія «церковна відправа у християнстві; обідня», літургі́йний, літургі́чний;— р. болг. літургія, бр. літургія, др. літургія, п. слц. liturgia, ч. liturgie, вл. нл. liturgija, м. літургія, схв. літургія, слн. liturgija, стсл. литѳургія;— через церковнослов'янське посередництво запозичено у дав-

ньоруську мову з грецької; гр. λειτουργία (атт. λειτουργία) «громадська повинність, державна служба, служіння» є складним словом, утвореним з основи leit-, пов'язаної з λαός (атт. λαός) «народ, люди, натовп, колектив», яке не має задовільної етимології, і -ουργία, пов'язаної з ἔργον «робота», спорідненої з ав. varəzəmt, днн. werk, англ. work «тс.».— СІС² 496; Фасмер II 503—504; ГСЭ 115; Sławski IV 307—308; Kopaliński 579; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208; БЕР III 433; Mikl. EW 171; Klein 898; Frisk I 548—549, II 83—84, 101.— Пор. верстат, драматѳрг, металѳрг, ѳрган, хірург.

[літь] «тічка», [літавіця] «тс.; шаленство» Ж, [літо] «запліднення» Ж, [літити] «запліднювати», [літитися] «бути в періоді тічки», [літоватися] «тс.» О, [нєлітка] «корова, яка не мала теляти» Г, ДзАтл I;— р. [леть] «тічка», п. [latować (się)] «бути в періоді тічки» (про корів);— неясне; зіставляється з ісл. lóða (< *lѳra-) «пристрасний, який перебуває в тічці», сірл. láth (род. v. laith) «тічка», кіпр. llawd «тс.», для яких реконструюється іє. *lѳto- (Фасмер II 489; Bern. I 714); припускається можливість зв'язку з літо або з літати «бігати», пор. подібний розвиток значення в укр. [бігати] «гуляти, бути в періоді парування» (про корову), [бігатися] «тс.», [гінє] «тічка», [гоніця] «корова в період парування», п. biegać «бігати», biegać się «бути в періоді тічки» (про звірів), gonicь «гнати», gonicь się «бути в періоді тічки»; пор. і р. гон (про звірів).— Мартынов ЭИРЯ II 51—55; Sławski IV 75—76.

ліф «предмет одягу, який облягає груди і спину», ліфчик «предмет білизни, який облягає груди»;— р. лиф, бр. лиф, п. [lifk, liwk];— через російську мову запозичено з голландської; гол. lijf «ліф, корсет» споріднене з нвн. Leib «тіло, тулуб, живіт», Leibchen «ліф, корсаж» (звідки п. laibik, leibik «мундир, куртка, сорочка; талія», ч. laib, laiblík), leben «жити», днн. lѳb «життя», англ. live «тс.», псл. lipnŏti, укр. ліпнути.— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Bern. I 717; Mikl. EW 168; Matzenauer

241; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще ліпнути.— Пор. лейбик.

[ліферія] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L. (*Primula officinalis* Jacq.)» Мак, [лифэрия] «вид підмаренника, *Galium ochroleucum* Wolff.» Мак, Ж;— неясне.

ліфт, *ліфтэр*;— р. болг. м. *лифт*, бр. *ліфт*, ч. слл. *lift*, схв. *лйфт*, слл. *lift*;— запозичення з англійської мови; англ. *lift* «ліфт; підняття; піднімати», сангл. *liften* (*leften*) «піднімати» походить від дісл. *lyfta* «піднімання» (ісл. *lyfta* «піднімати»), спорідненого з снн. *lūchten*, нвн. *lūften* «тс.» і пов'язаного з дісл. *loft* «повітря», спорідненим з дангл. *lyft*, днн. днн. свн. нвн. *luft*, гот. *luftus* «тс.».— Фасмер II 504; КЭСРЯ 242; Holub—Lyer 288; БЕР III 434—435; РЧДБЕ 408; Klein 388; Skeat 294.— Пор. люфт.

ліхтар, [лихтар] «ліхтар», [лихтарка Ж, лихтарня, лихтарня] «тс.», [лихтарник, лихтарний];— р. [лихтар] «свічник», бр. *ліхтар* «ліхтар», п. *lichtarz* «свічник»;— запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. *Léuchter* (< свн. *liuhtære*) «свічник» пов'язане з свн. днн. *liuhten* «світити, сяяти, блищати», нвн. *leuchten* «тс.», спорідненими з гот. *liuhtjan*, днн. *liuhtian* «тс.», лит. *laikas* «з плямою на лобі», дірл. *lōchet* «блискавка», псл. *lušь* «промінь».— Шелудько 37; Фасмер II 505; Sławski IV 233; Fraenkel 371; Kluge—Mitzka 437, 438.— Див. ще луч.— Пор. лійсий.

ліхтер «невелике вантажне судно, використовуване для навантажування чи розвантажування інших суден або для місцевих перевезень»;— р. болг. *ліхтер*, бр. *ліхтэр*;— через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *lichter* «тс.» (букв. «полегшувач») пов'язане з *licht* «легкий», спорідненим з днн. *līht(i)*, днн. *līht*, дангл. *līht*, дісл. *lēttr*, гот. *leihts*, лит. *leiguas*, *lengvūs*, псл. **льгъкъ* «тс.», укр. *лёгкій*.— СІС² 496; Фасмер II 506; Kluge—Mitzka 432.— Див. ще лёгкий.

[ліца] «старша сестра (у звертанні)» МСБГ;— запозичення з румунської мо-

ви; рум. *liță* є результатом скорочення форми *leliță*, деминутива від *léle* «сестриця (у звертанні до старшої сестри); тітка (у звертанні до жінки, старшої за віком)».— DLRM 453, 462.— Див. ще деліка, леля.

ліцей «тип навчального закладу», *лицейст*;— р. болг. *лицей*, бр. *лицэй*, п. *liceum*, ч. *lyceum*, слл. *lyceum*, вл. *licej*, м. *лицей*, схв. *лицей*, слл. *licéj*;— через посередництво західноєвропейських мов (фр. *licée*, н. *Lyzéum*) запозичено з латинської; лат. *lyceum* «лицей» походить від гр. *Λύκειον* (назва гаю біля храму Аполлона Лікейського поблизу Афін, де Арістотель навчав своїх учнів), пов'язаного з *Λύκος* (один з епітетів Аполлона), що зіставляється з *λύκος* «вовк» (буквально «той, хто вбиває вовків»), спорідненим з дінд. *vīka-*, лит. *vīkas*, гот. *wulfs*, псл. **vīkь*, укр. *вовк*.— СІС² 496; Фасмер II 506; КЭСРЯ 243; Sławski IV 227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 296; Kluge—Mitzka 452; Dauzat 446; Klein 915; Frisk II 143—144.— Див. ще вовк.

ліцензія «дозвіл на право торговельного та ін. обміну між країнами», *лицензійний*;— р. болг. *лицензия*, бр. *лицэнзия*, п. *licencja*, ч. *licence*, слл. *licencia*, вл. *licenca*, м. *лиценца*, схв. *лиценција*, *лиценца*, слл. *licéncja*;— інтернаціональний юридичний термін (пор. фр. англ. *licence*, н. *Lizéncz* «тс.»), що зводиться до лат. *licentia* «свобода, право», пов'язаного з *licet* «можна, дозволяється», *licere* «пропонуватися на продаж, оцінюватися», для яких припускається спорідненість з лте *līkstu*, *līkstu* «згоджуюсь, умовляюсь», лит. *lygstu* «стаю рівним», пел. *lice*, укр. *лице*.— СІС² 496; ССРЛЯ 6, 285; Hüttl-Worth 16; Sławski IV 226—227; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Klein 886; Walde—Hofm. I 797.— Див. ще лице.— Пор. ліцитація.

ліцитація «аукціон», [лицитувати] «продавати на торгах», [лицитувати Ж, ліцеува́ти Ж] «тс.»;— п. *licitacja*, ч. *licitace*, слл. *licitácia*, м. схв. *лицитация*, слл. *licitácia*;— через посередництво польської мови запозичено з ла-

тинської; лат. *licitatio* «пропонування ціни; надбавка ціни» пов'язане з *licitari* «пропонувати ціну; змагатися, боротися», похідного від *licere* «пропонуватися на продаж, оцінюватися». — Sławski IV 240; Kopaliński 573; Holub—Lyer 288; Walde—Hofm. I 797. — Див. ще ліцензія.

ліція (бот.) «дерева, *Lycium L.*», [лі́ція] «тс.» Ва, [ла́ційон, ла́ціян, ли́ца, ли́цій, ли́ця, лі́цій, лі́ціян, ли́ця] «дерева звичайна, *Lycium vulgare Dup.* (*Lycium halimifolium Mill.*; *Lycium barbarum L.*)» Мак; — р. *ли́цій*; — результат адаптації наукової латинської назви *Lycium*, яка пов'язується з назвою країни Лікії в Малій Азії, багатой на цю рослину, батьківщиною якої є узбережжя Середземного моря. — Нейштадт 485; Анненков 202; Симонович 285.

[лі́читáція] «торги» Берл; — очевидно, результат контамінації форм [лі́цитáція] і *лі́чити*. — Див. ще лі́читáція, лі́к¹.

[лі́шувáти] «шукати» Ж, [ля́шувáти] «нишпорити Ж; чатувати ВеУг», [ля́шовáти] «підступно ловити» О; — р. [ля́шить] «шукати, добувати»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [лешня́] «полювання в лісі», [лесовáть] «полювати», др. *лбсовати* «тс.», що зводяться до др. *лбсъ* «ліс»; зіставляється також (Лизанець 607) з уг. *lesni* «стежити, підглядати, чатувати», спорідненим з манс. *let's-*, *laš-* «тс.; засідка», хант. *laší* «засідка» (MNTESz II 758).

[лі́щави́ця] (іхт.) «плоскирка, густера звичайна, *Vlissa björkna L.*» Ж; — похідне утворення від *лящ*, [лі́щ] «лящ» (з діалектним переходом *ля* в *лі*); назва зумовлена подібністю тіла густери до молодого ляща або підлящика (густера як вид належить до роду лящів); пор. інші назви густери: р. [подлещик], п. [leszcz, podleszczyk]. — Сабанеев 357. — Див. ще *лящ*.

лі́щина, лі́щана, лі́щани́к, лі́щани́ця, лі́щанка, лі́щанні́к, лі́щаня́, лі́щэ́бник, лі́щэ́к, лі́щынні́к — див. лі́ска¹.

[лі́щине́ць] (у сполученні [слоник-л.]) (ент.) «*Balaninus piscis*» Ж; — похідне утворення від *лі́щина*; назва зумовлена тим, що личинки цієї комахи живляться

ядрами ліскових горіхів; пор. слц. *posatec liskový* «тс.». — *Kapesní atlas brouků* 236. — Див. ще лі́ска¹.

лі́щія — див. ли́щія².

Лія (жіноче ім'я), *Ляя*, ст. *Ліа* «праповітая» (1627); — р. *Лія*, бр. *Лія*, др. *Лия*, слн. *Léa*, стел. *Ліа*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; сгр. *Λία* походить, очевидно, від гебр. *Le'a*, пов'язаного з іменником *le'a* «антилопа». — Сл. вл. імен 244; Беринда 219; Петровский 143; Спр. личн. імен 506; Кнаррová 242; Суперанская 88; Klein 873.

лоб «чоло; [голова Ж; круглий камінь розміром з голову Ж; крутий схил гори; гола вершина; рівнина на підвищенні; невелика лісова галявина Ч; крутий горб Ник», [лі́б] «лоб», [ло́ба] «віл з великим лобом і широко розставленими рогами», [ло́бак] «круглий камінь» ВеНЗн, *лоба́нь* «людина або тварина з широким і опуклим лобом», [ло́бас] «з великим лобом; телепень», [ло́бач] «бовдур, лобур» Л, [ло́бик] «невелика лісова галявина» Ч, [ло́биця] «лоб» Ж, [ло́бище] «підвищене голе місце на лузі Ж; місце, де знаходяться круглі камені ВеНЗн», [ло́бок] «людина з великим лобом», [ло́бник] «червоний залізняк» Ж, [ло́бня́к] «гола вершина гори; підвищене місце, на якому ніщо не росте» Ч, [лобови́на] «гола вершина гори; острівць на болоті» Ч, *лобо́к* «(анат.) «підвищення на місці зрощення передніх кісток таза; [горб; гола вершина гори; рівнина на підвищенні; острівць на болоті Ч]», [ло́бчи́ско] «черепна коробка» Ж, *лоба́стий*, *лоба́тий*, *лобокóвий*, *лобний*, *лобови́й*, [вилóб] (у сполученні [з *вилба́*]) «лоб» Ж, [возло́бок] «схил», [возло́б'я] «волосся над лобом», *налóбник*, *налóбний*, *надло́б'я*, *надлобокóвий*, *надло́бний*, [підлі́б'є] «смуга на лобі нижче брів» Бі, [підло́б'я] «тс.», *підло́бний*, *прилби́ця* (заст.) «шолом, каска» Нед, *спідло́ба* СУМ, (Ме), *спідло́б'я*, [спідлу́ба] «спідлоба» Ме; — р. бр. *лоб*, др. *лъбъ* «череп, голова; купол церкви», п. *leb* «голова тварини; (розм.) голова; [чоло]; (ст.) череп», ч. слц. *leb* «череп, голова», болг. *лоб* «тім'я, лоб» (з р.),

[л'яб] «череп, чоло», схв. лоб'яња «череп», слн. leb (lěb) «чоло, череп; підвищення», lobánja «череп»; — стсл. л'ябн'я «черепний»; — псл. l'ябъ «череп; лоб, голова»; припускається зв'язок з псл. lubъ (< *louh-) «луб, кора дерева, лико; кошик, обруч з кори; дерев'яний обвід (наприклад, сита)»; тоді разом з ним походить від іє. *leubh-/leup- «лупити, усувати кору», звідки також псл. *lupiti, укр. лупіти; пор. схв. л'ябина «череп», слн. lobánja «тс.»; первісним значенням псл. l'ябъ у такому разі, очевидно, було «шкаралупа, лущина» (пор. схв. ст. і діал. lup «череп» і [l'ur] «лущина, шкаралупа»); зіставляється також (Fraenkel IF 50, 7; Bezzenberger BB 4, 333; Schulze UAJb 7, 172) з гр. λόφος «потилиця, султан з пір'я; гребінь гори, горб; кінський загривок», тох. A lap «голова». — Фасмер—Трубачев II 507; Преобр. I 462; Горяев 189; Sławski V 90—93; Brückner 309; Machek ESJĀ 323; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; БЕР III 534—535; Младенов 277; Skok II 322; Bezlaj ESSJ II 129; Bern. I 738; Specht 87; Mikkoła Ursl. Gr. III 27; Pokorny 690. — Див. ще луб.

[лоб'янець] «іноземна золота монета», лоб'янич (заст. розм.) «золота монета, на якій зображено голову певної особи»; — р. [лоб'янич] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від лоб «голова», оскільки йдеться про монети із зображенням голови; р. ст. лобець «новгородська монета північнонімецького походження» (XV ст.) пов'язувалося з лоб і припускалося первісне значення «шкурка з лоба білки» (Фасмер II 507); висловлювалася й менш переконлива думка про зв'язок р. лобець з місцевою назвою н. Lübeck (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 14). — Див. ще лоб.

лоб'янь (іхт.) «кефаль звичайна, Mugil cephalus L.», [лоб'ян, лоб'яц] «тс.» Ж; — р. лоб'ян, [лоб'яц, лоб'яц], бр. лоб'ян «тс.»; — похідне утворення від лоб; назва мотивується формою голови цієї риби. — Див. ще лоб.

[лоб'яц¹] «пункт прийому риби» Берл; — очевидно, результат видозміни слова лоб'яц «приміщення для продажу або зберігання зерна, борошна, різних

товарів» (пор. р. [лоб'яц] «тс.»). — Див. ще лоб'яц¹.

[лоб'яц²] «лобань, лобур»; — очевидно, результат деетимологізації запозиченого з польської мови [лоб'яц] «лобур» і вторинного зближення його семантики з лоб. — Див. ще лоб'яц. — Пор. лобур.

[лоб'ячка] (зоол.) «прісноводний поліп, Нудга» Ж; — неясне.

лоб'яда — див. лоб'яц.

лоб'ялія (бот.) «трав'яниста напівкущова декоративна рослина, Lobelia L.»; — р. болг. лоб'ялія, бр. лоб'ялія, п. lobelia, ч. lobélie, lobelka, слц. lobélie, lobelka, схв. лоб'ялія «тс.»; — засвоєна з латинської наукової номенклатури назва, утворена К. Ліннеєм від прізвища фламандського ботаніка М. де Лобеля (1538—1616). — СІС² 496; Holub—Lyer 291; Kopaliński 580; Симоновий 279; Dauzat 440.

лоб'язик «інструмент для випилювання»; — р. лоб'язик, бр. лоб'язик, болг. лоб'язик; — запозичення з німецької мови; н. Laubsäge «вид пилки» утворене з основ іменників Laub (свн. днв. loub) «лист», спорідненого з днв. снн. lōf, гол. loof, англ. leaf, дісл. гот. lauf «тс.», а також з лит. lupù, lūpti «лущити», укр. лупіти, і Säge (свн. sēge, днв. sēga) «пилка», спорідненого з лат. sēco «ріжу», псл. sēko, *sēkti, укр. сікти. — Фасмер II 508; Kiparsky ZfSlPh 23, 437; БЕР III 477; Kluge—Mitzka 425, 619. — Див. ще лупіти, сікти.

лобний (у сполученні лобне місце) «природне підвищення в якому-небудь пункті, що є його центром; (іст. і перен.) поміст, підвищення на площі, з якого оголошувались царські укази і де проводились публічні страти»; — р. лобное место «підвищення, горб, курган, сопка; (іст.) місце страти, яке видно звідусіль», др. лобное место, болг. лобно място (з рос. або стсл.), стсл. л'ябнок място «місце страти»; — похідне утворення від лоб, псл. *l'ябъ; сполучення лобне місце в історичному значенні є калькою гр. Κρατίου τόπος (місце в Єрусалимі, де начебто похований Адам, де лежить його голова); топонімічне значення «підвищення, горб» базується на сучасному діалектному

значенні прикметника [лобний], похідного від *лоб* «гола вершина». — Фасмер II 508; Преобр. I 462; Горяев 189; БЕР IV 448; Bezlaj ESSJ II 129. — Див. ще *лоб*.

лобогрійка «примітивна жнивварка», **лобогрійник** «той, хто працює на лобогрійці»; — р. *лобогрéйка*; — складне утворення з основ іменника *лоб* і дієслова *гріти*; робота на лобогрійці вимагає значних фізичних зусиль, звідси й первісне жартівливе значення слова, яке згодом нейтралізувалося. — Див. ще *гріти*, *лоб*.

лободá (бот.) «*Cheporodium* L.; [лутига, *Atriplex* L.; шпінат городній, *Spinacea oleracea* L. Мак]», [лебеда] «лутига; лобода» Мак, [лобідка] «лутига садова, *Atriplex hortensis* L.», **лободіна** «стеблина лободи», [лободіця] «лобода» Ж, **лободóві**, **лободя́ник** (заст.) «хліб з лободою», **лободя́нка** (заст.) «страва з лободи», **лободóвий**, [лободя́ний]; — р. *лебеда́* «лутига; лобода», [лободá, лобудá] «тс.», бр. *лебяда́* «лобода», *лябеднік* «лутига», др. *лебеда́*, *лободá*, п. *lebioda* «лобода», *loboda* «лутига», ч. *lebeda* «лутига; [лобода]», слц. *loboda* «лутига», [lebeda], вл. нл. *loboda*, болг. *лобода*, [lobuda, łobda, łabda], м. *лобода*, схв. *лободá*, [лобуда, лобода], слн. *lebéda*, *loboda* «тс.»; — псл. **elboda*, звідки *lebeda* і *loboda*; — споріднене з лат. *albus* «білий, блідий, світлий», гр. *ἄλφος* «білий висип на тілі», укр. *лєбідь*; іє. **albho-* «білий»; назва рослини зумовлена зовнішнім виглядом листя, ніби притрушеного білим пилом (особливо у лободи білої, *Cheporodium album* L.; пор. іншу її назву [мучі́нець] Ж); семантичну паралель становить лит. *balánda* «лобода», пов'язане з лит. *bálti* «біліти», *báltas* «білий»; менш вірогідним є припущення про спорідненість псл. **elboda* і лит. *balánda* «лобода», нвн. *Melde* «лутига; лобода; *Atriplex*; *Cheporodium*»; гр. βλίτον «тс.» (Machek ESJČ 323; Jm. rostl. 83; LP II 149; ZISPh 19, 66—67; Mikkola Balt. u. Slav. 46; Mikl. EW 428); пропонувалася також праформа **olboda* (Bern. I 698), імовірності якої суперечить матеріал південнослов'янських мов, де замість

початкового *ло-* було б *ла-*; відзначався збіг з тур. *labada* «шавель, *Rumex alpinus*» (Радлов III 739), тат. *алабота* «лобода» та ін. (Дмитриев 561; Жаримбетов РР 1976/3, 102—105). — Фасмер—Трубачев II 469—470; Меркулова 111—112; Преобр. I 440; Sławski IV 89—90; Brückner 292, 310; Holub—Lyer 283; Holub—Kop. 200; Schuster-Šewc 769—770; БЕР III 448—449; Skok II 256; Bezlaj ESSJ II 147; ЭССЯ 6, 18; Moszyński PZJP 71; Schrader Reallexikon I 345; Jóhannesson 40. — Пор. *лєбідь*.

[ло́боз] «лобур» Вел, [ло́буз] «злодій; шахрай»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *lobuz* «пустун, шибеник; нікчема, гультяй», [lobus] «тс.» (звідки й ч. [lobus] «гультяй») пов'язується з *lobuzie* «зарослі, бур'яни» і зіставляється у семантичному плані з словами на позначення дерева, бур'янів, пенька, зілля, які у переносному значенні стосуються людей (як р. *хлыст* «гнучка лозина; пройдисвіт, волоцюга», укр. *пень*, п. *rién*); основою для перенесення є значення «щось погане, не потрібне». — Sławski V 127—128.

[лоботра́ска] «гарячка» Мо; — складне утворення з основ іменника *лоб* і дієслова *трясті(ся)*, з яким пов'язане *трясця* «гарячка, пропасниця»; поєднання двох основ відбиває дві ознаки хвороби — високу температуру, про яку свідчить гарячий лоб хворого, і тремтіння тіла, пропасницю. — Див. ще *лоб*, *трясті*.

лоботря́с «нероба, ледар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лоботря́с* «тс.» утворене з основ іменника *лоб* і дієслова *трясті*; мотивація утворення неясна. — Див. ще *лоб*, *трясті*.

лобузі́ння — див. *лабу́з*.

лобур «бездіяльна й ледача людина; лоботряс; пройдисвіт Ж; [грубий мужик Бі]», **лобури́сько**, [ло́бурка] «жінка-лобур», [лобу́рня] «набрід, чернь» Бі, [лобу́рство] «тс.» Бі, [лобу́рча] «грубий сільський хлопець», [лобу́рчюк] «тс.» Бі, **лобу́ряка**, [лобу́роватий] «шахрайський» Ж, **лобу́ряцький**, [лобу́ровати] «вести грубе мужицьке життя» Бі; — р. [лобу́р] «похмурий; хто дивиться спід-

лоба» (з укр.);— очевидно, пов'язане з *лоб* (перен.) «хлопець, підліток, парубок; лобуряка»; можливо, зазнало впливу з боку запозиченого [*лобоз*] «тс.».— *Machek ESJČ 273.*— Див. ще *лоб*.

[*лова́ш*] «ледар, роззява» Ж;— очевидно, результат видозміни запозиченого уг. *lovas*, букв. «вершник, кавалерист», похідного від *ló* «кінь», спорідненого з манс. *lõ*, *luβ*, хант. *lõχ*, *lau* «тс.»; щодо семантичного розвитку пор. *драб* «озброєний слуга; піхотинець» — «жебрак; волоцюга».

ловелас «спокусник, залицяльник, баламут», *ловеласівський*, *ловеласничасти*;— р. *ловелас*, бр. *лавелас*, п. *lowelas*;— через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *Lovelace* (прізвище героя роману С. Річардсона «Клариса Гарлоу», 1748) є складним утворенням з іменників *love* «любов» і *lace* «шнурок, сітка».— *СІС² 497; КЭСРЯ 244; Фасмер II 509; Коралиński 585.*

[*ловж*] «купа сухого хмизу» Л, [*ловж'є*] «тс.» Л;— р. [*ловжа*] «купа гілля, сучків, трісок, що залишаються після рубання лісу», бр. *лоўж* «купа хмизу», [*лоўш*] «тс.»;— запозичення з литовської мови; лит. *laužas* «купа обламаних гілок» пов'язане з *lūžis* «уламок», *laužti* «ламати»; споріднене з лтс. *lauzt* «тс.», *lauzne* «місце в лісі з поваленими деревами», *lauzs* «місце в лісі з поваленими і вирваними з корінням деревами» і, далі, з дінд. *gijāti* «розбиває», лат. *lūgēre* «горювати», свн. *liechen* «тягти, рвати», які пов'язуються також з укр. бр. *лўста* «скибка, шматок (хліба)» (*Zubatý St. a čl. I 2, 103*).— *Непокупний Мовозн. 1968/6, 36; Фасмер II 509; Лаучюте 39; Trautmann 152—153; Graenkel I 347; Walde—Hofm. I 830.*

[*лові́лка*] (ент.) «богомол, мантида, *Mantis L.*» Ж;— похідне утворення від *ловіти*; можливо, часткова калька відповідної німецької назви *Fangheuschrecke*, першим компонентом якої є основа дієслова *fangen* «ловити»; назва пояснюється способом живлення цих хижих комах, які ловлять здобич за допомогою ловильних ніжок.— Див. ще *ловіти*.

ловіти, *ловітися* «потрапляти на гачок, у пастку; хапатися, триматися; [з'єднуватися, сходитися; скисати (про молоко)]», [*ловітиса*, *ловітиси*] «ставати густим внаслідок скисання; фарбуватися; загорятися» МСБГ, [*лівка*] «ловля» Ж, *лов*, [*лова́к*] «ловець» Ж, *ловéцтво*, *ловець* «мисливець; той, хто ловить рибу, звіра; [знаряддя для знімання фруктів з дерева]», *лові* «полювання; ловіння», *ловітва* (заст.) «лови», [*ловітка*] (назва дитячої гри) Дз, [*ловіще*] «місце для полювання», [*ловіво*] «ловля», *ловіння*, [*лова́к*] «здобич Г; тенета» Ж, *ловлення*, *ловля*, [*ловніцтво*] «мисливство; полювання» Ж, [*лівний*] «який уміє добре ловити», [*ловецький*] «мисливський», *ловільний* «призначений для ловлення», [*ловний*] «який добре ловить або ловиться» Ж, [*ловничий*] «мисливський» Ж, [*ловучий*] «який уміє ловити; мисливський», *вілов*, *відлов*, [*нелови*] «час заборони полювання» Ж, [*нелівний*] «який погано ловить», *невловимий*, *невловний*, *облов*, [*облова*] «здобич, жертва» Пi, *перелов*, [*пóлів*] «полювання» Нед, [*пóлов*] «здобич, захоплена на полюванні, рибалці, війні» Бі, *улов*, *улови*, *уловлювач*, *уловимий*, *уловистий*, *уловний*, *уловчий*;— р. *ловіть*, бр. *лавіць*, др. *ловити*, п. *łowić*, ч. *loviti*, слц. *lovit'*, вл. *lojíc*, нл. *lojś*, болг. *ловя́*, м. *лови*, схв. *лòвити*, слн. *loviti*, стсл. **ЛОВИТИ**;— псл. *loviti* «старатися спіймати дичину, полюючи, підстерігаючи; хапати», похідне від *lovъ* «ловіння звірів, птахів, риб; здобич»;— найближче споріднене з лит. *lāvyti*, *lāvinti* «привчати, навчати, розвивати», *lavùs* «навчений, вправний, спритний», гот. дісл. *laun* «нагорода, плата», днв. *lōn*, нвн. *Lohn*, дірл. *lōg*, *lūag*, *lūach* «тс.»; гр. *λεία* (дор. *λαίᾱ*) «здобич; грабунок», лат. *lucrum* «користь, зиск»; іє. **lāu-/lāu-* «ловити, захоплювати; одержувати насолоду»; на основі гіпотетичного первісного значення псл. *lovъ* «повільне переслідування, повзання, оточення звірів» пов'язувалося з псл. **lěviti* «ослаблювати», звідки укр. *лівіти* «тс.» (*Zubatý St. a čl. I 1, 76—79*); *непереконливе виведення* (*Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294*) від псл. **polovati*

«полювати», нібито спорідненого з гр. *παλέω* «ваблю птахів у сітку». — Фасмер II 508; Преобр. I 462; Sławski V 229—232; Brückner 313; Holub—Kop. 211; Schuster-Šewc 781—782; БЕР III 449, 451; Bezlaј ESSJ II 152; Bern. I 735; Trautmann 153; Fraenkel 348; Frisk II 123—124; Jóhannesson 726; Walde—Hofm. I 826; Pokornу 655; Мельничук *Этимология* 1984, 144.

ЛОВКАЧ (розм.) «спритна людина, що вміє добре влаштувати свої справи, вдається до хитрощів»; — запозичення з російської мови; р. *ловкач* «тс.», *ловчийть* «хитрувати», *ловчийться* «робити все можливе для досягнення своєї мети; пристосовуватись» пов'язані з *ловкий* «спритний», яке відповідає укр. *ловкий* (див.).

ЛОВКИЙ «красивий, гарний, смачний; спритний», [*ловенький*], [*ловкенький*], [*наловчийтися*]; — р. *ловкий* «спритний», болг. *ловък* «умілий, спритний, швидкий» (можливо, з рос.); — псл. [*Ловъкъ*] «вправний, спритний», похідне утворення від *ловъ* «ловіння птахів, звірів, риби; здобич»; первісне значення, очевидно, «той, хто добре ловить, спритний на полюванні»; в українську мову могло бути занесене з російської; пор. споріднене лит. *lavùs* «натренований, вправний, вправний на полюванні; прудкий, спритний, хитрий» від *lāvyti*, *lāvyju* «тренувати, розвивати». — Булаховський Нариси 76, 122; Фасмер II 509; Sławski V 237—239; Schuster-Šewc 781; БЕР III 450. — Див. ще **ЛОВІТИ**.

ЛОВРАНОК «полудень», [*ловранкувати*] «полуднувати»; — схв. [*lōvra*] «вечеря косарів; полудень», *ловрати* «полуднувати на косовиці»; — запозичення з угорської мови, зближене в другій своїй частині з іменником *ранок*; уг. заст. *lórant* «полудень» виводиться від слц. *olovrant*, *olevrant* «тс.», що є наслідком фонетичної видозміни нім. *Hálberabend* «тс.», утвореного з основ прикметника *halb* «половинний; пів-» та іменника *Abend* «вечір» (пор. аналогічні укр. *полудень*, р. *пóлдник*). — Дзензелівський НЗ УЖДУ 14, 132; St. sl. 22, 286—287; Skok II 321; MNTESz II 789.

ЛОВЧИЙ (заст.) «особа, що займалася у бояр, поміщиків різними видами полювання; у стародавній і Московській Русі придворний, який відав полюванням; переслідувач утікачів з війська»; — р. *ловчий*, бр. *лбучы* (іст.), др. *ловчийи* «мисливець, рибалка», п. *łowczy* «організатор полювання; [старший лісничий]», ст. «придворний, який відав полюванням, титул при дворі», ч. *lovčí* (іст.) «той, хто відав справами полювання при дворі; мисливець», болг. (заст.) *ловчий*, *ловчия* «мисливець»; — псл. **ловьсьь*, похідне утворення від **ловьсь* «мисливець, рибалка», *loviti* «ловити». — Sławski IV 227—228; БЕР III 450. — Див. ще **ЛОВІТИ**.

[лог] «заглиблення в рельєфі; яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти», [*логвина*] «широка сінокісна низина; низина в лісі; заглиблення в рельєфі» Ч, [*логовина*] «тс.» Ч, [*логвище*] «низина, поросла травою» Ч, [*логовище*] «тс.» Ч, [*ложок*] «сухе руєло Г; низина з пологими схилами; вузька низина вздовж річки; низина в лісі; невелика лука в кінці города Ч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *лог* «долина, яр, поле під паром» пов'язане з *лежати* «лежати» (пор. схв. *лѡг* «лежання»); зіставляється з лит. *atlaгаі* «поле, яке довго лежало під паром», гр. *λόχος* «засідка», гал. *logan* «могила»; безпідставно пов'язувалося (Matzenauer 243) з гр. *λαύον* «печера, ущелина». — Фасмер II 509; КЭСРЯ 244; Преобр. I 463; Bern. I 727—728; Mikl. EW 163; Trautmann 168; Pedersen Kelt. Gr. I 97. — Див. ще **ЛЕЖАТИ**.

[лога] (бот.) «глід, *Crataegus L.*» Вел, ВеНЗн, Мак, [*логина* ВеНЗн, *логиня* Вел, ВеНЗн] «тс.», [*логинька*] «плід глоду; глід колючий, *Crataegus oxyacantha L.*» Мак; — результат фонетичного спрощення діалектних назв тієї самої рослини [*гліг*, *глог*, *глогина*, *глогинька*], що зводяться до псл. *glogъ* «тс.». — Нейштадт 314; Анненков 112; Machek Jm. rostl. 116; Симонович 145. — Див. ще **ГЛІД**.

[логáза] «ячмінна крупа Ж; каша з цілих зерен обдертого ячменю», [*гелáза*]

«ячмінна крупа» Ж, [г^лажанка] «просо, майже стовчене в ступі для пшона»;— п. [logaza, lohaza] (з укр.), слц. lohaza, [lohoza, lahoza] (з укр.— Machek ESJČS 274);— неясне; можливо, походить від уг. lóhoz «для коня», форми іменника ló «кінь» з післяіменником -hoz «до, для».

логарифм, *логарифмувати*, *логарифмічний*;— р. *логарифм*, бр. *лагарыфм*, п. *logarytm*, ч. слц. *logarithmus*, вл. *logarithm(us)*, болг. *логаритъм*, м. *логаритам*, схв. *логаритам*, слн. *logaritetem*;— інтернаціональний математичний термін (пор. н. *Logarithmus*, фр. *logarithme*, англ. *logarithm*), який у латинізованій формі (лат. *logarithmus*) був створений шотландським математиком Дж. Непером (1550—1617) з основ грецьких слів *λόγος* «слово, розум, відношення» і *ἀριθμός* «число»; спочатку означало «пропорціональне число».— СІС² 497; Фасмер II 509; Sławski IV 323; Sł. wug. obcych 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 902.— Див. ще *арифметика*, *логіка*.

[**логарня**] «кіл, вбитий у пліт, на якому вішають торби, щоб їх не замочила вода» О, [логарні, логарні] «тс.» О, [логарня] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УЖДУ IV;— неясне.

Логвін, [Логін, Лонгін] Ж, ст. *Логгінъ* «смышляя глибоко або долги» (1627);— р. *Логгін*, *Лонгін*, *Логвін*, бр. *Логвін*, *Лонгін*, *Логін*, др. *Логгінъ*, п. слц. *Longin*, ч. *Longinus*, болг. *Логін*, *Лонгін*, м. *Лонгін*, схв. *Лонгін*, слн. *Longin*, стсл. *Лонъгинъ*, *Логинъ*;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; сгр. *Λογγίνος* походить від лат. *Longīnus*, пов'язаного з *longus* «довгий», спорідненим з двн. *lang*, гот. *laggs*, псл. *d^lgъ «тс.», укр. *дóвгий*.— Сл. вл. імен 215; Беринда 219; Фасмер II 510; Суперанская 430; Петровский 143; Спр. личн. имен 430; Илчев 306, 307.— Див. ще *дóвгий*.

[**логін**] «дерево, яке впало або було повалене бурєю; ледар, нероба»;— очевидно, пов'язане з *лежати*; менш переконливо зіставляється (О I 416) з уг.

lóg(ni) «висіти; байдикувати, ухилитися від роботи».— Див. ще *лежати*.

логіка, *логік*, *логістика*, *логіцизм*, *логістичний*, *логічний*, *логізувати*, ст. *логіка* «діалектика; розмова» (1627);— р. болг. м. *логіка*, бр. *логіка*, п. ч. слц. вл. *logika*, нл. *logiski*, схв. *лòгика*, слн. *lógika*;— запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво німецької і латинської (нім. *Lógik*, лат. *logica*); гр. *λογική* «логіка, діалектика» є формою жін. р. від *λογικός* «словесний, логічний», похідного від *λόγος* «слово; мова; розум», пов'язаного з *λέγω* «збираю; розповідаю, промовляю», спорідненим з лат. *lego* «читаю; вибираю; збираю», алб. *mb-leth* «збирати урожай», гот. *lēkeis* «заклинатель, лікар», дісл. *læknir*, дангл. *læse*, двн. *lāchi* «тс.», двн. *lāchin* «лікування», свн. *lāchenTe* «заклинання, чаклування».— СІС² 497; Беринда 220; Фасмер II 510; Kopaliński 581—582; Holub—Lyer 292; БЕР III 453; Klein 902; Walde—Hofm. I 780; Frisk II 94—95.— Пор. *лексика*.

[**логожина**] (бот.) «рогіз, *Turpha* (Tourne.) L. ВеНЗн; рогіз вузьколистий, *Turpha angustifolia* L.» Мак;— очевидно, результат контамінації назв [*рогожина*] «тс.» і *лоза*, *лозіна* (див.).

логопедія «наука, що вивчає розлад мови та розробляє методи його лікування», *логопед*, *логопедичний*;— р. болг. *логопедия*, бр. *лагапедыя*, п. *logopedia*, ч. *logopédie*, слц. *logopédia*, схв. *логопедија*, слн. *logopedija*;— науковий термін, утворений з основ грецьких слів *λόγος* «слово, мова, розум» і *παιδεία* «виховання, навчання», похідного від *παῖς* (род. в. *παῖδος*) «дитина», яке вважається спорідненим з дінд. *rótah* (*rótakah*) «дитина тварини», лат. *puer* «дитина», псл. *рътѣ «пташеня», укр. *птах*.— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 321; Sł. wug. obcych 435; Holub—Lyer 292; Frisk II 462—463; Boisacq 739.— Див. ще *логіка*, *птиця*.— Пор. *енциклопедія*, *ортопедія*, *педагогіка*.

[**логуватий**] (вет.) «який має нарости над копитами» (про коня) О, [*луги*] «шпат (хронічне запалення кісток ніг у коней)» О, [*улóги*] «тс.» О;— п. *logawu* «кульгавий (про коня), який має наро-

сти над конитами», wlogawу «тс.», болг. [лoгав, улoгав] «каліка, кульгавий; дрібний, малий, низький», [влoгав] «обважнілий, апатичний, незграбний», м. лoгав «каліка», улoгав «тс.»;— псл. [ulogavъ] «каліка, кульгавий», похідне від [uloga] «каліцтво, захворювання кінцівок, кульгання», пов'язаного з ležati «лежати».— Stawski V 143—145.— Див. ще лежати.

[ло́дар] «ледар; бродяга» Ж, [ло́дарство] «бродяжництво» Ж;— р. лoдырь «ледар», [ло́дарь, лoдирь, лодорь], болг. [ло́дар];— не зовсім ясне; для російських і болгарських слів припускається запозичення з німецької мови, пор. снн. нн. lodder, loder (Фасмер II 510; БЕР III 453); укр. [ло́дар] розглядається також як результат контамінації лотр і лeдaчий, перехідною формою між якими є лeдар (Преобр. I 463).— Верп. I 735.— Пор. лeдар, лотр.

[ло́два] «дошка; тесана дошка, брує МСБГ»;— неясне; можливо, пов'язане з лoдь, лoдка; розглядається також (Бернштейн Очерк 1974, 238) як залишок псл. *lody (з основою на -у).

ло́джія «приміщення в будинку, відкрите з фасадного боку; відкрита галерея при будівлі»;— р. болг. лoджия, бр. лoджья, п. loggia, ч. lodžie, loggie, слц. lodžia, loggia, вл. loži «квартира, житло, приміщення», схв. лoђа, слн. lóggia;— запозичення з італійської мови; іт. loggia «крита веранда, галерея» походить від фр. loge «хатина; будка; клітка; ложа (в театрі)».— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 321; Ст. выг. obcyh 434; Holub—Lyer 292; БЕР III 454; Klein 901, 902; Пизани 81.— Див. ще ло́жа.

[ло́дь] «човен» Ж, [ло́дка] «тс.» Л, Ж, [ло́дница] «верф» Ж, [ло́дя] «човен» Ж; вимощене місце під колесом водяного млина», [ло́дяк] «водяний пливучий млин (на човнах)», [ло́тка] «човен» Л;— р. бр. лoдка, др. лoдья, лoдъка, п. вл. łódź, ч. lod', ст. lodí, слц. lod', нл. lož, łodka, полаб. lūd'ā, болг. лoдия, [ло́дия], лoдка, м. лаба, сх. лађа, слн. lādja, стсл. лoдъви, лoдини;— псл. *oldī «човен»;— споріднене з лит. aldijà, eldīlā «тс.», дісл. alda «хвиля», норв. [olda] «корито», шв. [älla] «продовгувата заглибина», дат. olde «корито», дангл.

ealdop «тс.»; іе. *aldh- «корито».— Фасмер II 510; Преобр. I 463—464; Brückner 310; Machek ESJĈ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209; Schuster—Sewc 771; БЕР III 454; Skok II 258; Bezlaĵ ESSJ II 119; Trautmann 6; Fraenkel 120; Būga RR II 141; Falk—Topr 789; Jóhannesson 40; Pokorny 31—32.

ло́жа «відділене перегородками місце для кількох глядачів у театральному залі; відділення масонської організації»;— р. бр. болг. м. схв. лoжа, п. loža, ч. lože, слц. слн. lóža, вл. нл. loža;— запозичення з французької мови; фр. loge «ложа» походить від двн. *laubja, louba «виноградна альтанка, хатина».— СІС² 498; Фасмер II 511; Преобр. I 464; Ст. выг. obcyh 437; Holub—Lyer 294; БЕР III 455; Bezlaĵ ESSJ II 153; Klein 901, 902; Пизани 81; Kluge—Mitzka 426.— Пор. ло́джія.

ло́жити, лoж, лoжа, лoжбйна, лoжбище, лoже, лoжисько, лoжница, лoжовий — див. лежати.

ло́жка, [лoжечник] «футляр для ложок», [лoжечник] «майстер, що виробляє ложки; полиця для ложок ВеУг», [лoжешник] «футляр для ложок, столовий прибор» Ж, лoжкар «майстер, що виробляє ложки; інструмент, яким виробляють ложки», [лoзя] (дит.) «ложка», [ло́нька] «тс.», лoжкарний, лoжковий, [зaлoжник] «полиця для ложок» Ж, [зaлoжечник] «футляр для ложки» ВеБ;— р. лoжка, бр. [лoжка], др. лoжица, лoжька, п. łóżka, ч. žlice, lžice, žice, [ležka, lyžka], слц. lyžica, [lažka, ložica], вл. lžica, нл. lžusa, полаб. lāzaic болг. лoжица, м. лoжица, схв. [лoжица], жлйца, слн. žlica;— псл. lžica, lžька;— загальноприйнятої етимології не має; припускається спорідненість з алб. lugë «ложка», ос. [aligd] «надріз, розріз», aligdīn «надрізувати», лит. lāužti «ламати», дінд. gujāti «ламає» або lunāti (lunóti) «відтинає» (пор. семантику шв. дат. sked «ложка» і двн. skeidōn «розколювати». дангл. sroþ «ложка», англ. spoon «тс.» і двн. sraþ «тріска», дісл. sraap «тріска; ложка»); зіставляється також з лат. ligula «ложка», дірл. liag, ірл. liach «тс.» (Pedersen Kelt. Gr. I 101; Machek ESJĈ 346; Ho-

lub—Lyer 296), спорідненими з псл. *lizati*, укр. *лизати*.— Фасмер II 511—512; Преобр. I 464—465; Sławski V 441—445; Brückner 316; Holub—Kop. 213; Schuster-Šewc 794—795; БЕР III 545—547; Skok III 683; Bern. I 750—751; Walde—Hofm. I 800—801.— Пор. ліжка.

лоза́ (бот.) (деякі кущові породи верби), *лозан* (заст.) «тс.», [лоза́нки] «різки, лозини», *лозіна*, [лозі́нка] «ломиніс лозяний, Clematis vitalba L.», *лозі́ння*, *лозі́няка*, [лозі́няччя], [лозі́ник] «астргал лозяний, Astragalus virgatus Pall.» Мак, *лозі́няк*, [лозі́няк] «корзинка з лози», *лозі́нуватий* «довгий і тонкий, як лозина», *лозо́вий* «зроблений з верби», *лозі́яний* «тс.», [лозі́яні] «поле, де росли лози» Ва;— р. болг. *лоза́*, бр. *лаза́*, др. *лоза*, п. *loza*, ч. ст. слц. *loza*, схв. *лоза*, слн. *loza*, стсл. *лоза*;— псл. *loza* «гнучка гілка; виноград; верба кущова»;— зіставляється з лит. *lazda* «палка, ліщина; стеблина деяких рослин», [lazà] «палка, ліщина», лтс. *lazda*, *lagzda*, *lazds* «ліщина», прус. *laxde*, алб. *laithi* «тс.», вірм. *last* «пліт, човен», перс. *gāz* «лоза»; висловлювалось припущення (Strekelj AfSIPh 27, 52—53; Brückner AfSIPh 39, 4; Ильинский RS1 6, 226) про зв'язок з *лаз*, *лізти* «вйтися».— Фасмер—Трубачев II 512—513; Преобр. I 465; Sławski V 239—241; Brückner 313; Machek ESJČ 342; БЕР III 457—458; Skok II 321—322; Bezlaž ESSJ II 152—153; Bern. I 736; Trautmann 153.— Пор. ліска².

[лозі́няк] (орн.) «вівчарик, Phylloscopus; східний соловей, Luscinia luscinia L. (Lusciola philomela)», [лозі́нчак] «тс.» Шарл, [лозі́вка] «славка, кропив'янка, Sylvia palustris», [лозо́вець] «тс.»;— похідні утворення від *лоза́*; назви пояснюються гніздуванням цих птахів у густих чагарникових заростях, у лозах.— Булаховський Вибр. пр. III 206; Воїнств.— Кіст. 311, 328.— Див. ще *лоза́*.

[лозі́ниця] «піч для сушіння фруктів (викопується в саду) Ме; вид примітивної плодосушарки», [лозі́ниця] «сушарка для фруктів» МСБГ;— очевидно, результат фонетичної видозміни слова [оз-

ні́ця] «сушарка; димохід», зближеного з *лоза́*, оскільки головною частиною сушарки є сітка, іноді сплетена з лози або очерету, на яку насипають фрукти; пор. помилкове пояснення походження рум. *loşniță* «сушарка» (з укр.) як нібито пов'язаного з болг. *лозі́ниця* «виноградна лоза», схв. *лозі́ниця* «дикий виноград» (БЕР III 459).— Див. ще *озні́ця*.

ло́зунг «гасло»;— р. бр. болг. *лозунг*, м. *лозунг*, *лозі́нка*, схв. *лозі́нка*;— через посередництво російської мови запозичено з німецької; нвн. *Losung* «розпізнавальний крик (пароль), бойовий клич» походить від свн. *losunge*, *lōzunge* «тс.», з яким, очевидно, пов'язане нвн. *Los* «жеребок, лотерейний білет, доля», що в XV ст. мало значення «гральна кісточка; дощечка, плитка (з паролем, бойовим закликком)».— СІС² 498; Фасмер II 513; Боровой Путь слова 292—300; БЕР III 459; Kluge—Mitzka 447.— Пор. льос.

[лозі́янка] (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Мак, [лозі́єнка] «тс.» ВеНЗн, Мак;— похідне утворення від *лоза́*; назва зумовлена формою листя, що нагадує вербове.— ВеНЗн 60.— Див. ще *лоза́*.

лої́вка, *лої́ти*, *лої́*, *лої́тник*, *лої́во́тий*, *лої́во́вий* — див. *лі́ти*.

[лої́] «самець гадюки» Ж, [лої́ка] «гадюка»;— неясне.

[лої́ок] (бот.) «горлянка жене́вська, Ajuga genevensis L. Г, Ж; горлянка повзуча, Ajuga reptans L. Мак», [лоєк Мак, лою́к Ж] «тс.»;— неясне.

лої́тир, *лої́тра* — див. *лі́тра*.

[лок] «місце; прийма МСБГ; земельний наділ Scheludko»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *лок* «місце», рум. аром. *loc* «тс.» зводяться до лат. *locus* «місце», яке лежить в основі запозичених іншим шляхом слів *лока́льний*, *лока́тор* та ін.— Scheludko 137; СДЕЛМ 239; DLRM 463.— Див. ще *лока́льний*.— Пор. *лока́тор*.

[локайка] «вівця коло очей чорна» Вел, [локаї́стий] Вел;— результат фонетичної видозміни форм [ока́йка] «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [ока́їстий] «з білими плямами

навколо очей», в яких протетичне *у* (**уокайка*, *уокаїстий*) стало помилково еприйматись як характерна для лемківського говору діалектна вимова успадкованого л.— Див. ще *око*.— Пор. *лбзниця*, *локáтка*, *локáція*, *лотб́чине*.

локальний «місцевий», *локаліза́ція*, *локалізува́ти*;— р. *локальний*, бр. *лакáльны*, п. вл. *lokalny*, ч. *lokální*, *lokálný*, слц. *lokálny*, болг. *локáлен*, м. *локален*, схв. *лòкáлан*, слн. *lokálen*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *lokál* «місцевий», фр. англ. *local* походять від лат. *locālis* «те.», пов'язаного з *locus* (< *stlocus*) «місце» (де щось поклали), можливо, спорідненим з дінд. *sthálam* (*sthalí*) «суходіл, ґрунт, земля», гр. *στόλος* «балка, кіл; стебло; рукоятка; зброя», псл. *stati*, укр. *ста́ти*.— СІС² 498; КЭСРЯ 245; Sławski IV 327; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; БЕР III 460; Dauzat 440; Klein 900, 901; Walde—Hofm. I 817—818.— Пор. *дислока́ція*, *лока́тор*, *ста́ти*.

[*ло́кати*] «лизати» Ж, [*ло́канє*] «лизання» Ж;— р. [*ло́кать*] «голосно, пожадливо пити, втягуючи рідину язиком, хлебтати», *лакáть* «тс.», бр. [*ло́каць*] «пити», др. *локати* «хлебтати, жадібно пити, втягуючи рідину язиком», п. *lokać* «тс.», [*lakać*] «хлебтати», ч. *lokati* «пити жадібно, великими ковтками, ликати; жадібно вдихати (повітря, запах)», слц. [*lokat'*] «жадібно, багато пити», болг. [*ло́кам*] «пити, видаючи звук *лок-лок*; хлебтати, голосно їсти, пити, втягуючи рідину язиком», [*ло́ча*] «хлебтати», м. [*ло́кам*] «тс.», схв. *лòкати* «пити, голосно втягуючи рідину язиком (як собака, кіт); надмірно їсти, пити; хлебтати», слн. *lókati*, *lokáti* «пити або їсти з витягнутим язиком; хлебтати; жадібно пити»;— псл. *lokati* «втягувати рідину чи рідку їжу язиком, як пес, кіт; хлебтати; злизувати з шумом»;— споріднене з лтс. *lakát* «хлебтати, злизувати з шумом», ітеративом до *lakt* «хлебтати», лит. *lakti* «тс.», вірм. *lakem* «лижу», можливо, також з гр. *λάπτω* «лижу, сьорбаю»; безпідставно зіставлялося з лат. *lacus* «озеро», кельт. *loch* «тс.», болг. *ло́ква* «калюжа» (Brückner 311); іє. **lak-* «з шумом злизувати, хлеба-

ти», корінь звуконаслідувального походження.— Фасмер II 514; Преобр. I 465—466; Sławski V 151—153; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; БЕР III 460; Младенов 278; Skok II 314; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I 727; Mikl. EW 159; Trautmann 149; Frisk II 85; Pokorny 653; Иллич-Свистыч Опыт 1976, 15.— Пор. *лй́кати*.

[*локáтка*] «рибальська сітка» Ж, [*лакáта*] «вид рибальської сітки» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни **ока́тка* (*оката сітка*) через проміжну форму **уока́тка* (з протетичним *у-* > л-), похідну від *ока́тий* (пор. [*о́ко*] «петля, вічко»).— Див. ще *око*.— Пор. *лбзниця*, *локайка*, *локáція*.

лока́тор «апарат для визначення місцезнаходження тіла», *лока́торник*, *локáція*;— р. болг. *лока́тор*, бр. *лакáтар*, п. *lokasja*, ч. *lokase*, слц. слн. *lokátor*, схв. *локáција*;— запозичення з англійської мови; англ. *locator* утворено від основи лат. *locāre* «розміщувати, розставляти», похідного від *locus* «місце».— СІС² 498; ССРЛЯ 6, 337; Kopaliński 582; Holub—Lyer 292; Klein 901.— Див. ще *локальний*.

лока́ут «закриття підприємств і масове звільнення робітників з виробництва», *лока́утник*, *локаутува́ти*;— р. болг. *лока́ут*, бр. *лакáут*, п. *lokaut*, схв. *лòкаут*;— запозичення з англійської мови; англ. *lock-out* «локаут», букв. «замикання дверей перед кимось», *lock out* «замикати двері перед кимсь» складається з основи дієслова *lock* «замикати» (дангл. *lūcan*), спорідненого з днн. *lūkan*, дісл. дфриз. *lūka*, двн. *lūhhan*, гот. *galūkan* «тс.», дісл. *lok* «замок», гот. *usluks* «отвір», двн. *loh* «дірка», нвн. *Loch* «тс., отвір», дінд. *gijáti* «ламає», лит. *lūžti*, *láužyti* «ламати», і прийменника *out* «поза, за, зовні, геть», спорідненого з ісл. *út*, норв. шв. *ut*, гот. дангл. дфриз. днн. *ūt*, двн. *ūz*, нвн. *aus*, дінд. *ud*.— СІС² 498; КЭСРЯ 245; Kopaliński 582; БЕР III 461; Skeat 299; Klein 901, 1105; Feist 189—190; Vries AEW 636.

[*локáція*] «акація» МСБГ, [*лакáція*] «тс.» МСБГ;— результат фонетичної видозміни назви *ака́ція*, [*ока́ція*] «тс.»,

очевидно, через проміжну форму [**уока́ція*], в якій протетичне *у* було помилково сприйняте як характерна для деяких західних говорів діалектна вимова нормативного *л*.— Див. ще *ака́ція*.— Пор. *ло́зниця*, *локайка*, *лока́тка*.

ло́ки — див. *ло́кон*.

[*ло́кно́*] (бот.) «латаття, *Nuphræa L.*» *Непокупный*, [*лу́кно́*] «тс.; глечики, *Nuphar L.*» тж;— бр. [*локно́*] «глечики жовті, *Nuphar luteum (L.) Sm.*», ч. *lekno* «латаття», ст. *iekno* «тс.», *lekno žluté* «глечики», слц. *lekno* «латаття», *lekno žlté* «глечики жовті», вл. *lukpadž* «калюжниця болотна, *Caltha palustris L.*», [*локpadž*, *локо́ина*], нл. *lokašina* «тс.»;— псл. **lъk*;— споріднене з лит. *lūknė* «глечики», лтс. *lūknė* «тс.», пов'язаними з лтс. *lukns* «гнучкий», *lukt* «в'яло обвисати», *luksēt* «іти зігнувшись», *liekt* «гнути; викривляти», лит. *leĩkti* «тс.», пел. *loкъ* «лук»; зближувалось також (Трубачев *Этимология* 1968, 27—28) з р. [*лу́кно́*] «кошик», др. *лу́кно* «тс.; кадочка», схв. ст. *лу́кно* «міра для хліба».— *Непокупный* 34—35; *Schuster-Sewc* 773—774; *Urbutis Baltistica* 8, 208—209; *Fraenkel* 389—390.— Див. ще *лу́к*¹.

[*ло́кнути*] «прагнути, бажати, жадати, знемагати» Ж;— очевидно, результат контамінації дієслів [*ло́хнути*] «тс.» і [*ла́кнути*] «відчувати голод; бути жадібним».— Див. ще *ла́ко́мий*, *ло́хати*.

локомоти́в «паровоз»;— р. болг. *локомоти́в*, бр. *лакаматѣу*, п. *lokomotywa*, ч. *lokomotiva*, слц. слн. *lokomotiva*, вл. *lokomotiwa*, нл. *lokomotivnik* «водій локомотива», м. схв. *локомоти́ва*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Lokomotive*, фр. англ. *locomotive* походять від англ. *locomotive engine* букв. «машина, що рухає (зрушує) з місця»; прикметник *locomotive* утворено з лат. *locus* «місце», і прикметника пізньолат. *motivus* «який рухає», пов'язаного з лат. *moveo* «рухаю».— *CIC*² 499; *Фасмер* II 514; *Sławski* IV 328—329; *Holub—Lyer* 292; *БЕР* III 463; *Kluge—Mitzka* 446; *Dauzat* 441; *Klein* 901.— Див. ще *лока́льний*, *моти́в*.

ло́кон «кучеряве пасмо волосся», [*ло́ки*] «локони», [*ло́к*] «локон» Ж;— р. *ло́кон*, бр. *ло́кан*, п. *lok*, ч. *lokpa*, слц. *lokpa*, м. *локна*, схв. *ло́кна*;— запозичено з німецької мови (через посередництво російської і польської мов); н. *Locke* «кучер» (мн. *Locken*) (свн. двн. *loc*) споріднене з днн. дфриз. *lok(k)*, дісл. *lokkr*, гр. *λόφος* «гнучка гілка», лит. *lūgnas* «гнучкий».— *Шелудько* 37; *Фасмер* II 514; *Преобр.* I 466; *Sławski* IV 324—325; *Brückner* 316; *Holub—Lyer* 292; *БЕР* III 462; *Kluge—Mitzka* 444.— Пор. *люкс*.

[*ло́кот*] «міра пряжі; моток» Ж, [*ло́котник*] «аршинник (торговець)» Ж;— р. заст. і діал. *ло́коть* (міра довжини), др. *локъть* «тс.»;— давнє семантичне похідне від др. *локъть* (< псл. **olkъть*) «лікоть, міра довжини, що дорівнює приблизно довжині ліктьової кістки людини».— Див. ще *лі́коть*.

локри́ця — див. *лакри́ця*.

[*ло́кша*] «легка сокира» Ж, *ло́кши́ти* «сікти, рубати на дрібні частини; [різати на дрібні шматки; бити; розбивати Ж]», *полокши́ти*;— р. [*локчи́ть*] «позначати зарубками, мітити колоди при переносі зрубу, хати», [*локши́ть*] «бити, лупцювати; хапати»;— неясне, можливо, пов'язане з [*ло́кша*] «локшина».

ло́кшина «лапша», [*ло́кша*] «тс.»;— р. *лапи́а*, [*локши́а*], бр. *лапи́а*, *ло́кши́на*, п. [*lokszupa*] (з укр.), ч. [*lokša*, *lukša*, *lokeš*, *lokýš*], слц. *lokša*, [*lakša*, *lakeš*];— запозичення з тюркських мов; тат. каз. уйг. *lakša* «локшина; дрібні шматки тіста, зварені в бульйоні», чув. *läškä* виводяться від перс. *lakše*, *lakše*; існує думка про угорське посередництво (пор. уг. *laska* «локшина», ст. *laksa* (*Bern.* I 690—691; *Machek ESJČ* 338), але, з другого боку, припускається, що джерелом угорських слів є українська або словацька мова (*Kniezsa* I 306—307).— *Москаленко* УІЛ 47; *Фасмер* II 460, 515; *Преобр.* I 434; *Sławski* V 162; *Karłowicz SWO* 355; *Machek ESJČ* 338; *Mikl. EW* 160; *TEI* II 117; *Nachtr.* II 165; *Lokotsch* 103.— Пор. *лапша́*.

[*лолотіти*] «шуміти, клекотіти» (про воду);— ч. [*lolotati*] «бурмотіти», слц. *lolotat'* «лепетати, видавати неясні, не-

виразні звуки», *lalotat'* «тс.», болг. [лoлoтjя] «бурмочу»;— псл. *lolotati*, *lolotëti*, очевидно, похідні від **lolotъ* «лепет, бурмотіння» звуконаслідувального походження; пор. лит. *lalúoti* «муркати, невиразно говорити, наспівувати», лат. *lallo* «присипляю дитину, наспівуючи колискову пісню», гр. *λαλω* «говорю» та ін.— БЕР III 464.— Пор. **люльотіти**.

лом, *ломáдже*, *ломáка*, *ломигáти*, *ломіти*, *лoмкa*, *ломовій*, *ломoтa* і т. д.— див. **ламáти**.

[**ломáк**] (орн.) «кропивник, волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.», [*лімчук*, *ломачок*, *ломик*, *ломівник*, *ломовик*, *ломовий король*, *ломовий королик*, *зломча*] «тс.» Шарл;— похідне утворення від *лом* «хмиз», *ломáччя*; назву дано за місцем гніздування кропивників, які оселяються в заростях бур'янів, чагарників, у купах дерев і хмизу.— Воїнств.— Кіст. 332.— Див. ще **ламáти**.

[**ломатник**] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.» Мак;— похідне утворення від *ломіти*, *ламáти*; назва зумовлена застосуванням жовтцю в народній медицині для лікування запалення суглобів, ломоти в ногах (Ваńkowski—Kuźniewski 49).— Див. ще **ламáти**.

ломбáрд «кредитна установа, що надає позички під заставу цінних речей»;— р. болг. *ломбáрд*, бр. *ламбáрд*, п. ч. слц. вл. *lombard*, схв. *лoмбapд*, слн. *lombárd*;— запозичено з французької мови; можливо, через посередництво німецької (н. *Lombárd* «тс.») і російської; фр. *lombard* «ломбардський», *Lombard* «житель Ломбардії», провінції північної Італії, звідки в середні віки було багато банкірів і лихварів, які засновували в Західній Європі ломбарди (*maison de Lombard*), походять від пізньолат. *Langobardus*, *Longobardus* (пор. нім. *Langbart*, букв. «довга борода»), назви одного з германських племен, які в 568 р. завоювали Північну Італію.— СІС² 499; КЭСРЯ 245; Фасмер II 516; Sławski IV 330; Kopaliński 583; Holub—Lyer 292; Kluge—Mitzka 445; Klein 904; Gamillscheg 568; Dauzat 442; Battisti—Alessio 2265.

лoмбep (заст.) (назва гри в карти), *лoмбepний*;— р. *лoмбep*, п. *lombg*, *lombber*, схв. *lombre*;— запозичення з французької мови; фр. *l'hombre* «тс.» походить від ісп. *hombre* «людина; гравець у карти», яке зводиться до лат. *homo* «людина», пов'язаного з *humus* «земля».— Фасмер II 516; Преобр. I 467; Sławski IV 330; Karłowicz SWO 346; Kluge—Mitzka 445; Dauzat 391.— Див. ще **гумус**, **земля**.

[**лoмбiш**] «ледар, роззява» Ж, [**лoмбас**] «лобуряка» МСБГ, [**лeмбас**] «тс.» МСБГ, (Me), [**лoмпac**] «непотрібний собака; нікчема» O, [**ломбишувáти**] «ледарювати» Ж;— очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *lombros* «недбалий, неохайний, незграбний» пов'язується з *lombos* «крислатий», похідним від дієслова *lobog* «розвіватися, маяти».— MNTESz II 787—788.

[**ломенець**] (бот.) «ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Мак;— очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *ломініс* «тс.».— Див. ще **ломініс**³.

ломікамінь (бот.) «*Saxifraga* L.», *ломикаменéві*;— р. *камнелoмкa*, бр. *каменялoмнік*, п. *lomikamień*, *lamikamień*, ч. *lomikámen*, слц. *lomikameń* «тс.», слн. *lomikamen* «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib.»;— складне утворення з основ *ломіти* і *камінь*, що виникло як калька латинської наукової назви *Saxifraga*, утвореної з основ іменника *saxum* «скеля, камінь» і дієслова *frangere* «ламати»; назва зумовлена, очевидно, лікарськими властивостями рослини, яка використовується для руйнування каменів у печінці і нирках (Machek Jm. rostl. 97); назву пояснюють також тим, що деякі види родини *Saxifraga* ростуть на кам'яних породах і руйнують їх.— Нейштадт 298—299; Sławski IV 451—452; Brückner 311; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; Симонович 421.— Див. ще **камінь**, **ламáти**.

[**ломіліс**] (бот.) «ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Ж;— складне утворення з основ дієслова *ломіти* і іменника *ліс*, що виникло в результаті заміни другого компонента де-

етимологізованої назви *ломініс* «тс.» фонетично близькою основою.— Див. ще *ломініс*¹.

*ломініс*¹ (бот.) «рослина родини жовтцевих, *Clematis* L.», [*ломинос* Мак, *ломинус* Мак, *ломоніс* Мак, *ломонѳс* Ж] «тс.»;— р. *ломонѳс*, п. *lominos* «тс.», схв. *лом* «ломініс лозяний, *Clematis vitalba* L.»;— складне утворення з основи дієслова *ломіти* і іменника *ніс*; мотивація назви не зовсім ясна; можливо, пов'язана з отруйністю рослини і подразливою дією її на слизові оболонки і шкіру людини; засунутий в ніс скручений листок ломоносу прямого викликає кровотечу (Анненков 102); назва могла бути мотивована і зовнішнім виглядом ломоноса, який має зігнуті, ніби заламані плоди, до того ж сухі плоди легко відламуються.— *Sławski* V 179; *Brückner* 311.— Див. ще *ламати*, *ніс*.

[*ломініс*²] (бот.) «ясенєць білий, *Dic-tamnus albus* L.; рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium* L. Мак; ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench. Ж», [*ломоніс*] «ластовень лікарський» Мак, [*ломонѳс*] «тс. Ж; ясенєць білий Мак», [*ломини*] «ясенєць білий» Мак;— складне утворення з основи дієслова *ломіти* і іменника *ніс*; мотивація назв неясна; можливо, вони виникли шляхом перенесення назви *ломініс* «*Clematis*» на ясенєць, рутвицю і ластовень на основі деяких спільних ознак рослин (отруйність ломоносу і ластівця, рутвиці, ясенця; неприємний запах, подразлива дія рослин тощо).— Нейштадт 238, 446—447; Травянистые растения СССР I 393, 398; II 16, 120; *Mashek* Jm. rostl. 51—52, 127—128.— Див. ще *ломініс*¹.

[*ломич*] (бот.) «латаття, *Nymphaea* L.» Мак;— очевидно, результат видозміни форми [*ѳмич*] «тс.» через проміжну форму **ѳомич* з протетичним *ѳ*, яке могло бути сприйняте як діалектна вимова л.— Пор. *лѳзниця*, *локатка*.

[*ломінь*] (бот.) «ломикамінь, *Saxifraga* L.» Ж, Мак;— схв. [*ломика*] «ломикамінь»;— очевидно, результат скорочення складної назви *ломікамінь* «тс.» (див).

[*лѳмок*] «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладина»;— результат видозміни форми [*лѳѳнок*] ([*лѳѳнок*]) «тс.», зближеної з *ломіти* (пор. р. [*ломѳк*] «уламок», п. *lomtek* «знаряддя для ламання сухого льону», слн. *lomtek* «уламок»).— Див. ще *лѳѳнок*².

лѳмпас — див. *лѳмбиш*.

[*ломтіти*] «свербіти» О;— неясне; можливо, результат видозміни [*ломтіти*] «ломити» (безос. про відчуття болю, нездужання), похідного від *ломіти*.— Пор. *ламати*, *лоптати*.

[*лѳмус*] «богатир, силач», [*ломоватий*] «величезний», [*ломовітий*] «дивовижно великий» Ж;— р. [*лом*] «сильна, здорова людина, здатна багато і довго працювати», [*ломанік*] «силач», [*ломіна*] «велика, сильна людина», [*ломовік*] «тс.», [*ломоватий*] «крупний, жорсткий, грубий» (про сіно), [*ломовітий*] «сильний, здоровий, витривалий в роботі», [*ломовѳй*] «міцний, здоровий» (про людину);— похідні утворення від *ломіти*; очевидно, в основі нової семантики лежить значення «здатність ламати».— Див. ще *ламати*.

лон — див. *лан*.

[*лѳна*] «заграва»;— запозичення з польської мови; п. *łona* має спільне походження з *łupa* «тс.», якому відповідає укр. *лунá* «заграва».— *Sławski* V 308—311.— Див. ще *лунá*².

[*лѳни*] «минулого року» Ж, [*лінський*] «минулорічний» ВеЛ;— р. [*лоні*], бр. [*лѳни*, *лѳни*], др. *лони*, п. *łoni*, ч. *loni*, *vloni*, [*lůńi*, *łůńi*, *łůń*], слц. *vłani*, [*łani*, *loni*], вл. *loni*, [*łoni*], нл. *łoni*, болг. *лѳні*, м. *лани*, схв. *лѳни*, *лѳни*, слн. *łani*;— псл. **olni* < **olnei* «іншим разом; у минулому році»;— споріднене з лат. *olli* «в той час, тоді», похідним від *ollus*, *olle* «той»; іє. **ol*-*po*-*s*, похідне утворення від займенникового кореня **ol*-, відбиття іє. локатива на -*ei* (**olnei*), з розвитком значень «у той час > у тому році > в минулому році»; суфіксальний елемент -*ni* зводиться до займенникового кореня іє. **po*- (**epo*-/*łopo*-), що зберігається також у псл. *опъ*, укр. *він*, р. *он* та ін.; далі споріднене з лат. *olim* «колись, одного разу», *ulter* «по той

бік», *ultimus* «найвіддаленіший, розташований по той бік»; робилася спроба розмежувати форми **loni*, яка пов'язувалася з лат. *olli* «тоді», і **lani*, що зіставлялася з лат. *alius* «інший» (Mikkola Balt. u. Slav. 42).— Фасмер II 516; Преобр. I 268; Sławski V 185—186; Brückner 312; Machek ESJČ 339; Holub—Lyer 292—293; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 859—860; БЕР III 306; Младенов 270; Skok II 267—268; Bezlaj ESSJ II 123; Mikl. EW 221; Trautmann 7; Walde—Hofm. II 206.— Пор. лунчак.

[лониш] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.» Мак;— результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови **ланиш* (п. [łanysz] «тс.»).— Див. ще ландіш.

лоно «груди; живіт, утроба (як символ материнства)», [лоње] «груди» Ж, [лоніця] «лобкова кістка» Ж, [лоня] «груди, лоно» Пі, [лоньо] «тс.»;— р. лоно «груди; живіт, утроба; [коліна]», бр. лона «лоно», [лоні] «руки, пригорщ; обійми; оберемок», др. лоно «лоно, груди, пазуха; ядро (статевий орган)», п. łopo «живіт, особливо нижня його частина; груди; коліна; обійми; оберемок», ст. «статеві органи», ч. lipo «жіночі статеві органи; нижня частина живота», ст. lopo «живіт; статеві органи», слц. lopo «місце від пояса до колін у сидячої людини; жіночі статеві органи», вл. łopo «лоно; оберемок», нл. łopo «нижня частина живота, груди; оберемок», полаб. lōpi «лоно; обійми», болг. схв. лoно, єлн. lopo, стел. лoно «лоно, живіт, місце від живота до колін сидячої людини; нижня частина одягу»;— псл. lopo «статеві органи; нижня частина живота; поділ; місце від живота до колін (у сидячої людини); оберемок»;— задовільної етимології не має; найвірогіднішим є первісний зв'язок з *ležati* «лежати», *lože* «ложе» через вихідну форму **log-sno* «лежання», пов'язану з пел. *logъ* «низина, долина, лог», *ložesno*, (мн.) *ložesna* < **logesnā* «місце, де знаходиться плід, матка»; спрощення групи приголосних аналогічне зміні псл. *lupa* < **louksnā*; менш обгрунтовані спроби виведення з **lok-s-no* від іє. **lek-*

«вигинати, гнути» (Фасмер II 517; Schuster-Sewc 775—776; Младенов 279; Mikkola BB 22, 246; Walde—Hofm. I 761), з **lok-no* від балтосл. **lek-* «летіти, скакати» (Vaillant Gr. comp. I 93, IV 584), з **lorpo* «пола одягу», пов'язаного з псл. *loruxъ*, *lorata*, з **lotno*, спорідненого з дінд. *aratniḥ* «лікоть» (Mikkola Ursl. Gr. I 127); непереконаливе зіставлення з *лікоть*, р. *локоть* (у південнослов'янських мовах було б ла-), з дісл. *legg* «нога, ляжка, плечова кістка» (Reichert KZ 46, 349).— Фасмер—Трубачев II 517; Преобр. I 468; Откупшиков 244—245; ЭИРЯ V 84; Jakobson Word II 613; Sławski V 188—191; Brückner 312; Machek ESJČ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 469—470; Skok II 318; Bezlaj ESSJ II 150; Варбот 206; Верн. I 732.— Див. ще лежати.

[лонок] «одна з перекладин на ткацькому верстаті, через які полотно перетягується на навій» Ме;— результат перенесення за суміжністю назви [лонок] ([лoно́к, лoмо́к]) «одна з двох підставок у ткацькому верстаті, на яких лежить перекладина»; зближення з *лоно* (Куркина Этимология 1970, 96) може бути лише вторинним.— Див. ще льон².— Пор. лóмок.

лoнтoк — див. лoно́к².

[лопар] «лопатка, якою місять глину; лопатка, палиця, якою відгортають вогонь у печі» Ж, О, [лопарка] «тс.» Ж, [лопарьки] «вид ритуальної гри біля покійника» О;— р. [лопарня] «весло», ч. [лораґ] «вид лопати», слц. *lorag*, [лораґ], м. [лопар] «тс.», схв. *lōpār* «хлібна лопата», слн. *lorag* «тс.»;— псл. **loragjъ* «вид лопати», похідне утворення від **lor-* «щось широке, плоске», як і *lorata* «лопата», *loruxъ* «лопух».— Фасмер II 518; Sławski V 196; Machek ESJČ 339; БЕР III 471; Bezlaj ESSJ II 150.— Див. ще лoпáтa.— Пор. лáпa¹, лoпýx.

лопарі (ст.) «народність саамі»;— р. *лопáрь* «саам; [бусурман, еретик]», [лопъ] (зб.) «саамі»;— очевидно, запозичено з шведської мови (через російську); шв. *lappar* (мн.) «саамі» (одн. *lapp*), зводиться до фін. *Lappi* «Лапландія», *lappalainen* «лапландець, лопар»; менш обгрунтоване припущення про

походження від фін. *lorri* «кінець» (*Viklund MO 5, 183—184*) або снн. *larpe* «дурний» (*Karstien Hirt-Festschr. II 484—485*).— Фасмер—Трубачев II 518, 520.

[лопасня] (бот.) «жовтушник, *Erysimum austriacum Baumg.*» Мак;— неясне.

лопáта, [лoпáт] «нижня частина весла» Берл, лoпáтень «лопáть; широке свердло; [великий широкий зуб]», [лoпáтe] (зб.) «лопáтки в колесі водяного млина» Ж, [лoпáтiлнo] «ручка лoпáти», [лoпáтинa] «заглиблення у ґрунті; річна затока» Ч, лoпáткa «маленька лoпáта; плоска частина гребних і повітряних гвинтів, коліс, весел; [широкий крайній щабель у драбині; щабель у бороні; мантáчка Ж; (стол.) шип O]», лoпáтник «рoбiтник з лoпáтою», лoпáть «широкий плоский кінець», лoпáтeвий «який має лoпáти», лoпáтистий «схожий на лoпáту», [лoпáткувáтий] «який має форму лoпáти» Ж, лoпáтити, [лoпáткувáти] «точити косу мантáчкою (лопáткою)» Ж, надлoпáтковий;— р. болг. лoпáтa, бр. лoпáтa, др. лoпáтa, п. вл. нл. *lorata*, ч. слц. *lorata*, полаб. *lūrotā*, м. лoпáтa, схв. лoпáтa, слн. *loráta*, стел. лoпáтa;— псл. *lorata* «лопáта», очевидно, субстантивований прикметник із суфіксом -at-, похідний від *lorь «широкий лист», що зводиться до іе. *lǽr-/lǽr-/lǽr- «щось широке, плоске»;— найближчими відповідниками є лит. *lōpeta* (*lorpetā*) «лопáта, заступ; частина плуга, леміш; (анат.) лoпáткa», лтс. *lāpsta* «лопáта, заступ; (анат.) лoпáткa», *lāpusta* «лопáта», прус. *lorpo* (< *lāptā); припускається спорідненість з ірл. *lue* (< *lorpet-) «кермо (рульове колесо)», *lúí* (< *lorpijo) «тс.», далі з двн. *laffa* «долоня, лoпáть, весло», дфриз. *larpe* «лопáта»; малопереко́нлива думка (Machek ESJČ 339; Holub—Lyer 293) про походження слов'янських і балтійських слів з балтосл. *lāpeta, нібито спорідненого з засвідченим у глосах лат. *paleta* (*pāla*) «заступ, лoпáта, мотика», і про можливість метатези р — l > l — р; слов'янські слова виявляють схожість з фін. *larjo* «лопáта», *laria*, карел. *labia*, вепс. *labid*, ест. *labidas* «тс.», нен. *labea* (*lā-*

be') «весло».— Фасмер II 518—519; Преобр. I 469; Булаховський Вибр. пр. III 422; Sławski V 193—196; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 777—778; БЕР III 472; Skok II 318—319; Bezlaj ESSJ II 150; Bern. I 732—733; Trautmann 149; Būga RR I 312; Fraenkel 339—340, 386; Meillet Ét. 291; Persson Beitr. 196—197; Pokorny 679.— Пор. лáпа¹, лoпáр, лoпúх.

[лoпáтeнь¹] (бот.) «глечики жовті, *Nuphar luteum Sm.* Ж; калюжниця болотна, *Caltha palustris L.* Мак; латаття біле, *Nymphaea alba L.* Мак», [лoпáтинь] «щавель кінський, *Rumex confertus Willd.*» МСБГ, [лoпáтник] «латаття біле» ВеНЗн, [лoпáть] «калюжниця болотна», [лoпáч] «тс.» Мак;— похідні утворення від лoпáтa; назви мотивуються формою широкого листа рослин.— Див. ще лoпáтa, лoпúх.

[лoпáтeнь²] (орн.) «ковпик білий, косар, *Platalea leucorodia L.*» Ж;— р. [лoпáтeнь], болг. лoпáтáр «тс.»;— похідне утворення від лoпáтa; назва пояснюється лoпáтоподібною формою дзьоба птаха.— Птицы СССР 60; Страутман 46.— Див. ще лoпáтa.

лопáти¹ «тріскатися; [стукати, хлопати]», лoпáтися, лoпáнути, [лoпáкати] (у сполученні [л. крильми]) «хлопати (крилами)», лoп (виг.) «хлоп; [лап, хват]», [лoпáнець] «батавська сльоза (швидко охолоджена крапля розплавленого скла)» Ж, [лoпáкaвкa] «місце розриву полотна коси» O, [лoпáкaння] «хлопання»;— р. лoпáтeсья «тріскатися», лoпáнуть, бр. лoпáць «тріскатися; рватися; хлопати крилами», лoпáццa «тріскатися, розламуватися», п. [лoпáсі] «ударяти, стукати», слц. *lornut'* «ударити», болг. [лoпáм] «б'ю, ударяю з тріском, стукаю», м. лoпá «стукає», слн. *lorati* «ударяти чимось плоским; тріскатися», *lorpiti* «ударити; впасти»;— псл. *lorati* «тріскатися, розламуватися», звуконаслідувальне утворення, в основі якого лежить вигук *lorь*, пов'язане чергуванням голосних з *lepetь* «лепет», *larati* «лапати»; паралельне до *lorati* «хлопати»;— вважається спорідненим з лит. *loroti* «іти; брести», *loruoti* «хло-

пати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 469; Sławski V 202—204; БЕР III 471; Bezlej ESSJ II 150; Bern. I 732.— Пор. лепетати, лопати², лопотати, хлоп.

лопати² (вульг.) «їсти, жерти»;— р. *лопать* «те.; пити горілку», бр. *лопачь* «їсти», ч. [Порас'] «пити», болг. [лопам] «жерти, ковтати», м. *лопа* «жадібно їсть, пожирає», слн. *lorati* «їсти жадібно щось рідке, хлебтати»;— псл. *lorati* «жадібно їсти, пити» звуконаслідувального походження; можливо, генетично тотожне з *lorati* «стукати, ударяти; хлопати крилами» і зумовлене характером звуків, які виникають при жадібному поїданні, питті (пор. *тріскатися* «лопатися»— *тріскати* «жадібно їсти»);— споріднене з лит. *laróti* «голосно, жадібно їсти», *larúoti* «те.», *lār* (вигук на позначення жадібного поїдання), далі, можливо, з двн. *laffan* «лизати», дангл. *larjan* «пити, сьорбати», шв. *lara* «те.», ісл. норв. *lerja* «лизати з шумом, як собака», гр. *λάλω* «лизати», алб. *lar* «хлебтати воду», вірм. *lar'el* «лизати»; зіставляється з схв. *хлѣпнути* «жадібно ковтнути», п. [chlarać] «ласувати», *chlać* «жадібно пити», дат. [slappa] «сьорбати, жадібно ковтати» (Fraenkel 340; Machek Slavia 16, 209); висловлювалаєсь думка про випадковість збігу псл. *lorati* «лопатися» і *lorati* «жадібно їсти» (Преобр. I 469).— Фасмер II 519; Sławski V 202—204; БЕР III 470—471; Bezlej ESSJ II 150; Bern. I 732.— Пор. лопати¹, лопотати, хлоп.

лопатка (анат.) «кістка у складі плечового пояса»;— р. болг. *лопатка*, бр. *lapátka*, п. вл. нл. *loratka*, ч. слц. *loratka*, слн. *lorática*;— псл. *lorat'ka*, *loratica* «те.», похідне утворення від *lorata* «знаряддя для копання»; назва пояснюється подібністю лопаткової кістки до лопати; паралелізм значень спостерігається і в інших мовах; пор. лит. *lorėta* «лопата; лопатка», лте. *lāpsta*, прус. *rettis*, лат. *pāla*, гр. *σπάθη* «те.»— Фасмер—Трубачев II 519; Sławski V 196—198; Machek Slavia 28, 268; БЕР III 473; Bern. I 732—733.— Див. ще лопата.

[лопатник] (ент.) «жук-кузька, кузька хлібний, *Anisoplia austriaca*»;— очевидно, похідне утворення від *лопата*; мотивація назви неясна.

[лопаття] (бот.) «латаття біле, *Nuphaea alba* L.; глечики жовті, *Nuphar luteum* (L.) Sibth. et Sm.»;— очевидно, результат контамінації *латаття* і [лопатень] «те.» (див.).

[лопки] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» Мак;— р. [лопки];— неясне; можливо, похідне від *лопату(ся)*, оскільки при дозріванні насіннєві коробочки дурману тріскаються.

[лопкій] «їдкий; різкий» Ж;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *лопату(ся)* «тріщати» (про головний біль), [лоптіти] «щеміти», [лоптіти] «тріщати в голові; свербіти».— Див. ще лопати¹, лоптати.

[лоповка] «трубка, якою тягнуть вино з бочки» ВеУг, [лопів] «те.» Slavia I;— слц. *lorov*;— видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *loró* «трубка для відливання вина» пов'язане з *lorótök* (бот.) «тиква звичайна, *Lagenaria vulgaris* L.», утвореним з основ дієслова *lor* «красти», етимологічно неясного, і *tök* «тиква» (з цього сорту тикв виготовлялися лівери, сифони для вина).— Sulan Slavia I 44; Machek ESJCS 275; Bern. I 733; Mikl. EW 174; MNTESz II 789; Bárczi 191.

[лопоніс] (орн.) «широконіска, качка широконоса, *Anas clypeata* L. (*Spatula clypeata*)» Шарл;— складне утворення з основи *лоп-*, пов'язаної з *лопата*, *лопать*, і *ніс*; назва зумовлена широкою і довгою формою дзьоба цієї качки.— Булаховський Вибр. пр. III 230; Птицы СССР 97.— Див. ще лопата, ніс.

лопоніти (розм.) «втєкти»;— експресивне утворення, пов'язане з *лопотати* (*лопотіти*) «стукати, тупати (біжучи)».— Див. ще лопати¹, лопотати.

лопотати «видавати глухі звуки (ударяючи чим-небудь по поверхні, розвиваючись на вітрі, тупаючи ногами під час бігу); бігти; говорити поспішно, неясно», *лопотіти* «те.», [лопоніти] «тріпотати, хлопати» ВеУг, *лопінт*, [лопотайло] «базикало» МСБГ, [лопотень Л,

лопотун Ж] «тс.», лопотня, лопотнява, лопотун, лопотуха, [лопотлівий] «який погано, нерозбірливо говорить», лопотлівий, лопотючий, [злопотіти] «захлопати» ВеУг;— р. лопотать «бурмотіти, белькотіти; [хлопати крилами]», бр. лопатаць «ударяти по якій-небудь поверхні, видаючи приглушені звуки; хлопати крилами; белькотати; базікати», др. лопотати «белькотіти», п. łopotać «тріпотіти, хлопати; ударяти, стукати», болг. [лопотя] «тупаю», схв. лопотати «стукати, подзенькувати», лопотати «шуміти, шльопати; говорити дурниці», слн. łopotáti «ударяти; говорити швидко й нерозбірливо», łopútati «голосно вдаряти», стсл. лопотивъ «який погано говорить»;— псл. łopotati «видавати звуки при ударянні; белькотати, шуміти», форма інтенсива до łopati «хлопати»;— відповідає лит. lapatoti «мчатися, бігти, їхати галопом; тріпотіти крилами; базікати»; lapatúoti «мчатися, їхати галопом; важко ходити, чалапати; тріпотіти крилами; поспішати, багато працювати», lapatái (вигук для відображення швидкого бігу, тріпотіння крилами, крадіжки), пов'язаним з lapóti «іти, брести», lapúoti «хлопати крилами; чалапати».— Фасмер II 519; Преобр. I 447—448; Sławski V 202—204; БЕР III 475; Верп. I 732.— Див. ще лопати¹.— Пор. лепетати.

[лопотун] (бот.) «глечики жовті, Nuphar luteum (L.) Sibth. et Sm.» Ж;— результат видозміни назви [лопатень¹] «тс.» (див.).

[лопош] «сорт кукурудзи» Доп УЖДУ II;— запозичення з угорської мови; уг. lapos «сорт кукурудзи; плоский», пов'язане з łop «лист; плита; полотно», спорідненим з манс. (kāt)lòB «долоня», хант. łopšəx «плоский», удм. łop «низький», комі łop «рівнина».— Лизанец 608; MNTESz II 723.

лопта — див. ланга.

[лоптати] «щеміти», [лоптіти] «тс.; сильно боліти Ж; чесатися, свербіти Ж, О», [ломтіти] «свербіти» О, [лоптáчка] «сверблячка» О, [лоптáчка] «щеміння»;— п. ст. łopotać «кусати, уражати»;— не зовсім ясне; можливо, генетично пов'язане з лопати «хапати».

[лопунка] (зоол.) «пальчатий корал, Lobularia» Ж;— очевидно, пов'язане з лопата, лопать (пор. р. лопастной коралл «тс.») і пояснюється його формами.— Див. ще лопата.

лопух (бот.) «Arctium L. (Lappa Adans); [підбіл звичайний, мати-й-мачуха, Tussilago farfara L.; калюжниця болотна, Caltha palustris L.] Мак; лист лопуха; (перен.) некмтлива людина», [лопух білий] «латаття біле, Nuphras alba L.; підбіл звичайний» Мак, [лопух водяний] «латаття біле; кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch.» Мак, [лопух гіркий] «лопух, Arctium L.; підбіл звичайний» Мак, [лапух] «лопух» Бі, Мак, [лапушник Бі, лепух Мак, липух Мак] «тс.», [лепухе] «калюжниця болотна» Мак, [лопуха] «кремена лікарська» Мак, [лопуш] «лопух великий, Lappa major Gaertn.» Мак, [лопуше] «зарості лопуха» Ж, лопушина «лопух; лист лопуха», [лопушина водяна] «латаття біле» Мак, [лопушіне] «листя лопуха» Ж, лопушіння «лопухи; зарості лопуха; [листя лопуха]», [лопушінік] «лопух; кремена лікарська» Г, Ж, [лопушінік водяний] «латаття біле» Г, Ж, лопушіняк «[лопух]; зарості лопуха», [лопушіня] (зб. до лопух), [лопух гіркий] «лопух» Мак, [лопуша] «тс.», [солодке опуша] «підбіл звичайний», [лапуховатий] «листяний» Бі, [лопухатий] «схожий на лопух, з великим листям», лопухуватий, лопушаний «лопуховий», лопушіний «тс.», [лопушистий] «широколистий; лапаний (про еніг) Ник», лопушінтися «широко розростатися»;— р. лопух «лопух», бр. лопух «тс.», [підбіл; калюжниця болотна], п. łopusz «лопух», ч. łopusz, [łopusz] «тс.», [łopusz] «підбіл», слц. łopusz «лопух», нл. łopusz «квасениця, Oxalis L.», łopusz «щавель звичайний, Rumex acetosa L.», болг. [лопух] «арум плямистий, Arum maculatum L.; рослини з широким листям; листя овочів», [лопох] «лопух», лопуш «кремена», схв. [лопух] «лопух; кремена; підбіл; дивина, Verbascum L.», слн. łopuh «лопух»;— псл. łopuhъ «лопух; рослина з великим широким листям», похідне утворення від łopъ (łap-) «лист.», як і łopata «лопата» та ін.;—

споріднене з лит. *lāpas* «лист»; іє. **lǝp-/lǝr-* «щось широке, плоске»; зіставляється також з лат. *lappa* «лопух великий» (Brückner 312; Machek ESJČ 340).— Меркулова 33—34; Фасмер II 520; Преобр. I 469—470; Sławski V 199—201, 204—205; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 476; Bern. I 733; Mikl. EW 174; Fraenkel 339—340; Pokorny 679.— Пор. *лапа*¹, *лопата*.

лоп'уцьок «молода соковита стеблина деяких рослин, звичайно їстівна; [вид рослини, бур'ян Ж]», [*лопуцок*] «латук дикий, *Lactuca scariola* L.» Мак, [*лапуцок*] «латук отруйний, *L. virosa* L.» Мак;— не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з *латік*, лат. *lactuca*, род. в. *lactusae*.— Пор. *лочиця*.

лорд «англійський спадковий дворянський титул»;— р. бр. болг. м. схв. *лорд*, п. ч. слц. вл. *lord*, схв. *лѣрд*, слн. *lórd*;— запозичення з англійської мови; англ. *lord* (сангл. *laverd*, *loverd*, *lord*) походить від дангл. *hlāford* (< **hlāf-weard*) «хоронитель хліба», складного утворення з іменників *hlāf* «хліб», спорідненого з ісл. *hleifr* «хліб, буханка», гот. *hlaifs*, днв. *hleib*, *leib*, нвн. *Laib* «тс.», і *weard* «варта», спорідненого з ісл. *vörðr* «наглядач, наглядання», нвн. *Wart* «страж», гот. *wards* «варта».— СІС² 500; КЭСРЯ 246; Коралиński 583; БЕР III 477; Skeat 299, 302, 599; Klein 899, 906, 1729.— Див. ще *вάρта*, *гвартія*, *хліб*.

лорнѐт «рід монокля в оправі; окуляри в оправі з ручкою», *лорнѐтка* «тс.», *лорнетувати* «оглядати у лорнет», *лорнірувати* «тс.»;— р. болг. м. *лорнѐт*, бр. *ларнѐт*, п. *lorneta*, ч. *lorgnĕt*, слц. *lornet*, *lornjón*, вл. *lorgnon*, схв. *лѣрнѐт*, *лѣрнѐта*, слн. *lornjĕt*, *lornjĕta*, *lornjón*;— запозичено з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. *lorgnette* «лорнет» є похідним від *lorgner* «коситися», пов'язаного з фр. ст. *lorgne* «косоокий», яке не має певної етимології.— СІС² 500; Фасмер II 520; Коралиński 584; Holub—Lyer 293; БЕР III 477; Klein 906—907; Dauzat 443.

лоск¹ «блиск гладенької поверхні; бездоганний зовнішній вигляд», [*лосняк*] «слюда» Ж, *лощілка*, *лощиння*, [*лощіт*] «заграва» О, [*лосніти*] «блищати» Ж, [*лосняти*, *лощати* Ж, *лощити(ся)*] «тс.», [*лощити*] «полірувати, глянцювати» Ж, [*лоснячий*] «блискучий, переливчастий» Ж, *лощений*, *вілощений*, [*залоскніти*] «зблищати» Ж, [*налощити*] «налакувати, наглянцювати», [*пблоск*] «блиск, лоск» ЛексПол, [*розлоскуватися*] «розблискуватися» Нед;— р. *лоск* «блиск», бр. *лоск*, п. *łysk*, ч. слц. *lesk* «тс.», нл. *šćaś* (< **lšćaś*) «блищати», болг. *лѣскам* «тс.; полірувати», схв. (заст.) *лѣскати* «блищати», слн. *lesk* «блиск»;— псл. **lʹskъ* < **luksk-* (**luk'sk-*), до якого зводиться, очевидно (як фонетичний варіант), і укр. *лиск*.— Фасмер II 521; Преобр. I 470; Sławski IV 343—345; Brückner 302; Machek ESJČ 327; БЕР III 559—560; Skok II 272; Bezlej ESSJ II 135; Bern. I 750; Mikl. EW 178.— Див. ще *лиск*.— Пор. *лісий*, *луна*².

[**лоск**²] «безладдя» (у сполученні *у л. лягти* «вилягти»), *лоском* (у сполученнях *л. лежати* «бути неприбраним», *л. лягати* «падати», *кинути л.* «кинути в безладді»);— р. *лоском* «зовсім», [*лосгом*] «тс.», ст. *лоском* «покотом, крижем», бр. [*лоск*] «нерівний ряд, навал», [*лоскат*] «тс.»;— неясне, можливо, пов'язане з р. [*лоск*] «полога низина, долина».— Пор. *лощина*.

[**лоскати**] «хлопати, ляскати» ВеЗн, [*лоск*] «тріск» Ж, [*лоскати*] «завдаток (про який домовляються, хлопаючи один одного по руці)» ВеУг, [*лоскати*] «шум, тріск; луна, відгомін МСБГ»;— р. [*лоскати*] «хлопати, ляскати батогом, бити чимось плоским по воді», бр. [*лоскат*] «шум, стук», п. *łoskot* «тріск, грім», *łoskotać* «шуміти, тріщати», ч. [*loskati*] «ляскати», схв. іст. *лоскот* «гул», слн. [*lĕskati*] «хлюпати; тріщати; бовтати»;— псл. *loskati* «ляскати» звуконаслідувального походження, паралельне до *leskati* «лящати»;— споріднене з лит. *laskuoti* «весело співати; базікати», *lazguoti* «весело базікати»; пов'язувалось також з *lopotati* (**lopskati* > *loskati*, Machek ESJČ 340), з гр. *λάσκω* «звучу, тріщу, кричу, говорю» (Matzenauer LF 9, 216),

лат. loquor «говорю» (Преобр. I 497).— Фасмер II 521; Sławski V 208—210; Brückner 312; Holub—Lyer 293; Bern. I 733—734; Vūga RR I 455.— Пор. лясь.

лоскір, лоскірка, лоскіря — див. ласкір.

лоскотати, [ласкотати] «лоскотати» Ж, [лескотати Пі, лискотати, лискотати Пі] «тс.», лоскотіти, [ласкоти] «лоскоти» Ж, лоскіт, [лоскот] «лоскіт» Бі, лоскоти, [лоскотарка] «русалка, яка замучує лоскотом людей», [лоскотниця, лоскотуха] «тс.», лоскітлівий, лоскітний, [лосковітий] «який боїть-ся лоскоту», лоскотлівий, лоскотний;— р. [ласкотать, лоскотать], бр. [ласкатіць, лоскат], п. łaskotać, łaskotać, łaskotki, вл. łaskotać, łaskotać, łaskot, нл. łaskośiś;— не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з ласка, ласкати; зіставлялося також (Brückner 307, 309) із звуконаслідувальними словами п. łosk-, łesk- (пор. укр. [лоскати]) на позначення різних шумів.— Фасмер II 521; Sławski V 27—28; Schuster-Sewc 780—781; Bern. I 692.— Див. ще ласка.

лосось (іхт.) «Salmo salar L.», [лосос] ВеНЗн, лососіна, лососєві, лососєвий, лососьячий;— р. лосось, бр. ласось, п. łosoś, ч. слц. losos, вл. нл. łosos, схв. łōsos, слн. łosos;— псл. lososъ;— споріднене з лит. lašiša, lašaša, lašis, лтс. lasis, прус. lasasso, днв. lahs, нвн. Lachs, дангл. leax, дісл. англ. шв. lax «тс.», тох. В laks «риба», вірм. losdi «лосось; таймень», що зводяться до іє. *laks-, *laksos «тс.»; припускалась можливість генетичного зв'язку з дінд. lakṣá «100 000» (з первинним значенням «незліченна кількість риби»); іє. *laksos пов'язувалося з *lak- «кропити», до якого зводяться лит. lāšas «крапля», лтс. lāse, lāse «крапля; пляма іншого забарвлення», lāsaĩns «покроплений, плямистий» на підставі того, що всі лососєві плямисті; пов'язувалося також з іє. *lek-/lak- «стрибати» (за аналогією до лат. salmo «лосось» від salire «стрибати» (Fick I 531); висловлювалась думка про праєвропейське походження слова (Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293).— Коломиец Происх. назв. рыб 104—106; Фасмер—Трубацев II 522;

Преобр. I 470—471; Sławski V 211—213; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Mikl. EW 174; Bern. I 734; Fraenkel 341—342; Trautmann 150; Jóhannesson 727; Maughofer II 83, 96—97; Гамкрелидзе—Иванов 536—537; Diebold Current progress in historical linguistics 1976, 352—355, 363—364, 367—369; Pokorny 653.

[лосуня] (бот.) «гриб колчак луска-тий, Hydnum imbricatum L.» Ж, Мак, [лосун] «тс.» Мак;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з лось; пор. іншу назву колчака [олениця] та відповідні його назви в інших мовах: ч. lošák, схв. сръвача (від срна «сарна»), слн. jelenova bodičnica, rjava srna, rjava srnica, нім. Hirschschwamm (букв. «оленячий гриб»), Hirschzunge (букв. «оленячий язик»).— Анненков 171; Симонович 238.— Див. ще лось.

лось (зоол.) «Cervus alces, Alces alces», лосеня, лосіна, лосіця, [лосунь] «лось» Ж, [лосьовки] «лосячі черевики» Мо, лосіний, лосьячий, [лосьовий] Ж;— р. бр. др. лось, п. loś, ч. слц. los, вл. łos, нл. łos, болг. лос (з р.), м. лос, схв. лōс, слн. lós;— псл. *olsъ «лось» (< іє. [*ol-k-is]), пов'язане з *el-en-ъ «олень», *ol-n-i «лань»;— споріднене з дісл. elgr «лось», шв. älg, днв. eľho, eľaho, нвн. Elch, дангл. eolh, лат. alcēs, гр. ἄλκη «тс.», далі з дінд. řśyaḥ «самець антилопи», памір. gus «кам'яний баран»; необгрунтовано зіставлялося з лошак (Holub—Lyer 293).— Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski V 215—216; Brückner 312; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 779; БЕР III 477; Skok II 319; Bezljaj ESSJ II 151; Stang 33—34; Mikl. EW 174; Trautmann 7; Kluge—Mitzka 162; Frisk I 75.— Пор. лань, олень.

лот¹ «прилад для вимірювання глибини моря, ріки»;— р. бр. болг. лот, п. lot;— запозичення з голландської мови; гол. lood, як і нвн. Lot, свн. lōt «тс.», вважається запозиченням з кельтських мов.— SIC² 500; Фасмер II 522; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 477.— Пор. лот².

лот² (заст.) «неметрична одиниця маси (ваги)»;— р. бр. болг. діал. лот, ч. lot, слц. нл. слн. заст. lōt, вл. lut, схв. ст. lōt «тс.»;— запозичення з німець-

кої мови; нім. Lot «грузило, лот; міра ваги» походить від свн. lot «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю», яке зводиться до пгерм. lauda «свинець для паяння», очевидно, кельтського походження.— СІС² 500; Винник 140—141; Фасмер II 522; Sławski V 371—372; Holub—Lyer 293; Schuster-Sewc 267—270; БЕР III 478; Bern. I 743; Kluge—Mitzka 446—447.— Пор. лот¹, лут².

[лот³] (бот.) «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Мак, [льотія] «тс.» Мак;— р. [лот, лотія] «тс.»;— результат видозміни латинської наукової назви рослини lotus, яка походить від античної назви ряду рослин, зокрема, одного з видів роду лядвенець — Lotus messanensis (Melilotus messanensis).— Нейштадт 348; Симонович 281.— Див. ще лотос.

[лотáва] «отава» Ж, [лутáва] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни назви отáва через проміжну форму [*ʏотава] з протетичним ʏ, яке потім було помилково сприйняте як діалектна вимова л і тому замінене цим звуком.— Див. ще отáва.— Пор. локайка, локація.

лóтай, лотайка, лóтак, лóтань, лотар, лóтатень, лотáття, лóтáть, лотáч, лотачка, лóташ, лототь, лотоць, лоточ, лóточник, лотошки, лóтошник — див. латáття.

[лóтан] (бот.) «пшінка, Ficaria L.» Ж;— пов'язане з [лóтань] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; перенесення назви зумовлене схожістю серцеподібної форми листків обох рослин (Федченко — Флеров 414, 430).— Див. ще латáття.

лотерéя, [лотéрия Ж], лотерéйний;— р. лотерéя, бр. латарéя, п. loteria, ч. loterie, слц. lotéria, вл. нл. loterija, болг. лотáрия, м. лотарија, схв. лóтрија, слн. loterija;— через посередництво західноєвропейських мов (пор. н. Lotterie, фр. loterie, гол. loterije) запозичено з італійської; іт. lotteria «лотерея» є похідним утворенням від lotto «частина, частка», яке вважається словом германського походження.— СІС² 500; Фасмер II 522; Преобр. I 471; Sławski IV 336; Kopaliński 584; Ма-

chek ESJĀ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 478—479; Dauzat 443; Kluge—Mitzka 447; Feist 262; Klein 907.— Див. ще лотó.

лотівка — див. лутóвка.

лотік «жолоб для стікання води, для зсипання чого-небудь», [лот] «лоток на водяному млині» Ник, [лóтка] «жолоб; лопата; ринва» Ж, лотóк «жолоб; відкритий прилавок або переносний столик, ящик для торгівлі на вулиці (з р.); дошка (або металева посудина) з бортами для розкладання чого-небудь (з р.)», лотóкі «канали на водяному млині; [пристрій для стоку води Ва; місце, де збігається вода двох річок, створюючи велику течію Ва]», [лотóчина] «русло ріки» Ж, [лотóчок] «дерев'яна трубка, по якій борошно йде з-під жорна»;— р. лотóк «відкритий прилавок; дошка для перенесення товарів; корито для подачі води у млині; совок для пересипання; [посудина для тіста; дошка для тіста, розрізання м'яса; ринва]», бр. лотóк «ящик для товарів; [корито]», [лóтак] «жолоб для стікання води з даху; дерев'яна трубка для збирання соку з дерева», [лотóк] «велика бочка або корито для зсипання збіжжя», [латóка] «котловина, впадина; (ст.) канавка, жолоб», п. lotok «корито з дощок, по якому вода тече на млинове колесо; канал для стікання води» (з укр. або бр.):— псл. сх. [lotokъ] «жолоб, ринва; заглибина в землі»;— споріднене з лит. latākas «калюжа; жолоб; канал; струмок; ринва; жолобок для стікання березового соку; корито для збіжжя», lekētas (< letekas) «жолобок, по якому стікає березовий сік», лтс. lataka (lataga) «ринва» (висловлювалось, однак, припущення, що в балтійських мовах ці слова запозичені з білоруської (Bern. I 735; Fraenkel 342—343); дальші етимологічні зв'язки непевні; зіставляється з двн. letto «глина», нвн. Letten «тс.», корн. lad «рідина; протікати», сірл. lathach «мул, багно», лат. latex «рідина» (Brugmann Grundriss II 1 511; Трубачев Рем. термиол. 218—221), з ономастикою балтійською і слов'янською, особливо гідронімами, зокрема, п. Lot (озеро), Lota (річка і село),

Łotwa (річка і озеро), лит. Lātažeris (озеро), лтс. Lata; припускався зв'язок з свн. lode «брусок, дошка, коробка», двн. latta «планка», свн. latte, нвн. Latte «тс.», ірл. slat «жердина» (Bern. I 735; Uhlenbeck 258; PBrV 22, 196); непереконливі зіставлення (Brückner 307, 312) з п. ľatwy «легкий», ľata «латка», ľata «посуд». — Фасмер II 523; Преобр. I 471—472; Свяжынскі Белар. лінгв. 9, 62; Sławski V 218—220; Būga RR I 455—458.

лотó (вид гри);— р. лотó, бр. латó, п. lotto, ч. слц. вл. loto, болг. лóто, схв. лòто, слн. lóto;— запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво французької (фр. lotto) і російської; іт. lotto, як і фр. lot «жереб», походить від франк. *hlot (гот. hlauts) «жереб, успадкування», спорідненого з дісл. hlautr «жереб; частина; жертва», hlaut «кров жертви», шв. lott «частка землі», дат. lod «жереб; доля», двн. lōz, lōz, свн. lōz, нвн. Los «тс.», далі з лит. kliūti «зачепитися», псл. *ključь, укр. ключ.— СІС² 500; Фасмер II 523; Holub—Lyer 293; БЕР III 479; Dauzat 443; Feist 262; Klein 907; Kluge—Mitzka 445—446.— Див. ще **клюдати**¹.— Пор. **лотерéя**.

[лотóка] «буркотун Ж; настирлива, набридлива людина МСБГ», [лотóчити] «ляяти, дорікати», [лоточити голову] «набридати, мучити» Ж, [лотóчитися] «турбуватися» МСБГ, [лотóшити] «байдикувати», [злотóчити] «зруйнувати, розбити» Ж;— р. [лотóхá] «базікало; клопотун, кваплива людина», [лотыхáть] «говорити дурниці», [лотышкáть] «тс.», [лотошýть] «клопотатися; базікати; плескати, дзюрчати, як вода коло млина», бр. латашыць «знищувати, спустошувати, рвати», [латашыцьца] «топтатись, облюбовувати місце; старатися, клопотатися», п. [łotoszyć] «бити, лупцювати», [łatoszyć] «тс.»;— очевидно, результат видозміни слів лотóкí, р. [лотóк] «ринва»; в такому разі основою розвитку нових значень було плескання, дзюрчання води в лотоках; Фасмер (II 523) вважає відповідні російські слова (розглянуті ним лише частково) неясними.— Див. ще **лотік**.

лóтос (бот.) «Nelumbium Juss.»;— р. болг. м. лóтос, бр. лóтас, п. ч. слц. вл. lotos, схв. лòтос, слн. lótos;— через посередництво латинської і, можливо, німецької мов (лат. lōtos, lōtus, нім. Lótos «тс.») запозичено з грецької; гр. λóτος, яке є назвою багатьох кормових рослин, вважається середземноморським словом невідомого походження, можливо, пов'язаним з гебр. lot «вид червоної запашної живиці», ар. lādan «запашна смола».— СІС² 500; Sławski IV 338; Koraliński 584; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; БЕР III 479; Frisk II 153.— Пор. **ладán**.

[лотóчіне] «жир, яким обростають кишки свині» МСБГ;— результат фонетичної видозміни форми [отóчини] «жир на тонкій кишці» через проміжну форму з протетичним ý [*ýоточини], яке згодом було помилково сприйняте як діалектна вимова приголосного л і замінене цим приголосним.— Див. ще **оточіти**, **текті**.— Пор. **локайка**, **локáтка**, **локáція**, **лотáва**.

[лотр] «негідник, розбійник, грабіжник», [лóтра] «розпусниця», [лотрівство] (зб.), [лотрówський] «розбійницький, розпусний», ст. лотрѣ «лиходій, розбійник» (XVI ст.);— р. [лотр] «марнотрат, ледар» (з укр. і бр.), [лóтра] «п'яниця, гультяй», [лотрыга] «марнотрат, гультяй, ледар», [лотыга, лóтырь] «тс.», бр. лóтра (чол. і жін. р.) «ледар, нероба», п. lotr «гультяй, шахрай, лиходій», ч. lotr «негідник, шахрай, розбійник», слц. lotor «розбійник, негідник, нероба», вл. заст. lotr «розбійник», схв. [лòтар, лòтер] «тс.; розпусник», слн. заст. lóter «тс.»;— через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; нвн. Lotter(bube) «ледар», свн. lot(t)er «легковажний, шахрай, негідник», двн. lotar «пустий» споріднені з снн. lod(d)er «нероба», дангл. loddere «жебрак», нвн. liederlich «недбалий, безладний, розпусний», схв. lúsati «швендяти»; менш обгрунтоване припущення (Malinowski Rozprawy 17, 43; Karłowicz SWO 356; Holub—Lyer 293) про зв'язок з лат. latrō «найманий солдат; грабіжник, розбійник».— Richhardt 73; Фасмер II

253; Преобр. I 472; Sławski V 221—222; Brückner 312—313; Machek ESJČ 340; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewo 861; Skok II 320; Bezljaj ESSJ II 152; Bern. I 735; Mikl. EW 174; Kluge—Mitzka 441, 447.— Пор. лодар.

лох¹ (бот.) «дика маслина, маслинка, *Eleagnus L.*», [лоховина] «маслинка вузьколиста, *Eleagnus angustifolia L.*» Мак, [лоховник] (у сполученнях л. *вузьколистий* «те.»; л. *сріблистий* «маслинка срібляста, *Eleagnus argentea Pursh.*» Мак;— р. бр. *лох*;— неясне; висловлювалась непереконлива думка про зв'язок з *олія* (Горяев 238); можливо, походить від незасвідченого п. *włoch «те.», спорідненого з укр. *волохатий* (плоди і листя маслинки опушені).

лох² (іхт.) «лосось (*Salmo salar L.*) у період нересту»;— очевидно, запозичення з російської мови; р. [лох] «лосось; струмкова форель, *Salmo trutta L.*; таймень, *Nischo taimen Pallas*; схудлий лосось після нересту», [лоховіна] «погане м'ясо сьомги; м'ясо лоха», [облоховіться] «перетворитися з лосося в лоха» не має єдиної етимології; більшістю дослідників вважається пов'язаним чергуванням приголосних х і с з *лосось*, подібно до р. *жах* — *ужас*, *селех* — *селезень* (Преобр. I 470—471; Bern. I 734; Brückner 312; Matzenauer LF 9, 214); припускається також походження від спільної індоевропейської назви риби *lak's з іншим розширювачем: *lak's-o-, пор. *lak's-o-k- > *лосось* (Sławski V 212—213); висловлювалась думка про запозичення слова: фін. карел. олон. lohi «лосось», ест. lohi від лит. lašis «те.» (Vasmer ZfSIPh 3, 86).— Фасмер II 524; Mikl. EW 174.— Див. ще лосось.

[лох³] «страх, жах» Ж, [лохи] (мн.) «дикі витівки» Ж, [лохливий] «полохливий» Ж, [лохний] «боязкий» Ж, [лохно] «страшно» Ж, [лохати] «лякати, полохати, проганяти» Ж, [лохатися] «боятися, тривожитися» Ж, [лошити] «полохати» Ж;— очевидно, результат усічення початкового кореневого по- в словах *полдохати*, *полохливий* і т. д., сприйнятого як префікс; певну роль у цьому процесі могло відіграти збли-

ження з [лохати] «сумувати, знемагати», [лох] «пристрасть».— Див. ще *полох*.— Пор. *лохати*¹.

[лоханя] «велика миска Ж, Ме; глиняний глечик для молока О», [лоханка] «різновид цебра з однією дужкою» Л, [лаханка] «велика миска; цебер для годівлі худоби» Л;— р. *лохань* «цебер», *лоханка* «те.», бр. [лахань] «глиняна миска», [лаханка, лоханька] «те.; балія», [лаханачка] «невелика дерев'яна миска», п. [lachań] «миска» (з бр. або укр.), полаб. laxên «дерев'яна посудина, в якій приносили воду в поле», болг. [лакán(я)] «глиняна посудина»;— загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з гр. λεκάνη (дор. λακάνη) «таз, глибока миска», звідки болг. [лакан, локаня] «глиняна посудина» (Брандт РФВ 22, 248; Фасмер ГСЭ III 116; Преобр. I 472); х на місці гр. κ пояснюється посередництвом половецької мови (Добродомов Лексикол. и словообр. ддр. яз. 257); виводилося з ар.пере. lakaп «те.» через тюркське посередництво (Lokotsch 102); найближче фонетично шумер. laḫan gidda «велика (або важка) посудина», звідки ассір. laḫappu, laḫpu, ар. laqan, араб. laqna «миска» (Bern. I 655; Mikkola Balt. u. Slav. 32), але проміжні ланки запозичення невідомі; існує припущення і про слов'янське походження слова (Brückner KZ 48, 217).— Фасмер II 524; Sławski IV 405—406; БЕР III 289; Mikl. EW 163.

[лохати¹] (за чим) «жадати, прагнути; відчувати голод; сумувати, знемагати» Ж, [лохатися, лошити] «те.» Ж, [лохнути] «те. Ж; бути у відчаї», [лох] «пристрасть, пристрасне бажання» Ж, [лохник] «жадібна, користолюбна людина» Ж, [лохня] «жадібність, жадоба» Ж, [лохний] «жадібний, пожадливий» Ж, [залохати] «занудитися (за чим)» Ж, [залохнути] «те.» Ж;— бр. [лахаць] «тинятися; говорити нісенітниці», п. lochać się «проявляти статевий інстинкт» (про свиней), слц. lochat' «жадібно пити; хлебтати», слн. [lohněti] «переслідувати; прагнути»;— псл. loxati «жадати, прагнути», пов'язане чергуванням голосних з *loxati «те.», укр. [лахнути]

«зазіхати; лакомитися», [лѳхний] «пожадлиий, ласолубний» і далі з лѳсий, лѳситися; менш переконливо пов'язується з укр. [лох] «страх», [лѳхати] «полохати» (Куркина Етимологія 1972, 77; Mikl. EW 172); недостатньо обгрунтоване виведення (Bern. I 734) з іє. *lēs-, *lēs- «слабий», звідки болг. лош «поганий», схв. lōš «слабий», слн. lōšen «тс.», р. [лѳший] «поганий», а також, можливо, [лѳха] «дурна жінка», як і зіставлення з нвн. losken «вабити, принаджувати».— Фасмер II 524; Sławski IV 319—320; Bezlaј ESSJ II 148.— Див. ще лѳсий¹, лѳхнути.— Пор. лѳкнути.

[лѳхати²] «лоскотати» Ж, [лѳшити] «тс.» Ж, [лѳхачка] «свербіж, лоскіт» Ж, [лохѳнка] «тс.» Ж, [залохтѳати] «залоскотати» Ж;— п. lechtać «лоскотати», ч. lechtati, [lachtati, lochtati] «тс.»;— псл. [loxati < *loksati, *loхѳtati < *loksѳtati, *lѳхѳtati < *lѳksѳtati]; фонетичні варіанти з -ks-, паралельні до форм з -sk- (loskotati, lѳksѳtati «тс.»).— Sławski V 96.— Див. ще лѳскіт.

[лѳхати³] «глитати, ковтати; схлипувати» Ж;— р. [лѳхкатъ] «хлебтати», [лохтѳать] «жадібно пити», ч. [lochat] «глитати, пити великими ковтками», [lohnit, lonit], слц. lōchat', [lohat'] «тс.»;— не зовсім ясне; здається найближче пов'язаним з [лѳкати] «лизати», р. лакѳтъ «хлебтати», [лѳкатъ], бр. [лѳкаць], п. ст. lokać «тс.», ч. lokat «глитати, пити великими ковтками», слц. [lokat'], logat' «тс.» і т. д. (Machek ESJC 338); разом з тим не виключена можливість зв'язку з [лѳхати] «жадати, прагнути; відчувати голод».— Пор. лѳкати, лѳхати¹.

[лохачи] (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.» Мак, [лахѳчі] Ж, Мак;— бр. [лахачы] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. [lochacza] пов'язане з lochynia «тс.», звідки й укр. лохѳна «тс.» (див.).

лохѳна (бот.) «буяхи, Vaccinium uliginosum L.», [лохѳня] ВеБ, ВеНЗн, Мак;— ч. (v)lochyně, [vlochyně];— запозичення з польської мови; п. lochynia, каш. loxina «тс.» походить з wlochyni, wlochaciny «вид агрусу, Ribes uva-crispa», спорідненого з укр. вѳлос, воло-

хѳтий; пор. укр. [волохані] «буяхи» Мак; агрус названо так за волохатими плодами, у буяхів волохаті молоді стебла.— Sławski V 131—132; Brückner 627.— Див. ще вѳлос, волохѳтий.— Пор. глухѳня.

[лохман] «лахміття, ганчірка» Ж, [лохмѳте] «тс.» Ж, [лохмѳтний] «подертий, в ла:міт:і»;— р. лѳхма, «жмут сплутаног: волосся, шерсті; космак», лохмѳтъя «ганчір'я», [лѳхѳн] «клапотъ», [лохмѳтитъ] «тріпати, рвати на лахміття», бр. [лѳхмот] «клапотъ; гниль»;— псл. loхm-, пов'язане чергуванням голосних з laхm-, укр. лѳхман.— Фасмер II 524.— Див. ще лѳхи.

[лохмѳтий] «з великим черевом» (про вола);— неясне.

лѳхний, лѳхнути — див. лѳхати¹.

[лѳхотъ] «лікоть» Л, [лѳхот] «тс.» Л;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [lochieć, locheć] «тс.» виникло в деяких діалектах у результаті вирівнювання називного відмінка lokieć до непрямих відмінків, у яких відбувався перехід k > ch (lohcia і т. д.).— Sławski V 155.

лѳція «розділ науки про судноводіння; опис морів, річок, узбереж як посібник для плавання»;— р. болг. лѳция, бр. лѳцыя, п. locja;— запозичення з голландської мови; гол. loodsen «вести судно» пов'язане з loods «лоцман».— SIC² 500; Фасмер II 525; Kopaliński 580; БЕР III 480.— Див. ще лѳцман.

лѳцман «провідник суден», лоцманувѳти;— р. бр. болг. лѳцман, п. loctan;— запозичення з голландської мови; джерелом гол. loodsmān «особа, що веде судно» вважається англ. loadsmān (lodeman, loadman, lodesman) «тс.», утворене з основ іменників lode (load, lodes) «рівень води, дорога, шлях», яке зводиться до дангл. lād «шлях; подорож; напрямок; перевезення товарів», пов'язаного з lēdan «їхати, подорожувати», lēdan «вести, керувати» (англ. lead «тс.»), і mān «людина», спорідненого з дінд. mānuḥ «тс.», псл. možь, укр. муж.— SIC² 500; Фасмер II 525; БЕР III 480; Kluge—Mitzka 447; Skeat 300; NSD 1450, 1456; Klein 899, 930.— Див. ще лідер, муж.— Пор. лѳція.

лоцот — див. латаття.

[ло́чиця] (бот.) «латук дикий, *Lactuca scariola* L.» Ж; — р. [ло́чица] «празель звычайна, *Lampsana communis* L.», п. *loezuga* «те.», *laktuka* «латук», єт. *loczyga*, *loeyga*, *loczyuca*, ч. *ločika*, сл. *ločika*, вл. *ločica*, м. [лоштика, лошћика], схв. *лоћика*, слн. *ločika* «те.»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичене з латинської; лат. *lactuca* «латук» пов'язане з *lac* «молоко», спорідненим з гр. *γάλα*, *γάλακτος* «те.»; назва зумовлена тим, що при надламуванні стебла латуку і правелені виділяється молочко (Нейштадт 589); припускається запозичення ще в пізньопраслов'янську мову через посередництво романських діалектів (пор. пров. *lačūgo*, ломбард. *lačūga* «те.»); висловлювалось також припущення про кельтське посередництво (Šachmatov AfSIPh 33, 95). — Фасмер II 525; Sławski V 133—135; Brückner 310; Machek ESJČ 338; Jm. rostl. 233; Skok II 312; Bezlaž ESSJ II 147; Bern. I 730; Walde—Hofm. I 741, 747. — Пор. латук.

лош́а «малю коня», лош́ак «молодий кінь», [лош́атна] «з лошам» (про кобилу), лош́атник «приміщення для лошат», [лошиня́] «лоша», лоши́ця «молода кобила», [лоши́чка] «тс.» Ж, [лош́ук] «молодий кінь» Ж, [лош́ун] «кінь» Ж; — р. *лошадь* «кінь», [лош́а, лош́онок] «лоша», лош́ак «помісь жеребця й ослиці», бр. [лаш́а, лош́а], лаш́ак, др. *лошадь* «кінь», *лошакъ*, п. *łoszę* (з укр.), *łoszak* «лошак»; — вважається давнім запозиченням з тюркських мов (чув. *laša* «кінь» споріднене з тур. крим.-тат. карач. *alaša* «кінь або інша тварина для верхньої їзди», кумик. *alaša* «низький», балкар. *alaša* «малого росту, малий кінь»); виводиться також (Серебренников 1968, 210—211) з іранських мов (пор. ос. *lašag* (*lašag*) «робоча худоба», *ласын* (*lašup*) «везити, перевозити»). — Кримський Тв. III 226—227; Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 168—169; Одинцов 36—40; Этимология 1972, 123—128; Фасмер II 525—526; Преобр. I 443; Шипова 223—224; Львов Лексика ПВЛ 146; Sławski V 214—215; Brückner 312; Karłowicz SWO 355; Корш ИОРЯС

8/4, 45; AfSIPh 8, 648; Bern. I 734; Lokotsch 5; Щербак ИРЛТЯ 83, 87; Севортян 136—137; Егоров 126; Räsänen Versuch 16.

лощ́ина «видолинок; [мокра, заболочена низина, поросла травою Ч; пропуск в оранці; галявина в лісі; яр До]», [ло́щица] «лісова галявина Ж; низина; низина, що обробляється Гриц», лош́овина «лощина»; — р. *лощина* «низина, улоговина, ущелина, долина», бр. [лашч́ина] «низина», [лашч́ина, лашч́ина] «те.»; — похідне утворення від др. **лоскъ* «полога низина, долина» (пор. р. [лоск] «тс.; невелика балка, яр»), етимологічно не зовсім ясного, можливо, тотожного з *лоск* «блиск». — Шанский ЭИРЯ II 137; КЭСРЯ 247. — Пор. лоск¹.

лоюва́тий, лоюва́тиги, ло́яний, ло́яня, ло́ястий — див. літи.

лоя́льний «який тримається в межах законності; доброзичливий»; — р. *лояльный*, бр. *лаяльны*, п. *lojalny*, ч. *lojalní*, сл. *lojalny*, вл. *lojalny*, *loyalny*, болг. *лоялен*, м. *лојален*, схв. *лојалан*, слн. *lojálen*; — запозичення з французької мови; фр. *loyal* «вірний, чесний» (< єт. *loial*, *leial*) зводиться до лат. *legālis* «законний», похідного від *lex* (род. в. *legis*) «закон»; первісним значенням фр. *loyal* було, очевидно, «законний». — СІС² 500; Фасмер II 526; Koraliński 582; БЕР III 482; Dauzat 444; Gamillscheg 580; Walde—Hofm. I 789. — Див. ще легальний.

луб «внутрішня частина кори дерева; виріб з цієї частини кори; [кора О; кора ялини О; картон МСБГ; задник МСБГ; обвід сита О; дерев'яна обичайка навколо млинових каменів Ник]», [луба́р] «той, хто виготовляє короби для решіт», [луба́рне] «млин, де мелють луб» ВеУг, [луб'е] «старе поношене взуття МСБГ; луб Ж», [лубль] «луб» Ж, [лубка] «табакерка Г; дерев'яна сільниця, виготовлена добанням Л; стара зношена шапка МСБГ», лубо́к «луб: липова дошка для малювання або гравірування картини; надрукована з такої дошки картинка; (мн.) віз, сани з кузовом з лубу; (переважно мн.) шина на місці перелому кісток; [зруб коло криниці Мо; частина дівочого головного

убору Г; картон, твердий папір МСБГ; палітурка МСБГ; задник МСБГ], *луб'я* «луб, частина кори; [кора, знята з дерева великими шматками]; у сполученні *старé луб'я*, [старé лубля Ме] (знев. про стару людину), *луб'янка* «виріб з лубу; [віз, обшитий лубом; осіннє житло гуцульських дроворубів]», [лукбóm] «густо, твердо» Ж, [лукбий] «твердий, тугий, цупкий, міцний» Ж, [лукбий] «тс.» МСБГ, *лукбовий*, [лукбоватий] «зашкарублий» МСБГ, *лукбоний*, [лукбуватий] «схожий на луб», *лукбоний*, [лукбувати] «зняти луб» Ж, [залукбувати] «затвердіти» (про хліб), [лукбоник] «шматок шкіри на заднику чобота», [полубок] «обичайка», [лукбук] «шматок лубу в жіночому головному уборі» Нед;— р. бр. *лук*, п. вл. нл. *lub*, ч. *lub* «фанера; кора», слц. *lub* «луб», болг. *лук* «обвід решета; дошка; липова кора», м. *лук* «луб; обвід решета», схв. *лук*, слн. *lub*;— псл. *lubъ* від іе. **loubh-* або **loub-*;— споріднене з лит. *lubà* «дошка», мн. *lubos* «стеля», *lubas* «кора, лико», лтс. *luba* «луб», *lubas* «шкаралупка», прус. *lubo* «тесина», алб. *labë* «кора», лат. *liber* «кора; книга» (< **lub(h)ro-*), далі з дісл. *laūrg* «кошик», дангл. *léar* «корзина; верша», двн. *louft* «кора, лико», *louba* «навіс», нвн. *Laube* «легка будівля, альтанка», ірл. *luchtag* «човен», які зводяться до іе. **leu-/lou-*, звідки також псл. *lupiti*, укр. *лупити*.— Фасмер II 526—527; Преобр. I 473; Sławski V 266—269; Brückner 313; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 212; БЕР III 483—484; Skok III 322—323; Bezlaĵ ESSJ II 153; Vern. I 741; Stang 34; Mühl.-Endz. II 509; Trautmann 150—151; Fraenkel 388; Jóhannesson 747—748; Ernout—Meillet 374; Pokorny 690—691.— Пор. залубні, лоб, лупити, палуба.

[лубін] (бот.) «люпин, *Lupinus L.*» Л, [лукбін Л, лубін Ж. лубинь Мак];— бр. *лукбін* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *lubin*, *lubin* походить від слат. *lubinus* (< лат. *lupinus*, *lupinum*) «тс.».— Sławski V 276—277.— Див. ще люпін.

[лубинька] (бот.) «вид неїстівних грибів, *Agaricus alutaceus Pers.*» Мак;—

р. [лубешка, лубишка, лубешка] «синюватий з фіолетовим відливом гриб», [лукбовік] (гриб), [лукбоніца, лубянка, лубяшка] «тс.»;— очевидно, результат фонетичної видозміни іншої назви цих грибів [голукбінка] «тс.», зближеної з основою *лук*.— Див. ще голукбінка.

лукбук — див. лупка.

[лукбок¹] «вид гри при поховальному ритуалі; труп Ж; гра дітей чи дорослих, родичів і знайомих напередодні похорону померлого Мо; прощання з покійним, розмови та розваги увечері біля покійного МСБГ; (у виразі [б'ють лубка]) вид ритуальної гри біля покійника О»;— р. [лукбок] «великодня гра»;— очевидно, пов'язане з *лук* «внутрішня частина кори; виріб з неї», *лукбок* «тс.», оскільки одним з елементів ритуальної гри біля покійника є биття чимсь, що могло вироблятися з лубу; пор. синонімічне [лопатка] «палиця, якою б'ють під час ритуальної гри біля покійника» О, [лопаткі б'ють] «вид ритуальної гри біля покійника» О.— Див. ще луб.

лукбок²— див. лупко.

луг¹ «поросла травою і кущами лука; (заст.) низина, поросла лісом; [пасовище біля річки Ж; сінокісна низина Ч; рід верби ВеЗн], [лугар] «той, хто переховується в лузі; розбійник», [лугина] «лугова трав'яниста рослинність» МСБГ, *лугівка* «лугова річка», [лугів'є] «заплавна лука» Ч, *лугівина* «луг; місце, де раніше був луг; [низина Гриц; лугова трав'яниста рослинність МСБГ; вид лози Ж; лоза для кошків О; прибережна сінокісна низина Ч; лісова галявина, покрита травою Ч; луг за полями Ч; розораний луг Ч]», [лужайка] «невеликий луг біля річки; поляна, поросла травою» Ч, [лужанка] «галявина; прибережний луг» О, [лужанкі] (мн.) «лісові луки» О, [лужжя] «низина, яка затоплюється весняною водою» Ч, *лужина* «луг; [лоза для кошків О; вид верби ВеЗн], [лужка] «низина, поросла лісом» Ч, [лужки] «заплавна лука; болото, поросле кущами» Ч, *лугувий*, *лугувати* (заст.) «переховуватися в лузі», [вілуг] «низина» Гриц, [залужжя], *залужити* «перетворити (земельну ділянку) в луг», [розлуг] «великий луг» Нед;—

р. *луг* «лука; [низина над річкою; пасовище]», бр. *луг* «лука, сінокіс», др. *лугъ* «ліс; болото; низина; заплавна лука», п. *lag*, ч. *luh* «лука; ліс над річкою», ст. «ліс; лісова лука; долина», слц. *luh* «вологий ліс; гай над водою», вл. *luh* «болото, трясовина», нл. *lug* «болото, болотиста долина, волога лука», болг. *лъг* «лісок серед лугу; лука; пасовище», м. *лаг* «гай», схв. *лѹг* «ліс, гай», слн. *lóg* «гай, низький ліс; [невелика низина; лука над водою]», етсл. *лжгъ* «гай, невеликий ліс»;— псл. **logъ* «кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості; болото», пов'язане чергуванням голосних з **lega* «низина, яма», яке простежується в р. [*ляга*] «калюжа, яма з водою, болото; низьке вологе місце в заростях», п. кашуб. [*lęga*] «низина», [*lęnoc sa*] «викривлятися на дощі і сонці», [*lęgi*] «низинний; сідлуватий (про коня)»;— споріднене з лит. *lėngė* (= *lėnkė*) «нижче розташована земля; низько розташована лука, поле», *linguoti* «рухатися туди й сюди; схилятися; хитатися; кивати, колихати», алб. *lëngor* «гнучкий»; іе. **leng-* «гнути, кривити» є варіантом синонімічного іе. **lenk-*, звідки псл. *lōka* «лука, луг», *lōkъ* «лук» (зброя); зіставляється далі з дат. *lung* «болотистий ґрунт», шв. *Lungen* (назва місцевості) (Petersson AfSIPh 34, 376); малопереконлива гіпотеза про суфіксальний характер -g- в псл. *logъ* і про його спорідненість з болг. *лам* «яма, рів», лтс. *lāms, lāma*, лит. *lomà* «зниження ґрунту, калюжа, яма» (Moszyński PZJP 161); безпідставно пов'язувалося з дісл. *lyng* «вереск», шв. *lingon*, ст. *ljung* «брусниця» (Charpentier Le Mond Oriental I 222), з прус. *wangus* «лука», гот. *waggs* «поле, лука», днн. *wang* «поле, нива», дісл. *vangr* «поле, луг» (Vaillant RÉS 18, 76—77); були спроби знайти споріднені слова в неіндоєвропейських мовах (Oštir AAS I 94, III 160).— Фасмер—Трубачев II 527; Преобр. I 473—474; Sławski V 79—82; Brückner 309; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 536—537; Skok II 326—327; Bezlaј ESSJ II 147—148; Trautmann 157—158; Fraenkel 355; Pokornу 676.— Пор. *лукá*.

луг² «гідроокис натрію, калію та інших металів; водний настій попелу для миття, прання», [*луговіна*] «луг» Ж, *лужний, лужити* «обробляти лугом», *вілугувати, вілужити, вілугуваний*, [*вилужковане*] «промивка лугом» Ж, *підлужбувати* (хім.) «додавати лугу», *підлужити, підлужувати*;— р. *луг*, [*луга*] «розчин квасців для фарбування шкіри», бр. *луг*, [*лук*], п. нл. *lug*, ч. *louh*, слц. *luh*, вл. *luh*, полаб. *läug*, болг. *лугá*, схв. *лѹг*, слн. *lúg*;— псл. *lugъ* (*luga*) «розчин попелу для прання, миття», запозичене з давньоверхньонімецької мови; днн. *louga* (свн. *louge*, нвн. *Lauge*) «тс.» походить від пгерм. **laugō*, іе. **loǵakā*, похідного від іе. **loǵ-* «мити», до якого зводяться лат. *lavo* «мию», гр. *λοῶω* «тс.», вірм. *logapat* «купаюся», хет. *laḥ(h)u-* «лити»; розглядається також як пізніше запозичення з свн. *louge* або нвн. *Lauge* (Karłowicz SWO 356; Bern. I 744; Brückner 314; Фасмер II 527); для східнослов'янських форм припускається посередництво польської (Sławski IV 297) або західнослов'янських мов (Фасмер II 527); непереконливі спроби зведення слов'янських слів безпосередньо до пгерм. **lauga*, **laugō* (Stender-Petersen 249—252), гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 279; Milewski RSl II 132) та припущення про зв'язок псл. *lugъ* з псл. *luža* «калюжа, болото» (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 166—168).— Sławski V 297; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 211; Skok II 326; БЕР III 485—486; Младенов 279; Bezlaј ESSJ II 155; Mikl. EW 175; Kiparsky GLG 248; Hirt PBrB 23, 535; Walde—Hofm. I 773—775; Pokornу 692.

лугер (бот.) «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Доп. УЖДУ II, [*лугар, лугера, лійгера, ловгер, лугер дикий*] «тс.» ОЛА 1981;— запозичення з угорської мови; уг. *lóhere, [lúher, lócher]* «тс.» (звідки також рум. [*luhăr, luhără*] «тс.») є складним утворенням з основ іменників *ló* «кінь» і *here* «конюшина» (давніше «яечко»), що має фінноугорське походження.— Лизанец 608; Сабадош ОЛА 1981, 81;

MNTESz II 95—96, 783.— Див. ще лóваш.

[лугєря] «рибальська сітка» Кур;— неясне; може бути пов'язане з п. *lugier* «невеликий моторно-парусний рибальський човен», що походить від нім. *Lügger*, джерелом якого є англ. *lugger* «те.» (Kopaliński 586); проте пор. також [рагєля (ругєля)] «сітка».

[лугівка] (орн.) «синиця чорноголова, *Parus palustris* L.; чайка звичайна, чибіс, *Vanellus vanellus* L.» Шарл, [луговиця] «чайка звичайна» Шарл;— р. [лугівка] «чибіс»;— похідні утворення від луг; назви зумовлені місцем гніздування птахів, які оселяються на луках у річкових долинах, коло степових боліт, морського узбережжя, на вогких ділянках листяних лісів недалеко від води.— Воїнств.— Кіст. 61—62, 285; Птиці СССР 232, 523.— Див. ще луг¹.

[луговик] (бот.) «щучник, *Deschampsia* P. B. (*Aira caespitosa* L.)» Мак;— р. луговик «те.»;— похідне утворення від луг; назва зумовлена тим, що щучник зустрічається в основному на луках і в лісах.— Вісюліна—Клоков 95; Анненков 18; Симонович 165.— Див. ще луг¹.

[лудá¹] «омана, брехня; оптичний обман, ілюзія, мана; привид; личина Ж», [лудіна] «приманка» Ж, [лудиця] «те.» О, [лудіти] «приваблювати, заманювати; годувати худобу грубим, некалорійним кормом МСБГ», [злуда] «омана», [злуданне] «злість, інтрига» Пі, [злудливий] «оманливий» Ж, [злудний] «те.» [злудіти] «обманути» Ж, [залудник] «спокусник, обманщик» Ж, [залудіти] «закликати; заманити, обманути» Ж, [залудуватий] «дурний, нерозсудливий; божевільний» Ж, [налудуватий] «те.» Ж, облуда «лицемірство; лицемір; [привид, обманний вигляд]», облудник «лицемір», облудливий, облудний «лицемірний», [улуда] «омана, зваба; мрія» Нед, Пі, [улудливий] Нед;— р. [луд] «божевільний; дурень», [лудіть] «обманювати», бр. [лудзиць] «знущатися, насміхатися», др. псл. лудъ «нерозсудливий, нерозумний», п. łudzić «манити, спокушати», ч. louditi, слц. lúdit' «те.», болг. м. луд «дурний, божевільний», схв. луд «те.», лудити се «робити дурниці»,

слн. [lúd] «дурний, божевільний», [lú-diti] «вабити», [lòditi] «манити», стсл. лóудъ «нерозумний», лóудити «обманювати»;— псл. лудъ «нерозумний», лудити «обманювати, зводити, вабити»;— споріднене з гот. liuts «лицемірний», liuta «лицемір», luton «обманювати», дангл. lot «обман», lytiz «хитрий, лукавий», lūtan «гнути», дісл. lūtr «кривий», лит. liūdnas «сумний, пригнічений», liūsti «засумувати» (іє. *leud- «гнути; лицемірити»); менш обгрунтоване зіставлення з лат. lūdus (< loidos) «гра» (Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Petr BB 25, 142) або виведення з псл. *o-blūditi з припущенням перерозкладу в *ob-lūditi (Vaillant Slovo 2 Zagreb 1953, 9—10).— Фасмер—Трубачев II 528; Преобр. I 474—475; Sławski V 293—296; Brückner 314; БЕР III 486—489; Skok II 325—326; Bezlaj ESSJ II 147; Bern. I 743—744; Stang 34; Mikl. EW 175; Trautmann 151; Fraenkel 378—379; Feist 325—326, 328; Pokorný 684.

лудá² «більмо», [налуді] «плівка на очах, більмо» Ж, [налуді] «те.» Нед, полуда «більмо», [поблуди] «те.» Нед, полудуватий «з більмом»;— р. [лудá] «більмо»;— очевидно, пов'язане з лудіти «покривати оливом».— Преобр. II 475.— Див. ще лудіти.

лудан «старовинна блискуча тканина; пошитий з неї одяг; [одяг, шитий золотом; ошатний одяг Ж]»;— р. [лудан] «тканина камка; шовкова хустина, фартух», [луданний] «шовковий», [лудановий] «те.», ст. луданъ «сорт шовкової тканини», луданъ «те.», др. луда «плащ, верхній одяг (звичайно шитий золотом)»;— не зовсім ясне; здебільшого розглядається як запозичення з германських мов і зіставляється з нвн. Loden «грубе сукно», днв. lodo «те.», свн. lode «груба вовняна тканина» (Шелудько 38; Фасмер II 529; Преобр. I 474; Bern. I 743); до яких зводяться й п. loden «грубе волохате сукно, вовняна тканина», ч. loden, ст. luden, слц. lodén, болг. схв. лóден, слн. lóden «те.» (Sławski IV 320—321; Kopaliński 581; Sł. wyc. obcych 434; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 209;

Bezlaĵ ESSJ II 147); однак, зважаючи на значну відмінність семантики східнослов'янських форм, можна прийняти гіпотезу про походження їх від західнокавказького (адигейського) *läudan* «вид шовкової тканини, шовкова хустина», букв. «шовк з Лоо (на березі Чорного моря, біля Сочі)» (Абаев *Этимология* 1963, 116—119).— Фасмер—Трубачев II 529.— Пор. лудіна.

[луданка] (бот.) «лобелія, *Lobelia L.*» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з р. [луданый] «ліловий», оскільки лобелія має сині квітки.— Пор. луднік.

[лудіна] «одежина; старий одяг, лахміття МСБГ», [лудіння] (зб.) «одяг, вбрання», [лудіне] «те.» Ж;— р. [лудá] «верхній одяг, плащ, мантія», др. *луда* «те.»;— очевидно, запозичене в давньоруську мову з давньоскандинавської; дісл. *lodí* «грубий верхній одяг» споріднене з днн. *lodara* «кляпоть», *lotho* «плащ», днн. *lodera* «пелюшка», *lodo* (*ludo*) «груба вовняна тканина, плащ з неї», нвн. *Loden* «плащ», дангл. *lora* «те.».— Фасмер II 529; Филін Происх. яз. 572—573; Львов *Лексика ПВЛ* 69; Преобр. I 474; Потєбня К ист. зв. 3, 32; Bern. I 743; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 444—445.— Пор. лудан.

лудіти «наносити олив'яне покриття (на металеві вироби)», *лудільник*, *лудження*, *лудіння*, *луджений* «вкритий полудою», *лудільний*, [облудá] «полуда; позолота» Бі, [палужа] «полива» Л, *полудá*;— р. *лудіть* «покривати полудою», бр. *лудзіць* «те.», др. *лудити* «покривати оливом», *луженъ*;— не зовсім ясне; здебільшого пояснюється як запозичення з німецької мови і пов'язується з снн. *loden* «п'яти» (Фасмер II 529) або з нвн. *löten*, свн. *loeten* «те.», спорідненими з свн. *löt* «свинець», гол. *lood*, дангл. *léad*, англ. *lead* «те.» (Преобр. I 475; Kluge—Mitzka 446); припускається також, що р. *лудіть* виникло в російській мові як похідне від [лудá] «полуда» < «оболонка» < «верхній одяг» (КЭСРЯ 248); непереконливе зіставлення з кельт. **loudja* «свинець», ірл. *luaide* «те.» (*Šachmatov AfSIPh*

33, 90), оскільки слово не праслов'янське.— Bern. I 743; Matzenauer 58.— Пор. лютувати.

[лудиця] «вудка» Ж;— очевидно, результат фонетичної видозміни форми [лудиця] «те.», викликаній розвитком протетичного *ŷ* і наступною зміною його в л або зближенням з [лудиця] «принада (для риби)», пов'язаним з [лудá] «омана», [лудіти] «приваблювати».— Див. ще вудка.— Пор. локайка, локація, лотава, лудá¹.

[луднік] (бот.) «цибуля гірська, *Allium fallax* Schult. (*A. montanum* Schmidt)» Ж;— неясне.

[лужа] «калюжа» Ж; низина з водою після весняної повені Ч, [лужся] «низина, що заливається весняною водою» Ч;— р. *лужа* «калюжа», бр. *лужа*, *лужына*, др. *лужа*, п. *luža* (з укр.), ч. *louže*, ст. *lúže*, слц. [luža], вл. нл. *luža*, полаб. *läuza*, схв. *лужа*, слн. *lúža*, стсл. *лоужа* «те.»;— псл. *luža* < **lug-ja* < *lougja* «те.»;— споріднене з лтс. *luga* «драглиста, болотиста маса в заростаючих озерах», *lugava* «погана осіння погода», *luga* «драгли», лит. *liūgas* «калюжа; трясовина», *luginai* «в'язке болото», іллір. **lugas* або **lugā* «болото», звідки алб. *l'ëgatë* «болото, калюжа», *l'igatë* «те.»; далі зіставляється з гр. *λυγαίος* «темний», *ἡλύγη* «темнота»; іє. **leug-* «темний».— Фасмер II 529—530; Преобр. I 475; Machek ESJČ 342; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster—Šewc 791—792; БЕР III 489—490; Skok II 333; Bezlaĵ ESSJ II 158; Мартынов Язык 75—76; Bern. I 748; Trautmann 163; Fraenkel 379; Pokorny 686.— Пор. калюжа.

[лужани] (мн.) «кукурудзяне бадилля» Мо, [лужан] «стебло кукурудзи» Гриц, [лужаня, лужина] «те.» тж;— результат фонетичної видозміни форми [длужани] «кукурудзяне бадилля» (пор. також [глуждани, глуждання] «те.»), можливо, під впливом молд. *лужер* «стебло».— Див. ще глуждани, длужани.

луличани (одн. *луличанин*) «лужицькі серби», *лужицький*;— р. *луличане* (*луличанин*), *лужицький*, бр. *лу-*

жычáнін, лужыцкі, п. Lužyczanin, lužyski, ч. слц. Lužičan, lužický, болг. лужичáнин, лужийски, слн. Lužičan, lužiški;— очевидно, через польське посередництво запозичено з верхньолужицької мови; вл. Lužičan, lužiski (нл. Lužycan, lužyski) є похідними від вл. Lužica (нл. Lužyca) «Лужиця», назви місцевості, яку населяють лужичани, пов'язаної з вл. łuh «луг» (нл. ług «тс.»); спочатку назва стосувалася лише Нижньої Лужиці і була зумовлена природними особливостями цієї місцевості.— Фасмер II 530; БЕР III 491; Skok II 327; Schuster-Sewc 792.— Див. ще луг¹.

[лу́жко] «ліжко» Ж, МСБГ, Ме;— запозичення з польської мови; п. łóžko «тс.», як і ч. lůžko, слц. lóžko, вл. łożko, бр. [лóжко], укр. ліжко «тс.», зводиться до псл. (пн.) *loзько, деминутивного похідного від lože «ложе», пов'язаного з ležati «лежати».— Sławski V 261—262; Machek ESJĀ 342; Schuster-Sewc 782.— Див. ще лежати.

лу́жух — див. лежати.

лу́за «один із шести отворів по краях більярдного стола»;— р. бр. lůza;— запозичення з польської мови; п. łuza (давніше bluza) «тс.» походить від фр. blouze «заглиблення (у більярді, у грі в лапту)», що не має певної етимології.— КЭСРЯ 248; ССРЛЯ 6, 390; SW II 828; Dauzat 94.

[лузáвий] «з круглими білими плямами» (про коней);— р. [лůзы] «брудні плями на шибках»;— неясне.

лу́зати «лущити» СУМ, Ж, [лузáть] «лущити, обчищати (квасоллю, горох, кукурудзу)» Л, [лузáтися] «лущитися», [лузáн] «горіх, що сам вилущується», [лузанéць] (зм. до лузáн), лузáльний «призначений для лузання», вілузати(ся), вілузнутися «випасти з твердої шкаралупи; [вийти з яйця (про курчат)]», [відлузати] (перен.) «пройти, проїхати», [злу́знути] «зникнути», [злу́знутися] «злущитися», залу́заний «засмічений лузгою»;— р. [лузáть], бр. лузáць, п. [łuzac się] «вилущуватися» (з укр. або бр.);— очевидно, результат фонетичної видозміни у східнослов'янських мовах давнішого [лůзáти] «лузати», пов'я-

заного з лузá. — Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Sławski IV 374; Brückner 315; БЕР III 490; Bezlej ESSJ II 158.— Див. ще лузга.

лузá «тверде покриття насіння; [луска; дуже дрібна рибка Бі]», [лузгáтий] «лускатий» Бі, [лузгáти] «лузати» Бі, [лузкáти] «тс.» Бі;— р. лузá, лůзгáть «лузати, лущити», бр. лузá, лůзгáць «лузати», [лужджéць] «терти льон», п. (каш.) [łuzga] «гільза від набою», [łuzgać] «лущити», болг. [лůзгам] «штовхаю», [лůждя] «очищаю гілку від листя», с.-цсл. лůзгáти «жувати», слн. lůzgati «чистити, лущити»;— псл. łuzga «лузга», łuzgati «лузати», паралельне до łuska «луска»;— споріднене з лит. lůzgana «луска риби», lůzgis «обірванець», lůzgti, lůzgù «розривати», паралельними до лтс. laũska «уламок, тріска, шкаралупа», лит. łuskà «клапоть». — Фасмер II 530; Преобр. I 475—476; Горяев 193; Потєбня РФВ 3, 91; Sławski V 374—376; Brückner 315; Schuster-Sewc 790; БЕР III 490; Skok II 340; Bezlej ESSJ II 158; Bern. I 744, 747; Trautmann 152; Vāga RR I 460; Fraenkel 393.— Див. ще лускá¹. — Пор. лупіти.

[лузувáти] «хворіти залозами» (про коней) Па;— результат видозміни деетимологізованої форми [залозувáти] «хворіти гландами, мати запалені гланди», [залузувáти] «хворіти залозами», в якій початкове за- стало помилково осмислятися як префікс.— Див. ще залоза.

Луї́за (жіноче ім'я);— р. болг. Луї́за, бр. Луї́за, ч. Luisa, Luiza, слн. Luiza;— недавнє запозичення з французької мови; фр. Louise є формою жін. р. від чоловічого імені Louis, яке зводиться до лат. Ludovicus (Clodovicus), що походить від герм. Hlodwig, утвореного з основ hlod «слава» і wig «битва». — Суперанская 430, 507; Спр. личн. имен 507; Крappová 247; Dauzat Dict. des noms 398.— Див. ще Людвіг.

лук¹ «знаряддя для метання стріл; [дуга; знаряддя для обробки шерсті]», лукá «вигин краю сідла», [лукáр] «стрілець з лука» Ж, [лукóвіна] «вигин», лүчнік «виготовлювач луків; стрілець з лука», [лүчóк] «смичок; грабки коси

Гриц» [лу́шник] «лучник», [луковáтий] «який має заглибину, кривизну, вигнутий», [луко́вий] «тс.» Ж, [луковáтий] «дугоподібний; (про коня) з прогнутою спиною», [лу́чний] «зігнутий в дугу», [лукува́тися] «вигинатися, прогинатися» Ж, [облу́к] «зігнутий прут, дуга; лука сідла», [облу́че] «холка коня» Ж, [облуковáтий] «овальний» Ж;— р. бр. *лук* (зброя), др. *лукъ* «тс.; вигин у сідлі», п. *łęk* «дуга; [вид зброї]», ч. *luk* «вид зброї; дуга», слц. *luk* «вид зброї; вигин», вл. *luk* (зброя), болг. *лък* «вид зброї; смичок», м. *лак* «вид зброї; кривизна», схв. *лук* «вид зброї; дуга; смичок», слн. *lók* «тс.», стсл. *лжкъ* (зброя);— псл. *lǫkъ* «вигин; вид зброї», пов'язане чергуванням голосних з **lękti* «гнути, кривити»;— споріднене з лит. *leikas* «лук; дуга, обруч», *lankùs* «гнутий», лтс. *luoks* «вигин, дуга», *luòks* «гнутий»; іє. **lenk-/lonk-* «гнути, кривити».— Фасмер II 531; Преобр. I 476—477; Горяев 193; Sławski V 111—113; Brückner 309; Machek ESJĀ 343; Holub—Kop. 212; БЕР III 550—551; Skok II 280; Bern. I 739—740; Mikl. EW 165; Trautmann 159; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677; Иллич-Свитыч 1976, 27—28.— Пор. лу́ка, лука́вий, ляк¹.

[лук²] (бот.) «цибуля, *Allium L.*; часник, *Allium sativum L.* Ж; часник дикий *Me*», [лу́ківка] (у сполученні [л. *двулиста*] «проліска дволиста, *Scilla bifolia L.*») Ж, [лу́ковиця] (анат.) «розширена частина деяких органів, частин організму», [луковíця] «цибуля» Ж, [лу́чэйка] «часник, *Allium sativum L.*; цибуля городня, *Allium sera L.*» Ж, [лу́чийця] «хара звичайна, *Chara vulgaris L.*», [лука́тий] «з великими зубцями» (про часник) Ж;— р. бр. болг. *лук*, «цибуля», др. *лукъ*, п. *luk*, ч. слц. *luk*, полаб. *läuk*, схв. *лук*, слн. [lúk], стсл. *лжкъ* «тс.»;— загальноприйнятої етимології не має; здебільшого реконструюється псл. *lukъ* як запозичення з давньогерманських мов; пгерм. **louka-*, звідки днн. *louh*, свн. *louh*, нвн. *Lauch*, дісл. *laukr*, днн. *lók*, виводиться з іє. **leug-* «гнути, вигинати»; висувалась гіпотеза про первісну спорідненість слов'янських і германських форм і про

походження їх від іє. **leuk-/louk-* «світити, світлий», що виступає в р. болг. *луч* «промінь», гр. *λευκός* «білий» (Младенов 280); для герм. **louka-* припускалось також запозичення з праслов'янської мови (Мартынов Сл.-герм. взаємод. 169—170); малопереконаливе припущення про незалежне походження германських і слов'янських форм з доіндоєвропейського субстрату (Machek Jm. rosl. 265).— Фасмер II 531; Преобр. I 477; Sławski V 303—305; Brückner 314; БЕР III 495—498; Skok II 327—328; Bezlaĵ ESSJ II 155; Bern. I 744—745; Kiparsky GLG 249; Schrader Reallexikon II 711; Kluge—Mitzka 425; Pokorny 685—686.

лу́ка «рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; [місце біля хати, де косять траву О; сінокієна низина у вигині річки Ч]», [лу́ки] (мн.) «заплавний луг у вигині річки» Ч, *лу́ківнік*, *лу́ківніцтво*, [лу́чки] «вигин річки; луг у вигині ріки» Ч, [лу́чаній] «луговий», *лу́чний* «тс.», [залу́ка] «вигин річки» Ж, [палу́ка] «лука» Г, Ж, *прилу́ка*, *узлучина* КІМ;— р. *лу́ка* «вигин, поворот річки; кривизна; [луг; затока]», бр. *лу́ка* «вигин річки», др. *лука* «вигин; затока; хитрість, підступність», п. *łuka* «місцевість, поросла травами», ч. *louka*, ст. *lúka*, слц. *lúka*, вл. нл. *łuka* «тс.», болг. *лъка* «вигин; низина над річкою, луг; пасовище», м. *лака* «волога місцевість над річкою з хорошою пашею», схв. *лу́ка* «порт, пристань; луг», слн. *lóka* «болотистий луг у долині», стсл. *лжка* «затока; болото»;— псл. *lǫka* «кривизна; затока; вигин річки; місцевість у вигині річки; луг», пов'язане чергуванням голосних з **lękti* «гнути, кривити»;— споріднене з лит. *lankà* «луг над річкою; долина», лтс. *lañka* «низина, рівнина; вигин річки», лит. *lanka* «затока».— Фасмер II 531—532; Преобр. I 476; Sławski V 83—85; Brückner 308; Machek ESJĀ 341; Schuster-Sewc 786—787; БЕР III 551—552; Младенов 284; Skok II 280—281; Bezlaĵ ESSJ II 148; Толстой Сл. геогр. терм. 114—115; Bern. I 739—740; Trautmann 160; Fraenkel 339.— Див. ще *лук¹*, *ляк¹*.— Пор. *лука́вий*.

Лукá (чоловіче ім'я), [Лукáнь, Лу-
кáч], [Лúкич] «син Луки» Ж, [Луць]
Ж, ст. Лоука (1404), Лука «въскр(е)-
шай» (1627);— р. бр. болг. Лукá, др.
Лука, ч. ст. Luka, схв. Лúка, Лúка,
слн. Luka, стсл. Лоука;— через посеред-
ництво церковнослов'янської мови за-
позичене в давньоруську мову з грець-
кої; гр. Λουκᾶς, можливо, походить від
лат. Lucas, пов'язаного з lux (род. в.
lucis) «світло» (ім'я первісно означало
«народжений при сході сонця»); при-
пускається також первісне значення «по-
ходженням з Луканії».— Беринда 220;
Суперанская 431; Петровский 144; Спр.
личн. имен 431; Кпаррová 122; Илчев
307; Constantinescu 97.— Див. ще Лу-
кій.— Пор. Лукаш.

лукавий «хитрий, підступний; гріш-
ний, нечестивий; біс, диявол; [злий Ж;
недоволений, задрісний О]», лука-
вець, лукавинка, [лукавник] «лукавий»,
лукавство, лукавити «хитрувати; [нена-
видіти, підбурювати О]», [лукавнувати]
«хитрувати; кривити душею»;— р. лу-
кавьий «хитрий, підступний», лукавить
«хитрувати; [ходити криво (про пта-
хів)]», др. лукавъ «хитрий, підступний»;
звивистий (про річку)», п. *luka «зрада,
підступ», ст. lękawa «вигин, кривизна»,
lękawу «який має форму лука», ч. [lu-
kavý] «луговий», болг. лукав «підступ-
ний, хитрий», [лѣкав] «тс.», м. лукав,
схв. лúкав, [лúкав, лукав] «хитрий»,
слн. lokāv «тс.», стсл. лжкавъ «злий,
підступний, хитрий»;— псл. lōkavъ «ви-
гнутий, кривий; хитрий, підступний»,
похідне від *lōka «кривизна, вигин»;
розвиток семантики, як у псл. křivъda
«неправда, несправедливість», похідно-
го від křivъ «неправий, несправедливий,
фальшивий, злий» < «кривий, вигну-
тий».— Фасмер II 532; Sławski V 85,
113—114; БЕР III 498, 552; Skok II
328—329; Bezlaj ESSJ II 148; Bern. I
739—740; Mikl. EW 165; Vāga RR I
111.— Див. ще лúка.— Пор. лук¹,
ляк¹.

Лукаш (чоловіче ім'я);— бр. Лу-
каш;— запозичення з польської мови;
п. Łukasz, як і ч. Lukáš, Lukeš, слц.
Lukáš, вл. Lukaš, нл. Łukas, Łukaš,
походить від лат. Lucas, яке пов'язує-

ться з lux (род. в. lucis) «світло» або з
назвою області Lusania «Луканія».—
Див. ще Лукá.— Пор. Лукій.

Лукерія (жіноче ім'я), Лукера, Лу-
кєря, [Лукєрка Ж, Лúця Бі, Лúця
Бі], ст. Лукерья (1481);— р. Лукєрья,
бр. Лукєр'я, болг. Лукєрия, цсл. Лѣкє-
рія;— результат видозміни імені Гли-
кєрія, можливо, під впливом Лукія,
Лукіна.— Сл. вл. імен 244; Суперан-
ская 86, 88; Петровский 144; Спр. личн.
имен 507; Илчев 308.— Див. ще Гли-
кєрія.

Лукіна (жіноче ім'я);— р. Лукіна,
бр. Лукіна;— очевидно, через посеред-
ництво грецької мови (гр. Λουκίνα)
запозичено з латинської; лат. Lucina
(звідки також п. Lucyna, ч. Lucína) ут-
ворено від lux (lucis) «світло»; розгля-
дається також як похідне від чолові-
чого імені Лукій.— Суперанская 507;
Петровский 144; Спр. личн. имен 507.—
Див. ще Лукій.— Пор. Лукá.

Лукій (чоловіче ім'я), Лукія (жіно-
че ім'я), Лúцька, Лúця, ст. Лукій «от
свѣтлости» (1627);— р. Лукій, Лукія,
бр. Лукій, п. Lucyusz, Łucja, ч. Lucius,
Lucie, Łuska, слц. Lucia, вл. Lucija,
болг. Лукий, м. Лукиє, схв. Лúција,
стсл. Лоукий;— через церковнослов'ян-
ське і грецьке посередництво (гр. Λού-
κιος) запозичено з латинської мови;
лат. Lucius є похідним від lux (род. в.
lucis) «світло», спорідненим з гр. λευκός
«блискучий, білий», двн. днн. liōht
«світлий, світло», псл. liśь «лучина»,
укр. лучіна.— Беринда 220; Суперан-
ская 1979, 431; Петровский 144; Спр.
личн. имен 431.— Див. ще луч¹.— Пор.
Лукá.

[лукно] (заст.) «гніздо бобра» Ж,
ст. лукно «міра меду», [полукóвщина]
«оброк по одному грошу від лукна»
Нед, Пі;— р. [лукно] «корзина з лози,
коробка з лубу; міра зерна, борошна»,
лукóшко «кошик», бр. лукóшка «тс.»,
др. лукъно «діжечка, корзинка; міра
місткості», п. ст. łukno «посудина; міра
меду», ч. ст. lukno «берестяна корзина;
міра зерна або меду», слц. [lukno] «ко-
шик з кори; стара міра зерна», нл.
łuknaško «перегородка в скрині», схв.
ст. лúкно «міра хліба; данина священни-

ку», слн. lōkpo «данина священику», lukpo «тс.»;— псл. *lōkъpo «посудина з кори дерева; міра зерна, меду», пов'язане, очевидно, з *lękti «гнути», ločiti «з'єднувати», укр. *лучіти* і, далі, з lyko, укр. *ліко*; зіставлялося з гр. *λίχνον* «віялка; плетена колиска» (Matzenauer 246; Mikl. EW 175).— Винник 92—93; Фасмер II 532; Sławski V 308—310; Bezlaž ESSJ II 149; Bern. I 740.— Див. ще *лучіти*¹.— Пор. *ліко*, *ляк*.

[луков'їця] (бот.) «гриб часничник великий, *Agaricus alliaceus* Fr. et Jacq. (Marasmius)» Ж;— похідне утворення від *лук* «цибуля, часник»; можливо, виникло як калька видової наукової назви *alliaceus*, пов'язаної з родовою науковою назвою часнику *allium*; назва пояснюється специфічним запахом гриба, який нагадує запах часнику; пор. інші назви цього гриба: укр. *часничник*, [підпенька *чесникова* Мак], р. *чесно́чник*.— Зерова Атлас 67.— Див. ще *лук*².

[луком'ор] (бот.) «гриб *Rhizoctonia* Des.» Ж, [луком'ір] «тс.» Мак;— складне утворення з основ іменника *лук* «часник, цибуля» і дієслова *моріти*; назва зумовлена тим, що цей гриб паразитує на коренях, коренеплодах деяких рослин, зокрема цибулинних, знищуючи їх; можливо, слово є калькою відповідних назв у західноєвропейських мовах, пор. нім. *Safrantod*, фр. *mort du saffran* «*Rhizoctonia scogorum* DC.» (букв. «смерть шафрану»).— Див. ще *лук*², *моріти*.— Пор. *глузом'ор*.

Лук'ян, *Лукіян*, [Ліцько], ст. *Лукьянъ* (1385), *Лукіанъ* «чудень» (1627);— р. *Лукьян*, бр. *Лук'ян*, п. *Lucjan*, ч. слц. *Lucián*, болг. *Лукиян*, м. *Лукијан*, схв. *Лўкијан*, *Лукіјан*, слн. *Lukijan*, стсл. *Лоукианъ*;— через посередництво грецької мови (гр. *Λουκιανός*) запозичене з латинської; лат. *Lucianus* «син Луки; який стосується Луки» є похідним від чоловічого імені *Lucas* «Лука».— Беринда 220; Суперанская 1979, 431; Петровский 144; Спр. личн. имен 431; Кпаррová 121.— Див. ще *Лукá*.

[лулукати] «кричати» (про сову, пугача);— п. [Лука́с] «кричати» (про сову),

схв. *лўлавац* «вид сови»;— звуконаслідувальне утворення, яке виникло, очевидно, на основі вигуку **лу(к)*, що передає крики відповідних птахів.— Sławski V 306—307.

[лулусь] (вигук, що передає звук удару, сильний і швидкий тріск), [лулусь] «тс.» Ж, [лулуснути] «луснути; сильно затріщати» Пі;— результат афективного подвоєння звуконаслідувального вигуку *лусь* (див.).— Пор. *бабах*, *бах*¹, *бух*.

лўмер, *лум'єро* — див. нўмер.

*луна*¹ «відгомін, відголосок», [лун, лўно, лунь] «тс.» Ж, [лунання] «відголоски», *луна́стий*, *лункий*, *луна́ти* «звучати; відкликатися» (про звук), [лунатись, лунітись] «відлунюватися» Ж, *відлўння*, *відлўнок*, *відлўнювати(ся)*, *перелўнюватися*;— р. [лунá] «відгомін», [лўнуть] «ударити, хлопнути, вистрілити», бр. [лунá] «відгомін», *луна́ць* «звучати, линути»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. *lupa* «місяць; світло; відблиск»; значення «відгомін» могло виникнути внаслідок давнього перенесення значення із зорової сфери на слухову («світло; відображення світла» > «відображення звуку, відгомін»); розглядається також як звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *лўснути* (Преобр. I 478), у такому разі могло б бути результатом дальшого спрощення приголосних у псл. [**lusna*], укр. [лусна́] «луна».— Фасмер II 533; Горяев 193; Bern. I 745; Mikl. EW 176.— Див. ще *луна*².— Пор. *лус*, *лусь*.

[луна́²] «відблиск, заграва», [лўна] «затишок, порядок; чистота (після побілки)» МСБГ, [лун] «відблиск, заграва» Ж, [лўно, лунь] «тс.» Ж, [луна́ти] «відблискувати» Ж, [луна́тись, луні́тись] «тс.» Ж;— р. *луна́* «місяць (планета); [заграва, відблиск на небі; промінь світла]», [лунь] «тьмяне світло», [луні́ть] «розвиднятися; кидати тьмянний відблиск», бр. [луна́] «невелика хмарка», [лунь] «хмара», др. *луна* «місяць (планета)», п. *lupa* «відблиск сильного світла, вогню; [райдуга]», ч. *lupa* «місяць», ст. *lupa* «промінь, світло, відблиск; місяць», слц. *lupa* «місяць», полаб. *laupə*, *laipə*, болг. *луна́*, м. *луна*,

схв. *lūna*, [lūnā] «тс.», [lūna] «райдуга», слн. *lūpa* «місяць», стсл. *лоуна* «тс.»;— псл. *lupa* «світло, блиск, відблиск; місяць (планета); райдуга»;— споріднене з прус. *lauchnos* «зірки», лат. *lūpa* «місяць (планета; міра часу); блиск місяця», сірл. *lūpa* «світло, місяць», далі з ав. *габұшпа* «блискучий, сяючий», свн. *liehsen* «ясний», гр. *λόχως* «світильник», вірм. *lusip* «місяць», а також з р. *луч*, дінд. *гōсаḥ* «світло», ав. *габ̄саһ-* «світло, блиск»; іе. **louksnā*, форма жін. р. прикметника **louksno-* / *leuksno-* «блискучий, сяючий», похідного від **leuk-* «світити; ясний, блискучий, сяючий»; як назва місяця іе. **louksnā* виникло в результаті табуїстичної заміни давнішої назви іе. **mēns-*, звідки псл. **mēsešь*, укр. *місяць*; заборона вживання первісної назви ґрунтувалася на віруванні про магічні властивості місяця.— Фасмер II 533; Преобр. I 477—478; Sławski V 308—311; Brückner 314; Machek ESJČ 344; Holub—Kop. 212; БЕР III 509—510; Младенов 280; Skok II 330—331; Bezlej ESSJ II 158; Мартынов Язык 76—77; Откупщиков 234—235; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Fraenkel 345; Meillet Études 130, 144; Pokorny 687—689.— Пор. *луч*¹.

[луна́³] «плями, лишаї на тілі» О. [лу́нина] «родима пляма»;— болг. *лу́на* «жовтувата або темна пляма на шкірі людини», *лу́ни́ца* «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *луна́* «місяць», укр. [лу́на] «відблиск»; пор. семантику споріднених з [лу́на] слів у різних мовах: п. *lupa* «світло, блиск», ав. *габұшпа* «блискучий», дінд. *sandra* «блискучий; світлий, ясний; місяць; місяцеподібна пляма на пір'ї павиного хвоста», гінді *сāḍ* «місяць; біла пляма (як зірочка) на лобі тварини», лтс. *blaiskums* «пляма», споріднене з укр. *блишчати*.— БЕР III 508, 513; Младенов 280; Mikl. EW 176; Bern. I 745.— Див. ще *луна́*².— Пор. *луна́*⁴.

[луна́⁴] «полуда, більмо МСБГ; хвороба очей, куряча сліпота (?)», [лу́навий] «з більмом; короткозорий Ж; хворий на курячу сліпоту»;— очевидно,

пов'язане з *луна́*³ «пляма» або з *луна́*² «відблиск» і спочатку означало «світла пляма на оці, більмо»; щодо семантики пор. нім. *Stag* «зірка; катаракта, більмо», *Augenstarg* «більмо»; пор., однак, і укр. [лу́да] «більмо», п. [tuka] «тс.».— Див. ще *луна́*², *луна́*³.

луна́рія (бот.) «*Lunaria L.*», [лунарка] «лунарія оживаюча, *Lunaria rediviva L.*» Мак;— р. *лу́нник*, бр. *лу́нник* «тс.»;— наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. *lunaria* утворено від лат. *lūpa* «місяць» на підставі деякої подібності круглих сріблястих плодів лунарії до місяця; пор. інші назви цієї рослини, які можуть бути й кальками латинської назви: р. [лу́нная трава], схв. [мисечно зелье, місячниця], слн. [mesečnica, mesečna zel, mesečno zele].— Machek Jm. rostl. 65; Симоновић 282; Klein 912.— Див. ще *луна́*².

луна́тизм «сомнамбулізм», *луна́тик*, *луна́тичний*;— р. *луна́тизм*, бр. *луна́цізм*, п. *lunatyzm*, ч. *lunatismus*, слц. *lunatizmus*, болг. *луна́ти́змъ*, слн. *lunatizem*;— запозичення з новолатинської мови; нлат. *lunatismus* «тс.» є похідним від слат. *lūnāticus* «який живе на місяці; який піддається впливу місяця», утвореного від *lūpa* «місяць», можливо, як калька гр. *σεληνόβλητος* або *σεληνόπληκτος* «луна́тик».— Фасмер II 533; Kopaliński 588; Sl. wyg. ob-cych 438; Holub—Lyer 295; БЕР III 510; Klein 912.

[лу́нга] «луг» МСБГ, [лу́нка] «тс.» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. *лу́нкэ* «заплава; луг» (рум. *lūpsă* «тс.») походить від пд.-сл. ст. *lōka* «тс.» (пор. стсл. *лжка* «затока, болото», слн. *lōka* «болотистий луг у долині» та ін.).— СДЕЛМ 241; DLRM 469.— Див. ще *лу́ка*.

лу́нка «невелика заглибина», [лу́нка] «невелика заглибина з водою і грязю» Ник;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *лу́нка* «ямка, впадина, ополонка», [лу́мка] «тс.; дошка з подовжнім заглибленням, жолобком для катання яець (на великдень); площадка для молотьби, тік», [лу́мина] «ополонка», [лу́мочка] «ямка», [лу́на] «заглиб-

лення, ямка, лунка; яма на дні річки або озера, вир; ополонка», як і бр. *лунка* «невелика заглибина, ямка», [*лунька, лумка*] «тс.», задовільного пояснення не мають; виводяться від нвн. [Láhme] «ополонка» (Фасмер II 533); ототожнюються з р. *луна́* «місяць (планета)» як назви круглих предметів (КЭСРЯ 249); зіставлялися з дінд. *lunpāti, lunpoti* «ріже, відрізує», гр. *λόω* «звільняю», лат. *lūo* «змиваю; оплачую» (Преобр. I 478).

[луно́] «яєчка у ссавців» Бі;— р. [луна] «нижня частина живота», [*луноб*] «тс.; мошонка; статевий орган жеребця», [*лунье*] «шлунок»;— очевидно, тотожне з *лоно* (як і п. [luno] «лоно», ч. lūno «тс.»).— Див. ще *лоно*.

лунути «померти», *лунь* у виразі [*лунь вхопить*] «тс.», [*вілуняти*] «видужати; стати красивішим» Черніг;— р. [*лунá*] «смерть», [*лунуть*] «померти, здохнути», бр. [*лунуць, луняць*] «загинути, померти»;— можливо, псл. *lunoti «загинути»;— зіставляється з лит. *lavópas* «труп», *liáujuos, liáutis* «припиняти», *raliáuti* «перестати», лтс. *laūt* «допускати, дозволяти», прус. *aulāut* «померти», *aulauseppien* «смерть», далі з псл. *lěviti* «слабнути, зменшуватися», укр. [*лівити*], ч. *leviti* «полегшити, зменшити», *levěti* «ставати помірним», гот. *lěwjan* «зраджувати»; пов'язувалось також з укр. р. бр. *луна́* «відголосок», р. [*лунуть*] «ударити» (Преобр. I 478).— Фасмер II 533; Куркина *Этимология* 1983, 20—21; Bern. I 745; Mühl.-Endz. II 533; Trautmann 161; Fraenkel 348, 362—363.— Пор. *лівий*², *луна*¹.

[лунча́к] «однорічний баран», [*лунчина*] «торішня бринза або солонина Шух; минулорічне сало або м'ясо МСБГ; торішне (наприклад, сіно) Ж», [*лунщина, лунщинає*] «тс.» Ж;— похідні утворення від [*ло́ни*] «торік»; виникли в тих карпатських говорах, для яких був характерним перехід *о* в нових закритих складах в *у*.— Див. ще *ло́ни*.

[лу́ня] «комора, сарай, навіс, клуня» Ж;— результат видозміни форми *клу́ня* (див.).

лунь чол. і жін. р. (орн.) «Circus; [канюк, Buteo Ж]», [*лун*] «тс.», [*улу́нь*]

«болотяний лунь, Circus aeruginosus L.; луговий лунь, Circus pygargus L.» Шарл;— р. *лунь* «лунь; [сова, Striges; голуб (?); хижий птах, Falco rusticolus]», бр. *лунь* «лунь», др. *лунь* «шуліка, Milvus», п. ст. *lunak* «рудий шуліка, Milvus milvus L.» (з ч.), ч. *luňák* «шуліка, Milvus; [малий яструб, Accipiter nisus L.]», ст. *luňák, lunák* «шуліка», слд. *luníak*, ст. *lunak, lunák* «тс.», схв. *лунь* «звичайний канюк, Buteo buteo L.», *лунья* «рудий шуліка», *bijela lúnja* «польовий лунь, Circus cyaneus L.», [jüna, jüna] «тс.», сля. *lúnj* «лунь; скопа, Pandion haliaëtus L.», [беркут, Aquila chrysaëtus L.]», псл. *лоу́нь* «шуліка»;— псл. *лунь* «хижий птах»;— загальноприйнятої етимології не має; припускається вихідна форма *lunpъ, пов'язана з псл. *lunpiti*, укр. *луніти* «обдирати», оскільки назви стосуються хижих птахів, і зіставляється з дінд. *lorā* «якийсь хижий птах» (Uhlenbeck KZ 39, 260; Фасмер II 534; Преобр. I 478—479; Brückner KZ 42, 356; Bezlaĵ ESSJ II 156); на тій же підставі зіставлялося з дінд. *lunpāti* «ріже, відтинає» (Потебня РФВ I 81—82); фонетично малоюмовірне припущення про зв'язок *лунь* < *oln- з іє. *or-/er-, звідки гр. ὄρνις, псл. *огьль*, укр. *орёл* (тж.); припускається й можливість походження назви птахів від псл. *luna* «світло, блиск» у зв'язку із світлим забарвленням пір'я або наявністю світлих плям на пір'ї, пор. р. [*лунь*] «тьмяне світло», *бел (сед) как лунь*; підкреслюється швидкий, ясний погляд птаха (Горяев 193, 194; Bern. I 745—746; Sławski V 311—312; Kořinek Slavia 12, 204—205); висувається також гіпотеза про етруське джерело слов'янської назви (Oštir, Drei vor-slavisches-etruskische Vogelnamen, Ljubljana, 1930, 50—79).— Булаховський Вибр. пр. III 244; Machek ESJĀ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; Skok II 331; Bezlaĵ ESSJ II 156.

*луп*¹ (вигук на позначення хлопання крилами, ударяння, швидкого руху, кліпання очима), *лупати* «кліпати; [стукати, тупати МСБГ]», *лупіти* «сильно бити; пожадливо їсти», [*лупкати*] «хлопати», [*лупити*] «биття» Ж, *лупка* «тс.»,

[лупкавка] «кінець батога, який приробляється для хлопання», *пролупатися* «пробудитися, отямитися»;— р. [луп] (вигук на позначення звуку від удару; у функції присудка означає кліпання очима), [лупа] «стукіт, шум, луна, удар», бр. [луп] (виг.), п. lup (вигук на позначення удару, особливо сильного і несподіваного; вигук на позначення швидкого руху), ч. lup (на позначення звуку тупого удару, тріску; [на позначення удару, падіння, швидкого руху, хапання]), слц. lup (на позначення звуку при падінні), [lup-lup] (на позначення звуку при падінні, при ударянні), болг. м. луп «тс.», схв. луп (на позначення звуку при несподіваному падінні чи сильному ударі);— псл. lupъ (звуконаслідувальний вигук), lupati, lupiti «бити, ударяти»;— має близькі відповідники у балтійських мовах: лит. lup (вигук на позначення звуку важкого бігу, хлопання крилами, жадібною їди), lup-lup-lup (на позначення звуку швидких кроків), lup (на позначення інтенсивної дії).— Sławski V 316—317; Machek ESJĈ 344; Holub—Lyer 294, 295; БЕР III 514, 519—520; Kořinek 271.— Див. ще лупати¹.— Пор. лопати¹, лопотати, лупіти, хлюп.

[луп²] «воєнна здобич», [лупа] «тс.» Бі;— очевидно, запозичення з польської мови; п. lup «тс.», як і ч. слц. lup «грабунок; здобич з грабунку», є похідним утворенням від lupić «грабувати», спорідненого з укр. лупіти.— Sławski V 318.— Див. ще лупіти.

лупа¹ «лінза для розглядання дрібних деталей»;— р. бр. болг. м. лупа, п. ч. слц. вл. lupа, схв. лупа, слн. lupа;— запозичене з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Lúpe «тс.»); фр. loupe «опух, наріст; збільшувальне скло» задовільної етимології не має; припускається зв'язок з лат. lupа «вовчиця», яке стало назвою підшкірного опуху, а на ґрунті французької мови за подібністю форми розвинуло метафоричне значення «скляна лінза».— SIC² 501; Фасмер II 534; Machek ESJĈ 344; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 514; Kluge—

Mitzka 449; Dauzat 444; Gamillscheg 579.— Див. ще лупур, люпін.

лупа² — див. лупіти.

лупати¹ «відбивати частини від цілого, колупати; віддирати верхній шар; розбивати, ламати; [дуже боліти Ме, МСБГ; підмивати (берег) МСБГ]», *лупатися* «тріскатися, розколюватися», [лупавка] «зазубрина на косі», [лупак] «надбита люлька О», [лупок] «тс.» МСБГ, [лупак] «сланець; колотий неотесаний камінь МСБГ; обрізки дерева; (перен.) грубіян, неотеса тж», [лупаниці] «дрова» О, [лупаниця] «колода» Ж, [лупець] «сланець» Ж, [лупкавка] «коса нерівної товщини, яка легко ламається», [лупаний] «битий, колотий» МСБГ, [лупкий] «який легко розколюється» Ж, [луплівий, лупний] «тс.» Ж, [залуп] «лопата» Мо, [перелупіти] «переламати, перебити», [перелупний] «розділений навпіл; двоколірний», *улупіти* «утекти»;— п. lupac «розбивати», ч. lupati «лускати, лущити; сильно боліти», lupati «тріскати», ст. lupati «розбивати, плюндрувати», слц. lupat' «боліти», вл. lupac «скубти; товкти», схв. лупати «тріскати; ламати, розбивати»;— псл. lupati «відламувати, відбивати»; розглядається як новий ітератив до lupiti «лупити, обдирати, лущити» (Sławski V 320—324);— може бути зіставлене з лит. lupiti «бити, хльостати», дінд. lupāti «ламає, ушкоджує», loraуati «ушкоджує», можливо, і з гр. λολη «смуток, скорбота», λολός «смутий, скорботний, жалюгідний»; далі зіставляється з дінд. guryati «відчуває біль у животі», лат. гупро «розриваю, руйную», укр. [рупити] «непокоїти»; пов'язується також (Machek ESJĈ 344; Skok II 332) із звуконаслідувальним псл. lupъ, хлупъ, хоча тут могло мати місце і вторинне зближення.— Фасмер II 534—535; Преобр. I 479—480; Sławski V 320—324; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; БЕР III 515—516; Bezlaj ESSJ II 156—157; Bern. I 746; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Pokopny 690.— Див. ще лупіти.— Пор. луп¹.

лупати²— див. луп¹.

[лупей] (зоол.) «жолудева миша, Muoxus nitela» Ж, [лупіж] «тс.» Ж;—

очевидно, похідне утворення від *лупіти* «обчищати від шкаралупи (жолуді і под.)». — Див. ще *лупіти*.

[лупесáти] «облуплювати, знімати шкіру, кору», [лупесіння] «знята кора, шкірка, шкаралупа»; — афективне утворення на основі дієслова *лупіти* «обдирати»; пор. р. [лупсáнить] «бити, стьобати», [лупсáить] «сильно бити; багато їсти», [лупсовáть] «сильно бити», болг. [лупóсам] «бити, шльопати», утворені на основі дієслів *лупіть*, болг. *лупя* «бити». — Фасмер II 535; Sławski V 317. — Див. ще *лупіти*. — Пор. *лупцювати*.

[лупéт] «кусень, шмат хліба» Ва, [лупéта] «великий шматок хліба» Л, [лупéтка] «шматок хліба» Пі; — р. [лупéта] «кусень хліба; кругле, широке обличчя», [лупéтка] «широке повне обличчя; повна людина»; — очевидно, афективне утворення на основі дієслова *лупáти*; щодо семантики пор. р. *ломóть*, пов'язане з *ломіть*, *ломáть*. — Див. ще *лупáти*¹.

[лупиніс] (бот.) «ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Ж; — складне слово, утворене з *лупіти* і *ніс*; виникло, очевидно, як результат експресивної заміни першого компонента назви *ломініс* «тс.» семантично близьким словом. — Див. ще *лупáти*¹, *ніс*. — Пор. *ломініс*^{1, 2}.

[лупирка] (іхт.) «густера, *Blicca bjoergkpa* L.» Шарл—Тат, [лупірка] «невелика густера, тараня, *Abramis blicca*» Ж; — р. [лупірка] «густера», [лóпырь, лóпарь], схв. *лõпår*, [лопарица, лопара] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється з карел. *lorrigi*, фін. *loorregi* «тс.», хоча це можуть бути запозичення з російської мови; назви вважаються також власне слов'янськими утвореннями від звуконаслідувального кореня *лор-* (Leder 88); фонетична близькість до тур. *lüfer* (lufur) е, очевидно, випадковою. — Фасмер II 518; Kalima 155.

лупіти «обчищати, обдирати; висиджувати (пташенят); брати непомірно високу плату; грабувати; вишкіряти (зуби); вирячувати (очі)», *лупітися* «лу-

щитися; виходити з яйця; народжуватися; [спадати (про кору)]», [лупітиса (-си)] «червоніти від сорому» МСБГ, [луп] «грабіжник; здохла тварина, з якої зняли шкіру Бі», *лупá* «(у волоссі на голові); [лушпина Ж; луска]», [лупáк] «крупні висівки», [лупáнище] «стара, обдерта, запущена хата» О, [лупáня] «тс.» О, [лупéжник] «розбійник» Ж, [лупéха] «відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [лупіна] «луска, шкірка, лушпайка; кора берези О; вилущені стручки гороху О», [лупіръ] «шкуродер», [лупіж] «шматки дерева, з яких зідрана кора Г, ВеЗн; здирництво Ж», [лупій] «шкуродер; ливар; машина для обдирання листя з качанів кукурудзи МСБГ», [лупіівка] «житло шкуродера; бойня» Ж, [лупійка] «дружина шкуродера; шкуродерка» Ж, [лупійство] «здирництво» Ж, [лупішки] «лушпиння картоплі» О, *лупка* «биття; [облізла або поїдена мілью бараняча шапка]», [луплінка] «здирання кори із зрубаних дерев» МСБГ, [луплінник] «той, хто обчищає качани кукурудзи» МСБГ, [лупління] «обдирання (шкірки, шкаралупи, кори)», [луп'як] «облуплена тварина» Ж, [луп'яр] «шкуродер» Ж, *лупатий* «вирячуватий», [лупінастий] «стручковатий; з шкаралупою; (у сполученні [л-та капуста]) з великим листям» Ж, [лупінастий, лупністий] «тс.» Ж, [луплєний] «очищений від лушпайок» О, *вілупити* «вилущити; вивести, народити; витріщити (очі); [визубрити]», *вілупитися*, *вілупок* (знев.) «дитина; людина; [настирливий, зарозумілий хлопчак Ж]», *вилупчá* «тс.», [дóлупатися] «докопатися», [злупок] «залишок після облуплювання Ж; відрубок дерева для виготовлення люльки; у гребінників — пориста маса під периферією рога», [залупá] Ж, Г, [зálупчáстий] «з халявою, що вивертається» (про чобіт) Ж, [зálупчійстий] «тс.» Г, Ж, [залуп'ястий] «криворотий» Ж, *налупіти* «начистити; (вульг.) народити», *налупітися* «наклонутися», [нелупка] «картопля, зварена нечищеною» Ж; — р. *лупіть* «знімати шкірку, шкіру, кору, шкаралупу; лускати, лущити; брати

дорого; грабувати», бр. *лупіць* «тс.», др. *лупити* «грабувати, лупити», п. *lupić* «здирати (шкірку, шкіру, кору, оболонку); грабувати», ч. *loupit* «грабувати; [лускати, лушити]», слц. *lupit'* «грабувати; знімати оболонку», вл. *lur-puc* «лушити, знімати оболонку», нл. *lupiš*, болг. [*лупя*] «знімати верхній шар; здирати; висиджувати», *люпя* «висиджувати; [лушити, здирати кору]», м. *лупам* «здирати кору; лускати, лушити; чистити; висиджувати», схв. *лупити* «знімати шкірку, лушити», слн. *lupiti*, *lupiti* «знімати шкірку, шкаралупу; лускати, лушити»;— псл. *lupiti* «знімати шкірку, лускати, лушити; (перен.) грабувати»;— споріднене з лит. *lauryti* «руйнувати; обдирати; грабувати», *laipiti* «чистити», лтс. *lupiti* «лушити; грабувати», лит. *lupiti* «знімати оболонку; грабувати; орати», лтс. *lupt* «лупити; лушити», далі з двн. *loub* «листя», *louft* «кора, лико»; іе. **leup-/loup-* «лупити» від кореня **leu-* «відокремлювати», звідки також псл. *lubъ*, укр. *луб*; здебільшого псл. *lupiti* «чистити» і *lupiti* (*lupati*) «бити» вважаються етимологічно тотожними.— Фасмер II 534—535; Горяев 194; Sławski V 327—332; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 295; Holub—Kop. 211, 212; БЕР III 519—520; Skok II 331—332; Bezlej ESSJ II 156—157; Bern. I 746—747; Mikl. EW 176; Trautmann 164; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 33—34.— Пор. *лузга*, *лупати*¹, *луска*¹, *лупа*, *рупити*.

[*лупка*] «стара зношена шапка МСБГ; потерта зношена шапка у формі панчохи, у якої відгортаються поля Ж», [*лубка*] «стара зношена шапка» МСБГ;— очевидно, похідне утворення від *лупити*; можливо, спочатку назва мотивувалася формою головного убору (пор. [*залупити*] «загнути вгору» Ж), пізніше стала асоціюватися з *лупити* «облуплювати» і набула значення «стара, зношена» (пор. *лупаня* «стара, обдерта хата»).— Див. ще *лупити*.

[*лупкий*] «палітурки» О, [*поблупка*] «обкладинка зошита» Нед;— результат видозміни форми [*лубкий*] «тс.» (мн. від [*лубок*] «картон, твердий папір; палітурка»), зближеної з *лупити*, [*лу-*

пйна] «шкірка, лушпайка».— Див. ще *луб*.— Пор. *лупити*.

лупкий — див. *луб*.

[*лупко*] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» ВеНЗн, ВеУг, [*лубок*] «тс.» ВеЛ;— п. [*lupək, lubek*] «тс.», [*lupk*] «сойка, Garrulus glandarius L. (птаха, здатний наслідувати голос інших птахів); якийсь лісовий птах», *lupaś* «видавати звук *lup-lup-lup* (про одуда), полаб. [*laiprak*] «одуд», схв. *lupaś, lupavas, lurovas, lupraś*] «тс.»;— псл. **lupr̥kъ* від вигуку **lupr̥-lupr̥* (укр. [*луб-луб*] ВеЛ), що імітував крик відповідного птаха; пор. також лит. *lupūtis* «одуд», похідне від вигуку *lup*, а також подібні звуко-наслідувальні утворення в інших індо-європейських мовах: лат. *urura* «одуд», фр. *hurpe*, н. [*hurup, wurr-wurr, hurpe, wudlup*], прус. *hurphurr* «тс.».— Sławski V 317, 324, 326; Strutyński 42, 100.

[*лупур*] (прізвисько вовка) Ж;— видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *лупул* (як і рум. *lupul*) «вовк» (з означеним артиклем *-ул*) походить від лат. *lupus*, спорідненого з гр. *λύκος*, дінд. *vṛkaḥ*, псл. **vṛkъ* «тс.», укр. *вовк*; у процесі засвоєння українською мовою запозичене слово зазнало впливу з боку дієслова *лупити* «здирати шкіру» і його похідного [*луп'яр*] «живодер».— Scheludko 137; СДЕЛМ 241—242; Walde—Hofm. I 836—837.— Див. ще *вовк*.— Пор. *лупа*¹, *лупін*.

лупцювати (розм.) «сильно бити»;— р. *лупцевать* «тс.»; [знімати шкіру з тварини; їсти з великим апетитом], [*лупсовать*] «сильно бити», [*лупсить*] «тс.», [*лупцевня*] «бійка», [*лупцовка, лупсовка*] «тс.», бр. *лупцаваць* «сильно бити»;— афективне утворення на основі дієслова *лупити* «бити» з додатковим відтінком значення інтенсивної дії.— Sławski V 317.— Див. ще *лупити*.— Пор. *лупесати*.

[*лус*] «відлуння, луна» Ж, [*лусна*] «поширення звуку, луна» Ж;— неясне.

*луска*¹ «тверде покриття шкіри риби; лузга; [лупа МСБГ; дуже дрібна риба Бі]», [*луска*] «рябина на воді від швидкої течії» Ч, [*лускавик*] (іхт.) «авдюшка, Nemachilus barbatulus L.» Л, [*лусканець*] «спілий горіх, що сам вилущуєть-

ся з шкаралупи», [лускóвиця] «засмічена, брудна вовна» Доп. УжДУ 4, лускáті (підклас плазунів), [лускáч] «щипці для роздавлювання горіхів», лусочка, [луц] «луска» Ж, [луцáк] (те саме, що лусканець) Ж, [луцик] «тс.», луцильник, [луцина] «лушпина; віспина», [луциця] (зменш. до лускá), лускáтий, [лускóватий] «вкритий лускою МСБГ; засмічений, брудний (про вовну) Доп. УжДУ», [лускóвий] «зітканий узором у вигляді луски», лущений, луцильний, лускати «лузати, лущити», лускатися, лущити, [безлуский] «який не має луски»;— р. бр. лускá, р.-цсл. луска, п. вл. łuska «луска», ч. luska «стручок; лушпина», схв. луска «лусочка, луска, лушпина, оболонка, шкаралупа; [яйце]», слн. łuska «луска, оболонка»;— псл. luska «луска, оболонка», luskati, lusciti;— споріднене з лтс. laĩska «уламок, тріска; шкаралупа, щось зламане», laĩskas «лупа», лит. luskà «лахміття», luspà «луска, шкірка, лушпина»; балтосл. *lauskā «відокремлення, відривання; те, що відокремлюється» < іе. *leu- «відокремлювати» з детермінантом -sk-; з іншими детермінантами цей корінь виступає в укр. лупіти, лузгá, луспá, луста; висловлювалось припущення про походження слов'янського кореня lusk- з *lup-sk- (Machek ESJČ 344—345).— Фасмер II 535; Куркина Етимология 1972, 71—72; Преобр. I 475—476; Горяев 193, 194; Sławski V 348—353; Brückner 315; Holub—Lyer 296; Holub—Kop. 211; Schuster-Sewc 789; БЕР III 522, 581; Младенов 280—281; Skok II 340; Bezlaĵ ESSJ II 157; Bern. I 747; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460; Fraenkel 393; Роконгу 681—682.— Пор. лузгá, лупіти, луспá, луста.

[луска²] (бот.) (у сполученні [л. водяна] «ряска, Lemna L.») Мак;— очевидно, результат перенесення назви лускá «лушпина», зумовленого зовнішнім виглядом рослини, дрібні листоподібні стебельця якої утворюють ніби луску на водяній поверхні; можливо також, що слово виникло як калька наукової назви рослини Lemna, яка пов'язується з гр. λέμνα «оболонка, луска».

лускати¹, лускатися — див. лускá¹.

лускати², лускіт, лускотіти, луснути, луцáти — див. лусь.

лускáтка (бот.) «вид грибів, Pholiota squarrosa Müll. (Quél.)», лускáч «гриб Strobilomyces strobilaceus Berk. (Scop.)»;— схв. luskavka «Pholiota squarrosa Müll.», лускава грмача «тс.»;— назви пов'язані з лускá, з огляду на те, що шапинка і ніжка цих грибів укриті лусочками; пор. р. чешиїчатка «лускатка», чешиїчатник «лускач».— Див. ще лускá¹.

лускір — див. ласкір.

лускíвниця (ент.) «Lepisma L.», [лускóвиця] «тс.» Ж;— похідне утворення від лускá¹, що виникло як калька латинізованої наукової назви, в основі якої лежить гр. λέμνις «луска, шкаралупа»; назва зумовлена особливостями будови тіла комахи; пор. семантично подібне р. чешиїїница «тс.».— Див. ще лускá¹.

[лускóвeць] (бот.) «петрів хрест лускатий, Lathraea squamaria L.» Ж, [лускíвник] Мак, [лусковник] (у сполученні [л. простий]) «тс.» Мак;— п. łuskiewnik, схв. [лускара], слн. [luskavka], luspes, [luš, lušč] «тс.»;— похідні від лускá «лушпина», утворені як кальки латинської наукової видової назви squamaria «луската», пов'язаної з squama «луска»; назва пояснюється тим, що довге галузисте кореневе рослинки вкриті м'ясистими лусками; форма [лускíвник] розглядається як запозичення з польської мови (Sławski V 356); пор. семантично подібні назви цієї рослини, що теж з'явилися внаслідок калькування: р. чешиїїник, нім. Schuppenwurz (Schuppe «луска» і Wurz «корінь, рослина»).— Вісюліна—Клоков 283; Анненков 286; Machek Jm. rostl. 217; Симоновић 263.— Див. ще лускá¹.— Пор. лускíвниця, лущ².

[лускоріх] (орн.) «горіхівка, Nucifraga cygocatactes L.», [лускогоріх Ж, лускооріх Ж, русколіх ВеНЗн] «тс.»;— складне утворення з лускати і горіх; назва пояснюється тим, що восени і взимку ці птахи живляться переважно горіхами.— Булаховський Вибр. пр. III 207—208; Воїнств.— Кіст. 234; Страут-

ман 94—96.— Див. ще горіх, луска¹.— Пор. горіхівка.

[лусом] «разом, оптом»;— неясне.

[луспа́] «луска (риби, змії); шкаралупа; шкірка, лушпиння» КДА II, [луспа] «риб'яча луска» ВеУг II, [луспіна] «лушпина, шкірка, луска; шкаралупа» КДА II, [лушпа́] «тс.», [лушпа́йка], [лушпа́к] «лушпайка», [лушпа́ніна], [лушпеліна] «лушпина», [лушпіна], [лушпіння], [лушупа́йка] «лушпайка» Л, [лошупа́йка] «тс.» Л;— р. [лушпіна] «лушпина», бр. [лушпа́йка], [лушпіна], др. луспа «луска, лушпина», п. ст. łuspi-na «лушпина», болг. луспа «луска; лушпина, шкірка; залишок мила; (перен.) яйце», [луспа] «луска; шкірка на зерні пшениці; яйце», [люшпін] «зелена лушпина горіха», м. [луспа] «кора, луска; шкаралупа», [луспина] «лушпина, шкаралупа», [лушпа] «лушпина, шкаралупа; луска», схв. љуспа «луска; тонкий шар», [лушпінья (љушпина)] «лушпина», стсл. лоуспа «вусик, остюк колоса рослини; луска»;— псл. luspa < *lou-spa, похідне від кореня іе. *leu- «відокремлювати, відділяти, відривати», до якого зводяться й псл. lupiti «лупити», luska «луска»;— зіставлялося з лит. lūspatas, lūpatas «ганчірка» (Būga RR I 460); розглядається також як результат контамінації luska і lupina (Zubatý St. a čl. I 2, 108; Otrębski ŻW 298).— Фасмер II 535—536; Преобр. I 475; Sławski V 361—363; Brückner 315; БЕР III 523—524, 531—532; Младенов 280; Skok II 340; Куркина Этимология 1972, 71—73; Bern. I 747—748; Mikl. EW 176.— Пор. лузга́, лупіти, луска¹, луста.

[луста́] «шматок; скибка; великий шматок хліба Л», [лустка́] «скибка; тонкий шар Ж», [лусткий] «який складається з шарів» Ж, [відлустувати-ся] «відколюватися, відокремлюватися шарами», [палустень] «шматок»;— р. [луст] «шматок хліба», [луста́] «шматок (хліба, сала)», [луста́] «луска; шкірка (на плодах)», [лустка́] «скибка хліба, шкірка», бр. луста «великий плоский шматок», п. [łusta] «шматок, скибка» (з бр.), болг. [лустіна] «стручок; шкірка

на плодах», схв. ст. lusta «луска»;— псл. [lusta] «луска, шкірка, лушпина; скибка; шматок» з давнішого *lousta, похідного від кореня іе. *leu- «відділяти, відривати, відрізати», звідки також псл. lupiti «лупити», luska «луска», luspa «лушпина» з іншими детермінантами;— споріднене з лит. lūstas «шматок, скибка; пучок, пасмо», lustà «шматок, скибка», lūkštas «лушпина, шкірка, шкаралупа»; існує також думка про спорідненість з лит. laužti «ламати», lūžti «ламатись», дінд. loštāh «уламок», gujāti «ламає», гр. ἀλυκτοπέδη «нерозривний зв'язок» (Zubatý St. a čl. I 2, 103; Schulze KZ 28, 280; Persson Beitr. 201); непереконливе припущення про запозичення лит. lūstas із слов'янських мов (Pettersson AfSlPh 34, 382; IF 24, 250), як і думка про балтійське походження слов'янських форм (Москаленко УІЛ 31; Соболевский Bull. Ac. Sc. de StPbourg 1911, 1051 і наст.); сумнівні зіставлення з дісл. ljošta «бити, ламати», lost «удар», норв. losta «обдирати» (Bern. I 748; Pettersson тж.).— Фасмер II 536; Sławski V 363—364; Brückner 315; БЕР III 525; Mikl. EW 176; Trautmann 152; Būga RR I 460.— Пор. лупіти, луска¹, луспа́.

лусь (вигук для передачі тріску, хлопання, удару), [лус] «трісь» О, лускати «розриватися, лопатися, видаючи різкі звуки; репатися, вкриватися тріщинами; боліти; утворювати різкі звуки, схожі на розриви або тріск; ударяти; хлопати», лускатися, лускотіти, луснути «тріснути; потерпіти невдачу; (фам.) сильно вдарити», луснутися (розм.) «сильно вдаритися», лусоніти «вдарити», [лусчати] «тріщати», лущати «тс.», луск «тріск», [лускавка] «коса неоднакової товщини, яка через це легко ламається; кінець батога, прироблений для хлопання», лускіт «тріск», [лусканє] «гуркіт, стук» МСБГ, [лускітня, лускотня́] «тс.» МСБГ, [поблуск] «стукіт, удари» Нед, [улущити] «ударити»;— р. [лусь, луск] (виг.), [лускати́] «тріщати; ударяти, бити; базікати; гавкати», бр. лусь (виг.), лускаць «тріщати; тріскати; хрустіти; лопатися з тріском», п. [łusk] (виг.), [łuskać] «потріскувати

(про стіни, пальці); багато пити (алкоголю); (ст.) тріщати, хрустити», ч. [lusk] (виг.), luskati «хлопати; тріскати», louskati «спричиняти тріск, тріщати», ст. luskati, lúskati «тріскати, тріщати», слц. lusk (виг.), lúskat' «ударяти пальцями; тріскати», вл. łusk (виг.), łuskat' «тріскати, тріщати, лопатися з тріском; глухо дзвеніти, звучати», болг. [луснеш] «тріснеш, лопнеш», лускам «бити, ударяти; [бренькати; колихати; багато пити]», схв. ст. ljuškati «бити по м'ячу; [балакати, базікати]», слн. lúskati «ударяти, бити; тріскати, хлопати; [пити]», псл. луснѣти «луснути»;— псл. luskъ (вигуки), luskati «спричиняти шум, тріск, гуркіт, стук; тріскати, тріщати; ударяти з шумом, стукати, хлопати», паралельне до loskati, *lesčēti;— споріднене з лтс. laušķēt «стукати», laušķināt «тріскати, тріщати, лопатися з тріском, гуркотіти, стукотіти», laūķšķēt, laūķšēt «тріскати, тріщати», лит. luskoti «бігти»; нерідко розглядається як тотожне з луска́¹, лускати¹ «чистити, лузати, лущити», при цьому первісним значенням вважається «тріскатися, розриватися» (Преобр. I 475—476; Bern. I 747; Holub—Kop. 211); вважається також власне слов'янським утворенням, яке не має відповідників в індоевропейських мовах і є формою інтенсива на -sk- від lupati (< *lup-skati) звуконаслідувального походження (Machek ESJČ 344—345).— Sławski V 353—355; Brückner 315; Holub—Lyer 294, 296; Schuster-Šewc 790; БЕР III 523, 581, 585—586; Младенов 283; Skok II 340; Bezlaj ESSJ II 157; Mikl. EW 176; Trautmann 152.— Пор. лоскати, лясь.

[лут¹] «лико з липи; лико з лози Л; молода липа Л; прут, хлист Ж», [лутівки] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [лутіна] «лико; батіг, різка; лико на решето О», [лутіця] «довга неколена жердина в огорожі; верхня частина ярма О; заболонь Ник; серцевина дерева Ник», [лутійці] «рівний, не сучкуватий ліс» Ник, [лутіок] «молоде липове дерево; лико молоді липи; липовий поясок Л», [луття] (зб.) «гілки лози, липова кора на постолі, лико», [лутіе] «тс.» Ж. [лутічоватий] «рівний, не суч-

куватий» (ліс) Ник, [лутівий] «ликовий»;— р. [лут] «лико, кора липи; обідрана липа, липова палка без кори», [луть] «тс.», [лута] «липа», бр. [лут] «молода липа або гілка липи, з якої знімають кору з ликом; кора, лико з липи», [лутце] «молоді гілки липи; лико з молодих лип», др. лутовянѣ «ликовий», п. łęt «стебла, бадилля картоплі», [łat] «кий, палка», łatka «гілка верби», [lut] «кора молоді липи, з якої плетуть взуття» (з р. чи бр.), ч. [lut] «лико»;— псл. [*lōtъ] «лико; молода липа, з якої знімають кору», можливо, також [*lōta] «тс.»;— споріднене з двн. linta «липа», дісл. дангл. lind, нвн. Linde «тс.», [lind] «лико», лит. lentà «дошка» (первісно «дошка з липи»), лат. lentus «гнучкий, міцний, упертий; липкий; повільний, лінивий», дат. lind «гнучкий, м'який, лагідний», двн. lind(i) «м'який, ніжний, лагідний», дінд. latá «ліана»; іе. *lento- «гнучкий».— Фасмер II 536; Преобр. I 480; Sławski V 116—117; Brückner 309—310; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 740—741; Stang 34—35; Moszyński PZJP 30; Fraenkel 357—358; Mikkola BB 21, 219; Kluge—Mitzka 442; Walde—Hofm. I 784—785; Pokorny 677.

[лут²] «лот, давня одиниця ваги, 1/32 частина фунта» Ж, Ме;— бр. [лут] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. łut, ст. lot, lót, як і укр. р. бр. болг. діал. лот, ч. lot, слц. нл. lót, вл. lut, схв. ст. lōt, слн. заст. lót «тс.», походить від свн. lōt «свинець; сплав для паяння; міра ваги, відлита з свинцю».— Винник 140—141; Шелудько 38; Sławski V 371—372; Schuster-Šewc 869—870; Mikl. EW 176—177; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще лот².

лута́ва — див. лота́ва.

[лута́вий] «мовчазний, похмурий МСБГ; упертий; дурний Ж», [лутуватий] «зухвалий, дурнуватий» МСБГ, [лутавитися] «протівитися, упиратися» МСБГ;— неясне; можливо, варіативні утворення, пов'язані з основою псл. ludъ «нерозумний» (пор. [залудуватий] «дурний, нерозсудливий, божевільний»,

р. [луд] «дурень», болг. м. луд «дурний», схв. лӯд «тс.»).— Пор. лӯд́а¹.

лутіґа (бот.) «трава родини лободових, *Atriplex* L.», [луциґа] «лутіґа садова, *A. hortensis* L.» Мак;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [лодыґа] «стебло трубочатої рослини», п. łodyga «стебло» або з п. [łosyґа] «латук дикий, *Lactuca scariola* L.», [łosyґа, łosyґа], ч. losіka «тс.»; могло зазнати зближення з [лут] «лико з липи» (щодо паралелізму лут-/лод- пор. р. [лодыґа] «лутка, підвіконня»).— Пор. лóчиця.

[лутіґця] (бот.) «сосна, *Pinus silvestris* L.» ВєНЗн, Мак;— неясне; можливо, пов'язане з лут «лико».

лутка¹ «бокова частина коробки вікна; підвіконня; одвірок», [лутéць] «планка, якою прикриваються краї обшивки човна з пересувним водяним млином або сукновальнею», [підлутник] «нижня частина віконної лутки» Ва;— р. [лутка] «одвірок; бокова частина коробки вікна», [лутéц] «закруглена планка, брусок обшивки на борту човна», бр. [лутка] «бокова частина коробки вікна або дверей», п. [łatka] «горизонтальна балка в будівлі; стовп у стіні», ч. loutka (у вікні, млині);— псл. łotьka, łotьcь, похідні утворення від *łotь (*łota) «липа; лико з липи», зумовлені широким використанням липи у будівництві.— Преобр. I 480; Sławski V 89.— Див. ще лут¹.

[лутка²] (ент.) «бабка, *Agriön virgo*» Ж;— п. łatka «бабка, *Agriön*», [pałatka] «тс.», схв. лӯтка «лялечка комахи»;— очевидно, тотожне з п. łatka «лялька, маріонетка», ч. loutka, схв. лӯтка, слн. lūtka «тс.», що зводяться до псл. łotьka «лялька», похідного від *łotь «лико», оскільки ляльки могли виготовлятися з лика (пор. також п. pałuba «лялька», пов'язане з укр. луб, псл. lubь «лико»); підставою для перенесення назви могла бути гнучкість, рухливість і барвистість комахи, пор. щодо семантики нім. Schlangjungfer «бабка», букв. «струнка дівчина».— Фасмер II 536; Sławski V 88; Brückner 309—310; Machek ESJČ 342; Bezlaj ESSJ II 157; Bern. I 741; Mikl. EW 174.— Див. ще лут¹.

лутóвка (бот.) «сорт вишні народної селекції», лотівка, [лутівка ВєНЗн] «тс.»;— р. лóтóвка «тс.», п. łutówka «сорт вишні з крупними плодами», слн. lótovka «тс.»;— похідне утворення від [лутóвий] «вагою в 1 лот», деривата від [лут] «лот, давня одиниця ваги»; можливо, калька нім. Lotkirsche (сорт вишні), складного утворення з іменників Lot «лот» і Kirsche «вишня» (тобто «вишня, що важить один лот»).— Sławski V 374.— Див. ще лут².

лутóк (орн.) «крохаль малий, *Mergus albellus* L.», [лутка] «крохаль середній, *Mergus serrator* L.» Ж;— р. лутóк «крохаль малий», [лудóк] «вид качки», [луташ] «тс.», [лутка] «самиця лутка», [лутіха, лутóвка, лутіха] «тс.»;— неясне; зв'язок з [лутка] (ент.) «бабка», псл. łotьka «лялька» (Фасмер II 356) малоюмовірний.

лүфáр (іхт.) «*Pomatomus Lacépède*; *Temnodon saltator* Ж, Берл»;— р. лүфáрь» *Pomatomus*; [дрібна риба, схожа на оселедець, *Lichia amia*];— запозичення з новогрецької мови; нгр. λουφάρι, γουφάρι «тс.» походить, очевидно, від тур. lüfer (lufer) «тунець», яке виводиться від нгр. λλάρι «тс.» — Фасмер II 536; ГСЭ III 117.

лүфко — див. олүфко.

[луфогóвка] «сорт кукурудзи» Доп. УжДУ II, [лóвфóгóв] «тс.» тж, [лүфогóв] «сорт кукурудзи, зерно якої нагадує кінський зуб» Лизанец;— запозичення з угорської мови; уг. lófogú (kukoriga) «зубоподібна (кукурудза)», [lúfog] «кінський зуб» утворені з іменників ló «кінь» і fog «зуб», спорідненого з манс. реґ, хант. рóґк, мар. рü «тс.»; пор. інші назви сортів кукурудзи в тій самій місцевості [кінська, кінський зуб] Доп. УжДУ II.— Лизанец 609.— Див. ще лова́ш.

[лух́а] «лузга» ЛЧерк;— р. [лүхта] «каша; крупа», [лүхта] «нісенітниця», бр. [лухта] «лузга, полова»;— неясне; можливо, пов'язане з р. шелух́а «лузга», що розглядається як утворення з давнім експресивним префіксом ше- від *лух́а, ототожнюваного з лусќа; може бути також результатом контамінації

форм *лузга* і *труха*.— Фасмер IV 425—426.

[луцак] «товстолиций», [луца́н] «тс.»;— не зовсім ясні утворення; можливо, давніші *лицак, *лицан, похідні від *лице́*; могли бути також результатом жаргівливого переосмислення назви [луца́к] «священик, який здобув освіту у Луцьку».— Пор. лице́.

[луціга¹] «горілка» О, [луць] «п'янюга» О;— очевидно, видозмінене запозичення з чеської мови; ч. [losiga] «бурда, пійло», [losiga] «тс.», як і слц. lošovina «бурда, патока», слн. lúckati «пити, ссати», не мають певної етимології; можливо, звуконаслідувальні утворення, паралельні слц. lúchat' «жадібно пити», lúcháč «п'яниця», ч. [lúchat] «пити», [lochat, lunkati, nalungat se, lungnut' si] «тс.»; слн. lúckati зіставлялось також з нім. [luzeln] «пити».— Machek ESJČ 339, 344; Bezlaј ESSJ II 154.

луціга²— див. лутіга.

луціпер, луціпір — див. люцифёр.

[луч¹] «промінь» Ж, [луча́] «промінь сонця» Л, [лучеве́ць] «променистий камінь» Ж, лучі́на «тріска (у т. ч. як джерело світла); [смолиста сосна Ник]», лучі́нник «підставка для лучини», [лучні́к] «лучина Л; труба для виведення диму при освітленні хати лучиною», [лучні́ця] «смолисте дерево; смолоскип», [лучі́стий] «сяючий, променистий» Ж, [лучі́ніть] «оббивати дранкою стіни хати» Л;— р. луч, лучі́на, бр. [луч, лучына], др. лучина, п. [luczyna] (з р.), łuczyno «скіпка, лучина», ч. louč «соснова тріска», [lučivo] «лучина», слц. lúč «промінь, лучина», [lučina] «лучина», lučivo, вл. łučwo, нл. łucywo «тс.», болг. [луч] (заст.) «промінь», [луча́] (заст.) «промінь, світло», лъч «промінь», м. лач «світло, промінь», схв. [луч] (заст.) «лучина; смолоскип», [луч] «смолиста тріска; світло; сосна», слн. lúč «світло; тріска; лучина», стсл. лоуча «промінь», цсл. лъчь «світло; блиск»;— псл. lučь, luča, «світло», lučina «лучина», lučivo «тс.»;— зіставляється з дінд. госіћ «світло, блиск», го́сате «світить, блищить», гот. liuhar «світло», двн. liohht, нвн. Licht, дангл. lieg, дісл. leugt

«тс.», англ. light «світло, світлий», лат. lūx «світло, блиск», лит. laūkas «тварина з білою плямою на лобі», вірм. lois, кімр. llug «блиск», прус. luckis «поліно», гр. λειρός «світлий, блискучий», тох. A luk- «світити», хет. luk(k)- «тс.», псл. lupā, укр. лунá; іе. *leuk-/louk- «світити, сяяти; яскравий».— Фасмер II 537; Преобр. I 480—482; КЭСРЯ 249; Sławski V 286—289; Brückner 314, 679—680; Machek ESJČ 340—341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Sewc 785; БЕР III 528—529, 564—565; Skok II 323—324; Bezlaј ESSJ II 154; Bern. I 742; Trautmann 152; Fraenkel 344—345; Kluge—Mitzka 439; Feist 334—335; Walde—Hofm. I 823; Pokorny 687—689.— Пор. ілюстра́ція, лі́сий, ліхтар, лоск, лунá², лю́стра.

[луч²] (вигук для відгону телят Дз; вигук для відгону овець Мо), [луча́] (вигук для відгону телят) Ме, [алуч] Дз, а-луча Ме, луч-луч, луч-лучки Па] «тс.»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *лучі́ти*¹; пор. відлучі́ти (теля).— Пор. лішки¹, лю́шкі.

[луча́] (у виразі [куди луча́] «куди-небудь»);— похідне утворення (за походженням дієприкметник, псл. lučь) від *лучі́ти* «цілитися; попасти»; пор. семантично подібне *куди попало* «тс.».— Sławski V 284.— Див. ще *лучі́ти*².

[лучба́] «хімія» Ж, [луче́бник] «хімік» Ж, [луче́бний] «хімічний» Ж;— схв. ludžba «хімія»;— запозичення з чеської мови; ч. заст. lučba «тс.» як науковий термін було створене ученим-натуралістом Я. Преслом (1791—1849) на основі дієслова lučiti «сполучати», (хімію він розумів як науку про з'єднання і роз'єднання елементів).— Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 210; Skok II 326.— Див. ще *лучі́ти*¹.

[луче́чок] «ткацький човник для в'язання начиння»;— р. [лучо́к] «човник (ткацького верстата)», п. łuczek «деталь ткацького верстата»;— очевидно, демінутивне утворення від *лучо́к* «малий лук (зброя); частина інструмента, яка нагадує лук».— Sławski V 107, 280.— Див. ще *лук*¹.

[лучі́к] «різновид вішалки для шапок»;— очевидно, похідне утворення від

лук «дуга», мотивоване формою вішалки, що складається з щитка, вирубаного з стовбура дерева, на якому обрубуються і в сирому вигляді загинаються вгору сучки (Г II 383).— Див. ще *лук*¹.

[лучинник] (бот.) «дивина, ведмеже вухо, *Verbascum thapsus* L.» Мак;— р. [лучінник], слн. *lúčnik*, *lúčnica* «тс.»;— похідне утворення від *лучіна* «довга тонка тріска як джерело світла»; назва могла бути мотивована або фізичними властивостями рослини, що має високе прямостояче стебло і яскраві жовті квіти, які ніби світяться, особливо у темряві (пор. інші семантично подібні назви цієї рослини: укр. *царська свічка*, *свічі*, схв. *свиґейъак*, *свиґарица*, *кравевска свиґа*, слн. [*svečnik*], а також нім. *Königskerze*), або застосуванням рослини у побуті, аналогічним до лучини (у греків, напр., товсте повстисте листя дивини використовували як гноти для ламп); пор. ще р. [лампадочник] «дивина чорна, *Verbascum nigrum* L.».— *Machek Jm. rostl.* 209; *Bezlej ESSJ* II 154; *Симоновић* 492.— Див. ще *луч*¹.

[лучіти¹] «єднати; з'єднувати; сполучати» СУМ, Ж, [лучати] «тс.» МСБГ, [лучітися] «єднатися, сполучатися», [лучатиса(са)] «тс.» МСБГ, [лучба] «зв'язування, комунікація; транспорт» Ж, [лучка] «низка», *вилучати* «виділяти; відокремлювати і брати із стада (свою худобу); [вибирати Я]», [вилучка] «виділення» Я, [вілучка] «виняток» Я, [вілучний] «винятковий» Я, *відлучати* «відокремлювати; віднімати (дитину)», *відлучатися* «відокремлюватися; розлучатися; виїжджати, виходити на якийсь час», *відлучення* (від церкви), *відлучка*, [відлучний] «відокремлений, такий, що відокремився», [відлучно] «особливо, окремо» Ж, *долучити* «додати», *злучити*, *злучка* «з'єднання», *злучка*, [злучованці] «пара волів в упряжці» Ж, *злучний* «стосовний до злучки; [зговірливий, схильний Бі]», *залучити*, [залучка] «затягування в свою компанію; заманювання свійської тварини у двір чи до хліва Я; вербування, приманка, приєднання Пі», [залучно] «включно» Ж, [наодлучці] «відокремившись», *нерозлучний*, [получити] «з'єднати», *позлучити*, *прилучити*

«додати, приєднати», *прилучитися* «приєднатися», [прилучка] «приєднання», *розлучити*, [розлуч] (у сполученні [на р. *повідати*] «говорити роздільно»), *розлучка* «прощання, розлучення; [різниця ВеУг; знахарський засіб проти чаклування]», *розлучення* «розлука; розрив шлюбу», [розлучення] «відокремлення своєї худоби від спільного стада після закінчення випасання на полонині», [розлучіння] «тс.», *розлучник*, [розлучонка] «жінка, яка розлучилася з чоловіком» Л, *розлучена* «тс.», *розлучений*, *розлучний* «пов'язаний з розлученням; [перековливий, ясний Нед]», [розлучно] «роздільно; розумно, зрозуміло, ясно» Нед, *сполучити*, *сполучка*, *сполучення*, *сполучник*, [сполучимий] Нед, *сполучний*;— р. [лучить] «єднати», *отлучить*, *разлучить*, *случить*, бр. *лучиць* «з'єднувати», др. *лучити* «відокремлювати», п. *łączyć* «з'єднувати, сполучати», ч. *lúčiti* «розділяти», ст. і поет. «з'єднувати», *lúčiti se* «розлучатися, закінчуватися», ст. *lúčiti* «відокремлювати», слц. *lúčit'* «тс.; розлучати», *lúčit'sa* «прощатися, відходити», нл. *lucyć* «з'єднувати, в'язати», болг. *лъча* «відокремлювати», *лъча се* «відокремлюватися, уникати людей», м. *лаци* «відокремлювати, відлучати», схв. *лұчити* «ділити, відокремлювати», слн. *ločiti* «відокремлювати, розділяти; розрізняти», стсл. *лжчити* «ділити, відокремлювати, розлучати»;— псл. *lúčiti*, початково ітератив до **lękti* «гнути, згинати, вигинати», пов'язане також з *lęкъ*, укр. *лук* (зброя), *lęкъ*, укр. *ляк*; давнє значення частково збереглося в слн. *lōčiti* «гнути», ч. ст. *lúčiti se* «згинатися, хилитися», можливо, також в укр. [вилучатися] «триматися криво, мати викривлений хребет», [вилучуватися] «вигинатися дугою»; пізніше, можливо, під впливом префіксальних утворень, відбулося розщеплення семантики слова на «з'єднувати» і «роз'єднувати»;— споріднене з лит. *lankioti* «гнути, робити гнучким», *lankyti* «відвідувати», *lankioti* «обходити», лтс. *lūocīt* «нахилити, направляти», прус. *lunkis*; висловлювалась думка, що укр. [лучити] «з'єднувати» є запозиченням з польської мови

(Brückner 308).— Фасмер II 537—538; Преобр. I 480—481; Sławski V 77—79; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Schuster-Šewc 784; БЕР III 565—566; Младенов 284; Skok II 324—325; Bezlaј ESSJ II 147; Булаховський Нариси 71; Bern. I 738; Trautmann 151—152; Fraenkel 356—357; Pokorny 676—677.— Див. ще лук¹.— Пор. льяк¹.

лу́чити² «цілитися; попасти», [лу́чи́тися] «трапитися», [лу́ча́тися], [лу́ча́й] «випадок», лу́чний «який добре лучить або з якого добре лучити», [лу́чен] «тс.», влі́чити СУМ, Ж [влі́чень] «точний удар» Ж, влі́чний, [вилу́ча́тися] «траплятися», [полу́чити] «одержати», [полу́ка] «успіх, удача» Нед, [полу́чний] «вдалий, щасливий» Нед, [прилу́чити] «одержати» Нед, прилу́читися «трапитися», [прилу́ка] «пригода, випадок» Нед, [случа́й] «випадок»;— р. [лучи́ть] «випадати, допускати; послати», [луча́ть] «випадати, допускати; цілитися», [лучи́ться] «трапитися», слу́чийсья «тс.», слу́чай «випадок», бр. лу́чыць «влучити, попасти», др. лучити «знайти», лучитися «трапитися», п. łuczycь «кинути, мітити; попасти», ч. заст. і поет. lučiti «кинути, кидати, метати», заст. lučeti «метати, стріляти», ст. lučiti «кинути (камінь)», слц. [lučit'] «кинути (камінь)», нл. łuczycь se «траплятися», болг. [луча] «цілитися; попадати», м. [лучи] «кинути», схв. слу́чити се «трапитися; потрапити», ст. лу́чити «знаходити, досягати», слн. ст. і діал. lučiti «кинути», стсл. лоу́чити сѧ «зустрітися, трапитися»;— псл. lučiti «цілитися; кидати в ціль; потрапити», звідки «досягнути, знайти; допустити», lučati (ітератив), lučiti se «трапитися»;— споріднене з лит. láukti, láukiu «чекати, очікувати», suláukti «дочекатися, дожити, одержати», lūkėti «очікувати», прус. laukīt «шукати», лтс. lūkāt «дивитися, поглядати; пробувати», pūolūkāt «оглядатися, спостерігати», pūolūks «ціль, намір», дінд. lókate «спостерігає», лосапат «око», гр. λωβωω «дивлюся, бачу, помічаю», кіпр. go-lwg «зір, обличчя», llygad (*lukato-) «око»; іе. *leuk- «дивитися; світити, блищати»;

початкове значення «дивитися за чим-небудь, очікувати», звідки розвинулось «цілитися, кидати, попадати, одержувати»; менш імовірний зв'язок з гр. λωβωω «одержую за жеребом» (Преобр. I 481; Fick I 536; Boisacq 549), а також з псл. lučiti, укр. [лу́чити¹] «з'єднувати» (Brückner KZ 42, 354—355; Taszycki PF 12, 63; про омонімію в слов'янських мовах див. Булаховський Вибр. пр. III 321).— Фасмер II 538; Sławski V 280, 283—285; Brückner 313—314; Machek ESJČ 343; БЕР III 529—530; Skok II 324; Bezlaј ESSJ II 155; Варбот Етимология 1972, 48—49; Стоянов 67—68; Bern. I 742—743; Matzenauer 219—221; Trautmann 151—152; Fraenkel 345; Pokorny 687.— Пор. луна², назлұчке.

[лу́чиця] (бот.) «хара звичайна, Chara foetida A. Br.; хара ламка, Chara fragilis Desv.», [лучва] «хара» Мак;— р. [лу́чица] «тс.»;— не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з лұка (як назва лучної рослини); не виключений також зв'язок з луч «промінь» (у такому випадку назва зумовлена будовою водорості, стебло якої кільчасто розгалужується, що відбито і в німецькій назві Agtmeuchter «хара» (букв. «канделябр»), приблизною калькою якої можуть бути українські форми.— Преобр. I 481—482.— Пор. лұка, луч¹.

[лу́чий] «кращий», [лу́чий, лу́чийий] «тс.» Ж, [лу́чи́ати] «кращати», [лучи́ати] «тс.» Ж, [надлу́ч] «найкраще» Кур, [полу́чче] «краще»;— р. лу́чийий, [лу́чийий, лұчийий] «кращий; лицьовий (бік тканини)», др. лучиш (чол. р.), лучиши (жін. р.), лутиши, лутше, луче (с. р.), стсл. лоу́чиш (чол. р.), лоу́чыши (жін. р.), лоу́че (с. р.);— не зовсім ясне; можливо, запозичене через давньоруську мову з старослов'янської, у якій пов'язане з лоу́чати «цілитися», лоу́чати сѧ «траплятися», спорідненими з укр. лу́чити «мітити, попасти», влі́чити; первісним значенням слова вважається «такій, що більше підходить»; розглядається також як форма порівняльного ступеня від *лұкыш «визначений долею» і зіставляється з др. лучаи «доля, випадок», болг. слұка «випадок», р. слұчай, при-

чому припускається первісне значення «такий, що трапився, випав на долю» (КЭСРЯ 249); висловлювалось також припущення про спорідненість із стсл. *рачии* «краще», *рачити* «любити, бажати», болг. [*рача*] «хочу», схв. *рачити се* «мати бажання», а також з р. *алкаты* (Потебня РФВ I 83).— Фасмер II 538; Преобр. I 481; БЕР III 529—530; Верн. I 743.— Див. ще *лүчыты*².

[лу́шпа¹] (у сполученні [*лушпи дати*] «побити»), [*лушпáнити*] «бити», [*лушпáрити*] «тс.»;— афективне утворення на основі дієслова *лупіти* «обдирати; бити» (пор. *лупки дати* «побити»).— Див. ще *лупіти*.

лушпа́², *лушпа́йка*, *лушпа́к*, *лушпа́нна*, *лушпелі́на*, *лушпíна*, *лушупа́йка* — див. *лүспі*.

[луц¹] (орн.) «костогриз, *Coccothraustes coccothraustes* L.», [*луцак*] «тс.» Шарл;— п. *łuszczaki* (мн.) «тс.»;— похідні утворення від *лүцити*; назви пояснюються тим, що птах живиться насінням дерев, соняшника, буковими горішками, кісточками плодів, розлущуючи їх своїм сильним масивним дзьобом; пор. літературну назву птаха *костогрі́з*, а також [*горохо́д*, *вишнѣр*, *черешчѣр*, *грубодзьоб*, *кіста́р*], нім. *Kirschkernbeißer* «тс.».— Воїнств.— Кіст. 240.— Див. ще *луска́¹*.

[луц²] (бот.) «дзвінець, півнячий гребінь, *Rhinanthus crista galli* L.»;— п. ст. і діал. *łuszcz* «дзвінець», слн. [*лупіч*] «дзвінець малий, *Rhinanthus minor* L.»;— не зовсім ясне; можливо, книжне запозичення з польської мови, де пов'язується з дієсловом *łuszczyć* «лущити»; назва могла бути зумовлена тим, що розтріскування достиглої коробочки з насінням рослини супроводжується специфічними звуками, лусканням; пор. інші назви дзвінця [*брєнка*, *гремок*, *громки*], мотивовані дієсловами на позначення звучання; п. *łuszcz*, а також слн. *lůšč* «петрів хрест, *Lathraea squamaria* L.» виводяться також з псл. **lůščь* «луска; рослина, вкрита лусками» (Sławski V 364), що вірно для словенської назви (пор. укр. [*лусківник*] «петрів хрест» з тією ж мотивацією), але семантично непереконливо

щодо назви дзвінця, на якому немає лусок.— Див. ще *луска́¹*.— Пор. *лусковець*, *луц¹*.

[лүщик] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum crepitans* (Военн.) Dum. Л; льон, головки якого при дозріванні самі тріскаються, розсіваючи насіння Г»;— р. [*лүщик*] «тс.», п. [*łuszcz*] «низький льон»;— похідне від *лүщитися*; назва пояснюється тим, що в суху вітряну погоду насіння цієї рослини легко вилущується і випадає з коробочок крізь отвори, а при дозріванні коробочки самі легко розтріскуються, гублячи насіння.— Див. ще *луска́¹*.

лүщити, *луц*, *луца́к*, *лүщик*, *лүщільний*, *лүщільник*, *лүщина*, *лүщіця* — див. *луска́¹*.

[лю] (вигук для відгону свиней) До, *улюлю* (крик мисливців при цькуванні звіра собаками; глумливий вигук);— р. *улюлю* (мисливський крик при цькуванні собаками), п. *lu* (вигук при раптовому ударі або киданні чогось; вигук для заохочення до виконання якоїсь дії), *lu-lu-lu* (вигук, яким підкликають індиків), каш. [*lu-lu*] (вигук, яким підкликають гусей), ч. *lulu* (вигук, яким заохочують дітей мочитися);— очевидно, давнє утворення афективного походження; пор. також лит. *liu-liu-liu-liu* (вигук, яким підкликають гусят).— Sławski V 348.— Пор. *люлі*, *лю-лю*, *люшкі*.

[люб¹] (бот.) «гравілат міський, *Geum urbanum* L.» Мак, [*любильник*, *любімтрава*] «тс.» Мак;— похідне утворення від *любіти*; назва зумовлена, очевидно, давнім уявленням про те, що за допомогою рослини можна приворожити кохану людину; в основі такого уявлення лежить, можливо, той факт, що насіння гравілату прилипає до одягу.— Анненков 157.— Див. ще *любіти*.

[люб²] (спол.) «або, чи» Бі, ВеЗа, [*любо*] «тс.» Пі;— р. [*любо*], бр. ст. *а любо*, др. *любо*, *любо ... любо*, п. ст. і діал. *ľubo*, стсл. с.-цсл. *ľубо* «тс.»;— псл. *ľjubo...ľjubo* «або... або, чи... чи», результат семантичної видозміни прислівника *ľjubo* «любо», вживаного з умовним відтінком («якщо любо, якщо подобається»).— Булаховський Вибр.

пр. II 505—506; Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416.— Див. ще **любіти**.— Пор. **любо**.

[**любашка**] (бот.) «тернослив, Prunus insititia L.» Мак, [**любашки**] «слива, тернослив, Prunus insititia variet.; слива садова, Prunus domestica variet.» Ж, Мак, [**любаски**] «Prunus insititia variet.» Мак, [**любаша**] «тс.» ВеБ;— неясне;— можливо, запозичення з польської мови; п. lubaszka «м'ясиста слива; сорт сливи, Prunus insititia L.», Luboška, lubaska, libaska, lubaska] «тс.» пов'язується (Brückner 302) з lubawy, libawy «м'ясистий, без сала (про м'ясо)»; на основі фонетичної подібності зблизилося з luby «милий, коханий, прийємний»; припускається і безпосередній зв'язок з luby (Sławski IV 349—350).— Пор. **любіти**, **любівий**.

[**любезний**] «люб'язний, привітний Г: улюблений Ж», *розлюбезний* (з р.);— р. *любезный*, др. *любьныи*, *любезныи* «приємний, милий», п. lubiežny «любострасний, похитливий», ст. lubiežny «милий, прийємний», ч. libežný, ст. l'ubežný, слц. l'ubežný, вл. lubožny «тс.», нл. lubezniwy «люб'язний», болг. *любезен*, м. *любезен* «тс.», схв. *любазан* «люб'язний, привітний», слн. ljubézen «любий, милий, приятний», стсл. *любьзнь* «ласкавий, милий, любий»;— псл. ljubьzпъ «люблячий, милий, прийємний» є похідним від ljubь «любий» з рідкісним суфіксом -зпъ, паралельним до -зпъ; малоюмовірне припущення (Vaillant RES 38, 213) про походження псл. ljubьzпъ від незасвідченого герм. *leubig-/liubig- (двн. liublīh, нвн. lieblich «милий, прийємний»).— Sławski IV 354—356; БЕР III 572; Skok II 388.— Див. ще **любіти**.

[**любжа**] (бот.) «орхідея, Orchis incarnata L.; Orchis latifolia L.»;— можливо, запозичення з російської мови; р. [**любжа**] «любов; приворотний напій, любовне зілля; (бот.) орхідея» пов'язане з *любить*; назва рослини пояснюється тим, що в народній медицині і знахарстві корінь орхідеї використовувався для приготування приворотного зілля.— Анненков 233.— Див. ще **любіти**.— Пор. **любісток**, **любка**.

[**любідра**] (бот.) «красоля, Toraеolum minus L.»;— результат спрощення давнішого **любидраг*, запозиченого з сербохорватської мови; схв. *любидраг* (*драголюб*) «тс.» складається з основ прикметників [люб] «любий» і *драг* «дорогий, милий»; назва могла бути зумовлена красивим цвітінням рослини (пор. і літературну назву укр. *красоля*).— Симонович 480.— Див. ще **дорогий**, **любіти**.— Пор. **драголюб**.

[**любіжник**] (бот.) «перестріч лучний, Melampyrum pratense L.»;— бр. [*любезник*] «лікарська рослина»;— очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. ст. lubiežnka «лікарська рослина вовчуг, Onopis», lubiežnka, lubezna, lubeznka, lubežna, lubeczna «тс.», lubeznka «дрік, Genista» пов'язане з lubiežny «чуттєвий, милий, прийємний», lubić «любити»; назва зумовлена застоуванням рослини у народній медицині та знахарстві (один з видів перестрічу, перестріч дібровний, Melampyrum petogosum L., вживався у знахарстві для встановлення згоди у подружжі).— Анненков 153—154, 211; Нейштадт 342; Sławski IV 353—354.— Див. ще **любіти**.— Пор. **люб¹**, **любжа**.

любісток (бот.) «Levisticum officinale L.», [**любісток** Ко, *любець* Мак, *любіста*, *любист* Ж, *любісник* Носаль, *любисть* Ж, *любка* Ж, *любця* Ж, *любчик* Мак] «тс.», [*любистина*] «один екземпляр любистку»;— р. *любісток*, бр. *любіста*, п. lubczyk, lubistek, lubist, lubieszczyk, lubiuszczek, lubek, lębišk], ст. lubszczek, ст. і діал. lubieszczek, lubszczyk, ч. libeček, ст. lubček, lubšček, libštěk, libček, libek, libec, слц. ст. l'ubček, l'ubštik, libštík, вл. lubčik, нл. libštok, схв. *любачац*, слн. lúštrek, [lúštek];— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. lübesteeke, lübestëcco, lobistek, lubstöck «тс.» у XV ст. зблизилося з lieb «любий, милий», в результаті чого виникли форми liebstück, liebstückel, нвн. Liebstöckel «любісток»; джерелом німецьких форм є лат. ligusticum «тс.» (слат. lubisticum, libisticum), що зводиться до лат. ligusticus «лігурійський», похідного від Ligus «Лігурія» (первісне значення «лігу-

рійська рослина»); у слов'янських мовах, подібно до німецької, за народною етимологією пов'язується з *любіти*; підставою для цього є широке використання рослини у народній медицині та у знахарстві як магічного засобу для причарування та відвернення злих духів.— Дзензелівський St. sl. 22, 287; Критенко РР 1968/5, 131; Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 544; Преобр. I 491—492; Потебня РФВ I 263; Анненков 192; Горяев 197; Sławski IV 350—351; Brückner 302; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Bern. I 756; Mikl. EW 171; Matzenauer 241; Kluge—Mitzka 440; Walde—Hofm. I 801.

любіти «відчувати прив'язаність; кохати; відчувати задоволення (від чогось); потребувати», [*любати*] «загравати, пестити» (з слц.?), *любітися* «кохатися; шанувати один одного; бути до вподоби», [*любітки*] (зменш. до *любіти*), [*любкатись*] (фам.) «любитися» ЛЧерк, [*любляти*] «любити, полюбляти» Ж, *любувати* «любуватися; любити; пестити; вибирати до смаку!», *любувітися* «милуватися; кохатися; любити О; радіти, мати насолоду Ж!», [*люб*] «милий, (у сполученні [до *люб*] «приємно») Ж, [*любá*] «любов, кохання», [*любá*] «кохана» Ж, [*любáнка*] «кохана, коханка» Ж, [*любáс*] «коханець; жеребець» Ж, [*любáска*] «коханка», [*любáсник*] «коханий» Ж, [*любáсok*] «тс.» Ж, [*любáшка*] «коханка» Ж, [*любáшність*] «похитливість» Ж, [*любвá*] «любов», [*любéць*] «милий; коханець; любитель» Г, Ж, [*любик*] «коханець» О, *любімець*, *любімиця*, *любімочка*, *любімчик*, [*любíна*] «милий, коханий» О, *любитель* «який має схильність; аматор; друг Ж!», *любительство*, *любительщина*, [*любич*] «улюбленець» О, [*любíш*] «коханий, коханець» Ж, [*любíще*] «любимець» Ж, *любíсть* (рідк.) «любов; [приємність, задоволення]», *любка* (розм.) «кохана; мила; [любов Бі]», [*любки*] «женихання; сластолюбство» Бі, *любкó* «коханий; коханець», *любленець* (рідк.) «улюбленець», *люблениця*, [*люблянка*] «кохана, коханка», [*люблята*] «милі», *любóв*, [*любовáнв*] «сердечна повага, дружня бесіда; насолода, радість, за-

доволення» Ж, [*любовéць*] «любитель», [*любовíнки*] «любовні зв'язки» Ж, [*любóвище*] «об'єкт кохання» Ж, *любóвник*, *любóвниця*, [*любóвність*] «любов, згода», [*любóйка*] «мила, серденько» Ж, [*любóйко*] «коханий; коханець О; серденько Ж», *любóнька* «мила; [серденько Ж]», [*любóнько*] «милий; серденько» Ж, [*любóсть*] «любов; чарівний напій» Бі, [*любóсти*] (мн.) «любощі; насолода; прояви любові» Ж, [*любóта*] «насолода, задоволення», *любóчка* (поет. пестл.) «мила», [*любóщ*] «любов; любовний напій» Бі, *любóщі* (мн.) «любов; [засіб для приворожування; любовні втіхи; насолода, радість, приемність Ж]», [*любóствó*] «любовний зв'язок» Ж, [*любóвáння*] «ласки; задоволення», [*любóвненька*] «найдорожча, кохана» Ж, [*любóвненько*] «найдорожчий, коханий» Ж, [*любóвня*] «мила», [*любóвньо*] «милий, найдорожчий» Ж, [*любóвсенька*] «кохана, найдорожча» Ж, [*любóвсь*] «милий», [*любóвця*] «мила, кохана», [*любóвцо*] «коханий» О, ВеБ, [*любчéк*] «коханець» О, *любчик* (розм.) «любо; любимчик; [коханець Ж]», [*любчíна*] «любка», [*любшкí*] «любовний засіб» ВеУг, [*любшци*] (мн.) «любовний напій» Ж, [*люб'язність*, [*люб'ята*] «милі», [*любáсний*] «любовний» Ж, [*любáшна*] «похитлива» Ж, *любéнький*, *любéсенький*, [*любíвий*] «милий, приемний, люб'язний; коханий» Ж, *любíй* «милий, коханий, [приємний, дружній Ж; будь-який О]», *любíмий*, [*любíшний*] «приємний, люб'язний» Ж, [*любíсенький*] «найдорожчий» Ж, *любíсінський* «будь-який; [дуже милий, приемний, хороший; наймилий, найдорожчий Пі]», [*люблéний*] «любимий», [*люблívий*] «який легко закохується», [*люблязний*] «люб'язний; дружній», *любóвний* «пов'язаний з любов'ю; сповнений любові; [любимий, полюбований]», [*любóсний*] «любовний, люб'язний, приемний», [*любóстний*] «тс.» Ж, [*любóщний*] «любовний, спричинений любов'ю» Ж, [*любóцький*] «коханий» О, *люб'язний* СУМ, Г, Ж, [*люб'ячий*], *любéнько* «любо; гарненько; цілком спокійно», *любéсенько* «любо; гарненько», [*любéшко*] «любо», Ж, [*любíстно*] «з любов'ю, приемно» Ж, [*лю-*

бітально «сердечно» Ж, [*любісенько*] «дуже легко; любо» Ж, *любісінько* «цілком спокійно; [дуже приємно, мило; любовно, з задоволенням Пі]», [*любля*] «до вподоби», [*люблязнó*] «за згодою Пі; люб'язно», *любо* «приємно, гарно; [добре; красиво; з задоволенням; у згоді]», *любóвно* «з любов'ю; [у згоді]», [*любоцно*] «любо» Ж, *влюбíти*, *влюбíтися* «закохатися» Ж, [*влюбленє*] «закоханість» Ж, *влюбливий* «який легко закохується», [*влюбчівий*] «тс.» Ж, *відлюбíти* «відбити (милого, милу)», [*возлюблєнник*] (заст.) «улюбленець» Ж, *злюбíти* «полюбити», [*злюбíтися*] «покохати (взаємно), сподобатися», [*злюбини*] «сватання», [*злюба*] «з любов'ю» Я, [*злюбу*] «з любові» Ж, [*залюбíти*] «полюбити» Ж, [*залюбíтися*] «закохатися» СУМ, Ж, [*залюблєник*] «любитель» Я, [*залюбóване*] «схильність, любов Ж», *залюбливий*, *злюбкí* «охоче, прихильно» СУМ, Ж, *залюблено*, *нєлюб* «нелюбимий; [протиний Пі; відсутність любові Ж]», [*нєлюбє*] «непопулярність» Ж, *нєлюбóв* «неприятність; неприхильність», [*нєлюбóцї*] «відсутність любові, прихильності Ж», *нєдолюблювати*, [*облюбíти*] «полюбити», [*облюбíтися*] «закохатися» Ж, *облюбувáти*, [*облюбєнець*] «коханець» Бі, [*облюбєнник*] «тс. Бі. Пі: наречений Бі», [*облюбєнниця*] «наречена, кохана Бі; фаворитка, коханка» Пі, *перелюбíти* «перестати любити; любити багатьох; [відбити нареченого, наречену]», *перелюбствувати* «порушувати подружню вірність», *перєлюб* (заст.) «перелюбство», *перєлюбєць* «той, хто перелюбствує» СУМ, Пі, [*перєлюбки*] «перелюбство», *перєлюбник* «перелюбєць», *перєлюбство*, [*перєлюбний*] «невірний», [*пíдлюбляти*] «добре ставитися», *полюбляти* «ставитися з симпатією; надавати перевагу; відчувати задоволення; [любити]», *полюблятися* «подобатися», *полюбувáти* «уподобати, облюбувати; помилуватися», *полюбóвник* «коханець», *полюбóвний*, [*полюбу*] «за згодою» Нед, [*прилюбíти*] «зачарувати, завоювати любов», [*прилюбíтися*] «закохатися; пристраситися», *прилюбляти* «любити; чарувати; завойовувати любов», [*прилюбля-*

тися] «сходитися з кимось, покохавши; звикати; втягуватися», [*прíлюби*] «любовний напій» Нед, [*прилюбíшки*] «тс.» Нед, *розлюбíти* «перестати любити; [розлучити закоханих Пі]», [*рóзлюб*] «коханець» Нед, *улюбíти* «полюбити», *улюбляти* «полюбляти», *улюбля́тися* «закохуватися», *улюбленець*, *улюбленик*, *улюблєний* СУМ, Нед, *улюбливий*;— р. *любíть*, бр. *любíць*, др. *любити*, п. *lubić* «любити», ч. *líbiti* «цілувати», ст. *l'úbiti* «любити», слц. *l'úbit'* «тс.», вл. *lubić* «обіцяти», нл. *lubiś* «тс.», полаб. *l'aibě* «любить, кохає», болг. *любя* «любити, цілувати», м. *люби*, схв. *лѹбити* «цілувати; любити», слн. *ljubiti* «тс.»;— псл. *ljubiti* «мати схильність; відчувати симпатію до когось; бажати», пов'язане з *ljubъ* «милий, приємний, коханий»;— споріднене з гот. *liufs*, двн. *liob*, нвн. *lieb* «тс.» (< герм. *leuba-); іє. *leubh- «любити, кохати, бажати», що лежить також в основі дінд. *lúbhya-ti* «жадає», *lobháyati* «збуджує бажання», лат. *libet* (ст. *lubet*, -ēre) «(мені) подобається; (у мене) є бажання», лит. *liáupsė* «повага; похвальна пісня». *liáursinti* «вихваляти», двн. *lob* «хвала», гот. *lubains* «надія», *galaubjan* «вірити», дангл. *læof* «любий», алб. *laps* «бажаю, жадаю», гр. *λυλά* «гетера, розпусниця»; припущення про германське походження слов'янських слів (Hirt RBV 23, 333) непереконливе.— Фасмер II 544—545; Преобр. I 492—493; Sławski IV 351—353, 360—362; Brücker 302—303; Machek ESJČ 330—331; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 205; БЕР III 572, 574—576; Skok II 337—339; Bezlaј ESSJ II 146; Bern. I 756—758; Mikl. EW 171; Meillet Études 269; Trautmann 160; Walde—Hofm. I 793; Pokorny 683—684; Иллич-Свитыч Опыт 1976, 34.— Пор. люб^{1,2}, любєзний, любжа, любідра, любіжник, любка, люббо, Любóв, Любомíр, Любомúдр, любщик.

любка (бот.) «*Platanthera* Rich.; зозулинець, орхідея, *Orchis* L.; [дрімлик, коручка, *Epipactis atrorubens* Schult. Ж; гніздівка звичайна, *Neottia nidus-avis* (L.) L. C. Rich. Мак; конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L. Мак; ряс-

порожнистий, *Corydalis cava* Schw. et Koen. Mak; миколайчики, *Eryngium planum* L. Mak; нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L. Mak; комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench. Mak], [люб'мене] «зозулинець салеповий, *Orchis morio* L. Ж; миколайчики; незабудка, *Myosotis* L.; астранція велика, *Astrantia major* L.; чина лісова, *Lathyrus silvestris* L. Ж», [любвиця] «мандрагора, *Mandragora officinalis* L.» Ж, любочки «*Leontodon* L.; зозулинець», [нелюбка] «нетреба колюча» Mak; — р. любка «*Platanthera*; [зозулинець шоломоносний, *Orchis militaris* L.]», [любжа] «любка дволиста, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.; зозулинець широколистяний, *Orchis latifolia* L.; зозулинець дволистий, *Orchis bifolia*», [любім] «зозулинець плямистий, *Orchis maculata* L.», [любіма] «забудка, *Myosotis leperola* Lehmann», бр. [любка] «любка дволиста, *Platanthera bifolia* (L.) L. C. Rich.», схв. [др'яголь'б] «конвалія», слн. dragoljubec «те.»; — похідні утворення від *люб'ити*; назви зумовлені дійсними або уявними цілющими і магичними властивостями рослин, які знаходять широке застосування в науковій та народній медицині і знахарстві (відвари конвалії, кореня любки вживали як любовний напій; для лікування багатьох хвороб застосовувалася нетреба колюча, конвалія, комонник, зозулинець — зокрема, для лікування імпотенції); пор. інші назви відповідних рослин: укр. [пріворотень] «гніздівка», [чортпол'ох] «нетреба колюча», [страхпол'ох, святе зілля, хол'ера] «те.», [відв'одник] «комонник», [чортгоп-трава] «те.», бр. [чарау'нік] «любка»; у частині випадків назви могли бути зумовлені приємним виглядом або запахом відповідних рослин (зокрема, рясту, конвалії, любочок). — Заверуха 30, 71—75; Вісюліна—Клоков 20; Анненков 133, 137, 224, 233, 260, 304, 384; Нейштадт 409—410; Machek Jm. rostl. 299. — Див. ще *люб'ити*. — Пор. *люб*¹, *любжа*, *люб'дра*, *люб'жник*, *люб'сток*, *люб'щик*.

[любка] «коли захочеться» О; — очевидно, результат спрощення давнішого **люб-кой* < **люб(о)-коли*, що виникло

внаслідок перестановки компонентів з др. *коли* *любо* «будь-коли» (пор. *коли-небудь* і *будь-коли*), букв. «коли загодно»; пор. др. *что* *любо* «будь-що», *чи* *любо* «будь-чий», стсл. *кѣто* *любо*, *кѣи* *любо*. — Німчук ІУМ Морфологія 475; Sławski IV 357—358; Bern. I 757. — Див. ще *люб'ити*. — Пор. *люб*², *любо*.

[люб'лин] «назва хороводної гри»; — очевидно, пов'язане з *люб'ити*, оскільки, як і всі обрядові весняні ігри і танці, гра могла містити любовні мотиви.

[любо] (спол.) «хоча» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *lubo*, як і др. *любо* «те.», стсл. *люво* «хоч би; хоча б», походить від псл. *ljubo* «любо, мило, приємно», вживаного з допустовим відтінком «хоч і *любо*, якщо навіть *любо*». — Sławski IV 357—358; ESSJ Sl. gr. II 415—416. — Див. ще *люб'ити*. — Пор. *люб*².

Люб'ов (жіноче ім'я), *Люба*, *Любіна*, *Любка*, ст. *Любы* (1627); — р. *Люб'овь*, бр. *Люб'оу*, болг. *Люб'ов* (з р.), *Люба*, схв. *Љуба*, слн. *Ljubica*, цсл. *Любовь*, стсл. *Любы*; — утворена на основі стсл. *любы* «любов» (пов'язаного з *люб'ити* «любити») і успадкована з церковнослов'янської мови калька грецького власного жіночого імені 'Αγάπη «Агапія», утвореного на основі загальної назви гр. 'αγάπη «любов». — Беринда 220; Суперанская 1979, 507; Спр. личн. имен 507; Кпарр'ова 245; Илчев 310. — Див. ще *люб'ити*. — Пор. *Агапія*.

[любвий] (у сполученні [л-е м'ясо] «пісне м'ясо») Ж, [любви'на] «те.» Ж; — р. [люб'авий] «нежирний, смачний» (особливо про м'ясо), [люб'ив'ой] «худий», [люб'овий] «нежирний» (про м'ясо), [люб'ові'на] «м'ясо без жиру і сухожилля», [люб'ов'чі'на] «те.; м'ясо, зрізане разом із свинячим салом; м'ясо в свинячому салі», [ліб'ів'ий] «худий, виснажений», [ліб'ив'ой] «те.», бр. [люб'івы] «нежирний» (про м'ясо), [люб'івы, ліб'івы, ліб'івы, люб'івы, люб'ів'ий] «те.», [люб'аві'на] «нежирне м'ясо», [люб'аві'зна] «те.», п. [libawu] «повільний, лінивий; худий (про м'ясо); надмірно високий, слабкий», [libu] «надмірно високий, слабкий, тендітний», ст. [libawu] «худий, схудлий», [libawe] «худе (м'ясо)», [libowe mięso]

«м'ясо середньої жирності» (з бр.), [luby] «стрункий, тонкий», ч. libový «худий, без жиру», ст. libivý «худий», [l'ubivý], libí «тс.» (про м'ясо), вл. libojty «худий, нежирний» (про м'ясо), liba «жилаве м'ясо», libina «худе м'ясо», болг. [líbaф] «рідкий» (про тканину), м. [libav] «вільний, нетугий; слабий, схудлий», схв. [libovina] «стегно», libiv [«м'ясистий; худий; без кісток» (про м'ясо), слн. [libovina] «м'ясо без кісток», [libivo] «тс.», цсл. **либвєъ** «тонкий, худий, мізерний, слабий», **либвєъ** «тонкий, худий, мізерний», стсл. **либѣвити** «виснажувати»;— псл. libovъ (libavъ, libivъ, [l'ubovъ]) «худий, без жиру», похідне від libъ «слабий, худий»; фонетичний варіант [l'ubavъ] виник, очевидно, в результаті давньої видозміни під впливом [l'ubiti];— споріднене з лит. liebas «слабий, тонкий, схудлий, худий; на тонких ногах», láibas «тонкий, худий», дангл. lef «слабий, худий, хворий», далі, можливо, з лит. leīnas «німецький, слабкий», laīnas «тонкий, стрункий», leīnas «тс.», лтс. liēls «великий», гр. λερός «худий і блідий», а також, очевидно, з р. [lebuvoŷ] «худий, слабкий» (про худобу), ч. [leba-vŷ] «слабий; поганий, пустий», п. [le-bawu] «лінивий, повільний, слабкий», нл. leblowy «худий» (про м'ясо); іе. *leibho- «слабий».— Фасмер—Труба-чев II 492, 543; Преобр. I 457; Вўга RR I 332; Sławski IV 218—219, 220—221, 221—222; Brückner 302; Machek ESJĈ 260—261, 323, 330; Holub—Lyer 287; Bezlaj ESSJ II 139; Bern. I 716; Stang 32; Wijk Slavia 14, 512—513; Trautmann 154; Fraenkel 329; Pokorny 661—662.

Любомір (чоловіче ім'я), *Любоміра* (жіноче ім'я);— р. болг. *Любомір*, бр. *Любамір*, ч. Lubomír, схв. *Лўбомір*;— слов'янське ім'я, утворене з основ дієслова *любити* та іменника *мир*; пор. п. lubomírny «який любить мир».— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431; Спр. личн. имен 431; Кпаррová 120; Кореєнŷ 94; Илчев 310.— Див. ще **любити**, **мир**.

любомудр (заст.) «філософ; [мудрець]», ст. *любомудрец* (1627), *любомуд-*

ріє «філософія» (1627);— р. заст. *любомудр* «філософ», др. *любомудрьць*, п. заст. lubomędrzec «тс.»;— складне утворення з основ слів *любити* і *мудрий*; виникло як калька гр. φιλόσοφος «учений» (букв. «любитель мудрості»); пор. і др. *любомудрие*, що є калькою гр. φιλοσοφία (букв. «любов до мудрості»).— Фасмер I 545.— Див. ще **любити**, **мудрий**.

[**любрик**] «червоний олівець; кольоровий олівець МСБГ; губна помада МСБГ; дурниця, непотрібна річ МСБГ», [**любрика**] «червоний олівець», [**люберко**] «кольоровий олівець; губна помада; дурниця, непотрібна річ МСБГ»;— запозичення з польської мови; п. ст. і діал. lubyka «вохра, темно-червона глина, вживана для виробництва фарб і для писання, як крейда» виникло в результаті видозміни давнішого gubyka «тс.», джерелом якого є лат. gūbŷca «червона глина, що використовувалась для записування титулів права», похідне від gubeg «червоний», спорідненого з псл. *gŷdŷ «тс.», укр. *рудій*.— Sławski IV 359—360; Brückner 466; SW II 771, V 760—761; Walde-Hofm. II 444—445.— Див. ще **рубрика**, **рудій**, **русій**.

[**любщик**] (бот.) «дудник лісовий, Angelica silvestris L.» Ж;— запозичення з польської мови; п. lubszczyk «любисток, Levisticum officinale L.», [lubszczek], lubczek «тс.» походить від нім. Liebstöckel, яке зводиться до лат. levisticum «тс.»; польська назва любистку при запозиченні була перенесена на дудник за схожістю листя обох рослин.— Richhardt 75.— Див. ще **любисток**.

[**люгати**] «говорити правду в очі; ганьбити» О;— неясне.

[**люгати**²] «іти повільно, з утрудненням» Сизько;— очевидно, афективне утворення.

люд (зб.), [люде] «люди; простий народ; чоловіки, чоловіки» О, [людей-кóве] (у звертанні) «люди добрі» О, [люденьки, люденькóве] «тс.» Ж, *люди* «істоти виду Homo sapiens; [чоловіки, чоловіки О]», [людіни] (мн.) (у сполученні [прости л.] «селяни, простолюдини») Ж, *людіна*, [людінство] «люд-

ство» Пі, *людіська* (знев.) «люди», [людіща] «тс.», [людкі] (зменш. від *люди*), [людковіці] «тс.» Ж, *людність* «людство; [населення]», [люднуванє] «полюддя» Ж, [людова] (зб.) «люди» Л, [людове] (у звертанні) «люди добрі» О, [людойкі] «людоньки» О, *людоньки*, [людонькові] (у звертанні) «люди добрі» О, *людочки*, *людство*, [людяка] (збільш. до *людина*), *людська* (іст.) «приміщення для челяді», *людськість*, *людиці* (знев.), *людяність*, [лютоківє] (у звертанні) «люди добрі» О, [людінний] «людський», [людінний] Пі, [людінячий] «тс.», *людний* «багатолюдний; [гарний, пристойний, як у людей; людяний, уважний МСБГ]», [людній] «людяний; людський; властивий людині; багатолюдний», [людністий] «багатолюдний» Ж, [людівий] «народний», [людівний] «людяний» Ж, *людський*, *людяний* «гуманний, привітний; [властивий порядній людині; справжній]», [людячий] «людський» Л, *людно* «багато людей; [по-людськи; публічно; багатолюдно; з людьми, з військом] СУМ, Г», *людніти*, *безлюддя*, [бєзлюдєнь] «відлюдник», *безлюдько* «тс.; [людинопенависник Ж]», *безлюдний*, [безлюдяний] «безлюдний» Я, *безлюдніти* «ставати безлюдним», [безлюдувати] «бути безлюдним», [вілюдніти] «спустошити; знищити населення» Ж, *вілюдніти* «змушнити; набути кращого вигляду, стати вихованим; втратити людей, населення», *вілюднілий*, *відлюддя* «безлюдне місце», *відлюдник*, *відлюдництво*, *відлюдність*, [відлюдок] «відлюдник», *відлюдько*, *відлюдний*, *відлюдницький*, *відлюд(ь)куватий*, [злюдніти] «обезлюдіти», [залюднення] «заселеність», *залюдніти* «заселити», [зnelюдіти] «стати відлюдкуватим, здичавіти», *znelюдніти*, *znelюднілий*, [налюдніти] «заселити», [налюдніти] «збільшитися (про населення); зробитися схожим на людину», *надлюдина*, *надлюдський*, *нєлюд*, [нєлюда] «відлюдник», *нєлюдім*, *нєлюдімий*, *нєлюдний* «малолюдний; [відлюдкуватий]», [нєвлюдник] «відлюдник» Ж, [нєвлюдний], *неблюдок*, *недолюдько* «відлюдник», [незлюдний] «відлюдний» ВеЛ, *олюднення*, *олюднений*, *олюднити*, *олюднитися*, [облюдніти] «вилюдніти»,

обезлюдити, *обезлюднити*, [перелюднений] «перенаселений», *полюддя* (іст.) «збирання данини», [полюднованє] «тс.» Нед, [полюдний] (про данину) Нед, *полюднілий*, [полюдський] «людяний», *полюдніти* «стати людянішим; змушнити; стати більш людним», *полюднішати* «тс.», *по-людськи*, *по-людському*, [полюдську], [прілюдок] «кличка» Нед, *прілюдний*;— р. *люд*, *люди*, бр. *люд*, *людзі*, др. *людъ*, *людие*, п. *lud*, *ludzie*, ч. *lid*, *lidé*, ст. *l'ud*, *l'udie*, *l'udé*, слц. *l'ud*, *l'udia*, вл. *lud*, *ludzo*, нл. *lud*, *luze*, полаб. *l'ajdaj* (*ljudi) «люди», *l'ajdi* (*ljudьje), болг. *люде*, м. *луђе*, схв. *луди*, слн. *ljúd*, *ljudjé*, стсл. *людик*;— псл. *ljudъ* (зб.) «люди, народ», **ljudьje* (мн.) «люди»;— споріднене з лит. *liaudis* «народ», *liaudzia* «домочадці», лтс. *laudis* «люди», двн. *liut* «люд», свн. *liute*, нвн. *Leute* «люди», гр. *ἐλεύθερος* «вільна людина», лат. *līber* «тс.», *līberī* «діти», даліз гот. *liudan* «рости», дінд. *ródhati* «росте», алб. *lenj* «народжується, виникає»; іє. **leudho-/leudhi-*, пов'язане з **leudh-* «рости»; розвиток семантики псл. *ljudъ* подібний до розвитку псл. *rodъ* (укр. *pid*) < іє. **uredh-/uerdh-* «рости, виростати»; припущення про германське походження псл. *ljudъ* (Trautmann 161; Stender-Petersen 192—194; Hirt PBrV 23, 355; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 96—98) недостатньо обґрунтоване.— Фасмер II 545; Преобр. I 493—494; Горяев 198; Sławski IV 363—364, 368—369; Brückner 303; Machek ESJČ 331—332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 205—206; БЕР III 576—577; Skok II 339; Bezlaž ESSJ II 146; Дегтярев Этимология 1979, 85—92; Трубачев Терм. родства 168—170; Кристенко Вступ 522, 540; Bern. I 758; Stang 32; Mikl. EW 172; Fraenkel 360—361; Kluge—Mitzka 438; Uhlenbeck 254; Walde—Hofm. I 792; Pokorny 684—685.

Людвіг (чоловіче ім'я), *Людвіга* (жіноче ім'я);— р. *Людвиг*, *Лудвиг*, п. *Ludwik*, ч. *Ludvík*, слц. *Ludovít*, вл. нл. *Ludwik*, болг. *Людвик*, *Лудвиг*, схв. *Люддевит*, *Луддевит*, слн. *Ludvík*;— запозичення з німецької мови; нвн. *Ludwig* < *Chlodwig*, *Ludwiga* (жін.) похо-

дить від двн. Hluodowig, утвореного з основ герм. *hluda- «відомий, славетний» і *wiga «битва, війна» (буквальне значення — «славний у бою», «славетний воїн»).— Сл. вл. імен 215; Суперанская 1979, 431, 471, 507; Спр. личн. імен 431, 471; Кпаррová 122; Кореšný 95; Илчев 307, 310; Paul Kl. Vnb. 46.— Пор. Луїза.

Людмила, *Люда*, [Людя], *Люся*, *Міла*, ст. *Людмила* (1627);— р. *Людмила*, бр. *Людмила*, п. *Ludmiła*, ч. *Lidmila*, *Ludmila*, слц. *L'udmila*, болг. *Людмила* (з р.), схв. *Људмила*, слн. *Ljudmila*, стсл. *Людьмила*;— слов'янське власне ім'я, утворене з основ іменника *люди* і прикметника *мілий*; висловлювалось припущення, що в східнослов'янських мовах є запозиченням з чеської або болгарської мови.— Суперанская 1979, 88; Сл. вл. імен 245; Петровский 1980, 145; Спр. личн. імен 507; Кпаррová 244; Кореšný 92—93.

[**люжить**] «іде сильний дощ, злива» Ник, [**лющить**, **лющитъ**, **в'южить**, **д'южить**] «тс.» тж;— очевидно, результат видозміни форм [**плюжить** (**пляжить**), **плющитъ**] «тс.», зближених з основами *літи* (*лє*), [*в'юга*] та ін.— Див. ще **плюжить**, **пляжить**.

[**люз**] «вільне місце; зміна варті», [**люзняк**] «слуга у військовому таборі старовинного польського війська», [**люзом**] «вільно, незакріплено Ж; вільно, легко (про біг коня) О», [**люзний**] «вільний, незайнятий; запасний, резервний» МСБГ, [**люзньний**] «вільний» Ж, [**люзувати**] «змінювати; буксувати» МСБГ, [**лізувати**] «зсуватися боком, буксувати» О, [**люзуватися**] «розхитуватися, слабнути в зв'язку, в міцності»;— бр. [**люс**] «невеликий проміжок між чимсь», [**люз**] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *luz* «вільне місце, вільний простір між предметами; вільний час», [*loz*, *lóz*] «тс.», *luzem* «без вантажу, без обтяження; вільно», *luzpu* «вільний, незакріплений; незапряжений; без вантажу», *luzować* «змінювати; зменшувати напруження, пускати вільно; [іти боком; буксувати]» походять від нім. *los* «вільний, слабо прикріплений або з'єднаний; відірваний» (свн. двн. *lōs*

«вільний, звільнений; позбавлений чогось; свавільний, зухвалий»), спорідненого з дангл. *lēas* «фальшивий, брехливий», англ. *lease* «брехня», дісл. *lauss* «вільний», гр. *λύω* «розв'язую, звільняю», дінд. *luṇāti* «відрізує», що зводяться до іє. **leu-s-* «відокремлювати, відривати», звідки також псл. *luska*, укр. *луска*.— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 393—395; Brückner 304; Bern. I 748; Kluge—Mitzka 446; Klein 874.— Пор. **лєзний**, **лес**, **луска**¹.

[**люза**] «велика барка на Дніпрі для перевезення переважно дрібного лісу»;— р. [**люза**] «дерев'яне плоскодонне судно (на Дніпрі)»;— неясне.

[**люзіванець**] (у гребінників) «верхівка рога»;— неясне.

люїзіт «отруйна речовина наривної дії»;— р. *люизіт*, бр. *люізіт*, п. *luizyt*, *lewizyt*, ч. слц. *lewisit*, болг. *луизіт*, схв. *луїзіт*;— запозичення з англійської мови; англ. *lewisite* «тс.» утворено від прізвища американського хіміка У. Льюїса (W. L. Lewis, 1878—1943), який одержав цю отруйну речовину в кінці першої світової війни (1917).— СІС² 501; Kopaliński 586—587; Sl. wug. obcych 437; Holub—Lyer 286; Klein 884.

люк «отвір», *люковий* «робітник, що працює біля люка певного агрегату»;— р. бр. болг. *люк*, п. *luka* «пусте, вільне місце, перерва», нл. заст. *luka*, схв. *л'юк'я* «отвір», слн. *lúkŋja* «тс.; западина»;— через посередництво російської мови запозичено з голландської (у формі [**люка**] — через посередництво польської і німецької); гол. *luik* «отвір» споріднене з нвн. *Lücke* «пролом, щілина, отвір» (свн. *lücke*, двн. *lucka*, *luccha* < *lukkja*), *Loch* «діра»; звідки укр. *люх*.— СІС² 501; Фасмер II 545; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 373; Brückner 301; Bezlaј ESSJ II 155—156; Bern. I 744; Mikl. EW 175; Kluge—Mitzka 448.— Див. ще **люх**.

[**люкрэція**¹] (бот.) «карагана куцова, дереза, *Caragana frutex* (L.) С. Koch.» Ж;— очевидно, результат перенесення на карагану назви солодки голої [**люкрэція**] (обидві рослини належать до родини бобових; пор. також [**лакрэція**]

«дереза» і *лакpіця* «солодка гола»).— Див. ще *лакpіця*.

люкрéція²— див. *лакpіця*.

люкс «що-небудь розкішне, найвищого гатунку», *люксусóвий* «розкішний», [*люксóвий*] «першосортний, найкращий» МСБГ, [*люксóво*] «прекрасно, чудово» МСБГ;— р. бр. *люкс*, п. *lux*, *luxus*, ч. слц. *lux*, *luxus*, вл. нл. *luxus*, болг. *люкс*, м. *люксуз*, схв. *луксуз*, *луксус*, слн. *lüksus*;— запозичення з французької мови; фр. *luxe* «розкіш» походить від лат. *luxus* «розкіш; родючість; надмірність, марнотратство», пов'язаного з *luxus* «кривий, вивихнутий», спорідненим з гр. *λυγίζω* «гну, звиваю, кручу», *λύγος* «гнучка гілка», лит. *lūgnas* «гнучкий», дісл. *lokkt* «локон», нвн. *Locke* «тс.»— СІС² 501; Sławski IV 375; Brücker 303; БЕР III 500; Dauzat 446; Walde—Hofm. I 841; Klein 914; Ernout—Meillet 374.— Пор. *лóкон*.

люлі (приспів у колискових та інших піснях), *люлі-люлі*, *люленьки-люлі*, *люлі-люлечки* «тс.», *люляти* «колихати, приспівуючи; Іспати (про дітей)», [*люлікати*] «колихати» Ж, *люльковий*, *люля* (дит. розм.) «колиска», *люлька* «тс.; висячий поміст з бортами для піднімання інструменту, матеріалів, а також для роботи вгорі; коляска (мотоцикла); [колиска, що стоїть на підлозі Л; маточна ячейка у бджіл Ник]», [*люліна*] «колиска», [*люлята*] (в колисковому приспіві: *люлі*, *люлі*, *люлята*);— р. *люлі* (приспів у колискових та інших піснях), *люлька* «колиска; [великий плетений кошик; сітка]», бр. *люлі* (приспів), *люля* «колиска», *люлька* «тс.», п. *luli*, *lulu* (приспів при колиханні), [*lula*] «колиска», [*lulka*] «тс.», *lulać* «присипляти (дитину) співом і колиханням; спати», ч. ст. *luli* (вигук при заспокоюванні дитини), *lulati* «присипляти (дитину) співом і колиханням», [*l'ul'ac*] «лежати, спати», вл. *lulać* «присипляти (дитину) співом і колиханням», болг. [*люли*, *лю-лю*] (приспів при колиханні), *люлка* «гойдалка; колиска; [плахта для носіння дитини на плечах]», *люлёя* «колихати», м. *лулка* «колиска», *лулам* «колихати, гойдати», схв. *лӯ*, *лӯ*. *лӯља*, *лӯлька* «колиска, гойдалка», *лӯляти* «колихати»;—

псл. *lju-lju* «приспів при колиханні дитини», звідки *ljuljati* «колихати, гойдати; присипляти (дитину) співом і колиханням», *ljuljka* «колиска»;— пор. паралельні, очевидно, споріднені утворення в інших мовах: лит. *liūlia*, *liūli* «люлі», *liūliūti* «колихати, присипляти», лтс. *lulluo* «люлі», *lullu*, *lullu*, нім. *lullull* «тс.» (при колиханні і присиплянні дитини), *lullen* «заколихувати», англ. *lull*, шв. *lulla* «тс.», дінд. *lōlati* «рухається туди й сюди».— Фасмер II 545—546; Преобр. I 494; Sławski IV 349, 376—377; Brücker 303; БЕР III 578; Младенов 283; Skok II 287; Bern. I 759; Mikl. EW 172; Fraenkel 380; Falk—Torp. 661; Walde—Hofm. I 819.— Пор. *леліяти*.

[люлóчник] (бот.) «енотера дворічна, *Oenothera biennis* L. (*Onagra biennis* (L.) Scop.)» Ж, [*люлічник*, *люльочник*] «тс.» Мак;— не зовсім ясне; висловлювалося припущення про зв'язок з [*люльок*] «блекота» (Bezlej ESSJ II 146) і про походження від п. [*lufeczniak*] «отруйна рослина» (Richhardt 75; Bern. I 758), що, як і [*люльок*], зводиться до лат. *lolium*.

[лю-лю] (вигук для підкликання голубів та індиків) ЛЧерк, [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання гусей), [*люлюкати*] «кричати» (про індиків) Л;— р. [*лю-лю-лю*] (вигук для підкликання курей), [*люлю-люлю*] (вигук для підкликання гусей), [*люлёнок*] «гусеня», [*люлятки*] «гусенята, п. *lu-lu-lu* (вигук для підкликання індиків), [*lu lu*] (вигук для підкликання гусей), [*lula*] «гуска»;— звуконаслідувальне утворення; пор. паралельне лит. *liū*, *liūliū* (рефрен), *liu*, *liu-liu-liu* (вигук для підкликання гусенят), *liuliukas* (дит.) «гусеня, каченя»; пор. також укр. *гулі* (вигук, яким кличуть голубів), *гуль*, *гуль-гуль*, *гулі-гулі* «тс.», *гуля* «голуб».— Sławski IV 348.

[люлю-сю] (вигук, яким заганяють свиней);— р. [*люси-люси*] (вигук для підкликання чорнобурих лисиць), п. [*lusi*, *lusi-lusi*, *luš-luš*] (тс.; вигук для підкликання свиней та поросят);— складне утворення з вигуку *лю-лю*, вживаного для підкликання птахів (гусей,

індиків), та -*сю*, яке може бути результатом редукції словотвірного елемента на позначення пестливості (пор. *купісі, маміся*), властивого дитячій мові.— Див. ще *лю, лю-лю*.

[**люлянка**] (бот., у сполученні [л. *галаска*]) «скополія карніолійська, *Scorolia carnolica* Jacq.» Мак;— очевидно, результат видозміни поширеної діалектної назви блекоти чорної *люльок*, перенесеної на скополію; підставою для перенесення могли бути отруйність рослин і подібність їх застосування (так, деякі види скополії, напр., *Scorolia physaloides* Don., вживаються як болезаспокійливі і снотворні засоби); ця сама подібність якостей рослин відбита й іншими паралельними назвами, пор. укр. [німійця] «скополія; блекота чорна», р. [пьяный корень] «блекота; *Scorolia physaloides* Don.», ч. *blín* «блекота», *rablen* «скополія»; можна припустити й походження назви [**люлянка**] від *люляти* «колихати» у зв'язку з наркотичною дією рослини.— Анненков 321.— Пор. *люлі, люлочник, люльок*.

люлька «приладдя для куріння», [*люла*] «велика люлька», [*люлечник*] «курець» Бі, [*люлешник*] «курець з люльки; власник фабрики, на якій виготовляють люльки» Ж, [*люлькар*] «тс.» Ж, *люлечний* «призначений для люльки», [*люлешний*] «тс.; який любить курити люльку», [*залюляшити*] «закурити люльки» Я;— р. бр. [*люлька*], п. ч. *lulka*, слц. [*lula, l'ul'ka*], болг. *лүла*, м. *луле*, схв. *лүла*, слн. *lúla*;— запозичення з турецької мови; тур. *lüle, lülä* «трубка; трубка для куріння» походить від перс. *lulä* «тс.»— Акуленко 138; Макарушка 11; Фасмер II 546; Шипова 224—225; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 378; Brückner 303; Machek ESJČ 343; Holub—Lyer 295; Holub—Kop. 212; БЕР III 501; Skok II 329—330; Bezlej ESSJ II 156; Bern. I 745; Mikl. EW 176; TEI 120; Nachtr. II 167; Lokotsch 106; Matzenauer 58; Радлов III 762.

[**люльок**] (бот.) «блекота чорна, *Nyctaginus niger* L.», [*люлек, молешниця, люліан, люлюк, люлюх, люлях, люлька, люльки, люльник*] «тс.» Мак, ВеБ;— бр. [*люляк*] «отруйна рослина, *Datura*

stramonium», п. *lulek*, ст. *lulka* «тс.», ч. *lilek* «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.», [l'ul'ek] «беладонна лікарська, *Atropa belladonna* L.», слц. l'ul'ok «паслін», [l'ul'ek, мн. l'ul'ki] «отруйні ягоди блекоти», болг. [*люля*] «березка, *Cornvolvulus serium* L.», схв. *лүляк* «пажитниця п'янка, дурійка, *Lolium temulentum* L.», *лүль*, [*лүлька*], слн. [l'uljka «тс.», [l'ulj «столокос покривельний, *Bromus tectorum* L.»;— очевидно, через посередництво польської та інших західнослов'янських мов запозичено з німецької; днв. *lollí* «пажитниця п'янка», свн. *lulch, lullich* «тс.», нвн. *Lolch* «тс.; кукіль, *Agrostemma* L.» походять від лат. *lolium* «пажитниця п'янка; кукіль; столокос», очевидно, спорідненого з дінд. *lólati* «рухається туди й сюди», *lálati* «танцює, грає», *leláyati* «хитається», укр. *леліяти, люлі*; існує також гіпотеза про середземноморське походження лат. *lolium*, яке зіставляється з баск. *olo, olho* «овес», гр. *λολλα* «якась рослина» (Battisti—Alessio 2263); у слов'янських мовах запозичена назва поширилась на інші, здебільшого отруйні, рослини (з наркотичною дією) внаслідок зближення з *люлі, люляти*.— Фасмер II 479; Преобр. I 494; Sławski IV 377—378; Brückner 303; Machek ESJČ 333; Holub—Lyer 289; Holub—Kop. 207; БЕР III 579; Skok II 330; Bezlej ESSJ II 146; Bern. I 758—759; Симонович 279; Walde—Hofm. I 819.

[**люльотіти**] «дзюрчати, дзюркотіти, текти» Ж;— п. *lu* (вигук, що імітує хлюпання води), [*lulać*] «лити»; ч. [l'ul'at'] «пити», *lulati* (дит.) «мочитися», вл. *lulać*, нл. *lulaś* «тс.», болг. [*люлюкам*] «пити спиртне», слн. *lúlati* «мочитися»;— звуконаслідувальне утворення;— пор. нім. *lúllen* «мочитися», *lulla machen, lullu machen*, свн. *lollen* «тс.».— Sławski IV 348, 377; Machek ESJČ 343, 344; БЕР III 579.— Пор. **лолотіти**.

люмінесценція «холодне свічення», *люмінесцентний, люмінесціювати*;— р. *люмінесценція*, бр. *люмінесцэнцыя*, п. *luminescencia*, ч. *lumíniscence*, слц. *lumíniscencia*, болг. *луминесценция*, схв. *луминесценција*, слн. *lumínescépa*;— інтернаціональний науковий термін

(пор. нім. *Lumineszénz*, фр. англ. *luminescence*), утворений за допомогою суфікса лат. *-escentia*, який означає слабку дію, від лат. *lūmen* «світло», пов'язаного з *lūceo* «світити, сяяти», *lūpa* «місяць», *lūstro* «освітлювати», спорідненими з дінд. *guktáñ* «золота прикраса», *guktám* «золото», укр. *лісий*, *лоск*, *[луна]* «заграва, відблиск». — СІС² 501; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; Klein 912; Walde—Hofm. I 832—833. — Див. ще *лісий*. — Пор. *луна*², *лю́стра*.

[люмпак] (знев.) «негідник» МСБГ, **[лямпак]** «п'яниця» тж, **[льомпак]** «тс.» тж; — запозичення з польської або словацької мови; п. *lumrak* «негідник, п'яниця», слц. *lumrák* «тс.» є похідними утвореннями від п. слц. *lumr* «п'яниця, гуляка», п. **[lumr]** (пор. також ч. нл. *lumr*, схв. *лўмп*, слн. *lúmr* «тс.»), що зводяться до нім. *Lumr* «негідник, нікчема, ледащо», початково «людина, одягнена в лахміття», пов'язаного з *Lumrep* «ганчірка, лахміття»; пор. того ж походження схв. *лўмпач* «п'яниця». — Sławski IV 379—380; Klich JP 3, 58—59; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; SW II 777. — Див. ще *лю́мпен*.

лю́мпен (фам.) «людина з декласованих верств населення»; — р. *лю́мпен*, болг. *лўмпен* «тс.»; — результат скорочення складеного виразу *лю́мпен-пролетаріат* «у класово-антагоністичному суспільстві — декласовані елементи, що втратили зв'язок з виробництвом: босяки, злодії, старці тощо», запозиченого з німецької мови; у нім. *Lumrep* *proletariát* (букв. «лахміттевий пролетаріат») перший компонент *Lumrep* «ганчірка, клапоть; (мн.) лахміття» (свн. *lumre* «тс.») пов'язаний з свн. *lumren* «в'яло звисати», спорідненим з дінд. *lámbate* «звисає», псл. *slabъ*, укр. *слабий*. — СІС² 502; Sławski IV 379—380; Kopaliński 587; Holub—Lyer 295; БЕР III 506; Kluge—Mitzka 449; Pokorny 655—657. — Див. ще *слабий*. — Пор. *лі́мб*, *лю́мпак*.

[люнт] «гніт; запальний шнур» Ж, **[люнта, льонта]** «тс.» Пі; — п. *lont* «шнур для запалювання мін, вибухових матеріалів», каш. **[lonta, lunta]**, ст. *łat, lunt* «тс.», **[lonty]** «одяг, лахміття», ч. *lunt* «за-

пальний шнур», *luntý* (мн.) «шмаття, лахміття», слц. *lunta* «гніт», слн. *lúnta* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Lunte* «гніт для лампи; запальний шнур; (ст.) ганчірка, шматина» споріднене з свн. *lunte*, гол. *lont* «тс.» — Шелудько 38; Sławski IV 332; Sł. wyr. obcych 436; SW II 763; Machek ESJC 344; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.

[лю́нтра] «вузький довгий човен»; — болг. **[лўнтра]** «човен»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *лўнтра* (*лўнтра*) «човен, баркас» (рум. *lúntre* «тс.») походить від лат. *lunter* (*linter, lynter*) «тс.; корито», етимологічно не зовсім ясного; зіставляється з алб. *lundër* «тс.», дісл. *ludŕ* «видовбаний стовбур дерева; корито; бойова труба, ріг», двн. *lūdaŕa* «колиска». — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Scheludko 137; БЕР III 513—514; СДЕЛМ 241; DLRM 469; Ernout—Meillet 370; Walde—Hofm. I 809; Vries ANEW 367.

[лю́нути] «линути; раптово і сильно политися» Г, Ж; — запозичення з польської мови; п. *lupać* «раптово, сильно политися, хлюпнути (про воду, дощ); бризнути (про кров); (перен. і діал.) раптово ударити, грюкнути», очевидно, є результатом фонетичної видозміни давнішого *lipać* «сильно политися, раптово впасти» (п. ст. *lipać* і *lupać*), якому відповідають укр. *линúти* «налити, хлюпнути; раптово піти (про дощ)», р. **[линúть]** «тс.», бр. **[линúць]** «линути; хлинути; бризнути», ч. *linouti* (*se*) «текти, литися», ст. *linúti* (*sě*) «бризнути, потекти», вл. *linuc* «відлити», схв. *línuti* «раптом политися; трохи вилити», що зводяться до псл. *linoti*, перфектива до *liti* «лити»; п. *lupać* розглядається також як наслідок видозміни **[chlupać]**, пов'язаного з *chlusnać*, укр. *хли́нути* (Bern. I 390; Machek ESJC 200), або як результат контамінації *lipać* і *chlupać* (Otrębski ŻW 296—297); зіставлялося з лит. *liūtis* «злива, негода» (Būga RR II 691). — Бандрівський Досл. і мат. IV 12; Sławski IV 380—381; Brückner 303; Holub—Lyer 290; Holub—Kop. 207. — Див. ще *лі́ти*.

[люпáтий] (у сполученні [люпáте бердо] «пряжа, що має нитки неоднакової товщини») Л;— неясне.

люпін (бот.) «Lupinus L.», [лупен] «тс.» Мак, люпинізація «підвищення родючості ґрунтів за допомогою вирощування на них люпину як зеленого добрива», [люплянище] «поле, з якого зібрано люпин» Л;— р. люпін, бр. лубін, п. łubin, ст. lupin, болг. лупина, схв. лупина;— засвоєна латинська наукова назва рослини; лат. lupinus (букв. «вовчий») утворене від lupus «вовк», спорідненого з псл. *v^hкь, укр. вовк; назва пояснюється, очевидно, тим, що плоди люпину неїстівні; пор. інші його назви: укр. [вовкіня], р. [волчан], п. [wilczy bób], ст. wilczy groch, ч. vlčí bob, ст. vlčí hrách, слц. vlčí bób, схв. [вучика, вучји боб], нім. Wolfsbohne, що є, очевидно, кальками латинського терміна; латинська назва пояснювалася також здатністю люпину рости на поганих ґрунтах (Пліній у Симоновича 282).— Sławski IV 276—277; Sł. wyg. obcych 440; Machek Jm. rostl. 117—118; Holub—Lyer 295; БЕР III 518.— Див. ще вовк.— Пор. лубін.

[лю́ра] «поганий напій (кава)» Ж;— запозичення з польської мови; п. luga «слабий, поганий напій; погане вино; [погана їжа; нікчема (про людину)]», як і ч. loug «погане вино», [luga] «слабий, поганий напій» (можливо, з п.), [l'uga], слц. [loga], нл. luga «тс.», походить від н. [lure] «поганий напій, погане вино» (нвн. Lauer, свн. lūge, liuge, двн. lūga, lūgga «тс.»), що зводиться до лат. lōga, lōgea «погане вино; вино, розведене водою» з давнішого *locega, пов'язаного з lavo, -āge «мити».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 384; Brückner 303—304; Machek ESJČ 342; Bern. I 747; Kluge—Mitzka 420; Walde—Hofm. I 821.— Див. ще лаванда.— Пор. лату́ра, лэвря, лівантіна, луг².

лю́стра «підвісний освітлювальний прилад», [люстро] «тс.» П;— р. бр. лю́стра, п. lustra «тс.», lustr «тс.; блиск, глянець», ч. lustr «люстра; панікадило», слц. luster, болг. заст. лустер «тс.», м. лустер «люстра», схв. лустер, слн. lúster «тс.»;— запозичення

з французької мови; фр. lustre «блиск, глянець; люстра» походить від іт. lustro «блиск», lustrare «блищати», яке зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», пов'язаного з lūceo «свічусь, яснію», lūx «світло».— СІС² 502; Фасмер II 546; Преобр. I 494; Горяев 198; Sławski IV 384—385; Brückner 304; Machek ESJČ 345; Holub—Lyer 296; БЕР III 524; Dauzat 446; Gamillscheg 582; Walde—Hofm. I 839; Ernout—Meillet I 371—372.— Див. ще ілюстра́ція, луч¹.— Пор. лісий, ліхтар, лоск¹, луна², лю́стро.

лю́стрін «тканина з глянцем», лю́стріна «тс.»;— р. лю́стрін, бр. лю́стрін, п. lustryna, ч. lustrin, слц. lustrin, болг. лустрін, схв. лустрїн;— запозичення з французької мови; фр. lustrine походить від іт. lustrino «тс.», деїнгутивна від lustro «блиск, блискуча тканина», що зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», lūx «світло».— СІС² 502; Фасмер II 546; Преобр. I 494; Sławski IV 386—387; Brückner 304; БЕР III 525; Dauzat 446; Gamillscheg 582.— Див. ще ілюстра́ція, луч¹.— Пор. лю́стра, лю́стро.

[лю́стро] «дзеркало», [люстёрко] «дзеркальце» О, [люстре́чко] «тс.»;— бр. лю́стра «дзеркало»;— запозичення з польської мови; п. lustro «дзеркало; (заст.) лю́стра» походить від іт. lustro «блиск, глянець», яке зводиться до лат. lūstro «освітлюю, очищаю», lūx «світло».— СІС² 502; Sławski IV 385—386; Brückner 304.— Див. ще ілюстра́ція, луч¹.— Пор. лю́стра, лю́стрін.

[люсува́ти] «шипіти, пінитися, кипіти; гасити вапно»;— запозичення з польської мови; п. lasować, [lusować] «гасити вапно» пов'язується з нім. löschen «гасити», яке зводиться до прерм. *leg-skan «гаснути», первісно «влягатися», спорідненого з псл. ležati, укр. лежа́ти; у польській мові, очевидно, знало впливу іменника lasa «сито, через яке просівають вапно, пісок і под.».— Шелудько 38; SW II 689; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще лежа́ти.— Пор. глица́р.

[лю́т] «гвіздок, яким стягують кільцеві скоби на ободі колеса; цвях, що

служить заклепкою при зрощуванні залізних шин Па»;— результат видозміни назви [ні́ота] «заклепка», ([ніотува́ти] «заклепувати»), зближеної з лютува́ти «паяти».— Див. ще ні́ота.— Пор. лютува́ти.

[люта́зня] «паяльна трубка» Бі;— очевидно, через посередництво польської мови (п. [lutajza] «вид скоби для паяння»), запозичено з німецької; н. Löteisen є складним словом, утвореним з основ дієслова löten «паяти» та іменника Eisen «залізо».— SW II 780; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще банкás, лютува́ти.

[лю́твір] «скажений, лютий, жорстокий чоловік» Ж, [лю́тір] «тс.» Ж;— очевидно, результат видозміни скорочених форм [лю́тер, лю́тр, лю́тор] «лютеранин», зближених з лю́тий (пор. Фасмер—Трубачев II 546—547); у галичан слово [лю́тр] «лютеранин» вживалося як лайливе (Пі).— Див. ще лю́терáнин.

лю́терáнин «той, хто сповідує лютеранство», [лю́тер, лю́тор, лю́тр Пі] «тс.», лю́терáнство, лю́терáнський;— р. болг. лю́терáнин, бр. лю́терáнин, п. luteranin, ч. слц. luterán, вл. lutheran, болг. лю́терáнин, м. лю́теран, схв. лю́терáнац, лю́тєровац, лю́тєрáн, слн. luteránes, luterán;— видозмінене запозичення з німецької мови; нім. Lutheráner «лютеранин» походить від прізвища реформатора церкви Мартіна Лютера (М. Luther, 1483—1566), засновника лютеранства; форми [лю́тер, лю́тор, лю́тр], як і р. [лю́тор] «тс.», можливо, через посередництво п. luter «євангеліст, лютеранин», зводяться до того самого джерела.— SIC² 502; Фасмер—Трубачев II 546—547; Hüttl—Worth 84; Sł. wug. obcuch 439; Holub—Lyer 296.

лю́теці́й «радіоактивний метал з групи рідкісноземельних елементів»;— р. болг. лю́теці́й, п. lutet, ч. lutecium, слц. lutécium, схв. лю́тециум, слн. lutécij «тс.»;— інтернаціональний науковий термін (нім. Lutétium, фр. Lutécium, англ. Lutecium), утворений від латинської (за походженням кельтської) назви Парижа Lutetia.— SIC² 502; Волков 74; Фигуровский 87; Sł. wug. obcuch 439; Holub—Lyer 296.

лю́тий¹ «хижий, злий; жорстокий, суворий», [лю́тно] «морозно з холодним вітром; холодно О, МСБГ; сердито, люто МСБГ», лю́тощі «почуття роздратування, злості, гніву», лю́ть «тс.; лютування; холод; [дріж від холоду Пі]», лю́тіти «сердити, злити», лю́тітися «сердитися; бути дуже сильним (про мороз, негоду)», лю́тіти «ставати лютим; лютитися», лю́тішати, [лю́товáти] «злити, сердити» Бі, лю́тува́ти «виявляти злість, сердитися; виявлятися з надзвичайною силою (про мороз, негоду)», лю́тува́тися «тс.», [влю́титися] «розсердитися, спалахнути гнівом» Ж, відлю́тува́ти «перестати лютувати, [перезлитися]», [злю́тіти] «стати лютим» Я, злю́тува́тися «тс.», [залю́тий] «лютий», [залю́тува́ти] «стати лютим, розбушуватися», [залю́тува́тися] «розлютитися», [запру́лютий] «дуже злий», [олю́тітися] «розлютуватися», [пру́лютий] «дуже злий», [пру́лютий] «тс.» Нед, розлю́тілий, розлю́чений, розлю́тіти, розлю́тува́ти, розлю́чувати;— р. лю́тый «суворий, жорстокий; тяжкий; охочий до чогось», [лю́той] «прудкий, відважний, сильний», бр. лю́ты «суворий, жорстокий, розгніваний; дуже сильний», др. лю́тыи «жорстокий, дикий, злий», п. luty «холодний, морозний; суворий, жорстокий, дикий», ч. lity «дикий, розлючений», ст. l'ity «дикий, кровожерний, жорстокий, гострий, раптовий», слц. l'ity «суворий, жорстокий, злий», нл. luto «прикро, боляче», болг. лю́т «жорстокий; поривчастий, тяжкий; гострий, пекучий; отруйний; [кислий]», м. лю́т «злий, жорстокий, суворий; пекучий», схв. лю́т «гострий, пекучий; [кислий]; дикий, жорстокий, тяжкий; твердий; ламкий», слн. l'ut «жорстокий, злий, дикий; гострий, пекучий», стсл. лю́тъ «дикий, жорстокий, трудний; раптовий»;— псл. l'utъ «грізний, суворий, жорстокий, дикий; гострий, пекучий» (про диких звірів, отруйних змії, сильний мороз, вогонь, негоду та ін.);— єдиної етимології не має; зіставлялося з кіпр. l'id (*lūto-) «гнів, шал» (Bern. I 759—760; Младенов 284; Rokony 691), з тох. lyutār «дуже, занадто» (з суфіксом порівняльного ступе-

ня -(t)ego-, Fraenkel IF 50, 14—15; Берн. I 760), з лит. *lutis* (*liūtis*) «буря» (Младенов 284; Берн. IF 10, 153), припускалася спорідненість з нім. Wild «дикий» з переходом *ie*. **velto* > **leuto* (Machek ESJC 337; ZfSlPh 24/1, 116), а також можливість запозичення пракельт. **luto-* «гнів» (Lehr-Splawiński RSI 18, 6); пов'язувалося з гр. *λύσσα* «біс; шал, скаженість» (Fick I 541; Младенов 284), припускалася можливість зв'язку з нім. *liederlich* «розпусний», лат. *lubido* «пристрасть», псл. *ljubiti* «любити» (Младенов 284), з лит. *laĩns* «злий, поганий» (Endzelin BB 27, 191); реконструюється *ie*. **leut-/lūt-* «лютий» (Рокорну 691), **leu-* «відрізувати, відокремлювати» (Петлева Этимология 1979, 42—50).— Фасмер—Трубачев II 547; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 691—692; Brückner 300; Holub—Lyer 291; Holub—Kop. 208—209; Schuster-Sewc 871, 873—874; БЕР III 581—584; Skok II 340—341; Bezlaĵ ESSJ II 146.

лютий² «другий календарний місяць року», [люте́нь, люти́нь МСБГ] «тс.», [лю́тневій, лю́товий] «лютневий» Ж, [па́лютий] «місяць лютий; березень» Ж;— р. ст. *лю́тый* «другий місяць року», бр. *лю́ты*, п. *lutu* «тс.», ст. «січень», [luteń];— результат субстантивациі прикметника *лютий* (псл. *ljutъjъ*) «суворий, холодний; злий, жорсткий».— Кочерган Мовозн. 1967/1, 51; Кравчук УМШ 1955/3, 61; Hołyńska-Baranowa 29—31; Sławski IV 392; Brückner 304; Шаур Этимология 1971, 99.— Див. ще **лютий**¹.

[лю́тик] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.; аконіт, *Aconitum napellus* L. (Murb.)» Ж, Мак, [лю́тик] «водяний жовтець, *Batrachium aquatile* Wimm. (*Ranunculus aquatilis* L.)» Мак, [лю́тий цвіт] «жовтець їдкий» Мак;— р. *лю́тик* «жовтець їдкий», [лю́тик-прыщинец, лю́тый цвет] «тс.», [лю́тик голубой] «аконіт», [лю́тяк] «тс.», ч. *litík* «жовтець отруйний, *Ranunculus sceleratus* L.» (з р.), болг. [лю́тик] «тс.», [воден лю́тивец] «водяний жовтець», [водно лю́тиче] «тс.», [лю́тиче] «жовтець їдкий», [лю́тица], схв. *љу́тич*, [љу́тиче, љу́ти жабња́к] «тс.», *љу́тић* «тс.;

[аконіт]»;— похідне утворення від *лю́тий*¹; назва зумовлена отруйністю рослини та їх подразливою дією на шкіру; спочатку назва могла стосуватися жовтцю отруйного, звідки за схожістю дії була перенесена на жовтець їдкий і далі засвоєна як родова назва.— Фасмер—Трубачев II 546; КЭСРЯ 250; Анненков 7, 289, 290; Machek Jm. rostl. 45, 49, 50; БЕР III 581—584; Симонович 8, 381.— Див. ще **лютий**¹.

лю́тня «старовинний струнний щипковий музичний інструмент», [лю́тніст] «гравець на лю́тні» Ж;— р. бр. болг. *лю́тня*, п. *lutnia*, ч. *loutna*, ст. *lútna*, слц. *lútna*, вл. *lutnja*, схв. *љу́тња*, слн. *lútnja*;— через посередництво польської і німецької мов (снн. *lúte*, нвн. *Laute* «лю́тня») запозичено з романських мов, імовірно, з італійської; джерелом іт. *liuto*, фр. *luth*, ст. *leüt* є араб. *al-ūd* «тс.».— СІС² 502; Richhardt 75; Фасмер II 546; Преобр. I 495; Горяев 198; Sławski IV 389; Brückner 304; Kopaliński 589; Holub—Lyer 294; Holub—Kop. 211; Schuster-Sewc 871; Берн. I 696; Kluge—Mitzka 427; Lokotsch 166.— Див. ще **але́ута**.

[лю́то́к] «пряжа, намотана на мотовило» Л;— р. [лю́т] «міра пряжі»;— неясне.

лю́тра — див. **лі́тра**.

[лю́тровий] (у сполученні *лю́трові залі́зця* «вид пастки для лисиць, куніць, тхорів і подібних звірів»);— неясне.

[лю́трува́ти] «очищати, рафінувати» Ж, [лю́трівка] «пристрій для очищення, рафінування» Ж, [лю́тріваний] «очищений (про самогон) МСБГ; (про солі взагалі і особливо про селітру) Бі»;— р. [лю́тровать] «очищати (солі, сірку)», п. *lutrować* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; свн. *liutern*, *lūtern*, нвн. *läutern*, [lautern] «тс.» є похідним від прикметника свн. *luter* «чистий, без домішок, ясний, прозорий» (нвн. *lauter* «тс.», двн. (h)lütter), спорідненого з днн. *hlütter*, днідерл. *lüttir*, снідерл. *lüter*, *lutter*, дангл. *hlütter*, гот. *hlütrs* «чистий», гр. *κλύζω*, *κλύδεν*

«хлюпати, бити (про хвилі); промивати, полоскати», *хлю́дѡв* «морська хвиля, прибі́й». — Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 503; Sławski IV 390—391, 392; Karłowicz SWO 350; Matzenauer 246; Machek ESJC 345; Kluge—Mitzka 428.

[лютува́т] «хворіти на шлунково-кишкову хворобу (переважно про поросят)» Л;— пов'язане з *лотува́ти* «шаленіти, злитися», псл. *ljutovati* «тс.; бути в тяжкій ситуації, хворіти», похідним від *ljutъ* «лютий; гострий, пекучий». — Sławski IV 305—306.— Див. ще лю́тий¹.

лютува́ти (техн. заст.) «паяти», *від-лотува́ти* «відпаяти», *злотува́ти* «скріпити, спаяти», *розлотува́тися* «розпаятися», *улотува́ти* «впаяти»;— бр. *літава́ць* «паяти», п. *lutować, litować*, ч. *letovati*, слц. *letovat'*, вл. *letować* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *löten*, свн. *loeten* «паяти» є похідним від свн. *lōt* «свинець (нвн. *lot* «сплав металів для паяння»)». — SW II 781; Sławski IV 390; Brückner 379; Karłowicz SWO 349—350; Machek ESJC 328; Holub—Lyer 286; Bern. I 743; Mikl. EW I 176; Kluge—Mitzka 447.— Див. ще луді́ти.— Пор. лут², люта́зня.

люфа́¹ (бот.) «однорічна рослина з родини гарбузових, *Luffa Cav.*»;— р. *лю́ффа* «тс.; губка з волокнистого плода люфи», п. *luffa* «тс.», ч. *lufa* «тканина для виготовлення устілок для взуття», слц. *lufa* (бот.) «люфа», схв. *луфа* «тс.»;— очевидно, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури назва рослини *luffa*, що, як і нім. *Luffa*, фр. *luffa*, походить від ісп. *lufa* «тс.», джерелом якого є ар. *lūfa^b* «тс.».— SIC² 502; Koraliński 586; Holub—Lyer 295; Klein 911; Lokotsch 1333^a.

[люфа́²] (заст., рідк., військ.) «дуло» О, МСБГ;— запозичення з польської мови; п. *lufa*, як і слц. [l'ufa] «тс.», походить від нвн. *Lauf* «дуло (гвинтівки, гармати); біг», пов'язаного з *laufen* «бігти (двн. (h)louf(f)an)», спорідненим з днн. *hlōpan*, гол. *loopen* «тс.», дангл. *hlearan* «тс.; скакати», англ. *leap* «скакати». — Sławski IV 372;

Brückner 303; SW II 775; Karłowicz SWO 348; Kluge—Mitzka 426; Klein 874.

люфт (спец.) «зазор між частинами машини, пристрою; [повітря О, МСБГ; протяг МСБГ; отвір для вентиляції О, МСБГ; тяга в печі МСБГ; квартира МСБГ]», [лю́фта] «димохід» МСБГ, [лю́фта́] (мн.) «зольник» О, [лю́фник] «дачник» О, [лю́фті́вник] «курортник» МСБГ, [лю́хта] «в'юшка» Л, [юхт] «місце в грубній стіні, яке під час вимітання сажі розмуровується» Ме;— р. *люфт* «зазор», [лю́фта] «канал в опалювальній печі», [юхт, лю́хта́] «тс.», бр. [юхт] «димохід, горище», [лю́фцік] «квартирка», [лю́ха́] «отвір для виходу диму з курної хати», [юхт] «димохід; отвір у лазні, яким виходить пара», [лю́хта] «віконце у фундаменті; в'юшка, димохід; простір між піччю і стіною; отвір для виходу диму з курної хати», [лю́хта] «тс.», п. *luft* «повітря, димохід; [протяг]», [lucht, lukt] «тс.», [luchtol] «отвір (у мурі)», ст. *luft* «подув повітря; отвір для провітрювання», *loft, locht* «тс.», ч. слц. полаб. *luft* «повітря», вл. *lóft*, схв. *лю́фт*, слн. заст. *luft* «тс.»;— запозичення з німецької мови (у значеннях «повітря, зазор», можливо, безпосередне, в інших значеннях не виключене польське посередництво); нвн. *Luft* «повітря», свн. двн. *luft* «тс.» споріднене з днн. *luft*, гол. *lucht*, дангл. *lyft*, англ. [lift], гот. *luf-tus*, дісл. *loft* «тс.»; дальші генетичні зв'язки неясні.— SIC² 502; Sławski IV 372—373; SW II 771—772; Brückner 303; Karłowicz SWO 348; Holub—Lyer 295; Kluge—Mitzka 449; Klein 910.

[люхува́ти] «поливати зварену рибу саламуром (солонюю юшкою)» Мо, Дз;— неясне; можливо, пов'язане з *юха́* «юшка» або з бр. [лєк] «розсіл, зокрема від оселедців», п. ст. *lak* «вид розсолу з солоних риб; [розсіл з оселедців у бочках]», [lāk, lok] «вода з м'яса або риби, заправлена сіллю і жиром».

люце́рна (бот.) «*Medicago sativa* L.», [лице́рія] «тс.» МСБГ, [луце́рна Мак, люце́рія МСБГ, люце́рка МСБГ, люце́рня Мак] «тс.», люце́рник «поле, засіяне люцерною», люце́рнийце «поле, з якого зібрано люцерну»;— р. болг. *люце́рна*,

бр. *люцэрна*, п. *lucerna*, ч. *lucerka*, *lucinka*, [lucerŋa], слц. *lucerna*, *lucerka*, *lucinka*, м. *луцерка*, схв. *лўцэрка*, *лўцерна*, слн. *lucérna*;— запозичене, можливо, через посередництво німецької мови (н. *Luzérne* «тс.») з французької; фр. *luzerne* «люцерна», *luiserne* «тс.» походить від пров. *lucerno* «світляк», джерелом якого є лат. *lucerna* «лампа», пов'язане з *lūcere* «бути ясным, світити», *lūx* «світло», спорідненими з псл. *luśь*, укр. [луц], і утворене за аналогією до синонімічного *lanterna* «лампа, ліхтар» (з гр.); назва рослини пояснюється або тим, що її насіння має блискучу жовту поверхню, або жовтими яскравими квітами; висловлювалось припущення, що назва рослини походить від назви швейцарського кантона нім. *Luzern* «Люцерн», оскільки у хорватській мові існує назва люцерни *švajcarska djetelina* (Machek ESJČ 342—343; Jm. rostl. 121; Holub—Lyer 294).— СІС² 502; Sławski IV 362; БЕР III 585; Dauzat 446; Kluge—Mitzka 451; Klein 909.— Див. ще *луч*¹.

люцифёр «диявол, злий дух», *люцифёр* «біс», *луцифёр* «тс.», [луцифёр] «тс.; нечупара, замазура; мара; той, хто не любить умиватися Ме»;— р. *люцифёр* «сатана», ст. «планета Венера», бр. [люцифёр], п. *lucifer*, *lucyfer* «біс; ранкова зірка», ч. *lucifer*, [lucifer] «диявол», [lucyfer] «нікчема», слц. *lucifer* «диявол», вл. *Lucifer*, болг. *Луцифер*, схв. *Лўцифер*, слн. *lucifer* «тс.»;— запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *Lūcifer* «ранкова зоря» є складним утворенням з основ іменника *lūx* (род. в. *lūcis*) «світло», спорідненого з псл. *luśь*, укр. [луц], і дієслова *fero* «несу», спорідненого з псл. *berŋ*, укр. *беру́*, *брати́* (букв. «світлоносний»), що є калькою гр. φωσφόρος «світлоносний; ранкова зоря» (в грецькій міфології — діва-зірниця, яка проходила перед світанням із смолоскипом; у християнському середньовіччі назва була перенесена на володаря пекла).— СІС² 502; Sławski IV 362—363; Коралиński 585—586; Holub—Lyer 294; Skok II 323; Battisti—Alessio 2277;

Klein 909.— Див. ще *брати́*, *луч*¹, *люкс.*— Пор. *фосфор*.

[люшев] «помийне відро на трьох ніжках» Ж, [люшів] «тс.» ВеУг;— п. [luszof] «цеберко для миття кухонного начиння», заст. *łószow*, [luszof, luszaf, luszof, luszaf], ч. [lošov, lešov] «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Lösche* «пожежне відро; діжка для охолодження інструменту (у ковалів)» пов'язане з *löschen* «гасити» (< герм. *lek-skan < *leg-skan, спорідненим з псл. *leg-ti, укр. *лягти*); припускається також, що в основі західнослов'янських форм лежить незасвідчене нім. *Lösch-schaff*, складне утворення з основ дієслова *löschen* «гасити» та іменника *schaff* «посудина, бочка» (Machek ESJČ 340; Matzenauer LF 9, 217).— Sławski IV 342; SW II 780; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 446—447.— Див. ще *люсувати*.

[люшка] «в'юшка»;— результат контамінації синонімічних [люхта] і *в'юшка* «тс.».— Див. ще *в'юшка*, *люфт*.

[люшкі] (вигук для відгону телят Г; вигук, яким проганяють корів Л);— неясне; можливо, пов'язане з вигуком *луч*, яким відганяють теля від корови під час доїння.— Пор. *луч*².

[люшнюватися] «вести розмову, обмінюючись гострими і дотепними репліками» Ж;— неясне.

люшня «дерев'яна деталь, яка зв'язує вісь веза з полудрабком; [підпірка Ж], [клішня Пі, лушня, лучня, лішня Sławski, лічня тж] «тс.», [люшенний] «який має люшню», [налушник] «кільце, яким кріпиться люшня до полудрабка», [налюшник, налюшня] «тс.»;— р. [люшня], бр. [люшня];— запозичення з польської мови; п. *luśnia*, [lišnia, liznia, lucznia], як і ч. *líšeň*, [l'ušňa, lučňa], ст. *l'ušne*, слц. [lušňa, lušeň] «тс.», походить від свн. *liuhse* (нвн. [Leuchse, lise, liehs]) «тс.»; існує думка і про спорідненість німецьких і слов'янських слів (Bern. I 759; Kluge—Mitzka 437).— Шелудько 38; Richhardt 75; Фасмер II 547; Потєбня РФВ 2, 16; Преобр. I 495—496; Sławski IV 388; Brückner 304; Machek ESJČ 336; Ho-

lub—Lyer 290; Holub—Kop. 208; Mikl. EW 176; Matzenauer 246.

[люштикувати] «весело жити» ВеЛ, [люштик] «розвага» Пі, ст. люштик «тс.»;— запозичення з польської мови; п. заст. luszykować «бавитися, гуляти, бенкетувати», lostować «тс.» пов'язані з luszyk «бенкет, гулянка, забава, бенсіда», [luštyk] «тс.», яке походить від нвн. lustig «веселий», пов'язаного з Lust «радість» (свн. двн. lust «тс.»), спорідненим з днн. гол. шв. lust, дангл. lust, англ. lust, дісл. lyst, losti, дат. lyst, гот. lustus «тс.», псл. lasъ, укр. ласий «охочий».— Sławski IV 387—388; SW II 780; Brückner 304; Karłowicz SWO 349; Kluge—Mitzka 450; Klein 913.— Див. ще ласий¹.

ля¹ (муз.) «шостий звук музичної гами і нота, що його позначає»,— р. бр. ля, п. ч. слц. la, болг. схв. ла, слн. lá;— запозичення з італійської мови; іт. la «тс.», як і назви інших нот гами, походить від початкового складу одного із слів першої строфи латинського релігійного гімну св. Іоанну.— SIC² 502; ССРЛЯ 6, 455; Sl. wуг. obcuch 415; БЕР III 260; Battisti—Alessio 2143; Dauzat 424, 737.— Пор. до³, мі.

[ля²] «коло, біля»;— р. [ля], бр. [ля, ле, лі];— результат редукції приймаєника біля¹ (див.).

[ля³] (вживається як вставка, пор. «Я ходив ля до него») Г, Ж, ВеЗн;— неясне; можливо, пов'язане з бр. [ля] «бач, глянь», слц. la, нл. laj, lěj, lej, le «тс.» і є результатом редукції та наступної десемантизації вигуку гля, пов'язаного з глядіти.

[лябдати] «базікати»;— р. [лябай-дять] «бурмотіти», [лябандать] «дзвонити в усі дзвони», [лябондять] «говорити», [лябзять] «базікати, бурмотіти», [лябзять] «розголошувати таємницю, базікати», [лябзять] «тс.», п. [labiedzić] «нарікати, скаржитися; бідувати», [labodzić] «тс.», [labodzieć, lebodzieć] «нарікати, лементувати», слн. [labōtati, labōzati] «базікати, плести»;— афективне утворення звуконаслідувального походження, можливо, пов'язане з [лебе-діти] «говорити неясно, лепетати».— Фасмер II 443, 547—548; Sławski IV 15;

Machek ESJĀ 316; Bezlaĵ ESSJ II 118.— Пор. лабўдати, лабўзнитися, лебе́діти.

ля́бет — див. лабе́ти.

[ля́га¹] «на поливних городах кілька грядок між двома рівчачками» Дз;— неясне; можливо, результат фонетичної видозміни форми [ля́га] «грядка» (пор.).

ля́га²— див. лягті.

ляга́вий «який відшукує дичину нюхом» (про породу мисливських собак);— р. лега́вий, (заст.) ляга́вий;— запозичено з польської мови, можливо, через посередництво російської; п. legawy (заст.) «який любить вилежуватися, лінивий, сонний», legawy (pies) «лягавий», legawiec «тс.», каш. [legawi] «лінивий», як і ч. lehavý (pes) «собака, який охоче лягає», lehavé obilí «полеглий хліб», є прикметниковим похідним від дієслова псл. *lěgati «лягати»; вживання прикметника щодо собак, можливо, є семантичною калькою фр. chien couchant букв. «лежачий собака» (назва стосується мисливських собак, яких привчають лягати, коли вони помічають дичину); зміна -e- > -я- в російському слові пояснюється впливом форми лягу (Преобр. I 442), на українському ґрунті вона підтримується парадигмами теперішнього і майбутнього часу (лягає, ляже).— Фасмер II 473; Горяев 198; Sławski IV 113—114; Brückner 293; Верп. I 706—707.— Див. ще лягті.

[лягомінець] «витівник» Пі;— не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни форми [лягомінець] «ласун» (з проміжним відтінком значення «розпещений ласун»).— Див. ще легуміни.

лягті́, ляга́ти, ліг (мин. ч.), [лічі́ Ж, лягчі́] «лягати», [лягові́тися] «лягати», [лязька́ти] «тс.» (дит.) Ж, [ля́га] «ле-дар» Л, [ляга́вина] «пологий берег річки» Ч, [ля́гі] «час, коли лягають спати», [ляг Л, лягм Л, ля́гмо, ля́гови, ля́гома, ля́гоми Ж] «тс.», [лягі́вка] «час висиджування яєць» Ж, [лягі́вниця] «спальня Ж; ліжко, постіль Пі», [ляговні́ця] «тс.» Пі, лі́гма (присл.) «лежачи», [лягма́] «тс.» Ж, [ля́гом] (у сполученні [л. під'їжджати] «під'їжджати боком човна») Дз, вя́гті́ся, [вля́чі́ся, вя́гчі́ся] «улягтися, заспокоїтися», [вля́ги] «час,

коли лягають спати» Л, *вілягти, вілягтися, вилягальність* (с.-г.), *відлягти*, [долягати] «дуже давити, боліти» Ж, [злэгтися] «злежатися», [злечій, злещій] «померти; загинути; захворіти» МСБГ, [злягати] «вступати в любовні зв'язки», *злягати* «лягти; занедужати; [розродитися]», [злягчій, злячій Ж] «злягти», [зляганий] «який злігся» (про сніг), [злягати] «захворіти» Я, [злячій], [злячійся] «злягти в норі, поселитися», *злягання* «скупчення; розміщення; [засада]», [зальоби] «засада», [завляги] «час, коли лягають спати», *налягати, наполягати, облягати, облягтися, [облячій]* «облягти», [обляги] «час, коли лягають спати», [облягма] (присл.) «коли лягають спати», [облягома] «тс.», *підлягати* «бути залежним, підпорядкованим; потрапляти під дію, вплив чого-небудь», *полягати, полягтися* «полягти», [поблячій] «полягати» Нед, [побляг] «тиск; вантаж» Нед, [поляжка] «виляглий хліб» ЛЧерк, *полеглий, повилягати, позлягати, позлягати, понаягати, прилягати, прилягання* (вид граматичного зв'язку), *прилягачий, [розляглий]* Нед, [улягати] «налягати Пі; мчатися (про коней, собак, вовків)», [улягати] «лягати; стихати, припинятися; [погодитися Пі]», [уляги] «пізній час, коли люди лягають спати» Мо, [улягова, улягома] «тс.», [уляговина] «улоговина», [уляглий] «податливий» Нед;— р. [легать] «лягати», *лечь* (лягу, ляжеш) «лягти», [лечій, легчій, легчій] «тс.», бр. *легаць, легчы, (лягу, ляжаи), [леґці]*, др. *лґати, легати, лечи, лягу*, п. *legać* «лягати; лежати, спати», *lec* (leґe, leґesz) «лягти», ч. *lehati* (lehám) «лягати», *léhati* (léhám) «лежати», *léci* (l'ahu, ležeš, léžeš) «лягти», слц. *l'ihal'* «лягати спати; падати; спати», вл. *lěhać* «лягати», *lěhać so* «спиратися на щось», нл. *lěgaš* «(часто) лежати», *lěgaš se* «часто лягати», полаб. *laḡně* «ляже», болг. *лягам, легна* «лягати; прилягати (про одяг)», [легам] «класти», м. *легам* «лягати», схв. *лиґгати* (лиґґем), *легати* «лягати, лягати спати, ложити», *лѣґи* (лѣжѣм) «лягти», слн. *legati* (legam) «лягати», *lěci* (lěžem) «лягти», стсл. *лґати, лґж* «лягати; лежати», *леш-*

ти, ллґж «лягти»;— псл. *legti (leḡo), ітератив *lęgati* (lęgajō, lęžō) і далі *ležati* (*ležō); праслов'янською інновацією є поява носового інфікса (*le-n-g-) в парадигмах теперішнього і майбутнього часу (пор. стсл. *ллґж*, рос. *лягу*), паралельного до форм псл. *seḡo* «сяду» від *sesti* «сісти»; в українській мові рефлекс інфіксації перенесено і в форму інфінітива.— Фасмер II 490, 549; Преобр. I 449—450; Горяев 184; Sławski IV 92—93, 110—111; Brückner 292; Machek ESJČ 329; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204; Schuster—Šewc 820—821; БЕР III 587—588; Bezlaј ESSJ II 131; ЭССЯ 14, 99—100; Bern. I 706—707, 708; Mikl. EW 162—163; Meillet Études 21—22; Trautmann 158.— Див. ще *лєжати*.

[ляд¹] (бот.) «горошок, *Vicia L.* Мак; горошок посівний, вика, *Vicia sativa L.* Мак; горошок шорсткий, *Vicia hirsuta* (L.) S. F. Gray. О», [лідок] «горошок шорсткий» О, [лядик ВЕНЗн, лядік Вел] «тс.», [ляднік] «горошок Г; вид рослини Ж; чина чорна, *Lathyrus niger* (L.) Bernh. Мак; чаполоч, *Hierochloë K.* Вр. Мак;— р. [лядник] «чаполоч», бр. [ляда] «горошок», [лядо] «тс.», др. *лядина* «бур'ян, зілля», п. [leńdzion, leńdzioch, leńdziak] «чина», [leḡziej, leḡziaj] «дикий чорний горошок у збіжжі; горошок, що цвіте блакитно», [leḡdzian] «вика», ст. *leḡziniec* «чина», ч. [lidenec] «вид гороху», *ledenec* «тетрагонолобус, *Tetragonolobus Scop.*; (ст. і діал.) лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus L.*», [ladipenec] «чорний горох, що цвіте червоно», ст. *lednik* «вика», слц. *l'adník, l'adnica, l'edníček* «тс.», *l'adníček* «еспарцет», *l'adenec* «лядвенець», [l'edník] «тетрагонолобус», болг. [лединяк] «пшінка весняна, *Ficaria verna* Huds. (*Ranunculus ficaria L.*)», [ледняк, ледник], схв. [лединяк] «тс.», [лединчица] «стокротки багаторічні, *Bellis perennis L.*», [лединско цветиче] «тс.», слн. [lědník] «горошок», [ledník] «тс.», *ledinščica* «стокротки багаторічні», стсл. *лґдина* «бур'ян, зілля»;— псл. *leḡdъ, leḡdъnikъ* «бур'ян», пов'язані з *leḡdo* «необроблена земля»; назви зумовлені тим, що рослини зустрічаються на пустищах або

в погано оброблених посівах культурних рослин.— Преобр. I 496—497; Анненков 167; Sławski IV 201—202; Brückner 297; Machek ESJČ 324; Jm. rostl. 20, 122, 126; БЕР III 343, 345, 346; Bezłaj ESSJ II 131; Верн. I 706.— Див. ще **ля́да**².— Пор. **ля́двенець**.

ляд² (розм.) (у виразі *на який ляд* «для чого, навіщо»);— очевидно, запозичення з російської мови; р. [ляд] «злий дух, біс, нечистий», у виразах [к ляду] «до біса», [какого ляда] «навіщо» та ін., [ля́да] «нечистий дух, чорт» не зовсім ясне; зіставлялося з [ледáчий] «поганий, негідний», п. ladacy «чорт» (Фасмер II 549; Верн. I 698); можна припустити також зв'язок із словом [ля́да] «поляна в лісі, сінокісний острівець на болоті; земельна ділянка», тоді *ляд* — первісно «дух, що живе у болотистій місцевості».— Преобр. I 443—444.

ля́да¹ «рухома покривка, дверцята; відкрита полиця або віконниця в крамниці, що використовується як прилавок; частина ткацького верстата; вікно в крамницю, льодник, яке закривається опускаючою ставнею; спуск у погребі Бі; міра сипких тіл, ящик на 40 кг зерна МСБГ», [ля́два] «ляда в погребі» Л, [ля́ди] «віконниці, що закривають вікно знадвору» Ва, [ля́до] «кришка, дверцята погребя; верхня частина стола; дверцята, що закривають вхід на горіще хати чи сарая; бердо» Л, [ля́до́к] «бердо» Ник;— р. *ля́да* «відкидні дверцята, що закривають вхід у погріб, на горіще; відкидний прилавок; дерев'яні дверцята, які закривають вхід у шахту; рама в погребі, на яку навішуються двері; частина ткацького верстата», [ля́ды] «віконниці», бр. [ля́да] «пристосування для підіймання колод; частина ткацького верстата; пристосування для різання соломи на січку», п. lada «скриня; прилавок; [магазин; частина ткацького верстата; прилад для підіймання тягарів]», ч. [lada] «скриня» (з слц.), слц. lada «скриня; [труна]», полаб. lodo «скриня, скринька; труна; чорнильниця», схв. *ля́дица* «шухляда», слн. [lada] «скриня»;— запозичено з німецької мови (можливо, через посе-

редництво польської); н. Láde «скриня, шухляда; [частина ткацького верстата; пристосування для підіймання тягарів; труна]» (свн. снн. lade «скриня; балка», двн. *hlada) пов'язане з laden «вантажити; заряджати», звідки також укр. [ладува́ти] «тс.».— Шелудько 38; Трубачев Рем. терминолог. 136; SW II 673; Sławski IV 20—21; Brückner 289; Верн. I 682; Kluge—Mitzka 418.— Див. ще **кля́сти**, **ладува́ти**.— Пор. **ля́да**².

[ля́да²] «грядка в низовинній місцевості Л; місце в лісі, оброблене під посів Бі; сінокісний острівець на болоті Ч; поляна в лісі; земельна ділянка тж», [ля́до] «висока місцевість у лісі, поросла будівельною сосною; занедбана, поросла травою і чагарником місцевість Л; острівець на болоті, сухий сінокіс Ч; поляна в лісі; підвищення, поросле кущами; городи поблизу болота; земельна ділянка на місці викорчуваного лісу; земельна ділянка тж», [ля́діна] «сосна, що росте на ляді; тверда частина серцевини сосни чи ялини Ник», [ля́дова́те дерево] «тверда частина серцевини сосни чи ялини Ник, [ля́дова́ сосна] «смолиста сосна» Ник;— р. [ля́да] «поле, поросле молодим лісом; цілина, поле на місці викорчуваного лісу; розчищене під грядки або сінокіс місце в лісі; міра землі; місце, незручне для обробітку; сире місце серед посівів; ліс; лісова вирубка; сухе місце серед болота; болото; низький берег», бр. *ля́да* «ділянка, на якій вирубано ліс; розчищене під посів або під сіножать місце в лісі», др. *ля́дина* «пустище, бур'яни, густі кущі», п. [lada] «новина; викорчуване місце» (очевидно, з бр.), [lędzina] «стерня», [ladzina] «тс.», ч. lado (частіше мн. lada) «необроблювана земля», слц. lado (у сполученні ležat' lodom), вл. lado, (мн.) lada, нл. lēdo, (мн.) lēda «тс.», полаб. l'ōdū «орна земля, поле», болг. [ле́да, ле́діна] «новина, гірський луг», м. *ле́дина* «пуста, необроблена земля», схв. *ле́дина, ле́діна* «поле, яке тривалий час не оброблялось», слн. ledina «необроблені поля»;— псл. *lędo «необроблена земля»;— споріднене з прус. līndan «долина» (зн. в.), шв. [linda] <*lēndhiā- «пар», дірл. land «відкритий про-

стір, відкрите місце», скімп. lāp «пусте місце, відкрита місцевість», брет. lapp «дика, необроблювана рівнина», гот. land «земля, поле, країна», нвн. Land «країна; земля, ґрунт; суша; сільська місцевість»; іє. *lendho-; сумнівний зв'язок з дісл. lundr «гай» (Bern. I 705; Liden PBrV 15, 521—522); непереконлива гіпотеза (Sachmatov AfSlPh 33, 90—91) про кельтське походження псл. *lędo; існує припущення про доіндоєвропейське походження іє. *lendho- «пустище, степ» (Rudnicki BPTJ 15, 135; Oštir Beiträge 52).— Фасмер—Трубачев II 549; Толстой Сл. геогр. терм. 16—17, 134—143; Преобр. I 496—497; Горяев 198; Sławski IV 199—201; Machek ESJĀ 317; Holub—Lyer 278; Holub—Kop. 198; Schuster-Šewc 798; БЕР III 345—346; Skok II 284; Bezlaj ESSJ II 130; Trautmann 157; Kluge—Mitzka 420—421; Pokorny 675; Мельничук Етимология 1984, 144; Stang 33.— Пор. ландшафт.

ля́да³ «будь-, -небудь; (займ.) будь-який, кожний»;— запозичення з польської мови; п. lada < le-da «тс.» має спільне походження з укр. [ле́да] «тс.».— Sławski IV 21—22; Brückner 289.— Див. ще ле́да.

[ля́да⁴] «ледар», [ля́дина] «погань» Пі;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. [ляд] «біс; ледар; біда, нещастя; хвороба; щось погане, старе, непотрібне», [ля́да] «нечистий дух, чорт, заразна хвороба, ледар», [ля́дина] «хвороба; хвороблива людина; ледар», [ля́давый] «хворобливий», [ля́дять] «хворіти», [ля́дять] «слабнути, хиріти, хворіти», болг. [лѣдав] «хворобливий», [ладав, ладив] «тс.».— Пор. ляд², лядящий.

[ля́дац] (згруб.) «ледащо» МСБГ, [ля́дацкий] «ледачий» МСБГ;— очевидно, результат скорочення запозиченого з польської мови *ля́дацо; п. lada-co відповідає укр. ледя́що.— Sławski IV 22—23; Brückner 289.— Див. ще ле́дач.

[ля́дащий] «лінивий, поганий, нікчемний»;— р. [ля́дащий] «тс.; хворобливий; розпусний» (з укр.), бр. лядящы «старий; кволий, хворобливий; поношений; [нікчемний, поганий, лихий]»

(з укр.), п. ladašczy «розпусний, свавільний; який-небудь, нічого не вартий» (з укр.);— складне утворення з неозначеної частки [ля́да] «будь-який, який-небудь», синонімічної [ле́да] «тс.», і рефлекса займенникового елемента -щий, який міг виникнути як форма чол. р. до ледя́що внаслідок сприймання його як форми прикметника середнього роду (пор. п. [lady] «який-небудь», вторинне у відношенні до частки lada «тс.», що сприймалась як форма ж. р. прикметника, див. Sławski IV 21—22); укр. [ля́дащий] могло з'явитися також у результаті заміни в [ледя́щий] «тс.» першого компонента синонімічним [ля́да]; думка про запозичення р. [ля́дащий] з польської мови (Bern. I 698) помилкова.— Фасмер II 474; Преобр. I 443—444; Sławski IV 23; SW II 674; Mikl. EW 162.— Див. ще ле́да, ле́дач, ляда³.

ля́двенець (бот.) «Lotus L.», [ледвенець, леденець] «лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L.» Мак, [ля́двенець] «вика, горошок посівний, Vicia sativa L.» Ж;— р. ля́двенець «лядвенець», п. lędzwan «чина, Lathyrus L.», [lędziniec, lędziwiec] «тс.», lędzwiec «горошок, Vicia L.», вл. ledźbjene «лядвенець»;— очевидно, як і [ля́д] «горошок», [ля́днік] «тс.; чина чорна; чаполоч», пов'язане з [ля́до], псл. lędo «необроблена земля, цілина», оскільки ля́двенець росте на необроблених, запущених землях, перелогах, луках; через наявність в основі -в- назва рослини зіставлялася з р. ля́двєя «стежно», ч. ledvína «нирка», слн. ledvice «нирки» і пояснювалась подібністю продовгуватих бобів ля́двєню до нирок (Меркулова 88; Фасмер II 549—550; Brückner 297; Bern. I 705); більш переконливе припущення про вторинне зближення назви рослини з назвою нирки за звуковою подібністю.— Преобр. I 496—497; Sławski IV 201—202; Bezlaj ESSJ II 131.— Див. ще ляда².— Пор. ляд¹.

[ля́дер] «верх кожуха», [лі́дирок] «шкіряне пальто» МСБГ;— п. lader (заст.) «шкіра», ladra (заст.) «тс.», ladry (мн.) «шкіряний панцир на коня», [ladgować] «обшивати шкірою», ч. ст. lądru «шкіряний панцир на коня»;— через

посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. *Léder* «шкіра», свн. *lëder*, двн. *lëdar* споріднені з днн. *lëthar*, гол. *le(d)er*, дфриз. *lëther*, дангл. *lëder*, англ. *leather*, дісл. *lëðr*, шв. *läder*, дат. *loeder* «тс.»; далі зіставляється з дірл. *lethar*, кимр. *lledr*, брет. *lezt* «тс.».— Шелудько 38; *Sławski* IV 24; *Brückner* 289; *Karłowicz* SWO 333; *Machek* ESJCS 255; *Kluge—Mitzka* 430; *Klein* 875.

лядовати, **лядунка** — див. **ладувати**.

Лядський «ляський, польський», **ляцкиий** Ж, **ляцький** «тс.», **Лядовник** «полонізований українець» Ж, **Лядчина** «Польща» Пі, **Ляччина** «тс.» Ж, **лядувати** «бути ополяченим»;— р. **ляцкиий**, ст. *лядьскыи* «польський», *лядьская земля* «Польща», *полядитися* «ополячитися»;— п. ст. [*ladzki*] «католицький»;— пов'язане з псл. **lëdëniþь*, етнічною назвою, що лежить в основі п. ст. **lëch* < **lëdchь*, п. *lach* «поляк», звідки укр. *лях*.— *Фасмер* II 553; *Преобр.* I 499; *Горяев* 199; *Потебня* РФВ I 257; *Sławski* IV 18; *Rudnicki* Prasi. II 248—250; *Brückner* 789; *Bern.* I 705.— Див. ще **лях**.

Ляжка¹ «стегно» *BeH3n*, **ляшка** «тс.» Л;— очевидно, запозичення з російської мови; р. *ляжка*, **ляшка** е зменш. формою від **ляга** «тс.» (звідки р. *лягать* «бити ногою; [гойдатися]»), яке зводиться до псл. **lëg-*, можливо, спорідненого з лит. *lingùoti* «гойдати», *lingė* «жердина, до якої підвішують колиску», лтс. *linguôt, līgāt* «гойдати(ся)», *lëigāt* «хитатися», дінд. *lānghati* «підскакує».— *Фасмер* II 548.

ляжка² — див. **ляшка**¹.

лязк (рідк.) «звук від удару по металу», **лязкіт** «тс.»;— р. *лязг, лязгать*;— звуконаслідувальне утворення, паралельне до **ляск**, пор. [*визк*] і *виск, лузга* і *луска*; р. *лязг* зіставляється як звуконаслідувальне утворення з [*лезга*] «базікало», яке пов'язується з [*лазготать*] «тріщати, стрекотати, базікати безупинно», лит. *lazgù, lazgėti* «тс.».— *Фасмер* II 476, 550; *ЭССЯ* 14, 153—155; *Būga* RR I 455, 458.— Пор. **лясь**.

лязуревий, **лязиркований**, **лязурик**, **лязурок** — див. **лазур**.

ляк¹ «страх», **ляканий**, **лякливий**, [**лякучий**] «лякливий», [**лячливий**] «тс.» Ж, **лячний** «страшний; викликаний переляком; [боязливий МСБГ]», **лячно** «страшно», [**ляшно**] «тс.», **лякати**, **лякатися**, [**влякатися**], **вілякати** «злякати, вигнати», [**вілякатися**] «довго боятися» Я, [**зляк**] «переляк» Я, **злякати**, **злякатися**, [**злякнүти**] «злякати», [**зляку**], **злякувати**, [**злякатися**] «злякатися», [**наляканець**] «наляканий» Ж, **наляканий**, **налякати**, **налякатися**, [**налякувати**], **переляк**, **переляканий**, **перелякатися**, [**поляка**] «загальний переляк, паніка», **полякати**, **полякатися** «перелякатися» (про багатьох), **позалякувати**, [**поналякувати**] «налякати» (багатьох), [**пополякати**] «дуже налякати», [**улякатися**, **улякнүтися**] «злякатися»;— р. [**ляк, лякать**], бр. [**ляк, лекать**], п. *lëk, lëkać*, ч. *lek, lekati*, слц. *l'ak, l'akat'*, нл. *lëkaś*, схв. *лëцати се* «бути хворим, ледве рухатися від виснаження», *лëцати се* «тремтіти від страху, болю; уникати, ухилятися», ст. *lëcati* «боятися, відчувати страх», слн. [*lëkniti se*] «злякатися», [*lëcati*] «вигнати, гнути; ставити пастки; тривожитися», [*lëcati se*] «тремтіти, боятися», стсл. *лацати* «ставити пастки, ловити»;— псл. *lëkь* «страх», похідне від *lëkati / lëcati* «згинати, кривити; напинати, натягати; ставити пастки (за допомогою напинання); значення «викликати страх» могло виникнути на основі значення «згинати», можливо, спочатку у зворотного дієслова *lëkati se* «згинатися» > «згинатися від страху» (пор. щодо семантики лит. *būgti* «тривожитися, лякатися», що зводиться до іє. **bheug-*, **bheugh-* «згинати, гнути»); пов'язане з р. [**ляка**] «собака з ввігнутих хребтом», [**лякий**] «кривий, горбатий, зігнутий», укр. [**ляц**] «обвід, основа корзини», *лук* «зброя, дуга», *лүка*;— споріднене з лит. *lepkiù, leñkti* «гнути; уникати», лтс. *lëkt* «згинати; опановувати», дісл. *lengia* «ремінь», алб. *lëngóg* «гнучкий»; іє. **lep-* «гнути»; недостатньо обгрунтована думка (*Machek* ESJCS 325) про зв'язок з нім. *schrecken* «лякати», спорідненим із *страх*.— *Фасмер* II 550—551; *Булаховський* Нариси 78; *Преобр.* I 497—498;

Горяев 199; Sławski IV 206—208; Brückner 297; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 201—202; Schuster-Sewc 823—824; Bezlaј ESSJ II 129, 132; Bern. I 707—708; Trautmann 159—160; Fraenkel 356—357; Pokornу 676—677.— Пор. лук¹, лўка, лўчїти¹, ляц.

[ляк²] (бот.) «лакфіоль звичайна, *Cheiranthus cheiri* L.» Мак, [ляк золотий] «тс.» Ж, Мак;— п. ч. вл. lak;— запозичення з німецької мови; н. Lack «тс.» має ідентичне походження з Lack «лак, розчин, яким покривають поверхню»; укр. *ляк золотий* є калькою н. Goldlack; наукова назва *лакфіоль* походить від н. Läckviöle.

[ляк³] (орн.) «бугай, *Botaurus stellaris*» Дейн;— похідне утворення від *лякати*; назва зумовлена характером крику цього нічного птаха.— Див. ще ляк¹.

лялечка (ент.) «одна із стадій розвитку комахи, личинка в коконі», [ляля] «личинка бджоли» Дейн, *лялькуватися* «перетворитися в лялечку»;— п. [lalka] «личинка овода»;— похідне від *лялька* «іграшка»; утворене, очевидно, як калька р. *кўколка* «личинка в коконі», пов'язаного з *кўкла* «лялька» і утвореного, в свою чергу, як калька лат. rūra «личинка в коконі, лялька»; пор. аналогічні кальки схв. *лўткица* (*лўтка*) «личинка в коконі» (від *лўтка* «лялька»), лит. *lėlytė* «личинка в коконі» (від *lėlė* «лялька»), нім. Rurre «личинка в коконі; лялька»; латинська назва лялечки зумовлена подібністю нерухомої продовгуватої личинки в коконі до іграшки-ляльки.— Див. ще ляля¹.

ляля¹ (дит.) «дитина (звичайно мала); іграшка», *лялечка*, *лялька* «іграшка», *лялькар* «той, хто виготовляє ляльки», *лялькарство* «мистецтво театру ляльок», [лялько] «зіниця», *ляльковїк* «артист, який керує ляльками», *ляльковий*;— р. [ляля] «дитина, немовля; дитяча іграшка; обважніла, млява людина; тиха, спокійна людина», [лялька] «мала дитина, дитяча іграшка», бр. [ляля] (дит.) «немовля; іграшка», *лялька* «іграшка; [забава, втіха; дитина; зіниця]», п. lala «дитяча іграшка; маріонетка; [(дит.) бог; незнайомий, чужий; важкий кий]», lalka «іграшка; [зіниця]», [lalki] «ко-

пиці хліба на полі», ч. [l'al'a, l'al'ka] «лялька, чужа людина», [l'al'icka] «немовля», [lala] «недбайлива людина», слц. l'al'o «дурень, блазень», полаб. l'ol'ə (*l'al'a) «батько», болг. *лала* «блазень», [лало, лалко] (звертання молодшого брата до старшого), схв. [lala] (пестлива назва брата або старшого чоловіка в домі), *лала* (дит.) «батько», [лале] «дурень» (у звертанні);— псл. l'al'a, слово дитячої мови на позначення дитини, іграшки у формі людської фігурки, звідки в деяких мовах значення «зіниця» (в зіниці відбивається в зменшеному вигляді людина), а також деяких членів родини; звукозображувальне утворення, пов'язане з дитячим лепетанням, як і етимологічно відмінне *леля*; пор. аналогічні за семантикою і за способом творення лат. rūra «лялька, дівчинка» (і rūrula «зіниця»), англ. baby «дитина; лялька у вигляді дитини», близькі семантично і фонетично лит. *lėlė* «лялька» (запозичення з слов'янських мов?) і *lėlytė* (akiės lėlė) «зіниця», курд. lalu «дядько», нім. [lale] «дурень, блазень», алб. laleo, lalona «батько, дід», а також в неіндоевропейських мовах морд. ерз. l'al'a, l'e'l'a «старший брат», ест. lell «дядько», груз. lala «вихователь»; східнослов'янське *ляля* розглядається без достатніх підстав як запозичення з польської мови (Richhardt 73; Фасмер II 551; Bern. I 700; Bezlaј ESSJ II 141); поєднання в слов'янських мовах значень «дитина», «дитяча іграшка у формі людської постаті», «старший в родині (брат, батько, тітка, сестра та ін.)» пояснюється культом предків у стародавніх слов'ян, коли у домі тримали людські фігурки-ляльки, які мали символізувати померлих; пізніше, із забуттям культу предків, ці фігурки ставали дитячими іграшками (пор. такого ж походження слц. *bába*, *bábika* «лялька»).— Преобр. I 498; Горяев 199; Sławski IV 33—34; Brückner 290; Machek ESJČ 319; БЕР III 295; Bern. I 700; Fraenkel 354.— Пор. леля.

[ляля²] (розм.) (присудкове слово на позначення базікання, пустої балаканини), [лялякати] «базікати»;— р. [лялякаты] «базікати, лепетати» (про ди-

тину), [лялячить] «сказати», бр. [ляляшьць] «базікати», п. ст. lalkaś «видавати неартикульовані звуки, белькотати» (про дітей), слц. l'alogat' «видавати неясні, неартикульовані звуки» (про мову дітей або п'яних), схв. (заст.) лалати «говорити, балакати» (про дітей);— звуконаслідувальне утворення; відповідні слова можуть виникати в різних мовах паралельно на основі прийнятої фіксації сприймання дитячої мови; пор. лит. láluoti «белькотіти, наспівувати la-la-la», laletī «голосно говорити, галасувати, базікати», нім. lallen «незрозуміло говорити, белькотіти, базікати», дат. lalle «незрозуміло говорити, наспівувати при заколихуванні дитини», гр. λαλεῖν «белькотіти, щebetати», дінд. lalati «бавиться, жартує», lalalla (про незрозумілу мову, белькіт).— Фасмер II 453—454; Преобр. I 4, 432; Горяев 180; Sławski IV 34, 35; Machek ESJČ 319; БЕР III 296; ЭССЯ 14, 23; Oehl IF 57, 2—24; Pokorny 650.— Пор. лелé,² лолотіти, ляля¹.

ляма¹ «широкий ремінь для перетягування або переноски вантажів; пристрої, якими кріплять або відкривають що-небудь; довга важка служба; [дугоподібне дерев'яне знаряддя, яке охоплює груди і за допомогою якого тягнуть човен, рибальську сітку та ін.; сам процес перетягування Ж]», лямка «тс.», [лямі́вка] «лямка, якою тягнуть човен по річці» Л, [лямчійк] «рибалка, що працює біля невода» Дз, [ляміщик] «робітник на рибних промислах», [лемія] «група рибалок, які в лямах тягнуть невід» Мо, Дз, [лямувати] «тягнути за допомогою лямки», [зальмістий] «запопадливий» Ж, [зальміти] «захопити, запопасти» Ж — р. лямка «лямка; ремінь, вірьовка, підв'язка, петля; пересування суден проти течії за допомогою бурлаків; сумка, торба, заплічний мішок; спина», [ляма] «заплічний мішок», бр. лямка «лямка», п. [lamka] «тс.»;— неясне; можливо, запозичене з російської мови, в якій не має певної етимології; припускається можливість запозичення з фінно-угорських мов (пор. фін. lämsä «петля, аркан, пові́», саам. lamca «вуздечка», комі letś «петля»)

з заміною -(ь)ца > -ка (Kalima 158); виводиться також (Richhardt 74; КЭСРЯ 251; Берп. I 700) від п. lama «обшивка, кайма, край»; зіставлялося з кімр. Pufan «шнур», лит. лтс. lamata «пастка», айсор. лама «вуздечка» (Горяев 199).— Фасмер II 551; Преобр. I 498; Sławski IV 39—40.— Пор. ляма².

[ляма²] «золотий або срібний дріт (нитка); бляшка, галун, позумент» Ж, лямівка «вузька смужка тканини, хутра та ін., пришита до краю одягу як прикраса; [вузька смужка тканини, якою підшивають внизу одяг та рукава МСБГ]», лямувати «обшивати лямівкою», [зальмувати] «окантувати», облямівка, [облямка] «облямівка», [облямуватися] «окантуватися»;— р. [лямівка] «підшивка внизу спідниці», бр. [лямка] «кусок товстого сукна; обшивка», п. lama «тканина з металевими нитками, парча; золота або срібна бляшка; обрубка, обшивка, смуга по краю одягу», слц. lama «вид вовняної тканини», схв. lāma «пластинка, бляшка; обрuch»;— через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. lame «пластинка, бляшка, смуга срібла, золота, якими оздоблюють одяг» виводиться від лат. lamina, lamina, lamina «пластинка (золота, срібна), бляшка», можливо, пов'язаних з lātus «широкий»; п. lama виводилось також від ч. lem «лямівка, обрубка, обшивка одягу» (слц. lem «тс.») (Brückner 290; Machek ESJČS 263), яке пов'язувалося з lomiti (Zubatý St. a čl. I 2, 103) або зводилось до двн. līm «обшивка, кайма, край» (Преобр. I 498; Holub—Kop. 202), а також пов'язувалося з гр. λῶμα «тс.» неясного походження (Machek там же).— Шелудько 38; Sławski IV 35—36, 40; Kopaliński 554; Sł. wyr. obcych 417; SW II 679; Holub—Lyer 285; Берп. I 700.— Пор. ляма¹.

ля́мент — див. ле́мент.

[лямець] «повість», [ляміці] «валянки» Па, [лямі́вка] «чоловіча шапка» Л, [ляміцеві чоботи] «валянки», [ляміцювати] «оббивати повстю» Л, [лямічтисся] «збиватися» (про волосся), [ляміщица] «тс.; сплутуватися, скручуватися» Л;— р. [лямац] «повість», [лямец] «пов-

стяна прокладка під хомутом; важкий обов'язок, ярмо», бр. *лямец* «підхомутник; повсть», п. [lamies] «повстяна або шкіряна прокладка під хомутом»;— не зовсім ясне; можливо, гов'язане з *ляма*¹, *лямка* (Преобр. I 498); виводиться також (Richhardt 73; Фасмер II 551) від п. lemies «комір сорочки», джерелом якого вважаються ч. limes (ст. limes) «комір; обшивка, лямівка», слц. [limes, limes] «тс.». демінутиви від ч. слц. lem «облямівка, край, обшивка тканини, одягу», що не має певної етимології; п. [lamies] розглядалося як запозичення з литовської мови (Karłowicz SGP III 7).— Sławski IV 39, 145; SW II 680.— Пор. *ляма*^{1, 2}.

[лямус] «мурована комора, глиняний будинок» Ж;— п. lamus «склад старих речей; комора; мурований будинок для зберігання цінних речей», ст. lemus «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. [lamus, lehms] «вогнетривкий склад, збудований з глини» походить від сн. lēm-hūs «глиняний будинок», яке складається з основ іменників свн. lēm (двн. leimo, нвн. Lehm) «глина», спорідненого з дангл. lām, англ. loam, дісл. leir, прус. layso «тс.», лат. līmus «слиз, бруд, мул», і свн. hūs (нвн. Haus) «будинок», спорідненого з англ. house, гот. -hus «тс.» (< герм. *hūsa, *hūza, звідки псл. *хузъ, хуѣа, укр. хіжа).— Шелудько 38; Sławski IV 43—44; Kopaliński 555; Sl. wyr. obcych 418; Brückner 290; Karłowicz SWO 335; SW II 681—682; Bern. I 689; Klein 899—900; Kluge—Mitzka 294, 431.— Див. ще хіжа.

[ляндара] «велика карета» Ж;— р. ландара «ландо, коляска», п. landara «важка карета; великий незграбний екіпаж», ч. landau(e)r «вид екіпажа», слц. landauer, схв. ländauer «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Ländauer «вид екіпажа» (з давнішого Ländauer Wagen «тс.») походить від назви міста в Баварії Landau, де ще на початку XVIII ст. вироблялися екіпажі цього типу.— Шелудько 38; Фасмер II 456; Преобр. I 432; Sławski IV 45; Brückner 290; Kluge—Mitzka 421.

[лянка] «сорочка з тонкого полотна Ж; піджак, жакет; плащ МСБГ; фуфайка, сорочка з білого полотна (заст.); старий, поношений одяг; одяг фабричного виробу; (перен. знев. рідк.) пан МСБГ», [лєнка] «тс.» МСБГ, [лінкя] «тонкий, проношений одяг» МСБГ, [ляночка] «блуза» МСБГ;— бр. [ляніка] «високосортне льняне полотно; льняна пряжа; тонке льняне полотно», [ляніця, лєніця] «тс.» ЛексПол, п. ст. lanka «одяг з льняного полотна», ч. lenka «тонка льняна пряжа», схв. [lānka] «льон, в'язка льону», ст. lapika «льняне полотно»;— похідне утворення від *ляній*, [ляній] (< *льпльпъ), пов'язаного з *льон*; для п. lanka як джерело помилково припускалося слат. lāncus «сукно, одяг з вовни» (Brückner 290), що зводиться до лат. lāpa «вовна», спорідненого з псл. *v^hlpa, укр. вівна.— Sławski IV 47.— Див. ще *льон*¹.

[лянійця] (бот.) «рижій посівний, Camelina sativa Crantz.» Мак;— р. [рбіжий лен], п. lnianka, lnicznik, ч. lnice, lnicka, слц. l'aničnik, схв. ланак, ланьак, ланьйк, [ланова трава, подланак, подланик] «тс.»;— пов'язане з *льон*; назва зумовлена тим, що рижій часто зустрічається як бур'ян у посівах льону; може бути частковою калькою родової наукової назви camelina, складного утворення з основ гр. χαμα- «низький» (< «на землі») і λίων «льон»; термін пояснюється тим, що рижій заглушає льон, робить його низьким (Нейштадт 292), або тим, що він росте з-під льону (Симонович 91).— Анненков 79; Machek Jm. rostl. 69.— Див. ще *льон*¹.

[ляночок] (у словосполученні [горошок л.] (бот.) «горошок мишачий, Vicia cracca L.» Ж, Мак;— неясне; можливо, результат видозміни демінутивної форми типу *лядничок від [ляд, ляднік] «горошок»; пор. [горошок ледий] «тс.».— Пор. ляд¹.

ляп (виг.) «хлоп, хлюп, шльоп», *ляпати* «падати; ударяти, плескаючи; говорити недоречно, нерозумне», [ляпасовати] «бити по щоках, давати ляпаса» Пі, [ляпкати] «хлопати, бити» Ж, [ляпкатиця] «возитися з мокрою глиною або чимось подібним», *ляпнути, ляпнутися*

(розм.) «упасти», [ляпону́ти] «сильно хлопнути, хлюпнути; з шумом упасти», ляпоті́ти, [ля́па] «густо зварена страва з квашеної капусти, круп і картоплі Ме; пліткарка, базікало ВеЗа; пристосування для знищення мух у вигляді шматка шкіри, гуми на ручці Л», ля́па-ві́ця «негода, сльота» СУМ, ЛЧерк, ля́павка «[тс. МСБГ]; хлопавка (для биття мух)», [ля́пак] «базікало» МСБГ, ля́панець «ляпас; [(мн. ля́панці) вид взуття]», ля́пані́на «невміло, неохайно виконана робота; [мокра погода Ме]», [ля́пані́ця] «мокрый сніг» Ва, [ля́панка] «снігопад без вітру Л; дитяча гра (того, хто ховається, б'ють долонею по плечу, коли знайдуть) Л», ля́пання, ля́пас, [ля́пені́кі] «великі вишиті квіти» Л, ля́пка (розм.) «пляма; [базікання]», [ля́пко́] «базікало» Па, ля́поті́ння, [ля́пóтні́ява] «сльота, хлопання, хлюпання» СУМ, Г, [ля́пун] «чоловік, який любить побалакати» Ва, [вля́патися] «закохатися» Ж, [вля́пати] «забризкати», вля́пувати «ляскаючи, бити по чому-небудь; обляпувати; розголошувати таємницю; [викачувати (про тісто) Я]», зля́пати «зробити неакуратно», [зля́патися] «забризкатися», заля́пати «захлюпати, забризкати», поля́пати «похлопати», [поля́патися] «забризкатися», [поля́пас] «ляпас», розля́патися «розбазікатися»;— р. ляп, ля́пать «ударяти, хлопати; робити недбало, говорити не думаючи», бр. ляп, ля́паць «стукати; кидати що-небудь густе, липке; говорити що-небудь нетактовне, необдумане», п. [лар], [лара́с] «базікати», ч. [l'árat] «говорити дурниці», слц. [l'aras] «хлопати» (про дощ), вл. лара́с «хлебтати, жадібно глитати», нл. лара́с «хлебтати, жерти, голосно їсти», болг. [ла́пам] «жадібно і похапливо ковтати», [лапа́вица] «дощ або сніг з вітром», [лапа́цам] «базікати», схв. ла́пати «монотонно стукати» (напр., про дощ), слн. lápatі «базікати»;— псл. l'аръ (виг.) «ляп», l'aratі «ляпати, хлопати; голосно їсти, пити, хлебтати, базікати», звуконаслідувальне утворення;— фонетично і семантично близьке лит. l'art (вигук на позначення падіння, важкого ступання, швидкого хапання), larénti, laróti, lar-

sėti «жадібно жерти» (про свиней), нім. l'appen «лизати; глитати; хлебтати», гр. λάλλω «лизати, дудлити, хлебтати», вірм. lar'em «лизати», алб. l'ar «хлебтати, глитати», фр. l'aper «хлипати, хлебтати».— Фасмер II 552; Преобр. I 499; Sławski IV 49, 50—51; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster-Sewc 802—803; БЕР III 309, 310, 312; Bezlaј ESSJ II 124; Берн. I 690.— Пор. лясь, льоп, хляп.

ля́пагу́з] (вульг.) «базікало; людина, що не стримує язика» Ме;— експресивне складне утворення з основи дієслова ля́пати «базікати» та іменника гуза́ (гу́зно).— Див. ще гуза́, ляп.— Пор. свербі́гуз.

ля́пи] (бот.) «тернослива, Prunus insititia variet. Мак; круглі малі сливи (дрисливці) ВеБ, ВеНЗн»;— очевидно, похідне утворення від дієслова ля́пати на позначення низькосортних спілих плодів сливи з нетривкою м'якоттю.— Див. ще ляп.

ля́піс «азотнокисле срібло, що застосовується в медицині як протимікробний і припікальний засіб»;— р. ля́пис, бр. ля́піс, п. ч. lapis, слц. слн. l'ápis, болг. ла́пис, схв. ла́пис, ла́пис «тс.»;— запозичення з латинської мови; лат. lapis infernalis «тс.; пекельний (адський) камінь» містить іменник lapis (род. в. lapidis) «камінь, дорогоцінний камінь», пов'язаний з гр. λέλας «скеля», умбр. varēfe «тс.», varersus «скелястий»; припускається можливість його походження з якоїсь неіндоевропейської мови Середземномор'я.— СІС² 503; ССРЛЯ 6, 460; Kopaliński 556—557; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 340—341; Walde—Hofm. I 761—762; Klein 865.

ля́псус «промах, упущення, груба помилка»;— р. бр. ля́псус, п. ч. слц. вл. l'arsus, болг. ла́псус, схв. ла́псус, слн. l'arsus;— запозичення з латинської мови; лат. l'arsus «сковання, падіння; помилка, невірний крок» пов'язане з l'abor «ковзаюся, падаю, помиляюся», можливо, спорідненим з норв. l'ara «мляво, слабо звисати», свн. erlaffen «слабшати», нвн. laff «слабкий», лтс. slābans

«тс.», псл. *slabъ*, укр. *слабий*.— СІС² 503; Sławski IV 50; Kopaliński 557; Holub—Lyer 281; БЕР III 313; Ernout—Meillet I 333—334; Walde—Hofm. I 379; Klein 855, 865.

[ля́рва] (лайл.) «шлюха; мерзотниця, негідниця Пі», [лэ́рва] «проститутка» Ж, [я́рва] «тс.»;— р. [ля́рва] «тс.; виснажена тварина», бр. [ля́рва] «розпусна жінка; неохайна жінка», п. *larwa* «(зоол.) личинка; маска; привид; [бридке обличчя; бридка, неохайна жінка]», ч. *larva* «(зоол.) личинка; (вульг.) обличчя; (ст.) маска, машкара, маскарадний костюм», слц. *larva* «(зоол.) личинка; маска», вл. *larwa* «маска», нл. *larba* «тс.», болг. м. *лърва* (зоол.) «личинка», схв. *лърва* «(зоол.) личинка; маска», слн. *lárfa* «маска», *lárva* «тс.»;— запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *lārva* «злий дух; привид, скелет; маска» пов'язується з *lāg* «добрий дух, що охороняє», *Lagēs* «боги, душі померлих, що охороняють домашнє вогнище», ст. *lāsēs* «духи», лат. *lascīvus* «похитливий, розпутний», псл. *laska*, *lasъ*, укр. *ласка*, *ласий*; термінологічне значення «личинка» в деяких слов'янських мовах походить від фр. *larve*, нім. *Lärve* «тс.» (з первісного значення «маска», яка нібито маскує справжній вигляд комахи, термін запроваджено К. Ліннеєм).— Sławski IV 53; Kopaliński 558; Brückner 290; Machek ESJČ 320; Holub—Lyer 281; Holub—Kop. 199; Schuster—Sewc 804; БЕР III 315; Kluge—Mitzka 424; Walde—Hofm. I 762—764, 766; Klein 865, 866.— Див. ще *ласий*¹, *ласка*.

ля́рд «топлене свиняче сало»;— р. бр. *лярд*;— запозичення з англійської мови; англ. *lard* через фр. ст. *lard* «тс.» походить від лат. *lāridum*, *lārdum* «сало», спорідненого з гр. *λαρινός* «жирний»; дальші етимологічні зв'язки не певні.— ССРЛЯ 6, 460; Klein 865; Walde—Hofm. I 764—765; Frisk II 85—86.

ля́рм (заст.) «тривога, зойк, плач Бі»;— п. *larum* (заст.) «сигнал тривоги; биття на сполох; галас, крик; гвалт, рятуйте!», ст. *larma*, *larmo* «тс.», ч. ст. *legmo* «тривога, заклик до зброї, галас,

крик», [l'armo] «крик, вереск», слц. [l'arma, larmo, legmo] «тс.; тривога», болг. [лърма] «галас, шум», схв. *lārma* «галас, крик; тривога», слн. *lārma* «тс.»;— через посередництво польської і, можливо, німецької (пор. н. *Lärm* «тривога, заклик до зброї, вереск, галас, крик», ст. *allegma*, *alagma*, *legma*, *lāgma*, *lāgm*, *legm* «тс.») та французької мов (фр. *alarme* «тривога») запозичено з італійської; іт. *all'arme* «до зброї» лежить також в основі укр. заст. *алярм* «тривога»; зникнення початкового ненаголошеного *a* могло відбутися на ґрунті польської мови незалежно від німецького впливу (пор. подібне явище в рум. *lărmă*, уг. *lárma* «тривога, галас»).— Sławski IV 51—52; Brückner 290; SW II 685; Machek ESJČ 327; Kluge—Mitzka 12, 424.— Пор. *алярм*.

[ля́са¹] «очеретяна загорожа між двома кітцями; плетена загорожа, ліса Ва; щит з очеретин для спорудження кітців, гардів, тинів Дз; загорожа з очерету для ягнят Мо», [ля́ска] «сітка з лози, на якій мнуть над діжкою виноград» Дз, Мо, [одля́сок] «невеличка загорожа, яка затримує рибу» Дз;— р. [ля́са] «загорожа з очерету чи іншого матеріалу всередині двору; плетена загорожа в гирлі річки для затримання риби»;— запозичення з польської мови; п. *lasa* «плетінка з гілок, вживана для різних цілей; сітка, сито; плетені двері, ворота, решітка для сушіння фруктів, грибів» є закономірним відповідником укр. *ліса* «тин, пліт з лози; решітка для сушіння фруктів».— Sławski IV 56—59; Brückner 290.— Див. ще *ліса*.

[ля́са²] «ремінна або конопляна частина батога (без кнутовища)», [ля́сати] «хльоскати, бити прутом, стьобати бато́гом» Бі;— очевидно, результат контамінації або зворотного словотвору від форм [ля́ска] «паличка, батіг» і *ля́сати* «ударяти, видаючи специфічні звуки, лунко звучати».— Див. ще *ляска*, *лясь*.

ля́си «беззмістовні, пусті розмови; теревені», *ляси підпускати* «весело, жартівливо заговорювати з ким-небудь, сподіваючись відповіді; [лестити Пі]», *ляси*

точити «вести жартівливі пусті розмови»;— р. *лясы* «пусті розмови; [жарти, лестоці, запобігання]», [*лясить*] «теревенити; жартувати; розповідати, запобігати»;— не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *ляскати* «базікати»; р. [*ляскаць*] «теревенити» традиційно розглядалося разом з *лясы* як результат видозміни форми *балясы* «теревені» (подібно до р. [*стриок*] від [*бастріок*], *шыльк* від *башильк*).— Пор. *баляс*, *лясь*.

[*ляска*] «ціпок, паличка, батіг Бі; жердина, якою вдаряють по воді, жемучи рибу Ник; одна з планок борони Гриц; міра поля *Sławski*»;— бр. [*ляска*] «палка, прут», ч. [*laska*] «палка з ліщини»;— запозичення з польської мови; п. *laska* «кий, палка, ціпок; палка для вимірювання; міра довжини; [батіг; держак; палка з ліщини]» генетично тотожне укр. *ліска* «палка, ціпок».— *Sławski* IV 59—60, 60—61; *Brückner* 290—291.— Див. ще *ліска*^{1, 2}.— Пор. *ляса*¹.

[*лясточка*] «один із щаблів у полудрабку воза» Л;— р. [*лясточка*] «смуга землі, розчищена від лісу для орання», бр. [*ляска*] «щабель у драбині», *лястка* «тс.»;— очевидно, пов'язане з [*ляска*] «ціпок, палка; міра землі» (див.).

лясь (виг.) «ляп, шльоп, хлоп, стук» (вживається як присудок із значенням «ляскати»), *ляскати* «ударяти, бити долонею, видаючи специфічні звуки; звучати лунко; базікати», [*ляскотати*] «ляскати» ВеБ, *ляскотіти*, *ляснути* «хльоснути; пропасти; загинути», *лящати* «видавати різкі, пронизливі звуки; звучати різко, пронизливо», [*лясавці*] «гра, в якій один гравець, тримаючи руки під долонями другого, намагається їх вихопити і вдарити по руках супротивника» Г, Ж, *ляск* «ляскання, лящання», [*ляскавица*] «дитяча гра» Л, [*ляскавіца*] «грим; вид дитячої гри» ЛПол, *ляскіт*, *ляскотіння*, [*ляскуотка*] «дерев'яне брязкальце на шиї худобини» Ник, *ляскотня*, *ляскіуха* «цокотуха», [*лясота*] «хлопання батогом», *ляскій* «який лящить; голосний», *ляскотлівий*, *ляскічий* «тс.», [*ляско*] «голосно» Ж, *виляскувати* «плескаючи, ляскати, утворювати гучні звуки; голосно співати (про птахів)», *відляск*, *відляск* «відзвук», *відлясок* «відголосок,

луна», [*злящити*] «звести нанівець» Я, [*зляски*] «вуки від удару, хлопання» Я, *наляскати* «нахлопати, надавати ляпасів; набазікати», *налящати* «накричати», [*обляскати*] «обляпати», [*переляскати*] «перестати хлопати батогом», *підляскувати* «ляскати; ляскати в такт», [*полящати*] «поляскати; (про звук) різко, пронизливо роздаватись якийсь час», *приляскувати* «ляскаючи, супроводжувати мелодію, ритм, дію», *розляскатися* «почати хлопати», *розлящатися* «розкритися різким голосом»;— р. [*лясь*] «хлоп, стук», *ляскаць*, [*ляскаць*] «хлопати, тріскати, ляскати батогом», [*лящати*] «хлопати крилами; голосно і без упину говорити», бр. *лясь* «брязь, хлюп», *ляскаць*, *ляскатіць*, [*лящатиць*] «голосно сваритися, кричати», др. *ляскати* «голосно чавкати», п. [*leszczeć*] «лунати», ч. [*leškotat'*] «стукати зубами», болг. [*laskam*] «штовхати, лупцювати», слн. *lèsk* «лясь», *leskati* «ляскати, плескати», [*lèsk*] «кінець батого»;— псл. *les-*, *l'as-* (виг.), *leskati*, *l'askati*, звуконаслідувальні утворення, паралельні до *loskati* «ляскати», *l'apati*; пор. лтс. *leşka* «ляскуха».— Фасмер II 486, 552, 553; Преобр. I 497; *Sławski* IV 174; БЕР III 316; *Bezlej* ESSJ II 135; *Mikl.* EW 165; *Mühl.-Endz.* II 453; *Bern.* I 702.— Пор. *лоскати*, *ляп*.

[*лятва*] «погань», [*лятвою-лятва*] «погане-препогане»;— неясне.

лях (іст.) «поляк; [пан Пі; міщанин О]», *ляхва* (іст., зб.) «ляхи», *ляхівка* (іст.) «полька; вид вишитої прошви на сорочках», [*ляховá*] (зб.) Ж, [*ляхота*] «лях» О, [*ляхотник* О, *ляхута* Ж] «тс.», [*ляшеня*] «дитина поляків», [*ляшёнко*] Ж, [*Ляшинá*] «Польща» Ж, [*ляшійско*] «поляк» Ж, [*ляшіха*] «полька», *ляшка* «тс.», [*ляшиня*] (зб.), *ляшók* (іст., знев.) «поляк; молодий поляк», [*ляшота*] (зб.), [*ляшіґа*] «лях» Ж, Пі, *ляський* «польський», [*ляхівський*, *ляховітий* Ж, *ляхський* Пі, *ляший* Ж] «тс.», [*ляшковатий*] «ополячений», [*ляшський*] «ляський», [*ляхувати*] «жити як поляки», [*ляшити*] «полонізувати» Ж, [*недоляшок*] «ополячений українець», [*недоляшка*] «ополячена» Пі, [*переляшок*] «полонізований русин» Нед, [*Підляхіе*] «ча-

стина Галичини» Пі, [Підлясса], Підляшшя «тс.»;— р. бр. болг. заст. *лях*, др. *лях*, *ляси*, зн. в. мн. *ляхы*, п. *Lach*, ч. ст. *lech* «предок», схв. [lèh] «поляк», с.-цсл. *лѣхъ*, *лѣхъ* «тс.»;— псл. [*lèxъ < *lèdxъ, зменш. форма на -х від *lèd-janipъ* / *lèd-ènipъ*, пов'язаного з *lèdo «необроблена земля»; первісним значенням *lèxъ було «житель рівнин, відкритих просторів, пустищ»; пор. синонімічний етнонім *поляк*, похідний від *пóле*; була також спроба пояснити *lech* із *Polech, зменшувальної форми до *Poljanipъ (Holub—Kop. 201); давнім запозиченням із східнослов'янських мов є лит. *lėnkas* «поляк».— Фасмер II 553; Преобр. I 499; Sławski IV 17—18; Rudnicki Prasl. II 251—253; Brückner 289; Holub—Lyer 284; Machek ESJČ 325; БЕР III 592; Bern. I 705; Mikl. EW 164.— Див. ще *ляда*².— Пор. *лядський*.

[ляха́] «грядка», [ляшка́] «тс.», [ляшійльник] «чоловік, який робить знаки на полі, щоб не було огріхів», [ляшійти] «розбивати город на грядки; робити знаки на полі, щоб не було огріхів», ст. *ліха* «утоптана земля для току» Mikl. EW;— р. [ляха́] «вузька грядка; грядка, смуга», [ляха́] «грядка, міра землі; борозна; частина землі, яка засівається за один помах руки; межа падання зерна при сівбі; межа; колія», бр. [ляха́] «грядка, загін; межа падання зерна», [ліха́] «грядка», др. *лѣха*, *лѣха* «грядка, загін, межа», п. [lecha, lècha, liècha, liècha, lifa] «загін, грядка; смуга, пропущена при оранці», ст. *lecha* «загін, грядка; ряд», ч. *lícha* «грядка, загін; [поле, розчищене від лісу; частина поля, яку можна засіяти за один помах руки]», ст. *lècha* «грядка, загін», вл. нл. *lècha* «тс.», болг. *лѣха́* «грядка, загін, міра площі», м. *леа* «грядка, загін», схв. *лијѣха* «грядка», слн. *lèha* «загін, грядка», стсл. *лѣха* «загін, частина поля між борознами»;— псл. *lèxa* < *loisa «борозна між загонами; загін, грядка», потім «смуга поля між двома борознами (що засівається за один помах руки)»;— споріднене з лит. *lŷsia*, *lŷsė*, *lŷsvė*, *lŷstė* «грядка», прус. *lyso* «тс.», двн. (Wagan-)leisa «слід (воза), колія», leist «слід; колodka (взуттева)», свн.

geleis «проторена дорога», гот. *laists* «слід», *lais* «я знаю» (тобто «напав на слід»), *laistjan* «переслідувати», дісл. *leistr* «нога; коротка панчоха», лат. *lra* «борозна між загонами» (< *leisā); іе. *loisa «борозна»; укр. *ля-* замість очікуваного *лі-* неясне, можливо, зумовлене впливом [ля́да] «грядка, земельна ділянка».— Фасмер II 490; Преобр. I 491; Sławski IV 93—94; Brückner 292; Moszyński PZJP 74; Machek ESJČ 332; Holub—Lyer 288; Holub—Kop. 206; Schuster-Sewc 821—822; БЕР III 378; Skok II 295—296; Bezlaj ESSJ II 131—132; Bern. I 708—709; Mikl. EW 167; Trautmann 163; Fraenkel 376; Kluge—Mitzka 435; Walde—Hofm. I 312—313; Pokorny 671.

[ляц] «обвід, основа корзини» Ж, [ля́ця] (мн. [ля́ци]) «кроква ВеУг; штахета паркана Лизанец»;— не зовсім ясне;— очевидно, пов'язане з р. [ля́чійть] «натягати», [наля́цать, наля́чійть] «натягати (лук, тенета)», др. *ляцати*, *лячу* «розставляти сіті, ловити сітями», ч. ст. і діал. *léceti* (*líceti*, *lícet*) «ставити тенета, робити засідку, підстерігати», слц. [l'acat'] «ставити», вл. *lac* «ставити тенета», нл. *lès* «тс.», *lèsaś*, *lèsaś* «ставити тенета, робити засідку», слн. [lèsa-ti] «гнути», стсл. *лѣцати* «ставити тенета, ловити», які походять від псл. *lèkati «гнути, згинати, кривити; напинати, натягати; ставити тенета», *lèkti «гнути, кривити; напинати», пов'язаних чергуванням голосних з *lǫkъ* «лук»; виводиться також (Лизанец 607) від уг. *léc* «планка».— Фасмер II 550—551, 553; Sławski IV 206—209; Machek ESJČ 331; ESJČS 267—268; Bezlaj ESSJ II 129; Bern. I 707; Schuster-Sewc 823—824; Mikl. EW 165.— Див. ще *ляк*¹.— Пор. *лук*¹, *лúка*, *лúчійти*¹.

[ляшівка], мн. [ляшівки] (бот.) «жовті дрібні гриби» ВеЛ;— результат фонетичної видозміни деетимологізованої назви [лишівка] «гриб лисичка, *Cantharellus cibarius* L.», зближеної з *лях*.— Див. ще *лишка*².

[ляшка¹] (бот.) «конюшина, *Trifolium* L.» Мак, [ля́жка] «конюшина середня, *Trifolium medium* L.» Ж, [лє́шка] «конюшина лучна, *Trifolium pratense*

Л.» Ж, [лещок] «конюшина» Мак, [лешок червоний] «конюшина лучна» ОЛА 1981, [лящок червоний, лящок діловий, ілящок, ящик, ящок лучний] «тс.» ОЛА 1981;— не зовсім ясне; може бути пов'язане з *лягати, лежати*, оскільки конюшина середня низькоросла, або з *лях* «поляк» за походженням чи місцем поширення певного виду конюшини; пов'язується (Сабадош ОЛА 1981, 80—81) з др. *ляча* «сочевиця», *ляща* «тс.»; може бути також результатом видозміни назви [валашок] «конюшина», пов'язаної з [валашок] «кастрований баранчик» (за схожістю квітки конюшини з баранчиком) або з *валах* «кінь» (як *конюшина з кінь*).— Сабадош ОЛА 1981, 77—78.— Пор. лєнча.

ляшка²— див. пляшка.

[ляшóк] «назва масті вола»;— неясне.

[ляшток] «частина ткацького верстата (пруток, який вставляється в канавку навою)» Г, Ник;— запозичення з польської мови; п. [laszток, ladszток] «тс.» походить від нім. Ládstock «тс.», утвореного з основ іменників Lade «ляда» і Stock «палка».— Шелудько 38.— Див. ще ляда¹, шток¹.

ляшувати — див. лішувати.

лящ¹ (іхт.) «Abramis brama L.», [леш, лещ, ліщ, ляш] «тс.» Кол, [лещавка] «підлящ, Surrinus blisca» Л, [лещик] «лящ» МСБГ, [лященя] «дрібний лящ» Дейн, [лящóвка] «підлящ» Л, [підлещик] «молодий лящ» Нед, [підлящ] «риба, подібна до ляща; молодий лящ», [підлящівка] «молодий лящ» Мо;— р. лещ, [лящ], бр. лещиц, лещицк, [ляши, подлещицòвка], п. leszcz, слц. [lešt'], болг. [лещ], схв. [ljeskar, ljeskara];— псл. *leščь/ljaščь < *lešk-jь/lask-jь «лящ», похідне утворення від звуконаслідувальної основи lesk-ati, lešč-ati (*ljaščati); назва пояснюється тим, що під час нересту лящі вискакують у повітря і, падаючи, ударяють (ляскають) по воді; пор. інші назви цього виду риби: укр. [пліскованя, пліщ], п. [kleszcz], ч. [dlešec, dlešt'], ст. dlešč, слц. pleskáč, [pl'askáč, plieskač], нл. klešč, схв. plosk, ploska, plošič, слн. ploščic, які мають ту саму мотивацію і також походять від

звуконаслідувальних дієслів укр. *плескати*, слц. plieskat', ч. tleskati, dleskati, п. klaskać; менш обгрунтоване припущення (Фасмер II 490—491) про зв'язок слов'янської назви з лтс. leste «річкова камбала», імовірно, пов'язаним з лтс. lesns, lesns, less «плоский», лит. lėkštas «тс.»; зіставлялося також з лоск (Горяев 186), з гр. λοξός «косий» (про лінію) і лат. luscus «одноокий» (Горяев Доп. 2, 22), з лат. albus «білий», р. лєбедь, прус. locutis «лящ» (Loewenthal AfSlPh 37, 389).— Фасмер—Трубачев II 490—491; Leder 80—81; Преобр. I 450—451; Sławski IV 172—173; Machek ESJČ 120—121; БЕР III 382; Коломиец Происх. назв. рыб 65—68; Усачева ОЛА 1975, 108—111; ЭССЯ 14, 142—145; Верп. I 703.— Пор. лящ².

лящ² «ляпас; [вид гри, плескач Л]», [злящити] «дати ляпаса, вдарити долоною по обличчю; вибити подушки» Ва;— р. [лящ] «ляпас»;— похідне утворення від *ляскати*; пор. аналогічні похідні від звуконаслідувальних дієслів [ляпанець] «ляпас» від *ляпати*, [плескач] «вид гри» від *плескати*.— Див. ще лясь.

[льгóта] «пільга» Ж;— р. льгóта, бр. ільгóта, [льгóта], др. льгота, п. [lgi] «лагідний, несильний», lzej «легче», ulga «полегшення», ч. lhota «пільга», lhůta, слц. lehota «тс.», стсл. льгота;— псл. l̥gota «пільга, полегшення», похідне утворення від *l̥gъ «легкий», що лежить в основі пізнішого суфіксального l̥gъкъ «легкий».— Фасмер II 543; Преобр. I 442—443; Sławski IV 210—211, 395—396; Brückner 293—294; Machek ESJČ 330; Holub—Lyer 287; Holub—Kop. 204.— Див. ще лёгкий.— Пор. вільгóта, пільга.

[льну́ти] «прагнути; прилягати; горнутися, тулитися» Ж;— р. льнуть «липнути; тулитися; горнутися», бр. [ільнуць] «горнутися», др. прильпнути «прилипнути, пристати», прильнути «тс.», п. l̥gnąć «прилипати, прилягати», ст. і діал. l̥naut «тс.», ч. lnouti «прилипати, горнутися», слц. l̥nút' «тс.», схв. прил̥нути «приліпитися, притулитися», стсл. прильн̥жти «тс.»;— псл. *l̥n̥qt̥i < *l̥r̥n̥qt̥i, пов'язане чергуванням голос-

них з *lëpiti* «ліпити»; необгрунтована спроба (Machek ESJČ 337—338) виведення слова від кореня *lei-/li- > Ь в суфіксальним -п- і зіставлення з дінд. *līnāti*, *lāyate*, *lūyate* «притискується, прилягає». — Фасмер II 543; Преобр. I 455—456; Sławski IV 211; Brückner 297; Machek ESJČS 263; Holub—Lyer 285, 291; Holub—Kop. 209, 212; Вєрп. I 754—755; Mikl. EW 178. — Див. ще *лїпнути*.

[льбозний] «худий» До; — неясне.

льбóкай (заст.) «лакей»; — бр. *лѣкай*, п. ч. слц. *lokaĵ*, схв. *lōkāj*, слн. ст. *lokâj*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Lakái* «лакей, слуга» походить від фр. *laquais* «лакей», до якого зводиться й укр. *лакѣй*. — Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 325—326; Brückner 301; Karłowicz SWO 346; SW II 761; Holub—Lyer 292; Holub—Kop. 209; Kluge—Mitzka 419. — Див. ще *лакѣй*.

льбóля «сорочка (звичайно дитяча)», [льбóлька] «тс.» Ж; — р. [лѣля] «хрещена мати; дитяча іграшка; дитяча сорочка», бр. [лѣля] «дитяча сорочка», п. [lolo] «сорочка»; — пел. [l'olja] «тітка, іграшка; сорочка», пов'язане з дитячим лепетанням і паралельне до форм *l'alja*, *lelja* з частково подібними значеннями; р. [лѣля] суміщає всі три значення, характерні для укр. *льбóля*, *лѣля*, *лѣля*. — Фасмер II 479. — Пор. *лѣля*, *лѣля*.

льом — див. *ільм*.

льон¹ (бот.) «*Linum L.*», [льон гірний] (бот.) «льонолісник гірський, *Thesium montanum Ehrh.*» Мак, [льон дикий] «тс.», [гірський льон] «вид азбесту», [зайців льон] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris (L.) Mill.*», зозулин льон (вид моху), новозеландський льон прядильний «*Phormium tenax Torst.*», [лен] «льон прядильний» ВеБ, Ж, [лен дикий] (бот.) «льонок звичайний», [лен польовий, зайців лен] «тс.», [лень] «льон посівний» Мак, [ленок] «тс. (зм.); льонок звичайний; льонолісник, *Thesium L.*» Мак, [лєнище] «ділянка землі, з якої зібрано врожай льону» МСБГ, [лєннищи] «тс.» МСБГ, [леновище] «льонище» Мак, [лїннїшки] «скатерті», [лїннїця] «льняна пряжа»

Ж, [льнїско] «поле з-під льону» Ж, [льнїще] «тс.» Ж, льонáр, льонáрка «жінка, яка вирощує льон; [льонозбиральна машина Л]», льонáрство, льонéць, [льбнїско] «місце, де ріс льон» МСБГ, льбнїще, [льоновáті] «льонові» Ж, льоновіще «льонище», льнóві, [ільняний] «льняний», [ільчáстий, ильчáстий] Ж, ильчáтий Ж, ленний, лїннїй] «тс.», лїаннїй, [лїаннїй], лїаннїй, льонáвий «схожий на волокна льону», [льонкóвий] «льняний» Ж, [льоннїй], льонóвий «тс.», [ільнувáти] (заст., про попадю) «збирати подать (у т. ч. льон)», [льнувáти] «тс.; насміхатися, знуцатися Пі»; — р. бр. *лѣн*, др. *лѣнъ*, п. ч. вл. *len*, слц. *l'ap*, нл. *lap*, полаб. *l'ap*, болг. м. *лен*, схв. *lān*, слн. *lān*, стсл. *лѣн'ѣнъ* «льняний»; — псл. *льпъ* «льон; льняне волокно»; — споріднене з лит. *līnas* (мн. *līnai*) «льон», лтс. *līns* (мн. *līni*), прус. *līppo* гр. *λίνον*, алб. гег. *līni*, тоск. *līgī*, лат. *līnum*, двн. *līn* (нвн. *leip*) «тс.», гот. *leip* «полотно», дірл. *līn* «сітка», ірл. *líon* «льон»; не виключена можливість давнього культурного запозичення у якогось з народів Східної Європи, напр., у скіфів; висловлювалась також гіпотеза про зв'язок з доіндоевропейським (Machek ESJČ 326) чи з середземноморським субстратом (Schradet Reallexikon I 323); робилися спроби виведення слова з іє. *(s)lī- «синюватий» і зіставлення з лат. *liveo* «бути синюватим» (Pokorny 965); зіставлялося з дінд. *līpaḥ* «що прилягає», ірл. *líap* «ніжний, м'який» (Uhlenbeck 262); малопереконливе припущення (Hofmann 181) про латинське або германське походження слова у праслов'янській мові. — Фасмер II 481; Преобр. I 447; Sławski IV 150—151; Brückner 295; Holub—Lyer 285; Holub—Kop. 202; Schuster-Sewc 814—815; ВЕР III 358—359; Bezlaĵ ESSJ II 123; Moszyński PZJP 71; Haas LP 7, 54—58, 77; Bern. I 754; Fraenkel 373; Trautmann 162; Pokorny 691; Specht 71.

[льон²] «кілочок, яким затикається на кінці вісь, щоб колесо не спадало» Ж, [льбнік] «тс.; болт, що кріпить рейку до шпали О», [льбнік] «стрижень, яким скріплюється задній насад воза

з віссю» Л;— п. Іоп «заколесник у возі», [Іуп] «тс.; довгий рухомий шворінь, що з'єднує передню частину воза з задньою за допомогою розвори; шворінь у колодязьному журавлі», ч. Іопек «затичка в осі воза, заколесник», [Іопек, Іопек, Іуп, Іоп], слц. Іопік, [Іупік], вл. Іоп, Іопк, нл. Іоп, Іопк, схв. [Іуѣак], слн. Іупек «тс.»;— запозичено з середньовісньонімецької мови, можливо, через посередництво польської; свн. Іуп(е), Іоп, Іап «заколесник» походить від двн. Іуп(а) (Іупіng) «тс.», спорідненого з двн. Іупіса, дангл. Іупес «тс.» і далі, можливо, з дінд. āпi (<*alni-) «тс.; стегно».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 330—331; Brückner 301; Machek ESJČ 341; Holub—Lyer 294; Bern. I 745; Mikl. EW 176; Kluge—Mitzka 450.

[льондати] «дибати» Ж, [льонд] (у сполученні [ходитьи льондом] «нічим не займатися, байдикувати») МСБГ, [льонда] «повія» ВеБ;— очевидно, пов'язане з [ланда́ти] «ходитьи без діла, байдикувати; повільно ходити», [ланда] «бродяга, ледар».— Див. ще ланда.— Пор. лінда, шльондра.

льонок¹ (бот.) «Linaria L.», [льонок лісовий] «китятки чубаті, Polygala comosa Schrank.» Мак, [льонок польовий] «хрінниця польова, Lepidium campestre (L.) R. Br.» Мак, [льонок приземкуватий] «радіола льоновидна, Radiola lipoides Roth.» Мак, [ленок] «льонок звичайний, Linaria vulgaris (L.) Mill.; льонолижник, Thesium L.» Мак, [ленник] «льонок» Мак, [ленок] «тс.» Мак, [лїнок] «тс. ВеБ; гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.; козельці лучні, Tragopogon pratensis L.», [люнець] «льонок» Мак, [льнянка, льонець, льонток] «тс.» Мак;— р. ленець «льонолижник», ленок «радіола», льнянка «льонок; льонолижник льонолистий, Thesium liphyllum L.», бр. [лянок] «льонок», [лясна лїница] «тс.», п. Іепек «радіола», ст. Іпек «тс.», Іепіес «льонолижник», Іпіса «льонок», ч. Іпєнка «льонолижник», Іпісе «льонок», слц. І'апєк «радіола», вл. Іепєк «льонок», схв. ланак «льонолижник», [ланіка] «льонок», [ланцац, ланчїї] «тс.», слн. Іапїка «льоноли-

ник», Іапovo zele «льонок звичайний»;— похідні утворення від льон ([лен]); назви зумовлені частково подібністю листя деяких із цих рослин до льону (льонок, льонолижник), що підтверджується існуванням синонімічних назв укр. [лен] «льонок» (при [лен] «льон»), ч. ст. Іеп Matky Voží «льонок», Marie Іен, polný Іен, нл. Marijсупу Іап «тс.», пор. також слат. Ііпагіа (звідки сучасна латинська наукова назва рослини) від лат. Ііпum «льон», нім. Leinkraut «льон», складне утворення з Lein «льон» і Kraut «трава», Leinblatt «льонолижник», з Lein «льон» і Blatt «лист», фр. faux Ііп «льонок», petit Ііп «тс.» (букв. «несправжній льон», «малий льон»), частково тим, що більшість рослин, які носять назви, похідні від льон, зустрічаються часто в посівах льону як бур'яни.— Анненков 353; Нейштадт 292; Симоновіћ 91, 390, 466; Sławski IV 150—151, 316—317; Machek Јm. rostl. 88—89, 135, 211.— Див. ще льон¹.— Пор. ляннїця.

льонок² «частина ткацького верста (одна з двох підставок, на яких лежить штак)», [льонток Ник, льонток] «тс.»;— очевидно, пов'язане з [льон] «кілочок на кінці осі воза, заколесник», [льоник] «тс.» (див.).

[льоп] (виг.) «ляп, шльоп», [льопати] «ляпати, мазати; верзти, базікати Ж, О; бризкати, лити МСБГ», [льопотати] «цокотати» О, [льопна] «брудна, неохайна людина; базіка; пліткарка» МСБГ, [льопака] «той, хто любить довго купатися, плавати» МСБГ, [льопало] «базіка» О, МСБГ, [льопи] «плями від розливої кольорової рідини; мазня», [зальопанка] «замазура; нечупара» Я, [зальопка] «тс.; забруднена гряззю» Я, [польопотини] «мутна, забруднена рідина, рештки їжі» Ж;— р. [лєп] «ляп, шльоп», бр. лєпаць;— східнослов'янське звуконаслідувальне утворення, паралельне до ляп, лїпати (пор.).

[льорба] «бурда, несмачна страва» МСБГ, [льорга] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі двомовного населення внаслідок контамінації молд. чорбэ «борщ» (туркського походження, пор. тур. çorba

«юшка») і молд. *льоарбэ* «рот» (рум. *Ioarba* «тс.») або молд. *льоарэй* «пити жадібно, великими ковтками» (рум. *leorăi* «тс.»).

[льос] «жереб; доля Ж; удача Ме; щастя, удача МСБГ», [льосувати] «кидати жереб, розігрувати в лотерею Ж; тягнути жеребок МСБГ»;— бр. *лѣс* «хід подій, збіг обставин; доля», п. ч. *los* «доля; жереб», слц. вл. *lós*, м. *лоз*, схв. *лбэ* «тс.»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *lōz* (нвн. *Los*) «тс.» походить від двн. *(h)lōz* (*hluz*) «жереб; кидання жереба; поділ спадщини», спорідненого з гот. *hlauts* «жереб; спадщина», дісл. *hlaut* «жереб; частина, що йде в жертву богам; кров жертви», дфриз. дангл. *hlot* «доля», дісл. *hlutr* «жереб, частина», далі з лит. *kliudyti* «причіпляти», *kliuti* «зачепитися», псл. *kljuka*, *kljuš*, укр. *ключ*.— Шелудько 38; Sławski IV 333—334; Brückner 301; Machek ESJČ 340; Holub—Lyer 293; Holub—Kop. 210; Kluge—Mitzka 446.— Див. ще *клюкати*¹.— Пор. *лотерія* *лотб*.

льот, *льотка*, *льотний*, *льоток*, *льотом*, *льотчик* — див. *летіти*.

[льотка] «куля малого калібру» Ж;— р. *лѣтка* «дріб»;— запозичення з польської мови; п. *lotka* «найгрубіший дріб» походить від нім. *Loth* «шматок олова як снаряд (куля)», до якого зводиться також укр. *лот*; семантика слова зазнала вторинного впливу дієслова *летіти*.— Sławski IV 337; Brückner 301.— Див. ще *лот*².

льоx «погриб, підвал; [яма, печера; підземелля]», [льоховіця] «яма, вовча яма»;— р. *лѣx* «льоx», бр. *лѣx* «тс.», п. *loch* «підземне приміщення; яма, печера; підвал; (ст.) шлюз; отвір, дірка», ч. *loch* «в'язниця; (заст.) підвал, яма; [підвал для зберігання картоплі; заяча ямка]; (ст.) підвал; печера», слц. [loch] «яма, заглиблення, дірка; підвал»;— через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *loch* «сховище, яма; в'яз-

ниця; отвір» (нвн. *Loch* «отвір, заглиблення, яма, нора; бідне житло; в'язниця») походить від двн. *loh* «тс.», пов'язаного з *lūhhan* «замикати», спорідненим з дангл. *loc* «зámok», *losa* «тюрма», гот. *usluks* «отвір», дісл. *lok*, *loka* «тюрма», далі з лит. *lūžti* «ламати», дінд. *gujāti* «ламає».— Шелудько 38; Richhardt 75; Sławski IV 318—319; SW II 758; Brückner 301; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 293; Bern. I 729; Потєбня РФВ I 263; Kluge—Mitzka 444.— Пор. *люк*.

льоxа «свиня; свиноматка», *льошник* «приміщення для льохи»;— запозичення з польської мови; п. *locha* «свиноматка, самиця дикого кабана» зіставляється з ч. [lachna, lochna] «товста жінка; безсоромниця», слц. [lacha] «бідна жінка», [l'acha] «легковажна жінка», р. [лoxa] «дурна жінка», які щодо різниці в семантиці порівнюються з нім. [Lose] «свиня; розпусниця», і далі з п. [lochać się] «проявляти статевий потяг» (про свиней, диких кабанів), [lachać się] «тс.», укр. [лoхати, лoхатися] «прагнути; відчувати голод, спрагу», бр. [лoxaць] «бігти, літати; плести, базікати»; п. *locha*, [locha] виводиться також (Karłowicz SWO 346; SW II 758) від н. [Lōse] < (lo(o)s) «свиноматка» з експресивною зміною s > ch, характерною для польської мови.— Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 140; Sławski IV 319—320.— Пор. *лoхати*, *лoхати*¹.

[льще] «відблискуюче світло» Ж, [ильще] «блукаючий вогник; (ент.) світлячок, Lampyris postilusa» Ж, [ильца] «світлячок» Пі;— очевидно, пов'язане з [лищати] «блищати», *лиск* «блиск гладкої поверхні», п. ст. *lszceć się* «блищати, іскритися», *leskać* «поблискувати», ч. ст. *lšcieti sě* «блищати», *lsknúti* (*lesknúti*) *sě* «блиснути», болг. *лъщя* «блищати», схв. *лѣштити се*, стел. *льщати са* «тс.» (псл. *lšc- < lšk-); менш обгрунтоване пов'язання (ЕСУМ II 296) з псл. *lšstь* «обман, хитрощі, лестощі».— Фасмер II 491; Bern. I 751.— Див. ще *лиск*.

ма¹ «мама, мати (у звертанні та у лайливих виразах)»;— болг. м. *ма* (звертання до матері, до жінки), схв. *мā* «тс.»;— результат скорочення в розмовній мові іменника *ма́ма* (клична форма *ма́мо*);— пор. аналогічні утворення дінд. *пā-* «мати», гр. (дор.) *μā* (у словосполученні *μā γā* «о мати земле»), англ. *па* (дит.) «мама».— БЕР III 593; Frisk II 154; Boisacq 596, 606; Klein 918; Pokorny 694.— Див. ще *ма́ма*, *ма́ти*¹.

ма² «має»;— результат закономірного розмовно-діалектного скорочення форми *ма́е* (з ос. одн. від дієслова *ма́ти*); пор. *хапá* «хапає», *співа́* «співає».— Див. ще *ма́ти*².

[**ма**³] «немає»;— результат скорочення слова *нема́* (*нема́е*) в дитячій мові.— Див. ще *ма́ти*², *нема́е*.

[**ма**⁴] «моя, мое»;— р. [*ма*] «моя», п. *та*, ч. *та́*, схв. *пā* «тс.»;— результат стягнення займенникових форм *моя*, *моя* в розмовній мові.— Див. ще *мій*.

ма́бу́ть «певно, очевидно», [*маб Л, мабідь Пі, ма́біть, мабо́те Ж, мабудь Пі, ма́бу́ти, май, майбу́ти Ж, майбу́ть, майть ЛЖит, ма́ть, найть ЛЖит*] «тс.», [*мабу́тний*] «можливий» Ж;— р. [*ма́будь*] «мабу́ть», бр. *ма́быць* «тс.»;— складне слово, що виникло із словосполучення *ма́е бути* (з модальним значенням імовірності, можливості) внаслідок його злиття і часткової редукції; діалектні форми відбивають різні етапи цього процесу в усному мовленні.— Див. ще *бу́ти*¹, *ма́ти*².

[**мав**] «няв» (вигук, що імітує котячий крик) *Ме*, [*ма́вкати*] «нявкати» *Ме*, *ВеНЗн*, *ВеБ*, [*м'я́вкати, м'явча́ти, м'явуча́ти*] «тс.»;— р. [*ма́врить*] «тс.», *м'я́у, мя́ука́ть, м'явкать*, бр. *м'я́укаць*, п. *міау, міауцзу́с*, ч. *міау, тїау, тїоука́ті*, ст. *маукати, тїаукати*, слц. *тїау, тавчі́т', тїау́чат', тїаука́т'*, вл. *тїау-*

ка́с, тїау́пу́с, нл. *мі́јау, тїау́са́с, тїау́ка́с*, болг. *мя́укам*, схв. *ма́у, ма́у, ма́у́к*, *ма́ука́ти*, слн. *ма́вкати, мі́ја́вкати*;— звуконаслідувальні утворення, очевидно, успадковані вже з праслов'янської мови;— пор. нвн. *міауен, шауен* «нявкати», дангл. *тауеп*, англ. *теу, міаоу*, фр. *міауег*, гол. *тауеп*, норв. дат. *тїауе*, перс. *тау*; в неіндоевропейських мовах: тур. *тау-*, *мі́јау-*, *мі́ја́вла-* «нявкати», кит. *міау* «кіт».— Фасмер III 32; Преобр. I 585; Brückner 330; Machek ESJČ 303; Holub—Lyer 318; Holub—Кор. 228; Klein 975; Falk—Торп I 725; Радлов IV 2063.— Пор. *вав, няв*.

мавзоле́й «надмоги́льна архітектурна споруда»;— р. болг. *мавзоле́й*, бр. *ма́узалей*, п. *таузолеум*, ч. *таузолеум*, *таузолеум*, слц. *таузо́леум*, вл. *таузо́лей*, м. *мавзоле́й*, схв. *маузо́лєй*, слн. *тавзо́лєй*;— запозичене з грецької мови, можливо, через посередництво латинської і західноєвропейських (лат. *Маусо́леум*, нім. *Маусо́леум*, фр. *таузо́ле*, англ. *таузолеум*); гр. *Μαυσώλειον* «гробниця Мавсола», походить від імені карійського царя *Μαύσ(σ)ώλλ(λ)ος* (IV ст. до н. е.), якому було споруджено в Галікарнасі величну гробницю.— СІС 503; Добродомов РР 1972/2, 158; СІС 286; Дворецкий 1056; Корали́нські 615; Holub—Lyer 306; Holub—Кор. 218; БЕР III 596; Klein 950.

ма́вка «казкова лісова істота; русалка», [*мавкі́*] «душі нехрещених дітей» Потебня, [*м'явки*] «тс.» тж, [*ма́вок*] «дитина мавки» Ж, [*ма́лка*] «тс.» Ж, [*ма́йка*] «гірська русалка; мавка» О, [*ма́явка*] «мавка» Ж, *ма́вський* (у виразі *м. великдень* «день поминання померлих»);— р. [*ма́вка*] «(за забобонними уявленнями) душа дівчини, що померла до хрещення», п. [*та́вка*] «ма́вка», [*тау-*

ка, miawka] «тс.» (з укр.), слн. [mavje] «душі нехрещених дітей»; — результати видозміни деетимологізованої форми *на́вка* «мавка», зближеної з основами *ма́лий*, [ма́вкати] «нявкати» та ін. — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потєбня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Machek ESJČ 391. — Див. ще *на́вка*. — Пор. *мав*, *няв*, *ня́вка*.

ма́впа, *мавпеня́*, *мавпій* «мавпа-самець», *мавп'ятник* «приміщення для мавп», *ма́лпа*, [ма́лфа] «мавпа» Ж, [ма́лфа], *на́впа*, *на́лпа*, *на́лфа* «тс.» Дз УЗЛП, *ма́впячий*, *мавпува́ти*, *малпува́ти*; — бр. *ма́лпа*, п. та́пра, [та́пра], ст. та́пра, слц. [па́пра]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Maulaffe «мавпа» складається з основ іменників Maul «паща» (свн. mūl(e), двн. mūla), спорідненого з дісл. mūli, дфриз. mūla, дат. шв. mule, гот. *mūlō «тс.», гр. μάλλω «стискати губи», норв. smaul(e) «рот», лтс. smaule «паща», і Affe «мавпа» (свн. affe, двн. affo), спорідненого з дісл. арі, дангл. ара, англ. аре «тс.»; герм. арап неясного походження, можливо, давне запозичення з слов'янських або кельтських мов (пор. др. *опица*, ч. *орісе*, пкельт. abránas (ābránas) «мавпа»); спільного слова на означення мавпи в індоевропейських мовах немає; звук *в* в укр. *ма́впа* з'явився, можливо, за аналогією до слів *вовк*, *жовтий* і под.; *ф* у формі *ма́лфа*, поширеній на Закарпатті і в галицьких говорах, міг виникнути під впливом говорів німецьких колоністів. — Дзензелівський УЗЛП 89—90; Шелудько 39; Richhardt 19, 78; Brückner 320; Kluge—Mitzka 8, 468; Klein 87; Vries II, 380, 394; Schrader Reallexicon I 16—17.

мавр (іст.) «представник населення Північної Африки; (пізніше) араб», *мавр'ітанка*, *мавр'ітанський*, *маврський*; — р. *мавр*, бр. *маур*, п. ч. слц. Maug, болг. *мавър*, схв. *Мавар*, *Мавур*; — запозичено з грецької мови через посередництво латинської (лат. Maugus «житель Мавританії») і, можливо, західноєвропейських (пор. нім. Maug, фр. Maug, More, англ. Moor); гр. Μαυρός походить з μαυρός (μαυρός) «темний», пов'язаного з ἀμαυρός «сумний, слабий,

темний», що є, можливо, зворотним утворенням від μαυρόομαι, -όω «затемнюю; гасну»; зіставляється з ἀμαυρός «темний, слабий, важкий для впізнання», для якого припускається можливість зв'язку з стсл. *измъдѣти* «ставати слабим». — СІС² 503; СИС 286; БЕР III 597; Klein 1002; Frisk I 88, II 96—97; Boisacq 51, 615. — Пор. *му́рин*.

Мавр (чоловіче ім'я), *Ма́вра* (жіноче ім'я), [Мавру́ня Ж, Ма́мра, Ма́мря], ст. *Мавръ* (1627); — р. *Мавр*, *Ма́вра*, бр. *Маур*, *Маура*, слц. Maugus, Мауго, болг. *Мавро*, *Ма́вра*, схв. *Мавор*, стсл. *Мавръ*, *Мавра*; — через посередництво церковнослов'янської і, можливо, грецької мов (пор. гр. Μαύρα (жіноче ім'я), μαυρός, μαυρός «темний») запозичено з латинської; лат. Maugus (чоловіче ім'я) утворено на основі етноніма Maugus «мавр, житель Мавританії». — Беринда 221; Вл. імена 65; Петровский 146; Суперанская 88; Спр. личн. имен 432; Илчев 312; Constantinescu 104; Dauzat Dict. des noms 424. — Див. ще *мавр*.

Маврі́кій (чоловіче ім'я), ст. *Маврі́кій* (1627); — р. *Маврі́кій*, бр. *Маури́кій*, др. *Маврикий*, п. Маугусу, ч. ст. Maugicí, слц. Maugicíus, болг. *Маврі́к*, м. *Маврикие*, *Маврицие*, схв. Mavrikije, Mavricije, слн. Mavricij; — запозичення з латинської мови; пізньолат. Maugitius, Maugicíus є похідним від лат. Maugus «Мавр (чоловіче ім'я); житель Мавританії, мавр». — Вл. імена 65; Беринда 221; Constantinescu 104; Спр. личн. имен 432; Knappová 126; Klein 950. — Див. ще *мавр*, *Мавр*.

маг «жрець; чарівник», *магі́зм*, *ма́гіка* Ж, *ма́гія*, *магі́чний*; — р. бр. болг. м. *маг*, п. слн. таг, ч. слц. та́г, вл. тагја, схв. *маг*; — запозичено з грецької мови, можливо, через посередництво латинської (лат. magus); гр. μάγος «член мідійсько-перської касты жерців; чаклун» походить від дперс. Maguš (ав. mouci-) (назва племені, що виконувало функції жерців); дальша етимологія слова неясна. — СІС² 503; СИС 286; Фасмер II 554; Преобр. I 501; Brückner 317; Kopaliński 593; Holub — Lyer 297; Holub — Кор. 214; БЕР III

597, 602; Bern. II 3; Klein 923; Frisk II 156—157; Uhlenbeck 209; Bartholomae 1111.

[магазин] «магазин для зберігання зерна; комора»;— р. [магазин, магазєя] «тс.»;— очевидно, через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *magazijn* «склад», як і фр. *magasin* «магазин; склад», нім. *Magazin* «тс.», походить від ар. *maḥāzin* (мн.) «склади»; менш обгрунтоване виведення від нгр. *μαχαζι* (Фасмер ГСЭ III 118) або від тур. *magaza* «тс.» (Mikl. EW 180; TEI Nachtr. 2, 168), які зводяться до того самого арабського джерела (одн. ар. *maḥzūn*); пор. запозичені з турецької мови болг. [магазин (маза, маза)] «підвал», м. *маза* «склад», заст. *магаза*, схв. *магáза* «тс.».— Фасмер II 554—555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 76; Младенов 284; Skok II 352; Lokotosch 108.— Див. ще магазин.— Пор. гамазєй.

магазин «крамниця; комора; склад; частина апарата або приладу (найчастіше зброї); [додаткові рамки у вулику ЛексПол], [магазин] «колгоспна комора» Па, [магазин] «магазин; колгоспне приміщення для зерна, амбар; скляний резервуар лампи, в який наливають гас» Л, [магазин] «колгоспне приміщення для зерна, амбар» Л, Па, *магазинєр* «власник крамниці; продавець у крамниці», *магазинка* «рушниця з магазином», *магазинник* «комірник»;— р. болг. *магазин*, бр. *магазин*, п. *magazyn* «магазин; ілюстрований журнал», ч. слц. *magazín* «універмаг; ілюстрований журнал», вл. *magasin* «магазин, склад, депо», м. *магазин* «склад, магазин; журнал», схв. *магáзєн*, *магáцєн* «тс.», слн. *magazín* «склад; депо; магазин»;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Magazin*, фр. *magasin*, іт. *magazzino* «магазин, склад», пор. також ісп. ст. *magacén* «тс.») запозичено з арабської; араб. *maḥāzin* є формою множини від *maḥzūn* «склад», похідного від *ḥāza* «він зібрав, нагромадив».— СІС² 503; Акуленко 141; Москаленко УІЛ 50; Макарушка II: Фасмер II 555; Преобр. I 500; Добродомов РР 1967/1, 74; Brückner 317; Holub—Lyer 297; Holub—

Kop. 214; БЕР III 597—598; Matzenauer 248; Mikl. TEI Nachtr. II 121.— Пор. магазин.

магайбі (привітання з побажанням успіху в праці), [магазинбо] «тс.» ЛексПол, [немагайба] «неввічлива людина, той, хто не вітається» До;— результат скорочення вітального словосполучення заст. *помагай бог*.— Див. ще бог¹, мотї, допомотї.— Пор. спасїбі.

[магалá] «частина передмістя; куток села Мех»;— запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *махалá* «передмістя, міський квартал», рум. *mahalá* «тс.», як і болг. *махалá* «частина міста або села; квартал», схв. *ма́хала*, *маха́ла* «тс.», походить від тур. *mahalle* «квартал, район (міста)», яке зводиться до ар. *maḥalla* «тс.».— Мельничук Молд. эл. 168; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 135; Десницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 159; БЕР III 690; Bern. II 5; Mikl. EW 180; СДЕЛМ 252; DLRM 473; Lokotsch 107; Räsänen Versuch 321.

[магалáва] «дрюк; чабанська палиця» МСБГ;— очевидно, результат контамінації назв [магáла] «груба палиця» і *була́ва* (див.).

[магалас] «ледащо; людина аморальної поведінки» МСБГ;— очевидно, результат афективної видозміни форми [магалáтїй] «чоловік, який прикидається дурником» (див.).

[магалáтїй] «чоловік, який прикидається дурником» Мо, [маглавіт] «навіжений» МСБГ;— очевидно, запозичення з молдавської мови; молд. *махалажїу* (рум. *mahalagiu*) «мещканець передмістя; (перен.) простолюдин, мужик; грубіян, пліткар» є похідним від *махалá* (рум. *mahalá*) «передмістя».— DLRM 473.— Див. ще магалá.

[магар] «осел, ішак; дурень» Мо, [магарїця] «ослиця» Гриц, [магарь] «дурень; хуліган, бешкетник» МСБГ;— ч. [magar] «осел», болг. *магарє*, м. *магарє*, схв. *ма́гарац*, *ма́гарє* «тс.»;— запозичення з східнороманських мов; молд. *ма́гар* «осел», рум. *maǎar* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зводиться до сгр. *μαγαριον* «в'ючна тварина» (нгр. *μαγαρι* «вантаж»), похідного від гр.

ρόμος «вантаж»; вважається також (СДЕЛМ 271) запозиченням із дако-мізійської мови. — Гриценко 153—154; Ničā-Armaş та ін. Romanoslavica 16, 90; Machek ESJČ 347; БЕР III 598—600; Младенов 285; Skok II 351—352; Bern. II 2; Mikl. EW 180; DLRM 484.

магар — див. могар.

Магдаліна (жіноче ім'я), Магдалена, *Máгда*, *Магдўня*, ст. *Магда* (1488); — р. *Магдаліна*, бр. *Магдалена*, *Máгда*, п. *Magdalena*, ч. слц. *Magdalena*, вл. нл. *Madlena*, болг. *Магдаліна*, *Магдалена*, *Магдалін* (чол.), схв. *Magdàlena*, *Magdaljina*, слн. *Magdalena*, стсл. *Мгддлинни*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μαγδαλῆνη*, букв. «жінка з Магдала», утворено від назви міста *Μαγδαλα*, джерелом якої є араб. *Maghd'elá* (первісно «вежа»), похідне від *gədhál* «він став великий», пов'язаного з гебр. *gādhál* «тс., був великий», *gādhól* «великий». — Вл. імена 138; Kopalinski 593; Спр. личн. имен 508; Кпаррová 248—249; Илчев 312; Klein 922.

[магель] «качалка СУМ; зв'язані докупи мотки прядива Мо», [магель] «качалка; частина ткацького верстата», [магельницья] «рубель, праник», [магівницья] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [магівницья] «частина ткацького верстата», [магілницья] «рубель» Мо, [магілницья] «тс.» Ме, [магіль] «качалка» СУМ, [магіль] «качалка; частина ткацького верстата» Г, ВеУг, [магільницья] «рубель», [магілі] «горстки коноплі, зв'язані докупи; сніп» Мо, [магілі] «бердо» Л, [маглівка] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [маглівник] «полотно для качання білизни; рушник» Ж, [маглівницья] «рубель; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [маглівницья] «рубель» О, [маглівницья Г, Ж, магіўка Ле, магіўницья О, маглуніцья О] «тс.», [магля] «довжина витканого полотна, яке навивається за один раз на навій» Ник, [магляр] «прасувальник» Ж, [маглярка] «рубель» Ж, [магльони] «блочки у верстаті» Ник, [маголь] «тс.», [мадівницья] «тс.»; пральна дошка; велика палиця» МСБГ, [маділницья] «тс.» МСБГ, [мазівка] «пральна

дошка» МСБГ, [магліўницья] «рубель» О, [магльўницья] «тс.» О, [магль] «качалка» ВеУг, [мандлвницья] «рубель» О, [магльіваний] «качаний маглівницею» МСБГ, [маглювати] «качати (білизну)» О, [маглювати, мадлювати О, мандлювати О, мєндлювати О] «тс.»; — р. [магіль] «дубовий брусок, яким качають при виготовленні воскові свічки», [маглі] «рубель і качалка для білизни», бр. [магілі] «тс.», п. *magiel* «прилад для прасування; ролик для вигладжування шкір; дубовий брусок, яким качають воскові свічки», [magla, mangla, mengla] «тс.», ч. *mandl* «прилад для прасування», ст. *mangl*, слц. *mangel'*, *mangl'a* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. (австр.) *Mänge(l)* «качалка для прасування білизни», снн. двн. *mange* «катапульта», як і іт. *mangano* «баліста», походить від лат. *manganum* «тс.», запозиченого з грецької мови; гр. *μάγανον* «залізний шворінь; металне знаряддя; облудний засіб» зіставляється з дінд. *mañjuḥ* (*mañjula-*) «прекрасний, приемний, милий, привабливий», *mañgalam* «щастя, здоров'я; хороше знамення», осет. *maeng* «обман», кельт. сірл. *maeng* «обман; спритність, легкість; досвід», тох. А *mañk* «борг; помилка, гріх», тох. В *mañki* «тс.» — Шелудько 38; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 75; Трубачев Рем. термиол. 136; Brückner 317; Machek ESJČ 350; Kluge—Mitzka 459; Frisk II 155; Boisacq 596—597; Walde—Hofm. II 28—29.

[магеран] (бот.) «майоран, *Origanum majorana* L. (*Majorana hortensis* Moench.)», [магера, магєра] «тс.» Мак; — ч. слц. [mageran], болг. [магиран] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *magirán*, рум. *maghirán*, [măgherán, măghirán] «тс.» походять від слат. *majorana* (*magogana*, *maggeřana*), *majoracus* «тс.» — Slavica 16, 89; Machek Jm. rostl. 201; Crânjala 339; СДЕЛМ 245; DLRM 472. — Див. ще майоран. — Пор. мадяран.

[магерка] «повстяна шапка», [магєрка, магєрка Л, магірка, магірка, магірка Л, магірка Л, малгєрка Бі] «тс.», [магярка] «чоловічий головний убір»

МСБГ;— р. [магѣрка] «валяна біла шапка; цеберко», бр. *магѣрка* «чоловіча валяна шапка»;— запозичення з польської мови; п. *magierka* «угорська шапка», [gamerka], як і ч. *madëra* «те.», походить від етнічної назви п. *madiar*, *madziar* «угорець, маляр».— Richhardt 76; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Потєбня ЖСт 1891/3, 118; Brückner 317; Kopaliński 593; Machek ESJĀ 347; Mikl. EW 180.— Див. ще ма́дяр.— Пор. га-ме́ра.

[магѣр] «перегнане на сепараторі молоко» МСБГ;— запозичення з німецької мови; нвн. *máger* «пісний, нежирний; худий» (пор. *magere Milch* «збиране молоко») споріднене з дангл. *mæger* «худий», дісл. *magr*, далі з лат. *maser* «тс.», гр. μαγρός «довгий», можливо, також з псл. *mogti «могти» (первісно «тягнути»).— Kluge — Mitzka 452.— Пор. мо́гті.

[магѣри] «сорт високостеблї крупнокачанистої кукурудзи» МСБГ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою ма́дяр «угорець».

[магѣрка] (бот.) «ковила та прикраса головного убору з неї» МСБГ;— очевидно, результат перенесення назви головного убору [магѣрка, ма́гѣрка] на прикрасу і рослину, з якої ця прикраса робилася.— Див. ще магѣрка.

[магілка (сиру)] «головка сиру; екис-ле молоко; сыр» ВеБ, [ма́гілка] «тс.; сирник» Ж;— очевидно, результат видозміни форми *гомїлка* «головка сиру» (пор. *магѣрка* : *гамѣрка*).— Див. ще го-мілка².

магістр «у дореволюційній Росії та деяких інших країнах — перший учений ступінь; у середні віки — голова духовного або рицарського ордену», *magister*, *magistrant*;— р. *magistr*, бр. *magistr*, др. *magistrъ* «вищий чиновник, воєначальник у Візантії», п. слц. вл. *magister*, ч. *magistr*, *magister*, болг. *магістръ*, м. *магістер*, схв. *магістар*, слн. *magister*;— через посередництво грецької мови (гр. μαγιστρος «воєначальник, вищий чиновник») запозичено з латинської; лат. *magister* «начальник, учитель, керівник» є похідним від прикмет-

ника *magnus* «великий», спорідненого з дінд. *mah-*, *maḥa-*, *mahat-*, ав. *maz-*, гр. μέγας, вірм. *mes*, гот. *mikils*, хет. *mekkiš* «тс.», тох. А *mak-* «багато», тох. В *makā-*, англ. *much* «тс.».— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 555; Преобр. I 500; Kopaliński 593—594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602; Bern. II 3—4; Walde—Hofm. II 10—12.— Пор. магістра́ль, магістра́т, ма́йстер.

магістра́ль;— р. *магістра́ль*, бр. *магістра́ль*, п. *magistral*, ч. слн. *magistrála*, слц. *magistrál*, вл. *magistrala*, болг. м. схв. *магістра́ла*;— через посередництво західноєвропейських мов (н. *Magistrále*, фр. англ. *magistral*) запозичено з латинської; лат. *magistrālis* «пануючий» є похідним від *magister* «начальник, учитель».— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 555; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 601—602; Walde—Hofm. II 10.— Див. ще магістр.— Пор. магістра́т.

магістра́т «орган міського самоврядування; муніципалітет», [ма́йстра́т] «тс.», *магістра́тура*;— р. болг. *магістра́т*, бр. *магістра́т*, п. *magistrat*, [maistrat, majestrat, majstrat], ч. слц. слн. *magistrát*, вл. *magistrat*, схв. *магістра́т*;— через посередництво польської і німецької мов (н. *Magistrát*) запозичено з латинської; лат. *magistrātus* «державна влада, державне управління» є похідним від *magister* «начальник, учитель».— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298.— Див. ще магістр.— Пор. магістра́ль.

[ма́гла] «купа» ВеУг, [ма́гля] «штабель колод, заготовлених для сплаву; купа сплавлених полін» Мовозн. 1974/3, [ма́гіль] «тс.» тж;— запозичення з угорської мови; уг. *máglya* «купа, стіс» виводиться з слов'янських мов: укр. р. болг. *могіла* та ін.— Kniezsa I 322—323; MNTESz II 815; Bárczi 194.— Див. ще могіла.— Пор. мі́гла.

[маглевка] (знев.) «голова» МСБГ, [ма́гвѣдѣ, ма́гвѣня] «тс.» тж, [ма́лівка] «голова сиру з тмином» Ж;— очевидно, пов'язане з [ма́гель] «качалка», [ма́глівка] «рубель; велика палиця»; до семантики пор. *довбѣшка* «голова» при *двѣбнѣ* «велика палиця».— Див. ще ма́гель.

[маглюва́ти] «погано малювати, погано писати»;— не зовсім ясно; можливо, результат зближення *малюва́ти* з фонетично схожим [маглюва́ти] «качати (білизну)».

[магля́за] «людина з забрудненим обличчям»;— афективне утворення.

ма́гма «розплавлена маса, що виливається при виверженні вулкана», *магматичний*;— р. бр. болг. ма́гма, п. ч. слц. вл. magma, схв. ма́гма, слн. mágma;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Ма́гма, фр. англ. magma) запозичено з грецької; гр. μάγμα «тісто, гуща, місиво» пов'язане з μάσσω (<*μαγ-ιω) «стискаю, здавлюю, мішу», спорідненим з псл. mazati, укр. ма́зати.— СІС² 504; СИС 287; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; Klein 919, 922; Frisk II 180—181.— Див. ще ма́зати.— Пор. ма́са.

магна́т «великий феодальний земле-власник», *магнатерія* (заст.) «магнати, вище дворянство старої Польщі», *магнатство* (зб.);— р. бр. болг. магна́т, п. вл. magnat, ч. слн. magnát, слц. magnáš, magnát, схв. ма́гна́т;— через посередництво польської мови запозичено з латинської; слат. magnātus «вельможа» пов'язане з пізньолат. magnās (род. в. magnātis) «великий, знатний», що походить від лат. magnus «великий».— СІС² 504; Richhardt 76; СИС 287; Фасмер II 556; Преобр. I 500; Kopaliński 594; Holub—Lyer 298; БЕР III 602.— Див. ще магі́стр.

магне́зія «білий порошок, окис або сіль магнію», *магнезіальний*, *магнезійний*;— р. магне́зія, бр. магне́зія, п. magnezja, ч. magnézie, magnesie, слц. magnézia, болг. магне́зій, м. магнезија, схв. ма́гнезија, слн. magnézija;— інтернаціональний (новолатинський) науковий термін; нлат. magnesia походить від гр. μαγνησία, що є результатом скорочення виразу ἡ Μαγνησία λίθος «магнесійський камінь», у якому Μαγνησία є прикметником жін. р. (чол. р. Μαγνησιος) від назви півострова і міста Μαγνησία.— СІС² 504; СИС 287; Фасмер II 556; Горяев 448; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603; Klein 922.— Пор. ма́гній, магні́т.

магне́то «електромагнітний генератор струму»;— р. магне́то, бр. магне́та, п. ч. слц. magneto, болг. магне́т(о);— інтернаціональний науковий термін (пор. нім. Magnéto, фр. magnéto, англ. magneto «тс.»), що з'явився в результаті скорочення словосполучення, яким називався генератор; пор. фр. machine magnétoélectrique, англ. magnetoelectric machine, де magneto- пов'язане з лат. magnet- «магніт».— СІС² 505; СИС 287; Kopaliński 594; Klein 923.— Див. ще магні́т.

[магні́тий] «хворобливий, слабосильний», [магні́тий] «кволий, хворобливий» МСБГ;— запозичення з молдавської мови; молд. мыхні́т, [ма́хні́т] (рум. mîhnît) «засмучений, зажурений» походить від мыхні́ (mîhnî) «засмучувати», яке вважається запозиченим з південнослов'янських мов (болг. ма́хна «перемістити, усунути, покинути», схв. ма́хнути «махнути», ма́хнути се «кинути, покинути», махні́тати «шаленіти», споріднені з укр. маха́ти).— СДЕЛМ 271; DLRM 506; БЕР III 691—693; Skok II 355.

[магні́титися] «збиратися (на дощ)» Ж;— очевидно, пов'язане з [магні́тий] «кволий, хворобливий, (первісно) смутний, засмучений» (у такому разі спочатку означало «супитися, хмуритися»); може бути й безпосереднім запозиченням з молдавської мови (пор. молд. а се мыхні́ «засмучуватися», мыхні́т «засмучений»).— Див. ще магні́тий.

ма́гній (хімічний елемент), *магнезі́т* «вуглекисла сіль магнію (мінерал)», ма́гнезій;— р. ма́гній, бр. ма́гній, п. magnez, ч. magnézium, magnesium, слц. magnézium, вл. magnezij, болг. ма́гнезій, м. магнезиум, схв. ма́гнезијум, слн. magnézij;— засвоений російською та іншими східнослов'янськими мовами перший варіант новолатинської наукової назви Magnium, утвореної в 1808 р. англійським хіміком Г. Деві від нлат. Magnesia «магнезія» і пізніше заміненої ним на Magnesium.— СІС² 505; Волков 35; Фигуровский 88; Kopaliński 595; Holub—Lyer 298; БЕР III 602—603.— Див. ще магне́зія.— Пор. ма́гній, магні́т.

магніт, [ма́гнес] «магніт», *магнетизёр*, *магнетизм*, *магнетик* «речовина, що має магнітні властивості», *магнетит* «мінерал, що містить залізо і має магнітні властивості», [ма́гнит] «магніт» Ж, *магнітик*, *магнетичний*, *магнетизувати*, *магнетити*, [ма́гнесувати], *намагнічувати*, *розмагнічувати*, *розмагнічуватися*, *розмагнічений*;— р. болг. *магніт*, бр. *магніт*, др. *магнитъ*, п. *mag-nes*, [magnet], ч. слц. вл. нл. *mag-net*, м. *магнет*, схв. *магнѣт*, слн. *mag-nét*;— запозичено в давньоруську мову з грецької, форми з голосним е, пізніше, через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нвн. *Magnét*, свн. *mag-nes*, англ. *magnet*, лат. *mag-nēs*, род. в. *mag-nētis*); гр. Μαγνήτις (λίθος) «магнесійський (камінь), магніт» є прикметниковою формою, пов'язаною з Μαγνησία «Магнесія» (назва півострова і міста в Лідії).— СІС² 505; Фасмер II 556; КЭСРЯ 252; Преобр. I 500—501; Горяев 199; Kopaliński 595; Holub — Lyer 298; Holub — Kop. 214; БЕР III 604; Kluge — Mitzka 453; Klein 922.— Пор. **магнѣзія**, **ма́гній**.

магніто́ла «апарат, у якому об'єднано магнітофон і радіоприймач»;— р. *магнито́ла*, бр. *магніто́ла*, п. *mag-ni-to-la*;— результат злиття слів *магнітофо́н* і *радіо́ла*.— СІС² 506; СИС 288.— Див. ще **магнітофо́н**, **радіо́ла**.

магнітофо́н;— р. болг. *магнитофо́н*, бр. *магнітафо́н*, п. ч. вл. *mag-neto-fo-n*, слц. слн. *mag-netofón*, м. *магнетофо́н*, схв. *магнетофо́н*, *ма́гнетофо́н*;— запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Magnetophon*, фр. *mag-néto-phon*, англ. *mag-neto-phon* утворено з основ гр. μάγνης (-ητος) «магніт» і φωνή «звук, голос».— СІС² 505; СИС 288; Kopaliński 594—595; Holub — Lyer 298; БЕР III 604.— Див. ще **магніт**, **фонѣтика**.— Пор. **мікрофо́н**, **телефо́н**.

магно́лія (бот.) «*Magnolia L.*», *магнолієві*;— р. болг. *магно́лія*, бр. *магно́лія*, п. *mag-nolia*, ч. *mag-nolie*, слц. *mag-nolia*, вл. *mag-noli-ja*, схв. *магно́лія*, слн. *mag-poli-ja*;— засвоєна з новолатинської номенклатури наукова назва; нлат. *mag-nolia* утворив Ш. Плюм'є (XVIII ст.) від прізвиська французького ботаніка

П. Магноля (P. Magnol 1638—1715).— СІС² 506; СИС 288; Sł. wyg. obszuch 410; Holub — Lyer 298; БЕР III 604; Симоновић 288; Kluge — Mitzka 453; Klein 923; Dauzat 450.

маго́вдя, *маго́вня* — див. **маглёвка**.
[маго́ла] «безрогий віл» Ж;— очевидно, запозичення з польської мови; п. [magoła] «кобила» пов'язується з [magac] «махати», не зовсім ясним варіантом форми *machac* «махати», що відповідає укр. *махати*.— SW II 843, 847.— Див. ще **махати**.

магометани́н «мусульманин», *магометанство*;— р. *магометани́н*, бр. *магаметани́н*, п. *mahometanin*, ч. слц. *mohamedan*, вл. *mohamedan*, болг. *мохамедани́н*, м. *мухамеданец*, схв. *мухамеданац*, слн. *mohamedanec*;— похідне утворення від власного імені пророка *Магомет* (ар. Muḥammad), який заснував у VII ст. релігію іслам і виклав її в корані.— СІС² 366, 506; СИС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 595; Holub — Lyer 319.

[маго́ник] (бот.) «багно звичайне, *Ledum palustre L.*» Ж, Мак;— результат видозміни деетимологізованої форми [багоник] ([баго́нник]) «тс.», похідної від *багно* «тс.» (див.).

[маго́нь] (бот.) «червоне дерево, *Swietenia mahagoni Jacq.*» Ж, *махаго́ні* «деревина червоного дерева»;— р. *махаго́ни*, [махога́ни], п. *mahoń*, *mahagoń*, ч. *mahagon*, слц. *mahagón*, вл. *mahagoni*, болг. *махаго́н(и)*, м. *махаго́н*, *махого́ни*, схв. *махаго́ни*, слн. *mahagóni*;— через посередництво польської та німецької мов (н. *Mahagoni*) запозичено з англійської; англ. *mahogany* (< *mohogeneity*) «тс.» походить з мови тубільного населення о. Ямайки.— СІС² 522—523; СИС 298; Sł. wyg. obszuch 444; Holub — Lyer 298; Holub — Kop. 214; Klimeš 421; БЕР III 690; Kluge — Mitzka 453; Klein 924.

[маготний] «багатий» О;— неясне; можливо, пов'язане з [моготá] «сила» або з уг. *mag* «зерно»;— Онишкевич I 425.

[магоч] (бот.) «жовтий осот польовий, *Sonchus arvensis L.*» Мак;— неясне.

[магрó] «віл з одним ядром (від природи)»;— неясне; може бути зіставлене з слн. [mađrāves] «наполовину кастрований кінь», menđrāves «кінь без ядер», яке пов'язують з menđrāti «топтати, трясти» (Bezlaĵ ESSJ II 160).

[магувáть] «важко працювати» До;— неясне; можливо акаюча форма давнішого *могувати, пов'язаного з мого́тї, псл. *mogti в колишньому значенні «тягти, волочити».

[магу́ла] «груба палиця з потовщеним руків'ям; (знев.) незграбна людина» МСБГ, [магу́ля] «тс.» МСБГ;— не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [ма́гель] «качалка»; пор. [маглі́вка] «велика палиця».— Див. ще ма́гель.

[магуле́я] «губка на буці» О, [магуле́я] «тс.» О;— неясне; можливо, пов'язане з [могу́ля] «гуля».

[магу́лити] «підмовляти, переманювати на свій бік» МСБГ;— семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. ма́гулі (рум. măguli) «лестити» вважається запозиченням з південнослов'янських мов і зіставляється з с.-псл. ма́гулити «тс.», яке виводиться з грецької мови (гр. μάγουλον «щока»), а також, менш переконливо, з схв. ма́глити «затуманювати», пов'язаним з ма́гла «туман», що відповідає укр. ма (СДЕЛМ 271).— Bern. II 4; DLRM 484.

[магу́на] «кільовий човен з високими бортами для рибальства неводом у морі» Берл;— р. [магу́на], болг. мау́на, схв. мау́на;— запозичення з грецької мови; нгр. μαούνα «тс.», як і тур. mavna «великий товарний човен», mavna «тс.», походить від ар. mā'n «ліхтер, баржа», пов'язаного з mā'n «робити щось уважно, ґрунтовно».— БЕР III 689; РЧДБЕ 433; Räsänen Versuch 331.

[магу́ра] «висока гора», [магу́ра, маку́ра] «тс.» Ж;— запозичення з молдавської мови; молд. ма́гурэ «горб», як і рум. măgura (măgura) «гора, горб, височина», походить з давнішого *magula, що зводиться як запозичення до псл. mogyla «могила»; зіставляється також з алб. magullë (DLRM 484).— Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим.

II 135; Vrabie Romanoslavica 14, 159; СДЕЛМ 271.— Див. ще моги́ла.

[ма́гуш] (ент.) «коник, Tettigonia viridissima L.» Л;— неясне.

[ма́да] «твань» Ж, [ма́дь] «тс.» Ж;— п. mada «тс.»;— очевидно, сюди ж р. [ма́дежі] «бурі і темні плями на обличчі; плями на шерсті тварини; плями на поверхні стіни, тканини», [ма́леж] «пляма», [ма́теж] «пігментна пляма у вагітної жінки», схв. ма́деж «родимка», слн. madež «пляма»; дальші зв'язки неясні; п. mada виводиться також від англ. mud «бруд, bagno» (Sl. wyg. obcyh 441).— Фасмер II 556; Skok II 348; Bezlaĵ ESSJ II 160; Bern. II 3.

[мада́ка] «дивак, дивачка» Л;— очевидно, афективне утворення.

мада́м;— р. бр. мада́м, п. Madame, Madam, Madama, ч. слц. madam, madame, болг. мада́ма, схв. мадам, слн. madáme;— запозичення з французької мови; фр. madame (звернення до жінки, букв. «моя пані») складається з слів ma «моя», форми жін. р. займенника mon «мій», що походить від лат. meus (mea, meum) «мій (моя, мое)», спорідненого з укр. мій, і dame «пані, заміжня жінка».— СІС² 507; СІС 288; Kopaliński 591; Holub — Lye 297; Dauzat 227, 449, 482; Klein 920; Walde — Hofm. II 84.— Див. ще да́ма¹, мій.— Пор. мадо́нна.

мадапола́м «щільна біла бавовняна тканина», мадепола́м «тс.»;— р. мадапола́м, мадепола́м, бр. мадапала́м, п. ч. madapolam, слц. madapolám, схв. мадапола́м, слн. madapolám;— запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво французької та німецької (фр. madapolam, н. Madapolám); англ. madapollam «тс.» походить від назви індійського міста Mādhavaralam «Мадаполам», де вперше почали виробляти цю тканину.— СІС² 507; СІС 288; Фасмер II 556; Kopaliński 592; Dauzat 449; NSD 1486.

маде́ра (сорт виноградного вина);— р. схв. маде́ра, бр. маде́ра, п. mader, ч. слц. madeira, болг. маде́йра, слн. madéira «тс.»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. madère, ісп. mader, «тс.») запозичено

з португальської; порт. *madeira* «тс.» походить від назви острова *Madeira* «Мадейра», де це вино вироблялося.— Акуленко 140; ССРЛЯ 6, 485; *Sl. wyg. obsyeh* 441; *Holub — Lye* 297; *Klimeš* 419; *Вујаклија* 533; *NSD* 1486; *Klein* 921.

маджер — див. **мущір**.

[мадзгалатий] «брудний, замурзаний» МСБГ;— афективне утворення, очевидно, пов'язане з *мазати*.

мадзіленьник — див. **мізінець**.

[мадзур] (зоол.) «великий пацюк, *Mus decumanus*»;— очевидно, пов'язане з *мазур*¹; до перенесення етнічних назв на тварин пор. укр. *прусак* «тарган», п. *mazurek* «цвіркун; лісовий горобець» та ін.

мадикувати — див. **метикувати**.

мадія (бот.) «*Madia sativa* Mol.»;— р. болг. *мадия*, п. *madja*, схв. *мадиа*;— інтернаціональна ботанічна назва, що походить від ісп. *madí* «тс.», запозиченого з індіанських мов Південної Америки; помилково пов'язувалося з лат. *maeo* «мокрию, вкриваюся потом» з огляду на те, що ця рослина має оліїсте насіння (Симонович 288).— *SIC*² 507; *SW* II 842; *РЧДБЕ* 418.

мадонна;— р. бр. *мадонна*, п. ч. *madonna*, *madona*, вл. слц. *madona*, болг. *мадона*, схв. *мадона*, слн. *madõna*;— запозичення з італійської мови; іт. *madonna* «пані; богородиця» походить із словосполучення *ma donna* букв. «моя пані», яке продовжує лат. *mea domina* «тс.», де *mea* є формою жін. р. займенника *meus* «мій», спорідненого з укр. *мій*, а *domina* «пані» пов'язане з *domus* «дім», спорідненим з укр. *дім*.— *SIC*² 507; *СИС* 289; *Фасмер* II 556; *Преобр.* I 501; *Kopaliński* 592; *Holub — Lye* 297; *Holub — Кор.* 214; *РЧДБЕ* 352; *Вујаклија* 533; *Dauzat* 449; *Klein* 921; *Mestica* 889.— Див. ще **дім**, **мій**.— Пор. **мадам**.

мадрабуля, **мадраган**, **мадребуля**, **мадриган**, **мадригуля** — див. **мандригуля**.

мадригал «короткий вірш з компліментом жінці; улеслива похвала»;— р. болг. *мадригал*, бр. *мадрыгал*, п. *madrygał*, ч. слц. вл. *madrigal*, схв. *мадригаль*,

слн. *madrigál*;— запозичення з французької мови; фр. *madrigal* походить від іт. *madrigale* «тс.», не зовсім ясного, пов'язуваного з лат. *mātrīcālis* «маточник», *mātrīx* «матка, самиця», *māter* «мати».— *SIC*² 507; *СИС* 289; *Фасмер* II 557; *Kopaliński* 592; *Holub — Lye* 297; *РЧДБЕ* 352; *Kluge — Mitzka* 452; *Klein* 921; *Dauzat* 449; *Gamillsheg* 587.

мадяр «угорець», *мадляр* «тс.», [*ма-геріу́к*] «молодий угорець» МСБГ, [*ма-гя́рка*] «угорка» МСБГ, *мадяриза́ція*, *мадяри́зм*, [*мадзарський*] О (з п.), *мадяризува́ти*;— р. *мадляр*, бр. *мадзьяр*, п. *Madziar*, *Madiar*, ч. слц. *Mad'ar*, вл. *Madžar*, болг. *маджарин*, схв. *Ма-ħār*, слн. *Madžar*;— запозичення з угорської мови; уг. *magyar* «тс.» є складним словом, перша частина якого *magy* (споріднене з манс. *mapjsji* «мансі») первісно означала, мабуть, «людина»; друга частина неясного походження; припускається запозичення з якоїсь тюркської мови (пор. тур. *er* «чоловік»); розглядається також як фінно-угорський елемент, споріднений з уг. *férfi* «чоловік», фін. *ugkõ* «тс.», мар. *erghe* «хлопець»; назва *мадяр* (*мадьяр*) пов'язується також з етнічними назвами р. ст. *можар*, *мещера* (*Perényi St. sl.* 22/3—4, 339—376).— *Фасмер* II 557; *Bárczi* 195; *Bárczi A magyar nyelv életrajza* 37; *MNTESz* II 816—817.— Пор. **мещерякі**.

[мадяран] (бот.) «майоран, *Majorana Moench*. (*Origanum majorana* L.)» *Мак*, [*мадаран*, *мадеран*] «тс.» *Мак*;— ч. [*ma-děran̄ka*, *maďeránek*], слц. [*maderánek*];— результат видозміни назви [*магеран*] «тс.», очевидно, зближеної з етнічною назвою *мадяр*; до заміни *г > д* пор. *гельгів > дельгів* і под.— *Дзендзелівський St. sl.* 22/3—4, 288.— Див. ще **магеран**, **майоран**.

маєстро;— р. *маєстро*, бр. *маєстра*, п. ч. слц. *maestro*, болг. *маєстро*, схв. *маєстро*, слн. *maestro*;— запозичення з італійської мови; іт. *maestro* «учитель, знавець» походить від лат. *magister* «начальник, учитель, керівник».— *SIC*² 507; *СИС* 299; *Kopaliński* 592; *Holub — Lye* 297; *РЧДБЕ* 352; *Dauzat* 449; *Klein* 921; *Mestica* 890.— Див. ще **магістр**.— Пор. **ма́йстер**.

маєстат «велич, величчя; [церковне священне начиння] Ж», [майстат] «церковне священне начиння» Ж, *маєстатичний*, ст. *маєстатъ* «величність (1433); грамота верховного правителя (1448); печать верховного правителя (1442)»; — п. *majestat* «велич, величність», ч. слц. *majestát*, вл. нл. *majestosc*, схв. *majestet*, слн. *majestéta* «тс.»; — через посередництво польської та німецької мов (н. *Majestät* «велич, величність», свн. *majestāt*, *majestæt* «тс.») запозичено з латинської: лат. *mā-jestās* (род. в. *mājestātis*) «велич, святість, авторитет» пов'язане з *mājog* «більший». — *Kopaliński* 592; *Hołub* — *Lyer* 298; *Schuster-Sewc* 878; *Буяклија* 534; *Kluge* — *Mitzka* 455; *Klein* 925. — Див. ще *майор*.

[маєтка] (бот.) «стокротка, маргаритка, *Bellis perennis* L.» *ВєНЗн*, *Мак*; — очевидно, похідне утворення від назви місяця *май*, коли цвітуть ці квіти. — Див. ще *май*¹.

маєток, [маєт] «майно; маєток» Г, Ж, [маєтниця] «поміщиця, землевласниця» Пі, *маєтність* «майно; маєток», [майтник] «багач» О, [майтниця] «багачка О; поміщиця, землевласниця Пі», [майток] «маєток; майно» Пі, *маєтний* «багатий», [майовитий] «заможний» *МСБГ*, ст. *маєтність* «маєток, майно» (1430); — р. [маєток] «достаток; майно» (з укр.), *маєтність* «маєток; майно» (з укр.), бр. *маєнтак*; — калька п. *majetek* «маєток», утвореного, як і ч. *majetek* «майно», слц. *majetek* «тс.; маєток», від похідної основи псл. **majot-* (як у *majasu* «маючий»), пов'язаної з **jьпѣti* «мати»; форма [маєт] є зворотним утворенням від *маєток*. — *Орос Доп.* *УжДУ* II 76; *Онышкевич Исслед.* п. яз. 244; *Richhardt* 76; *Фасмер* II 557; *Brückner* 318; *Mashek ESJČ* 366. — Див. ще *мати*².

*мажа*¹ (заст.) «чумацький віз; міра ваги, об'єму, що дорівнює місткості одного чумацького воза; [віз]», [маж] «тс.» Пі, [мажара] «великий віз», [мажар] «виробник маж» Пі, [мажар] «віз на дерев'яних осях» *Корз*, [мажний] «власник маж» Пі, ст. *мажа* «великий купецький віз» (1446); — р. [мажара]

«велика татарська гарба, віз», [маджара, мажурá, можара] «тс.», бр. [мажара] «віз», п. *тажа* «чумацький віз» (з укр.); — запозичення з кримсько-татарської мови; крим.-тат. *мацар* «віз» пов'язується з етнонімом *мадяр*; *мажа* як назва міри ваги виводиться також від уг. *mázsa*, запозиченого з слов'янських мов. — *Винник* 133—134; *Дзензелівський НЗ УжДУ* 14, 115; *Фасмер* II 557; *Шипова* 226; *Радлов* IV 2, 2050. — Див. ще *мадяр*.

*мажа*² — див. *маша*.

мажор (музичний лад); — р. бр. болг. *мажор*, п. *мајог*; — запозичення з французької мови; фр. *maieur* (< ст. *maieur*) «тс.» походить від лат. *mājog* «більший, вищий, довший». — *СІС*² 507; *СИС* 289; *Kopaliński* 596; *РЧДБЕ* 352; *Dauzat* 451. — Див. ще *майор*.

[мажорка] «турецький тютюн»; — неясне; можливо, пов'язане з *махорка*.

мажыр — див. *мушыр*.

мазати, *мазюкати*, [мазькати] «розпещувати», [мазі́й] «писака, віршомаз» Ж, [маза́к] «погана щітка для мазання; поганий маляр» *МСБГ*, *мазальник*, *мазаніна*, *мазанка* «хата; [мазання; білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи жирі]», [маза́рня] «піч для смолокуріння», [мазе́льник] «глиняник» *Корз*, [маззі́я] «мазь», [мазі́лка] «квац» Ж, *мазі́ло* «мастило; [квац; шматочок сала для підмазування сковороди]», [мазі́льниця] «мазальниця» Ж, *мазі́й* «поганий художник, мазун; [мазальник; віл попелястого кольору]», [мазі́льник] «мазальник», [мазі́рін] «син мазяра» Ж, *мазка* «штукатурка; [хата-мазанка]», [мазі́юка] «негарна на вроду людина», [мазі́не́к] «глиняник» *Корз*, [мазі́нік] «продавець дьогтю» О, *мазі́ця* «посудина для дьогтю; [посудина для збивання масла *МСБГ*; зневажлива назва селянина]», *мазо́к*, *мазі́ун*, *мазі́нець*, [мазі́унча́] «пестунчик», [мазі́ур] «бруднуля» Ж, [мазі́ура́ч] «тс.» Ж, *мазі́уха*, [мазі́юга] (зневажл.) «мазь» О, [мазі́юга] «тс.» О, [мазі́юка] «коломазь» Ж, [мазі́я] «брудна дитина», [мазі́янка] «білизна гуцулів-вівчарів, виварена в маслі чи в жирі» Ж, [мазі́яр] «продавець дьогтю», [мазі́ярка] «мазниця», *мазь*, *мазаній*, [мазі́стий]

«масний, липкий» Ж, *мазкий*, [мазура́тий] «забруднений», [мазура́тний] «тс.», [змазу́ритися] «забруднитися», [ма́за] «забруднення» Ж, [ма́зний] «образливий» Ж, *замазу́рити* «забруднити», *ма́зка*, *замазу́ра* «бруднуля», *замазу́ха* «тс.», *замазува́льний*, *намазува́льник* (спец.), [ома́зкати] «обмазати», *обма́зка*, *перема́зка*, *підма́зка*, *підма́зувач*, [пома́зкати(ся)] «заприятелювати», *помазо́к*, [помазу́ха] «мазальниця», *примазува́тися*, *прома́зати* «не влучити», *прома́зка*, [розма́зень] «розпечена дитина» Нед, *розма́зка*, *розмазня́*, [розма́зливий] «розніжений» Нед, *ума́зувати*, *ума́зка*;— р. *мазать*, бр. *мазаць*, др. *мазати*, п. вл. *mazać*, ч. *mazat(i)*, слц. *mazat'*, нл. *mazaś*, болг. *мажа* «мажу», м. *мазиво* «мастило», схв. *ма́зати*, слн. *mázati*, стсл. *мазати*;— псл. *mazati* «мазати», споріднене з лтс. (iz)muóžēt «мучити, обдурювати; (первісно) бруднити», лит. *mėžti* «угноювати», гр. *μάσσω* «мну, мішу», *μαρτύριον* «жертвний пиріг», *μάζα*, «тісто», двн. *maħhōn* «будувати (первісно з глини)», нвн. *machen* «робити», дангл. *maciaŋ* «готувати», англ. *make* «робити», сірл. *maistir* «колотити (масло)», брет. *meza* «місити», вірм. *masapim* «прилипаю»; іє. *maḡ-* «місити, обмазувати».— Фасмер II 557—558; Преобр. I 501—502; Горяев 200; Brückner 326; Machek ESJČ 355—356; Holub — Lyeŋ 307; Holub — Кор. 218—219; Младенов 285; Bern. II 28—29; Mikl. EW 185; Trautmann 173; Frisk II 180—181; Kluge — Mitzka 451; Pokorny 696—697.— Пор. **пома́занець**.

ма́зга— див. **мазка́**.

[мазглі́вий] «плаксивий»;— очевидно, пов'язане з п. *mazgaĵ* «плаксі́й; розтелепа, тухті́й», похідним від дієслова *mazgać* «мазюкати, бруднити», утвореного, як і слн. [māzgati], на основі псл. *mazati* «мазати», що відповідає укр. *ма́зати*.— SW II 906; Otrębski JP 43/3, 142—143; Bezlaĵ ESSJ II 173.— Див. ще **ма́зати**.— Пор. **мазгуля́ти**.

[мазгуля́ти] «мазюкати, робити плями» Ж;— бр. [мазголі́ць] «мазати, бруднити»;— очевидно, пов'язане з п. *mazgać*, слн. [māzgati] «тс.»; виводиться також (Орос Доп. УЖДУ II 75) з рум.

māzgaĵi «мазати».— Див. ще **мазглі́вий**, **ма́зати**.

мазе́па «неохайна, грубувата або нерозумна людина»;— бр. [мазе́па] «замазура», п. *mazera* «плаксі́й; розтелепа; нечупара, замазура»;— похідне утворення від *ма́зати* «бруднити»; до словотвору (формант *-en(a)*) пор. *дурéпа*.— Фасмер II 558; Преобр. I 501; Соболевський РФВ 66, 341.— Див. ще **ма́зати**.

ма́зер «квантовий генератор (підсилювач)»;— р. *ма́зер*, п. ч. слц. *maser*;— запозичення з англійської мови; англ. *maser* «тс.» є ініціальною аббревіатурою, утвореною із словосполучення *microwave amplification by stimulated emission of radiation* «підсилення мікрохвиль за допомогою стимульованого випромінювання».— СІС² 507; СІС 289; Корали́нський 611; Klimeš 432; Klein 943.— Пор. **ла́зер**.

[мазе́р] (ент.) «гноювик, *Geotrupes stercorarius* L.» ВеНЗн;— очевидно, пов'язане з *ма́зати* (суфіксу *-er* у літературній мові відповідає *-яр*).— Див. ще **ма́зати**.

[мазилі́н] «вазелін» St. sl. 22/3—4, [мазилі́нка] «тс.» МСБГ;— результат зближення слова *вазелін* з похідними від *ма́зати*.— Дзєндзелівський St. sl. 22/3—4, 288.— Див. ще **вазелі́н**.

мазка́ «кров, що витекла з рани», [ма́зга] «мозок» Ж, [замазчи́ти] «закривавити», [помазчи́ти] «побити до крові»;— очевидно, залишок основи псл. **mazg-*, пов'язаної кількісним чергуванням голосних з *pozgъ* «мозок».— Див. ще **мо́зок**.

[мазка́ль] (ент.) «мошка, *Simulium ornatum* Mg.» МСБГ, [мазку́ль] «тс.» тж;— неясне; можливо, результат видозміни форми *моска́ль* як діалектної назви комахи (пор. [моска́лик] (ент.) «сонечко п'ятикрапкове»).

[мазка́тий] «мордатий» Па;— неясне.

мазлі́вка— див. **магель**.

мазлюва́ти— див. **ма́йзель**.

[мазні́ця] «велика чорна смушева шапка з суконним дном»;— результат перенесення назви *мазні́ця* «посудина для дьогтю» за подібністю форми.— Див. ще **ма́зати**.

мазу́р¹ (назва танцю), *мазу́рка* «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́рка*, ч. вл. *mazurka*, слц. слн. *mazúrká*, м. *мазурка*, схв. *ма́зур(ка)*;— запозичення з польської мови; п. *mazur*, *mazurek*, *mazurka* (танець) походить від етнічної назви *Mazur*; до перенесення етнічних назв на танці пор. *лезгінка*, *цигáночка*, р. *венге́рка* тощо.— СІС² 507; СИС 289; Фасмер II 558; КЭСРЯ 252; Преобр. I 502; Brückner 326; Holub — Lyer 307; Holub — Кор. 219.— Див. ще **мазу́ри**.

[**мазу́р**²] (орн.) «горобець польовий, *Fringilla montana*», [*мазу́рок*] «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *mazur* (*mazurek*) «горобець лісовий, *Passer montanus*», очевидно, пов'язане з етнічною назвою *Mazur*.— Див. ще **мазу́ри**.

мазу́ри (одн. *ма́зур*) «етнічна група поляків (жителі Мазовії)», [*ма́дзур*] (прізвисько українців, що сповідували католицьку віру), [*мазу́рія*] «поляки» О, [*мазу́рка*] «полька» О, [*мазу́рищина*] Ж;— р. бр. *мазу́р*, ч. слц. *Mazur*, вл. *Mazury* «мазури», схв. *мазу́р*;— запозичення з польської мови; п. *Mazur* пов'язане з географічною назвою *Mazowsze* «Мазовія», яка загальноприйнятої етимології не має; зіставлялася з лит. *māžas* «малий» (Потебня РФВ I 260); розглядалася як складне слово: *Mazo-wsze* (Brückner 326); висловлювалося припущення про спорідненість п. *Mazur* (< псл. **ма́зуръ*) із слн. [*ма́зур*] «пузан, товстун» (Погодин РФВ 50, 230); пов'язувалося з п. *mazia* «болото», *mazać* «мазати» (Hrabec *Onomastica* 4/2; Непокупный 112).— Фасмер II 558.

[**мазу́ристий**] (у сполученні [*мазу́риста вівця*] «біла вівця з чорними плямами коло очей») ВЕНЗн;— р. [*мазу́ра*] «голуб з темними плямами»;— очевидно, пов'язане з *ма́зати* «бруднити».— Фасмер II 558.— Див. ще **ма́зати**.

[**мазу́рки**] «сорт яблук» Ж, [*мазу́рок*] «вид гриба» ВЕБ;— неясне; можливо, пов'язане з етнічною назвою *мазу́ри*.

мазу́рок «вид тістечка»;— р. *мазу́рка*, слц. *mazúrká* «тс.»;— запозичення з польської мови; п. *mazurek* «тістечко» пов'язане з етнічною назвою *Mazur* «мазур».— Brückner 326.— Див. ще **ма́зури**.

мазу́т «відходи при переробці нафти», [*мазу́та*] «тс.»;— р. бр. болг. *мазу́т*, п. ч. слц. *mazut* (з укр., р.), схв. *ма́зут*, слн. *mazút*;— запозичення з турецької мови; тур. *mazut*, *mazot* «мазут» походить від ар. *mahzulāt* «покидьки, відходи»; на слов'янському ґрунті слово зблизилося з *ма́зати*.— Дзєндзелівський St. sl. 22/3—4, 288; Фасмер II 558; Шипова 226; Kopaliński 615; Holub — Lyer 307.

[**маї́вка**] (бот.) «підвишень (гриб), *Agaricus prunulus* Scop. (*Citopilus prunulus* Quel.); гречка, *Polygonum fagopyrum* L.; конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.; черемха, *Prunus padus* L. Ж, Мак; сорт ранньої черешні МСБГ, Корз», [*маї́к*] «кульбаба звичайна, *Taraxacum officinale* Wigg.» ВЕЗа, Мак, [*маї́к* ВЕНЗн, Мак, *маї́ Мак*] «тс.», [*маї́ówka*] «рання черешня» МСБГ, [*маї́ка*] «кульбаба Мак; сорт ранньої картоплі МСБГ»;— п. [*majówka*] «конвалія», [*majownik*] «тс.», слц. [*májik*] «кульбаба», нл. *majowki* «травневі паростки»;— похідні утворення від *маї́* «травень»; назви зумовлені тим, що ці рослини сіються, сходять, цвітуть або дозрівають у травні.— Вісюліна — Клоков 73; Нейштадт 334—335.— Див. ще **маї́**¹.

[**маї́к**] «вересень» Ж;— п. *maik* «тс.»;— похідне утворення від *маї́* «травень»; назва пояснюється тим, що у вересні під час бабиного літа буває тепло, як навесні, і цвітуть деякі рослини.— Гриценко 177—178; Но́уї́нска-Вагапова 87; SW II 847.— Див. ще **маї́**¹.

Маї́на (жіноче ім'я);— р. *Маї́на*, бр. *Maína*;— утворено, очевидно, на ґрунті російської мови від назви місяця *маї́* «травень»; пов'язується з першотравневим святом.— Вл. імена 138; Петровський 147.— Див. ще **маї́**¹.

маї́с (бот.) «кукурудза, *Zea* L.»;— р. *маї́с*, бр. *maís*, п. *maís* «тс.», ч. слц. *maízena* «кукурудзяне борошно», вл. нл. *majs* «маї́с», схв. [*maiš*] «тс.», слн. *majzéna* «кукурудзяне борошно»;— через посередництво французької та іспанської мов (фр. *maïs*, ісп. *maíz* «кукурудза») запозичено з мови населення острова Гаїті (*mahíz* «маї́с»).— СІС² 407; Акуленко 141; СИС 289; Фасмер II 558;

Горяев 200; Holub — Lyeer 298; Schuster-Sewc 879; Kluge — Mitzka 455; Dauzat 451; Gamillscheg 590.

май¹ «травень», *маївка*, [майов(н)ий] «травневий», ст. *маи* (1404);— р. бр. болг. *май*, др. *маи*, п. нл. *тај*, ч. слц. слн. *тај*, вл. *теја*, м. *мај*, схв. *мај*, стсл. *маи*;— запозичення з грецької мови; сгр. *μαῖος* «травень» походить від лат. *maius* «тс.»; місяць названо на честь однієї з Плеяд богині *Майї*, ім'я якої споріднене з дінд. *таһі* «велика, стара земля»; в українській мові назва місяця асоціюється з *май* «зелень».— *Ноуґіска-Варапова* 45; *Фасмер II* 559; *Горяев* 200; *Holub — Lyeer* 298; *Bern.* II 8; *Walde — Hofm.* II 12—13.

[май²] «кличання, зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», [майи-на] «тс.»; опудало» *О*, [майка] «букет на щойно поставленому зрубі хати; віха (знак)» *О*, [маїня] «кличання, зелень, якою квітчають хату на зелені свята; знаки в полі з гілок» *МСБГ*, [майний] «укритий листям», [маїти] «заквітчувати зеленню», [майїти] «робити з гілок знаки в полі» *О*, [майоват] «гуляти» *Л*, [маювати] «вкриватися листям» *О*, [обмаювати] «прикрашати зеленню», *розмаї*;— р. [май] «кличання», бр. [май] «зелень, якою прикрашають хати на зелені свята», п. *тај* «тс.», ч. *тај(е)* «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками», слц. *тај* «дерево, що ставиться перед вікном коханої», нл. *таја* «весняна берізка», схв. *тај*, *мај* «весняна квітка; зелень», слн. *тај* «ритуальне дерево, прикрашене квітами і стрічками»;— не зовсім ясне; розглядається як утворення від кореня **та-* «хитатися, коливатися» в словах *маїти*, *махати* (*Горяев* 200); припускається також зв'язок з назвою місяця *май* «травень» (*Brückner* 317—318).— *Гриц.* 189.

[май³] (частка, що надає прикметникові або прислівникові значення вищого ступеня порівняння: [май високий] «вищий»; повторюваний сполучник з розділовою функцією *МСБГ*), ст. *маи-полншеи* «найліпше (ліпше?)» (1499);— запозичення з молдавської мови; молд. *май* (як і рум. *таі*), частка, вживана для

творення аналітичних форм вищого і найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, прислівник «більше», походить від лат. *magis* «більше», пов'язаного з *magnum* «великий».— *Німчук IUM Морфологія* 501; *Scheludko* 138; *Vrabie Romanoslavica* 14, 160; *Stânjală* 342, 438.— Див. ще *магістр*.

май⁴— див. *мабу́ть*.

майбу́тній, *майбу́тнє*, *майбуття*, *майбу́ть*;— похідне утворення від словосполучення *має бу́ти*.— Див. ще *бу́ти¹*, *ма́ти²*.

ма́йва, *ма́йво* — див. *ма́яти*.

[ма́йгова] (бот.) «очерет» *Ж*;— неясне.

майдán¹ «площа; лісова галявина; стародавня могила, розкопана зверху; рівне поле, низина, оточена лісом або будівлями; острів, укритий рослинністю; озеро в полі Ч», *майдánчик* «невелике рівне місце, призначене для чогось», [майдánити] (у сполученні [м. вода]) «вирує» *Я*;— р. [майдán] «площа; лісова галявина», бр. *майдán* «базарна площа», п. *тајдан* «площа», схв. *мејдан* «місце двобою»;— запозичення з тюркських мов; тат. кипч. каз. туркм. *maidan* «вільне, рівне місце», крим.-тат. *máidan* «тс.», тур. *meidan* «арена, площа; відкрите місце» походить від перс. *mejdan* «площа, арена» або від ар. *maudán* «віддаль; обсяг, царина; місце для гри», пов'язаного з дієсловом *madá* «тягти, тягтися, простягатися».— *СІС²* 507; *Акуленко* 137; *Габинский Вост.-сл.-ром. взаимод.* II 135; *Фасмер II* 559; *Шипова* 236—237; *Дмитриев* 540; *Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог.* 54; *Качалкин ЭИРЯ VII* 86—92; *Преобр.* I 503; *Горяев* 200; *Brückner* 318; *Bern.* II 6; *Mikl. TEI II* 125; *Klein* 924; *Радлов IV* 2, 1990, 2069.

[майдán²] «смолярня», [майдánник] «смоляр», [майдánчик, майдánщик *Пі*] «тс.»;— р. бр. [майдán] «смолярня», п. *тајдан* «тс.»;— результат перенесення назви *майдán* «площа», зумовленого тим, що смолярні влаштовували на рівних відкритих місцях, лісових галявинах.— *Фасмер II* 559; *SW II* 849.— Див. ще *майдán¹*.

[майдати] «махати (хвостом)», [май-далати] «махати», [майдак] «хвіст»; — п. majdać «махати, виляти, крутити»; — афективне утворення, пов'язане з махати, маяти (див.). — Пор. майталати.

майже, [май, майбу́ Ж, мей Ко] «тс.»; — результат злиття слів май «вважай» (2 ос. одн. наказ. спос. від дієслова мати) і сполучника [же] «що» або [би] «ніби»; виведення від рум. mai «більше» (Vrabie Romanoslavica 14, 160) помилкове. — Німчук ІУМ Морфологія 489; Булаховський Вибр. пр. III 400. — Див. ще би, же², мати².

[майзель] «зубило» О, [майзіль] «тс.» МСБГ, [мазлювати] «тесати камінь» О; — п. [majsel, mejsel, mesel], ч. majzlík, [mázlík] «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Méissel «долото, зубило» (свн. meißel, двн. meißil «тс.») пов'язане з свн. meißel «сікти, тесати», двн. meißan, гот. maitan «тс.» — Holub — Lye 299; Kluge — Mitzka 472.

майка¹ «літня трикотажна сорочка»; — р. бр. майка, вл. заст. маја (majka) «оторочена сукня; дитячий фартушок», схв. мајица «тс.»; — запозичення з російської мови; р. майка пов'язується з назвою місяця май (Фасмер — Трубачев II 559); припускається також запозичення з італійської мови (Kiss St. sl. I—2, 148—149); іт. maglia «майка, футболка» пов'язується з фр. maille «петля, вічко сіті, мереживо», maillot «трико акробата, майка», що походить від прізвища трикотажника Паризької опери Maillot; не виключається й походження з того ж джерела, з якого походить [майтки] «панталони», — гол. maat «матрос», maatje «матроські штани» (Трубачев ВЯ 1960/3, 64). — ҚЭСРЯ 252; Цыганенко 253; Schuster-Sewc 878; Bezlaј ESSJ II 161.

майка² (ент.) «весняний безкрилий жук родини наливникових, Meloë; іспанська мушка, Lytta vesicatoria L.; [чорний жук в салі; жук-кузька хлібний, Anisoplia austriaca Hbst. Дейн; жук-рогач, Lucanus cervus L. Л]», [майówka] «майка звичайна, Meloë proscarabaeus; бронзівка смердюча, Oxythyrea funesta Poda» Дейн; — р. майка «Meloë proscar-

gabaeus Lent.», бр. майка «тс.», [маёўка] «хрущ», п. ч. majka, слц. májka «Meloë proscarabaeus Lent.»; — назви пов'язані з найменуванням місяця май «травень» (час інтенсивного виведення комах). — Див. ще май¹.

майка³ — див. мавка.

майка⁴ — див. манька¹.

[майкас] «кілька днів тому» МСБГ; — очевидно, результат стягнення виразу [май якость] «недавно». — Див. ще май³, як.

[маймаоріця] «стежка, шлях» Ж; — неясне.

маймур, маймуток — див. мармур.

майна (команда у вантажників) «донизу»; — р. бр. болг. майна «тс.»; — припускається походження від іт. (am)-mainage «згортати, спустити вітрила», звідки також нгр. маѡнарѡ «тс.» — Фасмер II 559; Младенов 286; Спасова БЕ 14/4—5, 398.

[майник] (бот.) «ман високий, Ipula helenium L.; веснівка дволиста, Majanthemum bifolium (L.) F. Schmidt» Mak; — р. болг. майник «веснівка», бр. майнік «тс.»; — похідне утворення від май «травень»; назва зумовлена тим, що ці рослини цвітуть у травні — червні (Нейштадт 163—164, 551—552). — Див. ще май¹.

майнó — див. мати².

майнувати, майнути — див. маяти.

[майняк] «невеликий лісок» Ч; — неясне.

майóлика «полив'яні вироби з випаленої глини»; — р. болг. майóлика, бр. маёлика, п. ч. слц. вл. majolika, схв. мајóлика, слн. majólíka; — запозичене з італійської мови, можливо, через посередництво німецької (н. Majólíka); іт. maiólíca «тс.» походить від назви острова Майорка (Maiorca, в італійській народній вимові Maiolica), з якого в XV ст. поширився цей арабський за походженням спосіб виготовлення керамічних виробів. — СІС¹ 507; СИС 289; Фасмер II 559—560; Kopaliński 596; Machek ESSJ 348; Holub—Lye 299; РЧДБЕ 352; Bezlaј ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 455; Mestica 896.

майонез «вид соусу»; — р. майонез, бр. маянэз, п. majonez, ч. слц. слн. та-

jonéza, вл. majoneza, болг. майонéза, м. мајонéз, схв. мајонéз, мајонéза; — запозичення з французької мови; фр. mayonnaise (<mahonnaise) «тс.» походить від назви міста (Port-)Mahon.— СІС² 508; СИС 289; Sl. wyg. obcych 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 352; Вуяк-лија 534; Dauzat 465.

маї́бр «офіцерський чин», *майорі́ха* «дружина майора», *маї́бриша* «тс.»; — р. болг. майо́р, бр. маёр, п. ч. слц. вл. тајог, м. мајор, схв. мајо́р, слн. тајо́г; — запозичення з німецької або французької мови; н. Мајо́г, фр. тајог походять від ісп. тауог «тс.», яке зводиться до лат. та́јог «більший, вищий», спорідненого з дірл. тōг, таг «великий», гот. таіс «більше», двн. тēго «більший», укр. (Володі́)мир.— СІС² 508; СИС 289; Горяев 200; Kopaliński 596—597; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 451; Kluge—Mitzka 455; Walde—Hofm. II 14.— Див. ще Володі́мир.— Пор. ма-жо́р.

майора́н (бот.) «Majorana Moench. (Origanum majorana L.)», [маєранок Мак, майоранка Мак, ма́йра́н Г, Ж, майранок Мак] «тс.»; — р. болг. майора́н, бр. маярáн, п. тајеган, тајган, ст. тајоган, ч. слц. тајогáн, вл. тајгоп, нл. тајеган, тајган, полаб. тајгáп, схв. мајо́рáн, мајо́ра́на, слн. тајаго́п, тајогáп; — засвоєна з новолатинської ботанічної номенклатури наукова назва; слат. тајогáна, тајогáсус «майоран» утворились (під впливом та́јог «більший») на основі лат. ама́гасус «тс.», яке походить від гр. ἀμάραχον, запозиченого з східних мов, де воно було споріднене з дінд. тагува(ка)- «тс.».— СІС² 508; СИС 289; Фасмер II 560; Горяев 200; Machek ESJC 348; Holub—Lyer 299; Schuster-Šewc 879; Bezlaj ESSJ II 161; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 460; Frisk I 86.— Пор. магерáн.

маї́бри (бот.) «Zinnia L.», *маї́бриці*, [маї́орчики Мак] «тс.»; — р. маї́бры; — результат перенесення на квітку назви маї́бр (офіцерське звання), зумовленого якимись позитивними асоціаціями вигляду рослини з зовнішністю офіцера; пор. іншу назву цієї квітки [кавалéрчи-ки].— Див. ще маї́бр.

майорі́ти «невизначно виднітися вдалині; мигтати; коливатися від вітру», [маї́орі́ти] «тс.»; — власне українське утворення, результат контамінації дієслів ма́яти і мрі́ти (див.).

[маї́орка] «корова, наполовину чорна, а наполовину біла» О; — неясне.

[ма́йош] «кишка» ВеУГ, [ма́юш] «тс.» ВеУГ; — запозичення з угорської мови; уг. májas «ліверна ковбаса» походить від та́ј «печінка», спорідненого з манс. таіт, хант. тūγáł, фін. maksa «тс.».— MNTESz II 818; Bárczi 195.

ма́йстер «фахівець якогось ремесла, керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг досконалості в певній галузі; тесляр», [ма́йстро́] «майстер» Г, Ж, [маї́стері́я] «інструмент майстра», маї́стерка «теслярство» СУМ, маї́стерник, маї́стерність, маї́стерня, [маї́стеро́ва] «дружина майстра», [маї́стро́ва] «тс.», маї́стерство «ремесло», маї́стрі́ня, маї́стрі́ха, [маї́стро́ва] «маїстерня», [маї́стро́вня] «тс.», [ма́йштер] «ремісник, тесляр» О, [ма́штер] «тс.» О, [маї́штерка] «ремесло» О, [маї́стро́вич] «син майстра», маї́стерний, маї́стровий, [мисте́рний] «майстерний» Ж, [маї́стерський] (у виразі [м. верстат] «столлярний верстат») О, маї́струва́ти, [маї́штрува́ти] О, підма́йстер, [підмасте́рок] «підмайстер», ст. масте́рь (1448); — р. ма́стер, бр. ма́йстар, др. масте́рь, масте́рь, п. слц. majster, ч. mistr, заст. majstr, вл. mištr, нл. mejstar, болг. ма́йстор, м. мајстор, схв. ма́јстор, слн. то́јстер, стсл. масте́рь, мисте́рь «майстер»; — запозичення з німецької мови; н. Méister (двн. meistar) виникло з *ma(g)istro «тс.», що походить від лат. magister «начальник; учитель; керівник».— Акуленко 132; Фасмер II 578—579; Преобр. I 513; Hüttl-Worth 16; Brückner 318; Holub—Lyer 299; Bern. II 3—4; Kluge—Mitzka 473.— Див. ще магі́стр.

[майтала́ти] «мотати, мотатися, гойдати», [майтала́тися, маї́тола́ти] «тс.», [майтала́чити] «метляти»; — п. тајта́с «колихати, махати»; — афективне утворення від кореня ма́й- (ма́яти), паралельне до ма́йдати.— Див. ще ма́яти.— Пор. ма́йдати.

[ма́йки] «жіночі панталони» Ж, [ма́йки] «тс.» (Умань); — бр. [ма́йки] «чоловічі штани»; — запозичення з польської мови; п. majtki «труси, панталони; (ст.) чоловічі штани; матроські штани» походить від majtek «матрос», що зводиться до гол. maat (здрібн. maatje) «матрос, товариш». — Brückner 318

Ма́йя (жіноче ім'я); — р. Ма́йя, бр. Ма́я, ч. нл. Маја, болг. Ма́йя, Ма́я; — запозичення з німецької мови; н. Маја походить від лат. Маја (букв. «велична») або від гр. Μαῖα (Μαίη), імені давньогрецької богині, матері Гермеса (Меркурія), утвореного від μαῖα «мати, годувальниця, нянька, баба», спорідненого з μάμια (μάμια) «мама», укр. ма́ма; у східнослов'янських мовах вторинно пов'язується з назвою місяця ма́й і першотравневим святом. — Вл. імена 138; Петровский 147; Paul Kl. Vnb. 112; Frisk II 159.

мак (бот.) «Paraveg L.; насіння цієї рослини», ма́ківнік «коржик з маком та медом», [маковéць] (бот.) «мак» Ж, макові́к «маківник», [маковина] «бадилля маку» МСБГ, [маковіна] «стебло маку; мак дикий, Paraveg rhoeas L.», [маковінець] «мак дикий», [маковіння] «стебла маку», [маковіне] «тс.; пуста головка маку» О, [маковіще] «поле, де був мак», [маковник] «маківник» Ж, Пі, [маковніця] «продавщиця маківників» Ж, [макі́рка] «головка маку» ВеНЗн, [мача́] «макове зернятко», [мача́нник] «пиріг з маком» Ж, мачі́на, [мачі́не] «маковиння» ВеУг, [мачкі́] «вінок з квітів маку», [мачнік] «маківник» Ж, [мачо́к] (бот.) «мак дикий, Paraveg rhoeas L.; Glaucium Adans.» Г, Мак, ма́ків, ма́ківко́вий, ма́ківча́ний, ма́кові (бот.) «Paravegaseae», макува́ти «тс.» Мак, [мачка́тий] «дрібний» (про дощ), макові́ти «червоніти», [мачкува́ти] «зрізати колоски (як головки маку) Ж; микати, перебирати Ж; виривати руками просо, гречку», [зачмакі́вчий] «запаморочити»; — р. бр. болг. м. мак, др. ма́къ, п. слц. вл. нл. так, ч. та́к, схв. ма́к, слн. та́к, та́к, стсл. ма́къ; — псл. та́къ; — споріднене з лит. aguonà «мак», [maguonà, magopa, magūnas] (припускається, однак, що це запозичення з гер-

манських мов — Mühl.— Endz. II 547), лтс. magone, magopa, прус. moke (не виключається запозичення з слов'янських мов — Brückner 318), двн. māgo, maḥo, свн. maḥen, māp, нвн. Mohn «тс.», можливо, також дірл. tessup «морква, пастернак», ірл. teasap «тс.», гр. μήκων (дор. μάκων) «мак»; іе. *mak- «шкіра, плівка, шкіряний гаманець»; припускається також доіндоевропейське середземноморське походження; припущення про запозичення у слов'янські мови з грецької (Фасмер ГСЭ III 119—120) заперечується. — Фасмер II 560; Сабалаяускас КСИС 28, 70—73; Преобр. I 504; Горяев 200; Brückner 318—319; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 299; Holub—Kop. 214; Schuster—Šewc 879; Skok II 358—359; Bezlaj ESSJ II 162; Bern. II 9—10; Mikl. EW 181; Trautmann 166; Kluge—Mitzka 484; Frisk II 225; Гиндин Этимология 1963, 54, 69—71; Pokorny 698.

[макабу́нда] «волоцюга» Ж; — запозичення з польської мови; п. makabunda (прізвисько) виникло в результаті видозміни слова wagabunda «волоцюга», що походить від лат. vagabundus «мандрівний», утвореного від vagari «мандрувати, блукати», пов'язаного з vagus «мандрівний», спорідненим з двн. wapkōp, wapkōp «хитатися, коливатися», дінд. vāṅgati «іде, шкутильгає», лит. vagiū, vōgti «красти, викрадати», vāgīs «злодій». — Brückner 319; Kopaliński 1029; Walde—Hofm. II 726—727.

мака́ка (зоол.) «невелика мавпа родини вузьконосих», мака́к «тс.»; — р. бр. мака́ка, п. ч. слц. такак, болг. мака́к, схв. ма́како, слн. така́к; — через посередництво французької мови (фр. macaque) запозичено з португальської; порт. macaco (жін. р. macaca) «тс.» походить з мов банту, де makaoko означає «мавпа». — SIC² 508; СИС 289; Sł. wug. obcych 445; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Вујаклија 535; Dauzat 447; Klein 918.

[макакува́тий] «вайлуватий, лантухуватий» Л; — афективне утворення, паралельне [маку́луватий] «вайлуватий, незграбний» (пор.).

Макáр (особове ім'я), [Макáрий, Ма-ка́ла Ж], ст. Макаръ (1482), Макариевъ (1443), Макáрий «блаженъ» (1627); — р. Макáр, Макáрий, бр. Макáр, Макáрий, п. Макагу, ч. слц. вл. Макар, болг. Макáр, Макáри, м. Макарие, Макар, схв. Мàкарије, Мàкариј(а), слн. Макагiј, стсл. **Макарии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μακάριος (особове ім'я) утворено на основі прикметника μάκαρ (μακάριος) «блаженний», можливо, пов'язаного з μακρός «великий». — Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 147; Frisk II 162—163.

макарóни, макарóнник «запіканка з макаронів», [макарóн] «тс.» Л; — р. макарóны, бр. макарóна, п. такагон, ч. такагону, слц. слн. такагón, болг. м. схв. макарóни; — запозичено з італійської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. Маккагóпи, фр. масагон); іт. maccheroni, [massagone] «тс.» походить від пізньогр. μακαρία «юшка з ячних круп», що вважається спорідненим з μακαρία «блаженство». — Фасмер II 561; КЭСРЯ 252—253; Преобр. I 503; Brückner 319; Machek ESJĚ 349; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Bezlaĵ ESSJ II 162; Kluge—Mitzka 456; Dauzat 447.

макаронiчний (про стиль) «який характеризується надмірним вживанням іноземних слів і форм», макаронiзм, макаронiзувати; — р. макаронiчний, бр. макаранiчны, п. такагонiцзпу, ч. такагónскý, слц. такагónску, болг. макаронiчески, схв. макáрòнски, слн. такагонiзем; — запозичення з французької мови; фр. масагонique «макаронiчний» походить від іт. maccheronico, [massagónico] «тс.», пов'язаного з maccheroni «макарони» (уперше латинізовану форму масагонiсум від італійського іменника вжив падуанець Тiфi делi Одасi (помер 1488) у жартiвливому підзаголовку твору (Carmen massagonicum). — СiС² 508; СiС 289; Brückner 319; Kopaliński 597; РЧДБЕ 353; Kluge—Mitzka 455; Dauzat 447. — Див. ще макарóни.

[мака́ц] «невелика жаба» Ж; — неясне.

Македóн (чоловіче ім'я), ст. Македóния «вынесла(я) а(бо) превышающаа» (1627); — р. Македóн, др. Македоний, болг. Макéдо (чол.), Македóна (жін.), стсл. **Македонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μακεδών (особове ім'я) означало букв. «македонець», Μακεδόνιος — «македонський». — Вл. імена 65; Петровский 147; Constantinescu 98

макéт «модель, зразок»; — р. бр. болг. макéт, п. makieta, ч. слц. maketa, м. макета, схв. макéта, слн. makéta; — через посередництво французької мови (фр. maquette «тс.») запозичено з італійської; іт. macchieta «начерк; маленька пляма» є зменшувальною формою від macchia «пляма», що походить від лат. macula «тс.». — СiС² 508; СiС 289—290; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 353; Dauzat 457; Kluge—Mitzka 456; Walde—Hofm. II 5—6. — Див. ще макулату́ра.

макі «французький партизан часів другої світової війни»; — р. болг. макi, бр. макi, п. makia, maquis, ч. слц. makista «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. maquis «тс.» походить від назви заростей вічнозеленого чагарника, в яких часто переховувалися партизани; запозичене з корсіканського діалекту італійської мови, в якому [macchia] «зарості» є етимологічно тотожним з іт. macchia «пляма». — СiС² 508; СiС 290; Kopaliński 607; Holub—Lyer 299; Dauzat 457. — Див. ще макéт.

макінтош «плащ, легке пальто»; — р. болг. макинтош, бр. макiнтош, схв. макинтош; — запозичення з англійської мови; англ. mackintosh «тс.» походить від прізвища шотландського хiміка Ч. Макiнтоша (Ch. Mackintosh, 1766—1843), що винайшов спiсiб виготовлення непромокальних тканин. — СiС² 509; СiС 290; Москаленко УiЛ 55; Фасмер II 561; Kopaliński 591; РЧДБЕ 354.

макітра¹ «вид глиняного посуду (первісно для розтирання маку); (ірон.) голова людини», [макартéт Ва, макатьóр Л, макiтрик МСБГ, макiтря О,

ма́кортет СУМ, Ж, *ма́кортеть*, *ма́кортик*, *макортит* О, *макотёр* О, *ма́котерть*, *мако́тра* Пі, *мако́трик* ВеБ] «тс.», [мако́тира] «макогін» Ж, *макоті́ря* «стрижена або голена голова; голова людини», [моко́тіря, моко́тя, мокуті́ря Ж] «тс.», *макі́тритися* «паморочитися», *обмако́тірити* «дуже низько (при самому тілі) обстригти», [обмако́тіжити] Ж «тс.»; — р. [макі́тра, макі́дра, мако́тра] (з укр.), бр. [макі́тра], мако́тра, [ма́кацер, ма́каце́рт, мако́тар] «макітра», [мака́тира] «голова», п. makotra, makutra (з укр.), слн. [makóter] «макогін»; — складне утворення з основ слів *мак* і *те́рти* (*тру*); численні фонетичні варіанти зумовлені деетимологізацією складного слова; припущення про запозичення з грецької мови (гр. *μάκτρα* «діжа, балія» — Фасмер ГСЭ 119; Karłowicz 362; Matzenauer 10, 59) позбавлене достатніх підстав. — Булаховський Нариси 77; Фасмер II 561; Трубачев Рем. термиол. 259—260; Соболевский Лекции 53; SW II 854; Brückner 318; Bern. II 10; Mikl. EW 353. — Див. ще *мак*, *те́рти*. — Пор. *макогін*.

[макі́тра²] «улоговина, поросла лісом; гора, поросла лісом Ч», [макі́тра] «тс.» Ч, [ма́корті] «улоговина», [ма́котерть] «тс.»; — результат перенесення назви *макі́тра* «глиняний посуд» за схожістю форми (значення «гора» з'явилося в результаті вторинного перенесення). — Див. ще *макі́тра*¹.

[маклава́] «болотяна трава» Мо; — очевидно, результат видозміни форми [батлама́] «різноманітна болотяна трава; сміття»; неясно, чи належить сюди схв. [мака́ль] «очерет», [макля́] «тс.» — Див. ще *батлама́*.

ма́клер «професійний посередник при укладанні торговельних та біржових угод», *ма́клерство*, *ма́клерствувати*, *маклерува́ти*; — р. бр. болг. *ма́клер*, п. makler, ч. makleř, слц. maklér, схв. *маклер*; — запозичення з німецької мови; н. *Makler* походить від гол. *makelaar* «тс.», утвореного від *makelen* «бути посередником в угоді», спорідненого з нн. *makeln* «тс.», нвн. *maschen* «робити». — СИС² 407; СИС 290; Фасмер II 561; Koraliński 598; Holub — Lyer 299;

РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456. — Див. ще *ма́хер*. — Пор. *махлюва́ти*.

[ма́ковіця] «вершина, верх; баня», [макі́вніця] «дзвіниця» Ж, [макі́вка] «вершина гори» Ч, [макуша́к, маку́шка] «тс.» Ч; — р. [ма́ковица] «баня церкви, будівлі; потилиця», [ма́ковига] «маківка церкви», маку́шка «маківка голови», бр. ма́каўка «баня церкви; верх, вершина», маку́шка «верх; маківка», др. *маковица* «баня, верх», ч. takovice «невелика баня на вежі»; — похідні утворення від *мак*; первісне значення — «макова голівка», на інші предмети назву перенесено за схожістю їх круглої верхівки з голівкою маку. — Фасмер II 561; Преобр. I 504; Machek ESJC 349; Bern. II 9. — Див. ще *мак*.

макові́й¹ «назва дня 14 (за старим стилем 1) серпня, у християнській церкві день мучеників Маккавеїв», [маковéй (Me), макові́йка Ж] «тс.», [макові́ець] «гіст у серпні (після маковія)» О, [макові́йчик] «тс.» О, [макові́йки] «яблука, що стигнуть на маковія» ВеБ, МСБГ; — р. [мака́вье] «день 1 серпня», бр. [макавéй] «християнське свято»; — результат видозміни біблійного імені *Маккавéй*, назви іудейського жрецького роду, вищеного Іродом; слово зазнало впливу народної етимології (*мак віяти*, оскільки в серпні досягає мак). — Грінч. II 400; УРЕ VIII 407.

[макові́й²] (орн.) «коноплянка, *Fringilla caupinaria* L.»; — складне слово з основою *мак* у першій частині (птах живиться переважно різним насінням); друга частина з'явилася, можливо, як результат деетимологізації і зближення з дієсловом *віяти* якоїсь іншої основи. — Булаховський Вибр. пр. III 277; УРЕ VII 466. — Див. ще *мак*. — Пор. *макодзьоба*, *маколус*, *макопійка*.

[ма́ковка] (бот.) «гличики жовті, *Nuphar luteum* L.» ЛЖит, [макі́вки] «латаття біле, *Nymphaea alba* L.»; рябчик великий, *Fritillaria meleagris* L.» *Мак*, [ма́куш] «латаття біле» Корз; — р. [ма́ковка] «водяна лілія», [мако́вки водяные] «гличики жовті», бр. [ма́каўка] «лілія»; — похідне утворення від *мак*; назва гличиків мотивується подібністю форми квітів до коробочки з плодами маку,

а латаття і рябчика — подібністю квітів цих рослин до квітки маку.— Див. ще мак.

макогін «дерев'яний товкач, яким розтирають мак, пшоно тощо», [макогін] «волоть кукурудзи» ВеБ, *обмакогінити* «низько обстригти»; — р. *макогін* «макогін» (з укр.), п. [макогін] «тс.» (з укр.); — складне утворення з основ слів *мак* і *гнати*, *ганяти*.— ССРЛЯ 6, 515; Горяев 200; SW II 854.— Див. ще *гнати*, *мак*.

[макодзьоба] (орн.) «зяблик, *Fringilla coelebs* L.» Ж, [макодзьоб] «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.» ВеБ, [макодзьобниця] «зяблик» Ж, [макозоба] «коноплянка» ВеБ; — складні утворення з основ слів *мак* і *дзьобати*; назви зумовлені тим, що зяблик і коноплянка живляться переважно насінням; пор. [макоїд] «волове очко», [макоїдик] «коноплянка» ВеБ.— Воїнств.— Кіст. 244; Mikl. EW 181.— Див. ще *дзьоб*, *мак*.— Пор. *маколус*, *макопійка*.

[маколус] (орн.) «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.» ВеБ; — складне утворення з основ слів *мак* та *лускати*; назва зумовлена тим, що коноплянка живиться переважно насінням різних трав.— Воїнств.— Кіст. 244.— Див. ще *луска*¹, *мак*.— Пор. *макодзьоба*.

[макольондра] (орн.) «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.», [макольондрик, макольяндра], ст. *макологва* (XVII ст.) «тс.»; — фонетично видозмінене запозичення з польської мови; п. *makolaḡwa*, [makolaḡdwa] «тс.» є складним словом, утвореним з основ іменника *так*, спорідненого з укр. *мак*, та дієслова *leḡnać się* «вилуплюватися» (*leḡ* «вилуплювання»), спорідненого з укр. *лягти*; запозиченнями з української мови є рум. *măcăleandru* «малинівка», молд. *макаляндру* «тс.» (DLRM 483).— SW II 854; Brücker 318, 292.— Див. ще *лягти*, *мак*.

[макопійка] (орн.) «коноплянка, *Scappabina* (*Acanthis*, *Linaria*, *Fringilla*) *scappabina* L.», [макопійка] «тс.» Ж; — складне слово, утворене з основи імен-

ника *мак* і, можливо, дієслова *пійти* чи якогось іншого слова.— Див. ще *мак*.— Пор. *маковії*², *макодзьоба*, *маколус*.

макорженик «корж із маком», [маторженик] «тс. Г, МСБГ; печиво Ж», [маторжаник] «корж із маком МСБГ; недоброякісне печиво, корж МСБГ, Ва, Ме», [матаржани] (мн.) «печиво з домішкою лободи» Мо, [матаржін] «кукурудзяний хліб із зеленню», [моторженик] «корж із маком»; — не зовсім ясне складне утворення; може бути виведене з основ слів *мак* і *корж* (як результат стягнення давнішого **макокорженик*) або *мак* і **ржаний* «житній» (пор. *сържок*).

макортет, *макортеть*, *макорттик*, *макортит*, *макотёр*, *макотерть*, *макотіря*, *макотра*, *макотрик* — див. *макітра*¹.

макорти — див. *макітра*².

Макоша «стародавня богиня спокою у слов'ян» Ж; — р. [мокоша] «домовик у подоби жінки», др. *Мокошь* (поганське божество); — зіставляється з дінд. *tak-háh* «багатий, шляхетний; демон» (*Matchek* RES 23, 55—56), гр. *μάχλος* «хтивий (переважно про жінку); пишний, буйний, розкішний» (*Loewenthal ZfSlPh* 7, 406), псл. *токъ*, укр. *мóкрий*.— Фасмер II 640; Преобр. I 546—547.— Див. ще *мóкрий*.

макрель (іхт.) «скумбрія, *Scomber scombrus* L.», *макрелеві*; — р. *макрель*, бр. *макрэль*, п. ч. слн. вл. *makrela*, болг. *макрѐя*, схв. *макрела*, слн. *makrēla*; — через посередництво германських мов (пор. нім. *Makrelē* «скумбрія», свн. *maskrēl*, снн. *mak(e)reel*, гол. *makreel*, англ. *maskerel*) запозичено з середньолатинської; етимологія слат. *maskarellus* «тс.» неясна; пов'язується з гол. *makelaar* «посередник».— СІС² 507; СИС 290; Фасмер II 562; Преобр. I 504; Горяев 200; Kopaliński 598; Holub—Lyer 299; РЧДБЕ 354; Kluge—Mitzka 456; Klein 920; Dauzat 457.— Пор. *маклер*.

[макріш] (вид рослини) Ж, [макриш] (бот.) «щавель кислий, *Rumex acetosa* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *макріши* (*макриши*, *мокріши*)

«щавель», як і рум. *măcrîș* «тс.», пов'язується з молд. [акрїш] «тс.», похідним від *акру* «кислий», яке зводиться до лат. *асег* «гострий, сильний», спорідненого з псл. *ostřъ*, укр. *гострий*; початкове м пояснюється впливом болг. *мокрѣш* (*мокрѣж*) «мокрота, вологість». — Scheiudko 138; *Vrabie Romanoslavica* 14, 160; СДЕЛМ 272; DLRM 484. — Див. ще *гострий*.

макро- (перший компонент складних слів — наукових термінів із значенням «великий» типу *макроклімат*, *макромолекула*, *макрорайон*, *макроспора*, *макроструктура*); — р. болг. схв. *макро-*, бр. *макра-*, п. ч. слц. вл. слн. *макго-*; — виділена із складу слів грецького походження типу *макроподи*, *макроцефал* основа прикметника гр. *μακρός* «довгий, великий, високий», спорідненого з лат. *масег* «тонкий, худий», днв. *maagar* (нвн. *maeger*) «худий», дісл. *maag*, дангл. *mæger* «тс.». — СІС² 509; СИС 290; *Kopaliński* 598; *Holub—Lyer* 299; РЧДБЕ 354; *Frisk II* 164—165; *Walde—Hofm. II* 2.

[макса] «риб'яча печінка»; — р. [макса] «печінка лина або тріски, рибацька тельбухи», [максó, мóкса] «тс.», [максака] «печінка невеликої білухи», [максака] «велика риба з ікрою», [максанник] «риба з молоками»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської; фін. *maksa* «печінка» споріднене з ест. *maks*, уг. *máj*, манс. *maít*, хант. *mūwəl* «тс.». — Фасмер II 562; *Kalima* 160; *MNTESz II* 818; *Bárczi* 195.

Максім, **Макс**, ст. *Максимъ* (1422), *Маѣимъ* «славень, аб(о) з лат. величайші» (1627); — р. *Максім*, бр. *Максім*, др. *Максимъ*, п. *Maksym*, вл. *Maks*, ч. слц. *Maxim*, болг. *Мáксим*, м. *Максим*, схв. *Мáксим*, слн. *Maksim*, стсл. **Маѣимъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μάξιμος* походить від лат. *Maximus* (родинне ім'я, що приєднувалося до родового), яке зводиться до прикметника *maximus* «найбільший». — Вл. імена 65; Беринда 221; Петровский 148; Суперанская 79;

Илчев 315; *Constantinescu* 104. — Див. ще **максимум**.

Максиміліан, ст. *Маѣиміліанъ* (1627); — р. *Максиміліан*, бр. *Максіміліан*, п. *Maksymilian*, ч. слц. *Maximilián*, болг. *Максиміліан*, *Максиміліян*, схв. *Максиміліян*, слн. *Maksimilijan*; — через західноєвропейське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *Maximiliānus* виникло, можливо, внаслідок злиття імен *Maximus* та *Emilian* (звідки укр. *Омельян*). — Вл. імена 65—66; Петровский 148; Суперанская 80; Илчев 315; *Dauzat Dict. des noms* 425. — Див. ще **Максім**, **Омельян**.

максимум «найбільша кількість, найвищий ступінь», *максималізм*, *максималіст*, *максимальний*; — р. болг. м. *максимум*, бр. *максимум*, п. вл. *maksimum*, ч. слц. *maximum*, схв. *максимум*, слн. *máksimum*; — запозичення з латинської мови; лат. *maximum* є формою середнього роду від прикметника *maximus* (<**mag-semos*) «найбільший» — форми найвищого ступеня від *magnus* «великий». — СІС² 511; СИС 290; *Kopaliński* 598; *Holub—Lyer* 306; РЧДБЕ 355; БЕР III 621; *Walde—Hofm. II* 14. — Див. ще **магнат**.

максі «максимальний» (про довжину одягу тощо); — р. болг. *макси*, бр. *макси*, ч. *maxi(sukně)*, слн. *maxi*, схв. *макси*, слн. *máksi*; — запозичення з англійської мови; англ. *maxi* «тс.» виникло в результаті скорочення слова *maximum* «максимум», запозиченого з латинської мови. — СІС² 511. — Див. ще **максимум**.

макулатура «бракована друкарська продукція; (перен.) бездарний літературний твір»; — р. бр. болг. схв. *макулатура*, п. ч. вл. *makulatura*, слц. слн. *makulatúra*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Makulatúr* походить від фр. *maculature* «тс.», утвореного від *maculer* «плямувати, бруднити», пов'язаного з лат. *macula* «пляма», етимологія якого не зовсім ясна. — СІС² 511; СИС 291; *Kopaliński* 598; *Brückner* 319; *Holub—Lyer* 299; РЧДБЕ 355; БЕР III 622; *Dauzat* 449; *Klein* 920; *Walde—Hofm. II* 5—6.

[макулуватий] «вайлуватий, незграбний»; — очевидно, результат контаміна-

шії слів *маку́ха* «вайло, млява людина» і *вайлува́тий*.— Див. ще *вайло́*¹, *маку́ха*.

маку́ха «вичавки з насіння олійних культур; (перен.) вайло, млява людина», [маку́х] «тс.», [макухі́] «саман, саморобна цегла з глини і соломи» МСБГ, [макуші́нка] «страва з макухи» Ж, [маку́шенка] «тс.», [маку́ховатий] «дірчастий, пористий» (про камінь); — р. бр. *маку́ха*, п. *makuch*, [makucha] «вичавки», слц. [makúch, makucha] «макуха»; — очевидно, похідне утворення від *мак* (мабуць, спершу так називалися вичавки з маку); зіставляється також із швейц.-нім. *Mägikuchen* «вичавки з маку». — ІУМ Леке. 329; Дзендзелівський *St. sl.* 22, 288-289; Шелудько 39; Фасмер—Трубачев II 562; Горяев 200; Вгюскпер 318-319; Машек ESJCS 283.— Див. ще *мак*.

[маку́ховатий] «з великими волотями» (про очерет); — очевидно, пов'язане з **маку́ха* «маківка, верхівка», можливим похідним від *мак*; пор. р. [маку́ха] «верхня частина чого-небудь; верхівка дерева». — Див. ще *мак*.

ма́куш — див. *ма́ковка*.

[маку́шка] (бот.) «конюшина шарудлива, *Trifolium agrarium* L. (*T. strepens* Crantz.)» *Мак*; — р. [маку́шка, маку́ша] «тс.», [маку́шник] «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.», [макбу́шник] «конюшина»; — похідне утворення від *мак*; назва зумовлена тим, що квіти конюшини-зібрані в головки, які своєю формою нагадують маківки. — Нейштадт 344—346.— Див. ще *мак*.

[мала́] (вигук, яким звертаються до кобили або корови) О, [мала́-мала́] (вигук, яким прикликають корів) МСБГ, [мленька́-мленька́ (Ме), млі́нька-млі́нька Мо] «тс.», *малю́сь-малю́сь* «вигук, яким кличуть свиней» Корз; — р. [мале́ха-мале́ха, мале́шка-мале́шка] «тс.», [ма́ли-ма́ли] (вигук, яким прикликають овець, телят, а також кіз, курей, гусей), [ма́ля-ма́ля] (вигук, яким прикликають овець), [маля́нки-маля́нки] «тс.», п. *mal-mal-mal* (вигук, яким прикликають свиней і поросят), [mali, maluš, malusi, maluški, maluty, malmalski, malu malusiel] «тс.», схв. *малі́нка* (кличка корови), *малі́нча* (кличка вівці); — пов'язане з *малій* (початково як звертання до те-

лят, поросят тощо). — Див. ще *малій*. — Пор. *ма́нька*².

мала́га «сорт виноградного вина»; — р. бр. болг. *мала́га*, п. ч. слц. *malaga*, схв. *мала́га*, слн. *málaga*; — запозичено з іспанської мови, можливо, через посередництво французької (фр. *malaga*); ісп. *málaga* «тс.» походить від назви провінції (міста) Малага (*Málaga*) на півдні Іспанії, звідки це вино поширилось. — ССРЛЯ 6, 521; КЭСРЯ 253; Корали́нски 599; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 300; БЕР III 624; РЧДБЕ 355; Вуяклија 537.

[мала́й¹] «хліб із кукурудзи, гороху або проса; круг білої глини Ме; (бот.) просо, *Panicum L. Mak*», [мала́йчик] «бісквіт МСБГ; хлібина; невелика хлібина ЛексПол», [мелáй] «кукурудза, кукурудзяний хліб», [мелáйник] «тс. ВеЗн; крихкий камінь Ж», [милáй] «вид хліба», [мила́йнець] «поле, з якого знято кукурудзу» ДзАтл II, [мила́йне, милáйниця, милáйнице] «тс.» тж; — р. [мала́й] «хліб з кукурудзяного борошна; каша з просяного борошна», бр. [мала́й] недопечений хліб; хліб з гречаного борошна», п. [malaj] «кукурудзяний коржик» (з укр.), болг. [мала́й] «кукурудзяне борошно, кукурудзяний хліб», схв. [мала́й] «їжа з кукурудзяного борошна»; — запозичення із східнороманських мов; рум. *mălai* «кукурудзяне борошно; просо; коржик із кукурудзяного борошна», молд. *мэла́й* «тс.» етимологічно неясне; вважається складним словом, утвореним з *mei* «просо», що походить від лат. *milium* «просо, пшоно», спорідненого з гр. *μελίμη*, лит. *málnos* «тс.», і *lai* «темно-сірий», яке походить від пізньолат. *lajus* «неясний», етимологічно неясного; пов'язується також з молд. *мэлэ́ц* «м'який, соковитий», *мэмэлі́гэ* «мамалига» (СДЕЛМ 272). — Мельничук Молд. эл. 168; Дзендзелівський Доп. УЖДУ II 68; *St. sl.* 6, 116; Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 160; Фасмер II 562; БЕР III 624; Mikl. EW 181; СДЕЛМ 229, 253; DLRM 490—491; Parahagi 614; Walde—Hofm. II 87.

[мала́й²] (бот.) «глід, *Crataegus oxyacantha* L.» МСБГ. [мала́ек, мала́ец] «тс.» МСБГ, [мала́йка] «сорт дрібних

червоних яблук» МСБГ; — неясне; можливо, запозичення з молдавської мови; пор. молд. *мэлэец* (рум. *mălăieț*) «м'який, соковитий» (про плоди), етимологія якого остаточно не встановлена.— СДЕЛМ 272.— Пор. **малай**¹.

[**малайда**] «тюхтій» О; — афективне утворення.

[**малайка**] (орн.) «дятел, *Picus*» ВеБ; — неясне.

малайці (одн. *малаець*) «група народів, що живуть в Індонезії, Малайській Федерації й Таїланді»; — р. бр. болг. *малаец*, п. *Małajczyk*, ч. слц. *Malajec*, вл. *Małajowc*, схв. *Малајац*, слн. *Malajec*; — запозичення з англійської мови; англ. *malay* «малаець; малайський» походить від тубільного слова *Malayu*.— Klein 927.

маламоне — див. **малимон**.

[**маламура**] «ненажера» О, [*маламури*] «жертви, уминати»; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов (пор. тур. *malımal* «переповнений, туго набитий»).

[**маланка**¹] «вечір напередодні Нового року; новорічний обряд з традиційним переодяганням у тварин і фольклорних персонажів; учасник цього обряду; обрядова пісня, яку виконують учасники маланки МСБГ; обрядова гра при покійникові Ж», [*миланка*] «тс.» Ж, [*меланка*] «переддень Нового року», *меланки* (мн.) «тс.», [*маланкати*] «виконувати новорічний обряд маланки» Ж, [*маланкувати*] «тс.» МСБГ; — р. [*Меланки*] «день 31 грудня за старим стилем»; — пов'язане з *Маланка* «Меланія» з огляду на те, що переддень Нового року за церковним календарем є днем святої Меланії; значення «гра при покійникові» вторинне.— Див. ще **Меланія**.

[**маланка**²] «блискавка (без грому)» Л, Кур; — р. [*маланка, маланья*], п. [*małanka*] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. [*маланка (малайка, маланя, маланья)*] «блискавка (часто без грому)» походить від псл. **m²lpi* «блискавка»; за звуковою подібністю зблизилося з власним ім'ям *Маланка*.— Див. ще **мовня**.

Малана, Маланка, Маланя, Малася, Малашка — див. **Меланія**.

[**малата**] «страва з кукурудзяного борошна»; — запозичення з угорської мови; уг. *maláta* «солод» походить, очевидно, від слц. *mláto* «солодові або виноградні вичавки», спорідненого з укр. [*молот*] «пивна гуща; вичавки».— MNTESz II 829; *Bárczi* 196; *Machek ESJČ* 368.— Див. ще **молот**².

[**малатати**] «бити, лупцювати» О, [*малацати*] «тс.» О, [*малацкати*] «бити, ляскати долонею» Ж, [*малацзнути*] «луснути, вдарити» О; — п. [*małatać*] «роздирати», [*małachać*] «тс.»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*молосувати*] «бити, лупцювати» (пор.).

малахай¹ «хутряна шапка з широкими навушниками»; — р. бр. болг. *малахай* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *малахай*, телеут. *malakaj* «тс.» пов'язується з монг. *малагай* «шапка», калм. *taxlā* «тс.»; мар. *малахай* запозичене з російської мови.— Фасмер II 562; ГСЭ 3, 127; КЭСРЯ 253; Преобр. I 504; Горяев 200; Шипова 228; Радлов IV 2037; *Räsänen Versuch* 324; *Ramstedt* 254.

малахай² «довгий шкіряний батіг», [*малахайка*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*малатати*] «бити, лупцювати», п. [*małachać*] «роздирати».— Пор. **малатати**.

малахіт «крихкий мінерал зеленого кольору», *малахітник* (спец.); — р. болг. *малахіт*, бр. *малахіт*, п. ч. слц. вл. *malachit*, схв. *малахіт*, слн. *malahit*; — інтернаціональний термін (пор. н. *Malachit*, англ. фр. *malachite* «тс.»), запозичений з грецької мови; гр. *μαλαχίτης* «малахіт» походить від ботанічної назви *μαλάχη* «мальва, калачики» (за подібністю кольору мінералу і листя рослини), що зводиться до гебр. *mal-lāh* «тс.».— СІС² 511; СИС 291; Горяев 200; *Sl. wyrazów obcych* 447; *Holub-Lyer* 300; БЕР III 626; *Frisk* II 166.— Див. ще **мальва**.

[**малахольний**] «дурнуватий» Ме, Сизько; — р. [*малахольний*], бр. [*малахольнік*] «тс.», [*малахолле*] «нерозважливість, дивацтво», [*малахольництва, малахольства*] «тс.»; — не зовсім ясне; зіставляється (Куркина *Этимология рус.*

диал. слов 23—25) з псл. *млоухальство* «слабість, неміч», схв. *mlahav* (*мло́хав*) «слабий», *мля́кав* «в'ялий, слабий», слн. *mláhav* «тс.», які пов'язуються з псл. **m^hčati* «мовчати», гр. βλῆξ «слабий», дірл. *maleaim* «гнити», що зводяться до іє. **m(e)lāk-* «м'який, слабий». — Skok II 439—440; Bezlaј ESSJ II 187; Pokopny 719. — Пор. *мовча́ти*.

[*малаштє́вка*] «копистка для вимішування мамалиги» Дз, [*малиштє́вка* МСБГ, *Ме, малуштє́йка* Дз, *мелиштє́вка* МСБГ, *милиштє́вка* МСБГ, *милиштє́вка* Дз] «тс.»; — запозичення із східно-романських мов; рум. *melesteu*, молд. *melesteu* «тс.» походять від уг. *mállasztó* < *mállasztani* «розсипати, руйнувати», похідних від *mállik* (< *márlík*) «кришитися, розсипатися», спорідненого, можливо, з *mág* «кусати, жалити». — Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 253; DLRM 491; MNTESz II 830; Bárczi 196—197.

[*малив'я́нка*] (орн.) «вільшанка, *Egithacus rubecula* L.» Дейн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *мали́нівка* «тс.» (див.).

[*малига́рня*] «парник, розсадник» Ж; — неясне.

мали́й, [*мал* Ж, *малє́зний*, *малє́цький* О, *малє́ничий*], *малє́нький*, *малє́сенський*, [*малє́сечкий*], *малє́чий*, *малі́сінський*, *малува́тий*, [*малю́сенський*], *малю́сінський*, [*малю́хний*, *малю́цький*, *малю́чий*], *манє́нький*, *манє́сенський*, *мані́сінський*, *маню́ній*, [*маню́пуній*, *маню́пунський*], *маню́сінський*, *масі́нький* усн., *масю́ненський*, *масю́пуній* усн., *масю́сенський*, *масю́сінський*, *малє́ня* «маля», *малє́ня́тко*, *малє́ньство* «дитинство, [малє́ня́тко]», [*ма́лєч*], *ма́лє́ча*, *ма́лі́зна* «невелика кількість; дрібниця», [*ма́лішко*] «маля́тко», *ма́лість* «малий розмір; дитинство», [*ма́ліг*] (*ма́ліч*?) «ягнята; курчата» Ж, [*ма́ліч*] «дрібнота», *ма́люк*, [*ма́лю́ство*] «абищиця, дрібниця» Ж, [*ма́лю́та*] «малюк, карлик», [*ма́лю́х*] «малий чоловік» ВеУг, *ма́ля*, *ма́ля́вка*, *ма́ля́тко*, [*ма́ль*] «молодняк овець» Ж, [*ма́льва́*] «дрібна риба» Дейн, [*ма́льга́*, *ма́лька́*] «тс.» тж, *ма́льо́к*, [*ма́льство́*] «дитинство», [*ма́лі́ти*] «применшувати,

зменшувати», *ма́лі́тися* «поводитися, як дитина», *ма́лі́ти*, [*ма́лє́чко*] «ледве; небагато» О, *ма́ло*, *малува́то*, *бє́змаль* «замалим», *зма́лєчку*, *зма́лку*, *зма́лу*, *зamalíj*, *zamalím*, *zamálo*, [*zamáлом*], [*на́ма́лі*] «обмаль» Г, Ж, [*на́маль*] «тс.», [*не́о́маль*] «майже» ВеЛ, [*о́мали*] «обмаль» Ж, [*о́маль*, *обма́лкувато*] «тс.», *обма́ль* СУМ, Ж, [*по́малий*] «малуватий Г; занадто малий Нед», [*пома́лє́ньки*] «помалу» Нед, *пома́лє́ньку*, *пома́лє́сеньку*, [*пома́лі*] «трохи, повільно», *пома́лу*, [*пома́льше*] «повільніше» ВеЛ, *пома́лю́сіньку*, [*пома́лю́х*] «повільний чоловік» Нед, [*пома́лі́ти*] «применшити; зшити меншим за мірку», [*прималі́й*] «замалий», *ума́лі́ти*, *ума́ля́ти*, [*ума́лькува́ти*] «зменшити»; — р. *ма́льий*, бр. *ма́льи*, др. *ма́льи*, п. вл. нл. *maľu*, ч. слц. *maľu*, полаб. *molě*, болг. *ма́лѣк*, м. *мал*, схв. *ма́лі*, слн. *máli*, стсл. *малъ*; — псл. *maľ*; — споріднене з лат. *malus* «поганий, нікчемний» (< «малий, недостатній»), гот. *smals* «малий», двн. *smal* «тс.», нвн. *schmal* «вузький, тонкий, худий», дангл. *smæl* «малий, дрібний», англ. *small* «тс.», гр. μῆλον «дрібна худоба, вівці», дірл. *míl* «тварина»; іє. **mōl-/mēlo-* «малий», з яким іноді пов'язується також псл. **molti* «молоти», укр. *моло́ти*; менш обгрунтоване зіставлення (Meillet MSL 9, 146) з гр. μῶλος «ослаблений, виснажений». — Фасмер II 564; Преобр. I 505—506; Горяев 201; Brückner 320; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 881; БЕР III 622—623; Младенов 287—288; Мартынов Язык 77—78; Мельничук Этимология 1984, 141; Skok II 374—375; Bezlaј ESSJ II 163—164; Кри́тенко Вступ 519, 556; Bern. II 13—14; Mikl. EW 181; Белецкий Принципы 106; Kluge—Mitzka 661; Klein 1461; Walde—Hofm. II 19—20; Pokopny 724. — Пор. *ма́цє́нький*.

[*ма́лі́к*] «задня частина шиї; горб, наріст О», [*ма́лю́к*] «ямка між лопатками під гривовою коня; одна з хвороб коней; старий кінь» О, [*маню́к*] «кінь з увігнутою спиною» ВеНЗн, [*маликува́тий*] «з увігнутою спиною» (про тварин), [*малигува́тий*] «тс.»; — п. *málik* «одна з хвороб коней і волів (підшкірні гулі на

шиї і лобі); кінь, хворий на цю хворобу» (з укр.), *malikowaty* «з запалим хребтом» (про коня); — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованого слова [гамалік] «карк», зближеного з *малій* (пор. [малік] «карлик, горбань», вл. *talk* «карлик», схв. *малік*, *малік* «тс.; диявол», слн. *malik* «мара, потвора»). — *Brückner* 319; *Skok* II 374; *Bezlej ESSJ* II 164; *Bern.* II 14. — Див. ще *гамалік*. — Пор. *малій*.

[малимон] «невдало спечений хліб; вайло; тухтій» Л, [маламбоніке] «ласощі» Корз, [малімонський] (у виразі [м-ка мука] «найкращий сорт пшеничного борошна») Л, [маримонський, мармонський] «тс.» Л; — бр. [малімоніки] «ласощі (для дітей)»; — запозичення з польської мови; п. *magutopski* (*magutopaska* *pa*) походить від назви м. Маримонт (*Magutont*) під Варшавою, де містилися млини, на яких вироблялося борошно високої якості; в українській мові слово [малимон] (первісно, мабуть, «булка, печиво високої якості») зазнало негативного переосмислення. — *SW* II 890.

маліна (бот.) «*Rubus idaeus* L.», *малинівка* «малинова наливка», [малинич] «зарості малини» О, *малинник* «тс.»; [малиновий мед, квас; сироп з малини МСБГ], [малиновка] «сорт яблук, що мають запах малини» МСБГ, [малиняк] «малинова наливка; сироп з малини МСБГ», *малиновий* «червоний, кольору малини»; — р. болг. *маліна*, бр. *маліны*, п. ч. слц. нл. *malina*, вл. *malena*, полаб. *malainä*, м. *малина*, схв. *маліна*, слн. *malina*, стсл. *малина*; — псл. *malina*; — загальноновизнаної етимології не має; зіставляється з лит. *melūnas* «синій», *melšvas* «синюватий», лтс. *melns* «чорний; брудний», прус. *mīlīnān* (зн. в. одн.) «пляма», *melne* «синя пляма», гр. *μέλας* «чорний», гот. *mēljan* «писати», свн. *mal* «пляма», нвн. *malen* «малювати», дінд. *malināh* «брудний; чорний», *mālah*, *mālam* «бруд» (іє. **mōl-/mel-* «чорний, синій, пляма»); пов'язується також з лат. *mōgum* «шовковиця, ожина», гр. *μόρον* «шовковиця» (*Machek ESJC* 349; *Jm. rostl.* 101; *Holub—Lyer* 300; *Holub—Kop.* 214), з псл. *malʹ* «малій», укр. [маль] «молодняк овець»,

гр. *μῆλον* «вівця, коза» (Булаховський *Вибр. пр.* III 360—361; *Loewenthal ZfSPh* 7, 408; *PBrB* 54, 477). — *Фасмер—Трубачев* II 563; *Brückner* 319; *Schuster—Sewc* 881—882; *БЕР* III 627; *Младенов* 287; *Skok* II 363; *Bezlej ESSJ* II 164; *Bern.* II 12; *Mikl. EW* 181; *Trautmann* 178; *Matzenauer LF* 10, 59—60; *Bezenberger BB* 16, 217; *Uhlenbeck* 219; *Walde—Hofm.* II 122—123; *Pokorny* 720—721.

малинівка (орн.) «вільшанка, *Egithacus rubecula* L.»; — р. *малиновка*, бр. *малінаўка*, п. [malinówka] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *малиновий* «червоний» з огляду на оранжево-рудувате забарвлення горла і грудей птаха; пор. і лат. *rubecula*, пов'язане з *rubet* «червоний». — Див. ще *маліна*.

малиновий (у виразі *м. дзвін* «дзвін приемного, м'якого тембру»); — р. *малиновий*, бр. *малінавы* «тс.»; — пов'язане з *малій*, [маль] «молодняк овець»; первісне значення «властивий дзвіночкам, що їх вішають на шию вівцям»; пізніше зазнало зближення з *маліна* за ознакою приемності. — *Фасмер* II 563. — Див. ще *малій*.

[малисник] «здобний корж або булка з кукурудзяного борошна; пиріг з вишнями, який печуть на зеленому листку» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованого, можливо, на ґрунті молдавської мови, слова *налісник* (пор. молд. [маліснік] «тс.»), очевидно, зближеного з *малій*. — *Мельничук Молд. эл.* 168. — Див. ще *налісник*.

маліця «верхній одяг з оленячої шкіри (у народів Крайньої Півночі)»; — р. *маліца*, *малка*, бр. *маліца* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з ненецької; пор. ненецьке *mālit'e*, *mālicea* «хутро», звідки також *комі malitśa* «тс.» — *Фасмер* II 563.

малівка — див. *маглівка*.

[малігна] «лихоманка з маренням» Ж, [малігна] «тс.» Ж; — п. *maligna* «тс.», ч. *maligní* «згубний, небезпечний для здоров'я і життя», слц. *malignu*, схв. *маліган* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *maligna* (*febris*) «злісна (гарячка)» є формою жін. р. складного

прикметника *malignus* «згубний, лихий», утвореного з основ прикметника *malus* «поганий, підступний», очевидно, спорідненого з двн. днн. *smals* «малий», псл. *malъ*, укр. *малий*, та дієслова *gigno* «народжую» (лат. ст. *genō* «тс.»), пов'язаного з *genus* «походження, рід, плем'я». — Richhardt 76; Kopaliński 599; Holub—Lyer 300; Walde—Hofm. I 594, 597, II 19—20. — Див. ще *ген¹*, *малий*. — Пор. *малярія*.

[*малітан*] «жовтий (немічний) турецький тютюн» Л, ЛЖит; — бр. *мульта́н* «сорт тютюну», *мульта́нка* «турецький тютюн у листках»; — неясне.

[*маліцкати*] «ссати» О; — очевидно, віддалено споріднене з р. [*молса́ть*] «ссати, гризти (кістку)», ч. *mlsatí* «ласувати», слц. *mlsat'* «тс.», ірл. *mlas* «смак».

малороб (заст.) «українець», *малоруб* «тс.», *Малоробія*, *малоросійський*, *малорубський*; — р. *малоробс*, *малорубс*, *Малоробсія*, бр. *маларубс*, п. *Małogus*, ч. слц. *Malogus*, болг. *малорубсин*, схв. *Màlogus*, слн. *Malogús*; — складне слово, що виникло на основі старої назви України *Малая Россія*, кальки гр. *Μικρά Ρωσσία* «тс.» (з 1292 р.); середньогрецька назва склалася в канцелярії константинопольських патріархів у зв'язку з потребою відрізнення південноруських земель від північноруських, які там дістали назву *Μεγάλη Ρωσσία* «Велика Русь, Великоросія». — Кримський Укр. гр. 18—20; Тв. III 65—66, 201—206; Фасмер II 564. — Див. ще *малий*, *Росія*. — Пор. *великороб*.

[*малобшниця*] (зоол.) «джерелянка, *Bombina bombina* L.» Дейн; — похідне утворення від *молоко́*; назва мотивується тим, що, за народним повір'ям, ця маленька жабка, вкинута у посуд з молоком, охолоджує його і не дає йому скиснути (Даль IV 559). — Див. ще *молоко́*.

малювати, [*малево*] «малюнок», *малювальник*, *малювання*, *малюнок*, [*малюванець*] (театр.) «фігурант» Ж, [*малюванік*] «ремісник, що фарбував полотно для спідниць» О, *малюванка* «спідниця з розмальованого полотна; [полотно, розмальоване кустарним способом О;

барвіста хустка Ж; пензель; малюнок Пі], [*мальваньча*] «спідниця з фарбованого полотна» О, [*мальовідло*] «губна помада» МСБГ, [*мальовіло*] «малюнок, картина» Ж, [*мальовка*] «розфарбовування», *мальовніцтво* «малярство», [*малівний*] «мальовничий» Ж, *малювальний*, *мальований*, [*мальовній*], *мальовничий*, ст. *малеване* (1627), *малювать* (1731); — р. *малевать* (з укр.), бр. *маляваць*, п. *malować*, ч. *malovati*, слц. *mal'owat'*, вл. *malować*, нл. *malowaś*, полаб. *mol'ǎ* «малює», схв. *малати*, слн. *málati*; — запозичено з німецької мови (можливо, через посередництво польської); нвн. *malen* «малювати» походить від свн. *mālep* «позначувати; креслити, фарбувати, малювати», двн. *mālōn* (*mālēn*) «малювати, креслити», спорідненого з гот. *mēla* «письмо», *mēljan* «писати, креслити», дісл. *mǣla* «малювати», псл. *malīpa*, укр. *малина*. — ІУМ Лексика 460; Шелудько 39; Richhardt 76; Фасмер II 562; Преобр. I 505; Горяев 200; SW II 859; Machek ESJČ 349; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 214; Mikl. EW 181; Kluge—Mitzka 456. — Див. ще *малина*. — Пор. *маляр*.

[*малюговатий*] «вугруватий, прищавий» (про тварин) ВеУг; — неясне; може бути зіставлене з [*малигуватий*] «з увігнутою спиною» (про тварин) або з м. *малига* «віспина, висип», *малигав* «віспуватий».

[*Малюзіна*] «русалка» Ж; — ч. слц. *Meluzína* «міфічна істота, що уособлює вітер»; — через посередництво чеської і словацької запозичено з західноєвропейських мов; нім. англ. *Melusine*, фр. *Mélusine* є іменем феї з французького середньовічного лицарського роману; етимологія імені неясна. — Kopaliński 620; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Holub—Kop. 220; NSD 1548.

малюк — див. *малік*.

[*малявка*] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amagus* Bloch» Шарл — Тат; — р. бр. [*малявка*] «тс.»; — похідне утворення від *малий*; назва зумовлена невеликим розміром тіла гірчака (завдовжки не більше 8,5 см.). — Усачева Етимологія 1974, 111; Сабанев 360. — Див. ще *малий*. — Пор. *молявка*.

[мал'ягати] «невміло, неоковирно писати» МСБГ, [мал'ягати] «тс.» тж; — афективне утворення, пов'язане з *малювати* (див.).

мал'яр «художник; робітник, що фарбує стіни приміщень і под.; [фарбувальник ниток; ремісник, що вибивав орнаменти на спідницях О]», *малярєнко*, *маляріха*, *малярівна*, *мал'ярка* «художниця; дружина маляра», *мал'ярня*, *мал'ярство*, *малярчійк* «учень маляра», *малярувати*, ст. *маляръ* (1600—1605); — р. бр. *мал'яр*, п. *malarz*, ч. *malř*, слц. *maljar*, вл. *moler*, нл. *molař*, схв. *māler*, *mōler*, слн. *mālar*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Māler* «тс.» (<свн. *mālære* «художник») пов'язане з *malen* «малювати». — Шелудько 39; Richhardt 76; КЭСРЯ 254; Фасмер II 565; Преобр. I 506; Горяев 200; Brückner 319; Machek ESJC 349; Holub — Lyeer 300. — Див. ще *малювати*.

малярія, *мал'ярик* «хворий на малярію», [мал'ярійник] (ент.) «комар-довго-ніг» Дейн, *малярійний*; — р. *малярія*, бр. *малярія*, п. *malaria*, ч. *malárie*, слц. *malária*, вл. *malarija*, болг. *малáрия*, м. *маларија*, схв. *mālārija*, слн. *malárija*; — запозичення з італійської мови; іт. *malária* «малярія» виникло на основі словосполучення *mala agia* «погане повітря» (причиною захворювання певний час вважалося важке повітря на болотах), в якому *mala* походить від лат. *mala*, форми жін. р. прикметника *malus* «поганий», а *agia* «повітря» зводиться до лат. *āig* «тс.», що походить від гр. *ἀήρ* «туман, повітря». — КЭСРЯ 254; СИС 291; Kopaliński 599; Holub — Lyeer 300; БЕР III 625—626; Klein 926—927. — Див. ще *аеростат*, *малігна*.

мал'яс «густа брунатна рідина, що залишається як відходи при цукрова-рінні», [мал'яса], *мельяса* «тс.», [мал'ясковий]; — р. *мелáсса*, бр. *мелес*, [мал'яс, малáс], п. ч. слц. вл. *melasa*, болг. *мелáса*, схв. *melāса*, слн. *melása*; — через посередництво французької і, можливо, німецької мов (фр. *mélasse* «мел'яса», н. *Melásse*) запозичено з іспанської; ісп. *melaza* «тс.» пов'язане з *miel* «мед»,

що походить від лат. *mel* «те.», спорідненого з гр. *μέλι*, дірл. *mil*, гот. *milit*, хет. *milit* «те.». — ТСБМ III 135; Holub — Lyeer 308; Holub — Kop. 220; БЕР III 726; Dauzat 467; Walde — Hofm. II 61—62. — Пор. *омел'яс*.

[мал'яцкати] «невміло фарбувати, мазати» МСБГ, [мал'яцнути, мал'яцкати, мал'яцнути] «тс.» МСБГ; — афективне утворення на основі дієслова *малювати*.

мал'ва (бот.) «рожа, *Alcea* L.; калачики, *Malva* L.», *мал'вові*; — р. *мал'ва* «рожа», бр. *мал'ва* «калачики», п. вл. *malwa*, ч. слц. *malva*, болг. *малва*, схв. *malwa*, слн. *málva* «те.»; — запозичення з латинської мови; лат. *malva*, як і гр. *μαλάχη*, походить від гебр. *mallāh* «тс.», спорідненого з *mēlah* «сіль; їдкий, палючий», пов'язаним з араб. *milhā*, ар. *milh*, ак. *milu* «тс.»; на рожу назву перенесено за схожістю плодів обох рослин (Вісюліна—Клоков 186—187). — СИС² 511; СИС 291; Фасмер II 564; Преобр. I 506; Горяев 201; Kopaliński 601; Holub — Lyeer 300; Kluge — Mitzka 457; Walde — Hofm. II 17—18; Frisk II 166; Klein 928. — Пор. *мал'лахіт*.

мальвазія «сорт раннього винограду; солодке вино з винограду цього сорту»; — р. *мальвазія*, бр. *мальвазія*, п. *malwazja*, *malmazja*, ч. *malvaz*, ст. *malvazie*, слц. *malvázia*, болг. *малвазія*, схв. *malvāsija*, *malvāzija*, *mālvažija*, слн. *malvázija* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *malvasia* «сорт червоного винограду та вино з нього» походить від слат. *malmasia* «тс.», пов'язаного з назвою грецького міста Μονεμβασίᾱ (<μον-εμβασίᾱ), де виробляли цей сорт вина; назва складається з основ слів *μόνος* «один, єдиний» та *ἔμβασις* «вхід, в'їзд» (місто дістало таку назву через те, що з'єднувалося з суходолом лише одним вузьким мостом); за іншими джерелами, первинною є французька назва того ж міста *Malvoisie*, оскільки його заснували на початку XIII ст. н. е. французи (Machek ESJC 349). — Kopaliński 601; Brückner 320; Holub — Lyeer 300; Вуяклија 537; Klein 928—929.

Мальвіна (жіноче ім'я); — р. *Мальвіна*, бр. *Мальвіна*, ч. *Malvína*, болг. *Малвіна*, схв. *Мальвіна*, *Малвіна*; — запозичення з західноєвропейських мов, остаточно не з'ясоване; нім. *Malwine* виводять від днн. *mahal* «судові збори» і *wini* «подруга» (Вл. імена 139; Paul Kl. Vnb. 47), фр. *Malvína*, іт. *Malvína* «тс.» пов'язують з лат. *malva* «мальва» (*Dauzat Dict. des noms* 410).

[мальга́ва] «яруга» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. **[маля́г]** «дрібний молодий лісок», **[маля́га]** «тс.».

[мальбо́ванка] «джерело, струмок» МСБГ; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. **[маля́на]** «пережиток язичництва — звичай справляти жертвоприношення біля джерела або біля лісу», яке виводиться від **[ма́лить]** «дробити; ділити на малі частини» (СРНГ 17, 348).

[мальбо́на] «диня» МСБГ, **[ме́льон]** «тс.» Ж; — п. **[malon]**, **melon**, ч. *meloun*, слц. *melón*, вл. *melona*, схв. *мелона*, слн. *мелона* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських і західноєвропейських мов (н. *Melone* < свн. *melōne*, *melūn(e)*, фр. *melon*, іт. *mellone*) запозичено з латинської; лат. *mēlō* (-ōnis) «тс.» виникло в результаті скорочення складного слова *mēlorerō* «яблукоподібний гарбуз», що походить від гр. *μηλοπέλων* «тс.», букв. «яблукоподібний спілий плід», утвореного з *μηλον* «яблуко», яке вважається середземноморським словом неясного походження, і *πέλων* «спілий», очевидно, спорідненого з дінд. *ρακβά-* «варений, спілий», псл. **pekti* «пекти». — *Brückner* 328; *Kopaliński* 619—620; *Sł. wyr. obcych* 426; *Machek ESJČ* 359; *Holub—Lyer* 309; *Holub—Kop.* 220; *Kluge—Mitzka* 473; *Klein* 960; *Walde—Hofm.* II 64; *Frisk* II 226.

мальбо́сь-мальбо́сь — див. **мала́**.

[ма́льта] «розчин цементу з камінням для будування криниці» О; — р. **[ма́льта]** «гірська смола, асфальт», п. *malta* «вапно з піском для штукатурення», ч. слц. вл. *malta* «будівельний розчин (суміш піску з вапном або цементом)», болг. діал. м. *ма́лтер*, схв. *ма́лта*, *ма́лтер*, слн. *małta* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов за-

позичено з німецької; н. *Mörtel* «розчин вапна», **[Málter]** «тс.» походить від лат. *mortārium* «тс.», яке пов'язується з *portetum* «їжа (суміш сиру з часником, олією та ін.)» з неясною етимологією (можливо, від кореня іє. **mer-* «терти»); як джерело запозичення слов'янських слів вказуються також іт. *malta* «смола; вапно» (<лат. *malt(h)a* «тс.») з гр. *μαλθα* «суміш воску і смоли для замазування щілин у човні» (*Holub—Lyer* 300; *Holub—Kop.* 214; *Machek ESJČ* 349). — *Онышкевич Исслед.* п. яз. 244; *SW* II 860; *БЕР* III 629; *Skok* II 363; *Bezljaj ESSJ* II 164.

ма́льтаза «цукриста речовина, солодовий цукор»; — р. бр. *ма́льтаза*, п. ч. вл. *maltoza*, слц. слн. *maltóza*, болг. схв. *малтџа*; — запозичення з англійської мови; англ. *maltose* «тс.» утворено від *malt* «солод», що походить від дангл. *mealt*, *malt* «тс.», спорідненого з днн. *malt*, гол. *mout*, днн. свн. *malz*, нвн. *Malz* «тс.», дінд. *mṛdúḥ* «м'який, ніжний», псл. **moldъ*, укр. *молодий*. — *SIC*² 511; *SIC* 291; *Sł. wyr. obcych* 448; *Holub—Lyer* 300; *Dauzat* 453; *Klein* 929.

ма́льфівниця — див. **мо́льфа́р**.

ма́ма, **[ма, мамеха Л]**, **[мамизна]** «спадщина після матері» НЗ УжДУ 26/2, *мамі́й*, *ма́мка*, **[мамо́йка]** О, **[ма́мчик]** «мамі́й», *маму́ля*, **[маму́нійка, мамунці́ня]** О, *маму́нця*, *маму́ня*, *маму́ся*, **[маму́сь]** ВеЛ, **[маму́ха]** Л, **[маму́й]** «мамі́й» Ж, **[маму́ць]** «матуся» ВеЛ, *ма́мця*, **[ма́мчик]** «син мамки», **[маму́р]** «мамі́й», *ма́мин*, *ма́мкати* «часто кликати матір», *ма́мкува́ти* «бути мамкою (годувальницею)», **[ма́мчити]** «тс.», **[зма́мчити]** «втратити здатність бути годувальницею» Ж; — р. бр. др. болг. м. *ма́ма*, п. слц. вл. нл. *тама*, ч. слн. *та́ма*, полаб. *тамо́ї*, схв. *ма́ма*; — псл. *тама*; — споріднене з лит. *тама́* «мати», лтс. *тама* «тс.», лат. *та́тта* «тс.; груди», гр. *μάμη*, *μάμηα* «мати, баба», алб. *те́те* «мати», дінд. *та́та* «дядько»; іє. **тама* «мати»; виникло в дитячій мові шляхом повторення складу *та*, подібно до *баба*, *дядя*, *та́то*. — *Бурячок* 20—21; *Фасмер* II 565; *Преобр.* I 506—507; *Горяев* 201; *Brückner*

321; Machek ESJĀ 355; Holub—Lyer 300; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 882—883; БЕР III 631; Младенов 288; Bezlaj ESSJ II 164; Критенко Вступ 504; Трубачев Терм. родства 7; Bern. II 14—15; Mikl. EW 182; Trautmann 168.— Пор. ма¹, ма́ти¹.

[мама́й] «кам'яна статуя в степу»; — слц. патај «йолоп, бовдур»; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. *мамаі* «страховисько, яким лякають дітей»; від імені татарського хана, переможеного в бою з Димитрієм Донським.— Фасмер II 565.

мамалі́га «густа каша з кукурудзяного борошна», [мамалі́га] «тс.» Ж, [мамалі́жник] «посуд, у якому варять мамалигу; мамалига, спечена з сиром МСБГ»; — р. бр. *мамалы́га*, п. *пата-луга* (з укр.), слц. *паталига*, болг. *мамалы́га*, м. *мамалига*, схв. *мамалы́га*, *паталига*; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мама́лігэ*, рум. *ма́малы́гэ* «тс.» пов'язане з іт. *méliga*, *mélica* «сорго», *melicone* «кукурудза», спорідненими з *miaglio* «просо, пшоно», що виникло з лат. *milium* «тс.», спорідненого з гр. *μελίμη* «просо», лит. *mális* (мн.) «тс.»; виводиться також (СДЕЛМ 272) від болг. [маму́л] «кукурудза». — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Scheludko 138; Vrabie Romaposlavica 14, 160—161; Фасмер II 565; ГСЭ 3, 121; Преобр. I 507; Горяев 201; БЕР III 632; Младенов 288; DLRM 485; Bern. II 15; Mikl. EW 182; Walde—Hofm. II 87—88.

[мамка] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.» Мак; — похідне утворення від *ма́ма*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ріжки використовуються як лікувальний засіб у гінекологічній та акушерській практиці (пор. іншу назву ріжків [маточні ріжки]). — Словн. бот. 464; Лік. росл. 222.— Див. ще ма́ма.

[ма́мляти] «мляво працювати; поволі йти; повільно, неохоче їсти Ж; невиразно, незрозуміло говорити МСБГ», [ма́млету] «повільно, неохоче їсти» Ба, [ма́мла́й] «пиріг з тіста, замішаного з борошна і вареної картоплі» Корз, [ма́млі́й] «вайлувата, ледача людина» МСБГ; — р. [ма́млитъ] «повільно жувати; мляво працювати» СРНГ, *ма́млитъ* «повіль-

но, невиразно, в'яло говорити; занадто повільно щось робити», бр. *ма́мліць* «незрозуміло, невиразно і в'яло говорити», п. *пата́ла* «мляво жувати», *пата́ла* «марудитися; бурмотіти», ч. [пата́лі] «обсосувати; жмакати; нерозбірливо говорити», *пата́лас* «вайло», вл. *пата́ліц* «марудитися; шепелявити», *пата́ліц* «повільно їсти», нл. *пата́ліс* «тс.; неясно говорити», болг. [мамо́ля] «невиразно говорю», м. *мамоли* «бурмоче», *мемоли* «тс.», схв. *ма́мольти* «нерозбірливо говорити», *маму́лати* «жувати з закритим ротом», слн. *пата́ліати* «невиразно, тихо говорити; жувати з закритим ротом»; — афективне звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ма́мрати], *ма́мрити*, двн. *пата́лато* «бурмотіти», хет. *пата-* «говорити». — Фасмер III 30; Machek ESJĀ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 883; БЕР III 633; Skok II 366—367; Bezlaj ESSJ II 194.— Пор. га́млати, ма́мрати, ма́мрити, момота́ти.

ма́монт (зоол.) «вид слона льодовикового періоду, *Elephas primigenius*, *ма́му́т* «тс.»; — р. *ма́монт*, бр. *ма́мант*, п. ч. слц. вл. *пата́т*, болг. *мамо́нт*, *маму́т*, м. *ма́мут*, схв. *ма́му́т*, *ма́мут*, слн. *пата́т*; — через посередництво російської мови запозичено з мов народів Півночі; остаточно визначеної етимології не має; пов'язується з як. *пата́т* «тс.», похідним від *пата́та* «земля», оскільки якути вважали, що мамонти живуть у землі (Преобр. I 507; Brückner 321; Kopaliński 601; Machek ESJĀ 350; Holub—Kop. 215); виводиться також (Räsänen ZfSlPh 21, 293—294; Sl. wug. obcuch 448; Holub—Lyer 301) із зах.-тунг. *пата́нди* «ведмідь»; є думки про хантийське (Gamillscheg 584) та ненецьке (Kiparsky ZfSlPh 26, 296—297) походження; звукова форма *ма́му́т* з'явилася через посередництво польської і західноєвропейських мов (пор. н. *Ма́тмут*, фр. *пата́мута* «тс.»). — СИС 291; КЭСРЯ 254; Фасмер II 566; Быстров Природа 1953/3, 110—113; Горяев 201; Kluge—Mitzka 457.

[мамошник] (бот.) «котяча м'ята паннонська, *Nepeta pannonica* L. (*Nepeta puda* L.)» Мак; — неясне.

[ма́мрати] «мляво працювати; повільно й неохоче їсти Ж, МСБГ; говорити незрозуміло, марити; нишпорити», [ма́мра] «той, хто повільно працює, їсть», [ма́мра́вець] «тс.», [ма́мра́вий] «такий, що мляво їсть» Ж; — п. [matrzec] «бурмотіти», [matroszczec], matrotac «тс.», ч. [matrati] «бурчати», болг. ма́мря «говорю неясно, буркотливо», схв. ма́морити «бурмотіти», ма́мрелити «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ма́мляти, ма́мрити]. — Mashek ESJC 350.

[ма́мрота] «відходи при очищенні пафти, що використовуються як коломазь» ВеЗа; — неясне.

[ма́мси] «подушечки для друкування візерунків на полотні; палітурки» Ж; — неясне.

маму́ла «вайло, тухтій, телепень; [гульвіса Пі]», мамулува́тий «вайлуватий»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з ма́мляти. — Mashek ESJC 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215. — Див. ще ма́мляти.

[маму́лити] «бруднити, гидити» Г; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з мул; пор. інші подібні дієслова з подвоєнням першого кореневого приголосного ба́бляти, ба́брати, по́рпати та ін. — Див. ще мул¹. — Пор. ба́брати.

[маму́н] «злий дух, що забирає жінок, морочить людей», [мамуна] «бісиця» Шух; — п. [matupa] «злий дух в образі жінки; спокуса»; — очевидно, запозичення, пов'язане з болг. маму́на «мавпа», схв. ма́мун, тур. таушуп «тс.», яке зводиться до перс. таушуп «тс.; злий дух, диявол»; на польському (і, можливо, українському) ґрунті зазнало формального зближення з матопа (мамо́на) «дух наживи; майно». — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Вгückner 321. — Див. ще мамо́на, мо́йма.

[маму́на] «замаскована фігура Г; личинка, машкара ВеЛ», [маму́нка] «лялька» ВеЛ; — неясне; можливо, пов'язане з [маму́н] «злий дух» або з п. матіс «обманювати».

[мамура] (бот.) «кам'яниця арктична, Rubus arcticus L.» Мак; — р. [маму́ра] «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з фінської: фін. таати-

игаин «тс.»; думка (Преобр. I 507; Горяев 201; Mikl. EW 182; Matzenauer LF 10, 60) про тюркське походження р. [маму́ра] (з тур. чаг. та'миг «квітучий, який перебуває в доброму стані») неприйнятна з погляду лінгвогеографії. — SIC² 511—512; Фасмер II 566; Kaipma 162.

[маму́ха] «пух на грудях та між ногами у птахів» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінений результат контамінації слів мох і пух.

манаже́рія — див. менаже́рія.

[манарі́на] «сокира» О; — неясне.

[манаті́си] «бути подібним (до когось чи до чогось)» МСБГ, [минаті́си] «тс.» МСБГ; — неясне.

[манатка] (бот.) «пшениця м'яка, Triticum vulgare Vill.» ВеБ, Мак; — результат десемантизації та регресивної асиміляції в слові банатка «тс.», пов'язаному з назвою історичної області Ба́нат, і, можливо, зближення його з фонетично схожим манатки.

манатки (мн.) «пожитки», [манатка] «хустка; поганий одяг», манаття «пожитки; старий одяг», [манаття] «тс.» Бі; — р. манатки «речі, пожитки», [манатъё] «старий одяг, ганчір'я», [манатъы] «речі, пожитки», [манатъя] (застар.) «поношений одяг», [манатя] «білизна», бр. манаткі «тс.», др. манатия «мантія», манотия, манотъка, манътка «тс.», п. manatki «пожитки, майно» (з укр.?). — запозичене в давньоруську мову з грецької; сгр. μαντίον, μαντίον «плащ» походить з лат. mantium «тс.», утвореного від mantellum «покривало, плащ»; п. manatki пов'язується також з іт. manata «сніп, пригорщ», спорідненим з лат. manus «рука» (КЭСРЯ 254; Вгückner 321; Sl. wug. obsuch 413). — Бондалетов Этимология 1980. 69; Фасмер II 567; Преобр. I 509; Горяев 201; Bern. II 17; Mikl. EW 183. — Див. ще ма́нтія.

[манаток] «маеток» Пі; — очевидно, результат контамінації слів маеток і манатки (див.).

[манáх] «стояк водостічної труби в ставку» ЛЧерк; — бр. [манáх] «бутиль на 3—5 л»; — неясне; можливо, пов'я-

зане з *монáх* «чернець» за подібністю самотнього стояка до ченця.

[манáш] «їжа, яку беруть на роботу або в дорогу» МСБГ; — пов'язане з ч. *тепáж* «спільна їжа». — Див. ще *менáж*.

[мангáлиця] «порода кучерявих свиней» Доп. УЖДУ II; — запозичення з угорської мови; ур. *mangalica* (порода свиней, що добре відгодовуються) походить від схв. *мангúлиця* «свиня мангулицької породи», *мангòлиця* «те.», етимологічно неясного. — Орос Доп. УЖДУ II 75; MNTESz II 837; Skok II 369.

мангáн (заєт.) «марганець», *манганін* «сплав міді з марганцем та нікелем», *манганіт* «руда марганцю»; — р. *манганіт* «те.», п. ч. вл. *mangan* «марганець», слц. слн. *mangán*, болг. *мангáн*, м. *манган*, схв. *мангáн* «те.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mangan* походить від іт. *manganese* «те.», що є перекрученою формою слав. *magnesia* «магnezія» або зводиться до гр. *μάγνησ* «так, справді» і *γάρυξ* «проясняю, наводжу блиск». — СІС² 512; СИС 291; Волков 31; Фигуровский 89; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Klein 932. — Пор. *марганець*.

[мангеру́шок] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (*Aster chinensis* L.)» Ж; — неясне.

манго (бот.) «тропічне плодове дерево, *Mangifera indica* L.»; — р. болг. *манго*, бр. *манга*, п. ч. слц. *mango*, схв. *манго*, слн. *mango*; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. фр. *mango*, н. *Mango*(pflaume)) запозичено з португальської; порт. *manga* походить від мал. *mangga* «те.», джерелом якого є там. *mān-kāu* (букв.) «плід дерева ман (*mān*)». — СІС² 502; СИС 291; ТСБМ III 101; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Klein 933.

[мангóлії] (заст.) «примхи» МСБГ, [мангóліст] (заст.) «примхлива людина» МСБГ; — неясне.

мангóльд (бот.) «сорт буряків, *Beta esculenta* Gärke subsp. *ciela* Moq.»; — р. *мангóльд*, бр. *мангальд*, ч. слц. вл. *mangold*, нл. *maigot*, схв. *манголд*, слн. *mangold* «те.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Mangold*, свн. *man(ne)golt*

споріднене з гол. *mangelwortel* «те.»; дальша етимологія неясна; припускається зв'язок з власним іменем двн. *Mangold*. — СІС² 512; СИС 291; Holub—Lyer 301; Kluge—Mitzka 459.

мангри «зарості тропічних узбереж», *мангровий*; — р. *мангровий*, бр. *мангравы*, п. *mangrove* «мангри», ч. слц. *mangrovu* «те.», вл. *mangrovс* «мангрове дерево», болг. *мангров* «мангри», схв. *мангрова*, *мангрова* «те.», слн. *mangrovec* «мангрове дерево»; — запозичення з англійської мови; англ. *mangrove* «тропічний ліс на низьких мулистих берегах» є результатом контамінації іменників *mangle* «мангрове дерево», що походить від порт. *mangue* або ісп. *mangle* «те.», які вважаються запозиченнями з малайської або індійських мов, і *grove* «гай, невеликий ліс», дангл. *grāf* «те.». — СІС² 512; СИС 291—292; Sl. wyg. obcych 450; РЧДБЕ 423; Klein 683, 933; ODEE 551.

мангúст(а) (зоол.) «хижий ссавець родини віверових, *Herpestes ichneumon* L.»; — р. бр. болг. *мангúст(а)*, п. ч. слц. *mangusta*; — через посередництво французької мови (фр. *mangouste*) запозичено з іспанської; ісп. *mangosta* «те.» походить від маратхськ. *mangūs* «те.». — СІС² 512; СИС 292; Sl. wyg. obcych 450; РЧДБЕ 423; Dauzat 455; Gamillscheg 595.

[мандабуря́нка] «сорт кущової цибулі» МСБГ, [мандабури́нка] «те.» МСБГ, [мандибуренька] «цибуля городня, *Allium sera* L.» Мак, [мандибуренка] «солодкувата цибуля, під кущем, як картопля» ВеНЗн; — пов'язане з [мандебурка] «картопля», [мандибурка] «те.»; назву перенесено на цибулю, очевидно, за схожістю форми овочів. — ВеНЗн 37. — Див. ще *мандебурка*.

мандарин¹ (бот.) «*Citrus unshiu* Makk.», *мандарінка*, *мандарінник* «мандариновий сад»; — р. *мандарин*, бр. *мандарьин*, п. *mandarynka*, ч. слц. *mandarinka*, вл. *mandarina*, болг. м. схв. *мандарина*, слн. *mandarina*; — запозичення з французької мови; фр. *mandarine* «те.» походить від ісп. (*paranja*) *mandarina* «мандаринський апельсин», пов'язаного з порт. *mandarin* «мандарин,

китайський сановник»; назва плоду вказує або на його високу якість, або на зовнішню схожість із китайським сановником.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567—568; Sl. wug. obcych 443; Dauzat 454; Klein 931.— Див. ще мандарін².

мандарін² «китайський державний урядовець»; — р. болг. м. мандарін, бр. мандарын, п. mandarin, ч. слц. слн. mandarin, схв. мандарин; — через посередництво французької або німецької мови (фр. mandarin, н. Mandarin) запозичено з португальської; порт. mandarin походить від гінді mantri «радник», що зводиться до дінд. mantrin- «те.», пов'язаного з māntraḥ «нарада; порада», утвореним від mantra «(по)рада», спорідненого з псл. *mьpētī «думати», укр. мнїмий, пам'ять.— СІС² 512; СИС 292; Фасмер II 567; Kopaliński 602; Holub—Lyer 301; Machek ESJĀ 350; Kluge—Mitzka 458; Dauzat 454; Uhlenbeck 215; Gamillscheg 584; Klein 931.— Див. ще мнїмий, пам'ять.

мандат (документ), мандант, мандатарій, [мандатор] Ж, умандатований «забезпечений мандатом» Ж; — р. бр. болг. мандат, п. вл. mandat, ч. слц. слн. mandát, м. мандат, схв. мандат; — запозичення з французької мови; фр. mandat походить від лат. mandatum «доручення, наказ», пов'язаного з manus «вручаю, передаю», яке складається з основ іменника лат. manus «рука» і дієслова іє. *dhē- «класти», наявного в псл. děti «класти, дівати», укр. діти, дівати.— СІС² 512; СИС 292; ТСБМ III 102; Kopaliński 602; Brückner 321; Holub—Lyer 301; Dauzat 454; Walde—Hofm. II 24—25.— Див. ще діти², манускріпт.— Пор. манжета, мануфактура.

[мандебурка] «сорт картоплі, Solanum tuberosum L.», Ж, Мак, [мандабурка] МСБГ, мандибурка Ж, О, мандибуренка ВЕНЗн, мандобурка Мак] «те.», [мандабурине] «картоплиння» МСБГ, [мандибуриння] «те.» МСБГ, [мандабуринник] «картопляник» МСБГ, [мандебуряник] «хліб із борошна і картоплі», [мандибуринка] «поле, з якого зібрано картоплю» МСБГ, [мандибуріще] «те.»

МСБГ; — запозичення з польської мови; п. manduburka «сорт картоплі» пов'язане з назвою м. Магдебурга (н. Magdeburg; за Міклошичем — м. Бранденбурга), звідки поширився цей сорт картоплі.— Закревська Досл. і мат. VI 32; Шелудько 39; ВЕНЗн 37; SW II 871; Mikl. EW 182.

[мандель] «міра при складанні снопів у 15 або 50 штук Г, Ж; в'язанка вибраного льону або конопель; поганий сніп; в'язанка бобу, гороху тощо О», [мандель] «в'язанка льону, конопель» О, [мандзіль, манділь] «те.» Ж, [мандиль] «15 гореток конопель або льону» МСБГ, [мєндель] «невеликий сніп», [мєндлик] «те.»; — бр. мєндлік «купка з п'яти снопів», мєдлік, [мєндаль] «те.», п. [mandel] «п'ятнадцять (снопів)», mepdel, mandla, ч. нл. mandel, слц. mandel', вл. mandl «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. Mandel «п'ятнадцять штук, (первісно) купа з 15 снопів» споріднене з корн. manal «сніп», лат. manus «рука». — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 188; Шелудько 39; Выгонная Белар. лінгв. 6, 64; ТСБМ III 189; SW II 871, 922; Sl. wug. obcych 466; Machek ESJĀ 350; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 215; Kluge—Mitzka 458.— Пор. манускріпт.

[мандельник] (орн.) «сиворакша, Cogaecias garrula L.» ВЕНЗн; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. mandelík [mandelňák], слц. mandelík «тс.» пов'язані з ч. mandel «копиця з 15 снопів», слц. mandel' «сиворакша», оскільки ці птахи сідають на купках снопів; імовірний також вплив п. Mandelkrähe «тс.».— Machek ESJĀ 350.— Див. ще мандель.

[манджак] (ент.) «тарган, Blatta orientalis» Г, Ж, [мандзак О, монджак ВЕНЗн, мончур ВЕНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [манджати] «поспішати» (див.).

манджати «поспішати, квапливо йти», [мандзьох] «мандрівник» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з мандрувати, мандри.

[мандзър] «круглий пиріг (із сиром, гарбузом, буряком) Мо; корж з борош-

на і зелені (цибулі, бурячиння) Ме»; видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *vărzâre* «пиріг з капустою», як і рум. *vârzáre* «тс.», є похідним від *vârzá* (рум. *vârzá*) «капуста», що зводиться до лат. *viridia* «зелень, зелені пагони», пов'язаного з *virēre* «зеленіти, бути сильним», очевидно, спорідненого з *viverē* «жити», далі з дінд. *jēvati* «живе», псл. *žiti*, укр. *жити*.— Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 70, 81; DLRM 918, 921; Walde—Hofm. II 797, 808—810.— Див. ще *жити*.

[мандовішка] (ент., вульг.) «лобкова воша, *Pediculus pubis*» Пі, [мандильоха] «тс.» Ж; — р. *мандавішка*; — запозичення з польської мови; п. *mędowieszka*, *mandewieszka* «тс.» утворено з основ слів *mądo*, з яким споріднене укр. *мудо*, та *wieszka* (<*wesz*), якому відповідає укр. *воша*.— Трубачев Етимологія 1964, 134; Brückner 607; SW II 933.— Див. ще *воша*, *мудь*².

мандоліна, *мандолініст*; — р. болг. м. схв. *мандоліна*, бр. *мандаліна*, п. вл. *mandolina*, ч. слц. слн. *mandolina*, схв. *мандолїн*; — через посередництво французької та німецької мов (фр. *mandoline*, н. *Mandoline*) запозичено з італійської; іт. *mandolino* є похідним від *mandola* (назва музичного інструмента) з давнішого *mandora* (*pandora*), що походить від лат. *pandura* «тс.».— SIC² 512; СИС 292; Фадеев Мовозн. 1970/6, 52—53; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; Dauzat 455; Gamillscheg 594.— Див. ще *бандура*.

мандрагора (бот.) «південна трав'яниста лікарська рослина, *Mandragora L.*»; — р. бр. болг. *мандрагора*, п. ч. слц. *mandragora*, м. *мандрагора*, схв. *мандрàгора*, слн. *mandrágora*; — через посередництво латинської мови (лат. *mandragora*) запозичено з грецької; гр. *μανδραγόρας* «тс.» задовільної етимології не має.— SIC² 512; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; Kopaliński 602; Holub — Lyer 301; БЕР III 647; Frisk II 170.

мандри¹, [вандри], *мандрівець*, [вандрівець] Г, Ж, *мандрівка*, [вандрівка], *мандрівник*, [вандрівник, вандровкаш]

ВеДо, *мандрівніцтво*, [мандроха] «подорожній» Пі, *мандрування*, *мандрьоха*, *мандрівний*, [вандрівний] Г, Ж, *мандрівницький*, *мандрівничий*, [мандрівський], *мандріваний*, [мандрівний] Пі, *мандрувати*, [вандрувати, ваньгровати ВеДо, ведровати Пі]; — р. [мандріха] «волоцюга», [мандровать] «мандрувати, тинятися, швендяти», бр. *вандраванне*, п. *wędgowanie*, ч. *vandr*, слц. *vandru*, вл. *wandrak* «блукач», нл. *wandrowanje*; — запозичення з німецької мови; н. *wandern* «бродити, блукати, мандрувати», як і *wandeln* «блукати, прогулюватися», споріднене з снідерл. *wanderen*, дфриз. *wondria*, дангл. *wandrian*, англ. *wander*, дат. *vandre*, шв. *vandra* «тс.», дангл. *wendan* «обертатися, обходити», *windan* «вертати, крутити», нвн. *winden* «вити»; українські форми з початковим м виникли, очевидно, внаслідок регресивної дисиміляції у дієслівній основі *вандрува-*.— Brückner 608; Machek ESJC 676—677; Holub—Lyer 501; Kluge—Mitzka 837; Klein 1728, 1745.— Пор. гвинт.

мандри²— див. *меандр*.

[мандригуля] (бот.) «скополія карніолійська, *Scorolia carnioolica* Jack.» Мак, [мандригуля] «тс. Мак; вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia L.* Ж, Мак; мандрагора, *Mandragora L.* Мак», [мадрабуля] «беладонна, *Atropa belladonna L.*» О, [мадраган ВеНЗн, мадребуля О, мадриган ВеНЗн, мадригуля О, матрагуна Мак, матриган, матриган, матригула МСБГ, матригуна МСБГ, матридун ВеНЗн] «тс.», [матридуна] «тс.: скополія карніолійська» ВеНЗн, Ж, [матридуна царівна] «мандрагора» Мак; — бр. *мудранка* «вороняче око звичайне», п. [madryguła] «беладонна»; — результат видозміни і перенесення на інші рослини назви *мандрагора* (пор. р. ст. *мандрагура* «мандрагора», ч. [madragan, madraguga, mantraga] «тс.»); перенесення зумовлене загальною подібністю скополії карніолійської і беладонни до мандрагори (усе це рослини родини пасльонових, пор. давнішу наукову назву беладонни *Atropa mandragoga*) і схожістю плодів воронячого ока (одиначних ягід) до плодів беладонни.—

SW II 843, 871; Machek ESJČ 351; Jm. rostl. 204—205.— Див. ще **мандраро́ра**.— Пор. **надрагуля**.

[**ма́ндрик**] «коржик із сиром; сир Ж; велика грудка сиру О; їжа на пасовищі під час зелених свят О; кругляк (напр., білої глини) Мо», **мандрі́ка** «вид сирника», [**мадрі́га**, **мадрі́ка**] «тс.» Л, [**мандринé**] «велика грудка сиру» О, [**мандрі́куватий**] «мордатий» (про людину) Сизько; — р. [**мандрі́ка**] «ватрушка, сирник», бр. [**мардзéлік**] «корж»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *małdrzyk* «мандрика», [*mondrzyk*, *małdrzyk*] «тс.», *małdrzykowaty* «подібний до мандрики» пов'язуються з п. ст. *małdr* «міра збіжжя» (*małdrzyk* «певна кількість сирків»), яке зводиться до нн. *Malder* «міра збіжжя; міра; міра сирків», пов'язаного з нвн. *mahlen* «молоти»; менш імовірний зв'язок із схв. *māndara* «бовтанка, вид страви», болг. м. *māndra* «кошара; літне стійбище вівчарів, де доять овець, роблять сир і масло», схв. *māndra*, слн. *māndrija* «тс.», рум. *māndră* «очеретяна загорожа для риби; [кошара, вівчарня]», що зводяться, як і тур. *mandra*, алб. *mēndrë* «тс.», до гр. *μάνδρα* «очеретяна загорода, кошара, хлів, стайня», яке зіставляється з дінд. *mandirā-* «хата, житло», *mandirā* «стайня». — *Brückner* 319; *БЕР* III 646; *Skok* II 368; *Bezljaj ESSJ* II 165; *СДЕЛМ* 248; *DLRM* 475; *Frisk* II 169.— Див. ще **молóти**.

мандрі́л «мавпа родини павіанів, *Papio sphynx* L.»; — р. болг. *мандрі́л*, бр. *мандрі́л*, п. *mandrył*, ч. слц. *mandril*, вл. *mandrill*, схв. *māndрил*, слн. *mandrıl* «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Mandrill*, англ. фр. *mandrill*), можливо, запозичено з іспанської; ісп. *mandril* «тс.» вважається словом африканського походження (із сх.-африк. *mwandaru*-II, зміненого під впливом англ. *man* «людина»); виводиться також (*Klein* 932; *ODEE* 551) з англ. *man* «людина», спорідненого з псл. *možь*, укр. *муж*, і *drill* «мандрил», запозиченого з африканських мов.— *СІС*² 512; *СІС* 292; *ТСБМ* III 102; *Kopaliński* 602; *Holub—Lyer* 301.

[**мандрі́ець**] (бот.) «сокирки польові, *Delphinium consolida* L. (*Consolida arvensis* Opiz) ВЕНЗн, Мак; — очевидно, результат видозміни форми [**андрі́ець**] «сокирки Аяксові, *Consolida ajacis* (L.) Schur», можливо, пов'язаної з власним іменем **Андрій** (пор. бот. *гріцики* від *Гриць*).

[**мандрóни**] (у виразі [*м. плести*] «говорити нісенітниця»); — неясне; можливо, афективне утворення.

[**манд́як**] «сіряк» Ж; — неясне.

манéвр, *манéври*, *манéврений*, *манéврóвий*, *маневрувáти*; — р. *манéвр*, бр. *манéур*, п. *manewr*, ч. *manévr*, слц. слн. *manéver*, вл. нл. *manewer*, болг. *манéвра*, *маньóвѣр*, м. *манéвар*, схв. *mānēвар*, *mānēвра*; — запозичення з французької мови; фр. *manoeuvr* «дія, праця, маневр» походить від нар.-лат. *manuorega* букв. «робота рук», пов'язаного з дієсловом **manuoregare*, що складається з основ слів *manus* «рука» та *oreg* «працюю, дію». — *СІС*² 510; *СІС* 292; *Фасмер* II 568; *Kopaliński* 603; *Holub—Lyer* 301; *Holub—Kop.* 216; *БЕР* III 649; *Младенов* 289; *Dauzat* 456; *Walde—Hofm.* II 34.— Див. ще **манускрі́пт**, **óпера**.

манéж «майданчик або приміщення для тренувань з верхової їзди; арена цирку; пристосування для дітей, які починають ходити», *манéжити* «виїжджувати коня»; — р. бр. болг. *манéж*, п. *manež*, ч. слц. *maněž*, вл. *maneža*, м. *манеж*, схв. *māneж*, слн. *maněža*; — запозичення з французької мови; фр. *manège* походить від іт. *maneggio* «манеж», пов'язаного з *maneggiare* «робити (щось) руками; правити кінями», похідним від *mano* «рука», що зводиться до лат. *manus* «тс.».— *СІС*² 513; *СІС* 792; *КЭСРЯ* 254; *Фасмер* II 468; *Преобр.* I 507; *ТСБМ* III 102; *Kopaliński* 603; *Holub—Lyer* 301; *БЕР* III 649; *Dauzat* 454.— Див. ще **манускрі́пт**.

манекѐн «людська фігура з дерева та інших матеріалів», *манекѐнник*, *манекѐнниця*; — р. бр. болг. м. *манекѐн*, п. *manekin*, ч. слц. *manekyn*, вл. *manpequin*, схв. *манѐкѐн*, слн. *manekѐn*; — через посередництво французької мови

(фр. таппеқіп) запозичено з голландської; гол. таппекен (таппекіп) «тс.» утворене як диминутив від тап «людина». спорідненого з псл. тоџь, укр. муж.— СІС² 513; СИС 292; Фасмер II 568; Горяев 201; ТСБМ III 102; Kopaliński 603; Holub—Lyer 301; Matzenauer 10, 60; Gamillscheg 586; Dauzat 456; Klein 934.— Див. ще муж.

маненький, *манёсенький* — див. **малій**.

манера «прийом, спосіб дії, звичка», **манір** СУМ, Ж, **маніра**, **манірниця**, [манорія] «звичка, манера» (з п. [тапогуја] «тс.»), **маніристий**, **манірний**, **маніритися**; — р. бр. **манера**, п. тапієга, ч. тапуга, слц. тапієга, вл. тапіга, болг. маниєр, м. маниєр, манір, схв. ма́нїр, **маніра**, слн. тапіга; — запозичення з французької мови; фр. тапієре «спосіб, прийом, поведження; характер виконання» пов'язане з тапієр «брати рукою, торкати; керувати, маніпулювати», похідним від таіп «рука», що зводиться до лат. тапіс «тс.».— СІС² 513; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Dauzat 455.— Див. ще **манускрипт**.

манжета «вилога рукава; (техн.) кільце для скріплення», **манжёт**, **манжётка**; — р. **манжёт**(а), бр. **манжёт**(а), п. тапкієт, заст. тапсзета, [тапжєт], ч. тапжєта, слц. тапжєт(к)а, вл. тапшєта, болг. **маншёт**(а), м. **манжётна**, схв. **манжёт**(н)а, слн. тапшєта; — запозичення з французької мови; фр. тапшетте «манжета; рукавчик» утворене від тапше «рукав», що походить від лат. тапіса «довгий рукав», пов'язаного з тапіс «рука». — СІС² 513; СИС 292; ҚЭСРЯ 254—255; Фасмер II 568—569; Преобр. I 508; Brückner 321; Machek ESJČ 351; Holub—Lyer 302; Dauzat 454; Gamillscheg 584.— Див. ще **манускрипт**.

[**манжетка**] (бот.) «приворотень звичайний, Alchemilla vulgaris L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. **манжётка**, [манжётник, маншётник] «тс.» є результатом перенесення на рослину назви **манжётка** «вилога рукава»; назва

могла бути зумовлена кільцеподібною формою верхніх листків рослини.— Нейштадт 327.— Див. ще **манжета**.

маніство — див. **намісто**.

маніти «кликати; вабити; вводити в оману», [манітися] «хотітися», [манітися] «тс.»; [маніітися] «снитися» Ж, **маніти** (заст.) «спокушати» Пі, **маня**, [маня] «мана» Ж, **манлівий**, [маня] «мана» Ж, [маньчівий] «оманливий» Ж, **заманітися**, [заманка] «принада», **заманлівий**, [заманчівий] Ж, [наманя] «навмання» Ж, [навманя, навмані, навманкі Л], **навманя**, [навманці, навманя, навманяк ЛЧерк, навманякі, намані Бі] «тс.»), **оманювати**, **омана**, [оманець] «манівець», **оманливий**, **оманний**, **обманювати**, **обман** СУМ, Ж, [обмана, обманітель Ж], **обманка** «(мін.); [спосіб вишивання ЛБ VII]», **обманник**, [обманство] Чоп, **обманщик**, **обманливий** СУМ, Ж, **обманний**, [переман] «переманювання» Нед, **переманювач**, [підмана] «ошукання, спокуса» Нед, [помана] «мана», **поманливий** «привабливий», **примана**, **приманка**, [примань] Нед, [приманливий] Нед, **приманний**, [приманчівий] Нед, [уманювати] «заманювати»; — р. **маніть**, бр. **маніць**, др. **манение** «звоблювання», п. [тапіс], ч. [podtapic], нл. тапіс; — псл. тапіті, тапіџ «манити»; — споріднене з лтс. тапіті «обманювати», двн. тапі «облудний», дінд. тапі «привид, мана, чари», ав. тапі «тс.»; наявна лише в частині слов'янських мов основа тап- відповідає властивій іншим слов'янським мовам основі тап- з тим самим значенням (п. тапіс, ч. тапіт, слц. тапіт', болг. ма́мя, м. **мами**, схв. **маміти**, слн. **таміті**); обидві основи могли бути утворені за допомогою відмінних детермінантів від одного кореня та- «швидко рухати, махати» або одна з них є результатом асиміляції чи дисиміляції кінцевого приголосного у корені (m—n).— Фасмер II 569; Преобр. I 508; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Holub—Kop. 216; Schuster-Sewc 885; БЕР III 635; Skok II 366; Bezlaž ESSJ II 164—165; Bern. II 17—18; Mikl. EW 182; Zubatý St. a čl. I 2, 103—104; van Wijk RÉS 14, 72—75; Pokorný 692.—

Див. ще *махати*, *маяти*. — Пор. *манівці*, *мантіти*.

манішка «нагрудник до чоловічої сорочки», *маніжка*, *манішка* «тс.»; [велика квітка, яку вишивають на тканині, а потім прикріплюють до одягу МСБГ]; — р. *манішка*, бр. *манішка*, п. *maniszka*; — загальноновизнаної етимології не має; пов'язується з *манá*, *маніти* (Фасмер—Трубачев II 569; КЭСРЯ 255); припускається спільність походження з *манжéта* (Фасмер II 569; Преобр. I 509; Горяев 201); зближується з лат. *manus* «недостатній» (Горяев 201), з п. *manuž* «косметика» (SW II 365).

маніакáльний — див. *манія*¹.

манівець «обхідний, кружний шлях; невірний шлях», [мановéць] Ж, *манівці* «тс.»; — р. [манавéць] «обочина дороги», [мановать] «іти навмання», [мановьем] «навмання, без дороги», [манюю] «тс.», бр. [мануць] «трапити куди треба», п. *manowce* «манівці» (з укр.), ч. *maní* петапі «навмання», *maním* петапім «тс.», слц. *manípa* «бездоріжжя»; — пов'язане з *маніти* (пор. [манéць] «манівець»); первісне значення — «невірний шлях». — Варченко УМШ 1957/4, 81; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Rudnicki Prasl. II 13; Mikl. EW 182. — Див. ще *маніти*.

маніжити «бити»; — р. *манéжить* «мучити, томити», бр. *манéжыць* «тс.»; — пов'язане з *манéжити* «об'їжджати (коней), муштрувати», іронічно зближеним з семантично протилежним *маніжитися* «панькатися». — КЭСРЯ 254. — Див. ще *манéж*.

маніжитися «поводитися манірно; панькатися», [манéжитися] «тс.» Ж, *розманіжитися* «занадто голубитися»; — р. *манéжитьься* «голубитися, ніжитися; бундючитися», бр. *манéжыцца* «тс.»; — новотвір східнослов'янських мов, який у російській мові пов'язується з іт. *maneggiare* «поводитися з чимсь, уміти користуватися», похідним від *maneggio* «манеж», спорідненого з фр. *manège* «тс.» (Фасмер II 568); можна припустити також контамінацію дієслів *маніритися* та *ніжитися*.

манікі́р «чищення і полірування нігтів на руках», *манікірниця*, *манікі́рша*; — р. болг. *маникюр*, бр. *манікі́р*,

п. *manicure*, ч. слц. *manikúra*, вл. *manikira*, м. *манікі́р*, схв. *манікі́р*, *манікі́ра*, слн. *manikíra*; — запозичення з французької мови; фр. *manicure*, *manicure* «тс.» походить від слат. *manicura*, утвореного з основ лат. *manus* «рука» і *cūgo* «пikлююся, доглядаю». — СІС 1951, 399; СІС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651. — Див. ще *курувати*, *манускріпт*.

маніо́к (бот.) «тропічна рослина родини молочаєвих, *Manihot Adans.*», [маньо́к] «маніок їстівний, *Manihot utilissima Pohl.*» Мак; — р. *манио́к*, бр. *маніёк*, п. ч. слц. вл. *manioк*, болг. схв. *манио́ка*, слн. *manioк*; — через посередництво французької мови (фр. *manioc*) запозичено з іспанської або португальської; ісп. порт. *mandioca* «тс.» походить з мов південноамериканських індіців тупі-гуарані (*mandilhoca*, *manioch* «тс.»). — СІС² 513; СІС 292; ТСБМ III 103; Kopaliński 604; Holub—Lyer 302; БЕР III 651; Dauzat 455; Klein 934.

маніпуля́ція «складна дія над чимось; (перен.) махінація», *маніпуля́нт*, *маніпуля́тор*, *маніпулюва́ти*; — р. *маніпуля́ция*, бр. *маніпуля́цыя*, п. *manipulacja*, ч. *manipulace*, слц. *manipulácia*, вл. *manipulacija*, болг. *манипуля́ция*, м. схв. *манипуля́ција*, слн. *manipulácia*; — запозичення з французької мови; фр. *manipulation* «тс.», *manipuler* «маніпулювати, обробляти» пов'язані з *manipule* «жменя» чи походять від лат. *manipulus* (<**maniplos*) «тс.», утвореного з основ іменника *manus* «рука» та дієслова *pleo* «наповнюю». — СІС² 513; СІС 293; ТСБМ III 103—104; Kopaliński 604—605; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 455; Walde—Hofm. II 29, 322. — Див. ще *манускріпт*, *плénum*.

мані́рка «похідна металева фляжка; казанок», [маньо́рка] «одиниця виміру молока, кухоль місткістю 100 см³» МСБГ; — р. бр. болг. *мане́рка*; — запозичення з польської мови; п. *manierka* «манірка, баклага», [maniorka] «тс.» виводиться від *maniega* «маніра» або від *manewt* «маневр»; зокрема, припускається можливість походження від нім.

Manöverflasche «похідна солдатська фляжка», утвореного з слів Manöver «маневри» і Flasche «пляшка» (Sl. wug. obcsuch 450).— СИС 292; Фасмер II 568; Преобр. I 508; SW II 873; Brückner 322.— Див. ще маневр, манера.

манісінський — див. малій.

маніфест «урочисте звернення влади до народу; політична відозва», *маніфестант* «учасник маніфестації», *маніфестація* «масовий політичний виступ, масова вулична процесія», *маніфестувати*; — р. болг. м. *маніфест*, бр. *маніфест*, п. ч. слц. вл. *manifest*, нл. *manifestacija* «маніфестація», схв. *маніфест*, слн. *manifest*; — запозичено з французької мови (можливо, через німецьку, н. *Manifest*, *Manifestation*); фр. *manifeste*, *manifestation* походять від лат. *manifestus* «явний, очевидний», первісно «взятий (чи даний) рукою», *manifestatio* «вияв, прояв», утворених з основ слів *manus* «рука» та *-festus* «такий, якого можна схопити», спорідненого, можливо, з дінд. *dhárṣati* «насмільюється», гр. *θάρσος* «сміливість, відвага», *θράσος* «тс.», псл. **dřzati* «насмільюватися», укр. *дерзати*.— СИС² 513; Акуленко 141; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopaliński 604; Brückner 321; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 652, 653; Dauzat 455; Klein 401, 933; Walde—Hofm. I 698—699.— Див. ще *дерзати*, *манускріпт*.

манія¹ «хворобливий стан психіки; палка пристрасть до чогось», *маніяк*, *маніяцтво*, *маніакальний*; — р. болг. *манія*, бр. *манія*, п. *mania*, ч. *manie*, слц. *manía*, вл. *manija*, м. *манія*, схв. *манія*, слн. *manija*; — через посередництво латинської мови (лат. *mania* «тс.») запозичено з грецької; гр. *μανία* «божевілля, шаленство, душевна хвороба» пов'язане з дієсловом *μαίνομαι* «лютую, шалю», спорідненим з дінд. *manuate* «думає», ав. *mainyeite* «тс.», дірл. *dotoiniug* «гадати, мати намір», псл. *тъпѣти*, укр. *мнімий*.— СИС² 513—514; СИС 293; Фасмер II 569; ТСБМ III 104; Kopaliński 603—604; Holub—Lyer 302; БЕР III 653; Frisk II 160—161.

манія² «сурик», *манійка* «тс.»; [вид зеленки (для мазання припічка) *Me*],

[*манá*] «барвник фіолетового кольору» Корз, [*минія*] «сурик» Пі, *манієвий* «пофарбований манією», [*манійовий*] «темно-фіолетовий» МСБГ; — п. *minja* «сурик»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *minium* походить, очевидно, з іберійських мов Піренейського півострова.— SW II 990; Holub—Lyer 315; Bezlej ESSJ II 184; Klein 984; Walde—Hofm. II 91—92.— Пор. *кармін*, *мініатюра*, *міній*.

манія³ — див. *маняк*¹.

манка — див. *манна*¹.

манкірувати «легковажити, нехтувати»; — р. *манкіровать*, бр. *манкіраваць*, болг. *манкірам*, схв. *манкирати*; — запозичення з французької мови; фр. *manquer* «помилятися; бракувати, нехтувати» походить від іт. *manca* «бракувати; бути відсутнім; порушувати», яке зводиться до лат. *manus* «недостатній, безсилий; покалічений», пов'язаного з *manus* «рука»; первісне значення «такий; що має ваду руки».— СИС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; БЕР III 653; Dauzat 456; Walde—Hofm. II 23.— Див. ще *манускріпт*.— Пор. *манька*¹.

манкліоз — див. *інкліоз*.

манко «недовага товару; нестача в касі», [*манка*] «нестача при ревізії» МСБГ; — р. болг. *манко* «недовага в товарі, нестача в касових сумах», п. ч. слц. вл. *manko* «тс.»; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Manko*, англ. фр. *manco*) запозичено з італійської; іт. *manco* «тс., недолік» пов'язане з дієсловом *manca* «бракувати», що зводиться до лат. *manus* «неповний, недостатній, покалічений».— СИС² 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 23—24.— Див. ще *манкірувати*, *манускріпт*.

[*манкблія*] «меланхолія» Ж, Корз, [*манкулювати*] «тужити» Корз; — запозичення з польської мови; п. [*mankolija*] «тс.» є результатом видозміни слова *melancholia*, що відповідає укр. *меланхолія*.— SW II 875.— Див. ще *меланхолія*.

манна¹ «їжа, що, за біблійною легендою, падала з неба під час мандрів

євреїв у пустелі», *манка* «манні крупи», *манний* «виготовлений з дрібнорозмеленої пшениці»; — р. бр. болг. *манна*, др. *маньна* «манна», *манаа* «пшеничні крупи», п. слц. вл. таппа «манна», ч. тапа, слн. тапа, м. мана, схв. ма́на, стсл. *ман(ъ)на* «тс.»; — через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *μάννα* походить від араб. таппа «небесна манна», спорідненого з гебр. тап «небесний дар; їжа», пов'язаним з тапап «наділяти, дарувати»; реальною основою легенди могло стати збирання і споживання далеко розсіюваних вітром по пустелі кусочків засохлої леканори (манни).— СІС² 514; Акуленко 143; БСЭ 26, 224; СИС 293; КЭСРЯ 255; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201; Sl. wug. obsuch 451; Holub—Lyer 301; Holub—Kop. 216; БЕР III 654; Klein 934.

*манна*² «застиглий сік деяких рослин; [молоко; зібраний бджолами пилок квітів ВеУг; солодкуваті краплини на листі рослин О; грибовий паразит жита ДзАтл II], [мана] «застиглий сік деяких рослин» О, [манністий] «багатий на сік» (про рослини); — р. *манна* «застиглий сік деяких рослин», бр. *манна* «тс.», [мана] «нектар», п. таппа «застиглий сік ясеня манного, Fraxinus ornus L.», ч. тапа «сік деяких рослин», таппа «тс.», слц. таппа «солодкий сік на листі деяких дерев, листковий мед», болг. *манна* «застиглий сік», схв. ма́на «солодкий сік рослин», слн. тапа «тс.»; — результат семантичної видозміни біблійної назви *манна* «небесна їжа»; такий розвиток семантики пов'язаний, очевидно, з уявленням про те, що солодкі краплини на листі рослин, як, нібито, і роса, падають з неба.— Див. ще *манна*¹.

[*манна*]³ (бот.) «лепешняк плавучий, Glyceria fluitans (L.) R. Вг.» Ж, Мак, [манник Мак, манья Пі] «тс.», [манна овеча] «костриця овеча, Festuca ovina L. s. str.» Мак; — р. *манник* «лепешняк плавучий; [костриця овеча]», бр. *маннік* «тс.», п. таппа «лепешняк плавучий; північноафриканська рослина леканора їстівна, Lecanora esculenta», ч. таппа «пшінка, Ficaria L.», слц. таппа

«вид леканори», болг. *манна* «вид їстівного лишайника», схв. ма́на (назви кількох лікарських рослин); — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. I 509; SJP IV 445) з *манна* (небесна), оскільки насіння деяких видів лепешняка, як і далеко розповсюджені вітром кусочки засохлої леканори, вживалося в їжу; вважається також власне слов'янським, пов'язаним з псл. тапіті «обманювати» (Трубачев Slavia 29/1, 13—15; Фасмер—Трубачев II 570) або «приваблювати» (Меркулова 123—124).

[*манновіць*] (бот.) «ясен білоцвітний, Fraxinus ornus L.» Ж; — похідне утворення від *манна* (пор. п. jesion таппову, нвн. Манапсче «тс.»); назва зумовлена тим, що з пошкоджених пагонів цього виду ясеня витікає особливий сік (манна).— Sl. wug. obsuch 451.— Див. ще *манна*².

манометр «прилад для вимірювання тиску газів або рідин», *манометричний*; — р. бр. *манометр*, п. ч. тапометр, слц. вл. тапометер, болг. *манометър*, схв. ма́нометар, слн. тапометер; — інтернаціональний термін (н. Manomètre, фр. manomètre, англ. manometer), утворений французьким математиком Варіньйоном (1654—1722) від гр. *μανός* «рідкий, нещільний», спорідненого з лит. *meikas* «нікчемний, мізерний», вірм. тапг (род. в. тапу) «малий, тонкий», дінд. тапа́к «мало, трохи», та *μετρον* «міра».— СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456; Frisk II 171—172, 253.— Див. ще *метр*.— Пор. *барометр*.

мансарда «житлове приміщення на горищі»; — р. бр. болг. м. *мансарда*, п. ч. вл. тапсарда, слц. тапсарда, схв. ма́нсарда, слн. тапсарда; — запозичення з французької мови; фр. mansarde «тс.» походить від прізвища французького архітектора Ф. Мансара (F. Mansard, 1598—1666), який уперше ввів мансардові дахи.— СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 569; Голанова РР 1975/4, 157—158; Kopaliński 605; Holub—Lyer 302; Dauzat 456.

мансі «народність угро-фінської мовної групи; представник цієї народності»,

мансієць, мансійський; — р. *манси*, бр. *мансі*, ч. *Mansové*, слц. *Mansi*; — через посередництво російської мови запозичено з мансійської; манс. *mañsi* «тс.», первісно «люди», споріднене з уг. *maɟuag* «мадяр». — Фасмер II 570; Ромбандеева Яз. нар. СССР III 343; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; *Várczi* 195 — Див. ще *мадяр*.

[*манта*] «плащ», [*манта́*] «бурка, пальто; шинель» МСБГ; — р. [*манта*] «молдавський верхній одяг з довгим коміром» (з укр.?), п. *mantá* «плащ», болг. [*манта*] «ватник»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *мантэ* (рум. *măntă*) «плащ, шинель» походить, очевидно, від фр. *mante* «довга жіноча накидка», яке зводиться до лат. *mantā* «плащ». — Vincenz 9; БЕР III 655; DLRM 478. — Див. ще *мантіля, манто́*. — Пор. *мантія, монтáва*.

манта́чка «брусок для гостріння коси», [*манта́шка, манту́шка, мента́чка, мента́шка, менту́шка, менті́ло*] «тс.» Ник С.-г. лекс., *манта́чити* «гострити (косу мантачкою)»; — р. [*манта́чка, манта́чка*] «мантачка», [*манта́чить*] «мантачити», [*манту́ть*] «тс.», бр. *манта́шка* «мантачка», [*манту́шка, мянта́, мента́*] «тс.», *манта́шыць* «мантачити», *манціць* «тс.», п. [*mentá*] «пристосування для гостріння коси»; — запозичення з литовської мови; лит. *mentė* «лопатка: кельма», *mentė*, [*mentis*] «тс.», *mentėlė* «точило, брусок для гостріння» пов'язані з *mentis* «замішувати, забовтувати», спорідненим з псл. *mentis* «мішати; місити», *mentiti* «мутити», укр. *сум'яття, мутити*. — Лауцюте 37—38; *Smułkowa LP* 14, 56—57; *Fraenkel* 437 — Див. ще *муть, сум'яття*.

[*мантіля́ти*] «махати, вимахувати», [*ментеля́ти*] «бовтати, мотати(ся)»; — бр. *мантыля́ць* «тс.»; — афективне утворення, паралельне *майти́лати* «мотати, мотатися, гойдати». — Пор. *майти́лати, менти́літи*.

манті́ля «покривало на голову та плечі (в Іспанії); коротка жіноча накидка без рукавів», *манті́лька*; — р. *манті́ля*, бр. *манты́ля*, п. *mantyla*, ч. слц. *mantila*, болг. *манті́ля*, схв. *манті́ля*, слн. *mantilja*; — запозичено

з іспанської мови, можливо, через посередництво німецької або французької (н. *Mantille*, фр. *mantille*); ісп. *mantilla* «тс.» походить від лат. *mantellum* «покривало, плащ», зменш. від *mantā* «плащ», для якого припускається кельтське походження. — SIC² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; *Kopaliński* 606; *Brückner* 322; *Holub—Lyer* 302; *Holub—Kop.* 216; БЕР III 656; *Dauzat* 459; *Klein* 935; *Walde—Hofm.* II 32—33. — Пор. *мантія, манто́*.

майти́са (мат.) «дробова частина логарифма»; — р. *манті́сса*, бр. *манты́са*, п. *mantysa*, ч. слц. вл. *mantisa*, болг. *манты́са*, схв. *манты́са*, слн. *mantisa*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку (фр. *mantisse* «тс.»); лат. *mantissa* «додаток» є, очевидно, словом галльського походження (пор. дірл. *mēit* «величина, розмір», кіпр. *maint* «тс.»). — SIC² 514; СИС 293; *Kopaliński* 606; *Klein* 935; *Walde—Hofm.* II 33

[*манті́ти*] «видурювати, випрошувати», [*манті́тися*] «плетися (у ві сні)» О, [*манта́чити*] «обдурювати, ошукувати Ж; тратити, розтринькувати», [*манту́лити*] «тс.» Ж, [*манту́лити*] «видурювати подачку», [*манта́*] «дурисвіт, шахрай, шахрайство Ж; блукання в лісі О», [*манта́р*] «шахрай» МСБГ, [*манта́ч*] «дурисвіт Ж; прохач (про циган) Корз», [*манті́ло* МСБГ, *манті́й* Ж, *манты́р*] «тс.», [*манті́йство*] «ошуканство» МСБГ, [*манту́ла*] «поминальний обід; милостиня на такому обіді» Бі, [*манту́ли*] «подачки; кукурудзяні пироги з сиром», [*манту́лки*] «ласощі; дрібний крам», [*манты́нік*] «шахрай» Ж, [*мінты́с*] «шмагток хліба, одержаний жебраком Г, Ж; подачка жебракові; залишки їжі, що дають жебракові», [*мінты́си*] «тс.», [*манті́вий*] «брехливий, неправдивий» Ж; — р. [*манті́ть*] «здаватися; бути привабливим», [*манту́лить*] «бути лизоблюдом», [*манту́лы*] «ласощі», бр. *манта́чыць* «тратити, розтринькувати», [*манту́лы*] «похоронний обід; частування; легке життя», [*манту́лиць*] «прикидатися бідним», п. [*mantuly*] «вид печива», слц. [*obmantat'*] «обдурити», [*umantat'*]

«заворожити»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лат. *mantica* «дорожня торба» (пор. п. ст. *mantyka* «жебрацька торба»), *mantellum* «покривало, скатертина».

мантія «довгий широкий одяг у вигляді плаща; (зоол.) складка шкіри на тілі деяких безхребетних; (геол.) оболонка земної кулі між корою та ядром»; — р. болг. *мантія*, бр. *мантія*, др. *мантія* (одяг), п. *mantja*, слц. *mantia*, м. *мантіја*, схв. *мантіја*; — запозичення з середньогрецької мови; сгр. *μάντιον* «плащ», походить від пізньолат. *mantum* «тс.», що виникло з лат. *mantellum* «покривало, плащ». — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 567—570; Преобр. I 509; Горяев 201—202; SW II 876; Bern. II 17; Mikl. EW 183; Klein 935; Walde—Hofm. II 32—33. — Див. ще **мантілья**.

[**мантія**] «сукняний плащ; шинель, пальто» МСБГ, [**мантель**] «шинель» О, [**мантіль**] «тс.» Ба, [**мантілина**] «старий зношений сурдут» Ж; — р. [**мантіль**] «плащ», п. нл. *mantel*, ч. вл. *mantl*, слц. *mantel'* «тс.», болг. *мантел* «мантія, пелерина», м. *мантил* «плащ», схв. *мантил*, *мантел* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mantel* «шинель, плащ, пальто» походить від лат. *mantellum* «плащ, покривало». — Бандрівський Досл. і мат. IV 13; Горяев 201—202; Brückner 322; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; БЕР III 655; Kluge—Mitzka 460. — Див. ще **мантілья**. — Пор. **манта**, **мантія**, **манто**.

манто «жіноче широке пальто»; — р. бр. болг. *манто*, п. ч. *manlo*, схв. *манто*; — запозичення з французької мови; фр. *manteau* «плащ, пальто, манто, шинель» походить від лат. *mantellum* «покривало, плащ». — СІС² 514; СИС 293; Фасмер II 570; Преобр. I 509; Holub—Lyer 302; БЕР III 656; Dauzat 456. — Див. ще **мантілья**. — Пор. **манта**, **мантія**, **мантля**.

Мануїл (чоловіче ім'я), *Мануїло*, [*Манойло*, *Манько*], ст. *Мануїлъ* «лице б(о)жее» (1627); — р. *Мануїл*, бр. *Мануїл*, *Манойла*, др. *Мануїлъ*, болг. *Манойл*, *Манойло*, схв. *Манбїло*, стсл. *Мануїлъ*; — через церковнослов'янську

мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Μανουήλ* являє собою скорочений варіант гебр. *ʿImmānū'ēl*. — Вл. імена 66; Беринда 221; Фасмер II 570; Петровский 149; Спр. личн. имен 433; Илчев 320; Constantinescu 100. — Див. ще **Еммануїл**.

[**ману́рія**] «манаття, збіжжя»; — неясне; можливо, пов'язане з **майно**.

манускріпт «стародавній рукопис»; — р. болг. м. *манускріпт*, бр. *манускріпт*, п. *manuskript*, ч. слц. вл. нл. *manuskript*, схв. *манускрипт*, слн. *manuskript*; — запозичення з латинської мови; пізньолат. *manuskriptum* «рукопис» є результатом злиття словосполучення *manu skriptum* «рукою писане», що складається з форми аблатива однини іменника *manus* «рука», спорідненого з алб. *menge* «рукав», кіпр. *maneg* «рукавичка», дісл. дангл. *mund* «рука», двн. *mund* «тс.», і пасивного діеприкетника с. р. одн. від дієслова *scribo* «пишу», спорідненого з гр. *σκαρῖφάωμαι* «дряпаю», лтс. *skribelēt* «дряпати, погано писати», *scrāpēt* «скребити», сірл. *scrāraim* «дряпаю, скребу, насікаю», двн. *scrāban* «писати», днн. *skrāban* «тс.» — СІС² 514; СИС 293; Kopaliński 606; Holub—Lyer 302; Walde—Hofm. II 34—35, 499; Kluge—Mitzka 679. — Пор. **мандат**, **маневр**, **манеж**, **манера**, **манію́р**, **маніфе́ст**, **мануфакту́ра**.

мануфакту́ра «форма капіталістичного промислового виробництва; (текстильна) фабрика; тканини», [**маніфакту́ра**] «тканина», *мануфактуріст*, *мануфакту́рник*; — р. бр. м. схв. *мануфакту́ра*, п. ч. вл. *manufaktura*, слн. *manufaktúra*, болг. *манифакту́ра*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Manufaktur*, фр. *manufactory* походять від слат. *manufactūra*, утвореного з основ лат. *manus* «рука» та *factūra* «опрацювання, виготовлення», пов'язаного з дієсловом *facio* «роблю, створюю». — СІС² 514; Булаховський Нариси 60; СИС 292; Фасмер II 570; Kopaliński 606; Brückner 321; Holub—Lyer 302; БЕР III 652; Dauzat 456. — Див. ще **манускріпт**, **факт**.

[**ману́шка**] (вид невеликого птаха) Ж; — очевидно, «волове очко, Troglodytes»

dytes troglodytes L.»; у такому разі назва пов'язана з дієсловом *маніти* «заманювати, обдурювати» і зумовлена особливостями поведінки чи характером співу птаха.— Пор. *дурець*².

[манці] «гра в кості» Ж; — неясне.

манюній, *манюпуній*, *манюпунінький*, *манюсінський* — див. *малій*.

[маня] «отвір, з якого висипається борошно в млині» Ж, [маньк] «рептух (для годівлі коней)» Корз; — неясне.

[маняк¹] «примара, привид; опудало; дуже виснажена людина Па; малюнок Л; дурень МСБГ», [маняка] «опудало; примара», [манія] «привид СУМ; злий дух Ж», [манячий] «той, що видніється в далині» Пі, *манячіти* «виднітися; стовбичити; майоріти», *манячіти* «тс.», *манячливий*, [приманячітися] «привидітися»; — р. [маньяк] «примара, привид», [маньячить] «мигтати; метушитися», п. [maniak] «опудало для принадування тетеруків»; — пов'язане з *маніти* «вводити в оману»; деякі похідні (напр., *манячіти* «майоріти, мерехтіти») зазнали семантичного зближення з *маяти*, *майчіти*.— Фасмер II 571; SW II 872.— Див. ще *маніти*.— Пор. *маяти*.

[маняк²] «віха»; — р. [маньяк] «дерево на лісовій вирубці, залишене як знак»; — результат контамінації слів *майк* «знак» і *маняк* «опудало».— Див. ще *маняк¹*, *маяти*.

[манька¹] «ліва рука», [майка] (у виразі [з майки кого заходити] «намагатися перехитрувати, обходити кружним шляхом») Ж, [майка́т] «лівша», [майка́т Гриц, майка́тник, маній Гриц, маню́га Гриц, маню́р Гриц, маня́р Гриц, маня́ч Гриц, ма́нька Гриц, манько́, маньку́т, маньку́та Гриц, маньку́тник Гриц, маньодо́р Гриц] «тс.», ст. *манька* «ліва (рука)» (1627); — запозичення з польської мови; п. *mańka* заст.) «ліва рука», *zażyc* (*zajść*) *kogo z mańki* «обдурити», *mańkut* «лівша», [mańkat] «тс.», як і ч. *mandák* «тс.», походить від іт. *manca* «ліва рука», яке зводиться до лат. *manus* «каліка; слабкий; неповний».— Brückner 322; Machek ESJČ 350; Mikl. EW 182.— Див. ще *манкірувати*.

[манька²] «худобина» Ж, [маню-маню́] «вигук, яким кличуть теля» Ме,

[мань-мань] «вигук для підкликання корів і телят» Ме, Па; — р. [маня-маня] «вигук, яким підкликають овець», [мань-мань] «вигук, яким підкликають корів», [маньки-маньки] «вигук, яким підкликають кіз»; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі зменшувально-пестливого звертання до корови, пов'язаного з *мала́* (*малій*), *маленька*.— Див. ще *мала́*.— Пор. *міння*¹.

[манькёт] «манжета» Ме, [менкёт] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *mankiet* походить від іт. *mannichetta* «тс.», що зводиться до лат. *manica* «довгий рукав», похідного від *manus* «рука».— Sł. wug. obcych 451; Brückner 321; SW II 875.— Див. ще *манускрипт*.— Пор. *манжета*.

маньчжури «народність у північно-східній частині Китаю», *маньчжур* «представник цієї народності», *Маньчжурія*; — р. бр. *маньчжуры*, п. *Mandžurja*, ч. *Mandžur*, слц. *Mandžu*, вл. *mandžurski*, болг. *манджури* (мн.), м. *Маньцурец*, схв. *Манджур*, слн. *Mandžú*; — виводиться з кит. *мань-цзу* «тс.».— БСЄ 26, 242.

мана́ «географічна карта», ст. *mana* «тс.» (XVII ст.); — п. ч. слц. вл. нл. *тара*, м. *mana*, схв. *ма́па*, слн. *та́ра*; — запозичено з середньовічної латини, можливо, через посередництво польської і німецької мов; слат. *mapra* (*mapdi*) «карта (світу)» пов'язане з лат. *mapra* «серветка; сигнальний прапор», що походить від гебр. *maprâh* «серветка; тканина, прапор», стягненої форми гебр. *mēpārḥāh* «тканина, що розвівається; прапор», утвореного від кореня п-в-р «рухати туди й сюди, коливатися, хитатися».— Онышкевич Исслед. п. яз. 237; Hüttl-Worth 16; Sł wug. obcych 452; Brückner 322; Machek ESJČ 351; Holub—Lyer 302; Holub—Kop. 216; Kluge—Mitzka 461; Klein 936; Walde—Hofm. II 36.

мара́ «привид, примара; [відьма, нечиста сила ЛексПол], *ма́рево* «міраж; примара; сухий туман», [маренник] «страховище» Ж, *ма́ри* «мрії», [марина́] «мара Ж; мрія, фантазія Пі», [марник] «біс», *ма́ревний*, [маревнічий] «мрійли-

вий; який марить» Ж, [марлівий] «мрійливий; фантастичний; облудний» Ж, *маревіти* «мигтати маревом», *ма́рити* «мріяти», *ма́ритися* «уявлятися», [обма́ра] «привид», [обма́рити] «ввести в оману, зачарувати» УРС, Ж, *примара*, *примарливий*, *примарний*; — р. [мара́] «туман; привид», бр. *ма́ра* «мрія», *мара́* «привид», др. *мара* «сновидіння, забуття», н. тага «сновидіння, привид», слц. *marit' sa* «ввижатися, маритися», вл. *wotaга* «півсон, запаморочення», болг. [ма́ра] «страх уві сні, кошмар», [мара́] «сонливість; примара», *мараня́* «спека, задуха; марево»; — псл. тага «привид»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з *ма́рний*, *моріти*, *ме́рти* (Golaб Essays Jakobson I 779—780), але здебільшого пов'язується з *ма́яти*, *маніти*, *махати* і под. (Преобр. I 509—510; Фасмер II 571; Brückner 322; Bern. II 12). — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 43; Горяев 202; Holub—Kop. 217, 234; БЕР III 659; Bezlaј ESSJ II 167; Mikl. EW 183. — Пор. *маніти*, *марена́*³, *ма́рний*, *махати*, *ма́яти*.

марабу́ «тропічний птах родини лелекових, *Leptoptilus crumeniferus*»; — р. бр. болг. *марабу́*, п. *marabut*, ч. слц. вл. *marabu*, схв. *ма́рабу* «тс.»; — через посередництво французької або німецької мови (фр. *marabout*, н. *Marabu*) запозичено з португальської; порт. *marabuto* «тс.» походить від ар. *marābit*, *marābit* «пустельник» (птах живе самотно). — СІС² 515; СИС 294; Sl. wуг. *obcuch* 452; Holub—Lyer 302; БЕР III 660; Klein 936.

[**марадік**] «залишок, залишок отари» Ж, Доп. УЖДУ IV; — запозичення з угорської мови; уг. *maradék* «залишок, рештки; надлишок» пов'язане з *marad* «залишатися», етимологічно не зовсім ясным. — Лизанець 609; Bárczi 197; MNTESz II 841—842.

мара́зм «занепад, повне знесилення», *маразма́тик*, *маразматі́чний*; — р. бр. *мара́зм*, п. вл. *marazm*, ч. *marasmus*, слц. *marazmus*, болг. *мара́зм*, схв. *ма́рразм*; — інтернаціональний термін (пор. фр. *marasme*, н. *Marasmus*, англ. *marasmus* «тс.»), що виник на основі гр. *μαρασμός* «згасання, виснаження,

марніння», пов'язаного з дієсловом *μαραίνω* «гашу, знищую; гасну, завмираю, марнію», яке зіставляється з ірл. *meirb* (<*meirui-) «м'який, кволий», дінд. *mṛṇāti* «дрібнить, товче, мене, розтирає», тūrṇāḥ «розбитий (від втоми)». — СІС² 515; СИС 294; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; БЕР III 661; Dauzat 457; Klein 937; Frisk II 174; Boisacq 610. — Пор. **ме́рва**.

[**маракува́ти**] «думати, міркувати» Пі; — р. *мараковáть* «тс.; розуміти, знати», п. [marukować (sobie), marukować (sobie)] «думати, міркувати»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *маракава́ць* «скаржитися, сердитися; розбиратися, обмірковувати» відповідає укр. [морокува́ти] «сердитися, бурчати», [морокува́тися] «морочитися». — Див. ще **моро́ка**.

марáл (зоол.) «великий олень з гіллястими рогами, *Cervus elaphus* L.», *маралівнік*, *маралівніцтво*, *маралячий*; — р. бр. болг. *марáл*, п. ч. слц. *maral*; — запозичення з тюркських мов; каз. уйг. тат. *марал* «тс.», аз. *марал* «лань, олень», чаг. узб. туркм. *марал* «самиця оленя» зводяться до монг. *марал* (калм. *marl*) «тс.». — СІС² 515; СИС 294; Фасмер II 571; Шипова 230; Sl. wуг. *obcuch* 453; Räsänen Versuch 327; Ramstedt 252.

мара́муха — див. **мухомо́р**.

[**марана**] (бот.) «борщівник європейський, *Heracleum spondylium* L.» Мак; — п. [marana] «меліса, *Melissa* L.»; — очевидно, пов'язане з [ма́рь] «лобода» як назва рослини, що, подібно до лободи, використовується в їжу. — Див. ще **ма́рь**¹.

[**марáнча**] «велика кількість»; — неясне.

[**марарь**] (бот.) «кріп запашний, *Anethum graveolens* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *ма́ра́р*, [морáр], як і рум. *mărăg* «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з алб. *maraj* (*mërajë*) «фенхель, *Foeniculum* Mill.» або з гр. *μαραδ(ρ)ον* «кріп». — Мак XI, 31; СДЕЛМ 272; DLRM 485.

мара́ст — див. **мерест**².

[марасуда] «нечепура» Ж; — очевидно, пов'язане з [марати] «бруднити»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **марати**.

Марат (чоловіче ім'я); — р. бр. *Marat*, схв. *Марат*; — утворене від фр. *Marat*, прізвища діяча французької революції кінця XVIII ст. — Вл. імена 66; Спр. личн. имен 433.

[марати] «бруднити» Ж, [маравий] «масний, липкий» Ж, [маркий] «мазкий» (Me), [маруватий] «брудний, нечистий» Ж, помарка; — р. *марать* «бруднити; білити», п. (з укр.) вл. *marac* «бруднити»; — псл. *marati* «мазати, бруднити»; можливо, пов'язане з *moriti* «фарбувати»; — очевидно, споріднене з лит. *marai* «пліснява», гр. *μαρόσσω* «роблю чорним, покриваю кіптявою»; іє. **mer-/mog-* «чорнити, темна фарба»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з н. *Marke* «знак, тавро» (Преобр. I 510), англ. *mar* «псувати» (*Matzenauer* LF 10, 61), дінд. *pramaraayati* «занурюється, робить соковитим» (*Zubatý AfSIPh* 13, 432; *Uhlenbeck* 222). — Фасмер II 572; *Brückner* 344; *Schuster-Sewc* 886—887; *Fraenkel* 464; *Pokorny* 734. — Пор. **марасуда**, **моріти**, **моруха**, **мурґий**.

[маратка] (зоол.) «кальмар, *Loligo*» Ж; — неясне.

марафет (розм.: *навести м. «причепуритись; підфарбуватись»*); — р. [марарфет] (*наводить м. «обдурювати, разводить м-ты «говорити нісенітниці»*), болг. [марифет] «уміння, майстерність», м. *марифет* «тс.», схв. *марифет* «тс.; хитрість, підступність; обман; жарт»; — запозичення з турецької або кримсько-татарської мови; тур. *marifet* «спритність, мистецтво; фокус; витівка, штука; секрет; курйоз; дивина», крим.-тат. *marafät* «тс.» походять від ар. *marifat* «знання, талант», пов'язаного з коренем *ʾarafa* «знати, уміти». — Шипова 230; БЕР III 668; *Skok* II 377; *Räsänen Versuch* 328.

марафон (спорт.) «біг на далекі відстані», **марафонець**; — р. бр. *марафон*, п. *maraton*, ч. *marathon*, *maratón*, слц. *maratón*, вл. *marathon*, болг. *маратон*, схв. *маратонски*, слн. *maraton*; — міжнародний спортивний термін (англ.

Marathon, нім. *Marathonlauf* «тс.»); походить від назви грецького селища *Μαραθών* (*Μαραθών*) на узбережжі Аттики, звідки до Афін прибіг гонець із повідомленням про перемогу греків над персами (490 р. до н. е.); передавши звістку, він від напруження помер. — СІС² 515; СИС 294; *Kopaliński* 607; *Holub—Lyer* 303; БЕР III 663; *Klein* 937.

[марвакати] «нявчати; мимрити»; — звуконаслідувальне утворення, що в'явилось за зразком таких дієслів, як [вакати], нявкати і под.

[марґа] «худоба» Г, Ж, [марґіна] «тс.» СУМ, ВеУг, [марґечий] «призначений для худоби» ВеУг, [марґній] «тс.» тж, ст. *марха* «худоба» (XV ст.), *марга* «тс.; майно» (XVI ст.); — п. [maržena] «рогата худоба», [maržena, maržupa] «тс.» (з укр.), схв. *мәрха* «худоба»; — запозичення з угорської мови; уг. *marha* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з днв. *markat* «торгівля, базар, базарний крам», *markat, marchot* «тс.» (нвн. *Markt* «ярмарок, базар»), яке зводиться до лат. *mercātus* «торг, базар, ярмарок», похідного від *merco* «купую, торгую»; вважається також запозиченням із слов'янських мов (схв. *мрґа* «падло», ч. слц. *mrcha* «тс.; шкапа», п. [marcha] «тс.») або з німецької (днв. *mar(a)h* «кінь», *mar(i)ha* «кобила», від яких виводяться й відповідні слова слов'янських мов). — Москаленко УІЛ 35; Лизанець 609; Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; SW II 892; *Skok* II 377; *MNTESz* II 845; *Bárczi* 198; *Kniezsa* 884—886; *Crânjala* 343—344. — Пор. **меркантільний**, **мерґа**.

марганець «хімічний елемент (метал)», **марганцівка**, **марганцевистий**; — бр. болг. *марганец*; — запозичення з російської мови; р. *марганец* виникло шляхом метатези з нім. *Manganerz* «марганцева руда», що складається з слів *Mangan*, від якого походить укр. *манган*, та *Erz* «руда» (днв. *er*, днн. *agut* «тс.»), що разом з лат. *gaudus* «шматок міді як монета», псл. *ruda*, укр. *рудá* вважається давнім запозиченням з шумерської мови. — СІС² 515; Булаховський Вибр. пр. II 275; СИС 294; Фасмер II

572; Преобр. I 510; БЕР III 664; Matzenauer 250; Kluge—Mitzka 174.— Див. ще **манган, руда**.

маргарин (харчовий жир); — р. болг. м. *маргарин*, бр. *маргарин*, п. *margarina*, ч. слц. *margarin*, вл. *margarina*, схв. *маргарин*, слн. *margarina*; — запозичення з французької мови; фр. *margarine* «тс.; хімічна речовина, що міститься в жирах» утворене в 1836 р. французьким хіміком М.-Е. Шеврелем від *margarique* «маргарина (кислота)», що походить від гр. *μαργαρον* «перлина, перламутр» (за кольором кислоти), спорідненого з перс. *marvārīt* «перлина», нперс. *marvārīt* «тс.», дінд. *mañjagat* «пуп'янок; перлина», таñjagī «тс.».— СІС² 515; СИС 294; Фасмер II 572; Machek ESJĀ 352; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; БЕР III 664; Kluge—Mitzka 461; Klein 938; Dauzat 458; Gamillscheg 600; Frisk II 174—175.

Маргарита (жіноче ім'я), ст. *Марегорѣта*, *Марекорѣта* (1418), *Маргарита* «перла ... бісеръ» (1627); — р. болг. *Маргарита*, бр. *Маргарита*, *Маргарѣта*, п. *Małgorzata*, ч. *Markéta*, ч. ст. слц. нл. *Margareta*, вл. *Marhata*, схв. *Маргарѣта*, *Маргита*, слц. слн. *Margaréta*, стсл. *Маргарѣта*; — запозичення з грецької мови; гр. *Μαργαρίτη* походить від *μαργαρίτης* «перлина», пов'язаного з *μαργαρον* «тс.».— Вл. імена 139; Петровский 150; Фасмер II 572; Спр. личн. имен 508; Кпарова 250; Skok II 377; Frisk II 174—175; Walde—Hořm. II 39.— Див. ще **маргарин**.

маргарітка (бот.) «стокротка, *Bel-lis L.*»; — р. *маргарітка*, бр. *маргарітка*, п. *margerytka*, заст. *margarytka*, *margierytka*, ч. *margerita* «тс.», [margarēta] «королиця, *Leucanthemum D. C.* (*Chrysanthemum leucanthemum*)», слц. *margarēt(k)a* «ромашка, *Matricaria L.*», болг. *маргарита*, м. *маргарит(ка)* «конвалія, (*Convallaria L.*)», схв. *маргарѣтка* (*маргарѣта*) «стокротка», слн. *marjēt(ic)a* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marguerite* «стокротка, ромашка» через лат. *margarīta* «перлина» зводиться до гр. *μαργαρίτης* «тс.; вид рослини», пов'язаного з *μαργαρον* «перлина». — Фасмер II 572; КЭСРЯ

255; Преобр. I 510; Горяев 202; Koralinski 608; Machek Jm. rostl. 247; БЕР III 664; Dauzat 459.— Див. ще **маргарин**.

[**маргати**¹] «бгати, гнути» О; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. *margać* «крутити, махати (хвостом)», *mardać*, спорідненим з ч. ст. *mrdati*, слц. *mrdat'* «тс.».— Brückner 323; Machek ESJĀ 379.

[**маргати**²] «зуживати, марнувати» О; — очевидно, запозичення з старопольської мови; п. *marhać*, як і ч. *mřhati*, слц. *mřhat'* «тс.», виводиться від *marcha* (ч. слц. *mřcha*); припускається також запозичення в польську мову з чеської.— Brückner 323; Holub—Kop. 232; Machek ESJĀ 379.— Пор. **марга**.

маргіналія (частіше мн. *маргіналії*) «примітка (на берегах книжки, рукопису)», *маргінальний*; — п. *marginalia*, ч. *marginalie*, слн. *marginália*, вл. *marginála*, болг. *маргинали(и)*, м. *маргиналии*, схв. *маргінáлије*, слн. *marginálija*; — через посередництво польської мови запозичено з новолатинської; нлат. *marginalia* (с. р. мн.) «помітки на берегах» походить від слат. *marginalis* «той, що міститься скраю», утвореного від лат. *margo* (род. в. *marginis*) «край, межа». — СІС² 515; СИС 294; Koralinski 608; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; РЧДБЕ 509; Klein 939.— Див. ще **маргінес**.

маргінес «поле книжки, зошита»; — запозичення з польської мови; п. *margines*, як і слц. *margo*, схв. *маргіна* «тс.», походить від лат. *margines*, наз. в. мн. від *margo* «край, межа», спорідненого з двн. *marc(h)a* «кордон, рубіж», гот. *marca* «тс.», дангл. *mearg* «тс., межовий знак». — Koralinski 608; Holub—Lyer 216—217; Klein 939.— Див. ще **марка**¹. — Пор. **маргіналія**.

[**маргола**] «нечепура, стара жінка» МСБГ; — очевидно, пов'язане з [*мурга*] «замазура; мерзотник»; характер зв'язку неясний.— Див. ще **мурга**².

[**маргудза**] (кличка корови); — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *мургуца* «кара кобила чи корова», як і рум. *murcița* «тс.», є зменшувальним утворенням від *мурга* (*murgă*) «тс.».— Див. ще **мургнй**.

[марда] «кішка» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з німецької мови (пор. нвн. *Márder* «куниця», [Mardel] «тс.»).

Мардár, Мардáрий, ст. Мардарій «камен сіателен» (1627); — р. *Мардáрий*, бр. *Мардáрий*, схв. *Màrdārije*; — запозичення з грецької мови; гр. *Μαρδάριος* походить від назви племені *Μάρδοι* «марди», що мешкало на південному узбережжі Каспійського моря (у Вірменії та в Персії).— Томсон Историч. грамматика совр. армянского языка г. Тифлиса, СПб., 1890, с. XXIII, 97; Петровский 150; Спр. личн. имен 433.

[мардіян] (бот.) «бузок, *Syringa L.*» МСБГ, [мардіяновий] «бузковий» (про колір) тж; — неясне.

ма́рево — див. ма́ра.

[маремухи] «теревені» МСБГ; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [маремухи] «погані гриби». — Див. ще мухомо́р.

марена¹ (бот.) «*Rubia L.*, трав'яниста рослина, з кореневища якої добували червону фарбу», [ма́рина, морена] «тс.» Мак, [ма́реник] «скабіоза, *Scabiosa L.*» Мак, ма́ренка «*Asperula L.*», [ма́рянка, морянка Мак] «тс.», [ма́ренник] «підмаренник, *Galium L.*» Мак, ма́ренові, [ма́реник] «скабіоза голубина, *Scabiosa columbaria L.*» Мак, підма́ренник «*Galium L.*»; — р. ма́рена, бр. ма́рэна, п. ма́рзана «марена», ма́рзанпа «тс.», ма́рзанка «маренка», ч. ма́їна «марена», ст. ма́ғена, ма́ғана, ма́ғанка «тс.», [ма́їғена] «підмаренник», ма́їїнка «маренка», слц. ма́ғена «марена», ма́їїнка «маренка», схв. [ма́ринка] «тс.»; — очевидно, псл. ма́ғена, пов'язане з ма́ғаті «бруднити» з огляду на властивість кореневища рослин родини маренових забарвлювати в різні кольори; недостатньо обгрунтована думка (Brückner 323) про запозичення в східнослов'янські мови з польської.— Нейштадт 515, 525; Фасмер II 573; Преобр. II 510; Machek Jm. rostl. 220; Bern. II 18; Mikl. EW 183; Zubatý St. a čl. I 81.— Див. ще ма́рати.— Пор. ма́рити.

марена² (іхт.) «вусач, *Barbus Cuv.*», [ма́ренчик] «молода марена Ж; марена дніпровська, *Barbus barbus bogystheni-*

*cus Dybowski L—Г; марена балканська, *Barbus meridionalis petenyi Heckel*», [ма́ренька] «гольян, *Phoxinus Agassiz*», [ма́ріна] «марена дніпровська; сиг звичайний, *Coregonus lavaretus*», [ма́рэна] «марена дніпровська», [ма́ренка] «гольян», [ма́ренька] «гольян озерний, *Phoxinus phoxinus Pall.*»; — р. [ма́рэна] «сиг звичайний; сиг чудський, *Coregonus lavaretus maraenoides Poljakow*; марена звичайна, *Barbus barbus L.*; марена дніпровська; голяян», [ма́ріна] «марена дніпровська», [ма́рінка] «голяян», [ма́рішка, ма́рыга] «тс.», бр. ма́ро́на «марена звичайна», [ма́рэна] «тс.», п. ма́ғена «сиг; [марена звичайна]», [ма́гупа] «марена звичайна», [ма́гупка] «ряпушка, *Coregonus albula L.*», ч. ма́ғена severní síh «сиг чудський», слц. [ма́їғена] «марена звичайна; — запозичення з німецької мови; нвн. Ма́ғене «ряпушка; сиг звичайний», у свою чергу, походить від зах.-сл. *mǣna (п. [mǣzana] «марена», [brzana, brzanka] «тс.», [brzona] «тс.; сиг звичайний, ч. [mǣnka] «марена звичайна; голяян, *Nemachilus barbatus L.*», [mǣnek] «тс.», ст. mǣn «марена звичайна», mǣnek «тс.», слц. mǣna «марена; [голець]», [mǣna] «марена», яке відповідає р. [ма́рэн] «марена; в'язь, *Leuciscus idus L.*», [ма́рон] «марена», укр. [ма́рэна] «марена дніпровська», [ма́рон] «марена звичайна» Л—Г, [ма́рэн(ь)-ка] «голяян», [ма́рест, ма́ресниця ВєНЗн, ма́реснік ВєНЗн] «тс.», а також болг. ма́ріяна (ма́рэна) «марена», [ма́риена], м. ма́рена, схв. ма́рэн(а), слн. mǣna «тс.» і разом з ними зводиться до псл. *mǣna «марена, ряпушка; сиг», запозиченого з фінських мов, у яких відповідне слово мало значення «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. ма́рэнэ «ікра», хант. ма́рэн «тс.», а також укр. [ма́ренька] «жаб'яча ікра», [ма́рест] «тс.», в яких зберігається значення, ближче до вихідного); зміна значення фінського слова пріи запозиченні пояснюється тим, що праслов'яни на території своєї ранньої прабатьківщини ознайомилися спочатку з ікрою вусача, сига і ряпушки в басейнах верхнього Дніпра (вище Прип'яті) і Зах. Двіни, засвоївши для неї від фінського населення загальну назву ік-*

ри, і лише після цього, розселяючись на південь і захід, перенесли її на відповідні види риби, що водяться в Дніпрі і в басейні Балтійського моря; виведення назви *марéна* від лат. *marina* «морський вугор» (SW I 217; II 880) неправильне, хоча змішування слов'янської назви з латинською в басейні Дунаю могло мати місце; пов'язання в псл. *more* (Kluge—Mitzka 475) помилкове.— Коломиець Происх. назв. рыб 118—127; Лыткин—Гуляев 174.— Пор. *мерéнька*¹.

[*марéна*³] «дерево або опудало на купальському святі» Г, Ж; — п. [*marzana*] «солом'яна фігура в обрядах на народних святах», [*marzanna, marzena, marzal*, ч. *mogana*, слц. *MarMariena* «тс.», болг. *мара* (у виразі *м. мишанка* «весняний обряд поховання ляльки»); — псл. *мага, магена* «лялька, опудало у весняних обрядах», очевидно, пов'язане з коренем **merti* «мерти», *магьпъ* «марний: виснажений» (мабуть, спочатку йшлося про весняний обряд поховання смерті).— SW II 891; Machek ESJČ 373; БЕР III 659.— Див. ще *мёрти*.— Пор. *марá, марний*.

маресніця — див. *мересніця*.

мáрець (заст.) «березень», [*мáрець* О, МСБГ, *марц* О] «тс.», [*марцóвка*] (іхт.) «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [*марцівкí*] «березневі курчата», [*марцóвійця*] «мінлива березнева погода» Ж, [*марцівка*] «березневе курча» Л, *марцéвий*, [*марцóвий*]; — р. [*мáрець*], бр. [*мáрац*], п. *marzec*, ч. [*mařec*], слц. *mařec*, слн. *mařec* «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з латинської; лат. *mārtius* «місяць Марса» утворено від *Mārs* «Марс» (бог весни, потім війни).— Hołyńska-Baranowa 39—40; Kopaliński 610; SW II 89; Brückner 324; Machek ESJČ 352.— Див. ще *марс*.— Пор. *март*.

маржéчий, маржéйна, маржéйка, маржéний — див. *маргá*.

[*маржинí*] (бот.) «фіалка триколірна (братки), *Viola tricolor* L.» Мак, [*маржече зiле*] «тс.» Мак; — очевидно, пов'язане з якоюсь польською назвою цієї рослини, похідною від власного імені [*Marza*] «Марія» (пор. п. [*marzymięta*]

«ельшольція, *Elscholtzia Willd.*) (< *Marzy mięta, Marji mięta*, букв. «м'ята Марії»).— Див. ще *Марія*.— Пор. *марі-м'ята*.

мáри «ноші для перенесення мерців», [*мáра*] «тс.» Бі, [*мáре*] «підвищення, на яке клали мерця» Корз, ст. *мары* «мари» (XVII ст.); — р. бр. [*мáры*], п. вл. *maгу*, ч. слц. *maгу*; — очевидно, через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; нвн. *Bahre* «мари; труна», двн. *bāga* «тс.» зводяться до пгерм. **bēg-* «нести», спорідненого з лат. *fero* «несу», гр. *φέρω* «тс.»; звук *м* на місці *б* з'явився в чеській мові (пор. ч. ст. *paгу* «мари», нл. *boгу* «тс.») під впливом *uměratí, mor*; припускається також безпосередній зв'язок з псл. *mor-* «мерти» (Трубачев ZfSl 3, 675; Schuster-Sewc 890).— Шелудько 39; Richhardt 77; Фасмер II 577; Brückner 327; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Кор. 217; Kluge—Mitzka 44.— Див. ще *брати*.— Пор. *нари*.

[*марикáнка*] (бот.) «сорт ранньої картоплі з червонуватою шкіркою МСБГ; картопля (бульба американська), *Solanum tuberosum* L. ВеНЗн, ВеУГ, Мак», [*маракáнка*] (сорт картоплі) (Ме), [*мерчінка* О, *мориганка* Мак] «тс.»; — п. *marukany* «тс.»; — результат видозміни назви *америкáнка*, похідної від *Амэрика*.

[*марикувáти*] «нарікати, ремствувати», [*маригувáте* Корз, *мариквати* О, *марікувáти* О] «тс.», [*марикувáти си*] «виявляти деяке незадоволення» Ба; — бр. *маракаваць* «ображатися, сердитися»; — запозичення з польської мови; п. [*marukować*], *marukować* «тс.», ст. *amařukować* «гірко нарікати, скаржитися» походять від слат. *amařicare* «тс.», утвореного від лат. *amārus* «гіркий», спорідненого з дангл. *amre* «щавель; квасениця», двн. *amrāgo* «тс.», дінд. *amlāh, amblāh* «кислий», *amrāh* «мангове дерево», вірм. *amok'* «солодкий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 244; SW I 29, II 890; Walde—Hofm. II 35.

[*марикúта*] «знаряддя для пересування або підважування колоди (залізний дзьоб на дерев'яній ручці); широка

сокира, тесло» О, [марекута, морокута, маркута] «тс.» О, [марикут] «вид підків, за допомогою яких ходять по колодах» О; — неясне.

[марйлька] (бот.) «амариліс, *Amaryllis* G.» Ж, Мак; — результат видозміни наукової назви *амариліс* (лат. *amaryllis*), що походить від гр. *Αμαρυλλίς*, імені пастушки, героїні ідилій Теокрита, Вергілія й Овідія; ім'я не має певної етимології; можливо, пов'язане з гр. *ἀμαρύσσω* «блищу, сяю». — *Sl. wug. obcsuch* 25; *Klein* 59; *ODEE* 30.

маримонський — див. малимон.

[маримуха] «повстяна шапка біла з червоними зубчастими смугами» ВеБ; — пов'язане з [маримух] «мухомор» за подібністю шапки до гриба. — *Budziszewska* 203. — Див. ще мухомор.

маріна¹ «картина, що зображує морський краєвид», *мариніст*, *мариністичний*; — р. болг. схв. м. *маріна*, бр. *марына*, п. *marina*, ч. слц. слн. *maripa*; — запозичення з французької мови; фр. *marine* «тс.; морський флот» через іт. *marina* «узбережжя, морський краєвид; морський флот» зводиться до лат. *marīnus* «морський», похідного від *mare* «море», спорідненого з двн. *magi*, дангл. *mege*, лит. *māgis*, псл. *more* «тс.»; слово *мариніст* утворене, очевидно, в російській мові (Сергеев ЭИРЯ IV 129—135). — *SIC*² 516; *SIS* 294; *Фасмер II* 573; *Kopaliński* 609; *Holub—Lyer* 303; *BER III* 667; *Dauzat* 459; *Walde—Hofm. II* 38. — Див. ще море¹.

[маріна²] (бот.) «маруна щиткова, *Purethrum scymbosum* (L.) Willd.; маруна дівоча, *P. parthenium* Smith. Мак; роман римський, *Anthemis nobilis* L.; горобейник польовий, *Lithospermum arvense* L. Мак; вид ромашки, *Matricaria eximia* Hort.; вид вишні, *Prunus cerasus* variet. Мак», [маринна] «роман римський» Мак, [маринька] «пшкмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [маринівка] «шоломниця звичайна, *Scutellaria galericulata* L.» Мак, [марися] «вид хризантеми, *Chrysanthemum cogo-parium* L.» Мак; — результати видозміни назв *маріна* в різних значеннях під впливом подібного за звучанням жі-

ночого імені *Маріна* і його варіантів. — Див. ще маруна.

Маріна, *Маріня*, *Маріся*, [Марісь, Маріця], ст. *Марина* (1401), *Маріна* «морська» (1627); — р. болг. *Маріна*, бр. *Марына*, п. *Marupa*, ч. *Marina*, слц. *Marina*, м. *Маринка*, схв. *Маріна*, *Марина*, стсл. *Марина*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Μαρίνα* походить від лат. *marīnus* «морський». — *Вл. імена* 139; *Беринда* 222; *Петровський* 151; *Кпаррová* 251; *Илчев* 322. — Див. ще маріна¹.

маринад «рідина, приготована з оцтом і прянощами; мариновані продукти», [марината] «мариноване м'ясо» Ж, *маринований*, *маринувати*; — р. *маринад*, бр. *марынад*, п. *marynata*, ч. слц. *marinada*, вл. *marinada*, болг. *марината*, *маринада*, схв. *маринада*, слн. *marinada*; — запозичення з французької мови; фр. *marinade* «тс.» утворене від *mariner* «маринувати, що походить від іт. *marinare* «маринувати, солити в розсолі (спочатку рибу)», пов'язаного з *marino* «морський», яке зводиться до лат. *marīnus* «тс.» — *SIC*² 516; *SIS* 294; *Фасмер II* 573; *Горяев* 202; *Kopaliński* 611; *Holub—Lyer* 303; *BER III* 667—668; *Dauzat* 459; *Gamillscheg* 592; *Kluge—Mitzka* 462. — Див. ще маріна¹.

[маринарка] «літній чоловічий піджак» Корз, [маринатка] «верхній чоловічий і жіночий одяг, схожий на свитку» Л; — р. [маринадка] «довгий жіночий жакет», [маринад, маринак, мариняк] «тс.», [маренатка] «короткий жіночий жакет», бр. [марнатка] «куртка»; — запозичення з польської мови; п. *marupatka* «чоловіча куртка», [marupatka] «матроський одяг» пов'язані з іт. *marinara* «бушлат із відлогою, матроська куртка», похідним від *marina* «морський флот». — *SW II* 890—891. — Див. ще маріна¹.

[маринка¹] «заболочена низина» Ч, [мэринка] «тс.» Ч; — очевидно, пов'язане з р. [марь] «болотиста місцевість у тайзі», що зіставляється з [марь] «туман, сире повітря», укр. *мариво*. — *Фасмер II* 577. — Див. ще маря.

[**марінка**²] «вовняна картата хустка» МСБГ, [**марійка**] «невелика картата хустка» МСБГ; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *марéна* (рослина, з якої видобували фарбу для тканин), що за звуковою подібністю зазнало впливу жіночих власних імен; пор. р. [**марéник**] «сарафан, пофарбований мареною».

[**марінка**³] (бот.) «сироїжка червона, *Russula rosacea* Fr.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [**маринуха**] «мухомор сірий їстівний».

[**маринуха**] (бот.) «мухомор сірий їстівний, *Amanita spissa* Fr.» МСБГ, [**марінка**] «сироїжка червона, *Russula rosacea* Fr.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої назви [**моримуха**] «мухомор», зближеної з основою власного імені *Марі́на* або дієслова *маринувати*. — Див. ще **мухомор**.

марити — див. **марá**.

маритурі — див. **муратурі**.

марихуана «наркотик з мексиканських і бразильських конопель»; — р. болг. *марихуана*, бр. *марыхуана*, ч. слц. вл. *maghuana*, схв. *марихуана*, слн. *maghuana*; — через посередництво західноєвропейських мов (англ. *marijuana*, нім. *Marihuana*) занозичено з іспанської; ісп. *marijuana* «тс.» походить з індіанських мов центральної Америки. — СІС² 516; Коралиński 609; РЧДБЕ 428.

[**марич**] (бот.) «кушир занурений, *Sagittarium demersum* L.» Мак; — неясне.

[**маришка**] (бот.) «материнка звичайна, *Oxigalum vulgare* L.», [**маруна**] «майоран, *Majogana Moench.* (*Oxigalum majogana* L.)» Мак; — ср. [**мар'янка**] «майоран», ч. *marjanka*, *marjanka* «тс.»; — результати видозміни назви *майоран*, яка нерідко застосовується й до материнки. — Нейштадт 475—476. — Див. ще **майоран**.

[**маріонка**] (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.» Ж; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *майоран* (за деякою зовнішньою схожістю стебел); пор. п. [**maigun**] «майоран», [**magujan**, **magujanek**], ч. слц. *marijánek*, *marijánka* «тс.».

[**маріянки**] (бот.) «сорт слив, *Prunus domestica* variet. L.» ВЕНЗн, Мак; —

неясне; можливо, результат видозміни форми [**марунки**] «сорт слив» (пор.).

марі «народність угро-фінської мовної групи», *маріець*; — р. *мáри*, *маріець*, бр. *марыяц*, п. *marujski* «марійський», ч. слц. *Magijec*, болг. *маріець*, схв. *маріјски*, слн. *marijski*; — через посередництво російської мови запозичено з марійської; мар. *мари* «чоловік; маріець» неясного походження; зіставлялося з *мэря*, назвою народності, яку вважали предками сучасних марійців; далі пов'язувалося з енецьк. таг «самець дикого північного оленя». — Ткаченко Мерянський язык 9—10; Фасмер II 573, 606; Коведяева Яз. нар. СССР 221. — Пор. **мэря**.

Маріамна (жіноче ім'я), ст. *Маріамна* (1627); — р. *Маріамна*; — біблійне ім'я гебрійського походження; гебр. *Maguān* пов'язується з *magā* «чинити пір, відкидати» або *magag* «бути гірким»; розглядається також як запозичення з єгипетської мови із значенням «улюблена богом» або з арамейської («пані; гарна» та ін.). — Вл. імена 440; Петровский 150; Спр. личн. имен 509; Кпаррова 250—251. — Пор. **Марія**.

Маріанна (жіноче ім'я), *Мар'яна*, *Мар'яся*; — р. *Маріанна*, бр. *Мар'яна*, п. ч. слц. *Magianna*, вл. *Magijana*, болг. *Маріана*, м. *Маріјана*, схв. *Маріјана*, слн. *Magijana*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *Marienne*, іт. *Marianna* виникло внаслідок злиття імен *Марія* і *Анна* або як форма жіночого роду до лат. *Mariānus* «належний до роду Маріїв». — Вл. імена 140, 142; Петровский 151; Кпаррова 250; Илчев 321. — Див. ще **Ганна**, **Марія**, **Мар'ян**.

[**марібе**] «смерть; скелет, кістяк» Пі, [**марібий**] «смертельний, смертний» Пі; — неясне.

Маріетта (жіноче ім'я); — р. *Маріетта*, бр. *Марыэта*, слц. *Marieta*; — через посередництво французької мови (фр. *Mariette*) запозичено з італійської; іт. *Marietta* є пестливою формою від *Maria* «Марія». — Вл. імена 140; Спр. личн. имен 509; Илчев 322. — Див. ще **Марія**.

[**марім'ята**] (бот.) «кануфер, *Tanacetum balsamita* L.»; — калька п. *marzu-*

mięta «ельшольція, *Elscholtzia Willd.*», що утворилося із слів *Marzy mięta* (<*Marji mięta*) «Марііна м'ята». — SW II 892. — Див. ще *Марія, м'ята*. — Пор. *маржині*.

[*марін*] «перевертання колоди на інший бік» О, [*марін!*] «переверніть колоду!» О; — неясне.

маріонетка «лялька в театрі»; — р. болг. м. *марионетка*, бр. *марьянетка*, п. *marionetka*, ч. вл. *marioneta*, слц. *marioneta*, *marionetka*, схв. *марионета*, слн. *marionéta*; — через посередництво французької мови (фр. *marionette*) запозичено з італійської; іт. *marionette* «тс.» утворене від пестливої форми *Marion* до імені *Марія*; спочатку так називали фігуру діви Марії в середньовічних лялькових містеріях. — СІС² 516; СИС 284; Фасмер II 573; Кимягарова РЯШ 1974/3, 96—98; Коралиński 609; Holub—Lyer 303; БЕР III 668; Dauzat 459; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *Марія*.

Марія (жіноче ім'я), *Мáр'я*, [*Мáря*] О, *Манюня*, *Манюра*, *Манюся*, *Манюта*, *Мáня*, *Маняша*, [*Марáня*] ВеБ, [*Маричка*], *Маріша*, *Марійка*, [*Маріка*], *Марічка*, [*Мáрка*] ВеЛ, [*Маруна*, *Марунджá*] О, *Мару́ня*, *Мару́сіна*, *Мару́ся*, [*Мару́шка*] Ж, [*Мася*], *Мáша*, [*Му́нька*] Пі, *Му́ра*, *Му́ся*, ст. *María* (1401), *М(а)рія* или *Мариáм* «владушаа, или г(оспо)жа ... поднесенаа, аб(о) горкості море, або мврра» (1627); — р. болг. *Марія*, бр. *Марб́я*, др. *Мария*, п. *Maria*, *Marja*, ч. *Marie*, слц. *Mária*, вл. нл. *Marija*, полаб. *Morája*, м. *Мари́ја*, схв. *Màрија*, слн. *Marija*, стсл. *Мари́а*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μαρία* < *Μαριάμ* походить від араб. *Maḡyām*, спорідненого з гебр. *Miḡyām*. — Вл. імена 140—142; Беринда 222; Спр. личн. імен 509; Петровский 150—151; Фасмер II 577; Brückner 323; Кпаррová 250—251; Илчев 322; Paul Kl. Vnb. 114; Klein 943. — Див. ще *Маріáмна*.

[*маріян*] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis L.*» Ж; — результат видозміни назви *валеріана*, зближеної з *Марія*. — Див. ще *валеріана*.

*мáрка*¹ «поштовий знак оплати; торговельний знак на виробі», *маркувáльник*, *мáрочниця*, *маркувáльний*, *мáрочний*, *маркувáти*; — р. бр. болг. м. *мáрка*, п. ч. слц. вл. нл. *тарка*, схв. *mārka*, слн. *tárka*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Márke* «тс.», *merken* «значити, позначати», двн. *merken*, *merchen* «звертати увагу, помічати», снн. *merken* «тс.», свн. *taḡc* «знак» споріднені з гол. *merk* «марка, позначка, тавро», дфриз. *merke* «знак, ознака», дангл. *meark*, англ. дісл. *mark* «тс.», дфриз. *merkia* «помічати», дангл. *mearkian*, дісл. *merkja*, дат. *merke*, шв. *märke* «тс.» і пов'язані з нвн. *Mark* «кордон, прикордонна область», двн. *taḡc(h)a* «кордон, межа», дфриз. *merke*, дангл. *meaḡc* «тс.», дісл. *mark* «прикордонний ліс», спорідненими з перс. *marz* «місцевість, кордон», лат. *margō* «край, межа». — СІС² 516; СИС 294; Фасмер II 574; Коралиński 609; Brückner 322; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216—217; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462, 475. — Пор. *марка*².

*мáрка*² «грошова одиниця в НДР, ФРН та ін.»; — р. бр. болг. м. *мáрка*, п. ч. слц. вл. нл. *тарка*, слн. *tárka*, схв. *mārka*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Mark* «тс.» походить від свн. *taḡc* «знак, тавро; металевий зливоч з офіційним тавром на ньому; зливоч срібла певної ваги», *taḡc(e)* «півфунта срібла» (пор. дісл. *taḡc* «тс.»). — СІС² 513; СИС 294—295; Фасмер II 574; Коралиński 609; Brückner 322; Machek ESJC 352; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *мáрка*¹.

Маркел (чоловіче ім'я); *Маркело*, ст. *Маркелъ* (1627); — р. бр. *Маркел*, др. *Маркелъ*, п. *Marcell*, *Marceli(n)*, ч. слц. *Marcel*, болг. *Мáркел*, м. *Марцелин*, *Маркелин*, стсл. *Маркелинъ*, *Марчелинъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μαρκέλλος* походить від лат. *Mārcellus*, утвореного як деминутив від *Mārcus* «Марк». — Вл. імена 66; Спр. личн. імен 434; Суперанская 80; Кпаррová 124; Klein 937. — Див. ще *Мáркó*.

маркій — див. **марати**.

[**маркирувати**] «симулювати; шахраювати» МСБГ, [**маркирант**] «симулянт; крутій, шахрай» МСБГ, [**маркирація**] «симуляція, шахрайство» МСБГ; — ч. **markúrovati** «симулювати», слц. **markírovat'** «прикидатися, симулювати», **markírovat'**, схв. **маркірати**, слн. **markíratí** «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. **markieren** «відмічати, виділяти; (перен.) прикидатися, придурюватися» пов'язане з **Märke** «тавро, помітка». — Holub—Lyer 303. — Див. ще **марка**¹. — Пор. **маркірувати**.

маркіз (дворянський титул), **маркіза** «дружина або дочка маркіза; дашок над вікном або балконом для захисту від сонця»; — р. болг. **маркіз**, бр. **маркіз**, п. вл. **markiz**, ч. **markýz**, слц. слн. **markíz**, м. **маркиз**, схв. **маркіз**; — запозичення з французької мови; фр. **marquis** «тс.» походить від пізньолат. **marchensis** «начальник марки (прикордонної області)», пов'язаного з ***marca** «прикордонна область», що зводиться до двн. **marc(h)a**, спорідненого з днн. гот. **marka**, снн. **mark**, дангл. **mearc** «тс.», лат. **marginē** «край, межа, кордон». — СІС² 517; СИС 295; Фасмер II 574; Hüttl-Worth 19; Kopaliński 610; Brückner 322; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 462; Klein 941. — Див. ще **марка**¹.

маркізет «тонка бавовняна або шовкова тканина»; — р. болг. **маркизет**, бр. **маркізет**, п. **markizeta**, ч. **markyzet**, слц. **markizet**, схв. **маркізет**, слн. **markizét**; — запозичення з французької мови; фр. **marquise** «тс.» утворене від **marquise** «маркіза». — СІС² 517; СИС 295; Sl. wyg. obcych 455; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; Dauzat 461. — Див. ще **маркіз**.

маркірувати «робити борозенки маркером для сівби», **маркер**, **маркірувальник**. [**марок**] «маркер (для проведення борозенок)», **маркірувальний**; — р. **маркировать**, бр. **маркіравать**, п. **markować**, ч. **markovati** «позначати», слц. **markérovat'**, болг. **маркірам**, м. **маркіра**, схв. **маркірати**, слн. **markíratí** «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. **marquer** «позначати, робити

мітку», ст. **merchier** «тс.», походить від двн. ***merkjan**, **merken** (нвн. **merken**) «мітити, відзначати». — СІС² 516; СИС 295; Горяев 202; Kopaliński 609; Brückner 323; Holub—Lyer 303; БЕР III 669; РЧДБЕ 510; Dauzat 461; Kluge—Mitzka 475. — Див. ще **марка**¹. — Пор. **маркирувати**.

маркітант «дрібний торговець при війську»; — р. болг. **маркітант**, бр. **маркітант**, п. **markietan**, ч. слц. **markytán**, вл. **markitan**, схв. **маркетендер**, слн. **marketénda**; — через посередництво німецької мови (н. **Marketénder** < **Marckadant** «тс.») запозичено з італійської; іт. **mercatante** «торговець, купець» утворене від **mercatare** «торгувати», пов'язаного з лат. **mercātus** «торг, торгівля», **merx** «крам, товар». — СІС² 517; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 609—610; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 217; Machek ESJČ 352; БЕР III 669; Kluge—Mitzka 462. — Див. ще **меркантильний**.

маркітний — див. **маркота**.

Маркіян (чоловіче ім'я), [**Маркян**, **Мартіян**, **Мартян**], **Маркіяна** (жіноче ім'я), ст. **Маркіанъ** «помыслитель» (1627); — р. **Маркіан**, бр. **Маркіян**, п. **Marcianna** (жін.), ч. слц. слн. **Marcián**, м. **Маркијан**, схв. **Marcijan**, стсл. **Маръкианъ**; — через посередництво грецької мови (гр. **Μαρκιανός**) запозичено з латинської; лат. **Mārciānus** є похідним від римського родового імені **Mārcius**, яке не має певної етимології; можливо, пов'язане з **Mārcus** «Марк». — Вл. імена 66; Петровский 152; Спр. личн. имен 434.

Марко (чоловіче особове ім'я), **Маркус**, ст. **Марко** (1407), **Марко** «[свръшен.] углаженный» (1627); — р. **Марк**, бр. **Марк**, **Марка**, др. **Маръкъ**, п. ч. **Magek**, ст. **Marcus**, слц. **Magek**, **Magko**, вл. **Mark**, нл. **Marcus**, болг. м. **Марко**, схв. **Марко**, слн. **Magko**, стсл. **Мар(ъ)къ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. **Μάρκος** походить від лат. **Mārcus**, можливо, пов'язаного з **Mārtius** «березневий», **Mārs** «Марс» (<***Mārt(i)cos**) або з **marceo** «бути в'ялим, слабким». — Беринда 222;

Спр. личн. имен 434; Фасмер II 574; Кпаррoвá 124; Walde—Hofm. II 38.

[марковей] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак; — неясне.

[марковина] «криворослий низький сосновий ліс» Ч, [марковняк, марковник] «тс.» Ч; — неясне.

[маркота] «тривога, непокій; поганий настрій», *маркітний* «невдоволений; сумний; страшний», [маркотний] «сумний» Ж, [маркотно] «прикро, досадно» Корз; — р. [маркотно] «млосно, неприємно», бр. *маркота* «сум, туга, журба», [марката] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *markotny* «смутний, незадоволений», як і ч. [mrkotný] «сонний, плаксивий», слц. *mrkotný* «неприємний, гидкий», очевидно, зводиться до псл. **mr̥koti* «меркнути, темніти» (> «похмурніти, смутніти»); пор. р. [маркотний] «хмарний, туманний; сумний, стурбований»; менш переконливе зіставлення (Machek ESJČ 380; Knobloch Kratylos 4, 39) з хетт. *markiya-* «відкидати, не схвалювати», брет. *morchet* «турбота, неприємність», як і пов'язання (Brückner 323) із звуконаслідувальними дієсловами типу п. *mr̥guczeć* «мурмотати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Richhardt 77. — Див. ще *меркнути, морок*. — Пор. *морока*.

маркотка — див. *махорка*.

марксізм «наука про найзагальніші закони розвитку природи й суспільства, основоположниками якої є К. Маркс і Ф. Енгельс», *марксіст, марксістський, домарксістський*; — р. *марксізм*, бр. *марксізм*, п. нл. *marksizm*, ч. *markšismus*, слц. *markšizmus*, вл. *markšizm*, болг. *марксізъм*, м. *марксізам*, схв. *марксізам*, слн. *marksizem*; — інтернаціональне слово, утворене від прізвища К. Маркса (K. Marx, 1818—1883). — SIC² 517; СИС 295; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 670; Klein 943.

маркшейдер «фахівець, що займається геодезичним та геологічним вивченням гірничих виробок», *маркшейдерія, маркшейдерство*; — р. *маркшейдер*, бр. *маркшайдэр*, п. *markszajder*, болг. *маркшайдер*; — запозичення з німецької мови; н. *Markscheider* «маркшейдер»

є складним словом, утвореним з іменника *Mark* «межа» і основи дієслова *scheiden* «відокремлювати», що походить від двн. *sceidan* «тс.», спорідненого з дангл. *scēadan*, дфриз. *skētha*, гот. *skaidan*, далі з лит. *skiedžiu, skiesti* «тс.», псл. *čediti*, укр. *цидіти*. — SIC² 517—518; СИС 295; Kluge—Mitzka 640. — Див. ще *марка¹, цидіти*.

марля; — р. бр. болг. *марля*, п. *marla*, схв. *марли*; — запозичення з французької мови; фр. *marli* «марля, серпанок», очевидно, походить від давнішого **merlis* «сорт вовняної тканини», пов'язаного з фр. ст. *merlé, meslé* «змішаний, різний, строкатий», яке через нар.-лат. *misculare* «мішати» зводиться до лат. *miscuo* «мішаю», спорідненого з двн. *miscan* «мішати», нвн. *mischen*, лит. *maišyti* «тс.», псл. *měsiti, měšati*, укр. *місіти, мішати*. — SIC² 518; СИС 295; Фасмер—Трубачев II 574; БЕР III 670; Dauzat 460; Gamillscheg 601. — Див. ще *місіти*.

мармадіюга, мармедіюга — див. *мармолай*.

[*мармазінка*] «шапка з синього або червоного сукна з хутряним оздобленням»; — очевидно, перекручене **кармазінка*, утворене від *кармазін* «сукно малинового кольору» (див.).

мармелад, мармеладка; — р. бр. болг. *мармелад*, п. *markmolada, markmelada*, ч. слц. слн. *markmeláda*, вл. нл. *markmelada*, м. *мармалад, мармелад*, схв. *мармелáда*; — через посередництво французької і, можливо, іспанської мов (фр. *marshelade*, ісп. *marshelada*) запозичено з португальської; порт. *marshelada* «мармелад» утворене від *marshelo* «айва; варення з айви», що походить від лат. *melimelum* «солодке медове яблуко», запозиченого з грецької мови; гр. *μελίμηλον* «тс.» складається з основ іменників *μέλι* «мед», спорідненого з псл. *medь*, укр. *мед*, та *μήλον* (дор. *μῆλον*) «яблуко», середземноморського слова невідомого походження. — SIC² 518; Акуленко 141; СИС 295; Фасмер II 574; Преобр. I 511; Горяев 202; Sl. wyg. obcuch 455; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 671; Dauzat 460; Walde—Hofm. I 61—

62; Frisk II 226. — Див. ще мед. — Пор. мальбона.

марміза (вульг.) «обличчя, пика», *марміза* «тс.»; [неотеса] СУМ, Г, [*мармос, мармосяка*] «тс.»; — бр. [*марміза*] «мовчун, небалакуча людина»; — очевидно, запозичення з литовської мови; лит. *marčiūzė* «морда, пика; мовчун; негідник» етимологічного пояснення не має. — Лаучюте 59.

мармишка — див. **морміш**.

[**мармолай**] «нікчемний, поганий хлопчисько» Ж, [*мармадіюга, мармедіюга*] «тс.» Ж; — афективне утворення, пов'язане, можливо, з п. [*marmolis*] «робити поволі»; — пор. бр. [*мармоль*] «відлюдкувата людина; той, хто незрозуміло говорить», [*марміль, марміль, марміля*] «тс.».

[**мармотати**] «бурмотіти»; — р. [*мормотать*], *бормотать*, бр. *мармьтатъ*, п. *marmotas, marmotas*, болг. [*марморя*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурмотати, бурмотати* «тс.»; пор. аналогічне фр. *marmotter* «бурмотіти», дінд. *marmaḡaḡ* «такий, що шурхотить, бурмоче». — Фасмер II 656; Преобр. I 37. — Пор. **бурмотати, мурмотати**.

[**мармуза**¹] (бот.) «найдрібніша порода гарбузів» Бі, [*мармузка*] «ханька, один з видів декоративного гарбуза, Cucurbita pepo» Бі; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченої назви *гарбуз* ([*гарбузі*]), зближеної з *марміза* «обличчя».

[**мармуза**²] «кисіль з бузини» Бі; — афективне утворення, можливо, пов'язане з лит. *marmalas* «бурда; рідкий бруд, багно», *marmeti* «утопати в болоті, грузнути».

[**мармузити**] «бруднити обличчя» Бі, [*замармузити*] «забруднити»; — бр. [*марміза*] «замазура»; — очевидно, результат контамінації дієслів *марати* і *мірзати*, зближених з *марміза* «пика». — Див. ще **марати, марміза, мірзати**.

[**мармулок**] «дерев'яне яйце для гри в битки; брусок для гостріння коси» ЛЖит, [*мармурок*] «мармуровий брусок для гостріння бритви Корз; гатунок глини», [*марміль*] «наріст на дереві»

Ник; — бр. [*мармулак*] «брусок для гостріння бритви»; — наголос свідчить про запозичення з польської мови (пор. з іншим наголосом укр. [*мармурок (маймурок)*] «точило»); п. *marmigek* «брусок для гостріння» є похідним від *marmig* «мармур» (пор. *marmiŋ, marmiŋ* «тс.»). — Див. ще **мармур**¹.

мармур¹ «тверда гірська порода», [*мармір* Ж, *мармор*] «тс.», [*мармірка*] «фарфорова чашка» МСБГ, *мармурник* (спец.), [*мармурок*] «точило» МСБГ, [*маймурок*] «тс.» МСБГ, *мармурувальник* (спец.), [*маймур*] «брусок для бритви» О, [*марморяний*] «мармуровий» Ж, [*мармуровий*] «тс.» Вел, *мармуровий, мармурувати*, ст. *марморъ* (1642), *марморъ* (XVII ст.); — р. болг. *мармор*, бр. *мармур*, др. *марморъ*, п. *marmig*, ч. слц. *marmog*, вл. *marmoŋ*, нл. *marmog*, м. *mermer, мармор*, схв. *marmor*, слн. *marmog*, стсл. *marmorъ*; — через посередництво церковнослов'янської і західноєвропейських мов запозичено з грецької і латинської; лат. *marmog* походить від гр. *μαρμαρος* «мармур, білий камінь», пов'язаного з *μαρμαρα* «борюся, сперечаюся, домагаюся», спорідненим з дінд. *marḡati* «трощить, розчавлює, розтирає», вірм. *mart* «боротьба, бій». — СІС² 518; Акуленко 135; Фасмер II 668; Преобр. I 564—565; Brückner 323; Holub—Lyer 323; Machek ESJČ 378; Schuster-Sewc 888; Младенов 306; Skok II 462; Bezlej ESSJ II 168; Bern. II 20; Mikl. EW 183; Frisk II 176—177; Boisacq 611; Kluge—Mitzka 463; Klein 937.

[**мармур**²] (орн.) «завирушка (тинівка) лісова, Prunella (Accentor) modularis» Г, Ж; — п. [*marmigek*] «тс.»; — результат перенесення назви мінералу *мармур* з огляду на рудувато-буре з чорним смугастим малюнком забарвлення цих птахів. — Воїнств. — Кіст. 331, 332; Strutyński 110. — Див. ще **мармур**¹.

[**мармурник**] (бот.) «чина лісова, Lathyrus silvestris L.» Г, Ж; — неясне.

марний¹ «даремний, незначний», *марний* «худий», [*марнетний*] «даремний» Пі, [*марніця*] «дрібниця», *марнотá*, [*марноці*], [*марнете*] «псувати, марнувати» Корз, *марніти* «ставати худим;

пропадати марно», *марнувати* «витрачати даремно», *намарне*, *намарно*, [*помарніти*] «знищити»; — р. [*марний*] «стомлений, змучений», бр. *марны* «даремний, худий», п. *marpu* «даремний, злидений», вл. нл. *marpu* «нікудишний», ч. *marpu* «даремний, пустий», слц. *marpu* «тс.», слн. [*maren*] «мізерний, нікудишний»; — не зовсім ясне; найімовірніше, пов'язане з *марá* (первісне значення «уявний, нереальний, ілюзорний»); зіставляється також безпосередньо з дієсловами **merti* «умирати», **mar-* «псувати, знищувати», спорідненим із див. *marrajan* «перешкоджати», англ. *mar* «псувати» (Варбот 31; Machek ESJĀ 352—353).— Фасмер II 575; Преобр. II 511; Brückner 322; SW II 885; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; Schuster-Sewc 888—889; Bezlaĵ ESSJ II 167—168; Mikl. EW 184; Matzenauer 58.— Див. ще *марá*.

[*марний*²] «запечений, обпалений» (про рот, губи) Кур; — р. [*марний*] «жаркий, задушливий»; — очевидно, пов'язане з *марєво* «сухий туман», болг. *мараня* «спека, задуха; марєво». — Див. ще *марá*.

[*марнополька*] «шинок» Л, [*марнополь*] «тс.; казенна горілка» ЛЖит, [*марнополь*] «продавець у шинку»; — результат деетимологізації слова *монополька* «вина крамниця», зближеного з *марний*, *марнувати* (про гроші). — Див. ще *марний*, *монополька*. — Пор. *винополька*.

[*марнотравити*] «розтринькувати», [*марнотрав*, *марнотравець*, *марнотравник* Ж, *марнотравство*]; — бр. *марнатравіць*; — запозичення з польської мови; п. *marnotrawić* утворене з слів *mar-* «що відповідає укр. *марно*, і *trawić* «розтрачувати», спорідненого з укр. *травити*. — SW II 885.— Див. ще *марний*, *травити*.

[*марод*] «симулянт» О, [*марот*] «поранений» МСБГ; — ч. *marod* «хворий», слц. [*marod*] «тс.», схв. *marod* «змучений, хворий», слн. *marod* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. [*marodel*] «втомлений, виснажений» походить від фр. *marade* «дрібна крадіжка, вчинена збіглим солдатом», до якого зводиться й укр. *мародер*. — Holub—Lyer 304; Bez-

laĵ ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463.— Див. ще *мародер*. — Пор. *маруда*.

мародер «людина, що грабує вбитих і поранених на полі бою», *мародерство*, *мародерствувати*; — р. *мародер*, бр. *марадзёр*, п. *maruder*, ч. слц. *marodér*, болг. м. *мародер*, схв. *marodér*, слн. *marodér*; — запозичення з французької мови; фр. *marauder* «грабіжник» походить від *maraud* «шахрай, негідник», що пов'язується з [*maraud*] «кіт» звуконаслідувального походження; менш імовірний зв'язок з лат. *malā hōgā* «в лиху годину». — СІС² 518; СИС 295; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Горяев 202; Sl. wug. obcsuch 456; Holub—Lyer 304; Klein 957; БЕР III 671; Bezlaĵ ESSJ II 168; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 457.

марок — див. *маркірувати*.

мароква — див. *мороква*.

марокен «тканина з штучного шовку»; — р. болг. *марокен*, бр. *маракен*, п. *marokin*, ч. слц. слн. *marokén*, схв. *marokén*; — запозичення з французької мови; фр. *maroquin* «тс.», букв. «мароканський», походить від назви країни Марокко (Maroc), де почали виготовляти таку тканину. — СІС² 518; СИС 395; Sl. wug. obcsuch 455; Holub—Lyer 304; БЕР III 672; Dauzat 460.

марс «майданчик на щоглі вітрильного корабля»; — р. бр. *mars*, п. *mars*; — через посередництво російської мови запозичене з голландської; гол. *mars* «тс.» пов'язане з іменем Марса, бога весни у давньоримській міфології (майданчик на щоглі спочатку робився у вигляді кошика — гнізда лелеки); припускається також зв'язок з лат. *merx* «товар» — через гол. *mars* < ст. *mers* «кошик (для товарів)». — СІС² 518; СИС 295; Фасмер II 575; Kopaliński 610; Matzenauer 251.

марсельєза «французька революційна пісня, що згодом стала державним гімном Франції»; — р. бр. *марсельєза*, п. *Marsylianka*, заст. *Marseljeza*, ч. вл. *Marseillaisa*, слц. *marseillaisa*, болг. *марсилєза*, схв. *Марсельєза*, слн. *marseljeza*; — запозичення з французької мови; фр. *Marseillaise* походить від назви міста Марселя (Marseille), оскільки пісня поширилася після того, як її в

1792 р. в Парижі співали марсельські добровольці.— СІС² 518; СИС 296; Kopaliński 610; Holub—Lyer 304; БЕР III 672.

[марсѣлка] «прибрана дзвониками, барвистим пір'ям і квітками гілка короваю, атрибут ведучого весільного обряду» Корз; — див. маршáлка.

[март] «березень» Ж, [мáрот] «тс.» МСБГ, [мáрчик] (зменш.) Ж, [мáртавка] «березневе курча» Дейн, [мáртівка] «сорт ранньої картоплі, яку садять у березні; дівчина, яка дуже рано почала знатися з чоловіками» МСБГ, [мáртосік] «той, що народився в березні; березневе щеня Дейн; березневе курча Дейн», [мáртовка] «щука, яка нереститься в березні» Дейн, [мáртюк] «березневе зайчєня; березневе курча», [мáртá] «березневе курча» Дейн, [мáртчя] «березневе зайчєня» Пі, [мáрчá] «тс.» Ж, [мáртянки] «підуст, який нереститься в березні» Етимологія 1973, [мáрчюк] «лоша, народжене весною Гриц; березневе щеня», [мáртитися] «бути в періоді злучки» (про тварин) МСБГ, [мáрчитися] «тс.» Ко; — р. болг. м. март, др. мартъ, схв. мáрт, стсл. мáртътъ, мáртии, мáрцьк; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з середньогрецької; сгр. мáрти(о)с «березень» походить від лат. mártius «місяць Марса (бога весни)». — Фасмер II 575; ГСЭ 123; Преобр. I 511; Горяев 202; Kopaliński 610; SW II 89; Вгückner 324; Machek ESJČ 352; БЕР III 672—673; Младенов 290; Bern. II 20; Mikl. EW 184.— Пор. мáрець.

Мáрта (жіноче ім'я), Мáртóха, Мáртóуня, Мáртóуся, Мáртóуха, Тóуня, Тóуся, Мáрця, ст. Мáртеа (1401), Мáрта (1462), Мáрда «мóлва, и попечєніє, аб(о) вызываючая, аб(о) ... пáни, аб(о) научителка» (1627); — р. болг. м. Мáрта, п. ч. слц. вл. Marta, схв. Мáрта, слн. Márta, стсл. Мáртъда, Мáртъта, — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з грецької; гр. Мáρτá походить від араб. Mārēthā «пані, господиня», жін. р. від māg, māgā «пан, господар». — Вл. імена 142; Бе-

ринда 222; Спр. личн. имен 510; Петровский 153—154; Kпаррová 253; Klein 942.— Пор. Мáрфа.

[мáртáк] «поперечна балка на стелі, що кладеться на сволок Мо; сволок МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. мáртáк «тс.; паля; кроква». як і рум. mǎrtác «тс.», можливо, через посередництво болгарської мови (болг. мáртáк, мéртéк «балка»), зводиться до тур. mertek «чотирикутна балка». — DLRM 480; БЕР III 673; Младенов 290, 294

[мáртáш] «підлива» НЗ УЖДУ 14; — запозичення з угорської мови; уг. mǎrtás «тс.» пов'язане з mártani «вмочати», спорідненим з манс. mǎr- «занурюватися», mǎrgs-, mǎigs- «занурювати», хант. mǎrt(a)- «ставати вологим». — Німчук НЗ УЖДУ 14, 178; Лизанец 609; MNTESz II 850

мáртєн «мартєнівська піч; сталь, виплавлена в такій печі», мáртєнівець, мáртєнник, мáртєнівський; — р. мáртєн, бр. мáртєн, п. marten, ч. слц. martin(ov)ka, martinská pec, болг. мáртєнова пещ, схв. мáртєнка, Мáртєнова пещ, слн. martínovka; — термін, утворений від прізвища французького металурга П. Мартєна (P. Martin, 1824—1915), що розробив технологію виплавлення сталі в полумєневій печі.— СІС² 518, СИС 296; Kopaliński 611; Holub—Lyer 304; РЧДБЕ 511.

[мáртєнка] (бот.) «підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.» ВеНЗн, Мак, [мáртєнька] «тс.» Мак; — похідне утворення від мáрт «березень», за часом проростання і цвітіння цих рослин.— Вісюліна — Клоков 73.— Див ще мáрт.

мáртѣн (орн.) «водоплавний птах, Lagus L.»; — р. мáртѣн, мáртѣшка «тс.; крячок, Sterna L.», п. mǎrcin «деркач, Crex crex L.», болг. [мáртѣн] (вид птаха), схв. [мáртинац] (водоплавний птах), слн. martínes «уліт травник, Tringa totanus L.»; — результат перенесення на птаха власного імені людини, очевидно, під впливом західноєвропейських мов (пор. фр. martin-pêcheur «рибалочка, водомороз, Alcedo L.», martin-chasseur «тс.», нім. Martinsvogel «лунь, Circus Lacépède;

водомороз»); до перенесення імен людей на птахів пор. укр. [гріцик, калєник, юркі], рос. [авдотка] «болотяний кулик» і под.— Булаховський Вибр. пр. III 213—215; Фасмер II 575; Преобр. I 511; Brückner 322—323; Strutyński 64, 110; БЕР III 673; Bern. II 20—21; Mikl. EW 183—184; Matzenauer 251; LF 10, 62; Dauzat 461.— Див. ще **Мартін**.

Мартін (чоловіче ім'я), *Мартинéць*, *Мартиніан*, *Мартьян*; — ст. *Мартинъ* (1377), *Мартынъ* (1498); — р. *Мартын*, *Мартын*, бр. *Марцин*, п. *Marcin*, ч. слц. *Martin*, вл. *Marcin*, *Měrcin*, нл. *Mertyn*, болг. *Мартын*, схв. *Mārtin*, слн. *Martin*, стсл. *Марътинъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μαρτίνοσ* походить від лат. *Mārtīnus*, присвійного прикметника від *Mārs* «Марс». — Вл. імена 67; Спр. личн. імен 434; Петровский 153; Кпаррová 125; Klein 943.

мартингál «ремінь у кінській упряжі»; — р. *мартынгал* «тс.», п. [martyn-gal] «деталі кінської упряжі», ч. *martingal*, схв. *мартингал*, *мартенгал* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *martingale* «хлястик, мартингал» зіставляється з пров. *martegalo*, пов'язаним з *Martigues*, назвою міста на півдні Франції, а також з ісп. *almartaga* «вид вуздечки», арабського походження; пор. також іт. *martingala* (з фр.). — ССРЛЯ 6, 645—646; Фасмер II 575; Matzenauer 10, 62; Dauzat 461—462; Gamillscheg 605.

[мартинюк] (ент.) «вид хруща, *Melolontha vulgaris*» ВЕНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *март* «березень» (пор. [мартинята] «ранні курчата»).

[мартинята] (назва ранніх курчат) Дейн, [мартиняти] «тс.» Дейн; — похідне утворення від *март* «березень» (пор. [мартюкі, мартята] в тому ж значенні), можливо, зближене з ім'ям *Мартін* за звуковою подібністю. — Див. ще **март**.

мартішка (зоол.) «невелика мавпа з породи макак, *Cercopithecus*»; — р. бр. *мартішка* «тс.»; — пов'язане з чоловічим ім'ям *Мартін*; як назва мавпи з'явилось, очевидно, під впливом нвн. *Маг-*

tin, поширеної клички мавпи; пор. також снн. *Marten* «мавпа», снідерл. *Martijp* «тс.»; до перенесення власних імен людей на тварин пор. рос. *мішка* «ведмідь», рум. *martín* «тс.».— Фасмер II 576; Преобр. I 511; Горяев 202; Brückner 322—323; Bern. II 20; Mikl. EW 183—184; Kluge—Götze 342.— Див. ще **Мартін**.

[мартівнік] (орн.) «тетерев звичайний, *Tetrao (Lyrurus) tetrix*» ВЕНЗн, [мартівнічка] «тс.» тж, [мартувати] «токувати» ВЕНЗн; — пов'язане з *март* «березень» (у цьому місяці відбувається токування глухарів). — Воїнств.— Кіст. 24—25.— Див. ще **март**.

мартопляс «вітрогін, франт; (заст.) фокусник, блазень»; — складне утворення з основ слів *март* «березень» і *плясати*; семантична мотивація назви неясна; можливо, йшлося про забави, якими відзначався початок весни у березні.— Див. ще **март, пляс**.

[мартопляк] «невдало спечена хлібина» Па; — афективне утворення неясного походження; кінцева частина може бути пов'язана з [пляцок! «поганий корж; перепічка»; пор. бр. [мартплясы] «обтріпані кінці одягу».

маруда¹ «людина, що все робить повільно; [той, хто хмуриться Корз], *марудник* «маруда», *марудний* «клопітливий, нудний; [неохайний, гидкий МСБГ]», *марудити* «робити щось довго, поволі; мучити, нудити; вередувати; капризувати, плакати»; — р. [маруда] «людина, що все робить повільно», бр. *маруда* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *maruda* «тс.» пов'язується з нім. *marode* «втомлений, виснажений», що походить від фр. ст. *maraud* «негідник, босяк», з яким пов'язане укр. *мародёр*. — SW II 889—890; Brückner 324; Kluge—Mitzka 462.— Див. ще **мародёр**. — Пор. **марод**.

[маруда²] «мародер» Ж; — запозичення з німецької мови; н. *marode* «втомлений, виснажений»; (ст.) *мародер* походить від фр. *maraude* «дрібна крадіжка, вчинена збіглим хворим солдатом», з яким пов'язане укр. *мародёр*; зміни в звуковому складі слова на українському ґрунті виникли внаслідок

зближення з *маруда* «морочлива, марудна людина». — Kluge—Mitzka 462. — Див. ще *мародер*. — Пор. *марод*, *маруда*¹.

[*марузатий*] «брудний; замурзаний» Ж; — очевидно, результат контамінації основи дієслова [*марати*] «бруднити» і прикметника *мурзатий* «замурзаний». — Див. ще *марати*, *мурзати*.

*маруна*¹ (бот.) «Pyrethrum Scop. (Chrysanthemum); [(види ромашки) *Matricaria eximia* Hort., *M. maritima* L. Mak]», *мару́нка* «Pyrethrum Scop.; [ромашка, *Matricaria eximia* Hort. Mak; роман римський, *Anthemis nobilis* L. Mak]», [*мару́нка*] «маруна дівоча, Pyrethrum parthenium Smith» Ж, [*мирона*] «тс.» Мак; — н. *maruna* «маруна, Pyrethrum Scop.; ромашка; роман», ч. ст. *maruna* «шандра, *Marrubium* L.», слц. [*marjunga*] «маруна», *marjunga* «тс.»; — неясне; зіставлялося (*Zubatý St.* а čl. I 2, 80—83) з псл. *marati*, *moriti*, укр. *марати*, р. *морить* «видержувати в фарбувальному розчині (деревину)» як позначення різних рослин, що містять фарбувальні та інші специфічні соки; припускається (Machek Jm. rostl. 201) виникнення шляхом метатези з лат. (*mentha*) *gotapa* «римська (м'ята)». — Пор. *марина*².

*маруна*² — див. *маришка*.

[*марунки*] (бот.) «*Prunus domestica* variet.» (сорт садової сливи) Мак; — запозичення з чеської мови; ч. *meuňka* «слива» походить від лат. (*prunus*) *armeniaca* «(слива) вірменська»; пор. [*марина*] «*Prunus cerasus* variet.» (сорт вишні) того ж походження. — Machek ESJC 360. — Пор. *марійнки*.

[*мару́ника*] (бот.) «дрібна сочевиця, *Eryum lens* L. (Lens Adans.)» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *măgucă* (назва рослини).

[*мару́нька*] (ент.) «сонечко» О; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. [*meuňka*] є результатом видозміни форми *bedmeňka* (*begunka*) «тс.», спорідненої з укр. [*бедрик*] «тс.» і, можливо, зближеної в чеській мові з *meuňka* «слива». — Див. ще *бабару́нка*, *бедрик*.

[*маручати*] «буркотіти; дзюрчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *мурчати*, *бурчати* і под.

[*марфа*¹] «товар для обміну Ж, Ко; тканина фабричного виробництва МСБГ; дерево, яке гуцули збивають у плоти для сплавлення»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *mărfă* «товар, крам», рум. *mărgă* «тс.» походять від уг. *marha* «худоба», з яким пов'язане й укр. *маргá*. — Schedludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 161; СДЕЛМ 250; DLRM 479. — Див. ще *маргá*.

[*марфа*²] «пліткарка; ледарка» МСБГ; — неясне; можливо, виникло з жіночого імені *Марфа*.

Марфа (жіноче ім'я), [*Мархва*]; — р. бр. *Марфа*, стсл. *Мар(ъ)да*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μάρθα* є тим самим ім'ям, до якого зводиться й укр. *Марта*. — Вл. імена 142; Спр. личн. имен 510; Петровський 154. — Див. ще *Марта*.

мархотка — див. *махотка*.

[*марциза*] (бот.) «нарцис» О, [*марци́зки*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees. (*Aster chinensis* L.)»; — результат видозміни форми *нарци́с*, очевидно, зближеної з назвою місяця *март* (за часом цвітіння нарцисів). — Див. ще *нарци́с*.

марципан «тісто з товченого мигдалю або горіхів; кондитерський виріб з нього», ст. *марципанъ* (XVII ст.); — р. болг. *марципан*, бр. *марципан*, п. *marçapan*, *marçuran*, ч. слц. слн. *marçipán*, вл. *marçipán*, схв. *марципан*; — запозичено з італійської мови, очевидно, через посередництво німецької (н. *Märzipán*); іт. *marzapane* «тс.» походить від слат. *marzapanus* (назва венеціанської монети), що пов'язується з ар. *mawthabān*, букв. «особа, що сидить», від зображення на монеті; потім так називалися коробки з солодощами, а згодом і самі солодощі; за народною етимологією іт. *marzapane* у західноєвропейських мовах сприймалося як лат. *Marcipanis* «Марків хліб». — SIC² 518; Москаленко УІЛ 61—62; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 323; Kopaliński 607; Holub—Lyer 303; Holub—Kop. 216; Machek ESJC 351—352; БЕР III 676; Skok II 376; Bezlaž ESSJ II

167; Gamillscheg 597; Kluge—Mitzka 464; Klein 938.

[**марцінок**] «личинка хруща» ВеЗа; — за фонетичними ознаками, запозичення з польської мови, де відповідне слово могло б становити паралель до укр. [**мартиніок**] «вид хруща» (пор.).

[**марцѡвка**] (зоол.) «червона отруйна гадюка»; — очевидно, пов'язане з *мáрець* «березень» (див.).

[**марчѣк**] «тринадцятий місяць за «небесним» обчисленням» Корз; — очевидно, пов'язане з *март* «березень» (пор. стсл. *мѣрчь*, схв. *мѣрч*, *мѣрч* «тс.»), оскільки в давнину цей місяць займав особливе положення в календарі: з нього починався рік.— Див. ще **март**.

[**мáрчити**] «марнувати, марнотратити»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марнувати*, *мáрний* (див.).

[**марчіти**] «старіти; занепадати»; — очевидно, нерегулярне утворення, пов'язане з *марніти*, *мáрний* (див.).

марш «ритмічна хода в строю; похід; музичний твір з чітким ритмом, що відповідає ході; частина сходів між двома майданчиками; (виг.) іди», *маршовік*, *маршовий*, *марширувальний*, *марширувати*, *маршувати*, [*машерувати* Ж, *маширувати* Ж]; — р. бр. болг. м. *мари*, п. *marsz*, ч. слц. нл. *marš*, схв. *мáрш*, слн. *mārš*; — через посередництво німецької мови (н. *Marsch*) запозичено з французької; фр. *marche* «хід, ходіння» утворене від ст. *marcher* «ступати», яке через нар.-лат. **marcare* «бити, гупати» зводиться до лат. *marcus* «молоток», пов'язаного генетично з псл. **molъ*, укр. *мóлот*, або, як запозичення, до двн. *markōn* «позначати; *залишати сліди». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Горяев 202; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Mikl. EW 183; Kluge—Mitzka 463; Dauzat 458; Gamillscheg 598; Walde—Hofm. II 37.— Пор. *мáрка*¹, *мóлот*¹.

мáршал, *мáршалство* СУМ, Ж, *маршалкувати* (заст.) «бути маршалом», *маршаловати* «тс.» Бі; — р. бр. м. *мáршал*, п. *marszałek*, ч. *maršál*, слц. вл. нл. *maršal*, болг. *маршál*, схв. *мáршál*,

слн. *maršál*; — запозичення з німецької мови; н. *Marschall* походить від свн. *marschal*, двн. *marahscal*, що спочатку означало «конюх», а згодом набуло значення «наглядач над слугами князя в мандрівках та походах», звідки під час воєн «воєначальник»; складається з двн. *marah* «кінь», спорідненого з дангл. *tearh*, англ. *mare*, дісл. *mar* «тс.», далі з дірл. *marc*, кімр. *march* «кінь», та *scal* «служник», що відповідає свн. гол. *schalk*, днн. снідерл. дфриз. *scal*, дангл. *scealc*, дат. шв. *skalk*, гот. *skalks* «тс.».— СІС² 518; Булаховський Нариси 101—102; Шелудько 39; СИС 296; Фасмер II 576; Brückner 324; Machek ESJČ 352; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 676; Младенов 290; Dauzat 458; Kluge—Mitzka 464, 633.— Пор. **маршáлок**.

[**маршáлка**] «гілочка, яку встромляють у коровай на весіллі» Ж, [*марсѣлка*] «тс.» Корз; — запозичення з польської мови; п. [*marszałka*] «тс.» пов'язане з *marszałek* «маршалок». — SW II 887.— Див. ще **маршáлок**.

маршáлок «голова сейму в Польщі; предводитель дворянства; староста на весіллі», *маршалківський*, ст. *маршалокъ* (1361), *маршалко* (1399); — р. [*маршáлок*] «старший сват; дружка», бр. *маршáлак*; — запозичення з польської мови; п. *marszałek*, як і ч. ст. *maršálek* «маршал», вл. *maršalk* «маршалок», походить від свн. *marschal*, первісно «конюх», звідки нвн. *Marschall*, до якого зводиться й укр. *мáршал*. — Фасмер II 576; Sl. wyg. obcyh 456; Brückner 324; Holub—Lyer 304; Machek ESJČ 352.— Див. ще **мáршал**.

[**маршляк**] «гатунок чорної фарби в гончарів»; — тотожне з [*машляк*] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)» (див.).

маршрут, *маршрутизація*; — р. бр. болг. *маршрут*, п. *marszruta*, ч. *maršrúta*, слц. *maršruta*, м. *маршрут*, *маршрута*, схв. *маршрута*, слн. *māršrúta*; — запозичення з німецької мови; н. *Marschroute* є складним словом, утвореним з двох запозичених слів — *Marsch*

«марш» від фр. *marche* «хід, ходіння» та фр. *route* «шлях», що походить від лат. *rupta* «пробитий шлях», пов'язаного з *rupto* «розбиваю, пробиваю, прокладаю», спорідненим з лит. *rūpėti* «турбувати». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 576; Преобр. I 512; Sl. wyg. obcych 456; Holub—Lyer 304; БЕР III 676; Dauzat 458, 641; Kluge—Mitzka 463. — Див. ще **марш**.

[мар'я] (бот.) «братки (фіалка триколірна), *Viola tricolor* L.» Мак; — результат скорочення назви **[Іван та Мар'я]** «тс.», очевидно, запозиченої з російської мови; р. *Иван-да-Марья* утворено з особових імен *Иван* та *Марья* (пор. укр. *брат із сестрою, брат та сестра*, р. *брат с сестрою, бр. брат-сястра* «тс.»); аналогічні польські та російські ботанічні назви різних рослин (п. *тагіа*, р. **[мáрья]**) пов'язані з цим же іменем, але вмотивовані інакше. — Див. ще **Марія**. — Пор. **браткі**.

мар'яж «у картярській грі король і дама однієї масті в одного гравця»; — р. *марьяж*, бр. *мар'яж*, п. *mariaž* «тс.; одруження», ч. *marjáš* «тс.», слц. *marjáš* «вид гри в карти», схв. *mārjāš*, *mārjāš*, слн. *marjáš* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *marriage* «одруження; вид гри в карти» пов'язане з *marier* «одружуватися», що походить від лат. *maritare* «тс.», утвореного від *maritus* «шлюбний», яке зіставляється з дінд. *māruaḥ* «(молодий) чоловік, коханець», перс. **maruaka-* «хлопчик». — СІС² 519; СИС 296; Kopaliński 608; Sl. wyg. obcych 454; Holub—Lyer 303; Bezlej ESSJ II 168; Walde—Hofm. II 40—41.

Мар'ян, Маріан, Маріян, Мар'яньо; — р. *Мариан, Марьян*, бр. *Мар'ян, Марьян*, п. *Marjan*, ч. слц. *Marján*, болг. *Мариан*, м. *Маријан*, схв. *Mārjan, Mārjān*, слн. *Marijan*; — запозичення з латинської мови; лат. *Marjanus* виводиться від власного імені *Marjus* як «належний до роду Маріїв»; далі зводиться до лат. *mare* «море», спорідненого з псл. *more*, укр. *море*; часто пов'язується як чоловіча форма з ім'ям **Марія**. — Вл. імена 67; Спр. личн. имен 433; Петровский 151; Илчев 321;

Кнаррová 124. — Див. ще **море**. — Пор. **маріна, Маріна, Марія**.

[мар'яна] (бот.) «королиця звичайна, *Leucanthemum vulgare* Lam. (*Chrysanthemum leucanthemum* L.)» Мак; — р. **[марьяна]** «тс.; маруна, *Pyrethrum* Scop.»; — результат видозміни назви *мар'яна* «*Pyrethrum*», зближеної з власним ім'ям **Мар'яна** (пор. **[маруна лугова]** «королиця звичайна»). — Див. ще **мар'яна**¹.

Мар'яна — див. **Маріанна**.

марянка — див. **марéна**.

[мар'яник] (бот.) «перестріч польовий, *Melampyrum arvense* L.; перестріч дібровний, *M. nemorosum* L.» Мак; — бр. *мар'яник* «перестріч»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *марьяник* «тс.» пов'язується з ботанічною назвою *Иван-да-Марья* «братки, *Viola tricolor* L.; перестріч» (пор. укр. **[Іван та Мар'я]** «перестріч дібровний», **[братчики]** «тс.»); назва зумовлена різноколірністю квітів перестрічу, як і братків. — Шамота 86—87; Фасмер II 114; Нейштадт 499. — Див. ще **мар'я**.

[марясит(и)] «мрячити» Л; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *моросить, [мáросить]* «тс.», *мóрось* «мжичка», *úзморось, [морозá]* «тс.», *[морозжítь]* «мрячити» споріднені з слн. *[mršéti]* «мжичити», далі з псл. **mʹrznǫti*, **mozь*, укр. *мёрзнити, мороз*. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 657—658. — Пор. *мёрзнити, мёркнути, мóкнути, мороква*.

[марь¹] (бот.) «лобода запашна, *Chepodium botrys* L.; лобода біла, *Ch. album* L. Мак; лобода гібридна, *Ch. hybridum* L. Мак; лобода червона, *Ch. rubrum* L. Мак»; — р. **[марь]** «лобода різних видів», **[марá]** «тс.»; — очевидно, пов'язане з **[мир-зіле]** «лобода запашна», п. **[mirzil]** «тс.», ч. *terlik* «лобода», болг. **[мърла]** «тс.»; конкретний характер зв'язку і дальша етимологія цих слів вважаються неясними (Machek ESJČ 360; Jm. rostl. 82); можуть бути пов'язані з коренем псл. *mer-/myr-/mog-* «мерти, морити», як назви рослин, що використовуються в їжу під час голоду (мору). — Пор. **мир³**.

[марь²] «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.; маруна тисячоліста, Rugehrum millefoliatum (L.) Willd.» Пі; — результат контамінації назв *маруна* «Rugehrum», [маринька] «пижмо звичайне» і [марь] «лобода». — Див. ще *марина*², *маруна*¹, *марь*¹.

ма́са «речовина, матерія, з якої складається предмет; кількість речовини даного тіла; безформна речовина; суміш; велика кількість», *масові́к*, *масо́вка*; — р. *мáсса*, бр. болг. м. *ма́са*, п. ч. слц. вл. *паса*, слн. *та́са*, схв. *ма́са*, *ма́са*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Másse*, фр. *masse* «тс.» походять від лат. *massa* «брила, клубок», що зводиться до гр. *μάζα* «тісто», утвореного від *μάσσω* «мну, міщу», спорідненого з псл. *mazati*, укр. *ма́зати*. — СІС² 519; СИС 297; Фасмер II 578; Горяев 203; Brückner 324; Sl. wyg. obcyh 457; Holub—Lyer 304; Holub—Kop. 217; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaј ESSJ II 169; Frisk II 158—159, 180—181; Kluge—Mitzka 465; Klein 944. — Див. ще *ма́зати*.

масáж, *маса́жист*, *маса́жувáти*, *масо́увáти*; — р. *мáссáж*, бр. болг. *масáж*, н. *masaž*, ч. слц. *masáž*, вл. нл. слн. *masaža*, м. схв. *масáжа*; — запозичення з французької мови; фр. *massage* пов'язане з *passer* «розтирати», що походить від ар. *mássa* «сприймати, дотикатися», спорідненого з гебр. *māšāš* «тс.», *miššēš* «сприймати через щось», ак. *mašāšu* «мазати; поширювати» (практику масажування запозичено до Європи зі Сходу); пов'язання з *ма́са* (Holub—Lyer 304) необгрунтоване. — СІС² 519; СИС 297; Brückner 324; Sl. wyg. obcyh 457; БЕР III 677; Dauzat 462; Kluge—Mitzka 465; Klein 944.

[масалі́га] «мотяга, шахрай»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [мосо́льга] «жебрак, канюка» пов'язане з *мосо́л* «тс.; маслак»; виведення з рум. *masalágiu* «смолоскипник, босяк» (Scheludko 138) позбавлене підстав. — Див. ще *масла́к*.

[масамáри] «частування під час весілля» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *маса маре* «званий обід» (букв. «великий стіл») (як і рум.

паса маре «тс.») складається з іменника *ма́са* (рум. *mása*) «стіл», що походить від лат. *mensa*, яке загальноприйнятої етимології не має, та *ма́ре* (рум. *máre*) «великий», що зводиться до лат. *mās*, *maris* «чоловічий; потужний, могутній», так само з неясною етимологією. — СДЕЛМ 249, 251; DLRM 479, 481; Walde—Hofm. II 46—47, 70.

[масе́са] «млява, повільна жінка» Вел; — неясне.

масі́в «велика ділянка, однорідна за якимись ознаками», *масі́вний* «великий; важкий; суцільний»; — р. *мáссів*, бр. *масі́ў*, п. *masuw*, ч. *masiv*, *masiv*, слн. слц. *masív*, вл. *masiw*, нл. *masiwpu*, болг. *масі́в*, м. *масив*, схв. *ма́сїв*; — запозичення з французької мови; фр. *massif* «важкий, ваговитий» пов'язане з *masse* «маса», що походить від лат. *massa* «брила, грудка, клубок». — СІС² 519; СИС 297; Sl. wyg. obcyh 457; Holub—Lyer 304; БЕР III 677; Младенов 290; Bezlaј ESSJ II 169. — Див. ще *ма́са*.

масі́лю — див. *ма́сть*.

ма́ска «заслона для обличчя», [ма́зка] «металева сітка для захисту від бджіл», *маскува́льник*, *маско́ваний*, *маскува́льний*, *маскува́ти*; — р. бр. болг. м. *ма́ска*, п. ч. слц. вл. *maska*, схв. *ма́ска*, слн. *máska*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *masque*, н. *Máske* через іт. *maschera* «маска» зводяться до ар. *máskhara*^h «насмішка; маска», пов'язаного з *sákhira* «(він) глузував, насміхався». — СІС² 519; СИС 296; Фасмер II 577; Hüttl-Worth 18; Преобр. I 512; Brückner 324; Holub—Lyer 304; БЕР III 677—678; Младенов 290; Matzenauer 252; Kluge—Mitzka 464; Klein 944. — Пор. *маскарáд*, *машкара́*¹.

маскарáд, *маскарáдник* «учасник маскарáду»; — р. бр. болг. *маскарáд*, п. *maskarada*, ч. слц. слн. *maškaráda*, вл. *maskerada*, м. *маскарáда*, схв. *маскарáда*, *маскерáда* «маскарáд»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *mascarade* походить від іт. *mascherata* «маскарáд», пов'язаного з *maschera* «маска». — СІС² 520; Фасмер II 578; КЭСРЯ 257; ТСБМ III 116—117; Brückner 324; Holub—

Lyer 305; БЕР III 678; Bezlaj ESSJ II 171; Dauzat 462.— Див. ще **мáска**.— Пор. **машкарá**¹.

[**маскаріти**] «ганьбити, паплюжити; поганити» Ж, [**маскаліти**] «тс.» Ж, [**машкарá**] «сварка» МСБГ, **машкаріти(ся)** «сварити(ся), лягти(ся)» МСБГ, [**машкарний**] «сварливий» МСБГ; — р. [**маска́л**] «насмішник», болг. **маскаря́** «ганьбити», **маскара́** «бешкетник, розпусник», м. **маскари** «ганьбити», схв. **ма́скара**, **маска̀ра** «посміх, кепкування»; — запозичення з тюркських мов; тур. **maskara** «посміх, глузування, кепкування», крим.-тат. **маскара** «тс.» походять від ар. **máskhara**^h «знуцання, глузування»; форма [**маскаліти**] виникла, мабуть, під впливом слова **скаліти(зуби)**.— Фасмер II 577; БЕР III 678; Младенов 290; Bern. II 23; Mikl. TEI 2, 123; Lokotsch 114; Räsänen Versuch 329.— Пор. **мáска**, **машкарá**¹.

[**маскозоб**] (іхт.) «річкова мінога, Pet-gomuzon planeri Vl.» ВеБ, ВеНЗн, [**мискозіб** ВеБ, **мискозоб** ВеБ, **мускозоб** ВеНЗн] «тс.»; — штучне складне утворення з основ слів **міска** та [зоб] < **дзьоб**; назва зумовлена тим, що ця риба ротовою мископодібною лічкою присисається до своїх жертв.— Маркевич—Короткий 198.— Див. ще **дзьоб**, **міса**.

масла́к¹ «велика (здебільшого стегена) кістка: суглоб Пі; напухлий м'яз Пі», [**маслачóк**] «фаланга пальця», [**масла́чця**] (зб.) «маслаки», [**масля́к**] «маслак», **маслакува́тий** «кістлявий»; — р. **мосла́к**, **масла́к**, **мосо́л** «маслак; свиняча або бараняча кістка, зокрема обгризена; [великий кусок м'яса з кісткою або без неї]», бр. **масла́к**; — псл. **mosъль**, **moslakъ**; — очевидно, споріднене з лит. **mėsà** «м'ясо», ісл. **musl** «порубане» і, далі, з псл. **męso** (<*menso) «м'ясо» (з носовим інфіксом); спроби інших пояснень незадовільні (Фасмер II 661—662).— Мельничук Етимологія 1984, 140.— Пор. **м'ясо**.

[**масла́к**²] (бот.) «кукільван (рослина з отруйними плодами), Coccus suberosus D. C. (Anamirta coccus Wight.)» ВеНЗн, Мак, [**масла́г**] «тс.» ВеНЗн, ВеУг, Мак; — ч. [**maslák**] «дурман звичайний, Datura stramonium L.», слц.

[**masliak**, **mašlak**] «тс.», схв. **ма́слáк** «тс.; блекота чорна, Hyoscyamus niger L.», слн. [**māslak**] «чемерник чорний, Helleborus niger L.», [**maslják**] «тс.», [**máslag**] «беладонна, Atropa belladonna L.»; — запозичення з угорської і східнороманських (можливо, також з турецької) мов; уг. **maszlag** «дурман», рум. [**maslac**] «тс.», **măslád** «плоди кукільвану», тур. **maslak** (**maslık**) «дурман» походять від ар. **maşluk** (**maslaḥa**) «паслін чорний, Solanum nigrum L.».— Machek Jm. rostl. 208; Bezlaj ESSJ II 169—170; Bern. II 29; Mikl. EW 184; TEI Nachtr. I, 81; MNTESz II 858—859; DLRM 487.

[**масла́к**³] (орн.) «дубоніс, Coccothraustes coccothraustes L.» Дейн, [**маслачóк**] «тс.» Дейн; — неясне.

[**масле́нка**] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba L.» ВеНЗн; — похідне утворення від **мáсло**; мотивація назви неясна.

ма́слина (бот.) «Olea L.», **маслі́нка** «лох, Eleagnus L.», **маслі́нові** «Oleaceae Lindl.», [**маслі́чина**] «маслина європейська, Olea europaea L.» Ж, Мак; — р. болг. **масліна**, бр. **масліна**, др. **маслина**, м. **маслинка**, **маслина**, схв. **ма́слина**, **ма́слина**, слн. заст. **maslina**; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **маслина** утворене від **мáсло** «олія», можливо, як калька гр. **ἐλαία** «маслина» (при **ἐλαίον** «оливкова олія») (з плодів маслини добувають олію); назва **маслі́нка** для лоху постала за суміжністю.— Вісюліна—Клоков 257; Нейштадт 396—397; Шанский ЭИРЯ II 132—133; Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brückner 324; БЕР III 679; Младенов 290; Bezlaj ESSJ II 170; Bern. II 29; Mikl. EW 185.— Див. ще **мáсло**¹.

ма́сло¹ «харчовий молочний продукт; мінеральна жирова речовина; мастило», **масельні́чка**, **масе́льце́** СУМ, Ж, [**маслі́нка**] «посудина для збивання масла» О, [**масличка**] «тс.» О, **ма́сляна**, **ма́сляниця**, **ма́сля́нка** «сколотини; масельничка, мастильниця; мергельна глина», [**масля́р**] «продавець масла», [**масльо́ни**] «вид млинців», [**ма́сьо**] (дит.) «масло», [**маси́ста**] (корова) «яка дає жирне

молоко» Гриц, [масли́нний] «масляний» Ж, [маслоза́тий] «маслянистий» Ж, ма́сляни́стий, ма́слити, [маслува́ти] «маслосвятити, робити маслосвяття», [ма́сльо́нити] «ялозити», [замаслюва́ти] «забруднити» Дз; — р. болг. м. ма́сло, бр. ма́сла, др. масло, п. вл. нл. masło, ч. слн. máslo, слц. maslo, схв. ма́сло, стсл. масло; — псл. maslo <*mazslo, утворене за допомогою суфікса -slo (пор. весло <*vez-slo) від основи дієслова mazati «мазати». — Фасмер II 578; Преобр. I 512—513; Горяев 200; Brücker 324; Machek ESJC 353; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; БЕР III 679—680; Младенов 290; Bezlej ESS.I II 170; Критенко Вступ 552; Верн. II 23; Mikl. EW 185. — Див. ще ма́зати.

[ма́сло²] «вид гри; вид дитячої забави О», [ма́сличко] «вид гри»; — р. [ма́сло] «гра в дубинки; гра з дерев'яною кулькою; ямка в грі у свинки», [ма́сленка] «гра, у яку грали на масницю»; — пов'язане з ма́сло¹; мотивація зв'язку неясна

ма́слик¹ (бот.) «гриб *Ixocomus* (*Suillus*) *luteus* (L.) Quéf. (*Boletus* L.)», [ма́слик ВеБ, Ма́к, ма́сляк, ма́сляник Ма́к, ма́сьлі́ник О, ма́сьне́ник О, ма́сьло́х Ма́к] «тс.»; — р. ма́сленок, [ма́сла́к, ма́слик, ма́сля́ник], бр. ма́сляк, п. maśluk, maślak, ч. maślák, máselník, слц. masliak, болг. ма́сленка, ма́сло́вка, слн. maslénka «тс.»; — похідні утворення від ма́сло, зумовлені тим, що шапинки цих грибів укриті слизовою маслянистою шкіркою; пор. нвн. Butterpilz «маслюк», букв. «масляний гриб». — УРЕ 8, 529; SW II 897; БЕР III 680. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́слик²] (бот.) «братки, фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.» Ма́к; — п. [maśluk] «тс.»; — похідне утворення від ма́сло; назва зумовлена, очевидно, блискучим виглядом квіток цієї рослини. — Віслю́на—Клоко́в 181—182. — Див. ще ма́сло¹. — Пор. ма́сля́нка.

[ма́слик³] (зоол.) «слимак, *Limax* L.», [ма́сла́к Дейн, ма́сля́к] «тс.»; — похідне утворення від ма́сло; назва зумовлена слизуватим характером тіла слимака. — БСЭ 6, 196. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сляниця] (ент.) «нічний метелик, *Phalaena* L.» ВеНЗн; — п. [maślak] «вид денного метелика»; — похідне утворення від ма́сло; назва виникла у зв'язку з давнім віруванням у те, що душі померлих втілюються в метеликів і можуть завдавати шкоди худобі, зокрема псувати молоко; пор. і англ. butterfly «метелик», букв. «масляна муха», нвн. [Milchdieb] (назва метелика, букв. «молочний злодій»), які вважаються етимологічно неясними (ODEE 131). — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сля́нка] (бот.) «лілея лісова, *Lilium martagon* L.; петрів хрест лускатий, *Lathraea squamaria* L.; парило звичайне, *Agrimonia eupatoria* L. Ма́к; чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L. Ма́к; ряска Фішера, *Ornithogalum brachystachys* Fisch. Ма́к; жовтець їдкий, *Ranunculus acer* L. Ма́к», [ма́сленке] «під'яли́нник звичайний, *Monotropa hypopitys* L.» Ма́к, [ма́сля́ник] «басія олійна, *Bassia butyracea* Roxb.» Ма́к, [ма́сля́нки] «крокус строкатий, *Crocus variegatus* Hop. et Horn.» Ма́к, [ма́сляночка] «лілія лісова» Ма́к, [ма́сьло́нки] «петрів крест лускатий» Пі, [ма́сло воро́няче] «лілія лісова; купина аптечна, *Polygonatum officinale* All. (*Convallaria polygonatum*)»; — р. [ма́сло] «лілія лісова», [ма́сленок] «тс.», [ма́сленка] «жовтець повзучий, *Ranunculus repens* L.», [ма́сля́нка] «жовтець їдкий; крокус (шафран) сітчастий, *Crocus reticulatus* Steer.», п. [masłaszl] «басія», [maslosz] «лілія лісова», [masleszka] «тс.», ч. вл. [maslenka] «жовтець», слц. [máselník, máselnička] «лілія лісова», схв. ма́слац «жовтець, *Ranunculus ficaria*»; — похідні утворення від ма́сло; назви зумовлені народним уявленням, нібито згодовування коровам бульб лісової лілії, жовтцю і под. (рослин з квітками жовтого кольору) забезпечує жовтий колір масла. — Machek Jm. rostl. 49, 267. — Див. ще ма́сло¹.

[ма́сляч] «вино, сік із дуже стиглого винограду» Ж; — п. maślacz «дуже солодке угорське вино», заст. maślarz «тс.», схв. ма́слаћ «сорт густого вина», ма́слаш «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з угорської;

уг. *máslás* «вино другої перегонки» пов'язане з *más* «другий, інший», спорідненим з манс. *māt* «тс.», хант. *шоу* «інший», комі *med* «інший, другий», фін. *est. miu* «інший». — Brückner 325; MNTESz II 852—853, 855.

масний, *маснавий*, *масник*, *масніця*, *масніця* — див. **масть**.

масон «представник релігійно-етичного руху, що виник у Європі в XVIII ст.», *масонство*; — р. бр. болг. *масон*, п. ч. слн. *mason*, м. *масон*, схв. *màson*, слн. *masón*; — результат утрати першого компонента в слові *франкмасон* «тс.», запозиченому з французької мови; фр. *franc-maçon* «тс.» (букв. «вільний каменярь») є калькою англ. *freemason* «тс.», утвореного з *free* «вільний» та *mason* «каменярь», яке виникло з герм. **makōn* «робити» (нвн. *machen* «тс.»), спорідненого з гр. *μάσσω* «мішу (тісто)», псл. *mazati* «мазати». — СІС² 520; СИС 296—297; Фасмер II 578; Kopaliński 611—612; БЕР III 680; Dauzat 340, 448; Gamillscheg 586; Kluge—Mitzka 451; Klein 620, 925, 944. — Див. ще **мазати**.

мастак «людина, вправна в чомусь», [*маштак*] «тс.»; — р. бр. *мастак*; — пов'язане з *майстер*, р. *мастер*, як р. [*маклак*] з *маклер*. — Фасмер II 578; Соболевский РФВ 70, 77; Преобр. I 513; Горяев 203. — Див. ще **майстер**. — Пор. **мистецтво**.

мастіка «густа маса з жировими та смолистими речовинами; суміш воску з фарбою для натирання підлоги; ароматична деревна смола» СУМ, Ж, [*мастіґа*] «мастило» Ж; — р. болг. *мастіка*, бр. *масціка*, др. *мастика* «смола мастикового дерева», *мастига* «тс.», п. *mastyka*, *mastyks*, ч. слц. *mastix*, вл. *mastiks*, схв. *màстика*, слн. *mástiks*, стсл. *масттика*; — запозичення з грецької мови; гр. *μαστίχη* «запашна деревна смола» пов'язане з *μαστίχαι* «скрегочу зубами», *μασάομαι* «жую, їм», які задовільної етимології не мають. — СІС² 520; Фасмер II 579; ГСЭ 123; Преобр. I 513; Горяев 203; Kopaliński 612; Holub—Lyer 305; БЕР III 681; Младенов 290; Matzenauer 252; Frisk II 179—180, 182; Boisacq 612, 613.

мастіло, *мастільний*, *мастіти*, *мастільниця*, *мастка*, *масткий* — див. **масть**.

мастит (мед.) «запалення молочної залози, грудниці»; — р. болг. *мастит*, бр. *мастыт*, ч. *mastitis*, *mastitida*, слц. *mastitida*, схв. *маститис*, слн. *mastitis*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (лат. *mastitis*); гр. *μαστίτις* «тс.» утворене від *μαστός* (*μασθός*, *μασθός*) «груди (переважно жіночі)», спорідненого з двн. *mast* «корм, фураж», лат. *madeo*, *madēre* «бути мокрим, повним», дінд. *medāḥ* «жир, сало». — СІС² 520; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Frisk II 183; Pokorny 694—695.

[**мастіти**] «здви́гати (плечима)» О; — неясне.

мастітий «поважний, статечний; вельмишановний»; — р. *мастітый*, бр. *масціты* «тс.», др. *маститъ* «помазаний», болг. *мастит* «маститий»; — книжне запозичення з старослов'янської мови; стсл. *маститъ* «помазаний» утворено від *масть* «миро», *мастити* «мастити». — Булаховський Вибр. пр. III 434; Фасмер II 579; Преобр. I 514; БЕР III 681; Младенов 290. — Див. ще **масть**.

[**мастіґорити**] «бити, лупцювати» Ме, [*масціґорити*] «тс.» Ме; — очевидно, утворене (можливо, в бурсацькому середовищі) на основі гр. *μαστίγόω* «б'ю, шмагаю», похідного від *μάστιξ(-ιγος)* «батіг, канчук», пов'язаного з *-μάσσομαι*, *μαίωμαι* «обмащую, доторкаюся», можливо, спорідненими з укр. *маяти*, *махати*. — Frisk I 183; Boisacq 601. — Пор. **махати**, **маяти**.

[**мастка**] «кістка» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *мастак* і *кістка*.

мастодонт «викопний ссавець, схожий на слона»; — р. болг. *мастодонт*, бр. *мастадонт*, п. ч. слц. *mastodont*, вл. *mastodon*, схв. *мастодон(т)*, слн. *mastodón(t)*; — назва, засвоєна літературною мовою з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *mastodon* (род. в. *mastodontis*) «тс.» утворив французький зоолог Кюв'є з основ гр. *μαστός* «груди, вим'я» та *ὀδούς* (род. в. *ὀδόντος*) «зуб», спорідненого з лат. *dens* «тс.».

псл. *dęsna «ясна». — СІС² 520; Кораліński 612; Holub—Lyer 305; РЧДБЕ 514; Dauzat 463; Klein 946; Boisacq 598, 613, 686. — Див. ще мастит, ясна. — Пор. дантіст.

масть «мазь; колір, забарвлення (зокрема, волосяного покриву у тварин); один з чотирьох розрядів карт у колоді», [масіло] «мастило» Ж, [масник] «посудина для масла» Пі, масніця, маснічка «тс.», масніця «сиропусний тиждень» СУМ, Ж, [мастєліха] «весільна кухарка» Корз, мастіло, мастільник, мастільниця «робітниця, що змащує вироби; посудина для мастила», [мастільниця] «мазальниця», [мастка] «масть» ВеБ, [мастя] «тс.» Ж, [мацілник] «штукатур» МСБГ, [мацінник] «тс.» МСБГ, [маснавій] Ж, масній, мастільний, масткий, мацієний, мастіти, [маськати] «намазувати» Ж, [відмастка] «борошняний клейстер; борошняна приправа до корму», [намаст] «забарвлення, колорит» Ж, [намацієник] «помазанець» Ж, [омаста] «жир; приправа», [омасть] «тс.» Ж, [обмастка] «примастка» Ж, прімастка; — р. масть «забарвлення шерсті; розряд карт у колоді», бр. масць «тс.; мазь», п. maśc «масть, мазь», ч. mast «мазь», слц. mast' «жир; мазь», болг. маст «жир; фарба», м. маст «жир, масло», схв. ма̋ст «жир; мазь; колір», слн. ma̋st «жир», стсл. ма̋сть «мазь, миро; олія, жир»; — псл. ma̋stь < *mazь «мазь, масть, забарвлення», похідне від mazati «мазати». — Булаховський Вибр. пр. III 368; Фасмер II 579; Преобр. I 514; ҚЭСРЯ 257; Brückner 325; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; БЕР III 680—681; Skok II 383; Bezlaĵ ESSJ II 170; Bern. II 23—24; Mikl. EW 185. — Див. ще мазати. — Пор. ма́сло¹.

масувати «зосереджувати в одному місці (війська, авіацію тощо)», масований; — р. массіровать, бр. масіраваць, п. masować, болг. масіран «масований»; — запозичення з французької мови; фр. masser «масувати» є похідним від masse «маса». — Dauzat 462. — Див. ще ма́са.

масшта́б, масшта́бний; — р. масштаб, бр. машта́б, п. заст. masztab,

болг. маща́б, масща́б; — запозичення з німецької мови; н. Maßstab «міра, масштаб; (букв.) палиця для вимірювання» утворено з основ слів Maß «міра», пов'язаного з messen «міряти», спорідненим з лат. meditor «обмірковуую; задумую», гр. μέδομαι «тс.», дінд. masti- (<*mad-ti-) «міра, вага», псл. mēra, укр. міра, та Stab «палиця; жезл; стрижень». — СІС² 520—521; Фасмер II 579; Преобр. II 389; Горяев 203; Sl. wug. obcuch 420; БЕР III 700; Младенов 202; Kluge—Mitzka 465, 475. — Див. ще міряти, штаб.

масію́ненький, масію́ній — див. малій.

[ма́с(ь)ля] «галстук» О, [ма́шлік, машлі] «тс.» Лизанець; — ч. mašle «бант», слц. mašla, mašna «тс.»; — через чеську і словацьку (можливо, також угорську — уг. [masli] «тс.») мови запозичено з німецької; н. Maschel є деминутивом від Masche «петля, вузол» (двн. днн. masca), спорідненого з дісл. mąskvi, дангл. maх «тс.», англ. mesh «петля, вічко», далі з лит. mązgas «вузол», mągzti «зав'язувати; в'язати». — Лизанець 609; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Kluge—Mitzka 463—464; Pokorny 746.

ма́т¹ «відсутність блиску», матовий, матувати «робити матовим»; — р. бр. болг. мат, п. ч. mat, слц. matný, вл. matowy, болг. м. ма́тов, схв. ма̋т, слн. ma̋t; — запозичення з німецької або французької мови; нвн. matt «в'ялий; матовий, тьмянний», фр. mat «матовий» походять від нар.-лат. mattus «вогкий», яке зводиться до лат. maditus «вогкий; слабкий, м'який», або від ар. māṭ «переможений; мертвий». — СІС 297; Фасмер II 582; Преобр. I 515; Горяев 203; Brückner 325; Sl. wug. obcuch 459; Holub—Lyer 305; БЕР III 686; Gamillscheg 607; Dauzat 463; Klein 946.

ма́т² «у шаховій грі безвихідне положення короля»; — р. бр. болг. м. мат, п. ч. слц. mat, вл. matt, схв. ма̋т, слн. ma̋t; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. Matt); фр. mat «тс.» є частиною вислову échec et mat «шах і мат», якому відповідає ісп. jaque у mate

«тс.», що зводиться до ар. aš-šāh māt «король помер».— СИС² 521; СИС 297; Фасмер II 579—580; Преобр. I 515; Brückner 325; Kopaliński 613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; БЕР III 682; Младенов 290; Bern. II 25; Mikl. EW 184; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Matzenauer LF 10; 64; Lokotsch 115.— Пор. **мат**¹, **шахмати**.

[**мат**³] «крамна тканина МСБГ; сорт тканини (Ме)», [**матовий**] (Ме), МСБГ;— можливо, тотожне р. [**мата**] «бавовняна або льняна тканина», яке виводиться (Фасмер II 580; Ramstedt 258) з калм. māṭā «тс.», запозиченого з китайської мови.

мата «підстилка», [**мат**], **матка** «тс.»; — р. **мат**, бр. **мата**, п. вл. **мат**; — через польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. **Matte** (двн. **matta**), іт. **matta** походять від лат. **matta** «тс.», що зводиться до гебр. **mitṭā**^h «постіль, ліжко», пов'язаного з **nāḥāh** «розстеляти».— СИС² 521; СИС 297; Brückner 325; Sl. wyg. obcych 459; Kluge—Mitzka 467; Klein 946; Walde—Hofm. II 52.

магадór «тореадор, що завдає бикові останнього удару»; — р. бр. болг. **матадór**, п. ч. слц. вл. **matador**, схв. **матадór**, слн. **matador**; — запозичення з іспанської мови; ісп. **matador** «головний тореадор» є похідним від **matar** «убивати», яке виводиться від **mat** «мат у шаховій грі» (Dauzat 463; Gamillscheg 607; Klein 946) або від лат. **macro** «приношу в жертву, вбиваю» (Holub—Lyer 305; Kluge—Mitzka 466).— СИС² 521; СИС 297; Фасмер II 580; Kopaliński 613; БЕР III 683.

[**маталяти**] «кидати на купу якусь мішанину» Ж; — очевидно, результат контамінації слів [**гатляти**] «тс.» і **матати** (див.).

матаржани, **матаржін** — див. **макорженик**.

[**матаріюш**] «нотаріус» ВеБ, [**мантареуш**] «тс.» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. [**matereus**, **matereusz**, **materyjus**] є результатом видозміни слова **notariusz** «тс.» — Онышкевич Иссл. п. яз. 234; SW III 413. — Див. ще **нотаріус**.

Матвій (чоловіче ім'я), **Матвійко**, [**Матей**, **Матій**, **Матхей**, **Матяш**, **Мафтей**, **Махтей**], **Матвіха** «дружина Матвія», ст. **Mateu** (1479), **Матөей** «даньи, (да)рова(ныи)» (1627); — р. **Матвей**, **Матфей**, бр. **Мацвей**, др. **Матөеи**, **Маттџи**, **Маттеи**, п. **Maciej**, ст. **Mateusz**, ч. **Matěj**, **Matyáš**, слц. нл. **Matej**, вл. **Macij**, **Matej**, болг. **Матвей**, **Матей**, схв. **Мѣтвијѧш**, слн. **Matej**, стсл. **Мѣтѣв**, **Мѣтѣџи**, **Мѣтѣи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. **Ματθαῖος** походить від гебр. **matitjāhū**, **matitjāh** «дар (бога) Ягве, божий чоловік». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 580; Петровский 154; Спр. личн. имен 435; Кларрова 125; Илчев 325.

математика, **математизація**, **математик**, **математичний**, **математизувати**; — р. болг. м. **математика**, бр. **матэматыка**, п. **matematyka**, ч. слц. вл. **matematika**, схв. **математика**, слн. **matematika**; — запозичення з латинської мови; лат. **mathēmatica** «тс.» походить від гр. **μαθηματικῆ** (τέχνη) «математичне (мистецтво)», пов'язаного з **μάθημα** «знання, вчення; наука про величини», **μαθηάω** «вивчаю, пізнаю», спорідненими з лит. **maĩdras** «бадьорий, жвавий», псл. **mođrǫ** «мудрий», укр. **мудрий**.— СИС² 521; Фасмер II 580; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 613; Holub—Lyer 305; БЕР III 684; Kluge—Mitzka 466; Klein 947; Frisk II 170—171.— Див. ще **мудрий**.

[**матербас**] «пістря (вид грубої льняної або бавовняної тканини)»; — неясне.

[**матерзак**] «великий клунок» О; — запозичення з німецької мови; н. **Markt-sack** букв. «базарний мішок» складається з основ слів **Markt** «ринок» і **Sack** «мішок»; — Онышкевич I 432.— Див. ще **маркітант**, **сак**¹.— Пор. **жак**¹, **ярмарок**.

[**матер'янка**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» Г, Пі, Мак, [**матержанка**] **Мак**; — бр. [**матержанка**] «тс.»; — запозичення з польської мови: п. **macierzanka** «вид чебрецю; материнка звичайна, *Origani vulgare* L.» походить від **macierz** «матір» і відповідає укр. **материнка**.— SW II

839; Вісюліна—Клоков 297.— Див. ще **материна**. — Пор. **матіж'анка**.

[**материдушка**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» Мак; — р. [маткина душка] «тс.», душіца «материнка, *Origanum* L.», бр. мацярдушка «материнка; [чебрець]», п. [macierduszka] «материнка звичайна, *Origanum vulgare* L.», ст. macierza duszka «чебрець», ч. mateřidouška, сл. materidúška, хорв. слн. materina dušica «тс.»; — складне слово, утворене з основ іменників *māti* (род. в. *матері*) і *душка* (зменш.) «душа»; можливо, що перший компонент є результатом видозміни давнішого (діву) *Марії*; повір'я, згідно з яким у цю рослину перевтілилася душа молодої матері, яка рано померла, очевидно, виникло після деетимологізації первісної назви; менш обгрунтоване припущення (Bern. I 235) про зв'язок з назвою бджолої матки.— Фасмер II 582; Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **душ'а**, **ма́ти**¹. — Пор. **материна**.

ма́терій «досвідчений, значний, літній (про людей); зрілий, повний сил, міцний (про тварин)» УРС, Ж, [матерній] «застарілий», *матеріти* «дебеліти; ставати дорослим; старіти; [порохнявіти ВеБ]», *заматерілий* «зрілого віку, змужнілий, закоренілий», *заматеріти* «досягти зрілого віку, закореніти», [заматерніти] «потовщати; стати літнім» О, [уматеріти] «зміцнити, змужніти», [уматерніти] «тс.»; — р. *матерой*, *матёрый*, бр. *мацёры*, [матёрны] «великий, величезний», др. *заматерѣти* «досягти зрілості, постаріти», *заматорѣти* «тс.», п. ст. *zamatorzały* «затверділий, задубілий», болг. [матор] «старий», схв. *матор* «літній», слн. *matóg* «літній, старезний», стсл. *маторъ* «старий, старезний»; — псл. *materъ* «зрілий», пов'язане з *matі* «мати»; існують також думки про спорідненість із лат. *mātūrus* «зрілий, дорослий» (Горяев 203; Meillet Études 407; Matzenauer LF 10, 64), вірм. *mairi* «(будівельне) дерево» (Bern. II 25—26).— Фасмер II 581; Преобр. I 514; БЕР III 686—687; Младенов 291; Skok II 190; Мартынов Язык 84—85; Mikl. EW 184; Walde—Hofm. II 50—51.— Див. ще **ма́ти**¹.

матерік «континент; підгрунтя»; — р. *матерік* «континент; [твердий ґрунт; високе місце; глина; чорнозем; річище]», бр. *мацяр'ік*, болг. *материк*; — пов'язане з *ма́терій*; виникло, очевидно, з вислову *матерій* (старий, твердий) ґрунт; пор. нвн. Muttererde «материк», букв. «материнська земля». — Булаховський Вибр. пр. III 361; Лукичева Проблемы ономастики. Вологда 1979, 127—131; Фасмер II 580; Преобр. I 514; Горяев 203; БЕР III 685.— Див. ще **ма́терій**.

[**материна**] (бот.) «буквиця лікарська, *Betonica officinalis* L.» Мак, *матерінка* «душиця, *Origanum* L.»; [буквиця лікарська; чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.; щибрушка польова, *Calamintha acinos* Bth. (*Acinos arvensis* Dandy); лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria* L.; пахучка, *Clinopodium* L. (*Calamintha clinopodium* Bth.); синяк звичайний, *Echium vulgare* L.; суниці лісові, *Fragaria vesca* L.» Мак, [материска] «материнка, *Origanum* L.» Мак; — р. [матерінка] «материнка, *Origanum* L.; суниці лісові», бр. [мацеранка] «материнка», [мацічник] «щибрушка», п. *macierzanka* «чебрець», ч. ст. і діал. *mateřinka*, болг. [матерка] «тс.»; — очевидно, результат спрощення складного утворення [материдушка] «тс.».— Machek Jm. rostl. 202.— Див. ще **материдушка**.

матерінки — див. **ма́ти**¹.

[**матерія**] «ліва чепіга» Ж; — неясне; можливо, запозичення з польської мови (пор. п. *materja* «дерев'яні пристрої»).

матеріал, **матеріальний**; — р. болг. *материал*, бр. *матэрыял*, п. *material*, ч. сл. слн. *materiál*, вл. *material*, м. *материјал*, схв. *матеріјал*; — можливо, через посередництво польської мови запозичено з середньолатинської; слат. *materialis* «матеріал» виникло з лат. *māteriālis* «матеріальний»; похідного від *māteria* «матерія, матеріал». — Фасмер II 581; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 684; Харитонов Мовозн. 1984/1, 74.— Див. ще **ма́терія**¹.

ма́терія¹ «тканина; гнійні виділення», *матерчатий*, *матер'яний* «пошитий із

тканини», [материзувати] «гноїтися» МСБГ, [материзований] «нагноєний» МСБГ; — р. [матерія] «гній», [матеріца] «тканина», бр. *матэрыя* «тс.», п. *materia* «гній; (заст.) тканина», ч. *matérie* «матеріал; гній», слц. *matéria* «тканина; кал, послід», вл. нл. *materija*, болг. *матерія* «тканина», м. *материја*, схв. *матэрија* «тс.», слн. *matèrija* «речовина»; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *materia* «матерія, речовина, зокрема будівельний ліс, деревина» є похідним від *māter* «мати» (стовбур дерева сприймався як «мати» гілок), що відповідає укр. *мати*. — СІС² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Горяев 203; Hüttl-Worth 15; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Machek ESJČ 354—355; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Walde—Hofm. II 50—51; Харитонов Мовозн. 1984/1, 74; Klein 947. — Див. ще *мати*¹.

*матерія*² (філос.) «об'єктивна реальність», *матеріалізація*, *матеріалізм*, *матеріаліст*, *матеріалістичний*, *матеріальний*, *матеріалізувати*; — р. болг. *матерія*, бр. *матэрыя*, п. *materia*, ч. *matérie*, слц. *matéria*, вл. нл. *materija*, м. *материја*, схв. *матэрија*, слн. *matèrija*; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Materie*) запозичено з латинської; лат. *materia* «матерія, речовина; будівельні матеріали, будівельний ліс; деревина», похідне від *māter* «мати; стовбур дерева», набуло філософського значення в результаті калькування гр. *βλή* «ліс; деревина; речовина, матерія». — СІС² 521—522; Фасмер II 581; Преобр. I 514; Brückner 326; Kopaliński 613—614; Holub—Lyer 306; БЕР III 685; Skok II 388; Walde—Hofm. II 50—51; Харитонов Мовозн. 1984/1, 74. — Див. ще *матерія*¹.

[*матернік*] (геол.) «материнська гірська порода» Ж, [*матичник*] «тс.» Ж; — похідні утворення від *мати*, *матерній*, можливо, зумовлені впливом нім. *Muttergestein* «тс.», пор. ч. *mateřská hornina*, слн. *materská hornina* «тс.». — Див. ще *мати*¹.

[*матер'янка*] «вінок з різнокольорових паперових квітів у дівчат»; — оче-

видно, пов'язане з *матерія* «тканина», *матер'яний* «пошитий з тканини» (квіти у вінку були, мабуть, і з тканини). — Див. ще *матерія*¹.

[*матэус*] «багаторічна культурна трава, суміш конюшини і тимофіївки» МСБГ, [*матэвус*, *матэвус*] «тс.» МСБГ, [*матіювка*] «тимофіївка, *Phleum L.*» ВеНЗн; — результат видозміни вживаної в минулому при позначенні тимофіївки особової назви лат. *Timotheus* (<гр. *Τιμόθεος* «Тимофій» (пор. нім. *Timotheusgras*, букв. «Тимофійова трава»), зближеної з фонетично подібною назвою лат. *Matheus* «Матвій». — Див. ще *тимофіївка*, *Тимофій*.

*мати*¹ (іменник), [*мать*] «мати» Ж, О, [*матер*] Ж, *матір* (заст.) «тс.», *матерізна* «спадщина від матері; [батьківщина]» Ж, [*матерізна*] «тс.» Ж, [*матерінки*] «насінні коноплі», [*матерниця*] Ж, *матірниця* О, МСБГ «тс.», *матерінство*, [*матерінщина*] «спадщина після матері» ЛЧерк, [*матириціна*] «тс.» ЛЧерк, [*матіця*] «(анат.) матка; дика свиня; матка бджіл», *матінка*, [*матінойка*] (пестл.) «мати» О, *матіночка*, *матірка* «мати; коноплі з жіночими квітками», [*матірниця*] «конопля матірка» ВеНЗн, *матіриціна* «матюк», [*матіхна*, *матохна* Ж], *матка* «мати; плідна самиця у тварин; бджола, що відкладає яйця; (анат.) *uterus*; [воскова жила; коноплі з жіночими квітками; (у дитячій грі) вожак О; хрещена мати; весільна мати]», [*матка мурашина*] «велика мурашка у мурашнику» Дейн, [*матки*] (церк.) «успішність богородиці» О, *маточка* «(бот.) центральна частина квітки; [мати; хрещена мати]», *маточник* «комірка у вулику для матки; пристосування, яким ловлять бджолину матку; приміщення для маток тварин; рослина, яку використовують для вирощування нових рослин, шкілька; [барліг; сітка для бджіл ЛПол]», *матіуня*, *матіусенька*, *матіуса*, [*матіухна*] Ж, [*матушник*] «стадо дійних овець; лоза винограду, яку залишають на розплід» Гриц, *матіюк*, [*матіюнка*], [*матіюрка*] «коноплі з насінням» ВеБ, [*матерізнений*] Г, Ж, *материн*, *матерінський*, [*матерній*] Ж, *матерній*, [*матерні* (коноплі) О, *ма-*

тірні, *ма́тирча́ті* (коноплі) Ж], [*ма́тичний*] Ж, *ма́тирний* «зроблений з матірки», [*ма́тирча́тий, матча́ний*] «тс.», *ма́тинчин*, [*ма́тинчи́ний*] ВеБ, *ма́тирчин*, *ма́тковий*, [*ма́тковий*] «чоловік хрещеної матері» МСБГ, *ма́точко́вий, ма́точний, ма́ту́син, ма́тчин*, [*ма́тери́тися*] «матюкатися», [*ма́теркува́ти*], *ма́тиркува́ти* «тс.», [*ма́терюва́ти*] «бути весільною матір'ю», [*ма́тинкува́ти*] «часто говорити: ох, матінко», [*ма́ткува́ти*] «бути хрещеною матір'ю на весіллі або звідинах» МСБГ, *ма́тюка́ти, бе́змате́нь* «рій бджіл без матки», *бе́зма́ток* «тс.», *бе́зма́терній* «який не має матері», [*бе́зма́тний*] «який не має матки», *бе́зма́точний* «тс.», *прама́ти, прама́тир, прама́теринський*; — р. *ма́ть*, род. в. *ма́тери*, бр. *ма́ці*, др. *мати*, род. в. *ма́тере*, п. *matka*, (заст.) *mać*, *maci*, *macierz*, ч. *máti*, (заст.) *mát'*, *máteř*, сл. *mat'*, *mater*, [*mati*], вл. *mać*, (заст.) *maćer*, нл. *maś*, *maśer*, полаб. *motei*, болг. *ма́йка, ма́ти*, м. *ма́йка*, схв. *ма́ти*, род. *ма́терє*, сл. *máti*, род. в. *matere*, стсл. *мати*; — псл. *matí*, род. в. *matere*; — споріднене з лит. *mótė* (род. в. *móters*) «жінка, дружина», *mótina* «мати», лтс. *máte*, прус. *mūti*, дісл. *mōder*, двн. *mūter*, нвн. *Mutter*, англ. *mother*, лат. *māter*, гр. *μήτηρ*, дінд. *mā́tar-*, ав. *mátar-*, вірм. *maig*, тох. А *māsaq*, тох. В *māser* «тс.»; іє. **māter-*, утворене за допомогою суфікса *-ter-* від кореня **ma-*, що походить з дитячої мови.— Бурячок 24—25; Фасмер II 583—584; Преобр. I 516; Горяев 203; Brückner 325—326; Machek ESJČ 355; Holub—Kop. 218; БЕР III 685; Младенов 291; Skok II 389; Bezlaž ESSJ II 171; Критенко Вступ 504, 540; Трубачев Терм. родства 30—34; Bern. II 26—27; Mikl. EW 184; Trautmann 170—171; Pokorny 700—701; Гамкрелидзе—Иванов 765.

*ма́ти*² (дієслово) «володіти; бути повинним; збиратися», *ма́тися* «бути, жити; [жити заможню, не знати злиднів О]», [*маза́ти*] Ж, *ма́йно́*, [*ма́нок*] «ма́йно», [*ма́тній*] «заможний», [*пома́тися*] «пообіцяти»; — р. заст. *и ма́ть*, [*ма́ть, ма́ти*], бр. [*и ма́ць*], *ма́ю*, п. вл. нл. *mat*, ч. *máti*, ст. *jmáti*, сл. *mat'*, *máti*, полаб. *tot*, болг. *и́мам*, м. *има*, схв.

и́мати, стсл. *и́мамь*; — псл. **jmáti*, **jmáshь* «брати; мати», пов'язане з **jměti* «мати», **jeŕi*, **jmŕŕ* «брати»; — зникнення початкового *i* в українській, білоруській і західнослов'янських мовах пояснюється скороченням і перерозкладом форм із запереченням: *ne + + imati > nemati > ne mati*. — Фасмер II 128; Преобр. I 269—271; Sławski I 450—451, 452—453; Brückner 331—332; Machek ESJČ 366; Holub—Kop. 225—226; БЕР II 69—70; ЭССЯ 8, 224—225; Bern. I 425.— Див. ще *и́мати*.— Пор. *и́няти, ма́еток, нема́є, я́ти*.

[*ма́ти́на*] «листя картоплі, буряків і моркви» Ж, О, [*ма́тиня*] «тс.» О; — бр. [*маці́на*] «картоплиння», п. [*macina*] «тс.»; — очевидно, псл. [*matina*] «бадилина», що утворилося з *patina* «тс.», похідного від *pati* (род. в. *patere*) «бадилля, гичка» під впливом фонетично і морфологічно схожого *mati* (род. в. *matere*) «мати»; пор. р. [*ма́тина*] «мати». — Див. ще *на́ть*.

ма́тица — див. *ма́тня*¹.

[*ма́тиця*] «втулка у млиновому колесі», *ма́то́чина* «середня частина колеса з отвором для осі» СУМ, О, [*ма́тучник*] «стрижньовий корінь дерева» Корз; — р. [*ма́тица*] «головна частина, середина; поперечний брус у стелі і під підлогою; планка граблів, у якій закріплюються зубці», п. [*matoczupa*] «маточина» (з укр.), вл. *maćica* «головна підпірка; головний стовбур; основна частина», схв. *ма́тица* «вихідна, центральна частина», сл. *mática* «середня частина»; — псл. *matica* «осередок», пов'язане з *mati* «мати». — Булаховський Вибр. пр. III 352; БЕР III 685—686.— Див. ще *ма́ти*¹.— Пор. *ма́тня*¹.

[*ма́тичка*] (бот.) «підбіл, *Tussilago farfara* L.» О, [*мато́шник* Мак, *мачи́шник* Мак, *мачу́шник* Мак]; — р. [*ма́точник*], бр. [*мата́шник*], п. [*macicznik*], ч. [*mateřilíčko*] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *мати-й-мачуха* (р. *ма́ть-и-мачехи*) «тс.», пов'язаної з різницею між світлою спідньою («теплішою», опушеною) і темною верхньою («холоднішою», блискучою) поверхнею листя підбілу.— Шамота 86—87.— Див. ще *ма́ти*¹.— Пор. *ма́чуха*.

[**матіжанка**] (бот.) «чебрець боровий, *Thymus (?)* О; — бр. [**мацежанка**] «материнка, *Origanum L.*», [**мацяжанка**] «тс.»; — запозичення з польської мови; в. *macierzanka* «материнка» відповідає укр. *матерінка*; на чебрець назву перенесено за схожістю рослин.— Онышкевич Исслед. п. яз. 244.— Див. ще **материна**.— Пор. **матэрзánка**.

мати́бла (бот.) «*Matthiola R. Br.*»; — р. *матти́бла*, бр. *мацьёла*, ч. *matthiola* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з латинської наукової номенклатури; лат. *Matthiola* походить від прізвища італійського ботаніка *Matthioli* (*Matthioli Piero Andrea*, 1500—1578).— ССРЛЯ 6, 713.

[**мáтка**¹] (гра в м'яч); — р. [**мáтка**] «ватажок в іграх, особливо в тих, де гравці діляться на дві частини», [**быть на матках**] «бути ватажком у грі», п. *matka* «найважливіший учасник ігор; вид дитячої гри»; — пов'язане з **мáтка** «мати» в значенні «головна особа».— Див. ще **ма́ти**¹.

[**мáтка**²] (ент.) «муха зелена надальна, *Lucilia caesar*» Дейн; — результат перенесення назви **мáтка** (*бджолина*), мабуть, за схожістю розмірів комах.— Див. ще **ма́ти**¹.

[**мáтка**³] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea*» Ж, ВеБ, [**мáтиця** ВеНЗн, **мáтичка** ВеНЗн, **мáток** ВеБ, **мáмка** ВеНЗн] «тс.»; — пов'язане з **мáтка** (анат.), оскільки гриб здавна використовувався як засіб, що викликає скорочення матки; пор. і нвн. *Mutterkorn* «ріжки» (букв. «маточне зерно»).— Лік. росл. 222—223.— Див. ще **ма́ти**¹.

[**мáтка**⁴] «істерика» Бі; — р. [**мáточница**], **мáточний припадок**, п. *macipnisa*, схв. *мáтёрница*, [**мáтиця**, **мáтичина**] «тс.»; — пов'язане з **мáтка** (анат.), оскільки істерію здавна помилково пов'язували з жіночими хворобами; виникло, можливо, як калька медичного терміна лат. *hysteria* «істерія», утвореного на основі гр. *ὑστέρα* «матка» (анат.); пор. і нім. *Mutterkrankheit* «істерія» (букв. «маточна хвороба»), *Mutterplage* «тс.».— Див. ще **ма́ти**¹.

[**мáтка**⁵] «старі, багаторічні дуби» Мо, [**мáтня**] «центральный, головний

корінь» Ж, ВеБ; — р. [**мáтка**] «стовбур дерева», вл. *та́сиса* «головний стовбур»; — пов'язане з **ма́ти** через архаїчний відтінок значення похідних «головна, основна частина» (пор. р. [**мáтиця**] «тс.»).— Див. ще **ма́ти**¹.— Пор. **ма́ти**: я.

[**мáтка**⁶] «раптове збільшення води в річці (від дощу, який пройшов вище по річці); перша хвиля цього збільшення Ме; місце, де одна річка вливається в іншу НЗ УЖДУ 26/2», [**мáтиця**] «середина, основна частина річної течії» тж; — р. [**мáтка**] «фарватер річки», п. [**matka**] «головне русло річки, старе русло», болг. *мáтка* «річище, русло; глибоке місце в річці, де вона не пересихає», *мáтиця* «русло», м. *матиця* «середина річки», схв. *мáтиця* «середня частина русла, найбільш повноводна і швидка», [**мáтичйште**] «тс.», слн. [**matica**] «русло річки»; — псл. *matъka*, *matica* «осередок, основна частина», пов'язане з *mati* «мати». — БЕР III 685—686.— Див. ще **ма́ти**¹.

[**матлачайка**] (про корову) «первістка» О; — неясне; зіставлення з п. [**matlać**] «плутати, змішувати», [**matlać**] «тс.» (Онышкевич Исслед. п. яз. 244) необгрунтоване.

матлюкати, **мáтляти**, **матлятися**, **матнáтися** — див. **метляти**.

мáтня¹ «середня частина невода, куди потрапляє риба; частина штанів, де сходяться холоші; [пастка Ж; велика порція їжі О], [**мáтиця**] «центральна частина волока, в якій збирається риба» МСБГ, [**мáтця**] «уся сітка невода, крім матні», **мáтнійстий** «з великою матнею» (про штани); — р. **мáтня** «середня частина невода; середня частина штанів», [**мáтня**] «тс.», [**мáтиця**] «середня частина невода», [**мáтка**], бр. **мáтня** «тс.», п. *matnia* «тс.; мисливська пастка»; — псл. *matica* «осередок, середня частина», пов'язане з *mati* «мати»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 582; Brückner 325; Noga *Μνῆμα* 450—451) з *мáтати*, як і зближення (Веґн. II 25) з *мáятися*.— Мотузенко 8—9; Горяев 203.— Див. ще **ма́ти**¹.— Пор. **мáтка**⁴, **мáтка**⁵.

мáтня²— див. **мáтка**⁵.

мáтня³ — див. метляти.

[мáтоване] «подавлене насіння конопель для биття олії» Ж, [мáтовіння] «жом, відходи після переробки цукрових буряків» МСБГ; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. *matolíny* «видушені грона, відходи після переробки винограду», слц. *matolína* «тс.» пов'язуються з коренем *mat-* < **met-* «мутити, змішувати». — *Machek ESJC* 355; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218. — Див. ще *муть*.

[мáтолич] «дурень» Ж; — запозичення з польської мови; п. *matolek* «кретин, недоумок», *matolectwo* (мед.) «кретинізм», *matolekowy* «дурнуватий», *matolewaty* «тс.» через експресивне [*matlać* (*matwać*)] «плутати, змішувати» пов'язується з *motać* / *matać* «мотати». — *Brückner* 325. — Див. ще *мотати*.

[мáтор] «стіна з колод у жолобах, якими спускають згори колоди» О; — неясне.

маторжáник, маторжéник — див. макоржéник.

мáточина — див. мáтиця.

мáточник¹ (бот.) «*Ostericum Hoffm.*; [меліса лікарська, *Melissa officinalis* L. Мак; змієголовник молдавський, *Dra-coccephalum moldavicum* L.; кремена, *Petasites vulgaris*; папороть, *Aspidium filix mas* Мак; яглиця звичайна, *Aegopodium podagraria* L. О]», [мáтошник] «меліса лікарська ВЕЗН; змієголовник молдавський Ж, Мак», [мáчушник] «кремена» Мак; — р. [мáточник] «меліса лікарська; змієголовник молдавський; корінь папороті», бр. [мáташник] «кремена», п. [mátecznik] «меліса лікарська», [mátecznica, mátecznik (з укр.)] «тс.», ч. *matizna* «*Ostericum*», [mátecznik] «меліса лікарська», болг. [мáтечина, мáтичина, мáточина], м. *мáтичина, мáточина*, схв. *мáтичьа̋к, мáтичина, [мáточина]* «тс.»; — похідні утворення від *мáтка* (анат.); назва початково стосувалася меліси, яку здавна використовували при захворюваннях матки, інші рослини названо так за зовнішньою або функціональною схожістю з мелісою; пов'язання болгарських і сербохорватських назв меліси з назвою матки бджолоїної (БЕР III 656) є результатом вторинного

переосмислення під впливом грецької за походженням наукової назви рослини *melissa* (букв. «бджола»). — *Шамота* 64; *Носаль* 77; *Machek Jm. rostl.* 200. — Див. ще *мáти*¹.

[мáточник²] (бот.) «м'яточник чорний, *Ballota nigra* L.; котяча м'ята гола, *Nepeta puda*»; — болг. *гръцка мáточина* «котяча м'ята паннонська, *Nepeta rannonica* L.»; — результат видозміни форм *м'яточник, м'ята (котяча)* «тс.», зближених з основою *мáтка*; походження болгарського відповідника не зовсім ясне. — Див. ще *м'ята, м'яточник*.

мáтювка — див. мáтеус.

мáтрац, [мáтэрац] Ж, мáтрацник; — р. бр. *мáтрац*, п. *materac*, ч. *matrace*, ст. *matras*, слц. *matrac*, вл. нл. *matraca*, болг. *мáтрак*, схв. *мáтрац* «тс.»; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Matratze*, гол. *matras*, іт. *materasso*, сні. *matrasse*, фр. ст. *materas*, слат. *materacium* походять від ар. *maṭraḥ* «підстілка, подушка». — *Акуленко* 140; *Шелудько* 39; *Фасмер II* 582—583; *Горяев* 203, 442; *Brückner* 325; *Machek ESJC* 355; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218; БЕР III 688; *Bern. II* 25; *Mikl. EW* 109; *Kluge—Mitzka* 466.

мáтригáн, мáтригáн, мáтригáула, мáтригáуна, мáтридúн, мáтридúна — див. мандригуля.

мáтрикул «студентська залікова книжка»; — р. *мáтрикул*, бр. *мáтрикул* «тс.», п. *matrykuła* «посвідчення учня або студента, (ст.) листок студента», ч. слц. *matrika* «список», вл. *matrikla* «тс.», болг. *мáтрикула* «реєстр», схв. *мáтрикула* «головна книга; список», слн. *matrika* «матрикул»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; пізньолат. *mātrīcula* «реєстр, список» є зменш. формою від *mātrīx*, род. в. *mātrīcis* «тс.», що через переносне значення «джерело, початок» зводиться до лат. *mātrix* «матка, самиця», похідного від *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мáти*. — *Коралиński* 614; *Holub—Lyer* 306; *Holub—Kop.* 218; *РЧДБЕ* 433; *Kluge—Mitzka* 324. — Див. ще *мáти*¹. — Пор. *мáтриця*.

матримоніальний «шлюбний»; — р.

матримониальный, бр. *матриманіальны*, п. *matrimonialny*, ч. *matrimonium* «шлюб», сл. *matrimónium*, *matrimonialny*, болг. *матримониум*, *матримониален*, схв. *матримонијалан*, сл. *matrimonialen*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *matrimonial*, *matrimonie*, фр. англ. *matrimonial* походять від лат. *mātrīmōniālis* «шлюбний». *mātrīmōnium* «шлюб», пов'язаних з *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мати*. — Коралиński 614; Holub—Lyer 306; РЧДБЕ 433; Dauzat 464; Klein 948. — Див. ще *мати*¹.

матриця, *матричний*, *матрицювати*, — р. м. *матрица*, бр. *матрыца*, п. *matryca*, ч. *matrice*, сл. вл. *matrica*, болг. *матрица*, схв. *матрица*, сл. *matrica*; — через посередництво німецької мови (н. *Matrize*) запозичено з французької, фр. *matrice* «матриця» походить від лат. *mātrix*, род. в. *mātrix* «матка, самка», пізніше «джерело, основа», пов'язаного з *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мати*. — СІС² 522; Фасмер II 583; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; Holub—Kop. 218; БЕР III 688; Младенов 291. — Див. ще *мати*¹. — Пор. *матрикул*.

матріархат, *матріархальний*; — р. болг. *матриархат*, бр. *матрыархат*, п. вл. *matriarchat*, ч. сл. *matriarchát*, м. *матријархат*, схв. *матријархат*, сл. *matriarhát*; — запозичення з німецької мови; н. *Matriarchát*, як і фр. *matriarcat*, англ. *matriarchy*, *matriarchate*, утворено з основ лат. *māter*, род. в. *mātris* «мати», що відповідає укр. *мати*, і гр. *ἀρχή* «влада», *ἄρχω* «володію». — СІС² 522; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Dauzat 464. — Див. ще *мати*¹, *архаїчний*. — Пор. *патріарх*.

матрџна «поважна жінка, мати родини»; — р. бр. болг. схв. *матрџна*, п. вл. *matrona*, ч. сл. сл. *matróna*; — запозичення з латинської мови; лат. *mātrōna* «тс.» походить від *māter* «мати», що відповідає укр. *мати*. — СІС² 522; Hüttl-Worth 16; Коралиński 614; Holub—Lyer 306; БЕР III 688. — Див. ще *мати*¹. — Пор. *патрџн*².

матрџс, *матрџска* «формена блуза матроса», *матросня* (зб., зневажл.); —

р. бр. болг. *матрџс*, п. [matros], ч. сл. заст. сл. *matrůz*, вл. *matroza*, схв. *матрџз*, *матрџс*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *matroos* «моряк» походить від фр. *matelot* (мн. *matelots*), яке зводиться до снідерл. *mattenoot* «тс.», що складається з основ *mate* «компаньон, товариш», первісно «однокашник» (від герм. **mati-* «харчі»), і *poot*, спорідненої з днв. *gipōz* «товариш», дангл. *gipōt*, нвн. *Geposse* «тс.»; недостатньо обгрунтоване зіставлення першого компонента з слат. *matra* «рогожа, груба підстилка» (Diez EW 636; Преобр. I 515; Горяев 203). — Акуленко 140; Шелудько 39; Фасмер II 583; Holub—Lyer 306; БЕР III 688; Младенов 291; Kluge—Mitzka 466; Dauzat 463; Gamillscheg 608; Klein 947, 948.

мату́ла — див. *ма́тня*¹

[*мату́ля*] «вівця з першим ягням» Ж; — результат видозміни деетимологізованої назви [*вату́ля*] «тс.», зближеної з іменником *мати* (пестл. *мату́ля*). — Див. ще *вату́йка*.

[*мату́лька*] «лялька» Ж, [*мату́лькати*] «замотувати, закутувати» Ж; — очевидно, давніше **моту́лька*, пов'язане з *мотати*, *замотувати* і вторинно зближене з основою слова *мати*, *мату́ля* (пор. «грати в дочки-матері»). — Див. ще *мотати*.

мату́ра (заст.) «іспити на атестат зрілості»; — п. вл. *matura*, ч. (розм.) *matura*, *maturita*, сл. сл. *matúra*, болг. м. схв. *мату́ра* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Matúra* «тс.» походить від лат. *mātūrus* (жін. р. *mātūra*) «зрілий», що вважається спорідненим з *mātūtīnus* «ранковий» і іменем давньоіталійської богині ранку *Mātūta*, з кімр. брет. *mad* «добрий», корн. *mas*, сбрет. *mat* «тс.», можливо, також з пел. *mater* «зрілий», укр. *ма́терій* «тс.».— Преобр. I 514—515; Sl. wyr. obcych 460; Holub—Lyer 306; БЕР III 689; Walde—Hofm. II 53—54. — Пор. *ма́терій*.

[*мату́ша*] «тітка Ж; будь-яка жінка старшого віку; стара баба МСБГ», [*мату́шка*] «тітка» МСБГ. [*мату́шин*] «тітчин» МСБГ; — запозичення із східно-

романських мов; молд. *мэту́шэ* «тітка», рум. *mătușă* «тс.» є зменш. формою від іменника **mita*, що походить від лат. *amita* «тс.», яке зіставляється з дісл. *amma* «баба», двн. *amma* «мати», гр. *ἄμμα* «тс.».— *Vrabie Romanoslavica* 14, 161; *СДЕЛМ* 273; *Pușcariu* 91; *Walde—Hofm.* I 39.

ма́тушка (заст.) «дружина священника, попадя; ігуменя»; — бр. *ма́тушка*, ч. [matuška] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ма́тушка* є похідним від *мать* «мати», що відповідає укр. *ма́ти*¹ (див.).

ма́тч «спортивне змагання»; — р. бр. *матч*, п. *mecz*, *match*, ч. *маџ*, *match*, слц. *match*, болг. *мач*, м. *меч*, схв. *мѣч*, слн. *match*, *мѣџ*; — запозичення з англійської мови; англ. *match* «змагання; суперник; пара» походить від дангл. *mæssa* (<*ge-mæssa*) «товариш; один з пари», пов'язаного з *масіап* «робити» (англ. *маке* «тс.»), спорідненим з дфриз. *makia* «будувати, робити», гол. *maken* «робити», нвн. *maschen* «тс.».— *СІС*² 522; *Sl. wug. obsuch* 462; *Holub—Lyer* 297; *БЕР* III 696; *Klein* 925, 946.— Див. ще *ма́хер*.

[мать-му́ща] «дуже багато» *ВеЗн*; — результат видозміни деетимологізованого виразу *тьма-тьму́ща* «тс.», паралельного р. *тьма-тьму́щя* «тс.» і перекладеного як «мати іму́ща». — Див. ще *тьма*².

ма́узер «вид пістолета»; — р. болг. м. *ма́узер*, бр. *ма́узер*, п. *mauzer*, ч. слц. *mauzerovka*, схв. *ма́узер*, слн. *mávzer* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Mauser* «тс.» є результатом скорочення назви *Mausergewehr* «зброя системи Маузера», утвореної від прізвища винахідників зброї німецьких конструкторів братів Маузерів (*W. Mauser*, *P. Mauser*).— *СІС*² 522; *СИС* 298; *Булаховський Нариси* 99; *Sl. wug. obsuch* 461; *Holub—Lyer* 306.

ма́фія «гангстерська організація», *мафі́озо* «член мафії»; — р. болг. *ма́фия*, бр. *ма́фия*, п. слц. *mafia*, ч. *maf(f)ie*, вл. *mafija*, м. *мафи́ја*, схв. *ма́фија*, слн. *máfija*; — запозичення з італійської мови; іт. *mafia* «таємна організація» походить від сіцилійського [mafia] «таємна

терористична організація; сміливість, впевненість у собі», яке, можливо, зводиться до ар. *maħia* «зухвалість, нахабство, зарозумілість». — *СІС*² 522; *Kopaliński* 592; *Holub—Lyer* 297; *БЕР* III 689; *Mestica* 891.

[*маха́н*] «баранина; м'ясо»; — р. [*маха́н*] «м'ясо (баранина, конина); баран; молоде, жирне м'ясо; варене м'ясо; суп з кониною; не зовсім свіже м'ясо»; — через посередництво російської мови запозичено з калмицької; калм. *махн* (вимовляється [*махѣн*]) «м'ясо» споріднене з монг. *мах(ан)*, *miqan* «тс.».— *Фасмер* II 584; *Шипова* 231; *Ramstedt KWb* 254.

махао́н (ент.) «великий метелик з яскравим забарвленням, *Papilio maħanon* L.»; — р. бр. *махао́н* «тс.»; — пов'язується з іменем грецького вченого (лікаря) *Μαχάων*. — *ССРЛЯ* 6, 719.

маха́ти «робити помаху чимось у повітрі; іти, їхати, бігти», *махну́ти* «зробити помах; побігти; [украсти МСБГ]», [*махорну́ти*] «сильно махнути; помчатися», [*маши́ти*] «махати» Ж, *мах* (виг.), *мах* «помах», [*ма́ха*] «колода у валу вітряка», [*маха́йлик*] «чарка» Пі, *маха́льник* «той, хто подає сигнали маханням», [*махові́к*] «маятник», [*махо́та*] «коливання», *маха́льний*, *махові́й*, *махо́м* «дуже швидко, вмить», [*змах*] «вмить» Ж, *ві́мах*, *ві́махати* «вирости великим», *ві́дмахну́тися*, *змах*, [*зма́ху*] «відразу» Ж, *за́мах*, *зама́шка*, [*замашні́яка*] «сильний чоловік» Я, [*замахні́й*] «замашний» Ж, [*замахові́й*] «маховий», *зама́шистий*, *зама́шині́й*, *о́мах* «спалах, язик вогню», *навві́машки*, *наві́дмах*, *наві́дмаш*, *нао́дмаш*, [*обма́х*] «обхват», [*обма́хало*] «опало від мух», *перамахну́ти* «перестрибнути, перебігти», *підмахну́ти* «підписати», *по́мах*, *промахну́тися*, *про́мах*, *про́ма́шка*, *ро́змах*, *розма́шистий*, *розма́шині́й*, [*ума́х*] «вмить»; — р. *маха́ть*, бр. *маха́ць*, др. *махати*, п. вл. *machac*, ч. *máchatí*, слц. *máchat'*, нл. *machac*, полаб. *smáchně*, болг. *ма́хам*, схв. *ма́хати*, слн. *máháti*, цсл. *ма́хати*; — псл. *махати* (*маха́јо*, *маџо*) «махати»; розглядається як поширення суфіксом -х- (<-s-) кореня ма-, наявного в *ма́јати* «маяти», *мані́ти* «манити»; припускається,

що *x* виникло з *s* за аналогією до випадків з *x* < *s* після *i*, *u*; — зіставлялося з лит. *mosúoti* «махати», *mostagúoti* «розмахувати руками», *mósterėti* «махнути». — Фасмер II 584; Преобр. I 516—517; Горяев 204; Brückner 316; Machek ESJC 348; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Schuster-Sewc 878; БЕР III 691—693; Младенов 291; Skok II 355; Bezlaј ESSJ II 161; Bern. II 4—5; Mikl. EW 180; Būga RR I 287, 599; Trautmann 166; Иванов ВСЯ II 23; Рокотпу 693; Мельничук *Этимология* 1984, 140. — Див. ще *маніти*, *ма́яти*.

[ма́хер] «шахрай; маклер» МСБГ, [ма́хир, ма́хир, махіра́нт] «тс.», [махира́ція] «обман, шахрайство», [махирува́ти] «обдурювати» тж; — р. [ма́хар] «шахрай», [ма́хыр] «тс.», [ма́хорить] «шахраювати», [ма́хьрить] «тс.», бр. [ма́хер] «шахрай», п. *macher* «тс.; спекулянт», ч. *machr* «ділок», слц. *macher* «знавець, професіонал», схв. *māxer* (*māxer*) «шахрай; майстер»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво ідиш (Винер ЖСт 1895 I 64); н. *Macher* «той, хто виробляє; комбінатор, ділок» пов'язане з *machen* «робити» (двн. *māhōp* «робити, будувати»), спорідненим з днн. *makōp* «тс.», дангл. *masiāp* «робити», далі з гр. *μάσσω* «мну, мішу», псл. *mazati*, укр. *ма́зати*. — Фасмер II 585; Sl. wug. *obscuch* 441; Holub—Lyer 298. — Див. ще *ма́зати*. — Пор. *ма́хьрити*, *ма́тч*.

махі́на «важкий громіздкий предмет; велика споруда; [велика людина; великий шмат поля O]», [махі́ня] «громадина», [махі́нний] «величезний» Ж; — р. *махі́на*, бр. *махі́на*, др. *махі́на*, п. *machina* «машина», схв. (заст.) *махі́на* «машина»; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *machina* «машина, пристрій, засіб» походить від гр. (дор.) *μάχανᾱ* (атт. *μηχανή*) «знаряддя, пристрій». — Онышкевич *Исслед.* п. яз. 244; Фасмер II 584; Преобр. I 517; Brückner 317; Kopaliński 591; Mikl. EW 180. — Див. ще *меха́ніка*. — Пор. *маши́на*.

махі́зм «суб'єктивно-ідеалістична течія у філософії початку ХХ ст.», *ма-*

хі́зм; — р. *махі́зм*, бр. *махі́зм*, п. *machizm*, ч. *machismus*, слц. *machizmus*, болг. *махі́зъм*, схв. *махі́зам*, слн. *ma(c)hizem*; — похідне утворення від прізвища засновника напряду австрійського фізика Е. Маха (E. Mach, 1838—1916). — СІС² 523; РЧДБЕ 516.

махіна́ція «шахрайство»; — р. *махіна́ція*, бр. *махіна́ця*, п. *machinacja*, ч. *machinace*, слц. *machinacia*, вл. *machinacija*, м. схв. *махіна́ція*, слн. *machinacija*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *machinatio* «машина, пристрій; засіб; хитрість» пов'язане з *machina* «машина, пристрій». — ТСБМ III 126; Kopaliński 591; Holub—Lyer 298; Kleip 919. — Див. ще *махі́на*.

[махі́тка] «невеличкий горщик»; — р. [ма́хотка] «невелика глиняна посудина; щось мале», бр. [ма́хотка] «невеличкий горщик; макітра»; — нерегулярне афективне утворення, пов'язане з прикметником *малий*, р. *ма́хонький*, бр. [ма́ханькій]. — Фасмер II 585; Трубачев Рем. термиол. 260; Sławski JP 36, 72. — Див. ще *малий*.

махлюва́ти «шахраювати», [махля́рити] «тс.», [махля́чити] «дурити, забирати нечесним способом» Па, *махля́р* «шахрай», *махля́рство*, [махля́ваний] «придбаний обманом; обдурений» МСБГ, [обмахля́рува́ти] «обшахраювати»; — р. [махлява́ть] «шахраювати», [мухлява́ть] «тс.», [маклява́ть] «бути посередником у дрібній торгівлі і шахраювати при цьому», [махля́чить] «гендлювати, шахраювати», [макля́чить] «тс.», [ма́хлер] «шахрай, брехун», [махля́вка] «обман», бр. *махлява́ць* «шахраювати», п. *machlować* «тс.», *machlarz* «шахрай», ч. *machlowat* «шахраювати», *machle* «махінації», слц. *machl'ovat'* «шахраювати», [machle] «махінації»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *makeln* «маклерствувати, бути посередником» походить від гол. *makelen*, нн. *mākeln* «тс.», споріднених з нвн. *machen* «робити»; менш обгрунтоване виведення російських форм (Фасмер III 19) з н. (арго) *mogeln* «мітити карти» (звідки нвн. *mogeln* «шахраювати»), що походить від гебр. *māhal* «підрізати; розводити вино». — Шелудько 39; Фас-

мер II 585; Brückner 317; Sl. wug. obcsuch 441; Altbauer JP 30/3, 125—127; Holub—Lyer 298; Holub—Kop. 214; Kluge—Mitzka 455.— Див. ще *ма́клер*, *ма́хер*.

маховік (техн.) «махове колесо»; — болг. *маховік*, бр. *махавік* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *маховік* пов'язане з *мах*, *махать*, що відповідає укр. *махати*.— КЭСРЯ 259.— Див. ще *махати*.

[махо́їди] «паща» Ж; — неясне складне утворення, другий компонент якого *-їд-* пов'язаний з дієсловом *їсти* (див.).

[махола́пник] «мухоловка» О; — результат видозміни слова **мухоло́пник* «тс.», *[мухоло́п]* «мухоловка, клейка стрічка» О, зближеного, очевидно, з дієсловом *махати*.— Див. ще *ла́па*, *му́ха*.

[махоме́тник] «шибеник» Ж; — р. *[махоме́т]* (лайл.) «розбійник», *[мухаме́т]* «шахрай»; — афективне утворення, пов'язане з *магометанин* «мусульманин»; пор. р. *магоме́т* (лайл.); вторинно зближене з дієсловами *махати* і *метати*.— Фасмер II 556.— Див. ще *магометанин*.

махорити «дурити обманювати»; — р. *[махра́тничать]* «бути коробейником», *[махра́тник]* «дрібний торговець, коробейник»; — афективне утворення, пов'язане з *[ма́хер]* «шахрай; маклер», *[махирува́ти]* «обдурювати», зближене за звуковою подібністю з *махорка*.— Див. ще *ма́хер*.

махорка (бот.) «вид тютюну, *Nicotiana rustica* L.», *махра́*, *[марко́тка]* «тютюн низького сорту» Ж, *[мархо́тка]* «тс.» Ж, *махорочний*, *махорча́ний*; — бр. болг. *махорка*, п. ч. слц. вл. *пашогка*, схв. *ма́хорка* «дешевий тютюн»; — запозичення з російської мови; р. *махорка* виводиться від прикметника **амерфóртский*, утвореного від назви міста *Амерсфóрт* (*Amersfoort*) у Нідерландах і зближеного за народною етимологією з *махор* (*мохор*) «китиця; окрема нитка бахроми»; пояснювалося також (Державин Сб. Шишмареву 168) як засвоєне через посередництво іспанської мови (ісп. *пајогка* (*пазогса*) «колос маїсу; качан кукурудзи») запозичення з індіанської мови о. Гаїті; невірно

пов'язувалося (Преобр. I 562) з *мох*, *мохна́тий*.— Фасмер—Трубачев II 585; Даль II 807; Sl. wug. obcsuch 441; Holub—Lyer 298; БЕР III 694.

[махоте́рниця] «саморобна махорка» Дз, Мо; — результат контамінації слів *махорка* і *те́рти* (див.).

махро́вий «який має велику кількість пелюсток; волохатий (про тканину)»; — бр. *махро́вы* «тс.», схв. *[ма́хор]* «тонкий, м'який волос; пушок на тілі людини чи тварини»; — запозичення з російської мови; р. *махро́вый*, *мохро́вый*, *махры́* «торочки, китиці», *мохры́* «тс.» пов'язується з *мох*, *мохна́тий*.— Фасмер II 666; Преобр. I 562; Ильинский ИОРЯС 20/3, 91; Zubatý St. a čl. I 2, 324—325; Matzenauer LF 10, 353.— Див. ще *мох*.

[ма́хта́ль] «моток, пачка Ж; моток ниток МСБГ», *[махта́лик]* «моток ниток» МСБГ, *[махту́лька*, *мафту́лька]* «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *мотати* (пор. *[мату́лька]* «лялька», *[мату́лькати]* «замотувати»).

ма́ця «пасхальний прісний хліб у євреїв» СУМ, Ж, *[маця́]* «тс.»; — р. бр. болг. *маця́*, п. паса, ч. слц. *пases*, схв. *ма́цес* «тс.»; — запозичення з мови ідиш; ід. *paze* «тс.» походить від гебр. *паşşá* «несолоний коржик».— Фасмер I 585; Преобр. I 517; Винер ЖСт. 1895/1, 64; Brū kner 316; Kopaliński 590; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Kluge—Mitzka 466.

[мацага́н] (знев.) «велика голова» Ва; — афективне утворення, пов'язане з *[мацага́ря]* «погана стрижка голови», можливо, також з *[галага́н]* «великий мідний горщик».— Див. ще *мацага́ря*.— Пор. *галага́н*¹.

[мацаги́ря] «погана стрижка голови» Ва; — складне слово з неясною першою частиною (можливо, пов'язаною з *мацапу́ра*) і другою, тотожною з *[гі́ря]* (знев.) «голова; брита голова; коротко острижена людина» (пор. *[гі́рявий]* «із стриженою, бритою головою»).— Див. ще *гі́ра*¹.— Пор. *мацапу́ра*.

мацапу́ра «неохайна або незграбна людина», *[маціпу́ра]* «тс.»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *ма́цати* (пор. *[ма́цати]* «бруднити»,

замáцати «забруднити дотиками пальців») і *нечепу́ра*.— Пор. ма́цати, чепурний.

ма́цати «доторкатися; облапувати», [ма́цатися] «обмацувати; длубатися, повільно робити», [ма́цяти] «мацати», [ма́цкати] «тс.; бруднити; невміло виконувати якусь роботу» МСБГ, [ма́цкува́ти] «шукати навпомацки», [ма́цькува́ти] «виводити глинобитну будівлю» Па, [ма́цукати] «мацати» Ж, ма́ц (виг.), [ма́цканий] «забруднений» МСБГ, ма́цакі́ (іти на м. «іти ловити рибу руками під камінням») Ж, [ма́цані́на] «надто повільна робота» МСБГ, [ма́цо́к] «лов риби руками» Ж, [ма́цун] «той, що любить мацати», [ма́цко́] «нерішуча людина, що йде навпомацки», [ма́цьо́к] «порція суміші глини з соломною, що береться обома руками» Па, [на́ма́цьом] «помацки» ЛексПол, на́по́мацки, на́впо́мацки, [о́мацьки, о́мацьком Ж], о́бмацки, по́мацки; — р. [ма́цать] «торкатися, обмацувати», бр. ма́цаць, п. маса́с «мацати», ч. такати «тс.; (розм.) працювати», слц. маса́т' «мацати», вл. така́с «тс.; іти навпомацки», па́така́с «знайти», нл. така́с «мацати; шукати», болг. ма́цам «мазати, бруднити», м. ма́ца, схв. ст. ма́цати «тс.», слн. [mācati] «мочити»; — очевидно, псл. така́ти «м'яти, давити, мацати, мазати», пізні [*ма́кјати] «тс.», до якого зводиться також ч. ма́ска́ти «м'яти; вижимати»; — споріднене з лтс. ма́кті «давити; пригнічувати; нападати»; необгрунтованим є виведення ч. маса́ти (Machek ESJC 349) з *mat-sati, як і болг. ма́цам з іе. *mā- (*mā-) «мазати» (Младенов 291) або пояснення його як результату контамінації синонімічних дієслів ма́жа і ца́пам (Георгиев, Вьпр. на бълг. етим. 19) чи припущення про звуконаслідувальне походження слова в слов'янських мовах (Bern. II 1).— Grückner 316; Holub—Kop. 214; BER III 697—698; Mühl.—Endz. II 580.— Пор. ма́цкува́ти, м'я́кий.

[ма́це́нький] «маленький», [ма́ціне́нький, ма́цінький, ма́ціпкий, ма́ціцький, ма́ціюне́нький, ма́ціюпкий ВеБ, ма́ціюпний усн., ма́цьо́пкий Ж], ма́ціюсі́нький «тс.», [ма́ціюпний] «малесенький, дрібнесенький» МСБГ, [ма́цію́нький, ма́цію́пний, ма́цію́пський, ма́цію́пський, ма́цію́пський, ма́цію́пський] «тс.» МСБГ, [ма́ценя́] «маленьке горня», [ма́цінча́] «тс.», [ма́ць] (зб.) «усе маленьке», [ма́цьо́па] «маленька людина, карлик» Ж; — р. [ма́ціюне́нький] «маленький», [ма́ціюне́нький], п. [maciuci, maciuciŋki, maciuleŋki, maciupasięki, maciurci, maciurpiczki, maciureŋki, maciurki, maciuruleŋki, maciurpulki, maciuški, maciutki] «тс.», болг. ма́цко «мало», схв. [ма́цукан] «маленький»; — афективні утворення, паралельні до ма́сінький, ма́сіюне́нький, ма́сіюпний і т. д., пов'язані з ма́лий, частково, можливо, зумовлені впливом польської мови.— Фасмер—Трубачев II 585; Sławski JP 36, 75.— Див. ще ма́лий.

[ма́цериду́шка] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. macierduszka, [macirzduszka] «тс.» відповідає укр. [ма́териду́шка] «тс.» (див.).

[ма́ціці́] (= *ма́ціця́) «обруч, кільце на кінці колоди, на якій клепають косу (оберігає колоду від розколювання під час клепання)» О; — запозичення з польської мови; п. macisa «гайка» утворене як напівкалька нім. Schwalbenmutter «тс.» від ма́с «мати», що відповідає укр. ма́ти.— Див. ще ма́ти¹.

[ма́ціця́¹] (анат.) «матка, uterus» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. macisa «тс.» пов'язане з ма́с «мати», що відповідає укр. ма́ти¹ (див.).

[ма́ціця́²] «морока» Мо; — неясне. ма́цка́ль — див. моска́ль.

[ма́цкаце́ла] «прикраса; узор, вишиваний бісером і лелітками» МСБГ, [ма́цкаце́ла] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. маскоце́лэ «амулетик», рум. mascotélă «тс.» є зменш. від маско́тэ (mascotă) «амулет», яке походить від фр. mascotte «тс.», що зводиться до пров. mascoto «чаклування, чари; браслет, брелок», похідного від masco «чарівниця, відьма».— СДЕЛМ 250; DLRM 481; Dauzat 462; Gamillscheg 605.

[ма́цо́ка] «недорікуватий»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; можливо, пов'язане з [моско́та] «нечітка вишва».

мацур, маць-маць — див. ма́чка¹.

[мацюрá] «товста палка»; — неясне; можливо, пов'язане з [мацурá] «герлига» (Scheludko 138) або з [маджер] «товкач».

[маця¹] (заст.) «міра рідини; міра сипких тіл» О, [мацька] «діжка для сиру; посудина для овечого сиру» О; — п. таса (заст.) «міра зерна», вл. таса «горщик»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mätze (заст.) «міра (на зерно)» походить від свн. matze «те.», утвореного від дієслова messen «міряти», спорідненого з гот. mittan, лат. meditor, гр. μέδομαι «те.» — Винник 91; Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 98; Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Scheludko 39; Richhardt 75; Фасмер II 585; Brückner 316; Bern. II 1; Kluge—Mitzka 475. — Пор. міра.

[маця²] «недоторка»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [маценький] «маленький», [маць] «усе маленьке».

маць — див. маценький.

[мацькура] «нечепура» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [масукура] «хлопець, що втручається в жіночі роботи» складається з основ дієслова тасас «мацати» та іменника кура «курка»; первісне значення «той, хто мацає курей»; пор. ч. [kuřimasek] «тс.» — Див. ще кур¹, мацати.

[мацьок] «шлунок тварини МСБГ; свинячий шлунок Ж, ВеБ», [мацько] «шлунок» О; — запозичення з польської мови; п. [масіек] «шлунок» пов'язується з особовим ім'ям Масіек, Масіє, що відповідає укр. Матвій. — Онышкевич Исслед. п. яз. 244; Brückner 317.

мацьоба, мацьобкий — див. маценький.

[мацьорник] «злодій, хуліган, бешкетник» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [масіогнік] «чоловік, що утримує дім розпусти» етимологічно неясне.

[мач] «залізні вила з тупими зубцями (для буряків, картоплі); дерев'яні вила для гною» Л; — бр. [мач] «вила», [мачь] (мн.) «тс.»; — неясне.

[мачанка¹] «вид коржа, що подається до м'ясних страв» МСБГ; — неясне; може бути пов'язане з дієсловом мачати

(як «корж, який мачають у м'ясну страву») або з іменником мак (як первісне «корж з маком»).

[мачанка²] «невелика зимова хустка» ЛЖит; — неясне.

мачати, мачанка, мачка — див. мочнути.

[мачка¹] «кішка», [машка] «тс.» ДзАтл I, [мачатко] «молода кішечка; сережка, котик (на дереві)», [мача] «кошеня» О, [мацур] «кіт», [маць-маць] (вигук, яким підкликають котів) Мо; — п. [масіек] «кіт», ч. тасек «те.», та́шка «кішка», та́ше «кошеня», слц. та́шка «кішка», та́сік «кіт», болг. [мачка] «кішка», [маче] «кошеня», [мачок] «кіт», ма́ца «киця», маць-маць «киць-киць», м. маца «киця», маць-маць «киць-киць», схв. ма́чка «кішка», ма́че «кошеня», ма́чак «кіт», ма́чор «великий старий кіт», [мачур] «тс.», слн. та́шка «кішка», та́шек «кіт»; — пел. таса «кішка», зменш. та́шка, етимологічно не зовсім ясне; розглядається як утворення звуконаслідувального походження (Младенов 272; Skok II 344); пов'язується також з приманювальним вигуком псл. тас-тас (Machek ESJC 347; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 174) або з ім'ям Марія (пор. нім. Miez, Mieze «зменш. від Marie; кішка» — Bern. II 1; Mikl. EW 179); непереконливі пояснення як похідного від ма́ти (Lessiak ZfDA 53, 128) і як запозичення з угорської мови (Décsy 46—47); уг. таска «кішка» походить із слов'янських мов; в українську мову, можливо, запозичено з західно- або південно-слов'янських мов. — БЕР III 696—697; Трубачев Назв. дом. жив. 98—99.

[мачка²] «солома, яка не порізалась у єічкарни» МСБГ; — очевидно, споріднене з ч. та́кати «м'яти, давити», разом з яким може бути зведене до псл. та́кати «тс.; мацати». — Див. ще мацати.

[мачка³] «гар з чубука», [о́мачка, мо́чка] «тс.»; — ч. слц. то́чка «рідина з тютюну в люльці»; — очевидно, пов'язане з мочити (пор. синонімічне [ба́га] «тс.; тютюн для жування, сік з тютюну»). — Див. ще мочити.

[мачковий] «фіолетовий» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. таскoу «тс.» утворено від іменника та-

czek «мачок», зменш. від так «мак», що відповідає укр. мак (маковим цвітом польські селянки фарбували нитки).— SW II 841.— Див. ще мак.

[мачкувати¹] «іти дрібним кроком» (про гуцульського коня); — неясне; можливо, пов'язане з мачок, мак як символом дрібного.

мачкувати²— див. мак.

[мачкуватися] «видиратися (вгору)» Г (за змістом цитати, швидше «моцуватися, силкуватися»); — очевидно, давніше *мочкуватися, пов'язане з моч «міць, сила», мотій (див.).

[мачуга] «дрюк, булава Ж; герлига; опудало; (знев.) висока жіноча зачіска МСБГ», [мацюка] «булава» Лекс-Пол; — р. [мочуга] «голова», п. maczuga «дрюк; булава; неотеса», болг. [мачуга] «палка; довбня», схв. мацуга «палка, жердина», мочуга «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мачукэ «дрюк, ломака», рум. маціуса, [мосіуса], аром. маціуса «тс.» походить від лат. *matteuca «тс.» (пор. mateola «вид молота», що зіставляється з дінд. matyám «борона; дрюк», двн. medela «плуг», псл. motyka, укр. мотіка).— Scheludko 138; Vrabie Romanoslavica 14, 159; Sl. wug. obcyh 441; БЕР III 698—699; СДЕЛМ 273; DLRM 484; Bern. II 2; Mikl. EW 179; Walde—Hofm. II 49.— Див. ще мотіка.— Пор. мацюра.

мачула¹ «волокно, добуте з кори молоді липи вимочуванням; груба тканина, виготовлена з такого волокна; [неотеса; неохайно запнута хустка; розкуйовджене волосся МСБГ]», мачулка «мочалка», [мачулище] «яма в болоті; яма з водою, у якій мочать коноплі» Ч, [маштула] «неотеса», мачулистий «схожий на мачулу», [мачулуватий] «неповороткий, незграбний, нерозумний» Ва, мачульний, мачулити «роздирати на мачулу; возитися, мусолити (Умань)», [замачулити] «незграбно замотати (голову) товстою хусткою» Ме, [намачулити] «намотати (товсту хустку на голову)» Ме, розмачулити «перетворити на волокно, клоччя»; — р. [мочула] «волокно з кори липи», бр. [мачула] «тс.; місце, де мо-

чать волокно; низина, западина»; — результат деетимологізації і зближення з [мачула] «палка» первісного *мочуло (чи *мочало, мочило), пов'язаного з мочити, мочнути (див.).

[мачула²] «дрюк, булава»; — пов'язане з [мачуга] «тс.», а також з молд. мачуліе «набалдашник», яке виводиться з мачукэ «дрюк, ломака».— Мельничук Молд. эл. 168; Scheludko 138; СДЕЛМ 273—274.— Див. ще мачуга.

[мачулець] «балка, що підтримує дошки риштування» Ж; — запозичення з польської мови; п. maczulec, maculec «тс.» виводиться від нім. Netzholz «риштування», утвореного з іменників Netz «сітка», спорідненого з дісл. net, гот. nati «тс.», лат. passa «верша», pōdus «вузол», дірл. nascim «в'язу», і Holz «дерево».— SW II 841; Kluge—Mitzka 508.— Див. ще гамулець.

мачуха «нерідна мати», [мачеха, мачиха ВеБ, мацоха] «тс.», [мачухівна] «дочка мачухи», [мачушівко] «син мачухи»; — р. мачеха, [мачуха, мачиха], бр. мацьиха, мацаха, др. мачеха, мацеха, п. macocha, ст. macesha, ч. macesha, [macosha], слц. вл. нл. macosha, болг. мацеха, м. маштеа, схв. маґеґа, слн. ма́сеха, цсл. мацѣха; — пізніше псл. *matjexa, *matjoxa, *matjuxa, похідне від mati «мати», утворене, очевидно, різними суфіксами лайливості і згрубілості (-juxa, -jexa, -jaxa, -joxa); припускається також вихідна форма іе. *māt-rjēsī (Bern. II 27; Walde—Hofm. II 122) і вторинність суфіксів -jexa, -joxa (Соболевский РФВ 66, 335); висловлювалася думка, що псл. *matjexa утворено від дієслова *matiti «бути матір'ю» (Brückner 317).— Фасмер II 586; Преобр. I 517; Machek ESJČ 346; Holub—Lyer 297; Holub—Kop. 218; Schuster—Šewc 875—876; БЕР III 701; Младенов 292; Skok II 346—347; Bezlaј ESSJ II 159; Трубачев Терм. родства 33—34; Mikl. EW 184.— Див. ще мати¹.

мачушник (бот.) «підбіл, Tussilago farfara L.», [мачишник, матошник] «тс.» Мак; — р. мачешник, [мачишник], бр. [маташник] «тс.»; — похідне утворення від мачуха (можливо, результат скорочення давнішої складної назви, пор. р.

мать-и-мачеха, *мáчеха* «підбіл»); мотивація назви — у протиставленні верхньої блискучої, холодної поверхні листків рослини («мачуха») нижній частині листків, укритій ворсинками, теплій («рідна мати»).— Шамота 64, 86—87; Булаховський Нариси 58.— Див. ще *мáчуха*.— Пор. *матічка*.

[ма́ша¹] «бант, стрічка» МСБГ, [ма́шка, ма́жа] «тс.» МСБГ; — ч. *maše*, слц. [maš'а, maš'а] «тс.», схв. *mašna* (ма́шна) «галстук; бант»; — запозичення з німецької мови; н. *Másche* «вузол, бант» споріднене з лит. *māzgas* «вузол».— Kluge—Mitzka 463.

[ма́ша²] «свиня» Дейн; — р. [ма́шка] (вигук, яким підкликають свиней, овець), [ма́ша-ма́ша] (вигук, яким підкликають овець), [маш-маш] (вигук, яким підкликають свиней, овець, коней), ч. [mašik] «свиня», слц. *mašo*, *maško* «тс.»; — очевидно, пов'язане з не зафіксованим *маш*, яким підкликають тварину; можливий вплив власного імені *Ма́ша*.

маши́на, [ма́ри́на] «машина» Ж, ВеБ, [маши́нський] «машиніст», *маши́нізація*, *маши́ніст*, *маши́ністка* «друкарка» (з р.), *маши́нка*, [маши́нник] «машиніст», [маши́нька] «січкаря» МСБГ, [маши́нований] «перегнаний через сепаратор» (про молоко) МСБГ, [маши́новий] «тс.» МСБГ, *маши́нізува́ти*, [маши́нува́ти] «молотити машиною» Мо, Корз, [підмаши́нок] «вітряк поліпшеної системи» Нед; — р. болг. схв. *mašina*, бр. *mašina*, п. *maszyna*, ч. слц. вл. нл. *mašina*, м. *mašina*; — запозичення з французької мови; фр. *machine* (звідки й нім. *Maschine*, англ. *machine*) походить від лат. *māchina* «пристрій; засіб; машина», яке зводиться до гр. (дор.) *μαχανή* (атт. *μηχανή*) «знаряддя, пристрій», що зіставляється з двн. *mahan* «сила, міць», гот. *mahts* «тс.», псл. **mogti*, укр. *могти*.— СІС² 523; Акуленко 141; Фасмер II 586; Преобр. I 517; Горяев 204; Будагов История слов 100—101; Kopaliński 591; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Schuster—Sewc 892; БЕР III 699; Kluge—Mitzka 464; Klein 952; Dauzat 448; Frisk II 234—235.— Пор. *махіна*, *механіка*.

маши́нальний «несвідомий»; — р. *mašinalnyj*, бр. *mašynálny*, п. *machinalny*, вл. *mašinelny*, болг. *mašinalen*, схв. *mašinalan*; — запозичення з французької мови; фр. *machinal* «маши́нальний» походить від лат. *māchinālis* «механічний», *māchina* «машина».— РЧДБЕ 434; Dauzat 448.— Див. ще *маши́на*.

маши́нерія «машини, механізми»; — п. *maszyneria*, ч. *mašinerie*, слц. *mašineria*, вл. *mašinerija*, болг. *mašinarija*, м. *mašinerija*, схв. *mašinerija*; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов запозичено з французької; фр. *machinerie* «тс.» є похідним від *machine* «машина».— СІ. *wyr. obcsuch* 458; РЧДБЕ 516; Dauzat 448.— Див. ще *маши́на*.

[ма́шинька] (іхт.) «щука невеликих розмірів, *Esox lucius* L.» Дейн; — неясне; можливо, пов'язане з *малій*.

[маши́р] (вигук, яким відганяють собаку) МСБГ; — р. [маши́р] «марш, геть», бр. [маши́р] «тс.», ч. *maširovat* «марширувати», слц. *maširovat'* «тс.», схв. заст. *mašir* «марш, похід», *maširati* «марширувати», *maširati* «тс.»; — пов'язане з *марширува́ти* «іти маршем»; в розмовну мову потрапило, очевидно, з мови солдат.— Див. ще *марш*.

*машкара́*¹ «маска; негарне, спотворене обличчя; потвора», [маскара́] «маска; привид» Пі, [машкэ́ра] «жаб'яча шкірка зачарованої царівни»; — р. [машкэ́ра] «ряджені, що ходять під Новий рік з піснями і танцями», [маскара́] «маска», п. *maszkara* «страховисько, потвора; маска; людина в масці», ч. слц. *maškara* «маска; людина в масці; ряджений; без смаку одягнена людина», болг. [маскара́] «бешкетник; розпусник; жарт», м. *maskara* «тс.», схв. *maškarra* «маска; людина в масці, ряджений»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської і, можливо, іспанської мов; іт. *maschera* «маска, ряджений», ст. *mascara*, ісп. *máscara* «тс.» походять від ар. *máskhara* «жарт; карнавальна маска».— Фасмер II 586; Brückner 324; Kopaliński 612—613; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 218; Bern.

II 23; Lokotsch 114; Klein 943.— Див. ще *ма́ска*.— Пор. *маскара́д*.

*машкарá*², *машкарíти*, *машкарíний* — див. *маскари́ти*.

машкате́лька — див. *мушкате́лька*.

[*машка́тий*] «великий, крупний; пишний; повнолиций» МСБГ, [*машка́тний*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з *ма́ска*, *машкарá*.

машкаце́ла — див. *мацкаце́ла*.

[*машля́к*] «суміш водяних розчинів фарб із свинцем і піском (для фарбування посуду)»; — результат видозміни слова *миш'я́к* (миш'я́к здавна використовувався для виготовлення фарб).— БСЭ 17, 162.— Див. ще *миш'я́к*.

машталі́р (заст.) «візник», [*машталі́рка*] «дружина візника» Бі, [*машталі́ренко*] «син візника» Бі, [*машталі́рівна*] «дочка візника» Бі, [*машта́льня*] «стайня» ЕЗб, [*машта́рня*] «тс.» О, [*машталі́рвати*] «бути візником» Бі; — п. *masztalerz* «конюх», *masztarnia* «стайня», ч. заст. *maštaliř*, *maštalěř* (<*mařtalěr*) «конюх», ст. *maštale* «стайня, конюшня», *mařtal(e)*, слц. *mařtal'* «тс.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з німецької; свн. *ma(h)rstal* «стайня» складається з основ іменників *marah* «кінь», до якого зводиться й укр. *ма́ршал*, і *stall* «стайня», спорідненого з дангл. *steall* «становище; стайня», англ. *stall* «стоянка, місце перебування; стайня», дат. *stald* «стайня», гр. *στέλλω* «шикую; готую», прус. *stallīt* «стояти».— Шелудько 39; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Brückner 324; Sł. wyr. obcych 458; Machek ESJČ 354; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217; Kluge—Mitzka 737.— Див. ще *ма́ршал*.

[*маштига́нитися*] «товктися, вертітися» МСБГ; — неясне.

машту́ла — див. *мачу́ла*¹.

[*маю́ла*] «маруда; недоумок» Ж; — р. *ма́яться* «марудитися; томитися, знемагати», болг. *ма́я* «затримую», *ма́я се* «гаюся, зволікаю», схв. *ма́јати* «затримувати»; можливо, сюди ж належить укр. *ма́ятися* «тинятися»; — псл. *majati* «затримувати», *majati se* «гаються»; — зіставляється з гр. *μῦλος* «боротьба», лат. *mōlēs* «тягар, напруження, труд», двн. *muoen* «утруднювати», нвн. *Mühe*

«труд, труднощі».— Фасмер II 587; БЕР III 702; Bern. II 7; Stang 35; Frisk II 282.

[*маю́рничка*] «доярка» О; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [*majer*] «місце, де ночують і дояються корови», слц. заст. *majernička* «робітниця на фермі», *majerník* «робітник на фермі», *majer* «ферма», як і схв. *ма́јур* «садиба, маєток, ферма», походять від нвн. *Meier*, *Meierei* «ферма, молочне господарство», що через свн. *mei(g)er*, двн. *meioz* «наглядач; орендар» зводиться до лат. *māior* «більший».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Machek ESJČ 348; Kluge—Mitzka 470.— Див. ще *майо́р*.

[*ма́явка*¹] (бот., у назві [*м. сіння*] «молінія блакитна, *Molinia coerulea* (L.) Moench.»); — неясне.

*ма́явка*² — див. *ма́вка*.

ма́яти «коливатися, розвіватися, махати, повівати (про вітер); виднітися вдалині; [мигтіти; рябіти (в очах) О; швидко їхати О]», *ма́ятися* «майоріти; коливатися; тинятися; [битися (про серце)]», *ма́йчіти* «виднітися вдалині; мерехтіти», [*майна́чити*] «тс.» Ж, [*майна́тити*] «мчати», *майна́тити*, *ма́єво* «коливання від вітру; мерехтіння», *ма́йво* «тс.», [*ма́йва*] «прапор», *ма́як* «башта з джерелом світла; (заст.) сторожова вежа; [дерево, залишене при вирубуванні лісу; горб на відкритому місці Ч]», [*ма́йка*] «сторожова вежа» Л, [*ма́йкі*] «нескошені стеблини» Ва, *ма́ятник*, [*ма́ятний*] «помітний, видний, цінний», [*ма́ячний*] «видний, помітний», [*розма́й*] «розвага» Пі, [*розма́йка*] «марнотратство» Пі; — р. [*ма́ять*] «гойдати» (колиску), [*ма́яться*] «тинятися», *ма́йчить* «виднітися», бр. [*ма́яць*] «кидатися», *ма́йчыць* «виднітися на фоні», др. *маяти* «махати», *маати* «тс.», п. *majaczyć* «невизначно виднітися», *majak* «міраж, марево», ч. *mávati* «махати», ч. слц. *máják* «маяк», вл. *mawać* «махати», нл. *mawać* «тс.», болг. *ма́як* «маяк», слн. *májáti* «трясти, гойдати, хитати», стсл. *ма́яти* «махати»; — псл. [*majati*] «махати, рухати туди-сюди»; — споріднене з лит. *móti*, *móju* «махати», лтс. *māi*, *māju* «тс.» і далі, можливо, з дінд. *māuā* «перевтілення, видіння, ілюзія»,

dig-tāyúh «злий чарівник», гр. μίμος «фокусник; фокус; наслідування», μῦθος «прагнути; жваво рухатися»; іє. *mā-«махати». — Фасмер II 586, 587; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. I 518; Горяев 204; Brückner 318; Machek ESJC 348, 355; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewe 892—893; БЕР III 702; Bezlaj ESSJ II 161; Bern. II 7; Trautmann 166; Mühl.—Endz. II 586—587; Pokorny 219—220. — Пор. **маніти**, **махати**.

маячіти «незв'язно, невиразно говорити уві сні або в гарячковому стані, марити», *маячення* «марення, галюцинації», *маячіння*, *маячн'я* «тс.», [ма́йк] «привид», [ма́йчник] «мрійник, фантазер» Ж, *маячливий* «гарячковий; [мрійливий]», *маячний* «гарячковий»; — р. [ма́йचितься] «ввижатися, здаватися», п. тајасзу́с «марити, мати галюцинації; незв'язно говорити; обманювати»; — очевидно, результат видозміни значення *маячіти* «виднітися вдалині». — Див. ще **ма́яти**.

мгічка, *мгун* — див. **мжіти**.

мгла — див. **мла**.

ме (вигук для відтворення крику кози або вівці), *ме-е*, *мекеке́* «тс.», *ме́кати* «кричати, як коза або вівця; говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи звуки *мм*, *ме*», *меке́кати* «кричати, як коза або вівця», [меке́кати, мекота́ти О, мекоті́ти] «тс.», [ме́кіт] «мекання» Ж; — р. *ме*, *ме-ме́*, *ме́кать*, бр. *ме́каць*, п. *те*, ч. *те́*, *те́е*, *тека́ти*, *те́сет*, слц. *те́*, *те́-е́-е́*, *те́кат'*, м. *ме*, *мека*, схв. *ме*, *ме́ка* «мекання», *ме́кати*, *мекета́ти*, слн. *текетати́*; — псл. *те*, *тека́ти*; звуконаслідувальне утворення, паралельне до лит. *теке́нти* «мекати», гр. μῆκῶμα «тс.». — Machek ESJC 358; Holub—Kop. 219, 220. — Пор. **бе¹**, **му**.

меандр «крутий поворот у течії річки; геометричний орнамент», [ме́андри] «звивина річки» Дейн, [ма́ндри] «тс.» Дейн, Ч, *меандрічний*; — р. *меандр*, п. слц. *meander*, ч. *meandr*, болг. *меа́ндър*, слн. *meánder*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Māander «звивина річки», фр. méandre «тс.; орнамент» через лат. *maeander* зводиться

до гр. Μαίανδρος, назви звивистої річки Мендерес у Малій Азії. — СІС² 523; Koraliński 615; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 704; РЧДБЕ 517; Klein 953; Dauzat 465.

ме́блі, *ме́бель* (заст.), *ме́бельник*, *ме́биль*, *ме́бля* (розм.), *меблюва́льник*, *меблюва́ння* «кімнатна обстановка», *мебля́р*, *меблюва́к*, *ме́бельний*, *мебле́вий*, *меблюва́ний*, *меблюва́ти*; — р. *ме́бель*, бр. *ме́бля*, п. *tebel*, ч. заст. *tebl*, слц. заст. *teble*, вл. *tebl*, болг. *ме́бел*, схв. *меблірати* «меблювати»; — можливо, через посередництво німецької мови (н. Möbel) запозичено з французької; фр. meuble «меблі, рухоме майно» походить від лат. mōbile «рухоме (майно)», чол. р. mōbilis «рухомий; жвавий». — Фасмер II 588; Преобр. I 518—519; Горяев 204; Brückner 327; Holub—Lyer 307; БЕР III 704; Младенов 292; Dauzat 474. — Див. ще **мобільний**.

[ме́ва] (орн.) «чайка, мартин, Lagus L.», [ме́ва хихотка] «мартин річковий, Lagus ridibundus» Ж; — бр. [ме́вы] «чайки», п. *tewa* «мартин»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Möwe «тс.» вважається давнім утворенням звуконаслідувального походження. — Śl. wyr. obsyeh 472; Kluge—Mitzka 490.

[ме́во] «марев»; — неясне.

мегафо́н «рупор для підсилення голосу»; — р. бр. болг. *мегафо́н*, п. ч. вл. *tegafoŋ*, слц. слн. *tegafoŋ*, схв. *мегафо́н*; — інтернаціональний термін (пор. н. Megaphón, фр. mégaphone, англ. megaphone), утворений з основ гр. μέγας «великий, сильний», спорідненого з лат. magnus «тс.», гот. mikils «великий; багато», дінд. mah- «великий», ав. maz- «тс.», і φωνή «звук». — СІС² 524; Koraliński 617—618; Śl. wyr. obsyeh 463; Holub—Lyer 308; БЕР III 705; Klein 957. — Див. ще **фонетика**.

меґера «одна з трьох богинь помсти у давньогрецькій міфології; зла сварлива жінка»; — р. бр. болг. *меґера*, п. *tegięra*, ч. *tegeęra*, слц. вл. *tegeęa*, слн. *tegeęa* «тс.»; — через посередництво латинської мови (лат. Megaera — ім'я однієї з богинь помсти) запозичено з грецької; гр. Μέγαιρα «тс.» є евфеміє-

тичною назвою, пов'язаною з *μέγας «велич», μέγας «великий». — СІС² 524; Kopaliński 618; Sł. wug. obszuch 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 706; РЧДБЕ 518; Frisk II 189. — Див. ще мегафѳн.

[мегецувати] (згруб.) «роздумувати, міркувати» МСБГ; — неясне.

мѣгла, мѣглювати — див. мѣгла.

мегрѣли (одн. мегрѣл) «грузини, що живуть у західній Грузії», мінгрѣли «тс.»; — р. мегрѣлы, мингрѣлы, бр. мегрѣлы, ч. Mingrelci; — запозичення з грузинської мови; груз. megrel- «тс.» є похідним від основи *Egr(is)-, що означала частину західної Грузії, в якій проживали мегрели. — Климов 132.

мед, [мід] «мед», [мѣдя] (дит.) «мед; усе солодке», [мѣдьо] (дит.) «солодощі» Ме, [мѣдѣць] (зменш.), [мѣдѣзна] «медовий напій» Ж, [мѣдѣвка] «підсолоджена медом горілка (?)»; медвяна роса (солодка рідина, яку виділяють комахи); сорт солодких слив Ж; сорт солодких груш МСБГ, мѣдѣвник «медовий коржик», [мѣдовѣк], мѣдѣяник «тс.», [мѣдѣвникѣр] «хто випікає медовики» Ж, [мѣдѣвницѣя] «посудина для меду; пилочок з квітів» Ж, [мѣдѣвѣцѣ] (зменш.) «мед питний» ВеБ, [мѣдѣнкѣ] «сорт солодких яблук» Ж, [мѣдѣницѣя] «посудина для меду» Ж, [мѣдовѣцѣя] «медвяна роса» Ж, [мѣдовѣчик] «пасічник», [мѣдѣлька] «солодка груша» ВеБ, [мѣдѣнка] «тс.; ласкава жінка», [мѣдѣуха] «солодка груша» Ж, [мѣдѣянка] «берестяний кошик для меду», [мѣдѣрка] «посуд, у якому зберігають мед» МСБГ, [мѣдѣнка] «ласкава жінка», мѣдѣяний, [мѣдѣвний] «медовий» Ж, [мѣдѣвний] «тс.» Ж, [мѣдѣний] «медоносний», мѣдѣвѣй, мѣдѣяний, [мѣдѣянишний] «медяний», [мѣдѣкий] «солодкий, як мед» Ж, [мѣдѣти] «заправляти медом» ВеУг, [сѣмедѣ] «сорт солодкого яблука» Нед; — р. бр. мѣд, др. мѣдъ, п. mīód, ч. слц. med, вл. mēd, нл. mјod, болг. м. мед, схв. мѣд, слн. mѣd, стсл. мѣдъ; — псл. mѣдъ «мед», род. в. medu (давня основа на -u); — лит. medūs, лтс. medus, прус. meddo «тс.», двн. metu «медовий напій», дінд. mādhu «мед, медовий напій», mādhuḥ, madhurāḥ «солодкий, приемний», ав. тади- «мед, вино», гр. μέθυ «хмільний напій»,

μέθυ «я п'яний», дірл. mīd «медовий напій»; іє. *medhu- «мед, хмільний напій». — Фасмер II 589; Преобр. I 521; Горяев 204; Brückner 338; Machek ESJĀ 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 895—896; БЕР III 707—709; Skok II 396—397; Bezlaj ESSJ II 174; Критенко Вступ 510, 552; Bern. II 31; Trautmann 173; Pokogny 707.

мѣдѣль, мѣдѣлист, мѣдѣльѣр, мѣдѣльник; — р. бр. мѣдѣль, п. medal, ч. medaile, слц. medaila, вл. нл. medalja, болг. м. мѣдѣл, схв. мѣдѣля, слн. mѣdálja; — запозичення з французької або німецької мови; фр. médaille, н. Médaille походять від іт. medaglia «медаль», яке зводиться до слат. *metallia «металічна монета», пов'язаного з лат. metallum «метал». — СІС² 524; Фасмер II 589; Преобр. I 519; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJĀ 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 709—710; Skok II 379; Klein 594; Dauzat 466. — Див. ще мѣдѣл. — Пор. мѣдѣльѳн.

мѣдѣльѳн; — р. мѣдѣльѳн, бр. мѣдѣльѳн, п. medalion, ч. слц. medailón, болг. мѣдѣлиѳн, мѣдѣльѳн, м. мѣдѣлѳн, схв. мѣдѣльѳн, слн. medaljón; — запозичення з французької мови; фр. médailon походить від іт. medaglione «медальѳн» (букв. «велика медаль»), пов'язаного з medaglia «медаль». — СІС² 524; Фасмер II 589; Brückner 327; Kopaliński 616; Machek ESJĀ 357; Holub—Lyer 307; Holub—Kop. 219; БЕР III 710; Dauzat 466. — Див. ще мѣдѣль.

[мѣдѣдик] (ент.) «вовчок, Gryllotalpa vulgaris» Ж, Ме, Дейн, [ведмѣдик, ведмѣдѣк, мѣдѣдка] МСБГ, мѣдѣдѣчик Ж «тс.», [ведмѣдѣчик] «рогач, жук-олень, Lucanus cervus L.»; — р. мѣдѣдка «вовчок», бр. мѣдѣдка, п. niedzwiadek, слц. medvedik, вл. mјedwјedk, нл. mјadwјedk «тс.»; — псл. mѣdѣdъкъ, mѣdѣdѣкъ «тс.; малий ведмідь», результат перенесення назви небезпечного звіра на небезпечну (шкідливу) комаху великого розміру; пор. аналогічну мотивацію назви тієї ж комахи вѣдѣчѣк, від вѣчѣк. — Schuster-Sewc 919. — Див. ще вѣдмідь.

мѣдѣдѣ і т. д. — див. вѣдмідь.

медел'ян «собака медел'янської породи, *Canis molossus*», [медляк, медел'ян Ж] «тс.», медел'янський; — р. медел'ян, [медел'янка, медел'янська собака], бр. медел'ян; — запозичення з польської мови; н. medelan, medelański (pies), ст. medjolański походить від польської назви італійського міста Medjolan «Мілан», яка зводиться до лат. Mediolān(i)um «тс.»; відповідна порода собак походить з північної Італії.— Фасмер II 590; Карский РФВ 49, 11; Brückner 327

мédжи — див. між.

меджліс «парламент в Ірані, Турції», меджиліс «тс.»; — р. меджліс, меджиліс, бр. меджліс, п. medźlis, ч. слц. medžilis, болг. меджліс, м. заст. мецлис, схв. мецлис; — запозичення з турецької мови; тур. meclis (вим. medžlis) «засідання, рада» походить від ар. madžlis «тс.», пов'язаного з džalasa «засідати (разом)».— СІС² 524; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Koralinski 617; БЕР III 711; Skok II 398.

[медз'и] (прийм.) «між» О, [мез Ж, миз Ж, ЛЧерк, міз] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ст. między «між» відповідає укр. між'ю «тс.».— Brückner 332.— Див. ще між.

мédик, **медикамент**, **медичина**, **мédичка**, **мédичний**, **медикаментозний**; — р. мэдик, бр. мэдык, п. медук «студент-медик», ч. medik «тс.; лікар», слц. medik «студент-медик», вл. нл. medicina, болг. мэдик «лікар; студент-медик», схв. медицина, слн. medicínes «медик»; — через посередництво польської і французької мов (фр. médecine, médicament) запозичено з латинської; лат. medicus «лікар», medicamentum «лікувальний засіб», medicína «ліки, медицина» пов'язані з дієсловом medico «лікую», похідним від medeor «тс.; зціляю, допомагаю», спорідненого з ав. vī-mad- «лікар», гр. μέδομαι «турбуюсь, обдумую», гот. mītan «міряти», дангл. metan «тс.», далі також з псл. mēga «міра».— СІС² 524; Фасмер II 590; Преобр. I 519; Brückner 328; Koralinski 617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Klein 955; Dauzat 466; Walde—Hofm. II 54—56.— Див. ще міра.— Пор. медитація.

медитація «роздум, міркування», медитатівний, [митикун] «хитрун, підступний» Ж, метикований, метикуватий, [медитувати] «розмірковувати», [мадикувати] «мудрувати, ламати голову, розгадувати» Ва, метикувати, [мидикувати] «метикувати» Ж, [митикувати, мотикувати Па, мудикувати Ва] «тс.»; — р. болг. медитація, п. medytacje (мн.), medytować, ч. meditace, meditovati, слц. meditácia, meditovat', м. схв. медитація, слн. meditácija; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. meditatio «міркування», meditārī «міркувати» споріднене з гр. μέδομαι «турбуюсь, обдумую», μέδομαι «міркую», гот. mītan «міряти», дангл. metan «тс.» і, далі, з псл. mēga «міра».— СІС² 524; Brückner 328; Sl. wyr. obcyh 463; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 55—56.— Див. ще міра.— Пор. мэдик, микитити, мода, модус.

медіана (мат.) «лінія, що з'єднує вершину кута трикутника з серединою протилежної сторони», медіальний «розташований в середині», медіанний «стосовний до медіани»; — р. болг. медиана, бр. медыяна, п. вл. mediana, ч. mediana «поперечна пряма», слц. mediána «медіана»; — запозичення з німецької мови; н. Mediane, як і фр. médian, англ. median «тс.», утворено на основі лат. mediānus «середній, центральний», пов'язаного з medius «тс.», спорідненим з псл. *medja «межа».— СІС² 525; Koralinski 616; Holub—Lyer 307; БЕР III 711; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще межа.— Пор. медіатор, мэдіум.

медіатор «посередник у дипломатичних відносинах, торговельних угодах; хімічна речовина, що бере участь у передачі нервового імпульсу; пластинка, якою грають на струнних інструментах», медіація «посередництво у міжнародних конфліктах»; — р. медиатор, бр. медыятар, п. mediator, ч. mediace «посередництво», слц. mediácia «тс.», болг. медиатори «речовини, що передають імпульси від нервів», схв. медијатор (медијатер) «посередник», слн. mediátor «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. mediātor «посередник» пов'я-

зане з *medius* «середній», спорідненим з псл. **medja* «межа». — СІС² 525; Копалиński 616; РЧДБЕ 437; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще *межа́*. — Пор. *медіана*, *медіум*.

медієвіст «фахівець з медієвістики», *медієвістика* «історія середніх віків»; — р. болг. *медиевѣст*, п. *mediewista*, ч. слц. *medievalista*, вл. *mediewalny*, схв. *медієвіст(а)*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mediävíst*, фр. *médiéviste* утворено на основі словосполучення лат. *media aeva* «середні віки», що складається з прикметника *medius* (с. р. мн. *media*) «середній», спорідненого з псл. **medja* «межа», та іменника *aevum* (мн. *aeva*) «вік», спорідненого з гот. *aiws* «час, вічність», днн. *ēwa* «вічність». — СІС² 525; Копалиński 616; Holub—Lyer 307; РЧДБЕ 518; Walde—Hofm. I 21, II 57—58; Kluge—Mitzka 177. — Див. ще *межа́*.

медіум «за марновірними уявленнями, посередник між людьми і «світом духів», *медіумізм*, *медіумічний*; — р. болг. м. *медиум*, бр. *медиум*, п. вл. *medium*, ч. слц. *médium*, схв. *меді́й*, слн. *médiy*; — запозичення з західноєвропейських мов; н. *Médium*, фр. *médium*, англ. *medium* «тс.» утворено на основі лат. *medium* «щось середнє, проміжнє», пов'язаного з *medius* «середній», спорідненим з псл. **medja* «межа». — СІС² 525; Копалиński 616—617; Holub—Lyer 307; БЕР III 711—712; Walde—Hofm. II 57—58. — Див. ще *межа́*. — Пор. *медіана*, *медіатор*.

меду́за «морська тварина з прозорим драглистим тілом і щупальцями»; — р. бр. болг. схв. *меду́за*, п. вл. *meduza*, ч. *medusa*, *medúza*, слц. слн. *medúza*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Medúse*, фр. *méduse*, англ. *medusa* утворено від гр. *Μέδοῦσα* (*Мéдоῦσα*), імені міфічної істоти Медузи Горгони, пов'язаного з дієсловом *μέδω* «охороняю; володію, піклуюся», що зіставляється з лат. *medēre* «допомагати, лікувати», гот. *mitan* (*miton*) «виміряти, обмірковувати, зважувати»; назва тварини мотивована подібністю щупалець медузи до зміїв, які нібито були на голові Медузи Горгони замість волос-

ся. — СІС² 525; Копалиński 617; Holub—Lyer 308; БЕР III 712—713; Dauzat 467; Klein 957; Frisk II 191.

меду́нка (бот.) «*Pulmonaria* L.; *Меліса* лікарська, *Melissa officinalis* L.; підмаренник справжній, *Galium verum* L.; первоцвіт весняний (п. лікарський), *Primula veris* L. (*P. officinalis*); глуха кропива, *Lamium* L.; воловик лікарський, *Anchusa officinalis* L.; рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jacq.; гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* Max.; люцерна серповидна, *Medicago falcata* L.; перестріч дібровний, *Melampyrum nemorosum* L.; куряча сліпота звичайна, *Nonnea rupea* DC.; котяча м'ята справжня, *Nepeta cataria* L.; зіновать регенсбурзька, *Cytisus nigricans* L. (*C. ratisbonensis*); медова трава шерстиста, *Holcus lanatus* L.; зірки, *Lychnis* L.; віскарія, *Viscaria vulgaris* Roehle; чистець однорічний, *Stachys annua* L.] Мак; [таволга в'язолиста, *Spiraea ulmaria* L. Ж], [*меденишник*] «воловик лікарський; синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак, [*медуніка*] «медунка лікарська, *Pulmonaria officinalis* L.» Мак, [*медіека*] «лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus*; глуха кропива біла, *Lamium album* L. Мак; шавлія лучна, *Salvia pratensis* L. Мак», [*медівнік*] «підмаренник; змієголовник молдавський, *Dracoscephalum moldavicum* L.; жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.», [*медівніця*] «гадючник в'язолистий» Мак, [*медник*] «меліса лікарська» Мак, [*медниця*] «глуха кропива біла» Мак, [*медовик*] «підмаренник справжній; змієголовник молдавський; жабрій красивий, *Galeopsis speciosa* Mill.; залізник бульбистий, *Phlomis tuberosa* L.» Мак, [*медовичок*] «медунка лікарська» Мак, [*медовка*] «меліса лікарська; змієголовник молдавський» Мак, [*медовник*] «медунка лікарська; підмаренник справжній; змієголовник молдавський; жабрій; залізник бульбистий; гісон лікарський, *Hyssopus officinalis* L.» Мак, [*медок*] «горлянка женецька, *Ajuga genevensis* L.; рябчик малий, *Fritillaria minor* Led.» Мак, [*меду́лька*] «глуха кропива» О, Мак, [*медуніка*] «медунка лікарська» Мак,

[медуниця] «медунка; глуха кропива Мак; воловик лікарський Мак; рутвиця вузьколиста; гадючник Мак; зіновать регенсбурзька Мак; зірки Мак», [медуничник] «медунка лікарська» Мак, [медунишник] «те.» Мак, [медунки] «шавлія лучна» Мак, [медунчики] «медунка лікарська» Мак, [меду́нка] «чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» Мак, [медучка] «косарики звичайні, *Gladiolus communis* L.» Мак, [меду́шка] «глуха кропива» Мак, [медушник] «рутвиця вузьколиста» Мак, [медявник] «підмаренник справжній», [медя́ник] «те.; первоцвіт весняний; медунка лікарська Мак; змієголовник молдавський Мак; жабрій красивий Мак; залізняк бульбистий Мак», [медяничка] «первоцвіт весняний» Мак, [медянички, медяничок] «те.» Мак, [медянишник] «воловик лікарський» Мак, [мідуні́ця] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак, [міду́шиця, мідушні́ця Мак] «те.», [мідянички] «первоцвіт весняний» Мак; — р. [меду́ніка] «медунка м'якенька, *Pulmonaria mollissima*; таволга в'язолиста», [медвя́ниця] «підмаренник справжній», [медвя́нка] «гадючник в'язолистий», [медові́к] «змієголовник», [медови́чок] «медунка лікарська», [медо́вка] «меліса; залізняк бульбистий; конюшина, *Trifolium* L.», [медо́вник] «таволга в'язолиста; жабрій звичайний; залізняк бульбистий; конюшина», [меду́ні́ха] «медунка м'якенька», [меду́ні́ця] «підмаренник справжній; таволга в'язолиста; жабрій звичайний; рутвиця вузьколиста; конюшина», [меду́ні́чник] «медунка; рутвиця вузьколиста; жабрій красивий, *Galeopsis versicolor*; залізняк бульбистий; конюшина лучна», [меду́нка] «медунка, *Pulmonaria*; глуха кропива; таволга в'язолиста; синяк червоний, *Echium tubatum* Jacq.; люцерна посівна, *Medicago sativa* L.; конюшина червонувата, *Medicago rubens* L.», [меду́нчик] «медунка лікарська», [медя́ник] «підмаренник справжній», [медя́ник] «те.; куряча сліпота», [медя́ниця] «медунка лікарська», [медя́нка] «глуха кропива плямиста, *Lamium maculatum* L.; перестріч дібровний», бр. *меду́ниця* «медунка, *Pulmonaria*; таволга вербо-

листа, *Spiraea salicifolia* L.», [меднік *розави*] «жабрій ладанний, *Galeopsis ladanum* L.», [мядоу́ка] «воловик лікарський», [мядоу́ник] «глуха кропива біла, *Lamium album* L.; жабрій красивий», [мяду́ниця] «підмаренник справжній; гадючник в'язолистий; рутвиця вузьколиста», [мяду́нка] «люцерна посівна», н. *miodunka* «медунка, *Pulmonaria*; [мелі́са], ч. [medovnicék] «медунка», *medunice* «меліса», *medunka*, [meduň], ст. *meduňka* «те.», [medulka] «глуха кропива», [medunica, meduvka] «те.», слц. *medovka* «меліса», [medunica] «синяк звичайний», [medúpok] «медова трава», нл. *medlina* «те.», болг. *медуница* «медунка, *Pulmonaria*», *медовица* «медова трава шерстиста», [медовни́ця] «те.», *меду́нка* «люцерна посівна», [меду́ни́че] «те.», [меду́нче] «шавлія залозиста», схв. *меду́ника* «медунка лікарська; гадючник в'язолистий», [меду́нак] «медунка лікарська», [меду́ниця] «те.», слн. *medenika* «меліса»; — псл. *medunica, medupka* (бот.), похідні від *medъ* «мед»; назви зумовлені тим, що майже всі ці рослини медоносні; залишається неясною мотивація назви медової трави, яка до медоносів не належить. — Шамота 76; Меркулова 91, 106—107; БСЭ 26, 648—650; Machek ESJČ 357. — Див. ще мед.

[медя] «назва вівці» Доп. УЖДУ IV, 108, [медьо́ша, мідя] «те.» тж; — похідні утворення від *мед*; назви зумовлені жовтуватим забарвленням вовни вівці. — Німчук НЗ УЖДУ 14, 189. — Див. ще мед.

медя́ниця (ент.) «листоблішка, *Psylla Geoffroy*», мідні́ця «те.», [медя́нка] «медяниця яблунева, *Psylla mali* Scham.»; — р. *медя́ниця*, бр. *медзя́ниця*; — похідне утворення від *мед*; назва зумовлена тим, що листоблішки виділяють густий солодкий сік — т. зв. медяну росу. — УРЕ VI 144, 434. — Див. ще мед.

межа́, [меджа О, між́а Ж], [меджі́вник] «сусід по полю» О, [межа́к] «камінь на межі» МСБГ, [межі́вка] «розмежовування», [межі́ване] «те.» Ж, [межі́вник] «землемір» Ж, [межі́вник] Ж, [межі́вник, межувальник, міжні́к Ж, міжво́щик Ж] «те.», [межі́ник] «те. Ж; межа в

полі; сусід по полю О», [міжак] «проміжок» Бі, [межевій] Ж, [межений] «середній, звичний», *межовій, межувальний*, [межувати] О, [межити] «встановлювати межі; пересувати межі» Ж, *межувати* «встановлювати межі; бути близьким до чого-небудь; [пересувати межі Ж]», *межуватися* «відділятися; бути суміжним», *безмежся, безмежний*, [обмежка] «межування» Пі, [обміжка] «тс. Пі; межа Ж», *обмежник, обмежництво, обмежувач, обміжок* «обніжок; [прикордонний стовп Бі]», *обмежений, обмежний, обмежувальний, обміжний, обмежувати, перемежати* «чергувати», [помеженийник] «сусід по земельному володінню», [поміжник] «тс.», [помежже] «прилегла до межі частина поля» До, [поміжний] «суміжний», [помеженно] «суміжно», [помежно] «тс.», [поміж] (присл.) «поряд; підряд», *промежина, промежка* «проміжок», [промежок] «тс.; стежка по межі між двома полями», *проміжок, промежний* «проміжний» Пі, *проміжній, розмежа* «розмежування; розмежувальна стіна» Нед, *розмежувальний, суміжник* «сусід по земельному володінню», *суміжник* «[тс.]; підприємство, тісно пов'язане з іншим», [суміжний], *суміжний, суміж* «поряд», [суміж] «тс.», [узміжок] «смуга вздовж межі»; — р. *межа́*, бр. *мяжа́*, др. *межа*, п. *miedza*, ч. *mez*, слц. *medza*, вл. *mjeza*, нл. *mjaza*, полаб. *midsa* «скиба», болг. *межда́*, м. *межа*, схв. *межа*, слн. *межа* «межа; ліс», стсл. *межда*; — псл. **medja* «середина; границя»; — споріднене з лит. *mėdis* «дерево», [mėdė] «ліс», лтс. *mez̃s* «тс.», прус. *median* «дерево», дінд. *mádhyaḥ* «середній», ав. *maidia-*, гр. *μέσος*, лат. *medius* «тс.», гот. *midjis* «розташований посередині», двн. *mitti*, вірм. *mē* «середина»; іе. **medhio-* «середній». — Фасмер II 592; Преобр. I 519; Горяев 205; Brückner 332; Machek ESJC 361—362; Holub—Lyer 312; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewø 929; Olesch I 584; БЕР III 714—715; Младенов 293; Skok II 400; Bezlaĵ ESSJ II 176; Bern. II 31—32; Trautmann 173; Mühl.—Endz. II 611; Мельничук Этимология 1984, 141—142; Pokorny 706.

межень «низький рівень води в річці, озері; середина літа, коли річки мають низький рівень води; [літня пора, коли луб відстає від дерева Бі]», *межинь* «низький рівень води в річці, озері; середина літа», [межиніна] «літня пора, коли луб відстає від дерева» Бі, *меженний*, [змеженіти] «спастися (про воду); стати вужчим (про річку)», [перемеженитися] «обійтися, пройти»; — р. *межень* «низький рівень води в річці, озері; [середина літа; середина зими; межа; перехідний стан (напр., погоди); рівнодення; полудень; повний місяць; річне дно]», бр. *межань* «довге сезонне стояння низьких рівнів води в річці», [межын] «весняна пора, коли багато соків у деревах», др. *межень* «середина літа», *меженіна* «літня засуха; нестаток хліба»; — утворене від *межа* «середина; лінія поділу» за допомогою форманта *-ень*, характерного для назв місяців. — Фасмер II 392; Преобр. I 521; Горяев 205. — Див. ще *межа́*.

межі — див. *між*.

[межити] «маринувати (?), в'ялити (?), [межений] «маринований», [меживо] «маринад»; — очевидно, пов'язане з *межень* «середина літа» (коли частково заготовляють корми, продукти), пор. р. [межиніна] «сіно, скошене на початку літа; вовна літнього настригу; овчина від вівці, зарізаної в липні», [меженний] «добутий, заготовлений, зроблений влітку», [меженний] «тс.» (м. *мед, лес, лыко, масло, овчина, рыба, сено, шерсть*); на українському ґрунті тоді первісним є [межений], а [меживо, межити] походять від нього. — Див. ще *межень*.

мез — див. *медз'и*.

межа́, мезговій, ме́ска, мезковець — див. *мязга́*.

мезінець, мезінка, мезінний — див. *мізінний*.

мезозой «четверта ера в геологічній історії землі»; — р. *мезозой*, бр. *меазойски*, п. *mezozoik*, ч. слц. вл. *mezozoikum*, болг. *мезозойски*, схв. *мезоздик*, слн. *mezozoik*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mesozoikum* «мезозой», фр. *mésozoïque* «мезозойський», англ. *Mesozoic* «тс.» утворено з основ

гр. μέσος «середній, серединний», спорідненого з псл. *medja «межа», і ζωός «живий», ζωή «життя». — СІС² 526; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; Klein 969; Frisk II 214; — Див. ще азб́т, межа́.— Пор. мезоліт.

мезоліт «середній кам'яний вік (між палеолітом і неолітом)», мезоліти́чний; — р. болг. мезоліт, бр. мезаліт, п. ч. mezolit, слц. вл. mezolitikum, схв. мезоліти́к, слн. mezolítik; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. mésolite, нім. Mesolithikum, англ. mesolithic утворено з основ гр. μέσος «середній, серединний» і λίθος «камінь» неясного походження. — СІС² 526; Sl. wug. obcych 473; РЧДБЕ 519—520. — Див. ще межа́, мезозой́.— Пор. літографія, неоліт, палеоліт.

мезонін «верхній напівповерх», [мезані́на] «тс.» Ж; — р. мезонін, бр. мезанін, п. ч. mezanin, слц. слн. mezanin, вл. mezzanin, болг. мецанін, мезанін, схв. мезані́н; — через посередництво російської і, далі, французької мов (фр. mezzanine) запозичено з італійської; іт. mezzanino «напівповерх (звичайно між першим і другим поверхами)» є похідним від mezzano «середній», mezzo «середній; половина», що зводяться до лат. medius «середній», спорідненого з псл. *medja «межа»; зближення з фр. maison «дім» є вторинним. — СІС² 526; Фасмер II 594; Преобр. II 522; Горяев 205; Kopaliński 628; Holub—Lyer 312; БЕР III 775; Dauzat 474; Klein 998. — Див. ще межа́.— Пор. ме́ццо.

мей — див. мов².

[мекелі́ни] «м'якини» Ж, [мекелі́вни] «тс.» Ж; — очевидно, результат видозміни іменника м'які́ни, можливо, зумовленої впливом словацької мови (пор. слц. mäkulinkú «м'якенький»). — Див. ще м'якій́.

мелай́, мелай́ник — див. малай́.

меланж «прядиво або тканина з суміші різних волокон; заморожена суміш яєчних білків і жовтків», меланже́вий; — р. бр. меланж, п. melanz «суміш», ч. слц. melanz «тс.», болг. меланж «молоко з кавою або какао; тканина або прядиво з темними і світлими

нитками», схв. меланж «кава з молоком; суміш яєчних білків і жовтків», слн. mélange (melanz) «виріб з різних волокон»; — запозичення з французької мови; фр. mélange «суміш» утворено від дієслова mêler «змішувати», що походить від слат. *misculare, пов'язаного з лат. miscere «тс.», спорідненим з псл. mēsiti, mēšati, укр. місі́ти, міша́ти. — СІС² 527; Sl. wug. obcych 464; Holub—Lyer 308; БЕР III 725; Dauzat 467; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще місі́ти.

Меланія, Мелана́, Меланка́, Меланя́, Мелася́, Мелашка́, [Малана́], Маланка́, Малашка́, [Миланка́ Ж, Моланя́ Ж; Меліська ВеЛ, Меліянка ВеЛ, Меліянна ВеЛ], Міла́, Міля́, ст. Меланіа «чр'яна лицем» (1627); — р. Меланія, бр. Маланія, п. Melania, ч. Melanie, слц. Melánia, болг. Меланія, м. Меланија, схв. Меланија, слн. Меланија, стсл. Мелонія; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μελανία (букв. «чорнота») пов'язане з прикметником μέλας (род. в. μέλανος) «чорний», що зіставляється з дінд. malináh «брудний», málam «бруд», а також з лтс. malns «чорний», прус. melne «синяк». — Вл. імена 143; Беринда 222; Петровский 155; Кпаррová 254; Илчев 328; Frisk II 198—199. — Пор. маланка¹.

меланка́, меланки́ — див. маланка¹.

меланхолія «похмурий настрій, сум, туга», меланхольі́к, меланхольі́ний, меланхольі́чний, ст. меля́(н)холб́я (хвороба) (1642); — р. болг. меланхолія, бр. меланхольія, п. melancholia, ч. melancholie, слц. melancholia, вл. melancholija, нл. melancholiski «меланхольі́ний», схв. меланхольія, меланхольія, слн. melancholija; — запозичення з латинської мови; лат. melancholia «депресія, поганий настрій; розлиття чорної жовчі» походить від гр. μελαγχολία «розлиття чорної жовчі», яке складається з основ прикметника μέλας (род. в. μέλανος) «чорний» та іменника χολή «жовч», спорідненого з лат. fel, лтс. žults «жовч», псл. *z'ľсь (ž'ľсь), укр. жовч́.— СІС² 528; Отин РР 1986/2, 130—135; Горяев 205; Kopaliński 618—619; Holub—Lyer

308; БЕР III 725; Dauzat 467; Frisk II 1110. — Див. ще **Меланія, жовтий**.

[мелесити] «потискати» О; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з молд. *мелица* «тіпати, м'яти (льон, коноплі); биги, лупцювати», рум. *meiță* «те.». —

Мелетій, Мелета, Мелеша, Мелешко, ст. *Мелечтши* (1370), *Мелешко* (1392), *Мелешка* (1438), **Мелетій** «поучитель» (1627); — р. болг. *Мелетий*, бр. *Мялєцій*, др. *Мелетий*, п. *Melecius*, м. *Мелетие*, схв. *Мелетије*, стсл. **Мелетии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μελέτιος* (букв. «турботливий» або «старанний до навчання») утворене від *μελέτη* «турбота; навчання», пов'язаного з *μέλω* «турбуюся, піклуюся» неясного походження. — Вл. імена 67; Беринда 222; Петровский 155; Илчев 328; Frisk II 204—206.

меливо, мелій, мельник та ін. — див. **молóти**.

[мелікати] «видавати звук»; — афективне утворення.

меліорація «осушення або обводнення земель», *меліоратор, меліоративний, меліораційний, меліорувати*; — р. болг. *мелиорация*, бр. *мелиярация*, п. *melioracja*, ч. *meliorace*, слц. *melioracia*, вл. *melioracija*, м. схв. *мелиорация*, слн. *melioracija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Melioration*, англ. *melioration* походять від лат. *melioratio* «поліпшення», утвореного від дієслова *meliorare* «поліпшувати», пов'язаного з *melior* «кращий», спорідненим з гр. *μέλα* «дуже», *μέλλων* «більше», лтс. *milns* «дуже багато». — СІС² 528; Копалиński 619; Holub—Lyer 308; БЕР III 727; Klein 959—960; Walde—Hofm. II 63.

меліса (бот.) «*Melissa L.*»; — р. *мелисса*, бр. *мелиса*, п. ч. слц. вл. *melisa*, болг. *мелиса*, схв. *мелиса*, слн. *melisa*; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *melissa* є результатом скорочення назви *melissophyllum*, яка походить від гр. *μελισσόφυλλον* «те.», утвореного з основ іменників *μέλισσα* (*μέλιττα*) «бджола», пов'язаного з *μέλι* (род. в. *μέλιτος*) «мед», і *φύλλον* «лист» (мелісу культивують як ефіроолійну і медоносну рослину). — СІС² 528; Кора-

ліński 619; Holub—Lyer 309; Dauzat 467; Frisk II 201. — Див. ще **маляс**.

мелодія, мелодика, мелодіст, мелодійний, мелодійний; — р. болг. *мелодия*, бр. *мелодья*, п. *melodia*, ч. *melodie*, слц. *melódia*, вл. нл. *melodija*, м. *мелодија*, схв. *мелбдија, мелоддија*, слн. *melodija*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *melōdia* походить від гр. *μελωδία* «пісня, спів», яке складається з основ іменників *μέλος* «пісня, наспів» та *φῶν* «спів». — СІС² 528; Фасмер II 596; Hüttl-Worth 14; Копалиński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728. — Див. ще **мелос**. **ода**.

мелодрама, мелодраматизм, мелодраматичний; — р. болг. *мелодрама*, бр. *меладрама*, п. *melodramat*, ч. *melodram*, слц. слн. *melodráma*, вл. *melodrama*, м. *мелодрама*, схв. *мелодрама, мелодрама*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *mélodrame*, н. *Melodrama*, іт. *melodramma* «мелодрама; театральна вистава з музикою та мелодекламацією» утворені з основ гр. *μέλος* «пісня» і *δράμα* «драма». — СІС² 528; Фасмер II 596; Горяев 205; Копалиński 619; Holub—Lyer 309; БЕР III 728; Dauzat 468; Mestica 933. — Див. ще **драма, мелос**.

меломан «той, хто пристрасно любить музику і спів», *меломанія*; — р. болг. *меломан*, бр. *меламан*, п. ч. слц. *meloman*, схв. *мелдман, мелдман*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Melomane*, фр. *mélomane*, іт. *melomane* утворено на основі гр. *μέλος* «пісня, наспів» і *μανία* «безумство, захоплення, манія». — СІС² 528; Копалиński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 521; Dauzat 468. — Див. ще **манія, мелос**.

мелос «мелодійна, пісенна основа в музиці»; — р. болг. *мелос*, бр. *мелас*, п. ч. *melos*, схв. *мелос*, слн. *melos*; — запозичення з грецької мови; гр. *μέλος* «пісня, наспів; суглоб, частина тіла» зіставляється в значенні «кісточка, щиколотка; згин пальців» з брет. *mell*, корн. *tal*, мн. *mellow*, а також з кіпр. *sumtal* «суглоб, частина тіла» (пракельт. * *mel-sā*); поєднання в одному давньогрецькому слові двох значень «пісня, наспів» і «суглоб, частина тіла» можна пояснити тим, що найдавніші музичні

інструменти виготовлялися з кісток (див. Биби́ков, Древнейший музыкаль- ный комплекс из костей мамонта, К., 1981).— СІС² 528; Kopaliński 619; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Frisk II 203—204.

[мелюзга́] (іхт.) «верховодка, *Albugopus chagusi* Hergenstein» Дейн; — за- позичення з російської мови; р. *мелюзга́* «мальки; дрібні живі істоти», [мелу́зга́] «тс.» є похідними від *мелкий*, що відпо- відає укр. *мілкий*; верховодка належить до дрібних риб.— Фасмер II 596.— Див. ще *мілкий*².

мелю́х — див. **омелю́х**.

меля́са — див. **маля́с**.

[меля́ти] «виляти, вертати (хво- стом)»; — результат видозміни форми *молóти* «тс.» під впливом форми теп. ч. *ме́ле*, а також синонімічних дієслів *метля́ти*, *виля́ти*.— Див. ще *молóти*.

мельга́ — див. **мілька́**.

[мельдува́ти] «повідомляти», [мельду- ва́тися] «відмічатися (в списку і под.)», [мелдува́ти] «доносити, оскаржувати; повідомляти» МСБГ, [милдува́ти] «тс.» МСБГ, [миндува́ти] «повідомляти» Ж, [мелдо́ваний] «оскаржений, той, на ко- го заявили» МСБГ, [мельдо́ване] «пові- домлення; донос» Ж, [мельду́нок Ж, мел- ду́нок МСБГ] «тс.»; — п. *meldować* «за- писувати до домашньої книги», *meldunek* «рапорт, повідомлення», ч. (заст.) *meldovat* «повідомляти», *meldunk* «повідом- лення», *melduňk* «тс.», слц. *meldovat'* «повідомляти»; — запозичене з німець- кої мови, можливо, через посередництво польської; н. *melden* «повідомляти, до- повідати», *Meldung* «повідомлення», двн. *mēldōn* «повідомляти» споріднені з дангл. *mældium* «оголошувати, повідом- ляти; оскаржувати», дфриз. *urgmēldia* «повідомляти» і далі, можливо, з лит. *meldžiù*, *melsti* «просити, молити», вірм. *mal'em* «прошу», хет. *mald-* «роз- повідати; молитися», псл. *modliti* «мо- лити».— Шелудько 39; Фасмер II 642; Brücker 328; Holub—Lyer 308; Kluge— Mitzka 473.— Див. ще *моліти*.

мелька́ти «мигтати; швидко проноси- тися перед очима; блимати; [трясти (хвостом — про птаха) ВеБ]», *мелькнү- ти* «швидко пронестися перед очима;

дуже швидко зникнути», *мелькотіти*, *мельком* «дуже короткий час, недовго», *мелькома́*, [мельчкóм] «тс.»; — р. *мель- ка́ть*, бр. [мелька́ць], *мільга́ць*; — не зовсім ясне; пов'язується з р. *мерца́ть*, *ме́ркнуть*, лит. *mėrkti* «жмуритися».— Фасмер II 597; Преобр. I 523; Горяев 206.

мельон — див. **мальона**.

мельхі́ор «сплав міді з нікелем, схожий на срібло», *мельхіоровий*; — р. *мельхи́ор*, бр. *мельхіёр*, п. *melchior*, болг. *мелхи́ор*; — запозичення з фран- цузської мови; фр. *melchior* виникло з давнішого *maillachort* «тс.», утвореного з прізвищ двох людей, які винайшли цей сплав,— *Maillot* і *Chorier*.— СІС² 528—529; SW II 919; Sł. wyg. obcych 464; РЧДБЕ 522; Dauzat 467, 451.

[мельчи́к] «хвостовий хребець (у ко- ня)» ВеУг; — неясне.

мембра́на «гнучка перетинка, плів- ка»; — р. бр. болг. м. схв. *мембра́на*, п. вл. *membrana*, ч. слц. слн. *membrá- na*; — запозичення з західноєвропей- ських мов; нім. *Membrane*, англ. фр. *membrane* походять від лат. *membrāna* «шкірка, перетинка; пергамент», пов'я- заного з *membrum* (<**mems-rom*) «член», спорідненим з гр. гом. *μῆρος* (<**mēms-ro-*) «м'ясо стегна», дінд. *māṃ- sām* «м'ясо», гот. *mimz*, прус. *mensā*, лтс. *miesa*, псл. *męso* «тс.», укр. *м'ясо*.— СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 730; Walde—Hofm. II 64—65.— Див. ще *м'ясо*.

[мемель] (у виразі [схватив мем- еля] «його побито»); — неясне.

мемора́ндум «дипломатичний доку- мент»; — р. болг. м. *мемора́ндум*, бр. *мемара́ндум*, п. ч. слц. вл. *memoran- dum*, схв. *мемора́ндум*, слн. *memoran- dum*; — запозичення з західноєвропей- ських мов; нім. *Memorandum*, фр. *mémo- randum*, англ. *memorandum* походять від лат. *memorandum* «щось важливе, гідне пам'яті», пов'язаного з *memorāre* «нагадувати, пригадувати», похідним від *memor* «той, хто пам'ятає», спорідненого з ав. *mīmaṅa-* «тс.», дангл. *gemimog* «па- м'ятати», *maimog* (<**mai-mog-*) «непри- томність, безпам'ять», *māimriap* «задуму- вати», дінд. *smāratī* «думає, пригадує»,

smṛtiḥ «пам'ять, спогад», smaraṇam «тс.», ав. maraiti «пам'ятає», śmaraiti «тс.», гот. maírnan «п'яклуватися», дісл. moḡna, двн. moḡnēn «тс.», схв. *máriti* «турбуватися». — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 981; Walde—Hofm. II 67—68. — Пор. меморіал.

меморіал «споруда для увічнення пам'яті; спортивні змагання, присвячені чийсь пам'яті», меморіальний; — р. болг. мемориал, бр. мемарьял, п. вл. memoriał, ч. слц. слн. memořial, м. меморија «пам'ять», схв. меморіјал; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. mémorial, англ. memorial, нім. Memorial утворено на основі пізньолат. memoriāle «пам'ятник», лат. memoriālis «пам'ятний», пов'язаних з memoria «пам'ять», мемоґ «той, хто пам'ятає». — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; БЕР III 732; РЧДБЕ 522; Dauzat 468; Klein 961. — Див. ще меморандум.

мемравий — див. мімрити.

мемуари «літературний твір у формі записок, спогадів», мемуаріст, мемуарістка, мемуарний; — р. бр. мемуары, п. тетуаг «пам'ятник; літературний твір», ч. тетоагу, слц. тетоаге, вл. тетоігу, болг. мемоари, м. мемоари, схв. мемд̄ар, слн. тетоагі; — запозичення з французької мови; фр. mémoires «пам'ять, спогад», mémoires (мн.) «мемуари, спогади» походить від лат. memoria «пам'ять», пов'язаного з мемоґ «той, хто пам'ятає». — СІС² 529; Kopaliński 620; Holub—Lyer 309; РЧДБЕ 522; Dauzat 468. — Див. ще меморандум. — Пор. меморіал.

[менаж] «домашнє господарство; судок (посуд)» Ж, [менажа] «тс.» Ж, [менажка] «вид бляшаної миски» Ж, [менажувати] «вести господарство» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. тєпаж «їдальня; домашнє господарство; ощадливість», тєпажоваć «вести господарство», як і ч. слц. тєпаж «спільна (військова і под.) їжа; їдальня», тіпаж «тс.», вл. тєпажа «судок; домашнє господарство; їжа (військова і под.)», м. менажа «тс.», схв. менажа

«військова їдальня; їжа», слн. тєпажа «солдатський казан; їжа», походить від фр. ménage «домашнє господарство; начиння; страва», яке через нар.-лат. *mansiopticum «те, що стосується дому» зводиться до лат. mansio (род. в. mansiōnis) «перебування», пов'язаного з тєпєґе «залишатися», спорідненим з гр. μένω (μίμνω) «залишаюся», дінд. тєп-«вагатися, баритися, тихо стояти», ав. тєп- «залишатися, чекати», вірм. тєп «залишаюся, чекаю». — Kopaliński 621; Sl. wug. obcych 466; Holub—Lyer 309; Dauzat 468, 451; Walde—Hofm. II 26.

[менажерія] «звіринець» Ж, [манажерія] «цирк» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. тєпажерія, як і ч. тєпажеріє, слц. (заст.) тєпажерія, вл. тєпажерія, болг. менажерія, м. менажерія, схв. менажерія, слн. тєпажерія «тс.», походить від фр. ménagerie «звіринець», давніше «скотний двір», пов'язаного з ménage «домашнє господарство». — Kopaliński 621; Holub—Lyer 309; БЕР III 733; РЧДБЕ 522; Dauzat 468. — Див. ще менаж.

[менанковий] «зроблений з грубої пряжі» (про полотно) Ж; — неясне.

[менбран] (заст.) «бланк документа» Пі, [мамбрам] «тс.» Пі; — бр. ст. мамбрамъ «пергаментна хартія» (1563), мембрамъ (1588), мембранъ (1601) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. тєтбгап «бланк», тєтбгапа «пергамент; урядовий лист, документ; (анат.) перетинка» походять від лат. тєтбгапа «оболонка, перетинка; тонкий пергамент». — Див. ще мембрана.

мєндель, мєндлик — див. мандель.

менджувати «баричувати, одержувати прибуток від обміну», [манджувати, менджигувати, менжувати, мєнджовати Пі, минжувати Ж, миньджовати Пі, мінджувати] «тс.», менджування, мєнджун «той, хто менджує»; — р. [мєнжєватъ] «займатися перепродажем; баричувати, особливо кіньми», [мєнжуватъ, міндживатъ, миньжаватъ] «тс.»; — неясне.

[мендігати] «шкандибати» О; — очевидно, розвинулось на основі ст. мєндикъ «убогий, жебрак» (1627), запозиченого з польської мови; п. тєндык «же-

брак», як і ч. (заст.) *mendík* «середньо вічний мандрівний дяк, студент», слц. (заст.) *mendík* «бідний дяк, помічник проповідника в євангелічній церкві», [*mendíciť*] «служити помічником проповідника», походить від лат. *mendīcus* «жебрак», пов'язаного з *mendum* (*menda*) «тілесна вада», спорідненим з дінд. *mindā* «тс.», дірл. *menpaig* «пляма», кіпр. *mapp* «знак, відмітка». — Булыка 201; SW II 922; Machek ESJČ 359; Holub—Lyer 309; Walde—Hofm. II 69.

[мендұл] «клунок, торба» МСБГ, [*мендұл*, *миндұл(ь)*, *міндұл*] «тс.» МСБГ; — неясне.

менé (род. і знах. в. займенника I ос. одн. я), *мені* (дав. і місц. в.), *мнбю* (ор. в.); — р. *меня*, *мне*, *мнбю*, бр. *мянé*, *мне*, *мной*, др. *мене*, *мънѣ* (*мьнѣ*), *мъною*, п. *mnie* (<*mienie*), *mnie*, *mpa*, ч. *mne* (<*mene*), *mně*, *mpou*, слц. *mña*, *mne*, *mpou*, вл. *mnje*, *mní*, (*ze*) *mni*, нл. *mje* (*mpjo*), (*zo*) *mni*, болг. м. *мене* (дав. і зн. в.), схв. *мѐне*, *мѐни*, *мнѐм* (*мнѐме*), слн. *mѐне*, *mѐпи*, *z* *mepoj* (*mapo*), стсл. *мене*, *мънѣ*, *мънож*; — псл. *mene* (род.—зн. в.), *mьнѣ* (дав.—місц. в.), *mъпојо* (ор. в.); українська мова, на відміну від російської і польської, зберігає давню форму род.—зн. в.; — псл. *mene* відповідає ав. *mapa*, лит. [*mapèl*], дінд. *māma* (<**mapa*). — IUM Морфологія 137; Фасмер II 599; Brückner 341; Machek ESJČ 214; БЕР III 735—736; Младенов 294; Skok II 405—406; Bezlaј ESSJ II 173; Вступ 280—282; ESSJ Sl. gr. II 74—75, 78; Bern. II 36; Pokorny 702. — Пор. ми², мі², мя.

менестрélъ «мандрівний поет-музикант у середньовічній Франції та Англії»; — р. *менестрélъ*, бр. *менестрэлъ*, п. ч. *minstrel*, слц. *menestrel*, болг. *менестрел*, схв. *менестрел*, *минстрел*, слн. *minstrel*; — запозичення з французької мови; фр. *ménestrel* «тс.» походить від лат. *ministerialis* «той, що перебуває на службі», пов'язаного з *minister* «слуга, помічник». — СІС² 529—530; Sl. wug. obcuch 481; БЕР III 736; РЧДБЕ 522; Dauzat 469. — Див. ще міністр.

[мензэря] «дійна вівця», [*мендзэрка*] «тс.» Мо, Дз, [*мензур*] «вид овечого сиру», [*мінзэр*] «отара дійних овець; місце, де

доять овець» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мынзэре* «дійна вівця» (рум. *mînzăre* «тс.») розглядається як слово дако-мізійського чи фрако-дакійського походження; зіставляється з алб. *mëzogë* «телиця». — Scheludko 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 136; Vrabie Romaposlavica 14, 161; СДЕЛМ 271.

мензурка «посудина для вимірювання рідини»; — р. бр. *мензурка*, п. *menzurka*, ч. вл. *menzura*, слц. слн. *menzúra*, болг. *мензúra*, *мѐнзура*, схв. *мензúra*; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. *Mensur* «тс.») запозичено з латинської; лат. *mensūra* «міра, вимірювання» пов'язане з *mētūri* «міряти, вимірювати» (діеприкм. *mensus*), яке зіставляється з дінд. *mātih* «міра», гр. *μῆτις* «порада», дангл. *mæd* «міра», псл. *mēga*, укр. *міра*. — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 81—82. — Див. ще міряти.

меніни, мѐння — див. ім'я.

менингіт (мед.) «запалення оболонки мозку»; — р. болг. *менингит*, бр. *менингит*, п. *meningitis*, ч. *meningitida*, слц. *meningitida*, м. *менингитис*, схв. *менингит*, *менингитис*, слн. *meningitis*; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. *meningitis*, нім. *Meningitis*, фр. *méningite* утворено на основі гр. *μῆνιγίτις* (род. в. *μῆνιγγος*) «шкірка, плівка; мозкова оболонка» не зовсім ясного походження, можливо, спорідненого з дінд. *māmsá* «м'ясо», псл. *męso* «тс.», **męzdra* «міздра». — СІС² 530; Sl. wug. obcuch 466; Holub—Lyer 309; БЕР III 737; РЧДБЕ 523; Frisk II 228—229.

менструація (мед.) «місячне, регули», *менструальний*, *менструювати*; — р. болг. *менструация*, бр. *менструация*, п. *menstruacja*, ч. *menstruace*, слн. *menštruácia*, вл. *menstruacija*, м. схв. *менструация*, слн. *menstruacija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Menstruation*, англ. фр. *menstruation*, нлат. *menstruatio* утворено від дієслова лат. *menstruāri* «менструювати», пов'язаного з *menstruum* «менструація», похідним від *mēnsis* «місяць; менструація»,

спорідненого з псл. *měšecь*, укр. *місяць*. — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 309; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Walde—Hofm. II 71—72. — Див. ще *місяць*. — Пор. *семістр*.

мент (розм.) «дуже короткий проміжок часу», *вмент* «дуже швидко», *умєнт* «тс.»; — р. [мент, минт, мєнтом], ч. [ment] (у виразі [apі m.] «зовсім нічого»); — очевидно, результат скорочення слова *момєнт*; для р. *мент* припускається також контамінація з *мину́та*. — Фасмер II 625; Преобр. I 554; Machek ESJČ 359. — Див. ще *момєнт*.

[ментáлик] «метелик» ВеБ; — запозичення з польської мови; — п. [meńtal, meńtelek] «тс.» є результатом видозміни первісного *motyl*, що відповідає укр. *моти́ль*. — Brückner 345. — Див. ще *метéлик*.

[мєнта́ль] «медаль» Ж, [ментáлик] «дукач»; — запозичення з польської мови; п. [mental] «медаль», [mentalik] (зменш.) виникло внаслідок видозміни слова *medal*, що відповідає укр. *меда́ль*. — SW II 914. — Див. ще *меда́ль*.

мєнтик «короткий гусарський одяг», [мєнта] «жіночий кошушок, облямований тасьмою»; — р. *мєнтик* «гусарська куртка з шнурами», бр. (заст.) *мєнци́к* «тс.», п. *mentlik* «плащик», ч. [mentek] «суконна куртка», [mentik, mentěk, mentlík] «тс.», слц. *mentieka* «короткий кожух, який носили аристократи», болг. *ментé* «короткий верхній одяг без рукавів», схв. *мєнта* «верхній одяг», *ментєн*, слн. *menten* «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *mente* «угорська куртка, венгерка» етимологічно неясне. — Балецкий St. sl. 9, 338; Фасмер II 598; Machek ESJČ 359; БЕР III 738; Младенов 294; Skok II 406; Bezlaј ESSJ II 178; Bern. II 17; MNTESz II 891.

ментóл «речовина в м'ятним запахом; м'ятна олія»; — р. бр. болг. *ментóл*, п. слц. вл. *mentol*, ч. *mentol*, *menthol*, м. *ментол*, схв. *мєнтóл*, слн. *mentól*; — запозичення з німецької мови; нім. *Menthol* (англ. фр. *menthol*) утворено Оппенгеймом у 1861 р. з лат. *ment(h)a* «перечна м'ята», що відповідає укр. *м'ята*, і *oleum* «олія». — СІС² 530;

Sl. wyg. obcych 466; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Klein 964. — Див. ще *м'ята*, *олія*.

мєнтор «наставник, вихователь»; — р. болг. *мєнтор*, бр. *мєнтар*, п. ч. слц. вл. *mentor*, схв. *мєнтор*, *мєнтор*, слн. *mentor*; — через західноєвропейське посередництво (англ. фр. *mentor*, нім. *Mentor*) запозичено з грецької мови; гр. *Méntōr* є власним ім'ям одного з героїв Гомерової «Одісеї» — друга Одисея, опікуна й вихователя його сина Телемаха; як загальне ім'я поширилося в європейських мовах після появи роману французького письменника Ф. Фенелона «Пригоди Телемаха» (1699). — СІС² 530; Фасмер II 599; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 738; РЧДБЕ 523; Dauzat 469; Kluge—Mitzka 387; Klein 964.

[ментрє́га] «бунт, безладдя, замішання», [ментрє́житися] «бунтуватися, хвилюватися», [ментрòжити] «псувати, нищити; тривожити, полахати» МСБГ, [минтрòжити] «тс.» МСБГ, [ментрòжник] «той, хто все нищить і псує» МСБГ; — р. [минтрє́жить] «баритися, гаятися», бр. [мітрє́нга] «тривога, неспокій, сум'яття; розбрат», [мітрє́нжыць] «тривожити, непокоїти, вносити сум'яття, розбрат»; — запозичення з польської мови з метатезою носового голосного в корені (можливо, під впливом *meńt* «каламуть», *meńnieć* «каламутніти»); п. *mitrega* «гаяння часу, морока; марудна робота, марудник», *mitreżyc* «гаяти (час)» відповідає укр. [мітрóга] «мука, клопіт, важка праця», [мітрòжити] «без потреби затримувати». — Brückner 399. — Див. ще *метрúга*.

мєнту́з, *мєнту́с*, *менті́ок*, *мєнту́х* — див. **ми́нь**.

[менту́л] «пуголовок, личинка жаби» ЛЖит, [менту́ль] «тс.» ЛЖит; — очевидно, нерегулярне утворення від [мєнь] «ми́нь», пор. р. [мєнь] «людина з великою головою; великий шматок, грудка, клубок». — Див. ще **ми́нь**.

менуєт (старовинний французький танець); — р. бр. *менуэ́т*, п. ч. слц. вл. *menuet*, болг. *менуэ́т*, схв. *менуэ́т*, слн. *menuet*; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. *menuet* «танець (з дрібними па)» утворено від *menu* «дрібний», що походить від лат. *minutus* «малий, дрібний, незначний», пов'язаного з *minuere* «зменшувати, подрібнювати», похідним від *minus* «менший». — СІС² 530; Фасмер II 599; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 523; Dauzat 469—470. — Див. ще *мінус*. — Пор. *меню*, *мінута*.

[менчир] (бот.) «верес, *Erica*», [мячир] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови, в якій відповідне слово могло б бути пов'язане з *miękki* «м'який» (цей вид вересу росте на торф'янистих луках і болотах).

менший, *меншенький*, [менчий] Г, О, [менція] «менша частина» Ж, [меншина] «меншість» Ж, *меншість*, *меншіти* СУМ, Ж, *меншіти*, [менчийти] Ж, *менше*, [менче] Ж, *зменшувати*, *зменшувач*, [поменший] «трохи менший» Нед, [уменчати] «зменшувати» тж; — р. *меньший*, бр. *меншы*, др. *мънии*, *мъньши*, п. *mniejszy*, ч. слц. *menší*, вл. *mjeňši*, нл. *mjeňšu*; полаб. *mánaj*, болг. (заст.) *менше* «менше», схв. *мътъй* «менший», слн. *mánjši*, стсл. *мънии*, *мъньши* «тс.»; — псл. *тъпъ(-jъ)* (<**mīnjīs*), *тъпъš-*; — споріднене з гот. *mins* «менше», *minniza* «менший, менш значний», двн. *min* «менше», *minnigo* «менший», лат. *minor*, -*ōris* «тс.», *minus* «менше», гр. *μνύθω* «скорочую», *μείων* (<**μειων*), *μείων* «менший», дірл. *menb* «маленький», корн. *minow* «зменшувати, скорочувати», дінд. *mināti* «скорочує, шкодить»; іе. **mei-* «зменшувати, скорочувати». — Фасмер II 598; Преобр. I 523; Горяев 206; Brückner 342; Machek ESJC 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Sewc 923; БЕР III 739; Skok II 373; Bezlaž ESSJ II 166; Trautmann 184; Pokorný 711.

меншовік «член меншовицької партії», *меншовізм*; — бр. *меншавік*, п. *mienszewik*, ч. слц. *menševik*, вл. *mjeňšewik*, болг. *меншевік*, м. *меншевик*, схв. *меньшевік*, слн. *menševik*; — калька р. *меньшевік*, утвореного від прикметника *меньший*; слово виникло в 1903 р. після II з'їзду РСДРП, коли опортуністична

частина партії на виборах керівних органів залишилася в меншості. — ССРЛЯ 6, 838; Kopaliński 629; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524. — Див. ще *менший*. — Пор. *більшовік*.

меню «набір страв; листок з переліком страв»; — р. бр. болг. *меню*, п. ч. слц. слн. *menu*, схв. *мєнї*; — запозичення з французької мови; фр. *menu* «тс.» (спочатку «обмежена кількість страв») походить від лат. *minus* «менший». — СІС² 530; Kopaliński 622; Holub—Lyer 310; БЕР III 739; РЧДБЕ 524; Dauzat 469—470. — Див. ще *мінус*. — Пор. *менуєт*, *мінута*.

мень, *менькус*, *меньок* — див. *минь*.

[меньки-меньки] «вигук, яким підкликають телят» Мо; — п. *теї-теї* «вигук, яким підкликають корів»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [міню-міню] (вигук, яким кличуть корів), [минька-минька] або [мань-мань] «тс.» — Пор. *малá*, *манька*², *міня*¹.

мер «голова муніципалітету», *мерія* «муніципальне управління»; — р. *мэр*, *мер*, бр. *мэр*, п. ч. *тег*; — запозичення з французької мови; фр. *maire* походить від лат. *maior* «більший». — СІС² 530; Kopaliński 622; Dauzat 451. — Див. ще *майор*.

[мёрва¹] «м'ята, терта або попріла солома; гній Ж; дрантя, погань», [мєрва] «мул» ЛексПол, [мєрвиско] «солом'яна підстилка» Ж, [мєрвище] «тс.» Ж, [мєрвіця] «терта або попріла солома», [мєрвічка] «тс.» МСБГ, [мєрвістий] «пом'ятий, потертий; прілий, гнилий МСБГ; змішаний з прілою соломою МСБГ, Ж», [мєрвлястий] «змішаний з прілою соломою» Ж, [мєрвити] «м'яти, бгати; розбивати, розтирати; угноювати Ж», [мєрвітися] «гнити, пріти, втрачати кормові якості» МСБГ, [мєрвіти] «тс.» МСБГ, [перемєрвити] «перетерти, подрібнити» Мо, Ме, [розмєрвити] «розтерти, подрібнити» Нед; — р. [мєрва] «дрібні відходи при тіпанні льону», бр. [мєрва] «відходи при топленні воску», [мєрва] «грузьке болото», п. *mierzwa* «пом'ята, потерта солома; підстилка», ч. *mgva* «гній», слц. *mgva* «потерть», вл. нл. *mjeřwa* «м'ята солома; підстилка з соломи», болг. [м'єрва] «шматок м'яса;

крихта; пилинка», м. *мрва* «тс.», схв. *мрва* «крихта (хліба)», слн. *mřva* «гній; сіно, корм; крихітка»; — псл. **mřva* «поплутане, подрібнене», очевидно, віддалено пов'язане з **mřvъ* «виснажений», *mřo* «мру»; — споріднене з лит. *magvā* «мішанина», дісл. *meġja* «подробити, розтовкти», гр. *μαραίνω* «виснажую»; іє. **meġ-* «терти, знищувати». — Břückner 334; Holub—Kop. 233; Schuster-Šewc 924—925; Младенов 306, 310—311; Skok II 472; Bezlaġ ESSJ II 204; Mikl. EW 192; Fraenkel 413; Pokorný 736. — Пор. *мервій*.

*мёрва*² — див. *мёрва*.

[*мервій*] «мертвий» Ж, [*mérviiti*] «лежати в стані маляризму (про хворого) Ж; дрімати МСБГ», [*primérviiti*] «задрімати» Ба; — очевидно, псл. **mřvъ* «виснажений», пов'язане з **mřo* «мру», **meřti* «мерти». — Див. ще *мёрти*. — Пор. *мёрва*¹.

[*мёрга*¹] «мрійник; буквоїд» Ж, [*mér-galo*, *mergún*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *megegeni* «мріяти, задумуватися».

[*мёрга*²] — див. *мёрха*.

[*мёрга*] «снігопад з вітром» О, [*mergásnuti*] «стемніти», [*merželiti*] «мжичити» Ж; — р. [*mergásitsya*] «мжичити», ч. *mřholiti*, слц. *mřholit'* «тс.»; — псл. **mřga*, **mřg-* «мжичити; темніти»; — споріднене з лтс. *meġa* «мжичка», *maġa* «тс.», *miġa* «туман», *miřdzēt* «мжичити», гр. *βρέχειν* «зволожувати»; іє. **mřgh-*, інфіксальний варіант кореня **meigh-* «мигати», віддалено пов'язаного з **maġh-* «тягти; могти». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Trautmann 182; Pokorný 738. — Пор. *мёрча*¹, *мігати*, *могті*, *моргати*.

мёргель «гірська порода, що складається з глини і вапняку», [*mér-gel*] «тс.» Ж, *мергелювати* «вносити мергель (у ґрунт)»; — р. бр. *мёргель*, п. *margiel*, [*mergiel*], ч. *merhel*, вл. *mergl*, болг. *мергел*; — запозичення з німецької мови; н. *Mérgel* (двн. *mergil*) походить від слат. *magila* < лат. *marga* «мергель», яке виводиться з галльської мови. — SIC² 530; Фасмер II 600; Горяев 206; Břückner 323; Machek ESJČ 379; БЕР III

743; РЧДБЕ 524; Kluge—Mitzka 475; Walde—Hofm. II 39.

[*мёрел*] «мабуть, майже; точно Ж; дійсно, справді; чисто, без домішки; щоб лише О»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*meġe*] «наче, ніби, майже» походить від лат. *meġe* «цілком, чисто», пов'язаного з *meġus* «чистий, не змішаний, справжній», що зіставляється з дірл. *ē-meġ* «не блискучий, не яскравий», дангл. *ā-meġian* «очищати; перевіряти, випробовувати». — SW II 924; Walde—Hofm. II 78.

[*мерегий*] «бурий з темними смугами» (про масть); — р. [*мережка*] «строкатість», [*мережить*] «пістрявити, рябіти», п. *meġeġ* «смуга на темному тлі; смугаста тварина», ч. [*merhy*] «смуги», [*merhovati*] «проводити смуги», *merhovapú* «строкатий, смугастий»; — псл. **meġga*, **meġoga* (**meġga?*) «смуга, пляма», пов'язані чергуванням голосних з **moġgъ*, **moġogъ* «строкатий, смугастий». — Machek ESJČ 360, 377; Schuster-Šewc 949. — Див. ще *моругий*.

мережа «рибальська сіть; сукупність шляхів, ліній зв'язку, установ», *мережанка* «ажурний узор; мережана річ», *мереживниця* «робітниця, яка робить мереживо», *мереживо* «сітчаста тканина з узорами», *мережка* «ажурний узор; вишивка; [узорна прикраса, орнамент]», [*мерешка*] «орнамент у формі вісімок» О, *мережати* «робити мережку; вишивати; нарізьблювати узори на дереві», *мережити* «тс.» СУМ, ПІ, [*мережовати*] «проводити смуги; робити узори» ПІ, *мережаний* СУМ, ПІ, *мережений*, *мереживний*, *мережований* (заст.) «мережаний», [*мережуваний*] «тс.», [*мережуватий*] «укритий дрібними плямами» (про шкіру), *мережчатий* «оздоблений мережками», [*прімережка*] «вузька мережка по шву» Нед; — р. *мережа* «рибальська сітка, натягнута на обруч», *мережка* «узор на тканині; невелика рыбальська сітка», бр. *мярѣжа* «рибальська сітка, натягнута на обручі», п. *mezeġka* «ажурний узор на тканині» (з укр.), *mřeġna* (< *mřeġa*) «вид рыбальської сіті», каш. [*mřeġa*] «сітка», ч. *mříž(e)* «решітка», слц. *mřeġa* «тс.», болг. м. *мрежа* «мережа», схв. *мрежа*,

слн. *męža* «те.», етсл. *mǫžja* «вітка»; — псл. **męža* «(плетена) сітка»; — зіставляється з лтє. *męga* «поручні, галерея, решітка», *mękškis*, *męškis* «плетений солом'яний намет на жердинах», лит. *mąška* «невелика рибальська сітка», *mąškiniai* «сорочка», гр. βρόχος (<**mǫžhos*) «сильце, мотузка, петля», βροχίς «петля», ірл. *braig* (<**mragi-*) «ланцюг», *braga* (<**mragant*) «полонений». — Фасмер II 601; Преобр. I 525; Горяев 206; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234; Младенов 306; Skok II 464; Bezlaž ESSJ II 201; Bern. II 38—39; Mikl. EW 193; Trautmann 182.

[мереконіти] «ввижатися, привиджуватися»; — р. [мерекать] «здаватися, ввижатися; марити», [мерек] «марення; привид; влий дух, чорт», [мерет] «диявол, нечистий»; — пов'язане з меркнути, меркти і далі з морок, р. мерещитись, [маракосить] «мелькати у п'їтмі», [меркасить] «затемнювати, мелькати»; — псл. **męk-/mǫk-/mork-*. — Фасмер II 602; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Torbiörnsson II 39. — Див. ще меркнути.

мерена, меренка, меренька — див. марена².

меренга «вид тістечка»; — р. меренга, бр. мерэнга, п. *merenga*; — запозичення з французької мови; фр. *meringue* «те.» етимологічно неясне. — ТСБМ III 139; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

[мерендати] «ремигати, пережовувати жуйку», [мерендзати, мерендіти О, мерінджати ДзАтл I, меріндзати О, меріндзати ВеЛ, мередзати ВеБ] «те.», [мередзовиння] «пережована їжа в шлунку жуйних тварин» Пр. XI діал. н.; — п. [mieru(ń)dzac] «ремигати», [mierendzac, mierendzac] «те.», ч. [měryndza] «ремигання», слц. *meridzat'* «ремигати», [merizat', merigat'] «те.»; — запозичення з румунської мови; рум. [meridza] «ремигати», [meridzire, merindzari] «відпочивати вдень» (про худобу) походить від лат. *meridiare* «відпочивати опівдні», пов'язаного з *meridiēs* «полудень, південь»; не виключений також зв'язок з рум. *merinde* «харч, провізія, полуденок», що походить від лат. *me-*

genda, *merendare* «полуднувати», пов'язаних з *merēre* «заробляти на хліб, діставати», спорідненим з гр. *μέρος* «частина». — Дзензелівський Доп. УЖДУ IV 60; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Machek ESJČ 359—360; Bern. II 37; Mikl. EW 191; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Walde—Hofm. II 75, 77. — Див. ще меридіан. — Пор. меріндія.

мерендза, мерендя — див. меріндія.

[мереніти] «мжичити, сіяти» (про дрібний дощ) Ж, [мерендіти] «те.» Ж, [мерява] «холодний дощ» Ж, [меривоо] (приел., про стан погоди, який передвіщає дощ) МСБГ; — очевидно, псл. **mę(k)-/mǫ(k)-* «волога; мряка», споріднене з лит. *mękti* «мочити», *mirkūti* «вмочувати», лтє. *mękti* «мочити». — Пор. мерга, мороква.

[меренька¹] «жаб'яча ікра»; — зменшувальна форма давнішого **мерена* «ікра», яке зводиться до псл. **męna* «те.», що походить від фінно-угорського слова із значенням «ікра; риб'ячий мальок» (пор. манс. *māornə* «ікра», хант. *mārən* «те.»). — Коломиен Происх. назв. рыб 126. — Пор. марена².

меренька² — див. марена².

[мерест¹] (іхт.) «гольян, *Rhoxinus rivularis*» Ж, ВеНЗн, [нерест тж, нересть Ж, нерез Ж, мереснік ВеНЗн, маресніця тж, мересніця Ж, нересніца ВеНЗн, нерісниця Ж] «те.», [нерес] «вид дрібної риби» О; — результат контамінації назв [мерена, меренька] «те.» і *нерест* ([мерест]). — Коломиен Происх. назв. рыб 124. — Див. ще марена, нерест.

[мерест²] «жаб'яча ікра», [мараст] «те.», [нересть] (зб.) «ікра; жаби» Ж; — слн. *męst* «жаб'яча ікра; нерест»; — псл. **męstь* «ікра», результат контамінації назв **męna* «те.» і **męstь* «нерест»; думка про чисто звуковий характер зміни початкового **mę-* у **mę-* (*Zubatý St. a čl. I 2, 106*) помилкова. — Див. ще меренька¹, нерест.

[мерест³] «низькі болотяні трави»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви [мерест] «жаб'яча ікра» (за суміжністю). — Див. ще мерест².

мерехтіти «світити тремтливо, мигтіти; ледь виднітися», *мерехтливий*, [мер-

хоть] «брижі на воді від бистої течії» Ч; — очевидно, результат контамінації дієслів *мерхнути* «втрачати яскравість, тьмяніти» і *мигтіти*; пор. ч. *pereštiti se* «коливатися, мигтіти». — Див. ще *мерхнути*, *мигати*.

[мереч] «густиї непролазний ліс» Ч, [мереча] «лісові хащі; густиї чагарник у заболоченій низині» Ч, [мрич] «болотистий ліс» Ж; — р. [мереча] «болото», [меречь] «грузьке болотисте місце, поросле чагарником і дрібним лісом», бр. [мярча] «те.»; — псл. [*merča] < *merkja «заболочене місце, співвідносне з *morkva (укр. [мороква] «болото» та ін.); утворене від варіанта кореня *mek-/pok- «мокнути, мокрий» з інфіксом -г; споріднене з лит. *meĩkti* «мочити», *miĩkti* «мокнути», лтс. *mėĩkt* «мочити», *māĩks* «невеликий ставок на лузі». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потебня РФВ 3, 99; Bern. II 79; Trautmann 182. — Див. ще *мокнути*. — Пор. *мерга*, *мерча*¹, *мороква*.

[меречити] «мекати» Ж; — р. [мерькати] «бекати» (про овець), болг. *мъркам* «видаю глухі звуки»; — звуконаслідувальне утворення на основі *мекати*, можливо, зближеного з [меркач] «баран». — Див. ще *ме*.

мерещитися «ввижатися»; — р. *мерещиться* «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [мерек] «марення; злий дух, привид», [мерекати] «марити, ввижатися»; — псл. *merk-sk-, пов'язане чергуванням голосних з *morkъ «морок», *mʹrknoŋi «меркнути»; реконструюється також псл. *merg-sk-, споріднене з лит. *mirgėti* «рябіти», лтс. *mirgt* «блищати», *marga* «блиск» (Matzenauer LF 10, 69). — Фасмер II 603; Преобр. I 527; Горяев 206; Шахматов ИОРЯС 7/2, 355; Bern. II 38; Mikl. EW 191. — Пор. *меркнути*.

[мержани] (мн.) «шматок вишитого полотна, який вставляється в сорочку на грудях» МСБГ; — очевидно, результат деетимологізації і субстантивзації пасивного дієприкметника *мережаний* від дієслова *мережити* «робити мережку; вишивати». — Див. ще *мережа*.

мержеліти — див. *мерга*.

[мерзіти] «викликати огиду Г; лаяти, паплюжити МСБГ», [мерзеніти]

«паплюжити» МСБГ, [мерзєнитися] «ставати мерзенним» МСБГ, [мерзєніти] «тс.», [мерзітисся] «ганьбитися» О, *мерзіти* «погрузати в пороках», [мирзіти] «лаяти, паплюжити» Ме, МСБГ, [мержа] «пакість Ж; мерзотник О», [мерза] «мерзота, пакість Г; мерзотник МСБГ, О; наклеп О», [мерзавець Ж, мерзєник], *мерзєнство*, [мерзєтина] «мерзотник» МСБГ, [мерзєнєць] «погана, гидка річ», [мерзіль] «смердюча трава» Ж, [мерзєнєць] Ж, *мерзота*, *мерзотник*, [мерзь] «мерзота, пакість» Ж, [мерзьячка] «образа» Ж, [мирза] «мерзотник МСБГ; колотнеча, гризня Корз», [мерзєнєнький, мерзєний], *мерзєнний*, *мерзотний*, *омерзітисся* «зробитися огидним», [померзєнитисся], [померзітисся] «відчути огиду»; — р. *мерзкий*, бр. *мярзота* «мерзота», п. *mierzic* «викликати огиду», ч. *mrzeti* «бути огидним», слц. *mrziet'* «бути неприємним», вл. *mjerzacz* «сердити», нл. *mjerzacz* «тс.», болг. *мерзък* «мерзенний», м. *мрзєшник* «мерзенник», *мрзєшен* «огидний», схв. *мрзіти* «відчувати огиду», слн. *mrziti* «тс.», стел. *мрзїти* «викликати огиду»; — псл. *mʹr̥zēti «тс.» пов'язане з *mʹr̥znōti «мерзнути», давніше «холодніти через хмарність і мжичку», *morkъ «мороз», давніше «брудна мокрота, холодна мжичка»; пояснення семантичного розвитку за аналогією до *stydъ* ← *stynoŋi* непереконливе (пор. Machek ESJČ 381); зіставлялося також з псл. *мр̥ськнѣ* «гидкий», *мр̥сити сѧ* «оквернятися» (Потебня РФВ 3, 97; Преобр. I 527—528); думка про запозичення з готської мови (Hirt PBrV 23, 335) необгрунтована. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 603—604; Куркина Этимология 1964, 50—51; Горяев 207; Brückner 333—334; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 925; БЕР III 747; Skok II 472; Bezlej ESSJ II 204; Mikl. EW 193; Trautmann 187. — Пор. *мерзти*.

мерзосвітний «мерзотний», *мерзосвітник* «мерзотник»; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого **мерзосвіт* «той, ким гидує світ», утвореного з основ *мерз(ити)* «гидувати» і *світ*; у словотворчому і семантичному відношеннях аналогічне утворенням [ги-

домір] «огидна людина» і [гидосвітний] «огидний». — Див. ще мерзїти, світ. — Пор. гидосвітний.

мерзти, мерзнути, мерзлота, мерзляк, мерзлятина, [мерзкий] «мерзлий» Ж, [мерзливий] «мерзлякуватий» МСБГ, мерзлий, мерзлуватий, мерзлякуватий, [змерзлюх], [змерзлючка] «мерзлякувата жінка», [замерзляк] «бурульки на деревах», [намерз] «іній, бурулька»; — р. мёрзнуть, бр. мёрзнуць, др. мьрзнути, п. marznąć, ч. mrznout, слц. mrznút', вл. mjerznuć, нл. marznuś, болг. мръзна, м. мрзне, схв. мрзнути, слн. mřzniti, стсл. мръзнь «мерзнучий»; — псл. *mřz(ṅ)ti (<*mřg-) «мерзнути» (первісно «холодити через хмарність і мжичку»); пов'язане чергуванням голосних з *morzь (<*morg-) «мороз»; — зіставляється з алб. parhesh «дрижу від холоду», parth «сильний мороз»; неогрунтоване зіставлення (Machek ESJĀ 381) з нвн. řieren «мерзнути», лат. rguina «іній», дінд. rguvā «тс.». — Фасмер II 604; Преобр. I 528; Горяев 297; Brückner 324, 346; Holub—Kop. 233; Schuster—Sewe 925; Младенов 306; Skok II 472—473; BezlaĀ ESSJ II 204; Мельничук Мовозн: 1980/6, 54; Mikl. EW 191; Pokorny 739—740. — Пор. мороз.

мериво — див. мереніти.

меридіан, меридіональний; — р. болг. меридиан, бр. меридиан, п. meridian, ч. слц. слн. meridián, вл. meridian, м. меридиан, схв. меридиан; — запозичення з західноєвропейських мов; н. Meridián, фр. méridien, англ. meridian походять від лат. merīdiānus «полуденний, південний», пов'язаного з merīdiēs «полудень; південь; середина», що складається з основ прикметника medius «середній», спорідненого з гот. midjis «тс.», псл. *medja «межа», укр. межа, та іменника diēs «день», спорідненого з дінд. dyām, псл. дьпъ, укр. день «тс.». — SIC² 530; Holub—Lyer 310; BER III 747—748; Klein 966; Dauzat 470; Walde—Hofm. I 349—350, II 57. — Див. ще день, межа.

мерин «кастрований жеребець», [мерен] «тс.» Ж; — р. мёрин, заст. мёрен, бр. мэрын, п. ст. mierzyn(ek) (з р.) «тс.»; — очевидно, запозичення з мон-

гольських мов: монг. mörin (morin) «кінь», калм. mögr «тс.»; менш обгрунтоване зіставлення (Преобр. I 528; Mikl. EW 191) з дангл. mīere «кобила», двн. meriha, merha «тс.». — Фасмер II 604; Одинцов 128; Сетаров Тюркизмы 232; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 55; Горяев 207; Brückner 334; Bern. II 37.

[меріндя] «торба з харчами; харчі на дорогу; полуденок; вим'я корови» О, МСБГ, ВеЛ, [мерендза] «тс.» О, [мерендя] «приготовані харчі», [мариндя] «тс.» ВеЛ, [мериндάρка] «посудина вівчарів» Доп. УЖДУ IV, [мерендарица] «тс.» тж; — п. [mierenda] «харч на дорогу», [mierendza, mirenda], ч. [merenda], слц. [merinda] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мерінде (меріндэ) «харчі, провізія», рум. merinde «тс.» походять від лат. merenda «підвечірок», пов'язаного з терео «заробляю, здобуваю; заслуговую», спорідненим з гр. μέρος (меріс) «частка, частина», μέρομαι «дістаю частку», хет. mar-k- «ділити (жертву)». — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 161; Machek ESJĀ 359—360; Crânjală 344; Bern. II 37; СДЕЛМ 255; DLRM 493; Puşcariu 91; Walde—Hofm. II 75.

меринка — див. маринка.

меринос «порода овець з довгою і тонкою вовною; шерсть такої вівці; тканина з неї»; — р. болг. меринос, бр. меринос, п. мерупос, ч. слц. merina «вівця-меринос», м. мерино, схв. мёрина, слн. меріло «меринос»; — через посередництво російської та французької мов (фр. mérinos «тонкорунна вівця; тканина з її шерсті») запозичено з іспанської; ісп. merino (мн. merinos) «тс.» загальноприйнятої етимології не має. — SIC² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; BER III 748; Klein 966; ODEE 57; Kluge—Mitzka 474; Dauzat 471; Gamillscheg 616.

меркантильний «торговельний, комерційний; своєкорисливий», меркантилізм «буржуазна економічна політика феодальних держав XV—XVIII ст.; гендлярство», меркантиліст; — р. меркантильний, бр. меркантильни, п. merkantylny, ч. merkantilní, слц. merkap-

tilný, вл. merkantilizm, болг. меркантилен, схв. мёркантилан, слн. merkantilen; — через посередництво російської та французької мов (фр. mercantile «торговельний») запозичено з італійської; іт. mercantile «тс.» утворено від mercante «торговець», що походить від лат. mercāns, дієприкметника від дієслова mercāre «торгувати, купувати», похідного від merx «товар», етимологія якого остаточно не з'ясована. — СІС² 531; Фасмер II 604; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310; БЕР III 748; Dauzat 470; Klein 964; Walde—Hofm. II 78—79. — Пор. Меркúрiй.

[меркач] «баран», [мёркотень] «некастрований баран» Ник, [моркаль, моркач, мórкитень, мórкутень, муркач] «тс.» тж, [миркóти] «особливий запах овець під час тічки», [миркóт] «тс.» Ж; — бр. маркач «баран-плідник», болг. мъркам се «паруватися» (про овець, кіз), м. мркач «баран», мрка се «паруватися» (про овець, кіз), схв. мркати се, слн. mřkati se «тс.», mřkác «козел», стсл. мрřкати «мекати; паруватися»; — псл. *mřkati (se) «паруватися», *mřkacь «баран; цап»; — очевидно, пов'язане з псл. *merk-/morĕk- «мокрый, мочити» (пор. укр. [мороква́] «болото», р. [мереча́] «тс.», лит. meřkti «мочити», miřkti «мокнути», а також варіант кореня з рухомим s- у р. сморка́тъся «сякатися»); менш обґрунтоване зіставлення з дінд. mřšati «торкає» (Machek Slavia 16, 188; Bezlaĵ ESSJ II 202); необґрунтоване пов'язання (Scheludko 139) з рум. mărcuș «білий з чорною мордою» (про овець). — Трубачев Назв. дом. жив. 81; Младенов 311. — Див. ще мороква́, шма́рки.

мёркнутв «згасати, темнішати», мёркти «тс.», [мерка́ти] «мерехтіти», [меркотáти] «тс.», [меркоті́ти] «миготіти», [змерка́тися] Ж, [змерк] «присмерк» Ж, [змеркóм] Ж, [змирк] «присмерк» Ж, [змирх] «тс.» Ж, [назмеркú] Ж, [намерка́ти] «смеркатися», [обмёркнути] ЛексПол, [помёрхнути] Ж, померк(и) «темрява, морок; сутінки», помёрклий, [прімерки] «сутінки», присмерк(и), прісмерком, смерка́ти(ся), смерк, смеркóм, смеркомá,

сúмерк(и); — р. мёркнуть, бр. мёркнуць, др. мъркнути, п. mierzchnąc, ч. smřknouti se «смеркнутися», слн. mřkat' sa «смеркатися», вл. měrkotač «блмати», нл. měrkotač «те.», болг. мрřквам «смеркатися», м. мркне се, схв. мрřкнути, слн. mřkniti «тс.», стсл. мрřкнѣти «меркнути»; — псл. *mřknŕti «меркнути, хмаритися», пов'язане чергуванням голосних з *morĕkь «морок; хмара»; — споріднене з лит. mėrkti «жмурити, закривати (очі)», двн. morga «тс.», далі з лтс. mākiõna «хмара», псл. moknŕti, укр. мóкнути. — Фасмер II 605; Преобр. I 528—529; Brückner 333; Machek ESJĀ 379; Holub—Kop. 232—233; Младенов 306; Skok II 467—468; Bezlaĵ ESSJ II 201—202; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Меркулова Sl. Wortst. 138; Mikl. EW 191. — Див. ще мóкнути. — Пор. мóрок.

[мерковея] (бот.) «жовтозілля, Senecio jacobaea»; — неясне складне утворення з другим компонентом (-вея), пов'язаним з дієсловом віяти; пор. бр. [сухавея] «жовтозілля весняне, Senecio vernalis», [нічавея] «те.»; ця рослина має багато насіння, що легко переноситься вітром. — БСЭ 23, 351. — Див. ще віяти.

[меркувáти] «тямити, угадувати» ЕЗБ 25, [мирковáти] «стежити» НЗ УЖДУ 26/2; — ч. merkovati «позначати; стежити», слц. merkovat' «уважно слухати; стежити», вл. měrkowač «тс.», схв. мёркати «приглядатися, цікавитися»; — очевидно, через словацьке посередництво запозичено з німецької мови; нвн. merken «помічати» є також джерелом запозиченого раніше укр. міркувáти. — Дзензелівський УЗЛП 159; Holub—Lyer 310. — Див. ще міркувáти.

Меркúрiй (чоловіче ім'я), ст. Меркúрi (1627); — р. болг. Меркúрiй, бр. Меркúрiй, ч. Merkur, ст. Merkuriaš, слц. Меркúг, вл. Merkur, схв. Меркур, слн. Мерсиг, стсл. Мёрькоури; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Меркúрiос походить від лат. Mercurius «бог торгівлі і промисловості», що зводиться до етр. *Mercura «первісне родове божество, культ якого перейшов до Риму»; виведення від лат. merx «товар» (Вл.

імена 67) помилкове.— Илчев 330; Walde—Hofm. II 74.

меркúрія (заст.) «ртуть», *меркурáн* «ртутно-органічний препарат для протруювання насіння»; — р. заст. *меркúрий* «ртуть», п. ст. *mercuriusz* «те.», *mercurialismus* «отруєння ртуттю», схв. *меркúри(ум)* «ртуть»; — запозичення з латинської мови; слат. *mercurius* «те.» пов'язане з *Mercurius* «бог торгівлі», оскільки останній вважався жвавим і рухливим.— БСЭ 27, 177; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310.— Див. ще **Меркúрій**.

мерлáн (іхт.) «пікша, риба родини тріскових, *Gadus merlangus* L. (*Melapogonius aeglefinus*)», *мерлáнг* «те.»; — р. болг. *мерлáн*, *мерлáнг*, бр. *мерлáн*, п. ч. *merlan*, слц. *merlanka*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *merlan* «те.» пов'язане з *merle* «дрізд», що походить від лат. *merula* «чорний дрізд», спорідненого з нвн. *Amsel*, двн. *amusla* «те.»; назва риби зумовлена, очевидно, її забарвленням: чорною лінією на боці і чорними плямами (БСЭ 33, 34).— СІС² 531; Фасмер II 605; Matzenauer 253; Dauzat 471; Walde—Hofm. II 77.

мерлúза (іхт.) «хек, *Merluccius*»; — р. *мерлúз(а)*; — запозичення з французької мови; фр. *merluz* походить від пров. *merlutz* «те.», що вважається результатом контамінації назв *merlepc* «мерлан» і *lutz* «щука», яке зводиться до лат. *lūcius* «тс.» неясного походження; менш обгрунтоване виведення (Dauzat 471) від *merle* «дрізд» або припущення контамінації *merle* і лат. *lūcius*.— Фасмер II 605; Gamillscheg 616—617.— Див. ще **мерлáн**.

[мерлушка] «дохла вівця; хутро дохлої вівці» Пі, **[мерлиця]** «тс.» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *мерлúшка* «хутро вівці», *мерлúха* «тс.», **[мерліца]** «шкурка дохлої вівці», **[мерлятина]** «те.», **[мерлушка]** «мертве ягня» пов'язані з **мерти**; менш переконливе виведення від фр. *merlut* «невичинена, невисушена шкура», пов'язаного з *merlus* (*merluche*) «риба, яку сушать» (Фасмер II 605), або від рум. *mielúșă* «вівця з ягнятами, ягня», по-

хідного від *miel* «ягня» (тж; Matzenauer 397).— КЭСРЯ 263; Кипарский ВЯ 1956/5, 134; Schrader Reallexikon II 159.— Див. ще **мертн**.

мерóха — див. **мерха**.

[мерства] «натовп; велика кількість» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мир* «громада, народ».

мерти «вмирати; завмирати», **[мерéти]** «мерти» Ж, *мертвúти* «убивати, позбавляти життя; бажати смерті кому-небудь», *мертвúти* «робитися нерухомим, мертвим», **[мерéти]** «умирати» Бі, **[мерлевиця]** «колишне русло річки» Ник, **[мерлэць]** «мрець» Ж, О, **[мерліни]** «поминки», **[мерлінки]** «тс.», **[мерліх]** «мертве болото» Ч, **[мерлúк]** «мрець» Л, **[мерлúк]** «труп, мрець; смертний» Ж; глибоке коряжливе місце в річці Ч, **[мерлúтина]** «собачий або цапиний запах», **[мертвенэць]** «мрець» Пі, *мертвэць*, *мертвэцька*, *мертвэчина*, *мертвэччина*, **[мертвэшниця]** «м'ясна муха, *Sarcophaga carnaria*; муха, що сідає на трупи, *Sarcophaga mortuorum* Ж», **[мертвэщúна]** «мертвечина», **[мертвúня]** «смерть (у ворожінні на картах)» О, **[мертвúця]** «неплодоносний підґрунт; загибле зерно гречки» Ж; галька під чорноземом О; земля, глина з глибини МСБГ; грузьке болото Ч, *мертвóтá*, *мертвúяк*, **[мертвúчка]** «епідемія; погана погода; неврожайний шар землі» О, **[мертэць]** «мрець» Бі, **[мерцвúя]**, *мерцвúяк*, *мерчúк* Кур «тс.», **[мерчúк]** «маленький мрець», **[мерчúк]** «мертвонароджений», **[мерúник]** «мрець» Ж, *мрець*, *мерлúий* «мертвий», *мертвэнный*, *мертвэцький*, *мертвúий* СУМ, Ж, *мертвóтний*, *мертвúщий* «мертвящий», **[мерúщий]** «умираючий», **[мерúчий]** «смертний; умираючий» Бі, **[вмірúщий]** «померлий; помираючий» Ж, **[відумэрти]** Ж, **[відумэртица]** «спадщина» Ж, **[змерúцина]** Ж, *змеруцица* О «тс.», **[змірати]** «умирати, вмирати», **замэрти** «завмерти», **замірати**, **[заміраýло]** «такий, що впадає в летаргічний сон, слабосила людина» Я, **[заміруха]** «жінка, що завмирає» Я, **[замра]** «привид мерця; схожий на мерця» Ж, **[навмір]** «невідкладно, дуже необхідно» Ж, **[на-умір]** «тс.; до смерті, знищуюче» Ж, **[на-вміруще]** «на вірну смерть» Ж, **[на-**

вміруще] «на смерть», [невмира́ка] «безсмертний (лицар)» Ж, [невміра́йко] «тс.», [невмиру́чий] Ж, невмиру́щий, обме́рти «знепритомніти; заціпеніти», [поме́р] «смерть», [помере́ть] «погибель; каліцтво від народження» Нед, [помертле́нник] «небіжчик», [прі́мерки] «епідемія» Пі, [умерле́ць] «мрець», [уме́рчик] «тс.», [умерлі́ни] «смерть і пов'язані з нею народні обряди», умиру́щий «смертний; умираючий; мрець», [уміра́чка] «епідемія; смерть», [умре́ць] «мрець»; — р. *мере́ть*, *умира́ть*, бр. *ме́рці*, др. *мьрѣти*, *мерети*, п. *mrzec*, ч. *mřiti*, слц. *mrjet'*, вл. *mrěc*, нл. *mrěs*, болг. *мра*, м. *мртвее* «мертвіє», схв. *мрѣти*, слн. *mrēti*, стсл. *мрѣти*; — псл. **merti*, тьгѣ «умирати, умираю», пов'язане чергуванням голосних з тогь «мор, епідемія»; — споріднене з лит. *miřti* «умирати», лтс. *miřt*, лат. *morī* «тс.», дінд. *māratī* «помирає», гр. *ἐμортειν* «помер», ав. *mərəti-* «смерть», гот. *maurp* «убивство», двн. *morđ* «тс.»; іе. **mer-* «умирати». — Фасмер II 602; Преобр. I 526—527; Brückner 346—347; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 234; Schuster-Sewc 960; Младенов 305; Skok II 465—467; Bezlaĵ ESSJ II 200—201; Mikl. EW 190; Pokorny 735. — Пор. мор, смерть.

[мерфелити] «заплутувати (прядиво, волосся); розбивати; розкопувати; ворухити (солону); сіяти (про дрібний дощ); віяти (про хуртовину)» Ж, [мерхвѣлиту] «тс.» Ж, [мер(е)фелити] «топтати, толочити; нищити; плутати; партачити» О, [мерфі́й] «розтріпана солома, мерва; добриво, гній» Ж; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов, що на українському ґрунті зазнало впливу з боку слова *мерва*; молд. *морфолі* «м'яти, бгати», рум. *morfoli* «тс.» вважається афективним утворенням. — СДЕЛМ 266; DLRM 515. — Пор. ферфелити.

[ме́рха] «шкапа Ж, О; брудний віл; неохайний, брудний хлопець Ж; падло О», [ме́рга] «худоба» О, [ме́рѡха] «кобила» О, [мі́рха] «шкапа» Ж, [мі́рхавка] «тс.» Ж, [ме́ршѡ] «падло; худоба Ж, О; свійська птиця Ко», [мерша́виця] (зоол.) мертвоїд, Silpha L., [мерша́ник] «тс.; бик», [мерша́нка] «корова». [мерше́ник]

«віл» О, [мерші́ча] «худоба» О, [мерші́в'я О, ме́ршник Ж] «тс.»; — п. *mercha* «шкапа; падло; зла жінка», *mareha*, [myrcha, marszupa] «тс.», ч. *mrcha* «падло», *mršina* «тс.», слц. *mrcha* «падло; шкапа», *mršina* «тс.», болг. *мърша* «шкапа», м. *мрша* «падло; труп», схв. *мрша* «падло», слн. *mřha* «тс.»; — запозичено, можливо, через посередництво західнослов'янських мов, з німецької; нвн. *Mähre* «шкапа, кобила» (свн. *merche* «кобила») споріднене з дангл. *miere*, дісл. *mett* «тс.», дірл. *mač* «кінь»; на слов'янському ґрунті відбулося зближення з *ме́рти* (пор. значення «падло»). — Шелудько 39; Brückner 322, 328; Machek ESJČ 379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Bezlaĵ ESSJ II 201; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 454, 463. — Пор. ма́рга, мі́ршавий.

ме́рхнути «меркнути, тьмяніти, гаєнути», *ме́рхти* «тс.», *ме́рхлий*; — п. *mierzchnąć* «меркнути»; — очевидно, псл. **[mʲɤkspɔti]*, діалектне похідне утворення від **mʲɤk-* «меркнути»; — паралельне лит. *mirksnis* «моргання». — Brückner 333. — Див. ще ме́ркнути.

[ме́рча¹] «мжичка», [мерча́чка] «тс.», [мерчі́ти] «мрячити, мжичити» МСБГ, [мерчі́ти Ж, мирче́ти МСБГ] «тс.»; — р. [мрѣ́ча] «болото», [меркосі́ть] «мрячити»; — псл. **mʲɤkja* «мжичка», **mʲɤkēti* «мжичити», **mʲɤg-* «тс.»; — лит. *meřkti* «мочити», *miřkti* «мокнути», лтс. *mėřkt* «мочити»; іе. **mɤk-* «основа з інфіксом -r-, похідна від **мок-/так-* «мокнути». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602—603; Потєбня РФВ 3, 99; Machek ESJČ 379; Trautmann 182. — Див. ще мо́кнути. — Пор. ме́рга, мороква́.

[ме́рча²] (зоол.) «морська свинка, кавія, Cavia Pall.» Ж, [ми́ршѡк, мі́рчѡк] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованих звукових форм [моршѡ́, моршѡ́к] «тс.», зближених з основами дієслів *морі́ти*, *ме́рти*; зміна кореневого голосного могла бути підтримана також впливом з боку нім. *Méerschwein* «тс.» — Див. ще моршѡ́.

мерчі́нка — див. марика́нка.

мерщі́й «швидше, екоріше», [мерщѣ́нько] (зменш.); — очевидно, форма ви-

щого ступеня від утраченого прислівника **мерско* «швидко, різко», пов'язаного з [омерснутися] «помилитися, промахнутися», [морський] «хльосткий, хвиський» (про гілки дерева), [мєрскати] «хльостати, бити», бр. [намарскáцца] «напрацюватися»; кореневе е замість очікуваного о могло бути викликане впливом на деетимологізоване слово з боку [метчий] «скоріше, швидше», форми вищого ступеня від мєтко «швидко, вправно», пов'язаного з меткий. — Меркулова Етимологія 1974, 60—61. — Див. ще мєрскати, омерснутися.

мєрява — див. мереніти.

[мєрявий] «жорсткий, упертий; хи-мерник, витівник О»; — слц. megaviet' «холонути, застигати» (про тіло), megavú «застиглий, заціпенілий»; — неясне.

мєса «католицька обідня; багатоголосий хоровий твір із супроводом органа»; — р. мєсса, бр. мєса, п. messa, ч. mše, слц. omša, вл. нл. mša, схв. мїса, слн. mša, стсл. мша; — запозичення з французької мови, у старослов'янській і деяких інших слов'янських мовах безпосередньо з латинської; фр. messe походить від лат. missa «тс.», пов'язаного з mittere «відпускати, звільняти», спорідненим з дангл. smittian «кидати, бити», свн. smizan «бити»; значення «обідня» розвинулось на основі виразу, який промовлявся після закінчення богослужіння: лат. ite, missa est (concio), букв. «йдіть, (зібрання) відпущено» чи «йдіть, (молитву) послано (до бога)». — СІС² 532; Brücker 347; Machek 312; Holub—Lyer 324; Holub—Кор. 234; Dauzat 442; Kluge—Mitzka 474—475; Walde—Hofm. II 97—98. — Пор. мша.

мєсія «в іудейській релігії — надісланий богом визволитель єврейського народу», мєсіанізм, мєсіанство; — р. мєссія, бр. мєсія, др. мєсія, п. Mesjasz, ч. слц. mesiáš, болг. мєсія, м. мєсија, схв. мєсија, слн. mesija, стсл. мєсиа; — через посередництво старослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької; гр. μεσσίας «мєсія» походить від араб. mēšīhā «помазаник», яке зводиться до гебр. māšīh «помазаний», пов'язаного з māšāh «він помазав» прасеміт-

ського походження. — СІС² 532; Преобр. I 530; Kopaliński 623; Holub—Lyer 310—311; Lokotsch 114; Klein 969.

месмерізм «антинаукове уявлення про випромінювання планетами особливої магнітної сили та про її лікувальний вплив на людей»; — р. месмерізм, п. mesmeryzm, ч. mesmerismus, слц. mesmerizmus, слн. mesmerizem «тс.»; — термін походить від прізвища німецького лікаря Ф. А. Месмера (F. A. Mesmer, 1734—1815), який запропонував згадане уявлення. — Kopaliński 624; Holub—Lyer 311.

мєсник, мєстний — див. мєстіти.

мєсті (меті) СУМ, Ж, [мітати] «мести», метєліця «хуртовина; вид танцю» СУМ, Ж, [метєлога] «хуртовина О; кучугура снігу Корз», [метєльник] «вихор» Ж, [метєльничка] «замітальниця вулиць» Ж, [метєльщик] «замітальник вулиць» Ж, [метіль] «метелиця», метільник «замітальник», [метля] «мітла; комета», [метліще] «мітлище, держално у мітли», [мітáвка] «невеликий віник» Ж, мітєлка «волоток очерету, проса; віник з таких волотків», мітля «великий віник; [комета]», мітліще «держално у мітли», мітляр «той, хто робить і продає мітли», [мітóвка] «невеликий віник» Ж, [мітóлка] «тс.» Ж, [міть] «заметіль» Ж, [метлáстий] «схожий на мітлу», мітлáстий «[тс.]; з великими мітелками», [мітлáтий] «тс.» Ж, вимітáтися «виходити, залишати приміщення», вимітáльний, [вимітáч] «вимітальник» Ж, [зімтки] «залишки борошна на млиновому камені», замітáтися «швидко вибігати, зникати», зámєт «кучугура снігу; [заметіль Ж]», [замєта] «замет; заметіль», [заметєлюга Ж, зámєть] «тс.», заметіль, [заметільниця] «заметіль», [заметія] «тс.; замет» Ж, [заміт] «замет», [зámіт] «заметіль, хуртовина» Ж, [замітáвка] «щітка для підлоги; лопата для жару», [заміття] (зб.) «кучугури снігу», [зámіть] «кучугура снігу; заметіль» Ж, замєтистий, намєт «замет снігу», [омєт] «двір, обійстя, тік» Ж, обмєтиця «рештки борошна, які обмітають з млинового каменя; борошняний пил, що осідає в млині», підмітáльний, підмітáльний, [помєліско] «держално у

помела» Нед, *помелó* «мітла; ганчірка для очищення димарів від сажі», [*помелю́ха*] «помело» Нед, [*помéтиця*] «сміття» Нед, [*поміту́ха*] «вимітальниця»; — р. *месті́*, бр. *месці́*, др. *мести* «кидати», *метла* «віник», п. *mieść* «мести», ч. *mésti*, слц. *miest'*, вл. *mjesć*, нл. *mjasć* «тс.», полаб. *metla* «віник», болг. *метá* «мести», м. *мете*, схв. *мѣсти*, слн. *městi*; — псл. *mesti* < **met-ti* «мести, кидати, метати»; — споріднене з лит. *mèsti* «кидати», лтс. *mest*, можливо, також з лат. *metere* «косити, збирати», ірл. *methel* «група женців», сбрег. *midiff* «жну», лат. *metiri* «міряти»; іє. **met-* «кидати». — Фасмер II 611; Преобр. I 530—531; Горяев 208; Brückner 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Schuster-Šewc 926; БЕР III 763—765; Skok II 410—412; Bezlaj ESSJ II 179; Bern. II 40, 41; Mikl. EW 194; Trautmann 183—184; Fraenkel 442—443; Pokorny 703—704. — Пор. *метáти*.

[*мет*] «мить, момент», [*меть*] «тс.» Ж; — очевидно, етимологічно тотожне слову [*мет*] «кидок, змах», пов'язаному з *метáти*; можливо, було підтримане впливом з боку *мент* «момент». — Див. ще *метáти*. — Пор. *мить*.

*метá*¹ «ціль» СУМ, Ж; — р. [*метá*], бр. *мэ́та*, п. ч. слц. *meta* «тс.», м. *мета* «мішень», схв. *мѣта* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *mēta* «ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі)» споріднене з лит. *miētas* «кіл, жердина», лтс. *miets* «тс.», дінд. *methih* (*methī*) «стовп, кіл». — Горяев 222; Sl. wug. obsuch 468; Machek ESJČ 361; Holub—Lyer 311; Holub—Kop. 221; Bern II 39; Mikl. EW 196; Walde—Hofm. II 80—81.

[*мета*²] «край земельної ділянки, поля» (у виразі [*граничити мета о мету*]) О, [*мети*] «місце на кінці ораного поля, де плуг викидає скибу» О, [*метла*] «суголовок, межа, дорога між двома полями» Ж, [*метлиско, метлище*] «тс.» Ж, [*метло*] «місце, зручне для полювання»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане як з *метáти* «кидати, викидати» (орану землю при закінченні скиби), так і з *метá* «ціль», давніше також «закінчення, фініш» (з лат.).

метаболізм «обмін речовин в організмі», *метабо́лічний*; — р. *метабо́лізм*, бр. *метаба́лізм*, п. *metabolizm*, ч. *metabolismus*, слц. *metabolizmus*, болг. *метабо́лізъм*, слн. *metabolizem*; — інтернаціональний біологічний термін (пор. нім. *Metabolismus*, фр. *métabolisme*, англ. *metabolism* «тс.»), джерелом якого є гр. *μεταβολή* «зміна, перетворення», пов'язане з *μεταβάλλειν* «змінювати», утвореним за допомогою префікса *μετα-* «серед, шляхом, пере-, після», можливо, спорідненого з псл. **medja* «межа», укр. *межа́, між*, від дієслова *βάλλω* «кидаю, ударяю; гоню». — СІС² 532; Коралиński 624; Holub—Lyer 311; Klein 970. — Див. ще *бал*¹, *межа́*. — Пор. *гінéрбола, парáбола*.

метáл, [*металі́на*] (зб.) «метал» Ж, *металіза́ція, металі́ст, металéвий, металі́чний, металізува́ти, неметáли* (хім.); — р. *метáлл*, бр. болг. м. *метáл*, п. вл. нл. *metal*, ч. *metalický* «металічний», слц. слн. *metál*, схв. *мѣтáл*; — через посередництво західноєвропейських мов (н. *Metáll*, фр. *métal*) запозичено з латинської; лат. *metallum* «метал; мінерал; рудник» походить від гр. *μέταλλον* «рудник», пов'язаного з *μεταλλεύω* «видобуваю з землі, викопую», очевидно, запозиченого технічного виразу невідомого походження. — СІС² 532; Акуленко 140; Фасмер II 609; КЭСРЯ 264; Преобр. I 531; Горяев 208; Holub—Lyer 311; БЕР III 765; Младенов 295; Frisk II 216—217; Klein 970.

[*метáлец*] «казковий змії, який, беручи хвіст у рот, котиться колесом і свистить перед дощем»; — неясне; може бути зіставлене з р. [*метáть*] «швидко долати значні відстані» (про коня), етимологічно тотожним з *метáть* «кидати», укр. *метáти*, або з р. *метáть* «плести; в'язати», очевидно, пов'язаним з *мотáть* «махати; намотувати», укр. *мотáти* «тс.».

металурґ, *металурґі́я, металурґі́йний, металурґі́чний*; — р. *металлурґ*, бр. болг. *металурґ*, п. *metalurg*, ч. *metalurgie*, слц. *metalurgia*, вл. *metalurg*, м. *металурґи́ја*, схв. *металурґи́ја*, слн. *metalúrg*; — через західноєвропейські мови (нім. *Metallúrg*, *Metallurgie*, фр.

métallurgie, англ. metallurgy) запозичено з середньолатинської; слат. metallurgia походить від гр. μεταλλουργός «рудокоп, металіст», що складається з основ іменників μέταλλον «рудник» і ἔργον «діло, робота».— СІС² 533; КЭСРЯ 264; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Klein 970.— Див. ще енергія, метál.

метаморфоза «перетворення, перехід в іншу форму», метаморфізм (геол.) «перетворення гірських порід», метаморфічний (геол.); — р. болг. м. схв. метаморфоза, бр. метамарфоза, п. вл. metamorfoza, ч. слц. слн. metamorfoza;— через посередництво західноєвропейських мов (нім. Metamorphose, фр. métamorphose, англ. metamorphose) запозичено з латинської; лат. metamorphōsis «зміна, перетворення» походить від гр. μεταμόρφωσις «тс.», пов'язаного з μεταμορφοῦν «перетворювати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова μορφοῦν «формувати», похідного від іменника μορφή «образ, форма».— СІС² 533—534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 611; БЕР III 766; Klein 971.— Див. ще метаболізм, морфема.

метán «безбарвний газ, найпростіша сполука вуглецю з воднем»; — р. бр. болг. м. метán, п. вл. metan, ч. metan, methan, слц. слн. metán, схв. mētān; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. méthane утворено з méthylène (méthyle) «метилен (метил)».— СІС² 534; Sl. wуг. obcuch 470; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Dauzat 473.— Див. ще метіл.

[метáритися] «метушитися»;—результат контамінації семантично близьких метáтися і митáритися.— Див. ще метати, митарити.

мета́стаз (мед.) «перенесення хвороботворних елементів у іншу частину організму», метастатичний, метастазува́ти;— р. бр. мета́стаз, п. вл. metastaza, ч. слц. слн. metastáza, болг. схв. мета́стаза; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Metastase, фр. métastase, англ. metastasis через пізньолат. metastasis «тс.» запозичено з грецької мови; гр. μετάστασις «переміщення» є похідним від дієслова μετα-

σταναι «переміщувати, переносити», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова ιστάναι «ставити», спорідненого з лат. stare «стояти», псл. stati, укр. ста́ти.— СІС² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; Klein 971.— Див. ще метаболізм, ста́ти.

метатéза «перестановка звуків у середині слова»; — р. болг. м. схв. метатéза, бр. метатéза, п. вл. metateza, ч. metathese, слц. слн. metatéza; — інтернаціональний термін (пор. нім. Metathese, фр. métathèse, англ. metathesis «тс.») грецького походження; гр. μετάθεσις «зміна положення» є похідним від дієслова μετατιθέναι «переміщувати», що складається з префікса μετα- «пере-» і дієслова τιθέναι «ставити».— СІС² 534; Kopaliński 625; Holub—Lyer 312; БЕР III 766; Klein 971; Dauzat 472.— Див. ще метаболізм, téза.

метáти «кидати, викидати; народжувати (про деяких тварин); [наливати]», метáтися «кидатися; хитатися; розвиватися; [тріпотіти Ж]», метnúти, [мет] «кидок, змах; постріл» Ж, [méта] «вид гри в м'яча; вид дитячої гри Пі», [метáвка] «катапульта Ж; палиця для метання камінців МСБГ», [méтало] «м'яч» О, метáльник, [метані́на] «метушіння», [méтанка] «палиця для метання камінців» МСБГ, [метáчка] «тс.» тж, [метáч] «залізни вила» Л, Ник, метáльний, меткий «швидкий, вправний; кмітливий; влучний», [méтний] «метальний» Ж, [міткій] «меткий» Ж, [метчій] «скоріше», [вмітувати] «вкидати» Ж, [віміт] «викид» Ж, [вімітка] «привид, що, нібито, примушує носити себе від села до села», [відмёт] «зворотний удар» Ж, [відміток] «вузька грядка на краю ниви» Ж, [заметлі́тися] «заметатися, заметушитися» Я, [замёт] «горизонтальні колоди в стіні будівлі»; [заміт] «тс.», [земетн́я] «колотнеча» Ж, [за́міт] «закид, докір» Ж, [за́мітник] «стовбур дерева для паркана або кладки стіни», [заміть] (зб.) «стовбури дерева в стіні», намёт «палатка», [наміт] «тс.», на́мітка «покривало наверх головного убору; тонка прозора тканина; [накидка Ж]», [намітчи́на] «намітка (поганенька)», намітчи́ний, омёт(а) «пола; край

одягу», [о́меть] «легкий сніг на деревах» Ник, *обмёт* «велика сітка для лову звірів, риби», [обмѣтиця] «вид вишивки», [обмітка] «тс.», [о́бміть] «бистрина або вир із швидкою течією», [перемітувати] «перекидати, міняти» Нед, *перемёт* «рибальський пристрій; [перешкода]», [переміт] «двічі переораний пар Нед; пропуск, отвір Нед; помилка при накладанні ниток на снувалку», [перемітка] «кладочка; намітка», [переміть] «перемет», [переміть] «мотуз» Нед, [перемітний] «різноманітний» Нед, [підметча́] «підкидьок» Нед, [підмітча́] «тс.» Нед, [пометати] «передчасно народити» Нед, [пóмет] «кидання, розкид; купка ще не пов'язаного в снопи хліба; розставлені в рядок снопи ЛЧерк; порух Нед; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яець Нед», [пóміт] «розставлені в рядок снопи» ЛЧерк, [пóміть] «купки ще не пов'язаного в снопи хліба; пташине гніздо з яйцями Нед; кладка яець Нед», [прімет] «ловіння риби за допомогою загати з каменю» Нед, [промітувати] «розвішувати (шкуру)», [прóміт] «розбитий, бідовий хлопець», [прóміти] «північне сяйво» Нед, [прóмітка] «хустина» ВеБ, [прометний] «моторний, розбитий», [промітний] «тс.», [розмітувати] «розкидати» Нед; — р. *метать*, бр. *мятнѹца*, др. *метати*, п. *miotać*, ч. *metat(i)*, слн. *metat'*, вл. *mjetać*, нл. *mjataś*, болг. *мѣтна*, м. *мета*, схв. *мѣтати*, слн. *metáti*, стсл. *метати*; — псл. *metati*, пов'язане з *mesti* (<**met-ti*) «мести», *motati* «мотати»; — споріднене з лит. *mèsti*, *metù* «кидати», лтс. *mest* «тс.», прус. *metis* «кидок, метання»; іє. **met-* (*mē-*) «міряти; кидати». — Фасмер II 614; Преобр. I 531—532; Brücker 335—336; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221; Schuster-Sewe 926—927; Младенов 295; Skok II 410—412; Bezlaž ESSJ II 179; Bern. II 40; Trautmann 183; Fraenkel 442—443; Эндзелин Избр. тр. IV 2, 260; Роконпу 703—704. — Пор. *мѣсті*, *мóтати*.

метафізика «спосіб мислення і метод пізнання, що розглядає явища ізольовано, статично, а не в їх розвитку і взаємозв'язках», *метафізик*; — р. болг.

метафізика, бр. *метафізика*, п. *metafyzyka*, ч. слц. *metafysika*, вл. *metafyzika*, м. *метафизика*, схв. *метафѹзика*, слн. *metafızika*; — запозичення з латинської мови; слат. *metaphysica* утворено на основі грецького виразу *μετά τα φυσικά* «після фізики»; так було названо бібліотекарем Андроніком Родоським у I ст. до н. е. книгу Арістотеля про «перші роди суцього», яку сам Арістотель називав «першою філософією», «наукою про божество» або просто «мудрістю». — СІС² 534; Фасмер II 609; Философская энциклопедия III 1964, 402; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 624; Holub—Lyer 311; Klein 971. — Див. ще **метаболізм**, **фізика**.

метáфора, *метафоризація*, *метафорічний*; — р. болг. м. *метáфора*, бр. *метáфара*, п. ч. слц. *metafora*, вл. *metafer*, схв. *метáфора*, слн. *metáfora*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *metaphora* походить від гр. *μεταφορά* «метафора; переміщення», пов'язаного з дієсловом *μεταφέρω* «переношу, переміщую», що складається з префікса *μετα-* «пере-» і дієслова *φέρω* «несу», спорідненого з лат. *fero* «тс.», дінд. *bhárati* «несе», псл. *berę* «беру», укр. *беру́*, *брати*. — СІС² 534; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 625; Holub—Lyer 311; БЕР III 766; Frisk II 1003—1005. — Див. ще **брати**, **метаболізм**.

метéлик (ент.) «Papilio», [метéлиця] «личинка комара дзвінця, *Chironomus plumosus* L.» Дейн, [метéлиця] «вошинна міль; білий жучок у землі, якого використовують для ловіння риби Дейн», [метéлі] «дикі бджоли» Ж, [метéлок] «метелик» О, [метéль] «білий жучок, якого використовують для ловіння риби» Дейн, [меті́ль] «тс.» Дейн, [меті́ль] «тс. Дейн; пильщик плодовий яблуневий, *Poplocampa testitudinea* Klug Дейн; метелик», [метильгá] «одноденка звичайна, *Ephemera vulgata* L.» Дейн, [метля́к] «метелик» Дейн, [матильок, мату́ль] «тс.» Дейн, [матильга] «комаха ряду волохокрилих, *Trichoptera*; метелик з родини нічниць (совкових), *Noctuidae*» Дейн, [мотáлька] «метелик» Ж, [мотельок О, мотилéць ВеНЗн, Дейн, мотилья ВеЗа, мотильяк, моті́ль,

мотильок Ж, О, *мотіль* Ж, *муталиця* ВеНЗн, *муталь* Ж, *муталька* Ж, *мутель* Дз, *мутиль* Ме, *мутіль* Ж, *мутилик* Ме] «тс.», [мотиль] «личинка комара дзвінця» Дейн, [заметличитися] «мати в собі вошинну міль» (про вулик), [замотилічитися] «тс.»; — р. *мотыль* «метелик», [метелёк, метелик] «тс.», [метельки] «крилаті черв'ячки, що нападають на все мокре і брудне», [мотыль] «черв'як, що заводиться в голові вівці; черв'як, що заводиться у вуликах», бр. *матыль* «метелик», п. *motyl* «тс.», *motylica* (хвороба овець), ч. *motyl* «метелик», [motolice, motel, matoul], слц. *motyl'*, [motúl', metúl'], вл. *mjetel*, нл. *mjatel* «тс.», болг. *метил* «паразит, що розвивається в печінці овець; спричинювана ним овеча хвороба», м. *метил* «тс.», схв. *метиль* «тс.», [метелик], слн. *metúl'j* «метелик», [motúl'j] «тс.», *metíl'j* [«тс.]; овечий паразит»; — псл. *motyль*, *metyль* «жук, метелик, що заводиться у бруді, гною», похідне від *mot-* (*met-*) «гній, покидьки» (пор. р. *помёт* «твариний послід», стсл. *мотыло* «гній»), пов'язаного з *metati* «кидати»; в кінці праслов'янського періоду назва метелика була вторинно зближена з дієсловами *metati se* «метатися», *motati se* «мотатися» (за характером літання); безпосереднє виведення псл. *metель* (*motyль*) «метелик» від *metati* (*motati*) (КЭСРЯ 273; Schuster-Šewc 927—928; БЕР III 768; Skok II 416—417; Верн. II 42) менш обгрунтоване. — Фасмер II 665; Преобр. I 561—562; Brückner 345; Bezlaј ESSJ II 181; Mikl. EW 194. — Див. ще *метати*. — Пор. *метелиця*¹.

[*метелиця*¹] «вертиж (хвороба овець)», [*мателиця*] «тс.» Ва, [*метеніця*] «тс.», вошинна міль», [*мотіліця*] «тс.» Г, Ж; — р. [мотыль] «черв'як, що заводиться в голові вівці; глист у печінці вівці», бр. *матылица* «вертиж», п. *motyl'ica*, ч. *motyl'ice*, *motolice* «тс.», нл. *mjatel'ica* «глист», болг. *метил* «хвороба овець», м. *метил*, схв. *метиль*, слн. *metíl'j* «тс.»; — псл. *motyl'ica* «хвороба овець», похідне від *motyль* «личинка метелика-гноювика; паразит, який викликає хворобу овець; метелик»; в результаті деетимологізації зазнало вто-

ринного зближення з *motati se* (*metati se*) «мотатися (вертатися)». — Brückner 345; Bezlaј ESSJ II 181. — Див. ще *метелик*.

*метелиця*² — див. *метіть*.

*метелиця*³, *метелишник*, *метелка*, *метелочки* — див. *мітліця*.

[*метельгати*] «іти, теліпаючись» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *метляти(ся)* і *шкунильгати* (див.).

метеніця — див. *метелиця*¹.

метеор «спалах в атмосфері внаслідок згорання космічного тіла», *метеорит* «тверде тіло космічного походження», *метеорітика* «наука про метеорити», *метеоритний*, *метеоричний*; — р. болг. м. *метеор*, бр. *метэор*, п. ч. слц. вл. *meteog*, схв. *метэор*, слн. *meteog*; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. *météore*, нім. *Meteor* через слат. *meteora* «метеор» зводяться до гр. *μετέωρος* «високий, піднятий вгору, небесний», пов'язаного з дієсловом *μεταίρω* «переношу», що складається з префікса *μετα-* «пере-» і етимологічно неясного дієслова *αίρω* (*αείρω*) «підіймаю». — СІС² 535; Фасмер II 610; Карпенко Назв. звездн. неба 143; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Frisk I 23. — Див. ще *метаболізм*.

метеорологія «наука про атмосферу», *метеоролог*, *метеорологічний*; — р. болг. *метеорологія*, бр. *метэаралогія*, п. *meteorologia*, ч. *meteorologie*, слц. *meteorológia*, вл. *meteorologija*, м. *метеорологија*, схв. *метеоролдгија*, слн. *meteorologija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Meteorologie*, фр. *météorologie*, англ. *meteorology*) запозичено з грецької; гр. *μετεωρολογία* «наука про небесні явища» складається з основ прикметника *μετέωρος* «небесний» та іменника *λόγος* «слово, (наукове) пояснення». — СІС² 535; Kopaliński 625—626; Holub—Lyer 312; БЕР III 767; Dauzat 473; Klein 972—973. — Див. ще *логіка*, *метеор*.

[*метець*] «швидкий; майстер, мастак»; — результат деетимологізації слова *митець* і зближення його з *меткий* «жвавий, швидкий». — Див. ще *митець*.

метикувати, *метикований*, *метикуватий* — див. *медитація*.

метіл (хім.) «група атомів, що складається з одного атома вуглецю і трьох водню», *метилén*; — р. болг. м. *метіл*, бр. *метыл*, п. ч. слц. *metyl*, схв. *мётыл*, слн. *metíl*; — запозичення з французької мови; фр. *méthyle* утворено з гр. *μέθυ* «вино, брага», спорідненого з дінд. *mádhū* «мед», лит. *medūs*, псл. *медь* «тс.», укр. *мед*, і *ὄλη* «речовина, матеріал; осад» неясного походження. — SIC² 535; Kopalinski 628; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Frisk II 191—192. — Див. ще *мед*. — Пор. *метán*.

» *метіс* «тварина або рослина, виведена шляхом міжпородного схрещення; нащадок від шлюбу між представниками різних рас», *метизація* «міжпородне схрещення»; — р. болг. *метіс*, бр. *метыс*, п. ч. слц. *mestic*, схв. *метици* (мн.), слн. *mestíc*; — запозичення з французької мови; фр. *métis* через посередництво іспанської мови (ісп. *metizo*) зводиться до слат. **mixticus* «змішаний», похідного від лат. *mixtus* «тс.», пов'язаного з *miscéo* «змішую», спорідненим з днв. *miscan* «мішати», нвн. *mischen*, гр. *μεινύναι*, *μινύναι* «тс.», лит. *miēšti* «розводити, розмішувати», псл. *mēsiti*, *měšati*, укр. *місіти*, *мішати*. — SIC² 536; Фасмер II 610; Kopalinski 628; Holub—Lyer 311; BER III 769; Dauzat 473; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще *місіти*, *мішати*. — Пор. *міксер*, *мікстýра*.

[*метіж*] «сум'яття»; — р. *мятѣж*, «бунт, заколот», бр. *мяцѣж*, др. *мятежь*, болг. *мятѣж*, м. *метеж*, схв. *мётѣж*, слн. *métež* «тс.», стсл. *МАТЕЖЬ* «сум'яття, хвилювання»; — псл. *mętežь* «тс.», пов'язане з *męsti* < **mę-ti* «мутити, бентежити», *mętiti* «мутити». — Фасмер III 31; Bern. II 44. — Див. ще *мутити*, *сум'яття*. — Пор. *м'ятеж*.

[*метіль*¹] «назва карбованця, якого дарують молодим на весіллі»; — р. [*метать*] «дарувати гроші нареченій перед весіллям»; — пов'язане з *метати* в якомусь специфічному значенні. — Див. ще *метати*.

*метіль*², *метільник* — див. *мєсті*.

*метіль*³ — див. *метелик*.

[*метіс*] (іхт.) «дикий короп, сазан, *Syrpinus caprio* L.; карась срібний, *Sa-*

gassius gibelio Bloch» Дейн, [*мітус*] «дикий короп, сазан» Дейн; — неясне; можливо, результат видозміни назв [*мєнтýс*] «минь», [*мінтус*] «тс.» (пор.).

мєтка «низка, ряд; зграя; [громада; компанія; купка Ж]»; — очевидно, пов'язане з *метати*, первісно як «щось наметане, накидане». — Bern. II 41. — Див. ще *метати*.

меткий — див. *метати*.

*метла*¹, *метластий*, *метліще* — див. *мєсті*.

*мєтла*², *мєтліско*, *мєтліще* — див. *мєта*².

метліця, *метлюг*, *метлюк* — див. *мітліця*.

метляти «гойдати (про вітер, бурю і т. п.); часто міняти напрям руху». *матляти* «тс.; теліпати; [робити щось непотрібне О], *метлятися* «розвиватися; метатися, [теліпатися]», *матлятися* «тс.», [*матнатися*] «тс.; тинятися Ж», [*матлюкати*] «махати (хвостом)» ВеНЗн, *метеляти* «гойдати», [*метеллюгати*] «виляти, викручуватися», [*матланка*] (у виразі [*м-ки дати*] «полупцювати, потріпати за волосся»), [*матня*] «метушня, сум'яття» Ж; — р. [*метліть*] «мотатися туди й сюди», [*метлесіть*] «мелькати, мигтати», бр. *матляць* «мотати; махати», п. [*matlać*] «плутати, змішувати», ч. *matlat se* «копирсатися», слц. [*matlat'*] «махати», схв. [*матлєхати*] «незграбно рухатися; махати, розмахувати»; — афективні утворення, пов'язані з *метати*, *мотати*; основи на *мат-* пов'язуються також (Machek ESJC 355; Holub—Kop. 218) з псл. *męt-/męť-* (укр. *муть*). — Brückner 325. — Див. ще *метати*, *мотати*.

мєто «шум, галас»; — неясне.

мєтод, *метода*, *методика*, *методізм*, *методіст*, *методичний*; — р. м. *мєтод*, бр. *мєтад*, п. ч. вл. нл. *metoda*, слц. слн. *metóda*, болг. *мєтód*, схв. *мётód*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Methóde*, англ. *method* через фр. *méthode* походять від лат. *methodus* «прийм, спосіб, метод», яке зводиться до гр. *μέθοδος* «шлях, дослідження, метод», що складається з префікса *μετα-* «пере-, про-, по-» та іменника *ὁδός* «шлях, дорога; спосіб, метод». — SIC²

536; Фасмер II 610; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Klein 973.— Див. ще **катод**, **метаболізм**, **хід**.

методоло́гія, *методоло́г*, *методологічний*; — р. болг. *методоло́гия*, бр. *метадалогія*, п. *metodologia*, ч. *metodologie*, слц. *metodológia*, вл. *metodologija*, м. *методологија*, схв. *методологија*, слн. *metodologija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Methodologie*, фр. *méthodologie*, англ. *methodology* утворено з основи гр. μέθοδος «шлях дослідження, метод» і компонента -λογία за аналогією до назв наук типу гр. φιλολογία «філологія». — СІС² 536; ТСБМ III 141; Kopaliński 626; БЕР III 771; Klein 973.— Див. ще **геоло́гія**, **логіка**, **метод**.

метоні́мія «перенесення назви одного поняття на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку», *метонімічний*; — р. болг. *метоні́мия*, бр. *метані́мія*, п. *metonimia*, ч. *metonymie*, слц. *metonymia*, вл. *metonymija*, м. *метонимија*, схв. *метонимија*, слн. *metonimija*; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. *Metonymie*, фр. *metonymie*, англ. *metonymy*, лат. *metonymia*) запозичено з грецької; — гр. μετωνυμία «тс.» складається з префікса μετα- «між, за, після, пере-» і основи іменника ὄνομα — діалектної форми до ὄνομα «ім'я, назва», спорідненого з лат. *nōmen*, псл. *imę*, укр. *ім'я* «тс.».— СІС² 536; Kopaliński 626; Holub—Lyer 312; БЕР III 771; Klein 974; Frisk II 396—397.— Див. ще **метаболізм**, **ім'я**.

мето́шити — див. **метуші́тися**.

метр¹ «одиниця довжини метричної системи мір», *метрáж*, *метрівка* «лінійка або стрічка довжиною в метр; метровий кусок дошки, дерева», *метрíчний*; — р. бр. *метр*, п. ч. *metr*, слц. вл. нл. *meter*, болг. *мѣтър*, м. *метро*, *метар*, схв. *мѣтар*, слн. *méter*; — запозичення з французької мови; фр. *mètre* походить від гр. μέτρον «міра», спорідненого з дінд. *mātrā* «тс.», *mītrāh* «розмірений, точний», лат. *mētor* «міряю», дангл. *mæd* «міра», псл. *męra*, укр. *міра*. — СІС² 537; Фасмер II 611; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473; Gamillscheg 618; Frisk II

220—221; Walde—Hofm. II 81—82.— Пор. **міра**.

метр² «віршовий розмір», *мѣтрика*, *метрíчний*; — р. бр. *метр*, п. *metr*, *metrum*, ч. слц. *metrum*, болг. *мѣтър*, *мѣтрум*, схв. *мѣтар*, *мѣтар*, слн. *métgum*; — запозичення з французької мови; фр. *mètre* «тс.» походить як запозичення від лат. *metrum* «тс.», *міра*, що зводиться до гр. μέτρον «міра». — СІС² 537; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473; Gamillscheg 618.— Див. ще **метр**¹.

метр³ «учитель»; — р. бр. *метр*, п. *metr* «тс.», ч. *metr* (експрес.) «дока, розумна людина, знавець своєї справи»; — запозичення з французької мови; фр. *maître* «учитель» походить від лат. *magister* «керівник, учитель». — СІС² 537; Kopaliński 627; Brückner 318; Sl. wug. obycz 571; Machek ESJC 361; Holub—Lyer 312.— Див. ще **магістр**. — Пор. **ма́йстер**.

мѣтрика «свідоцтво про народження», *метрíчний*, [*метрика́льний*] Ж; — р. болг. м. *мѣтрика*, бр. *мѣтрыка*, п. *metryka*, ч. слц. вл. *metrika*, слн. *métrika*; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. *Matrikel* «відкритий список») запозичено з латинської; лат. *mātrīcula* «тс.» пов'язане з *mātrix* «тс.», похідним від *māter* «мати», спорідненого з гр. μήτηρ, дінд. *mātar*, двн. *muoter*, псл. *mati*, укр. *мати* «тс.». — СІС² 537; Фасмер II 611; Преобр. I 532; Kopaliński 627—628; Holub—Lyer 306; Kluge—Mitzka 324; Walde—Hofm. II 49—50.— Див. ще **ма́ти**¹. — Пор. **матрікул**, **ма́триця**.

метрó; — р. бр. болг. м. *метрó*, п. ч. слц. вл. слн. *metro*, схв. *мѣтро*; — запозичення з французької мови; фр. *métro* «тс.» є результатом скорочення слова *métropolitain* «метрополітен». — СІС² 537; Фасмер II 611; СИС 430; Kopaliński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772.— Див. ще **метрополі́тен**.

метроло́гія «наука про міри та ваги», *метрóлог*, *метрологічний*; — р. болг. *метроло́гия*, бр. *метралогія*, п. *metrologia*, вл. *metrologija*, схв. *метрологија*, слн. *metrologija*; — інтернаціональний науковий термін (нім. *Metrologie*, фр.

métrologie, англ. metrology), утворений на основі грецьких слів μέτρον «міра» і λόγος «наука, слово».— СІС² 537; Коралиński 627; РЧДБЕ 449; Klein 974.— Див. ще лóгика, метр¹.

метронóm «прилад з маятником, що визначає звуковими сигналами рівні короткі проміжки часу»; — р. болг. м. метронóm, бр. метранóm, п. ч. слц. metronom, схв. метрónom, слн. metronóm; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Metronóm, фр. métro-pome, англ. metronome утворено з основ гр. μέτρον «міра» і νόμος «закон».— СІС² 537; Коралиński 627; Holub—Lyer 312; РЧДБЕ 449; Dauzat 473; Klein 974.— Див. ще **автоно́мія, метр¹**.

метрополітén «міська підземна залізниця», метрополітénівець; — р. болг. метрополитén, бр. метрапалітén, п. metropolitain; — запозичення з французької мови; фр. métropolitain «метрополітен» (первісно «такий, що є в головному столичному місті») походить від лат. mētrópolis «головне місто, столиця», яке зводиться до гр. μητρόπολις «місто-держава».— СІС² 537; Коралиński 627; Holub—Lyer 312; Dauzat 473.— Див. ще **метрополія**.

метрополія «імперіалістична держава, що володіє колоніями; столиця; у стародавній Греції — держава-місто»; — р. болг. метрополія, бр. метрапóлія, п. metropolia, ч. metropol, слц. metropola, м. метропола, схв. метрpо-пола, слн. metrópola; — через посередництво західноєвропейських і латинської мов (нім. Metropole, фр. métropole, лат. mētrópolis) запозичено з грецької; гр. μητρόπολις «місто-держава» складається з основ іменників μήτηρ «мати», спорідненого з лат. māter «тс.», псл. matī, укр. *мати*, і πόλις «місто», що зіставляється з дінд. pūr «містечко», лит. pilis «замок», лтс. pils «тс.».— СІС² 537—538; Коралиński 627; Holub—Lyer 312; БЕР III 772; Dauzat 473.— Див. ще **ма́ти¹**.— Пор. **по́ліс, полі́тика**.

[**метрóга**] «мука, клопіт; важка праця» Ж, [*метрíжа, мітрóга, мітрóга*] «тс.» Ж, [*метрíжити*] «стомлювати» Ж, [*мітрóжити*] «скупитися, скнарувати; без потреби затримувати» ВеБ, [*мо́тро-*

жити] «псувати, нищити» О, [*мо́тро-шити*] «бити» О, [*перемі́трожити*] «перебабрати, перемішати, потовкти» (Ме); — п. mitreğa «гаєння часу, морока; марудна робота; марудник», mitrežuč «гаєти (час)», ч. [mitražiti] «тс.» (з п.), слц. [mítog] «сум'яття; суміш», [mítogit] «викликати сум'яття», [mitrha] «шкапа; сільський віз»; — не зовсім ясне; виводиться від псл. mitr- як суфіксальної основи, пов'язаної з псл. mitu- «поперемінно», mitusz «навхрест; головами чи вершками в різні кінці» (Brückner 338—339; Machek ESJČ 366), або від свн. mitterunge «посередництво, сприяння» (Matzenauer LF 10, 326; Bern. II 63; SW II 1002); очевидно, зазнало семантичного зближення з фонетично близьким псл. metusiti, укр. *метуші́тися*.— Пор. **змитрíжити, ментрéга, метуші́тися, мíтусь**.

метуші́тися «безладно рухатися, поспішати», [*метóшити*] «нівечити, топтати, м'яти (городину)» МСБГ, *метушнíя, метушлíвий*, [*заметушíти*] «зам'яти (справу)», [*заметушнíя*] «метушня», [*переметíшити*] «перебабрати, перемішати, потовкти» Нед; — р. [*метусíть*] «метушитися», [*метушíтьсья*] «тс.», [*матюшíть*] «турбувати», [*матусíть*] «метушитися», [*мотусíть*] «тс.», [*матусíтьсья*] «повільно, неохоче щось робити; ходити, то беручись за роботу, то кидаючи її; метушитися», [*мотусíтьсья, матíшитьсья*] «тс.», [*митусíть*] «перемішувати, тасувати, змішувати; перебирати; спантеличувати, плутати», [*митусá*] «переступання з ноги на ногу; той, хто спантеличує, плутає», [*мéтусь*] «незгода, розбрат», бр. *митусíца* «метушитися; метатися; мигтiти перед очима», [*митусíць*] «мутити; розбурхувати; мішати, порушувати порядок; тривожити, спантеличувати», ч. [metešiti (metošiti)] «швидко бігти», слц. [mítúchat'] «викликати замішання; бентежити», слн. [metošiti] «швидко бігти»; — псл. metos-/metus-/motux-, очевидно, похідне (формально не ясне) утворення від кореня met-/mot- (пор. *мотáти*), безафіксної паралелі до meť-/moť- «мутити, змішувати, вносити сум'яття»; форма похідної основи могла зазнати впливу з боку

псл. *mitusъ* «навхрест, головами чи вершками в різні кінці», хоча беззастережно пов'язання обох утворень (Brückner 339) позбавлене достатніх підстав; необгрунтоване пряме зіставлення з *мєстї, метáти* (Фасмер II 611; Преобр. I 531; Верн. II 40).— Фасмер II 582; Варбот ZfSI 1979/1, 152—153; Machek ESJČ 354.— Див. ще *мотáти*.— Пор. *метрúга, мотошáти, муть*.

[*метушка*] «прилад для змотування ниток у клубок» Сизько; — очевидно, результат контамінації слів *витушка* «тє.» і *мотáти*; пор. р. [*мотушка*] «котушка з нитками; мотовило». — Див. ще *вйти¹, мотáти*.

меть — див. *мет*.

Мєфóдїй (чоловіче ім'я), [*Махтóд, Мєхéд, Мєхтóд, Нахтóд, Нєхтóд, Хтóдъ*], ст. *Мєфтод* (1458), *Мєфóдїй* «науцень хитрости, в коротць оучачїй» (1627); — р. *Мєфóдїй*, бр. *Мяфóдзій*, др. *Мєфодїй*, п. *Metody*, ч. *Metoděj*, слц. вл. *Metod*, болг. *Метóди(й)*, м. *Методија*, схв. *Методије*, слн. *Metód*, стсл. *Мєдодин, Мєтòдин, Мєфєдин*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μεθóδιος* пов'язане з *μέθοδος* «шлях дослідження», *μεθοδέω* «всліджую, простежую, розшукую». — Вл. імена 67; Беринда 222; Фасмер II 612; Кпаррòvá 127; БЕР III 771.— Див. ще *мєтòд*.

* *мєхáника, мєханїзáтор, мєханїзáцїя, мєханїзм, мєхáник, мєханїст* «послідовник мєханїцизму», *мєханїцизм* «антидіалектичний напрям у філософїї», *мєханїцист* «мєханїст», *мєханїзòваний, мєханїчний, мєханїстїчний, мєханїзувати*; — р. болг. м. *мєхáника*, бр. *мєхáника*, п. ч. слц. вл. *мєchanїка*, нл. *мєchanїзација*, схв. *мєхáника*, слн. *мєháника*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Mechánik*, мабуть, за зразком фр. *méchanique* «мєханїка; мєханїчний», утворено від лат. *méchanicus* «мєханїчний», *méchanica* «мєханїка», які зводяться до гр. *μηχανικός* «умїлий, спритний», похідного від *μηχανή* «знаряддя, машина», спорідненого з гот. *þagan* «могти, бути спроможним», лтс. *mėgti* «могти; мати звичку», псл. **mogti*,

укр. *могти*.— СІС² 538; Фасмер II 612; Kopaliński 615; Holub—Lyer 308; БЕР III 773; Dauzat 465; Frisk II 234.— Див. ще *могти*.— Пор. *мáшїна*.

мєценáт «багатий покровитель наук і мистецтв», [*мєцєна*] «тє.» Ж, *мєценáтство, мєценáтствувати*; — р. болг. *мєценáт*, бр. *мєцэнáт*, п. *месенат, месепас*, ч. слц. *месепáš*, м. *мєцена*, схв. *мєцєнат*, слн. *месєп, месєпáт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Maecenát* походить від лат. *Maecēnās (-ātis)* «тє.», що виникло на основі прїзвища римського культурного діяча К.К.Мєцената (помер у 8 р. до н. е.), друга імператора Августа, покровителя Вергілія, Горация та ін.— СІС² 538; Булаховський Нариси 66; Kopaliński 615; Holub—Lyer 307; Dauzat 465.

[*мєценаш*] «адвокат» О; — запозичення з польської мови; п. *месенас* «тє.» з'явилося як шанобливе звертання до адвоката внаслідок перенесення назви *месенас* «покровитель». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Kopaliński 615; Brückner 327.— Див. ще *мєценáт*.

мєццо (муз.) «жіночий голос, середній за регїстром, мєццо-сопрано»; — р. *мєццо*, бр. *мєцца*, п. вл. *mezzosopran*, ч. слц. *mezzosopran*, болг. *мєццòпрáн(о)*, схв. *мєццòпрáн*, слн. *mézzosopran*; — результат скорочення запозиченого з італійської мови терміна *мєццо-сопрано*; іт. *mezzosoprano* утворене з прикметника *mezzo* «середній, половинний», що походить від лат. *medius* «середній», спорідненого з псл. **medja* «межа», укр. *межá, між*, та іменника *soprano* «високий жіночий голос». — СІС² 538; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; РЧДБЕ 450; Mestica 948; Walde—Hofm. II 57—58.— Див. ще *межá*.

[*мєцька*] (назва вівці); — неясне; можливо, пов'язане з *мєкати*; пор. вл. *тїєчка* (пестлива назва корови); може бути зіставлене також з [*міцька*] «вовна ягнят» або з [*мєдя*] (назва вівці).

мєч «вид холодної зброї», [*мєчаткї*] «рослини з мєчоподібним листям, *Ensatæ*» Ж, *мєчик* «ударна частина терниці; [деталь у чинбарському знарядді; складова частина кросен О]», *мєчник* (іст.) «воїн, озброєний мєчем», [*мєчòк*] «мє-

чик у терниці» О, [мичок] «тс.» Дз, [міч] «меч», [мічник] «мечник», [мечоватий] «мечоподібний» Ж; — р. бр. болг. м. меч, др. мечь, п. тієсч, ч. слц. теѣ, вл. тјєс, нл. тјас, схв. мѣч, слн. теѣ, стел. мечь, мѣчь; — псл. теѣь, [теѣь] неясного походження; — зіставляється з гот. *mēkeis «меч», дісл. mækir, днн. mǣki «тс.», разом з якими могло бути запозичене з якогось третього джерела; пор. груз. тахва «гострий; меч», удинське теχ «серп», лезг. магъ «леміш»; безпосередне пов'язання з гр. μάχη «боротьба», μάχαρα «ніж, шабля» (Младенов 295; Fick III 303), як і з перс. magēn «меч» (Scheftelowitz WZKM 34, 227), мало обгрунтоване. — Фасмер — Трубочев II 612—613; Одинцов Этимология 1982, 106—111; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 331; Machek ESJC 357; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 918; БЕР III 775; Skok II 345—346; Bezlaј ESSJ II 173—174; Критенко Вступ 503; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 217—218; Менгес 198—201; Bern. II 30; Kiparski GLG 138—139.

мечвѣдок, мечвѣд — див. нічвѣд.

[мечѣт¹] «піч для випікання хліба у чорноморських рибалок; духовка» Г, Ж, [мечѣть] «тс.»; — неясне.

[мечѣт²] «лісок у степу»; — неясне.

мечѣть «молитовний дім у мусульман», мечѣт «тс.»; — р. мечѣть, ст. мизгитъ, мизгитъ, мезгитъ, бр. мячѣць, п. meczet, meczyt, ч. meĉeta, meĉita, слц. meĉita, болг. мечѣт, схв. мѣчет, слн. моѣѣја; — запозичення з турецької мови; тур. [māçit], meşced «тс.» походить від ар. masdžid «місце поклоніння», пов'язаного з sadžada «падати ниць». — SIC² 539; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Фасмер II 613; Преобр. I 632; Горяев 208; Шипова 233; Brückner 327; Holub—Lyer 311; БЕР III 776; Skok II 396; Bezlaј ESSJ II 196; Bern. II 29; Mikl. EW 186.

[мешіні] «штани з овчини», [мишіні, мушіні] «тс.» Ж, [мишіна] «тонкий сап'ян; сап'янові черевики; штани з овчини»; — р. [мешіна] «хутро, шкурка, груба шкіра», болг. [мешін] «вичинена шкіра», [мешіна] «сап'ян», м. мешин «тс.»; — запозичення з молдавської і

румунської мов; молд. мешіна (рум. meşină) «овеча шкіра», мешінь (meşini) «штани з овчини» походять від тур. meşin «вичинена шкіра; сап'ян», яке зводиться до перс. meşin «тс.», похідного від meš «вівця, баран», спорідненого з псл. mešъ, укр. міх.—Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; Фасмер III 614; Шипова 234; БЕР III 780; Bern. II 47; СДЕЛМ 257.— Див. ще міх.

[мешігін] «придуркувата людина» О, [мешигинуватий] «придуркуватий» О; — р. [мишігенер] «дурник», ч. слц. mešuge, mišuge «навіжений, шалений»; — розмовне запозичення з гебрайської мови; гебр. mšuga «душевнхворий, божевільний» споріднене з ар. maš «божевілля». — Фасмер II 630; Holub—Lyer 311.

мешкати¹ «жити, проживати», [мішкати] «гаятися; жити, проживати деякий час» Бі, мешканець СУМ, Ж, Г, [мішканець] Бі, [мешкане] «мешкання; подружнє співжиття» Ж, мешкання СУМ, Ж, Г, [мішканье] Бі, [мішкане] «подружнє співжиття» Ж, [мешкальний] «житловий» Ж, О, замешкати «поселитися; [зайняти під житло]», [замешканець] «мешканець» Ж, [замешкалий] «який проживає» Ж, помешкання, [промешкане] «проживання» Нед, [промешкане] «сумісне життя» Нед, ст. мешкати «проживати, мешкати» (1454), мешкан(ь)е «місце для проживання (1454); зволікання, гаяння» (1448), мешкающим (дав. в. мн., 1388); — р. мешкати «гаятися», бр. [мѣшкѣць] «проживати», ст. мешкати «жити, знаходитися» (кін. XV ст.), п. mieszkać «перебувати, жити; (заст.) гаятися», ч. meškat «зволікати; гаятися; перебувати, знаходитися», слц. meškat' «запізнюватися, відставати; гаятися», слн. [meškati] «зволікати»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з псл. mešati «мішати» (Фасмер—Трубочев II 615; Горяев 223); виводиться також від теѣька «ведмедиця» у значенні «ходити незграбно, по-ведмежому» (Преобр. I 582; Brückner 335; Holub—Kop. 221; Fraenkel IF 41, 403); припускається первісне *mešьkati від гіпотетичного *mešь «мить» (Machek ESJC 361); значення

«проживати» в українській і білоруській мовах з'явилося, очевидно, під впливом польської. — Филин Происх. яз. 623; Булыка 202.

мешкати², *мешкар*, *мешкувати* — див. **мишкувати**.

[мештерка] «сволок» ДзАтл II, **[мештерница]** тж, **мещерница** ВеУг] «те.»; — результат спрощення назви **[мештергеренда]** «те.», запозиченої з угорської мови; уг. *mestergerenda* утворене з основ *mester* «майстер, майстерний» і *gerenda* «брус, балка». — Лизанец 610. — Див. ще **геренда**, **мештерний**.

[мештерний] «майстерний» Ж, **[мештеретиси]** «старатися» МСБГ, ст. *мещерь* (*мештер*) «магістр» (1404, 1476); — слц. *mešter* «майстер»; — запозичення з угорської мови; уг. *mester* «майстер», *mesteri* «майстерний», *mesterkedni* «трудитися, старатися», очевидно, походять від нім. *Meister* «майстер, (ст.) магістр», яке зводиться до лат. *magister*. — MNTESz II 905; Kluge—Mitzka 472. — Див. ще **магістр**, **маїстер**.

[мешти] «туфлі МСБГ; татарські туфлі, легкі черевики», **[омешкати]** «взутися» Ж; — р. **[мешты]** «легкі чобітки», **[мешты]** «шкіряні панчохи», п. *meszty* «сукняні черевики», болг. *мест* «сукняне взуття», схв. *мѣстве* «краги, шкіряні панчохи»; — запозичення з турецької мови; тур. *mest* «сап'янові черевики» походить від перс. *mešin* «вичинена шкіра, сап'ян». — Макарушка II; Фасмер III 25; Шипова 233, 241; Brückner 328; БЕР III 760; Младенов 295; Bern. II 39; Mikl. EW 193; Lokotseh 116; Räsänen Versuch 336. — Див. ще **мешіни**.

мещерякі (мн.) «тюркська народність у Башкірії і Приураллі», **мещеряк** (одн.); — р. *мещерякі*, ст. *мещера* (XIV—XVI ст.), бр. *мешчарак*, ч. *Mešcerjakové* «мещеряки», слц. *Mešcerjak*, болг. *мещеряци*; — загальноприйнятої етимології не має; тлумачиться як морд. **meškär* «бджолар» від *meš(k)* «бджола» (Mikkola FUF 15, 62); зіставляється з етнонімом угорців *magyar* (*magyer*) «мадяр» (Pegényi St. sl. 22/3—4, 339—376). — Фасмер—Трубачев II 616.

[мелікоси] «наноси після весняної повені» Ч; — очевидно, результат поєд-

нання синонімічних слів **[мелі]** (мн.) «мілини» (з р.) і *кóси* від *кóса* «вузька намивна смуга в річці». — Див. ще *кóса*², **мілкій**¹.

мжіти «мрячити», **[имжати]** Ж, **імжати**, **мжичити**, **[мжичи]** Ж, **мигичити**] «те.», **[мжичка]** «мжичка, дрібний дощ» Кур, **[меун]** «мряка» МСБГ, **[мжа]** «мжичка», **[імжа Ник, мжичця]**, **мжичка**, **[мигичка]** «те.»; — р. **[мжичь]** «мжичити; мружитися», **[мжа]** «мокрый сніг з дощем», бр. *імжць* «мжичити», п. *mžuč* (*mžec*) «мрячити; [мружити (очі)]», ч. *mžiti* «те.»; повзти (про туман); — псл. *mžiti* < **mīgiti* «мрячити, затягати хмарами; жмурити (стягати повіки)», пов'язане з **mьgla* «туман, хмара»; — споріднене з дінд. *mih-* «туман; дощ», гол. **[miggelen]** «мжичити», дісл. *mugga* «мжичка»; первісне значення — «зтягати (хмарами, туманом)», пов'язане з іє. **megh-/mogh-* «тягти»; зв'язок з дінд. *mēhati* «мочиться», дісл. *miga* «мочитися», вірм. *mizem* «те.» (Фасмер II 617) може бути лише опосередкованим. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Куркина Этимология 1982, 16—17; Brückner 336; Machek ESJČ 386. — Див. ще **мла**, **могті**. — Пор. **мерзнути**, **мігати**, **мікати**, **мбкнути**, **мороква**, **мружити**.

мзда (заєт.) «плата, нагорода; відплата»; — р. *мзда*, др. *мьзда*, п. ст. ч. слц. вл. нл. *mzda*, болг. *мъзда*, слн. *mèzda* «заробітна плата», стсл. *мъзда*; — псл. *mьzda*, очевидно, пов'язане з *mьсть* «помста»; — споріднене з дінд. *mīdhā-m* «виграш, нагорода», гр. *μισθός* «плата, нагорода», гот. *mizdō* «те.», днв. *mieta*, дангл. *meed*, нвн. *Miete* «плата за найом»; іє. **mizdhō-* «плата». — Фасмер II 618; Преобр. I 533; Горяев 208; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Holub—Lyer 327; Schuster-Sewc 976; Младенов 309; Bezlaj ESSJ II 181—182; Откупщиков 148—149; Mellet Études 248; Mikl. EW 210; Trautmann 188; Pokorny 746. — Пор. **мстити**.

ми¹ (особовий займ. I ос. мн., наз. в.); — р. бр. др. *мы*, п. ч. слц. вл. нл. *my*, болг. **[ми]**, *ние*, схв. *мй*, слн. *мі*, стсл. *мъи*; — пел. *my* з кореневим приголоєм *m-*, що протистоїть приголо-

ному *п-* в усіх непрямих відмінках (*nasz* і т. д.); цю особливість іноді пояснюють впливом дієслівних закінчень *l-*ї ос. мн. іє. *mes/-mos* (пор. *несемо, беремо*); так само в лит. лтє. *mēs*, прус. *mes*, вірм. *mek'* «те.»; головний у в псл. *tu* (замість очікуваного *me*) пояснюється впливом займенника *vy* (<*vōs) і форми знах. в. мн. *pu* (<*pōs) «нас». — Фасмер III 23; Преобр. I 524—525; Brückner 350; Machek ESJČ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 972—973; БЕР III 781—782; Bezljaj ESSJ II 183; ESSJ Sl. gr. II 427—429; Hujer LF 45, 192; Топоров 118. — Пор. *нас*.

ми² заст. діал. «мені» Ж; — р. діал. др. болг. м. схв. *ми*, п. ч. слц. вл. нл. елн. *мі*, етсл. *ми*; — псл. *мі*, первинна форма давального відмінка особового займенника азь «я», поруч з якою в кінці праслов'янського періоду почала вживатись вторинна форма *тъпѣ* (*тъпѣ*); — споріднене з гр. *μοί*, лат. *mī*, дінд. *me*; іє. **moi* «мені». — IУМ Морфологія 137—144; Фасмер II 618; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 222; БЕР III 781; Skok II 405—406; Багмут Вступ 282—286; ESSJ Sl. gr. II 74, 78; Bern. II 36—37. — Пор. *менѣ*, *мі*².

[**ми́га**] «пантоміма», [**ми́ги**] «жести як засіб порозуміння з глухонімими» Ме; — запозичення з польської мови; п. *mię* «миги, жести» (*rozmawiać* на *mię* «розмовляти на мигах») відповідає укр. *ми́ги*, похідному від *ми́гати* (див.).

ми́гати «блимати, моргати; (про світло) мигтати» СУМ, Ж, [**ми́гати́ся**] «виднітися, ввижатися», [**ми́гати**] «мигтати», [**ми́гати́ти**] «те.», **ми́гнути** «майнути; моргнути; [ударити]», **ми́готати**, **ми́готіти**, **ми́гтіти** «те.», **ми́г** «мить; мелькання; мигнути (виг.)», **ми́гавка** «блискавиця», **ми́ги** «жести», [**ми́гови́ця**] «блискавиця» Л, [**ми́готни́ця**] «вія» Ж, **ми́гунець** «каганець; [паду́ча зірка]», [**ми́гу́шка**] «блискавиця», **ми́гальний** (анат.) «миготливий», [**ми́гкий**] «блимаючий» Ж, **ми́готливий**, **ми́гючий**, [**ми́гом**] «мигцем, миттю», **ми́гом** «миттю», **ми́гцем**, **зми́г**, [**незми́ливо**] КІМ, [**примі́ють**] «склепити очі, задрімати» Л, [**у́ми́гати́ся**] «стати звичним» Нед, [**у́ми́гнути**] «відвести очі»

Нед; — р. *ми́гати*, бр. *ми́гати*, др. *ми́гати* «блимати очима», п. *mięcać* «моргати, мерехтати, блимати», *mgnienie* «мить», ч. *mihat*, слц. *mihat'*, вл. *mięcać*, нл. *mięcać*, *mięgnąć*, полаб. *mięgojē*, болг. *ми́гам*, м. *мига*, схв. *ми́гати*, елн. *mięgati*, етсл. **ми́гнути**; — псл. *mięgati* «мигати», *mięgnoti* (<*mīg-) «мигнути»; — споріднене з лат. *micare* «блищати, тріпотіти», лит. *mięti*, *mięgoti* «спати», лтє. *mięgti* «закривати очі», перс. *mięza* «вія»; іє. **meigh-* «блимати, моргати» (первісно «стягувати повіки»), пов'язане з **męgh-* / *mogh-* «тягти». — Фасмер II 618—619; Преобр. I 533—534; Brückner 329; Machek ESJČ 362; Holub—Kop. 222; Schuster-Sewc 907; БЕР III 782—783; Skok II 420; Bezljaj ESSJ II 183; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—53; Бурлакова ВСЯ VI 56; Bern. II 56—57; Pokorny 712. — Пор. **ми́гати**, **ми́кати**, **ми́ла**, **могті**.

[**ми́гда**] «швидкозапальний хмиз» О; — неясне; можливо, пов'язане з [**ми́гла**] «купа складеного дерева» (пор.).

ми́гдаль (бот.) «*Amygdalus communis* L.», **ми́гдалеві** (бот.), [**ми́гдаль**, **ми́кдаль**] Ж, **ми́гдальник** «мигдалевидна залоза в глотці», **ми́гдальна** «те.», **ми́гдальник** «дикий ми́гдаль»; — р. **ми́ндаль**, бр. **ми́ндаль**, [**ми́гдаль**], др. **ми́гдаль**, п. *międał*, ч. *mandle*, слц. *mandl'a*, вл. *mandla*, нл. *mandel*, болг. **ми́гдаль**, м. **ми́ндаль**, **ми́гдаль**, схв. **ми́ндуо**, слн. **mińdelj**, етсл. **ми́гдаль**, **ми́гдала**, **ми́гдаль**; — через посередництво церковнослов'янської мови запозичено в давньоруську з грецької, пізніше через посередництво польської — з латинської; лат. *amigdalum* «ми́гдаль», *amigdal* «ми́гдаль, ми́гдалеве дерево» походить від гр. *ἀμυγδαλή* (*amýgdalos*) «ми́гдаль», неясного походження (виводиться від гебр. *magdī'ē* букв. «дорогоцінний дар божий»). — Фасмер II 623; Преобр. I 536; Brückner 336; Machek ESJČ 350—351; Holub—Kop. 215; Schuster-Sewc 883; БЕР III 723; Bern. II 55—56; Mikl. EW 110; Walde—Hofm. I 39; Frisk I 96; Boisacq 56.

ми́гкати — див. **ми́гкати**.

[**ми́гла**] «купа складеного дерева; крутий схил гори» Ж, [**ме́гла**] Ж, **ми́гла**, **ма́гла** О, **ма́гель** О, **ма́гли** О] «те.», [**ми́-**

glásh «сортувальник зрубаного дерева, який складає його в купи», [*миглованка*] «складання дерева в штабелі» МСБГ, [*миглювати*] «складати дерево в штабелі» МСБГ, [*миглювати*] «сортувати і складати в купи зрубане дерево», [*медлювати*] «те.» Ж, [*меглювати*] «те. Ж; спускати з гори колоди й готувати на березі для сплаву О»; — п. *mygła* «стіс очищеного від кори дерева», *mygłować* «складати в стіс очищене від кори дерево; очищати від кори (дерево)»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *mîglă* (рум. *mîglă*) «стіс дерева», *myglăsh* (*mîglăş*) «сортувальник зрубаного дерева» виводяться від уг. *mágl'ya* «багаття (з великих колод); (ст.) стіс, штабель», запозиченого з слов'янських мов (болг. *могила* «могила», схв. *могила* «те.»). — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; DLRM 506; MNTESz II 815. — Див. ще *могила*.

[*мідза*] «морда, товсте обличчя», [*мігза*] «те.», [*міза*] «морда, рило» Ж, [*мізя*] (глузл.) «дуже товсте обличчя» Ва, [*міси*] (мн.) «морда тварини» Лекс-Пол, [*меса*] «рот» Корз, [*міцьо*] «щоката дитина», [*міса*] «морда корови» Л, [*мазканий*] «мордатий, пикатий» Па, [*мидзаний*] «з відвислими щоками, мордатий», [*мизаний*, *мизканий* Па] «те.», [*мизати*] «торкатися мордою, лизати» Ж, [*мизити*] «дутися; надувати губи» Ж, [*мизнути*] «торкнутися мордою» Ж, [*намизитися*] «надутися» Ж, [*омизати*] «облизати» Ж; — р. [*мыс*] «голова риби; зяброва покривка», [*мысало*] (лайл.) «обличчя», [*мысаль*] «вилиці, щелепи», бр. *міза* «морда», *міса* «те.», м. *муца* «морда, рило»; — неясне; можливо, споріднене з дінд. *mîkham* «паща, морда» (Фасмер III 24); зіставляється також (ВеБ 278) з гр. *μῆξα* «слиз», пов'язаним з *μῆσομαι* «сякаюся». — Пор. *мис*.

[*мидлянка*] (бот.) «мильнянка, *Saropatia L.*» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*mydlanka*, *mydlnica* «те.», похідне від *mydło* «мило», відповідає укр. *мильнянка* (див.).

*міза*¹ «заміська садиба (переважно в Прибалтиці)», *мізник* «власник або орендар мизи»; — р. бр. *міза*; — через посередництво російської мови запози-

чено з естонської; ест. *mõiz* «двір; маєток» споріднене з водськ. *mõiza*, лів. *moiz*, фін. *moisio* «садиба, миза». — Фасмер III 23; Преобр. I 574; Kalima 169.

*міза*², *мізати*, *мизаний*, *мизити*, *мизканий*, *мизнути* — див. *мідза*.

[*мизгатися*] «упадати, залицятися», *мизкатися*, [*мизкатися*] «те.», [*мизіти*] «підлесник; полюбовник» Ж, [*омизати*] «лестити» Ж, [*оміз*] «улесливість; кокетування» Ж, [*омизина*] «те.» Ж, [*омизливий*] «улесливий» Ж, [*підмізи*] «залицяння» Нед, [*умизгатися*] «упадати, увиватися», [*умизганик*] «залицяльник, зальотник» Шейк, [*умизгі*] «залицяння» Шейк; — р. [*мызгать*] «тинятися; часто ходити куди-небудь, до кого-небудь»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*mizgać się*] «упадати, залицятися», *mizgus* «підлесник; залицяльник», *mizguś* «те.», *umizgać się* «ластитися; залицятися», споріднене з ч. [*mizat se*] «голубитися, пестити», елц. [*mizlavý*] «лоскитливий» (про тварин), [*myzlivý*] «те.», загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з нвн. *schmeicheln* «лестити» (Machek ESJĀ 367) або з псл. *mîgati* «мигати» (Brückner 339).

[*мизгір*] (зоол.) «тарантул, *Lycosa singoriensis*», [*мизгір*] «те.» Ж; — р. [*мизгірь*] «павук», [*мазгарь*] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, споріднене з лит. *mezgù*, *mėgsti* «в'язати, зав'язувати», лтс. *mezgt* «те.», *mazgs* «вузол», двн. *māsa* «петля», дісл. *mōskvi* «те.», пгерм. **mēskō*. — Фасмер II 619—620; Преобр. I 534; Zubatý St. a čl. I 2, 88—89; Bern. II 28; Trautmann 172; Mühl.—Endz. II 591.

мікати «бруднити, заношувати», *мізкатися* «забруднюватися»; — р. *мызгать* «бруднити, псувати; [тинятися; вештатися]», вл. *mickować so* «обшарпуватися»; — неясне; припускається зв'язок з *мікати* (Фасмер III 23).

мікати «чесати (льон і под.); [виривати, висмикувати]», [*мікатися*] «вештатися; втручатися; кидатися», [*мекатися*] «братися за щось непосильне» Корз, [*микнути*] «умчати (когось), занести», [*мик*] (вигук на позначення швидкого руху), [*мікавка*] «палиця з

гачком для висмикування сіна з копиці», [мікало] «вид вудки» Ж, мікальник, [міканець] «розчісані і намикані з мички частини прядива для прядіння», [міканиця] «тс.» НЗ УжДУ 14, [міканка] «найгірший сорт пряжі; клоччя Ж; клоччя, яке стягується з щітки після розчісування конопель Ме», мічка «жмут льону для прядіння; пасмо волосся; волосся у коня під копитом, щітка», [міканичний] «зроблений з клоччя» Ж, [миканчаній, меканчаній, моканічний] «тс.» Ж, [зімичок] «потовщення в нитках» Я, [намикати] «намотувати, навивати; накладати шар вовни на щітку для чесання», [німкнутися] «кинутися» Нед, помикати «попихати; приваблювати; поспішати»; — р. [мбікати] «чесати (льон, коноплю)», бр. [мбікаць] «тс.», др. мькати «кидати, тріпати», п. [тукаць] «чесати (льон)», ткпаць «рухатися, мчатися, нестися», ч. тукати «висмикувати, чесати (льон, коноплю)», слц. тукат «тс.», нл. тукат «свати, усувати, швидко забирати», болг. мькна «витягти», схв. мькати «тріпати (льон)», слн. мікати «чесати; висмикувати»; — псл. (s)тукати «тягати, рвати, рухати», тькпоти «тягти, виривати; штовхати, рухати»; — споріднене з лит. таўкті «дерти (кору з дерева)», лтс. таукт «витягати», тукт «утекти», дінд. туйсати «звільняє, розв'язує»; іе. (s)тук- «тягти, рухати», паралельне (s)тук- «тс.».— Трубачев Рем. терминол. 67—68; Фасмер III 23; Преобр. I 540—541; Brückner 339; Machek ESJČ 384—385; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 974; Bezlaž ESSJ II 183—184; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53.— Пор. замикати, мігати, мчати, смикати.

Микі́та (чоловіче ім'я), [Кітька] Я, ст. Никита (1401), Никьта (1415), Микита (1458), Микьта (1475), Некита (1497), Нікіта «побідитель» (1627); — р. Никіта, [Микі́та], бр. Мікіта, др. Никита, п. Mikita (з укр.), ч. слц. Mikita (з рос.), болг. Никіта, слн. Nikita; — запозичення з грецької мови; гр. Νικήτης виникло на основі іменника νικήτης «переможець», пов'язаного з νίκη «перемога», етимологічно не зовсім ясним, можливо, спорідненим з дінд.

пїса- «спрямований вниз», лтс. пісат «вниз по течії», псл. пісь «ниць» або з лит. arnikti «нападати, перемагати», лтс. pikns «лютий».— Вл. імена 68; Беринда 224; Петровский 165; Илчев 359; Frisk II 320—321.— Пор. Мико́ла.

микі́тити «міркувати, метикувати; [викручуватися, нечисто діяти; плутати, псувати справу Ме], [мекетити] «викручуватися» Ж, [микі́та] «незграбна, вайлувата, нетямуща людина» Ме, [замикі́титися] «заметушитися, захвилюватися», змикі́тити «додуматися; обманути, не виконати обіцянки»; — р. смикі́тить «збагнути», п. [przemykicić] «обдурити»; — неясне; можливо, пов'язане з метикува́ти ([митикува́ти]); зв'язок з власним іменем Микі́та, очевидно, вторинний.

микі́тón — див. деміко́тón.

Мико́ла (чоловіче ім'я), Микола́й, [Мико́ля, Ніко́ла, Николо́й], [микольник] «день святого Миколи» Ж, [никола́йки] «подарунки дітям у день Миколи» Ж, [ніко́льщина] «гулянка на честь Миколи» Ж, ст. Никола (бл. 1350), Микола́й (1398), Николай (XV ст.), Ніко́ла «звитязство посольства, побѣда людей» (1627); — р. Николо́й, [Мико́ла], бр. Мікало́й, Мико́ла, др. Никола, Микола, п. Mikołaj, ч. слц. Mikuláš, схв. Нікола, вл. Mikławš, нл. Mikławš, болг. Николо́й, слн. Miklavž, стсл. Нико́ла, Нико́лаи; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νικόλαος складається з основ дієслова νικάω «перемагаю», пов'язаного з νίκη «перемога», та іменника λαός «народ», яке загальноприйнятої етимології не має; початкове м замість н у східнослов'янських і польській мовах пояснюється як результат впливу імені Михаїлѡ.— Вл. імена 68; Беринда 224; Фасмер II 621, III 75; Kparrová 125; Илчев 360; Frisk II 83—84.— Див. ще Микі́та.

микола́йки (бот.) «миколайчики, Eringium planum L.», [микола́йці] «гніздивка звичайна, Neottia nidus avis», ми́колайчики «Eryngium planum», [никола́єць] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. mikołajki, mikołajek «тс.» пов'язане з власним ім'ям Мі-

kořaj, що відповідає укр. *Мико́ла*; мотивація назви неясна.— Див. ще *Мико́ла*.

[*мику́лити*] «хитрувати, виляти», [*мику́литися*] «м'ятися; виляти; хитрувати», [*микуля́ти очима́*] «дивитися, уникаючи зустрічатися очима, почувуючи себе незручно; кліпати Ж»; — неясне; можливо, утворене від др. *Микула* «Мико́ла» за аналогією до [*микі́тити*] «вкручуватися; плутати», сприйнятого як похідне від *Микі́та*.— Пор. *му́литися*.

мила́й — див. *мала́й*¹.

ми́лий, *ми́лості́вий*, *ми́лість*, [*милова́нець*] «фаворит, улюбленець», *ми́лості́вець* (заст.) «благодійник», *ми́лостина* (заст.), [*ми́лості́нник*] «той, хто роздає милостиню», *ми́лостиня*, *ми́лощі* «милування», [*ми́льнощі*] «тс.» Ж, [*ми́лу́н*] «коханець», *ми́лішати*, *ми́лувати*, *ми́лува́ти*, *ми́лува́тися*, [*знеми́літи*] «стати неприємним» Г, Ж, [*знеми́литися*, *знеми́літи*] «тс.», [*не́мил*] «нелюб» Ж, *неми́лість*, [*незми́литися*] «стати неприємним», [*помі́ла*] «помилування» Кур, *преми́лий*, [*преми́лений*] «дуже милий», [*ростомі́лений*] «найласкавіший, милий», [*умі́літи*] «зворушити» Нед, *умі́лості́вити* УРС, Нед; — р. *ми́льий*, бр. *мі́лы*, др. *ми́льи*, п. вл. нл. *miľy*, ч. слц. *miľy*, болг. м. *мил*, схв. *ми́лен*, слн. *miľ*, стсл. *мильъ*; — псл. *miľь* «милий»; — споріднене з лит. *mielas*, *mylas*, лтс. *miľ's* «тс.», дінд. *miyas*- «радість, насолода», лат. *miľis* «м'який, ніжний, спокійний»; іе. **mei-l-* «лагідний, м'який», пов'язане з **mei-g-* «м'який, мирний». — Фасмер II 622; Brückner 337; Machek ESJC 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314; Schuster-Sewc 909; БЕР III 787—789; Skok II 726—728; Bezlaĵ ESSJ II 184; Булаховський Нариси 174; Bern. II 58; Trautmann 174; Walde—Hofm. II 96—97; Pokorny 711—712.— Пор. *мир*¹.

[*ми́літи*] «вводити в оману; турбувати Ж; втікати О», [*ми́літися*] «помилятися» Ж, [*ми́літи*] «мотати, крутити» Ж, [*ми́лка*] «помилка» Ж, [*ми́лок*] «тс.» О, [*ми́льний*] «помилковий» Г, Ж, *зми́літи* «помилитися; обманути», [*зми́лка*] «помилка», [*зми́льний*] «хибний, невірний» Ж, [*неоми́льний*] «безпомилковий»,

[*неоми́льний*, *непоми́лений*], *непоми́льний* «тс.», [*оми́літи*] «ввести в оману», [*оми́лка*] «помилка», [*оми́льний*] «помилковий», *обми́літися* «помилитися», [*обми́л*] «помилка; огріх у сівбі» Ж, [*обми́лка*, *обми́лок*] «тс.» Ж, [*обми́ла*] «помилка», [*обми́льний*] «облудний, помилковий» Ж, *поми́літися*, *поми́лка*, [*поми́лений*] «помилково»; — р. [*ми́літь*] «бентежити», бр. *ми́льць* «ворушити», [*ми́ліцьця*] «помилятися», п. вл. *miľic* «обманювати», ч. *miľit*, слц. *miľit'*, нл. *miľis* «тс.»; — псл. [*miľiti*] етимологічно неясне; — здебільшого зіставляється з лтс. *miľdēt* «говорити нісенітницю», лит. *miľdyti* «помилятися», пел. *miľas* «брехня»; думка про запозичення в українську мову з польської (Brückner 350) викликає сумнів.— Фасмер III 23; Machek ESJC 385; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 974—975; Безлаĵ ВЯ 1967/4, 47—48; Mikl. EW 207.

ми́лиця «костур, дерев'яна нога; [чепі́га в плузі Л]», [*ми́лиця*] «чепі́га в плузі» Л, [*ми́лія*] «ручка в жорнах», [*ми́льон*] «тс.», [*ми́лниця*] «ручка на кінці весла» Дз, Мо, [*ме́лничка*, *му́нічка*] «тс.» Дз; — р. [*ми́лиця*] «ручка весла» (Даль), бр. *ми́лиця* «милиця», п. [*miľica*] «ручка рала»; — неясне; для р. *ми́лиця* припускається запозичення з фінно-угорських мов (ест. *miľa* «кормове весло», карел. *miľa*, фін. *miľa* «тс.»); зіставляється також з [*му́льга*] «рукоятка весла», [*му́льва*] «тс.», що зближується з *му́ляти*. — Фасмер III 23—24.

Ми́лиця (жіноче ім'я), *Мі́ла*, *Мі́ля*; — р. *Ми́лиця*, бр. *Мі́лиця*; — запозичення з болгарської мови; болг. *Ми́лиця*, як і схв. *Мі́лиця*, утворене від прикметника *ми́л* (схв. *ми́ло*) «милий»; можливо, як калька гр. *Χάρις*, *Χαρίτη* (жіночі імена, букв. «краса, привабливість, ласка». — Вл. імена 143; Петровский 157; Илчев 334; Младенов 297; Успенский 620.— Див. ще *ми́лий*.

[*ми́лійо́р*] «купа поставлених сторчма жердин, обкладених дерном і підпалених у середині для добування деревного вугілля» Л, [*майо́р*, *мельо́р*, *ми́льо́р*, *ми́льо́р*, *му́льо́р*] «тс.» Л; — п. *miľierz* «вогнище для напалювання вугілля»,

ч. *milif* «тс.», слц. *milier* «вугільна яма», вл. *milar* «вогнище для випалювання вугілля», нл. *milař* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Méiler* «вогнище для випалювання вугілля» (двн. *mīler* «тс.») походить від лат. *mīliārium* «межовий стовп; тисяча штук (полін для вуглевипалювання)», пов'язаного з *mille* «тисяча». — Brückner 680; Machek ESJČ 963; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 222; Schuster-Sewc 909—910; Kluge—Mitzka 471. — Див. ще **міля**.

міло, [*ми́ліне*] «мильна вода» Ж, [*мілі́ни*, *милі́ння*, *милови́ння*] «тс.», [*мі́ля*] «обрядове умивання молодих з річки або криниці», [*миля́р*] «виробник або продавець мила», [*миля́рня*] «миловарня» Ж, *мільник*, *милкі́й*, [*милови́тий*] «милоподібний» Ж, [*міля́ний*], *мільній*, *мілі́ти*, [*змілі́ни*] «змилки», *змі́лки* «мильна вода після прання», *змі́лок* «невеликий залишок мила»; — р. *мы́ло*, бр. *мы́ла*, др. *мыло*, п. вл. *mydlo*, ч. *mydlo*, слц. *mydlo*, схв. [*мі́ло*], слн. *mílo*, стел. *мы́ло*; — псл. *mydlo*, похідне від *myti* «мити». — Фасмер III 24; Schuster-Sewc 973; Трубачев Этимология 1963, 40—42. — Див. ще **міти**.

милода́н (заст.) «коханий», *милода́нка* (заст.); — схв. *мілода́р* «милостиня»; — складне слово, утворене з основ *мілий* і *да́ний*; конкретна семантична мотивація утворення неясна. — Див. ще **да́ти**, **мілий**. — Пор. **Богда́н**.

милосе́рдий, *милосе́рдний*, [*милосе́рдець*] Ж, *милосе́рдник*], *милосе́рдя*, *милосе́ртитися*, *милосе́рдствува́ти*, *милосе́рдува́ти* Ж, *умилосе́рдити*; — р. *милосе́рдный*, бр. *міласе́рдны*, др. *милосе́рдъ*, п. *miłosierny*, ч. слц. *milosrdný*, болг. *милосе́рдие*, м. *милосрдие*, схв. *мілосрдан*, слн. *milosřćnost*; — через посередництво давньоруської мови запозичено з старослов'янської; — стсл. *милосе́рдъ* утворене з основ прикметника *миль* «милий» і *се́рдъ* «серце» як калька лат. *misericordia*. — Фасмер II 621; Brückner 337, 485; Holub—Lyer 314; Holub—Kop. 223; Stender-Petersen 441; Walde—Hofm. I 276. — Див. ще **мілий**, **се́рце**.

міля (міра довжини), заст. *помі́льне* «плата посланому від милі»; — р.

болг. *міля*, бр. *міля*, п. вл. нл. *mila*, ч. *míle*, слц. *míl'a*, м. *миля́*, схв. *мі́ля*, слн. *mílja*; — через посередництво середньовісньонімецької мови (свн. *mīle*) запозичено з латинської; лат. *mīllia* є формою множини від *mille* «тисяча», що виводиться від іє. **smi-ǵzhli* «одна тисяча», перший компонент якого зберігається в гр. *μία* «одна», а другий — у гр. *χίλιοι* «тисяча». — СІС² 539; Винник 48—49; Шелудько 39; Фасмер II 622; Романова 33; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Lyer 314; Schuster-Sewc 909; Bern. II 57; Walde—Hofm. II 88—89. — Пор. **мілі-**.

[**миль-миль**] (вигук, що відображає мелькання); — виник, очевидно, на основі дієслова *мелька́ти* (див.).

мильня́нка (бот.) «*Saponaria* L.», [*мільник*] «мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis* L.» Ж, *мільни́ця* «тс.», [*мило (собаче)*] «остудник голий, гризниця гола, *Herniaria glabra* L.»; — р. *мыльня́нка* «*Saponaria*», [*мы́льник*], бр. *мы́льнік*, п. *mydlnica*, *mydelnica*, *mydlik* «тс.», ст. *kacze mydlo* «остудник», ч. *mydlíce* «мильнянка», [*husí mydlo*] «остудник», слц. вл. *mydlíca* «мильнянка», нл. *mydłowina* «тс.»; — похідні утворення від *міло*; назви зумовлені тим, що в коренях обох рослин є сапонін і вони вживаються для прання. — Machek Jm. rostl. 76, 80. — Див. ще **міло**.

[**мі́мдитись**] «псуватися» Мо; — неясне.

[**мі́мка**] «корова, що дає молоко не на всі дійки або зовсім не дає; (також про жінку); боягуз; нероба, ледар Ж», [*мі́нка*] «вівця, яка не доїться зовсім або доїться на одну дійку» МСБГ; — п. *mytka* «тс.» (з укр.); — неясне; припускається походження від рум. заст. *mapcă* «брак, відсутність», [*mîncă*] «яка не має, якій бракує» (Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 289—290).

мі́мо «повз»; — р. болг. *мі́мо*, бр. *мі́ма*, др. *мимо*, п. ч. слц. нл. *mímo*, вл. *mímo*, схв. *мі́мо*, слн. *mímo*, стел. *мимо*; — псл. *mímo*, пов'язане з основою дієслова *mijati* «минати», *minqti* «минути». — Фасмер II 622; Преобр. I 536; Brückner 337; Machek ESJČ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 314;

Schuster-Šewc 1003; БЕР III 798; Bezlaј ESSJ II 184; ESSJ Sl. gr. I 112—114; Берп. II 59; Zubatý St. a čl. I 2,412.— Див. ще **минати**.

[**мимохїд**] «конвульсії у дітей»; — схв. *мимѳхоци* (мн. від *мимѳходац*) «короткий приступ епілепсії, раgoхіsmus epilepticus praeteriens»; — калька складової частини латинської медичної назви приступу praeteriens, букв. «минуший, такий, що проходить мимо». — Див. ще **мімо**, **ходїти**.

[**мімрати**] «поволі щось робити; поволі їсти О; слабо ссати О; роздумувати; копатися, рити Ж», [мімгати О, мірати Ж] «тс.», [мімра] «нюня, нікчема Ж; повільний, забарний Бі», [мірявий] «лінивий, повільний», [міряво] «мляво, неохоче» МСБГ, [міряво] «напружено» Терит. діал.; — р. [мімрить] «поволі жувати», ч. мімгати «поволі працювати», пітга «той, що поволі робить»; — очевидно, результат контамінації слів *мімрити* «невиразно говорити» і [мірати] «роздумувати; копатися». — Див. ще **гмєрати**, **мімрити**.

мімрити «бурмотіти; поволі, неясно говорити», [мімра] «той, що поволі і неясно говорить» Бі, [мімрій] «буркотун», [мімря] «тс.», [мімравий] «який невиразно говорить» МСБГ; — р. [мімреть] «невиразно говорити», п. [пітгаць] «бурмотіти, бурчати», [пітгаць] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [мімрати, мómрати] «тс.», а також до *мурмотіти*, ч. mrmлати, схв. *мрмлати*, слн. mrmгати «тс.».— Фасмер III 9; Вгückner 348; Берп. II 75.— Пор. **ма́мрати**, **мо́мрати**, **мурмота́ти**.

Міна (чоловіче і жіноче ім'я), ст. *Минā* «поминател аб(о) мѳсячен» (1627); — р. *Міна*, бр. *Міна*, др. *Мина*, болг. *Мина́*, стсл. **Минно**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μηνᾶ, Μηνᾶς пов'язане з іменником μῆν (дор. μῆς) «місяць», спорідненим з лат. mensis «місяць (календарний)», лит. mėnesis «тс.», псл. mėšєсь «місяць». — Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 158; Илчев 335; Frisk II 227—228.— Див. ще **місяць**.

минати, *минатися*, [минатиси] «минатися; помирати, гинути» МСБГ, [минувати] «обносити (чаркою), уникнути Ж», *минѳти*, *минѳшина*, *минѳле*, [минуха] «пропуск нитки в основі» Ник, [минѳшка] «скороминуча» (про грушу), *минѳлий*, *минѳщий*, [виминати] «переганяти, обганяти», [неминайло] «той, що не поступається дорогою; той, що не проходить» Ж, *неминѳщий*, [нейминѳй] «неодмінно», *оминати*, *обминати*, [обмин] «пропуск» Пі, Ж, [обмина] «тс.» Пі, [обминѳвище] «той, кого всі уникають» Ж, *передминѳлий*, [прѳмінка] «пропуск нитки в основі» Ник; — р. *миновать*, бр. *мінáць*, др. *минути*, *миновати*, п. *мінáс* «минути», *міја́с* «минати», ч. *мінouti* «минути», *міјети* «минати», слн. *мінút'* «минути», вл. *мінус* so «минутися», нл. *мінus' se* «тс.», *міја́s se* «минатися», болг. *міна́* «мину», м. *мине* «минає», схв. *мінѳти* «минути», слн. *мінѳти*, стсл. **минѳти**, **миновати** «тс.»; — псл. **мінѳти* «минути», *міјати* «минати»; — споріднене з лат. *meāre* «ходити, проходити, рухатися», скіпр. *тупет* «іти»; іє. **mei-* «іти». — Фасмер II 624; Преобр. I 537; Вгückner 337; Machek ESJČ 364; Holub—Kop. 223—224; Schuster-Šewc 911; БЕР III 800; Младенов 297; Skok II 426; Bezlaј ESSJ II 184—185; Берп. II 59; Pokorný 710.— Пор. **мімо**.

[**миндза**] «дернина» О, [миндзѳ'я] «тс.» О; — неясне.

[**міндра**] «чепуруха» МСБГ, [міндрій] «чепурний» МСБГ, [міндритися] «чепуритися, пишатися, приймати манірну позу» Ме, МСБГ, [заміндритися] Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *міндру* «гордовитий, пишаний, красивий» (рум. *mîndru* «тс.») походить від стсл. *мждръ* «мудрий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 270.— Див. ще **мудрий**.

[**міндравий**] «нікчемний, дрантивий, поганий» О, [змендрити] «змиршавіти» Ж; — очевидно, афективне утворення. **миндѳл(ь)** — див. **мендѳл**.

мінзер — див. **мензєря**.

мінія — див. **манія**¹.

міно — див. **ім'я**.

Минодѳра (жіноче ім'я), *Нимидѳра*, *Дѳра*, *Нѳра*, ст. *Минодѳра* (мѳсячны(й)

даръ» (1627); — р. *Минодѡра*, бр. *Мінадѡра*; — запозичення з грецької мови; гр. *Μηνοδώρα* утворене з основ іменників *μήν* «місяць» і *δῶρον* «дарунок». — Вл. імена 147; Беринда 223; Петровский 159. — Див. ще *Мйна*, *Гліодѡр*.

[*минтиліти*] «прошмигати, мигтіти, швидко рухатися» Ме; — афективне утворення, паралельне до [*мантиляти*] «махати, вимахувати» (пор.).

[*минтіти*] «божеволіти» МСБГ, [*мінтіти*] «втрачати розум» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*мінти*] «розум, клепка».

мінту́с — див. *мантіти*.

*міння*¹ (дит.) «корова, віл, теля», [*міня*] «корова, теля» МСБГ, [*міню-міню*] (вигук, яким кличуть корів), [*минь-минь*] (вигук, яким кличуть котів) Ж; — слова дитячої мови звуконаслідувального походження (пор. *мукати*, р. *мычатъ*). — Пор. *біння*.

[*миня*²] «примара» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*маня́к*] «тс.» (пор.).

*міння*³ — див. *міца*.

минь (іхт.) «*Lota Oken*», *миньок* «*минь* звичайний, *Lota lota* L.», [*мень*, *меньок*, *мѣнту́з*, *мѣнту́с* Ж, Л, *ментю́к* Ж, *мѣнтю́х* Ж, *мѣньку́с* ВеБ, *мінту́с* Л—Г, *миньку́с* ВеБ, *міню́ха* МСБГ, *мніу́с* Тат, *мнух* Кол, *мню́х*] «тс.», [*м'юх*] «вугор» МСБГ; — р. [*минь*, *мень*, *мѣнюх*, *мѣнту́с*], бр. [*мень*], *мянту́з*, п. *mie̯tus*, [*mie̯ń*], ч. *mńik*, ст. *me̯ń*, слц. *mie̯ń*, вл. нл. *m̩jɛnk*, схв. [*мєпјак*, *мапј*, *м̩дні̯*], слн. *m̩ɛnɛk* «*минь*»; — очевидно, праслов'янське запозичення з фінно-угорських мов; пор. мар. *mep* «*минь*», ерз. *mentuk*, мокш. *m̩ántuk* «тс.»; менш обґрунтоване виведення (Holub—Kop. 227) з псл. **m̩p-*, *m̩p̩-* «менший» або зіставлення (Фасмер II 599; Преобр. I 523; Schuster-Šewc 922) з лит. *mėnkė* «тріска», лтс. *mepca* «тс.», гр. *μαίνα* «маленька морська риба; окунь». — Коломиец Происх. назв. рыб 82—87; Machek ESJC 370; Holub—Lyer 318; Bezlaž ESSJ II 177; Leder 131—132.

минь-минь — див. *манька*².

*мир*¹ «згода, спокій», [*мирна́*] «мирова, полюбовне вирішення суперечки», [*мирно́та*] «злагода, спокій», *мирова́*,

мірний, *мировій*, *миріти*, [*мирству-вати*] «благословляти словами «мир всім» Ж, *замиріти* «примирити», [*змірний*] «смирний» Ж, [*нѣзмир*] «сварка, ворожнеча», *перемір'я*, [*помірна*] «мирова», [*прімир*] «перемір'я», [*примірок*, *примір'я*] «тс.», *примирѣнець*, *примирѣнство*, *примиритель*, *примірник*, *примирѣнний* «умиротворений, лагідний», *примирѣнський*, *примірливий*, *примірний*, *рѡзмир* «розрив мирних відносин; замирення, мир», [*сумір*] «мир, згода, спокій» Г, Ж, *сумір'я* «покора», *сумірний* «смирний, лагідний», [*сумиріти*] «упокорити, угамувати»; — р. болг. м. *мир*, бр. *мір*, др. *миръ*, п. *тіг*, ч. слн. *тіг*, слц. *mie̯g*, вл. нл. *m̩ɛg*, схв. *m̩r*, стсл. *миръ*; — псл. *мігъ* «мир, згода»; — споріднене з лит. ст. *miegas* «мир, спокій», лтс. *miēgs* «тс.», дінд. *mitrāḷ* «друг»; іє. **m̩i-* (*m̩i-*) «ласкавий, мильний»; пов'язується також з **merti* «мерти (заспокоюватись)» (Мартынов Рус. и сл. языкозн. 188—190); виводиться від скіф. **mig-*, ав. *m̩iθra-* «дружба, угода» (Абаев Пробл. ист. и диал. II). — Фасмер II 626; Преобр. II 538—539; Brückner 338; Holub—Kop. 224; Schuster-Šewc 898—899; Младенов 298; Skok II 427—428; Bezlaž ESSJ II 185; Bern. II 60—61. — Пор. *мілий*, *смірний*.

*мир*² «світ; громада, народ», *мирянін* (заст.) «людина, що живе у миру, не має духовного звання; член сільської громади» Ж, СУМ, [*мірний*] «народний, багатолюдний» Ж, *мірський* (заст.) «світський; громадський» СУМ, Ж, [*мирецький*] «тс.» Ж, [*мирянський*] «громадський», [*пѡмирок*] «праця в порядку взаємодопомоги» Мо; — р. *мир* «світ; сільська громада», бр. заст. *мір* «сільська громада», болг. *мир* «світ», схв. заст. *m̩r*, стсл. *миръ* «тс.»; — псл. *мігъ* «світ, народ, мирний народ», результат семантичного розвитку слова *мігъ* «мир, згода». — Фасмер II 626; Преобр. II 539; Brückner 338; Младенов 298; Bern. II 61; Meillet Études 404. — Див. ще *мир*¹.

[*мир*³] (бот.) «лобода запашна, *Chepodium botrys* L.», [*мирзілля*] «тс. Мак; герань криваво-червона, *Geranium sanguineum* L.; змієголовник Рюйша,

Draconcephalum guyschiana L.» — п. [mirzil] «лобода» (з укр.); — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [марь] «лобода запашна» (див.).

мірати, *мірявий* — див. **мімрати**.

міргати «виляти (хвостом)» Ж, [міркати] «тс.» ВеНЗн; — р. [миргать] «мигати», бр. *міргачь* «мигати; рухати вусами, очима; моргати», п. [myrgać] «ворушити, рухати»; — не зовсім ясне; можливо, запозичене з польської мови, в якій пов'язується з [myrgać] «моргати, мигати» і зіставляється з укр. *моргати*, лит. *mirgėti* «мигати, блимати». — Пор. *моргати*, *мригати*.

[мірдати] «виляти (хвостом)»; — п. [myrdać, merdać, mardać], ч. [mrdati] «тс.», слц. *mrdat'* «смикати, посмикувати чим-небудь», схв. *мрдати* «рухати, ворухити»; — пел. *m^hrdati, очевидно, інфіксальний варіант (з інфіксом -г-) основи *med-/mod-, спорідненої з *metati/motati* «метати/мотати». — Пор. *метати*, *мотати*.

міркати¹ «неясно говорити, бурмотіти», [міркотати, мірчати] «тс.», [міркач] «буркотун» Ж; — р. [міркаць] «верзти нісенітницю», бр. *міркаць* «епівати про себе, бурмотіти», п. [myrkpać] «пробурмотіти», ч. *myrčeti* «бурчати; буркотіти», слц. *myrčať* «муркотіти; бурмотати», вл. *mórkotać* «бурчати», болг. *мрѣкам* «неясно говорити, мимрити; муркотіти (про кішку)», схв. *мрѣкати* «бурмотіти, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *міркати*. — Фасмер III 24. — Пор. *мур-мур*.

міркати² «жебрачити»; — очевидно, похідне від *мир* «світ, народ» (пор. *ходити по миру* «жебрачити»). — Див. ще *мир*².

мирковати — див. **меркувати**.

миркót, *миркóти* — див. **меркáč**.

[мирлуга] «барліг»; — р. [мерлóg] «лігво, барліг», [мерлóга, мерлúга], бр. [мерлóга] «тс.»; — пов'язане з *барліг* (див.).

міро «запашна олія, що вживається при християнських церковних обрядах», [мірниця] «чаша для мира» Ж, [мирувати] «мазати миром»; — р. болг. м. схв. *міро*, бр. *міра*, др. *миро*, *мвро*, стсл. *миро*, *мвро* — запозичення з грець-

кої мови; гр. *μύρον* «миро, мастило, запашна олія» пов'язується з *σμύρις* «наждак», яке зіставляється з див. *smego* «свиняче сало», гот. *smairgr* «жир, мастило», дангл. *smego* «тс.», дірл. *smi(u)g* «кістковий мозок». — Фасмер II 626; Преобр. I 538; Верп. II 60; Frisk II 273. — Див. ще *шмарувати*.

Мирón (чоловіче ім'я), [Мірін] УРС, Г, *Мірко́*, *Мирóньо*, *Мирóсь*, ст. *Μύρωνъ* (1627); — р. болг. *Мирón*, др. *Миронъ*, п. *Μίρον*, слц. *Μίρόп*, стсл. *Миронъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μύρον* пов'язується з дієсловом *μύρω* «лю сльози, плачу» або з іменником *μύρον* «миро». — Вл. імена 69; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Фасмер II 626; Петровский 159; Илчев 337.

[миронóся] «вівця чорна, на носі біла» ВеНЗн; — результат видозміни запозиченої назви породи овець *меринóс*, за звучанням зближеної з *миронóсиця*, (церк.) і, можливо, з *ніс* (*носа*) з огляду на особливий характер позначуваної масті (всі мериноси тільки світлого кольору). — Див. ще *меринóс*.

Мирослáv (чоловіче ім'я), *Мірко́*, *Мирóсько*, *Слáва*, *Славкó*, *Мирослáва* (жіноче ім'я), *Міра*, *Мірка*, *Мирóся*, *Мірця*, *Слáва*, *Слávка*, ст. *Мирослав* (1413); — р. болг. *Мирослáv*, п. *Mirosław*, ч. слц. *Miroslav*, вл. *Męrosław*, нл. *Mirosława*, схв. *Мірослав*, *Міросав*; — пел. *Miroslavъ*, утворене з основ іменників *мігъ* «мир; світ» і *slava* «слава». — Вл. імена 69; Петровский 159; Илчев 337. — Див. ще *мир*^{1,2}, *слáва*.

мірра «ароматична смола; тропічне дерево, з якого її добувають»; — п. *myr-ga*, *mirra*, ч. слц. *myrha*, вл. *myra*, болг. *міра*, схв. *міра*, слн. *тіга*, стсл. *мвра*, *мира*; — запозичення з грецької мови; гр. *μύρρα* «мірра, бальзамове дерево» є словом семітського походження (пор. араб. *mūrā*, гебр. *mōr*, ар. *myr* «тс.»). — ТСБМ III 162; Kopaliński 632; Holub—Kop. 236; Holub—Lyer 326; Frisk II 274; Boisacq 652. — Пор. *смірна*.

[мірса] «золота нитка» Ж; — неясне. **мирт** (бот.) «південна вічнозелена рослина, *Myrtus* L.», *мірта* «тс.», [мір-

товіна] «миртове дерево» Ж, *міртові*, *миртовий* Ж; — р. болг. *мирт*, *мірта*, бр. *мірт*, п. *mirť*, [mirťa, myrťa], ч. слц. вл. нл. *myrťa*, м. *мірта*, схв. *мірта*, слн. *mirťa*; — через посередництво латинської мови (лат. *myrtus*, *mirtus*) запозичено з грецької; гр. *μύρτος* «миртове дерево» вважається словом семітського походження. — СІС² 539; ССРЛЯ 6, 1051; ТСБМ III 162; Sł.wyř. obcyř 482; Holub—Lyer 327; Machek ESJĀ 385; Walde—Hofm. II 131; Frisk II 274—275; Boisacq 652.

мірха, *мірхавка* — див. *мерха*.

[**мірхати**] «мервити, бгати, м'яти, сплутувати, змішувати» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [myřħać] «копатися, розгрібати, ритися», [merħać] «тс.», можливо, споріднене з укр. [*мерва*, *мервити*]. — Brückner 328. — Пор. *мерва*.

міршавий «непривабливий, жалюгідний, слабосилий», *міршавенький*, *міршавець*, *міршавка*, *міршавіти*; — болг. *мършав* «худий; пісний; неродючий, малощинний», м. *мршав* «худий, виснажений», схв. *мршав* «худий; поганий, слабий, жалюгідний», слн. *mřřav* «худий, худощавий»; — псл. **mřřavъ* «худий, виснажений», очевидно, того ж походження, що й **mřřivъ* «мертвий», **merti* «мерти». — Brückner 328; Младенов 311; Bezlař ESSJ II 203. — Див. ще *мерти*. — Пор. *мерва*.

миршак — див. *мерча*².

мірявий, *міряво* — див. *міррати*.

мис «частина суходолу, що вдається в річку, море»; — р. бр. *мыс*, ч. слц. *mys* (з р.); — неясне; пов'язується з дінд. *mũkħam* «морда», гр. *μυχός* «внутрішність; глибина, бухта» (Uhlenbeck Aind. Wb. 226; Bugge KZ 32, 20); припускається зв'язок із *змікатися* (Преобр. I 574). — Фасмер III 24.

міса «велика миска», *міска*, [мискар] «виготовлювач мисок; гончар» МСБГ, *місник* «полиця або буфет для посуду», [місошник] «той, що виробляє миски», [мисча] «маленька мисочка», *мисчина* «маленька або погана миска», [мисчівка] «синя глина, з якої виробляють миски», [місця] (дит.) «миска», [замісник] «полиця для посуду», [намис-

ник] «тс. (у гуцулів)»; — р. *міса*, *міска*, бр. *міса*, *міска*, др. *миса* «блюдо», п. слц. *mis*a, ч. *mis*a, вл. нл. *mis*ka, болг. *міса*, стсл. *миса* «блюдо»; — псл. *mis*a; — через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. *mias* «стіл») запозичено з народної латині; нар.-лат. *mēsa* (лат. *mēpsa*) «стіл» пов'язується з *mētiog* «міряю, вимірюю», спорідненим з псл. *metō* «кидаю; відміряю», укр. *метати* «кидати». — Фасмер II 627; Преобр. I 539; Brückner 338; Machek ESJĀ 364; Holub—Kop. 224; Holub—Lyer 316; Трубачев Рем. терминолог. 279—280, 282—283; Верп. II 61; Walde—Hofm. II 70; Мельничук Етимология 1984, 140.

міси — див. *мідза*.

[**мисина**] «спеціальна нитка для вудки» Дз; — неясне.

[**міска**] «торба» Л; — неясне.

[**мискозуб**] (іхт.) «невеличка їстівна риба, яка використовується для наживки» Л, [маскозоб] «мінога струмкова, Petromizon (Lampetra) planeri Vl.» ВЕНЗн, [мускозоб] «тс.» тж; — р. [мескозоб] «пічкур, Gobio Cuv.; голян, Phoxinus phoxinus L.; щипівка звичайна, Cobitis taenia L.», [мескосон] «пічкур», [мискозоб] «голець, Nemachilus Hass.»; — очевидно, результат видозміни назви [піскозоб] «пічкур», [піскозуб] «тс.», [піскозоба] «щипівка» (пор. р. [пескозоб, пескозуб] «пічкур»). — Див. ще *піскозоб*.

мисливець «людина, що займається полюванням», *мисливий*, [мисловий] Ж «тс.», *мисливодство* «полювання», *мисливський*; — бр. [мысливца]; — запозичення з польської мови; п. *mysliwicz* (заст.) «мисливець», як і ч. слц. *myslivec* «тс.», пов'язане з *mysl* «думка», оскільки мисливодство на пізнішому етапі вимагало багато вигадки; пор. р. *промышлять* «займатися чимсь; добувати; добувати ловлею». — Brückner 350—351; Machek ESJĀ 385; Zubatý St. a řl. I 1, 155. — Див. ще *мисль*, *промісел*.

[**міслик**] «різець, зубило» Ж; — бр. *мыслик* «пробійник»; — запозичення з польської мови; п. [myslik] «вид долота» походить від нім. Meißel «різець; долото; зубило», свн. *meißel* «тс.», спорід-

неного з гот. *maitan* «рубати, сікти; тесати», дісл. *meitill* «різець, зубило». — SW II 1088; Kluge—Mitzka 472.

мисліте «назва літери **М** у слов'янській азбуці»; — р. *мыслѣте*, др. *мыслите*, *мыслѣте*, слц. (заст.) *myslete*, схв. *мыслѣте*; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. **МЫСЛИТЕ** (2 ос. мн. від дієслова **МЫСЛИТИ** «мислити») є умовною назвою букви **М**. — Див. ще **мисль**.

мисль «думка», *міслення*, *мислівець* «розумник», *мислітель*, *міслений* «який постає в думках, уявний», *мислівий* (заст.) «розумний; умілий», *міслімий*, [*мисловатий*] «дотепний, розумний» Ж, *міслити*, [*безмісля* Я, *безмісльний* Ж], *вімисел*, *вимислівий* «примхливий, вередливий», *дбмисел*, [*змісел*] «почуття» (з п.), [*змисл*] «тс.; намір» Ж, [*змисленник*] «мислитель» Ж, [*змісльний*] «розумний, тямущий, винахідливий» Ж, [*змісльний*] «кмітливий», *зámисел*, [*зámисл*], [*замислівка*] «витівниця», [*замислівка*] «примхлива жінка», [*замисляниця*, *замислянка*] «тс.», [*замисливий*] «задумливий» Я, [*зámислиивий*] «розумний, дотепний» Ж, [*на́мисел*] «роздум», [*на́мисл* Ж, *надб́мисл* Ж] «тс.», *недб́мисел* СУМ, Ж, *недб́мисл* СУМ, Ж, [*недомислімий*] «незбагнений» Ж, [*не́змислень*] «нетяма, нетямуца людина» Ж, [*не́змисль*] «тс.» Ж, [*незмисленний*] «безтямний», [*обміслити*] «постачити, спорядити», [*омісьне*] умисне» Ж, [*перемісльний*] «дотепний» Нед, *пб́мисел*, *помісливий* «недовірливий, підозрілий», *рб́змисел*, *й́мисел*, [*й́мисл*] Нед, *умісльний*; — р. бр. др. *мысль*, п. *mysl* «думка», *zmysl* «почуття; смисл», ч. вл. нл. *mysl*, слц. *mysel*, болг. *мысль*, м. *мысль*, схв. *мысль*, слн. *мысль*, стсл. **МЫСЛЬ**; — псл. *mysl* здебільшого зводиться до давнішого **mūd-sl̥* або **mūd-tl̥*, яке вважається спорідненим з гр. *μῦθος* «мовлення, слово; замисел», гот. *gamaudjan* «нагадувати», лит. *maūsti*, *maudžiū* «тужити; пристрасно бажати; досадувати», сірл. *stūaīnīt* «думаю»; реконструюється також (Топоров *Этимология* 1963, 5—13) **top-*, як пов'язане з іє. **tep-* «думати». — Фасмер III 25; Преобр. I 574; Brückner 350; Machek 385; Holub—

Kop. 236; Schuster-Sewc 975; Младенов 299; Стоянов 63—64; Skok II 431—432; Bezlaĵ ESSJ II 185. — Пор. **мислівець**, **навмісний**, **прб́мисел**, **смисл**.

[**мистёрний**] «майстерний» Ж; — запозичення з польської мови; п. *misterny* «майстерний; тонкий, вишуканий, художній, красивий», як і ч. *mistrný* «тс.», пов'язане з *mistrz* «майстер» (ч. *mistr* «тс.»), що походить від сви. *meister*, до якого зводиться й укр. *ма́йстер*. — Brückner 318. — Див. ще **ма́йстер**.

мистець «митець», [*містѣць*, *мистіюк*, *містіюк*] «тс.», *мистецтво*; — бр. [*міціюк*] «хват, майстер», п. *misterstwo*, ч. *mistrovství*, вл. *miŝterstwo* «майстерність, уміння»; — мабуть, пов'язане з [*мистёрний*] «майстерний» (див.).

мисюрка — див. **місюрка**.

[**мись**] «ведмідь» Ж, [*мишійк*] «тс.» Ж; — р. *миша*, *мишка*, *мишійк* «тс.», п. *miś* «ведмедик»; — виводиться як пестлива форма від псл. *měška* «ведмідь», яке вважається утвореним від *medъvědъ* «тс.»; зазнало вторинного зближення з особовою назвою *Михайло*. — Brückner 335, 360. — Див. ще **ведмідь**.

мит «інфекційна хвороба підщелепних залоз у молодих коней», [*заметітися*] «заразитися» СУМ, Г, [*замѣчуватися*] Я, [*замитітися*] «захворіти запаленням підщелепних залоз» (про коней) Я, ст. *замититись* «захворіти» (про людей) (1720); — р. бр. *мыт* «інфекційна хвороба коней»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*мыт*] «линяння», др. *мыть* «тс.». — Пор. **заметіти**, **мить**².

митарити, **митарство**, **митарствувати** — див. **міто**.

мітець «художник; майстер; знавець», [*метѣць*] «меткий; мастак; майстер», [*мітець*] «спеціаліст» Пі, [*мітецьство*] «спеціальність» Пі; — результат видозміни слова [*мистѣць*], зумовленої, можливо, впливом дієслова *метікувати* «роздумувати, тямити», [*митікувати*] «тс.». — Див. ще **мистець**.

міти, *мійка* «ганчірка для миття посуду», *мійник* «робітник, що займається миттям», *мійниця* «велика миска; [умивальник]», [*мітель*] «луг; тепла лужна вода для миття голови», [*мітіль*]

«тс.», [мітка] «мийка» Ж, [мітниця] «прачка» Ж, [мієнко] «син прачки» Пі, [мівна] «дочка прачки» Бі, [мійка] «прачка» Бі, [мівниця] «лазня; ванна кімната» Ж, [мійка] «мийка» Ж, [мольниця] «вимоїна після дощу», [мотка] «мийка» О, *вимівина, виміїна, змітися* «швидко або непомітно піти, утекти», [замітися] «тс.» Я, Пі, *намів, намивний, невмивака, [невміванець]* Ж, *незмівний, обмівка, обмівальний, перемівальниця, перемівка, підмів, [підміла]* «мул», [підмітва] «підмивання; вода, якою підмивають», [помієць] «людина, що бабрається в помиях» Нед, *помії, [поміійник]* «людина, що займається виносом помий і брудною роботою; собака, що бабрається в помиях», *поміійниця* «посуд для помий; [посудниця Нед]», [поміло] «вимите місце на березі» Нед, [поміток] «мийка» Г, Нед, [помія] «вимоїна в березі» Нед, *промівалка, промівальник, промівка* СУМ, Нед, *промивна, проміїна, промівальний, промивний, розмів, розмівач, розмівина, [рбзмівки]* «церемонія обмивання породіллі» Нед, *розмівчастий, умівалка, умівальник, умівальниця, умівальна, умівальня, умівальний*; — р. *мыть*, бр. *мыць*, др. *мыти*, п. вл. *мыс*, ч. *мыті*, слц. *мыт'*, нл. *мыс*, болг. *мия*, м. *мие*, схв. *мыти*, слн. *miti*, стсл. **мыти**; — псл. *myti*; — споріднене з лит. *maudyti* «купати», лтс. *maūt* «плавати», *maudāt* «змивати», свн. *mūten* «умиватися», дінд. *mūtram* «сеча»; іє. **mī-*, **meu-* «мити». — Фасмер III 26; Преобр. I 576; Brückner 350; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Schuster—Šewc 973; Младенов 300; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 185—186; Trautmann 191; Pokorny 743. — Пор. **міло**.

[митник] (бот.) «плаун звичайний, *Lycopodium clavatum* L.; шолудивник, *Pedicularis* L.» Мак; — р. *мытник* «шолудивник» бр. *мытник* «тс.»; — похідне утворення від *мыти*; — назва шолудивника зумовлена його давнім застосуванням для очищення від гнид і вошей. — Попов 157. — Див. ще **міти**.

міто «оплата за перевезення товарів через кордон; [мірчук ДзАтл I], [мітар] «службовець митниці, збирач

мита» Ж, *митарства* «важкі переживання, муки; поневіряння; (церк.) випробування, через які проходить душа після смерті», [митарство] «ошуканство Ж; (ст.) митниця», *митнік* «працівник митниці» СУМ, Ж, [митніцтво] «митна справа» Ж, *митниця, митарствувати* «поневірятися», [обмітити] «обкласти митом», [перемітник] «спекулянт; контрабандист» Нед, [проміто] «високе мито»; — р. *мыто*, *мыт*, бр. *мыта*, *мыт*, др. *мыто*, *мытъ*, п. слц. *myto* «мито», вл. нл. *myto*, ч. *myto* «платна винагорода, премія», болг. м. *мыто*, схв. *мыт*, *мыто* «хабар; підкуп», слн. *mito* «арендна плата», стсл. **мыто** «платня; прибуток; гроші; подарунок; хабар»; — псл. *myto*; — запозичене з германських мов; двн. *muta* «митниця; податок, збір» (нвн. *Maut* «тс.»), гот. *mota* «мито» пов'язані з нвн. *messen* «міряти», спорідненим з лат. *meditor* «міркую», гр. *μεδομαι* «тс.».— Фасмер III 26; Преобр. I 575; Дзендзелівський УЗЛІІ 160; Brückner 351; Machek ESJČ 386; Holub—Kop. 237; Ondruš Sl. sl. 1969/3, 262—263; Schuster—Šewc 976; Младенов 299; Skok II 434; Bezlaj ESSJ II 186; Mikl. EW 208; Matzenauer 61. — Пор. **медитація**.

мітра «позолочений головний убір вищого духівництва християнської церкви», [мітра] «тс.» Ж; — р. болг. м. *мытра*, бр. *мытра*, п. ч. слц. *mitra*, схв. *мытра*, слн. *mitra*; — запозичення з грецької мови; гр. *μίτρα* «пов'язка на голову, тюрбан» остаточно не з'ясоване; пов'язується з дінд. *mitrā-* «друг; згода» або з гр. *μίτος* «нитка, ланцюжок». — СІС² 539; Фасмер II 629; Преобр. I 539; Holub—Kop. 226; Frisk II 246.

Митродора (жіноче ім'я), *Дора*, ст. *Митродора* «мати дара» (1627); — р. болг. *Митродора*, бр. *Мытрадора*, чол. *Мытрадор*, стсл. **Митродора**, **Митродоръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μητροδόρα*, чол. *Μητροδόρος* утворено з основ іменників *μήτηρ* «мати», спорідненого з лат. *māter*, псл. *mati*, укр. *мати* «тс.», і *δῶρον* «дарунок», спорідненого з псл. *darъ*, укр. *дар*; буквально означає «дарунок матері». — Вл. імена 144; Беринда 223; Петровський

160; Илчев 338.— Див. ще дар, *ма́ти*¹.— Пор. Іліодџор, *ме́трика*, *Минодџора*.

митрџити — див. *метру́га*.

митрополіт «найвищий титул у православній церкві», *митрополія* «єпархія митрополита», *митрополічий*, [*митрополітальний*] Ж;— р. болг. м. *митрополіт*, бр. *мітрапаліт*, др. *митрополитъ*, п. ч. слц. *metropolita*, схв. *митрополит*, слн. *metropolit*, стсл. **митрополитъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грцької гр. *μητροπολιτης* «митрополит» є похідним від *μητροπολις* «столиця, резиденція», до якого зводиться й укр. *метрополія*.— СІС² 539; Фасмер II 629; Sl. wug. *obscyh* 472; РЧДБЕ 461.— Див. ще *метрополія*.

Митрофан (чоловіче ім'я), [*Митрофан*], ст. *Митрофан* «матероявлен» (1627);— р. болг. *Митрофан*, бр. *Митрафан*, др. *Митрофанъ*, ч. слц. *Mitrofan*, стсл. **Митрофанъ**;— через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Μητροφάνης* (букв. «явлений матір'ю» або «подібний до матері») утворене з основ іменника *μήτηρ* «мати», спорідненого з псл. *matī*, укр. *ма́ти*, і дієслова *φαίνω* «являю, показую», спорідненого з дінд. *bhāti* «світить, сяє».— Вл. імена 69; Беринда 223; Петровский 160; Илчев 339.— Див. ще *ма́ти*¹, *метрополія*, *Митродџора*.— Пор. баскалічитися, *фа́за*, *фанта́зія*.

[*міту́сь*] «(лежати) верхівками в різні боки (про рослини); (лежати) валетом, головами в різні боки (про людей); поперемінно Ж; не до речі; всупереч», [*митусѣм*] «у різні боки» (про лежання рослин і людей), [*мітьма́* Г, Ж, *митьмов* Ж, *на-мітусь* Ж] «тс.»;— р. [*мите*] «поперемінно», бр. *мітусь* «валетом; кінцями в різні боки», др. *митусь* (*митусъ*) «один проти одного; навхрест», п. [*mitus* (*mitus*)] «навхрест; кінцями в різні боки», болг. *міто* «похило; навскіс», *наміто* «упоперек, навскіс», схв. *сѹмитицѣ* «валетом», *сѹмит* «тс.», стсл. **митъсь** «взаємно», **митѣ** «поперемінно»;— псл. *mitosъ* «взаємно», очевидно, пов'язане з *тъсть* «помста», **тъзда*

«мзда»;— споріднене з дінд. *mēthati* (*mithāti*) «чергується», гр. *μοίτος* «помста; подяка», лат. *mūto* «змінюю», гот. *maipms* «подарунок», лтс. *mitus*, *miētus* «заміна»; іє. **meit(h)-* «змінювати».— Фасмер II 628; Brückner 339; Bern. II 62; Zubatý St. a čl. I 1, 351; Pokorný 715.— Пор. *мзда*, *мстїти*.

[*міту́тя*] «щось дрібне, нікудишне, нікчемне» Ж, [*митѹте*] «тс.» Ж;— неясне.

мить¹ «момент, секунда», [*міть*] «тс.», [*міття*] «дуже швидко», [*міття*] «тс.» Ж, *уміть*, *миттєвий*, *митьовий*;— неясне; можливо, пов'язане з *мет* (*меть*) «мить» (пор.).

[*міть*²] «прочищений ліс» Ж;— очевидно, запозичення з чеської мови; ч. *mýt'* «просіка», *mýtina* «тс.», *mýtiti* «вирубувати, викорчовувати», з одного боку, зіставляється з р. [*мыт*] «линяння», др. *мыть* «час линяння», схв. *митарити се* «линяти» (про птахів), слн. *mísiti se* «линяти», далі, як запозичення, з снн. *mūt* «линяння», двн. *mūzōp* «линяти», нар.-лат. *mūta* «линяння у птахів», *mūtāre* «линяти», з другого боку, виводиться безпосередньо з германських мов (гот. *maitan* «вирубувати»).— Фасмер III 26; Machek ESJC 386.— Пор. *мит*.

[*михавівки*] «сорт груш» ВеНЗн;— пов'язане з ім'ям *Михайло*; назва зумовлена часом дозрівання цих пізніх груш (інша їх назва [*осінки*])— коло свята Михайла.— ВеНЗн 54.— Див. ще *Михайло*.

михайлик (заст.) «маленький дерев'яний ківш для пиття горілки»;— п. [*michalek*] «ковток» (з укр.);— результат видозміни форми [*махайлик*] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Михайло*.— Див. ще *махати*.

Михайло (чоловіче ім'я), *Михайліна* (жіноче ім'я), [*Михав*, *Михай*], *Михалко*, *Михаль*, *Михальо*, *Михань*, *Михась*, *Міхлик*, *Мись*, [*Мисько*, *Місько*], *Мійша*, *Мишкó*, ст. *Михайло* (1368), *Михаилъ* (1407), *Михалъ* (1391), *Михайлъ* «кто ж як б(ог)ъ, аб(о) покора, аб(о) убозств б(о)жее ... , або ударяючий б(ог)ъ» (1627);— р. болг. *Михайл*, бр. *Michail*, др. *Михаилъ*, п. вл. *Michail*,

ч. Michael, Michal, слц. нл. Michal, вл. Michałk, схв. *Михаило*, слн. Mihael, стсл. **Михиалъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαήλ походить від гебр. מִיכָאֵל (Mīkhāēl), букв. «хто як бог», що складається з гебр. מִיכָאֵל^h, скороченої форми від מִיכָאֵל^h «тс.», і ел «бог». — Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 160; Фасмер II 630; Кпаррová 127; Илчев 339; Klein 976. — Див. ще **Еммануїл**. — Пор. **Михей**.

Михей (чоловіче ім'я), ст. *Mixea* «оубогін, або покорный ... аб(о) оударяющей» (1627); — р. *Михей*, бр. *Mixey*, др. *Михей*, стсл. **Михѣи**, **Михѣи**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Μιχαίας походить від гебр. מִיכָאֵל^h, що є скороченою формою імені מִיכָאֵל^h букв. «хто як бог». — Вл. імена 70; Беринда 223; Петровский 161; Klein 976. — Пор. **Михайло**.

[**мица**] «кішка» ДзАтл I, [**мицка**] «тс. тж; сережка, котик (на дереві) ВеНЗн», [**мицька**] «тс. тж; (зоол.) білка, Sciurus vulgaris L. ВеНЗн; тхір, Putorius vulgaris ВеНЗн», [**миця**] (дит.) «кішечка, котик» МСБГ, [**міня**] «кішка» О, [**мінька**] «сережка, котик (на дереві)» ВеУг, [**миць-миць**] (вигук, яким кличуть kota) МСБГ, [**миць-миць**] «тс.» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мицэ* «кішка» (рум. *miță* «тс.») є афективним (звуконаслідувальним) утворенням, паралельним до іт. *місіо* «кішка, кіт», нвн. *Mieze* «кішка». — СДЕЛМ 271; DLRM 508.

[**мицька**¹] «вовна молодих ягнят; дернина», [**мицка**] «тс.; шапка з шкіри ягняти» Ж, [**мицок**] «тс.» Ж, [**мицка**] «тс.; сережка на дереві, базька, котик» Ж, [**мицьковіна**] «сукно з вовни молодих ягнят», [**мицики**] «коротенька вовна з ягнят» Мо, [**мицьковій**] «зроблений з вовни молодих ягнят» Г, Ж, [**мицковий**] «тс.» Ж; — р. [**миць**] (вигук, яким підкликають овець), [**миська**] «тс.»; — запозичення із східнороманських мов; молд. *мицэ* «руно, вовна молодих яг-

нят», рум. *mițe* (*miță*) «тс.», можливо, походять від лат. **agnicia*, пов'язаного з *agnus* «ягня». — Дзензелівський Тези доп. ювілейної конф. УжДУ 1965, 36—37; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 163; СДЕЛМ 261; DLRM 505.

[**мицька**²] (орн.) «чайка, *Vanellus Briss.*»; — неясне.

[**мичаті**] «мекати» (про кіз) Ж; — р. *мычатъ* «мукати» (про корів), бр. *мыкаць* «тс.»; — псл. *myčati* < **mūkētei*, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *tukati*, *mekati*; — споріднене з лит. *mūkia* «мукає», гр. *μυκάομαι* «мукати, ревіти», свн. *mūhen* «мукати», лат. *mūgio* «тс.» — Фасмер III 27; Trautmann 188; *Būga RR I 370*. — Пор. му, ме.

мичвїд — див. **нічвїд**.

мичка (бот.) «біловус стиснутий, *Nardus stricta* L.; [костриця овеча, *Festuca ovina* L. Мак; лисохвіст, *Alopecurus* L. Дз]; — р. [**мичка**] «дрібна трава, схожа на щітку»; — очевидно, результат перенесення на рослини назви *мичка* «пасма льону»; — назва могла бути мотивована зовнішньою схожістю довгого вузького листа цих рослин з пасмами льону. — Нейштадт 121—122. — Див. ще **микати**.

[**миччу**] «співуче» (говорити); — неясне.

миша (зоол.) «*Mus* L.», [**миш**] «тс.», [**мишак**] «кінь сірої масті; (мн.) мишачий послід», [**мишатина**] «м'ясо миші Ж; мишачий послід», [**мишачка**] «мишачий послід» Ж, [**мишечка**] «тс.» Ж, *мишва* (зб.) «миші», *мишеня*, *мишіні*, [**мишовине**] «залишки їжі від мишей; солома, хлібні злаки, погризені мишами» Ж, [**мишятко**] «мишеня» Пі, [**мися**, **мисятко**] «тс.», [**мишастенький**] «малорослий, з дрібними рисами обличчя», *мишастий* «схожий на мишу; мишиного кольору, попелястий», [**мишатий**] «тс.», *мишачий* СУМ, Ж, [**мишін**] «мишачий» Ж, [**миший**] «тс.» Ж, [**мишоватий**] «мишоподібний» Ж, *мишкати* «полювати на мишей (про лисиць); рознюхувати», *мишкувати* «тс.»; — р. др. *мышь*, бр. *мыш*, п. *mysz*, *mysza*, ч. слц. вл. нл. *myš*, полаб. *māis*, болг. *мишка*, схв. *миш*, слн. *miš*, стсл. **мышь**; — псл. *myš*; —

споріднене з дінд. *mīh* «миша, пацюк», гр. *mūs* «миша», двн. дангл. *mūs*, англ. *mouse*, нвн. *Maus*, лат. *mūs*, алб. *mī* «тс.»; іє. **mūs*; далі зіставляється з дінд. *muṣṇāti* «краде, грабує» або з гр. *μύσος* «бруд», *σμήβος* «страшний, бридкий»; реконструюється також (Трубачев *ZfSl* 3, 676) іє. **mūs* «сірий». — Фасмер III 27; Преобр. I 577; Горяев 221; Brückner 350; Machek ESJĀ 385—386; Holub—Kop. 236; Schuster-Šewc 975—976; Младенов 299—300; Skok II 433; Bezlaĵ ESSJ II 185; Mikl. EW 208; Walde—Hofm. II 132; Kluge—Mitzka 469; Klein 1009; Pokoĵny 752—753; Мельничук *Этимология* 1984, 140. — Пор. *мішка*, *мускул*.

[*миша́вка*] (бот.) «мишачий хвіст, *Myosurus minimus* L.» Ж, [*миша́к*] «трава тимофіївка, *Phleum pratense* L.»; — р. *мышехвостник* «мишачий хвіст», п. *mysiurek*, вл. *мушовка* «тс.» (пор. слц. *mušī chvostík* «тс.»); похідні утворення від *міша*; назви зумовлені тим, що квітколоже мишачого хвоста після відцвітання і суцвіття тимофіївки схожі на мишачий хвіст. — Нейштадт 259; Вісюліна—Клоков 118; БСЭ 42, 432; Федченко—Флеров 425—426. — Див. ще *міша*.

[*миша́р*] «місце, заросле бур'яном»; — неясне; пор. р. [*мышарник*] «місце в полі, врите мишами».

[*мишва́к*] (орн.) «канюк, *Buteo vulgaris* (B. *buteo* L.)» BeHЗн; — р. [*мышелов*] «тс.»; лунь, *Circus Lacép.*, [*мышатник*] «лунь», бр. *мышалой* «лунь», п. [*myszageczka*] «канюк», слц. *mušiak*, вл. *мушак*, схв. *мишар*, слн. *mišar* «тс.»; — похідне утворення від *миш(а)*; назва зумовлена тим, що канюки живляться переважно гризунами. — Птицы СССР 136—137. — Див. ще *міша*.

[*мише́й*] (орн.) «кропивник, *Troglodytes*» Ж, [*мишка*, *мишачок*, *мишовій*, *мишовійка*] «тс.»; — похідне утворення від *міша*; назва зумовлена тим, що кропивник розміром близький до польової миші, дуже рухливий, живе в заростях чагарників і бур'яну, кунах дров і хмизу; компонент *-вій* неясний. — Страутман 167; БСЭ 23, 219. — Див. ще *міша*.

миші́й (бот.) «*Setaria P. V.*», [*мишей* Мак, *миший* Ж] «тс.»; [*мишийка*] «миший зелений, *Setaria viridis* (L.) P. V.» Мак; — р. *мышей*, бр. *мышэй*, [*мяжэй*] «тс.»; — результат видозміни звукової форми [*муший*, *муший*] «тс.»; зближеної з *міша*. — Machek *Jm. rosl.* 294. — Див. ще *муший*.

[*ми́шка*] «судорога», [*мишиця*] «м'яз» Ж, [*мишиця*] «тс.» Ж, [*мишистий*] «м'язистий» Ж; — р. *мышка* «пахва», *мбища* «м'яз», бр. *мбища* «тс.»; др. *мышьца* «частина руки від плеча до ліктя, пахва», п. заст. *myszka* (якийсь м'яз), вл. *мушка* «м'яз», болг. м. *мишка* «пахва», *мишница*, схв. *мишка* «тс.»; *мишица* «м'яз», слн. *mišica* «тс.»; стсл. *мышьца* «пахва, плечова частина руки», *мышница* «тс.»; — псл. *мушьса*, *мушса* «м'яз, біцепс», пов'язане з *мушь* «миша» (м'яз на руці, рухаючись, нагадує мишу); — споріднене з гр. *μῦς* «м'яз; миша», двн. *mūs* «тс.»; лат. *musculus* «м'яз», *mūs* «миша»; іє. **mūs* «м'яз; миша». — Фасмер III 27; Преобр. I 577; Brückner 350; Machek ESJĀ 385—386; Pokoĵny 752—753. — Пор. *міша*.

[*мишкувати*] «валашити, каструвати» Ж, [*мишкати*, *мишкувати*] «тс.» ДзАтл II, [*мишкар*] «кастратор», [*мишкар*] «тс.» ДзАтл II; — ч. *miškovati* «каструвати», слц. *miškovat'* «тс.»; *miškar* «кастратор»; — запозичення з польської мови; п. [*miškować*] «каструвати», [*miškać*, *mišić*, *mišzyć*, *mišzyć*] «тс.»; *miškarz* «кастратор» пов'язані з [*mich*] < *mniich* «монах», що походить від двн. *munih* «тс.»; яке через посередництво лат. **monicus*, *monachus* зводиться до гр. *μοναχός* «тс.» — Дзензелівський УЗЛП 90; Richhardt 81; Brückner 338, 341; Machek ESJĀ 365—366; Holub—Lyer 316; Bern. II 75; Kluge—Mitzka 485. — Див. ще *монах*.

мишовій, *мишовійка* — див. *мишей*.

[*мишокрілик*] (орн.) «кропивник, *Troglodytes*»; — запозичення з польської мови; п. *mysi królik* «тс.» виникло на основі сполучення *mysi królik*, букв. «мишачий королік»; пор. укр. [*миший криль*] «тс.» — Див. ще *король*³.

[*мишолу́пок*] «кажан, *Vespertilio*» BeHЗн; — неясне складне утворення,

першим компонентом якого є основа *миша* (пор. *летюча миша* «тс.»).

[миш-пиргач] «кажан», [мешпергач Ж, миш-пергач ВеНЗн, вишпиргач ВеЛ, нешпергач Ж] «тс.»; — тавтологічне складне утворення, з іменників *миш(а)* і *пиргач* «летюча миша». — Див. ще *миша*, *пиргач*.

[мишурко] (зоол.) «землерийка, *Sorex agapeus*» ВеНЗн; — пов'язане з *миша*; назва зумовлена зовнішньою схожістю землерийок і мишей. — БСЭ 16, 658. — Див. ще *миша*.

миш'як (хім.) «арсен, тверда отруйна речовина», [миш'як] «тс.», *миш'яковистий*; — р. *мышьяк*, бр. *мыш'як*, слн. *тішніса* «тс.»; — похідне утворення від *миша*; назва зумовлена тим, що миш'яком отруюють мишей, або, можливо, тим, що речовина має блискучосірий («мишиний») колір; припускається також (Брандт РФВ 23, 86) існування незасвідченого **мушьяк* як кальки гр. *ἀρσενικόν* «миш'як», що помилково пов'язувалося з *ἀρσην* «мужній». — Фасмер III 28; Преобр. I 577. — Див. ще *миша*.

*мі*¹ «третя нота музичної гами»; — р. болг. *ми*, бр. *мі*, п. ч. слц. *ті*; — через посередництво італійської мови (іт. *мі*) запозичено з латинської; лат. *мі* є початковим складом 3-го рядка латинського гімну св. Іоанну. — СІС² 539; Kopaliński 902—903; Holub—Lyer 313, 445; Dauzat 737. — Див. ще *до*³, *ля*.

[*мі*²] «мені»; — результат контамінації первинної форми дав. в. одн. *ми* (заст.) «тс.» і вторинної форми *мені*. — ІУМ Морфологія 144. — Див. ще *менé*, *ми*².

міязми «отруйні випари; газу, що утворюються від гниття», *міазматичний*; — р. *миязмы*, бр. *міязмы*, п. *miatzmat*, ч. слц. *miatzma*, болг. *миязми*, схв. *мијазма*, слн. *miázem*, *miázma*; — запозичення з грецької мови; гр. *μίαιμα* «забруднення», пов'язане з *μῆλον* «забруднюю», для якого припускається недостатньо очевидна спорідненість з дінд. *mītram* «сеча», ірл. *mīn* «тс.», лит. *miáiva* «болотистий ґрунт». — СІС² 539; Фасмер II 618, III 26; Kopaliński 628; Holub—Lyer 313; Frisk II 235—236;

Мельничук *Этимология* 1984, 140—141.

[*міглювати*] «кепкувати» МСБГ; — неясне.

міграція «пересування, переселення; переміщення». *міграційний*, *мігрувати*; — р. болг. *миграция*, бр. *міграция*, п. *migraçja*, ч. *migrace*, слц. *migráçia*, схв. *миграција*, слн. *migráçija*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Migratiön*, фр. *migration* походять від лат. *migratio* «перехід, переселення», пов'язаного з *migo* «переходжу, переселяюся; змінююся», спорідненим з гр. *ἀμείβω* «змінюю». — СІС² 539; ССРЛЯ 6, 966; Kopaliński 629—630; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Walde—Hofm. II 86. — Пор. *емігрувати*, *імміграція*.

мігрень «головний біль, що вражає одну половину голови»; — р. *мигрень*, бр. *мігрэнь*, п. *migrena*, ч. слц. слн. *migréna*, вл. *migrena*, болг. *мигрэн*, м. схв. *мигрéна*; — запозичення з французької мови; фр. *migraine* походить від лат. *hēmicrania* «тс.», яке зводиться до гр. *ἡμικρανία* «біль половини голови», що складається з основ *ἡμι-* «половина», спорідненого з лат. *semi-*, дінд. *sāmi*, двн. *sāmi-* «тс.», і *κρανίον* «череп», пов'язаного з *κάρα* «голова», спорідненим з лат. *cerebrum* «мозок», дінд. *śiras-* «голова», двн. *hirni* «мозок». — СІС² 539; Фасмер II 619; Преобр. I 534; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Matzenauer LF 10, 323; Dauzat 475; Frisk I 636, II 6—7; Walde—Hofm. I 203, II 512.

[*мідик*] (зоол.) «землерийка, *Sorex L.*», [*мідичка*] «тс.» ВеБ, [*мідичья*] «тс.»; ліщинова соня, *Myoxus (Muscardinus) avellanarius L.*», [*мідичка*] «землерийка» ВеНЗн, [*мідка* ВеНЗн, *мідичья* ВеНЗн, *мідяниця* ВеНЗн, *мідянка* Ж] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*медвѣдик*] «вовчок, *Grillotalpa*» за спільною ознакою підземного способу життя. — Див. ще *медвѣдик*.

[*мідліти*] «класти у снопи» (про коноплі) ВеБ; — не зовсім ясне; очевидно запозичення з польської мови; п. *międlieć* «м'яти, тіпати» (про льон, коноплі), ст. *miedlic* «тс.», як і ч. *mědliti* «тіпати», зводиться до псл. **mędlo*,

**mędlica* «знаряддя для розминання волокон конопель і льону», пов'язаного з *męti*, *męto* «м'яти»; може бути зіставлене і з [*mándel*] «в'язанка льону, конопель». — Трубачев Рем. терминолог. 69; Brückner 336; Machek ESJČ 357. — Див. ще м'яти.

мідниця — див. **медяніця**.

[*мідоріт*] «гравюра на міді» Ж, [*мідорітник*] «гравер по міді» Ж; — запозичення з польської мови; п. *miedzioryt* «гравюра на міді», як і ч. *mědigytina* «тс.», утворено з основ слів *miedz* «мідь» і *ryt* «гравюра», пов'язаного з дієсловом *ryt* «рити». — Див. ще **мідь**, **ріти**. — Пор. **дереворіт**.

мідунія, **мідюшиця**, **мідуніця** — див. **меду́нка**.

мідяніця (зоол.) «безнога змієподібна ящірка, веретільниця, *Anguis fragilis* L.», **мідянка** «тс.; неотруйна змія з родини вужів, *Coronella austriaca* Laur.; [гадюка, *Vipera Laur.*]; — р. **медяніця** «веретільниця», **медянка** «*Coronella*», бр. **мядзянка**, п. *miedzianka* «тс.»; — похідні утворення від **мідь**; назви зумовлені кольором шкіри тварин, мідним або сірим у веретільниці і близьким до нього у коронели і гадюки. — СУМ IV 725; БСЭ 27, 7; Brückner 332. — Див. ще **мідь**.

мідянкi — див. **медiвкa**.

[*мідянчик*] (ент.) «мідний довгоносик, *Rhynchites cingens*» Ж; — похідне утворення від **мідь**; назва зумовлена мідним забарвленням жука. — Див. ще **мідь**.

мідь, [*медь*] «мідь» Пі, [*мідниця*] «умивальник» Ж, [*міденець*] «мідний колчедан» Ж, **мідень** (заст.) «мідний казан, горщик; [мідний самовар]», **міднік** «ремісник, що займається мідними виробами» СУМ, Ж, [*мідництво*] «мідноливарне виробництво» Ж, **мідніця** «мідний таз для умивання; умивальник Ж; гроші», [*мідняк*] «мідний казан, горщик, самовар; мідний колчедан, мідна руда Ж; мідна монета Ж, Пі», **мідяк** «мідна монета», **мідянка** «зелений наліт на окисленій міді; [зелена фарба]», [*мідяр*] «мідник», [*мідярня*] «майстерня мідних виробів; молот для сплющування

міді; мідний молот Ж», [*мідярство*] «ремесло мідника», **мідистий** «схожий на мідь; який містить мідь» РУС, Ж, **мідний**, **мідницький**, **мідяний** «мідний Г, Ж; мідяно-червоний; який містить мідь Ж», **мідяністий** «який містить мідь; кольору міді», [*змідніти*] «набрати металічного смаку від міді»; — р. **медь**, бр. **медзь**, др. **мѣдь**, п. *miedz*, ч. *měd'*, слц. *med'*, вл. *miedz'* «руда», нл. *měz* «мідь, бронза, латунь», болг. **мед**, схв. **мјѣд**, **мѣд**, слн. *méd* «латунь, жовта мідь», стсл. **мѣдь**; — псл. **мѣдь**; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з назвою країни Мідії (ір. *Māda*, гр. *Μηδία*) (Абаев Езиков. изсл. Младенов 321—323), з цсл. **смѣдь** «темний» (Вєрн. II 46), з дісл. **смідг** «коваль, ремісник», дєвн. **smīda** «метал», гр. *σμίλη* «ніж для вирізування» (Преобр. I 577—578; Brückner 332; Holub—Kop. 219; Младенов 292—293; Skok II 436). — Фасмер II 591; Откупщиков РЯШ 1973/3, 109—110; Machek ESJČ 357; Schuster-Sewc 920; Bezljaj ESSJ II 174—175.

між (прийменник), **меж**, [*меже*], [*межі*] СУМ, Г, [*мѣжи*, *мѣжо*] Ж «тс.», [*змѣже*] «з-поміж» Вєл, [*змеж*, *змѣжи*, *змјж*] «тс.», **з-поміж**, [*пόμεж*] «серед, між», **помѣжі** «тс.», [*помѣже*], [*пόμεж*] «біля, коло; підряд, цілком», **поміж** «серед, між; [повз]», **промеж**, **промежи**, **проміж** СУМ, Нед, [*проміждо*] «проміж» Нед; — р. **меж**, **между**, бр. **між**, др. **межю**, **межу**, п. *miedzy*, [*mezy*], ч. *mezi*, слц. *medzi*, вл. *mjez*, *miezy*, нл. *mjaz*, *mjazy*, болг. **между**, м. **межу**, схв. [*мед*], **међу**, слн. *měj*, стсл. **междоу**; — псл. **medji*, **medjū*, місц. в. одн. і дв. іменника **medja* «межа». — Мельничук СМ III 147; Фасмер II 592; Преобр. I 521; Brückner 332; Machek ESJČ 361; Holub—Kop. 221—222; Schuster-Sewc 930-931; БЕР III 715—716; Skok II 398—399; ESSJ Sl. gr. I 108—110; Вєрн. II 32; Mikl. EW 185. — Див. ще **межа**.

[*міждо*] (прийменник), [*междо*] Пі; — др. **между**, **междю** «тс.»; — запозичення з старослов'янської мови; стсл. **междоу** відповідає др. **межю** «між». — Див. ще **між**.

міз — див. **медзи**.

мізантроп «людиноненависник», *мізантропія*, *мізантропічний*; — р. болг. м. *мизантроп*, бр. *мізантроп*, п. слц. вл. *mizantrop*, ч. *misanthrop*, схв. *мизантроп*, слн. *mizantrop*; — запозичення з французької мови; фр. *misanthrope* походить від гр. *μισάνθρωπος* «тс.», що складається з основ дієслова *μισέω* «ненавиджу» неясного походження і *άνθρωπος* «людина». — СІС² 540; Фасмер II 619; Sł. wug. obcych 483; Holub—Lyer 316; Dauzat 478; Frisk 244. — Див. ще **антропологія**.

міздря «внутрішній бік шкіри», [*мездра* Ж, *ніздря*, *ніздря*] «тс.», [*м'яздря*] «кільце деревини у стовбурі» О, [*міздрити*] «зчищати миздю (з шкіри)»; — р. *мездра*, бр. *мяздря*, п. *miazdra*, ст. *męzdra*, ч. *mázdra* «плівка, шкуринка», слц. *miazdra* «миздря», болг. *мездра* «нирковий жир; сало», м. схв. *мэздра* «мездра», слн. *mézdra* «тс.»; — псл. *męzdra* (*mézdra*), очевидно, з **temsdra* (**mēzdra*), пов'язане з *męso* «м'ясо»; — зіставляється насамперед з лат. *membrum* (<**memsro-*) «член», *membrāna* «плівка, тонка шкуринка»; поява *dr* замість очікуваного *tr* і *z* замість *s* остаточно не з'ясована. — Фасмер III 29; Преобр. I 583; Brückner 330—331; Machek ESJC 356; БЕР III 717; Младенов 293; Bezlaĵ ESSJ II 182; Bern. II 46; Meillet Études 129, 409. — Див. ще **м'ясо**.

мізерія «дуже мала кількість; щось незначне; дрібні господарські речі, майно; [салат з огірків Ж]», [*мізерак*] «злидар», [*мізерка*] «мізер (в картах)» Ж, [*мізерник*] «бідолоха; посередність» Ж, [*мізерниця*] «жіночий статевий орган» Ж, *мізерня* «щось незначне, дрібниця», *мізерота* «дуже мала кількість; дрібні пожитки», [*мізерство*] «бідність; майно бідняка; біднота, бідняки», [*мизеряка*] «дрібні речі, мотлох (?)», [*мизеряка*] «дрантя, старий мотлох» Ж, [*мізерацький*] «нещасний, бідний» Ж, *мізерний*, *мізерніти*, *мізернішати*; — р. *мизерный*, бр. *мізерны*, п. *mizerja* (заст.) «убозтво, злидні; салат з огірків», ч. *mizérie* «бідність, злидні», слц. *mizéria* «тс.», вл. *mizera* «горе, бідність, нестатки», нл. *mizerpu* «бідний, нещасний»,

болг. *мизерия* «бідність, злидні; підлість», м. *мизерија* «злидні, убозтво», схв. *мізєрија* «убозтво, мізерність», слн. *mizèrija* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *miseria* «лихо», *miser* «жалюгідний, нещасний; підлий» пов'язане з *maereo* «сумую», етимологічно неясним. — СІС² 540; Фасмер II 620; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 534; Brückner 339; Machek ESJC 367; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 8.

мізінний «найменший» (про палець), [*мазінний*] «тс.» О, [*мезінний*] «наймолодший, найменший» Ж, [*мизельний* Ж, *мизінний* Ж, *мизельний* (Me), *мизільний* Ж, *мизінний* Ж, *мизінчий*] «тс.», [*мадзільник*] «мізинний палець» О, [*мезінець*] «п'ятий, найкоротший палець руки, ноги; найменша дитина в сім'ї», [*мизінець*, *мизінок*], *мизінець*, [*мизінок*] «тс.», [*мезінка*] «найменша дочка» Ж, [*мизінка*] «тс.», *мизінка* «тс.; мизінець», [*мизінник*] «найменша дитина в сім'ї», [*мизинча*] «тс.», [*мизільночка*] «наймолодша дочка» Ж, [*мизинкі*] (ент.) «дрібні метелики, Microlepidoptera» Ж; — р. болг. *мизінец* «мізинець», бр. *мізєны* «мізинний», *мізєнец*, др. *мізинны*, п. [*mizippy*], *mizupек* (з укр.), ч. *mezepес* «мізинний палець», ст. *měz(e)пý*, схв. *мізєзнац*, слн. *mezіpec* «мізинний палець», стсл. *мізєзньць* «наймолодший син»; — псл. *mězіpь* «найменший, наймолодший»; — споріднене з лит. *māžas* «малий», лтс. *mazs* «тс.», прус. *massais* «менший»; зіставляється також (Machek ESJC 362) з норв. [*meis*] «тендітна особа», флам. *meizel* «крихітка» або з укр. [*міза*] «пика», [*мізати*] «лизати». — Фасмер II 620; Преобр. I 534—535; Brückner 339; Holub—Kop. 221—222; БЕР III 786; Skok II 418; Bezlaĵ ESSJ II 182; Трубачев Терм. родства 45—46; Мартынов Язык 77.

мізка, *мізка* — див. **м'язга**.

[*мізійник*] «карлик, гном» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мизінець*, *мизінний* (пор.).

мізчити — див. **мозок**.

[*мізіюк*] «соска для годування дітей і маленьких тварин, ріжок», [*музіюк*]

«тс.»; — неясне; можливо пов'язане з [мізати] «лизати». — Пор. мідза.

мій (моя́, моє́, мої́); — р. бр. болг. мой, др. мои, п. вл. нл. слн. то́ј, ч. тій, слц. то́ј, м. мој, схв. мо́ј, стсл. мои; — псл. *то́јь; — споріднене з прус. meis «мій», лат. meus, гот. meins, нвн. mein «тс.»; — іе. *то-jo-, *те-jo-, пов'язані з *те- (основою непрямих відмінків особового займенника 1-ї ос. одн.). — Фасмер II 639; Преобр. I 546; Brücker 343; Machek ESJC 382; Holub—Kop. 234—235; Schuster—Šewc 942—943; Младенов 302; Skok II 449; Bezlaž ESSJ II 191; Bern. II 69; Pokorny 702. — Див. ще менé. — Пор. твій, свій.

мікадо (титул японського імператора); — р. болг. схв. мика́до, бр. міка́до, п. мікадо, ч. слц. слн. міка́до; — через посередництво російської мови запозичено з японської; яп. мікадо «тс.» утворено від іменника kado «ворота» за допомогою префікса мі-, який надає слову семантичного відтінку шанобливості. — SIC² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopaliński 630; Lokotsch 117; Kluge—Mitzka 477.

мікро- «перший компонент складних слів, що означає «дуже малий» (напр., мікрокні́га), «пов'язаний з вивченням дуже малих предметів» (напр., мікроана́ліз), «мільйонна частка одиниці міри, названої другим компонентом слова» (напр., мікроампе́р)»; — р. болг. м. схв. микро-, бр. мікра-, п. ч. слц. вл. слн. мікро-; — інтернаціональний словотворчий елемент, що походить від гр. μικρός «малий, короткий», σμικρός «тс.», спорідненого з лат. mīca «крихта, зернятко», двн. smāhi «малий, жалюгідний, низький». — SIC² 540; ССРЛЯ 6, 971; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313; Frisk II 237.

мікроб «найдрібніший живий організм, бактерія»; — р. болг. м. микроб, бр. мікроб, п. ч. мікроб, слц. слн. мікроб, вл. мікроба, схв. мікроб; — запозичення з французької мови; фр. microbe утворено в 1876 р. хірургом Седію на основі грецьких слів μικρός «малий» і βίος «життя», спорідненого з псл. žiti, укр. жити. — SIC² 541; ТСБМ III 154; Kopaliński 630; Holub—Lyer 313;

Dauzat 475; Klein 976; Frisk II 237—239. — Див. ще мікро-, жити.

мікрон «міра довжини, одна мільйонна частина метра, мікромметр»; — р. болг. м. микрон, бр. мікрон, п. ч. мікрон, слц. слн. мікрон, схв. мікрон; — інтернаціональний науковий термін (н. Mikron, фр. англ. micron), що походить від гр. μικρόν «маленьке». — SIC² 542; ССРЛЯ 6, 975; Kopaliński 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 475; Klein 977. — Див. ще мікро-.

мікроско́п, мікроскопія, мікроскопічний; — р. болг. микроскоп, бр. мікраскоп, п. ч. слц. вл. mikroskop, м. мікроскоп, схв. мікроскоп, слн. mikroskop; — запозичення з французької мови; фр. microscope утворено в XVII ст. з основ слів гр. μικρός «малий» і σκοπέω «спостерігаю, дивлюся», спорідненого з лат. speciō «дивлюся, розглядаю», дінд. spāśati «бачить», псл. pasti «доглядати, пасти». — SIC² 543; Фасмер II 621; ССРЛЯ 6, 976; Kopaliński 631; Holub—Lyer 313; Dauzat 703. — Див. ще мікро-. — Пор. телескоп.

мікрофо́н «прилад, що посилює звук»; — р. болг. м. микрофон, бр. мікрафон, п. ч. вл. mikrofon, слц. слн. мікрофон, схв. мікрофон; — запозичення з французької або німецької мови; фр. microphone, нім. Mikrophon утворено на основі грецьких слів μικρός «малий» і φωνή «звук, голос». — SIC² 544; ССРЛЯ 6, 978; Kopaliński 330, 630; Holub—Lyer 41; Dauzat 475. — Див. ще мікро-, фонетика.

міксер «прилад для змішування рідких харчових продуктів»; — р. болг. міксер, бр. міксер, п. вл. міксер, ч. слц. miksér, схв. міксер, слн. міксер; — запозичення з англійської мови; англ. mixer «тс., змішувач» є похідним від mix «мішати», утвореного від mixt «змішаний», що походить від фр. mixer, яке зводиться до лат. mixtus «тс.», пов'язаного з дієсловом misceo «мішаю, змішую», спорідненим з гр. μίχνωαι «мішати», псл. mēsiti, укр. місити. — SIC² 544; ТСБМ III 154; Kopaliński 631; Holub—Lyer 317; Klein 990. — Див. ще місити. — Пор. метис, мікстура.

мікстúра «рідинна суміш кількох лікувальних речовин»; — р. болг. схв. *микстúра*, бр. *мікстúра*, п. вл. *mikstura*, ч. *mixtura*, слц. *mixtúra*, слн. *mikstúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *mixtura* «тс.» пов'язане з *miscere* «мішати». — СІС² 545; ССРЛЯ 6, 980; Фасмер II 621; Holub—Lyer 317; Walde—Hofm. II 95—96. — Див. ще **місіти**. — Пор. **метіс**, **міксер**.

[мілик] (ент.) «кліщ, *Asagus*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *міль* (пор. п. *molik* «міль»); може бути зіставлене також з нім. **[mil]** «кліщ».

мілі- «перший компонент складних слів, що означає тисячну частину одиниці міри, названої другим компонентом» (напр., *міліват*, *міліметр* і т. п.); — р. *милли-*, бр. *мілі-*, п. ч. слц. вл. слн. *milī-*, болг. м. схв. *мили-*; — інтернаціональний словотворчий елемент, який зводиться до лат. *mille* «тисяча». — СІС² 545; Kopaliński 631; Holub—Lyer 314. — Див. ще **міля**.

міліграм, *міліметр*; — р. *миллиграм*, *миллиметр*, бр. *міліграм*, *міліметр*, п. ч. *miligram*, *milimetr*, слц. вл. *miligram*, *milimeter*, болг. *милиграм*, *милиметр*, м. *милиграм*, *милиметар*, схв. *мілиграм*, *мілиметар*, слн. *miligrām*, *miliméter*; — запозичення з французької мови; фр. *milligramme*, *millimètre* створено в 1795 р. від назв одиниць виміру *грамме* «грам» і *мètre* «метр» за допомогою словотворчого елемента *milli-* «мілі-». — ССРЛЯ 6, 986; Klein 981; Dauzat 476. — Див. ще **грам**, **метр**, **мілі-**.

мілітаризм «політика підготовки до загарбницьких воєн, яка підпорядковує військовим цілям економіку країни», *мілітарист*, *мілітаризація*, *мілітаристичний*, *мілітаризувати*; — р. *милитаризм*, бр. *мілітаризм*, п. *militarizm*, ч. *militarismus*, слц. *militarizmus*, вл. *militarizm*, болг. *милитаризъм*, м. *милитаризам*, схв. *милитаризам*, слн. *milītarizem*; — запозичення з французької мови; фр. *militarisme* утворене від лат. *militāris* «військовий», пов'язаного з *mīles* «солдат», можливо, спорідненим з дінд. *milāti* «сходиться, збирається», гр. *μίλος* «збори», або з гр. *μίλος*

«боротьба», дінд. *saṁīkām* «тс.».— ССРЛЯ 6, 982—983; Kopaliński 631; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 87. — Пор. **міліція**.

міліція, *міліціонер*, *міліцейський*; — р. болг. *милиция*, бр. *міліцыя*, п. *milicja*, ч. *milice*, слц. *milicia*, вл. *milica*, м. *милиција*, схв. *міліција*, слн. *milica*; — запозичення з латинської мови; лат. *mīlitia* «військо; військова служба; війна» є похідним від *mīles* «воїн». — СІС² 545; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Dauzat 475. — Див. ще **мілітаризм**.

мілкий¹ «неглибокий», **[мілький Бі, мівкий Ж]** «тс.», **[мівший]** «більш мілкий» Ж, **[мільший]** «тс.» ВеБ, *мілкуватий*, **[мелок]** «мілина» Ч (з р.), **[мелоч]** Ч (з р.), *мілізна*, *міліна* СУМ, Ж, **[мілковина]** Корз, **[міля, міляк Берл, міль Ж, мільчина ВеУг]** «тс.», *міліти*, *мілішати*, **[віміл]** «мілина» Ж, *вімілити*, **[відміл]** «обмілина, мілина», **[відміла]** «тс.» Ж, *відмілина*, *обмілина*, *обміль*, *переміл*, *переміль* «тс.», **[помілко]** «мілкувато»; — р. *мелкий*, бр. *мелкі*, др. *мѣлъкый*, п. *miálki*, ч. *mělký*, вл. *miłki*, нл. *měłki*, схв. заст. *миок*; — псл. **měłькъ* «міленький», зменш. від **měль* «мілкий, неглибокий», що пов'язується здебільшого з *měль* «прибережний пісок» (пор. р. *мел* «крейда»), спорідненим з лит. *smėlys* «пісок», лтс. *smelis*, гот. *malta* «тс.», днв. *mełm* «пил, пісок», можливо, також гот. *smals* «дрібний»; іє. **mel-* «молоти»; висловлюється також інша думка (Stang 37) про спорідненість з дісл. *mełg* «мілина», шв. **[mjåg]** < **mjalg* «тс.; високий берег». — Brückner 329; Machek ESJČ 359; Holub—Kop. 220; Schuster—Sewc 897; Skok II 403; Bezlaž ESSJ II 176; Bern. II 48; Pokorný 716—717. — Пор. **мілкий**².

[мілкий²] «дрібний; дрібно змолотий» Ж, *мілкотá* «дрібнота», **[мілоч]** «дрібні гроші; дріб'язок» Ж, Пі, **[міло]** «дрібно»; — р. *мелкий* «дрібний», бр. **[мелкі]**, п. *miálki*, слц. **[melký]** «тс.», слн. *měl* «дрібний пісок»; — псл. [**měłькъ*] «дрібенький», зменш. від [**měль*] «дрібний», пов'язаного з *měль* «пісок»; менш переконливе пов'язання (Фасмер II 596; Bern. II 48) безпосередньо з **melti* «молоти» або зіставлення

(Brückner 329; Trautmann 165; Būga RR I 464) з лит. maĩlius «мальки», maĩla «тс.», лтс. maĩle «дрібна риба». — Machek ESJČ 359; Bezlaĵ ESSJ II 176. — Див. ще **мілкій**¹.

[мілюзга] «дрібна за розміром риба» Дейн, [милюзга] «тс.», [мелюзга] «тс.; (іхт.) верховодка, Alburnus chargini Negr.» Дейн; — запозичення з російської мови; р. [мелюзга] «дрібні речі, предмети», [мелузга] «тс.», [мелезга] «дрібна риба», [мелу́зга] «тс.; дрібні речі, предмети» пов'язується (Фасмер II 596; Bern. II 48) з *мель*, *мелкий*; можливо, походить як запозичення від лит. maĩlius «дрібниці; дрібна риба», лтс. maĩle «верховодка; пічкур; дрібна риба».

міль (ент.) «Tinea L.», [мільга Ж, моля О, муль ВеУг (з п.)] «тс.», [молянка мучна] «вогнівка борошняна, Asoria faginalis» Ж, [молянка просова] «вогнівка, Pupalis silacealis» Ж; — р. бр. др. *моль*, п. нл. *mól*, ч. *mol*, слц. *mol'a*, вл. *moła*, болг. *молѐц*, м. *молец*, схв. *мдълац*, слн. *mólj*, стсл. *моль*; — псл. *толь*; — споріднене з гот. *malō* «міль», дісл. *molg* «тс.», іє. **mel-* «молоти, дрібнити» (Bern. II 74; Matzenauer LF 10, 332; Holub—Kop. 230; Brückner 343 та інші); пов'язується також з псл. *motylъ* «метелик» (Machek ESJČ 372—373; Holub—Lyer 319); неприйнятне зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 50) з ірл. *míl* «тварина», гр. *μήλον* «дрібна худоба». — Фасмер II 648; Преобр. I 553—554; Brückner 343; Schuster-Sewc 945—946; Младенов 303; Skok II 453; Bezlaĵ ESSJ 193; Stang 37.

мільдью (бот.) «хвороба виноградної лози»; — р. *мільдью*, бр. *мільд'ю*, болг. *мілдю* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *mildew* «тс.» походить від дангл. *meledēaw*, *mildēaw* «медяна роса, падь; нектар», що складається з слів *mele*, *mil* «мед», спорідненого з лат. *mel* «мед», псл. *medъ*, укр. *мед*, і *dēaw* «роса», що зіставляється з дінд. *dhāvati* «біжить, сочиться», гр. *θεῖν* «бігти». — SIC² 546; РЧДБЕ 454; Klein 979; Skeat 327; NSD 1574; ODEE 263. — Див. ще **мед**.

мільйон, **міліон** (заст.) СУМ, Ж, **мільйонёр**, **міліонёр** (заст.), **мільйонёрша**,

мільйонщик: — р. *миллион*, бр. *мільён*, п. вл. нл. *milion*, ч. слц. *milión*, болг. м. *милион*, схв. *милйон*, слн. *milijón*; — запозичення з французької мови; фр. *million* походить від іт. *milione* (букв. «велика тисяча»), пов'язаного з *mille* «тисяча», яке зводиться до лат. *mille* «тс.».— SIC² 546; Акуленко 141; Фасмер II 621; Holub—Lyer 314; Klein 981; Gamillscheg 622; Mestica 952. — Див. ще **міля**.

мілька «дрібна рибка», [милявка Ж, мілька Ж, мільга, миляга Дейн, мельга Дейн] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [мілкій] «малий, дрібний»; пор. [мілюзга] «дрібна риба», р. *мелюзга* «тс.».— Див. ще **мілкій**². — Пор. **мулька**.

мільярд «тисяча мільйонів», **мільярдёр**, **мільярдёрша**, **мільярдёрівський**; — р. *миллиард*, бр. *мільярд*, п. *miliard*, ч. слц. вл. нл. *miljarda*, болг. *милиард*, м. *милијарда*, схв. *миліјарда*, слн. *milijarda*; — запозичення з французької мови; фр. *milliard* утворено за допомогою суфікса *-ard* від *million* «мільйон». — SIC² 546; Фасмер II 621; Sl. wug. obcsuch 478; Holub—Lyer 314; Klein 981; Dauzat 476. — Див. ще **мільйон**.

мім «народна вистава в давній Греції і Римі; актор такої вистави; актор, що володіє мімікою», **міміка**, **мімік**, **міміст**, **мімічний**, [мимикувати] «виражати щось за допомогою міміки»; — р. болг. *мим*, бр. *мім*, п. ч. *тіт*, слц. слн. *тіт*, вл. *тіта*, м. *мимика*, схв. *мім*; — запозичення з французької мови; фр. *mime* «мім», *mimique* «міміка; мімічний» походять від лат. *mīmus* «мім», *mīmīcus* «мімічний», які зводяться до гр. *μῖμος* «мім», очевидно, запозичення невідомого походження. — SIC² 546; Kopaliński 632; Holub—Lyer 314; РЧДБЕ 455; Dauzat 476; Walde—Hofm. II 89; Klein 981; Frisk II 241. — Пор. **мімікрія**, **міміза**, **пантоміма**.

мімікрія «захисне уподібнення деяких тварин і рослин до навколишніх предметів»; — р. *мимикрия*, бр. *мімікрія*, п. *timikria*, *timikry*, ч. слц. вл. *timikry*, болг. *мимікрія*, м. *мимикрија*, схв. *мимікрија*, слн. *timikrija*; — запозичення з англійської мови; англ. *timicry* «мімікрія» утворено від

тіміс «наслідувальний, несправжній», що походить від лат. *mīmīcus* «мімічний, удаваний». — СІС² 546; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; РЧДБЕ 455; *Klein* 982. — Див. ще *мім*.

мімóза (бот.) «рослина, яка згортає листя при дотику; вид акації, *Mimosa L.*»; — р. болг. м. схв. *میمóза*, бр. *мімóза*, п. вл. *мімóза*, ч. *mimosa*, *мімóза*, слц. слн. *мімóза*; — наукова назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. *mimosa* утворено від лат. *mīmus* «актор, імітатор, мім» за схожістю рухів листків мімози, які раптово стискаються, і жестів актора. — СІС² 546; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; РЧДБЕ 455; *Klein* 982; *Dauzat* 476. — Див. ще *мім*.

міна¹ «снаряд з вибухівкою, торпеда; підкоп; підземний хід; ніша; [льох; яма, в яку опускається вулик Ж; засік; заглибина біля комина для дрібних речей ЛЧерк]», *мінёр*, *мінувати*; — р. *міна* «снаряд, торпеда; підземний хід», бр. *міна* «снаряд, торпеда», п. *міна* «снаряд; підкоп», ч. вл. нл. *міна* «снаряд», слц. слн. *міна* «тс.», болг. *міна* «снаряд; шахта, копальня, підземна галерея в шахті», м. *мина* «снаряд», схв. *міна* (*мінна*) «снаряд; підземна галерея в копальні»; — запозичення з німецької мови; н. *Mine* «снаряд; копальня; (ст.) підричний підкоп, мінна галерея» походить від фр. *mine* «копальня, міна; підкоп», яке зводиться до галлороманськ. **mīna* «копальня», пов'язаного з сірл. *mēin* «руда», кімр. *mwup* «тс.». — СІС² 546—547; *Фасмер* II 622—623; *Brückner* 337; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; *Kluge—Mitzka* 479; *Dauzat* 476. — Пор. **мінерал**.

міна² «вираз обличчя; гримаса»; — р. болг. *міна*; бр. *міна*, п. *міна*, схв. *мінна*, *міна*; — запозичення з французької мови; фр. *mine* «тс.» походить від брет. *min* «морда, рило; риси обличчя»; пов'язання з лат. *mināre* «загрожувати» (*Brückner* 337) необгрунтоване. — СІС² 546; *Фасмер* II 623; *Kopaliński* 632; РЧДБЕ 456; *Kluge—Mitzka* 477; *Dauzat* 477.

мінарёт «башта при мечеті, з якої муедзин кличе на молитву»; — р. *мина-*

ret, бр. *мінарёт*, п. ч. слц. вл. *minaret*, болг. *минарёт*, м. *минаре*, схв. *мінаре(m)*, слн. *minarét*; — очевидно, через посередництво німецької (н. *Minarét*) або французької мови (фр. *minaret*) запозичено з турецької; тур. *minare* «башта при мечеті» походить від ар. *mināra* «тс.», пов'язаного з *mināra* «маяк; лампа», похідним від *nār* «вогонь», спорідненого з гебр. *nēr* «лампа». — СІС² 547; *Фасмер* II 623; *Преобр.* I 536; *Шипова* 234; *Kopaliński* 632; *Holub—Lyer* 314; РЧДБЕ 456; *Lokotsch* 117; *Kluge—Mitzka* 478; *Dauzat* 476; *Klein* 982.

міндюл — див. **мендүл**.

мінерал, *мінералізатор* «речовина, що сприяє кристалізації мінералів», *мінералізація*, *мінералізувати*; — р. болг. м. *мінерал*, бр. *мінерал*, п. *minerál*, ч. слц. слн. *minerál*, вл. *minerál*, схв. *мінєрāl*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *minéral*, нім. *Mineral* походять від слат. *minerāle* «мінерал», *minerālis* «копальний», що виводиться від галлороманськ. **mīna* «копальня». — СІС² 547; *Фасмер* II 623—624; ССРЛЯ 6, 1010; *Kopaliński* 633; *Holub—Lyer* 315; *Klein* 983; *Dauzat* 477. — Див. ще **міна¹**.

мінералогія «наука про мінерали», *мінералог*, *мінералогічний*; — р. болг. *минралогия*, бр. *мінералогія*, п. *minerálogia*, ч. *minerálogie*, слц. *minerálogia*, вл. *minerálogija*, м. *мінералогія*, схв. *мінєралогія*, слн. *minerálogija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mineralogie*, англ. *mineralogy*, утворено з слат. *minerāle* «мінерал» і основи гр. *λόγος* «вчення, наука». — ССРЛЯ 6, 1012; *Kopaliński* 633; РЧДБЕ 456; *Klein* 983; *Dauzat* 477. — Див. ще **мінерал**, **логіка**.

[**мінéя**] «книга з текстами церковних служб на кожний день місяця»; — р. *мінéя*, бр. *мінéя*, др. *мінéя*, ч. слц. *мінеја*, болг. *мінéя*, схв. *мінéя*, слн. *мінеј*, стсл. **мінéя**, **мінéя**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *μηνᾶιον* «тс.», букв. «місячне», мн. *μηνᾶια* пов'язане з *μήν* «місяць», спорідненим з гот. *menops*, *mena*, лат. *mēnsis*, псл. *měsěcъ* «тс.», укр. *місяць*. — *Фас-*

мер II 624; ГСЭ 125; Преобр. I 537; РЧДБЕ 456; Bern. II 59; Frisk II 228.— Див. ще місяць.

[мінити] «комусь щось визначати, обіцяти Ж; розподіляти, призначати (в уяві) Ме», [мінка] «згадка, зауваження» Ж, [вімінка] «умова, застереження» Ж, [намінити] «згадати, натякнути» Ж, [намінка] «коротка згадка, натяк» Ж; — п. падмієніс «згадати», ч. мініті «думати, вважати, припускати; мати намір», вл. тєніс «думати, вважати», нл. тєніс, слн. тєніті, стсл. мѣнѣти «тс.»; — псл. *тєніті, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з тєніті «тс.»; — споріднене з двн. нвн. тєіпеп «думати, мати на увазі», дангл. тѣпап «означати, мати намір, згадувати; скаржитися, сумувати», дірл. тіап «бажання», кіпр. тшуп «наолода»; іє. *тєіпо- «думка, намір». — Фасмер II 633; Преобр. I 541; Brückner 329—330; Machek ESJĀ 363; Holub—Kop. 223; Holub—Lyer 315, 318; Schuster-Šewc 898; Bezlaĵ ESSJ II 177; Bern. II 49; Pokorпу 714.— Пор. мніти, пам'ять, поминати.

міні «мінімальний» (про довжину одягу тощо); — р. міни, бр. міні-(суkenка), п. міні, ч. міні (sukně), слц. міні, болг. мѣни(жѣп), слн. тіні; — запозичення з англійської мови; англ. міні є результатом скорочення слова мінімум «мінімум» (minimal «мінімальний»). — СІС² 547; Kopaliński 633.— Див. ще мінімум.

мініатюра «невеликий малюнок у фарбах у стародавньому рукописі або книзі; витвір мистецтва малого розміру», мініатюрист, мініатюрний «який стосується мініатюри; маленький; витончений; вишуканий»; — р. болг. миниатюра, бр. мініяціюра, п. ч. вл. мініатура, слц. слн. мініатюра, м. схв. минијатура; — запозичення з французької мови; фр. miniature походить від іт. miniatura «тс.», пов'язаного з мініо «сурик», яке зводиться до лат. мініум «тс.; кіновар». — СІС² 547; Булаховський Нариси 65; ССРЛЯ 6, 1014; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Bezlaĵ ESSJ II 184; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—92.— Див. ще манія², міній.

міній (хім.) «окис свинцю, що використовується для виготовлення червоної фарби»; — ч. слц. мініум «червона фарба, окис свинцю»; — запозичення з новолатинської хімічної номенклатури; лат. мініум «сурик; кіновар» давніше було запозичене в вигляді укр. манія (див.).

мінімум «найменша кількість», мінімалізм «граничне зниження вимог», мінімаліст, мінімізація, мінімальний; — р. болг. м. мінімум, бр. мінімум, п. ч. слц. вл. нл. мінімум, слн. мінімум, схв. мїнимум; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Мінімум, фр. англ. мінімум походять від лат. мінімум «найменша кількість», мінімус «найменший», пов'язаних з тіпог «менший», спорідненим з дінд. мініті «зменшує, скорочує», псл. *тєпїжі «менший». — СІС² 547; ССРЛЯ 6, 1016; Kopaliński 633; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще менший.— Пор. міністр, мінус, міну́та.

міністр, міністерство; — р. министр, бр. министр, п. слц. вл. міністер, ч. ministr, нл. министар, болг. министр, м. министр, схв. министр, слн. міністер; — запозичення з французької мови; фр. ministre «міністр» походить від лат. minister (<*minustegos) «помічник, слуга», пов'язаного з тіпог «менший». — СІС² 548; Фасмер II 624; ССРЛЯ 6, 1020; Kopaliński 633—634; Holub—Lyer 315; Dauzat 477; Walde—Hofm. II 91—93.— Див. ще мінімум.— Пор. адміністрація, мінус, міну́та.

мінюга (зоол.) «Lampetra Gray; Petromizon L.», [мінюг] «веретільниця, безнога ящірка, Anguis fragilis» Л; — р. болг. схв. мѣнога, бр. мѣнога, п. мініюг, мініюга, заст. пайног, тєппог, ч. мініюга, [пєіпок], слц. мініюга, вл. мініюга, мініюжа; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. Neunauge (двн. піпюуге) «річна мінога» (букв. «дев'ятиочка») складається з числівника пєуп (двн. піуп) «дев'ять», що відповідає лтс. deviñi, псл. devęť «дев'ять», та іменника Auge (двн. оуге) «око», спорідненого з лит. akis, псл. oko

«тс.»; німецька назва зумовлена тим, що крім очей і ніздрів у голові міноги з обох боків є по сім зябрових отворів.— СІС² 548; Фасмер II 624; КЭСРЯ 266; Преобр. I 548; Brückner 338; Holub—Lyer 315 Machek ESJĀ 363—364; Kluge—Mitzka 38, 508—509.— Див. ще **де-в'ять**, **око**.

мінор музичний лад); (перен.) «сумний настрій», **мінорний**; — р. болг. *минор*, бр. *мінор*, п. *minor*, схв. *миноре*; — через посередництво російської мови запозичено з італійської; іт. *minor* «менший, молодший; мінорний» походить від лат. *minor* «менший». — СІС² 548; ССРЛЯ 6, 1024; ТСБМ III 159; Koraliński 634; Mestica 957.— Див. ще **менший**, **мінімум**.

[**мінти**] «розум, клепка» Ме; — запозичення із східнороманських мов; молд. *mintă* «розум», рум. *mintă* «тс.» походить від лат. *mens* (род. в. *mentis*) «розум, мислення», спорідненого з дінд. *patiḥ* «смысл, значення, думка», лит. *mintis* «думка», псл. *рамеѣть*, укр. *пам'ять*. — Мельничук Молд. эл. 168; СДЕЛМ 259; DLRM 502; Pușcariu 94; Walde—Hofm. II 69—70.— Див. ще **мінити**, **мніти**, **пам'ять**.

[**мінтя́н**] «безрукавий кожушок, оздоблений хутром і вишивкою» МСБГ, [*мінтє́н*, *мунтя́н*, *мінтя́нка*, *минтя́нка*] «тс.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *минтя́н* «мережана селянська куртка» (рум. *mințeán* «тс.») походить від тур. *mintan* «вид камзола з рукавами», яке зводиться до перс. *pešten* «вид жилета; верхня сорочка». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; СДЕЛМ 259; Радлов IV 2156.

мінус «(мат.) знак віднімання або від'ємної величини; вада, дефект»; — р. болг. м. схв. *минус*, бр. *мінус*, п. ч. вл. нл. *minus*, слц. слн. *minus*; — запозичення з латинської мови; лат. *minus* «менше» пов'язане з *minor* «менший», спорідненим з псл. **тъпїѣ* «менший». — СІС² 548; St. wug. obsuch 481; Holub—Lyer 315; Wa'de—Hofm. II 92—93.— Див. ще **менший**, **мінімум**.

мінута «одиниця вимірювання кутів, 1/60 градуса; [хвилина Ж]», [*минута*] «хвилина», [*минуті́на*] «тс.», [*мінут-*

ник] «чарівник» Ж; — р. болг. *минута*, бр. *мінута*, п. ч. вл. нл. *minuta*, слц. слн. *minuta*, м. *минута*, схв. *мінут*; *минута*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Minute*, фр. *minute*) запозичено з латинської; лат. *minuta* «маленька, незначна» є дієприкметником жін. р. від дієслова *minuere* «зменшувати», пов'язаного з *minor* «менший». — СІС² 548; Фасмер II 625; Преобр. I 538; Hüttl-Worh 16; Brückner 338; Machek ESJĀ 364; Holub—Lyer 315; Walde—Hofm. II 92—93.— Див. ще **менший**, **мінімум**. — Пор. **міністр**, **мінус**.

[**мінцар**] «безмін» ВеЛ; — ч. *mincár*, слц. *mincier*; — запозичення з угорської мови; уг. *mincér*, *minclér* «тс.» етимологічно неясне. — Machek ESJĀ 363; Holub—Lyer 314.

міня́ти, **міню́ти** «змінювати; [міняти Ж]», **міню́тися** «мінятися; с'яяти різними кольорами, переливатися», **міна́** «обмін», [*міна́*] «тс.; оплата при міновій торгівлі; перетворення» Ж, [*мінювець*] (мін.) «шпат» Ж, [*міннік*] (ент.) «переливниця райдужна, *Apatura iris* L.» Ж, [*міня́йлик*] «ганчірник» МСБГ, *міня́йло*, *міня́льник*, *міня́нка* «мінання», [*міня́ка*, *зробити*] «помінятися», [*міня́чка*] (ент.) «товкунець звичайний, *Empis tessellata* Fabg.» Ж, [*міню́ба*] «обмін, розмін», [*міню́ка*] (у виразі [*давай м.*] «давай мінятися»), [*міню́ки*] (у виразі [*ходімо м.*] «тс.»), [*міню́ма*] «мінючись», *міню́вий*, *міно́вий*, *міню́льний*, [*безперемінно*] «неодмінно», *вімін* «обмін»; *віміна* «тс.» СУМ, Ж, *відмінювати* «змінювати граматичну форму», *відмінювати* «змінювати», *відміна* «зміна; різновид; особливість; граматичний тип; скасування; [відмінність; виро́док, потво́ра Ж; рахі́т Ж; потворна дитина, хвора на рахі́т; підмінена дитина]», *відмінник* «кращий учень, кращий працівник; [потворна дитина, хвора на рахі́т]», *відмінюк* «граматична форма імені; [потворна дитина, хвора на рахі́т]», [*відмінча́*] «потворна дитина, хвора на рахі́т; чортеня, яким підмінено дитину», *відмінний*, *зміна*, [*зміню́ване*] «грошові справи» Ж, [*змінне*] «розмінні гроші» Ж, *змінник* «той, хто працює на зміні; [зрадник Ж]», [*змінничий*] (зоол.)

«різнотілки, Astasiae» Ж, [змінóк] «вексель» Ж, [змінчик] «робітник, що прийшов на зміну іншому», [змінь] (зоол.) «різнотлка, Astasia» Ж, [змінкóвий] «вексельний» Ж, змінлівий, змінний, [змнóчний] «вексельний» Ж, [змініво] «поперемінно» Ж, [зámін] «заміна, обмін» Ж, заміна, [замінка] «заміна, обмін», замінник, замінювач, замінний, наперемнку, напереміну, [напопереміну] Ж, незмінник (мат.), неодмінний, обмін, [обміна] «зміна, відмінність; різновид; викуп; потворна дитина, хвора на рахіт», [обмінок] «потворна дитина, хвора на рахіт», [обмінчик] «мінйало» Ж, обмінний, [одмінок] «потворна дитина, хвора на рахіт», [одмінча] «тс.», переміна, перемінка «переодягання, перерва» СУМ, Нед, перемінник «той, хто замінює іншого на роботі», перемінлівий, перемінний, [перемінчівий] Нед, підміна, підмінок «підмінена дитина», [підмінча] «тс.» Нед, підмінний, поперемінний, [примінітися] «пристосуватися» Нед, промін «обмін», [проміна] «тс.»; завдаток Нед, [промінне] «те, що береться за розмін», рóзмін; — р. меня́ть, бр. мяняць, др. мбняти, п. тієніас, тієніс сіє, ч. тєніті, слц. тєніт', вл. тєпјєс, вл. тєпіс, тєпјас, болг. меня́, м. мєні, мєнува, схв. мєнити, мијєнити, слн. тєпјати, стсл. м'бнити; — пєл. тєпјати, тєніті, пов'язане з тєпа «зміна»; — споріднене з лит. таіпас «обмін, зміна», лтс. таіпа «тс.», лат. commūnis (<commūnis) «загальний, звичайний», гот. gamains «тс.», двн. меіп «облудний», дінд. тєліп «помста», тауате «мінє»; іє. *меі- «міняти». — Фасмер II 597—598; Преобр. I 579; Вгückнер 329; Machek ESJČ 359; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 898; БЕР III 739—740; Skok II 421—422; Bezłaj ESSJ II 177—178; Верп. II 49; Pokorny 710. — Пор. **навперемінки**.

міокáрд «серцевий м'яз», міокáрдій «тс.», міокáрдит «захворювання серцевого м'яза»; — р. болг. миокáрд, бр. міякáрд, п. міокáрд, ч. слц. туюкард, схв. миокáрдитис, слн. тіокáрд; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. myocardium утворено з основ гр. μυς «м'яз» і καρδία «серце». —

СІС² 548—549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; РЧДБЕ 458; Klein 1021. — Див. ще **кардіограма**.

міóма «доброякісна пухлина з м'язової тканини»; — р. болг. миóма. бр. міёма, п. туюта, ч. слц. туют, схв. мїóm, слн. тіómт; — запозичення з латинської медичної термінології; лат. туюта утворено від гр. μυς «м'яз; миша», спорідненого в лат. mūs «миша», mūsculus «м'яз», пєл. тують, укр. мїша (пор. р. мїшица «м'яз»), за допомогою суфікса -ома. — СІС² 548; 549; ССРЛЯ 6, 1032; Holub—Lyer 326; Klein 1021. — Див. ще **мїша**. — Пор. **мўскул**.

мірабéль (сорт жовтої сливи); — р. мирабéль, бр. мірабéль, п. mirabela, ч. mirabelka, слц. mirabela, mirabelka, болг. мирабéл, схв. мирáбéлка, слн. тіgabéла; — запозичення з французької мови; фр. mirabelle «тс.» походить від іт. mirabella, mirabolano, яке через лат. myrobalanum «тс.» зводиться до гр. μυροβάλανον «бальзам з горіхової пальми», що складається з основ іменників мўров «солодкий сік, запашна олія, бальзам», спорідненого з дангл. smeogi, smeги «жир», двн. smeго «тс.», лит. smargas «мазь, жир», і βάλανος «жолудь; горіх», спорідненого з лат. glāns «жолудь», лит. gilė, пєл. зєлфдь «тс.», укр. жóлудь; недостатньо обгрунтоване пов'язання з назвою містечка Мірабо (Mirabeau) на півдні Франції (Słownik wyr. obcych 481; ССРЛЯ 6, 1038). — СІС² 549; Holub—Lyer 316; Kluge—Mitzka 480; Dauzat 477—478; Frisk I 213, II 273—274. — Див. ще **жóлудь**, **міро**.

міра́ж «марево; щось уявне, примарне»; — р. болг. мира́ж, бр. міра́ж, п. тігаž, ч. слц. тігаž, схв. мїрāж; — запозичення з французької мови; фр. mirage «тс.» є похідним від мігег «захоплюватися, милуватися; дивуватися», що походить від лат. mīgāgi «тс.», пов'язаного з mīgus «чудовий», спорідненим з дінд. smégañ «який усміхається», лтс. smiēt «сміятися», пєл. sm iati sę, укр. смія́тися. — СІС² 549; ССРЛЯ 6, 1039; Kopaliński 635; Dauzat 478; Walde—Hofm. II 94. — Див. ще **смія́тися**.

міріáди «незліченна кількість»; — р. мїриáды, бр. мїрыяды, п. тіг ady, ч.

tyriáda, слц. вл. tyriada, болг. *мириáди*, схв. *мириjáда*, слн. *miriáda*; — за-позичення з французької мови; фр. *tyriade* утворено на основі лат. *tyriás*, що походить від гр. *μύριας* (род. в. *μυριάδος*) «десять тисяч»; пов'язаного з *μύριος* «незчислений», можливо, спорідненого з сірл. *mūr* «велика кількість». — СІС² 549; Фасмер II 626; ССРЛЯ 6, 1040; Hüttl-Worth 14; Kora-liński 635; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Dauzat 493; Frisk II 271—272; Boisacq 651.

міркувати «роздумувати; [помічати Ж]», [міркуватися] «стримуватися», *поміркуваний* «стриманий, розсудливий»; — бр. *меркаваць* «розмірковувати, мати намір, робити висновки; приміряти», п. *miarkować* «робити висновки; стримувати, вгамовувати; відміряти», ч. *merčiti* «помічати; спостерігати», [merkovat, měrkovati] «тс.», слц. *merkovat'* «доглядати; бути обережним», вл. *měrkować* «помічати», нл. *markowaś* «тс.», м. *мерка* «придивлятися», схв. *мёркати* «тс.; оцінювати»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *merken* «позначати; помічати, розуміти» пов'язане з *Марке* «марка, знак»; на слов'янському ґрунті зазнало зближення з *мірка*. — Винник 89—90; Фасмер II 602; Преобр. I 526; Brückner 330; Machek ESJC 359; Holub—Lyer 310; Schuster-Sewc 901; Skok II 408—409; Bern. II 37—38. — Див. ще *мірка*.

міродавчий (заст.) «який є мірилом, авторитетний, керівний» Ж; — п. *miarodajny*, вл. *měrodajny*, болг. *меродавчън*, м. *меродавен*, схв. *мёродаван*, слн. *merodájen* «тс.»; — калька нвн. *maßgebend* «тс.», утвореного з основ іменника *Maß* «міра, мірка» і дієслова *geben* «давати».

міршник, міршник, мірошниківна, мірошникувати, мірошниченко — див. **міряти**.

[**міртук**] «відро місткістю близько одного літра для вимірювання молока; ківш для набирання борошна; літр Ж; старший чабан Ж»; — п. [mirtuk] «міра у півтори кварта», слц. *mertuk* (заст.) «міра, мірка»; — запозичено з угорської мови (можливо, через посередництво ру-

мунської; рум. *mertic* «мірка для вимірювання борошна, яке віддають за помел; порція вівса; доля, частка»); уг. *mérték* «міра, мірка, норма», можливо, в свою чергу, походить від укр. *мірчук* «міра зерна, яку беруть за помел». — Балецкий St. sl. 9, 338; SW II 997; Vincenz 10; СДЕЛМ 255; DLRM 493.

міряти «визначати розмір; [цілити]», *мірити* «тс.», *мірошникувати*, [мірчити] «забирати частину зерна за помел», *міряться* «порівнюватися; намагатися, пробувати», *міра*, [міренник] «землемір; вимірювач; роздавач» Ж, [мірець, міривчий, мірінник] «тс.» Ж, *міріло*, [міриця] «восьмина, гарнець» Ж, *мірка*, *мірник* «землемір; [міра сипких тіл]», *мірниця* «одиниця об'єму сипких тіл», [мірнійця] «четверик» Ж, [мірність] «помірність», [міровé] «плата за міряння» Ж, [мірочне] «тс.» Ж, [міршник] «мірошник» Ж, *міршник* «мельник; [підмайстер, що бере мірчук за помел Ж]», *мірошниківка*, *мірошниченко*, [мірчак] «міра об'єму для рідких і сипких тіл» Ж, [мірчий] «землемір; приймальник сукна на сукновальні», *мірчук* «міра зерна, що береться за помел», *міршальник*, [міршник] «землемір», *міршальний* «вимірювальний», *мірний* «розмірений; вимірювальний; помірний; проміжний», *міршальний*, *бэзмiр* «безмежжя», *бэзмiр'я* «тс.», *бэзмiрний*, [бэзнэмiрний] «безмірний», *вiмiрити* «виміряти; [націлитися]», *вiмiряться* «вимірюватися на палиці; [вибачатися, виправдовуватися]», *вiмiр* «розмір, вимірювання; [мірчук; зерно, яке купують на млині і там же змелюють Ж]», *вiмiрник*, *вiмiрювач*, *домірний* «відповідний, пропорційний», [змір] ([з. очий] «окомір») Ж, *змірок* «мірка», [змір'я] «вимір» Ж, [замірни́ти] «замахнутися» Я, *заміряти* «вимірювати; замахуватися», *замірятися* «замахуватися; мати намір», *зámір* «задум, намір», *зámір* «замірювання; [намір; вимірене поле]» Г, Ж, [замірка] «намір Я; палиця з нарізками для вимірювання рідини», [зámірок] «намір» Ж, [заміристий] «самовпевнений, зухвалий» Ж, *наміря́тися* «мати намір; націлюватися», *на́мір*, [навмір] «як попало, без розбору», [на-

умір] «тс.», *надмір* «надлишок», *надмір* «дуже, занадто», *надміру* «тс.», *надмірний*, [*надомір*] «зверх, ще раз, на додачу» Ж, [*назавміру*] «надто, надмірно», [*назауміру*] «тс.», [*нарозмір*] «відповідно» Ж, [*немірний*] «непомірний», [*немірянний*] «безмірний, безмежний» Ж, [*невмірний*] «надмірний» Ж, [*невзаміру*] «незрівнянно», *невимірний*, *недомір* «недостача в розмірі», *недомірск* [«тс. Ж»]; *маломірка*, *незміренний*, [*незмірене*] «незмірно», [*незмірено*] «тс.», *незмірний*, [*неомірний*] «неосязний», *непомірний*, [*неумірний*] «нерегулярний» Ж, *обмірювати* «визначати розмір; обманювати в мірі», *обмір*, *обмірник* «той, хто обмірює», *обмірок* «недомірок», *обмірювальний*, *перемірка*, *переобмір*, [*номір*] «міряння» Нед, [*помірець*] «землемір» Нед, [*помірчий*, *помірчик* Нед] «тс.», [*помірниця*] «бочка, в яку сиплять зерно мірошнику», [*помірка*] «присадибна земля; міряння Нед», [*помірок*] «тс.», *помірний*, *примірятися* «націлюватися; готуватися», [*примір*] «намір; приклад», *примірка*, *примірник* «екземпляр», *примірочна*, *примірювальна*, *примірювач*, *приміром*, [*примірний*] «взятий як приклад» Нед, *промір* «вимір» СУМ, Нед, *промірник*, *промірний*, *розмір*, [*розмір*] «розмірювання; мірчук; дерев'яний циркуль у бондарів», [*розмірач*] «дерев'яний циркуль у бондарів», *сумірний*, [*уміряти*] «недоміряти», [*умірений*] «помірний; достатній» Нед, [*уміренний*] «тс.» тж, [*умірний*] «регулярний» Нед; — р. *мерить*, бр. *мераць*, др. *мѣрати*, п. *mierzyc*, ч. *měřiti*, слц. *merat'*, вл. *měřić*, нл. *měřiš*, болг. *мѣря*, м. *мери*, схв. *мѣрити* (*мјѣрити*), слн. *měriti*, стсл. *мѣрити*; — псл. *měriti*, пов'язане з *měra* і, далі, з *mětiti* «мітити; цілитися»; — споріднене з лит. *mėtas* «час», гот. *mitan* «міряти», лат. *mētior* «міряю», дінд. *māti* «міряє»; іє. **mē-* «міряти». — Фасмер II 600, 604; Преобр. I 579; Чайкина РР 1972/2, 112—114; Brückner 330; Machek EŠJČ 364; Holub—Kop. 224; Schuster-Šewc 899, 900; БЕР III 751—753; Стоянов 71—72; Младенов 312; Skok II 436—437; Bezlaž ESSJ II 178; Bern. II 50; Mikl. EW 195; Pokorný 703—704. — Пор. *мітити*.

місити «м'яти, розминати; топтати», [*місиво*] «невелике грузьке болото» Ч, *місіво* СУМ, Ж, *місілка*, *місільник*, *місільний*, [*міськаво*] «брудно, грузько», *заміс*, [*підмісь*] «домішка» Нед, [*прімісь*] «тс.» Нед; — р. *месить*, бр. *мясіць*, др. *мѣсити*, п. *miesić*, ч. *mísiti*, слц. *miesit'*, вл. *měšić*, нл. *měsyš*, болг. *мѣся*, м. *меси*, схв. *мѣсити*, *мијѣсити*, слн. *měsiti*, стсл. *мѣсити*; — псл. *měsiti*; — споріднене з лит. *maišyti* «мішати», лтс. *māšit*, двн. *miskan*, дангл. *miscian*, лат. *miscere* «тс.», гр. *μίσσμι* «мішаю»; іє. **meik-/moik-/mik-* «тс.». — Фасмер II 606—607; Преобр. I 580; Brückner 335; Machek EŠJČ 365; Holub—Kop. 225; Schuster-Šewc 905; БЕР III 761—763; Skok II 422—423; Bezlaž ESSJ II 179; Bern. II 52—53. — Пор. *мішати*.

місія «відповідальна роль; делегація, яку посилають з певною метою; дипломатичне представництво; завдання, доручення», *місіонер* «проповідник, що надсилався християнською церквою до нехристиян», *місіонерство* «діяльність місіонера»; — р. *міссия*, бр. *місія*, п. *misja*, ч. *mise*, *misse*, слц. *misia*, вл. *misija*, болг. *місия*, м. *мисија*, схв. *місија*, слн. *misija*; — запозичення з латинської мови; лат. *missio* «посылка, відправлення» пов'язане з *mitto* «надсилаю, відправляю, супроводжую», очевидно, спорідненим з ав. *maed-* «посилати». — SIC² 550; ССРЛЯ 6, 1055; Korpaliński 636; Holub—Lyer 316; Walde—Hofm. II 97—98. — Пор. *комісія*.

міст «споруда для переходу чи переїзду через річку, залізницю; [дерев'яна підлога]», [*місниця*] «дошка на дні воза; дошка в підлозі» Ж, [*містниця*] «дошка в підлозі, мості», *місток* «маленький міст; [середня частина човна]», *мостильник*, *мостина* «одна з дошок підлоги, мосту; [підлога] Ж», [*мостинці*] «дошки, покладені на човни для складання порома», [*мостіще*] «місце, де був міст», [*мостниця*] «товста дошка, мостина», *мостова* «брук», *мостове* «податок за проїзд через міст», *мостовий* «людина, що збирає мито за проїзд через міст», *мостовик*, [*мостовина*] «дошка в мості, підлозі, міст Ж», [*мостовничий*] «на-

глядач мостів», *мости́ти* «настилати міст, підлогу, брук; класти, розміщати; влаштовувати гніздо», [*замостівий*] «який знаходиться за мостом», [*передмо́сте*] «передмостове укріплення; плацдарм» Нед, *передмо́стів'я* «місце перед мостом», *передмо́стовий*, [*підмо́стка*] «примостка; підставка» Г, *підмо́стки*, *підмо́сток* СУМ, Нед, *підмо́стя*, *пóміст* «підмостки; настил; підлога; дошка; обапіл, мостина Нед», [*помі́стниця*] «дошка на дні воза; дошка у підлозі; мостина», [*помо́стйна*] «дошка на дні воза; кладка; дошка в підлозі, підлога Нед», [*пóмо́сток*] «тс.» Нед, *прі́міст* «тротуар; причал для порома; лавочка біля стінки Нед», *прі́містка* «підвищення, прибудоване до стіни; нари, стіл; [східець біля печі; підмостки; тимчасовий стіл; лавочка]», [*прі́містки*] «підмостки» Нед, *прі́мо́стка* «прилагоджена для чогось лавочка; підмостки; настил», [*прі́мо́сть*] «підмостки» Нед, [*промо́ст*] «гать» Пі; — р. бр. болг. м. *мост*, др. *мостъ* «міст; гребля; бруківка», п. ч. слц. *most*, вл. нл. слц. *mōst*, полаб. *mōst*, схв. *mōst*, етсл. *мо́стъ*; — пел. *mostъ* «міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу», пов'язане з *mesti*, *metati* «кидати»; — зіставлення з двн. *mast* «жердина, щогла, палиця», нім. *Mast* «стовп; щогла» (Holub—Kop. 230; Stender-Petersen ZfSlPh 13, 258; Meringer IF 21, 303) або з лат. *mālus* «щогла, колода, брує» (Kiparsky GLG 47; Fick BB 29, 235) позбавлені ґрунту.— Фасмер II 622; Преобр. I 560; Brückner 344; Machek ESJC 374; Schuster-Sewc 955; Olesch 596; Младенов 305; Skok II 459; Bezlaj ESSJ II 196.— Див. ще *ме́сті*, *ме́тати*.— Пор. *місто*, *місце*, *мо́тати*.

містер «найменування чоловіка в Англії і Америці (вживається разом з іменем або прізвиськом)», *мі́стрис* «мієйс»; — р. болг. *мі́стер*, бр. *мі́стэр*, п. ч. слц. *mister*, схв. *мі́стер*, слн. *míster*; — запозичення з англійської мови; англ. *mister* є видозміненою формою слова *master* (утвердилося під впливом давнішої форми жін. р. *mistress*), що походить від сангл. *maistre* (дангл.

mægester), яке зводиться до лат. *magister* «начальник, керівник».— СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1056; Kopaliński 636; Holub—Lyer 316; Klein 988; NSD 1588; Skeat 330; ODEE 582.— Див. ще *магі́стр*.

мі́стерія «таємничі релігійні обряди у античних народів; середньовічна релігійна драма», *мі́стеріальний*; — р. болг. *мистѣрия*, бр. *мі́стѣрыя*, п. *misterium*, ч. *mystérium*, слц. *mistérium*, вл. *misterioznu*, м. *мистерија*, схв. *мі́стѣрїя*, *мі́стѣрија*, слн. *mistērij*; — запозичення з німецької мови; нім. *Mysterium* (мн. *Mysteria*) походить від лат. *mysterium* «таємниця», мн. *mysteria* «таємничий культ; містерії», яке зводиться до гр. *μυστήριον* «таємниця, таїнство», пов'язаного з *μύω* «закриваю очі, губи», переконливо не з'ясованого.— СІС² 550; Фасмер II 627; Преобр. I 539; Kopaliński 636; Holub—Lyer 327; Frisk II 279—281.— Пор. *мі́стика*.

мі́стець, *мі́стюк* — див. *мисте́ць*.

мі́стика, *мі́стик*, *мі́стици́зм*, *мі́стичний*; — р. болг. м. *мі́стика*, бр. *мі́стыка*, п. *mistyka*, ч. слц. вл. *mystika*, схв. *мі́стика*, слн. *místika*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Mýstik*, фр. *mystique*, англ. *mystic* походять від лат. *mysticus* «містичний, таємний, таємничий», що зводиться до гр. *μυστικός* «містерійний, виголошуваний у містеріях», пов'язаного з *μυστήριον* «містерія; таємниця, таїнство», *μύστης* «таємничий».— СІС² 550; Kopaliński 636—637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494; Klein 1023.— Див. ще *мі́стерія*.

мі́стифіка́ція «введення в оману», *мі́стифіка́тор*, *мі́стифікува́ти*; — р. болг. *мистифика́ция*, бр. *мі́стыфіка́цыя*, п. *mistyfikacja*, ч. *mystifikace*, слц. *mystifikácia*, вл. *mystifikacija*, м. схв. *мі́стифіка́ција*, слн. *mistifikácija*; — запозичення з французької мови; фр. *mystification* пов'язане з *mystifier* «містифікувати», утвореним з кореня слова *mystique* «містичний; містика» (гр. *μύστης* «таємничий») і словотворчого компонента *-fier*, що зводиться до лат. *facere* «робити».— СІС² 550; ССРЛЯ 6, 1057; Kopaliński 636—637; Dauzat 494.— Див. ще *мі́стика*, *факт*.

місто «великий населений пункт; (заст.) місцевість, місце», *містечко* «селище міського типу», [містїлице] «посудина, резервуар» Ж, *містїна* «місце, місцевість, [містечко Ж]», [містїско] «плацента» Ж, [містїще, містїй] «те.» Ж, [містїч] «міщанин» Ж, [містївє] «мито за право торгівлі на базарі», [містїчка] «містечко, ринок» Ж, [містїюк] «мешканець міста» Ж, [містїяне] «міське мито» Ж, *містїянін* «мешканець міста», *містїянін*, *містїяństwo*, [містїячїк] «син міщанина», [містїчїк] «мешканець міста, міщанин» Ж, [місто] «замість; ніби», [мість] «замість», [міський] «міський» Ж, Бі, [містївий] «змістовний» Ж, *містїкий* «такий, що багато вміщує», *міськїй*, [містївий] «міський», *містїти*, *вміст*, *вмістїлице*, *вмістїтель* «резервуар» Ж, *зміст*, *змістївний*, [замістїя] «передмістя», *замістїк*, *замістїцтво*, *замістїній*, *замістїкий*, *замістїти*, *замістїяти*, *намістїк*, *намістїцтво* СУМ, Ж, [намістїничий] Ж, *намістїти* «помістити», [невмістїний] «недоречний» Ж, *перемістїти*, *передмістя*, *передмістїянін* «житель передмістя», *підмістїкий*, [помісто] «посада», *помістїя*, *помістїчик*, *помістїцтво*, [пмістїть] «замість; неначе», *позамістїкий*, *примістїення*, *примістїкий*, *примістїти*, *сумістїк*, *сумістїцтво*, *сумістїти*, *сумістїяти*, *умістїлице*, *умістїще*, [умістїка] «вміщення об'яви в газеті» Нед, [умістї] «разом» Шейк, [умісто] «замість» Шейк; — р. *місто* «місце; місцевість», *містїчка* «міщина; містечко (селище)», бр. *міста* (заст.) «місто; [базарна площа]», др. *місто*, «місце; селище», п. *miasto* «місто; ринок», ч. *město* «місто», *místo* «місце», слц. *mesto* «місто», *miesto* «місце», вл. нл. *město* «місто; місце; площа», болг. *място* «місце; місцевість», м. *место* «місце; місто», схв. *мѣсто* (*мјѣсто*), слн. *město* «тс.», стсл. *мѣсто* «місце»; — псл. **město* «місце», давніше, очевидно, «накидане на землю покриття для розташування», пов'язане з *metati*, *mesti* «кидати»; — зіставлення з лит. *místi* «харчування» та ін. (Фасмер II 608; Преобр. I 580; Trautmann 185) або з лит. *mīstas* «кіл» та ін. (Верп. II 52; Нолуб—Кор. 225) позбавлені підстав; роз-

виток значення «великий населений пункт» (через проміжне «базарна площа, ринок») відбувся, очевидно, під впливом польської мови.— Schuster-Sewc 903—904; Bezlej ESSJ II 179—180.— Див. ще *містї*, *метати*.— Пор. *замість*, *міст*, *намість*.

[містїшити] «місити, м'яти, товкти; третирувати» Ж, [містїчїти] «тс.» Ж, [містїшитися] «товктися, неспокійно поводитися» Ме; — очевидно, результат контамінації слів *метїшитися* і *містїти* (див.).

місце «простір, місцевість; плацента», [міїсце] «місце», [міїце] «тс.» Пі, [місцє] «невелике місце; невелика площа землі» Бі, [місцєвік] «мешканець певної місцевості» Ж, *місцєвість*, *місцїна* «місце; [містечко Ж]», *місцєвий*, *місцїями* «де-не-де»; — бр. [мвїсце] «місце», п. *miejsce* (< *mięstce*) «тс.»; — псл. *městьce*, зменш. від *město* «місце»; в українській мові ця форма (поряд з *місто* «тс.») могла бути підтримана впливом польської мови.— Див. ще *місто*.

місюрка¹ (іст.) «шолом із сіткою, яка накладалася на обличчя і плечі», *мисюрка*; — р. ст. *мисюрка*, бр. ст. *мисурка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *miśiurka* «тс.» походить від ар. *Misur* (*Misr*) «Єгипет»; з Єгипту цей вид шолома веде свій початок.— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Фасмер II 628; Беркович РР 1982/2, 154—155; Срезн. II 153—154; Булыка 204; Brückner 338.

[місюрка²] «бусина, бісерина» Ж, [місьброк] «прикраса, підвісок» О; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [бісур, бісюр] «тс.»; зіставляється також (О I 445) з п. *wisiołek* «брелочок».— Див. ще *бісер*.

місяць «супутник землі; частина року», *місячник* «громадська акція тривалістю в один місяць; періодичне видання; [мінливий, як місяць Ж; лунатик]», *місячина* (іст.) «забезпечення натурою кріпосних селян за місяць», [місячка] «менструації», [місячне] «тс.», [місяшник] «лунатик», [місяшники] «казкові люди, що бувають місяць чоловіками, а місяць жінками» Ко, [місяцьоватий]

«місяцеподібний» Ж, *місячний, місяш-ний, безмісяччя, примісячитися*; — р. бр. *мѣсяцъ*, др. *мѣсяць*, п. *miesiąc*, ч. *měsíc*, слц. *mesiac*, вл. *měsac*, нл. *mja-sec*, болг. м. *мѣсецъ*, схв. *мѣсѣцъ, мѣсѣцъ*, слн. *měsec*, стсл. *мѣсѣць*; — псл. *мѣсѣсь*; — споріднене з лит. *mėnuo*, *mėnesis* «місяць», гот. *mēna*, лат. *mēnsis*, гр. *μήν*, дінд. *māḥ*, *māsaḥ* «те.»; іе. **mēns-*, **mēs-*, що вважається пов'язаним з **mē-* «міряти». — Фасмер II 608—609; Преобр. I 581; Brückner 334; Machek ESJC 360; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 901—903; БЕР III 755—757; Skok II 437—438; Bezlaĵ ESSJ II 179; Bern. II 51; Pokorny 732; Мельничук *Этимология* 1984, 140.

місячник¹ (бот.) «лунарія, *Luparia*; [редька, *Raphanus sativus* Кур]»; — п. *miesiącznica*, ч. *měsícnice*, слц. *mesačnica*, вл. *měsačnica* «те.»; — похідне утворення від *місяць*, можливо, зумовлене впливом латинської наукової назви *luparia*, похідної від *lupa* «місяць»; назва зумовлена подібністю плодів лунарії до серпа місяця; перенесення назви на редьку зумовлене загальною подібністю її до лунарії. — Нейштадт 283; Machek *Jm. rostl.* 65. — Див. ще **місяць**.

[**місячник**²] (іхт.) «місяць-риба, *Moła pola* (*Orthrorogiscus pola*)» Ж; — похідне утворення від *місяць*; назва зумовлена круглою формою риби, подібною до місяця. — БСЭ 25, 473. — Див. ще **місяць**.

мітѣлка — див. **мѣсті**.

міти — див. **іміти**.

[**мітигувати**] «заспокоювати, угамувати» Ж; — запозичення з польської мови; п. *mitygować* «заспокоювати, стримувати» походить від лат. *mītigare* «пом'якшувати, заспокоювати», пов'язаного з *mītis* «м'який; ніжний; спокійний», спорідненим з дірл. *mōith* «м'який», лит. *mielas*, *mūlas* «милий, приемний», псл. *milь* «милий». — Sł. *wyr. obcuch* 483; Brückner 337; Walde—Hofm. II 96. — Див. ще **мілий**.

мітинг, *мітингувати*; — р. болг. м. *мітинг*, бр. *мітынг*, п. *mitung*, ч. *mítink* (meeting), слц. слн. *miting*, вл. *meeting*, схв. *мітинг*; — запозичення з англійської мови; англ. *meeting* «збори,

засідання; спортивні змагання» є похідним від дієслова *meet* «зустрічатися, сходитися», яке зводиться до дангл. *mētan* «знаходитися, зустрічатися», спорідненого з дісл. *mēta* «зустрічати», гот. *gamōtjan* «тс.».— СІС² 550; Акуленко 141; Фасмер II 629; ССРЛЯ 6, 1060; Боровой *Путь слова* 283—287; Kopalinski 638; Holub—Lyer 317; ODEE 567; Klein 957, 1002.

мітити «ставити мітку; мати на увазі, намічати; цілити», [*міта́*] (заст.) «помітка» СУМ, Ж, *мітка, мітчик, міткий* «влучний», [*міткій*] «примітний», *мічений*, [*вімітка*] «замітка, запис» Я, *відмітина* «пляма іншого кольору на шкірі тварини», *відмітка, відмітчик*, [*домітувати*] «метити» Ж, *замічати*, [*заміт*] «пам'ять, спостереження» Я, [*замітина*] «зарубка у теслярів» Я, *зімітка* СУМ, Ж, [*зімічка*] «замітка» Ж, *заміткій* «примітний», *замітливий* «спостережливий», [*замітниця*] «довге і тонке дерево, яке сплавляють» Везн, [*измічати*] «спостерігати» Ж, *намітка*, [*невзімиту*] «непримітно», [*невмітно*] «тс.», [*одмітний*] «відмінний чимось від іншого» Дз, *помічати* «спостерігати; робити помітки», *помітка, помітний, помітливий* «спостережливий», *примічати*, *приміта, примітка*, [*прімітка*] «приміта», *примітливий* «уважний», *примітний*; — р. *мѣтитъ*, бр. *мѣціць*, др. *мѣтити*, п. *przymiot* «приміта, ознака», болг. *смѣтам* «рахувати, вичисляти, вважати», схв. *заміжѣтити* «примітити», *примѣтити* «тс.; зазначити»; — псл. *mētiti* опосередковано пов'язане з *metati* «метати»; — зіставляється з дінд. *mātiḥ* «міра, пізнання», лат. *mētior* «міряю», гр. *μήτις* «рада; розум», дангл. *mæd* «міра», пов'язаними з іе. **mē-* «міряти»; можливий також більш віддалений зв'язок з гот. *maitan* «рубати, різати, висікати». — Фасмер II 610; Преобр. I 581; Младенов 596; Skok II 423; Bern. II 54; Mikl. EW 196; Trautmann 179; Pokorny 703—704.

міткаль «сорт дешевої бавовняної тканини»; — р. *миткаль*, бр. *міткаль*, п. ч. *mitkal*, слн. *mitkal*; — через посередництво північнотюркських мов (чар. *mutkal*, тат. *миткаль*) запозиче-

но з перської (перс. *metqal* «тканина») або з арабської мови (ар. *mitkāl(i)*).— Фасмер II 629; Галиуллин РР 1976/6, 82; Преобр. I 539; Горяев 210; Шипова 235; ТСБМ III 163; Sl. wyr. obcsuch 483; Bern. II 63; Mikl. EW 198.

мітла¹, *мітла́стий*, *мітла́тий*, *мітлі́ще*, *мітля́р* — див. **містї**.

мітла² — див. **мітліця**.

мітліця (бот.) «польовиця, *Agrostis* L.; [жарновець віниковий, *Sarothamnus scorarius* Wimm. Mak; віниччя, *Kochia* Roth. Mak; стоколос, *Bromus* L.; костриця лучна, *Festuca pratensis* Huds.; вівсюнець пухнастий, *Avena pubescens*; грястиця збірна, *Dactylis glomerata* L.; аїра, *Aira* L. Ж; метельник, *Sparcium* L. Ж; тонконіг, *Poa* L. Mak; пажитниця п'янка, *Lolium temulentum* L. Mak», [*метелиця*] «мітлиця; хрінниця смердюча, *Lepidium ruderale* L.» Mak, [*метелишник*] «хрінниця смердюча» Mak, [*метелка*] «молочай кипарисовидний, *Euphorbia suparissias* L.» Mak, [*метелочки*] «хрінниця смердюча», *метельник* «*Sparcium* L.», [*метла*] «костриця лучна; солодушка звичайна, *Hedisarum obscurum*» Mak, [*метлі́ця*] «мітлиця; стоколос; костриця лучна; вівсюнець пухнастий; грястиця збірна; аїра Mak; тонконіг Mak; туніка, *Tunica prolifera* Scop. Mak», [*метличі́ще*] «поле, заросле мітлицею» Ж, *метлю́г* «*Apera* Adans.; [мітлиця]», [*метлюга*] «мітлиця» Mak, [*метлю́к*] «мітлиця звичайна, *Agrostis vulgaris* With.» ВеНЗн, Mak, [*метлюх*] «мітлиця», [*метлюха*] «тс.», [*мітельник*] «мітлиця Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітельниця*] «мітлиця звичайна» Mak, [*мітла́*] «мітлиця; віниччя Mak; тонконіг Mak; омела біла, *Viscum album* L. Mak; костриця лучна Mak», [*мітлі́чина*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний, *Apera spica-venti* Ж; жарновець віниковий Mak; віниччя Mak», [*мітлі́чка*] «стоколос» Mak, [*мітло́чине*] «мітлиця Ж; метельник Ж; метлюг звичайний Ж; жарновець віниковий Mak», [*метелі́ця*] «аїра; якась отруйна рослина» О; — р. *метельник* «метельник», *метлі́ца* «метлюг», *мя́тлик* «тонконіг», [*метелі́ца*] «аїра», [*метелка*] «метлюг», [*метлига*]

«тонконіг; метлюг звичайний», [*метлі́к*] «тонконіг лучний, *Poa pratensis*, L.», [*метлі́чник*] «метлюг звичайний», [*метля́к*] «мітлиця», [*мятлі́га*] «тонконіг лучний», [*мятлі́ка*] «мітлиця біла; тонконіг лучний», [*мятлі́ца*] «тонконіг», бр. *мятлі́ца* «мітлиця; жарновець віниковий; [стоколос житній, *Bromus secalinus* L.], *мятлі́чка* «метлюг», [*мятла*] «тс.», [*мятлюг*] «тс.; мітлиця; стоколос», [*мятлюжок*] «мітлиця», п. *mietlica* «мітлиця; [метлюг]», ч. *metlice* «метлюг; аїра», [*metlica*] «жарновець віниковий», слц. *metlica* «метлюг, [аїра]», нл. *mjetla* «метлюг», болг. [*метли́ца*] «тонконіг», [*метлі́к*, *метлі́ка*] «тс.», [*метла́*] «аїра, *Aira capillaris*»; — псл. *metryca*, похідне від *metrya* «віник»; назва зумовлена тим, що колоски цих видів рослин здебільшого зібрані у волоть (мітелку), а також тим, що з них в'яжуть віники (мітли); пор. інші назви хрінниці смердючої: [*вінички*, *віничник*].— Шамота 152; Нейштадт 106—107; Machek Jm. rosl. 290; Schuster-Sewc 928—929; БЕР III 769—770.— Див. ще **містї**.

мітниця, *мітність* — див. **уміти**.

міть — див. **мить**.

міф «стародавня фантастична народна оповідь», заст. *mit* «тс.» Ж, *міфічний*; — р. *миф*, бр. *міф*, п. *mit*, *myt*, ч. *mytus*, *mythus*, слц. *mýt*, *mýtus*, вл. *mytos*, болг. м. *мит*, схв. *міт*, слн. *mít*; — через посередництво латинської мови (лат. *mýthos*) запозичено з грецької; гр. *μῦθος* «слово; промова; розповідь; міф» остаточно не з'ясоване; були спроби пов'язати з гот. *maudijan* «згадувати», лит. *maudžiù*, *maūsti* «пристрасно бажати», псл. *mysl* «мисль».— СІС² 551; Фасмер II 629; Kopaliński 637; Frisk II 265.

міфологія «сукупність міфів; наука про міфи», *міфологічний*; — р. *міфологія*, бр. *міфалогія*, п. *mitologia*, *mytologja*, ч. *mythologie*, *mytologie*, слц. *mytológia*, вл. *mytologija*, болг. *митоло́гия*, м. *митологи́ја*, схв. *митолдги́ја*, слн. *mitologija*; — запозичення з французької мови; фр. *mythologie* через пізньолатинське *mýthologia* зводиться до гр. *μυθολογία* «виклад переказів, міфологія», утвореного з основи імен-

ника $\mu\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ «міф» і словотворчого компонента $-\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$, пов'язаного з $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ «слово, розум».— СІС² 551; ССРЛЯ 6, 1065; Koraliński 637; Holub—Lyer 327; Dauzat 494.— Див. ще *логіка, міф*.

міх «мішок; вичинена шкура; пристрій для нагнітання повітря; бурдюк», [міховіна] «тканина для мішків», [міховник] «хутовик» Пі, *мішечник* «спекулянт, що перевозить продукти в мішках», *мішечництво*, [мішкове] «збір за мішок зерна» Ж, *мішкови́на* «тканина для мішків», *мішо́к* «лантух; [міх для роздування; шкіряний бурдюк Ж; вид рибальської сітки Дз], [міща́] «маленький мішок; пухирець Ж», [міщю́к] «тс.» Ж, *міхувáтий* «мішкуватий», *мішечний*, *мішкувáтий*; — р. *мех* «хутро; бурдюк; піддувало», бр. *мех* «мішок», др. *мѣхъ* «шкура; мішок», п. *miech* «мішок; піддувало», ч. *měch* «міх; піддувало; бурдюк», слц. *mesch* «тс.; мішок», вл. нл. *měch* «тс.», болг. *мех*, *мях* «бурдюк (для рідини); міх», м. *мешина* «бурдюк; міх (волинка)», схв. *měx* «тс.», слн. *měh* «шкура; міх; мішок», стсл. *мѣхъ* «міх, бурдюк»; — псл. **mēxъ* «міх»; — споріднене з лит. *máišas* «мішок», лтс. *máiss* «тс.», прус. *moasis* «ковальський міх; піддувало», двн. *meisa* «прилад для носіння вантажу на спині», дінд. *mešāh* «баран, шкура»; іе. **moiso-s* «вівця; міх».— Фасмер II 612; Преобр. I 581—582; Brückner 331; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Schuster-Sewc 896; Младенов 312—313; Skok II 421; Bezlaј ESSJ II 175—176; Трубачев Рем. термиол. 377—378; Bern. II 46—47; Trautmann 165; Stang 35; Pokorny 747.

[*міхунка*] (бот.) «фізаліс, марунка, *Physalis L.*» Мак, [*міхурка, міхурниця*] «тс.» Мак, *міхурник* «*Solutea L.*», [*міхуринка*] «тс.» Мак; — п. [miechuwka] «фізаліс», [miechunka] «тс.; міхурник», ч. *měchůpnik* «міхурник», [měchunka] «фізаліс» (з п.), слц. *meschůpnik* «міхурник»; — похідні утворення від *міхур*; назви зумовлені тим, що плоди цих рослин знаходяться в здутих закритих чашечках або міхурцях.— Нейштадт 50; БСЭ 35, 286; 45, 6; Machek Jm. rostl. 124, 205—206.— Див. ще *міхур*.— Пор. *мохунка*.

міхур «пузир, пухир; [бурдюк Ж], [*міхур, міхуріна*] «тс.» Ж, [*міхунка*] «абеспес» Ж, ВеУг, [*міхурка*] «тс.» Ж, [*міхурчáтий*] Ж; — р. [*михурь*] «*tembrum virile*», п. [miechur] «сечовий міхур», ч. *měchůř* «пухир; сечовий міхур», слц. *meschůř* «пузир», болг. *мехур* «пухир; міхур», м. *меур* «міхур», схв. *měxūr* «пухир; міхур», слн. *měhūr* «тс.»; — псл. *mēxigъ* (<*moixouг-), *mēxugъ* (<*moixūг-) похідне від *mēxъ* «міх»; у якийсь спосіб пов'язане також з [*мо́хна, мо́шна*].— Фасмер II 630; Преобр. I 581—582; Brückner 328; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219—220; Bezlaј ESSJ II 176; Bern. II 46—47.— Див. ще *міх*.— Пор. *мо́хна, мо́шна*.

міцки, міцка, міцок — див. *міцька*¹.

міць «сила, міцність, могутність», [*моу Ж, мо́ца Бі*] «тс.», *міцність*, [*міцнотá, міснотá*], *моца́к* «силач; [міцне яйце, биток; міцний тютюн Ж]», [*моца́ка*] «силач; міцне яйце», [*маца́к*] «силач; міцний тютюн» Ж, *моца́р* «силач; (заст.) володар Бі», [*моца́рство*] «могутність», *міцний*, [*місний*] «міцний», [*моца́ний*] «тс.» Бі, Пі, *міцніти* «робити, міцним, зміцнювати», *міцніти*, *міцнішати*, [*мосува́ти*] «укріпляти», [*моцніти*] «кріпити; кріпитися», *моцува́тися* «з великим зусиллям робити щось; міряться силами», [*моцюва́ти*] «посилювати, зміцнювати; напружувати», [*моцюва́тися*] «моцюватися», [*моц*] «багато Ж; дуже МСБГ», [*змо́чна*] «з усіх сил» Ж, [*наміць*] «дуже міцно», [*неміць*] «неміч» Ж, [*немоце́нний*] «який перевищує сили», [*обезмо́цніти*] «знесилити» Пі, *уміцня́ти* «зміцнювати», [*умоцня́ти*] «закріплювати, робити міцним» Нед, [*умоцьо́вувати*] «тс.», [*умоцюва́тися*] «зробитися міцнішим», [*умоцьований*] «закріплений; зміцнений» Нед, ст. *моць* «спроможність, сила, чинність; збройні сили» (1436, 1455, 1462), *моцьни* «могутній, непохитний; правомочний» (1434, 1436, 1440—1492); — давнє запозичення з польської мови; п. *тоє* «сила, міць» відповідає укр. заст. *міч* «сила, змога», пов'язаному з *могті́*.— Richhardt 78.— Див. ще *могті́*.

мічман «звання у військово-морських силах СРСР», *мічманка* «формений

кашкет старшого і молодшого складу флоту»; — р. болг. *мічман*, бр. *мічман*, п. *miczman*, ч. слц. *mičman*; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *midshipman* «корабельний гардемарин» складається з прикметника *mid* «середній», спорідненого з лат. *medius* «тс.», псл. **medja* «межа», та іменника *shipman* «шкіпер; (заст.) моряк», утвореного з іменників *ship* «корабель», спорідненого з дісл. гог. *skip*, двн. *skif* «тс.», і *man* «людина», спорідненого з дінд. *mánuh* «людина, чоловік», псл. *mōžь* «чоловік», укр. *муж*; менш переконливе виведення з гол. *mitsman* (Смирнов 197). — СІС² 555; Фасмер II 630; Преобр. I 540; Kopaliński 629; Matzenauer 254; Klein 930, 977. — Див. ще *межа*, *муж*.

мішати «змішувати; заважати», *мішатися* «вмішуватися, втручатися», [мішак] «мішалка» Ж, *мішалка*, *мішалник*, [мішанець] «метис, гібрид, виродок; порушник спокою» Ж, [мішаник] «селянин, що дає своїх овець пастися разом з чужими» Ж, *мішаніна*, *мішаніця*, *мішанка* «кормова суміш; [спільне пасовисько Ж]», [мішане] «суміш; спільне пасовисько» Ж, [мішка] «палиця для мішання рідини; суміш», [мішун] «мішалка» Ж, *мішальний*, *мішаний*, *мішма* «упереміш», *впереміш*, *вперемішку*, *вп'оміш* «тс.», *всуміш*, *дбмішка*, *змішувач*, *змішувальний*, [замішанство] «збентеженість» Я, [замішаніна] «мішанина; сум'яття», *замішання*, *замішка* «рідка страва; напіврідка суміш кормів», *замішка* «замішання, перешкода», [наміш] «сміття, суміш» Пі, [намішованик] «вид печива, пирога» Ж, [намішуваник] «вид хліба», *обмішка* «висівки або мука, що підмішується до корму», [перемішка] «перешкода; переміна; змішування», [перемішне] «впереміш» Нед, *п'омісь*, *п'оміха* «перешкода», [п'оміш] «мішанина; впереміш» Нед, [п'рімісь Нед, *п'рімішка* Нед, *п'рімішний* Нед], *суміш*, *сумішка*, [сумішниця] «компост» Нед, [сумішний] «змішаний» Нед, [умішка] «придача; гарнір, приправа» Нед, *упереміш*, *уперемішку*, *усуміш*; — р. *мишатъ*, бр. *мишаць*, др. *мѣшати*, п. *mieszać*, слц. *miešat'*, вл. *měšeć*, нл. *měšaś*, полаб.

messat, болг. *мѣшам*, м. *мѣша*, схв. *мѣшати*, слн. *měšati*, стсл. *мѣшати*; — псл. *měšati* (<**měšjati*) «мішати», пов'язане чергуванням приголосних з *měsiti* «місити». — Див. ще *місити*.

мішенъ «ціль для стрільби»; — р. *мишенъ*, [нишан] «знак, печатка», бр. *мишэнь*, др. *мишень* «печатка», болг. *мишен(а)*, м. *нишан* «мішень; знак», схв. *нишан* «ціль»; — запозичення з турецької мови; тур. *pişan* «мішень; знак» походить від перс. *pišān* «тс.»; спроба (Ильинский ИОРЯС 20/3, 76) довести споконвічно слов'янське походження непереконлива. — Фасмер II 630; Аракин Тюркизмы 130; Преобр. I 540; Шипова 236; Mikl. EW 215; TEI II 135; Matzenauer 255.

мішкати, *мішкәнець*, *мешкәне* — див. **мешкати**.

[мішунка] (бот.) «*Prunus insititia variet.*» (сорт простої сливи) ВеНЗн, Мак, [мішунка, мошурка] «тс.» тж; — неясне.

мішурá «сріблясті або золотисті металеві нитки, що йдуть на виготовлення парчі»; — бр. *мишурá*; — запозичення з російської мови; р. *мишурá* виводиться від ар. *mozavvir* «підробка». — Фасмер II 631; Преобр. I 540; Шипова 236; Горяев 211; Mikl. EW 205; Lokotsch 123.

[мішұл] «мішок; мішечок для сиру» Ж; — похідне утворення від *міх* (*мішок*), очевидно, зближене з молдавськими означеними формами іменників на *-ул*. — Див. ще *міх*.

мла «темрява; туман; марево», *імла*, [имла] Ж, [мгла] «тс.», *імлістий*, *млістий*, [мглітися] «розпливатися в імлі» Ж, [(i)мліти] «мрячіти» Ба; — р. *мгла*, бр. *імгла*, др. *мъгла*, п. *mgła*, ч. *mĭha*, ст. *mĭha*, слц. *hmĭa*, вл. *mĭĭa*, нл. *mĭa*, полаб. *meagla*, болг. *мъгла*, м. *магла*, схв. *магла*, слн. *meġlā*, стсл. *мъгло*; — псл. *mьgla*, пов'язане з *mьžiti* «мжити»; — споріднене з лит. *miġlā* «туман», лтс. *miġla*, гр. *ὀμίχλη* «тс.», дінд. *meghāh* «хмара»; іе. **meigh-* «мигати; темрява; хмара». — Фасмер II 587; Преобр. I 518; Brückner 329; Machek ESJČ 368; Holub—Kop. 227; Schuster-Šewc 906; Olesch I 560—561; Skok II 353;

Bezlej ESSJ II 175; Mikl. EW 209; Trautmann 184; Pokorny 712.— Пор. мжїти.

[млавіч] «умить» О; — очевидно, результат видозміни виразу [намлі́ока] «тс.», у якому компонент *млі* зазнав помилкового осмислення як форма місц. в. від не існуючого в такому значенні **мла*. — Див. ще мліг, намлі́ока.

[млад] (бот.) «в'яз, берест, *Ulmus campestris* L.» ВеНЗн; — неясне; можливо, видозмінене запозичення, пов'язане з ч. *mlád* «молоде дерево, молодий ліс».

[мла́ка] «заболочена низина; багно; трясовина», [млак] «зарослий травною болотяний простір; трава, що росте на мочарах» Ме, Мо, [млако́вина] «багно, трясовина Ж; трава, що росте на багні Мо», [млачі́вка] «гноївка», [млачні́ця] (ент.) «болотяна муха, бджоловидка звичайна, *Eristalis tenax* L.» ВеНЗн, [млачо́к] «багнисте місце, заросле травною Ме, [млакова́тий] «багнистий» Ж, [млакові́тий ВеНЗн, мла́чний Ж] «тс.»; — п. [mláka] «багнисте місце»; — запозичення з східнороманських мов; молд. *mláka* «багно», рум. *mláca* «тс.» походять з південнослов'янських мов; болг. *mláka* «багнисте місце», м. *млака* «болото», схв. *mláka* «калюжа; багнисте місце», слн. *mláka* «калюжа», як і ч. слц. *mláka* «калюжа», споріднені з р. [молокі́та] «болото», п. [mlókicína] «струмок; болотна верба» і зводяться до псл. **molka* «болото», кореневого варіанта з давнім інфіксом -l-, пов'язаного з ток-пфті «мокнути», токгъ «мокрый»; недостатньо обґрунтована реконструкція (Machek ESJĀ 367; Holub—Kop. 226) псл. **mlaka* і зіставлення з лтс. *plācis* «болото». — Мельничук Молд. эл. 168; Толстой Сл. геогр. терм. 152—153; СДЕЛМ 262; DLRM 509; Skok II 440; Bezlej ESSJ II 187; Bern. II 72; Мельничук Мовозн. 1980/6, 54.— Див. ще мо́кнуги.

мла́скавець (бот.) «валеріанела, *Valerianella* Mill. Ж, Мак; фітеума, *Phyteuma* L.» Ж; — неясне; — припускається зв'язок із звуконаслідувальними дієсловами вл. *mlaskać* «чмокати, хлюпати», нл. *mlaskaś*, ч. *mlaskati*, слц.

ml'askat' «тс.», болг. *мляскам* «чмокати», схв. *мля́скати* «чавкати; в'яло їсти», слн. *mláskati* «цмокати». — Bern. II 64.

[млєвінь] «болото» Ж; — неясне.

[млєзі́ця] (бот.) «молочка приморська, *Glaux maritima* L.» Ж; — запозичення з чеської або словацької мов; пор. ч. *mlezivo* «молозиво»; назва зумовлена тим, що корови після молочки дають багато молока. — Machek Jm. rostl. 175.— Див. ще мо́лозіво.

млин «споруда, що розмелює зерно», [млєн] «палиця в жорнах для обертання каменя», *мли́во* «помел; зерно на помел; борошно», [млинáр] «мельник, мірошник», *млинáрство*, [млинéць] «вітрячок для лякання птахів», [млині́на] «невеликий млин» Ж, [млині́ця] «тс.», [мли́нісько] «місце, де був млин» Г, Ж, [мли́нище] «тс.», [млині́вка] «канал, яким іде вода до млина», [млинові́ця] «тс.» Ж, [млиновé] «млиновий збір», *млино́к* «невеликий млин; віялка», [млинчи́вка] «палиця в жорнах для обертання каменя», [млін] «тс.», *млинкува́ти* «віяти (зерно)»; — р. [млин], бр. *млын*, п. вл. нл. *mlūp*, ч. *mlūp*, слц. *mlup*, м. *млин*, схв. *млїн*, слн. *mlīn*, с.-цел. *м'линъ*; — псл. *mlīp*; — можливо, через посередництво германських мов (двн. *mlīn*) запозичено з латинської; лат. *molīna* «млин» пов'язане з *molō* «мелю», спорідненим з лит. *malti* «молоти», псл. **melti* «тс.», укр. *молóти*; водяний млин з'явився в римлян у I ст. до н. е.— Фасмер II 632; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJĀ 369; Holub—Kop. 227; Schuster-Sewc 933; Skok II 444; Bezlej ESSJ II 189; Walde—Hofm. II 104—105.— Див. ще мо́ло́ти.

млине́ць, [млин] «млинець», *мли́частий*; — вл. [mlinc], нл. [mlin], болг. [млин] «пиріг з бринзою», схв. *млі́нац*, слн. *mlīnes*, с.-цел. *млинъ*; — псл. *mlīp* «коржик з молотого борошна», пов'язане чергуванням голосних з **melti* «молоти». — Фасмер I 175; Преобр. I 30; Schuster-Sewc II 935; Skok II 443; Bezlej ESSJ II 189; Bern. II 64.— Див. ще мо́ло́ти.— Пор. блин.

мли́нька-мли́нька —^гдив. ма́ла.

[мліця] «лоша, що народилося в пору цвітіння ранньої гречки» Г, Ж; — неясне.

[млі] (мн., у виразі [млі б'ють] «блимають блискавиці»); — очевидно, пов'язане з [мовня] «блискавка», псл. *m^hlⁱni «тс.».— Див. ще мовня.

[мліг] «мить» (у виразі [на мліг ока] «в одну мить»); — не зовсім ясно; очевидно, пов'язане з миг.— Див. ще мїгати.

[мліна] (бот.) «різновид в'яза, *Ulmus pedunculata*» Л, [ельміна, ламіна] «тс.» Мак; — результат видозміни назви *ільм* ([ільміна]) «тс.».— Див. ще ільм.

мліти «бути розслабленим; знемагати; мучитися; непритомніти; упривати», млоїти «викликати відчуття млості; нудити», [млостити] «ставати млосно», млість «млосність, знемога, утома, стан, близький до втрати свідомості», млобність, [млость] «тс.», [млява] «спека, нерухоме повітря, важкість або задушливість повітря», млявість «слабкість, в'ялість», [млявість] «тс.» Ж, [млявоці] «безсилля; анемія» Ж, [млявий] Ж, [млий] «млявий» Ж, млілий «слабий, кволий», [млістоватий] «який легко стомлюється і пігніє» Ж, [млоїний] «який викликає нудоту» Ж, млявий, [млійко] «млосно» Ж; — р. млеть, бр. млецъ, н. mdlec «мліти; непритомніти», ч. mdlý «млявий», ст. mdliti «слабнути», слц. mdliet' «тс.», слн. medléti «слабнути, тужити»; — неясне; можливо, пов'язане з р. медленний, медлить; недостатньо обгрунтоване зіставлення з лит. mulvinti «вимучити» (Matzenauer LF 10, 328) або з дінд. mlāti «слабне, в'яне», дірл. mlāith «ніжний, м'який», гр. βλάξ «в'ялий» (Solmsen KZ 37, 587—588; Persson Beitr. 702).— Фасмер II 632; Преобр. I 541; Горяев 211; Brückner 327; Machek ESJČ 356; Holub—Kop. 219; Bezlaž ESSJ II 175.

[мніти] «думати, гадати, знати» Ж, [мніти] «тс.» Ж, мнімий «уявний, гаданий», [замніти] «засумніватися» Пі; — р. мнить, бр. мніцельны, др. мнвити, мьнѣти, н. ст. mniēc, «думати, вважати», ч. mniiti, mñēti, mñiti, слц. mniēt', mñeni', вл. mēnić, нл. mēniš, болг. мня «думати», схв. мнїти, мнївати,

слн. mñēti, стсл. мьнѣти; — псл. mñēti «тс.»; — споріднене з лит. mñēti, «згадувати», лтс. mñēti «тс.», дінд. mñatē «думає, пам'ятає», гр. μέμνηα «пам'ятаю», лат. meminī «пам'ятати»; іє. *men- «думати, мислити».— Фасмер II 633; Преобр. I 541—542; Brückner 341—342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Holub—Lyer 316; Schuster-Šewc 898; Skok II 444—445; Bezlaž ESSJ II 189—190; Bern. II 49; Mikl. EW 188; Trautmann 180; Pokorny 726—728.— Пор. пам'ять, сунів.

[мних] «чернець, монах» Бі, [мніха] «черниця» Бі, [мнішка] «католицька черниця»; — р. болг. мних «чернець», др. мнихъ, н. ч. вл. mñich, слц. mñich, нл. mñich, схв. мнїх, слн. mñih, стсл. мьнїхъ; — псл. mñpīx; — запозичення з германських мов; днв. mñpīh «тс.» походить від лат. monicus, що зводиться до гр. μοναχός «тс.».— Фасмер II 633; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 227; Holub—Lyer 318; Schuster-Šewc 936—937; Bezlaž ESSJ II 177; Bern. II 75; Mikl. EW 207.— Див. ще монах.

мніха, мнішик, мнішка — див. м'яти.

многий (заст.) «численний», мнोजний (спец.), [многотá] «велика кількість, безліч» Ж, [множинь] «тс.» Ж, мнोजене (мат.), множество (заст.) Г, Ж, множина (мат., грам.), множник (мат.), много, множити, премногий, примножити, приумножити, [умнозі] «у великій кількості»; — р. мнोगий, бр. многа «багато», др. мъногъ, н. mпогі, ч. слц. mпоhу, вл. mпоhу, нл. mпогі (заст.), mlogi, mпогі, болг. много, м. многу «багато; дуже», схв. мнõгї «багато хто», слн. mпõг(i) «тс.», стсл. мьногъ; — псл. mñпогъ; — споріднене з гот. manags «багато», днв. manag «деякий», дірл. menisse «численний», дангл. manig, англ. many; іє. *men(e)gh-/mon(e)gh-; думка про запозичення з германських мов (Hirt PVB 23, 335) необгрунтована.— Фасмер II 633; Преобр. I 543; Brückner 342; Machek ESJČ 370; Holub—Kop. 228; Schuster-Šewc 937; Skok II 445—446; Bezlaž ESSJ II 190; Mikl. EW 207; Stang 39; Pokorny 730.

[многорáкий] «багатоманітний; багаторазовий» Ж; — запозичення з польської мови; п. [mpogoraki] «різний», як і слц. mpogorakú «багатоманітний», вл. mpogoraki «різний, різноманітний», утворене від mpogo «багато», що відповідає укр. [мнóго]. — Richhardt 79; SW II 1018. — Див. ще мнóгий.

мнух, мнюх — див. минь.

[мняшкúрка] «долоня» Ж, [мняшкúрний] Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [м'яшкúрити] «м'яти» (див.).

мобілізувати «провадити мобілізацію; приводити до активного стану», мобіліза́ція, мобілізаці́йний; — р. мобилизова́ть, бр. мабілізава́ць, п. вл. mobilizować, ч. mobilisovati, mobilizovat, слц. mobilizovat', болг. мобилизи́рам, м. мобилизира, схв. мобілісати, слн. mobilizirati; — через посередництво польської мови запозичено з французької; фр. mobiliser, mobilisation є похідними від mobile «рухомий, змінний». — SIC² 552; ТСБМ III 77; Koraliński 638; Holub—Lyer 318; Dauzat 479. — Див. ще мобі́льний.

мобі́льний «рухливий»; — р. мобі́льний, бр. мабі́льчы, ч. mobilní, слн. mobilný, вл. mobilny, болг. мобі́лен, м. мобі́лен, схв. мѝбі́лан, слн. mobilen; — запозичення з французької мови; фр. mobile «рухомий, змінний» походить від лат. mōbilis «рухливий», пов'язаного з moveo «рухаюся», спорідненим з дінд. mivati «рухає, пересуває, штовхає», лит. mauti «мчати, бігти». — SIC² 552; ТСБМ III 77; Holub—Lyer 318; РЧДБЕ 462; Dauzat 479; Walde—Hofm. II 116. — Пор. мобілізува́ти.

мов¹ (спол.) «ніби, як; (вставне слово) мовляв, ніби», мовби (спол.; частка), мовбито, немов, немовби, немовбито «тс.»; — бр. [мов] «немов; мовляв», [мовся] «немов»; — результат семантичної видозміни форми наказового способу дієслова мовити (пор. др. рьци «ніби», букв. «скажи», р. мол (вставне слово) «нібито» від мѝлвить «мовити»). — Фасмер II 641; ESSJ Sl. gr. II 430, 469. — Див. ще мóва.

[мов²] (звертання до близької особи; живається поруч із звертанням, вира-

женим ім'ям, або, частіше, замість нього)» Ме, [мой, мей] «тс.» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. мэ (звертання) «гей ти», мэ «тс.», як і рум. măi, mă «тс.», виводиться від нар.-лат. *mo, що зводиться до лат. modo «тільки, лише», пов'язаного з modus «міра, спосіб». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 271—272. — Див. ще мóда.

мóва, мовець, [мóвка] «мовний зворот, вираз» Ж, [мовкіня] «промовець-жінка» Ж, мовлення, мовля́нин «мовець», мовник «мовознавець; викладач мови», [мовніця] «трибуна Ж; граматика Пі», [мóвність] «балакучість», [мівний] «балакучий», [мовля́чий] «тс.» Пі, мовний «пов'язаний з мовою; [балакучий]», мовити «говорити, сказати; [думати ВеБ]», мовля́ти (заст.) «говорити, казати, розповідати», мовля́в «нібито; так би мовити», [безмóв'я] «безмовність, мовчання» Я, [безмóвий] «німий», безмóвний, [вимівка] «вимова; додаткова умова; відмовка», вимóва «вимовляння; [домовленість; додаткова нагорода за умовою; докір; відмовка]», [ві́мовка] «відмовка», [ві́мовки] «умовна плата за наречену, данина її сім'ї» Я, [вимóвнина] (заст.) «частина майна, виділювана з загальних умов контракту» Ж, вимóвний «пов'язаний з вимовою; виразний; докірливий», вимовля́ти «казати, говорити; виговорювати; випрошувати, домовлятися про платню; [дорікати; виправдовуватися]», відмóва, відмóвка, відмóвник «той, хто відмовився», відмóвний, відмовля́ти, [домóва] «умова, угода» Ж, Пі, [домóвини] «обрядовий договір між батьками перед весіллям дітей», домóвленість, [домовля́нка] «умова, договір, контракт» Ж, [домóвний] «домовлений», домовля́ти «умовлятися; дорікати», домовля́тися, змóва, змóвини «заручини; угода», змóвка «змова; розмова», [змовле́нник] «змовник», змóвник, змóвництво, змóвити «справити заручини; сказати; замовити», змовля́тися, зумóвити «викликати, стати причиною», [замóва] «замовлення, заклинання», замóвець, [замóвини] «замова, заклинання», [замові́тель] «клієнт, замовник» Ж, [замóвка] «замова» Ж, замóвник «той, хто замовляє», [замóвщик] «знахар, заклинач» Ж, Пі, замóвний

«який замовляється», *замовний* «заговорений» СУМ, Г, *замовляти* «робити замовлення; заклинати, заговорювати», *намова* «підмова; наклеп; умова, згода», [на*мо́віна*] «підмова, умовляння» Г, Ж, [на*мо́вка*] «підмова; умова, згода» Г, ЛексПол, *намовник* «підмовник», *намовляти* «зводити наклеп; умовляти», *намовлятися* «домовлятися», *невимовний*, [не*відо́мний*] «неспростовний; незаперечний» Ж, [не*домо́ва*] «недорікуватий, заїка», *недомовка*, [не*домо́вний*] «який має погану вимову» Ж, [не*домо́вний*] «тс.; недорікуватий; нечіткий, незрозумілий» Ж, [не*мо́ва*] «неговірка людина» Ж, *немовля*, [не*мівний*] «неговіркий, мовчазний», [не*мовлівий*] «тс.», [не*мовлячий*] «той, хто не говорить; німий» Ж, *немовлячий* «тс.», [не*мо́вний*] «неговіркий; мовчазний, лаконічний» Ж, [не*умо́вний*] «німий» Ж, [о*мі́вка*] «наклеп» Ж, [о*мо́ва*] «обговорення; наклеп» Ж, [о*бмі́вник*] «наклепник», *обмова* «наклеп», *обмовка* «помилка на слові», *обмовник* «наклепник», [о*бмі́вний*] «наклепницький», *обмовляти* «ганити, гудити; оббріхувати», *обмовлятися* «проговорюватися», *обумовити*, [пе*ремо́ва*] «переманювання; поговорі; переказ; переконування; поштовий переказ» Нед, *перемо́ви* (заст.) «переговори; розмови», *перемовини* «розмови», *перемовити* «обмінитися словами; переманути», *перемовлятися* «обмінюватися словами; [сперечатися]», *передмо́ва*, *передумо́ва*, *підмо́ва* «підбурювання», *підмовник*, *підмовляти* «підбурювати; умовляти», [по*мі́вка*] «приказка; розмова», [по*мо́ва*] «плітки» Нед, *помовка* «приказка; [розмова]», [по*мовляти*] «умовляти, намовляти» Нед, *промова* «мова-основа», [п*р*і*мі́вка*] «замовляння; приказка» Г, Нед, [п*р*і*мі́вник*] «знахар, що лікує замовлянням», *примова* «знахарське замовляння; [поговорі; поголоска; згадка; натяк; приказка Нед]», *прімова́ка* «приказка», [п*р*і*мо́вля*] «тс.», *примовляти* «приговорювати; заговорювати; закликати; [домовлятися]», [п*р*і*мо́влятися*] «вступати в розмову; клопотатися», [п*ро*мі́вка] «мова, мовлення», [п*ро*мі́вник] «чарівник, знахар» Нед, *промова* «публічний виступ; [обговорення; заклинання, заговорі

Нед]», *промовець* «доповідач; [захисник, заступник Нед]», *промівка* «приказка, примовка, [розмова; вимова]», *промівистий* «виразний, красномовний», [п*ро*мі́вний] «красномовний», *промівницький* «ораторський», *промовляти*, *промовлятися* «проговорюватися; прориватися», *розмова*, *розмовини* «розмови, балачки», *розмовник* «підручник; учасник бесіди», *розмовний*, *розмовитися* «поговорити», *розмовляти*, *умова*, [у*мо́віна*] «умова» Нед, *умовини* «умови; [огляд, розглядини Нед]», *умовка* (заст.) «договір, умова; [обумовлення Нед]», *умовний*, *умовляти*, *умовлятися*; — р. *molva* «поговорі», бр. *мова*, п. *мова* «мова, мовлення» (з укр.), ст. *moŭwa*, ч. слц. ст. *mluva* «тс.», вл. (заст.) *moŭwić*, нл. *moŭwiś*, болг. *мълва* «поговорі; говір, гомін», слн. [mu*viti*] «бурмотити», [mo*lviti*] «тс.», стсл. *мълва* «галас, нарікання»; — псл. *m^h*lva* «гомін», *m^h*lvi*ti «гомоніти»; — походження остаточно не з'ясоване; розглядається як звуконаслідувальне утворення (Преобр. I 548; Holub—Kop. 227; Младенов 310); зіставляється з дінд. *brávīti* «говорить», ав. *ptaōiti* «тс.» (Machek ESJČ 369; Герценберг Ир. языкозн. 132); припускається зв'язок з лат. *mutmurāge* «бурмотити» (Holub—Kop. 227), ргб-*mulgāge* «оголошувати, обнародувати» (Szemerepui (Emérta 22, 159—160), з псл. *mel-/mol-* «молоти» (Schuster-Sewc 945). — Кобилянський Мовозн. 1976/6, 31; Фасмер—Трубачев II 641; Brückner 345.

МОВДЬ — див. **СМОВДЬ**.

[**мо́вкушка**] (зоол.) «білка, *Sciurus vulgaris* L.» ВеУг, ВеНЗн; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *mókus* [mo*çkus*] «тс.» пов'язане з такою (ст. *моког*) «заїкатися»; назва зумовлена своєрідними звуками, які видає білка. — Дзензелівський УЛГ 58; Лизанец 611; MNTESz II 945.

МОВНА — див. **ВОВНА**².

[**мо́вня**] «блискавка; заграва; відлуння, ехо» Ж, [мо*мля*] «блискавка» О, [мо*вніт*] «блискає» ВеЗн, О; — р. *мо́лния*, [мо*лонья*], бр. [мо*лоння*], ма*ла́нка*, др. *мълнии*, полаб. *таупа*, болг. *мълния*, м. *молња*, схв. *мўња*, слн. [mo*lnja*] «подув від блискавки», стсл.

мла́нни: — псл. *m^hl̥ni; — споріднене з прус. mealde «блискавка», дісл. Mjollpir «молот Тора, блискавка», шуїп «вогонь», кімр. mellī «блискавка»; значення «відлуння» могло розвинутись вторинно в результаті зближення з *моба* (первісно «гомін, галас»).— Фасмер II 643; Преобр. I 549; Горяев 213; Olesch I 557—558; Младенов 310; Skok II 483—484; Bezlaĵ ESSJ II 194; Trautmann 177; Pokorny 722.— Пор. **абомовня**.

мовсіря — див. **морсо́ля**.

мовча́ти, мовкнути «замовкати, затихати», [мовчаливець] «мовчазна людина» Ж, мовчазник, [мавчак, мовчан] «тс.», мовчальник «тс.; [монах] Ж», мовчанка, мовчок «мовчання; [мовчазна людина; ханжа; лицемір; буркотун Ж]», мовчун, мовчуня, [мовчунство] «мовчання» Ж, мовчазливий, мовчазний, мовчкуватий, [мовчливий] «мовчазний», мовчущий (заст.) «тс.», [мовча] «мовчки» Пі, мовчки, мовчком «мовчки» СУМ, Ж, [мовчком] «тс.» Ж, вмовкати, замовчувати, немовчний, [неумовкий] КІМ, [умовка] «мовчанка» Нед, [умовка] «тс.» Шейк; — р. молчатъ, бр. мау́чаць, др. мѣлчати, п. miłczeć, ч. mlčeti, слц. mlčat', вл. mjelčeć, нл. mjelcaś, болг. мѣлча, м. молчи, схв. мучати, слн. molčati, стсл. мла́чати; — псл. *m^hl̥cati < *m^hl̥kēti неясного походження; — зіставляється з лит. smilkti «заболіти; залякнути», smilkti «боліти; втрачати свідомість; засипати» (Schuster-Sewc 921—922); припускається зв'язок з псл. *melti «молоти» (Holub—Kop. 226), mēl̥kь «дрібний, мілкий» (Brückner 337); зближується з двн. molawēn «танути, зникати» (Трубачев Пробл. ие. языкозн. 100—105; Trautmann 184; Persson BB 19, 262), лат. mulcēre «пом'якшувати, заспокоювати» (Machek ESJČ 368; Prellwitz 277).— Фасмер—Трубачев II 648; Преобр. I 553; Bezlaĵ ESSJ II 192—193.

мога́р (бот.) «мишій італійський; угорське просо, чумиза, *Setaria italica* (L.) P. V.», [мага́р МСБГ, мохар Макі «тс.»; — р. мога́р, п. моһар, ч. моһар, моһаг, слц. моһаг, болг. мохар «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. muһar, моһар «тс.» виводиться з південнослов'янських мов (пор. слн. тй-

нес «осока» і под.).— Лизанец 611; MNTESz II 972.— Див. ще **муші́й**.

могі́ла «яма для поховання; насип над похованим; [обрубані верхівки дерев, складені в купу (у гуцулів-дереворубів); глиняна форма], [могі́лкі] «кладовище; (етн.) проводи» СУМ, Г, Ж, могі́льник «той, хто копає могили; стародавнє кладовище», [могі́ляк] (ент.) «гробарик, могі́льник, Necrophorus vespillio L.», могі́льщик «працівник на кладовищі», [могі́лиці] «кладовище» Г, Ж, замо́гі́льний, намо́гі́льний, надмо́гі́льний, [намо́гі́лювати] «насипати могилу» Ж, [помо́гі́льний] «який живе на могилах» Нед; — р. болг. могі́ла, бр. магі́ла, др. могы́ла «курган», п. mogiła, ч. слц. mohyla, вл. mohiła «тс.», полаб. migkola, схв. мѣгила, гѣмила «купа», слн. go-miła «тс.», стсл. мо́гила, го́мила; — псл. mogyla «купа», очевидно, пов'язане з *mogti «могти», первісно «тягти» (отже, «стягнене в купу»); слово могло бути успадковане ще з доіндоєвропейського періоду (пор. Хубшмид Етимология 1967, 243—245); інші спроби пояснення (див. Фасмер—Трубачев II 634—635), у т. ч. й виведення від іллір. *go/am(u)- (Орел ОЛА 1981, 301—302), недостатньо переконливі.— Мельничук Мовозн. 1980/6, 49—50; Желтов ФЗ 1877/4, 68—69; Brückner 343; Зализняк ВСЯ 6, 40; Mikl. EW 429.— Див. ще **могті́**.— Пор. **ма́гура**.

могі́льник (орн.) «орел могі́льник, *Aquila heliaca Savigny*»; — р. могі́льник, п. mogilnik (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від *могі́ла*; назва зумовлена тим, що цей птах часто сидить на степових могилах.— БСЭ 28, 25.— Див. ще **могі́ла**.

[моги́ра] «здоровило» О; — неясне; можливо, результат контамінації слів *му́йр* «неотеса» і *могі́ла*.

[могі́ль] «чиряк» О; — очевидно, залишок псл. mogolь «тс.», давнього варіанта звукової форми *mogol- > mogolь «мозоль».— Див. ще **мозо́ля**.

мого́ли (заст.) «монголи» Ж; — варіант назви *монго́ли*, який закріпився в минулому за колишніми середньоазійськими (не монгольськими) завойовниками Індії (пор. історичний титул пра-

вителя Індії великий могол, р. мого́л, п. mogol, ч. слц. mogul, нім. англ. Mogul); виводиться від перс. Mughul «монгол». — ССРЛЯ 6, 1126; БСЭ 7, 213; Ст. вуг. obcuch 485; Klein 992. — Див. ще монго́ли.

могоріч «частування з приводу завершення якоїсь справи», *могорічник*, *могорічний*, *могорічити* «ставити могорич», [могрі́чити] «те.» Ж, *могоричувати* «пити могорич», [замогорі́чити] «пригостити могоричем, напоїти при угоді; засватати Ж», *намогорі́читися*, *підмогорі́чити* «підкупити могоричем», [промогорі́чити] «пропити (гроші) на могоричах», ст. *могоричь* (1359); — р. *магарыч*, [могары́ч, могоры́ч], бр. *магарыч*, п. *mohogucz* (з укр.), [magarycz], схв. *могор*, ст. *mogogiš* «данина»; — через посередництво тюркських мов, конкретно не з'ясованим шляхом, запозичено з арабської мови (ар. *maḥāridž* «витрати»); зіставляється також з гебр. *māḥar* «продав». — Макарушка 11; Фаємер II 635; Преобр. I 543; Шипова 225—226; Brücker 300; SJP IV 803; Bern. II 67.

могті, *могті́ся* (безое. *можеться*), *могутніти*, *могутнішати*, [могті́] «могти», [могті́] «тс.» Ж, [можні́ти] «могутніти; багатіти», *міч* (заст.) «сила», [мо́га] «можливість» Г, Ж, [моготá] «можливість; сила» Ж, *могутність*, *могуття*, *можливість*, *можність* «могутність; заможність; [можливість; засоби]», [мо́ч] «міць» Ж, [міжній] «могутній» Ж, *могутній*, *могутній*, [може́бний] «можливий», *можли́вий*, *можний* (заст.) «могутній, заможний; [можливий]», [мо́] «може; мабуть», [мо́ж] «можна» Ж, *мо́же*, *мо́жливо*, *мо́жна*, [мо́жно], [вмоготу́] «під силу» Пі, [вмо́гу] «тс.» Пі, *возмо́га* (заст.) «можливість» Ж, *домага́тися*, *домо́гті́ся*, [змо́гні́тися] «зібратися з силами; спромогтися; знемогти» Ж, *змо́гті́* «зуміти», *змо́гті́ся* «спромогтися; посилитися; знемогти», *змага́тися* «тс.» (недок.), [змо́гті́ся] «зібратися з силами, спромогтися; знемогти» Ж, [змо́гті́ся] «тс.» Ж, *змо́га*, [змо́жність] «можливість; могутність; засоби», [змо́жний] «можливий» Ж, [замога́ти] «бути спроможним», [замага́ти] «тс.» Ж; *перемагати*, *пересилювати* Ме, *ва-*

можніти, *заможний*, *знемагати(ся)*, [знемога́ти], *знемогті́(ся)*, *знеможіти*, [знемочі́] «знемогти» Ж, *знемоці́ти*, [знема́га] «знемога», *знемо́га*, [знемо́жень] Ж] «те.», [знема́ганий] «виснажений», *знемо́жений*, [немо́гніти] «знемагати; хворіти» Ж, [немо́ч] «хворіти» Ж, *не́міч*, *немо́га* «повне безсилля; незмога; [неможливість; недолугий, каліка Ж]», [немоготá] «безсилля; неспроможність» Ж, *немо́ці*, [немо́цник] «хворий» Ж, *не́мічний*, [немо́гній] «бідний, незаможний», *немо́жний* (заст.) «безсилий, безправний; [немічний, неможливий]», [немо́шний] «немічний, безсилий», [немо́цний] «немічний» Ж, *немо́цній* «тс.» УРС, Г, Ж, [не́міч] «не під силу», *незамо́жник*, *незамо́жництво*, [о́немо́ч] «знесилити» Ж, [о́немо́ці́ти] «тс.; збідніти», [промо́гті́] «могти, бути спроможним», [промага́ти] «тс.; залишатися в силі» Нед, [промо́гті́ся] «перенапружитися; надірватися» Нед, [промо́гті́ся, промо́чі́ся] «тс.» Нед, [промо́га] «спроможність», [промо́жність] «тс.», [промі́жний] «спроможний» Нед, [промі́жно] «можливо» Пі, *розмага́ти* «розслаблювати», [ро́змо́га] «сила, міць» Нед, *спромо́гті́ся*, *спромага́тися*, [спромочі́] «подолати» Нед, [спромочі́ся] «спромогтися» Нед, *спромо́га*, *спромо́жність*, *спромо́жний*, [спромо́жне] «заможно», *умо́жлівити*, *унемо́жлівити*; — р. *мочь*, бр. *магчы*, др. *мочи*, п. вл. нл. *тос*, ч. *тосі*, слц. *тосет'*, болг. *мо́га*, м. *мо́же*, схв. *мо́хи*, слн. *тосі*, стсл. *мо́шти*; — псл. **mogti* «могти» (первісно «тягти», пор. збережене досі слц. *vumáhat'* «втягати»), пов'язане з *migati* «мигати» (<*«стягувати повіки»), *tygla* «імла, туман, хмара» («затягнуте небо»); — споріднене з гот. двн. *mahan* «могти», гот. *mahts*, «сила», двн. *maht* «тс.», нвн. *mögen* «хотіти, любити» (< «відчувати потяг»), лит. *magėti* (*mėgti*) «подобатись», *māginti* «вабити», *magus* «привабливий», *pokėti* «уміти». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—55; Фасмер—Трубачев II 635—636; Преобр. I 563—564; Schuster-Šewc 937—938; Bezlaј ESSJ II 190; Stang 37—39; Bern. II 70; Pokorny 695. — Див. ще *вимагати*, *змагати*, *намага́тися*, *перемогті́*, *помогті́*. — Пор.

відмага́тися, мига́ти, ми́ць, мого́ла, мо́ці.

[могу́ля] «гуля»; — афективне утворення, пов'язане, очевидно, з *гу́ля* (див.).

[могу́рянин] (бот.) «підсніжник звичайний, *Galanthus pivalis* L.» Ж, Мак, [могу́ряник] «тс.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [ма́гура, (ма́гура)] «висока гора».

мо́да¹, [моде́рунок] «костюм, убрання» Пі, мо́дистка (заст.) «майстриня, що шиє плаття, білизну», мо́дник, мо́дниця, СУМ, Ж, [мо́дництво] Ж, [мо́днір] «модник» Ж, [мо́днірка] Ж, мо́дничати; — р. бр. болг. м. схв. мо́да, п. вл. ил. moda, ч. слц. слн. móda; — через посередництво німецької мови (нім. Mode) запозичено з французької; фр. mode походить від лат. modus «міра; правило; манера», пов'язаного з meditāgī «міркувати». — СІС² 552; Фасмер II 636; Преобр. I 543—544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Kluge—Mitzka 483; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус.

[мо́да²] «дрюк, по якому викочують колоди на віз і под.» О; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого молд. [мо́лдэ] «корито».

мода́льний «який виражає модальність», мо́дальність «поняття логіки і мовознавства, яке виражає оцінку змісту висловлювання чи судження у відношенні до дійсності»; — р. мо́дальний, бр. ма́дальны, п. modalny, ч. modální, слц. modální, болг. мо́дален, м. модален, схв. мо́далан, слн. modálen; — запозичення з французької мови; фр. modal «модальний» є похідним від mode «спіс; модус», яке зводиться до лат. modus «міра; об'єм; правило». — СІС² 552; СИС 319; Kopaliński 638—639; РЧДБЕ 462; Dauzat 480. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

моде́ль, моде́ліст, моде́льєр, моде́льований, моде́лювати; — р. моде́ль, бр. ма́дэль, п. ч. слц. вл. нл. model, болг. мо́дел, м. модел, схв. мо́дєл, слн. modél; — запозичення з французької мови; фр. modèle походить від іт. modello «модель», яке через нлат. modellus зводиться до лат. modulus «міра,

такт, ритм», похідного від modus «міра; правило; манера». — СІС² 552; Фасмер II 636; Преобр. I 544; Brückner 342—343; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318—319; Bern. II 66; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус.

[мо́дерев, моде́рево] (бот.) «модрина європейська, *Larix decidua* Mill.» Мак; — калька п. modrzew «тс.», що є, очевидно, результатом контамінації слів [modrzew] «тс.», похідного від modry «блакитний», і drzewo «дерево». — Brückner 343; Holub—Kop. 229. — Див. ще де́рево, мо́дріна.

моде́рний «новомодний, сучасний», моде́рн, моде́рнізатор, моде́рніза́ція, моде́рнізм (течія в мистецтві і літературі), моде́рніст «послідовник або представник модернізму», моде́рнізува́ти; — р. мо́де́рний, бр. ма́дэ́рн, п. modern, ч. moderní, слц. moderný, вл. moderny, болг. мо́де́рен, м. моде́рен, схв. мо́дє́ран, слн. modéren; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. moderne «новий, сучасний» походить від пізньолат. modernus, пов'язаного з лат. modo «тільки-но, щойно, нещодавно, зараз», modus «міра, такт, ритм, правило». — СІС² 552—553; ССРЛЯ 6, 1134; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

Мо́де́ст (чоловіче ім'я), Мо́дик; — р. болг. Мо́де́ст, бр. Ма́дзэ́ст, п. ч. слц. Modest, м. Мо́дест, схв. Мо́дест, слн. Modest, стсл. Мо́дестъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Μόδεστος походить від лат. Modestus (букв. «розсудливий; помірний; скромний»), пов'язаного з modus «міра; помірність; правило». — Вл. імена 70; Петровский 161; Кпаррová 131; Илчев 341; Walde—Hofm. II 99—100. — Див. ще мо́дус. — Пор. мо́да.

мо́дифіка́ція «видозміна», мо́дифіка́тор, мо́дифікува́ти; — р. болг. мо́дифіка́ция, бр. ма́дыфіка́ция, п. modyfikacja, ч. modifikace, слц. modifikácia, м. схв. мо́дифіка́ција, слн. modifikacija; — запозичення з французької мови; фр. modification походить від лат. modifi-

ca'tio «встановлення міри, розміру», пов'язаного з modificāte «розміряти; дотримуватися міри», утвореним з основ іменника modus «міра; такт; ритм» і дієслова facere «робити».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1137; Kopaliński 639—640; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще модус. факт.

[модло] «зразок, модель, шаблон», [модла] «прилад для вимірювання товщини дошок», [модлувати] «припасовувати, приміряти»; — р. [модло], [модловати] «припасовувати», п. modla «спосіб, зразок, модель; ватерпас; лінійка», ч. ст. modla «модель», схв. модла «форма для тіста»; — через посередництво західнослов'янських (і, можливо, німецької) мов (пор. двн. свн. model «форма») запозичено з середньолатинської; слат. modela походить від лат. modulus «міра; модуль», пов'язаного з modus «міра; правило; манера».— Преобр. I 544; Richhardt 79; SW II 1027; Machek ESJC 371; Bern. II 66.— Див. ще модус.

[модравий] «синьо-зелений» Ж; — запозичення з польської мови; п. modrawy «блакитнуватий, синюватий», modry «блакитний, волошковий», як і ч. сл. modravý «синюватий, блакитнуватий», modrý «синій, голубий», вл. módrawy, módry «блакитний», нл. modry «тс.», болг. модър «синій; блакитний; бірюзовий», м. модрикав «синюватий», схв. моддар «синій; сизий», слн. módér «блакитний», походить від псл. modrъ «тс.», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дісл. мадра «підмаренник» (рослина з фарбувальними властивостями), двн. mařaga «червона фарба».— Brückner 343; Schuster-Sewc 941—942; Skok II 448; Bezlaj ESSJ II 191; Bern. II 66.— Пор. модерев, модрина.

модрина (бот.) «Lagix desidua Mill., Lagix europaea DC.», [мадринець Ж, мандринець Ж, модренець ВєНЗн, модренєнь ВєНЗн, модринець Ж, модриши ВєНЗн, модря О] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. modrzeń, як і ч. modřín «тс.», виводиться від modry (ч. modrý) «блакитний» (деревина модрини буває іноді синювата); вважається також (Machek ESJC 73) ре-

зультатом видозміни давнішого *brinъ (ч. [břín, břín, dřín]), що зіставляється з гр. πρίνος «кам'яний дуб».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Richhardt 79; Brückner 343; Zubatý St. a čl. I 2, 80; Bern. II 66.— Див. ще модравий.— Пор. модрина.

[модря] «заполоч, кольорові бавовняні нитки для вишивання», [модрянка] «довга чоловіча сорочка, яку випускають назовні» О; — неясне; можливо, пов'язане з модравий.

модулювати «переходити з однієї тональності в іншу», модулятор «прилад, що модулює коливання», модуляція «перехід з однієї тональності в іншу; перехід з одного стану в інший»; — р. модулювати, бр. мадуляваць, п. modulować, ч. modulovati, слц. modulovat', болг. модулірам, схв. модулірати, слн. modulirati; — запозичення з французької мови; фр. moduler «модулювати» походить від лат. modulāri «розміряти», пов'язаного з modulus «мірка», modus «міра; такт; ритм».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1140—1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще модус.

модуль (тех.) «коефіцієнт; мірило певної величини»; — р. бр. модуль, п. modul, ч. сл. modul, болг. модул, слн. módul; — запозичення з французької мови; фр. module «тс.» походить від лат. modulus «міра, такт; ритм», пов'язаного з modus «тс.».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1141; Kopaliński 639; Holub—Lyer 319; Dauzat 480.— Див. ще модус.

модус «спосіб; норма»; — р. бр. болг. схв. модус, п. ч. сл. вл. modus, слн. módus; — запозичення з латинської мови; лат. modus «міра, правило, спосіб, манера» пов'язане з meditor «обмірковуую, збираюсь», moderor «стримую, утримую в нормі», спорідненими з гр. μέδομαι «турбуюсь», μέτρον (міра сипких), μέτρον «міра», дірл. med «ваги», гот. mitan «міряти», двн. meřzan «тс.».— СІС² 553; ССРЛЯ 6, 1142; РЧДБЕ 463; Walde—Hofm. II 55—56, 99—100.— Пор. міряти, мода, модальний, модель, Модест, модифікація, модло, модулювати, модуль.

мозаїка, мозаїст «майстер з мозаїки», мозаїчний; — р. мозаика, бр. мазіка,

п. слц. *mozaika*, вл. *mozaik*, ч. *mozaika*, *mosaika*, болг. *мозаика*, *мозайка*, м. *мозаик*, схв. *мозаик*, слн. *mozaik*; — запозичення в французької або італійської мови; фр. *mosaïque* походить від іт. *mosaico* «мозаїка», пов'язаного з слат. *mu-saicum* «тс.», лат. *musivum* «мозаїчна робота, мозаїка», *mūsēum* «оселя муз; академія; мозаїка», які зводяться до гр. *μουσεῖον* «оселя муз; вища школа; музей». — СІС² 554; Фасмер II 637; Преобр. I 545; Brückner 342; Kopaliński 649; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 323; Dauzat 487; Frisk II 260. — Див. ще *музей*.

[*мозговнік*] (у сполученні [*м. коловайка*] «головний черв'як, *Cerebralis*») Ж; — похідне утворення від *мозок*; назва зумовлена тим, що черв'як проникає в мозок тварин, зокрема овець, і викликає їх захворювання (вертячку). — Див. ще *мозок*.

[*мозгола*] «сльота, погана погода» ВеУг, [*москотá*] «тс.; холодний вітер з дощем восени» О, [*мўскотá*] «тс. О; сльота; грязюка Ж», [*мўскола*] «погода, дощ із снігом» Тези V сл. конф.; — р. *мóзгльий* «вогкий, сирий», [*мзга*] «гниль; пліснява; сира погода», [*мўзга*] «калюжа», схв. *сў-музга* «дощ із снігом», слн. [*mozga*] «калюжа; болото»; — очевидно, псл. **тъзгъль* «вогкий, сирий», **тъзга* «сира погода», віддалено пов'язані з **тъгла* «імла, туман, хмара», **тъжити* «мжичити». — Німчук Тези V сл. конф. 92; Мельничук Мовозн. 1980/6, 52—54; Фасмер II 617, 638, III 5. — Пор. *мжити*, *мла*.

мозок, [*мáзга*] «головний мозок» Ж, [*мізкóвня*] «череп, голова», [*мізок*] «мозок», [*мозгáнь*] «спинний мозок» Ж, [*мозніця*] «черепна коробка» Ж, *мóзо-чок* (анат.), *мізковітий* «розумний», *мізкувáтий* «тс.», [*мізкувáти(ся)*] «таємно радитися» Бі, *мізкувáти* «тямити, роздумувати», [*мізчїти*] «тс.; розбивати», [*мозчїти*] «думати» Ва, *замізкувáти* «задумати», *обмізкувáти*, [*підмóзжина*] «видовжений кістковий мозок» Нед; — р. бр. *мозг*, др. *мозгъ*, п. *mózg*, ч. *mozek*, [*mozg*], слц. *mozog*, вл. *moz(h)u* (мн.), нл. *mozgi*, болг. *мóзък*, м. *мозок*, схв. *мóзак*, слн. *mózeg* «кістковий мозок»,

стсл. *мозгъ*; — псл. *mozgъ*, очевидно, пов'язане з *mezga* «м'язга»; — споріднене з прус. *muzgeno* «кістковий мозок», лит. *smāgenys* (мн.) «мозок», лтс. *smadzenes* «тс.», ав. *mazga* «кістковий мозок», дангл. *mearg*, двн. *marg*, нвн. *Mark* «тс.»; менш обгрунтовані зіставлення з лит. *mazgóti* «мити», дінд. *májja-ti* «поринає» (Kluge—Götze 377), а також з р. [*мзга*] «гниль» (Zubatý AfSlPh 16, 400). — Фасмер I 638; Преобр. I 545; Brückner 345—346; Machek ESJČ 377; Holub—Kop. 232; Holub—Lyer 323; Schuster-Sewc 958—959; Младенов 302; Skok II 461; Bezlaј ESSJ II 198; Кри-тенко Вступ 507; Гамкрелідзе—Іванов 813; Мельничук Етимология 1984, 140.

мозоля (жін. р.), *мозоль* (чол. р.), [*мізéль*] «мозоль» Ж, [*можіль* Ж, ЛЖит, *мозіль* Ж] «тс.», [*мозóлд*] «важка праця; злидні Ж; мука О; набридлива людина МСБГ», *мозолін* «ліки від мозолів», [*мóзўля*] «мозоль», [*мóзуль*] «тс.», [*мóзўлька*] «підвищення на місці зрізаного сучка», [*мудзўля*] «великий мозоль, гуля», [*музіль*] «мозоль» Л, [*музіль*] «наріст на коліні (у коня)» Ж, [*мозеловáтий*] «мозолястий» Ж, *мозóлений*, *мозолістий*, [*мозоловáтий* Ж, *мозоловіий* Ж], *мозолявий* СУМ, Ж, *мозоляний* СУМ, Ж, *мозолястий*, *мозольний* «тс.», *мозольований* «який потребує великої праці», [*мозольовий*] «зароблений важкою працею», *мозолити* «натирати мозолі», [*мозолитися*] «важно трудитися», [*мозоловáти*] «тс.» Ж, [*мозоляти*] «мозолити; обтяжувати», [*намузóлить*] «натерти мозолі» Л; — р. *мозоль*, [*музоль*, *мозóль*], бр. *мазоль*, др. *мозоль* «шрам, рана», п. *mozol* «тяжкий труд», [*modzeł*] «мозоль», ч. *mozol*, слц. *mozol'*, вл. *mozl*, нл. *mozol*, болг. *мозól*, *мазól* (з р.), м. *мозол* «тс.», схв. *мóзол* «тс.; чиряк», *мóзуль* «тс.», слн. *mozólj* «прищ», стсл. *мозоль* «синяк»; — псл. *mozolь* (<іе. **mozól-*); — зіставляється з двн. *masag* «вузлуватий наріст на дереві», *māsa* (*māse*) «шрам», лит. *māzgas* «вузол»; може бути зіставлене також з гр. *μωρεω* «працюю до знемоги», *μωρος* «важка праця, страждання» і, далі, *μεγας* «великий». — Фасмер—Трубачев II 638—639; Преобр. I 546; Brückner 346; Ма-

chek ESJČ 377—378; Holub—Kop. 232; Schuster-Šewc 957—958; Младенов 302; Skok II 462; Bezlaž ESSJ II 198; Matze-pauer LF 10, 334.— Пор. могіль.

мой — див. **мов**².

мойва «невелика рибка з родини ко-рюшкових, *Mallotus villosus*»; — р. бр. болг. *мойва*; — через посередництво ро-сійської мови запозичено з фінської; фін. *maiva* «дрібна рибка», *maima* «тс.» споріднені з ест. вепс. *maim* «тс.», саам. *maiv* «сиг». — Фасмер II 559, 639; ССРЛЯ 6, 1157; Kalima 160, 166.

[**мойма**] «мавпа» НЗ УЖДУ 14, [*мой-мун*] (чол. р.) «тс.» тж; — запозичення з румунської мови; рум. [*moimă*], *maimă* «тс.», як і молд. *маймуца*, уг. *maim*, нгр. *маймоу*, болг. *маймуна*, схв. *маймун* «те.», походять від тур. *maimun*, яке зводиться до перс. *maimun* «те.; злий дух, диявол». — DLRM 473, 511; СДЕЛМ 246; БЕР III 616—617; Skok II 357—358; Верп. II 6.— Пор. **маму́н**.

Мойсей (чоловіче ім'я), *Му́сій*, [*Мо-сій*], ст. *Моисеѡвъ* (прикм., 1349), *Μωυσίη* «притягнені, аб(о) принати, ил(и) выслухан з воды» (1627); — р. болг. *Моисей*, бр. *Маисей*, *Масей*, др. *Моисви*, *Моиси(и)*, п. *Mojżesz*, ч. слц. *Mojžiš*, вл. нл. *Mójzas*, м. *Мојсеј*, схв. *Мојсије*, слн. *Mojzes*, стсл. **Мо́си(и)**, **Мо́иси(и)**, -сея, -сея; — через церков-нослов'янське посередництво запозиче-но в давньоруську мову з грецької; гр. *Μωϋσῆς*, *Μωσῆς* походить від гебр. *Mōšeh*, яке вважається запозиченим з єгипетської мови і тлумачиться як «взя-тий з води» чи «дитина, син» або пов'язується з гебр. *māšāh* «він витягнув» і тлумачиться як «визволитель». — Вл. імена 71; Беринда 233; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Кпаррова 133; Илчев 342; Klein 1006.

[**мока́н**] «мовчун; повільний, незграб-ний чоловік» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мока́н* «чабан; нечема, неотеса», як і рум. *mosăp* «тс.», є похідним від *мок* (рум. *mos*) «незграб-на, повільна, дурна людина», етимологічно неясного. — СДЕЛМ 263; DLRM 509.

мокасіни «м'яке шкіряне взуття у північноамериканських індіців»; — р.

мокасіны, бр. *макасіны*, п. *tokasynp*, ч. слц. *tokasíny*, вл. *tokasin*, болг. *мокасіни*, схв. *мокасіне*, слн. *toka-sín*; — через посередництво англійської мови (англ. *moccasin*) запозичено з ал-гонкінських мов (пор. у мові поватан *mocasin* «тс.»). — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 87; Holub—Lyer 319; Lokotsch 48; Skeat 331; Klein 991.

Мокій (чоловіче ім'я), [*Мокрій*], ст. *Мокій* «завидець» (1627); — р. *Мо-кей*, *Мокій*, бр. *Макей*, стсл. **Мо́кии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Μόκιος* пов'язується з *μωχός* «насмішник», *μωχάομαι* «глузую», етимологічно не-ясними. — Вл. імена 71; Петровский 161; Спр. личн. имен 437; Фасмер II 639; Frisk II 281.

мо́кко (сорт кави); — р. *мо́кко*, *мо́к-ка*, бр. *мо́ка*, *мо́ко*, п. *токка*, *тока*, ч. слц. *ток(к)а*, вл. *токка*, болг. *мо́ка*, схв. *мо́ка*; — запозичення з арабської мови, в якій слово походить від назви порту Мокка (ар. *Mocha*) на Червоному морі в Ємені, що був у XIX ст. головним портом експорту кави. — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1158; ТСБМ III 172; SW II 1031; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 991.

[**моклóх**] (у виразі [*зотру на мо́клох*]) Бі; — неясне; можливо, пов'язане з *ма-кúха*, [*макúх*] «вичавки з насіння олійних культур».

[**мокля́к**¹] «порожній горіх»; — по-хідне утворення від *мо́кнути*; назва зу-мовлена повір'ям, за яким зерно горіха вимокє, коли на свято Івана йде дощ. — Грінч. II 439.— Див. ще **мо́кнути**.

[**мокля́к**²] (орн.) «турухтан, *Machetes rugnaх* Cuv. (*Philomachus rugnaх* L.)» ВеНЗн, ВеБ, [*мокля*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *мо́кнути*; назва зумовлена тим, що турухтани живуть на болотах; пор. назву [*болотюх*] «тс.» — Птицы СССР 248—249.— Див. ще **мо́кнути**.

мокля́чка, **мокля́чник** — див. **мокра-вєць**.

мо́кнути, *мо́кти* «мокнути», [*мачáти*] «умочати», *мокріти*, *мочáти* «умочати», *мочіти*, *мочітися*, [*макáтка*] «промо-кальний папір» Л, [*макля́к*] (ент.) «мо-

криця, *Opiscus* L.» Дейн, [макράшка, макрѣць, макрѳтка, макрѣк] «те.» Дейн, ма́чанка «страва із сиру й сметани», [ма́чка] «підлива» Ж, [міч] «сеча» Ж, [моква́] «мокра погода; низина, залита водою; мокрота, сирість», [моклáвина] «багнистий ґрунт, багно» Ж, [моклі́на] «тс.» Ж, [моклі́ця] «мокрота Ж; місце, що заливається весняною водою Ч; роздавлена гнида», [моклѣ́к] «низина, залита водою; все мокре; трухлявий предмет», [моклѣ́ха] «болотний кліщ, *Limnochares*» Ж, [мокрáвина] «багнисте місце», [мокраві́нець] (зоол.) «болотяний слимак, *Paludina*» Ж, мокрѣць «запалення шкіри кінцівок у коней і рогатої худоби; ізлегка заболочена низина Ч; все мокре Ж; мокрі дрова», мокрѣ́ча «вогкість, дощова погода; що-небудь мокре», мокрі́нь «те.», [мокрі́на] «мокре місце, багно» Г, Ж, [мокрі́нець] «мокрець (у коней)» МСБГ, мокрі́ця (зоол.) «стонога, *Opiscus* L.; [кістянка, *Lithobius forficatus* Ж; сколопендра, *Scolopendra* Ж; мокре місце, багно», мо́крість, [мокрóвина] «багнистий ґрунт, багно Ж; злегка заболочена низина Ч», мокрѳ́та «виділення з дихальних шляхів», мокрѳ́тіння «те.», мокрѳ́та «мокрість; [мокра низина Ч]», мокрі́ха «настояна горілка», [мо́крыва] «мочар» ВЕНЗн, [мокрѣ́к] «мокре, болотисте місце; сирі дрова; все мокре», [мокрѣ́ннї] (мн.) «багно» Ж, [мокрѣ́ниця] «мокраве, гниле поле» О, [мокрѣ́ниць] «тс.» О, мокрѣ́ччя «що-небудь мокре», [моч] «сеча» Ж, [мочá] «тс.; дощова погода» Ж, [мочáка] «підлива з грибів і борошна; страва з сала і м'яса» Л, [мочáлка] «страва, яку їдять, умочаючи в неї хліб» Л, [мочáнка] «страва з фруктів або ягід» Я, [мочану́ха] «горілка з перцем» Л, мо́чар, [мочáра] «мочар» Ж, [мочáрка] (зоол.) «довгоніжка, *Tipula* L.; болотяний слимак» Ж, [мо́чва] «мокра погода», [мочéна] «настояна горілка», [мочерéт] «мочар», [мочили́нівка] «заглибина для мочіння конопель, льону», мочі́ло «те.», [мочі́ха] «долина з водою» Ва, [моклѣ́куватий] «сирій, болотистий» Ж, [мокрáвий] «мокруватий» Ж, мо́крый, [мокрі́зний] «дуже мокрий» ЛексПол, мо́круватий, [мокрѣ́вий] Ж, [мо́чаристий] «з мочарами»,

мо́чаруватий «тс.», [мочéвий] «сечовий» Ж, [мочі́вий] «мокрый, дощовий», [мо́члівий] «тс.», мочі́льний, [мочѳ́вий] «сечовий» Ж, [мо́чуватий] «трясовинний» Ж, [ви́макати] «вимокати» (Ме), ви́мок «вимокла ділянка посіву», ви́мочка «те.; промокачка», ви́моклий, [ви́дмакати] «відмокати» Ж, [ви́дмок] «відлига» МСБГ, [ви́дмо́ка] «мокре місце в землі; луг, в якому намочено б лизну», [змокрáвити] «змокріти», змо́чувальний, [зама́кати] «замокати» Ж, [намо́к] «холодна настоянка» Ж, [недо́мо́ка] «недостатньо вимочене волокно коноплі», [підма́кати] «підмокати» Нед, [підмо́чка] «розлив, повінь» Нед, [по́мок] «рід конопель, вимочуваних у воді» Па, [помо́чене] «змочування» Нед, [помо́чина] «те.» Нед, примѳ́чка, [прома́кати] «промокати» Нед, прома́кашка, прома́кальний, [розма́кати] «розмокати» Нед, розмо́чка; — р. мо́кнуть, мо́крый, бр. мо́кнуць, мо́кры, др. мокнути, мокрыш, п. токпа́с, токгу, ч. токпoutи, токгу́, слц. токпúт', токгу́, вл. токпу́с, токгу, нл. токпу́с, токšу, полаб. тѳ́кгі «мокрый», болг. мо́крѣ «мочу», мо́кѳр «мокрый», м. мо́кри «мочить», мо́кар «мокрый», схв. [промо́кнути], мо́чити, мо́кар, слн. [токпiti], то́čiti, то́кер, стсл. мо́чити, мо́крѳ, цел. мо́кнѳти; — пел. то́čiti, токпoti, то́кѳ; — споріднені з лит. makėti «вступити в болото», макпóti «ходити по грязюці», макопė «калюжа», лтє. макпа «болото, трясовина», тикlājs «трясовина», ос. тѳесуп «валятися в чомусь рідкому», вірм. тѳг «болото, драговина», можливо, також лат. тѳсего «розм'якшую, розмочую, мочу»; іє. *тѳк- «мокрый, зволожувати». — Фасмер II 640, 641; Преобр. I 547; Brückner 343; Machek ESJČ 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Sewc 944; Olesch I 621; Skok II 449—450; Bezlaj ESSJ II 190, 192; Bern. II 69—70; Mikl. EW 199; Trautmann 167; Абаев ИЭСОЯ II 80; Pokorny 698.— Пор. моклѣ́к^{1, 2}.

мо́коті́ря, мо́кѳтя, мо́куті́ря — див. макі́тра.

[мо́коша] (бот.) «латаття (?), *Nymphaea lotus* L.» Мак, [м. пи́шноцві́та] «лотос, *Nelumbium speciosum* Willd.» Мак, [мо́кошні] «лотосові, *Nelumbiae* Ж,

Мак; *Hydropeltidae* тж»; — очевидно, пов'язане з *мокнути*, як назва водяних рослин; пор. р. [мо́кша] «шолудивник болотний, *Pedicularis palustris* L.»; зближення з *мак* (у назвах [м. водяний] «латаття біле, *Nymphaea alba* L.»), [маківки] «тс.» відбулось пізніше.— Див. ще *мокнути*.

[мокравець] (бот.) «зірочник, *Stellaria* L.» Ж, [мокра́вник] «тс.», [мокре́ць] «тс.; підмаренник, *Galium aparine* L., *G. spurium* L.; гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.; моховинка лежача, *Sagina procumbens* L.; мокричник, *Alsine Whlb. Мак*», [мокри́нець] «зірочник» Г, Ж, [мокри́ця] «мокричник, *Alsine media*», [мокри́чник] «тс.», [мокри́ш] «костянець, *Holosteum* L.» Ж, [мокрівні́к] «зірочник» МСБГ, [мокри́й] «тс.» тж, [мокру́ха] «возулинець плямистий, *Orcis maculata* L.» Мак, [мокря́чка] «жовтяниця, *Chrysosplenium* L.» Ж, [мокля́чка] «тс.» Ж, [мокля́чник] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Ж, [мокля́жник] «тс.» ВеУг; — р. [мокре́ц] «зірочник середній, *Stellaria media*», [мокри́жник, мокри́ца, мокри́ша] «тс.», бр. [макрэц, макрёца] «тс.; підмаренник», [макру́ха] «зірочник середній», п. [mokrzyca] «тс.», *mokrzycznik* «костянець», ч. слц. [mokrýš] «жовтяниця» (з укр.); — похідні утворення від *мокри́й, мокнути*; назви зумовлені тим, що ці рослини найчастіше зустрічаються на вологих місцях, по берегах річок і струмків або особливо ростуть у сиру погоду.— Шамота 102; Вісюліна—Клоков 155; Меркулова 138; БСЭ 28, 613; 38, 406—407; СРНГ 18, 208; Machek Jm. rostl 98.— Див. ще *мокнути*.

[мокри́й] (орн.) «кроншнеп великий, *Numenius arquatus* L.» ВеБ; — пов'язане з *мокри́й, мокнути*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться на болотах.— Фауна України 4, 279; Птицы СССР 265.— Див. ще *мокнути*.

молдава́ни «народ, що населяє Молдавську РСР», [молдова́ни, молдува́ни], одн. молдова́нин, [молдова́н, молдова́н, молдува́нин], [молда́вки] «молдаванки; овчина з Бесарабії або Поділля», [молдова́нка] «смушева шапка» МСБГ, молдава́нський, молда́вський, [молдува́н-

ський]; — р. молдава́не, бр. малдава́не, п. Mołdawianie, ч. Moldavan, слц. Moldavčan, вл. moldavski, болг. молдава́ни, м. Молдавец, схв. Молдаванин слн. Moldavec; — запозичення з молдавської мови; молд. молдова́н є похідним від територіальної назви Молдова «Молдавія», пов'язаної з назвою річки Молдова.— Кобилянський Зб. наук. праць I 87; Фасмер II 642; СДЕЛМ 263; DLRM 512.

мо́кша «етнічна група мордовського народу», мо́кшанський; — р. бр. болг. мо́кша, п. mokszański, ч. слц. Mokša; — через посередництво російської мови запозичено з мордовської; морд. мо́кша є самоназвою цієї етнічної групи, етимологічно неясною, у якийсь спосіб пов'язаною з назвою річки Мокші.— Фасмер II 641; Мельхеев 59; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57; БСЭ 28, 283.

мол «портова споруда у формі вала»; — р. бр. болг. мол, п. ч. слц. molo, схв. мо́л, мо́ло, слн. molo; — запозичення з італійської мови; іт. molo «тс.» походить від лат. mōlēs «дамба, мол, насип», очевидно, спорідненого з гр. μῶλος «зусилля, втома».— СІС² 554; Фасмер II 641; Преобр. I 553; Коралиński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Dauzat 481; Mestica 970, 972; Walde—Hofm II 101—102.

молеку́ла «найменша частка речовини, що володіє всіма її хімічними властивостями», молекуля́рний; — р. молеку́ла, бр. мале́кула, п. molekula, ч. слц. molekula, вл. molekul, болг. молеку́ла, м. молеку́л, схв. молеку́л(а), слн. molékula; — запозичення з французької мови; фр. molecule походить від нлат. mōlēscula «дрібка», зменш. від лат. mōlēs «вага, маса; зусилля», спорідненого з гр. μῶλος «напруження, зусилля; боротьба; дамба», гот. af-tauiþs «втомлений», двн. тиоап «турбувати, обтяжувати», можливо, також р. ма́ять «втомлювати».— СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1168; Коралиński 641; Holub—Lyer 319; РЧДБЕ 464; Klein 994; Dauzat 481; Walde—Hofm II 101—102.— Пор. мол.

молескі́н «дебела бавовняна тканина»; — р. болг. молескі́н, бр. малескі́н,

п. ч. moleskin, слц. moleskin; — запозичення з англійської мови; англ. moleskin «кротяче хутро; молескін» складається з основ іменників mole «кріт», спорідненого з дфриз. mol, дат. mol, дангл. molde «земля, ґрунт», і skin «шкіра, шкура», спорідненого з дісл. skynp «тс.», двн. scinten «обдирати шкіру», брет. scant «луска риби». — СІС² 554; ССРЛЯ 6, 1170; Sł. wyg. obcych 486; Holub—Lyer 319; Klein 994, 1454.

[молестувати] «набридати, докучати проханнями» Ж, [молистітися] «проситися»; — запозичення з польської мови; п. molestować «набридати проханнями», як і слц. molestovat' «турбувати», схв. молистірати «набридати», слн. molédovati «настійно прохати», походить від лат. molestare «бути обтяжливим, набридливим», пов'язаного з mōles «вага», що зіставляється з гр. μόλος «безсилля, втома», лит. prisiuolėti «вимучитися», лтс. mūldināt «турбувати». — Koraliński 641; Machek ESJC 373; Walde—Hofm. II 101—102. — Пор. мол, молекула.

[молібіг] «жайворонок» О, [молібіжка, молібіща] «тс.» О; — складне слово, утворене з основ дієслова моліти та іменника бог; назва пов'язана, очевидно, з тим, що жайворонок злітає високо в небо; пор. іншу назву жайворонка [богастійник]. — Див. ще бог, моляти.

моліти, молітися, [молітвати] «читати молитву і давати ім'я (новонародженому); освячувати (хату) Ж, О», [молітвувати] «тс.» Г, Ж, [молитвуватися] «піддаватися обряду молитвин», [молебень] Ж, молебень, молебство, [мопельщик] «богомалець, прочанин» Ж, молітва, молітвеник «молитовник; (заст.) той, хто старанно молиться», молітвениця (заст.) «молитовня, каплиця», [молітвенниця] «тс.» Ж, [молітвенник] «молитовник» Ж, молітвини «обряд читання молитви над новонародженим і наречення йому імені», [молітов] «молитва», молітовник, молітовня, молільник «той, хто молиться», моляба «благання», [мільнік] «прохач» Ж, молебний, [молітвенний] «молитовний Ж; той, над яким прочитано молитву», [молітвяний] «над яким прочитано моли-

тву», [молітяний] «тс.», [молітєбний] «молитовний» Ж, молітовний, вімолитися «молитвою позбутися чогось», [вімоленець] «випроханий у бога молитвами», [немола] «той, хто не молиться», невмолимий, [неумоленний] КІМ, [помоліти] «змусити дитину молитися богу, кажучи їй молитву, яку вона повторює»; — р. моліть, бр. маліць, др. молити, п. modlić (заст.) «молити», modlić się «молитися», ч. modliti se, слц. modlit' sa, вл. modlić so, нл. modliś se «тс.», болг. моля «прошу», моля се «тс.; молюся», м. моли «просить, молить», схв. моліти «просити, благодати», слн. molíti «молитися», стсл. молити «просити, молити», молити са «молитися»; — псл. *modliti < *mold(l)-; — споріднене з лит. maldyti, melsti «благодати», хет. mald- «просити, говорити», дангл. двн. meldōn «доповідати, розповідати»; іє. *meldh- «говорити ритуальні слова», давніше, можливо, «приносити жертву, забиваючи тварину» (пор. р. [моліть] «забивати худобину», болг. молітва «молитва; жертва, жертвна тварина; суп із м'яса жертвовної тварини»); виведення *meldh- від *meld- «м'який, молодий» (Fraenkel 432) менш обґрунтоване. — Фасмер II 642; Преобр I 542; Иванов ЭИРЯ I 80—86; Brückner 343; Machek ESJC 371; Holub—Kop. 229; Schuster-Sewc 939—940; Skok II 451—452; Bezlaј ESSJ II 193; Мартынов Сл. герм. взаимод. 170—172; Семереньи ВЯ 1967/4, 17—18; Вегп. II 66; Гамкредлидзе—Иванов 803; Pokorny 722.

молібдєн (хімічний елемент, метал), молібденіт (мінерал); — р. молибдєн, бр. малібдєн, п. molibden, ч. вл. molybden, слц. molybdєn, болг. молібден, схв. молібдєн, слн. molibdєn; — запозичення з західноєвропейських мов; фр. molybdène, нім. Molybdän походять від лат. molybdaena «свинцевий блиск», яке зводиться до гр. μόλυβδαινα «тс.», похідного від μόλυβδος (μόλιβος, μόλιβδος) «свинець», очевидно, іберійського походження. — СІС² 554; Волков 32; Фигуровский 91; ССРЛЯ 6, 1170; Koraliński 641; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 464; Dauzat 482; Frisk II 251; Нерознак 211.

[молодán] «молодчик, молодий; коханий»; — очевидно, результат видозміни слова [милодán] «коханець», зближеного з основою слів *молодій, молодіць*. — Див. ще *да́ти, мілий, молодій*.

[мóлодєнь] (бот.) «очиток їдкий, заяча капуста, *Sedum acre* L.» Г, Ж, [молодил, молоділо, молодильник, молодишник, *моложай*] «тє.» Мак; — р. [мóлодєнь, молоді́льце, молоді́чник] «тє.»; — похідні утворення від *молодій*; назви зумовлені тонізуючими властивостями очитку. — Шамота 109; Меркулова 110; Budziszewska 221. — Див. ще *молодій*.

молодій, молоді́цький, молоді́чий, [молоді́ній] «молодечий» Ж, *молоді́стий* «моложавий», *молоді́чий* «властивий молодиці», *[молоді́чний]* «молодечий» Ж, *молоді́жний, [молóдський]* «молодецький» Ж, *молоді́юватий, молоді́вий* «молодий, молоджавий», *моложі́вий, [мóлод]* «молодість» (у виразі з [першого *мóлоду*]), *молоді́* «наречена (на весіллі)», *[молоді́йка]* «невістка» Ва, *[молоді́нок]* «молода людина» Пі, *молоді́цтво, молоді́ць, молоді́ча* «молодь; [хлопці]», *[моложі́ва]* «молодий ліс» Ж, *молодій* «наречений (на весіллі)», *молоді́к* «молодий місяць; юнак; холостяк; наречений» СУМ, Ж, *[молоді́на]* «молоді пагони» ВеУг, *молоді́ця, [молоді́чина]* «молода дівчина», *[молоді́чник]* «бабій» Ж, *[молоді́чнє]* (зб.) «молоді жінки, молодиці» МСБГ, *молоді́* «наречений і наречена; молоде подружжя», *[мóлоді́ж]*, *мóлоді́сть, молóдка* «молода жінка, дівчина; молода курка», *молоді́ча* «молодь; [молодий сад, ліс; молода худоба, птахи]», *молоді́к* «молодий ліс, сад; [молода худоба, птахи]», *[молоді́ча]* «тє.», *[молоді́чє]* «молодий сад, ліс», *молоді́к, [молоді́вік]* «молода худоба; молода поросль» Ж, *мóлоді́щі* «молодість, юність, молоді роки», *[молоді́ствó]* «молодь; молоді роки» Ж, *[молоді́ха]* «молода жінка, молодиця; наречена; молода курка-несучка» Ж, *молоді́чага* «молодець», *молóдчик, [молоді́к]* «немовля; мала дитина» Ж, *[молоді́]* «молода людина», *[молóдєж]* «молодь» Кур, *[молоді́як]* «молокосос; холостяк», *молоді́та* «наречені, молоде подружжя; молодь», *[молоді́тник]*

«залицяльник, бабій», *мóлодь, [мóлож]* «розвідувальна частина бджіл з відведеного рою» Ник, *[моложі́ва]* «молодий ліс» Ж, *[моложі́вина, молоджаві́к, молоджі́к, молоджі́к]* «тє.» Ж, *[моложі́й]* «отава» ЛексПол, *молоді́кувати* «парубкувати», *молоді́ти* «робити молодим», *молоді́тися, [молоді́чити]* «порушувати подружню вірність, розпусничати» Ж, *молоді́ти* «ставати молодим, молодшати», *молоді́ти* «тє.», *[молоді́ювати]* «парубкувати», *молоді́шати, змóлоді́, зámолоду, [обмолодь]* «молоді паростки», *[обмолодь]* «помолодшання; паросток, пагін» Л, *[отмолоді́чити]* «пережити молодість» Пі, *[пáмолоді́на]* «молода трава, паростки», *пáмоло́д* «молоді пагони», *[пáмолоді́]* ВеБ, *пáмолодь, «тє.»*; — р. *молоді́й*, бр. *маладі́*, др. *молоді́*, п. вл. нл. *młody*, ч. слц. *mładý*, полаб. *młada*, болг. м. *млад*, схв. *млад*, слн. *mład*, стсл. *младъ*; — псл. **moldь* «молодий»; — споріднене з ирв. *maldai* (наз. в. мн.) «юнак», *maldian* (зн. в. одн.) «лоша», *maldunin* (зн. в. одн.) «молодість»; даліше загальноприйняте зіставлення з дінд. *mrdúh* «м'який, ніжний», гр. *ἀμαλδῶν* «послаблювати, пом'якшувати» (Фасмер II 643—644; Преобр. II 549—550; Grückner 340; Machek ESJС 367; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewe 931—932; Skok II 438—439; Bezlej ESSJ II 187; Куркина Етимология 1981, 6—8; Bern. II 70—72), очевидно, в семантичному відношенні неточне; скоріше йдеться про ускладнений давнім інфіксом -l- варіант первісного кореня **med-/met-* «кидати, метати», вживаний спочатку для позначення молоді тварини, у т. ч. риб (пор. р. *помёт* «новонароджене потомство тварини»). — Мельничук Етимология 1984, 141; Zubatý St. a čl. I 2,340,352. — Пор. *мóлодєнь*.

молоді́ло (бот.) «живучка, *Sempervivum* L.»; — р. *молоді́ло* «тє.»; — результат перенесення на живучку назви очитку їдкою; перенесення зумовлене загальною схожістю рослин (обидві вони належать до родини товстолистих; пор. спільну для них назву *заяча капуста*). — Див. ще *мóлодєнь*.

[молоді́тися] «хмаритися», *[мóлоді́]* «невеликі хмарки», *[мóлоді́]* «тє.», *[мó-*

молодки) «білі хмарки»; сюди ж, можливо, [молодина] «вершки» О, [пáмолодина] «солодкі вершки» Нед, [пáмолодь] «тс.» Нед; — р. [замолáживать] «захмарюватися», п. [młodzić się] «затягуватися дощовими хмарами»; — результат хибного зворотного словотвору на основі давнішого *замоложувати (р. [замолáживать]), похідного від *моложити (пор. р. [моложить] «захмарюватися»), *молога «імла, хмара», але вторинно зближеного з *молодий*, псл. *moldъ; безпосереднє пов'язання з псл. *moldъ «молодий» (Фасмер II 644; Куркина Етимологія 1981, 7—8) недостатньо обгрунтоване. — Мельничук Мовозн. 1960/6, 54. — Пор. мláка, молóзиво, мороква.

[молодні́я] «блискавка» До; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. бр. [молодн'я] «тс.» є результатом видозміни форм р. [молонья], бр. *малання*, що відповідають укр. [мовня] «тс.» (див.).

[молодóйка] «кукурудзяна мука, звarena на солодкому молоці»; — неясне.

[мóлож] (зоол.) «плоска черепашка, *Tellina*» Ж; — неясне.

молóзиво «перше молоко після положів», [молóзиво] «тс.» Ж; — р. *молóзиво*, бр. *малóдзiва*, п. *młodziwo*, ч. *mlezivo*, слц. *mledzivo*, болг. [мълзѣ] «доїти», м. *молзе* «тс.», схв. *млѣзиво* «МОЛОЗИВО», слн. *mlézivo*, *mléziva*; — псл. **melzivo* «тс.», **melzti* «доїти»; — споріднене з лит. *mélži*, *milžti* «доїти», двн. *milchu*, *melchan*, дангл. *melcan*, лат. *mulgeo*, *mulgēre*, гр. ἀμέλω «тс.»; іє. **mēlǵ-* «доїти». — Фасмер II 644—645; Преобр. I 550—551; Machek ESJČ 368; Holub—Kop. 226; Holub—Lyer 317; Skok II 488—489; Bezlaj ESSJ II 189; Клепикова 117—120; Мартынов Етимологія 1968, 20—21; Bern. II 35; Rokorny 722. — Пор. емульсія, молоко́.

молокан (бот.) «*Agathyrus* D. Don. (*Mulgedium* Cass.); [латук дикий, *Lactuca scariola* L. Mak], *молочай* «[тс.]; *Euphorbia* L.; [жовтий осот, *Lonchus* L.], [молочай жовтий] «чистотіл, *Chelidonium majus* L.» Mak, [молокаш] «латук дикий» Mak, [мóлоч] «молочай» МСБГ, [мóлоч (горбодвий, дикий)] «кульбаба, *Leontodon taraxacum*, *Taraxacum*

officinale Wigg.» Г, Mak, [молочáйник] «молочай» МСБГ, [молочáк] «молочай; жовтий осот», [молочій] «тс.; кульбаба; льонок звичайний, *Liparia vulgaris* Mak», [мóлочіні] «молочай» МСБГ, [молóчка] «латук дикий», [молочкó] «тс.; кульбаба Mak», [молóчник] «чистотіл Ж, кульбаба Mak», [молóшник] «тс.» Г, Ж, [молóшничок] «льонок звичайний» Mak; — р. *молокан* «молокан; [латук дикий; кульбаба]», *молочáй* «молочай; [жовтий осот; кульбаба; латук дикий; молококан]», бр. *малачáй* «молочай; [кульбаба]», [малакан] «молочай», [малочніца, малошнік] «тс.», [малочнік] «жовтий, осот», п. *mlecz* «жовтий осот; [молочай]», ч. *mlěc* «тс.», [mlíci] «кульбаба», слц. *mlieč* «жовтий осот», *mliešnik* «молочай», болг. *млѣчка* «молочай», *млѣчок* «тс.», м. *млеч* «тс.», *млѣчка* «кульбаба», схв. *млѣчика* «тс.», [mličac] «жовтий осот», слн. *mlěc* «тс.», *mlěcek* «молочай»; — похідні утворення від *молоко́*, псл. **melko*; назви зумовлені тим, що всі ці рослини містять у собі білий сік, схожий на молоко. — Шамота 76; Меркулова 99—100; Фасмер II 647—648; Machek Jm. rostl. 139, 234; Bern. II 33—34. — Див. ще молоко́.

молоко́, [молóньо] (дит.) «молоко», [молочáник] «риба-самець з молочком», *млочáр* «молочник», *млочáрня*, *млочáрство*, [молочі́на] «молочна страва», *молочкó* «молоко (зменш.); продукт виділення залоз бджіл; чоловіче сім'я риб», *молóчник* «продавець молока; посудина для молока; [риба-самець з молочком]», [молóчниця] «жінка-продавець молока; молочна корова» Ж, *молóшник* «посудина для молока; [приміщення для молока МСБГ; риба-самець з молочком Ж]», [молóшняк] «лоша або теля, яке ссе молоко матері», *мóня* (дит.) «молоко», *мóнька*, [моньó О, Корз, мóцьо Вел] «тс.», *млочáрський*, [молочі́стий] Ж, [молочлі́вий] «який дає багато молока», *молóчний*, [молóшний] «молочний», *мóнькати* «часто говорити мóня, просити молока»; — р. *молоко́*, бр. *малако́*, др. *молоко*, п. *mlęko*, ч. слн. *mlěko*, слц. *mlieko*, вл. нл. *mloko*, полаб. *mlaka*, болг. *мл'яко*, м. *млєко*, схв. *млѣко*, *млијєко*, стсл. *мл'ѣко*; — псл. **melko* з

недостатньо з'ясованою етимологією; — здебільшого зіставляється з р. [молокита] «болото», лит. maikas «ковток», лтв. maiks, malka «пиття» і, далі, з гр. μέλιον «джерело», гот. milhta «хмара» (іє. *melk- «мокрый, волога») (Фасмер—Трубачев II 645—646; Brückner 340; Holub—Kop. 226; Schuster-Sewc 936; Bern. II 33—34; Pokorny 724); вважається також запозиченням з германських мов (герм. *meluk- «молоко») (Machek ESJČ 368; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 73—74; Hirt PBrV 23, 341—342; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489); найбільш імовірним є давній зв'язок з молóзиво (псл. *melzivo, *melzti «доїти»; іє. *melk- як звуковий варіант кореня *melǵ- «тс.»). — Преобр. I 551—552; Соболевский РФВ 66, 342; Skok II 442—443; Bezlaĵ ESSJ II 188—189; Мельничук Мозозн. 1960/6, 54; Абаев Этимология 1966, 256; Критенко Вступ 508; Jagić AfSIPh II, 308; Szemerényi KZ 75/3—4, 170—190; Гамкрелидзе—Иванов 571. — Див. ще молóзиво. — Пор. молоко́н.

[молокосіс] (зоол.) «плямиста саламандра, Salamandra maculosa» Ж, [молокосіс, мо́лос] «тс.» ВЕНЗн; — складне слово, утворене з основ іменника мо́локó і дієслова сса́ти; назва зумовлена народним повір'ям, за яким ящур виєєсає молоко у худоби. — Фасмер II 646. — Див. ще мо́локó, сса́ти.

[мо́лостень] (бот.) «молокан, Mulgedium» Мак, [мо́лостуха] «празелень звичайна, Lamprana communis L.» Мак; — споріднене з р. [мо́лость] «вим'я корови», [мо́лостав] «дійниця», [мо́лостный] «молочний; скоромний», п. [mlóst] «молочний горщик»; — псл. *molst-, пов'язане чергуванням голосних з *melzti «доїти», *melzivo «молозиво»; назва зумовлена тим, що молокан містить отруйний білий сік, схожий на молоко. — Фасмер II 646—647. — Див. ще мо́лóзиво. — Пор. молоко́н.

[мо́лосувати] «бити, лупцювати; жорстоко поводитися Ж», [мо́лоснути] «тріснути, ударити»; — очевидно, залишок давнього варіанта кореня іє. *mes- «кидати, розбивати» з інфіксом -l- (*mols-; пор. варіанти з інфіксом -g- в двн. magsagi «ступка», свн. zer-mürsen «роздав-

лювати» при лит. múšti «бити», дінд. mūsalaĵ «товкачик», муштіĵ «кулак», гр. μιστόλλω «розрубую»); може розглядатись і як результат контамінації слів мо́лотіти і мо́лосувати. — Мельничук Этимология 1984, 140.

мо́лот¹ (знаряддя), [мо́лота] «молотьба» О, мо́лотарка «молотильна машина», [мо́лотарня] «тс.», [мо́лотва] «молотьба» О, [мо́лотень] «вимолочений льон» Ж, [мо́лотільник] «молотник» Ж, [мо́лотільня] «молотарка» Ж, мо́лотнік «той, що молотить» СУМ, Ж, [мо́лотня] «молотарка», [мо́лотня] «молотіння машиною» О, мо́лотови́ще «ручка молота», мо́лото́к, мо́лото́чок (тех., мед.), мо́лотьба́, [мо́лоча] «молотьба», мо́лотіти, ви́молот, ви́молотка «вимолот», за́мо́лот «плата за молотьбу», на́мо́лот СУМ, Ж, [на́мо́лотний] «який дає добрий на́молот» Ж, невмо́лот «поганій умолот», недо́мо́лот «неповне або погане вимолочування», обмо́лот, обмо́лотини «закінчення молотьби; свято з цього приводу», пере́мо́лот, пере́обмо́лот. умо́лот, умо́лотний «який дає добрий умолот»; — р. мо́лот, бр. мо́лат, др. мо́лотити, п. mlót, ч. слц. mlát, вл. mlócić, вл. mlósić, болг. м. млат, схв. млат, слн. mlât, стел. млатъ; — псл. *moltъ; — хет. malatti- «бойова зброя»; очевидно, давній варіант кореня іє. *met-/mot- «кидати, метати» з інфіксом -l- (іє. *molt-; пор. варіант з інфіксом -g- в лат. martulus «молоточок»); зв'язок з *mel- «молоти» більш віддалений; виведення від італійськ. *malt- (> лат. malleus «молот») (Мартынов Язык 75) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер II 647; Преобр. I 552; Brückner 341; Machek ESJČ 367; Schuster-Sewc 931; Skok II 441; Bezlaĵ ESSJ II 188; Bern. II 73; Гамкрелидзе—Иванов 715; Мельничук Этимология 1984, 141. — Див. ще ме́сті, ме́тати.

[мо́лот²] «пивна гуща; бурякова маца, з якої вичавлено сік цукру; розварена м'якоть ягід (для киселю); відходи з вивареного солоду; дрібні обломки» Ж; — п. mlóto «солод, відходи від солоду», mloto, mlota «тс.», ч. слц. mláto «пивна гуща», схв. млата «потовчене і зварене зерно для варіння пива», млá-

ґеница «сир із знятого молока; рідина після збитого масла», слн. mlato «відходи від солоду»; — очевидно, пов'язане з *молóти*, псл. *melti; вважається також (Фасмер II 644; Mikl. EW 200; Matzenauer 255) запозиченням з прагерманської мови (пгерм. *malta-, двн. malz «солод»). — Brückner 341; Machek ESJČ 368; Skok II 441; Bezlaĵ ESSJ II 188, Bern. II 73; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 126—128. — Пор. *молóти*.

молóти (*мелю́*), [*мельнічџити*] «молоти у млині; бути мельником» Ж, [*меннічџити*] «тс.» Ж, *мельнічџити* (однокр.), [*мáлюх*] «палиця для приведення в рух жорнового каменя» Корз, [*мéливо*] «помел; зерно на помел; борошно», [*мелій*] «той, хто привіз зерно на помел», [*мелі́н*] «балакун, базікало», [*мельнџ́*] «плата за помел» Ж, *мельник*, *мельниківна* «дочка мельника», [*мельнічџтво*] Ж, [*мельнічџк*] «син мірошника, мельника», *мли́во*, [*молá*] «жінка, якій потрібно молоти» Ж, *молоттџ́*, [*безмли́в'я*] «час безробіття на млині», [*ві́мелки*] «вимелене» Я, [*ві́мол*] «кількість змолотого борошна» Я, [*замџ́л*] «змолотий хліб, борошно», [*замџ́люватися*] «забріхуватися», [*замџ́люха*] «базіка; брехун» Я, [*замџ́люватий*] «балакучий, брехливий», *намџ́л*, [*намџ́листий*] «який дає добрий намел» Ж, *недомџ́л*, [*омелџ́ти*] «очищати від луски (ячмінь)» ВеЛ, *обмџ́л*, *перемџ́л*, *помџ́л*, *помóлець* «той, хто привіз зерно на помел», [*промџ́л*] «плата зерном за помел», [*промóл*] «мливо» Ж, *розмџ́л*, *розмџ́лювач*, *розмџ́лювальний*, *розмџ́льний*; — р. *молóть*, бр. *малóць*, др. *молоти*, п. mlęć, ч. mlíti, слц. mljet', вл. mlěć, нл. mlaś, полаб. mlaht, болг. мџ́ля, м. мџ́ле, схв. мџ́ети, слн. mléti, стсл. мџ́џти; — псл. *melti «молоти, подрібнювати»; — споріднене з лит. malù, málti, лтс. malu, malt, гот. двн. malan, лат. molo, molere «тс.», гр. μόλλω «дроблю», хет. mallai «роздавлює», дінд. mṛṇati «тс.; меле»; іє. *mel-/mol- «молоти, розтирати». — Фасмер II 597; Brückner 339—340; Machek ESJČ 368—369; Holub—Кор. 227; Holub—Lyer 317; Schuster-Sewc 934—935; БЕР II 729—730; Skok II 444; Bezlaĵ ESSJ II 189; Критенко Вступ 515; Bern.

II 35—36; Pokorny 716—717. — Пор. *міл'кий*, *млин*.

мóлоч, *молочáй*, *молочáк*, *молочій*, *молóчка*, *молóчник* — див. *молокáн*.

[*молощáвий*] «слабкий, крихкий» Ж; — схв. *млџ́һак* «поганенький; слабкий», *млџ́дан* «худий, виснажений», [mlidap] «тс.», слн. [mléden] «схудлий, змарнілий»; — псл. *meld- «слабий, худий»; — очевидно, споріднене з гр. μόλιος «ніжний», дірл. meld «тс.» (іє. *meldh- «м'який, ніжний», похідне від *mel- «молоти, розтирати»); виведення південнослов'янських форм від псл. blěďь «блідий» без врахування українського відповідника (Skok II 442), як і зіставлення їх з р. [мелџ́дá] «обтяжлива безглузда робота, марудна справа» (Ильинский ИОРЯС 22/1, 196; Bezlaĵ ESSJ II 188; Mikl. EW 206), помилкове. — Pokorny 419. — Див. ще *молóти*.

[*молџ́кáти*] «бити; грюкати; докоряти» Ж; — очевидно, афективне утворення.

молю́ск «м'якотілий елизняк»; — р. *моллю́ск*, бр. *малю́ск*, ч. слц. molusko-vý, болг. *молу́ска*, *молю́ска*, схв. *молу́ске* (мн.), слн. moluski (мн.); — запозичення з французької мови; фр. mollusque походить від лат. molluscus «тс.», утвореного з mollis «м'який, ніжний», спорідненого з гр. μόλακος «м'який», гот. mildipa «м'якість», двн. milti «м'який». — SIC² 555; ТСБМ III 98; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 465; Dauzat 482; Walde—Hofm. II 103—104.

[*моля́вка*] «мальок риби; гольян, Phoxinus phoxinus» Ж, [*мóлька*] «мальки риби» ВеНЗн; — р. *малџ́вка* «мальок; [різні види дрібних риби]», [*моля́вка*, *малџ́ва*, *моля́ва*, *моль*, *мóлька*] «тс.», [*мóльга*] «гольян», бр. *малџ́ука* «мальок», [*малџ́гá*] (зб.) «мальки», [*мóлька*] «дрібниця», п. [molawka] «дрібна рибка»; — псл. moljava, mолька; — очевидно, споріднене з лит. málė «гольян», лтс. male «густера, Blicca argyroleuca»; далі пов'язується з псл. molъ «міль» (Фасмер II 648—649; Leder 70) або malъ «малій» (Kalima 166—167). — Пор. *мілька*, *мўлька*.

мольбэ́рт «підставка для роботи художника»; — р. *мольбэ́рт*, бр. *малџ́-*

бэрт, болг. *молбэрт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Málbrett* складається з основи дієслова *malen* «малювати» і іменника *Brett* «дошка», побічної форми до *Bord* «борт; полиця». — СІС² 555; ССРЛЯ 6, 214; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Kluge—Mitzka 99. — Див. ще *борт*, *малювати*.

[*мольфар*] «чарівник; злий дух», [*мольфа*] «чаклування, чари» МСБГ, [*мальфієнція*] «відьма» Ж, [*мольфарити*] «чаклувати» МСБГ; — неясне; пов'язується з іт. *malfare* «чинити зло; злочиння, злочин». — Кобилянський *Мовозн.* 1980/1, 47—48.

момéнт, *моментальний*; — р. болг. м. *момéнт*, бр. *момант*, п. ч. слц. вл. *moment*, схв. *мóмен(а)т*, слн. *momént*; — запозичення з німецької мови; нім. *Moment* походить від лат. *momentum* (<**movimentum*) «мить, момент, рушійна сила», пов'язаного з *moveo* «рухаю». — СІС² 555; Акуленко 146; ССРЛЯ 6, 1216; Фасмер II 649; Преобр. I 554; St. wug. *obcuch* 486; Holub—Lyer 320; Walde—Hofm. II 106, 116. — Див. ще *мобільний*.

момеч, *моміч*, *момоч* — див. *омич*.

[*момотати*] «неясно вимовляти; буркотіти», [*момотіти*] «тс.», [*момрати*] «мимрити, буркотіти», [*момот*] «буркотун; заїка», [*момотлівий*] «такий, що нечітко вимовляє; набридливий своїм буркотінням» Ж; — п. *momotač* «буркотіти; заїкатися», ч. [*momtati*] «буркотіти, бурмотіти», нл. *momotaš* «тс.; заїкатися», слн. *tomljáti* «бурмотіти», р.-цсл. *момати* «нечітко вимовляти, заїкатися»; — псл. *мом-* звуконаслідувальне утворення, паралельне до укр. [*мамяти*, *мамрати*], *мімрити*, нвн. *тшпелн* «тс.». — Brückner 343—344; Machek ESJČ 343; Schuster—Šewc 946; Berg. II 75. — Пор. *мамяти*, *мамрати*, *мімрити*.

[*момсик*] «матусин синок, мамій»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*момсик*] «малий хлопчик; дуже молода, незріла людина», [*момса*] «тс.», [*момыз*] «мала непоказна людина», можливо, пов'язані з [*момма*] «мама», як укр. [*мамсик*] «мамій» з *мама*.

[*момсатися*] «возитися, довго щось робити»; — афективне утворення.

[*момфа*] «мавпа» Ж; — неясне.

монарх, [*монархія*], *монархіст*, *монархія*, *монархічний*, *монарший* Ж, ст. *монарха* (1642); — р. болг. *монарх*, бр. *манарх*, п. ч. слц. *monarcha*, вл. *monarch*, м. *монарх*, схв. *мóнарх*, слн. *monárh*; — через посередництво середньолатинської мови (слат. *monarcha*) запозичено з грецької; гр. *μόναρχος* «монарх» утворено з основ числівника *μόνος* «один, єдиний», пов'язаного з *μαῖνος* «рідкий», спорідненим з вірм. *manǰ* (*mapu*) «малий, тонкий», дінд. *manák* «трохи», лит. *meikas* «незначний», та іменника *ἀρχός* «керівник, вождь», пов'язаного з дієсловом *ἄρχω* «паную», етимологічно неясним. — СІС² 555; Фасмер II 649; Hüttl-Worth 15; Brückner 342; Kopaliński 642; Holub—Lyer 320; Frisk II 253. — Див. ще *архаїчний*. — Пор. *анархія*, *монастір*, *монах*.

монастір, [*монастірь*] «тс.», [*монастірско*] «місце, де був монастир» Ж, [*монастірище* Ж, *монастирище*] «тс.», [*намастір*] «монастир»; — р. *монастірь*, бр. *манастірь*, др. *монастырь*, п. *monaster*, *manaster*, заст. *monastyr*, ч. *monastyr*, слц. *monastier*, болг. *монастір*, м. *манастир*, схв. *мáнастїр*, стсл. *манастырь*, *монастирь*, *моностырь*; — запозичення з середньогрецької мови; егр. *μοναστήρι(ον)*, *μοναστήρι(ο)ν*, гр. *μοναστήριον* «монастир, келія самотника» є похідним від *μόνος* «самотність», *μόνος* «один, одинокий». — СІС² 555; Фасмер II 649; Преобр. I 554; Brückner 342; Machek ESJČ 373; Holub—Lyer 320; BER III 636—637; Skok II 453—454; Berg. II 75—76; Frisk II 253. — Див. ще *монарх*. — Пор. *монах*.

монах, [*монаха*], *монахія*, *монашка* СУМ, Ж, [*монашество*] Ж, [*монаший*] Ж, [*монашествувати*] Ж; — р. болг. *монах*, бр. *манáх*, м. *монах*, схв. *мóнах*, стсл. *монахъ*; — запозичення з грецької мови; гр. *μοναχός* «самотний, одинокий» утворене від *μόνος* «один, сам». — Фасмер II 649; Преобр. I 554; Brückner 341; Machek ESJČ 370; Skok II 453; Berg. II 75. — Див. ще *монарх*. — Пор. *мних*, *монастір*.

[монго́л] «малорослий кінь» Дейн, [манго́л, монго́лка] «тс.» Дейн; — р. [монго́лка] «кінь низькорослої породи»; — пов'язане з назвою країни Монго́лія, звідки ця порода коня походить; пор. р. [манджу́рка] «малорослий китайський кінь». — Див. ще монго́ли.

монго́ли (назва народу, одн. монго́л), монголістика; — р. болг. монго́л, бр. манго́л, п. Mongol, ч. слц. вл. Mongol, болг. монго́лец, м. Монголец, схв. Мдн-гбл, слн. Mongól; — запозичення з монгольської мови; монг. mongul, mongol (самоназва монголів) пов'язується з теңу (монгу, таңули) «непереможні, хоробрі, завзяті». — Фасмер II 649; Попов РР 1973/1, 123; Мельхеев 59; Никонов 273. — Пор. мого́ли.

монджа́к — див. манджа́к.

[монди́ти] «возитися, вовтузитися» МСБГ; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане з др. муди́ти «зволікати, баритися», стсл. мѣди́ти, моу́диди «тс.». — Див. ще мудо́хатися.

монета́, монетни́к «карбувальник монет», [монета́рня] «монетний двір» Ж, [монета́рство] «монетна справа» Ж, [монета́рний] Ж, ст. монета (1642); — р. болг. м. схв. монета́, бр. манета́, п. ч. ст. слц. заст. moneta, вл. monejta, слн. monéta; — запозичення з латинської мови; лат. monēta «монета, гроші, чекан; монетний двір» походить від імені богині Юнони Jūnō Monēta, оскільки монетний двір був у давньому Римі при її храмі; ім'я Monēta пов'язувалося з гот. meþor «місяць» (тоді Jūnō Monēta первісно — «богиня Місяця») або з лат. moneo «нагадую, віщую, надихаю, наставляю». — СІС² 556; Москаленко УІЛ 24; Фасмер II 650; ССРЛЯ 6, 1227; Hüttl-Worth 16; Преобр. I 554; Brückner 328; Bern. II 76; Walde—Hofm. II 107—108.

[монисто́] «намисто» Ж, [манисто́во] МСБГ, манисто́ Ж, монество́ Ж] «тс.»; — р. монисто́, бр. маниста́, др. мониста́, монисты́, ч. monisto, болг. мѣни́сто, манисто́, м. мониста́ «намисто», монисто́ «намистина», стсл. мони́сто; — псл. monisto; — споріднене з дінд. mānuā «шия, потилиця», двн. maпа «грива; волосся»,

тепні «намисто», дангл. mene, лат. monīle «тс.», галло-гр. μαμιαης «народне кельтське намисто»; іє. *mono- «потилиця, шия». — Фасмер II 650; Преобр. I 555; Machek ESJČ 373; Младенов 304; Bern. II 76; Pokorny 747—748. — Пор. на́мисто.

моні́зм «філософське вчення, що визнає основою світу тільки одне начало — матерію чи дух», моні́ст «прихильник монізму», моні́стичний; — р. моні́зм, бр. мані́зм, п. вл. monizm, ч. monismus, слц. monizmus, болг. мо́ни́зм, м. мо́ни́зам, схв. мо́ни́зам, слн. monízem; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monismus, фр. monisme, англ. monism походять від слат. monismus, утвореного на основі гр. μόνος «один, єдиний». — СІС² 556; Brückner 342; Kopaliński 642, 643—644; РЧДБЕ 547; Klein 996. — Див. ще мо́нарх.

моні́тор (мор.) «військовий броньований корабель»; — р. моні́тор, бр. мані́тор, п. ч. слц. вл. monitor, болг. м. мо́нитор, схв. мо́ни́тор, слн. mónitor; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. monitor «військовий корабель» походить від власної назви першого такого корабля (1862), утвореної з лат. monītor «той, що попереджає; наглядач», похідного від monēre «повідомляти, попереджати, застерігати», пов'язаного з тепі́нї «пам'ятати; згадувати», спорідненим з лит. manýti «розуміти, думати», псл. mьpěti, «думати», укр. [мні́ти, мні́ти] «тс.». — СІС² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Brückner 342; Kopaliński 642—643; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 547; Klein 996—997. — Див. ще мні́ти.

моногра́ма «переплетення двох або кількох літер у вигляді візерунка»; — р. моногра́мма, бр. манагра́ма, п. ч. слц. вл. monogram, болг. моногра́м, м. монограм, схв. мдндграм, слн. monogram; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. Monogramm, фр. monogramme, англ. monogram походять від пізньолат. monogramma, утвореного з гр. μόνος «один» і γραμμα «літера, запис». — СІС² 556; ССРЛЯ 6, 1230; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320;

РЧДБЕ 466; Dauzat 483.— Див. ще **граматика, графіка, мона́рх.**

монографія «наукове дослідження, присвячене одній темі», *монографічний*; — р. болг. *монографія*, бр. *манаграфія*, п. слц. *monografia*, ч. *monografie*, вл. *monografija*, м. *монографија*, схв. *монографија*, слн. *monografija*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monographie*, фр. *monographie*, англ. *monography* утворено з основ гр. *μόνος* «один, єдиний» і *γράφω* «пишу». — СІС² 556; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **графіка, мона́рх.**

мои́о́кль «кругле оптичне скло для одного ока»; — р. *мои́о́кль*, бр. *мано́кль*, п. ч. вл. *monokl*, слц. *monokel*, болг. *мои́о́къл*, м. *мои́о́кл*, схв. *моно́кл*, слн. *monokel*; — запозичення з французької мови; фр. *monocle* походить від пізньолат. *monoculus*, утвореного з гр. *μόνος* «один» і лат. *oculus* «око», спорідненого з гот. *augo*, лит. *akis* «тс.», псл. *oko*, укр. *око*. — СІС² 557; Фасмер II 650; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483.— Див. ще **мона́рх, о́ко.**

моноліт «суцільна кам'яна маса, брила», *монолітний*; — р. болг. *моноліт*, бр. *маналіт*, п. ч. слц. вл. *monolit*, м. *монолітен* «монолітний», схв. *мондоліт*, слн. *monolit*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monolith*, фр. *monolithe*, англ. *monolith* походять від лат. *monolithus*, що зводиться до гр. *μονόλιθος* «зроблений з одного каменя», яке складається з *μόνος* «один» і *λίθος* «камінь», неясного походження. — СІС² 557; ССРЛЯ 6, 1232; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Dauzat 483; Klein 998.— Див. ще **літій, мона́рх.**

моноло́г «довготривала мова дійової особи літературного твору», *монологічний*; — р. болг. *моноло́г*, бр. *манало́г*, п. ч. слц. вл. *monolog*, м. *монолог*, схв. *мондо́лог*, слн. *monológ*; — запозичення з французької мови; фр. *monologue* походить від гр. *μονόλογος* «який говорить сам», утвореного з основ числівника *μόνος* «один» і дієслова *λέγω* «говорю»

(*λόγος* «слово»). — СІС² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 548; Klein 998; Dauzat 483.— Див. ще **ло́гіка, мона́рх.** — Пор. **діа́лог.**

монопо́лія «виключне право на виробництво, торгівлю та ін.; велике капіталістичне об'єднання», *монопо́ль* (заст.) «виключне право», *монополіза́ція*, *монополі́зм*, *монополі́ст*, *монополі́стичний*, *монопо́льний*, *монополізува́ти*, *монополізува́тися* «ставати предметом монополії», *домонополі́стичний*, ст. *монопо́лія* (1588); — р. *монопо́лія*, бр. *манано́лія*, болг. *монопо́л*, м. *монопол*, схв. *мондо́плија*, слн. *monopol*; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *monopolium* «право монопольного продажу» походить від гр. *μονοπωλιον* «тс.», утвореного з основ числівника *μόνος* «один» і дієслова *πωλέω* «продаю», спорідненого з лит. *pelnyti* «заробляти», стсл. *пѣннѣти*, укр. *полоніти*. — СІС² 557; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 643—644; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 549; Klein 999; Frisk II 633.— Див. ще **мона́рх, полон.** — Пор. **монопо́лька.**

монопо́лька «винна крамниця в дореволюційній Росії; горілка», [*монопо́ль*] Л, *монопо́лія*, заст. *монопо́льщик* «продавець горілки», *монопо́льщик* «тс.»; — бр. заст. *манано́лька* «винна крамниця», п. *monopolka* «горілка», *monopolówka* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *монопо́лька* утворено в розмовній мові від *монопо́лія* «державна винна крамниця в дореволюційній Росії для монопольної торгівлі горілкою». — Фасмер II 650.— Див. ще **монопо́лія.**

моноті́п «друкарська складальна машина», *монотипі́ст* «складач, що працює на монотипі», *монотипі́я*; — р. болг. *моноті́п*, бр. *манаті́п*, п. ч. слц. *monotyp*, м. *монотип*, схв. *моноті́п*, слн. *monotajp*, *monotype*; — запозичення з західноєвропейських мов; англ. *monotype*, нім. *Monotype*, фр. *monotype* утворені з гр. *μόνος* «один» і *τύπος* «слід, відбиток, удар». — СІС² 558; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550.— Див. ще **мона́рх, тип.** — Пор. **ліноті́п.**

МОНОТОННИЙ «однотонний; одноманітний»; — р. *монотонний*, бр. *манатонны*, п. *monotonny*, ч. *monotónní*, слц. *monotónny*, вл. *monotonny*, болг. *монотонен*, м. *монотон*, схв. *мондтон*, *мднотдн*, слн. *monotón*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *monoton*, фр. *monotone* походять від гр. *μόνοτονος* «однотонний», яке складається з основ числівника *μόνος* «один» та іменника *τόνος* «тон, звук». — СІС² 558; Фасмер II 650; Brückner 342; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 550; Dauzat 483; Klein 1000. — Див. ще **монарх**, **тон**.

МОНОФТОНГ (лінгв.) «голосний звук з одного елемента артикуляції», *монофтонгізація*, *монофтонгічний*; — р. *монофтонг*, бр. *манафтонг*, п. ч. слц. вл. *monofthong*, ч. *monofthong*, болг. *монофтонг*, схв. *мондфтонг*, слн. *monofthong*; — запозичення з західноєвропейських мов; нім. *Monophthong*, фр. *monophthong* походять від гр. *μόνοφθογγος* «однотонний», що складається з *μόνος* «один» і *φθόγγος* «звук», пов'язаного з *φθέγγωμαι* «видаю звук, підіймаю голос» неясного походження. — СІС² 558; ССРЛЯ 6, 1240; Sl. wug. obcuch 488; Holub—Lyer 320; РЧДБЕ 550; Frisk II 1012. — Див. ще **монарх**. — Пор. **дифтонг**.

МОНПАНСЬЕ «сорт фруктових льодяників»; — р. *монпансье*, бр. *манпансье*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *montpensier* «тс.» походить від прізвища французького герцога Монпансье (*Montpensier*) і назви його володінь. — Фасмер II 651; КЭСРЯ 271; Обнорский Slawia II, 53.

МОНСТР «потвора», *монструозний* (заст.); — р. бр. *монстр*, п. ч. вл. *monstrum*, слц. *monštrum*, болг. *монстър*, *мднструм*, м. *монструм*, схв. *мднстру(ум)*, слн. *monstrum*; — запозичення з французької мови; фр. *monstre* «тс.» походить від лат. *mōnstrum* «передвістя, знак, чудо, чудовисько», пов'язаного з *monēre* «попереджати, нагадувати, віщувати». — СІС² 559; Фасмер II 651; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Dauzat 483—484; Wal-

de—Hofm. II 107, 109—110. — Див. ще **монітор**.

[МОНТАВА] «чоловіча свита з капою на голову» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *манта* (рум. *mantá*) «шинель; широка накидка, плащ» виводиться від п. *manta* (СДЕЛМ 248) або, більш переконливо, від фр. *manteau* «плащ, пальто, шинель» (DLRM 478). — Пор. **манта**.

МОНТЕЛЯТИ — див. **мантіляти**.

[МОНТЕРКА] «гайка» МСБГ; — очевидно, результат гіперистичної видозміни у двомовному польсько-українському середовищі форми *[мутерка]* «тс.»; видозміна могла бути викликана також вторинним зближенням з основою *монтер* (*монтувати*). — Див. ще **мутра**.

МОНТУВАТИ «робити монтаж», *монтаж*, *монтажер*, *монтажист*, *монтажник*, *монтер*, *монтувальник*, *монтувальний*; — р. *монтувають*, *монтаж*, бр. *манціраваць*, *мантаж*, п. *montować*, *montaż*, ч. *montovati*, *montáž*, слц. *montovat'*, *montáž*, вл. *montować*, *montaża*, нл. *montować*, *montaża*, болг. *монтирам*, *монтаж*, м. *монтира*, *монтажа*, схв. *монтирати*, *монтаж(а)*, слн. *montirati*, *montáža*; — запозичення з французької мови; фр. *monter* «підійматися, підіймати; складати, збирати» (*montage* «монтаж» з 1842) походить від нар.-лат. *montāre* «підійматися», утвореного від лат. *mons* (*montis*) «гора», спорідненого з ав. *matī-* «виступ гори», кімр. *mapydd* «гора», дісл. *mōnir* «гребінь». — СІС² 559; ССРЛЯ 6, 1242; Kopaliński 644—645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Gamillscheg 629; Walde—Hofm. II 108—109.

МОНУМЕНТ «пам'ятник», *монументаліст*, *монументальний*; — р. болг. м. *монумент*, бр. *манумент*, п. ч. слц. вл. *monument*, схв. *монумент(а)т*, слн. *monument*; — запозичення з німецької мови; нім. *Monument*, як і фр. *monument*, походить від лат. *monumentum* «пам'ятник», пов'язаного з *monēo*, *monēre* «нагадувати, повідомляти». — СІС² 559; Фасмер II 651; Kopaliński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat

484; Walde—Hofm. II 107.— Див. ще **монітор**.— Пор. **монстр**.

[**мончар**] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.; хвороба злаків, спричинена цим паразитичним грибом» ВеНЗн, Мак; — полонізована звукова форма назви [**мучар**] «тс.», похідної від *мукá* «борошно» (п. *та́ка* «тс.»).— Див. ще **мучнік**.

[**мончик**] «хімічне добриво» МСБГ, [**мончук**] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. *tańcza* «борошенце; хімічне добриво» є похідним від *та́ка* «борошно», що відповідає укр. *мукá* (див.).

мончур — див. **манджак**.

[**монтати**] «будь-як шити або плести» О, [**мондати**] «тс.» О; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *monta* «монтувати; (перен.) накручувати», що відповідає укр. *монтува́ти*; може бути також результатом контамінації дієслів *монта́ти* і [*пльонтати*] «плутати».

моня, **монька**, **моньо** — див. **молоко**.

[**монятися**] «копатися, повільно і невміло щось робити; довго поратися біля чогось», [**моня**] «надто повільна в роботі жінка» Корз, [**монявка**] «тс.» Корз, [**моняло**] (лайл.) «вайло» Па, [*мняло*] «тс.» Па, [**мунька**] «тюхтій, боягуз, баба, нікчема» Ж, [*мунька*] «тс.» Ж, [**мунявий**] «недоумкуватий» Ж, [*муньковатий*] «тс.» Ж, [**муняво**] «поволі, тихо» О; — р. [**моня**] «в'яла, слабка, тиха людина», [**монька**] «тс.», [*муняга*] «в'яла, лінива, кволла людина», [*мунька*] «тс.; роззява», [*муня*] «тихоня», [*мунить*] «повільно, мляво жувати або говорити», п. [*munia*] «тупа людина, боягуз, нікчема», [*muńka*] «тс.», ч. [*muńa*] «неговірка або тупа людина», [*muńa*] «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення (Machek ESJČ 383); непереконливе пов'язання (Brückner 348) з п. [*munia*] «підшийок у вола».

монед «велосипед з мотором»; — р. болг. *moned*, бр. *maped*, п. ч. *porped*, схв. *moned*; — запозичення з німецької мови; н. *Moped* «тс.» є складноскороченим словом, утвореним з *Motorvelozipèd* або з *Mó(tór)* «мотор» і *Ped(ál)* «педаль».— СІС² 560; Коралиński 645; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 1982, 551; Fremd-

wörterbuch 476; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще **велосипед**, **мотор**, **педаль**.

мопс «порода кімнатних собак»; — р. бр. болг. м. *мопс*, п. слц. вл. *порѣ*, ч. *porp(l)*, схв. *мопс*, слн. *то́рс*; — запозичення з німецької або голландської мови; нім. *Mops*, гол. *porp* пов'язується з гол. *porrepen* (*porpen*) «робити незадоволену гримасу», англ. *por* «гримаса» (з огляду на зовнішній вигляд собаки).— Фасмер II 651; Преобр. I 555; Горяев 215; Sl. wyg. obcuch 491; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Kluge—Mitzka 487.

мор «пошесть», [**мір**, **морвіця**] «тс.», [**моравіця**] «жовті і сині плями на тілі вмираючого», [**муравіця**] «тс.», **морілка** «їдкий розчин, яким просочують деревину перед її фарбуванням», **морільник** (спец.) «той, хто труїть комах, щурів і под.; робітник, що морить деревину», **морільня** «місце, де морять деревину», [**морюха**] «гниляк для підкурювання бджіл», [**морений**] «стомлений, знесилений», **моровій**, **моріти** «труїти; виснажувати; тримати деревину у воді, спеціальному розчині», [**змора**] «втома; сильне виснаження; кошмар», **зморний** «виснажувальний», [**замірки**] «курчата, що задихнулися в яйці Я; кволі тварини або рослини ВеБ», **замірок** «щупла зернина; недорозвинена істота», **замор** «масова загибель риби», [**замора**] «виснажена істота» Ж, [**заморка**] «лялечка комах» Ж, [**заморух**] «пташеня, що не вилупилося з яйця; худа хвороблива дитина» Я, [**замірковатий**] «щуплий, дрібний» (про зерно) ВеБ, **заміркуватий** «тс.», [**измор**] «втома» Ж, [**памуорок**] «мор» Л, [**памуорицина**] Л, **помір** СУМ, Нед, **помірок**, [**промір**, **прсморія** Нед, ст. **проморок** Пі] «тс.», [**помора**] «тс.; сміхота» Нед; — р. болг. м. **мор**, бр. (заст.) **мор**, др. **моръ** «смертельна хвороба», п. ч. слц. **тог**, вл. нл. **тог** «мор», болг. **морія** «тс.; епідемія, чума», м. **морија** «тс.», схв. **мдр** «смерть», **мдрија** «мор; чума», слн. **ропog** «убивство; умирання», стсл. **моръ** «чума»; — псл. **тогъ** «смерть, пошесть», чергуванням голосних пов'язане з **mer-ti* «мерти»; — споріднене з лит. *māgas* «смерть, мор.

чума», дінд. *māgaḥ* «смерть, мор»; іе. **moḡ-/meḡ-* «смерть, мерти». — Фасмер II 651; Преобр. I 559; Brückner 344; Machek ESJĀ 373; Holub—Lyer 321, 324; Holub—Kop. 230, 235; Schuster-Sewc 947; Младенов 304; Skok II 466; Bezlaĵ ESSJ II 195; Гамкрелидзе—Иванов 947; Pokoḡny 735. — Див. ще мѳрти.

[мѳра¹] (текст.) «муар» Ж, [морѳвий] «муаровий» Ж, [морѳвий] «тс.»; — п. тоґа «муар», ч. тоґ «вид тканини»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Moḡr* «тс.» походить від англ. *moḡair* «тканина з шерсті ангорської кози», яке зводиться до ар. *mukhaḡuḡar* «тс.».— Kopaliński 645; Sl. wuḡ. obcuyh 491; Machek ESJĀ 373; Klein 992. — Див. ще мѳхѳр.— Пор. муѳр.

[мѳра²] «кошмар; домовик» Ж; — р. *кикі-мѳра* «нічний привид, домовик», п. тоґа «кошмар», зтоґа «тс.», ч. тѳґа «кошмар; нічний метелик», слц. тоґа, тѳґа «тс.», нл. *тоґава* «кошмар», болг. *морѳ*, м. *мѳра*, схв. *мѳра*, слн. *тоґа* «тс.», с.-цсл. *мѳра* «відьма»; — псл. тоґа «нічний привид, кошмар»; — споріднене з двн. дісл. дангл. *таґа* «надприродна жіноча істота, яка вночі сідає на груди сплячому і душить його», нвн. *Maḡr* «кошмар», далі, можливо, з лтс. *mārnītiēs* «нав'язуватися», ірл. *тоґ-гѳгаіп* «королева духів»; пов'язується також з псл. *таґа* «мара, привид», *тоґіті* «морити» (Schuster-Sewc 185—186; Holub—Kop. 235; Младенов 304). — Фасмер II 231—232; Преобр. I 307; Brückner 655; Machek ESJĀ 383; Skok II 454; Bezlaĵ ESSJ II 194; Bern. II 76; Mühl.—Endz. II 584; Schuster-Sewc 948; Pokoḡny 736. — Пор. кошмѳр, марѳ, мор.

морѳль «система норм і принципів поведінки; висновок, наука, нотація», *морѳлізѳтор*, *морѳлізѳторство*, *морѳлізѳція*, *морѳлізм*, *морѳліст*, *морѳлістичний*, *морѳлізувати*; — р. *морѳль*, бр. *марѳль*, п. *тоґаḡ*, ч. слц. *тоґаḡка*, вл. *тоґаḡка*, болг. *морѳл*, м. *морѳл*, схв. *мѳрѳл*, слн. *тоґаḡа*; — запозичення з французької мови; фр. *moḡal* «моральний; мораль» походить від лат. *mōḡālis* «моральний», пов'язаного з *mōḡs* (*mōris*) «звичай; воля; властивість; закон», спо-

рідненим з гр. *μѳσθαι* «прагнути», *μѳσθαι* «прагну», *μѳτεѳω* «шукаю», гот. *mōḡs* «дух, відвага, гнів», двн. *muot*, нвн. *Mut* «тс.», можливо, також з псл. *sъmѳti*, укр. *смѳти*. — СІС² 560; ССРЛЯ 6, 1250—1251; Kopaliński 645—646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 484; Walde—Hofm. II 114—115. — Пор. смѳти.

[морандѳль] «мурашка» Ж, [мурандѳль] Ж, *мурандѳль* Ж] «тс.»; — очевидно, афективне утворення на основі назви [мураха], *мурашка* (див.).

мораністий — див. мѳрґий.

морѳторіѳ «відстрочка; відкладання певних дій»; — р. *морѳторіѳий*, бр. *марѳторіѳий*, п. ч. *moratorium*, слц. *moratōḡium*, вл. *moratorij*, болг. м. *морѳторіѳум*, схв. *морѳторіѳі*, слн. *moratōḡij*; — міжнародний термін (пор. н. *Moratorium*, фр. англ. *moratorium*), утворений на основі лат. *morātōrius* «який уповільнює, затримує», похідного від *тоґа* «уповільнення, затримка», пов'язаного з *темоґ* «пам'ятливий; нагадуючий», спорідненим з дірл. *таґаіп* «залишаю», ав. *taḡaiti* «думає, збирається», гр. *μѳρѳνѳ* «турбота», гот. *taḡpan* «турбуватися», дангл. *muḡpan*, двн. *muḡpēn* «тс.».— СІС² 560; ТСБМ III 107; Kopaliński 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 551; Dauzat 485; Walde—Hofm. II 67—68, 110.

[морѳторіѳі] — див. мураѳторіѳі.

[мѳрѳва] (бот.) «чорна шовковиця, *Moruz nigra* L.», [мѳрѳви] (мн.) «тс.», [мѳрѳв'єний] МСБГ, *морѳвѳвий* Ж]; — п. *тоґва*, ч. *тоґише*, слц. *тоґиша*, вл. *тоґишња* «тс.», м. *мурѳвинка* «плід шовковиці», схв. *мѳрѳва*, елн. *тѳḡва*; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *mōḡus* «шовковиця» походить від гр. *μѳρѳνѳ* «тс.», спорідненого з вірм. *тоґ* «ожина», двн. *тѳḡ* «шовковиця», лит. *mōḡas* «тс.»; зіставляється також з р. *морѳшка* «*Rubus chamaemorus* L.» (Преобр. I 558). — Richhardt 79; Brückner 344; Machek ESJĀ 374; Skok II 484; Bezlaĵ ESSJ II 207; Walde—Hofm. II 114; Frisk II 256.

морґ¹ «приміщення для трупів»; — р. бр. *морґ*, п. *morga*, болг. *мѳрґа*; — через посередництво російської мови за-

позичено з французької; фр. morgue «те.» етимологічно неясне.— СІС² 560; РЧДБЕ 551; Dauzat 485.

морґ² (заст.) «міра землі, що дорівнює 0,57 га», [мор] «те.» Ле, [морґ] «те.»; нивка, вузька грядка О», [мóрга] «морґ» Л, [мúрга] «те.» Л, [морґува́ти] «ділити на морґи»; — р. морґ, мóрга, бр. морґ, в. mórg, morga, слц. [morg]; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mórgeп «ранок; морґен (міра землі), 0,25 га (первісно ділянка землі, яку один орач може зорати за один ранок)» споріднене з дісл. morgēnп «ранок», гот. maúrgēns «те.», лит. mérgkti «блимати; жмурити», псл. *mogkь, укр. мóрок.— СІС² 560; Винник 57, 59; Шелудько 40; Фасмер II 652; Sl. wug. obcyeh 492; Kluge—Mitzka 487.— Див. ще мёркнути, мóрок.

морґані́зм «хромосомна теорія спадковості», морґані́ст; — р. морґані́зм, бр. марґані́зм, в. вл. morganism, ч. morganismus, слц. morganismus, болг. морґані́зм; — термін, утворений від прізвища американського біолога Т. Морґана (Th. Morgan, 1866—1945), який висунув цю теорію на початку ХХ ст.— Sl. wug. obcyeh 492; РЧДБЕ 552.

морґа́ти, морґну́ти, морґ (розм., уживається як присудок із значенням «морґати»), мóргавка «блискавиця, зірниця; каганець», [морґа́й] (у загадці) «око», [морґу́лець, мурґа́й Ж] «те.», [морґані́на] «постійне морґання, мигання», [морґа́ч] «той, хто часто морґає; залицяльник», морґу́н «те.»; [каганець Л], [мóргла] «блискавиця, зірниця, мигавка» (у виразі [морґли грають]) Ж, [морґу́ліця] «кокетка» Ж, [морґу́ля] «те.» Ж, морґу́ха «те.»; [блискавка без грому Л], зморґну́тися, перемóргуватися, підмóрг; — р. морґа́ть, бр. марґа́ць «морґати», п. mrgaś, ч. mrkati, слц. mrkať, «те.»; — псл. *mʳgati (*mʳkati) «морґати, мигати; меркнути», пов'язане чергуванням голосних з *mogkь «морок»; — споріднене з лит. mirgėti «миготіти», mérgketi «жмурити (очі)», лтс. miŗdzėt «миготіти, блищати», дісл. murgk «темний», нвн. Morgeп «ранок»; іе. *mer- (*merk-) «блимати, блищати». — Фасмер II 652; Преобр. I 555; Горяев 215;

Brückner 346; Machek ESJĀ 379; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 232—233; Rokorny 733—734; Stang 36—37; Мельничук Мовозн. 1980/6, 53—54.— Пор. мёркнути, мóрок.

[морґу́ля] «гуля; жіноча зачіска До», [морґу́ля] «те.» тж, [морду́ля] «гуля, пухлина»; — очевидно, результат видозміни форми [моґу́ля] «гуля», зближеної з основою дієслова морґа́ти.— Див. ще моґу́ля.

мóрда, морда́с «ляпас», морд́яка, [мурда́й] «людина з товстими губами» Корз, [мурдине́] «ротик» Корз, морда́тий, морда́тенький, [заморда́ти] «зв'язати (корову, бика) за морду і роги Мо; надягти на морду коня повід», [замордува́ти] «те.», [наморде́нь] «ляпас», [намóрдіч] «намордник» Л, намóрдник, [намордн́як] Л «те.», поморда́с «ляпас», розморда́тити «стати мордатим»; — р. бр. болг. мóрда (з р.), п. ч. morda (з р.); — очевидно, запозичене в східнослов'янські мови з іранських; ір. *māgāda- «голова» (ав. ka-māgāda- «що за голова») споріднене з дінд. mūrdhān- «лоб, голова, вершина», дангл. molda «голова», гр. βλωδρός «який високо піднявся»; зіставляється також (Pisani Paideia 9/4—5, 312) з лат. mordeo «кусаю»; зіставлення з лтс. mirdėt «бурчати, ричати» (Matzenauer LF 10, 332) або з вірм. meruth «морда» (Machek ESJĀ 373) недостатньо обґрунтовані.— Фасмер—Трубачев II 652—653; Трубачев Етимология 1965, 41; Преобр. I 555—556; Горяев 215; Brückner 344; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552.

мордв́а «угро-фінська народність, мокша і ерзя», мордв́іни «те.», мордв́ін; — р. мордв́а, бр. мардв́а, др. мордв́а, п. mordowski «мордовський», ч. Mordvin, слц. Mordvan, Mordvin(ec), болг. мордв́іни; — походження назви остаточно не з'ясоване; пов'язується з комі морт «людина», удм. мурт «те.»; чоловік, наречений, які виводяться від сперс. mart «людина» (пере. mard «чоловік»). — Фасмер—Трубачев II 653—654; Попов Назв. нар. 102—103; Никонов 275; Соболевский ИОРЯС 27, 287—288; Moszyński PZJP 109; Лыткин—Гуляев 174—175.— Пор. удмурт.

[мордван] (лайлива назва) Ж; — р. [мордв́а] «тс.», [мордв́ин] «пустун»; — результат видозміни етноніма *мордв́ин*; пейоративне значення розвинулося під впливом фонетично схожих слів *морда*, *мордува́ти*. — Фасмер II 653—654. — Див. ще мордв́а.

мордува́ти «мучити, катувати; [убивати Ж]», мордува́тися «мучитися; скаженіти», [мордува́вець] «мучитель», [морд́ун] «убивця, кат» Ж, [морд́унка] «убивця (жінка); дружина вбивці» О, [морд́унство] «убивство» Ж, О, [морд́унчиха] «дружина вбивці» О, [мордуч́иха] «тс.» О; — р. *мордовать* «морити, мучити», бр. *мардава́ць* «тс.», п. вл. нл. *porđować* «убивати; втомлювати; мучити», ч. *porđovati*, слц. *porđovat'* «тс.», нл. *porđowaś* «убивати»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; ч. *porđen* «убивати» (< двн. *porđen* «тс.») споріднене з лат. *pordeo*, *porđere* «кусати; ображати; мучити» або з пов'язаними з ним лат. *mors* (*mortis*) «смерть», пел. **merti* «мерти». — Шелудько 40; Richhardt 9, 79; Фасмер II 654; Brückner 344; Machek ESJC 373; Holub—Lyer 324; Schuster-Sewc 949; Bern. II 77; Mikl. EW 201; Kluge—Mitzka 487; Walde—Hofm. II 111—112. — Пор. мёрти.

морé¹ «великий водний простір», [мор́ун] «тс.; бог води» Ж, мор́як, [мор́ян] «південний вітер (з моря)» Мо, мор́янка (орн.) «полярний птах з родини качок, *Clangula*; [морська вода, що підійшла до берегів лиману Мо], [мірський] «морський», [замір'є] «замор'я» Ж, замор́'я, замор́ський, надмор́'я «примор'я», [надмор́ній] Ж, надмор́ський, помор́, помор́ник (орн.) «*Stercorarius*», помор́'я, [помор́янець], помор́янін СУМ, Нед, помор́ський, примор́ець, примор́'я, [примор́янін] Нед, примор́ський, узмор́'я; — р. морé «море; [озеро]», бр. морé, др. морé, п. morze, ч. moře, слц. more, вл. porjo, болг. морé, м. море, схв. мдрé, мдрé, слн. mójé, стел. морé; — псл. moje «водний простір; море»; — споріднене з лит. mąrios (mārė) «море, затока», лте. mare «затока», гот. marei «море», двн. marī, дангл. mere, нвн. Meer, дірл. muir, лат. mare «тс.», з іншим сту-

пенем чергування голосного двн. muog «калюжа, болото», дангл. mōg «калюжа», нвн. Moog «болото»; іе. *mōri «море, болото». — Фасмер II 654—655; Преобр. I 556; Горяев 215; Brückner 344; Machek ESJC 374; Holub—Kop. 230; Holub—Lyer 322; Schuster-Sewc 951; Младенов 304; Skok II 456; Bezlaĵ ESSJ II 195; Филин Образ. яз. 117—118; Mikl. EW 201—202; Гамкрелидзе—Иванов 672—673, 943; Pokorny 748.

[морé²] (вигук із приспіву в деяких старовинних піснях: «бре, море, бре»), ст. морé «сир'єць, юроде, дурню» (1627); — болг. м. морé (вигук звертання), схв. мдрé «тс.»; — запозичення з точно не встановленого балканського джерела, до якого зводиться також бре «тс.»; здебільшого виводиться від гр. mōrē «дурню» (клична форма від mōrōs «дурний»). — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Беринда 65; Габинский Воет.-сл.-молд. взаим. II 136; Brückner 39; БЕР I 75—76; Skok II 456. — Див. ще бре.

[морé³] «неістівна рибка» Берл; — неясне; можливо, результат перенесення назви середовища на істоту, яка в ній живе.

морéля (бот.) «дрібний абрикос, *Armeniaca vulgaris* Lam.», [морель, морелла] «тс.» Мак, морелівка «абрикосна наливка», [мурéля] «мореля» Ж, Мак; — р. морéль (марéль) «сорт вишні; дрібний абрикос», [морелá] «дрібний абрикос», бр. марéль «тс.», п. morel(a) «абрикос», ч. amarelka «сорт вишні», amrele, слц. morela «тс.»; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (нім. Amarelle «вишня», [Morelle] «абрикос») запозичено з італійської або середньолатинської; іт. amarella «вишня; абрикос» походить від слат. amarellum «абрикос», що виникло на основі виразу de Armenia «з Вірменії», вторинно зближеного з amārus «гіркий». — Фасмер II 655; Преобр. I 556; Brückner 344; Machek ESJC 17; Matzenauer 256; Kluge—Mitzka 19, 28.

морéна (геол.) «відклад із глини, піску, уламків гірських порід, що виник внаслідок руху льодовиків»; — р. болг. схв. морéна, бр. марéна, п. morena, ч. слц. слн. morena; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. *moraine* «тс.» (з савойськ. *moréna* від долат. **mūrg* «пагорбок, курган») пов'язується з фр. *morne* «невеликий пагорб» (відповідає ісп. *morro* «пагорб») або з фр. *morion* «шолом», ісп. *morrión* «тс.», *morra* «маківка голови». — SIC² 560; Koraliński 646; Holub—Lyer 321; РЧДБЕ 552; Dauzat 484, 486

[моресіти] «гудити, читати мораль» Ж; — п. *mores* (у виразах: *pauczyć kogo moresu* «провчити кого», *znac mores* «слухатися»), ч. *mores* «звичаї, хороший тон», слц. *mōges* «пристойність»; — через посередництво польської або чеської мови зводиться до лат. *mōs* (мн. *mōges*) «звичай; воля», з яким пов'язане також укр. **мораль**. — Holub—Lyer 322. — Див. ще **мораль**.

морж (зоол.) «морський ластоногий ссавець, *Odobenus L.*», **моржіха** «самка моржа», **моржітник**, **[моржівина]** «м'ясо моржа» Ж, **моржівий**; — р. бр. болг. *морж*, п. *mors*, ч. слц. *mrož* (з р.), вл. нл. *mōž* (з р.), схв. *mōrж* (з р.), слн. *mōž* (з р.); — очевидно, запозичення з саамської мови; саам. *morš(š)a* (звідки також англ. фр. *morse* «тс.») виводиться від наслідування звуків, що видають моржі; пов'язують також з фін. *mursu* «морж». — Фасмер—Трубачев II 655; Преобр. I 575; Sl. wyr. obczech 493; Machek ESJČ 310; Holub—Lyer 324; Bern. II 80; Dauzat 486; Klein 1005.

[моржолá] «болото, трясовина» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з **[морквá]** «тс.».

[морівниця] «пустунка» О; — неясне; можливо, пов'язане з *мор*, **моріти** (пор. *помора* «сміхота», р. *умора* «тс.»).

морімұх, **моримұха** — див. **мухомор**.

моріти, **морілка**, **морільник**, **морільня** — див. **мор**.

моріг «гуєта молода трава, мурава; [низина, поросла травою Ч]», **моріжок** «мурава», **[моріжничок]** «невелика ділянка землі, поросла травою» МСБГ, **[моріх]** «цілина; поле, що декілька років лежить облогом» О, **муріг** «[тс. О]; мурава», **[морожок]** «межа між полями, поросла травою» Ч, **[мурáга]** «мокра низина, поросла травою» Ч, **[мурáжок]** «моріг» Ж, **[муражок]** «поляна, вкрита

мохом» Ч, **[мурог]** «лука» Ч, **моріжчáстий** «зарослий травою»; — р. **[мóрóg]** «трава», **[мурóg]** «мурава, лука, сіножать», **[мурúг]** «мох»; — очевидно, пов'язане з *муравá*; далі зіставляється з лтс. *mauragas* (бот.) «нечуйвітер волохатий, *Hieracium pilosella*», *maĩrs* «мурава, дерен» або з п. **[zamerгнаć]** «зарости травою» (про воду). — Фасмер III 13—14; Moszyński 132, 307; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.—Endz. II 569—570. — Див. ще **муравá**¹.

[моріжник] (бот.) «гіпн, *Hypnum L.*» Ж, **Мак**, **[моріг**, **моріжка**, **моріжок]** «тс.» **Мак**, **[моріжничок]** «стокротки, *Bellis perennis L.*» ВеНЗн, **Мак**, **[морожок]** «спориш, *Polygonum aviculare L.*» Ж, **Мак**, **[мурóg**, **мурúг]** «тс.» Л; — р. **[мурóg]** «спориш»; — назви, пов'язані з *моріг*, оскільки ці рослини, переважно невисокі, густі і яскравозелені, здебільшого утворюють *моріг*. — БСЭ 35, 271. — Див. ще **моріг**.

[моркавець] (бот.) «вех широколистяний, *Sium latifolium L.*» Ж; — очевидно, пов'язане з **[морквá]** «болото, трясовина, калюжа»; назва зумовлена тим, що вех найчастіше зустрічається на вологих місцях (пор. російську його назву *поручейник*). — БСЭ 34, 222. — Див. ще **мороквá**.

моркач, **мóркітень**, **мóркутень** — див. **меркач**.

мóрква (бот.) «*Daucus L.*», **морквіна**, **морвіння**, **морковіння**, **мóрквіця**, **[морке'янка]** «морквиння» О, **морківка**, **морківник** «*Silva Mill.* (рослина родини моркв'яних)», **[мóркóв]** «морква» Ж, О, **[морковець]** «дика морква» Мак, **[моркóвіця]** «тс.», **моркóвка**, **[морковник]** «дика морква: морківник» Мак, **[моркóвця]** «морква О; дика морква МСБГ», **[мортьва** Мак, **мóрхва** Ж, **мóрхов** Ж] «тс.», **моркз'яній**, **[морковій**, **морков'яний]**; — р. **моркóвъ**, **[мóрква]**, бр. **мóрква**, п. *mar-chew*, ч. *mrkev*, **[mrkva]**, слц. *mrkva*, вл. *morehej*, нл. *marchej*, **[marchwe]**, болг. м. **мóрков** (з укр.), схв. **мóква**, слн. *mŕkev*, стсл. *mŕkky*; — псл. **mŕku*, род. в. **mŕkьve* «морква»; — споріднене з лит. *burkūnas* і далі, можливо, в двн. *пог(а)на* «тс.»; іє. **mŕk-/bŕk-*; припущення про запозичення з герман-

ських мов (Корш Сб. Дринову 59), крім форм з *x* (Mikl. EW 192; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489), не доведено; рум. *mórkov* «морква», молд. *mórkov* «тс.» запозичено з української мови.— Иллич-Свитыч ЭИРЯ I 16—20; Фасмер—Трубачев II 655—656; Преобр. I 557; Горяев 215; Brückner 322; Machek ESJC 379—380; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Schuster-Sewc 950; Младенов 304; Skok II 468—469; Bezlaј ESSJ II 202.

[морквасити¹] «лаятися, сперечатися; нудно говорити О»; — слц. [mrkvasit'] «сперечатися»; — пов'язане з *mórква*; пор. також [*хатня мórква*] «сварка між чоловіком і дружиною», [*mórкву скреbtí* (*скромáдити*, *струга́ти*)] «сварити, лаяти когось», ч. *strohati* кому *mrkvičku* «висміювати когось», *ostrouhati* кому *mrkvičku* «обманути»; шлях семантичного розвитку неясний.— Див. ще *mórква*.

[морквасити²] «невміло і довго прати (білизну) Ме; надто повільно прати, фарбувати МСБГ; партачити О; змішувати для страви різні овочі О», [*моркваситися*] (знев.) «мокнути, киснути» Ме;— очевидно, пов'язане з [*морокві*] «болото; калюжа»; зазнало вторинного зближення з *квасити*.— Див. ще *мороква*.

[морков'ять] (бот.) «деревій, *Achillea millefolium*»; — р. [*моркóвник*] «тс.»; — похідне утворення від *mórква*; назва зумовлена, можливо, деякою зовнішньою подібністю листя обох рослин.— Нейштадт 559.— Див. ще *mórква*.

[моркотіти] «бурмотіти», [*морконіти*] «буркотати, гарчати» (про ведмедя) ВеУг, [*моркотáти*] «тс.» ВеУг, [*моркóтя*] «буркотуха» (?); — р. [*моркотáть*] «бурмотіти, бурчати», п. [*markotać*, *mórkotać*] «бурмотіти», ч. [*mrkotati*] «бурчати, лаяти», слц. [*mrkotat'*] «стогнати, збиратися заплакати», вл. *mórkotać* «бурчати», *morčec*, нл. *murkotaś*, *marcaś* «тс.»; — псл. **mʹrk-* «бурчати», звуконаслідувальне утворення паралельне до **bʹrk-*, **mir-k-* «тс.».— Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 323; Schuster-Sewc 948—949.— Пор. бур¹, міркати, мур-мур.

морміш (зоол.) «бокоплав-блоха, *Gammarus pulex* L.», [*мармішка*] «личинка комара-дзвонарика, *Chironomus*

plumosus L.» Дейн; — р. *марміш* «бокоплав-блоха», [*мóрмиш*] «пуголовок», *мормішка* «блешня» (її водять, наслідуючи рухи бокоплава), бр. *мармішка* «тс.»; — неясне.— БСЭ 28, 306.

мормоніти — див. мур-мур.

морожок — див. моріжнік.

мороз¹, [*морóжене*] Ж, *морóжениця* «пристосування для виготовлення морозива», [*морóжéнщик*] «той, хто робить або продає морозиво» Ж, *морозéнко* (фольк.) «мороз», *морóзивник*, *морóзиво*, *морозін* (будівельний матеріал), [*морозóве*] «морозний вітер» О, *морозóвина* «трщина на дереві від морозу», *морозя́вина* «тс.», [*морóзок*] «іній, паморозь», [*морозу́ля*] «буро-білява корова» ВеНЗн, [*морозя́*] «мороз» О, [*морозьóм*] «під час морозу» О, *морóжений*, *морозильний*, *морозистий* «морозний; [з домішкою сивини (про масть) ВеНЗн]», *морозний*, [*морозовáтий*] «білястий» (про масть коня) Ж, [*морозóвий*] «холодний, морозний», *морозóвинний*, [*морóзуватий*] «сріблястий» (про колір), *морозяний*, *морозити*, *морозитися* «замерзати», *віморозки*, [*зáморозень*] «лід під болотом», *зáморозок*, *зáморозь* «іній; сніг, намерзлий на склі; [замерзла земля; льодова кірка Ж]», [*ізморозок*] «іній на ґрунті, траві» Ж, [*на́морозки*] «намерзлий на вікні лід», *на́морозь* «тс.; паморозь», *обморóження*, *на́морозь* «іній», *пóморозь* «тс.», *пріморозок*, *пріморозь*; — р. морóз, бр. *ма́роз*, др. *морозь*, п. вл. *mróz*, ч. слц. *mráz*, нл. *mróz*, полаб. *morz*, болг. м. *мраз*, схв. *mráz*, слн. *mráz*, стсл. *мразь*; — псл. **morzъ* «мороз», пов'язане чергуванням голосних з **mʹrzi* «мерзнути». — Фасмер II 656; Преобр. I 557; Brückner 346; Machek ESJC 381; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster-Sewc 962—963; Skok II 472—473; Bezlaј ESSJ II 199; Bern. II 80; Trautmann 187.— Див. ще *мерзти*.

[мороз²] (бот.) «пізньоцвіт осінній, *Colchicum autumnale* L.» Ж, Л; — ч. [*mrázová sestrica*], схв. *mrázовац* «тс.»; — результат перенесення на рослину назви морóз «холод», зумовленого тим, що пізньоцвіт цвіте восени, на початку морозів.— Machek Jm. rostl. 264.— Див. ще мороз¹.

[морозіюк] (орн.) «водомороз, риба-лочка, Alcedo L.»; — похідне утворення від мороз; назва зумовлена тим, що частина цих птахів залишається на зиму на незамерзаючих річках. — БСЭ 17, 90. — Див. ще мороз¹. — Пор. водомороз.

морок «темрява; [темний туман Ж; нечиста сила; смертельний жах Ж; страждання Ж; непритомність Ж]», [моро́ка] «тс.» Ж, [моро́ки] «непритомність», [мороклі́вий] «запаморочливий» Ж, моро́чливий «тс.», [моро́чний] «тс.; темний», моро́чити «уводити в оману, дурити; [доводити до непритомності]», [моро́читися] «паморочитися», [заморо́ка] «задушливі випари; чарівниця Пі», [заморо́ч] «запаморочення» Пі, [заморо́чити] «запаморочити» Пі, запáморока «тимчасова втрата свідомості», запáморочливий, запáморочний, [обморі́к] «непритомність» Ж, обморок «тс.», обморочува́ти «викликати запаморочення; збивати в пантелику», [обморок] «темрява» Ж, [обморочи́ заля́ти (собі́)] «упитися» Ж, [па́морок] «потемніння в очах» Нед, [па́морока] «тс. Нед; запаморочення; туман, імла», [па́морочь] «потемніння в очах» Нед, [па́морочка] «мряка», па́морочливий, па́морочний, па́морочити «приглушати свідомість; п'янити», [па́морок] «потемніння в очах; морок» Нед, [су́морок] «сутінок, присмерк», [су́морочи́] «тс.»; — р. [мо́рок] «темрява; туман; запаморочення», [мо́рока] «гуета імла, присмерки; запаморочення», бр. мо́рак «темрява», [мо́рока] «запаморочення», п. мо́рок «присмерки», ч. слц. мо́рак «хмара», вл. нл. мо́рок «тс.», болг. м. мо́рак «темрява», схв. мо́рак «тс.», слн. мо́рак «присмерки»; — псл. *могкь «морок, туман, хмара», пов'язане чергуванням голосних з *m^hgk^hoti «меркнути, темніти». — Фасмер II 657; Преобр. I 528—529; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Младенов 306; Schuster-Sewc 961; Skok II 467—468; Bezlaј ESSJ II 199; Варбот 99; Trautmann 182—183; Stang 36—37. — Див. ще ме́ркнати.

мо́рока «клопіт, турбота; [гра в шість паличок]», [мо́ро́чник] «той, що завдає клопоту, морочить» Ж, [мо́рокува́-

тий] «клопітний», мо́ро́чливий «тс.; вередливий», [мо́ро́чний] «морочливий», [мо́рокува́тися] «заснавати труднощів» Бі, [мо́рокува́тися] «морочитися», мо́ро́чити «завдавати клопоту», мо́ро́читися «займатися чимось клопітним; довго поратися», замо́рока «морока, клопіт», замо́ро́чливий «морочливий, заплутаний», [обмо́рока] «морока»; — р. мо́рока, бр. мо́рока, п. [мо́рока] «клопіт» (з укр.); — через значення «запаморочення» пов'язане з мо́рок «темрява; [непритомність]»; пор. вираз [замо́рока голові] «морока, клопіт» (Ме). — Меркулова Sl. Wortst. 138. — Див. ще мо́рок.

[мо́роква́] «багно, трясовина», [ма́роква́] «тс.», [мо́ро́чнє, мо́ро́шнє] «тс.; болото з іржавою водою» Ник, [мо́роква́] «трясовина» ВеНЗн; — залишок псл. *могкѡ, *могкѡ «тс.», пов'язаних чергуванням голосних з *meгkja «болото»; давній варіант кореня *mek-/mok- «мокнути» з інфіксом -г-. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 54; Фасмер II 602; Куркина Этимология 1967, 137. — Див. ще ме́реч, мо́кнути. — Пор. ме́рґа, ме́рґа.

[мо́рокува́ти] «сердитися, бурчати (на когось)»; — р. [мо́ро́каться] «скаржитися; виявляти незадоволення», бр. ма́ракава́ць «скаржитися, сердитися»; — очевидно, пов'язане з мо́рока «клопіт», мо́ро́читися; зміщення в значенні могло відбутися під впливом [ма́рикува́ти] «нарікати, ремствувати», запозиченого з польської мови. — Див. ще мо́рока. — Пор. ма́ракува́ти, ма́рикува́ти.

[мо́рон] (бот.) «стокротки, Bellis perennis L.» Ж, [мо́ро́нчики] «тс.» Ж; — неясне.

[мо́рох] «пліснява; мох»; — неясне; можливо, залишок давнього варіанта кореня мох (псл. m^hxъ) з інфіксом -г-; пов'язання з ме́рзнути, мо́роз, р. мо́росить (Преобр. I 558) викликає сумнів. — Пор. мо́рошка.

мо́рошка (бот.) «Rubus chamaemorus L.»; — р. мо́рошка, [мо́ро́ха], бр. ма́ро́шка, п. moroszka (з р.), [mroszka, moguszka], ч. moroška (з р.), moruška, слц. moruška «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [мо́рох] «мох»; назва зумовлена тим, що морішка росте по мо-

хових тундрах і на торф'яних болотах; пор. нім. Moosbeere «клюква» (букв. «мохова ягода»); менш переконливе виведення (Фасмер II 658; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 57—58; Machek Jm. rostl. 102) з фінно-угорських мов. (фін. muurain, muigan «морозка» та ін.), зіставлення (Mikl. EW 201; Преобр. I 558; Брандт РФВ 22, 259) з укр. [мороква́] «болото, трясовина» або зведення (Karłowicz SWO 389; Matzenauer 256) до лат. mōgus «шовковиця». — Серебренников ЛС V 32; Фасмер—Трубачев II 658; Преобр. I 558. — Див. ще **мо́рох**.

морс «напій із соку ягід»; — р. морс, ст. морсѣ (XVI ст.), бр. болг. морс; — загальноприйнятої етимології не має; непереконливо пов'язується з нім. Moosbeere «клюква» (СІС² 560; ССРЛЯ 6, 1276); зближується також з р. моросіть (Фасмер II 658; Matzenauer LF 10, 332), з рум. mîrșă «вода з медом; сироп; сік», що походить від лат. mîlsa «медовий напій» (Фасмер II 658).

мо́рскати «сильно, з розмаху бити», [мо́рскатися] «тинятися», [мо́рськати] «злегка бити» Ж, морснїти «сильно вдарити; [швидко стрибнути Ж]», [мурснїте] «раптово піти» (про дощ) Корз, [морській] «хльосткий» (про гілляки); — р. [морснїть] «сильно вдарити», бр. [марсканїць] «шпурнути; стьобнути, вдарити», п. ст. merskać «щмагати, сильно бити», ч. mřskati «хльоскати, стьобати, лупцювати», слц. mřskat', вл. mōřskać, вл. mārškać «те.», р.-цсл. мърскъ «бич»; — псл. *mřskati «стьобати, бити»; — дальша етимологія непевна; можливо, споріднене з лит. šmirkšterėti «похльоскати, постьобати», šmiřkšti «швидко бігти, їхати»; пов'язання з мо́рщити (Brückner 323; Holub—Kop. 233) недостатньо обгрунтоване. — Преобр. I 558—559; Machek ESJČ 380; Holub—Lyer 324; Schuster-Sewc 952. — Пор. мерші́й, мо́скати.

морскотїти — див. москотати.

[морсо́ля] «колода, чурбак» Ж, [мосі́ря] «те. Ж; голова О; уперта людина Ж», [мосі́р] «сільничка, видовбана з суцільного щматка дерева Г, Ж; бочка, видовбана з колоди; коробка; сільнич-

ка; посудина для сиру, видовбана з дерева; голова О», [мосі́ря] «коробочка» О, [мо́сур] «наплив на дереві» Ж, [мі́сур] «попіл; попільничка» Ж, [мусі́ря] «миска для борошна» Ж; — п. [mosugowy] «зроблений з нароста на дереві», ч. [mosog, mosoř] «наплив, нарїст на дереві; кадіб на збіжжя; діжка на бринзу», слц. [mosúr] «обрубана колода; кадіб біля джерела; вирїз», вл. mosog «шрам; річне кільце у деревині; наплив на дереві»; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нвн. Máser «прожилка в деревині; наплив на дереві», свн. maser, двн. masar «те.» споріднене з днн. masur «нарїст», дісл. mōsurg «клен»; зіставлення з схв. мōсур «шпудлька; льодяна бурулька», рум. mosór «шпудлька» (O I 453) помилкове. — Machek ESJČ 374; Schuster-Sewc 954—955; Kluge—Mitzka 464.

[морся́] «поросся» Ж; — неясне.

морті́ра «короткоствольна гармата», [морті́р] «те.; ступа» Ж; — р. болг. морті́ра, п. mořdzierz, ч. mořdřř, hmořdřř, слц. mařiar, слн. mōřnar «те.»; — через посередництво російської та голландської мов (гол. mortier) запозичено з французької; фр. mortier «те.» пов'язане з лат. mortārium «мортира; ступа», утвореним від morētum «розтерта їжа з суміші м'яти, перцю тощо» невідомого походження; можливо, споріднене в гр. μαραινω «розтираю» (Walde—Hofm. II 112). — СІС² 560; Фасмер II 658; Преобр. I 558; Brückner 346; Machek ESJČ 378; РЧДБЕ 1982, 552; Matzenauer 257; Dauzat 486. — Пор. муші́р.

моругий — див. муругий.

моруха (бот.) «порхавка, *Calvatia gigantea* Fr. (*Bovista gigantea*)», [морро́ха, морю́ха] «те.»; — р. [морта́уха] «отруйний гриб»; — пов'язане з морі́ти як назва неїстівного (в зрілому стані) гриба; пор. іншу його назву [морова губка]. — Зерова 219. — Див. ще мор.

морфема (лінгв.) «найменша значуща частина слова (корїнь, афікс, флексія)», морфематика; — р. болг. морфема, бр. марфема, п. morfem(a), ч. слн. morfēm, слц. morfēma, вл. morfem, схв. мōрфѣм, морфѣма; — запозичення

з французької мови; фр. morphème утворено за зразком phonème на основі гр. μορφή «форма», можливо, спорідненого з лит. mąrgas «строкатий, різнокольоровий, гарний». — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1278; Kopaliński 646; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Klein 1055; Frisk II 257—258. — Пор. морфологія.

морфій «алкалоїд опію, наркотик», морфін «тс.», морфінізм «хвороблива пристрасть до вживання морфію, наркоманія», морфініст «наркоман»; — р. морфий, бр. морфій, п. morphina, ч. сл. vl. morfium, болг. морфий, морфиум, м. морфиум, схв. мѳрфїї, мѳрфијум, слн. morfij; — інтернаціональний фармацевтичний термін (новолат. morphium), утворений на основі гр. Μορφεύς «Морфей (бог снів)». — СІС² 561; Фасмер II 659; Kopaliński 646—647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Skeat 335; Klein 1004; Kluge—Mitzka 488.

морфологія «вчення про будову і форму організмів, речовин; розділ граматики, що вивчає будову слова», морфолог, морфологічний; — р. болг. морфологія, бр. марфалогія, п. morfologia, ч. morfologie, сл. morfología, вл. morfologija, м. морфологија, схв. морфолдгија; слн. morfologija; — занозичення з німецької мови; нім. Morphologie утворено Й. В. Гете (1817) з основ слів гр. μορφή «форма» і λόγος «вчення» за зразком таких назв, як біологія (нім. Biologie), теологія (Theologie) та ін. — СІС² 561; ССРЛЯ 6, 1280; Kopaliński 647; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 552; Dauzat 486; Klein 1005. — Див. ще морфема, логіка.

морщити, морщитися, [морхнути] «покриватися зморшками» (про плоди), [морхляк] «пучок зморшок, що-небудь поморщене» ЛексПол, [моршень] «черевик із суцільного шматка шкіри», [моршина] «зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах» МСБГ, [моршине] (зб.) «тс.» тж, [моршінка] «сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різбярського орнаменту» тж, [моршók] «зморшка», [морща] «складка, зморшка» Ж, морщинá «зморшка» СУМ, Ж, [морщинéць] «черевик із суцільного шматка шкіри», [морщинé] (зб.) «густі складки на жі-

ночій сукні» Ж, [морщинка] «невелика зморшка; частина рукава жіночої сорочки у галицьких покутян; вставка, вшита під уставкою», [морщинка] «збористий комір жіночої сорочки» Ж; жіноча сорочка, зібрана в складки коло шиї МСБГ, [морщка] «зморшка» Ж, [морщун] «черевик із суцільного шматка шкіри», морхлий «зморшкуватий, зморщений», морщавий «покритий зморшками», [морхтися] «зморщитися», [морхнутися] «тс.», морщка, [морщина] «зморшка», [морщка] «тс.», морхлий «який покрився зморшками; зморщений, скручений», морщуватий, морщений, поморхнути, поморхлий, [моршók] «зморшка» Бі, [шморшки] «зморшки»; — р. морщить «морщити», [морснуть] «тс.», [морх] «оборки на рукавах жіночого одягу», бр. моршчыць, п. marszczyć, ч. smřsknouti se «збігтися, скинутися (про молоко); зменшитися в об'ємі (про м'ясо)», smřstiti se «швидко скрутитися» (про змію), сл. mř(a)štit «морщити», вл. moršćić, нл. mařćić, болг. мрѣщца «тс.», м. мрштити се «морщиться, хмуриться», схв. мрѣска «зморшка», мрштити се «хмуритися, морщитися», слн. mřšćiti «морщити, хмурити (брови)», псл. съмрѣштити «зморщити»; — псл. *mřšćiti «морщити», *mřxпоті (<*mřs-) «морщитися»; — споріднене з лтс. mąrksla «жирова екладка, подвійне підборіддя», mąrksna «подвійне підборіддя»; зіставляється також (Machek ESJČ 380) з дінд. mąrcchatī «збігається, гусне, застигає»; пов'язання з п. ст. merskać «шмагати; сильно бити», псл. *mřskati «стьобати, бити» (Brückner 323; Holub—Kop. 233), як і зближення з псл. *morkъ «морок» (Младенов 307), недостатньо обгрунтоване. — Фасмер II 659; Преобр. I 558; Holub—Lyer 444; Schuster-Sewc 952—953; Skokk II 470—471; Bezlaј ESSJ II 203; Mühl.—Endz. II 584.

[морча] «непривітне обличчя» О; — неясне; можливо, пов'язане з морщити.

[моршкі] (бот.) «гриб зморшок, Morchella (Agaricus phallus esculentus)» Бі, морщка, моршок «тс.»; — пов'язане з морщити; назва зумовлена тим, що

гриб має зморшкувату шапинку.— Див. ще **мо́рщити**.— Пор. **смаржок**, **сморж**, **сморчо́к**.

[**морща́**] (зоол.) «морська свинка, кавія, *Cavia Pall.*», [**мо́рица́к**, **му́рица́к**, **му́ричо́к**] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *porzeczak*, як і ч. *porče*, слц. *porča*, є неповною калькою нім. *Meerschwein* «тс.», утвореного з іменників *Meer* «море», спорідненого з псл. *поге*, укр. *мо́ре*, і *Schwein* «свиня».— *Machek ESJC* 373; *Holub—Kop.* 230; *Holub—Lyer* 321.— Див. ще **мо́ре**¹.— Пор. **мерча́**.

мо́рянка — див. **ма́ре́на**¹.

мо́сіря, *мо́сір*, *мо́сірча́*, *мо́сур* — див. **мо́рсо́ля**.

[**моска́лик**] (ент.) «клоп-солдатик, *Rugrhocogis apterus L.* Дейн; сонечко п'ятикрапкове, *Coccinella quinquemaculata L.*; (іхт.) йорж, *Aegerina serena* Ж; вид морської риби (червоно-золотистого забарвлення)», [**маска́лик**] (ент.) «клоп-солдатик» Дейн, [**моска́ль**] «тс.» Дейн; — п. *moskalik* «сорт дрібного оселедця» (з укр.?). — результат перенесення на комах і на рибу назви **моска́ль** (**моска́лик**) «солдат» («солдатик»), зумовленого подібністю забарвлення комах і риби до яскравого солдатського одягу.— Див. ще **моска́ль**¹.— Пор. **моска́ль**².

моска́ль¹ (заст.) «солдат; росіянин», [**ма́цка́ль**] «тс.» О, **москале́нко** «син москаля», [**москале́ня**] «дитина москаля», **москалі́ха** «дружина москаля», **москалі́вна** «дочка москаля», [**москальня́**] (зб.) «москалі», [**моска́льство**] «москалі; обрусіння», [**москальча́**] «дитина москаля», [**москальченя́**] «тс.» Ж, **москальчу́к** «син москаля», [**моска́льщина**] «вид податку» Ж, [**моска́литися**] «русифікуватися; ставати солдатом», [**змоска́лити**] «зрусифікуватися» Ж, [**намоска́лити**] «зрусифікувати» Ж, [**намоска́литися**] «набути солдатських звичок», [**обмоска́лювати**] «русифікувати», [**помоска́лити**] «русифікувати»; — р. **моска́ль**, бр. заст. **маска́ль** «солдат», ч. *Moskal* «росіянин», слц. заст. *Moskal'* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *Moskal* «тс.» є похідним від *Moskwa* «Москва».— *Фасмер II* 659; *Brückner* 344.

моска́ль² (іхт.) «чорноморсько-азовський анчоус, хамса, *Engraulis encrasiolus L.*» Ж; — запозичення з польської мови; п. заст. *moskal* «рід дрібного оселедця», пов'язане з *Moskal* «росіянин»; назва мотивується тим, що цю рибу завозили з Росії; пор. іншу її назву «російська сардинка».— *SW II* 1047.— Див. ще **моска́ль**¹.— Пор. **моска́лик**.

[**моска́ль**³] «сорт льону, насіння якого само не вилущується; сорт часнику», [**моска́лик**] «сорт часнику» Мак; — пов'язане з **моска́ль** «росіянин; солдат»; назви зумовлені, можливо, походженням цих сортів з Росії.— Див. ще **моска́ль**¹.

москате́ль «хімічні речовини (фарби, клей) як предмет торгівлі»; — бр. **маскате́ль**; — запозичення з російської мови; р. **москате́ль**, заст. **москоті́ль**, **мо́скоть** «тс.», ст. **москоти́лие** «антекарські товари», можливо, через посередництво голландської мови (гол. *muskaat*) запозичено з італійської; іт. **moskatello** «мускатний» утворене від *moscato* «перекладений мускусом, з запахом мускусу», пов'язаного з лат. *muscus* «мускус»; пов'язання з назвою *Москва́* (*Ilijinskij ZfSPh* 4, 104—105) безпідставне.— *Фасмер II* 661; *Преобр. I* 559.— Див. ще **му́скус**.

[**мо́ска́ти**] «бити, стукати Г; грюкати; докоряти Ж», [**москоті́ти**] «стукати, бити молотком» О, [**мускута́те**] «періщити, лущувати» Корз. [**моску́ла**] «коваль» Ж.; — р. [**москота́ть**] «постукувати чимсь малим; довго стукати»; — неясне; очевидно, пов'язане з **мо́рска́ти** «сильно бити» (пор.).

[**москв́а**] (заст.) «москаль», **москві́ч**, [**моско́вець**] «великорос», [**моско́вка**] (заст.) «дружина москаля», [**моско́вство**] Ж, [**москови́щеня́**] (заст.) «дитина москаля», [**Моско́вщина́**] (заст.) «Великоросія Г, Ж; російська мова Ж», [**Москві́щина́**] (заст.) «Великоросія», **моско́вський**, [**моско́вщити**] (заст.) «русифікувати» Ж; — похідні утворення від назви міста *Москва́*, що виникла на основі назви річки *Москва́*.— *Фасмер II* 660—661; *Преобр. I* 559; *Brückner* 344.

москіт (ент.) «дрібна кровосална комаха, *Phlebotomus Rond.*», *москітний*, *москітовий*; — р. *москіт*, бр. *маскіт*, п. *moskit*, вл. *moskito*, ч. слц. *moskyt*, болг. *москіто*, схв. *мѡскѣт*, *москіто*, слн. *moskít*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *mosquito* «те.» є похідним від *mosca* «муха», що зводиться до лат. *musca*, спорідненого з гр. *μύγα*, лит. *mùsė* «те.», пел. *тиха*, укр. *му́ха*. — СІС² 561—562; ССРЛЯ 6, 1286; Коралиński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 133. — Див. ще *му́ха*¹.

[*москорѡдити*] «бити, стукати; грюкати; докоряти» Ж; — результат контамінації слів [*мѡскѡти*] «те.» і [*мошкорѡдити*] «робити фокуси» (див.).

[*москотѡти*] «неясно говорити», [*москотѡти*] «те.» О, [*москотѡ*] «нечітка вимова»; — р. [*москотѡть*] «говорити скоромовкою; говорити нісенітницю», вл. *moskotać* «бурмотити»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*мѡскѡти*] «бити, стукати»; припущення для серболужицької форми псл. **molsk-* без врахування східнослов'янських фактів (Schuster-Sewc 954) здається помилковим. — Пор. *мѡскѡти*.

мо́стѣти, *мо́стѣльник*, *мо́стѣна*, *мо́стѣце*, *мо́стѣця*, *мо́стѣва*, *мо́стѣвий*, *мо́стѣвік* — див. *міст*.

мо́стѣвка, *мо́стѣвка* — див. *муст*².

мо́сть (заст.) «милість» (живалося в титулах), [*мо́ць*] «те.», *мо́стѣвий* «милостивий; іменитий, знатний», [*мо́цѣвий*] Бі, *мо́цѣвий*] «те.»; — запозичення з польської мови; п. *mości*, [*mościwy*] є стягненими формами від *miłości* «милості», *miłościwy* «милостивий», похідних від *miły* «милий», що відповідає укр. *мілий*. — Richhardt 79; SW II 1049. — Див. ще *мілий*.

мо́сува́ти — див. *міць*.

[*мосулбѣс*] «сорт шовкової турецької тканини» Пі, [*мусалбѣс* Пі, *мусулбас* Макарушка] «те.», [*мотирбѣс*] (сорт тканини); — п. *musulbas* (*muzulbas*) (заст.) «сорт бавовняної тканини»; — запозичення з східних мов; походить від назви іракського міста ар. *Mosul* «Мосул» і ар. *bāzz* «полотно» (букв. «тканина з Мо-

сулу»). — Макарушка II; Brückner 349. — Пор. *муслін*.

мо́сяж «латунь, жовта мідь» СУМ, Ж, [*мо́сіндз* МСБГ, *мо́сінж*] «те.», *мо́сяжник* «майстер, що виготовляє вироби з мосяжу», *мо́сяжни́цтво*, [*мо́сьондз*] «латунь, жовта мідь» Ж, [*ме́сінж*] «жовта мідь; латунь; бронза» Бі, [*ме́сінз*] «те.» Бі, [*мусі́нж*] «те.; бронза» Бі, [*месіндзѡвий*] «латунний; бронзовий» Бі, [*мо́сьондзѡвий*] «латунний» О, [*мо́сінжний*] «із зеленої міді» Пі, [*мо́сіндзѡвий*] «бронзовий» МСБГ, [*мо́сяжний*] «із жовтої міді», [*мусінжѡвий*] «латунний, бронзовий» Бі, [*мусіндзѡвий*] «із зеленої міді» Пі, [*мусінѡзновий*] «те.» Пі; — бр. *мо́сенж* (заст.) «латунь», п. *mosiądz* «латунь, жовта мідь», ч. вл. *mosaz*, слц. *mosadz*, нл. *mósez*, схв. *ме́синг*; — через посередництво польської мови запозичено з давньоверхньонімецької; днв. *massing* (свн. *messing*) «латунь, жовта мідь», як і дангл. *mæsling*, дісл. *massing*, *messing* «те.», виводиться від лат. *massa* «металева суміш; маса»; виводиться також від назви народу гр. *Μοσσόνιοι* у Малій Азії (Kluge—Mitzka 475). — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 40; Richhardt 79; Бі 231; Фасмер II 633; Brückner 344; Machek ESJČ 374; Holub—Kop. 230; Schuster-Sewc 954; Топоров I—K 261; Mikl. EW 202. — Див. ще *ма́са*.

мо́ська «мопс»; — запозичення з російської мови; р. *мо́ська* «те.» вважається результатом видозміни форми *мопс*. — Фасмер II 663; Преобр. I 555. — Див. ще *мопс*.

мо́тѣти, *мо́тѣтися*, *мо́тѣти* «метляти; махати» СУМ, Г, *мо́тѣтися* «метлятися; розвіватися; метушитися; [тинятися]», *мо́тѣти*, *мо́тѣтися*, [*мотѣ́тися*], *мі́ток* (міра пряжі), [*мот*] «марнотратник» Ж, *мо́тѣлка* «прилад для розмотування чи перемотування», [*мо́тѣля*] «жінка, яка мотѣє пряжу» О, [*мо́тѣлька*] «моток ниток для вишивання» О, *мо́тѣльник*, *мо́тѣльня* «приміщення, де мотѣють пряжу та ін.», *мо́тані́на* «біганина, метушня», [*мо́та́рь*] «крутій, шахрай» МСБГ, [*мо́та́чка*] «котушка, шпулька» Ж, *мо́ташка* «витушка; міток; нитки, намотані на коток»,

[*мота́шка*] «моток» (Ме), [*моти́га*] «марнотратник» Ж, [*мото́*] «міток» Ж, *мото́к* «що-небудь намотане», [*мото́к*] «міток», [*моти́шка*] «витушка» Л, [*моти́га*] «шахрай» Ме, [*моти́юшка*] «витушка» ЛЧерк, [*мотя́га*] «інтриган, шахрай; марнотратник» Ж, *мота́льний*, *змотува́льний*, *змотува́ч*, [*замотиля́ти*] «замахати», [*замо́тлячки*] «пристрій для змотування мітків у клубки» Д-Атл II, *намотка*, *намотува́льний*, *намотува́льний*. [*обма́тка*] «велика суконна хустка» Л, *обмотка*, *обмотни́к*, *обмотува́льний*, *обмотува́льний*, [*перемі́т*] «помилка при намотуванні ниток на снувалку», [*перемота́*] «нитка, покладена при намотуванні пряжі на снувалку не на належний кілочок» Л, *перемо́тка*, *перемо́тува́льний*, *перемо́тува́льний*, *підмо́тка*, [*помо́тайло*] «той, хто мотає», *промо́тувати* «мотати (спец.); марнотратити», *розмо́тка*, *розмо́тува́ч*; — р. *мота́ть*, бр. *матáць*, п. вл. *motac*, ч. *motati*, слц. *motat'*, нл. *motas*, болг. *мота́я*, м. *мота*, схв. *мòтати*, слн. *motáti*; — псл. *motati* «мотати, махати, намотувати», пов'язане чергуванням голосних з *metati* «метати, кидати; міряти»; — споріднене з лит. *matóti* «мотати», *matāros* «шпулька, прядка». — Фасмер II 663—664; Преобр. I 560—561; Горяев 216; Brückner 325, 345; Machek ESJC 374—375; Holub—Kop. 230—231; Schuster-Sewc 956; Младенов 305; Skok II 410—413; Bezljaj ESSJ II 197; Трубачев Рем. термиол. 104—107; Vern. II 41; Mikl. EW 203; Trautmann 182; Fraenkel 414; Pokorný 732. — Див. ще *метати*. — Пор. *ме́стї*.

мотеліця — див. **мітліця**.

моте́ль «готель для автотуристів»; — р. *моте́ль*, бр. *матэ́ль*, п. ч. *motel*, болг. *моте́л*, м. *мотел*, схв. *мòтел*, *мòтел*; — запозичення з англійської мови; англ. *motel* «те.» є складноскороченим словом, утвореним на базі словосполучення *mot(orist's hot)el* «те.» — SIC² 562; Брагина ВКР VI 178; Крысин 160; Koraliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553.

МОТИ́В «мелодія; ідея або тема твору мистецтва; привід», *мотива́ція*, *мотивува́ти*, *мотивова́ний*, *мотивова́льний*; —

р. болг. *моти́в*, бр. *мати́ў*, п. *motyw*, ч. *motiv*, слц. слн. *motiv*, вл. *motiw*, м. *мотив*, схв. *мòтiв*, *моти́ва*; — запозичення з французької мови; фр. *motif* «мотив, причина; тема, сюжет» походить від слат. *motivus* «рухливий», пов'язаного з лат. *mōtus* «рух», *movēre* «рухати», спорідненими з дінд. *mivati* «соває, рухає», гр. *ἄμβροσασθαί* «іти вперед». — SIC² 562; Фасмер II 664; Koraliński 648—649; Brückner 342; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 553; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще *емо́ція*. — Пор. **мото́р**, **моціо́н**.

моти́ка «сапа, кирка, кайло», [*моти́жник*] «плужок для розпушування землі» Л, [*моти́чи́вно*] «ручка сапи» О, [*моти́чина*] «тс.» О, [*моти́ця*] «милиця; коцюба» Ж, [*муте́чка*] «мотика» Корз, [*мути́чка*] «грабки біля коси» Мо, *моти́чний*, *моти́жити* «обробляти мотикою; сапати», [*мотика́тися*] «трудитися; мучитися» Ж, *моти́чити* «розпушувати; сапати»; — р. *моты́га*, *моты́ка*, бр. *маты́ка*, др. *моты́ка*, *моты́га*, п. ч. слц. вл. *motyka*, нл. *motuja*, болг. *моти́ка*, м. *мотика*, схв. *мòтика*, слн. *motíka*, стсл. *моты́ка*; — псл. *motyka*, очевидно, похідне від кореня *mot-(ati)*, як **voldyuka* «владика» від кореня **vold-*; — споріднене з дінд. *matyām* «дрючок», лат. *mateola* «інструмент, знаряддя для вбивання в землю», нар.-лат. *mattiuca* «мотика», двн. *medela* «плуг». — Фасмер II 665; Преобр. I 561; Brückner 345; Machek ESJC 375; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 957; Младенов 305; Skok II 460; Bezljaj ESSJ II 197; Мартынов Язык 72; Mikl. EW 203; Pokorný 700. — Пор. *метати*, *мотати*.

моти́ліця — див. **метеліця**¹.

[*мотилі́вка*] (назва особливого роду плахти); — неясне.

МОТИ́ЛЬ, *мота́лька*, *мотиле́ць*, *моти́ля*, *моти́ляк*, *моти́льо́к*, *моти́ль* — див. **метели́к**.

мотирба́с — див. **мосулбе́с**.

мо́тка — див. **мі́ти**.

МОТЛО́Х «старі речі, непотрібні речі; шматки; те, що не має цінності; негідні люди, набрід», [*мотло́ш*] «те.» Ж, *мотло́шити* «рвати, троцити; сильно бити (когось)» СУМ, Ж, [*мотоло́шити*] «тс.»

Ж; — р. [мóтлах] «дрантя, лахміття, дрібні шматки», бр. [мóтлух] «тс.», [мóтлох] «дріб'язок», п. motłoch «набрід, чернь; (ст. бот.) мітлиця», ч. [motrcha] «плутанина, хаос»; — псл. [motъloхъ, motъlahъ], утворене з тих самих основ, що й loхъmot-, укр. лахміття, р. лохмóтьє; компонент mot- пов'язується з motati «мотати», metati «метати, кидати»; думка про запозичення в східнослов'янські мови з польської (Brückner 345; Richhardt 80; Mikl. EW 203) видається обгрунтованою; пов'язання з мотляти (Zubatý St. a čl. I 1, 282) сумнівне. — Див. ще лáхи, метáти, мотáти. — Пор. лахміття.

МОТЛЯТИ, мотля́тися — див. мотáти.

МОТО- (перша частина складних слів типу мотогóнки, моточастíна, моточóвен і т. д.); — р. болг. схв. мото-, бр. мота-, п. ч. слц. слн. moto-; — результат скорочення слів мотóрний, моторизóваний і мотоциклéтний, похідних від мотóр, мотоци́кл (див.).

МОТОВІЛО «прилад для намотування пряжі; частина жниварки», [мотові́льник] «міра довжини (ткання)» МСБГ, мотові́льник (спец.), [мотові́льце] «мотовило» О; — р. мотові́ло, бр. матаві́ла, п. motowidło, ч. слц. motovidlo, вл. motydło, нл. motowidło, motejdło, полаб. motüvájdłò, болг. мотові́ла, схв. мотòвило, слн. motovílo; — псл. motovidlo «прилад для змотування пряжі», складне слово утворене з основ дієслова motati «мотати» (або пов'язаного з ним іменника motъ) та іменника vidlo «вила» (можливо, сам цей іменник, похідний від дієслова viti «вити, навивати», первісно означав «мотовило»); тлумачення компонента -vidlo як суфіксального (Schuster-Sewc 956) непереконливе. — Трубачев Рем. термиол. 106; Machek ESJČ 375; Holub—Kop. 231; Skok II 412; Bezlaj ESSJ II 197. — Див. ще ві́ла, мотáти.

[мотові́льце] «вид писанки», [на моті́льця] «вид орнаменту на крашанках» О, [на мотилі́] «тс.» О; — пов'язане в мотові́ло; назва може бути зумовлена тим, що малюнок на писанці нагадує цей предмет (схожий на літеру Т); щодо редукованої форми [моті́льця] пор. р.

[моті́лька] «мотовило». — Див. ще мотові́ло.

[мотові́ляк] «метелик, Papilio» ВеНЗн, [мотаві́льник] «тс.» тж; — ч. [motovidlo], слн. [motovidlo, motovilo, motovilko, motovilcel] «тс.»; — результат контамінації слів [моті́ль] «метелик», [моті́лик, мотилі́як] «тс.» і мотові́ло; пояснюється також (Machek ESJČ 375; Vážný 189) подібністю польоту метелика до рухів мотовила. — Див. ще метéлик, мотові́ло.

[мотов'я́з] «мотузка, канат» Ж, [мотов'я́зе] (зб.) «мотуззя» Ж, [мотов'я́зник] «той, хто виробляє вірьовки, канати» Ж, [мотов'я́зок] «шпагат» Ж, [мотов'я́зити] «заплутувати (нитки, прядиво)» Ж; — р. [мотов'яз] «вірьовка, зав'язка», [мутов'яз] «товста нитка для зв'язування мотків ниток», [мотов'язок] «тс.; моток пряжі», п. [motowąż] «шнурок або товста нитка для перев'язування пасм пряжі на мотовилі»; — псл. *motovęzъ «вірьовка», утворене з дієслівних основ motati «мотати» і vęzati «в'язати», пов'язане чергуванням голосних з moto(v)qъ «мотузка». — Див. ще в'язáти, мотáти. — Пор. моту́з.

[мотóбити] «стискати; заплутувати» Ж, [мотолóшити] «тс.» Ж; — п. [motłozzyć] «замотувати; душити»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з мотáти (див.).

[мотолóка] «епізootія, надіж худоби» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. ст. matolka (matolek) «зло; страховисько; відьми».

МОТОР «двигун; машина з двигуном», моторизáція, моторі́ст, [моторі́вка] «мочед» МСБГ, [моторі́на] «солярка» МСБГ, мотóрка «моторний човен; [мотоцикл МСБГ]», моторизу́вати, моторизóваний; — р. болг. мотóр, бр. матóр, п. ч. слц. вл. motor, м. мотор, схв. мотóр, слн. motór; — запозичення з німецької мови; нім. Mótór, як і англ. motor, фр. moteur, походить від лат. motor «той, що рухає», пов'язаного з movēre «рухати, рухатися». — СІС² 562; Фасмер—Трубачев II 664; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322—323; РЧДБЕ 553; Dauzat 487; Klein 1008. — Див. ще емо́ція. — Пор. моті́в, моці́он.

моторжéник — див. **макоржéник**.

моторíти «робити, діяти», [мотору-*вати*] «тс.», [мотору́н] «діяльна, жвава людина», [моторя́ка] «тс.», [мотору́ха] «тс.» (про жінку), **моторний** «спритний, жвавий; [вродливий Ж]», [моторя́чий] «спритний, жвавий»; — р. [мóторный] «тс.; здібний, умілий; хоробрий, сильний; веселий, балакучий», [мóторить] «багато говорити», бр. [мáторны] «спритний, жвавий», п. [motorny] «спритний, меткий», ч. слц. *peomotorňú* «незграбний»; — не зовсім ясне; зіставляється з *motáти, метáти*, лит. *mataruoti* «махати (бичем), вертити (хвостом)». — Фасмер II 664; Machek ESJČ 375; Fraenkel 414.

моторóлер «різновид мотоцикла»; — р. *моторóллер*, бр. *матарóлер*, болг. *моторóлер*; — запозичення з німецької мови; нім. *Mótorroller* «тс.» утворено з іменників *Motor* «мотор» і *Roller* «самокат (іграшка)», пов'язаного з *rollen* «котити, котитися», яке походить від фр. *rouler* «тс.», що в кінцевому рахунку зводиться до лат. *rota* «колесо», спорідненого з днв. *rad* (нвн. *Rad*), лит. *gātas* «тс.», *gisti, ritù* «котити». — СІС² 562; Крысин 160—161; Kluge—Mitzka 606; Dauzat 640; Walde—Hofm. II 443—444. — Див. ще **мотóр**. — Пор. роль.

мóторошний «який викликає почуття страху», [мóторочно] «сумно, гірко» Бі, [моторóшно] «страшно» Ж; — р. [мóторный] «нестерпний, огидний, набридливий», *мóторный* «неприємний, тривожний», [мóтросно] «сумно, нудно», [мóторить] «нудити, мутити», [мутóрить] «тс.», бр. *мóташыны* «нудотний»; — неясне; можливо, пов'язане з *мутáти*.

мотоу́з — див. **мóгуз**.

мотоци́кл, мотоциклéт, мотоциклéтка, мотоциклéтник, мотоциклéст; — р. *мотоци́кл*, бр. *матаци́кл*, п. ч. *motocykl*, слц. *motocykel*, болг. *мотоци́къл*, схв. *мотоци́кл*, слн. *motocíkel*; — запозичення з французької мови; фр. *motocycle* (*motocyclette*) утворено (за зразком *bicyclette* «велосипед») з компонента *moto-*, пов'язаного з *moteur* «мотор», і основи іменника *cycle* «цикл, круг», що походить від лат. *cyclus* «цикл; коло». — СІС² 562; ССРЛЯ 6,

1302; Kopaliński 648; Holub—Lyer 322; РЧДБЕ 1982, 554; Dauzat 487. — Див. ще **мотóр, цикл**.

мотошáти «тягнути в різні боки; смикати» Ж, [мóтушáти] «ворушити», [мóтушáтися] «метушитися», [мутусé-*тися*] «тс.» Корз, [мóтушáти] «повертати, рухати туди й сюди», [мутушувá-*ти*] «кидати туди й сюди» Ж; — р. [мóтошáться] «рухатися, ворушитися», [мутóшáться] «метушитися; працювати до повної втоми; ввижатися», [мутусáть-*ся*] «миготіти; возитися», бр. *мітусáца* «миготіти; метушитися»; — пел. [мóтоšiti] «ворушити», очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *metusiti* «ворушити», *metusiti se* «метушитися» і, далі, з *motati* «мотати». — Фасмер II 582. — Див. ще **метушáтися**.

мотрóжити, мотрóшити — див. **мет-*ру́га***.

Мотрóна (жіноче ім'я), [Матрóна, Мотрúна, Мóтря, Мóтя], ст. *Мотроуна* (1428), *Матрoна* «учтивая невіста, пани, господиня» (1627); — р. *Матрёна, Матрóна*, бр. болг. *Матрóна, Матрúна*, стсл. **Матрона**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Ματρώνη* походить від лат. *Mātrōna*, букв. «поважна заміжня жінка», пов'язаного з *māter* «мати», що відповідає псл. *matī*, укр. *мати*. — Вл. імена 144; Беринда 222; Петровский 154; Илчев 326. — Див. ще **мáти**¹.

мотрóшити «падати, порохити (про сніг)», СУМ, Ж; — р. [мóтрошáть, мотросáть] «тс.; мрячіти (про дощ)»; — очевидно, результат видозміни давнішого **моросити* (р. *моросáть*) «мрячити»; зближення з *метáти, мотáти* (Фасмер II 664) малопереконливе.

мóтто «афоризм або вислів, що вживається як епіграф»; — р. *мóтто*, п. ч. слц. *motto*, болг. м. *мóто*, схв. *мóто*, слн. *móto* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *motto* «вираз, девіз, мотто» походить від слат. *motire* «згадувати, пам'ятати», пов'язаного з лат. *muttīre* «тихо говорити», спорідненим з днв. *mutilōn* «бурмотіти», англ. *mutter* «тс.; тихо говорити», лит. *mūtė* «рот», лтс. *mute* «тс.». — СІС² 562; Kopaliński

648; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 231; РЧДБЕ 1982, 553; Kluge—Mitzka 489; Klein 1008, 1019—1020; Mestika 991; Walde—Hofm. II 139.

мóтуз, [мотоўз] «канат; великий шнур; личинка вугра» Ж, [мотоўзи] «плавці вугра» Ж, [мотузárь] «мотузник, той, що робить мотузки», моту́ззя (зб.), моту́зка, моту́зник, моту́зок, [моту́зянки] «постоли з мотузки» О, [моту́зяр] «мотузник» Ж, моту́зний, моту́зьяний, [моту́зити] «зв'язувати, скручувати; водити за ніс», мотузувáти «зав'язувати, обв'язувати мотузком», [розмотузувáти] «розв'язати»; — р. [мото́ўз] «говста нитка, віршовка», [моту́зо́к] «віршовка, шнурок», бр. мату́з «зав'язка», п. motuz «канат, шнур, віршовка», [motowáz, motouz] «тс.», ч. motouz «віршовка», ст. motovúz, слц. motúz «тс.», схв. [мату́зица] «віршовка у крупорушці», слн. motvóz «віршовка»; — псл. *motovozъ «мотуз», утворене з основ дієслів motati «мотати» і vezati «в'язати» (іменна основа voz-).— Фасмер II 664; Преобр. I 560; Brückner 345; Machek ESJČ 375; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Skok II 413; Bezlaj ESSJ II 197; Трубочев Рем. терминолог. 106; Mikl. EW 203.— Див. ще в'язáти, мотáти.— Пор. мотов'яз.

[моту́зитися] «вовтузитися» Ж, МСБГ, [муту́зитися Me, мовту́зитися Умань] «тс.»; — р. [моту́зить] «мучити надмірною роботою», [мотузить] «бити, шмагати», [мутуситьсья] «возитися; пустувати»;— результат контамінації дієслів [мотошáти (мотушáти)] «тягнути в різні боки» і вовту́зитися (див.).

[мотузóлок] «мотузок» Ж, [мотузóлити] «заплутувати» Ж; — очевидно, псл. motozьlьkъ, утворене з основ дієслова motati «мотати» та іменника ozьlь «вузол».— Див. ще вóзол, мотáти.

[моту́шний] «похмурий» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з мóторошний (пор. бр. мóташы «нудний, нудотний»).

мох (бот.) «спорова рослина без коріння і квітів; [мохове болото Ч; пух МСБГ; начоси овечої вовни; відходи прядива під час ткання О], [міх] «мох», [мух] «тс.» Ж, [мохнáчка] «багнувате поле О; миша Ж», [мохнáк] «мохове

болото» Ч, [моховець] «лиш айник, Lichen» Мак, [мохові́к] «мохове болото; поляна, вкрита мохом» Ч, [мохові́на, мохóвник] «тс.» Ч, мохові́ння (зб.) «мох», [мохові́чка] «поляна, вкрита мохом» Ч, [мохові́ще] «мохове болото Ч; місце, де багато моху Ж», [мошери́чок] «острівець на озері» Ч, [мошкí] «мохове болото» Ч, [мошник, мошнáк, мошóк] «тс.» Ч, [мошні́на] «поляна, вкрита мохом» Ч, [мишáди] (бот.) «лишайники, Lichenes DC.» Мак, [мишáнік] «приміщення для зимівлі вуликів з бджолами, утеплене мохом», омшáнік, [имшени́к Ж] «тс.» [мише́дь] «лишайник», [імше́дь] «тс.; мох», [имши́нь] «мох» Ж, [омшáр] «місце, заросле мохом» Ж, [омшáрина] «тс.» Ж, мохáстий «порослий мохом», [мохнáвий] «мохнатий» Ж, мохнáтий, мохóвáтий «злегка покритий мохом» Ж, мохові́тий, моши́тий «порослий мохом», [імхóвий] «моховий», мохнáтити «обростати, покриватися мохом, [пухом]», [миш́ити] «конопатити мохом», [імши́ти] «тс.», [миш́итися] «густо рости подібно до моху, ставати мохнатим», замши́ти «покритися мохом, замшитися», [зімхóвий] «пуховий» Ж, [омоше́ний] «покритий пухом» Ж, [омохт́ити] «обрости мохом», [омши́ти] «покрити мохом Ж; конопатити мохом дерев'яні стіни», [обімиш́ити] «обкласти мохом» Ж, [пóмша] «вид моху, Jungermannia» Нед, Мак; — р. мох (род. в. мха і мóха), бр. мох, др. мѣхъ, п. ч. нл. mesh, слц. тасі, вл. тош, болг. мѣх, м. мов, схв. мѣх, мѣх, слн. шáн, стсл. мѣхъ; — псл. пѣхъ, тохъ (?); — споріднене з лит. mūsas (mūsos) «пліснява», днн. pos «мох, болото», лат. muscus «мох», сірл. mūg «мул»; іє. *mū-/meu- «вогкий; трухлявий; брудний».— Zubatý Si. a čl. I 2, 318; Фасмер II 665—666; Преобр. I 562; Горяев 216—217; Brückner 327; Machek ESJČ 358; Holub—Kop. 219; Schuster-Sewc 942; Младенов 312; Skok II 354; Bezlaj ESSJ II 160; Критенко Вступ 521; Mikl. EW 206; Trautmann 190; Fraenkel 473; Мельничук Этимология 1984, 140; Persson Beitr. 325; Pokorny 741—742.— Пор. мйти, мул¹.

мохёр «гатунок шерстяних ниток», могёр «тс.», мохёровий; — р. мохёр, бр.

махёр, п. *moher*, ч. слц. *moher*, болг. *móxer*, схв. *móxer*, слн. *moher*, *mohair*; — запозичення з англійської мови; англ. *mohair* < *mosaure* «те.» походить від ар. *mikháyuag* «тонка тканина з козячої вовни» (букв. «вибір»), пов'язаного з дієсловом *kháyuaga* «він вибрав». — СІС² 563; Добродомов РР 1972/2, 71—72; РЯШ 1967/2; Kopaliński 640; Brückner 347; Holub—Lyer 319; Holub—Kop. 229; РЧДБЕ 1982, 554; Klein 992. — Пор. *мóра*³, *муár*.

мохляк — див. **мокляк**.

[мóхна] (бот.) «перстач повзучий, *Potentilla reptans* L.» Ж, Мак; — р. **[мохна]**, п. діал. ч. слц. *moshna* «те.» (з укр.); — очевидно, фонетичний варіант форми **[мóшна]** букв. «сумка, калитка, міхурець»; назва зумовлена тим, що плід перстача повзучого знаходиться в закритій чашечці; пов'язання з *мох* (Machek ESJC 372; Jm. rostl. 102; Zubatý St. a čl. I 2, 318) недостатньо обгрунтоване, опушеність характерна лише для деяких видів перстача і невластива даному виду. — Федченко—Флеров 527. — Див. ще *мóшна*. — Пор. *мохнáч*, *моху́нка*.

[мохна́лька] (зоол.) «мокриця, стонога стінна, *Oniscus asagarius* ВеНЗн, **[мухавка]** «те.»; — похідне утворення від *мох*, **[мух]**; назва зумовлена тим, що мокриця живе у вологих місцях, покритих пліснявою, мохом. — Див. ще *мох*.

мохнáтка (бот.) «ожика, *Lusula* DC.; зміячка, *Scorzonera* L. Мак», **[мохнáток]** «ожика»; — похідні утворення від *мохнáтий*, *мох*; назви зумовлені тим, що листя ожики волосисто-опушене, а ряд видів зміячки покриті пухом. — Шамота 99; Нейштадт 265—266, 434; БСЭ 30, 553. — Див. ще *мох*.

[мохнáч] «багатій» Ж, **[мохнатіти]** «багатіти»; — очевидно, похідне утворення від **[мóхна]** «калитка, сумка», фонетичного варіанта форми **[мóшна]** «те.»; тлумачення як переносного (очевидно, як пов'язаного з *мохнáтий*) (Желех. I 455) непереконливе. — Див. ще *мóшна*. — Пор. *мóхна*, *моху́нка*.

[мохнáчка] (бот.) «вовнянка, *Agaricus torminosus* Ж (*Agaricus pectorator* Bull., *Lactarius torminosus* Sch. Мак); —

пов'язане з *мохнáтий*, *мох*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що краї шапки вовнянки мають бахромчатий вигляд. — БСЭ 8, 635; Зерова 213. — Див. ще *мох*.

моховáтки (зоол.) «безхребетні морські тварини, *Bryozoa* або *Polyzoa*», *мохувáтки*, **[моховáтці]** Ж, *моховці* Ж] «те.», **[моховіця]** «морські пера, *Alcyonella reptans* (Pennatularia)» Ж; — р. *миáнки* «те.», схв. *máxovъáци* «морські безхребетні тварини»; — назви пов'язані з *мох*; зумовлені тим, що моховатки і подібні до них морські види мають форму гілчастих кущиків і в морських водоймищах створюють іноді густі зарості, які нагадують мох. — БСЭ 28, 331, 613—614. — Див. ще *мох*.

мохові́к (бот.) «гриб решітка, підрешітка, *Boletus* (*Xerocomus*) *subtomentosus*», **[мохнячóк]** «те.» МСБГ; — р. *мохові́к*, **[моховні́к]** «те.», бр. *махаві́к* «гриб на тонкій ніжці з жовто-бурою шапкою, росте в сирих місцях»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена характером ґрунту (мохові болота), на яких ростуть деякі види відповідних грибів. — ТСБМ III 125. — Див. ще *мох*.

мохові́нка (бот.) «*Sagina* L.»; — р. *миáнка* «те.»; — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена, очевидно, тим, що моховинка росте здебільшого по сирих луках і на торф'янистих ґрунтах; вид моховинки мохоподібної (*S. sagipoides*) виявляє зовнішню схожість з мохом. — БСЭ 28, 613. — Див. ще *мох*.

[мохтáль] «міра ниток в десять і п'ять пасом», **[мохтáлик]** «пасмо, пасемце»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з *мотáти* (див.).

моху́нка (бот.) «фізаліс, марунка, *Physalis* L.», **[міхунка]**, *міхурка*, *міхурниця*, *мохнухи*, *мохурка*, *мошну́хи*, *мухурка*] «те.» Мак; — р. *моху́нка*, бр. *маху́нка*, п. **[місчунка]**, єт. *moszopki*, ч. *moshyně*, **[мєсчунка]** (s п.), слц. *tachovka*, схв. **[моху́ница]**, слн. *mošņijček*, **[моšenki]** «те.»; — псл. *мохипька*, *тєхигька*, пов'язані з *мошпа* (<**мошпа*) «мошна», *тєхигь* «міхур»; назви зумовлені тим, що плоди фізаліса знаходяться в здутих закритих міхурах. — Нейштадт 50; БСЭ 45, 6; Machek Jm. rostl.

205—206.— Див. ще міхур, мошна.— Пор. мухорка.

моц, моцáк, моцáр, моцувáтися — див. міць.

моціо́н «прогулянка»; — р. моціо́н, бр. маціён «тс.», п. тосја «тс.; зміна форм граматичного роду», вл. тосіја, схв. моција; — запозичення з німецької мови; н. Motiön «тс.» походить від лат. mōtio (mōtionem) «рух», пов'язаного з movēre «рухатися». — СІС² 563; Фасмер II 666; Kopaliński 638; Fremdwörterbuch 478.— Див. ще емо́ція.— Пор. мо́тив, мо́тор.

моцноздóба — див. ноцноздóба.

моцúля — див. мозóля.

[моцúголов] «великий дерев'яний гвіздок»; — неясне.

[мо́цькати] «погано, невміло щось робити» Ва; — афективне утворення, можливо, результат контамінації слів [мо́нятися] «возитися, копатися», моцувáтися «силкуватися» і [ва́цькати] «невміло мазати».

мо́ча, мо́чалистий, мо́чалити, мо́чáлка, мо́чáло, мо́чáльний, мо́чáльний, мо́чáнка, мо́чар, мо́чати, мо́чýло, мо́чийти, мо́чкий — див. мо́кнути.

мо́чй, мо́ч — див. мо́гті.

мо́чка¹ «нижня частина вуха; тоненький відросток кореня»; — р. мо́чка «тс.», бр. мо́чка «нижня частина вуха»; — очевидно, псл. *тъська «отвір, прокол», пов'язане з тъкпѣти «тягти, виривати, штовхати». — Булаховський Вибр. пр. III 418; Фасмер II 666; Преобр. I 563; Mikl. EW 206.— Див. ще мі́кати.

мо́чка² — див. ма́чка³.

[мо́ша] «бабуся; баба-повитуха Ж, МСБГ; прабаба; жінка або дівчина, яка тримала дитину під час обряду хрещення (не кума) МСБГ», [мо́шул] «дідусь, рідний дід» Ж, МСБГ, [мо́шулі́ня] «спадщина від діда» МСБГ, [мо́шулі́ня] «тс.» тж, [мо́шити] «чаклувати, ворожити Ж; бурчати; канючити О»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мош (рум. moș) «дідусь» (означена форма мо́шул, moșul), мо́шиэ (рум. moășă) «бабуся; повитуха, акушерка; тітка» походять з дунайської латині, до якої ввійшли з дако-мізійських говорів (пор. алб. motshëm «ста-

рий»). — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 136—137; Vrabie Romanoslavica 14, 162; СДЕЛМ 267; DLRM 517.— Пор. мо́шія.

мо́шенник «шахрай», [мо́шельник, мо́шонник, му́шенник] «тс.» Ж, мо́шенство, мо́шенський; — бр. машэ́нник, болг. мо́шенник; — запозичення з російської мови; р. мо́шенник «шахрай» пов'язується з мо́шна «гаманець»; пор. вл. тошні́каг «кишеньковий злодій». — Фасмер II 666; Преобр. I 564; РЧДБЕ 1982, 554.— Див. ще мо́шна.

[мо́шитися] «ритися; возитися; робити фокуси, чаклувати, ворожити; бурчати» Ж, [мо́шити] «чухатися» О; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мо́ши (рум. moși) «порпатися, длубатися», можливо, пов'язане з мо́ши (moși) «надавати акушерську допомогу, бабувати», похідним від мо́шиэ (moășă) «баба-повитуха, акушерка». — DLRM 517.— Пор. мо́ша.

[мо́шія] «велике гірське пасовисько; молочна ферма Ж; панський маєток з великим наділом землі МСБГ», [мо́шія] «майно»; — болг. мо́шія «маєток (в Румунії); земельна власність»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мо́шиэ (рум. moșie) «маєток; вотчина; родовий маєток» є похідним від moș «дідусь». — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 162; РЧДБЕ 1982, 554; DLRM 517.— Див. ще мо́ша.

мо́шка (ент.) «дрібна двокрила комаха, схожа на мушку, Simulium Latreille; [комар, Culex L. Ж; бренивка, Bombylius L. Ж]», мо́шка (зб.) «мошки», мо́шва, мо́шкарá «тс.», [мо́шкарн'я] «Simulium ornatum Mg.» Дейн; — р. бр. мо́шка, п. mszusa «гедзь», ч. mšice «попелиця», вл. нл. [mšusa] «комар», нл. ršusa «комар; мошка, стсл. м'шница «комар; саранча»; — псл. тьська (тъšica) «мошка, комар», похідне від *тъха «муха», пов'язаного чергуванням голосних з тиха (миšька, mišica) «муха (мушка)». — Фасмер II 666; Преобр. I 564; Brückner 347; Machek ESJC 382; Schuster-Sewc 963—964.— Див. ще му́ха.

[мо́шкатися] «ворушитися, прокидатися (здебільшого про немовля) Ме, Сизько; возитися МСБГ»; — не зовсім

ясне; можливо, пов'язане з [мóшитися] «ритися, возитися».

[мошкородити] «чаклувати; робити фокуси» Ж, [божкородити] «робити фокуси» Ж, [мошкородитися] «возитися» МСБГ, [машкородитися] «тс.» МСБГ; — очевидно, результат контамінації дієслів [мóшити] «возитися» (давніше, мабуть, «бабувати, приймати роди») і родити; могло виникнути із значенням «бабувати». — Див. ще мóшитися, родити.

[мóшна] (анат.) «мошонка» Ж, [мишна́] «ремінний пояс з кільцями і гаманцем; прикраса» Ж, [моше́на] «гаманець, торба» Ж, [моше́нка] «гаманець» МСБГ, [мóшня Ж, мошо́нка] «тс.», [мошо́нча] «тс.» (зменш.) О, мошонка (анат.), [мушна́] «мошонка (анат.)» Ж; гаманець Корз; капшук для тютюну Корз; — р. мошна́ «гаманець; торба», бр. машна́ (заст.) «гаманець; шкіряний капшук», п. poszna «мошонка (анат.); (заст.) мішечок, торба», ч. pošpa «торба», слц. заст. pošpa «мошонка» (анат.), вл. pošeň «гаманець», нл. pošupa «тс.», схв. мóшьа «капшук», мóшье (мн.) «мошонка» (анат.), слн. pòšnja «гаманець; мошонка», стсл. мошьна «торба»; — псл. pošpa (<*пох-їпа) «гаманець, торба»; — споріднене з лит. mākas «гаманець», [mėkegis] «тс.», makštis (mākštys) «піхви», лтс. maks «гаманець», далі, можливо, з двн. maго «шлунок», дангл. maга «тс.». — Фасмер II 667—668; Преобр. I 564; Brückner 345; Machek ESJC 374; Holub—Kop. 230; Schuster-Sewc 955—956; Skok II 459—460; Bezlaј ESSJ II 196; Trautmann 166; Būga RR I 332; Fraenkel 399. — Пор. міхур, мóхна, мóхнач, моху́нка.

[мошна́ч] (бот.) «очиток їдкий, Sedum acre L.»; — похідне утворення від [мóшна] «мошонка» (анат.); назва зумовлена бульбоподібним виглядом потовщених коренів очитку; пор. іншу його назву [шишкач] за тією ж ознакою. — БСЭ 16, 535—536. — Див. ще мóшна.

мошурка — див. мішунка.

моц — див. муст¹.

моцір — див. муцір.

мóці «висохлі муміфіковані останки людини, які вважаються святими; [міць,

сила Ж]»; — р. болг. мóщи, бр. мóшчы, др. моци, моца (мн.), моць, м. мошти, схв. мóшти; — запозичене в давньоруську мову з старослов'янської; стсл. моци «тс.» пов'язане з моць «міць, сила», могж, моци «могти» (моцям святих приписувалась чудодійна сила); як і гот. mahteis «сили; моці», є калькою гр. δύამεις «сили; моці». — Фасмер II 668; Преобр. I 564; Mikl. EW 199. — Див. ще могті. — Пор. немоші.

мра, мрїти — див. мріти.

[мрїзниця] «грузьке багнисте місце в лісі»; — запозичення з словацької мови; слц. mraznica «зимове стійбище худоби (на полонинах); сіножать, де сіно зберігають до зими» пов'язане з mraz «мороз». — Див. ще мёрзнути, морóз¹.

[мрїгати¹] «моргати (очима); давати знак вусом Ж», [мрїгати] «моргати» МСБГ. [мрїгати] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [mrygać] чергуванням голосних пов'язане з mrygać «тс.», спорідненим з укр. моргати. — Brückner 346; SW II 1061. — Див. ще моргати.

мрїгати² — див. ремігати.

мрич — див. мереч.

мріти «ледве виднітися; бовваніти; мерехтїти; світати; мріяти; [ставати темним, туманним; дрїмати; роїтися Ж]», [мрїти] «застеляти туманом, імлою» Ж, [мрїти] «затемнювати; мріяти» Ж, мрїтися «ледве виднітися; ввижатися; мрїятися», мрїяти «віддаватися мрїям; [ставати темним Ж]», [мрївати] «смеркатися» Пі, [мра] «примара» Ж, [мрєво] «марєво, міраж; похмура погода Ж», [мрїво] «похмура погода» Ж, [мрїй] «нічна примара; похмура людина» Ж, мрїйник, мрїйництво, мрїя, [мрїва] «марєво; напівтемрява; гра сонця», [мрївиця] «настання темряви; чуткий сон» Ж, [мрїй] «темний; похмурий» Ж, мрїйний, мрїйливий, [мрїйно] «ледве видно», [мро] «темно» Ж; — р. [мрїять] «мерехтїти, ледве просвічувати; неясно виднітися», бр. мрїць «уявляти в думках, мрїяти», мрїя «мрїя»; — псл. mьgēti «мрїти», пов'язане чергуванням голосних з maга «мара, привид». — Фасмер II 668; Mikl. EW 190. — Див. ще мара.

[мр́вовок] «мурашка; мурашник»; — запозичення з польської мови; п. *mrówka* «мурашка» відповідає укр. [мүр́авка] «тс.».— Див. ще мурава́².

[мр́озу́ля] «корова бурувата і трошки білява» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [mrozula] відповідає укр. [морозу́ля] «тс.».— Див. ще мороз¹.

[мр́оїти] «робити легкі хвили» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. *mrówić się* «кишити, роїтися».

[мр́ок] (у вираві [мр́ок паде] «падають сутінки») Ме; — запозичення з польської мови; п. *mrók* «присмерки, сутінки» відповідає укр. м́орок (див.).

[мр́угати] «ледь горіти» Мо; — запозичення з польської мови; п. *mrugać* (<*m^hrg-) «моргати, мигати; мерехтіти; миготіти» відповідає укр. морга́ти (див.).

мр́ужити «щупити» (очі), [мр́ужинки] «жмурки» О; — бр. *mrúžycь* «жмурити», слц. *mrúžit', mrúžit', mrúžkat'* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *mrúżyć* «мружити» пов'язане з *mrugać* «моргати»; менш імовірний зв'язок з псл. *m^hžuriti, укр. жмү́рити.— Див. ще морга́ти.— Пор. жмү́рити, мр́угати.

[мр́укати] «муркотіти, воркотіти», [мр́укотіти, мр́умр́укати] «тс.» Ж, [мр́ук] «буркотун, буркотлива людина», [мр́ука] «воркіт», [мр́уклівий] «буркотливий; похмурий» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *mrukać* «буркнути; промуркотати», *mruka* «буркотун, мовчун» відповідає укр. мү́р-кати.— Див. ще мур-мур.

мр́яка «туман, імла; густий дрібний дощ», [мр́ака] «тс.»; темрява, сутінки» Ж, [мр́ак] «тс.» Ж, [мр́еч] «туман» ВеЗн, [мр́я] «мряка» Ж, мр́яковина «імла, туман», [мр́яч] «густий туман з дрібним дощем; темрява Ж», [мр́ячн́я] «тс.» Ж, мр́ячка «мряка», мр́якові́тий «з мрякою», [мр́якува́тий] «темний» Ж, мр́ячний «з мрякою», [мирячи́ти] «мрячити», [мр́акоті́ти] «затуманюватися» Ж, [мр́а́чити] «тс.» Ж, мр́ячи́ти «мжичити; [мр́іти, бовваніти]; — р. [мр́а́чить] «здаватися, ввижатися», бр. [мр́ака] «негода», [мр́а́чыць] «мрячити»; — не зовсім ясне; оче-

видно, пов'язане з мр́іти «ледь виднітися»; в окремих випадках міг мати місце вплив з боку ч. слц. *mrak* «хмара», співвідносного з укр. м́орок.— Див. ще мр́іти.— Пор. м́орок.

Мстисла́в (чоловіче ім'я), Мстисла́ва (жіноче ім'я), Слава, ст. Мстиславовичь (1444); — р. Мстисла́в, Мстисла́ва, бр. Мсцісла́у, Мсцісла́ва, др. Мьстиславъ, п. *Mścisław*, ч. *Mstislav*; — псл. *Mstislavъ*, утворене з основ слів *mstiti* «метити» і *slava* «слава»; дослівно перекладається «метити за славу» (Фасмер II 668) або «славний месник» (Успенський 621).— Вл. імена 71; Brückner 347.— Див. ще мсті́ти, сла́ва.

мсті́ти, м́есник, [м́есть] «помета» Ж, мста «тс.» [мстець] «месник» Ж, [мсті́тель] «тс.» Ж, [м́естний] «мстивий», м́есницький, мсті́вий, [мсті́тельний] Ж, відоми́цати, поми́цатися, [німста] Ж, [німсті́тель] Ж, по́мста, [помсті́тель, по́мстник], помсті́вий, [помстлі́во] Нед; — р. мстить, м́есть, бр. по́мстиць, др. мьстити, мьсть, п. mścic, ч. mstiti, msta, слц. pomsta, нл. msta, pomsta, pomsciś, болг. мѣстѣ, мѣст, стел. мьстити, мьсть; — псл. *mstiti* «метити», *mьсть <*mьt-tī-, пов'язані чергуванням голосних з *mitosъ* «поперемінно, взаємно»; — споріднене з лтс. *mit(u)s* «зміна», *mite* «тс.», дінд. *mēthati* «чергується», лат. *mūtius* «взаємний», *mūtāre* «змінювати»; іє. *meit(h)- «змінювати».— Фасмер II 608; Преобр. I 531; Brückner 347; Machek ESJC 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234, Schuster-Sewe 963; Младенов 311—312; Pokorny 715; Мельничук Етимология 1984, 140.— Пор. мзда, міту́сь, мута́ція.

му (вигук для відтворення ревіння великої рогатої худоби), мү́кати «ревіти», [мү́ма] (дит.) «корова» МСБГ, Корз; — р. мьча́ть, бр. му, мю́каць, ч. mukati, mukat, mučeti, слц. múkat', mučat', вл. мусе́с, болг. мю́кам, м. му, мука, схв. мю́, мю́кати, елн. múkati; — псл. *mu*, *mukati*, нове звуконаслідувальне утворення, паралельне давнішому *mu* (<*mū, пор. р. мьча́ть); — споріднене з лит. *mūkti* «мукати», свн. *muigen*, нвн. *muhen*, лат. *mūgīre* «тс.», гр. μύζω «стогну, мукаю»; іє. *mū (звуч-

конаслідування).— Фасмер III 27; Преобр. I 576; Machek ESJČ 382; Holub—Kop. 235; Bezljaj ESSJ II 205; Trautmann 188; Būga RR I 370; Kořinek 210; Pokopny 751—752.

му́ар «шовкова тканина з мінливим кольором», *муарувати* «надавати тканині мінливого кольору»; — р. бр. *му́ар*, н. *мога*, ч. *єлц*. слн. *моагѣ*, болг. *моарѣ* «те.»; — запозичення з французької мови; фр. *moiré* «муар» походить від англ. *moiré* «мохер», яке зводиться до ар. *mikhāyuag* «відбірний, кращий; тонка тканина з козячої вовни».— СІС² 563; Koralinski 645; Holub—Lyer 318; Dauzat 481; Klein 992.— Див. ще *мохер*.— Пор. *мóра*², *мухо́яр*.

[мúга] «бик, бугай» ВеНЗн; — результат контамінації слів [бúга] «те.» і *му* (*мúкати*) (див.).

му́гкати «співати під ніс, муркотати», *мигúкати* «те.», [промигúчити] Нед; — звуконаслідувальне утворення.

му́гír «неотеса, груба, проста людина, [селюк Ж; відлюдник Мо]», [могúра] «здоровило» О; — очевидно, зворотне утворення від *му́жик* (знев.) «груба людина, селюк». — Див. ще *му́ж*.

му́дзúля — див. *мозóля*.

му́дикувати — див. *медита́ція*.

[мúдúй] «китиця соломи, якою шиють роги хати» О; — очевидно, пов'язане з [мúти] «зовнішні кути хати» (див.).

[мúдо] «ядро (у чоловіка, самця)», [мудь] «те.; неотеса, груба людина; дурень; телепень», [мудáк] «волоцюга; дурень» МСБГ, [мудúло] «тупоголовий» МСБГ, [мудóха] «лобкова воша, *Pediculus pubis*» Ж, [мúдька] «дуля» Ж, [мúдьо] «дурень МСБГ; мерзотник О», [мудьова́тий] Ж, [примúдькатися] «злягтися (з чоловіком)» ВеЗн; — р. *мудó* «мощонка», бр. [мудзяўка] «квола людина», н. *mađu* «ядро», *mudío* «неотеса» (з укр.?), [mud'] «те.», ч. *moudi* «ядро», слн. *mudie*, вл. нл. *mud*, *mudže*, полаб. *mōda*, болг. *мѣдо* «ядро», схв. *мúдо*, мн. *мúда*, єлн. *módo*, усл. *мъдо*; — псл. *mōdo* «те.»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лат. *mentula* «чоловічий орган», гр. *μῆδεα*, *μῆδεα* «те.» (мн.); сумнівне пов'язання

з лат. *mendāx* «брехливий, фальшивий» (Holub—Kop. 231), з дінд. *mand-* «радіти», двн. *mendī* «радість» (Matzenauer LF 11, 173).— Фасмер II 669—670; Горяев 217; Machek ESJČ 376; Schuster-Sewe 965; Младенов 201; Skok II 476; Bezljaj ESSJ II 191.— Пор. *мудь*¹.

[мудóхатиси(=ся)] «возитися, топтатися» МСБГ, [мудóситиси(=ся)] тж, *мóтохатись* ЛексПол] «те.»; — р. розм. *мудóхаться* «те.», др. *мудити* «баритися», *мудьныи* «повільний», н. *mudzić* (заст.) «тягти, зволікати, марудитися», *komudny* «похмурий», *komudzić* «хмуритися», *žmudny* «копіткий, забарний», вл. *komudzić* «зволікати», *komuda* «зволікання», *komoda*, *skom(u)da* «те.»; — псл. *muditi*, *mōditi*, можливо, пов'язане з *mōdru* «мудрий» (тоді первісне значення слова — «бути розважним, не поєнішати»); — зіставляється з лит. *maĩsti* (*maudžiũ*) «нити; жадати». — Brückner 327, 347—348; Schuster-Sewe 604—605.— Див. ще *мúдрий*.

му́дрий «розумний; досвідчений; дуже добрий, смачний; [зарозумілий, пишаний МСБГ, самовпевнений О]», [мудéрний] «вправний; майстерний» Ж, [мудéрський] «те.» Ж, *мудрóваний*, *мудрува́тий* «важкий, складний для розуміння», [мудря́чий] «мудро мислячий; розумний; мудруючий» Ж, [мудéрія] «гонор, пиш» МСБГ, *мудрагéль*, *мудра́к*, *мудра́ція* (ірон.) «мудрість, метикуватість, [мистецтво]», *мúдрéць* СУМ, Ж, [мудрúво] «мистецтво; винахідливість» Ж, [мудригéлик] «хитрун» МСБГ, [мúдри́к] «розумна людина; мудрагель О», [мудрúвник] «розумник; хитрий; допитливий Ж; жартівник МСБГ», *мудрúй* «мудрець», *мúдрість*, [мúдрішки] «вігадки; вигадливо зроблені речі» Г, Ж, [брати на мúдрішки] «кекувати» МСБГ, [мудрó] «мистецтво, винахідливість» Ж, [мудрóта] «мудрі хитрі речі; фокуси, трюки Ж», *мúдрощі*, [мудрúля] «розумна жінка» Ж, [мудря́ха] (вид плахти), [мудра́чити] «мудрувати» Ж, [мудрúти] «те.», *мудрúти* «ставати мудрим», *мудрува́ти* «роздумувати, хитрувати; [філософствувати Ж; обманювати (для жарту) МСБГ]», [мудря́чити] «мудрувати» Ж, [вімудрúшки] «завитки; викрутаєи; при-

краси» Ж, [вїмудрувати] «одержати за допомогою хитрості; хибно витлумачити», [вїмудруватися] «позбавитися лиха за допомогою хитрості; виплутатися», [змудра] «мудро, розумно», [змудрувати] «перехитрити, обманути», замудрий «який вважає себе розумнішим, ніж є насправді», немудренний КІМ, немудрий «простий, нехитрий», немудрячий, немудрячий «тє.», [недомудр] КІМ, премудрий; — р. мұдрый, бр. мұдры, др. мудръ, п. mađru, ч. moudrý, слц. mūdru, вл. нл. mudru, болг. мѣдръ, м. мудар, схв. мұдар, мұдри, слн. mōder, стсл. мждръ; — пел. mōdrъ, пов'язане чергуванням голосних з тьпѣті «думати»; — споріднене з лит. mandrūs «батьорий; гордий», лте. mūdrys «батьорий», двн. muntar «жвавий, батьорий», дінд. mēdhā «мудрість, розум, думка», гр. μανθάνω «дізнаюсь, розумію»; іє. *mep- «мислити». — Фасмер II 670; Преобр. I 565; Горяев 217; Brückner 326—327; Machek ESJČ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 965—966; Младенов 313; Skok II 474—475; Bezlaј ESSJ II 191; Стоянов 66; Trautmann 168; Pokorny 730. — Пор. мніти.

[мудріна] (бот.) «модрина, Larix europaea (Pinus larix) L.», [мудренець, мудрень Ж, мудрик Ж, мудринь ВеНЗн] «тє.»; — результат видозміни деетимологізованої назви модріна, зближеної з фонетично подібною основою мұдрый. — Див. ще модріна.

[мудя] «блискавка» О, [мужгірі] (мн.) «блискавка без грому» О; — неясне; очевидно, пов'язане з [мовня] «блискавка» (див.).

[мудь¹] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.» Ж, [муда] «бруслина бородавчаста, Evonymus verrucosa Scop.» Мак, [муді] «тє.» Мак, [мудіна] «тє. ВеУг, Мак; бруслина європейська Ж; калина, гордовина, Viburnum lantana L. Ж», [мудики] «будра, розхідник, Glechoma hederacea L.», [муднік болотяний] «білозір болотний, Parnassia palustris» Г, Ж, [мудятник] «зозулинець чоловічий, Orchis mascula L.» Ж; — ч. [mút'] «бруслина», ст. роровé mudie «тє.», mudátka «зозулинець», слц. křazov mūd «бруслина», слн.

ророва mōda «тє.»; — назви, пов'язані з [мудо] «ядро (у чоловіка, самця)»; зумовлені особливостями форми плодів (бруслини, гордовини) або кореня (зозулинця); пор. [попові яйця] «зозулинець» Мак (рослина має бульби яйцеподібної форми), [мудя попова] «бруслина» Ж, [муде попове] «тє.» Ж. — Machek Jm. gostl. 299. — Див. ще мудо. — Пор. нуда. мудь², мұдьо, мұдьоватий — див. мудо.

муж, мужва «мужики», мужік, мужіцтво, мужича «дитя мужика», мужичня, мужлай «грубий мужик», [мужлан] «здорова, міцна людина, богатир» Бі, мужність, [мужство] Бі, [мужчан] «мужчина» Ж, мужчина СУМ, Ж, [мужкість] «мужність» Ж, [мужство] «хоробрість, відвага» Бі, [муценін] «чоловік», [міщина] «тє.» Ж, [мужеський] Ж, О, [мужесливий] «мужній» Ж, мужикуватий, мужичий, мужній, [мужня] (жінка) «заміжня», [мужчинський] Ж, міжчинський Ж, мужати «мужніти», мужатися «батьоритися», [мужикувати] «бути селянином», [мужичити] «розмовляти мужичою мовою», [мужіти] «мужніти» Ж, мужніти, [мужуватися] «мужатися» Ж, заміжжя, заміжня «яка перебуває в шлюбі; одружена», заміжжю, [обмужичитися] «зробитися селянином» Ж; — р. бр. муж, др. мужь, п. muž, ч. слц. вл. нл. muž, болг. мъж, м. маж, схв. мұж, слн. mōž, стсл. мжжъ; — пел. mōžъ (<*mop-gjo-); — споріднене в дінд. mānuh «людина; чоловік; людство», гот. manpa «чоловік», двн. man «тє.»; іє. *manu-s або *mopu-s, можливо, пов'язане з *mep- «мислити». — Фасмер II 670—671; Преобр. I 566; Brückner 327; Machek ESJČ 384; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 972; Младенов 313; Skok II 492—493; Bezlaј ESSJ II 198—199; Гамкрелідзе—Іванов 759; Мартынов Язык 56; Белар. лінгв. 15, 72; Pokorny 700. — Пор. мніти, мұдрый.

муза «богиня мистецтва і наук у грецькій міфології; творче натхнення»; — р. бр. болг. м. схв. мұза, п. muza, ч. múza, musa, слц. слн. múza; — запозичено, мабуть, через посередництво латинської мови (лат. Mūsa «тє.») з грець-

кої; гр. μουσα «муза, одна з дев'яти богинь-покровительок мистецтва і науки» задовільного етимологічного пояснення не має.— СІС² 563; Kopaliński 653; Klein 1017; Frisk II 260—261.— Пор. мозаїка, музей, му́зика.

Му́за (жіноче ім'я); — р. бр. *Мјуза*; — пов'язане з *му́за* «богиня мистецтва; натхненниця». — Вл. імена 145; Спр. личн. имен 512.— Див. ще му́за.

музей; — р. бр. болг. *музей*, п. *museum*, ч. *museum*, *muzeum*, слц. *múzeum*, вл. нл. *muzej*, м. *музеј*, схв. *музэј*, слн. *muzéj*; — запозичено з німецької або французької мови; нім. *Museum*, фр. *musée* походять від лат. *mūsēum* «парнас, академія», джерелом якого є гр. μουσεῖον «храм муз», похідне від μουσα «муза». — СІС² 563; Сендровиц РЯШ 1973/4, 86; Фасмер III 5; Преобр. I 566; Горяев 217; Kopaliński 653; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260.— Див. ще му́за.

му́зика¹ «музичне мистецтво; музикант», [*му́зик*] «музикант» Ж, *музикант*, *музіки* «забава з музикою», [*музіцтво*] «гра на музичному інструменті», [*музічка*] «поганий музикант; жук-скрипун», *музикальний*, *музічний*, *музикувати*, *музічити*; — р. *музыка*, бр. *музыка*, др. *музикия*, п. нл. *muzyka*, ч. *musika*, *muzika*, слц. *muzika*, болг. м. *музика*, схв. *музика*, слн. *múzika*, стсл. *моуסיкиа*; — через посередництво російської (з наголосом *му́зика*) та польської (з наголосом *музіка*) і, далі, очевидно, німецької (нім. *Musik*) мов запозичено з латинської; лат. *mūsica* «музика» походить від гр. μουσική «тс.», пов'язаного з μουσα «муза»; у давньоруську літературну мову було запозичено через старослов'янську з грецької. — СІС² 563; Акуленко 135; Маргарян ЭИРЯ VI 93; Сендровиц РЯШ 1974/3, 96; Фасмер III 6; Преобр. I 666; Горяев 218; Brückner 349—350; Kopaliński 653; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Schuster-Sewc 971—972.— Див. ще му́за.

[*му́зика*²] (ент.) «майка звичайна, Meloe proscarabaeus» Дейн, [*музічка*] «скрипун, Dogadion; короїд непарний,

Anisandrus dispar» Дейн; — назви, пов'язані з *му́зика* «музикант»; зумовлені тим, що ці жуки видають високі мелодійні звуки.— Див. ще му́зика¹.

музувiр — див. бузувiр.

му́зки — див. му́шка.

мука¹ «борошно», [*мукіця*] «тс.» Ж, [*му́чанка*] «вид страви; сорт сипких груш Г; соє з борошна О», [*му́чар*] «виробник муки; продавець муки» Ж, [*му́чина*] «крохмаль» Ж, [*му́чійця*] «мука» Ж, [*му́чка*] «борошно з домішками для посипання випічки» О, [*му́чнік*] «жолобок, по якому йде мука з-під жорна; шухляда, в яку падає мука з-під каменя», [*му́чійця*] «отвір для муки під жорном», [*му́чнійк*] (ент.) «*Asopia faginalis*» Ж, [*му́чистий*] Ж, *му́чний*, *му́чнійстий*, [*му́ціне́й*] «борошняний» Корз, [*му́чинити*] «посипати мукою» Ж; — р. бр. *мука*, др. *мука*, п. та́ка, ч. *muuka*, слц. *му́ка*, вл. нл. *muuka*, полаб. *muuka*, болг. [*му́чник*] «мучний ящик», схв. [*му́ка*], слн. *muuka*, стсл. *му́ка*; — псл. *muuka* «мука», пов'язане чергуванням голосних з те́ккькь «м'який»; — споріднене з лит. *muukti* «м'яти, місити (тісто)», двн. *muengen* «мішати», гр. *μύσσω* «мну, перемішую»; іє. **menk-* «м'яти». — Фасмер III 6; Преобр. I 566; Горяев 218; Brückner 327; Machek ESJČ 376; Holub—Kop. 231; Schuster-Sewc 967; Младенов 314; Skok II 401; Bezlaj ESSJ II 192; Мартынов Язык 78—79; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Trautmann 184—185; Pokorny 731.— Пор. му́ка², м'який.

мука² «страждання», *му́ченик*, *му́чеництво*, [*му́чень*] «мученик» Ж, [*му́чійлице*] «застінок» Ж, [*му́чилник*] «мучитель» Корз, *му́читель*, [*му́чительство*] Ж, *му́чений* «втомлений, зморений», [*му́ченичний*] «болісний, тяжкий» Ж, [*му́чительний*] «тс.» Ж, [*му́чиний*] «тяжко зароблений» МСБГ, [*му́чно*] «тяжко» О, *му́чити*, *му́читися*; — р. бр. *мука*, др. *мука*, п. те́ка, ч. слц. *muuka*, вл. *muuci* «мучити», нл. *muusu* «те.», болг. *му́ка*, м. *мака*, схв. *му́ка*, слн. *muuka*, стсл. *му́ка*; — псл. **muuka* «мука», очевидно, пов'язане з *muuka* «борошно»; — споріднене з лит. *muukti* «м'яти». — Фасмер III 7; Преобр. I 566; Горяев 218;

Brückner 328; Machek ESJČ 382; Schuster-Sewc 964; Skok II 401; Bezlaĵ ESSJ II 205; Bern. II 42—43; Mikl. EW 201; Meillet Études 254; Trautmann 184—185. — Пор. мукá¹.

[мукдарите] «заставляти, змушувати; (безоє.) боліти, нудити» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з [мукáрить] «мучити», похідним від мѹка.

мул¹ «намул, глей; [сміття Ж]», [мула] «наноси після весняної повені» Ч, [муль] «те.» Ч, [мулавина] «мулистий ґрунт» Ж, [мулак] (іхт.) «кефаль, лобан, Mugil cerhalus L.» Ж, [мулина] «вода в низьких місцях після повені» Ч, [муловік] (іхт.) «срібний карась, Carassius gibelio Bloek» Дейв, [мулавий] «мулистий» Ж, мѹлістий, мулкїй, мулкуватий, мулуватий, [мульникуватий] «мулкїй», [мѹлити] «заносити мулом; заносити снігом або піском Корз», [мѹлитися], [вѹмул] «вимоїна» Ж, [вѹмулити] «розмити» Ж, [змуль] «мул; змита земля» Ж, [змуліти] «змити; занести мулом» Ж, [замулок] «місце, покрите мулом» Ж, [замуліти] «занести мулом» Ж, [намїл] «мул» Ж, Ник, намѹл, [намѹла Ж, Ник] «те.», [намулізна] «намите родовище» Ж, [намуліна] «тиреа (від пиляння дерева)» ВеБ, [намуловіще] «луг, покритий мулом» Ж, [намулянка] «водорість» Ж, [намулянкїй] «зовсім малі рибки» ВеУг, намѹлістий, намѹлити «нанести водою», [намула] «мул». [намулка, памулок] «те.» ВеЛ. [перемѹлина] «калюжа, болото» Нед, примѹлина «нанесений водою мул», [примулити] «покрити мулом». [промуліти] «вмити (дощем)» Нед; — р. [мул] «мул», [муль] «мутна, брудна вода», бр. [мул] «мул», п. мул «те.», ч. [мул] «те.; дощова вода», слц. мул' «мул», нл. [muł], схв. мѹл, слн. мул' «те.»; — псл. муль (<*moul-), муль; — очевидно, споріднене з лит. maugas «мул», muġas «те.; промокла земля», вірм. muġ «бруд; болото», гр. μούροισι «точу (рідину), плачу»; іє. *mew- «вогкий; гнилий; брудна рідина»; зв'язок з лит. mułtiótis «забруднитися», mułti «ставати брудним», mułvé «мул» (Фасмер III 7; Преобр. I 567; Būga RR I 465—466; Bezlaĵ ESSJ II 206) менш імовірний. — Machek ESJČ 383; Schuster-

Sewc 967; Skok II 480—481; Fraenkel 418; Мельничук Этимология 1984, 141; Pokorný 741. — Пор. мѹти.

мул² «гібрид коня і осла», [мѹла] «те.» МСБГ, [муліця] «ослиця» Ж; — р. бр. мул, п. мул, ч. слц. вл. нл. мул, болг. м. мѹле, схв. мѹла, слн. мула; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво західнослов'янських та германських мов (свн. muł, mule); лат. mułus «те.» вважається спорідненим з гр. μούλος «некастрований осел», алб. mušk «мул». — Фасмер III 7—8; Преобр. I 567—568; Hüttl-Worth 17; Brückner 348; Machek ESJČ 382; Schuster-Sewc 967; Bezlaĵ ESSJ II 206; Walde-Hořm. II 125—126; Kluge—Mitzka 467.

мулат «нащадок шлюбу білої людини і негра»; — р. бр. болг. мулат, п. ч. слц. вл. mulat, схв. мѹлат, мѹлат, слн. mulat; — запозичення з іспанської або португальської мови; ісп. порт. mulato «мулат; смуглявий» виводиться від ар. muwállad «нащадок від арабського батька та іноплеменної матері», пов'язаного з дієсловом walada «він народжений», waladat «вона народила (дитину)», спорідненим з гебр. yáladh «народити», араб. v^{el}idh, аккад. walādh «те.»; пов'язується також (Meyer-Lübke REW 473) з ісп. mulo «мул; позашлюбна дитина». — SIC² 563; Фасмер III 8; Kopaliński 649—650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1012; Kluge—Mitzka 491.

[мулатовати] «забавлятися, гуляти» E36 25, ст. молотовати «те.» (XVII ст.); — слц. mulatovat' «гуляти, шиячити»; — запозичення з угорської мови; уг. mulat «розважати, веселити» (первісно «провести час») є похідним від дієслова muł(ik) «минати» фінно-угорського походження. — Лизанец 611; MNTESz II 973—974; Bácezi 210.

мулитися «виявляти нерішучість, вагатися; [м'ятися, переминатися], мѹлятися, [мілитися Умань] «те.»; — р. [мѹлитися] «вагатися, проявляти нерішучість; мучитися, битися (над чимсь)»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [мѹнятися] «повільно і не-

вміло щось робити» або з *мўляти* «давити, тиснути» (пор.).

[мўлич] (зоол.) «черепашки, моллюски, *Mytilus L.*» Ж; — п. [muliszka, muleszka] «шкарлупа черепашок; винесена хвилями на берег моря»; — очевидно, пов'язане з *мул*, *намўл*. — Див. ще *мул*¹. — Пор. мўлькя́.

муліне́ «кручені нитки для вишивання»; — р. болг. *муліне́*, бр. *муліне́*, ч. слц. слн. *muliné*, схв. *муліне́*; — через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *moulinet* «кручений шовк; пряжа різних кольорів, скручена з ниток» утворене від *mouliner* «сукати шовк», що є похідним від *moulin* «млин», джерелом якого є нар.-лат. *molīnum*, пов'язане з *моло* «мелю». — СІС² 563; РЧДБЕ 473; Dauzat 488. — Див. ще млин, моліти.

муля́ж «зліпок із гіпсу, воску, який відтворює розмір і форму предмета», *муляжїст*; — р. бр. *муля́ж*, ч. слц. *muláž*, болг. *муля́ж*, схв. *мулажа*; — запозичення з французької мови; фр. *moulage* «відливання, формування» пов'язане з *moule* «ливарна форма», що походить від лат. *modulus* «міра», *modus* «тс.». — СІС² 563; ССРЛЯ 6, 1362; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 473; Dauzat 488. — Див. ще мбда, мбдуль. — Пор. модель.

муля́нка (бот.) «*Limosella aquatica L.*»; — похідне утворення від *мул* «намул», калька наукової латинської назви *limosella*, утвореної від *limosus* «мулистий, болотистий». — Див. ще *мул*¹.

мўля́р¹ «каменяр, майстер мурування», [мўля́р] «тс.», [мўля́рка] «жінка-каменяр; мулярська робота; (ент.) бджола-каменяр, *Anthophora parietina*» Ж, [мўля́рство] «ремесло муляра», [мўля́рчїк] «учень муляра»; — бр. *мўля́р*, ст. *мураль*, *мурарь* (1494, 1514); — запозичення з польської мови; п. *murarz*, як і ч. [murář], вл. *murer* «тс.», виникло внаслідок дисиміляції з давнішого *murarz* «тс.», що походить від свн. *mūræge* «тс.», пов'язаного з *mūrge* «стіна, мур», яке зводиться до лат. *mūrūs* «тс.». — Шелудько 40; Richhardt 80; Brückner 348; Schuster—Sewc 967—968; Kluge—Mitzka 466—467. — Див. ще мур.

[мўля́р²] «маляр», [мўля́рник] «тс.», [мўлюва́ти] «малювати»; — результат видозміни звукових форм *маля́р*, *малюва́ти*, очевидно, зближених з *мўля́р* «каменяр». — Див. ще *малювати*, *маля́р*.

мўля́ти «терти, тиснути (про взуття, одяг); мучити, турбувати, [кліпати (очима)]», мўлі́ти «тс.», мўлькї́й «який муляє», [мўлі́тися] «втертися, врізатися»; — р. [мўлі́ть] «муляти; заважати, турбувати (про порошок в оці)», бр. *мўляць* «муляти», схв. *мўля́ти* «давити, м'яти (виноград); кліпати (очима)», мўля́ти «тс.», можливо, також слн. *mūliti* «зривати; терти»; — неясне; пов'язувалося з двн. *muljan* (*mullen*) «розгирати, дробити», свн. *müllen* «тс.», нвн. *Müll* «сміття» (Matzenauer 258; Uhlenbeck AfSIPh 15, 489); зіставлялося з слн. *mūl(ast)* «безрогий; безбородий» (Petersson BSl. Wortst. 58), з лит. *mulvyti* «мучити, давити» (Mikl EW 204; Kirpasky GLG 49). — Фасмер III 8; Преобр I 567; Горяев 218; Откупшиков Этимология 1984, 191.

[мўлькя́] «дрібна рибка Г; молодий приплід риб Ж; (іхт.) гольян, *Phoxinus phoxinus* Ж», [мўлькя́] «дрібна рибка Дейн», [мўль моль, молога́, молю́за́, мольга́, молька́] «тс.» Ник, [мўльок] (іхт.) «минь, миньок, *Lota lota*» До; — р. [мўль] «мальок; дрібний окунь; гольян», [мўлє́к] «тс.», [мўля́к] «гольян», [мўл] «кефаль, *Mugil cephalus L.*», [мўль] «дрібна риба, мальки»; — очевидно, як і [мўла́к] «кефаль», [мўлові́к] «срібний караєь», первісно пов'язане з *мул* «намул»; пізніше зазнало семантичного і звукового зближення з *мілкі́й*, *мілька́* «дрібна риба», *мальок*. — Фасмер III 8; Преобр I 567—568. — Див. ще *мул*¹. — Пор. мілька́.

мультипліка́т «фільм, зроблений за допомогою мультиплікації», *мультипліка́тор* «камера для мультиплікації; фахівець у галузі мультиплікації», *мультипліка́ція* «кінознімання ряду рисунків і фігур, що зображують послідовно розміщені моменти руху», *мультипліка́ційний*; — р. *мультипліка́т*, бр. *мультипліка́т*, п. *multiplikacja* «розмноження», ч. *multiplikace*, слц.

multiplikácia «тс.», вл. multiplikacija «множення», болг. мултипликация «розмноження; мультиплікаційний фільм», схв. мултипликација «множення», слн. multiplikacija «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Multiplikation «множення; мультиплікація», як і фр. англ. multiplication «тс.», походить від лат. multiplex «складний, численний», утвореного з основ слів multus «численний», яке зіставляється з гр. μάλα «дуже багато», і πλικο «складаю». — СІС² 564; ТСБМ III 180; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; РЧДБЕ 474; Dauzat 491; Walde—Hofm. II 124—125. — Див. ще аплікація, плесті.

мультифільм «фільм, створений методом мультиплікації»; — р. мультифільм, бр. мультифільм; — складне слово, утворене з усіченої основи мультиплікаційний і слова фільм. — СІС² 564. — Див. ще мультиплікат, фільм.

мульча «матеріал для накриття ґрунту (солома, листя, торф)», мульчувальний, мульчувати «покривати ґрунт або ряди посівів мульчею»; — р. бр. мільча, п. mulczować, ч. mulčovati, слн. mulč; — запозичення з англійської мови; англ. mulch «зіпріла солома або листя» походить від сангл. molsh «м'який», пов'язаного з дангл. melse «спілий, достиглий; родючий»; споріднене з дат. mais «м'який», днн. molawēn «ставати м'яким», псл. melo, *melti, укр. мелю, молоти. — СІС² 564; Sl. wug. obsyeh 495; Klein II 1012. — Див. ще молоти.

мумія «труп, збережений від розкладу за допомогою бальзамування», заст. мума «тс.», муміфікація «бальзамування; висихання трупа», муміфікувати; — р. болг. мумия, бр. мумія, п. mumia, ч. mumie, слн. mūtia, вл. mumija, м. мумија, схв. мумија, мумија, слн. mūtiја; — запозичення з німецької мови; нім. Mumie, як і англ. mummy, фр. momie, слат. momia, походить від ар. mūmiya^b (mūmiyā) «мумія», яке виводиться від перс. mūm «віск». — СІС² 564; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Kopaliński 650; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 235; Klein 1014; Kluge—Mitzka 491—492.

мумритати, мумриніти — див. мурмур.

мундір «формений одяг; [солдат Ж]», [мундёр] «мундир», [мундіриша] «дружина солдата» Ж, [мундирувати] «одягати в мундир» Ж, обмундировка, обмундирування, обмундирувати; — р. болг. мундър, бр. мундзір, п. mundur, ч. слц. mundúr, м. мундир, схв. мундїр; — через посередництво російської і далі, очевидно, німецької мов (нім. Montür, Montierung, [Mondierung] «тс.») запозичено з французької; фр. monture «збирання; оправа; спорядження» є похідним від monter «підіймати; складати, збирати»; нім. Montür виводять також від ісп. montura «кавалерійське спорядження» (Holub—Lyer 325) або від іт. montura «форма одягу» (Machek ESJĀ 383), які відповідають фр. monture «спорядження». — СІС² 565; Шелудько 40; Фасмер III 9; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 342; Holub—Kop. 235; Dauzat 484. — Див. ще монтувати.

[мундур] «мундир» Г, Ж; — запозичення з польської мови; п. mundur «тс.» відповідає укр. мундир (див.).

мундштук «частина цигарки, люльки, духового музичного інструмента, яку беруть у рот; додаткові залізні вудила», [моштук] «тс.» О, [муштук] «тс. Ж; вудила Пі»; — р. мундштук, [муштук], бр. муштук, п. munsztuk, заст. musztuk, болг. мундицук, м. муштукла, схв. мундицик; — запозичення з німецької мови; нім. Mundstück «тс.» складається з основ іменників Mund «рот», спорідненого з гот. munp, дангл. mūð, дісл. munp «тс.», лат. mando «жую, кусаю», гр. μάθυγι «щелепи», і Stück «кусень, шматок». — СІС² 565; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Kluge—Mitzka 492. — Див. ще штука.

[мунічитися] «церемонитися»; — очевидно, пов'язане з [муніця, муніція] «амуніція». — Див. ще амуніція.

мунічка — див. мілиця.

[муніж] «страва з тертої картоплі» Корз; — неясне.

[муній] (дит.) «малий» Корз; — афективне утворення, що виникло в дитячій

мові на основі прикметника *малий* (див.).

муніципальний «який стосується муніципалітету; пов'язаний з місцевим самоуправлінням», *муніципалізація* «передача державою приватного майна у розпорядження органів самоуправління», *муніципалітет* «орган міського або сільського самоуправління в деяких країнах», *муніципій* «місто з правом самоуправління (у давньоримській державі)», *муніципалізувати* «проводити муніципалізацію»; — р. *муниципальный*, бр. *муниципальны*, п. *municipalnu*, ч. *municipální*, слц. *municipálnu*, болг. *муниципален*, схв. *мўниципāлан*, слн. *municipálen*; — запозичення з французької мови; фр. *municipal* «муніципальний», як і англ. *municipal*, походить від лат. *municipālis* «тс.», пов'язаного з *municipium* «муніципальне місто», *municiperis* «громадянин муніципального міста; земляк», утвореними з основ слів *municipis* «обов'язок, служба; посада», спорідненого з псл. *mēpa*, укр. *міна*, і *carere* (перфект *сєрґ*) «брати, одержувати», спорідненого з гр. *καίλω* «хапаю», алб. *кар* «схоплюю», лтс. *kāmp(j)u*, *kāmpu* «тс.».— СІС² 565; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Dauzat 491; Klein 1015; Walde—Hofm. I 159, II 128.— Див. ще *міяїти*.— Пор. *імунний*, *комўна*.

муніція — див. *амуніція*.

[*мўнки*] «черевики з грубого матеріалу» МСБГ; — неясне.

[*мўня*] «бабуся» МСБГ; — слово з дитячої мови, очевидно, пов'язане з *бабўня*.— Див. ще *баба*¹.

мўнявий, *мўняво*, *мўнька*, *мўньковатий* — див. *мўнятися*.

[*мўняк*] «вередун, капризник» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*мўнятися*] «копатися, довго поратися», [*мўнявий*] «недоумкуватий».

мур «кам'яна або цегляна стіна; огорожа; [кам'яний будинок Ж; опалювальні споруди в хаті (піч, грубка, плита) Корз], [*морāvка*] «мурована будівля» ЛЧерк, [*мурāvчик*] «муляр» Ж, Бі, Л, [*мураль*] «тс.» Ж, [*мўрик*] «ластівка, що ліпить гніздо на стіні» Ж, [*мурівка*] «тс.» Ж, [*мурїна*] «залишок від ка-

м'яної споруди» Бі, [*мурівля*] «кам'яна або цегляна робота» Бі, [*мурищик*] «муляр» Бі, Л, [*мурівчик*, *мурівчик* Ж, *мўрнік* Ж, ВеУг] «тс.», [*мурованець*] «бруківка» Ж, [*мурованиця*] «кам'яний будинок», [*мурованка*] «мурована криниця; шосе; процес мурування» МСБГ, *мурувати*, *замурувати* «закладати» (напр., стіну), *обмурівка* «обмазування глиною, обкладання вогнетривким матеріалом», [*омўрати*] «обмурувати», [*передмўрря*] «огорожа; оплот», *підмур* «фундамент, основа будови», *підмурівок*, *підмурівка*, *підмўрок*, *підмўр'я* «тс.», *прімурок* «карниз (у грубки); кам'яна прибудова», *примурівувати*, ст. *моур* «кам'яна огорожа» (1481); — р. [*мур*] «кам'яна стіна», бр. *мур*, п. ч. *мур*, слц. *mūr*, вл. нл. *mūrja*; — через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. *mūge* походить від лат. *mūrus* (<*moiros) «стіна», пов'язаного з *moenia* (<*moipi-) «вал; бастион; бальверк» і спорідненого з дангл. *møge* «межа; область».— Акуленко 134; Шелудько 40; Фасмер III 10; Преобр. I 570; Горяев 219; Brückner 348; Machek ESJČ 383; Schuster-Sewc 968—969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 466—467; Walde—Hofm. II 131—132.— Пор. *мўляр*¹.

*мурава*¹ «моріг, молода трава; [мох МСБГ], [*муравїна*] «мурава» Ж, [*муравнік*] «тс.» Ж, *муравистий* «покритий муравою»; — р. бр. *мурава*, др. *мурава*, п. *murawa*, болг. *морāва*, [*мурава*], схв. *мўрава* (бот.) «скорзонера, Scorzonera», слн. *murāva* «низька, м'яка трава»; — псл. *murava*, можливо, пов'язане з укр. *моріг*, [*муріг*], р. [*мур*] «лучна трава»; — споріднене з лит. *mauga* «ряска, зелень», *mūrti* «розмочуватися», лтс. *maūg* «мурава, газон».— Фасмер III 10; Преобр. I 568; Горяев 218; Brückner 348; Būga RR I 468—470; Trautmann 172; Mühl.— Endz. II 569—570.— Пор. *моріг*, *мураїна*.

[*мурава*²] (зб.) «мурашня», [*марандїль*] «мурашка» О, [*моравей* Л, *мораль* ВеНЗн, *морандель* О, *морандїль* О, *морāха* Ж, *морāшка* Ж, *мрачка* ВеНЗн, *муравей* Л, *муравель*, *муравїй*, *муравіч* МСБГ, *мураўка*, *мурагель*

BeH3n, му́ра́йка Ж, му́ра́ль, мурандѐль Ж, мурандѐль О, мурандѐй О, мурандѐль, мура́нин BeH3n, мура́х BeH3n] «те.», [мура́ха] «те.»; мурашиний лев, Murgte(сo)leon fогmicatus L. Ж», [муравѝця] (зб.) «мурашня», [муравѝще] «мурашник», [муравѝння, муравлѝння], муравлѝсько, муравлѝще, [муравнѝк, мурашкѝвина] «те.», [муравлѝха] «мурашиний лев» Ж, [муравлѝк] «те.» Ж, [муравлѝр] (зоол.) «мурашкоїд, Murgtesophaga» Ж, [мурав'ѝр] «те.» BeH3n, мурашвѝ (зб.) «мурашня», мура́шка, мура́шник, мурашнѝя (зб.), [муращѝк] «мурашка О; велика лісова мурашка Ж», [мурвѝань] «мурашка», [мурмѝанька, мурѝявка BeH3n, мурандѝжѝй Ж, мура́нка, мура́нюк Ж, мура́х, мура́шок Ж] «те.», [муравѝльний] «мурашиний», [муравѝний, мура́в'ѝний Ж, муравлѝний, муравчѝаний, мура́в'ѝаний Ж, мура́льовий О], мурашѝний, [мурмѝаньчий, муранчѝаний, мура́нчаний BeУг, мура́нчий] «те.»; — р. муравѝй, [муравѝль], бр. мура́шка, п. mǔwka, ч. mравес, слц. mраве, вл. mrowja, нл. mroja, полаб. mǔvѝ, болг. мрѝва, [мрѝвка], м. мрѝва, схв. мрѝв, слн. mǔvѝja, стсл. мрѝви; — пел. *mǔv-j-; — споріднене з ав. maorī(š), ірл. moirb, діел. maug, дінд. vamtī, vamtāh, лат. fогmicā < *mǔv-ti(са) «те.»; іе. *mǔv-; др. *морозмінилось у мурав-, очевидно, під впливом муравѝ «моріг». — Фасмер III 11; Преобр. I 569; Brückner 346; Machek ESJC 378—379; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 232; Schuster—Sewc 962; Младенов 305; Skok II 462—463; Bezlaј ESSJ II 199; Критенко Ветуп 511, 544; Berg. II 79—80; Mikl. EW 202; Trautmann 170; Гамкрелідзе—Іванов 527; Роконп 749.

[му́р'а́вка] (сорт твердих груш) Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. mǔwka (сорт слив) або з р. [му́рав'ѝй] «зелений, недостиглий».

мура́га, мура́жок, муражѝк, муриг — див. моріг.

[мура́р] «муляр»; — п. murgar, ч. слц. murg, вл. murg, нл. murgar «те.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; свн. mǔgære «той, хто мурує

стіни» утворено від mǔge «стіна». — Machek ESJC 383; Schuster—Sewc 968. — Див. ще мур.— Пор. му́ляр¹.

[му́рати] «обмазувати, марати» Ж, [заму́ранець] «замазура» Ж, [ому́рати] «обмазати, обмарати» Ж; — нл. murgis «мутити, каламутити»; — очевидно, пов'язане з му́рий «темно-сірий або сіробурий в плямах» (див.).

[мура́тури] «солоні овочі» Romanoslavica 14, [маритѝри] «заквашена або законсервована суміш овочів» МСБГ, [моратѝри] «те.» тж; — запозичення з молдавської мови; молд. мурѝтурь, як і рум. murgăti «те.», зводиться до лат. *muriare «засолувати», похідного від murgia «розсіл», яке вістається з гр. μῦρω (μῦροα) «текти, точити», лит. murti «розмочуватися». р. укр муравѝ «моріг, молода трава». — Vrabie Romanoslavica 14, 162; Walde—Hofm. II 130. — Див. ще мура́ва¹.

мура́х, мура́ха, мурашвѝ, мура́шка, мура́шник, мурашнѝя, муращѝк — див. мурава².

[мурашѝвнѝк] (бот.) «деревій тисячолістий, Achillea millefolium L.» О, [муращѝвнѝк] «те.» О, BeH3n, Мак; щербрушка, Calamintha acinos Bth. (Thymus) Мак»; — очевидно, похідні утворення від мура́шка; мотивація назв неясна. — Див. ще мурава².

[мура́шник] «брижі на воді від бистрої течії» Ч; — результат перенесення назви мура́шник «надземна частина житла мурашок» (за зовнішньою схожістю брижів на воді з рухом великої кількості мурашок на мурашнику). — Див. ще мурава².

[му́рга] «настирлива, уперта людина; невдячна людина; нечепура» МСБГ, [му́рка] «замазура Ж; мерзотник О»; — очевидно, результат семантичної видозміни запозиченого з молдавської мови мург «темно-гнідий», му́рга «корова чи кобила каро-гнідої масті». — Див. ще му́ргий.

[му́ргий] «нечистої брудної масті; темно-коричневий; чорно-сірий; чорножовтий» Ж, [мурга́вий, мурга́стий, мурга́тий, мурга́тий, мурга́рий] «те.» Ж, [мурганѝстий] «перістий, з темними смугами» Ж, [му́рга] «чорний віл Ж; кличка

вівці Доп. УЖДУ IV», [мурганя, мур-
гаша] (клички овець) тж, [мурей] «віл
майже чорної масті», [мурґіца] (кличка
чорної корови) ВеНЗн; — п. [murgaty]
«з чорною головою» (про тварину), мур-
га «віл з темною головою і шиєю», ч.
murgastý «смугастий», болг. м. мурґ(ав)
«смуглявий», схв. мурґаст «оливкового
кольору»; — запозичення із східнороманських мов; молд. мурґ «гнідий», рум. murg «темно-гнідий», як і алб. murg «те.», етимологічно неясне; зіставляється з лат. атиґса (amigsa) «темна рідина, що витікає при видавлюванні оливкової олії» (Преобр. I 570; Младенов 308); очевидно, віддалено споріднене з псл. тоґоґъ, укр. мурґий; зазнало часткового змішування з мурій. — Мельничук Молд. эл. 169; Scheludko 120, 138; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Vrabie Romanoslavica 14, 163; Фасмер—Трубачев III 14; Machek ESJČ 383; СДЕЛМ 268—269; Нерознак 199—200. — Див. ще мурґий. — Пор. мурій.

[мурда] «вівця з чорними плямами навколо очей», [мурдзаста] ВеНЗн; — болг. мурджо «смуглява людина; чорний собака»; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської і румунської мов; молд. мурдар «брудний», рум. murgăr, як і болг. мурдар «те.», схв. мурдар (мурдара) «замазура», походять від тур. murgar (murdar) «брудний, нечистий», запозиченого з перської мови. — РЧДБЕ 474; Младенов 308; СДЕЛМ 269; DLRM 522; Радлов IV 2, 2195.

[мурей] «селюк»; — р. [мурина] (знев.) «погана людина», [мурка] «приїжджа (на Камчатці) людина», [мурьє] (зб.) «приїжджі (на Камчатці) люди»; — неясне.

мурена (іхт.) «морська риба з родини вугрів, Мигаєпа L.»; — р. мурена, бр. мурэна, др. мюрона, п. мигепа, ч. мигепа, болг. моруна «білуга», м. моруна «те.», схв. мурина «мурена», муритьа «те.»; — через посередництво західнослов'янських і німецької мов (нім. Murgäne) запозичено з латинської; лат. murgēna походить від гр. мурена «те.», пов'язаного з мурос «вид морського вугра», яке зіставляється з смурис «наждак», двн. smego «жир»; у давньо-

руську мову було запозичене безпосередньо з грецької. — Фасмер III 12; Преобр. I 569; Горяев 218; Holub—Lyer 325; Holub—Kop. 233; Младенов 304; Mikl. EW 202; Walde—Hofm. II 123; Frisk III 271. — Пор. марена².

[муреша] «чорна вівця з білими цялками коло очей ВеНЗн; вівця, що біля очей має жовті плямки О», [мурешіста] (прикм.) ВеНЗн; — очевидно, похідне утворення від мурій «темно-сірий (в плямах), смуглявий; [брудно-сірий; чорно-коричневий]», оформлене за зразком запозиченого [ваклеша] «вівця чорна, коло очей біла». — Див. ще мурій. — Пор. вакешка.

мурза «титул феодальної знаті в татар», мурзак (заст.) «татарин», [мурзалець] «солдат мурзи» Ж, мурзінський «належний мурзі»; — р. бр. мурза, др. мурза, п. murgza; — запозичення з тюркських мов; тат. murgza «мурза; господар», каз. murgza «те.» походять від перс. mīrzā, що є результатом стягнення виразу āmīr-zā dā «князівський син», звідки й укр. мурза в різних значеннях. — СІС² 453; Фасмер III 12; Горяев 218—219; Шипова 238; Kopaliński 635; St. wug. obsyeh 482, 496; Mikl. EW 205.

мурзати «бруднити (обличчя, руки)», [мурза] «забруднене обличчя; нечепура, вперта людина МСБГ», [мурза] «повидло; страва з фруктів» Л, [мурзак] «порода бичків, що водяться на дні лиману в мулі» Мо, Дз, мурзатий «брудний, з брудним обличчям», [марузатий] «те.» Ж, замурза «замазура», [замурзяка] «те.» Ме; — р. [мурза] «бруднуля», бр. мурзаць «бруднити», п. murgac «те.»; — не зовсім ясне; віставлялося з мурій, мурґий (Вгюскнер 348); менш імовірний зв'язок з мурза «татарський князь; феодал» (переносно «той, хто має темне обличчя» — Преобр. I 569), як і з п. murgup (вимовляється мужин) «мавр, негр» (Меркулова Етимологія 1968, 80).

[мури] (бот.) «ожина звичайна, Rubus caesius L.» Пі; — запозичення з східнороманських мов; молд. мурь, рум. murgă, як і фр. mûre, іт. moga, походять від лат. murgum «те.», пов'язаного з murgus «шовковиця». — Walde—Hofm. II 114. — Див. ще мурва.

мурий «темно-сірий або сіро-бурий в плямах (про масть); брунатний, в ластовинням (про обличчя); [брудно-сірий, чорно-коричневий Ж], [мораністий] «темно-смугастий, пістрявий» Ж, [мураністий] «те. Ж; брудний О», [муровастий] «чорно-коричневий, чорно-червоний» ЛексПол, [муркó] «мурий пес ВеНЗн; буро-ряба худобина або собака Бі», [му́ря] «темно-смугастий бик» ВеНЗн; — р. [му́рий] «бурий, чорно-коричневий або жовтуватого-сірий; смугастий», сму́рий «темно-сірий, темно-бурий», ч. [mouga] «темно-смугаста корова», mougovatý «смугасто-темно-сірий»; — нсл. тигъ «темний», можливо, пов'язане з тиг- «брудне болото» (Būga RR I 468—469); зіставлялося також (Фасмер III 15; Machek ESJĀ 377) з гр. ἀμυρός «темний, туманний». — Пор. му́ргий, му́рина, му́ргий.

му́рин «мавр, негр»; — р. му́рин, бр. заст. му́рын, др. му́ринъ, му́ръ, п. тигзуп, ч. mouřenín, ст. mūr(ēn)in, слц. тигín, вл. тóг, нл. тог, слн. тиг(in), стсл. моу́ринъ; — запозичення з германських мов; днв. тóг «мавр», нвн. Mohr «те.» походить від лат. maugus «мавр, араб». — Richhardt 80; Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 348; Machek ESJĀ 377; Holub—Kop. 232; Mikl. EW 204—205. — Див. ще мавр.

[му́рина] «невелике болітце, що валяється після повені»; — р. [мур] «пліснява», [мурлі́на] «озеро коло болота», ч. mouf «сажа, кіптява», слц. муръ «те.»; — пел. тигъ, очевидно, пов'язане з тигава «мурава»; — споріднене з лит. maugas «бруд», mūgas «мокра земля», mūrti, mūrstu «мокнути», лтс. тигít «забруднювати», дангл. снн. дфриз. тóг «болото», нвн. Moog, англ. тоог «те.», іе. *тог-; припускається дальший зв'язок з мул, мити (Фасмер III 10—11). — Machek ESJĀ 377; Holub—Lyer 323; Schuster-Sewé 947; Trautmann 172; Būga RR I 468—470; Kluge—Mitzka 487. — Пор. му́рава¹, му́рий.

[му́ривка] (орн.) «ластівка міська, Delichon» Шарл; — похідне утворення від мур; назва зумовлена місцем гніздування птаха. — Булаховський Вибр. пр. III 217. — Див. ще мур.

мурка́ч — див. мерка́ч.

[мурла́та] «верхня дерев'яна балка, що кладеться вздовж стіни» Дз, Л, [мурла́т] «тс.» Мо; — р. [мурла́т] «балка, на якій лежать кінці кроков», бр. [мурла́ты] «верхній вінок зруба хати», п. murlat «мауерлат, опорний брус», murlat, murłata «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено в німецької; нвн. Mauerlatte «тс.» екладається з іменників Mauer «стіна» і Latte «планка, рейка». — Brückner 348. — Див. ще ла́та, мур.

мурло́ «груба, невихована людина; відлюдько; [пика, морда, рило Ж], мурмі́ло «груба, невихована людина; відлюдько»; — р. мурло́ «пика, морда», [мурно́], бр. мурло́ «тс.», схв. му́рлак (му́рла́к) «неотеса, відлюдько»; — неясне; пов'язується з тюрк. тигип < вигип «ніс» (Даль II 360; Горяев 219); припускається також звуконаслідувальне походження (Фасмер III 13); форма слова пояснюється аналогією до рило (Преобр. I 569).

[мурмо́ситися] «супитися, бути в поганому настрої»; — результат контамінації слів [бурмо́ситися] «тс.» і мурмо́тати (див.).

мурмота́ти, мурмоті́ти — див. мур-мур.

мур-мур (вигук, що передає муркотання кота), [мурк, му́рлу] «те.» Ж, му́ркати, муркота́ти, муркоти́ти, му́рлікати, мурмота́ти, мурмоті́ти, [мурнікати Ж] «тс.», му́рчати «муркотати (про тварин); бурчати (про людину)», [мормоні́ти] «бурчати; мурмотати» ВеУг, [мумрита́ти] «бурмотати, мимрити» ЛексПол, [мумрини́ти] «промимрити» тж, му́ркіт «муркання», [муркó] «кіт» Пі, [муркоти́ло] «буркотун», [муркоти́й] «те.», [муркотні́я] «муркання»; — р. мур-мур, му́рлікаць, бр. му́рлікаць, п. muruczeć, ч. murčeti «ричати; бурчати; муркотити», слц. murčat' «тс.»; — звуконаслідування, наявне також в інших мовах: нвн. тигmeln «бурмотити», лат. тигтига́ге «тс.», тюрк. тугла- «муркотити, бурмотити». — Фасмер III 13; Преобр. I 570; Brückner 346; Machek ESJĀ 381; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 233; Mikl. EW 204.

мурґий «рудий або темно-сірий з темними смугами; [нечистого, брудного кольору; темно-коричневий; чорно-сірий; чорно-жовтий Ж]», [морґий] «рудий або темно-сірий з темними смугами», [муруговатий] «бурий з темними смугами; тигровий» Бі, [мурґа] «віл сіро-білої масті з вузькими темними смугами»; — р. мурґий «темно-бурий або рудо-бурий», [морґий] «брудно-сірий» (про kota), п. тогагі «смугастий», елн. тагога «пляма», смуга»; — очевидно, пов'язане з мґрий; зіставляється також з [мґрий] (Преобр. I 570), з р. марáть (Фасмер III 14).— Горяев 219; Brückner 344.— Пор. мерегий, мґрий, мґрий.

мурчák, мурчóк — див. морщá.

мус «солодка страва з фруктовим сиропом; (заст.) піна, бродіння рідини Бі», мусірувати «збивати в піну; пінитися; щось перебільшувати», мусувати «робити пінистим; [пінитися; гра-ти (про вино) Ж]»; — р. мусс, бр. мус, п. mus «мус; піна; крем з білка; газ (шипучих напоїв)», схв. мґса, мґса «напій з деревного соку», елн. musirati «пінитися»; — запозичення з французької мови; фр. mousse «мує, піна; збиті вершки» остаточно не з'ясоване; може бути виведене від лат. muscus «мох» або нар.-лат. pulsa «мед (напій)», похідного від pulsus «підсолоджений медом, медовий».— СІС² 565; Горяев Доп. 28; St. wug. obeuch 496; Klein 1009; Dauzat 489.— Див. ще мох, муселéць.

мґса — див. мідза.

[мусáт] «сталеве кружало для гостріння ножів; кресало» Ж, [мусáд] «те.» Ж, [мусáк] «сталевий брусок для вирівнювання леза коси», [муссáк] «кинджал» Ж; — р. [мусáт] «брусок для гостріння ножів; кресало», [мусáк] «кресало», [мусéт] «те.», п. musat «сталь для гостріння шабель», схв. ма́сат «кресало; сталевий брусок»; — запозичено з турецької мови, частково через посередництво східнороманських (молд. ма́сáт, рум. mäsát «сталевий брусок»); тур. masad «сталеве точило» походить від ар. massad «те.», пов'язаного з massa-da «терти».— Vincenz 10; Фасмер III 15; Преобр. I 570—571; Шипова 238; Brück-

ner 349; Mikl. EW 184; Matzeпаег 260.

муселéць «напій з вареного і розведеного меду», [мусéлэс] «те.» Г, Ж, Бі, [мусéлець] «те. Г; сироватка Ж»; — схв. мусéлез «старе вино; виноградний сік; виноградне сушло»; — запозичення з латинської мови; лат. pulsus «підсолоджений медом», pulsum «вино з медом, медове вино» через незасвідчену форму *pelsus виводиться від mel «мед».— Walde—Hofm. II 123.— Див. ще ма́ляс.— Пор. мус.

мґсир, мґсирчá — див. морсóля.

мґсити, [мґсати] «муєти» ВеУг, [мґсити] «те.», [мус] «примус; обов'язок МСБГ», [мґса ВеУг, мґша Ж] «те.; необхідність», [мус] (приел.) «обов'язково, неодмінно» МСБГ, [мусáй, мусóво] «те.» тж, [мусáт] «мабуть; пора» О, [мґсить] «імовірно, можливо, безумовно Ж; мабуть Корз», вимґсити «заставити», [вймус] «примус» Ж, вймушений, змґсити «заставити», невймушений, [непримґсний] «добровільний» Ж, примґсити «заставити», примґс СУМ, Бі, [примґсія] «речі, приналежності; турботи, клопіт», примусóвий, примусом «насильно», ст. мусити (1408); — р. [мґсить], бр. мґсіць, п. musić, ч. musiti, ст. musěti, елц. musiet', вл. musac, нл. musaš; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. müssen «муєти» (двн. muozann «те.») пов'язане з messen «міряти» і споріднене з лат. meditor «обмірковую, збираюєь», гр. μέδομαι «турбуюєь», псл. пѣга, укр. міра.— Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Richhardt 81; Шелудько 40; Фасмер III 15; Hüttl-Worth 17; Brückner 348—349; Machek ESJČ 383—384; Holub—Lyer 325; Schuster-Sewc 969; Mikl. EW 205; Kluge—Mitzka 475, 495.— Див. ще міряти, мóдус.

Мусі́й — див. Мойсéй.

мускát «сім'я плодів мускатника; сорт винограду; сорт вина», мускáтéль «сорт вина», мускáтник (бот.) «Myristica fragrans», [мушкáтник] «те.» Ж, [мушкáтэ́лька] «сорт груш» Умань, [мушкáти] «сорт слив, Prunus domestica L.» ВеНЗн, мускáтний; — р. бр. болг. мускáт, п. muszkat «мускат, мус-

катний горіх; сорт вина», ч. слц. *muškát* «мускатник; сорт винограду і вина», вл. *mušota* (*mušata*) «мускатний горіх; мускат», нл. *muškota*, *muškot*, м. *мискат*, схв. *м'ускат*, слн. *moškát* «тс.»; — через посередництво російської і польської мов запозичено з французької; фр. *muscat* «мускатний виноград; сорт вина» походить від іт. *poscate* «з мускусом змішане», яке зводиться до слат. *muscatum* «мускатний горіх», похідного від *muscus* «мускус». — СІС² 565; Фасмер III 16, 20; Преобр. I 571; Kopaliński 652; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 325—326; Holub—Kop. 235; Schuster-Sewc 970; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 492. — Див. ще м'ускус.

[м'ускати] «пригладжувати; легко торкатися Ж», [м'уснути] «легко торкнутися» Ж; — запозичення з польської мови; п. *muskać* «легко торкатися; гладити», *musnać* «тс.», можливо, споріднене з лит. *mauti* «одягати (обручку на палець)», лтс. *tauti* «гладити», лат. *movēre* «рухати». — Brückner 349.

м'ускола, м'ускóта — див. мозгола.

[мускотіти] «шарудіти» Г; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [м'оскати] «бити, стукати» (див.).

м'ускул «м'яз», *мускулатура*, *мускулістий*, *мускулястий*, *м'ускульний*; — р. бр. болг. м. *м'ускул*, п. *muskuł*, ч. слц. *muskuł*, вл. *muskl*, нл. *muskel*, схв. *м'ускул*, слн. *muskulatúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *musculus* «мишеня; мускул» є зменшеною формою іменника *mūs* «миша», спорідненого з дінд. *mūh*, гр. *μῦς*; днв. дангл. *mūs*, псл. *мушь* «тс.», укр. *миша*; назву тварини було перенесено на м'яз (первісно — біцепс) за зовнішньою подібністю (форма, рухливість). — СІС² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 577; Горяев 219; Kopaliński 651; Holub—Lyer 325; Walde—Hofm. II 132. — Див. ще миша, мишка.

м'ускус «пахуча речовина рослинного або тваринного походження», *м'ускусний*, *м'ускусовий*; — р. бр. болг. *м'ускус*, ч. *mošus*, слц. *muskus*, *mošus*, м. *миск*, схв. *мускус*, *мошус*, слн. *mošek*; — р.-цсл. *мъсквѣтъ* *мъсквѣтъ*; — за-

позичення з латинської мови; лат. *muscus* походить від гр. *μῦσχος*, яке зводиться до перс. *mušk* «мускус», спорідненого з дінд. *muškāh* «сім'яне яечко» (> «рідина з сумки мускусної тварини»), пов'язаним з *mūh* «миша», що відповідає лат. *mūs* «тс.», укр. *миша*; думка про запозичення перс. *mušk* з давньоіндійської мови (СІС² 565; Фасмер III 16; Преобр. I 571; Walde—Hofm. II 134; Frisk II 260) недостатньо обґрунтована. — Machek ESJČ 374; Holub—Lyer 322; Maughofer II 657—658. — Див. ще миша. — Пор. мускát.

муслін (легка тонка й м'яка тканина), [мушлін, м'ушлін Ж] «тс.», [мушлєвий, мушлінєвий] Ж; — р. *муслін*, бр. *муслін*, п. *muslín*, ч. *mušelín*, слц. *mušelín*, *muslín*. болг. *муселін*, схв. *муселїн*, *м'услїн*, *мушлїн*, слн. *muslín*; — запозичення з французької мови; фр. *mousseline* походить від іт. *mussolina* (*mússola*) «тс.», пов'язаного з назвою міста в Месопотамії *Mussolo* (ар. *Mōsul*); у формі [м'ушлін] слово запозичено з польської мови. — СІС² 565; Булаховський Нариси 99; Фасмер III 16; Kopaliński 652; Brückner 349; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 325; Dauzat 489. — Пор. мосулбєс.

мусóн «вітер, що взимку дме з материка на море, а влітку з моря на материк»; — р. *муссóн*, бр. болг. *мусóн*, п. *muson*, *monsun*, ч. *monsun*, *monzun*, слц. *monzún*, вл. *monsun*, схв. *монсун*, слн. *monsún*, *monsút*; — через посередництво романських мов (фр. *mousson*, порт. *monção*, ісп. *monzon*) запозичено з арабської; ар. *māusim* «пора року» пов'язане з *wasama* «таврувати, позначати». — СІС² 565; Фасмер III 17; Kopaliński 644; Holub—Lyer 321; Lokotsch 115; Kluge—Mitzka 486; Dauzat 489; Klein 1000.

муст¹ «свіжий сік; молоде вино; [квас МСБГ]», [моц] «виноградний сік; молоде вино» Ж; — р. *муст*, *моц*, бр. *муст*, др. *мъстъ*, *мьстъ*, п. *moszcz* (*muszcz*) «молоде вино; фруктовий або овочевий сік; сусло», ч. нл. *mošt*, слц. *mušt*, *mošt*, вл. *mošt*, болг. *мъст*, м. [моц], схв. *м'уст*, слн. *mošt*, стсл.

му́стъ «тс.»; — псл. mьstь; — запозичено з латинської мови, в сучасній формі, можливо, через нижньонімецьку (нн. most, must); лат. mustum «виноградне сусло, молоде вино» пов'язане з mustus «молодий, свіжий, новий» (від *mustos «вологий»), далі з muscus «мох», спорідненим з псл. шьхъ, укр. мох.— Фасмер II 662—663, III 17; Преобр. I 571—572; Горяев 219; Brückner 344—345; Machek ESJČ 374; Holub—Lyer 322; Holub—Kop. 230; Mikl. EW 207; Walde—Hofm. II 136.— Див. ще мох.

[му́ст²] «річковий мул; осад; гуща; бруд Ж; гноївка; мокрий сніг О», [мо́стівка] «гноївка», [мо́сцівка О, му́стівка О, му́стьянка Ж] «тс.», [му́стити] «наповнювати брудом, гноївкою; топтати ногами Ж; гноїти О»; — неясне; можливо, результат зближення нвн. Міст «гній» з му́ст «сік».

му́станг «здичавілий кінь американських прерій»; — р. бр. болг. му́станг, п. ч. слц. mustang, схв. му́станг; — запозичення з англійської мови; англ. mustang «тс.» походить від ісп. mestefio, mestengo «худобина, що заблудилась», пов'язаного з mesta «товариство скотарів», яке зводиться до лат. mixta, дієприкметника ж. р. від miscēre «змішувати», спорідненого з псл. mēsiti, укр. мі́сити, мі́шати.— СІС² 565; Kopaliński 652; Holub—Lyer 325; Skeat 342; Klein 990, 1018.— Див. ще мі́сити.— Пор. меті́с, мі́ксту́ра.

[му́сува́ти] «розмірковувати», [му́сува́тися] «взвтузитися», [му́шляти] «метити, міркувати»; — неясне; можливо, пов'язане з мисль або з [мо́цува́тися] «з великими зусиллями щось робити», похідним від мі́ць «сила».

му́сульма́нин «магометанин», му́сульма́нство «іслам»; — р. му́сульма́нин, бр. му́сульма́нін, п. музултанп, ч. musulman, слц. muzulman, болг. мюсюлманин, м. муслиман, схв. мусліман, слн. musliman; — через посередництво тюркських і перської мов (пор. тат. му́сулман «благовірний, му́сульманин; татарин», тур. müsliман (muslim) «му́сульманин», перс. muslimān «відданий ісламу») запозичено з арабської; ар. muslim «відданий ісламу», пов'язане з ʾislāma «він підко-

рений, відданий», salīma «залишатись цілим, рятуватись».— Фасмер III 17; Шипова 239; Преобр. I 572; Горяев 219; Kopaliński 653; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Mikl. EW 205; Lokotsch 122; Klein 1007, 1018.— Пор. бусу́рман.

му́таль, му́талі́ця, му́талька, му́тель, му́тиль, му́тіль, му́тлик — див. мете́лик.

му́та́ція «зміна спадкових ознак», му́та́нт «організм, що виник унаслідок мутації», му́таці́йний; — р. болг. му́та́ция, бр. му́та́цыя, п. mutacja, ч. mutace, слц. mutácia, м. схв. му́та́ција, слн. mutácija; — інтернаціональний термін, утворений від лат. mutatio «зміна», пов'язаного з mutāre «змінювати, переробляти», спорідненим з дінд. mēthati, mīthāti «змінює, чергується», гол. maidjan «змінювати», лтс. miētus «зміна», псл. mьstiti, укр. мсті́ти.— СІС² 566; Brückner 339; Kopaliński 652—653; Holub—Lyer 326; Klein 1019; Walde—Hofm. II 137—138.— Див. ще мі́ту́сь, мсті́ти.

[му́терга́мер] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — п. [mutterhammer] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через посередництво польської; н. Mütterhammer «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mütter «гайка» і Hammer «молоток».— SW II 1078.— Див. ще гама́рня, му́тра.— Пор. му́тердо́ринь.

[му́тердо́ринь] «прилад, яким вибивають дірки в гайках» О; — запозичення з німецької мови; н. Mutterdorn «тс.» є складним словом, утвореним з іменників Mutter «гайка» і Dorn «колючка, терен; пробійник».— Онишкевич I 458.— Див. ще до́рник, му́тра.— Пор. му́терга́мер.

[му́тика́ти] «їсти» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [мо́тика́тися] «трудитися» або з молд. му́ті «переміщати, пересувати».

[му́тиль] «дрізки» Корз; — неясне.

му́тити «каламутити; баламутити, підбурювати; [створювати безладдя]», му́ті́тися, му́тні́ти, му́тні́шати, [му́тува́ти] «мутити» Ж, [му́т] «муть» Ж, [му́тва] «сум'яття; метушня; плутанина» Ж, [му́тище] «мул, осад» ВеНЗн,

[*мўтлавиця*] «дуже брудна вода в водоймі» ЛексПол, [*мутник*] «мутний струмок», [*мутняк*] (зоол.) «каракатиця, *Sepia*» Ж, *муть*, *мутний*, *мутнуватий*, [*мутняво*] «в'яло, поволі» Ж, [*замут*] «хаос, сум'яття» Ж, [*замўта*] «те.» Ж, *замутнілий* Ж, [*незамўтний*] «незатмарений, безтурботний» Ж, [*незмучений*] «те.» Ж, [*бмут*] «вир» Ж, *перемутити* «схвилювати», *промутити* (тех.); — р. *мутить*, бр. *муциць*, др. *мутити* «схвилювати, тривожити», п. *mućić*, ч. *moutiti*, сл. *mūtiti*, вл. *mućić*, нл. *muśić*, болг. *мўтя*, м. *мати*, схв. *мўтити*, сл. *motiti*, етел. *мжтити*; — пел. **moćiti* «мутити», ітератив до **mećiti* (<**mećiti*) «те.» — Фаємер III 18; Преобр. I 572; Горяев 219; Brückner 328—329; Machek ESJČ 377; Holub—Lyer 305; Holub—Kop. 217—218; Кристенко Ветуп 523; Верн. II 44; Trautmann 181—182. — Див. ще сум'яття. — Пор. метіж.

мутічка — див. мотіка.

[*мўті*] «рівні зовнішні кути хати» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *мўкиє* (*мўке*) «кут; край, ребро, грань», як і рум. *múchie* (*múche*) «те.», походить від лат. *mūtulus* «виступ під капітеллю, консоль», запозиченого з етруської мови. — СДЕЛМ 268; Walde—Hofm. II 139. — Пор. мудій.

мўтра «гайка», [*мўтєрка*] «те.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *mućra* походить від нім. *Mütter* «гайка», яке розвинулось на основі *Mütter* «мати», спорідненого з пел. *mati*, укр. *мати*. — Шелудько 40; Kluge—Mitzka 496. — Див. ще *мати*¹.

мутўзитися — див. мотўзитися.

мутушати, *мутушувати* — див. мотушати.

мўфта «предмет жіночого туалету для зігрівання рук; (тех.) циліндр для подовжнього з'єднання деталей», [*мўхта* Ж, *мўфка*] «те.»; — р. *мўфта*, [*мўхта*], бр. *мўфта*, п. *mućka*, (тех.) *muća*, ч. сл. *muć* (для рук), болг. *мўфа* (тех.), схв. *мўф*, елн. *muć*; — розглядається як запозичення з голландської мови; гол. *muwtje* «муфта (для рук)» є похідним від *muw* «рукав»; менш імовірно для східнослов'янських мов походження від

нім. *Muff* «те.» з видозміною **муф* під впливом *бўхта* і под. (Шелудько 40; Преобр. I 572). — СІС² 566; Москаленко УІЛ 56; Фаємер III 18; Горяев 219; Sl. wug. *obeych* 495; Holub—Lyer 324; Kluge — Mitzka 491.

*мўха*¹ (ент.) «комаха з ряду двокрилик, *Musca*; [бджола; сім'я бджіл; комаха] МСБГ», *мўся* (дит.) «муха» Корз, [*мўхв́а*] (зб.) «мухи» Ж, *мушва́*, *мушн́я* «те.», *мўшка* «комаха; виступ на кінці дула вогнепальної зброї», *мўшачий*, *мушійний*, [*мушній*] Ж; — р. бр. *мўха*, др. *муха*, п. сл. вл. нл. *mućha*, ч. *mućha*, полаб. *māuchó*, болг. *мўх́а*, м. *мушичка*, схв. *мўха*, елн. *mućha*, етел. *моу́ха*; — пел. *mućha*, пов'язане чергуванням голосних з **mućьka* (<**mućьka*) «мошка»; — споріднене з лит. *mušė* «муха», лт. *muša* «те.», двн. *mućka* «комар», дангл. *mućg* «те.», лат. *musca* «муха», гр. *μύα* «те.», вірм. *muć* «комар»; іє. **mu(s)*. — Фаємер III 19; Преобр. I 572—573; Горяев 219; Brückner 347; Machek ESJČ 376; Holub—Lyer 323; Holub—Kop. 231; Кристенко Ветуп 511; Mikl. EW 206; Trautmann 191; Walde—Hofm. II 133; Гамкрелідзе—Иванов 534—535; Pokorny 752. — Пор. мўшка, москіт.

*мўха*² — див. мўшка.

мухавка — див. мохна́лька.

мухаїр, *мухаїра*, *мухаїрка* — див. мухомор.

[*мухари́ця*] (ент.) «комар, *Culex ripiens* L.; мурашка МСБГ; велика муха МСБГ; одноденка, *Ephemera* L. ВеНЗн», [*мухари́чка*] «одноденка» Ж, [*мухари́шник*] «мурашник» МСБГ, [*мухари́*] «мурашки» Ле; — р. [*мўхарник*] «комаха з довгими ногами», [*мўхорь*] «мошка», п. [*mućar*] «комар», вл. *mućholica* «гноймовик (?), *Bibio geotrupes*»; — похідні утворення від *мўха*, в окремих випадках зближені з *мура́ха*, *мура́шник*. — Див. ще *мурава́*², *мўха*¹.

[*мухари́шник*] (бот.) «перестріч польовий, *Melampyrum arvense* L.» МСБГ; — похідне утворення від [*мухари́ця*] «мурашка»; назва зумовлена тим, що мурашки охоче збирають, частково поїдають і переносять насіння

перестрічу.— Нейштадт 499.— Див. ще мухариця.

мухάρка — див. мого́р.

мухомо́р (бот.) «отруйний гриб, Amanita Pers.; [цар-зілля, Delphinium elatum L.], [мухаїр] «мухомор, Amanita» Мак, [мухаїра Корз, мухаїрка Мак, мухамор Мак, мухомір, мухомора Мак, мухомориця Мак, марамух Мак, марамуха МСБГ, маремух Мак, маремуха МСБГ, маремушка Мак, марімух МСБГ, маримуха Мак, маринуха МСБГ, морімух Ж, О, моримуха, муримух Мак] «тс.»; — р. мухомо́р, бр. мухамо́р, п. тисчото́г, ч. тисчоту́гка, слц. тисчотог, болг. мухомо́рка, схв. мухо́мор; — псл. тихотого́, утворене з основ іменника тиха і дієслова тогиті; назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовується для винищення мух (пор. інші назви мухомора: [мухотру́т, мухотру́тка] Ж).— Шамота 141; УРЕ 9, 446; Маєhek ESJC 376.— Див. ще мор, му́ха¹.— Пор. муша́рка.

[мухори́ця] «висип, кропив'янка» Ж;— очевидно, пов'язане з мухари́ця «комар»; у такому разі первісно означало сліди від комариних укусів.— Див. ще мухари́ця.

мухо́рка «гніздо в колосі, у якому міститься зерно; [мисочка у горіха; чашечка під ягодою суніці, полуниці], [мухоро́к] «тс.», [міху́нка] «м'яка полова, що огортає зерно у колоску» Гриц, [муху́нка] «тс.» Гриц, [моху́нка] «листочок, у якому сидить зернина злакової рослини», [мухі́нка] «маленькі колосочки, невимолочені зерна та інші домішки, що відділяються при провіюванні» Сизько; — схв. ма́хуна «стручок», ма́хуна «тс.»; — псл. *похъгька, похипька, пов'язані з пошьпа (<*тохїпа) «мошна»; пов'язання з псл. тѣхъ «міх» (Skok II 356) позбавлене підстав.— Див. ще мо́шна.— Пор. моху́нка.

[мухо́р] «груба вовняна тканина» Ж, Бі; — р. мухо́р «старовинна бавовняна тканина з домішкою вовни або шовку», п. [тисчајег, тисчайр] «шеретяна волохата матерія»; — запозичення з тюркських мов; тур. тифаууег «тканина з козячої вовни» походить від ар. тифаууаг «відбірний, кращий», пов'яза-

ного з kháууага «він вибрав», khayr «добрий, кращий»; зіставлялося також із запозиченими з того ж джерела іт. тисајардо, тисојардо «сорт бухарської тканини з бавовни і шовку», нгр. мухуаїрцев «сорт волосяної тканини» (Преобр. I 573; Горяев 219; Mikl. EW 204; Matzenauer 258).— Фасмер III 13; Шипова 240; Brückner 347; Lokotsch 120; Klein 922.— Пор. мохо́р, муа́р.

[муц] «малорослий кінь; мопс Г; товстий хлопець; товстий кінь Ж; гладка мала, але сильна людина О; здоровий, дужий чоловік МСБГ», му́чик «маленький собака, мопс», [му́чко] «щпіц» ВеНЗн; — п. тис «малорослий кінь; малий собака; [щось мале, коротке і товсте]», тисек «малий собака»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Mutz «тварина з обрізаним хвостом, куца тварина» пов'язується з фр. moussе «притуплений, обрізаний», яке походить, очевидно, від лат. mutilus «покалічений; безрогий», mutilāre «підрізувати, укорочувати; калічити», споріднених з ірл. mut «короткий».— Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SW II 1064; Kluge—Mitzka 498; Dauzat 489; Walde—Hofm. II 136—137.

[му́чики] «волосся, зачесане і закручене на скронях», [му́чик] «залицяльник» О; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів [му́шки] «вид зачіски» і [муц] «товстий хлопець».

[му́чик] (ент.) «руда мурашка, Formica гира L.» Л; — неясне; можливо, результат контамінації слів [мура́ха] (мура́шка) і [муц] «щось мале».

[му́цкати] «бруднити» МСБГ; — афективне утворення, паралельне до [ма́цкати] «мацати, бруднити».— Пор. ма́цати.

[муцува́тися] «бродити» (про квас, вино) Корз; — очевидно, пов'язане з му́ст «свіжий сік; молоде вино» (див.).

[мучі́нець] (бот.) «лобода біла, Chenopodium album» Ж, [мучнік] «лобода доброго Генріха, Chenopodium bonus Henricus L.» Мак; — р. [мучнік] «лобода», п. [mączyńiec], вл. тиснік «тс.»; — похідне утворення від му́ка «борошно»; назва зумовлена тим, що стебло і листки рослини вкриті борошністим нальо-

том.— Вісюліна—Клоков 147; Нейштадт 221; БСЭ 14, 225—226.— Див. ще мукá¹.

[мучнік] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеНЗв, Мак, [мучаник Мак, мучар Мак, мученик, мушлик Мак, мушнік Ж] «те.»; — п. *macznik* «те.»; — похідне утворення від мукá; назва зумовлена тим, що ріжки, які утворюються в колосі на місці зерна, містять білу борошнисту масу, яка може потрапляти в борошно, викликаючи тяжкі захворювання.— БСЭ 24, 345.— Див. ще мукá¹.— Пор. мончар.

мучниця (бот.) «ведмеже вушко, *Agrostophylos* Adans.», [мученик, мучениця, мученичник, мучниця] «те.» Мак; — р. [мучáник, мучніца] «те.», бр. [мучáльник, мучáн], мучáник, [мучáрник, мучáльник], п. *macznica*, *macznik* «те.»; — похідне утворення від мукá; назва зумовлена тим, що плід ведмежого вушка являє собою борошнисту в середині кістянку.— Словн. бот. 362; Лек. раст. 157.— Див. ще мукá¹.

[мушара] (ент.) «попелиця, *Aphis*», [мушера] «те.» ВеЛ; — очевидно, нерегулярне утворення від мўха, мўшка за зразком машкарá.— Див. ще мўха¹.

[мушарка] (бот.) «гриб мухомор, *Amanita* Pers.», [мушір'ька ВеЗа, мушник Мак] «те.»; — п. [muszar, muszarka], ч. [mušárka], вл. *mušog*, *mušorak*, *mušoriga*, нл. *mušař*, схв. мўхара, слн. *mušnica* «те.»; — похідне утворення від мўха; назва зумовлена тим, що настій мухомора застосовувався для винищення мух.— Machek ESJČ 376; Schuster-Sewc 966.— Див. ще мўха¹.— Пор. мухомóр.

мушéвий — див. смух.

мушíни — див. мешíни.

[мушій] (бот.) «мишій, *Setaria* P. B. Ж, (Me); тимофіївка Мак», [мушій] «мишій Ж; тимофіївка Мак», [мушійка] «мишій» (Me), [мўшіль] «те.» МСБГ, [мушиця] «гребінник звичайний, *Synsorus cristatus* L.» Мак, [мўшка] «тимофіївка Ж, Мак; китник луговий, *Alopecurus pratensis* L. Мак; гребінник звичайний Мак»; — ч. [mušec] «плоскуха, *Echinochloa* P. B.», схв. мўхар «мишій», мўвар, мóхар «те.», слн. *mušec* «мишій»;

канаркова трава, *Phalaris*», [músič] «мишій; просо, *Panicum* L.», [múhec] «*Panicum crus galli*», [múhič, múhvič] «те.»; — етимологічно неясне; очевидно, зближення з мўха є лише вторинним, як і пізніше зближення з мўша в укр. мишій, р. мўшéй.— Machek Jm. rostl. 294; Bezlaj ESSJ II 208.— Пор. мишій, мógар.

мушія — див. мошія.

[мўшка] «начоси Ж; жіноча зачіска з напуском волосся, що зачісується за вуха», [мушки ВеЗа, музьки] «те.», [муцки] «чубок у коня; локон у жінки» ВеЗа, [мўхи] «підстрижене біля вуха волосся в жінок; волосся, яке не владеться вплести в косу; волосся на кутиках чола» О; — запозичення з польської мови; п. *muszka* «цяточка (на обличчі)», *muszezki* «вид зачіски» походить від фр. *pouche* «муха; цяточка (на обличчі)», яке зводиться до лат. *musca* «муха», що відповідає укр. мўха.— SW II 1075; Dauzat 487; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще мўха¹.— Пор. мўцики.

мушкáти, мушкатéлька, мушкáтник — див. мускáт.

мушкét «старовинна гнотова рушниця», мушкетér «солдат, озброєний мушкетом»; — р. бр. болг. *mušket*, п. *muszkiet*, ч. слц. *mušketa*, схв. мўшкет, мушкэта, слн. *muškéta*; — через посередництво польської та західноєвропейських мов (н. *Muskéte*, фр. *mousquet* «те.») запозичено з італійської; іт. *moschetto* «стріла для арбалету, мушкет; маленька мушка» походить від слат. *musca* «муха; вид металюного пристрою», спорідненого з псл. *muha*, укр. мўха.— SIC² 566; Фасмер III 20; Hüttl-Worth 17; Kopaliński 652; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 235; Kluge—Mitzka 496; Dauzat 489; Klein 1018; Mestica 987; Walde—Hofm. II 133.— Див. ще мўха¹.

мушлик — див. мучнік.

мўшля «черепашка», [мўсьлін] (зоол.) «равлик, *Gastropodon* L.» Корз, [мушельковий] «дрібночерепашковий» Ж; — р. [мўшели] «рід устриць», п. *muszla* «черепашка; (анат.) раковина», ч. *mušle*, слц. *mušl'a*, вл. *mušla* «те.», схв. мўшля «вид черепашок», мўшул, мў-

шула «те.»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *Múschel* (< двн. *museula*) «те.» походить від лат. *musculus* «мишеня; м'яз; мускул», звідки також укр. *м'ускул*. — СІС² 566; Фасмер III 20; Brückner 350; Sl. wyg. obcych 97; Machek ESJČ 384; Holub—Lyer 326; Holub—Kop. 236; Kluge—Mitzka 495; Klein 1018. — Див. ще *м'ускул*.

мушляти — див. *мусувати*.

мушмула (бот.) «південне дерево або кущ з грушоподібними плодами, *Mespilus L.*»; — р. бр. *мушмула*, п. *piesplik*, *pieszpułka*, *myszpuła*, ст. *myspla*, *mespil*, ч. *mišpule*, ст. *pušpule*, слц. *mišpuřa*, *pušpuřa*, болг. м. *м'ушмула*, схв. *м'ушмула*; — запозичення з турецької мови; тур. *muşmula* «те.» походить від нгр. *μωσμουλο* < гр. *μωσμουλον*, *μέσπιλον* «мушмула; дерен (ягода)», етимологічно неясного. — СІС² 566; Фасмер III 21; Жаримбетов Сов. тюркол. 1974/4, 40; Brückner 361; Holub—Lyer 316; Holub—Kop. 225; Machek ESJČ 366; РЧДБЕ 558; Frisk II 215; Boisacq 629.

муштабель «довгий легкий кийок, що вживається художником при роботі як опора для руки»; — р. бр. *муштабель*, болг. *муштабел* «те.»; — запозичення з польської мови; п. *musztabel* походить від нім. *Malstab(el)*, утвореного з основ дієслова *malen* «малювати» та іменника *Stab* «палиця». — СІС² 566; ССРЛЯ 6, 1406; SW II 1077, РЧДБЕ 558. — Див. ще *малювати*, *штаб*.

[*муштай*] «мохнатий кінь», [*муштаий*] «мохнатий»; — неясне.

[*муштáрда*] «особливим способом приготовлена гірчиця»; — р. *муштáрда*, п. *musztarda* «гірчиця», болг. *мустáрда*, схв. *м'уштарда* «те.»; — через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. *mostarda* «те.» пов'язане з *mosto* «муст, молоде вино», що походить від лат. *mustum* «те.»; первісно, як і фр. ст. *mostarde* «гірчиця», означало «зерна гірчиці, зварені в мусті». — Акуленко 135; Фасмер III 21; Sl. wyg. obcych 497; Dauzat 489. — Див. ще *муст*¹.

[*муштáрь*] (кул.) «вид їжі з варених буряків, сирого хрину і оцту» МСБГ; — запозичення із східнороманських мов; молд. *муштáрь* «гірчиця», рум. *muştár* «те.» походять від уг. *mustár*, запозиченого з західноєвропейських мов (англ. *mustard*, фр. *moutarde*, ст. *moustarde*, іт. *mostarda* «те.»); перенесення назви мотивується гострим смаком страви. — СДЕЛМ 270; DLRM 524; MNTESz II 980—981. — Див. ще *муштáрда*.

муштра «метод військового навчання, що ґрунтується на механічній дисципліні; [фізкультурні вправи О]», [*муштер*] «муштра МСБГ; той, хто навчає військових прийомів», [*муштравіна*] «військова служба», [*муштрація*] «військове навчання; нотації», *муштрувальник*, [*муштрунок*] «муштра» МСБГ, [*муштровий*] «який має військову виправку», *муштрувати* «піддавати муштрі; повчати; виховувати, дресировати», *муштруватися* «займатися муштрою; наряджатися, чепуритися»; — р. *м'уштра*, бр. *м'уштра*, п. *musztra*, *mustra*, ч. *mustr* «взірець, шаблон», *muštrovati* (заст.) «оглядати» (про військо), слц. *muštra* «муштра, виховання», вл. *muster* «зразок, приклад», *muštrować* «оглядати», м. *муштраће* «муштрування», схв. *м'уштра* «військові вправи»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Múster* «зразок, приклад; військовий огляд» походить від іт. *mostra* «показ, взірець», яке зводиться до нар.-лат. *mōstra* «те.», лат. *monstrāre* «указувати, показувати». — Шелудько 40; Richhardt 81; Фасмер III 21; Преобр. I 573; Brückner 349; Holub—Lyer 325; Kluge—Mitzka 496. — Див. ще *демонстрація*.

муцір «мортира; ступа», [*маджер*] «ступа для проса» Ж, [*мажцір*] «мортира, ступка», [*моджéра*] «мортира», [*можджір*, *моздір*] «те.» Ж, [*монзіль*] «великий пістолет; ступка» МСБГ, [*монзір*] «те.» тж, [*моцір*] «мортира; ступка», [*мужцір*] «те.», [*м'уцір*] «ступка» Ж; — р. [*можжéрка*] «ступка», [*можжéр*, *можжéрка*, *можжір*] «те.», бр. *мажджéр* «металевий товкач»; — запозичення з польської (частково з угорської, уг. *mozsár* «мідна ступка») мови; п. *moździerz* «ступ-

ка; мортира» через посередництво чеської мови (ч. *poždír*) запозичено з німецької; свн. *morsæge* (нвн. *Mörser*) «те.» походить від лат. *mortarium* «ступа». — Richhardt 80; Лизанец 611; Фасмер II 637; Brückner 346; Machek ESJČ 378; Kluge—Mitzka 488. — Див. ще *мортира*.

мчати¹ «переміщати(ся) з великою швидкістю», [*мчати*] «змушувати швидко йти» Ж, [*мчалка*] «вієниця; розпорядник на весіллі Ж», [*розімчати*] «рознести, розметати» Нед; — р. [*мчатъ(ся)*] «переміщати(ся) з великою швидкістю», бр. [*мкнучь*] «штовхнути; побігти», др. *мъчати* «швидко везти; швидко рухатися; викрадати», *промъкнути ся* «промчатися», ч. ст. *mčietí* «волокти, тягти», болг. *мъчна* «тягну», схв. *дмчати се* «ухопити», стел. *мъчати* «рухати, переміщати, кидати»; — псл. *тъчати* «те.», пов'язане чергуванням звуків з *тъкноті, тукати*; — споріднене з лит. *mūkti* «утікати», лтс. *mukt* «те.», дінд. *mučati* «звільняє», *mučati* «те.». — Фасмер III 22; Преобр. I 573; Горяев 219—220; Вўга RR I 470; Trautmann 189—190. — Див. ще *мікати*. — Пор. *замікати*.

[*мша*] «меса, католицька обідня», [*намша*] «плата попові за поминання померлих» ЛексПол; — р. [*мша*] «меса», бр. *імшъ*, др. *мъша* «те.»; — запозичено в давньоруську мову з старослов'янської, в українську з польської; стел. *мъша*, п. *msza* (як і ч. *mše*, слц. *omša*, вл. нл. *mša*, схв. *мъша*, слн. *máša*) походять від лат. *missa* «те.». — Фасмер III 22; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Holub—Lyer 324; Holub—Kop. 234. — Див. ще *меса*.

[*мшаль*] (бот.) «борщівник, *Heracleum spondylium* L.»; — неясне; можливо, пов'язане з *мох*, оскільки стебла борщівника вкриті ворсинками (УРЕ II 8).

мшедь, мшади — див. *мох*.

[*мшіця*] (ент.) «тля, *Aphis*»; — р. [*мшіца*] «мошка», п. *mszycza* «тля», ч. *mšice* «те.», вл. *štic* «комар», *štica* «тля», нл. *štica* «довгоніг польовий, комар кінський», [*ршуса*] «те.», р.-цсл. *мъшица* «мошка»; — псл. *тъšica*, зменш. від **тъšī* «мошка», пов'язаного чергуванням кореневих звуків з *тиха* «му-

ха». — Фасмер III 22; Преобр. I 572—573; Brückner 347; Machek ESJČ 382; Mikl. EW 206; Trautmann 191. — Див. ще *муха*¹. — Пор. *мошка*.

мюзикл «музична комедія»; — р. *мюзикл*, ч. *muzikál*, *musical* (вимовляється *mjúzickl*); — запозичення з англійської мови; англ. *musical* «те.» (очевидно, результат еліпсації словосполучення *musical comedy* «музична комедія») походить від лат. *mūsicalis* «музичний», пов'язаного з *mūsica* «музика». — Klein 1018. — Див. ще *музика*.

мюзик-хол «вид естрадного театру»; — р. *мюзик-холл*, бр. *мюзік-хол*, п. ч. слн. *music-hall*, болг. *музикхол*; — запозичення з англійської мови; англ. *music-hall* складається з іменників *music* «музика», що зводиться до лат. *mūsica* «те.», і *hall* «зал». — CIC² 567; Kopaliński 651; Skeat 229; Klein 697. — Див. ще *музика*, *хол*.

м'юх — див. *минь*.

мя заст. діал. «мене» (зн. в.), [*мя*, *ме*] «те.» Ж; — р. кн. заст. др. *мя*, п. *mie*, [*mie*], ч. вл. нл. *mě*, слц. *mā*, болг. м. схв. *me*, слн. *me*, стел. *ma*; — псл. *тę*, *те*, давні форми знахідного відмінка, замінені пізніше в слов'янських мовах формою родового відмінка *тене*; — споріднені з прус. *miēn*, дінд. *māt*, *mā*, гр. *με*, лат. *mē* «те.». — Фасмер III 28; Преобр. I 524; Brückner 341; Machek ESJČ 214; Holub—Kop. 219; Holub—Lyer 307; Младенов 292; Skok II 395; Bezljaj ESSJ II 173; Bern. II 36—37; Мейе ОЯ 364; Trautmann 179. — Пор. *менé*, *ми*².

м'явкати, м'явчати, м'явучати — див. *мав*.

[**м'ягати**] «м'яти, місити» Ж, [*м'ягудзити*] «те.» Ж; — очевидно, запозичення з словацької мови; слц. *miagat'* «давяти, тиснути», [*mňagat'*] «те.» пов'язане з *mākký* «м'який», що відповідає укр. *м'який* (пор. р. [*мякаты*] «м'яти»); припускається також, що слц. *miagat'* виникло в результаті контамінації *māk-* (<**męk-*) з *māgat'* «давяти», яке вважається спорідненим з гр. *μαγεός* «той, хто давить», *μαγίς* «те, що давить» (Machek ESJČ 347). — Див. ще *м'який*.

[м'яжень] (бот.) «кактусе, *Cactus* Мак; опунція, *Opuntia* Ж, Мак, [м'яжніці] «опунції» Ж, Мак; — похідні утворення від [м'яжній] «соковитий»; назви зумовлені тим, що кактуси і опунції мають потовщені соковиті стебла.— УРЕ VIII 38.— Див. ще м'язга.

м'яжній — див. м'язга.

м'яз «мускул; [маса тіла; щільність, густота; кремезність; міцність (деревини); заболонь Ж]», [м'язь] «те.» Ж, [м'язі] «мускули», м'язистий «мускулистий; [щільний, товстий, масивний Ж]», [м'язкий] «те.» Ж, м'язуватий «мускулистий», [м'язшіти] «товстити» Ж, [м'язніти] «те.» Ж, [м'язіти] «робити товстим» Ж, [зам'язній] «повний, огрядний; масивний» Ж; — п. *miąższ* «м'якоть (плоду); клітковина; маса, матерія», [miąż, mięż] «те.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з м'язга.— Вгückner 331; Вўga RR II 298.— Див. ще м'язга.

м'язга «м'яка подрібнена плодоовочева маса, підготовлена для переробки», [м'язка] «деревний сік; камбій» Ж, [м'язка] «те.» Ж, [мізка] «м'язга в гарбузі» Ж, [мізка] «м'язга», [міска] Ж, м'ясчина Ж «те.», [м'язратий] «соковитий, м'ясистий» ВеЛ, [м'язкий] «соковитий» Ж, [м'яжній, м'якавий, м'який] «те.» Ж, [м'ядзгати] «розчавлювати» О, [м'ягудзити О, м'яцгати Ж] «те.», [м'ячитися] «сходити соком» Ж, [розм'язгати] «розчавити» Нед, [розм'єскати, розм'єцкати] «те.» тж; — р. *мяга* «плодоовочева маса; вичавки; молодий шар деревини; заболонь», *мега* «те.», бр. *мяга*, др. *мъга* «деревний сік», п. слц. *miązga* «мязга», ч. *miąa* «деревний сік», ст. *mjezha*, *mjezka*, вл. *mjeza*, нл. *męzga*, болг. *мезга*, схв. *мезга*, *мезера*, слн. *męzga*, стсл. *м'язга* «те.»; — псл. **męzga* «рослинний сік, кашоподібна рослинна маса»; — споріднене з свн. *meisch* «свіжий солод», можливо, також з лит. *myžti* «мочитися», лат. *meiere* «те.», дінд. *mehati* «мочиться»; іе. **moiġ-/meiġh-* «витикати, мочитися». — Фасмер II 593; Преобр. I 578; Горяев 223; Вгückner 331; Schuster-Sewc 929—930; Pokorny 713.— Пор. міздря, м'яз.

м'здрó — див. міздря.

[м'язок] «(кістковий) мозок; серцевина; найкраще» Ж; — результат контамінації слів *мозок* і *м'язга* (див.).

м'який, [м'який, м'який], [м'який] «м'який» Ж, [м'ячастий] «те.» Ж, [м'ягенький, м'ягоненький О], м'якенький, м'якуватий, м'якийльний, [м'якіна, (м'якіна)] «полова», [м'якіни (м'якіни)] «просяна полова» Ж, [м'якиліне, мекеліни, мекелівини] «те.» Ж, [м'якіш, (м'якіш)] «оброблене поле; м'якуш» Ж, м'якість, [м'якіть (м'якіть)] «все м'яке; м'якоть» Ж, [м'якота (м'якота)] «м'якуш у м'ясі; литка ВеНЗн», [м'якота] (м'якота) «м'якість», м'якоть, м'якуні «молюски», м'якуш «м'яка частина тіла; підшкірна частина плоду» СУМ, Ж, м'якушка «м'яка частина хліба», [м'якушка] «те. (Ме); литка ДзАтл II», м'якийльне (мед.), [м'ячати] «м'якшати» Ж, [м'ячати] «те.» Ж, [м'ячати] «м'якшити» Ж, [м'ячати] «те.», м'якнати, м'якшати, м'якшати, [відм'як] «відлига» ВеБ, зм'якушувальний, [зам'якушитися] «зробитися в'ялим, флегматичним» Я, обм'який, [одм'як] «відлига» ВеЛ, [одм'яч] «те.» ВеЗа, пом'якушувальний, [пом'як] «відлига» Нед, [пом'як, пом'яч] «те.» тж, розм'якушувальний, [ум'якнати] «стати м'яким»; — р. *мякий*, бр. *мякі*, др. *мякий*, *мяккъ*, *мяккъ*, п. *miękki*, ч. *mękký*, слц. *mękký*, вл. *mješki*, нл. *męki*, полаб. *maġ'e*, болг. м. *mek*, схв. *męk*, слн. *mehák*, *mehak*, стсл. *маккъкъ*; — псл. *męкъкъ* (*męкъкъ*) «м'який», первісно зменш. від **męкъ*? (**męġ*) «те.», пов'язаного чергуванням голосних з *mġka* «борошно»; — споріднене з лит. *minkštas* «м'який», *minkyti* «м'яти, місити», лте. *minksts* «м'який», гр. *μάσσω* (пае. *μαγήσαι*) «місити», двн. *menpen* «мішати»; іе. **men(e)k-* «давити; м'який». — Фасмер III 28—29; Преобр. I 582—583; Вгückner 336; Machek ESJĀ 358; Holub—Kop. 220; Schuster-Sewc 920—921; Skok II 400—402; Bezlaġ ESSJ II 176; Коломиец ИАН ОЛЯ 1988/6, 553; Bern. II 42; Trautmann 184—185; Pokorny 730—731; Stang 36.— Пор. мука¹.

[м'якуш] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Г,

Ж, [мнякуш] «тс.»; — похідне утворення від м'який; — назва зумовлена, очевидно, тим, що листя рослини м'яке, знизу шовковисте. — Нейштадт 323. — Див. ще м'який.

[м'яловатий] «круглястий» Ж; — не зовсім ясне; можливо, походить від [м'яло] «дерев'яний товкач, макогін, пов'язаного з м'яти.

[м'ямкати] «заїкатися, лепетати, бурмотіти» Ж; — р. [м'ямкати] «мляво і неясно говорити», м'ямлить «тс.», п. [miam-lac] «говорити незрозуміло, невиразно», miamlic «тс.», вл. шамліс «мимрити», нл. томліш «говорити неясно, бурчати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до мамляти, мамрати та ін. — Пор. мамляти.

[м'яний] «мідний; мідно-червоний; який містить мідь» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло з мідяний внаслідок деетимологізації і скорочення слова.

[м'ясаруш] «мясник» ВеБ, [м'ясарушка ВеБ, мейсарош Лизанец] «тс.»; — схв. мейсарош «любитель м'яса»; — запозичення з угорської мови; уг. mészáros «мясник», ст. meszár «тс.» походить з південнослов'янських мов; пор. болг. месар «мясник», схв. мейсар, слн. mesár «тс.», похідні від месó (месо, mesó) «мясо». — Лизанец 609; MNTESz II 906; Bárczi 205. — Див. ще м'ясо.

м'ясо, [м'ясо], [м'ясарь] «мясник», [м'ясарня] «мясна крамниця» О, ВеУг, м'ясіво «мясо; мясна страва», [м'ясіна] «мясо» Ж, м'ясна (крамниця), м'яснік, м'ясніці «мясоїд», [м'ясніця] «прилавок мясника; мясна крамниця» Ж, [м'ясніха] (ент.) «мясна муха, Sarcophaga carnaria» Ж, [м'ясун] «любитель м'яса» Ж, м'ясістий, [м'яскій] «мясний» Ж, [м'ясківий] «тс.» Ж, м'ясний, [м'ясіти] «шматувати» Ж, [м'ясно] (істи) «(споживати) багато мясних страв» МСБГ; — р. мясо, бр. мяса, др. мясо, п. mięso, ч. maso, слц. māsō, вл. mjaso, нл. mēso, полаб. mašū, болг. месó, м. месо, схв. месо, слн. mesó, стсл. масо; — псл. męso «мясо»; — споріднене з прус. męsā, гот. mīnz, дінд. mānsām, вірм. mīs «тс.»; іе. *mēm-so «мясо». — Фасмер III 30—31; Преобр. I 584; Brückner

336; Machek ESJČ 353; Holub—Kop. 217; Schuster-Sewé 915; Младенов 295; Skok II 410; Berzljaj ESSJ II 179; Критенко Вступ 506; Bern. II 43—44; Mikl. EW 189; Meillet Études 237; Trautmann 178—179; Мельничук Етимология 1984, 140; Pokopny 725; Гамкрелидзе—Иванов 698—699. — Пор. міздря.

м'ята (бот.) «Mentha L.», [мнята, м'ятва О, ВеНЗн, м'ятка Ж] «тс.», м'ятний; — р. бр. мята, п. mięta, ч. máta, слц. māta, вл. mjatej, нл. mjetwej, болг. мейта, схв. мейта, слн. méta, mēta, стсл. мата, матва; — псл. męta, męty; — очевидно, через посередництво германських мов (гот. *mīnta, днн. mīnza, днн. mīnta) запозичено з латинської; лат. ment(h)a, як і гр. μίνθη, походить з якоїсь доіндоевропейської мови середземноморського ареалу. — Фасмер III 31; Преобр. I 584—585; Меркулова 139; Brückner 336; Machek ESJČ 354; Jm. rostl. 203; Holub—Kop. 218; Schuster-Sewé 915—916; Skok II 415; Berzljaj ESSJ II 180; Бернштейн Очерк 1974, 233; Bern. II 44; Mikl. EW 190; Kluge—Mitzka 479—480; Walde—Holm. II 72; Meillet MSL 15, 162. — Пор. ментол.

[м'ятеж] «заколот, повстання» Ж, [м'ятежник] «заколотник, повстанець» Ж, [м'ятежний, м'ятезький] Ж; — запозичення з російської або з церковнослов'янської мови; р. мятёж «заколот», стсл. матежь «сум'яття, заворушення» пов'язані з р. заст. мястї «бентежити», стсл. масти «тс.», що походять від псл. męsti < *mętti «тс.»; мутити, пов'язаного чергуванням голосних з męti «мутити» і спорідненого з лит. męsti, męsti «мішати, перемішувати», дінд. mānthati, máthati «трясе, мішає, збиває». — Фасмер III 31, 32. — Пор. мятїж, мутїти, смўта, сум'яття.

м'яти «тиснути, стискати», [мнўти Пі, мняти] «тс.», [мнїхатись] «бути млявим, ледачим» Ва, [мнўхатись] «тс.» Ва, [м'яцкати] «м'яти, місити», м'ялиця «м'ялка для льону і коноплі; м'ята солома; бійка», [мнялиця] «тс.», м'ялка, м'яло «макогін; [товкач Ж]; млява, нерішуча людина», м'яльник

(спец.) «той, хто щось мене», *м'яльниця* «ручний прилад для обробки шкіри», [м'я́тник] «дубильник, шкіряник» Ж, [м'яч] «тс.» Ж, [м'ячка] «варена м'ята картопля» О, *мнець* (заст.) «кожум'яка» Г, [мнї́ха] «в'яла, неповоротка людина; товчена картопля Ва», [мнї́шка] «товчена картопля», [мнї́оха] «тс.; млява людина» Ва, [мняк] «використана колісна мазь» Ж, *м'я́тий*, *виминати* «робити м'яким, розминати», [відм'я́лити] «добре відлущувати», *намінати* «м'яти; натирати; бити; жадібно їсти», *наміначка* «бійка, прочухан», *намінка* (вет.) (на шиї волів), *прим'я́тина* «ум'ятина», *промінка* «розминка», *розмінка*, *ум'я́тина*; — р. *мять*, бр. *мяць*, др. *мяти*, п. *mięć*, ч. *mouti*, ст. *mięti*, елц. *mät'*, болг. *мъна* «м'яти (льон, коноплі)», слн. *meći* «терти, м'яти», стсл. *мати*; — псл. *meći* «м'яги», віддалено пов'язане з **mečь* «м'який»; — споріднене з лит. *minti* «топтати», лтс. *miñt* «тс.», міпе «місце, де місять глину», прус. *mupix* «дубильник, шкіряник»; — гр. *μάτεω* «топчу», ірл. *meap* «борошно»; іе. **meap* «топтати, стискати». — Фасмер II 634; Преобр. I 585; Вгückнер 331; Machek ESJČ 371; Holub—Lyer 318; Holub—Kop. 228; Младенов 310; Mikl. EW 188; Trautmann 185; Pokorný 726. — Пор. м'я́кий.

[м'я́тиця] «китиця на хвості в худож.» Ж; — очевидно, зводиться до псл. *mečq*, *mečti* «мішати, змішувати», пов'язаного з *mečiti* «мутити»; пор. р. [м'я́ло] «віник, мітелка». — Див. ще мутіти, м'я́теж. — Пор. сум'яття́.

[м'я́тїнь] (бот.) «кашка водяна, *Malachium aquaticum*» Ж, [м'я́тєнь] «тс.» Мак; — неясне.

[м'я́тліця] (бот.) «мітлиця, *Agrostis alba* L.» Г, Ж; — р. [м'я́тліка], бр. [м'я́тліца], п. [mętliczka] «тс.»; — очевидно, результат давньої фонетичної зміни основи *met-* «мести» (як у *мітлиця*) в *meč-* «мутити» (як у р. *мясті*, *мяту́*, укр. *сум'яття́*). — Див. ще мітліця, м'я́теж.

[м'я́тушіти] «м'яти, давити» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. [miętoszyć], *miętosić* «тс.» є афективним утворенням від дієслова *mięć* «м'яти» (дієприкм. *mięty* «м'я́тий»), що відповідає укр. *м'я́ти*. — Вгückнер 331. — Див. ще м'я́ти.

м'я́цгати — див. м'язгá.

м'я́цкати — див. м'я́ти.

м'я́ч «куля з пружного матеріалу»; — р. бр. *мяч*, ч. *míč*, ст. *mieč*, полаб. *mač* «тс.», схв. [м'я́ча] «м'якуш хліба», слн. [męč] «м'яч»; — псл. **mečь*, пов'язане з **mečь* «м'який» («зім'я́тий»); — Фасмер III 32; Преобр. I 585; Machek ESJČ 362; Holub—Lyer 313; Holub—Kop. 222; Olesch I 547; Bern. II 42; Mikl. EW 189. — Див. ще м'я́кий.

[м'я́чка] (бот.) «рогіз широколистяний, *Turpha latifolia*»; — похідне утворення від *м'я́кий*; назва зумовлена, очевидно, тим, що рослина має м'які суцвіття, з яких одержують пух. — Нейштадт 72—73. — Див. ще м'я́кий.

[м'я́шкурити] «м'яти», [мн'я́шкурити] «тс.», [мн'я́шкўрка] «долоня» Ж, [мн'я́шкўрний] «долонний» Ж, [м'я́шкўрний] «тс.» Ж; — не зовсім ясне; можливо, виникло в середовищі шкіряників, чинбарів на основі словосполучення *м'я́ти шкўру* (щодо семантики пор. *кожу-м'я́ка*).

Научное издание

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ ИМ. А. А. ПОТЕБНИ

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
УКРАИНСКОГО
ЯЗЫКА**

В СЕМИ ТОМАХ

Редакционная коллегия:

А. С. МЕЛЬНИЧУК (главный редактор) и др.

Том третий

КОРА — М

СОСТАВИТЕЛИ

**Болдырев Ростислав Васильевич, Коломиец
Вера Титовна, Лукинова Татьяна Борисовна,
Мельничук Александр Саввич, Пивторак
Григорий Петрович, Пономарев Александр
Данилович, Родзевич Нина Сергеевна,
Скляреико Виталий Григорьевич, Стоянов
Иван Андреевич. Шамота Алла Николаевна**

Киев, издательство «Наукова думка»

На украинском языке

Оформлення художника

В. М. Флакса

Художній редактор

Р. І. Калиш

Технічний редактор

Г. М. Ковальова

Коректори *Л. В. Малюта, Л. І. Семенюк,*

О. С. Улезко

ИБ № 8191

Здаєно до набору 14.05.87. Підп. до друку 18.04.89. Формат 70×100/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 44,85, Ум. фарбо-відб. 44,85. Обл.-вид. арк. 50,95. Тираж 10 450 прим. Зам. 7-200. Ціна 3 крб. 50 коп.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, вул. Репіна, 3.

Харківська книжкова ф-ка ім. М. В. Фрунзе, 310057 Харків 57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Етимологічний словник української мови: В 7 т./
Е90 АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол.
О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.— К.: Наук. дум-
ка, 1983.— ISBN 5-12-001263-7.

Т. 3: Кора — М / Укл.: Р. В. Болдирев та ін.—1989.—
552 с. ISBN 5-12-001263-9 (в опр.): 3 крб. 50 к.,
10 450 прим.

Этимологический словарь украинского языка. Т. 3.

Третій том словника містить слова на літери К (*кора*) — М, у ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені на Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ